

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 14

Збірник наукових праць

Київ – 2008

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА
КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Випуск 14

Збірник наукових праць

Київ – 2008

ББК

П

УДК 800

Відповідальний редактор –

доктор філологічних наук, професор **Корбозерова Н.М.**

Відповідальний секретар –

кандидат філологічних наук, доцент **Орличенко О.В.**

Редакційна колегія:

доктор філологічних наук, професор **Гетьман З.О.**

доктор філологічних наук, професор **Гуйванюк Н.В.**

доктор філологічних наук, професор **Жайворонок А.О.**

доктор філологічних наук, професор **Карабан В.І.**

доктор філологічних наук, професор **Кочерган М.П.**

доктор філологічних наук, професор **Крючков Г.Г.**

доктор філологічних наук, професор **Ставицька Л.О.**

доктор філологічних наук, професор **Старикова О.М.**

доктор філологічних наук, професор **Стеріополо О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Чередниченко О.І.**

доктор філологічних наук, професор **Швачко С.О.**

доктор філологічних наук, професор **Шумарова Н.П.**

Друкується за рішенням Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №3 від 27 жовтня 2008 року).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу мовної інформації.

Серія КВ №7411 від 09.06.2003р.

Фахове видання з філологічних наук.

Бюлетень ВАК України №8 від 2004 року.

Перелік №14.

Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики:

П 3б. наук. пр. / – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Від. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Логос, 2008. – Вип.14. – 584 с.

ISBN

Збірник вміщує статті, в яких досліджуються актуальні проблеми лексичної, реченнєвої, та текстової семантики, пов'язані з мовними та стилістичними особливостями функціонування слова, словосполучення, речення та тексту.

Розраховано на широке коло філологів, викладачів вузів, докторантів, аспірантів та пошукувачів.

ББК

© **Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2008**

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ АНТИЛЮДИНА

(на матеріалі творів франкомовних письменників театру абсурду)

Актуальність нашої статті визначається загальним спрямуванням сучасного мовознавства на дослідження когнітивних процесів при сприйнятті світу людиною та їхнього мовного втілення, а також антропоцентричним принципом лінгвістичних розвідок сьогодення.

Мета полягає у виявленні та структуруванні способів вербалізації ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ як структурного компоненту концепту АНТИЛЮДИНА у текстах французького антитеатру.

Об'єктом дослідження виступає структурний компонент ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ концепту АНТИЛЮДИНА та форми його актуалізації.

Предметом дослідження є компоненти, що структурують ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ та його форми, а також взаємозв'язки між ними.

Матеріалом дослідження слугують твори франкомовних драматургів театру абсурду С. Беккета та Е. Йонеско.

Наукова новизна полягає у тому, що наша стаття присвячена аналізу структурного компоненту ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ концепту АНТИЛЮДИНА, моделювання якого проводиться вперше.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загальна проблема нашої розвідки полягає у спробі структурувати та представити модель концепту АНТИЛЮДИНА, його мовні засоби репрезентації у п'єсах французької антидрами. Вирішення поставленої проблеми надасть можливість представити ментальні процеси, що відбуваються у свідомості автора-абсурдиста при сприйнятті навколишнього світу, у їхньому мовному вираженні.

Постановка завдання. Завдання нашої статті – аналіз структурного компоненту ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ концепту АНТИЛЮДИНА, його форм та засобів мовного втілення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головним об'єктом розвідок когнітивної лінгвістики є мова, зокрема мова в дії, мова як когнітивний механізм. Однак, її вивчення не можливе без урахування антропоцентричного фактору, адже людина закріпила у мові свої уявлення про світ і про себе саму.

Художній текст виступає найоптимальнішим матеріалом когнітивних пошуків, бо саме він найвиразніше представляє мову у динаміці, її концептуальну значимість та здатність відтворити як сам процес концептуалізації навколишньої дійсності людиною, так і результати цього процесу – концепти. Крім того, художній текст будується виключно на основі антропоцентричного принципу, оскільки перший є породженням і втіленням індивідуальної інтенції автора.

Художнє мислення завжди шукає опору у словах-концептах, адже концептуальна система – система знань, яка постійно поповнюється. Слово-концепт несе інформацію про глибинну свідомість оповідача, його світовідчуття, – це проблема тексту, його смислу.

Л.В. Вітківська відзначає, що суб'єктивна картина світу служить не лише базою для реалізації смислу (у тому числі і прихованого), але одночасно є механізмом, який дозволяє встановити і виразити смисл на основі асоціацій, що виникають між елементами експліцитного тексту і фреймами, тобто уявленнями та поняттями, пов'язаними з ними у дійсності або у суб'єктивній картині світу, оскільки знання побудоване у вигляді концептуальних систем, які розташовані навколо певного концепту [1:190].

Концептуальний аналіз художнього тексту можна проводити на різних рівнях і надавати уявлення про зв'язки концепту з категоріями свідомості та мислення, про мотиви та механізми його породження, про його валентний потенціал та особливості функціонування [1:192].

Однак Л.В. Вітківська зазначає, що при всьому багатстві та багатозначності мова не має у своєму розпорядженні засоби, здатні передати адекватно абсолютно усі нюанси тієї картини, яку намагається зобразити письменник і яка зберігається у його свідомості. Крім того, варто вивчати множинність картин світу як результат концептуально індивідуальних інтерпретацій вигаданих художніх світів, які відображаються у тексті, та про необмежене число реалізацій цього явища [1:190].

Художній твір презентує концептуальний простір письменника, його власний світ та образи. Авторську картину світу лінгвісти визначають як вторинну, оскільки вона опосередковується двічі – мовою та індивідуально-авторським сприйняттям світу [2:17].

Цієї самої думки дотримується В.В. Красних, вважаючи, що не лише художній світ являє собою вторинні явища і дійсність у цілому, але і будь-який твір художньої літератури є, так би мовити, “вторинною дійсністю”, “віртуальною реальністю”. Проте, незважаючи на свій вторинний характер, художній світ також є частиною дійсності. Таким чином, робиться висновок, що персонажі художніх творів, живучи у “вторинній дійсності”, створеній автором, теж входять і у дійсність “первинну” [3:10].

Дослідження мовознавцями функціонування концептів у художніх контекстах надає можливість вивчати когнітивно-мовну картину світу літераторів, митців слова. Такий досвід лінгвістичних розвідок дозволяє відмітити багатшаровість значень концептів, у якій виділяють активну та пасивну ознаки, безпосередній (буквальний) смисл і внутрішню форму. Крім того, систематизація і аналіз концептів художнього мислення вимагає широкої уваги до ідіостилю поетів та письменників [1:189].

Художня картина світу є плідним полем для когнітивних процесів, зокрема для породження ідіоконцептів, які А.М. Приходько визначає як такі, що “відбивають світ цінностей окремо взятої особистості чи авторські модифікації загальноприйнятих цінностей”. Саме ці концепти, на думку лінгвіста, є надзвичайно важливою частиною ментального світу людини, оскільки за їх посередництвом мовна особистість презентує свій власний когнітивно-семантичний простір [4:91].

Важливим моментом у мовознавчій розвідці, присвяченій тому чи іншому концепту, є проблема розробки найоптимальнішої та найефективнішої методики дослідження [5; 6]. Вибір певних прийомів концептуального аналізу для

структурування та моделювання концепту залежить від специфіки його природи та лексичного матеріалу, що слугує його мовним втіленням.

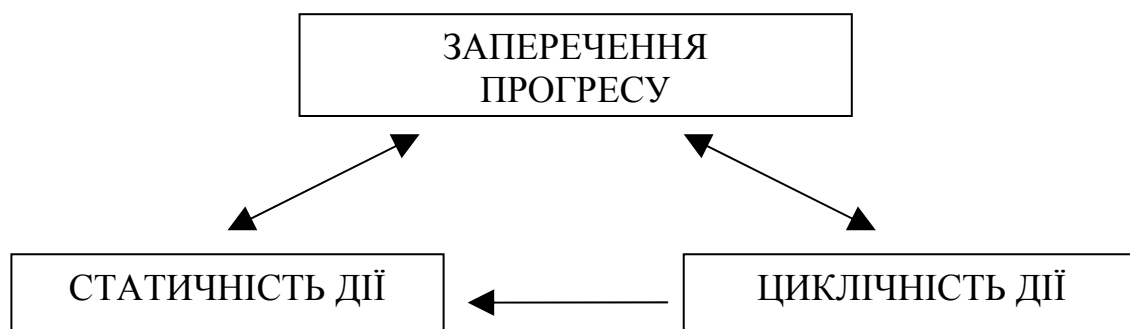
Нашу увагу привертає концептуальний простір творів франкомовних письменників театру абсурду, що несе на собі відбиток авторського світогляду. Світ абсурду – царство темряви, песимізму та нігілізму. У цьому вимірі немає життя, немає людини. Антидрама породжує нову істоту – антилюдину. Концепт АНТИЛЮДИНА фігурує на рівні авторської ідеї та потребує додаткової експлікації за допомогою інших текстових концептів. Одним зі структурних його компонентів ми визначаємо ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ як руху вперед.

Людина не може жити без руху, без руху вперед. Це її суть, її розвиток і самореалізація. Драматурги-абсурдисти цілком і повністю заперечують будь-який рух. Його відсутність – форма життя АНТИЛЮДИНИ. Відсутність прогресу є сутність людини театру абсурду – АНТИЛЮДИНИ, життєве гасло якої фактично звучить так: “*Mary. – [...] Laissons les choses comme elles sont*” (Ionesco CCh, 32).

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ як руху вперед у текстах антип’єс виражається двома шляхами: через статичність дії та через її циклічність. Перший з них несе у собі семантику відсутності будь-якого руху, розгортання будь-яких подій, змін у явищах чи предметах. Інший – реалізується завдяки частому повторенню одних і тих самих дій чи подій, що веде до їхнього кругового перебігу. Ідентичність подій, що відбуваються, та їхнє систематичне повторення відображає рух по колу, а не вперед, а отже, заперечує прогрес і можливість будь-яких змін у житті людини. Циклічність у кінцевому своєму результаті не містить жодного розвитку, а тому передає у певному розумінні статику навколишнього світу. Отже, статичність та циклічність подій – основні форми актуалізації ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ у текстах театру абсурду. Зв’язок ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ ↔ СТАТИЧНІСТЬ та ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ ↔ ЦИКЛІЧНІСТЬ є двосторонніми, оскільки ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ реалізується через статику/циклічність, а статика/циклічність веде до ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ. Однак відношення СТАТИЧНІСТЬ ← ЦИКЛІЧНІСТЬ є одностороннім: циклічність подій виступає причиною статичності речей у світі, а не навпаки. Циклічність виступає формою вираження статичності. Тому схема репрезентації концептуальної ознаки ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ у французьких антип’єсах має такий вигляд (див рис. 1):

Рис. 1

Схема репрезентації ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ у французьких антип’єсах

Циклічність дій є повторенням, частим або систематичним, однієї дії чи події. Її вербалізація досягається лінгвальними засобами, що функціонують на різних мовних рівнях: словотвірному, лексичному, граматичному та текстовому.

Характерним способом вираження повторюваності тієї чи іншої дії є вживання дієслів із префіксом *re-*, що несе у собі значення “повторення дії”. Таким шляхом у текстах антидрами використовуються дієслова типу *recommencer*, *reprendre*, *remettre*, *ressortir* та інші. Напр.: “*Estragon. – Ça recommence*” (Beckett AG, 292), “*Vladimir. – Reprenons*” (ibid., 333), “*Pozzo [...] sort un petit vaporisateur et se vaporise la gorge, remet le vaporisateur dans sa poche, se racle la gorge, crache, ressort le vaporisateur, se revaporise la gorge, remet le vaporisateur dans sa poche*” (ibid., 272). Перші два приклади демонструють повторення однієї і тієї ж події, інші – конкретної дії.

Ще один спосіб актуалізації циклічності – конструкція *de (à) nouveau* loc. adv., що означає “pour la seconde fois, une fois de plus” (“знову, ще раз”) [NPR] і у сполученні з дієсловом виступає маркером повторення. Напр.: “*Il ôte à nouveau son chapeau, regarde dedans. [...] Il tape dessus comme pour en faire tomber quelque chose, regarde à nouveau dedans, le remet*” (ibid., 254), “*Elle joint de nouveau les mains, les lève de nouveau devant sa poitrine. Une arrière-prière inaudible remue de nouveau ses lèvres [...]*” (Beckett BJ, 13). За своїм семантичним наповненням префікс *re-* та прислівниковий зворот *de (à) nouveau* є синонімічними, оскільки мають спільну сему *une fois de plus*: RE- ↔ *une fois de plus* ↔ DE (À) NOUVEAU.

Концептуальне навантаження “повторення дії” містить у собі і лексема *habitude* n.f. – “manière de se comporter, d’agir, individuelle, fréquemment répétée” (“індивідуальна манера поводитися, діяти, що часто повторюється”) [NPR] зі своїм похідним *habituel* adj. Напр.: “*Hamm. – [...] on s’est bien amusés tous les deux [...]. Puis on a pris l’habitude*” (Beckett FP, 196), “*Winnie. – [...] – toutes les sottises – habituelles [...]*” (Beckett BJ, 51). Події у житті героїв антидрами настільки одноманітні та часто повторюються, що вже входять у звичку. Синонімом *habitude* у цьому значенні виступає іменник *routine* n.f. – “habitude d’agir ou de penser toujours de la même manière” (“звичка діяти або думати завжди однаково”) [NPR]. Напр.: “*Clov. – Pourquoi cette comédie tous les jours? Hamm. – La routine*” (Beckett FP, 170). Взаємозв’язок двох лексем має такий вигляд:

HABITUDE ↔ *manière d’agir, fréquemment répétée* ↔ ROUTINE

Циклічність подій може виявлятися і на текстовому рівні, коли йдеться про повторення цілої п’єси, тобто твір закінчується тим, чим розпочинається. Напр.: “*M. et Mme Martin sont assis comme les Smith au début de la pièce. La pièce recommence avec les Martin, qui disent exactement les répliques des Smith dans la première scène, tandis que le rideau se ferme doucement*” (Ionesco CCh, 80-81). Або порівняйте початок п’єси Е. Йонеско “La leçon”: “*La Bonne. – Bonjour, Mademoiselle. [...] C’est pour la leçon? [...] Il vous attend. [...] Je vais le prévenir. [...] Monsieur, descendez, s’il vous plaît*” (Ionesco Ln, 87-88) та її кінець: “*Elle apparaît tout comme au début. La Bonne. – Bonjour, Mademoiselle! [...] Vous êtes venue pour la leçon? Le professeur vous attend. Je vais lui annoncer votre arrivée. Il descend tout de suite!*” (ibid., 149-150). Такий спосіб вираження циклічності усього, що відбувається у світі, підкреслює глобальність та катастрофічність явища, що зображається. Циклічність символізує рух по колу, а тому не є рушійною силою прогресу. Речі навколишньої дійсності лишаються такими, якими вони є, а дії героїв п’єс набувають рис статичності.

Статика дії на граматичному рівні досягається запереченням дієслова на позначення руху за допомогою часток *ne ... pas, ne ... plus, ni ... ni* та заперечних займенників *rien* і *personne*. Напр.: “*Vladimir. – [...] Il ne bouge plus*” (Beckett AG, 324), “*Vladimir. – Il n’y a rien à faire*” (ibid., 315), “*Estragon. – Rien ne se passe, personne ne vient, personne ne s’en va, c’est terrible*” (ibid., 285), “*Winnie. – Pourvu qu’il ne se passe rien!*” (Beckett BJ, 67), “*Hamm. – Rien ne bouge*” (Beckett FP, 167), “*Winnie. – [...] il ne s’est rien produit du tout [...]*” (Beckett BJ, 46). Особливого ступеня насиченості така форма заперечення руху набуває після заклику до дії. Пор.: “*Estragon. – Je vais chercher une carotte. (Il ne bouge pas.)*” (Beckett AG, 309).

Одне зі значень дієслова *attendre* v.tr. – “se tenir en un lieu, ne rien faire avant (que qqch ou qqn arrive)” (“залишатися на одному місці, нічого не робити доки хтось не прийде або щось не відбудеться”) [NPR] виражає відсутність дії, а отже, і її статичність. Напр.: “*Vladimir. – Nous attendons*” (ibid., 321), “*Vladimir. – [...] nous attendons que Godot vienne*” (ibid., 320), “*Vladimir. – Nous ne sommes plus seuls, à attendre la nuit, à attendre Godot, à attendre – à attendre*” (ibid., 318), “*Estragon. – On attend. Vladimir. – Oui, mais en attendant*” (ibid., 259), “*Winnie. – [...] fermer les yeux et attendre que vienne le jour*” (Beckett BJ, 23), “*Clov. – [...] Je m’en vais dans ma cuisine [...] attendre qu’il me siffle*” (Beckett FP, 144-145). У рамках функціонування дієслова *attendre* найефективнішою є схема “attendre en attendant”, що несе у собі значення краху людини, її загибелі у бездіянні. Заперечення дієслова руху та дієслово *attendre* за посередництвом семи *ne rien faire* взаємопов’язані таким чином:

ATTENDRE ↔ ne rien faire ↔ NE PAS FAIRE QQCH

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ реалізується і прикметниками *même* adj. – “marque l’identité absolue” (“вказує на абсолютну ідентичність явищ, предметів, дій”) [NPR] та *pareil* adj. – “semblable par l’aspect, la grandeur, la nature” (“вказує на їхню схожість”) [NPR], що відкидають можливість будь-якої зміни. Напр.: “*[...] un jour nous sommes nés, un jour nous mourrons, le même jour, le même instant [...]*” (Beckett AG, 332), “*Estragon donne la même jambe. [...] Même jeu avec l’autre jambe*” (ibid., 308), “*Vladimir, montrant les chaussures. – Les voilà. [...] A l’endroit même où tu les as posées hier soir*” (ibid., 308), “*Même heure. Même endroit. [...] Chapeau de Lucky à la même place*” (ibid., 298), “*Clov. – [...] Toute la vie les mêmes inepties*” (Beckett FP, 181). Ідентичність явищ, предметів чи подій досягається також за допомогою конструкцій *pareil aux autres* та *comme les autres*. Напр.: “*Pozzo. – [...] un jour pareil aux autres [...]*” (Beckett AG, 332), “*Hamm. – C’est une fin de la journée comme les autres ...?*” (Beckett FP, 154), “*Hamm. – Alors c’est une journée comme les autres*” (ibid., 181). Взаємозв’язок проаналізованих вище лексем здійснюється завдяки спільній концептуальній ознаці *ідентичність*:

MEME ↔ l’identité ↔ PAREIL ↔ l’identité ↔ COMME LES AUTRES

У текстах франкомовних драматургів-абсурдистів заперечення дієслова *changer* v.tr. – “devenir autre, différent, éprouver un changement” (“ставати іншим, зазнавати змін”) [NPR] та іменника *changement* n.m. – “modification, le fait de changer” (“модифікація, факт зміни”) [NPR] є абсолютним вираженням незмінності, статичності подій. Напр.: “*Winnie. – Jamais rien qui change*” (Beckett BJ, 53), “*Vladimir. – Le fond ne change pas*” (Beckett AG, 264), “*Winnie. – [...] – pas*

de changement – [...]” (Beckett BJ, 14), “*Mme et M. Smith entrent à droite, sans aucun changement dans leurs vêtements*” (Ionesco CCh, 33).

Іншим носієм концептуальної ознаки статичності є дієслово *s’immobiliser* v.intr. – “devenir, se tenir immobile” (“ставати, бути нерухомим, незмінним”) [NPR] та його похідні прикметник *immobile*, що у своїй семантиці вже містять компонент нерухомості. Напр.: “*Il s’immobilise*” (Beckett AG, 252), “*La tête [...] reste rigoureusement immobile [...]*” (Beckett BJ, 59), “*Clov. – J’aime l’ordre. C’est mon rêve. Un monde où tout serait silencieux et immobile [...]*” (Beckett FP, 192). Спільна концептуальна ознака *незмінність* встановлює взаємний зв’язок *changer* та *s’immobiliser*, *changement* та *immobile*.

NE PAS CHANGER ↔ rester invariable ↔ S’IMMOBILISER

AUCUN CHANGEMENT ↔ invariable ↔ IMMOBILE

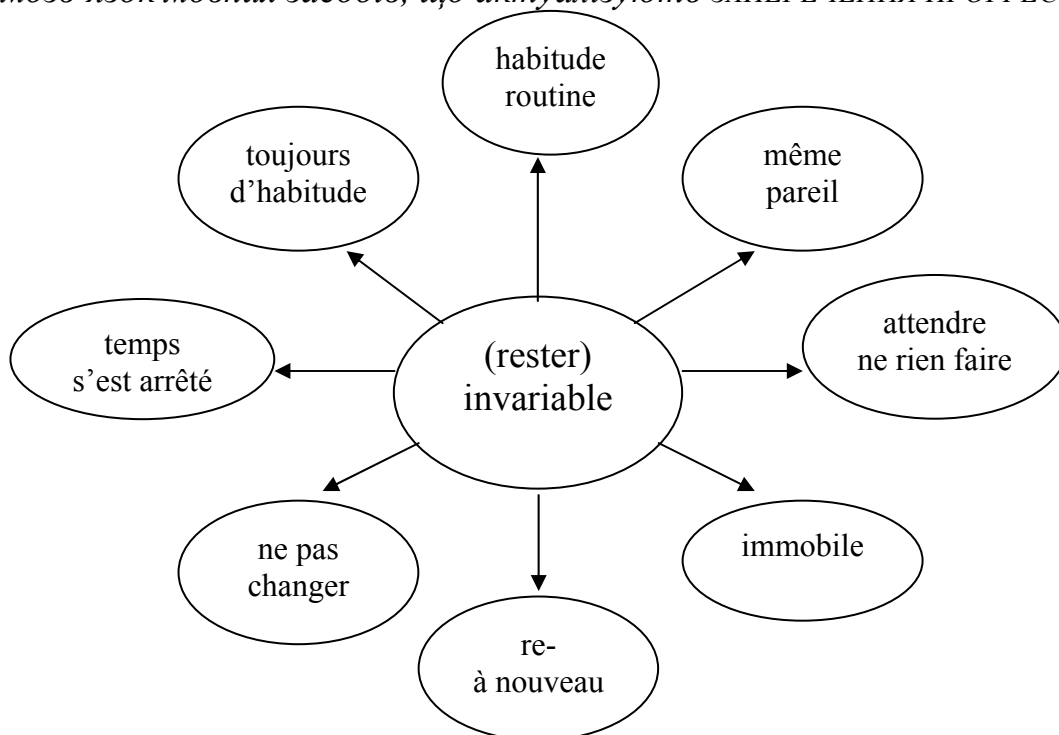
Статичність подій проявляється і за посередництвом прислівника *toujours* adv. у його значенні “à chaque instant considéré, sans exception; invariablement” (“завжди, постійно, незмінно”) [NPR]. Напр.: “*Estragon hésite toujours*” (Beckett AG, 274), “*Winnie. – [...] ma tête est pleine de cris, depuis toujours [...]*” (ibid., 68), “*Hamm. – Il pleure toujours*” (Beckett FP, 199), “*Hamm. – Tu n’en as pas assez? Clov. – Mais depuis toujours*” (ibid., 147). У значенні *comme toujours* вживається прислівник *d’habitude* loc. adv., який теж є маркером незмінності, статичності. Найчастіше прислівник входить до складу порівняльного звороту *comme d’habitude*: “*Vladimir. – Le soleil? La lune? Tu ne te rappelles pas? Estragon. – Ils devaient être là, comme d’habitude*” (Beckett AG, 307) чи словосполучення *pas plus que d’habitude*: “*Hamm. – Je suis très blanc? Clov. – Pas plus que d’habitude*” (Beckett FP, 197). Таким чином, зв’язок *toujours* і *d’habitude* матиме такий вигляд:

TOUJOURS ↔ invariablement ↔ D’HABITUDE.

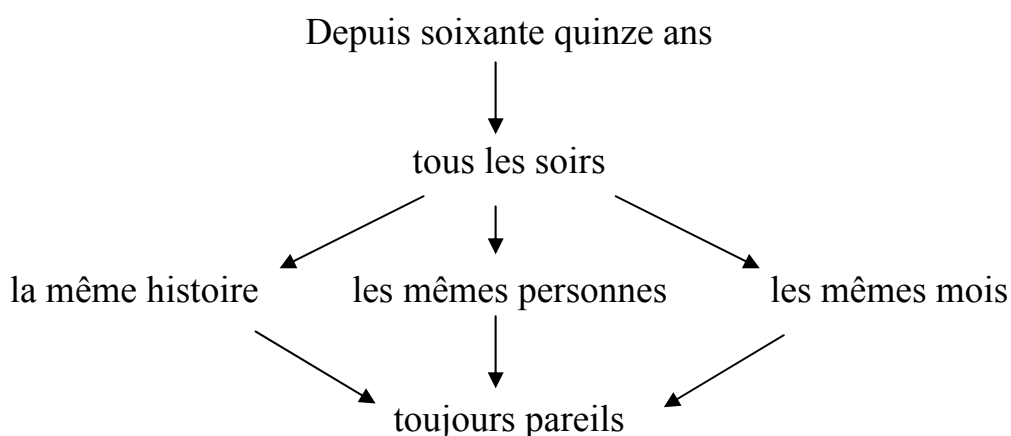
Обставина часу, що вказує на тривалість конкретної дії, виступає синонімом *toujours*. Напр.: “*Estragon. – [...] hier soir nous avons bavardé à propos des bottes. Il y a un demi-siècle que ça dure*” (Beckett AG, 307).

Іменники з концептуальною ознакою часу типу *heure* n.f. – “symbole du temps” (“символ часу”), *montre* n.f. – “petite boîte à cadran contenant un mouvement d’horlogerie, qu’on porte sur soi pour savoir l’heure” (“годинник, який носять із собою, щоб знати час”), *temps* n.m. – “milieu indéfini où paraissent se dérouler irréversiblement les existences dans leur changement, les événements et les phénomènes dans leur succession” (“невизначений простір, де невідворотно розгортається життя з його змінами, події та явища у їхній послідовності”) [NPR] та дієслово *s’arrêter* v.intr. у значенні “cesser de couler” (“припиняти протікання, перебіг”) виражають у такій комбінації абсолютну зупинку часу. Напр.: “*Vladimir. – Le temps s’est arrêté*” (ibid., 279), “*Pozzo. – [...] où ai-je mis ma montre? (Il fouille.) [...] Estragon. – Peut-être qu’elle s’est arrêtée*” (ibid., 289), “*Mme Smith. – Nous n’avons pas l’heure, chez nous*” (Ionesco CCh, 64). Зупинка часу є абсолютним вираженням статичності усього світу, подій, що в ньому відбуваються.

Взаємозв’язок мовних засобів, які актуалізують ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ та були розглянуті у нашому дослідженні, не є виключно бівалентним. Усі лексичні одиниці несуть у собі значення незмінності дії чи її циклічності, або постійну ознаку дії, явища чи предмету і пов’язані між собою наявністю спільної концептуальної ознаки (*rester*) *invariable* (див. рис. 2):

З метою посилення ефекту статичності у висловленні вживаються одразу декілька засобів вираження заперечення дії. Напр.: “*La tête qu’elle ne peut plus tourner, ni lever, ni baisser, reste rigoureusement immobile [...]*” (Beckett BJ, 59), “*Estragon, assis par terre, essaie d’enlever sa chaussure. Il s’y acharne des deux mains, en ahanant. Il s’arrête, à bout de force, se repose en haletant, recommence. Même jeu. [...] renonçant à nouveau [...]*” (Beckett AG, 252), “*Estragon. – En attendant il ne se passe rien*” (ibid., 281), “*Vladimir. – [...] comment me trouves-tu? [...] Estragon. – Affreux. Vladimir. – Mais pas plus que d’habitude? Estragon. – La même chose*” (ibid., 313). Чим більше у реченні вжито різних засобів вираження статичності чи циклічності дії, тим інтенсивнішим є зміст ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ. Напр.: “*Le Vieux. – [...] Depuis soixante quinze ans que nous sommes mariés, tous les soirs, tu me fais raconter la même histoire, tu me fais imiter les mêmes personnes, les mêmes mois ... toujours pareils ...*” (Ionesco Ch, 17) (див. рис. 3):

Людське існування не можливе без розвитку. Статичність світу абсурду веде до загибелі людського начала. Людина з останніх сил прагне змін, чогось нового у житті, хоч і знає, що сподівання її даремні: “*Winnie. – [...] il faut que ça bouge, quelque chose, dans le monde [...]*” (Beckett BJ, 72), “*Winnie. – [...] fais quelque chose [...] pour changer*” (ibid., 48), “*Winnie. – [...] il faut que quelque chose arrive, dans le monde, ait lieu, quelque changement*” (ibid., 43). Однак людина безсила протистояти всесвітній статичності. Її життя марне і знецінене, вона слабка і немічна перед законами нерухомості та незмінності буття.

Наукові результати. ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ як структурний компонент концепту АНТИЛЮДИНА має подвійну форму вираження – статичність та циклічність дій, – кожна з яких володіє власними способами вербалізації. Лінгвальні засоби, що містять концептуальну ознаку ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ, функціонують на різних мовних рівнях: словотвірному, лексичному, граматичному та текстовому.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Наша розвідка представила один зі структурних компонентів, що реалізують концепт АНТИЛЮДИНА, та можливі способи його актуалізації у текстах п’єс франкомовних авторів театру абсурду. Подальший аналіз надасть змогу виявити інші елементи структури концепту, що досліджується, а таким чином, і здійснити спробу його моделювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витковская Л. В. Когнитивно-концептуальный подход к интерпретации художественного текста / Л.В. Витковская // Вестник Пятигорск. гос. лингв. ун-та. – 2004. – № 2-3. – С. 188-192. 2. Ніконова В.Г. Взаємодія художніх концептів у концептуальному просторі трагічного: вектори міжпольових зв’язків (на матеріалі п’єс Шекспіра) / В.Г. Ніконова // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – 2007. – Вип. 15. – С. 17-27. 3. Красных В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / Виктория Красных. – М.: Гнозис, 2003. – 375 с. 4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя: Прем’єр, 2008. – 332. 5. Старко В. Про один метод концептуального аналізу / Василь Старко // Наукові записки Кіровоградськ. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. – 2008. – Вип. 75. – Т. 4. – С. 105-109. 6. Чернишенко І. Методи дослідження концептів у когнітивній лінгвістиці / Ірина Чернишенко // Наукові записки Кіровоградськ. держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки. – 2008. – Вип. 75. – Т. 4. – С. 109-115.

ДОВІДНИКИ

1. NPR: Le Nouveau Petit Robert: Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française. – P.: Dictionnaires Le Robert, 1997. – Version électronique.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Beckett AG: Beckett S. En attendant Godot // Théâtre français d’aujourd’hui / Сост. и биогр. справки о писателях Л. Зониной. – Т. 1. – М.: Прогресс, 1969. – С. 248-38. 2. Beckett BJ: Beckett S. Oh les beaux jours // Beckett S. Oh les beaux jours suivi de Pas moi. – P.: Minuit, 2006. – С. 6-77. 3. Beckett FP: Beckett S. Fin de partie // Beckett S. Théâtre I. En attendant Godot. Fin de partie. Acte sans parole I. Acte sans parole II. – P.: Minuit, 1991. – P. 140-216. 4. Ionesco CCh: Ionesco E. La cantatrice chauve // Ionesco E. La cantatrice chauve suivi de La leçon. – P.: Gallimard, 1954. – P. 7-81. 5. Ionesco Ch: Ionesco E. Les chaises // Ionesco E. Les chaises suivi de L’improptu de l’Alma ou le caméléon du berger. – P.: Gallimard, 1958. – P. 7-87. 6. Ionesco Ln: Ionesco E. La leçon // Ionesco E. La cantatrice chauve suivi de La leçon. – P.: Gallimard, 1954. – P. 83-150.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРРОГАТИВІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У ПРОФЕСІЙНИХ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРАХ

Потреба у спілкуванні ніколи ще так не відчувалася настільки очевидно та не реалізувалася повсюди у таких величезних масштабах, як у сучасний період часу, якщо мати на увазі реальності сучасного світу, соціальні наслідки науково-технічної революції, які помітно вплинули на всі сторони та аспекти сучасної вербальної комунікації. Кожен період розвитку суспільства висуває свої завдання та настанови, викликає до буття такі аспекти різних галузей життя, що пов'язані з існуванням людини, які є найбільш характерними для неї, які найточніше віддзеркалюють її суть та потреби. “У сучасній лінгвістиці намітився важливий методологічний зсув від “лінгвістики” іманентної з її установкою розглядати мову “самій собі та для себе” до лінгвістики антропологічної, яка передбачає дослідження мови у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю тощо, завдяки якому стало можливим осмислення видів та форм мовного спілкування людей з урахуванням екстралінгвальних факторів різного порядку, необхідних для взаєморозуміння” [1:37].

Філософською базою сучасних лінгвістичних досліджень стає наступне положення: “Світ не відображається, а інтерпретується, людина не просто сприймає світ, але конструює його” [2:67]. Значення конструюються мовцями у ході соціальної взаємодії з урахуванням соціокультурних властивостей ситуації спілкування і когнітивних(ментальних) аспектів мовців. Сенси окремих мовних висловлень випрацьовуються, спільно формуються обома комунікантами. Таке сумісне конструювання є найбільш властивим саме питально-відповідній єдності, для обміну репліками. Сенси–конструкти перевтілюються у мовленнєві акти, постають як результат послідовності взаємних змін у компетенціях комунікантів з урахуванням “ситуації”, їхніх “комунікативних ролей”, “контексту” та інших факторів, що впливають на хід комунікативної діяльності. Поява цієї теорії призвела до необхідності визначення базової одиниці комунікації, яка могла б об'єднати мовленнєві акти. Таку функцію може виконувати “мовленнєвий жанр”. Практичне володіння мовленнєвим жанром – суттєвий аспект мовленнєвої компетенції особистості. А. Вежбицька зазначає, що “суспільне життя можна уявити як велику сітку актів мови. На мовленнєвих актах ґрунтується історія (пропозиція, переговори, вимоги), приватне життя (запитання, відповіді, суперечки). Водночас індивіди намагаються інтерпретувати те, що їм кажуть інші, тобто зрозуміти, які мовленнєві акти використовують” [3:56]. На думку М.М. Бахтіна, “вибір мовленнєвого жанру визначається, передусім, предметно-смысловими завданнями (задумом) мовленнєвого спілкування” [4:38]. Вчений також підкреслював, що характер і форми використання мови залежать від сфери діяльності людини і саме типи діяльності пропонував покласти в основу класифікації мовленнєвих жанрів. Виходячи з розуміння М.М. Бахтіним

первинності соціального невербального поводження для визначення мовленнєвого жанру, у лінгвістичних дослідженнях В.В. Дементьєва, К.Ф. Сєдова мовленнєвий жанр трактується як “вербальне оформлення типової ситуації соціальної взаємодії людей” [5:28].

Отже, в наш час питально-відповідна єдність виступає однією з форм, що більш за все використовуються у сучасному мовленнєвому спілкуванні, яке втілюється в різні мовленнєві жанри, зокрема “професійно-виробничого спілкування”; що становить **об’єкт** нашого дослідження.

У кожного з професійних мовленнєвих жанрів основне значення інтеррогативності набуває різних смислових навантажень в залежності від “мети”; “комунікативних ролей”; “комунікативної ситуації”, які складають діяльнісно-мовленнєвий формат даного жанру. Отже, з’ясування основних складових цього формату, які виконують домінуючу функцію й найбільш впливають на досягнення якомога кращого результату у професійній сфері діяльності сьогодення становить причину **актуальності** даної статті та її **новизни**.

Метою цього дослідження є визначення основних лінгвопрагматичних факторів використання інтеррогативів французької мови у певних професійних жанрах.

Об’єктом для дослідження стали питально-відповідні єдності сучасної французької мови, що були використані у “виробничому жанрі” та у “судових дебатах”.

“Мовленнєвий жанр” відображає дійсність (його референтом є комунікативна ситуація) і цей процес має двосторонній характер. Крім того, мовленнєвий жанр є носієм певної інформації про екстралінгвальні фактори комунікації. Ця інформація відображається перш за все в структурі висловлення, його синтаксичних, лексичних, граматичних та прагматичних особливостях. Навіть вибір певного мовленнєвого жанру адресантом є для адресата інформацією про комунікативну тактику його співрозмовника та можливий напрямок розвитку процесу спілкування.

Розгляньмо декілька виробничих діалогів на підтвердження вище зазначеного:

1. La rencontre après l’annonce

Le Directeur du personnel: – [...] “Quel est votre niveau d’espagnol?”

Mlle Lefevre: – “J’ai passé un an à Madrid dans une famille et j’ai un diplôme de la

Chambre de Comité d’Espagnol”.

Le directeur: – “Vous êtes vendeuse un an. Mais qu’est-ce que vous vendez?”

Mlle Lefevre: – “Je suis vendeuse dans un grand magasin au rayon parfumerie”.

Le directeur: – “Pourquoi voulez-vous quitter votre emploi?”

Mlle Lefevre: – “Je viens de changer d’appartement et je voudrais travailler plus près de chez moi”.

Le directeur: – “Quand pourriez-vous être libre?”

Mlle Lefevre: – “Dans 2 mois”.

Le directeur: – “Bien, je vous remercie, je vous écrirai” (M. Danilo, 23).

Питально-відповідна взаємодія характеризується інтерсуб’єктивністю, де у ролі адресанта залишається постійний виконавець “експерт,” роль “неексперта”

(підлеглого майбутнього) може виконуватися кількома особами по черзі, адже йдеться про співбесіду, в якій можуть брати участь багато претендентів з метою працевлаштування.

Питання спрямоване до логіко-експертної компетенції співрозмовника, з прагматичною метою – отримання певної інформації від адресата для з'ясування його професійних умінь і навичок, необхідних для цієї роботи.

2. Agence de voyage

Danielle Martin, secrétaire: – “Allô!”

François Feret, employée de l'agence: – “Allô, Agence Beloir, je vous écoute!”

D. Marin: – “Bonjour, ici la société Haut-Brane. Je voudrais réserver une place en classe affaires sur le vol Paris-Florence pour après demain le Dimanche 20 mai pour notre chef”.

F. Feret: – “Vous préférez le matin ou l'après-midi?”

D. Martin: – “Je préfère le Dimanche soir. Vous n'avez rien entre 16 h. et 18 h.?”

F. Feret: – “Ça va. Je réserve à quel nom?”

D. Martin: – “Au nom de M. Taravant, Paul Taravant”.

F. Feret: – “Vous m'avez bien dit classe affaires?”

D. Martin: – “Oui, une dernière question: quelle est le prix du voyage?”

F. Feret: – “En classe affaires, ça nous fait pour d'aller retour 3895F”.

D. Marin: – “Merci, Mlle. Au revoir”.

F. Feret: – “Au revoir, à votre service” (P. Danois, 45).

Виробничий діалог між двома підлеглими, один із яких – “експерт” (службовка у туристичній агенції), інша – “неексперт”, яка виконує доручення свого шефа.

Таким чином, відбувається надання директивів через посередника – секретаря від особи керівника, де прагматична мета є подвійною: з боку Ф. Фере – отримання необхідних даних для заповнення паперів на резервацію квитків; з боку Д. Мартен – отримання необхідної інформації про цю подорож з метою виконання наказу шефа. Референтом виступає комунікативна ситуація навколо резервації квитків, яка є спільною для двох співрозмовників.

3. Bruno Boulet, le directeur de “4 canards”: – “Allô, je suis M. Boulet, des “4 canards”. Pourrais-je parler à Mme Bardot, du service des ventes?”

Evelyne Bardot: – “C'est elle-même. Que puis-je faire pour vous, M. Boulet?”

B. Boulet: – “Je voudrais savoir si vous pourriez me livrer aujourd'hui-même 40 bouteilles de votre Bordeaux Saint-Emilion 1987?”

E. Bardot: – “Celui que nous vous avons livré il y a deux semaines?”

B. Boulet: – “Oui, c'est bien cela!” (M. Dany, 180.)

Діалог характеризується відносинами “постачальник”–“клієнт”, які знаходяться в однаковому соціальному становищі. Прагматична мета цього виробничого діалогу виступає як виконання замовлення-директиву клієнта за допомогою непрямих інтерогативних мовленнєвих актів.

4. M. Maillot, directeur-général des Entrepôts de Grains: – “Dites-moi, Duval, et notre projet “maïs?”

M. Duval, son adjoint: – “Eh bien, M.Président, les choses avancent normalement. Je pense que nous ferons affaire avec les Entreprises Bât-Métal pour la construction des nouveaux entrepôts”.

M. Maillot: – “Bon pour le stockage, ça va. Et la vente?”

M. Duval: – “Nous avons déjà informé nos clients habituels du Sud-Ouest. Je prépare une lettre-circulaire”.

M. Maillot: – “Oui, mais il faudra la personnaliser en l’adressant au nom de chaque client possible!” (M. Dany, 35.)

Діалог між двома керівниками, тобто рівноправними, що займають однакове соціальне положення. Обидва виступають “експертами” у конкретному питанні. Тому й інтерогативи стосуються експертної верифікації, узгодження виробничих проблем.

5. M. Guérard, directeur: – “Allô, Marielle? Ici M. Guérard. Je dois me rendre dans le Midi la semaine prochaine. Pourriez-vous organiser mon voyage?”

Marielle, secrétaire: – “Bien sûr. Vous partirez en voiture?”

M. Guérard: – “Non, les routes sont trop glissantes en cette saison. J’irai en avion”.

Marielle: – “Quel jour comptez-vous partir?”

M. Guérard: – “Faites une réservation sur le premier vol de lundi”.

Marielle: – “Et pour la voiture, quelle marque voulez-vous?”

M. Guérard: – “Louez-moi une voiture confortable, mais pas trop grande”.

Marielle: – “Très bien, le directeur, je vous prépare tout ça!” (B. Cresson, 45.)

У цьому виробничому діалозі відбувається зміна комунікативних ролей, адже у ролі ініціатора виступає не керівник, а підлегла, секретар, яка ставить питання керівникові для з’ясування питань логіко-епістемічної спрямованості. Прагматичною метою є отримання через власне інтерогативи директиви керівника і організація його відрядження.

6. Dans la fromagerie:

Le fromager: – “Donc, là vous êtes dans la cave d’affinage”.

Première visiteuse: – “J’aimerais savoir si on peut manger la croûte de cela?”

Le fromager: – “Pour ma part je ne mange pas...”

Deuxième visiteuse: – “Comment est conservé le fromage à la maison?”

Le fromager: – “C’est relativement facile. Pour la consommation immédiate pour un, deux, trois jours maximum on peut les préparer, les mettre entre deux assiettes”.

Première visiteuse: – “Pourriez-vous me dire pourquoi il y a tellement de moisissures?”

Le fromager: – “La moisissure, elle est normale et elle est naturelle” (J. Delcos, 56).

Цей побутово-виробничий діалог є класичним зразком професійного діалогу з комунікативними ролями: “експерт” – “неексперт”; де у ролі першого виступає робітник сироварні, інший – клієнти-споживачі, питання яких спрямовані до експертної компетенції адресата з метою отримання більш детальної інформації щодо виробництва, споживання, утримання сиру. Діалог розвивається від інтерсуб’єктивного до полілогу.

Отже, у ході спільної діяльності люди постійно регулюють поведінку один одного, обмінюючись висловленнями, мета яких – спонукати співрозмовника до

здійснення/нездійснення тих або інших дій. Щодо вихідної цілі реалізації мовленнєвого акту, втіленого у виробничий жанр, нею виступає “перлокутивна ціль” – вплив на адресата. Мовленнєвий вплив відіграє у комунікації провідну роль і як посередник, і як самоціль: “хоча інтерпретація впливу значною мірою залежить від контексту, суб’єктивна та суперечлива, вона становить невід’ємну складову глибокого розуміння усіх дій мовленнєвої комунікації” [6:67]. Щодо професійних жанрів, то в них здійснення певних виробничих завдань залежить саме від коректно оформленого акту мовленнєвої взаємодії, де на первинну перлокутивну ціль – вплив на адресата, нацаровуються специфічні, притаманні тій чи іншій виробничій галузі, цілі, реалізація яких не можлива без досягнення першої. Спонування відіграє значну роль у комунікативному процесі, оскільки є одним із найважливіших типів мовленнєвого впливу та керує взаємовідносинами між комунікантами, особливо коли йдеться про “вертикальну комунікацію” [7:397], тобто комунікацію, яка передбачає мовленнєві інтеракції між комунікантами, які мають нерівні соціально-рольові статуси. Інакше кажучи, вертикальна комунікація являє собою спілкування в умовах субординації, що може ініціюватися зверху (від керівника до підлеглого) або знизу (від підлеглого до керівника). Такий вид комунікації характеризується як спілкування конкретних індивідів, які є представниками нерівних соціально-рольових статусів.

Цікавими для лінгвопрагматичного аналізу можна також вважати питально-відповідні транзакції “судових дебатів” та “допитів”. Треба відзначити той факт, що саме у цих мовленнєвих актах під час опитування комісаром чи-то свідків, чи-то злодіїв виходить на перший план первинне значення самого слова “питання” – “interrogation” – “дізнання необхідної інформації під час слідчого процесу, ще раніше – катування з метою отримання потрібних фактів” [8:187].

Як зазначає Й. Хейзінга, етимологічна основа для вираження понять “право”, “суд”, “закон” визначається переважно такими термінами як “прийняття”, “вказівка”, “вибір”, “примус” [9:67]. Він вважає, що правова практика як така незалежно від того, які ідеали покладені в основу права, носить змагальний характер. Судочинство – це дебати про справедливість і несправедливість, правоту і неправоту, перемогу і поразку. Таким чином, судовий процес, процес допиту – можна розглядати як вид азартної гри, змагання, словесний поєдинок.

Отже, у такому виді поєдинку, змаганні одним із основних етапів постає вибір стратегій і тактик для досягнення мети – доведення причетності/непричетності до злочину, відповідності / невідповідності закону. Це варто проілюструвати конкретним прикладом:

– “Je voudrais que vous vous souveniez de la journée de mardi en particulier de la matinée.”

– “Mardi... Attendez...C’était avant-hier...”

– “Oui. La veille au soir, le ministre est venu dans son appartement”.

– “C’est lui qui vous l’a dit?”

– “Non seulement il me l’a dit, mais je l’y ai rencontré. Vous m’avez donné le cordon un après dix heures du soir”.

– “Je crois que je me souviens, oui”.

– “Il a dû partir un peu après moi”.

- “Oui”.
- “Avez-vous ouvert à d’autres personnes pendant la nuit?”
- “Certainement pas. Il est rare que des locataires rentrent après minuit. Ce sont des gens paisibles. Si cela était arrivé, je m’en souviendrais”.
- “A quelle heure ouvrez-vous la porte le matin?”
- “A six heures et demie, parfois sept heures”.
- “Vous vous tenez ensuite dans la loge?”
- “Sauf quand je balais l’escalier”.
- “A quelle heure?” (G. Simenon, 100.)

Відзначимо, що репліки комісара логічно побудовані, зміст кожного наступного питання тісно пов’язаний з отриманою відповіддю, є невід’ємною ланкою процесу слідства. Усі поставлені питання орієнтовані на ситуативну компетенцію іншого комуніканта з приводу того, що сталося. Тип стосунків між комунікантами може бути визначений як міжособистісний, хоча і є різниця у соціально-рольовому статусі “суддя–підозрюваний”.

До прагматичного спрямування – запит інформації з метою дізнання правди про злочин, додається підозра, недовіра, що є обґрунтовані професійним положенням слідчого. Прагматична мета досягається обраною тактикою тиску, хитрування по відношенню до підозрюваного.

Таким чином, жанр виробничого інтерогативного діалогу характеризується у більшості випадків логіко-епістемічною спрямованістю, де питання ставляться до експертної компетенції співрозмовника з метою отримання необхідної інформації. Крім цього, часто через інтеррогативи виробничого діалогу надаються директиви керівника підлеглому. Даний вид діалогу характеризується такими комунікативними ролями, як 1. “експерт” (керівник)-“неексперт” (підлеглий), 2. “колеги,” 3. “експерт–виробник”–“неексперт-споживач”.

Інтеррогативам професійного діалогу жанру *судових дебатів* є властиве прагматичне спрямування, яке полягає у запиті інформації з метою дізнання істини про злочин. Поставлені питання орієнтовано на ситуативну компетенцію другого комуніканта з приводу того, що сталося. Типовим видом стосунків між комунікантами є інституційно-міжособистісний зі специфічними соціально-рольовим поділом наділеного/не наділеного відповідними повноваженнями, правами та обов’язками як то “слідчий”, “суддя”–“підозрюваний”, “звинувачений”, “свідок”.

Дослідження питально-відповідних єдностей, втілених у різні мовленнєві жанри, має подальші перспективи, зокрема актуальним є визначення лінгвопрагматичних характеристик інтеррогативів сучасної французької мови “медійного жанру”, “наукового диспуту” тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Постовалова В.И.* Картины мира в жизнедеятельности человека // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картины мира. Отв. ред.. Б.А. Серебренников. – М., 1988. – С.8-69.
2. *Фрумкина Р.М.* Когнитивная лингвистика или “психолінгвистика наоборот” // Язык и речевая деятельность. – Спб.: СГУ, 1990. – С.80-93.
3. *Вежбицька А.* Язык. Культура. Познание. – М., 1996.
4. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979.
5. *Дементьев В.В., Седов К.Ф.* Социопрагматический аспект теории речевых жанров. – Саратов: Изд-во УСПИ, 1998.
6. *Безугла Л.Р.* Перлокуція у дискурсі // Дискурс як когнитивно-комунікативний феномен. – Харків: ЧФ “Константа”, 2005.
7. *Яшенкова О.* Прохання в умовах субординації (на матеріалі фрагментів англomовного ділового спілкування) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К: Вид. Центр

Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2004. – Вип. 12, Ч. II. – С. 395-400. 8. *Furitière A.* Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots français tant vieux que modernes et les termes de toutes les sciences et des arts, La Haye et Rotterdam, 1690, reed. S.N.L. – Le Robert, Paris, 1978. 9. *Хейзинга Й.* Homo Ludens: Статті по історії культури // Пер., сост. Д.В. Сильвестрова; комент. Д.Э. Харитоновича. – М.: Прогресс – Традиция, 1997.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Danilo M.* Le français d'entreprise – CLE international, 1999. 2. *Danois P.* Le français de la communication professionnelle. – CLE international, Paris, 1993. 3. *Dany M.* Le français du secrétariat commercial. – Hachette, 1977. 4. *Cresson B.* L'introduction au français commercial. – Didier, Paris, 1972. 5. *Delcos J.* Le Français des relations professionnelles. – Didier, Paris, 2000. 6. *Simenon G.* Maigret se fâche. – Л.: “Просвещение”, 1980.

АРТЕМОВА Л.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ КОЛОНКИ

(на матеріалі періодичного іспанського видання “El País”)

Проблема “гібридизації” жанрів згадувалася українським дослідником журналістики В.Й. Здороогою ще на початку 90 років минулого століття як явище, що найкраще змальовує існуючу жанрову систему сучасної преси [1]. Прагнення до суб’єктивізації викладення, бажання постійного оновлення, як одна з головних вимог до преси, продиктованих часом, домінуюча роль автора як генератора творчої думки призвела до того, що вся існуюча різноманітність статей не вкладається у межі тих класифікацій, якими різні автори (О.О. Тертичний, Л.Є. Кройчик) намагаються уніфікувати та розподілити друкований на сторінках газет матеріал.

Метою цього дослідження є визначення основних лінгвопрагматичних рис колонки як прикладу гібридизованого аналітичного жанру. **Актуальність** статті зумовлюється загальною тенденцією сучасної лінгвістики до дослідження прагматики висловлення, і зокрема публіцистичного тексту, його потенціалу впливовості на читача.

Перш за все відмітимо, що колонка, що виступає **об’єктом** нашого вивчення, є найкращим прикладом змішання жанрів. Це аналітичний текст, який поєднує риси коментаря, критики, есе, не має чіткої структури, є творчим жанром, всі складові якого визначаються автором-журналістом. Водночас колонка є явищем публіцистики іноземної, а саме іспанської, німецької, англійської, у вітчизняній та російській пресі слід говорити лише про початковий етап становлення цього жанру [2:240]. Однак відсутність такого роду публікацій на шпальтах україномовних видань скоріше свідчить про відсутність журналістів, які б могли писати або, краще було б сказати, “створювати” колонку.

Загальноприйнятим є розуміння *жанру* як складного набору текстових моделей або як форми організації мовленнєвого матеріалу, що визначається в рамках певного функціонального стилю, у цьому разі публіцистичного, і забезпечує передачу інформації, а також сприйняття та осмислення людиною дійсності, характеризується єдністю конструктивного принципу, своєрідною композиційною організацією матеріалу, а саме деякою кількістю особливих ознак, котрі і визначають тип, спосіб зображення, характер узагальнень, принцип

відбору фактів, міру прояву авторської думки і позиції, яка відповідно реалізується в тексті статті. За дослідником журналістики М.П. Подолянцем, це різновид твору, який має тільки йому властиві риси та ознаки, такі як структурність, творчі прийоми, художні засоби, мова і стиль викладу (визначені за специфічними характеристиками) [3:8].

Для іспанської школи дослідження стилю преси **жанр** – це група текстів, схожих за формою, структурно-композиційними та стильовими ознаками. Слід підкреслити, що саме іспанські науковці (G. Martín Vivaldi, J.L. Martínez Albertos) серйозно та ґрунтовно розробляли теорію жанрів (на відміну від інших західних шкіл, де превалював практичний підхід до дослідження). Так, за визначенням Х.Л. Мартінеса Альбертоса, жанр періодичної преси – це різні модальності мовного твору, призначенням яких є бути розповсюдженими будь-яким каналом комунікації з наміром виконати дві головні мети сучасної інформації: оповісти про події та висловити оцінне судження, викликане цими подіями [4:31]. Цей же автор вперше згадав про існування колонки як жанру іспанської журналістики поряд з такими іншими як передовиця, критика та аналітична стаття у своєму дослідженні 1983 про мову преси.

Ми розглядаємо **колонку** як один із найпродуктивніших для сучасної іспанської журналістики аналітичний жанр, що, виокремлюючись в оригінальний тип публікації, водночас поєднує в собі риси коментаря та критики. Найпростішим є визначенням за яким колонка – це авторська стаття, що регулярно публікується у певному місці газети. Вважається, що джерелами її походження є жанри есе, фельетону та коментаря [2:241].

Колонка концентрує увагу читача на окремій деталі, стороні, фрагменті події, факту тощо, при цьому висуває на чільне місце постать автора, а його яскраво виражена позиція зумовлює експресивну насиченість матеріалу; невимушеність манери письма та її нестандартність втілюється в оригінальній композиційній побудові та особливо яскравій емоційній та оцінній стилістиці твору [5:224]: *No creo en Dios ni en el infierno, pero no le hago ascos a una buena historia de aparecidos. Tras el injusto castigo de sólo 6.000 euros de multa impuesto por uno de su gremio al juez que dejó pasar durante 17 meses la condena que pesaba sobre el presunto asesino de Mari Luz y le permitió campar por sus respetos, creo que nos merecemos un buen cuento de terror y de venganza* (Maruja Torres, *Malos jueces*, 28/6/2008, *El País*). Як показує приклад, авторка веде оповідь від першої особи (*No creo, no le hago ascos*), однак вважає, що її думка поділяється всіма читачами або навіть усіма іспанцями взагалі (*nos merecemos*). Дійсно, зростаючий успіх цього жанру у Іспанії завдячує саме цьому суб'єктивному гіпертрофованому “Я” журналіста [6:44]. Головний редактор кожного друкованого видання ретельно підбирає штат колумністів, чия думка, в першу чергу, співпадає з ідейною спрямованістю газети, а по-друге, приверне увагу читачів. Так з *El País* співпрацюють відомі письменники Іспанії *Almudena Grandes, Maruja Torres, Rosa Montero, Elvira Lindo, Javier Cercas, Juan Cruz, Manuel Vicent, Manuel Rivas*. Вони є “обличчям” видання.

Читач схильний поєднувати себе з автором публікації, йому здається ніби саме його думки стали основою для статті, ніби все написане є чітким відображенням його почуттів, думок, життєвих позицій. Іноді колумністи це

змальовують у своїх статтях: *Hay lectores que buscan en un columnista una especie de comunión semanal; yo prefiero acercarme a las columnas con el deseo de que, eso que la gente llama tan pomposamente “mis convicciones”, sea sacudido de alguna manera. En el catálogo de alabanzas que se pueden dedicar a un opinador circula una que me intranquiliza: “pasa lo que yo pienso a limpio”. Quien elogia de esa manera no hace otra cosa que elogiarse a sí mismo, pues tiene en tan alta consideración sus opiniones que sólo parece pedirle al periodismo un escribano* (Elvira Lindo, *Léanlo*, 15/10/2008, *El País*). Авторка вказує на те, що вона не погоджується з роллю, яку їй відводять деякі читачі, говорячи, що вона лише начисто переписує їх думки (*"pasa lo que yo pienso a limpio"*), це її непокоїть (*me intranquiliza*). Ельвіра Ліндо ставить собі за мету “похитнути” те, що читачі вважають “своїми переконаннями” (*yo prefiero acercarme a las columnas con el deseo de que, eso que la gente llama tan pomposamente “mis convicciones”, sea sacudido de alguna manera*).

Загалом, автором іспанської колонки може бути лише відома особистість, у першу чергу, письменник, що зробив собі ім'я в літературі, чиї думки цікавлять суспільство і шануються ним. Тобто читачі його художніх творів перетворюються на його прибічників тоді, коли він виступає у ролі журналіста. Його щоденні думки, переживання, страхи, депресії, судження, помилки, сумніви стають доступними широкому колу. За законами психології відбувається порівняння і уособлення себе з автором або, навпаки, стимулюється полеміка, обговорення, дискусія з метою віднайти точки несприйняття чи відмінності [6:44]: *Vean las últimas entrevistas de Bardem: se diría que emplea un tono airado, ácidamente sarcástico y resentido. Yo entendería mucho más que el tono airado y resentido lo exhibiera algún perdedor perseverante, alguien a quien las cosas le fueran fatal. Pero si tienes el mayor éxito que pensarse pueda y estás en lo más alto de la gloria, ¿a qué viene toda esa amargura, vive Dios?* (Rosa Montero, *Disfruta*, 23/09/2008, *El País*). Авторка звертається у своїй статті до теми, що викликала певний резонанс в іспанському суспільстві: позиція відомого іспанського актора Хав'єра Бардема після отримання престижної американської премії. Роса Монтеро лише пропонує власний погляд на це питання, а читач має вибрати: підтримати його, зважаючи на авторитетність думки письменниці, або знайти ті власні аргументи, що його заперечать.

На думку П. Джонсона, колумніст – це письменник, що робить загальновідомими власні судження, який досконало володіє мовою, має глибокі, ґрунтовні знання з історичного минулого країни, його культурний багаж є об'ємним та багатограним, він має “інстинкт” щодо новин, вміє вчасно і різноманітно висвітлити питання, проявивши при цьому свій власний неповторний стиль [6:18]: *Dinero y mierda valen lo mismo; eso es lo que dicen los sueños. Es mentira: valen más los sueños. Pero no te quitan el hambre. Ahora destapas cualquier medio y te salta la palabra dinero. Dinero, ruina, hipoteca, embargo, angustia: la misma mierda, distintas pesadillas.* (Juan Cruz, *El dinero*, 20/09/2008, *El País*). Стимул до створення статті лежить на поверхні: фінансова криза, яка очікує на кожного і будь-де. Однак Хуан Крус вплітає її у цікавий асоціативний ряд: *dinero – mierda – sueño – mentira – ruina – hipoteca – angustia – pesadillas*. Єдина лексична одиниця, що має позитивну оцінку – сон *sueño*, і він перемагає, бо

valen más los sueños. Стиль колонки: короткі парцельовані речення, що ніби перетікають одне і інше, або нанизуються, створюючи одне смислове ціле. У цьому і полягає майстерність, висока художня якість, що складає головну вимогу до стилю колонки [6:36].

Сучасна іспанська колумністика власне втілює у максимальній формі особливості новітньої преси:

- 1) Відносно вільна та розкута за думками та стилем.
- 2) Відчутна персоніфікація преси. Особливої ваги набуває точка зору самого інтерпретатора подій. Тобто ім'я журналіста стає знаком видавництва.
- 3) Поліфонічність сучасної преси. Вона працює у діалозі у читацькою аудиторією, що породжує багатоголосся, і виникає ефект суб'єктивності. Поліфонія голосів журналістів, що пропонують різні точки зору, стимулює аудиторію до самостійного визначення власної позиції. Інтерес до матеріалу полягає у яскравій формі статті, що впливає на емоції.
- 4) Зміна стилістики статей: більша літературність, а саме експресивність, емоційність, гострота слова [2:242].

Однією з суттєвих рис колонки є те, що вона передає не стільки зміст, скільки ставлення, коли важливими є її форма та підтекст. Її креативний характер дозволяє автору (що є неможливим для інших жанрів) поєднувати публіцистичний стиль з літературним для передачі категоричності своїх думок, уява художника тут поєднується з емоційними та ідеологічними реаліями [5:33]: *Somos un país bien raro, a medio camino de la gran potencia actual y del pueblacho que fuimos. Una sociedad desgarrada por las trifulcas del nacionalismo más vetusto y provinciano, pero que, al mismo tiempo, pretende ser tan moderna que somos el país con más reservas para viajes espaciales del mundo. También poseemos el récord mundial de tascas, con 328.202 locales. Añadiré tres récords más: somos el Estado de la UE que más usa el coche para trayectos cortos, el que menos ahorra y en donde se realizan más operaciones de estética. Extraña mezcla, vive Dios. ¿Esto es lo que nos envidian? ¿Esto es lo que somos? ¿Y qué diantres somos?* (Rosa Montero, España, 28/10/2008, *El País*). Авторка звертається до контрастності у подачі своїх думок: *país bien raro – gran potencia, pueblacho que fuimos – el país con más reservas para viajes espaciales del mundo, sociedad desgarrada por las trifulcas del nacionalismo más vetusto y provinciano – tan moderna*. Вона протиставляє також форми “ми” та “вони”: *Somos, poseemos – envidian*. Зрозуміло, що експресивно забарвленими є такі вирази як: *país bien raro, pueblacho, sociedad desgarrada por las trifulcas, récord mundial de tascas, Extraña mezcla, vive Dios, ¿Y qué diantres somos?* Емоції, що переповнюють авторку, без сумніву, знайдуть відгук у читача.

У підсумку скажемо, що колонка є авторською рубрикою, яку автор заповнює на власний розсуд, тобто пише статті у будь-якому йому зручному жанрі. Вона має виконувати свою мету: розгорнути аргументацію так, щоб вона запам'яталася, вибудувати останній абзац так, щоб він закривав таку тему, що неможливо закрити, але залишалася у пам'яті. Колонка – це безапеляційна думка автора, свобода художника, його ідеологія та почуття. Її тематика не прив'язана до реальності, її теми, можливо, вже давно забуті, однак індивідуальний зміст, аналіз, емоції – ось що є цікавим. Її форма – рефлексія, вправа на майстерність, важливі форма і манера, а не зміст [7]. Колумніст пише, щоб просто заповнити

той простір, який дає йому газета, але робить це у власному стилі. Фрази короткі, однак вони переповнені смислом. Структура повністю відповідає меті статті, а мова філігранна та витончена. Колонка переконує читача, що газета – це не тільки інформація. Цей жанр – це мініатюрний твір, що має художню цінність, це хороша література, це те, що потрібно кожного дня для роздумів та емоційних сплесків. Проста інформація нецікава, пуста, її слід використати для порівняння, пояснення, оцінки дійсності. Касальс Карро називає колонку “метафоричною окрасою дійсності” і має рацію [5:43-46].

Колумністика, на думку С.С. Успенської, є ознакою якісної преси, що впливає на суспільство інформованістю, аналітичністю, здатністю передбачити майбутнє. Вона розрахована на людину, що думає, і здатна впливати на думку еліти, яка приймає важливі для країни рішення [2:244]. На нашу думку, майбутнє “журналістики думок” пов’язане саме з такого роду жанрами: яскравими, різнобарвними, емоційно насиченими, експресивними, оцінно забарвленими, кожного разу новими за структурною побудовою, смисловим наповненням та живою мовою, які відкрито апелюють до читача і в жодному разі не залишають його байдужим до прочитаного.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Здоровега В.І.* Теорія і методика журналістської творчості: Навч. посіб. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л.: ПАІС, 2000. 2. *Успенская С.С.* Колумнистика: проблемы жанровой идентификации. // Весник ВГУ. – Серия: Филология. Журналистика. 2007. – №1 – С. 240-244. 3. *Подольн М.П.* Публицистика як система жанрів. – К.: Слово-зброя, 1998. 4. *Martínez Albertos J.L.* El lenguaje preiodístico. Estudios sobre el mensaje y la producción de textdos. – Madrid: Paraninfo, 1989. 5. *Gervera A.* Guía para la redacción y el comentario del texto. – Madrid: Editorial Espasa Calpe, S.A., 1999. 6. *Casals Carro M.J.* La columna periodística: de esos embusteros días del ego inmarchitable/ M.J.Casals Carro – <http://www.ucm.es/BUCM/revistas/inf/>. 6. *Johnson P.* Al diablo con Picasoo y otros ensayos. Buenos Aires: Javier Vergara Editor. 1997. 7. *Santamaría Suárez L.* Artículos de opinión y el ensayismo. Un ejemplo del 11-S de González de Cardedal. / L.Santamaría Suárez – <http://www.ucm.es/BUCM/revistas/inf/11341629/articulos/>

БАБЕЛЮК О.А.

Київський національний лінгвістичний університет

КОГНІТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕПІСТЕМИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ІРОНІЧНОМУ СТИЛІ ПИСЬМА

Епістема – це структура знання; розумова своєрідність пізнавальних настанов тієї або іншої культурно-історичної епохи [1; 2]. Термін *епістема* ввів у філософський дискурс Мішель Поль Фуко (праця “Слова й речі: археологія гуманітарних наук”, 1966. Назва цієї роботи в оригіналі – “Les Mots et les choses. Une archéologie des sciences humaines”. Англійською мовою робота була опублікована за назвою “The Order of Things” [3:197].

Одним із головних засобів інтерпретації історії як ланцюжка “перерв” було висунуте у середині 60-х рр. М. Фуко поняття епістemi [4:343], у якому синтезувалися структуралістські уявлення щодо існування глобального принципу організації всіх проявів людського життя, “структури, що існувала раніше всіх інших структур”, за законами якої створюються і функціонують всі інші структури. У вигляді наукових положень структуралістської епохи цій

“домінантній структурі” [5:38]. приписувався мовний характер, і сприймалася вона за аналогією з мовою.

Характеризуючи завдання своєї роботи того часу (тобто насамперед підводячи підсумки зробленого в “Словах і речах...”), М. Фуко зазначав: “Ми мислили всередині анонімної й обмежуючої системи мислення. Ця система й мова мають свої власні закони трансформації. Виявлення цього мислення, що передує всілякому мисленню, цієї системи раніше всіх систем, і є завданням сьогоднішньої філософії” [6:233].

Покладаючись на концепцію мовного характеру мислення й зводячи діяльність людей до “дискурсивних практик”, для кожної конкретної історичної епохи було виведено і обґрунтовано існування специфічної епістемі, тобто певного “проблемного поля” [там само] досягнутого на даний час рівня “культурного знання”, що утворюється з “дискурсів” різних наукових дисциплін. При всій різноманітності цих дискурсів, зумовлених специфічними завданнями кожної наукової дисципліни як особливої форми пізнання, у своїй сукупності вони утворюють більш-менш єдину систему знань – епістему, що реалізується в мовній практиці сучасників як певний мовний код. “У кожному суспільстві породження дискурсу одночасно контролюється, підлягає відбору, організовується й обмежується певним набором процедур” [7:27]. Така мовна норма є нібито несвідомим і визначає мовленнєву поведінку, а, отже, і мислення окремих індивідуумів. Таким чином, характерною рисою епістемі вважаємо її часову приналежність. Іншими словами, ця категорія складає історично конкретне пізнавальне поле наукового аспекту, рівень наукових уявлень певного часу.

На протязі становлення і розвитку людської цивілізації формувалися різні епістемі і всі вони відрізнялися одна від одної. У класичну епоху слова й речі порівнюються між собою за допомогою мислення шляхом репрезентації; у ренесансній епістемі вони співвідносяться за подібністю; починаючи з XIX ст. слова й речі пов’язуються ще більш складним опосередкованим зв’язком, передусім такими вимірами, як праця, життя, мова, що функціонують вже не в просторі, а в часі, в історії.

Специфіка кожної із зазначених епістем полягає у розходженні “механізму означувача”, у співвідношенні “слів” і “речей”, і відповідно у статусі мови в культурі. Відповідно виділяємо: мову як прозорий засіб вираження думки (класичний раціоналізм), мову як річ серед речей (епоха Відродження), мову як самотійну систему в сучасній епістемі [7:28].

Наведені дефініції свідчать про певну традицію у функціонуванні цього поняття. Сам М. Фуко, крім “Слів і речей”, практично ніде його не вживав, але з часом воно набуло популярності серед філософів, соціологів, культурологів, літературознавців та мовознавців. У різних галузях науки епістему тлумачать по-різному, однак зберігся її основний зміст: епістема відповідає константному характеру специфічного мовного мислення, дискурсивності, що, – і це найважливіше, – неусвідомлювано для людини визначає норми її діяльності, сам факт специфічного розуміння феноменів навколишнього світу, оптику її зору й сприйняття дійсності [4:346].

Так під епістемою розуміють набір усіх текстів, що містять у собі знання людства. Процеси виникнення епістеми в свідомості людини витлумачували ще і як результат соціалізації – сукупності взаємозалежних процесів засвоєння й відтворення індивідом необхідного й достатнього соціокультурного досвіду для повноцінного громадського життя [8:122].

В епістемі виділяють такі складники: наукові знання, метафізичні дедуктивні комплекси (МДК), інші знання. Інші знання можна розщепити на:

- приналежні до МДК менш структуровані метафізичні концепції, частиною яких є релігійні основи;
- емпіричні знання, які поки ще не залучені до наукового і/або метафізичного поля;
- повсякденні практичні знання, що результують повсякденну практику людини [9].

Єдність повсякденного поля змістів закріплюється й збагачується мовою, обраною для комунікації й координації своїх дій соціумом, до якого належить людина. Саме єдність поля змістів у складниках, окреслених вище, стала основою для виникнення й підтримки універсального системного метаоповідання, відповідно до якого кожна людина очікує наявності єдиного значеннєвого поля для всіх людей. Однак, соціальний досвід показує, що це не так. Дійсно, обмеження людської свідомості надає у вигляді засвоєних знань лише якісь фрагменти епістеми. Далі від людини вимагаються зусилля для поєднання цих фрагментів у цілісну систему, в результаті чого кожен індивід формує свій метафізичний дедуктивний комплекс, що разом з іншою інформацією структурується в якийсь варіант світоглядної концепції.

Природно, що, виконуючи певний вид діяльності, кожна людина використовує наявні в епістемі зразки-заготовки – готові варіанти знань. Як правило, ці заготовки надходять до неї в процесі соціалізації, тобто фактично тиражуються в її свідомості батьками або найбільш авторитетним вчителем. Однак згодом у людини можуть накопичуватися світоглядні невідповідності з життєвим досвідом, що зумовлюють ревізію її метафізики навіть аж до повної зміни базової метафізичної концепції.

Для кожного суспільства на кожному етапі його становлення існує своя епістема – система знань, точок зору, структура світогляду й мовленнєвий стиль поведінки, що у свою чергу встановлює свої правила мовних реакцій.

У світі постмодернізму слова й речі пов'язані між собою за допомогою різних розваг, ігор, хаосу телебачення і реклами, глянцю журналів і моди, які визначили свій “диктат культурно-мовних норм” [5:203], створили набір своїх текстів, що містять у собі певні знання на даний момент тієї групи людей, перед якою виникає те або інше життєве питання.

У художньому тексті різноманітні мовностилістичні прийоми текстотворення епістеми складають нову знакову структуру постмодерністського іронічного світогляду. Розглянемо детальніше процес семантизації та когнітивні особливості епістеми на конкретних прикладах з сучасних американських постмодерністських оповідань.

В оповіданні Д. Бартельмі “*The Captured Woman*” епістема наявна у такому фрагменті:

"I want to go to church".

"What kind?"

"Presbyterian"

"Are you a Presbyterian?"

"I was once" (B., p. 287).

Безпосередньо епістемою вважаємо діалог, в дискурсі якого відчувається епістеміологічний зміст. На мовному рівні це експресивна конструкція, яка має стверджувальний характер.

На запитання, до якої церкви хлопець хоче піти, він відповідає, що до Присвєтеріанської, оскільки він там був один раз. На момент діалогу в нього лише один варіант знань, що дозволяє йому знайти вихід з комунікативної ситуації, що склалася. Непоширене стверджувальне речення *"I was once"* пояснює попередню мовну поведінку героя. У семантичному аспекті ця діалогічна репліка актуалізує фреймову ситуацію "ДОСВІД – ЗНАННЯ". Іронічний зміст фрагмента полягає у тому, що вказаний досвід, без сумніву, недостатній для того, щоб вважатися надійною опорою для формування знань.

Наступна репліка можна також вважати прикладом епістемі:

*I find a Presbyterian church in the **Yellow Pages*** (B., p. 287).

Хлопець знаходить адресу церкви в "Жовтих Сторінках". Це найпопулярніший довідник в Америці, за яким модно шукати потрібну інформацію. Рівень знань, таким чином, визначає мовну поведінку. Герой вживає лексичні одиниці, значення яких зрозуміло без пояснень, на зразок "довідник "Жовті сторінки"".

На мовному рівні епістема виражена атрибутивним словосполученням, яке має два семантичних поля. Перше – це поле початкових значень:

жовтий – колір;

сторінки – частина книжки.

Друге поле виникає внаслідок епістеміологічних зрушень, які впливають на мовний дискурс. На когнітивному рівні семантизується концепт "ПОШУК".

Епістема становить культурно-історичне поняття, стилістичне й практичне значення якого визначилося й збереглося в конкретному суспільному прошарку, до якого належить і читач.

Власне епістемою у фрагменті цього ж оповідання слугують виділені конструкції:

The fragrance of her special (ladies' mixture) tobacco hangs about us.

"This is all rather like a movie. That's not a criticism. I like movies".

I become a little irritated. All this effort and all she can think of is movies?

"This is not a movie".

"It is, " she says. "It is it is it is" (B., p. 288).

Передусім це експресивна конструкція *This is all rather like a movie*, заснована на порівнянні, що вказує на попередньо сформовану епістему. Герої оповідання займаються коханням. У повітрі – аромат її парфумів. "Як у кіно", – говорить вона, неймовірно дивуючи свого коханця: "Всі зусилля тільки для того, щоб вона думала про кіно?" Але ображатися йому не слід. Вони обоє обожають фільми про кохання і всі життєві ситуації сприймають відповідно до світових шедеврів кінематографу. Дівчина мала на увазі, що їхній вечір

проходить гарно, тобто за хорошим сценарієм. Усі дивляться кіно, усі хочуть жити, як у кіно. На даний момент кіно – це її епістема, набір знань, якими вона керується. На семантичному рівні актуалізується поняття “фільм про кохання”. На когнітивному – концепт “КІНО”, що семантизується через обставинні предикати “гарно”, “зі смаком” тощо.

Приклад епістеми з наступного фрагмента цього ж оповідання:

“Speak to her. Say this: My soul is soused, imparadised, imprisoned in my lady”.

“Where’s that from?”

“It’s a quotation. Very powerful”.

“I’ll try it. Soused, imprisoned, imparadised”.

“No. Imparadised, imprisoned. It actually sounds better the way you said it, though. Imparadised last”.

“Okay. I’ll say it that way. Thanks. I love mine more than you love yours”.

“No you don’t”.

“Yes I do” (В, Р. 290).

найяскравіше, на нашу думку, представлений у поетичній цитаті – інтертексті ***My soul is soused, imparadised, imprisoned in my lady***. Герою порадили використати її для того, щоб розвеселити свою дівчину, яка дуже сумує: (*M. calls in great agitation. “Mine is sick,” he says. “What’s the matter?” “I don’t know. She’s listless. Won’t eat. Won’t polish. Won’t play her flute”*). На граматичному рівні – це іменниково-атрибутивна експресивна конструкція з лексикою стилістично піднесеного типу. На семантичному – актуалізується поняття “жертвовності”, “рани”, на когнітивному – фреймова ситуація “БІЛЬ ВІД КОХАННЯ”, що змусить дівчину звернути на залицяльки увагу.

В оповіданні Д. Бартельмі *“Me and Miss Mandible”* епістема має місце у текстовому фрагменті, який складається із назв журнальних історій про героїв так званого серіалу “на сторінках”:

“Debbie’s Kids Are Crying”

“Eddie Asks Debbie: Will You ... ?”

“The Nightmares Liz Has About Eddie!”

“The Things Debbie Can Tell About Eddie”

“The Private Life of Eddie and Liz”

“Debbie Gets Her Man Back?”

“A New Life for Liz”

“Love Is a Tricky Affair”

“Eddie’s Taylor-Made Love Nest”

“How Liz Made a Man of Eddie”

“Are They Planning to Live Together?”

“Isn’t It Time to Stop Kicking Debbie Around?”

“Debbie’s Dilemma”

“Eddie Becomes a Father Again”

“Is Debbie Planning to Re-wed?”

“Can Liz Fulfill Herself?”

“Why Debbie Is Sick of Hollywood”

Who are these people, Debbie, Eddie, Liz, and how did they get themselves in

such a terrible predicament? Sue Ann knows I am sure; it is obvious that she has been studying their history as a guide to what she may expect when she is suddenly freed from this drab, flat classroom (B., p. 27).

У кожному номері журналу друкуються нові пригоди героїв з досить серйозними проблемами, які не повинні стосуватися учениці сьомого класу. Мовна норма реалізується в даному випадку через виникнення нового модального значення слова (іронічного) у результаті актуалізації протилежного значення. Негативне накладається на позитивне й виникає новий кенотип. Когнітивний рівень цієї структури відповідає фреймовій ситуації: “проблеми героїв фільму, журналу – справжні проблеми”.

Учні переглядають журнали для дорослих, думаючи, що поза межами класу на них чекають такі ж самі труднощі. Таким чином, вони формують свою епістему. Те ж саме відбувається з ними, коли вони читають рекламу засобу для схуднення:

What do these hipless eleven-year-olds think when they come across, in the same magazine, the full-page ad for Maurice de Paree, which features “Hip Helpers” or what appear to be padded rumps? (“A real undercover agent that adds appeal to those hips and derriere, both!”) If they cannot decipher the language the illustrations leave nothing to the imagination. “Drive him frantic ...” the copy continues. Perhaps this explains Bobby Vanderbilt’s preoccupation with Lancias and Maseratis; it is a defense against being driven frantic (B., p. 27).

До майбутнього життя школярі готуються, вивчаючи рекламу й журнали. Іронія виникає тому, що словникові значення лексичних одиниць десемантизуються, актуалізується їхнє контекстуальне значення, протилежне до вихідного, інваріантного. Переорієнтація негативного компонента значення на позитивне словникове створює нове імпліцитне модальне значення лексичної одиниці.

Таким чином, типовість мовностилістичних прийомів прояву епістем у текстотворенні іронічного стилю письма американських оповідань дає підстави твердити про характерні ознаки цього жанру. Утворення нових образів (кенотипів) сприяє появі нових епістем, які закріплюються й збагачуються мовою, обраною для комунікації й координації дій людини. Нові епістемати як нові варіанти знань людини суперечать усталеному життєвому досвіду, зумовлюючи ревізію її метафізики, навіть аж до повної зміни базової метафізичної концепції. В американських оповіданнях такі епістемати вважаємо базовими у творенні іронічного стилю письма, який виникає унаслідок десемантизації словникових значень лексичних одиниць, актуалізації їх контекстуального значення, яке є протилежним до вихідного, інваріантного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толковый словарь обществоведческих терминов / под ред. Н.Е. Яценко. 1999. [електронний ресурс] // www.kroka.ru/html/6/6pistema.html-9k.
2. Постмодернизм: Энциклопедия. – Минск: Интерпрес-сервис; Книжный дом, 2001. – 1040 с.
3. Рыклин М.К. Сексуальность и власть: антирепрессивная гипотеза Мишеля Фуко // Логос. Философско-литературный журнал. – 1994. – № 5. – С. 196-206.
4. Ильин И. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: ИНИОН РАН Intrada, 2001. – 382 с.
5. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада, 1996. – 255 с.
6. Фуко М. Слова и вещи: археология гуманитарных наук. – М., 1977. – 488 с.
7. Автономова Н.С. Археология знания // Современная западная философия: Словарь / Сост.: Малахов В.С., Филатов В.П. – М.: Наука, 1991. – 309 с.
8. Социология: Энциклопедия / Сост. Грицанов А.А., Абушенко В.Л.,

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

(B) Barthelme D. 60 stories. – New York: Penguin Books, 1993. – 457 p.

БАЙОЛЬ О.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРИФЕРІЙНІ НОМІНАЦІЇ КОНЦЕПТУ *САМОТНІСТЬ*

(на матеріалі драматичних творів Теннессі Вільямса)

Актуальність статті зумовлена потребою інтегрованого комунікативно-когнітивного дослідження драматургічного дискурсу, пошуком мовленнєвих засобів, які об'єктивують індивідуально-авторське сприйняття.

Наукова новизна статті полягає в тому, що у ній зроблено опис периферійних номінацій концепту *САМОТНІСТЬ* та домінантних мовленнєвих актів з елементами діахронного аналізу, що уможлиблює проникнення у сутність художньої картини світу драматурга.

Мета статті полягає у виявленні частоти вживання периферійних номінацій у драмах Теннессі Вільямса шляхом лексико-семантичного аналізу концепту *САМОТНІСТЬ* у діахронному аспекті.

Периферійними номінаціями концепту *САМОТНІСТЬ* є прикметники зі значенням *самотній, безлюдний, загублений, безпритульний, невгамовний* (у дужках зазначена загальна частота ужитків): *lonesome* (161), *lost* (161), *solitary* (160), *restless* (158), *homeless* (104), *recluse* (102) та іменники зі значенням *самотність, безлюдність*: *solitude* (102), *singleness* (91).

У пізній період творчості Теннессі Вільямса ці номінації вживаються частіше, ніж у попередні періоди. Це може дати уявлення про розвиток світосприйняття та світопізнання драматургом, про психоемоційний стан Теннессі Вільямса, віддзеркалений у концепті *САМОТНІСТЬ*.

Перейдімо до аналізу першої периферійної номінації *lonesome*. Для цього, передусім, треба звернутися до словникового визначення цієї лексеми. За словником *The Oxford English Dictionary*, *lonesome* визначається таким чином: *Of persons, their condition, feelings, etc.: Solitary, lonely. In later use, chiefly in emotional sense: Having a feeling of solitude or loneliness.* У словнику *Webster's Third New International Dictionary* знаходимо таке визначення: *being in a state of loneliness: affected by sadness or dejection as a result of lack of companionship or separation from others; causing a feeling of loneliness.* У драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса лексема *lonesome* номінує конотації самотньої людини, що страждає від нестачі кохання, яке зігриває самотню душу. В п'єсах Теннессі Вільямса визначення лексеми *lonesome* як емоційного збудника почуття самотності (*Causing feeling of loneliness*) є виправданим.

Реалізацію такого визначення лексеми *lonesome* в драмі “*Summer and Smoke*” бачимо в контексті, де персонаж Джон займає позицію лікаря та демонструє співбесідниці Альмі стан її захворювання, що пізніше визначається як роздвоєння

особистості через почуття самотності. Визначаємо асоціативний ряд лексичних одиниць *no friends, to swallow air, hysterics, tablets, hysterical women*, що уводять наслідок усамітнення людини: мовець стає відлюдником, у нього немає друзів, у результаті він отримує певний психоемоційний розлад та починає приймати лікарські препарати. Пряма номінація лексеми *lonesome* з емоційно-оцінним забарвленням передано в МА ЕКСПРЕСИВИ, у яких мовець-лікар робить певний лікарський висновок, що має заінтригувати персонажа Альму та привернути до себе увагу. Уже в наступній репліці цей мовленнєвий акт змінюється на МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де адресант Джон переходить до аргументів фізичного вияву самотності персонажа Альми:

John: *Breathe! Out! Breathe! Out!*

Alma: *What do you hear?*

John: *Just a little voice saying – “Miss Alma is lonesome!”*

John: *You’re swallowing air. Yes, you swallow air when you laugh or talk. It’s a little trick that hysterical women get into. You swallow air and it presses on your heart and gives you palpitations* [1:570].

Як уже було зазначено раніше, у цій драмі лексема *lonesome* реалізує значення людини, хворої на роздвоєння особистості. Такого значення лексема *lonesome* набуває через асоціативну фройдову лексему *doppelganger, another self*, що позначає роздвоєння особистості, іншу людину в людині, котра через певні фізичні та моральні комплекси залишається самотньою та не може реалізувати себе. Так само як і в попередньому випадку, пряма номінація лексеми *doppelganger* відбувається через МА ЕКСПРЕСИВИ, де драматург ніби робить відкриття про стан хвороби персонажа, а в наступній репліці вживає МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ для того, щоб підтвердити свої здогади:

John: *Well, what I think you have is doppelganger! You have a doppelganger and the doppelganger is badly irritated.*

Alma: *I looked that up and found that it means another person inside of me, another self, and I don’t know whether to thank you or not for making me conscious of it! – I haven’t been well ... For a while I thought I was dying, that that was the change that was coming* [1:634].

Лексема *lonesome* у двох драмах “*Summer and Smoke*” та “*Small Craft Warning*” вербалізує тему самотності, що асоціюється з голодом: спустошення душі метафорично зображується через спустошення в шлунку. Такі асоціативні значення лексема отримує через ряд асоціативних номінацій, що належать до категорії їжа (*famished* та *hungry*) і вживаються у двох МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, в основі яких лежать стверджувальні речення:

Violet: *Oh, and bring me a beer and a pepperoni, I’m famished. Lonesome and famished* [2:717].

John: *This part down here is the sex which is hungry for love because it is something lonesome* [1:623].

У драмі “*Not About Nightingales*” лексема *lonesome* подана в ситуації, де три персонажі Оллі, Джим та Бутч ведуть полеміку про існування Бога. Джим, наводячи аргументи щодо існування чогось сильнішого та вищого за людину, метафорично зображує особу в клітці, замкненому просторі, де вона залишається самотньою все

своє життя, і лише смерть приносить їй визволення. Такі асоціації виформовуються завдяки бінарним опозиціям *життя* та *смерть*.

Тут лексема *lonesome* подана в МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де мовець Джим розкриває свої філософські погляди на буття:

Jim: *Every man living is walking around in a cage. He carries it with him whenever he goes and don't let it go till he's dead. Then the walls come to pieces and he stops being lonesome* [3:120].

Лексема *lost*, за словником *The Oxford English Dictionary*, визначається так: 1) *that has perished or been destroyed; ruined morally or spiritually; having mental powers impaired; desperate, hopeless*; 2) *of which someone has been deprived; not retained in possession*. Зазначаємо, що в драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса лексема *lost* реалізує перше словникове визначення, а саме *ruined morally or spiritually; desperate, hopeless*. За словником *Webster's Third New International Dictionary*, лексема *lost* визначається таким чином: 1) *not made use of, not gained or won, not claimed*; 2) *having wandered from the path: unable to find the way; lacking assurance or self-confidence*. У цьому словнику знаходимо дещо інше, не менш важливе визначення лексеми *lost*, а саме *lacking assurance or self-confidence*, яке знаходить своє втілення в драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса. Ця лексема вживається в метафоричному сенсі й позначає загублену самотню людину, яка не може знайти шлях у своєму житті. Тому правильно твердити, що лексема *lost* є синонімом до лексеми *lonely*.

У драмі “*Camino Real*” лексема *lost* вживається як крик душі персонажа Маргарет. Мовна одиниця передає її стан прострації, почуття безвиході, втрати останньої надії на щасливе майбутнє. Тут лексема *lost* вживається в МА ЕКСПРЕСИВИ у функції вигука:

La Madresita: *Donde?*

The Dreamer: *Aqui. Aqui.*

Marguerite: *Lost! Lost! Lost! Lost!*

Jacques: *Lean against me, Cara. Breathe quietly, now.*

Marguerite: *Lost!*

Jacques: *Breathe quietly, quietly, and look up at the sky.*

Marguerite: *Lost...* [4:806].

Продовжуючи ідею прострації, розгубленості, яку несе лексема *lost*, у цій самій драмі через персонаж Кілрой, автор конкретизує психоемоційний стан розгублених персонажів, що потрапили до уявного світу драми, що передано лексемою *confused* та *dream* в МА ЕКСПРЕСИВИ. Лексема *lost* має високоемоційний характер, оскільки показує стан збентеження персонажа, котрий ніби потрапив до пастки, з якої не може вибратися:

Kilroy: *Gee, I'm lost! I don't know where I am! I'm all turned around, I'm confused, I don't understand – what's – happened, it's like a – dream, it's – just – like – dream ...*[4:837].

Урівноваженіший характер лексема *lost* має в драмі “*Out Cry*”, де персонажі метафорично порівнюють життя з грою, у якій кожен зазнає поразки. Тому, Клер та Феліс здаються перед самотністю та безвихіддю й визнають свій програш в цій грі. Тут лексему *lost* вжито у МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де мовці демонструють свої філософські погляди на життя та програш з часом:

Clare: *When we're lost in the play.*

Felice: *Yes, completely lost in The Two-Character Play.*

Claire: *We could try it, we could give it a try.*

Felice: *By the time we come to the end, we'll be so lost in the play that –*

Claire: *The end will simply happen [5:822-823].*

Лексема **Solitary** визначається, за словником *The Oxford English Dictionary*, так: *one who retires into, or lives in, solitude from religious motives; a hermit or recluse*. У словнику *Webster's Third New International Dictionary* знаходимо такі визначення лексеми *Solitary*: *being, living, or going alone or without companions; giving to, enjoying solitude*. А в драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса лексема *Solitary* реалізує всі вищезгадані словникові визначення. Лексема *Solitary* в драмі *Orpheus Descending* репрезентує почуття самотніх персонажів, метафорично звертаючись до вимушеного тюремного усамітнення кожної людини *solitary confinement*, котра потрапила в пастку самотності. Такого значення аналізована лексема набуває в ситуації спілкування між двома персонажами Вел та Леді, котрі ведуть розмову про близькість стосунків між людьми. Вел метафорично зображує через МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ самотню душу людини, замкнену в самотньому тілі *lonely skins* до кінця свого життя. Героїня ніби звиклася з цією думкою, тому вона не намагається вести боротьбу зі своїм станом душі:

Val: *I'm telling you it's the truth, we got to face it, we're under a lifelong sentence to solitary confinement inside our own lonely skins for as long as we live on this earth [6:42-43].*

У драмі “*The Glass Menagerie*” лексему *solitary* вжито в поєднанні зі словом *battle*, що передає бажання персонажа Аманди боротися за життя і не здаватися. Власне Аманда потрапляє в ситуацію, де її залишає чоловік з двома дітьми на руках. Для того, щоб вижити та нагодувати своїх дітей, вона веде постійну боротьбу за життя. Така контекстуальна конотація лексеми *solitary* втілюється на початку в МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де адресант заявляє про певні факти, а пізніше – у МА ЕКСПРЕСИВИ та ДИРЕКТИВИ де передано побажання героїні та розкрито її психоемоційний стан:

Amanda: *I've had to put up a solitary battle all these years. But you're my right-hand bower! Don't fall down, don't fail! [7:419].*

Синонімом лексеми *solitary* виступає запозичена з французької мови лексема *solitaire*, котра надає стильового забарвлення всій драмі.

Лексема *solitaire* в п'єсі “*Vieux Carre*” використана в ситуації, де персонаж Найтінгейл робить висновок про принизливе ставлення до нього управительки арендованої ним кімнати за те, що він не сплачує за проживання та приймає відвідувачів, що представляють клас сексуальних меншин. Тут лексема *solitaire*, що вживається у МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, характеризує усамітнене життя героя та набуває негативної конотації через стилістичний прийом зевгму:

Nightingale: *I don't like insults and la vie solitaire ... [8:839].*

У драмі “*A Lovely Sunday For Creve Cœur*” знаходимо монолог персонажа Елени, котра відчуває себе самотньою в суспільстві, до якого не належить, не має зі своїми співбесідниками жодних спільних інтересів. Вона вживає п'ять разів лексему *alone*, два рази лексему *allien*, один раз лексему *lonelier*, один раз лексему *one* та

один раз лексему *au solitaire* для передачі стану самотності та душевних мук з приводу самотності. Монолог має таку структуру:

- Початок презентується через МА ЕКСПРЕСИВИ, у якому реалізується ніби крик душі персонажа про самотність:

Helena: *Allien, allien means alone, alone!*

- За МА ЕКСПРЕСИВИ йде авторська ремарка, у якій драматург передає переляк персонажа через візуальний контакт з ним *frightened look*:

A frightened look appears in her eyes.

- У двох МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ мовець розкриває причину свого переляку, переповідаючи події останніх тижнів.

Last week I dined alone, alone three nights in a row. There's nothing lonelier than a woman dining alone, and although I loathe preparing food for myself, I cannot bear the humiliation of occupying a restaurant table for one.

- Завершальною реплікою є МА ЕКСПРЕСИВИ, котрий повторює функцію першої репліки – крик душі, усвідомлення персонажем неминучої самотності. Тут лексема *solitaire* відіграє роль обставини місця дії:

Dining au solitaire! [9:934].

Наступна периферійна номінація концепту *CAMOTHICTЬ restless* визначається, за словником *The Oxford English Dictionary*, таким чином: *1) deprived of rest; finding no rest; esp. uneasy in mind or spirit; marked or characterized by unrest; affording or yielding no rest*. Лексема *restless* визначається у словнику *Webster's Third New International Dictionary* так: *deprived of rest, of sleep; finding no rest*. У проаналізованих п'єсах Теннессі Вільямса лексема *restless* реалізує всі вищезгадані значення бажання людини йти уперед, шукати нових пригод та не залишатися на одному місці.

Такі значення знаходять своє втілення в драмі “*Spring Storm*”. Розберімо діалог між двома персонажами Діком та Хевенлі, у якому Дік розкриває своє бажання поїхати кудись далеко, щоб відкрити для себе нові горизонти. Дік є прототипом Теннессі Вільямса. Кожну весну, коли місто, у якому він живе, зеленіє, в його душі прокидається інша людина, котра мріє про нове, цікаве та різноманітне життя. Його співбесідниця Хевенлі не поділяє його інтересів. Її не тягне до нових вражень та самовідкриттів. Такий характер персонажів перегукується з двома персонажами драми “*Galss Menagerie*”, де персонаж Том так само мріє поїхати геть з дому заради подорожей, а його мати Аманда не здатна зрозуміти мрії та сподівання свого сина. Діалог має таку структуру:

- Перші репліки відкривають тему розмови, вони представлені в МА ІНТЕРРОГАТИВИ, де увперше уводиться лексема *restless* та контекстуальна номінація *river-wind*. Тут МА ІНТЕРРОГАТИВИ мають на меті розкрити внутрішній світ персонажа Діка, його бажання покинути теперішнє життя заради чогось кращого. МА ІНТЕРРОГАТИВИ реалізується через непряму мову, яка має за комунікативну мету спокусити адресата та поїхати з адресантом геть.

Dick: *But don't you get restless sometime? Don't that river-wind ever slap you in the face an' say, "Git moving, yuh damn l'il goober digger, git moving!"?*

Heavenly: *No.*

Dick: *It does me.*

Dick: *I'd like to follow that river down there – find out where she's going.*

- У МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ через лексему *restless*, що характеризує стан душі персонажа Діка та контекстуальну номінацію *Gypsy*, вперше в діалозі уводиться тема вільної душі цигана:

Heavenly: *You're speaking symbolically about the Gypsy in you or something. Every spring you get restless like this and talk about going off places* [10:7].

Як зазначалося раніше, в драмі “*The Glass Menagerie*” персонаж Том так само, як і Дік, мріє про пригоди та авантюри. Мати Тома Аманда, підозрюючи, що з її сином щось відбувається, розпочинає діалог, у якому вона намагається дізнатися про його наміри. Однак тут лексема *restless* символічно асоціюється з лексемою *movies*, котра уводить тему втілення пригодницьких мрій на екрані.

Отже, розгляньмо діалог між двома персонажами – Амандою та її сином Томом:

- Перша репліка презентується через МА ІНТЕРПРОГАТИВИ, у якому персонаж Аманда уводить проблематику діалогу: непосидючість характеру Тома, що символічно передано лексемою *restless* та фізичну відсутність Тома вночі вдома *go nights*:

Amanda: *But, why – why, Tom, – are you always so restless? Where do you go to, nights?*

- Надання відповіді презентується через МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ та МА КОЛЛАБОРАТИВИ. Драматичний ефект у цьому діалозі створюється за допомогою тире, котре акцентує увагу читача на другій частині речення, де Том показує причину своєї відсутності та місцеперебування вночі. Пауза є важливим елементом, оскільки демонструє, що саме після неї Том має розкрити свою потаємну мрію, котру ще ніхто, окрім його матері, не знає. Власне кінотеатр для Тома є його мрією, на сцені він зображає себе героєм, котрому по силі всі життєві перешкоди, тут він, амбіційний, живе повнокровним життям, яке, на жаль, не відповідає його справжньому світові:

Tom: *I – go to the movies.*

- Запитання-уточнення, що вербалізоване в МА ІНТЕРПРОГАТИВИ, повідомляє про непорозуміння мовця таких дій Тома та бажання отримати пояснення:

Amanda: *Why do you go to the movies so much, Tom?*

- Завершальна репліка Тома в цьому діалозі уводиться МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де мовець дає відповідь на перше питання Аманди та конкретизує лексему *restless*, уживану у першій репліці діалогу лексемами *movies*, *adventure*, *don't have much of at work*. Тут так само, як і в попередній репліці Тома, є пауза в процесі нарації, що так само привертає увагу читача, створюючи драматичний ефект у творі. Пауза готує читача чи глядача до пояснення мрії Тома, розкриття його потаємних бажань, його внутрішнього багатого світу мрій, уявлень та ін:

Tom: *I go to the movies, because – I like adventure. Adventure is something I don't have much of at work, so I go to the movies* [11:426].

Лексема *restlessness* визначається у словнику *The Oxford English Dictionary* так: *the state or character of being restless*. У словнику *Webster's Third New International Dictionary* знаходимо те саме значення: *the quality or state of being restless*.

У драмі “*Battle of Angels*” мовна одиниця *restlessness* вербалізована в ситуації, де персонаж Вел розповідає персонажу Мірі про своє перше кохання та розчарування в ньому. Він вважав, що його кохана є надзвичайною та найкращою

дівчиною у всьому світі, однак, після розлучення на короткий час Вел зрозумів, що не кохає її. За розлученням з'явилося почуття непосидючості, пошуку самого себе. У МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ персонаж Вел переповідає фізичні дії, зміни в житті, які він вирішив зробити після розриву з коханою дівчиною для вгамування цієї непосидючості, що передано низкою дієслів – *made, bought, moving around, jump ahead*:

Val: *I made some money cane-grinding', sold of 'gator an' diamond-back skins. And bought myself a jalopy. I took to moving around. I thought I might track it down, whatever it was I was after. It always kept one jump ahead of me. That went on for ten years. Then I settled down for a spell in Texas. Seemed like the restlessness had worn off and I might get connected with something* [12:228].

Периферійна номінація **homeless** визначається, за словником *The Oxford English Dictionary*: 1) *having no home or permanent abode*; 2) *affording no home or dwelling-place*. У словнику *Webster's Third New International Dictionary* знаходимо те саме тлумачення лексеми *homeless*: *having no home or permanent place or residence*.

У драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса лексема *homeless* набуває образного, метафоричного значення. Персонажі, що стають носіями значення цієї лексеми, не є безпритульними людьми, однак вони почуваються самотніми й забутими своїми родичами та близькими.

У драмі "*Camino Real*" лексема *homeless* подана в ситуації, де драматург метафорично зображає хірургічний розріз усіх цивільних американців (на користь США), тим самим персонаж Інструктор демонструє, що всі американські громадяни, навіть після смерті, належать цій країні. Єдиним поборником прав людей виступає персонаж Ла Мадресіта, котра через МА ЕКСПРЕСИВИ звинувачує американську владу у скоєнні негативних дій та кидає їм виклик. Тут драматичний ефект досягається вживанням тире, що відповідає паузі в мовленні персонажа й акцентує увагу на другій частині висловлення, де лексема *homeless* характеризує покалічених суспільною несправедливістю людей. Навіть їхній дух після фізичної смерті не знаходить спокою та тиняється по світу ніби привів:

La Madrecita: *Keen for him, all maimed creatures, deformed and mutilated – his homeless ghost is your own!* [4:836].

У драмі "*The Mutilated*" метафоричне вживання лексеми *homeless* вербалізовано в ситуації, де персонаж Селеста ділиться своїми переживаннями зі своєю подругою Трінкет з приводу того, що її родичі не бажають знатися з нею через те, що вона потрапила в тюрму за крадіжки. У МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ уводиться тема жалкування та розпачу персонажа, що наділяє його песимістичним характером. Периферійна лексема *homeless* асоціюється з лексемою *forgotten by the blood*, котра відбиває світогляд людини, що потрапила на слизьку дорогу та втратила зв'язок із родичами. Через це вона залишається самотньою та розгубленою:

Celeste: *I was cut off and forgotten by the blood of my blood and was homeless in the world* [13:615].

У цьому самому творі лексему *homeless* вжито у схожому сполученні контекстуальних номінацій, як і в попередньому прикладі. Однак МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ має позитивно-оцінний характер через презентацію теми спасіння душі навіть тоді, коли про людину забувають близькі родичі. Спасіння вбачається у зверненні до Діви Марії, котра має велике добре серце.

Тут лексема *homeless* уводиться в сполученні з прикметником *alone* для підсилення риторичного ефекту передачі відчуття самотності:

Celeste: *There was an elderly sister at Sacred Heart Convent School that received invisible presence, and once she told me that if I was ever cut off and forgotten by the blood of my blood and was homeless alone in the world, I would receive the invisible presence of Our Lady in a room I was in* [13:620].

Ще одна лексема *solitude* має таке значення в словнику *The Oxford English Dictionary*: 1) *The state of being or living alone; loneliness, seclusion, solitariness*; 2) *the fact of being sole or unique*. У словнику *Webster's Third New International Dictionary* читаємо: 1) *the quality or state of being alone; or remote from society*; 2) *a solitary or lonely place*.

Лексему *solitude* зустрічаємо в двох драмах “*The Mutilated*” та “*Camino Real*”. У драмі “*The Mutilated*” вона вживається персонажем Трінкет у монолозі, де героїня розмірковує над виникненням почуття самотності та необхідністю виправити його, оскільки самотність руйнує мрії та сподівання людини. Лексема *solitude* вживається у сполученні з дієсловом *to correct* на позначення людини, котра бажає виправити свою життєву ситуацію, оскільки вона почувається самотньою не з власної волі. Тут лексема *solitude* вживається у двох МА: на початку в МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ для передачі бажання та переконання персонажа та в МА ІНТЕРРОГАТИВИ. По-перше, МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ цікаво розібрати на граматичному рівні, оскільки в його першій частині мовець використовує модальне дієслово *can*, що належить до ймовірності виправлення самотнього стану персонажа, у той час коли в другій частині МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ мовець вживає модальне дієслово *must* для передачі впевненості, невідступності від свого бажання більше не бути самотньою. Інший МА ІНТЕРРОГАТИВИ функціонує як роздуми персонажа, вимовлені вголос. Тут МА ІНТЕРРОГАТИВИ виконує риторичну функцію звернення персонажа до самого себе, а також пряме звернення до почуттів читача чи глядача, які дають їм підґрунтя для філософських роздумів:

Trinket: *Two much solitude can be corrected, yes, it must be corrected. I will correct solitude by what?* [13:596].

У драмі “*Camino Real*” лексему *solitude* супроводжує прикметник *frightened*, щоб передати психоемоційний стан страху та переляку персонажів, які відчують самотність у ситуації, де персонаж Байрон розповідає персонажеві Казанові про своє життєве призначення як поета, що втратилося серед мармуру палаців та розваг, створених для втечі від самотності. Тут лексема *solitude* вживається в МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ, де драматург створює напругу через стилістичний прийом антиклімакс, де на початку персонаж створює світлу та радісну картину у свідомості читача, а закінчує репліку різким переходом до печалі та страху людини перед самотністю:

Byron: *And everywhere marble, the visible grandeur of marble, pink and gray marble, veined and tinted as flayed corrupting flesh, – all these provided agreeable distractions from the rather frightened solitude* [4:796].

Лексема **recluse** визначається, за словником *The Oxford English Dictionary* таким чином: *of persons: shup up, secluded from society, esp. a religious discipline; in attributive use usually denoting attachment to seclusion or retirement; shut or retired from the company*. У словнику *Webster's Third New International Dictionary* знаходимо

те саме тлумачення за винятком того, що тут не номіноване релігійне підґрунтя усамотнення людини: *of persons: living apart from the world or social life*. У драматургічному дискурсі Теннессі Вільямса лексема *recluse* повністю реалізує вищезгадане словникове визначення.

Однак, окрім цього, асоціативні значення лексеми *recluse* в драмі “*Summer and Smoke*” номінують причину усамотнення людини, акцентуючи увагу на соціальній природі конфлікту між людиною та суспільством. Тут лексема вживається в контексті, де персонаж Джон намагається переконати Альму у тому, що вона повинна вести більш товариський спосіб життя, спілкуватися з ровесниками. А Альма доводить Джону, що її соціальний стан дочки священника не дозволяє цього. Перший МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ відіграє роль заяви, де Альма показує негативне сприйняття попередньої заяви Джона про те, що вона самотня і замкнена в собі. У другому МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ присутня також відмова Альми від опозиційного бачення людини, що звикла до постійних розваг. У третьому МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ Альма дає пояснення своїм попереднім заявам, звертаючись до свого соціального статусу. У МА ЕКІПРЕСИВИ бачимо характер знервованості персонажа Альми, вона на мить втрачає притаманний їй самоконтроль у спогадах життєвого тягаря, який вона визначає як одну з причин неможливості вести нормальне підліткове життя. Уже наступний МА РЕПРЕЗЕНТАТИВИ демонструє повернення самоконтролю Альми над собою. Контекстуальними номінаціями виступають лексеми *to have a cross to bear*, *social duties*, *society*, *to be minister's daughter*, через які подано певні обов'язки людини перед суспільством, що призводить до її усамотнення:

Alma: *I'm not a recluse. I don't fly around here and there giving imitations of other people at parties. But I am not a recluse by any manner of means. Being a minister's daughter I have to be more selective than most girls about the – society I keep ...*

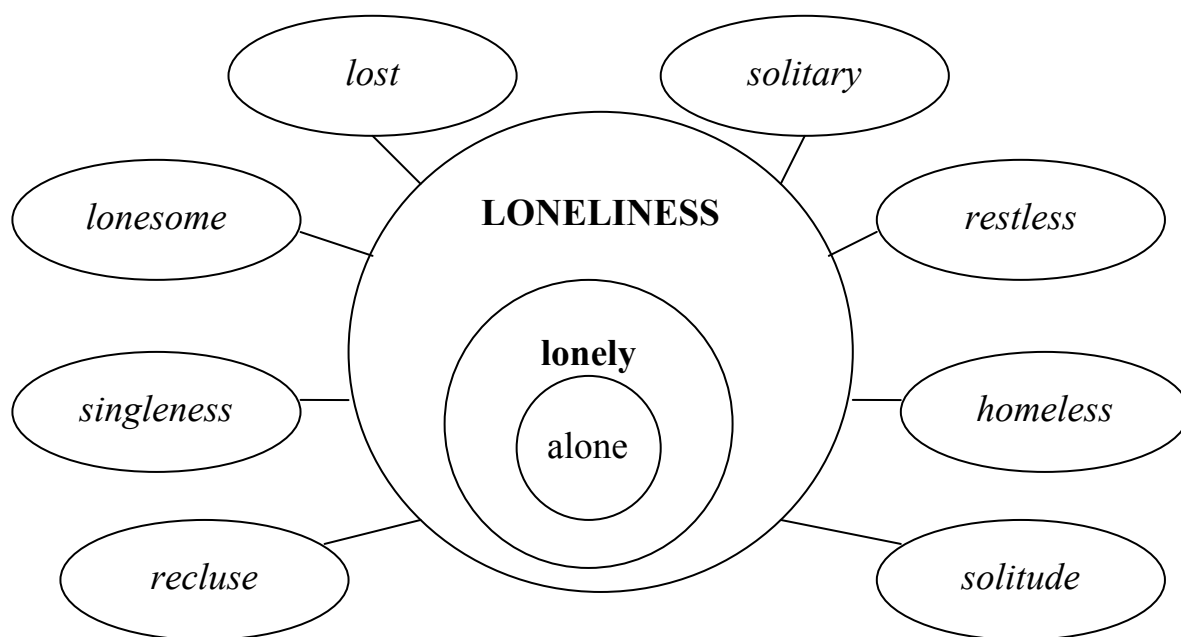
Alma: *My father and I have a certain – cross – to bear! I have to manage the Rectory and take over the social and household duties that would ordinarily belong to a minister's wife, not his daughter [1:587].*

Наступна периферійна номінація **singleness**, за словником *The Oxford English Dictionary*, тлумачиться так: *sincerity, straightforwardness, honesty, integrity, freedom from deceit, duplicity, or guile*. Таке саме значення знаходимо в словнику *Webster's Third New International Dictionary*: 1) *sincerity and honesty in design or intent*; 2) *the state of being unmarried*; 3) *the fact of being single or one of a kind or group*; 4) *the condition of standing remaining alone or apart*.

У драмі “*The Eccentricities of a Nightingale*” лексема *singleness* номінує дар людини від Бога, що робить її особливою, але самотньою. Синтаксична позиція лексеми в кінці репліки узагальнює такі риси людини: розум *brightness*, просвітління *radiance*, силу волі та силу особистості *strength*:

Alma: *I've lived next door to you all the days of my life, a weak and divided person, lived in your shadow, no, I mean in your brightness which made a shadow I lived in, but lived in adoring awe of your radiance, your strength... your singleness [14:477].*

Отже, проаналізувавши лексико-семантичну структуру концепту САМОТНІСТЬ, можемо представити його схемою:

Польова структура концепту *SAMOTHICTЬ*

У центрі концепту *SAMOTHICTЬ* знаходиться лексема *alone*, що має значення *фізичної самотності людини*, за нею йде лексема *lonely*, що передає душевний стан самотності персонажів драм Теннессі Вільямса, а більш наближену позицію до периферійних номінацій займає лексема *loneliness*, що передає в абстрактному та узагальненому вигляді зміст душевного та фізичного станів персонажів драми. Периферійні номінації концепту *SAMOTHICTЬ* реалізують усі значення, виявлені в сучасних словниках. Окрім цього, вони проходять процес метафоризації в сполученні з іншими контекстуальними номінаціями, що допомагають розкрити світогляд та світосприйняття драматурга. Лексема *lonesome* номінує конотації самотньої людини, що страждає від нестачі кохання, яке зігриває самотню душу людини. У проаналізованих п'єсах номінується визначення лексеми *lonesome* як емоційного збудника почуття самотності. Контекстуальний зміст психоемоційного розладу персонажів драми, ментальних хвороб, на які вони страждають, номіноване лексемами *lonesome* та *recluse* у поєднанні з такими лексичними одиницями, як *no friends*, *to swallow air*, *hysterics*, *tablets*, *hysterical women*, *doppelganger*, *another self*.

Контекстуальне значення лексеми *lost* (загубленої самотньої людини, яка не може знайти шлях у своєму житті) втілено в МА ЕКСПРЕСИВИ, що у творах Теннессі Вільямса отримує функцію крику душі, передачі стану протрації, почуття безвиході через лексеми *confused* та *dream*. Лексема *Solitary* репрезентує почуття самотніх персонажів, метафорично звертаючись до вимушеного тюремного усамітнення кожної людини *solitary confinement*, яка потрапила в пастку самотності. Лексема *restless* номінує людину, яка мріє про подорожі, авантюри для того, щоб втекти від почуття самотності, через лексеми *river-wind*, *movies*, *adventure*. Лексема *homeless* метафорично зображає хірургічний розріз усіх цивільних американців, тим самим демонструє, що всі американські громадяни, навіть після смерті, належать цій країні, що веде до глибокої депресії та почуття самотності. Лексема *solitude*, яка номінує стан самотності, уводиться в монологи

персонажів на позначення бажання виправити свою самотню ситуацію, передати психоемоційний стан страху та переляку перед самотністю. Остання периферійна номінація *singleness* передає значення винятковості людини, яка має дар від Бога, що робить її неповторною і через це самотньою.

Перспективним є проведення аналізу ядерних номінацій концепту *САМОТНІСТЬ*.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Tennessee Williams. Summer and Smoke* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1937-1955. – New York: The Library of America, 2000. – P. 565-643. 2. *Tennessee Williams. Small Craft Warnings* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 707-769. 3. *Tennessee Williams. Not About Nightingales* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1937-1955. – New York: The Library of America, 2000. – P. 97-188. 4. *Tennessee Williams. Camino Real* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1937-1955. – New York: The Library of America, 2000. – P. 741-842. 5. *Tennessee Williams. Out Cry* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 771-824. 6. *Tennessee Williams. Orpheus Descending* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 1-97. 7. *Tennessee Williams. The Glass Menagerie* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1937-1955. – New York: The Library of America, 2000. – P. 393-465. 8. *Tennessee Williams. Vieux Carre* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 825-901. 9. *Tennessee Williams. A Lovely Sunday for Creve Coeur* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 903-959. 10. *Tennessee Williams. Spring Storm* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – The Library of America, 2000. – P. 1-95. 11. *Tennessee Williams. The Glass Menagerie* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1937-1955. – New York: The Library of America, 2000. – P. 393-465. 12. *Tennessee Williams. Battle of Angels* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1937-1955. – New York: The Library of America, 2000. – P. 189-286. 13. *Tennessee Williams. The Mutilated* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 583-622. 14. *Tennessee Williams. The Eccentricities of a Nightingale* / Tennessee Williams // Tennessee Williams. Plays 1957-1980. – New York: The Library of America, 2000. – P. 429-487.

БЕЗПАЛЕНКО А.М.

Національний аграрний університет

НАУКОВІ ВІДКРИТТЯ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЯ ОЧИМА МОВОЗНАВЦЯ

Кожна людина, у якої розвинена душа, рано чи пізно замислюється: а чому щось відбувається саме так, а не інакше, а щось взагалі не відбувається, хоча мало б ось-ось відбутися? Л. Толстой писав: “Для людського розуму недоступна сукупність причин явищ, але потреба відшуковувати причини вкладена в душу людини” [1:387]. Слова письменника підтверджуються найновішими даними із нейрофізіології, які свідчать, що для людини потреба у поясненні природи речей за своєю значущістю майже так само життєво необхідна, як і потреба утамувати спрагу або голод. Вона цілком має своє **фізіологічне** пояснення. Ось що пише стосовно цього видатний німецький нейрофізіолог Р. Шмідт: “...у нормі права і ліва півкулі постійно обмінюються інформацією; остання відіграє при цьому роль **“інтерпретатора причин”**. Вона аналізує сигнали, що виникають у всіх областях нової кори і підкіркових структур з метою визначити їх причину і *змінити когнітивний дисонанс*. Іншими словами, якщо якась явна рухальна, прихована емоційна чи вегетативна реакція не співпадає із мисленнєвими очікуваннями, ліва півкуля конструює гіпотези стосовно причин такого розходження, допоки не буде досягнуто *когнітивного консонансу*; відношення або уявлення, що лежать в основі очікувань, які не справдилися, змінюються, або коригуються, щоб відповідати дійсності” [2:155; 3]. Отже, “когнітивний дисонанс”, точніше “когнітивний дискомфорт” так само забирає спокій, як і дискомфорт, спричинений іншими

фізіологічними потребами, які не задоволено. Потреба у поясненні природи речей настільки буває сильною, що у разі неподолання когнітивного дискомфорту вчений іноді божеволіє або навіть кінчає самогубством. Таке трапилося, наприклад, із фізиком Больцманом у 1906 р., який вважав, що не зміг знайти достатнє пояснення кінетичній природі газу на фоні пануючих на тоді теорій “пружного суцільного тіла” та “феноменологічної енергетики” [4:68].

Взагалі не може бути нічого гіршого для людської природи, ніж усвідомлення власного безсилля щодо пояснення: чому щось відбувається саме так, а не інакше, і чому щось взагалі не відбувається, хоча, здавалось би, мало б ось-ось відбутися. Тому “когнітивний дискомфорт” чи “когнітивний дисонанс” зовсім не випадковий для людської природи, він цілком закономірний, сказати б, “мозкова тривога” жорстко детермінована боротьбою за виживання і турботою про безпеку, позаяк за умови браку знання про якусь ділянку дійсності неухильно нависає неприємна думка: те, чого я не знаю, завжди насторожує, бо у будь-який воно момент може “викинути” якусь небезпечну штуку, яка може нашкодити, або через що я можу навіть загинути. Звідси випливає висновок, що “когнітивний дискомфорт” тісно пов’язаний із бажанням володіти. Будь-яке пояснення природи речей це завжди сублімація природного бажання влади. Дійсно, знати – значить володіти, і справді, знання – то сила. Кожен науковець, як, до речі, і кожен письменник, за великим рахунком – то деспот духу. Стосовно відкриттів-усвідомлень це особливо характерно. **Адекватне пояснення породжує ілюзію владарювання над світом і тому завжди нас заворює, забезпечуючи тим самим найвищий ступінь когнітивного комфорту.**

У кінцевому результаті історія усієї науки – не що інше як ряд великих та малих відкриттів. Існують різні типології відкриттів. К. Тищенко, наприклад, звертає увагу на типологію відкриттів, запропоновану В. Івановим та М. Лезгіною, які виділяють п’ять типів. Це: **1) виявлення нових фрагментів і властивостей; 2) розкриття внутрішньої структури; 3) пояснення через систему законів; 4) з’ясування практичної важливості; 5) узагальнення** [5:45; 6:16]. Така типологія видається не досить послідовною, бо тут не дотримано єдності підходу, а саме – об’єкт відкриття змішується із означенням пізнавальної діяльності, яку на нього спрямовано. Через це типологія видається дещо тавтологічною. Адже узагальнення обов’язково має місце як при поясненні через систему законів, так і при розкритті внутрішньої структури. Модель внутрішньої будови атома, наприклад, є водночас вдалим узагальненням, позаяк вона аналогічна будові Всесвіту, так само, як і модель семіозису за Огденом і Річардсом узагальнює усі знакові системи. А виявлення нових фрагментів і можливостей та з’ясування практичної важливості часто одне те ж саме. Взагалі принципову різницю між такими актами, як **виявлення, розкриття та пояснення** важко визначити, бо дієслова, що позначають ці акти, з гносеологічного боку є дублікатами.

Ніяким чином не знецінюючи інших типологій і не претендуючи на досконалість, все ж вважаємо за можливе запропонувати іншу типологію, в основу якої покладено єдиний принцип – **означення евристичного акту**. Наукові відкриття з цієї точки зору можна поділити на три типи: **1) відкриття-вказівки, 2) відкриття-творення, 3) відкриття-усвідомлення.**

Характерною умовою і водночас ознакою перших є існування незалежного від волі людини конкретного факту реальності, про який соціуму раніше не було відомо. Це відкриття просто **вказує** на нього, констатуючи: *є такий!* Сюди можна віднести так звані географічні відкриття: Христофор Колумб, Фернан Магеллан, Вітус Беринг просто вказали (показали) соціуму, що є такі-то землі, моря. Чарльз Дарвін відкрив для європейських натуралістів галапагоських ящірок, черепах та в'юрків. До цього типу відкриттів відноситься знайдення пам'яток хетської мови та їх розшифрування у 1915-1917 рр. чеським істориком Бенджиком Грозним, ознайомлення європейців у із мовою санскриту, здійснене англійським юристом та сходознавцем Уільямом Джонсом у 1768 р., відкриття та розшифрування єгипетських ієрогліфів, здійснене Жаном Шампольйоном у 1822 р. [7:175]. До першого типу відкриттів можна віднести і так звані *know how*, або технологічні відкриття, тобто вказівки (рекомендації, інструкції) **як оптимальніше діяти**, щоб досягти цілі. Наприклад, люди спочатку глечика ліпили із глини руками та висушували на сонці і лише набагато пізніше було відкрито нову, більш ефективну технологію – застосовування дерев'яного круга та випалювання на вогні. Так само і технологія письма змінювалась завдяки новим відкриттям-вказівкам – спочатку карбування загостреним каменем, згодом дерев'яною паличкою, потім гусячим пером, металевим пером, і нарешті кульковою ручкою.

Відкриття-творення промовляє саме за себе: створюється абсолютно нова реалія – двигун внутрішнього згорання, літак, комп'ютер, фонологічне письмо (фінікійці), слов'янська абетка (Кирило й Мефодій у 863 р.), мова есперанто (Л. Заменгоф у 1887 р.), азбука Самюела Морзе (1837).

Відкриття-усвідомлення можна охарактеризувати як виведення загальновідомого **емпіричного** знання із підвалин підсвідомості на рівень цілковитого усвідомлення. Особливістю відкриття-усвідомлення є те, що факти, явища, про які ідеться у відкритті, усім добре відомі, вони буденні, їх навіть повсякденно використовують, але лише практично, несвідомо. Споконвіку усі знали, що тіла падають на землю, що у собаки виділятиметься слина, коли їй покажеш шматок м'яса, що нащадки усіх біологічних організмів вражаюче схожі на своїх батьків, що слова, щось означають, і т.п. І треба було народитись Ньютону, Павлову, Менделю та Соссюру, які обґрунтували закони земного тяжіння, учення про умовні рефлексії, закони біологічного наслідування та дихотомію “означаюче – означуване” і тим самим несвідоме емпіричне знання мас возвели на рівень **свідомого розуміння** спочатку одного індивіда – самого себе, а згодом пояснили це усім. У лінгвістиці до відкриттів-усвідомлень належать учення древньоіндійських граматистів про **сандхі** (злиття звуків на межі слів), **гун** (чергування голосних) та **врдхі** (сильний ступінь голосного) [8:9], постулювання Ф. де Соссюром категорій **системи** і **структури** стосовно мовних явищ, у результаті чого усі лінгвісти світу свідомо почали користуватися такими антиноміями, як **мова – мовлення, діяхронія – синхронія, внутрішня – зовнішня лінгвістика, означаюче – означуване**, що суттєво розширило можливості лінгвістичної науки. Сюди ж відноситься усім відомий “**трикутник голосних**”, запропонований німецьким лікарем Ч. Гелвагом (1781) [9:198; 10:167], **теорія альтернатив** І. Бодуена де Куртене (1895 р.) [11:265-347], знаменитий “**трикутник значення**” Ч. Огдена та І. Річардса (1923), **теорія фонологічних**

опозицій С.Трубецького (1939) [12], теорія генеративної граматики Н. Хомського (1966) та інші.

До відкриттів-усвідомлень безсумнівно слід віднести також відкриття, які було здійснено у психології ученими, що належали до німецької школи – Вертгеймер, Коффка та Келер. Саме такі фундаментальні праці, як **“Продуктивне мислення”** М. Вертгеймера (1945), **“Сприйняття: вступ у гештальттеорію”** К. Коффки (1922) та його ж **“Основи гештальтпсихології”** (1935) лягли в основу постулювання одного із найпотужніших напрямків науки – **гештальтпсихології**, ідеї якого справили великий вплив як на європейську, так і на американську науку. Явища, які позначено у гештальтпсихології термінами **“гештальт”**, **“проблемна ситуація”**, **“інсайт”**, **“фон – фігура”**, **“стробоскопічний ефект”**, мали місце повсякденно і багатократно у житті кожної людини, однак лише ці учені першими усвідомили їх, описали і дали їм вичерпне наукове пояснення. На нашу думку, експлікативну цінність гештальтпсихологічних відкриттів для лінгвістики важко переоцінити.

Сутність відкриття-усвідомлення добре проілюстровано Л.Толстим: якщо життя людини взяти за сто років, то упродовж перших п’яти людина пізнає світ на 95%; упродовж наступних дев’яноста п’яти років вона лише **усвідомлює** те, що емпірично пізнала упродовж перших п’яти.

Серед відкриттів-усвідомлень у свою чергу можна виділити, на нашу думку, іще два підтипи: **а) сенсорні відкриття-усвідомлення (СВУ) і б) асенсорні нові уявлення (АНУ).**

До СВУ відносяться ті, об’єкти яких так чи інакше, **до чи після** відкриття, можуть бути сприйняті хоча б одним із органів відчуттів. Більше того, як уже зазначалося, люди навіть несвідомо користуються емпіричним матеріалом, який є об’єктом цих відкриттів, так би мовити, іще до того, як їх було здійснено. Так, сутність першого закону Г. Менделя *“Гібриди першого покоління при подальшому розмноженні розщеплюються; у їхньому потомстві знову з’являються особини з рецесивними ознаками, які становлять приблизно чверть усієї кількості нащадків”* можна відчутти сенсорно, спостерігаючи за рецесивними ознаками рослин першого покоління та підраховуючи їх.

АНУ – це відкриття-усвідомлення, об’єкти яких ніяким чином не можуть бути сприйняті органами відчуттів, ба, їх навіть важко унаочнити. Це абсолютно **нові уявлення**, які не мають під собою безпосередньої емпіричної опори і, як правило, руйнують наші звичні уявлення. Ось що писав з приводу цього академік А. Іоффе: *“...досвід приводить нас до якихось нових явищ, для яких система уявлень, що склалася у нашому мозкові у результаті усього попереднього досвіду, виявляється непридатною, це означає, що ми не можемо викласти нові факти за допомогою старих образів, уже звичних для нас і тому унаочнених... У нас самих рішуче не було ніяких передумов для того, щоб придумати **фотони**, у **русі електронів** **запідозрити хвиловий процес**, щоб створити **синтез корпускул і хвиль**, – у нас для цих понять не знайшлося ані слів, ані уявлень... Я хотів би звернути увагу на необхідність створення **нових уявлень**, ... якщо ми будемо розглядати дифракцію електронів, ... нам доведеться припустити, що **одні і ті ж електрони одночасно проходять через обидва близькі отвори...**”* (виділено автором) [4:81-82]. Отже нові уявлення неухильно **“вимагають створення нових,**

для нас іще незвичних законів і теорій, наочне тлумачення яких неможливе”. Як можна відчувати, наприклад, щільність тіла на ділянках розміром 10^{-9} см ? Та й чи є потреба це визначати ? [4: 82].

Проблемою багатьох теоретичних відкриттів-усвідомлень є необхідність їхнього, так би мовити, “осенсорення”, уловлювання матеріальних слідів об’єкта теорії. Тільки за такої умови вони вважатимуться перевіреними практикою, доведеними.

Відкриття-вказівки та відкриття-творення частіше носять прикладний характер, тобто спрямовані на створення комфорту, досягнення прибутку, тоді як відкриття-усвідомлення є теоретичними, фундаментальними і головно мають на меті **пояснити природу речей**; комфорт і користь тут не переслідуються. Хіба що переслідується інтелектуальна насолода. **Притягальність і, сказати б, романтизм відкриттів-усвідомлень у їхній універсальності: ними можна пояснити все, або майже все. А кому не хочеться мати у кишені універсального ключа до усіх загадок буття або хоча б окремої його ділянки?** Вчені, які здійснили відкриття-усвідомлення, виступають в першу чергу як гігантські пояснювачі природи речей.

Звісно, описана типологія відкриттів виразніше проглядається тоді, коли відкриття вже завершено, і його суть доведено до відома мас. У процесі ж самої роботи над відкриттям нового, так би мовити на технологічному рівні, учений використовує послідовно чи у різних комбінаціях усі названі евристичні акти – вказівка, створення, усвідомлення.

Історія показує, що найбільш прибутковими і для соціуму, і для ученого (що буває рідше) є прикладні відкриття-вказівки та відкриття-творення. Але ці відкриття дають лише «короткі», індивідуальні гроші.

Фундаментальні ж відкриття-усвідомлення не дають швидкого прибутку. Вони лише пояснюють. Ці відкриття не дали ні самим авторам, ні соціуму, у якому вони жили і творили, відчутного прибутку, який би ким-небудь було підраховано. Більше того, уроки історії дають підстави вважати, що авторам відкриттів-усвідомлень іще пощастило, якщо замість шибениці чи в’язниці вони здобули хоча б авторитет та повагу, адже **боротися за душі та уми мас завжди було дуже небезпечно**. Повчальними тут є біографії Д. Бруно, Н. Коперніка, Г. Галілея, Т. Мюнцера, Г. Сковороди, М. Бердяєва та інших учених. І все-таки у глобальному вимірі відкриття-усвідомлення є найприбутковішими, бо **вони пояснюють, а значить, дають найцінніше – розуміння, яке забезпечує можливість володіти і управляти**. Точніше сказати, прибуток від них – глобальний і щосекундний і тому його неможливо підрахувати. К’єркегор сказав: “немає нічого практичнішого, ніж хороша теорія!” [13:837].

Лінгвістика, як і психологія, займає особливе місце серед інших наук. На нашу думку, важливо підкреслити, що, коли якийсь учений-нелінгвіст здійснив певне відкриття у своїй галузі, то разом із цим спеціальним відкриттям він обов’язково здійснив також відкриття і у лінгвістиці. Як мінімум він створив нове слово-термін або наповнив старе слово-термін новим значенням, як максимум – він створив нове бачення, новий психолінгвістичний гештальт (на мові науки – новий напрямок), який наповнив цілою системою нових слів-термінів і тим самим породив новий мовний факт у морфології, словотворі і навіть у синтаксисі (нові

словосполучення), не кажучи вже про концептуальний уплив (як максимум), позаяк нейронно-синаптичні зв'язки, що проклались у його мозкові при усвідомленні і відображенні нового, за аналогією можуть спрацювати (і такі спрацювують!) і у “лінгвістичній голові”. Ми вже не кажемо про те, що кожен термін перед тим як стати власне терміном, є спочатку завжди метафорою: “електромагнітні хвилі”, “сонячний вітер”, “fazzi control” (англ. “*пухнастий контроль*”, “*пухнасте управління*”) [14] тощо. Відтак учений завжди певною мірою поет. Точна метафора, як здається, – не менш важлива евристична знахідка, ніж математична формула, бо так само точно відображає природу речей. Мислення хорошого письменника, як і мислення математика, схожі. Обоє деспоти духу.

Позаяк мова людини є функцією центральної нервової системи (мозку!), то вона настільки складне і багатогранне явище, що її внутрішні механізми і по сьогодні продовжують складати таємницю для вчених, і тому лінгвістичні дослідження іще довго потребуватимуть введення нових і нових теорій, принципів, законів та гіпотез, які б наблизили людство до глибинного розуміння її функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толстой Л.Н. Война и мир. Т. 3-4, – Минск: “Народная аскета”, 1977. – 656 с. 2. Шмидт Р. Интегративные функции центральной нервной системы. – Физиология человека: в 3-х томах. Т. 1. Пер. с англ. / Под ред. Р. Шмидта и Г. Тевса. – М.: Мир, 1996. – С. 129-169. 3. Gazzaniga M.S. The Social Brain. – New York: Basic Books, 1985. 4. Иоффе А.Ф. Непривное и атомное строение материи. – О физиках и физике. – Л.: Наука, 1985 – С.67-97. 5. Тищенко К.М. Метатеорія мовознавства. – К.: Основи, 2000. – 350 с. 6. Иванов В.Г., Лезгина М.Л. Детерминация научного поиска. – Л., 1978. – 206 с. 7. Кондрашов Н.А. История лингвистических учений: учеб. пос. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2101 “Рус. яз. и лит.”. – М.: Просвещение, 1979. – 224 с., ил. 8. Редькин В.А. Морфонология. – Основы построения описательной грамматики современного русского языка. – М.: Наука, 1966. – С. 7-49. 9. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. М.: Высшая школа, 1979. – 312 с. 10. Тищенко К.М. Основы мовознавства: системний підручник. – К.: Видав.-поліграф. центр “Київський університет”, 2007. – 308 с. 11. Бодуэн де Куртене И.А. Опыт теории фонетических альтернатив. – Избранные труды по общему языкознанию. – Т. 1. – М.: АН СССР, 1063. – С.265-347. 12. Трубецкой Н.С. Основы фонологии. – М.: Изд. иностр. л-ры, 1960. – 372 с. 13. Душенко К.В. Большая книга афоризмов. – Изд. 8-е, исправленное. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 1056 с. 14. Kevin M. Passino, Stephen Yurkovich. Fuzzy Control. – Longman, 2000. – 502 p.

БОЙЦАН Л.Ф., ПРИХОДЬКО Н.М.

Київський національний лінгвістичний університет

ХАРАКТЕРИЗУЮЧА ФУНКЦІЯ АПОЗИТИВНИХ УТВОРЕНЬ В ТЕКСТІ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність дослідження визначається насамперед потребою виявлення механізму функціонування апозитивних утворень у художньому творі, а також загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на дослідження взаємодії між мовою та мисленням.

Мета роботи полягає у встановленні шляхом семантичного аналізу особливостей функціонування апозитивних утворень у художньому тексті.

Предметом дослідження є особливості функціонування апозитивних утворень в художньому тексті.

Матеріалом роботи слугували прозаїчні твори англomовних письменників ХХ століття.

Наукова новизна полягає у дослідженні лінгвостилістичних особливостей функціонування апозитивних утворень в тексті.

Постановка загальної проблеми дослідження та й зв'язок з науковими завданнями визначається тим, що аналіз апозитивних утворень як власне текстових елементів набув на сьогодні гостроти, оскільки стало очевидним, що проникнути у природу текстовості виявляється неможливим без поглибленого виявлення не тільки тексту як цілого, але й його окремих функціонально значущих елементів.

Постановка завдання зумовлюється необхідністю аналізу якісних варіантів синтаксичних процесів, які здійснюють характеристизацію образу персонажа.

Аналіз останніх досліджень і публікації свідчить про те, що в роботах лінгвістів, присвячених вивченню апозиції, простежуються такі основні напрямки, як вивчення апозитивності в аспекті граматики і апозитивності в аспекті граматики і семантики тексту [2], дослідження відокремлених апозитивних конструкцій в сучасній англійській мові [3], розгляд синтаксичної синонімії апозитивних конструкцій [4], вивчення просторових та часових апозитивних конструкцій [5].

Наукові результати роботи дозволяють зробити висновок про те, що апозитивні утворення визначають характеристизацію та індивідуалізацію учасників позицій, які описуються, що сприяє точності факту та надає реалістичності повідомленню.

Сучасні концепції мислення і мови намагаються з'ясувати відносини, що існують у тріаді когнітивні процеси – мовні структури – мовна діяльність, тому метою когнітивних досліджень є досягнення інтегрованої картини мови, мислення і діяльності людей [1:11]

Текст як мовний феномен формується з одиниць різного лінгвістичного статусу, інтегрує та синтезує в собі всі їх парадигматичні та синтагматичні властивості. Текст – це поєднання функції мовних одиниць, які функціонально орієнтовані на забезпечення його формування в формально структурному та змістовному аспектах.

До засобів характеристизації персонажа художнього твору як особистості правомірно віднести апозитивні утворення. В дослідженнях лінгвістів, присвячених вивченню апозиції, простежуються такі основні напрямки, як вивчення апозитивності в аспекті граматики і семантики тексту [2:7], дослідження відокремлених апозитивних конструкцій в сучасній англійській мові [3:5], розгляд синтаксичної синонімії апозитивних конструкцій [4:172], вивчення просторових та часових апозитивних конструкцій [5:9].

Своєрідність граматичної семантики апозитивних словосполучень полягає в тому, що їх елементи визначають один і той же референт. Співвіднесеність членів апозитивних сполучень базується на їх кореферентності, тобто на співвіднесеності різних найменувань з одним тим же референтом.

З розвитком лінгвістики тексту позначилась тенденція до вивчення апозитивних конструкцій у широкому, ніж речення контексті, не тільки з огляду на їх синтаксичне функціонування, але й на текстову значущість. Це привело до того, що поряд з реченнєвими почали виділятися і власне текстові апозиції,

тобто специфічні маргінальні утворення, які локалізуються в структурі речення, але виконують текстові функції по забезпеченню формування тексту в персональному аспекті.

Аналіз апозитивних конструкцій як власне текстових елементів набув на сьогодні актуальності, оскільки стало очевидним, що проникнути у природу текстовості виявляється неможливим без поглибленого вивчення не тільки тексту як цілого, але й його окремих функціонально значущих елементів. До таких елементів можна віднести і текстові апозитивні конструкції, базові параметри яких розглядаються у цій статті.

Апозитивні конструкції - синтагматичні побудови, в яких складові елементи виступають в апозитивні відносини уточнення, пояснення і конкретизації. За своїм синтаксичним статусом вони можуть бути конструкціями та утвореннями. На відміну від власне апозитивних конструкцій, апозитивні утворення, виступаючи своєрідними синтагмами, не мають конститuentності.

Функціонування апозитивних утворень як якісних варіантів синтаксичних процесів аднективного типу уявляється можливим розглядати як семантичний процес, який лежить в основі розвитку текстової теми всього тексту або його окремих частин.

У зв'язку з тим, що конститuentи суперсинтаксичного утворення є одиницями вищого порядку, характер уточнення ядра з боку специфікатора значно відрізняються від уточнення ядра, представленого номінативною одиницею. Апозиція в межах інформативного ядра тексту має місце між тематичними реченнями, абзацами, абзацними комплексами, тобто між фактичними конститuentами тексту. Специфічна спільність ядра та апозитиву виявляються в тому, що вони виступають "однотемними", так як розвивають одну тему тексту. Апозиція є обов'язковою в семантичному плані, коли в ядрі предмет опису просто констатується в структурі абзаца-ядра. В такому випадку виявляються спеціальні засоби, функціональне призначення яких-презентація або констатація предмета думки мовця. Функція вказаних засобів виходить за рамки речення. Вони констатують тему конкретного фрагменту тексту і можуть служити засобом делімітації однотемних абзацних комплексів.

Апозитивні відносини можуть виявлятися між тематичними, тобто текстоутворюючими елементами, а й між елементами текстооформлюючого характеру. Текстові оператори можуть мати апозитиви, які приймають різні форми, включаючи і форми мікроабзаца.

Слід звернути увагу на взаємовідносини між першим і наступним реченням у межах одного абзацу. Перше речення вводить топик і є ядром утворення, яке отримує уточнення в наступних реченнях.

Ядрами суперсинтаксичних апозитивних утворень можуть виступати:

1) еліптичні речення

John Marcus Fielding... Fifty-seven years old, rich, happily married, with a son and two daughters, on the board of several city companies (and very much not merely to adorn the letter – headings); owner of one of the finest Elisabethian Manor houses in East Anglia, with an activity interest in the running of his adjoining eighteen-hundred acres farm (Fowles, 159).

Ядром данного утворення виступає еліптичне речення *John Marcus Fielding*

Текстовий апозитив передає інформацію про Джона Маркуса Філдінга, головного персонажа новели “Загадка” Дж. Фаулза як про зразкового сім’янина, батька трьох дітей, власника розкішного будинка, акціонера.

2) повні двоскладні речення

Nan never managed to look like anything in her out-door clothes. She could look handsome and well got-up at evening party, but her coats and hats never looked quite right. Mor could see her now, as he gazed over the heads of his audience, sitting near the back with a slightly superior smile on her face. She wore a rather characteristic felt hat, and although it was a warm evening, a coat with fur on the collar (Murdoch,40).

У цьому абзаці, ядром якого є речення *Nan never managed to look like anything in her out-door clothes* описується стиль одягу, зовнішність головної героїні роману А. Мердок Нен.

Внаслідок здійснення операції предметної ідентифікації образ персонажа інтеріорізується, тобто ідентифікація його переноситься в простір свідомості, що відповідає загальним закономірностям протікання психологічних процесів засвоєння особи, які полягають в перетворенні зовнішніх матеріальних дій суб’єкта. Інформація про персонаж, що міститься в апозитивах відповідних утворень, має текстовий характер, релевантний для сприйняття всього тексту [6:52].

Апозитивні утворення, функціонуючи в дискурсі, мають різне концептуальне значення, описуючи антропонімічний об’єкт, репрезентація якого представлена в моделі даної конкретної ситуації. Характеризація основних якостей образу персонажа виявляється тільки при актуалізації змістовних одиниць тексту, які розкривають даний персонаж як конкретний антропонімічний суб’єкт.

Відносно розташування апозитивів у складі апозитивного ланцюга, уявляється правомірним говорити про парадигматичну дистрибуцію апозитивних утворень. Розглядаючи апозитивні утворення як один із засобів характеристичності, можливо стверджувати що загальна характеристичність образу персонажу складається шляхом актуалізації репрезентації об’єкта в даній конкретній ситуації.

Апозитиви в складі апозитивних ланцюгів можуть виявляти синтагматичну дистрибуцію. Комінікативно-функціональне призначення апозитивних утворень полягає в тому, щоб шляхом введення образу персонажу підготувати реципієнти до сприйняття нової інформації про нього [7:40].

Одним із поширених видів апозитивних конструкцій є експлануюча апозиція, яка полягає у встановленні апозитивних відносин експлануючого характеру між головним словом і апозитивом, який виражений підрядним реченням.

Весь клас апозитивних підрядних речень має спільну семантичну сутність в тому плані, що підрядне речення розкриває, пояснює розшифровує значення опорного іменника.

Згідно класифікації семіологічних типів іменників А.А. Уфимцевої [8:108] іменники, які виконують функцію опорного слова належать до двох семіологічних типів.

До першого належать іменники з сигніфікативною основою значення, які складають клас абстрактної лексики. Більшість іменників в функції опорних слів належать до першого класу.

До іншого семіологічного типу відносяться іменники з сигнікативно-денотативною основою значення. Цей тип знаходить реалізацію в іменнику *fact*, для якого характерна майже повна десемантизація і наближення в зв'язку з цим до універсального знаку.

Семантика більшості іменників в функції опорного слова обмежується сферою мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Цю семантичну сферу об'єднує людина, суб'єкт, його сприйняття оточуючого середовища. Чим вужче, конкретніше лексичне значення опорного іменника, тим більше воно здатне обмежувати зв'язок з підрядним реченням.

Підрядне апозитивне речення деталізує, конкретизує значення опорного іменника, який характеризує персонаж в плані мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Аналіз семантики опорних слів показав, що вони розподіляються на певні семантичні групи:

1) розумова діяльність (*thought, idea, belief, conclusion, decision, conviction, guess, notion, hypothesis, opinion, realization, speculation, theory, view, determination*);

2) повідомлення, передача, сприйняття інформації (*answer, instruction, message, explanation, hint, promise, proposal, remark, reply, report, request, statement, appeal, assertion, call, claim, complaint*)

Оскільки більшість антецедентів експлануючих апозитивних конструкцій виражається абстрактними іменниками, семантична природа опорної лексики головного речення пояснює виникнення "інформативного голоду" в функціонуванні антецедента. Узагальнений характер абстрактної лексики вимагає її деталізації, конкретизації і досягається використанням експлануючих апозитивів.

Антецеденти експлануючих апозитивних конструкцій, які призначені характеризувати персонаж в плані мовленнєво-мисленнєвої діяльності, імпліцитно виражають сему суб'єктивності, яка реалізується і стає домінуючою саме тоді, коли іменники-антецеденти виступають в ролі центру підрядності апозитивних конструкцій. Між іменником та апозитивом складаються відносини, за яких антецедент може кваліфікувати, давати оцінку змісту, що передається апозитивною конструкцією, тобто іменник-антецедент може виступати оцінюючим індикатором відносно апозитивного експлануючого утворення.

В сучасній англійській мові спостерігається тенденція активного залучення опорного іменника до складу дієслівно-іменних словосполучень, які мають різну регулярність вживання. Опорні іменники входять до складу сполучень з такими дієсловами як *to have, to get, to come, to gain, to give, to make, to share, to form, to express, to bring, to send, to break*. В таких стійких сполученнях з десемантизованими дієсловами та іменниками – семантичними центрами виникає тенденція до ослаблення семантики фінітного дієслова.

Практично кожне словосполучення зазначеного типу можна замінити співвідносним або близьким за значенням з іменником дієсловом:

to jump to conclusion = to conclude

to keep up to the pretend = to pretend

to come to the belief = to believe.

В характеристиці персонажа в плані мовленнєво-мисленнєвої діяльності приймають участь не тільки апозитивні підрядні речення, але й синонімічні їм інфінітивні та герундіальні конструкції, які, займаючи в складі інкорпоруючого речення приіменникову позицію, служать для розкриття його змісту.

Функціонуючи в ролі апозитивних означень інфінітивні та герундіальні конструкції мають певні спільні морфологічні ознаки, утворюючи самостійні морфологічні мікросистеми, в яких реалізується здатність цих форм передавати категоріальні форми субстантивної репрезентації.

Характеризація персонажа в плані мовленнєво-мисленнєвої діяльності передбачає опис індивідуальних особливостей процесів розумової діяльності і мовлення персонажа, які являються факторами, що організують поведінку людини. Направленість на всебічний показ діяльності людини, включаючи мовленнєво-мисленнєві процеси є специфічною рисою літературного тексту, що відображає його когнітивну та антропонімічну орієнтацію в персонажному аспекті.

Експлануючі апозитивні конструкції інгерентно пов'язані із здійсненням характеристики когнітивної діяльності персонажа, яку можливо умовно розглядати як концептологічну характеристику.

Когнітивна характеристика передбачає зображення постійних інтраособових ознак літературного персонажа, які відображають специфіку виявлення психічних процесів, реакцій і рефлексій в ході його поведінки.

Апозитивні конструкції уявляють собою продукт характеристики. Вони використовуються в художніх творах з метою створення когнітивного фону для сприйняття персонажа як реально існуючого, за допомогою апозитивних конструкцій автору вдається досягти лаконічності й максимальної економії мовних засобів при характеристиці персонажа.

Апозитивні конструкції згідно зі своїми семантичними особливостями відповідають завданням інтродукції і / або топікалізації: нова особа повинна бути введена в текст повідомленням про її існування на певній просторовій ділянці.

Апозитивні конструкції порушують плавність, послідовність сюжетної лінії, виступаючи своєрідним “стоп-кадром” – сигналом, здатним акцентувати шляхом виділення на фоні контекстного оточення комунікативно значущі деталі текстового фрагмента і звернути на них тим самим увагу реципієнта тексту [9].

Висновки та подальші перспективи досліджень. Висновки дослідження пов'язані із підведенням підсумків проведеного аналізу функціонування апозитивних утворень у художньому тексті. Здійснення характеристики та індивідуалізації учасників подій, які описуються, неможливе без відтворення конкретних життєвих ситуацій, які репрезентують загальні закономірності життєвого процесу. Конкретність створених автором образів персонажів сприяє точності факту та надає реалістичність повідомленню. В досліджених текстах

ведуча роль належить персонажам, аналізу їх думок, почуттів, поглядів, які читач сприймає через їх дії, що створюють подієву або сюжетну основу твору. При цьому персонаж художнього твору сприймається як особистість, єдиною субстанцією якого є мова.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з вивченням апозитивних утворень в плані виявлення особливостей їх використання окремими авторами і представниками окремих літературних напрямків. При цьому представляє інтерес встановлення певних закономірностей в обумовленості використання апозитивних конструкцій конкретного функціонального типу специфікою особистостора.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Beaver T.G., Carroll G.M., Miller L.A.* Introduction // *Talking minds : the study of language in cognitive science.* – Cambridge 1984 – 120 p. 2. *Рыбакова Л.А.* Апозитивность в аспекте грамматики и семантики текста: Автореф. дис...канд. филол. наук – М., 1979. – 21 с. 3. *Гулеева Э.С.* Обособленные апозитивные конструкции в современном английском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1978. – 21 с. 4. *Потанова Т.Г.* Некоторые особенности существительного антецедентива апозитивных конструкций в современном английском языке // *Проблемы английского синтаксиса в синхронии и диахронии* : Сб. науч. тр. / Моск. гос. пед. ин. – т. иностр. яз. – М., 1983. – С. 170-186. 5. *Нехорошкова Л.П.* Пространственные и временные апозитивные конструкции в современном английском языке: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 1989. – 16 с. 6. *Halliday M., Hasan R.* *Lansuase, Text and Content.* – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 126 p. 7. *Воробьева О.П.* Лингвистические аспекты адресованности художественного текста: Дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1993. 8. *Уфимцева А.* Типы словесных знаков. – М.: Наука, 1974. – 203 с. 9. *The Cambridge Encyclopedia of Language.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 819 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Mordern Short Stories.* – Oxford : Oxford University Press, 1992. – 217 p. 2. *Murdoch I.* *Sandcastle.* – L.: Просвещение, 1975. – 216 p.

БОНДАРЕНКО В.В., БОЦМАН А.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НЕВЕРБАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ ТЕКСТІВ-АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ДО ВЖИВАННЯ ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Текст як комунікативна одиниця являє собою не лише комплекс мовних знаків, але і все більшу інтеграцію вербальних, напіввербальних і графічно-фігуральних знаків [1:133]. Це явище зумовлене у першу чергу тими вимогами, котрі науково-технічний прогрес висуває до мови як засобу комунікації. Достатньо подивитись на повсякденні письмові форми комунікації (формуляри, бланки рахунків, технічні інструкції), щоб переконатись в тому, яке важливе комунікативне значення мають в них немовні знаки. Такі засоби можуть стати самостійними і увійти до комунікативного інструментарію цілих наук, наприклад, математики, фізики, утворюючи в мовах цих наук штучно сформовані підсистеми. Навіть складна структурна формула для хіміка містить значно більше інформації, ніж довга словесна дескрипція. Так само і для людини, яка звикла мислити математично, будь-яке рівняння набагато наочніше, ніж його словесний еквівалент [2:53]. Проблема полягає у детальному описі напіввербальних і графічно-фігуральних знаків і відмежуванні їх від таких пара-

лінгвістичних засобів як міміка, жести (які належать до кінетичних, але не графічних паралінгвістичних засобів) [3:367].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Графічний простір є невід'ємною частиною письмового тексту, поза простором текст не реалізується, оскільки будь-яка інформація не може існувати поза кодом конкретного носія [4:91]. Останнім часом до текстової суперструктури відносять комбінацію інформаційного блоку з невербальними засобами (фотографіями, малюнками). До візуалізації вербальної інформації відносять шрифтове варіювання, багаторівневе виділення [5:81-82]. Дослідження тексту отримує останнім часом подальший розвиток і нові ракурси вивчення у зв'язку зі здоланням вузьколінгвістичного підходу до цього поняття, залученням у орбіту мовознавчих пошуків так званих креолізованих, семіотично ускладнених текстів, у структуруванні яких задіяно засоби різних семіотичних кодів, у тому числі іконічні засоби [6:74].

По відношенню до письмового тексту, що є головним об'єктом текстолінгвістичних досліджень, паралінгвістичні реалії можуть бути репрезентовані у вигляді поля паралінгвістичних засобів, що визначають зовнішню текстову організацію. До поля паралінгвістичних засобів відносять: графічну сегментацію текста і його розподіл на папері, шрифтовий і кольоровий набори, типографські знаки, цифри, засоби іконічної мови (малюнки, фотографії, таблиці, схеми тощо). В той час як одні паралінгвістичні засоби виступають як самостійні носії інформації та є самодостатніми для розкриття змісту текста (наприклад, малюнок, фотографія), інші паралінгвістичні засоби використовуються як допоміжні до вербальних засобів і вносять додаткові семантичні та експресивні відтінки до його змісту (наприклад, шрифтове варіювання, розрядка). Значна частина паралінгвістичних засобів не має прямого відношення до змісту текста, але створює оптимальні умови для його сприймання (наприклад, формат аркуша, якість паперу тощо) [7:71].

Торкаючись проблеми невербальних знаків, необхідно враховувати загальне поняття знаку, який визначається як дещо, що виступає для когось (інтерпретатора) у ролі представника чогось (об'єкта) в силу певної особливості або властивості. Знак є сутність, що характеризує потрібний зв'язок між Репрезентантом, Об'єктом та Інтерпретантом. Знаки бувають трьох видів: ікони, індекси, символи [8:4]. Нормативні підручники з лінгвотекстуальних проблем розмежовують текстові знаки на вербальні та невербальні. До останніх належать іконічні (малюнки, портрети), схематичні (схеми, креслення), символічні (формули, цифри) [9:206].

Метою цієї публікації є аналітичний опис невербальних складових, які функціонують в англomовних фармацевтичних текстах-інструкціях до вживання лікарських препаратів, оскільки наявні дослідження [10] висвітлили лише загальні обриси цієї проблеми, а детального опису і аналізу невербальних складових у текстах спеціального призначення (до яких належать і фармацевтичні тексти) бракує.

Виклад основного матеріалу. Специфічний зовнішній вигляд, які мають англomовні інструкції до вживання лікарських препаратів, зумовлений використанням різноманітних невербальних засобів при формуванні тексту. Фармацевтичні тексти-інструкції було розмежовано на п'ять типів [11]. Іконічні

знаки не спостерігаються у більшості типів текстів, крім текстів третього типу. Починаючи аналіз іконічних знаків, необхідно зазначити, що вони можуть бути **антропоморфними** (тобто зображувати людину, людське тіло, окремі ділянки тіла, органи), а також вони можуть бути **неантропоморфними** (зображувати різні предмети або їх деталі). Іконічні знаки можуть бути і **комбінованими**, коли на одному зображенні поєднуються антропоморфні та неантропоморфні елементи. Традиційним неантропоморфним зображенням схематичного плану може вважатися серія малюнків, яка демонструє етапи приготування ін'єкційного розчину препарату *Fortum* (див. текст 1). На малюнках схематично зображено флакон з препаратом, ін'єкційний шприц, а також етапи приготування розчину, коли ін'єкційна голка шприца введена до внутрішньої порожнини флакона. Малюнки чітко демонструють не лише положення ін'єкційної голки у флаконі, а також і зовнішні ознаки, які супроводжують процес приготування ін'єкційного розчину.

Подібна серія з чотирьох схематичних малюнків демонструє етапи використання інгалятора для введення інгаляційного препарату у формі аерозолі (див. текст 2). У цьому випадку має місце змішане зображення самого інгалятора та відповідні його позиції в руці, позиція руки з інгалятором стосовно ротової порожнини, введення інгаляційного патрубку до ротової порожнини. Останній малюнок є переважно схематичним, бо демонструє схему руху інгаляційного аерозолі по дихальній системі людини, починаючи з ротової порожнини і закінчуючи трахеїальними розгалуженнями.

Малюнки, які супроводжують інструкцію до вживання *Becloforte Inhaler* (див. текст 3), мають повну подібність до попередньої серії, але крім серії змішаних (комбінованих) зображень вони вміщують і суто антропоморфні зображення, а також суто неантропоморфні зображення самого інгалятора. Малюнки також виконано графічним методом.

До проаналізованих малюнків за предметом зображення наближаються ілюстрації до *Flixotide Inhaler* (див. текст 4), але вони є фотокартками, тому найточніше ілюструють стадії підготовки та застосування інгалятора. Передаючи точність усіх рухів, характер фіксації інгалятора, фотокартки не спроможні показати внутрішні процеси, які відбуваються всередині людського тіла. Всі ці зображення є змішаними, на всіх фотокартках є повне зображення інгалятора і лише тих частин людського тіла, які безпосередньо пов'язані з етапом, що ілюструється. Це можуть бути рука і обличчя, або тільки рука.

Інструкція до вживання препарату *Zinnat* (див. текст 5) містить як змішані, так і неантропоморфні схематичні зображення. Крім самого контейнера з лікарським препаратом (це або пакунок для сухої форми, або флакон для рідини) зображуються предмети, які необхідні для приготування та введення лікарської форми до людського організму: склянка, ложка, мірний посуд, годинник, кран з водою.

Наявність іконічних засобів у фармацевтичних текстах сприяє візуалізації вербальної інформації, робить її об'єктивною і зрозумілішою для реципієнта. Наявність малюнків позбавляє необхідності розширювати текст деталізованим описом процесів приготування та вживання препарату. Просторові описи заміщено коментарями-підписами до відповідних малюнків і фотографій.

Використання іконічних засобів сприяє компактності, чіткій сегментації текстів, забезпечуючи при цьому повноту репрезентації інформації, яка представлена у вербальній і невербальній формах паралельно.

Схематичні невербальні знаки у фармтекстах представлено таблицями і графіками. У текстах першого, другого та четвертого типів вони не спостерігаються зовсім, тоді як у текстах третього типу (креолізованих) вони іноді трапляються. Ці таблиці представлено переважно у спрощеному варіанті, але вони аранжовані у вигляді колонок, є заголовки над кожною колонкою, а також загальні назви на усіма колонками (див. текст 1). У ще простішому варіанті представлено таблицю, вплетену у мереживо тексту, який не має окремої назви, а назва таблиці винесена до назви підблоку (див. текст 2).

Але найширше і найрізноманітніше представлено схематичні невербальні знаки (таблиці, графіки) у фармацевтичних текстах п'ятого типу. Якщо у деяких текстах п'ятого типу містяться лише одиничні таблиці (див. тексти 6, 7), то в інших текстах їх кількість сягає п'яти (див. тексти 8, 9, 10, 11), а іноді і шести (див. тексти 12, 13). Виявлені графіки за характером є динамічними, оскільки вісі абсцис репрезентують рівні (концентрації) лікарського препарату (*Plasma Levels. Plasma Concentration*), а вісі ординат репрезентують час (*Time (Hours)*), тобто графіки є відображенням функції, що демонструє рівень препарату в плазмі в залежності від часу.

Значно численнішими є таблиці. Для створення чіткої класифікації таблиць необхідно врахувати їх назви, зміст колонок і рядків, а також підзаголовки до останніх.

Проведений порівняльний аналіз дозволив виявити чотири типи таблиць на підставі інформації, що в них міститься. Першу та найважливішу групу формують таблиці **регламентативно-консультативного типу**, які показують методику дозування препарату в залежності від захворювання, вікових, фізичних особливостей хворого. Навіть заголовки до таблиць, не кажучи вже про підзаголовки до колонок і рядків, свідчать, що до цього типу відносяться таблиці із заголовками: *Pediatric Dosage Chart* (див. текст 11), *Dosage Guidelines. Recommended Starting and Maintenance Doses for Patients with Impaired Renal Function* (див. текст 8), *Dosage and Administration (Population/ Infection, Dosage, Duration)* (див. текст 9), *Dosage and Administration. Patients with Normal Renal Function (Infection. Description. Unit. Dose. Frequency. Duration. Daily Dose)* (див. текст 7).

Друга група представлена **ідентифікаційними таблицями**. Але оскільки вони ідентифікують різні об'єкти, доречніше їх розмежувати на два підтипи. До першого підтипу ідентифікаційних таблиць належать таблиці, які ідентифікують лікарські препарати, їх тару, дозування лікарської форми тощо. Хоча ці таблиці переважно не мають заголовків, всі вони знаходяться у блоці *How Supplied*, а також іноді мають підзаголовки до колонок. А у самій таблиці містяться ідентифікаційні коди, які вказують кількість таблеток у тарі. Такі ідентифікаційні таблиці мають місце тоді, коли лікарський препарат випускається у різних упаковках, з різними концентраціями (див. тексти 11, 10, 9, 12, 13). Іноді підзаголовки до колонок розшифровують їх зміст, хоча переважно він зрозумілий і без цих підписів: *Strength, NDC Code, Tablet Identification* (див. текст 8).

Другий підтип ідентифікаційних таблиць репрезентує мікробіологічні характеристики препаратів-антибіотиків, та вплив препаратів на певні штами патогенних мікроорганізмів. Ці таблиці переважно не мають окремих заголовків, а знаходяться завжди у підблокових сегментах *Susceptibility Tests*, які є складниками підблоків *Clinical Pharmacology* (див. тексти 11, 7, 8, 10, 9, 13). Не маючи окремих заголовків, ці таблиці, сформовані у вигляді двох або трьох стовпчиків, мають підзаголовки до кожного табличного стовпчика, що гарантує безпомилкову ідентифікацію, а також виключає будь-яку плутанину: *Zone diameter (mm), Interpretation; Organism, Zone Diameter (mm); MIC ($\mu\text{g/ml}$), Interpretation; Organism, MIC Range ($\mu\text{g/ml}$)* (див. текст 13), *Zone Diameter (mm), Interpretation; Organism, Zone Diameter (mm); MIC (mcg/ml), Interpretation; Organism, MIC (mcg/ml)* (див. тексти 7, 9). У цих прикладах мікробіологічна інтерпретація представлена серією з чотирьох таблиць, але іноді ці серії можуть бути обмежені трьома таблицями: *Organism, Zone Diameter (mm); MIC Interpretive Standards ($\mu\text{g}/\mu\text{l}$)* (досить рідкісний випадок заголовка до таблиці), *Organism Resistant, Moderately Susceptible, Susceptible; Organism, MIC Range ($\mu\text{g/ml}$)* (див. текст 11), *Zone Diameter (mm), Interpretation; MIC (mcg/ml), Interpretation; QC Strains, Disk Zone Diameter (mm), MIC (mcg/ml)* (див. текст 8). А іноді це можуть бути лише дві таблиці: *Zone Diameter (mm), Interpretation; Organism, Zone Diameter (mm)* (див. текст 10).

Третя група таблиць належить до **статистичного типу**, оскільки має місце репрезентація статистичної інформації. За змістом статистичні таблиці є досить різноплановими та різноманітними, тому кожна таблиця має чіткий заголовок, так саме як і колонки мають підзаголовки в ініціальній позиції. Переважно статистичні таблиці репрезентують інформацію про результати тривалих клінічних досліджень, а також статистичну інформацію про відсоток одужань, летальних випадків, характеристики перебігу захворювань. Таблиці такого типу трапляються лише в текстах, які описують лікарські препарати широкого спектру дії, або специфічні препарати (див. тексти 10, 11): *Bacteriological Outcome of Otitis Media at Two to Four Weeks Post-Therapy. Based on Repeat Middle Ear Culture or Extrapolation from Clinical Outcome*. Статистичні таблиці можуть демонструвати характер перебігу одного захворювання у великої групи хворих: *Reported Adverse Events with an Incidence of More than 2% in Placebo-Controlled Allergic Rhinitis. Clinical Trials. Percent of Patients Reporting* (див. текст 6). Окремі таблиці демонструють статистику порівняльного характеру, коли порівнюються результати лікування за допомогою двох різних препаратів: *Interim Results from a Non-Randomized in Hospital Post-Marketing Surveillance Study with Parenteral Toradol and Parenteral Opioids* (див. текст 6). Порівнюватися можуть також результати, які було отримано в різних країнах: (1) *US Acute Otitis Media Study. Cefprozil vs Beta-Lactmase Inhibitor-Containing Control Drug*. (2) *European Acute Otitis Media Study. Cefprozil vs Beta-Lactmase Inhibitor-Containing Control Drug*. (див. текст 9).

Остання, четверта група таблиць сформована різноманітними табличними конструктами. Найчисельнішими серед них є таблиці, що відображають рівень лікарського препарату в плазмі крові пацієнта, фармакінетичні параметри препарату (див. тексти 11, 8, 10, 9, 13, 12). Це можуть бути таблиці, що

демонструють періоди напіврозпаду препарату (див. текст 12), кумулятивні властивості (див. текст 12). Всі ці таблиці, зосереджені у блоці *Clinical Pharmacology*, репрезентують динамічні, кінетичні параметри, тому їх можна об'єднати у **динамічний тип**.

Крім іконічних і схематичних невербальних знаків у досліджених фармацевтичних текстах було виявлено символічні невербальні знаки, які складаються з формул та цифр.

Щодо цифр, то їх разом із числами (цифрові комбінації з певними значеннями у відповідності до традиційного числового синтаксису) доречно віднести до напіввербальних (квазівербальних) елементів, котрі використовуються замість мовних знаків. До напіввербальних елементів належать символи (як основні конвенціональні знаки для мовних даностей), а також формули (як зв'язок символів за регламентативними правилами) [1:136]. У переважній більшості текстів використовуються традиційні арабські (індійські) цифри, що демонструють цілі числа та дробі. І лише у двох текстах (див. тексти 14, 15) виявлено римські цифри, які використовуються як порядкові номери секцій (*Section I – IX*), або відповідних класів (*Class I, III, IV, V*).

Формульні символічні невербальні знаки посідають значне місце у фармтекстах усіх типів, але інтенсивність їх використання залежить від типу фармтекстів. У фармтекстах першого типу було визначено лише фізичні символи, які позначають масу речовини у міліграмах (*mg*) (див. тексти 16, 17, 18).

Фармтексти другого типу містять як фізичні, так і математичні символи. Останні репрезентовано символами %, <. Але фізичні символи представлено значно ширше. Найширше використано символи маси – грам (*g*), міліграм (*mg*). Об'ємний символ рідини мілілітр (*ml*) та температурний символ ($^{\circ}\text{C}$) мають локальне застосування. Найширший спектр формують концентраційні символи, починаючи від суто фізичних – міліграм на мілілітр (*mg/ml*), міліграм на кілограм (*mg/kg*), до динамічних, де враховується час як фактор зміни концентрації – мікрограм на годину у мілілітрі ($\mu\text{g}^*\text{h/ml}$), грам на день (*g/day*), міліграм речовини на кілограм ваги тіла пацієнта на день (*mg/kg/day*), мілілітр на хвилину (*ml/min*), міліграм на тиждень (*mg/week*), - символ міліграм-еквівалент (*mEq*) наближається до фізико-хімічних символів (див. тексти 19 – 21).

Фармтексти третього типу містять деякі математичні символи (% , > , $\leq$). Але фізичні символи (зокрема символи об'єму) репрезентовано ширше: мілілітр (*ml*), децилітр (*dl*), літр (*l*) (див. тексти 1, 5); мають місце символи температури ($^{\circ}\text{C}$), а також символи маси: грам (*g*), міліграм (*mg*) (див. тексти 5, 1). Трапляються також фізико-хімічні символи, що пов'язані з еквівалентною масою речовини: міліграм-еквівалент (*mEq*), мікромоль (μmol), молярна маса (*M*). За своєю природою це проміжні символи між фізичними та хімічними, оскільки вони репрезентують фізико-хімічні величини.

Концентраційні символи представлено у значному діапазоні, починаючи від міліграма на літр (*mg/l*), міліграма на мілілітр (*mg/ml*), міліграма на децилітр (*mg/dl*) і закінчуючи фізико-хімічними концентраційними символами, такими як міліграм-еквівалент на літр (*mEq/l*), мікромоль на літр ($\mu\text{mol/l}$) (див. текст 1). Концентраційно-динамічні символи утворюють окрему підгрупу, оскільки враховують фактор часу (темпоральний вектор): грам на день (*g/day*), мілілітр на

хвилину (*ml/min*), міліграм на день (*mg/day*), міліграм на тиждень (*mg/week*), міліграм лікарського препарату на кілограм ваги тіла хворого на день (*mg/kg/day*) (див. текст 1). Особливе місце посідає розрахункова формула (див. текст 1), яка за своєю сутністю є динамічною фізико-хімічною формулою, що демонструє фізіологічний параметр – коефіцієнт очищення крові у мілілітрах за хвилину (*ml/min*). Концентраційні, вагові, фізіологічні дані об'єднані у цій формулі:

$$\text{Males: Creatinine clearance (ml/min)} = \frac{\text{Weight(kg)} \times (140 - \text{age in years})}{72 \times \text{serum creatinine (mg/dl)}}$$

Females: 0.85 × above value. To convert serum creatinine in μmol/l into mg/dl divide by 88.4.

Варіативність формули з огляду на стать пацієнта визначається суто математичним множником 0.85. Таку формулу можна визначити як сукупне об'єднання математичних, фізичних та фізико-хімічних символів у одному комплексі. В текстах третього типу така формула фіксується уперше.

Торкаючись варіантів символів у четвертому типі фармтекстів, необхідно зазначити, що математичні символи обмежено знаком % (див. текст 15), концентраційні символи відсутні зовсім, але серед інших фізичних символів ширше представлено температурні - за Цельсієм (°C) та Фаренгейтом (°F) (див. тексти 14, 15), зовсім новим є символ тиску в міліметрах ртутного стовпчика (*mmHg*) (див. текст 15).

У текстах четвертого типу з'являються хімічні формули (див. текст 15), які репрезентовано як бруто-формулою $C_{29}H_{36}O_6$, так і напівструктурною формулою: $H_2C=(CH_3)CO_2CH_2CH_2OCH_2-$)₂.

У фармацевтичних текстах п'ятого типу, які визначено як тексти, що містять найбільший обсяг інформації, а також математичні, фізичні і хімічні символи, формули представлено у широкому діапазоні. Математичні символи репрезентовано варіантами: %, =, <, >, ≤, ≥ (див. тексти 6, 9, 8, 13, 12).

Фізичні символи, як і у текстах попередніх типів, представлено декількома підгрупами. Символи маси формують градуальну шкалу від найменших до найбільших: мікрограм (*μg*), нанограм (*ng*), міліграм (*mg*), грам (*g*), кілограм (*kg*) (див. тексти 9, 11, 6). Концентраційні символи представлено різноманітними сполученнями: міліграм на кілограм ваги хворого (*mg/kg*), міліграм на мілілітр (*mg/ml*), мікрограм на мілілітр (*μg/ml*), нанограм на мілілітр (*ng/ml*) (див. тексти 6, 8, 13, 12). Динамічні концентраційні символи, які враховують фактор часу, теж представлено у широкому діапазоні: мілілітр за хвилину (*ml/min*), міліграм на день (*mg/day*), мікрограм за годину у мілілітрі (*μg*h/ml*) (див. тексти 13, 11, 10). Фізико-хімічні концентраційні символи репрезентовано максимальною та токсичною концентраціями, а також сублетальною дозою – C_{max} , C_{tox} , C_{50} (див. тексти 6, 12), водневим показником *pH* (див. текст 13), міліграм-еквівалентом *mEq*. Символи об'ємів обмежено мілілітрами (*ml*), децилітрами (*dl*), літрами (*l*) (див. тексти 7, 12). Температурні символи пов'язано з двома шкалами – °C і °F. Розрахункові формули, подібні до тих, що було ідентифіковано у фармтекстах третього типу, об'єднують параметри, що дозволяють розрахувати виведення креатинінфосфату (див. тексти 8, 13).

Хімічні символи представлено у всіх фармацевтичних текстах п'ятого типу. Але їх доречно розмежувати за двома основними принципами, які значно полегшують дослідження цих напіввербальних (квазівербальних) текстових знаків. Хімічні формули розмежовуються за структурним принципом: структурні, напівструктурні та брутто. Доречним є і розмежування за принципом природи речовини: органічні, неорганічні. Хоча, безумовно, детальне дослідження текстів у цьому аспекті може викликати потребу в деталізованішому розмежуванні.

Аналіз фармацевтичних текстів п'ятої групи засвідчує, що у переважній більшості текстових конструктів спостерігаються саме структурні формули органічних речовин, які репрезентують не лише елементний якісний, але й кількісний склад, характер хімічних зв'язків. В окремих випадках демонструється і водневий зв'язок (див. тексти 10, 11). Деякі органічні хімічні формули є не лише площинними, але репрезентують певні елементи стереоструктури, переважно розташування атомів водню відносно площини ароматичних кілець (див. тексти 10, 11). Переважна кількість структурних формул дублюється ще брутто-формулою (або емпіричною), де репрезентується не лише якісний, але й кількісний склад речовин, без уточнення структурної будови.

У тих випадках, коли в текстах трапляються нечисленні формули неорганічних речовин, вони репрезентовані брутто-формулами. Серед них є не лише молекулярні формули (HCl , H_2O) (див. текст 8), але й іонні (Fe^{3+} , Al^{3+}) (див. текст 13), а також ізотопні (^3H , $^{14}C^{51}$, Cr) (див. текст 8).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз невербальних знаків у фармацевтичних текстах, а саме символічних знаків у їх формульному варіанті, дозволив визначити, що символічні знаки (формули) утворюють розгалужену систему, яка представлена трьома напрямками: математичними, фізичними, хімічними. Кожен з цих напрямків має ще додаткові розгалуження. Інколи ці розгалуження переплітаються, утворюючи комплексну формулу. Якщо математичні формули зберігають свою автентичність, залишаючись базовим підґрунтям для подальшої символічної будови, то фізичні формули, враховуючи багатогалузеву структуру фізики, можуть бути розмежовані на декілька підгруп. До першої можна віднести базові фізичні символи: маса, тиск, температура, об'єм. Друга підгрупа утворена концентраційними та динамічними концентраційними формулами. Але саме поняття концентрації пов'язане з речовиною, тобто з хімією, як наукою про речовини. Тому ці формули межують із проміжними фізико-хімічними формулами, де поняття концентрації ще тісніше пов'язане з поняттям кількості речовини. Розрахункові формули об'єднують математичні, фізичні та фізико-хімічні символи одночасно.

Суто хімічні формули класифікуються за двома принципами. За структурними принципом це брутто-формули (емпіричні), напівструктурні, а також структурні. Структурні формули демонструють ковалентний та водневий зв'язки, а також у деяких випадках стереохімічні особливості. За принципом природи речовини всі формули розмежовуються на органічні та неорганічні. Поєднання речовин двох типів утворює змішану органічно-неорганічну речовину, переважно це гідрати, хлориди або сульфати органічних основ.

Вся складна система невербальних знаків, які функціонують у фармтекстах, репрезентовано на рис. 1.

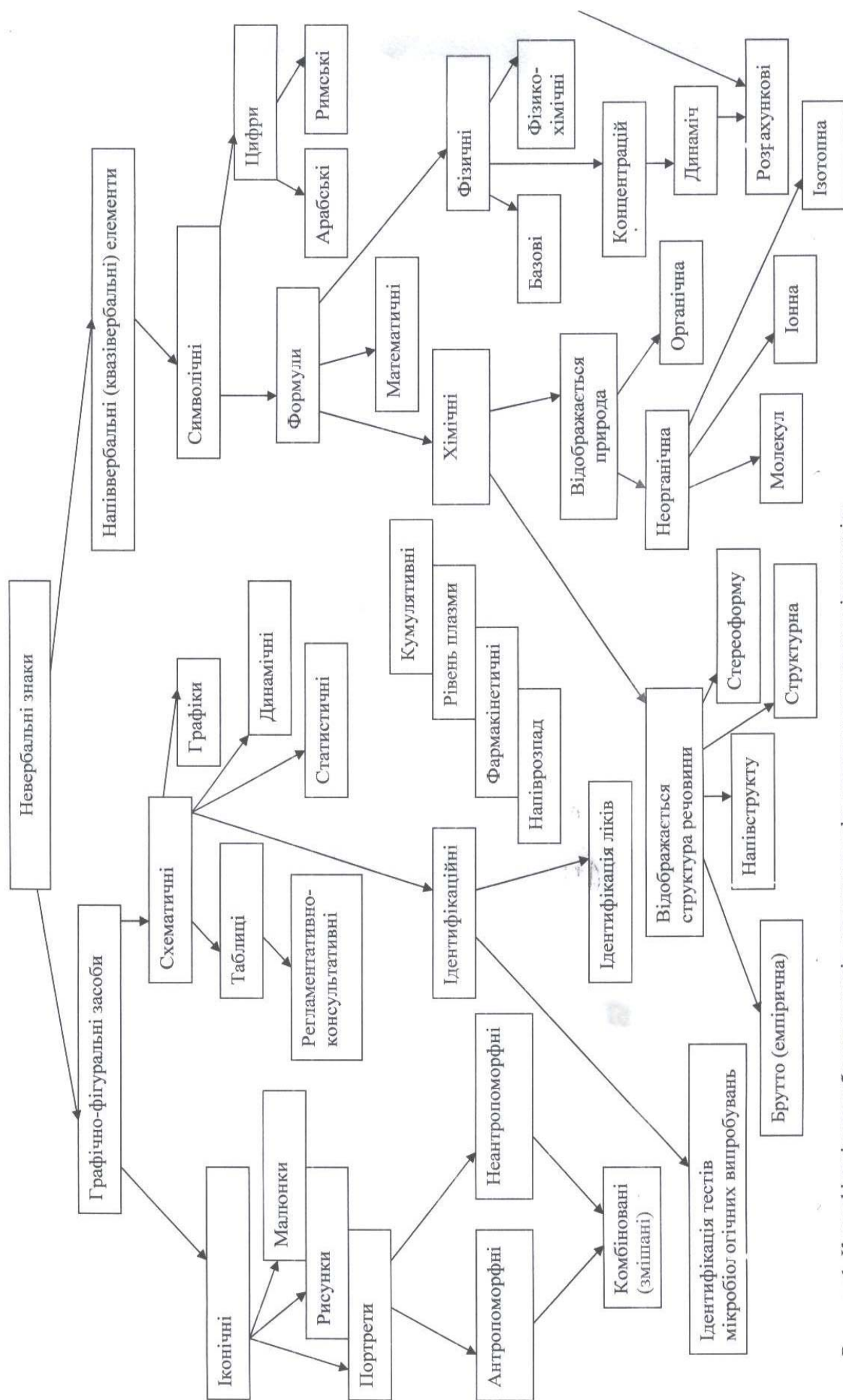

Рисунок 1. Класифікація невербальних знаків, виявлених у фармацевтичних текстах-інструкціях.

Репрезентація системи у такий спосіб демонструє шляхи дослідження функціонування невербальних знаків у текстах спеціального призначення або вузькогалузевого функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Либш Х.* К вопросу о нелексикологизованных элементах коммуникативной единицы “текст” // Текстуальная лингвистика и обучение чтению и аудированию на иностранных языках: сб. науч. тр. – К.: КГПИИЯ, 1986. – С. 133-137. 2. *Mattusch H.* Fachsprachen und funktional-kommunikative Sprachbetrachtung: Diss. В. – Hall-Witteberg, 1981. – 275 s. 3. *Николаева Т.М.* Паралингвистика // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1996. – 685 с. 4. *Дедова О.В.* Графическая неоднородность как категория гипертекста // Вестник Московск. ун-та. – Серия 9: Филология. – 2002. – № 6. – С. 91-103. 5. *Гусейнова И.А., Томская М.В.* Гендерный аспект в текстах современной рекламы (на материале журнальной прессы ФРГ) // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 81-92. 6. *Анисимова Е.Е.* О цельности и связности креолизованного текста (к постановке проблемы) // Филологические науки. – 1996. – № 5. – С. 74-84. 7. *Анисимова Е.Е.* Паралингвистика и текст (к проблеме креолизованных и гибридных текстов) // Вопросы языкознания. – 1992. – №1. – С. 71-78. 8. *Кравченко А.В.* Классификация знаков и проблема взаимосвязи языка и знания // Вопросы языкознания. – 1999. – №6. – С. 3-12. 9. *Стилистика* английского языка: учеб. пос. / Мореховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. – К.: Вища шк., 1991. – 272 с. 10. *Боцман А.В.* Семантичні особливості англомовних фармацевтичних текстів-інструкцій до вживання лікарських препаратів // Наукові записки Тернопільськ. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – 2001. – № 1. – С. 87-92. 11. *Боцман А.В.* Типологія англомовних фармацевтичних текстів-інструкцій для вживання лікарських препаратів // Наукові записки Тернопільськ. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 152-156.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Fortum®.* Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations. UK Ltd Greenford, England. 2. *Flixotide Inhaler®.* Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations. UK Ltd Greenford, England. 3. *Becloforte Inhaler®.* Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations. UK Ltd Greenford, England. 4. *Concise® 3M.* Composite and Scotchbond® Dual Cure Dental Adhesive. Instructions for Use. 3M Dental Products Division. St. Paul, MN55144-1000. 5. *Zinnat.* Patient Instruction Leaflet. Glaxo. 6. *Claritin®.* Brand of Loratadine Tablets Long-Acting Antihistamine. Schering Corporation. Kenilworth, NJ07033 USA. 7. *Macrobid®* (nitrofurantoin monohydrate/ macrocrystals). Norwich Eaton Pharmaceuticals, Inc. Procter & Gamble Company. Norwich, NY13815. 8. *Cipro®* (ciprofloxacin hydrochloride) Tablets. Miles Inc. Pharmaceutical Division. 400 Morgan Lane, West Haven, CT06516 USA. 9. *Cefzil®* (cefprozil) Tablets 250 mg and 500 mg. Cefzil® (cefprozil) for Oral Suspension 125 mg/5ml and 250 mg/5 ml. Bristol-Myers Squibb Co. Princeton, NJ08543 USA. 10. *Suprax® Cefixime Oral.* Manufactured for Lederle Laboratories Division American Cyanamid Company Pearl River, NY10965 by Biocraft Laboratories, Inc. Elmwood Park, NJ07407. 11. *Suprax® Cefixime ORAL.* Marketed by ADVANTUS Pharmaceuticals. Lederle Laboratories Division American Cyanamid Company Pearl River, NY10965. 12. *Toradol® and Toradol® Oral* (ketorolac Tromethamine) Syntex. Syntex Laboratories, Inc. Palo Alto, CA94304. 13. *Floxin® Tablets.* Ortho Pharmaceutical Corporation. Raritan, NJ08869 USA. 14. *Concise® 3M.* Enamel Bond System. Instructions. Dental Products 3M. St. Paul, MN55101 Canada. 15. *Alpha-dent®* Chemical Cure Composite Resin-based Dental Restorative material. Subsidiary of Wallace A. Ericson & Co., Chicago. 16. *Panadol Tablets.* Sterling Health. Guildford, Surrey. Made in England. 17. *Panadole Soluble.* Sterling Health. Guildford, Surrey. Made in England. 18. *Solpadeine® SB.* Smith Kline Beecham Consumer Healthcare Brenford, UK. 19. *Zovirax Cream®.* Made in England. 20. *Zinacef®.* Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations. UK Ltd Greenford, England. 21. *Myleran Tablets.* Glaxo. Made for Glaxo Group Ltd by Glaxo Operations. UK Ltd Greenford, England.

ВАСИЛЬЄВА Т.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МАНІПУЛЯТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПРЕДСТАВНИКА УРЯДУ В ІСПАНОМОВНІЙ УРЯДОВІЙ ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЇ

На межі 20-21 століть зростає інтерес науковців до маніпулювання свідомістю людини та її поведінкою. Проблему маніпулювання ставлять у своїх дослідженнях вітчизняні та зарубіжні науковці. Однією із причин такого жвавого інтересу до маніпулювання стала демократизація суспільства. У дослідженні маніпулювання зацікавлені як представники влади, так і громадянськість: влада -

щоб утриматись, громадськість – щоб протидіяти маніпулюванню. З огляду на зростання інтересу до маніпулювання вважаємо **актуальним** дослідження маніпулятивних стратегій, до яких вдається представник уряду при проведенні прес-конференції, яка з огляду на її мовні та мовленнєві параметри водночас є різновидом дискурсу паблік рілейшнз та політичного дискурсу.

Метою статті є аналіз маніпулятивних стратегій представника уряду в іспаномовній урядовій прес-конференції. **Об'єктом** дослідження є мовленнєвий жанр прес-конференції. **Предмет** полягає у виявленні особливих мовних засобів втілення маніпулятивних стратегій в іспаномовній урядовій прес-конференції. **Матеріалом** слугували стенограми прес-конференцій уряду Хосе Луїса Родрігеса Сапатеро, розміщені в інтернеті на сайті уряду Іспанії.

Метою урядових паблік рілейшнз є налагодження двостороннього спілкування представників уряду та громадськості для вияву уявлень або інтересів та досягнення взаєморозуміння, ґрунтованого на правді, знанні та повній інформованості [1:13]. Наявність прихованої мети та намагання її досягнення урядом доводить факт застосування маніпулятивних стратегій з боку уряду. Прихована мета маніпулятора є основною рисою маніпуляції. Як вважає російська дослідниця політичного дискурсу О.Міхальова, „маніпуляція – це вид психологічного впливу, спрямованого на спонукання адресата до здійснення визначених маніпулятором дій в результаті прихованого впровадження у психіку адресата цілей, бажань, намірів, установок, що не співпадають з тими, які адресат міг би сформулювати самостійно” [2:227]. Тобто, маніпуляція спрямована на те, щоб адресат дійшов до тієї чи іншої ідеї, не здогадуючись, що він це зробив під впливом інформації, отриманої від комуніканта. Прес-конференція дозволяє представникам уряду контролювати інформаційні потоки, а відтак, керувати громадською думкою, впливаючи на неї за допомогою маніпулятивних прийомів, створення фальшивих образів та стереотипів та впровадження їх у масову свідомість.

Враховуючи двокомпонентну структуру прес-конференції, яка складається із монологу (доповіді речника уряду) та полілогу (де роль адресанта по черзі виконують журналісти, як представники громадськості, що звертаються із запитаннями до представників уряду, які в цей момент виступають в ролі адресата, та речник і міністри уряду, що відповідають на запитання конкретного журналіста), ми виокремлюємо дві маніпулятивні стратегії представника уряду в межах даного мовленнєвого жанру. В монологічній частині прес-конференції представник уряду використовує **маніпулятивну стратегію нав'язування адресатові свого бачення реальності чи керування громадською думкою**. В частині відповіді на запитання журналістів представник уряду дотримується **маніпулятивної стратегії ухилення від прямої відповіді**. Виокремлення зазначених стратегій пояснюється різними комунікативними інтенціями і соціально-рольовим статусом учасників прес-конференції. Якщо в монологічній частині представник уряду має вищий соціально-рольовий статус у порівнянні із журналістом, то в полілогічній частині вищий статус тимчасово переходить до окремого журналіста, який ставить запитання речнику чи іншому представнику уряду. Іntenцією представника уряду в монологічній частині є корегування інформації стосовно існуючого в суспільстві стану речей, покращення іміджу

уряду, створення сприятливих умов для його діяльності. У другій частині прес-конференції, згідно із заданими рамками статусно-рольових відносин (тимчасовий вищий статус журналіста) представник уряду вимушений конструювати свою стратегію, намагаючись приховати чи частково викривити інформацію про діяльність уряду, у якій зацікавлений журналіст, з тим, щоб не підірвати довіру громадськості як пасивного адресата до своєї діяльності. Відміність інтенцій сприяє зміні маніпулятивних стратегій у монологійній та полілогічній частині.

Комунікативна мета зазначених стратегій досягається за допомогою низки тактик.

Тактика використання універсальних висловлювань характеризується створенням намірених пресупозицій. З лінгвістичної точки зору зазначена тактика має певні особливості.

1. Вона реалізується за допомогою використання усталених фраз чи слів-епістемиків (Михальська А.К.) із загальним значенням „знати”, „розуміти”: *como saben ustedes, a nadie se le escapa, nadie duda de que, por supuesto, es decir, sin duda alguna, como siempre, es verdad que..., como todo el mundo reconoce*. Ці слова надають висловленню характер безумовної істини, що не піддається сумніву [3:147]. Дана тактика послуговується риторичним прийомом, який Г. Грачев та І. Мельник називають “спільна платформа” чи “фургон з оркестром”. Використовуючи даний прийом, адресант підбирає такі висловлення та фрази, які створюють враження, ніби думка, яку він висловлює, є загально визнаною або поділяється більшістю[4:153]:

Estas dos últimas leyes son muy importantes, como no se les escapa a ustedes. Responden al compromiso adquirido de adecuar la estabilidad presupuestaria a la consideración del ciclo económico(29.07.05).

У наведеному прикладі висловлення “*como no se les escapa a ustedes*” створює пресупозицію “*всім зрозуміло*”, що дане висловлення є істиним і не потребує доводів. Отже, адресант за допомогою універсального висловлення “*como no se les escapa a ustedes*” примушує прийняти повідомлення про важливість останніх двох законів, прийнятих урядом, що вносять зміни до державного бюджету, як беззаперечний факт, як необхідність, “*зрозуміла всім*”, а значить і адресату, який поділяє думку всіх.

2. Намірені пресупозиції створюються адресантом за допомогою посилення на власні неодноразові твердження. Даний прийом реалізується за допомогою усталених виразів: *como he repetido en diversas ocasiones, como me han oído decir en muchas ocasiones (en más de una ocasión), siempre me han oído decir que* :

Sin duda, la Ley de Medidas Integrales contra la Violencia de Género empieza a dar sus frutos. Desde la aprobación de la Ley Integral, como me han oído decir en muchas ocasiones, hemos incrementado notablemente los recursos y los medios para luchar contra la violencia de género... (13.07.07, Vicepresidenta).

Висловлення “*como me han oído decir en muchas ocasiones*” знімає всі сумніви із заяви речника уряду про збільшення засобів та ресурсів, спрямованих на боротьбу із насильством над жінкою, і примушує адресата повірити у її істинність, навіть, якщо він сам вперше чує дане твердження. Адже, інші, мабуть,

дійсно про це уже чули і знають. Спрацьовує ефект ідентифікації адресата із більшістю певної соціальної спільноти. Ефект безперечності твердження посилюється за допомогою маркеру впевненості “*sin duda*”.

3. В межах даної тактики можливе представлення суб’єктивної думки у вигляді об’єктивного факту чи істини, що не потребують доказів, у формі категоричного судження:

*La aprobación de este plan **significa que** este Gobierno , en primer lugar, hace honor a los compromisos de España y recupera el tiempo perdido; que España estará en el camino de reducir las emisiones contaminantes que en 2012 no deberían superar en más de un 24 por 100 las del año 1990 (03.09.04, Vicepresidenta).*

У наведеному прикладі категоричність та безперечність твердження досягається за допомогою дієслова “*significar*”, яке ставить знак рівняння між двома судженнями адресанта.

Тактика твердження та повтору. Урядова прес-конференція як інструмент паблік рілейшнз спрямована на роботу не лише із цільовою аудиторією журналістів, але й з усіма громадянами країни чи населенням окремого регіону, тобто вона розрахована на масову аудиторію. Хоча вплив на масову свідомість з метою маніпуляції суспільною думкою є завданням пропаганди, урядові паблік рілейшнз доволі часто послуговуються її технологіями та прийомами. Основними прийомами пропаганди, описаними та дослідженими у працях відомих психологів, політологів, а також лінгвістів, є **твердження та повтор**. На думку Ле Бона, “ідея, що часто повторюється, врешті решт вривається в найглибші ділянки підсвідомого, де саме й виробляються двигуни наших вчинків. Через деякий час ми забуваємо, хто був автором твердження, що повторювалося стільки разів, и врешті решт починаємо вірити йому” [6]. Повторення виконує подвійну функцію: з одного боку, воно зводить обов’язковий бар’єр проти будь-якого іншого твердження, що є протилежним, за допомогою повернення до попередніх думок чи ідей; з іншого боку, повторення має функцію зв’язування думок. Асоціюючи найчастіше розрізнені твердження й ідеї, воно створює видимість логічного ланцюжка [7].

Маніпулятивний прийом повтору втілюється у синтаксичних фігурах: паралельних конструкціях, анафорах, епіфорах. Прийом повтору найбільш притаманний мовленню голови уряду Х.Л. Родрігеса Сапатеро, яке є більш експресивним у порівнянні із мовленням речника та інших представників уряду. Повтори зустрічаються як у межах одного складного речення, так і в межах текстового блоку. Найчастіше повторюються іменники з прикметниками, дієслова та прості речення:

*El Gobierno ha gozado de **una fuerte estabilidad**, que le ha permitido llevar a la práctica sus compromisos políticos y electorales. Es **una estabilidad** que la acreditan las más de 170 leyes aprobadas a lo largo de estos cuatro años; es **una estabilidad** que la acreditan los cuatro Presupuestos Generales del Estado aprobados, todos ellos ejecutados con importante superávit, y es **una estabilidad** que la acredita igualmente el hecho mismo de agotar al completo el período de la Legislatura (14.01.08).*

В наведеному прикладі інтенцією мовця є навіювання адресатові думки про економічну та політичну стабільність в країні, якої вдалось досягти соціалістичному уряду, очолюваному Х.Л. Родрігесом Сапатеро протягом

перших чотирьох років перебування при владі. Адресант намагається переконати слухача в цьому багаторазовим повтором іменника “*estabilidad*” в межах висловлення, що складається із двох речень. Прихованою метою даного прийому повтору полягає в намаганні закарбувати в свідомості адресата думку про ефективність діючого уряду напередодні чергових виборів до парламенту та переконати його проголосувати за Соціалістичну робітничу партію Іспанії, яка, за словами мовця, досягла стабільності в країні під час перебування при владі.

Тактика добору лексичних одиниць для номінації явищ та подій суспільно-політичного життя реалізується за допомогою прийомів конотації та евфемизації.

Евфемізми відволікають увагу адресата від негативних явищ дійсності. Слово “евфемізм” означає використання пом’якшеного слова чи висловлення на позначення певного об’єкта чи поняття. За допомогою евфемізму такий об’єкт здається адресату більш приємним та не таким небезпечним [8]. В іспаномовній урядовій прес-конференції маніпулятивну роль відіграє евфемістична номінація такого неприглядного явища як “аборт”, яке існує у суспільстві і на яке не можна закривати очі. Представники уряду Іспанії під час прес-конференції замінюють дану лексему на більш м’який вираз – *la interrupción voluntaria del embarazo*, що відволікає увагу від негативної сторони цього явища. Якщо лексема “*aborto*” асоціюється із злочином, вбивством дитини, то “*la interrupción voluntaria del embarazo*” втрачає негативний віддінок і звучить нейтрально, не налаштовує частину суспільства, яка є противником даного явища, проти уряду. Справа в тому, що одним із програмних пунктів Іспанської соціалістичної робітничої партії у виборчій кампанії було розробка та ухвалення закону про надання права анонімності жінкам, які наважилися на таку операцію, та права на отримання даної послуги не лише в приватних клініках, але й у державних лікарнях. Така міра була спрямована на розширення прав жінки, на посилення безпеки її життя. Не виконати своєї обіцянки уряд не міг. А з іншого боку, обговорюючи це питання, адресант не хотів викликати обурення з боку церкви та інших противників абортів. Застосовуючи даний евфемістичний вираз, мовець переслідує мету зменшення напруги у суспільстві через обговорення теми, яка неоднозначно сприймається громадськістю Іспанії.

Евфемізми застосовуються адресантом урядової прес-конференції не лише для пом’якшення негативного сприйняття певних суспільних явищ, але й для номінації осіб. Ця тематична група евфемізмів пов’язана із політичною коректністю. Саме прагнення адресанта не образити певні групи суспільства, не нанести їм додаткову рану нагадуванням про їх неповноцінність чи уцімлення їхніх прав примушує його шукати нові мовні засоби. При обговоренні закону про розширення прав інвалідів, представники уряду ніколи не вживають лексему “*inválido*” на позначення останніх. Для пом’якшення травми, яку може нанести використання даної лексеми цій групі людей, адресант використовує нейтральні вирази: “*los discapacitados*”, “*las personas con discapacidad*”, “*las personas incapacitadas*”, “*los ciudadanos que tienen más dificultades*”. Тим самим мовець виказує свою повагу до цих мужніх людей і викликає прихильне ставлення до уряду з боку суспільства. Представники уряду використовують описові вирази

на зразок *“los españoles en el extranjero que vivan en una situación de necesidad”, “familias con especiales dificultades” las familias españolas que tienen una demanda fuerte de vivienda*” для того, щоб уникнути застосування лексем *“pobre”, “rico”* на позначення матеріального стану осіб. Метою цієї номінації є пом’якшення негативу сприйняття контрастів, які існують у суспільстві і в яких можуть звинуватити саме уряд. Як зазначає Туманян Е.Г., соціально-політичні евфемізми вживаються як засіб впливу на формування суспільно-політичної думки та оцінки соціально-релевантних явищ [9:11].

Іншим прийомом зазначеної тактики є використання конотації слова. Під конотацією ми розуміємо “додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб’єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації” [10:249]. За допомогою конотацій адресант доводить до відома слухача інформацію про діяльність уряду, яка містить її експліцитну оцінку. Використання емоційно забарвленої лексики надає можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, оскільки її вживання створює певні установки сприйняття інформації. Лінгвістичні механізми маніпуляції конотацією реалізуються за допомогою функціонально-семантичних категорій якості (вищий та найвищий ступінь порівняння прикметників та прислівників), прикметників та іменників, яким притаманні оцінні, експресивні та соціальні конотації та здатність виражати соціальну оцінку дійсності:

Quiero hoy hacerles un balance de carácter general de lo que ha representado la Legislatura, una legislatura fructífera en mejoras, en cambios y en reformas para España. España sale más fortalecida, los españoles disponen de un mayor nivel de bienestar, el futuro de todos está mejor preparado y más abierto a nuevas oportunidades, como un país moderno (28.12.07, Presidente).

У наведеному прикладі голова уряду дає оцінку діяльності уряду, використовуючи епітет *“fructífera”*, що має метафоричну природу і тому є емоційно-оціночним атрибутом нейтрального іменника *“legislatura”*. Адресант формує позитивне сприйняття діяльності уряду, використовуючи позитивну конотацію прикметника, яка переноситься на нейтральний іменник. Установка на позитивне сприйняття роботи уряду посилюється за допомогою вживання вищого ступеня порівняння прикметників *“mayor nivel”* та діеприкметників *“más fortalecida”, “mejor preparado” “más abierto”*.

Обговорюючи проблему імміграції, адресант послуговується евфемізмами *“fenómeno migratorio, fenómeno estructural del siglo XX”*, намагаючись уникнути лексеми *“inmigración”*, яка позначає явище, відносно якого в суспільстві склався негативний стереотип. Даний прийом мотивується прагненням мовця пом’якшити негативну оцінку явища у свідомості громадян і сформувати новий стереотип явища, яке може бути корисне суспільству, якщо воно буде контролюватися останнім. Звітуючи про діяльність уряду в питаннях імміграції, адресант застосовує лише емоційно-марковані прикметники з позитивною конотацією, непомітно переносючи конотацію прикметників на нейтральні іменники, що позначають діяльність (*intenso trabajo, trabajo fructífero, la semana*

muuy productiva, una política acertada y equilibrada) та мету, яку переслідує дана діяльність (*una inmigración legal y ordenada*).

Отже, за допомогою прийомів евфемізації та конотації, тобто добору нейтральних або позитивно забарвлених лексем, адресант впливає на свідомість слухача, створюючи у слухача позитивні установки на сприйняття поданої ним інформації.

Тактика переміщення акценту полягає в уникненні прямої відповіді на запитання журналіста з акцентуванням уваги слухача на менш важливому аспекті чи на такому, що не викликає негативних емоцій у адресата. Зазначена тактика характеризується уникненням заперечних речень у відповіді та явищем варіативної інтерпретації дійсності (ВІД – поняття, що було введено Барановим А.М. та Паршиним П.Б.).

На одній із прес-конференцій журналіст запитав голову уряду, чому він, на відміну від інших лідерів держав, не відвідує протягом 2 років перебування при владі контингент іспанських збройних сил у міжнародних місіях в Афганістані, Лівані, Косово, обмежуючись відео-конференціями. У відповіді голова уряду послуговується саме цією тактикою:

Como usted ha recordado, he visitado las tropas en Afganistán. Es verdad que tengo el deseo de visitar las tropas en el Líbano. Sólo hay un condicionante a esa circunstancia, lógicamente, que es la propia situación que hay en el Líbano(28.12.07, Presidente).

Адресант переносить акцент із негативної інформації, що прозвучала в запитанні та заперечному реченні журналіста на підтвердження тієї частини інформації, що не суперечить факту, викладеному журналістом, але й акцентує увагу на позитивній інформації, відсуваючи основне питання на другий план: голова уряду підтверджує, що він дійсно був 2 роки тому в Афганістані, відвідуючи іспанських миротворців. Таким чином, адресант не дає прямої відповіді на запитання, відволікаючи увагу адресата викладенням фактів, які йдуть на користь іміджу уряду і особисто голові уряду. Явище різних можливостей опису однієї й тієї ж ситуації за допомогою мовних форм отримало назву варіативної інтерпретації дійсності. Воно охоплює синоніми, квазісиноніми, певні види антонімів, номіналізацію, такі мовні та комунікативні феномени як конверсія, точка зору [11:176-177]. Мовні механізми ВІД є важливою передумовою мовленнєвого впливу. Залежно від статусу мовець свідомо обирає ту мовну форму, яка сприяє більш ефективній передачі інформації. У наведеному прикладі та ж сама інформація подається за допомогою антонімії або різних точок зору на один і той же факт (*не відвідував Афганістан понад 2 роки – відвідав Афганістан 2 роки тому*). Залежно від використання тих чи інших мовних засобів змінюється інтерпретація одного й того ж фрагменту дійсності, отже, і погляд на нього [12:177]. Для відповіді на запитання журналіста адресант обирає твердження з позитивною оцінкою, замість заперечення, яке вже наділене негативною оцінкою. Уникнення заперечень, на думку представника уряду, сприятиме підтримці позитивного іміджу уряду.

Тактика позначення неточної кількості, періоду, часу використовується адресантом урядової прес-конференції навмисно для

досягнення прагматичної мети – приховування точної кількості. У таких випадках адресант користується маркерами апроксимації *algunos, unos* та інтенсифікаторами *muу, mucho, poco, bastante, demasiado*; прикметниками *significativo, no significativo* із іменниками, що позначають кількість *cantidad, nivel, porcentaje* та час *mes, año, semana, hora* або з будь-якими іменниками.

На запит журналіста щодо даних стосовно зменшення особового складу сил безпеки, речниця дає неточну відповідь, намагаючись приховати значну кількість осіб, що покинули лави сил безпеки:

En cuanto a lo de las bajas de la Guardia Civil, la verdad es que yo tengo bastantes datos en la cabeza, pero no todos. Entonces, no puedo darle los datos actuales de cuál es el nivel o porcentaje de bajas de la Guardia Civil. Sí puedo decirle que no es significativo y, en todo caso, que la Dirección General de la Guardia Civil está haciendo un expreso esfuerzo desde hace bastantes meses, casi desde que entramos en el Gobierno, por mejorar la asistencia psicológica a los miembros de la Guardia Civil (17.02.06, Vicepresidenta).

Отже, урядовій прес-конференції притаманні не лише стратегічні цілі інформування суспільства про діяльність уряду, але й прихована інтенція – керування громадською думкою в потрібному для уряду напрямку та приховування “слабких” місць у його діяльності з метою збереження позитивного іміджу та визнання громадськістю, утримання при владі. Серед мовних засобів, які використовує адресант для досягнення зазначених комунікативних цілей, присутні висловлення, до складу яких входять слова-епістемики та усталені фрази для створення намірених пресупозицій; словосполучення та кліше із позитивною конотацією та евфемізми; механізми ВІД; використання лексем-обмежувачів зниження сили ствердження та ментального розмежування; уникання негативної конотації та заперечних речень при відповіді на запитання; використання маркерів апроксимації та інтенсифікаторів; риторичні прийоми повтору та твердження.

Це далеко не повний перелік мовних засобів втілення маніпулятивних стратегій іспаномовної урядової прес-конференції. Перспектива дослідження, на нашу думку, полягає в виокремленні та аналізі мовних засобів втілення усіх можливих тактик, за допомогою яких адресант урядової прес-конференції реалізує маніпулятивну стратегію нав’язування свого бачення реальності і керування громадською думкою та стратегію ухиляння від прямої відповіді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блек С. Паблик рилейшнз. Что это такое? – М.: Новости, 1990. – 240с.
2. Михалева О.Л. Языковые способы манипулирования сознанием в политическом дискурсе // Актуальные проблемы русистики: Мат-лы междунар. науч. конф. – Томск, 2003. – Вып. 2, ч. 2. – С. 225-232.
3. Михальская А.К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике: учеб. пособ. для студентов гуманитар. фак-тов. – М.: Издательский центр “Academia”, 1996. – 192 с.
4. Грачев Г.В., Мельник И.К. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия. – М., 1999.
5. Лебон Г. Психология народов и масс. – <http://yurpsy.by.ru/biblio/lebon/lebon.htm>
6. Лебон Г. Там само.
7. Московічі С. Стратегії пропаганди і колективного навіювання // Незалежний культурологічний часопис “І”. – № 30. – <http://www.ji.lviv.ua/n30texts/30-zmist.htm>.
8. Михальская А.К. Там само.
9. Туманян Е.Г. Язык и массовая коммуникация. Социолінгвістическе исследование.- М.: Наука, 1984. – 278с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика: учеб. пособ. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 592с.
12. Баранов А.Н. Там само.

ЧИ МОЖНА ВИПРАТИ ДИТИНУ (про вплив перекладу на зміни мовної картини світу українців) – ЗСУВИ В ТЕОРІЇ, ПРАКТИЦІ ЧИ РЕДАГУВАННІ ПЕРЕКЛАДІВ?

Стаття торкається найактуальніших-найболючіших масових мовних проблем сучасності, зокрема, глобальних процесів зміни мовної картини світу українців під впливом наймасовіших, найнатиражованіших мультимедійних перекладів, зокрема, перекладів телевізійних фільмів. Самі собою зринають на поверхню одвічні, так і не розв'язані досі проблеми філософії, філософських засад теорії перекладу як такої.

Не секрет, що за умов загальної глобалізації відбувається повна вульгаризація (і в позитивному, і в негативному значенні слова) і науки, в тому числі й про переклад, і мови. Ще ніколи Україна не готувала такої "армії" аспірантів. Складається враження, що молоді, здорові сили не залишать невирішеною жодної з перекладацьких заговик. Адже передусім теорія, хоч і така складна, й так само тісно пов'язана з філософією, як теорія мовознавства, має сприяти практиці. Здавалося б, пішли в небуття дисертації з таких "актуальних" для України проблем, як функціонування прийменників "sous" чи "sans i avec" у французькій мові, які захищалися за радянських часів у Київському університеті. Адже, як слушно зауважує Жан-Жак Добріє [1:1], ніколи нічого тоталітарні режими не боялися більше за слово: *"A presque toutes les époques et sous presque tous les régimes, le pouvoir du langage a inspiré de la crainte, surtout a ceux qui n'en étaient pas les détenteurs. Le travail sur le langage a toujours été considéré comme subversif et dangereux même aux époques (généralement démocratiques) où la rhétorique faisait partie des institutions officielles et de l'éducation"* (прикладом цього може бути викладання риторики чи виразного читання в українській радянській довоєнній школі (2).

Про те саме, лише іншими словами, говорить Клод Пейруте: *"Tous les totalitarismes controlent la polysémie. Les texts "sacrés" du communisme (Marx, Engels, Lenine) avaient en URSS des significations officielles. Au-delà commençait le deviationnisme"*. [3:15].

Але ні! Замість постановки й вирішення глибоких теоретичних проблем і бодай яких слушних рекомендацій для практики перекладу аспіранти, як бджілки підраховують, скільки разів в українських перекладах Нерваля чи Нодьє Рим перекладено Римом чи Париж Парижем, а скільки ні (дисертація про переклад онімів), шукають "торішнього снігу" в перекладах Поля Верлена, ніби його вірші перекладаються інакше, за іншими глибинними схемами й правилами, ніж вірші інших французьких поетів його доби (варіативність та множинність перекладів теж, здається, знайшла досить вичерпне пояснення); пропонують "одиницею" перекладу "вважати цілий текст", а на слушне запитання, чому не наведений приклад такої "одиниці" в дисертації, пояснюють, що було замало місця! Але ж одиниця, буцім, елементарна складова, якою має бути дуже легко оперувати! При внутрішньому обговоренні дисертації, хай і з військового перекладу, дисертант не

зміг відповісти на питання про філософські засади його дослідження, хоч йому послужливо підказали, що тут можна говорити про методологію, зокрема, з книжок Рецкера, Бархударова та ін...

Але ж ті автори свої спостереження будували на марксистсько-ленінській теорії пізнання та об'єктивного відображення дійсності! Не розуміти цього, все-рівно, що, як ті дикуни, які бачили літак, відтворили його з глини чи піску, танцюють довкола і дивуються, чому він не літає. Дуже зручна позиція для тих, кому не на руку розвиток багатства мови й її досліджень. Про які полісемії мова, коли фахівець з онімів, прийшовши викладати до студентів (з уявою про себе, як про єдиного й неперевершеного теоретика й практика з перекладу – можливо тут прослідковуються елементи ідеалізму: “світ існує, поскільки існую я, і крутиться навколо мене”), отримавши керівництво дипломними, магістерськими і всілякими іншими бакалаврськими-курсowymi роботами, сумніваючись, чи Пан Коцький = Кіт у Чоботях, онім, щиро пропонує студентці перекреслити й вставити в дипломну розділ з дисертації колеги по кафедрі, дисертації, присвяченої перекладу казок, яку вона мала нещастя захистити двадцять вісім років тому і сама “непристойно довго” працює на кафедрі перекладу, аж з 1972 року [4:8]. Ну що ж, вочевидь філософія сучасного ідеалізму не передбачає жодного поняття про етику. Бодай релігійну! Гарно засвоєний лозунг забути всі публікації до 2006 року (якщо це не Комісаров – Бархударов – Коптілов – Чередниченко –Зорівчак...). На нашу думку, такі “дисертації”, можливо, слід було б називати “дипломними II чи вищого рівня”... Тож, традиційно, переписуючи те, що вже було зроблене до них, до 2000р., і, звичайно, не вказуючи тих, з чийх робіт вони переписують, вочевидь, щиро вважаючи, що так всі роблять (чи повинні робити), такі “вчені” полишають за полем зору проблеми актуального розвитку перекладу.

Багато останні роки аплодують “Програмі Сковорода” посольства Франції в Україні, покликаний, буцім, підтримати українські (!) переклади сучасних французьких авторів, які ще не перекладалися (в тому числі, російською). Серед лауреатів переклади французьких філософів паном Хомою з Житомира...на російську мову (!), переклади М. Пруста, книги про Франциска Асизького (про російський переклад цієї книжки пише ще К. Чуковський в “Высоком искусстве”) і т.п... Підтримуються книжки накладом у 500-1000 примірників... І це при тій культурі читання, культурі перекладу, які існували в Україні: переклади з серії “Новели світу” виходили накладом у 30 тис. примірників у видавництві “Дніпро”, “Казки народів світу” – накладом 65 тис. і лише для бібліотек. Французи можуть цього і не знати, а можуть дотримуватися свого гасла про “небезпечність гарного слова”. Зрозуміло, що ті предмети “Мишиного вовтузіння” мало хто читає, окрім членів журі, перекладачів та, можливо, їхніх родичів.

Поза всякою увагою лишається шар сучасної культури, сучасного французького слова, яке доходить не до тисяч, а до десятків мільйонів українських отримувачів інформації і щодня. Розмінюючись на цівочки, які вже пересихають, теоретики перекладу воліють не помічати могутніх життєдайних потоків, які нуртують у них на очах. Вже багато разів пережували переклади поезії, з Верленом разом узятим, пережували все, що можна було пережувати з дисертації М. Венгрєнівської про казки (4). У нас є всі підстави так говорити, бо при всіх замінах казковості (з дисертації М. Венгрєнівської) на якусь невідому “чарівність”

(у фольклористиці такого терміну і нема!) жоден дисертант, жоден науковець, жоден критик і словом не обмовився про “Алісу в країні чудес” в українському перекладі М. Лукаша (1959 р.), це при тому, що поетичні переклади його вельми досліджуються і згадуються. Невже переклад такими невдалий? Чи мова твору така нецікава, чи, може, просто чекає свою українську Демурову? Яка чудова російська постановка “Аліси” свого часу була записана на платівки, з піснями В. Висоцького, зрозуміла кожній дитині, при всій “високій математичній загодованості твору” ! У чому ж справа? Лукаш, ніби й не табу. Чи спрацьовує принцип “переписати за 3 роки аспірантури все, що встигнеш, а потім пишатися, що кошеня на попелі”?...Зрештою, байдуже (і зараз вже ніхто не дізнається), чи “герцогинею”, чи “дукинею” називав герцогиню в своєму творі М. Пруст, свого часу в статті про множинність і варіативність перекладів на прикладі двох українських перекладів новели Пр. Меріме “Кармен” ми довели, що бездоганний переклад сприймається, як бездоганний, попри лексичну варіативність [5:93-97]. До речі, перекладача Пруста французька амбасада активно посидала до Франції, вчитися Прустівської мови, байдуже, в перекладі В. Щурата, чи в перекладі В. Пащенко (останній, звісно ж, послуговувався першим) полюблять “Пісню про Роланда”. Ми живемо вже навіть не в ХХ ст. Засоби масової інформації охоплюють далеко не 1 -2 газетки чи блаженку радіоточку. Потужні телекомунікаційні засоби прийшли навіть в далекі села. А на початку 70-х села по Дніпру між Києвом та Каневом не були навіть електрифіковані, єдиним “сплавом” з українського “ходім” та російського “йдем” у селі Григорівка Черкаської області в 1967 р. було “ходьом”...

Якщо раніше слухали радіопостановки, зараз до них додалися ще й картинки, світ став ближчим, доступним, як здається... Та чи зрозумілішим? “Обрані” перекладачі з “обраними” ж науковцями позабивалися в “вежі слонівки”, пустивши геть усе на самоплив. Добре, якщо переклади роблять висококваліфіковані перекладачі (наприклад, Євген Маричев з французької для УТ-1) та ще й співпрацюють з фаховими редакторами. У більшості ж перекладів з англійської, іспанської та інших мов чітко можна прослідкувати ступінь обізнаності перекладача й редактора як з мовою оригіналу (у серіалі про комісара Мегре, демонстрованому на “Тонісі” легко було відтворити французькі конструкції, а вже по них самотужки зробити правильний переклад), але й з українською мовою перекладу. Як не згадати тут Расула Гамзатова, який казав, що за правками, зробленими редакторами, він може сказати, з якого аулу редактор... Хоча, можливо, тут діє не завжди закон “мови аулу”, а ще й переконаність, яку свого часу зауважував К. Чуковський в російських перекладах віршів Сосюри (“на розах звенел трамвай” = “на розі дзвенів трамвай”). Тому коли вишколений іспанський пан з латиноамериканського серіалу передає служниці свого сина (цілком чистого) з побажанням його “випрати”, замислюєшся: чи в аулі перекладача у таких випадках дитину перуть, чи недоречний гумор, чи лінощі перекладача зайвий раз перевірити значення “оригінального і незнайомого слова, звучання якого сподобалося”, чи... Можливостей багато, особливо при перекладі з нерідної мови нерідною, якою, як здається, “досконально володієш”... Горе-медики теж передусім вчать не боятися смерті, а лікувати – як вже вийде! Служниця в цитованому серіалі, беручи дитину на руки, ніби й розставляє всі крапки над “і”, кажучи, що несе її

помити (скупати). Проте, якщо вже слово “прати” прозвучало в такому екзотичному контексті, воно може зачепитися, прижитися, запам'ятатися, набути нової конотації, і поки перекладознавці вкотре смакуватимуть переклади, наприклад, Сервантеса, долучитися до зміни мовної картини світу цілого народу. І тоді байдуже буде до того, який правопис і де застосовувати. Слово прозвучало! Вирвалося – не впіймаєш. Це набагато сильніше, ніж писане слово. Сумнівно, щоб російськомовні почали “обводити комнату циркулярним виглядом”, як пропонувалося в перекладному (буцім з англійської) детективі, випущеному в Ризі в 90-х роках “Бешеный фрик”. Звісно, тут прочитуються французькі “passer un regard circulaire”, ну а “фрик” – це “fric” – гроші. Можливо, у випадку з дитиною, яку рекомендують “прати” просто сподобався несхожий на російське дієслово український “екзот”. Іноді, навпаки, чисто українських слів ніби соромляться. В Одесі ще в 90-х роках на вулицях продавали *плачинди*, в 2000 це вже були хачапурі. Виріб ніби один, а щоб догодити більш звиклому до грузинської мови клієнту, прибрали своє, таке неповторне! Можливо, перекладаючи вже аж ніяк не з англійської “Сімейку Адамсів”, перекладач чогось посоромився заганяти в палець героїні скабку, скіпку чи колючку, а загнав “занозу”! Дійсно, багато треба було заганяти скабок в дитинстві, щоб запам'ятати, як вони звуться українською. І йдеться тут аж ніяк не про культуру перекладу! Тут діють якісь інші, глибинні, можливо, психологічні течії. Сумнівно, щоб талановитий перекладач, який чудово володіє і англійською, і французькою, і італійською мовами, вишукано говорить українською, Вадим Кастеллі, ведучи репортаж з штаб-квартири НАТО в Брюсселі, раптом заговорив про “логово” НАТО! Один раз, правда, сором'язливо згадавши “барліг”. І чим йому не догодили широко вживані лігвище, лігво, кублище, кубло, тирло. Аби зберегти дещо негативну конотацію, можна було б згадати й кишло, але аж ніяк не російське “логово” (!?) Нагадує це ситуацію з корками на дорогах, які усі називають, як вже хочуть, і “тиснявами”, й “заторами”, й “пробками”, на “корки” наклавши повне табу, хоча семантика тут дуже прозора, і ми аж ніяк не “відзаторюємо” чи “відтісняємо” пляшки. Можливо, не подобаються корки на дорогах у сусідній Польщі?

Легше за все було б спекатися цих проблем, скинувши їх на “культуру мови перекладу”. Приклади були наведені з загальним гладким, благополучним в мовному плані текстом.

Інші потужні страти проблем торкаються неймовірної кількості спеціальних термінів і назв, які приходять з дарованими державному телебаченню науково-популярними та документальними фільмами. Доводиться доповнювати французько-російські спеціальні словники великою кількістю назв тварин, риб, всіляких інших істот екзотичних морів і лісів, назвами рослин і фруктів, не зафіксованих навіть французькими тлумачними словниками.

Якщо колись ще за часів СРСР, дуже модними були дисертації, присвячені дослідженню мови зарубіжних газет і відтворенню їх при перекладі, то, на жаль, ті дисертації й ті розвідки не враховували шляхів розвитку розмовної мови. Тим більше, за останні 20-30 років з напливом емігрантів з інших країн до Західної Європи. Адже в документальних фільмах, навіть в устах досить відомих акторів, монологи сповнені натяків, алюзій, еліпсів, лише їм відомих реалій. Більшість

навіть звичних слів набула конотацій, яких не відображає жодний з відомих словників. За допомогою того самого лексичного запасу далеко не іммігранти, а й прості французи, наприклад, моделюють своє бачення світу далеко не так, як в творах В. Гюго чи Ж.-П. Сартра. Можливо, замість висмоктувати з пальця сміховинні тендерні “проблеми”, цікаво було б розібратися, як виходять з означених ситуацій перекладачі-сподвижники, які перекладають для телебачення (оплата перекладів навіть не приваблює викладачів польської мови, які “за копійки” відмовилися перекладати фільми Зануссі).

Хоча хто й наскільки зацікавлений у високій якості перекладів. Що зміниться від того, що в українському перекладі “Нескороної Анжеліки” королівська галера йтиме на таран, а не на абордаж і стрілятиме з мінометів. Можливо, за часів Людовіка XIV більше полюбляли таранити судна... У віртуальному світі вельми віртуальний переклад. Наскільки буття визначає свідомість? Можливо, в 3-ому тисячоріччі вважатимуть вже, бодай в Україні, що всі пірати “ходили на таран”? Можливо, сучасна молодь плутає повітряні судна часів другої світової з морськими XVI-XVII ст.

Це стосується зміни цілком усталених реалій А як щодо нової французької дійсності, яка стрімко змінюється? Посольство Франції не зацікавлене у стажуванні перекладачів. А може боїться надто глибокого знання мови, “сили слова”? Сучасні комунікативні стратегії передбачають надто велику свободу в трактовках. Перекладознавці, захоплені усе більшим фантазуванням щодо кількості й різноманітності найменувань перекладацьких еквівалентів, не помічаючи, що саме поняття перекладу змінюється в своїй суті і якості. Адресат задовольняється дуже приблизним відтворенням повідомлення відправника. Серйозні зрушення відбуваються й на рівні перекладача-тлумача. Самі психологія його й світогляд змінюються. Хоча зміна мовної картини світу перекладача виразно позначається на мовній картині світу отримувачів перекладу. Ретельна робота над мовою, над стилем вже не в пошані, можливо, на даний момент таке суспільне замовлення і вправління в ономастиці перекладацьких еквівалентів суті справи не змінює. Цьому не сприяє й свідоме заниження рівня комунікації в підготовці фахових перекладачів й викладачів з великим досвідом, повага до професії перекладача. Серйозна праця перетворюється на гру, а у грі все дарується. За таких обставин практика перекладу, яка завжди мала тенденції йти в розріз з теорією, швидко видозмінюється. Теорія втрачає під собою ґрунт. Відбувається “комп'ютеризація” мовної картини світу, немає потреби доскіпуватися можливості відтворити усі ті стани снігу, наприклад про особливі слова, на позначення яких ще в 60-х писав Ж. Мулен. Насмілимося постулювати, що немає поганих й хороших перекладачів. Кожний перекладач приходить з своїм знанням мов, з своїми мовними картинами світу (гадаємо, що при перекладі він має їх не менше двох) і своїм перекладом, навіть у чомусь неточним він спонукає ланцюгову реакцію породження картин світу реципієнтів, які можуть і не зовсім точно підібране перекладачем слово зовсім інакше сприймати й трактувати різною мовою. Постановка питання про внутрішню форму слова свого часу, в 60-х роках, неабияк настрахало вельми мудрих львівських науковців (антирадянщина!). Тому й пропадала три роки пилюкою на кафедрі у проф. Задорожного, в Львівському університеті перша в Україні дисертація, присвячена теоретичним проблемам

перекладу французької художньої літератури українською (6) – глибоке, теоретичне дослідження на 450 сторінках (кандидатська дисертація!), на жаль, написане українською мовою, бо Г. Венгренівська безмежно любила Україну, і навмисне замовчуване і тоді, й тепер (на смерть доцента КНУТШ Венгренівської Г.Ф. Інститут філології не спромігся навіть на некролог на дверях вузу)... Тож ота внутрішня форма слова по-своєму впливає на кожного, хто береться до перекладу. “Кожна птиця знайде свого Гриця”.

За теперішніх тенденцій, можливо, не таким вже курйозом здається те, що здавалося смішним К. Чуковському та А. Федорову [7:99-100]:

“Помню, как смеялся А.М. Горький, когда бывший сенатор, почтенный старик, уверявший его, что умеет переводить с “десяти языков”, принес в издательство “Всемирная литература” такой перевод романтической сказки:

“За неимением красной розы жизнь моя будет разбита”.

Горький указала ему, что канцелярский оборот “за неимением” не уместен в романтической сказке. Старик согласился и написал по-другому:

“Ввиду отсутствия красной розы моя жизнь будет разбита”, чем доказал полную свою непригодность для перевода романтических сказок.

Етим стилем он перевел весь текст:

“Мне нужна красная роза, и я добуду себе таковую”.

“А что касается моего сердца, то оно отдано принцу”.

Зараз подібні переклади не рідкість і, можливо, цілком природно сприймаються в певних колах. Адже з легкої руки посольства Франції в Україні навіть отримали нагороду новомодні стилізації романів Пруста, “свого Гриця” серед “науковців” вочевидь знайшли й опуси онімознавці Т. Качановської, можна стати доцентом кафедри перекладу, не знаючи, що таке наукова стаття (і ніколи не писавши оних)... З бурхливими змінами в суспільстві відбувається й відчутна еволюція мовної картини світу, формування якої аж ніяк не пущене на самоплив, як це може видатися на перший погляд і в якому не останню роль відіграють постаті перекладачів. На жаль, сьогоденні українські перекладознавці від того усунулися повністю. Можна довго підраховувати, скільки разів Рим відтворено словом “Рим” в поезії французьких містиків, містика від того зрозумілішою не стане. А ось що сніг, який

“...сіє і сіє завіями

над снами моїми і мріями,

їх тихо відносить ріка” –

аж ніяк не сніг з Брегівського Льєжа 50-60х років, а київський сніг 70х, це гарантувати можна на 100 % [8:8]. І що зовсім іншим він буде в інтерпретації математика перекладача (Є. Конопенко) чи біолога-перекладача (М. Москаленка), чи журналіста-перекладача (А. Перепада). Ось така вона, сила слова перекладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Robrieux J.-J. *Eléments de Rhétorique et d'Argumentation*. – Р., 2008.
2. Баженев М.М. *Виразне слово*. – К.: Радянська школа, 1940.
3. *Style et rhétorique*. Cl. Peyrouet. – Р., 2004.
4. Венгренівська М.А. *Лингвостилистические вопросы перевода на французский язык русской и украинской сказки*. – К., 1981.
5. Венгренівська М. *Множинність чи арітивність перекладів* / Зб. наук. пр. “Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики”. – Вип. 11. – К., 2007.
6. Венгренівська Г.Ф. *Вопросы перевода французской художественной литературы на украинский язык*. – Л., 1966.
7. Федоров А.В. *Очерки общей и сопоставительной стилистики*. – М.: Высшая школа, 1971.
8. Ж. Брель. *Сніг над Льєжем*. Екологічна газета. – № 45-46 (79-80), 9-16 листопада 2006.

ПРАГМАТИЧНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ВЖИВАННЯ НЕОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА ТА ДІЄСЛІВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ІСПАНСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ

Дослідження різних аспектів мови ділових документів, у тому числі й на матеріалі іспанської мови, проводили чимало лінгвістів (Вольська І.С.; Гумільовська Є.Б.; Кацавець Г.М.; Кривоносова Н.В.; Круковський В.І.; Паламар Л.М., Піголкін А.С.; Швиркова Л.Л.; Бланка Агірре Бельтран; Маргарита Ернандо де Ларраменді; Кальво Рамос Л.; Марін Перес П. та ін.).

Такий інтерес до законодавчого мовлення зумовлюється передусім інтересом до самих законів. Оскільки писемний законодавчий документ адресат сприймає візуально, то єдиним інструментом адресанта для передачі сутності того чи іншого закону, його комунікативної інтенції та прагматичної мети є добір та сполучення лексико-семантичних та морфолого-синтаксичних засобів, а також використання окремих стилістичних прийомів.

Враховуючи важливість питання розуміння текстів законів, дослідження прагматичної зумовленості варіювання мовних засобів, в даній статті вживання неособових форм дієслова та дієслівних конструкцій, є безсумнівно **актуальним**.

Метою статті є проаналізувати, яким чином вживання тієї чи іншої конструкції з неособовою формою дієслова (інфінітивом, дієприкметником або герундієм) в законодавчих текстах впливає на зміну прагматичної структури висловлення.

Предметом цієї статті є встановлення прагматичних особливостей вживання конструкцій з неособовими формами дієслова в текстах іспанських законів.

Об'єктом нашого дослідження в межах даної статті є тексти іспанських законів.

Матеріалом дослідження слугують Конституція Іспанії, Цивільний та Кримінальний кодекси, а також тексти іспанських декретів та постанов.

В іспанських законодавчих текстах у галузі морфології стильотворчими виступають переважно модально-часові форми дієслів [1]. Хоча морфологічна система виявляється єдиною для всіх мовних систем, співвідношення модально-часових форм та їх граматичних значень, їх відбір, як і відбір будь-яких інших мовних одиниць, визначається специфічною метою та завданнями кожної системи (або підсистеми) національної мови.

Для текстів іспанських законодавчих документів такою специфічною прагматично зумовленою метою є вплив через мовні засоби (до яких звідно належать і модально-часові форми) на свідомість та вчинки адресата таким чином, щоб він дотримувався викладених у законі положень. Наскільки відомо, дуже характерним для іспанської мови є вживання інфінітивів та герундієв у так званих єднальних та абсолютних зворотах. Досліджуючи законодавчі тексти, ми

також спостерігали широке використання зазначених зворотів, здатних виражати різноманітні обставинні значення: допустові, способу дії, причини, умови, часу.

Так, наприклад, у ролі обставини часу виступають єднальні інфінітивні конструкції, утворені за моделями: al + infinitivo, después de + infinitivo, antes de + infinitivo:

“Al llegar a la mayoría de edad sólo podrá ejercitar la acción el contrayente menor [...]” (CC Art.75, 48);

“El Príncipe heredero, al alcanzar la mayoría de edad, y [...], prestarán el mismo juramento, así como él de fidelidad al Rey” (CE Art.61 (2), 16);

Єднальні інфінітивні конструкції, що утворюються за подібними моделями з прийменниками por, para, sin, con, de, hasta, en, a та ін., можуть виражати й інші обставинні значення: причини, допустовості, способу дії, умови, мети:

“Los funcionarios que continúen desempeñando sus cargos bajo el mando de los alzados o que, sin habérseles admitido la renuncia de su empleo, lo abandonen cuando haya peligro de rebelión, incurrirán en la pena de inhabilitación especial para empleo o cargo público de seis a doce años” (CP, A.483, 306) – вираження обставинного значення способу дії;

“Para adoptar acuerdos las Cámaras deben estar reunidas reglamentariamente y con asistencia de la mayoría de sus miembros” (CE A.79, 20) – обставинне значення мети;

“El Presidente del Tribunal Supremo y del Consejo General del Poder Judicial cesará por haber expirado el término de su mandato, [...]” (LO, A.126, 71) – обставинне значення причини;

“El derecho a la pensión se extingue por el cese de la causa que lo motivó, por contraer el acreedor nuevo matrimonio o por vivir maritalmente con otra persona” (CC A.101, 55) – обставинне значення причини.

Різнманітні обставинні значення також виражаються у законодавчих положеннях завдяки використанню єднальних та абсолютних зворотів з герундієм:

“Aun faltando la presunción de paternidad del marido por causa de la separación legal o de hecho de los cónyuges, podrá inscribirse la filiación como matrimonial si concurre el consentimiento de ambos” (CC A.118, 60) – обставинне значення допустовості;

“Negándose el usufructuario a hacer esta anticipación, podrá el propietario pedir que se venda la parte de los bienes usufructuados [...]” (CC A.510, 135) – обставинне значення умови.

Але найпоширенішим значенням є значення способу дії:

“Los Presidentes del Tribunal Supremo, de la Audiencia Nacional y de los Tribunales Superiores de Justicia, según corresponda, deberán poner al máximo cuidado y diligencia, cumpliendo y haciendo cumplir puntualmente la exigencia legal de que se trata en los términos de este Acuerdo” (AC A.14, 848);

“La ley regulará la organización y el control parlamentario de los medios de comunicación social dependientes del Estado o de cualquier ente público y garantizará el acceso a dichos medios de los grupos sociales y políticos significativos, respetando el pluralismo de la sociedad y de las diversas lenguas de España” (CE A.20, 7);

“Tratándose de actos declarativos de derechos, la revisión de oficio y, en su caso, la previa declaración de lesividad, se adoptarán por el Pleno del Consejo por mayoría absoluta de sus miembros” (LO A.142, 76).

У багатьох законодавчих положеннях спостерігається одночасове вживання декількох зворотів з дієприкметником, інфінітивом чи герундієм:

“[...] Igualmente, fijarán en la sentencia, el importe de estas cuotas, teniendo en cuenta para ello exclusivamente la situación económica del reo, deducida de su patrimonio, ingresos, obligaciones y cargas familiares y demás circunstancias personales del mismo” (CP A.50, 61);

“Fallecido el marido sin conocer el nacimiento, el año se contará desde que lo conozca el heredero” (CC Art.136, 63).

На наш погляд, при вживанні в законодавчих текстах зазначених зворотів з неособовими формами дієслова стає помітнішою прагматика чіткості розуміння сутності законодавчих рекомендацій (гарантій, положень, наказів, розпоряджень), звернених до користувача. Присутність таких зворотів у законодавчих текстах зумовлена двома причинами: по-перше, їх використання робить фразу більш лаконічною; по-друге, надає певного відтінку безособовості. На нашу думку, таке нагромадження зворотів створює враження консервативності та традиційності законодавчих текстів, що підсилює їх прагматичну спрямованість.

Крім зазначених вище зворотів, у текстах іспанських законів прагматична спрямованість на морфологічному рівні реалізується також завдяки поширеному використанню конструкцій, що складаються з дієслова в особовій формі та інфінітива, дієприкметника чи герундія та виконують роль складних присудків. Загальновідомо, що між компонентами таких конструкцій існує начебто своєрідний розподіл функцій: дієслово в особовій формі певною мірою, а іноді майже повністю, втрачає своє лексичне значення і виконує функцію допоміжного дієслова, вказуючи особу, число та час (тобто граматично оформлює всю конструкцію). Інфінітив, дієприкметник та герундій, навпаки, зберігають своє лексичне значення і становлять основу лексичного змісту конструкції. Прагматичне значення таких конструкцій полягає у тому, що, крім вказаних граматичного та лексичного значень, вся конструкція у цілому виражає певну додаткову часову чи модальну ознаку.

Розглянемо спочатку дієслівні конструкції з інфінітивом. До конструкцій цього типу, наскільки відомо, належать конструкції: ir a + infinitivo, acabar de + infinitivo, empezar, comenzar, principiar + a + infinitivo, ponerse, echar(se), romper, liarse + a + infinitivo, terminar, dejar, cesar + de + infinitivo, llegar + a + infinitivo, tener + que + infinitivo, haber + de + infinitivo, haber + que + infinitivo, deber + de + infinitivo та ін, які передають певні значення:

“Dejarán de producir efecto estas restricciones por determinación del representante legal del hijo aprobada judicialmente, o por voluntad del propio hijo una vez alcanzada la plena capacidad” (CC A.111, 58) – інфінітивна конструкція з дієсловом *dejar* передає емоційно нейтральну інформацію про припинення певної дії;

“Cuando el reo estuviere preso, la duración de las penas empezará a computarse desde el día en que la sentencia condenatoria haya quedado firme. [...]”

(CP A.38, 56) – інфінітивна конструкція з дієсловом *empezar* передає значення початку дії.

У законодавчих текстах спостерігається широке використання різних інфінітивних конструкцій, але більшого прагматичного значення набули конструкції tener + que + infinitivo, haber + de (que) + infinitivo, які виражають прагматичне значення повинності, необхідності щось зробити, що відповідає меті та завданням законодавчого підстилю.

Наприклад:

“La delegación legislativa habrá de otorgarse al Gobierno de forma expresa para materia concreta y con fijación del plazo para su ejercicio. [...]” (CE A.82, 21);

“La concesión de emancipación habrá de inscribirse en el Registro Civil, no produciendo entre tanto efectos contra terceros [...]” (CC A.318, 101);

“En la sentencia habrán de especificarse los empleos, cargos y honores sobre los que recae la inhabilitación” (CP A.42, 57).

У цих прикладах самі конструкції виражають значення повинності, дієслово *haber* стоїть у модально-часовій формі простого майбутнього індикатива, що додає конструкціям відтінку обов’язковості, крім того, й конструкції виражають пасивне значення, що загалом надає висловленню прагматичних значень безособовості, узагальненості, офіційності, чіткості, наказовості.

Вважаємо за доцільне підкреслити, що конструкції tener + que + infinitivo, haber + de (que) + infinitivo виражають прагматичне значення обов’язковості, наказовості, примусовості у категоричній формі.

Проте, як свідчать результати проведеного нами дослідження, адресант законодавчих документів намагається передати ці прагматичні значення у менш категоричній формі, для чого він використовує різноманітні мовні засоби, як на лексичному, так і на граматичному рівнях.

Саме цей факт – прагнення створити ефект обов’язковості дотримання законодавчих положень – пояснює, на наш погляд, поширене вживання (у 90% проаналізованих нами прикладів) вищеназваних конструкцій конструкцій з дієсловом *poder*, крім трьох випадків, які перекладаються як *бути повинним щось зробити*:

“Las Cámaras podrán delegar en las Comisiones Legislativas Permanentes la aprobación de proyectos o proposiciones de ley. El Pleno podrá, no obstante, recabar en cualquier momento el debate y votación de cualquier proyecto o proposición de ley que haya sido objeto de esta delegación” (CE A.75, 19);

“El Consejo General del Poder Judicial podrá dictar reglamentos sobre su personal, organización y funcionamiento en el marco de la legislación sobre la Función Pública. [...]” (LO A.110, 65);

“El Ministro del Interior, previo informe favorable del Consejo General del Poder Judicial o a su propuesta, podrá asignar con carácter permanente y estable a los Juzgados y Tribunales que por su ritmo de actividades lo requieran Unidades de Policía Judicial especialmente adscritas a los mismos. [...]” (RD A.23, 551-552).

Такі конструкції передають здебільшого права, а не обов’язки, але той факт, що у 95 %, за нашими підрахунками, дієслово *poder* уживається законодавцем у модально-часовій формі простого майбутнього часу дійсного

способу, надають законодавчому положенню модального відтінку обов'язковості.

Для вираження у тексті законів значення обов'язку законодавець частіше використовує інші мовні та стилістичні засоби:

“El que percibe los frutos tiene la obligación de abonar los gastos hechos por un tercero para su producción, recolección y conservación” (CC A.356, 108);

“En los matrimonios canónicos será obligación de los contrayentes facilitar al funcionario representante del Estado que asista a su celebración todos los datos necesarios para su inscripción en el Registro Civil. [...]” (CC A.329, 103);

“El usufructuario estará obligado a poner en conocimiento del propietario cualquier acto de un tercero [...]” (CC A.511, 135);

“El Juez de Vigilancia Penitenciaria o los servicios correspondientes del Ministerio de Justicia e Interior de la Administración Autónoma informarán al Juez o Tribunal sentenciador sobre el cumplimiento de estas medidas” (CP A.105, 92) – дієслово *informar* у модально-часовій формі простого майбутнього індикатива у даному випадку виражає модальне значення повинності та перекладається як *повинні поінформувати*.

Завдяки вживанню цих та деяких інших засобів законодавець досягає створення зазначених прагматичних значень, але в менш категоричній формі.

Стосовно дієслівних конструкцій з герундієм, то їх набагато менше, ніж з дієприкметником.

Найбільш уживану у законодавчих текстах конструкцію серед дієслівних конструкцій з дієприкметником *estar + participio* ми вже розглянули раніше. Конструкцію з дієприкметником можуть утворювати також дієслова: *ir*, *andar* (що разом із дієприкметником вказують на тривалість у часі будь-якого стану), *hallarse* (конструкція передає стан, становище будь-кого чи будь-чого), *permanecer*, *seguir*, *continuar* (конструкції вказують, що будь-хто чи будь-що продовжує перебувати у попередньому стані) та *quedar* (ця конструкція вказує на стан чи становище, що виявилися результатом, наслідком будь-якої дії, вчинку чи обставини і зберігають свою значущість і в момент мовлення).

За нашими підрахунками, найуживанішою є саме остання дієслівна конструкція *quedar + participio*:

“Quedan revocados los consentimientos y poderes que cualquiera de los cónyuges hubiera otorgado al otro” (CC A.102, 55);

“Quedará exento de pena el que, implicado en un delito de rebelión, lo revelare a tiempo de poder evitar sus consecuencias” (CP A.480, 305) – можна помітити одночасове вживання законодавцем дієслівної конструкції з дієприкметником, єднального дієприкметникового звороту та єднального інфінітивного звороту з прийменником *de* для створення прагматичних значень офіційності, традиційності, чіткості, безособовості та узагальненості, зважаючи на те, що підмет виражений відносним займенником *el que*.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Такого типу приклади доводять, що законодавче мовлення, з одного боку, дуже складне, насичене різноманітними конструкціями, зворотами та модально-часовими формами, а з іншого, – завдяки таким конструкціям та зворотам тексти законів через менші за обсягом мовні засоби передають більше інформації, оскільки вони заміщують

різноманітні підрядні речення. Якщо замість дієприкметникових, герундіальних та інфінітивних конструкцій та зворотів тексти законів складалися б лише з підрядних речень, то закони були б надто довгими і примітивними з погляду граматики.

Таким чином, можна зробити висновок, що проаналізовані морфологічні особливості іспанських законодавчих текстів є прагматично зумовленими, оскільки адресант використовує їх для досягнення певної прагматичної мети, для реалізації через них впливу на свідомість та вчинки адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Швыркова Л.Л. Морфолого-синтаксические особенности законодательных документов /на материале исп.яз./: Автореф.дис...канд. филол. наук: 10.02.05. – М., 1973. – 23 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. CE (1978). Constitución española. – Madrid: Ed. Nacional. – 47 p. 2. CC (1988). Código Civil de España. – Madrid: JACARYAN, S.A. – 425 p. 3. CP (1987). Código Penal de España. – Madrid: JACARYAN, S.A. – 472 p. 4. LO (1990). Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 34-198. 5. LO (1990). Ley Orgánica 4/1987, de 15 de julio // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 199-361. 6. RD (1990). Real Decreto 1924/1986, de 29 de agosto // Normas de Derecho Orgánico Judicial. Consejo General del Poder Judicial. – Madrid: Gráficas Arias Montano, S.A. – P. 521-524.

ВОЙНАРОВСЬКА Л.А.

Київський національний лінгвістичний університет

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ Й ЗАВДАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПISУ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Актуальність дослідження зумовлена винятково активним розвитком в останні десятиліття нових терміносистем унаслідок 1) інтенсифікації наукового пошуку як у традиційних, так і в нових, зокрема міждисциплінарних, галузях знань і 2) значного прискорення процесів безпосереднього впровадження наукових результатів у практичну діяльність людини. Відтак у сучасній системі знань термінологія являє собою не тільки специфічне мовне утворення, а й невіддільну частину наукової й виробничої діяльності. Стрімке зростання науково-технічних знань в епоху інформаційного суспільства відображається у сфері мови в тому, що понад 90 % нових слів у багатьох мовах становить спеціальна лексика (фізична, хімічна, біологічна, економічна, правова, спортивна, комп'ютерна та ін. термінологія). У контексті зазначених процесів не становить винятку й термінологія електронної комерції, що розвивається на стику двох галузей – економічної й інформаційно-технологічної.

Об'єкт дослідження – англійськомовна терміносистема електронної комерції у мовленнєвих жанрах інтернет-комунікації.

Предмет дослідження – проблема лексикографічного опису терміносистеми електронної комерції в англійській мові.

Матеріал дослідження – тексти британських та американських комерційних інтернет-сайтів (англійською мовою).

Наукова новизна пропонованої статті полягає в тому, що в ній уперше визначено основні напрямки й завдання дослідження термінології електронної

комерції англійської мови та показано можливості лексикографічної систематизації зазначеного матеріалу.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Сучасні надзвичайно високі темпи інформаційно-технічного розвитку, вдосконалення технологій, ринкових змін, поява нових форм ділової комунікації породжують потребу своєчасного, адекватного, максимально точного й водночас лаконічного мовного опису тих реалій і відношень, які породжує наука і практична діяльність, зокрема у сфері електронної комерції. Загальною метою (проблемою) виступає опис і систематизація засобів термінологічного оформлення комерційної інформації у глобальній мережі на підставі жанрової організації, вивчення британо-американської термінології електронної комерції як із погляду її семантико-структурної організації, так і з погляду прагматико-системної значущості, тобто вживання цієї термінології в конкретних умовах віртуального спілкування. Розв'язання названої проблеми передбачає вирішення таких конкретних завдань, як відбір, аналіз, систематизація й групування значень термінів в електронно-комерційних дискурсах для створення номенклатури термінів зазначеної галузі; упорядкування цих термінів та їх лінгвістичний опис за допомогою класифікацій за різними параметрами; дослідження електронних жанрів, реалізованих в електронно-комерційних дискурсах, їх семантичний і структурний опис; виявлення на підставі вивчення жанрів електронної комерції їх концептуальної основи, функціональних властивостей і композиційних структур цих жанрів; опис способів реалізації концептуально-жанрової інформації та її комунікації в лінгвістичних, термінологічних засобах і граматичних структурах; класифікація й опис невербальних способів презентації концептуально-жанрової інформації.

Постановка завдання. Конкретним завданням статті є визначення головних, найважливіших аспектів дослідження англійської термінології електронної комерції та її лексикографічної систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження в галузі термінології традиційно пов'язують із іменами О.О. Реформатського, Г.О. Винокура, В.В. Виноградова, С.Г. Бархударова, О.С. Ахманової, К.О. Левковської, Б.М. Головіна, В.П. Даниленка, В.М. Лейчика, а розгляд термінології в прикладному аспекті – з іменами Є.К. Дрезена, Д.С. Лотте, С.О. Чаплигіна, С.І. Коршунова, Т.Л. Канделаки, В.І. Сіфорова, В.С. Кулебакіна, Я.О. Климовицького. В українському мовознавстві 1990-2000-х років спостерігається помітна активізація інтересу до різногалузевого і різноаспектного дослідження термінології. Так, об'єктами дисертаційних досліджень виступили церковна термінологія (С.В. Бібла [1]), спортивна термінологія (О.В. Боровська [2]), музична термінологія (С.З. Булик-Верхола [3]), психологічна термінологія (Л.М. Веклинець [4]), юридична термінологія (М.Б. Вербенець [5], Г.А. Сергєєва [6], Б.Р. Стецюк [7], С.А. Толста [8]), фізична термінологія (І.В. Волкова [9], І.Р. Процик [10]), хімічна термінологія (Г.В. Наконечна [11], Н.А. Цимбал [12]), геологічна термінологія (М.П. Годована [13]), філологічна термінологія (В.В. Деркач [14], О.С. Масликова [15]), філософська термінологія (Н.В. Жовтобрюх [16]), термінологія державного управління (Н.Й. Коцюба [17]), наукова термінологія (О.І. Радченко [18]), науково-технічна термінологія

(О.А. Лисенко [19], Т.В. Михайлова [20], Г.Ф. Ракшанова [21]), медична термінологія (Н.В. Місник [22]), екологічна термінологія (С.В. Овсейчик [23]), друкарська термінологія (Е.І. Огар [24]), бібліотечна термінологія (Г.І. Солоїденко [25], М.В. Сташко [26]), військова термінологія (Я.П. Яремко [27]). Визначено роль національної термінології в розвитку системи освіти [28]. Дисертаційне дослідження В.О. Балог присвячене саме лексикографічному описові галузевої лексики [29].

Лінгвісти не оминають увагою в дисертаційних дослідженнях і економічної та інформаційно-технологічної сфер, на перетині яких розвивається електронна комерція (що її обслуговує досліджувана нами термінологія). Так, О.П. Винник досліджує метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики [30]. С.М. Дерба простудіювала українську термінологію прикладної (комп'ютерної) лінгвістики [31]. Становлення і кодифікацію української економічної термінології дослідила Т.М. Дячук [32]. Т.П.Кравченко розглянула формування терміносистеми економіки агропромислового комплексу [33]. С.М. Кришталь здійснила структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській і українській мовах [34]. А.О. Ніколаєвою простудійована структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації [35]. А.Д. Олійник дослідив роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології [36]. Об'єктом дослідження О.А. Покровської стала українська термінологія ринкових відносин [37]. Л.М. Філюк дослідила динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект) [38]. Лінгвістичну увагу Г.В. Чорновол привернула новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) [39]. О.В. Чуєшкова за об'єкт дослідження взяла аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект) [40]. О.Г. Чумак дослідила структурно-компонентну організацію фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові [41]. Об'єктом дослідження Д.П. Шапран стала сучасна українська термінологія маркетингу (в аспекті семантики та прагматики) [42].

Віртуальна комунікація та її електронні засоби виразно виділяються в сучасному інформаційно-мовному просторі завдяки таким своїм важливим якостям, як оперативність, компактність, відсутність потреби у матеріаломістких носіях тощо. Названа комунікація переформатовує масив використовуваних термінів та, зокрема, їхню семантичну у напрямку збільшення конкретності, практичності, полегшення розуміння, а також економності в повсякденному вжитку, тобто реалізовує тенденцію до мовної економії й відтак до скорочення обсягу тексту.

Пропоноване дослідження присвячене вивченню особливостей терміносистеми англо-американської електронної комерції в аспекті *лінгвоінтернету* як нової міждисциплінарної галузі знань. Сучасний Інтернет – не просто електронна комунікаційна мережа, а специфічне інформаційне середовище, яке сьогодні стало об'єктом ретельного вивчення в межах вищеназваного нещодавно започаткованого наукового напрямку.

Інтенсивний розвиток високих технологій та, зокрема, мережі Інтернет призвів до того, що значна частина комунікації – як ділової, так і приватної – з часом усе більшою мірою переноситься у віртуальне середовище й реалізується шляхом віртуальних комунікативних технологій, зокрема текстових (ширше – семіотичних) і загальнолінгвістичних. Трансформація традиційних засобів спілкування в електронні засоби охоплює, природно, й таку динамічну, оперативну галузь, як сфера економіки, комерції.

Поява віртуальної комунікації неминуче спричинилася до утворення значної кількості електронно-мовленнєвих жанрів, а також до створення нового типу мови, зародженого в англійській мові – так званої *Інтернет-мови*, або *мережевої мови*.

Видається важливим виявити семіотичні технології й зумовлені ними лінгвістичні реалізації з метою створення наукової мови лінгвістичної інтернетики (лінгвоінтернетики) як нової й, як видається, доволі перспективної мовознавчої дисципліни. Потребує спеціальної уваги також вивчення нових засобів у системі електронної комунікації – електронних мовленнєвих жанрів, які мають власну специфіку порівняно з лінгвістичними мовленнєвими жанрами. До малодосліджених належить і проблема графічних та полікодових засобів реалізації електронної інформації.

Бурхливе зростання науково-технічних знань у наші дні відобразилося в тому, що понад 90 % нових слів, що з'являються в сучасних мовах, становить спеціальна лексика. Зростання числа термінів різних наук випереджає зростання числа загальноновживаних слів мови, і тому в наш час число термінів окремих наук може перевищувати число неспеціальних слів мови. При цьому все більше число термінів проникає в загальноновживану мову, тому вивчення становища в галузі спеціальної лексики стає дедалі важливішим для розвитку мови. З огляду на це постає необхідність вирішення принаймні трьох найважливіших завдань:

опис великої кількості нововідкритих явищ і закономірностей природи і суспільства, створюваної продукції промисловості і сільського господарства;

автоматизована обробка великої кількості наукової, технічної, економічної ті іншої спеціальної інформації, зафіксованої засобами природних і штучних мов, і передача цієї інформації в доступній для сприйняття людиною формі;

функціонування автоматизованих систем управління різних рівнів, що використовують знакові системи, зокрема одиниці природних мов.

Специфічним аспектом дослідження лінгвоінтернетики виступає термінознавчий. Вибір принципу формування термінології, зокрема галузевої, визначається комплексом лінгвістичних, прагматичних і термінознавчих чинників. Природно, що в тривалому, складному процесі формування термінології можуть застосовуватися всі перераховані принципи її створення. На відміну від термінологій, терміносистеми конструюються. З погляду шляхів конструювання, розрізняються два типи терміносистем. Перший – терміносистеми, які конструюються відразу, а потім тільки розвиваються. Другий – терміносистеми, які утворюються в результаті перебудови термінології, сформованої протягом тривалого періоду. Для того, щоб терміносистема склалася відразу, необхідна наявність логічно стрункої, завершеної теорії, яка включає

низку основних понять, зафіксованих в основних положеннях (постулатах) цієї теорії.

Як виявляє проведене дослідження, в основі терміносистеми “електронної комерції” лежить концептуальна система, організована за принципом фреймового членування. Для кожного фрейма існує індивідуальний набір електронно-мовленнєвих жанрів: фрейм “бізнес-споживач” обслуговують усі шість жанрів “електронної комерції”, у фреймі “бізнес-бізнес” наявні три жанри – “електронна біржа”, “банерна реклама” і “електронна візитна картка” (два інших фрейми – “бізнес-адміністрація” і “споживач-адміністрація”, досі перебувають у зародковому стані, і про їх реальне функціонування говорити не доводиться). Саме система електронно-мовленнєвих жанрів у динамічному аспекті систематизує, приводить у дію термінологію, створену для позначення окремих понять у концептуальній системі “електронної комерції”.

Пропонований лексикографічний опис термінології електронної комерції включає такі розділи, як 1) “Словник е-термінів”, 2) “Словник термінів електронного банкінгу”, 3) “Словник термінології електронного аукціону” та 4) “Словник акронімів електронної комерції”. Приклад опису терміна з 1-го розділу: “*e-culture* – електронна культура, що включає сферу електронного бізнесу, спрямовану на культурні і розважальні заходи, зокрема необхідні дії щодо стимулювання і мотивації їх розповсюдження, а також використання різних ноу-хау в цій сфері” Приклад опису терміна з 2-го розділу: “*Available Credit / Доступний кредит* – різниця між кредитним лімітом власника карти і наявним балансом на рахунку”. Детальніше див. [43].

Висновки та подальші перспективи досліджень. На межі ХХ і ХХІ століть у різних мовах спостерігається активний розвиток терміносистем, що репрезентують різні галузі наук природничо-технічного і соціально-гуманітарного циклів, численні напрямки практичної людської діяльності (економіка, юриспруденція, техніка тощо). Винятково важливим чинником, що сприяє істотному пожвавленню зазначених тенденцій, виступає світовий науково-технічний прогрес, винятковий динамізм інформаційного обміну, поглиблення й урізноманітнення міждержавних і міжкультурних контактів в усіх сферах, комп’ютеризація інформаційного простору, зокрема таких важливих напрямків, як бізнес, реклама, піар, засоби масової інформації, пошта та ін. Описані процеси, природно, дістають різнобічну репрезентацію в мовному матеріалі.

Особливо вагоме навантаження в контексті названих явищ припадає нині на англійську мову, що відіграє першорядну роль у всіх сферах міжнародної комунікації та є базовою мовою електронних засобів інформації та зв’язку, зокрема мережі Інтернет. Цей чинник у поєднанні з тривалою англomовною традицією в таких галузях, як парламентаризм, юриспруденція, ринкова економіка, спорт та ін., мають наслідком потужні процеси й результати запозичення англо-американської термінології на позначення понять названих галузей. Дослідження мовних виражень цих понять забезпечує можливість моделювання відповідних сегментів концептосфери, фрагментів картини світу. Кожна терміносистема виявляється більш або менш детальним відображенням технологій, що обслуговують відповідну галузь, віддзеркаленням як процесів, так і результатів інтелектуальної та практичної діяльності.

Сфера інформаційних технологій і сфера економіки належать до тих, де новітні процеси прискореної взаємодії відбуваються особливо активно й відтак відображаються в мовах особливо яскраво. Адже кожна мова, обслуговуючи відповідний соціум із його численними й надзвичайно диференційованими запитами, мусить у той або інший спосіб відповідати рівневі наукового, інформаційного, технічного, культурного й будь-якого іншого розвитку свого колективного носія й окремих, індивідуальних носіїв. Особлива роль тут відведена спеціальній, зокрема термінологічній лексиці, що акумулює поняттєвий апарат не лише відносно традиційних, але й найсучасніших галузей знання й діяльності. Терміносистема, як і мова загалом, має в будь-який момент свого існування відповідати двом головним функціям – пізнавальній, тобто містити масив інформації про відповідну галузь, і комунікативній, тобто забезпечувати обмін інформацією у відповідній сфері. До того ж терміносистема, на відміну від загальнонародної мови, повинна відзначатися винятковою точністю й однозначністю. Остання вимога певною мірою суперечить принципові економії мовних зусиль, оскільки нерідко терміни виявляються багатослівними, громіздкими, не зовсім зручними для вживання й утворення похідних. Натомість сфера електронної комерції (з її електронними рахунками, грошима тощо) являє собою приклад галузі з винятково прискореними процесами. Така ситуація породжує тенденції, з одного боку, до появи складноскорочених слів та аббревіатур (переклад яких іншими мовами може викликати значні труднощі), а, з другого боку, до виникнення галузевих сленгових утворень із відповідними короткими розмовними визначеннями, що своєрідно задовольняють прагнення до компактності, часової лімітованості й економії мовних зусиль. Усе сказане визначає труднощі як творення нової термінології, так і її дослідження, зокрема на предмет визначення провідних тенденцій та вироблення теоретичних та практичних рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1 *Бібла С.В.* Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Бібла Світлана Володимирівна. – К., 1997. – 20 с. 2. *Боровська О.В.* Співвідношення національних та міжнародних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Боровська Ольга Василівна. – К., 2004. – 17 с. 3. *Булик-Верхола С.З.* Формування і розвиток української музичної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка / Булик-Верхола Софія Зіновіївна. – Львів, 2003. – 20 с. 4. *Веклинець Л.М.* Структура і походження сучасної української психологічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Веклинець Леся Михайлівна. – К., 1997. – 24 с. 5. *Вербенец М.Б.* Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Вербенец Мая Богуміла. – К., 2004. – 20 с. 6. *Сергєєва Г.А.* Англословні запозичення в українській правничій термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна / Сергєєва Галина Анатоліївна. – Харків, 2002. – 16 с. 7. *Стецюк Б.Р.* Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізьк. держ. ун-т / Стецюк Богдан Романович. – Запоріжжя, 1999. – 19 с. 8. *Толста С.А.* Правничі термінологія в законодавчих актах України: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова / Толста Світлана Анатоліївна. – К., 2006. – 18 с. 9. *Волкова І.В.* Лексико-семантична характеристика сучасної української фізичної термінології (на матеріалі спеціалізованих видань 90-х рр. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна / Волкова Ірина Вікторівна. – Харків, 2002. – 20 с. 10. *Процик І.Р.* Українська фізична термінологія другої половини XIX – першої третини XX століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка / Процик Ірина Романівна. – Львів, 1999. – 20 с. 11. *Наконечна Г.В.* Формування і розвиток української хімічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / АН України. Ін-т укр. мови / Наконечна Галина Василівна. – К., 1994. – 18 с. 12. *Цимбал Н.А.* Формування української термінології органічної хімії в 90-ті роки XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Цимбал Наталія Андріївна. – К., 2001. – 19 с. 13. *Годована*

М.П. Формування сучасної української геологічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні / Годована Марія Пилипівна. – К., 1994. – 16 с. 14. *Деркач В.В.* Філологічна термінологія М.П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця XIX – початку XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні / Деркач Василь Васильович. – К., 1999. – 16 с. 15. *Масликова О.С.* Філологічна термінологія Михайла Грушевського: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Донецьк. нац. ун-т / Масликова Оксана Степанівна. – Донецьк, 2004. – 20 с. 16. *Жовтобрюх Н.В.* Формирование философской терминологии украинского литературного языка: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Киевск. пед. ин-т им. М.П. Драгоманова / Жовтобрюх Нина Викторовна. – К., 1992. – 20 с. 17. *Коцюба Н.Й.* Українська термінологія державного управління (становлення та розвиток): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівськ. нац. ун-т імені Івана Франка / Коцюба Надія Йосипівна. – Львів, 2004. – 16 с. 18. *Радченко О.І.* Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна / Радченко Ольга Іванівна. – Х., 2001. – 20 с. 19. *Лисенко О.А.* Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. держ. ун-т / Лисенко Олена Анатоліївна. – Харків, 1999. – 21 с. 20. *Михайлова Т.В.* Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна / Михайлова Тетяна Віталіївна. – Харків, 2002. – 20 с. 21. *Ракшанова Г.Ф.* Система дериваційних засобів сучасної науково-технічної термінології (когнітивно-номінативний аспект): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Ракшанова Ганна Федорівна. – К., 2004. – 20 с. 22. *Місник Н.В.* Формування української медичної клінічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Місник Наталя Володимирівна. – К., 2002. – 20 с. 23. *Овсейчик С.В.* Формування української екологічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Овсейчик Станіслава Володимирівна. – К., 2006. – 19 с. 24. *Огар Е.І.* Українська друкарська термінологія: формування та функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Огар Емілія Ігорівна. – К., 1996. – 22 с. 25. *Солоїденко Г.І.* Розвиток бібліотечної термінології в Україні другої половини XX ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 07.00.08 / НАН України. Нац. бібліотека України ім. В.І. Вернадського / Солоїденко Галина Іванівна. – К., 2006. – 20 с. 26. *Сташко М.В.* Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Сташко Марія Василівна. – К., 1999. – 16 с. 27. *Яремко Я.П.* Формування української військової термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Львівськ. держ. ун-т імені Івана Франка / Яремко Ярослав Петрович. – Дрогобич, 1997. – 16 с. 28. *Авраменко В.І.* Розвиток національної термінологічної лексики у процесі розбудови української системи освіти (кінець XIX – початок XX століття): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ін-т педагогіки АПН України / Авраменко Валентина Іванівна. – К., 2003. – 20 с. 29. *Балог В.О.* Галузева лексика в словнику української мови в 11-ти томах (1970–1980 рр.) (семантичний та стилістичний аспекти): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Балог Валентина Олександрівна. – К., 2003. – 16 с. 30. *Винник О.П.* Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди / Винник Олена Павлівна. – Х., 2007. – 20 с. 31. *Дерба С.М.* Українська термінологія в галузі прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (логіко-лінгвістичний аналіз): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Дерба Світлана Миколаївна. – К., 2007. – 20 с. 32. *Дячук Т.М.* Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Дячук Тетяна МIRONIVNA. – К., 2003. – 20 с. 33. *Кравченко Т.П.* Формування терміносистеми економіки агропромислового комплексу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т укр. мови / Кравченко Тетяна Пилипівна. – К., 2006. – 20 с. 34. *Кришталь С.М.* Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській і українській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецьк. нац. ун-т / Кришталь Світлана Михайлівна. – Донецьк, 2003. – 20 с. 35. *Ніколаєва А.О.* Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна / Ніколаєва Алла Олексіївна. – Харків, 2002. – 16 с. 36. *Олійник А.Д.* Роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Олійник Анатолій Дмитрович. – К., 2002. – 20 с. 37. *Покровська О.А.* Українська термінологія ринкових відносин: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. держ. ун-т / Покровська Ольга Анатоліївна. – Харків, 1996. – 24 с. 38. *Філюк Л.М.* Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова / Філюк Лілія Миколаївна. – Одеса, 2007. – 20 с. 39. *Чорновол Г.В.* Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Ін-т мовозн. ім. О.О. Потебні / Чорновол Галина Василівна. – К., 2004. – 23 с. 40. *Чуєшкова О.В.* Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна / Чуєшкова Оксана Володимирівна. – Харків, 2003. – 18 с. 41. *Чумак О.Г.* Структурно-компонентна організація фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Київськ. ун-т імені Тараса Шевченка / Чумак Олена Григорівна. – К., 1998. – 24 с. 42. *Шапран Д.П.* Сучасна українська термінологія маркетингу: семантика та прагматика: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровськ. нац. ун-т / Шапран Дар'я Петрівна. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с. 43. *Войнаровська Л.А.* Термінологія електронної комерції: Лексикографічні матеріали. – К.: Альфа друк, 2008. – 19 с.

ФОНОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІТАЛІЗМІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

(на прикладі прямих запозичень, які належать до сфери культури)

Словниковий склад французької мови увібрав потужний шар “культурної” лексики італійського походження. За нашими підрахунками загальна кількість “культурних” італізмів становить 412 лексичних одиниць, серед яких високий відсоток – 39,5 % (163 л. од.) – прямих запозичень. Значне число лексем із збереженням орфографії мови-донора та слабкою фонетичною адаптацією пояснюється наявністю музичних термінів-інтернаціоналізмів, адже відомо, що музиканти у всьому світі спілкуються італійською [1:80], а стійкість матеріальної форми є характерною ознакою запозиченого терміна [2:13].

Отже, основою для виділення прямих запозичень було збереження орфографії мови-донора або написання слова відповідно до звуко-літерних відношень, характерних для мови-реципієнта, при збереженні тієї фонетичної форми, яку воно має у мові-донорі. З 163 проаналізованих нами прямих запозичень 72 % складають “музичні лексеми”, що пояснюється їх переважно інтернаціонально-термінологічним статусом і письмовим шляхом запозичення.

На рівні монограм слід зазначити вагоме поповнення парадигми z, особливо що стосується її додаткових звукових еквівалентів, і, як наслідок, зсув у бік фонетичного французького слова: /ts/ – *canzone, terza rima, grazioso, terzetto, rinforzando, smorzando, zanni; /dz/ – canzone, sforzando, scherzando, zanni, smorzando; /tʃ/ – canzone; /z/ – terza rima, guzla, terzetto. Передача інших африкат /č/, /ğ/, також відсутніх у фонетичній системі французької мови, викликала розширення парадигми монограм c і g (відповідно): c – /tʃ/ (*dolce, dolcissimo, vivace, quattrocento, sotto voce, seicento, mezza-voce), /ʃ/ (*trecento*); g – /dʒ/ (*giocoso, agitato, adagio), /ʒ/ (*agitato, adagio, stringendo*).***

Збереження за орфограмою s фонеми /s/ у запозиченні *camposanto* ще раз доводить, що “при написанні слова провідну роль при виборі орфограми відіграє значення даного слова” [3:48]. Оскільки дана лексема утворилася від італійського словосполучення *campo santo*, орфограма s зі звуковим відповідником /s/ несе на собі семантичне і етимологічне навантаження і, таким чином, є маркером віртуальної межі між колишніми окремими лексемами. Уніфікація внутрішньої форми, можливо, призведе в подальшому до стирання цієї межі (як у запозиченні *aparté* < іт. *a parte*) і втрати семантичності монограми s, внаслідок чого фонетичний образ італізму вирівнюється відповідно до правил французької орфоєпії /kãpozãto/. Але поки що, завдяки генетичній спорідненості двох мов, *camposanto* зберігає у французькій мові семантичне значення своїх складових частин (фр. *champ consacré* “священне, посвячене поле”), чому також великою мірою сприяли етимологізовані варіанти *campo santo* і *campo-santo*.

У проаналізованих прямих запозиченнях іноді важко встановити закономірність відповідності фонем /e/ та /ɛ/ монограмі e. Адже часто припускається їх чергування в одному й тому ж слові, або у подібній дистрибуції,

наприклад: /e/ – *confetti, libretto, espressivo, alléretto, trecento*; /ɛ/ – *confetti, concetti, libretto, espressivo, alléretto, trecento*. Це може бути наслідком відсутності чіткої опозиції відкритість/ закритість e в італійській мові. Але у французькій спостерігається тенденція до вимови відкритого /ɛ/ у піднесеному стилі. У деяких випадках закритість звучання /e/ на графічному рівні передається монограмою é, як-от: *trémolo, opéra, scénario, aparté, imprésario*.

Як маркер італізму можна розгляди супраграфему гравіс у запозиченні *pietà*, адже монограма à не несе ніякої додаткової фонетичної, а ні семантико-граматичної інформації і тільки розширює графічну парадигму фонем /a/.

А от монограма ù, яка у французькій мові не має окремого звукового відповідника і вживається тільки в диграмах, завдяки запозиченню *più* набуває власного фонетичного еквіваленту /u/. Таким чином розширюється поліграфія фонем /u/. Але наразі незначуща роль супраграфем у французькій мові підкреслюється існуванням францізованого варіанта *piu*, що теж дає підстави розцінювати її як графічний маркер італізму.

Іноді у монограм i, e переважає граматична функція, і вони виступають у якості морфограм множини, наприклад: *cortili, duettini, duetti, gruppetti, ariosi, pupazzi, pizzicati, libretti, scenari, soli, pianissimi, canzoni; toccate, partite, prime donne*. Але кількість слів, які утворюються за такою моделлю, у французькій мові незначна. А той факт, що вони у багатьох випадках співіснують із формою множини з фінальною -s, ще раз доводить переважаюче значення семантики при виборі орфограм; наприклад: *duettinos, duettos, ariosos, pizzicatos, librettos, solos, pianissimos, canzones, confettis; partitas, toccatas*.

У двох випадках *canzone* і *andante* орфограма e /e/ може перетворюватися на фіналь -e, що свідчить про більшу фонетичну асимільованість відповідних лексем і зсув асиметрії у бік графіки. Але існування фонетичних варіантів /kantsone/; /andante/, /ãndãnte/ дає підстави розглядати дані лексеми як прямі запозичення.

Незважаючи на спільність алфавіту і близькість фонетичних систем французької та італійської мов, деякі французькі орфограми набули у складі прямих запозичень додаткових фонетичних відповідників. У першу чергу, це стосується “назальних” диграм, які передаються відповідними голосними і приголосними фонемами або „назалізація” яких підсилюється фонемами /m/ або /n/. Наприклад: an – /an/ (*ritardando, sforzando, andantino, bel canto, scherzando*), – /ãn/ (*ritardando, sforzando, andantino, smorzando*), – /ã/ (*cantabile, canzone, glissando, largando, andantino, ritardando*); em – /ɛm/, /ẽ/ (*tempo*), – /ã/ ((a) *tempera*); en – /ɛn/ (*aggiornamento, trecento, divertimento, lamento, rallentando, lento*), – /ẽ/ (*crescendo, decrescendo, diminuendo*); im – /ẽ/ (*impresario, imbroglio*); in – /in/ (*mezzo-tinto, sinfonia, sinfonietta, rinforzando, stringendo*), – /ẽ/ (*intermezzo*); on – / n/ (*non troppo, concerto*), – /õ/ (*tondo, contralto, concertino, rondo, continuo*); om – /õ/ (*pomposo*). Треба зазначити, що диграми im, in зберігають назалізацію на початку складу та втрачають її в середині. Отже всі “назальні” диграми (крім om) є поліфонічними, а найбільш “назального” звучання у прямих запозиченнях отримала диграма an.

Іншою характерною рисою прямих “культурних” італізмів є наявність гемінат, які можуть мати один або декілька звукових еквівалентів, що не завжди

збігаються зі звучанням відповідних французьких диграм. Таким чином, розширюється їхня парадигма та поліфонія. Варто зауважити, що для термінологічного використання і піднесеного стилю вимова подвоєних приголосних вважається закономірною навіть у звичайних словах, тоді як розмовний (нейтральний) стиль характеризується спрощенням і в запозиченнях диграмам відповідає один звук [3:59]. Це якнайкраще простежується на прикладі прямих “культурних” італізмів, напр.: **cc** – /ks/ (*accelerando*); – /t/ (*capriccio, accelerando*); – /k/ (*staccato, spiccato, piccolo, toccata*); – /kk/ (*staccato*); – /s/ (*capriccio*). Отже диграма **cc** здобула нових звукових відповідників /t/ та /s/, що пов’язано з намаганням відтворити звуковий образ запозиченої лексеми. Оскільки у французькій фонетичній системі немає аффрикат, це призводить до нових фонематичних комбінацій та збільшення поліфонії окремих орфограм, як-от, **cc**. Диграма **gg** також набуває звукового відповідника /dʒ/, який передає аффрикату /g/ (*aggiornamento, loggia*). Таким чином з еквівалентом /dʒ/ вирівнюються лінійна і фонетична довжина лексеми.

У розглянутих запозиченнях гемінати **bb**, **ff**, мають основні фонетичні еквіваленти – /b/ (*obbligato*), /f/ (*pifferaro, affetuoso*), що свідчить про зсув асиметрії у бік графічного слова. Іноді гемінати виникають в результаті скорочення запозичення, що призводить до появи незвичних для французької мови комбінацій букв або їх дистрибуції. Так збереження двох **ff** а апокопі *graff* (<*graffiti*), з одного боку, сприяє візіографічній ідентифікації італійського етимона, але з іншого боку, є графічно обтяжливою, оскільки немає усного втілення і є залишком інтегральної форми.

Тільки у запозиченні *rallentando* геміната **ll** спрощується, в решті випадків припускається подвійна вимова /l/, /ll/, що зумовлено термінологічним характером відповідних лексем та особливостями піднесеного стилю: *allégretto, allegro, millefiori, alla breve, alla militare, alla turca, a cappella*. Тими ж причинами пояснюється фонетична варіативність диграм: **mm** – /m/, /mm/ (*commedia dell’arte; E finita la commedia*); **nn** – /n/, /nn/ (*prima donna, zanni*). Тоді як у гемінат **pp**, **rr** спостерігається тенденція до використання лише основного (монофонного) звукового відповідника, що почасти пояснюється виходом італізму за межі „музичного” кола: /p/ (*appassionato, gruppetto, a cappella*); /r/ (*terra-cotta*).

Диграми-гемінати **ss**, **tt**, як і диграми **ll**, **mm**, **nn**, то розширюють, то звужують фонетичний образ слова, напр.: **ss** – /s/ (*assai, fortissimo, pianissimo, glissando, espressivo, appassionato*), – /ss/ (*fortissimo, pianissimo, espressivo*); **tt** – /t/ (*allégretto, gruppetto, terra-cotta, sinfonietta, quattrocento, strambotto, duetto, sotto voce, tutti, putto, libretto, confetti*), – /tt/ (*allégretto, gruppetto, strambotto, duetto, tutti, putto, concetti*).

Геміната **zz** у проаналізованих прямих запозиченнях не набуває нових відповідників і має лише основний та додатковий фонетичні еквіваленти, хоча перевага надається останньому: /z/ (*lazzi*); /dz/ (*pupazzo, lazzì, pizzicato, mezza-voce, mezzo forte, intermezzo, mezzo-tinto*). Така асиметрія у бік додаткового звукового відповідника свідчить про намагання відтворити фонетичну форму “культурного” італізму, а також урівноважити її з його графікою.

Отже, поліфонія гемінат з утворенням нових звукових відповідників у більшості випадків не порушує, а навпаки відновлює симетрію між фонетичним і графічним образом прямого запозичення, яке щонайближче знаходиться до італійського етимона.

Інші диграми, як-от **ch**, **sc**, навпаки, впливають на скорочення фонетичного слова і розширюють графічну парадигму фонем-поліграф /k/, /ʃ/. Наприклад: **ch** – /k/ (***scherzando, anch'io son pittore, scherzo***); **sc** – /ʃ/ (***decrescendo, crescendo***).

Існування графічних варіантів є проявом закону мовленнєвої економії у площині графіки та свідчить про спробу францізувати запозичення, намагання врівноважити його фонетичну і графічну форми (***piccolo – piccolo, zanni – zani, allegro – allégro, allegretto – allégretto, a cappella – a capella***) або семантичне значення і матеріальний образ (***camposanto, campo-santo, campo santo***).

Серед проаналізованих прямих запозичень нами вилучено лише дві лексеми з афонограмами – **-g-** (***imbroglio***) і **-h-** (***western spaghetti***). Вони, з одного боку, розширюють парадигму відповідних афонограм французької мови, а, з іншого боку, це неминучий результат графічної інтерференції, яка сприяє незмінності орфографії запозичених слів. Якщо **-h-** є постійною афонограмою, яка актуалізується лише на синтагматичному рівні, то афонограмність **-g-** зумовлена відсутністю у французькій фонетичній системі палатальної фонemi /ʎ/. Дистрибутивні можливості **-g-** у французькій мові і орфографічна форма запозичення сприяли появі францізованої вимови /ɛbroglijo/.

Найбільш розповсюдженою інтерлітерою серед прямих “культурних” запозичень є інтервал (15 л. од.). Він виконує функцію семантичного об’єднання окремих частин у нове єдине поняття [3:71], наприклад: ***arte povera, sotto voce, bel canto, a tempera, alla breve, a cappella, prima donna, da capo***. Окреме написання запозичених лексем вказує не на повну втрату власного семантичного значення її складових частин через спорідненість мов (***terza rima, prima donna, arte povera, alla militare*** тощо.) або на письмовий шлях запозичення (***a poco, a tempo, non troppo, da capo, mezzo forte***).

Іншим графічним засобом об’єднання слів, що спостерігається у запозиченнях даної категорії, є дефіс. Одночасно з поєднувальною дана інтерлітера виконує і лексикалізаторську функцію, вказуючи, що всі складові, поєднані дефісом, мають сприйматися як одне ціле, одне поняття, наприклад: ***terra-cotta*** (ім.ж.р.), ***mezzo-soprano*** (ім.), ***mezzo-tinto*** (ім.ч.р.), ***forte-piano*** (ім.ч.р.), ***néo-liberty*** (ім.ч.р.). У деяких випадках спостерігається написання разом, як-от ***mezzotinte*** (ім.ч.р.), що можна пояснити асимільованістю даного запозичення у французькій мові на семантичному рівні. В інших випадках, навпаки, спостерігаються варіанти окремого написання ***mezza-voce*** і ***mezza voce*** (прислівниковий зворот), що може бути пов’язано з прономіналізацією граматичної функції лексеми і впливом орфографії інших лексем цього класу, які мають компонент **voce** – ***sotto voce*** (прислівник); ***mezzo voce*** (прислівниковий зворот).

Використання третього виду інтерлітери – апострофа зафіксовано нами лише у двох запозиченнях – ***commedia dell'arte*** і ***anch'io son pittore***. Якщо в італійській мові апостроф у даних випадках виконує, крім графічної, граматичну роль (елізія), то у французькій мові він виступає лише у якості графічного

маркера італізму. Це певним чином захаращує орфографію французької мови, оскільки апостроф тут не виступає засобом семантичної диференціації.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу прямих “культурних” запозичень, треба зауважити, що в них не спостерігається значної фонографічної асиметрії, здебільшого зберігається рівновага між довжиною графічного та фонетичного слова. Це пояснюється тим, що майже половину (45 %) прямих запозичень складають слова з монограмами, яким відповідає основний або додатковий однофонемний звуковий еквівалент. У словах з диграмами зазначається подвійна вимова гемінат і деназалізація, чому сприяє етимологізаторський підхід до відтворення термінів-інтернаціоналізмів, які переважають у даній категорії запозичень.

Слід зазначити, що паритет між графічною і фонетичною формами прямих запозичень не завжди є стабільним. Це пов'язано із францізацією вимови згідно із правилами орфоепії (назалізація, спрощення гемінат, закритість/відкритість голосних) і зумовлено “більшою динамічністю усної форми мови у порівнянні з консервативною письмовою” [3:78]. Щоправда, іноді такі фонетичні зміни спричиняють трансформації і на графічному рівні, наприклад: /pikolo/ *piccolo* > *pico*lo; /dzani/ *zanni* > *zani*; /op̥era/ > *op̥é*ra; /tenorino/ > *té*norino.

Варіативність на фонетичному рівні при збереженні графічної форми слова забезпечують також африкати /č/, /ǵ/, /ž/, які сприяють поліфонії відповідних французьких монограм *c*, *g*, *z*. Спостерігається і протилежна тенденція: при постійному фонетичному складі змін набуває графічна форма слова. В основному це позначається появою супраграфеми акута, яка закріплює вимову закритого /e/ у запозиченнях (*allégretto*, *allegretto* – /al(l)egret(t)o/; *allégro*, *allegro* – /al(l)egro/), а також додаванням фіналі -s при утворенні множини іменників (*une toccata* – *des toccatas* /tokata/; *un lazzi* – *des lazzi* /ladzi/; *un prestissimo* – *des prestissimos* /prestisimo/). Характер варіативності при відтворенні прямих “культурних” запозичень свідчить про більшу гнучкість фонетичної системи французької мови у порівнянні з орфографією, а також, що носії мови здебільшого відштовхуються від письмового образу слова.

У цілому можна зробити висновок, що прямі “культурні” італізми певною мірою сприяли вирівнюванню фонографічної асиметрії, яка властива французькій мові. Це сталося здебільшого завдяки музичним запозиченням – інтернаціоналізмам.

Існування фонетичних і графічних варіантів запозичень є ознакою фонографічної диспропорції на синтагматичному рівні. Хоча завдяки динамічності усної мови звукова форма зазнає більше змін ніж орфографічна, що іноді зумовлює модифікацію останньої. При цьому в прямих італізмах спостерігається і зворотна прогресивна тенденція – зміна графічної форми при збереженні її фонетичного змісту, що спричинене намаганням наблизити письмовий образ італізму до його францізованої вимови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Guiraud P. Les Mots étrangers. – 2-ème édition. – P.: PUF “Que sais-je?”, 1971. – № 1166. – 128 p.
2. Зорько А.С. Сравнительное исследование заимствований в родственных языках. (Франко-итальянские контакты): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – М., 1975. – 41 с.
3. Крючков Г.Г. Современная орфография французского языка. – К.: Изд-во при КГУ “Вища школа”, 1987. – 184 с.

ESTRATEGIAS COGNITIVAS Y METACOGNITIVAS EN EL PROCESO DE PRODUCCION TEXTUAL

El término estrategia (del gr, *Strategiá*, arte de dirigir las operaciones militares) ha pasado también a significar la planificación conjunta de las directrices que se han de seguir en cada una de las fases de un proceso; así entendida, la estrategia guarda relación con los objetivos que se pretende lograr y con su determinación. Se entiende por estrategia un modelo de decisiones en la adquisición, retención y utilización de información que sirve para obtener ciertos objetivos, es decir, para asegurar la presencia de determinadas formas de resultado y la exclusión de otras. La mayoría de teóricos conciben las estrategias (tácticas, planes) como procedimientos que se aplican de modo controlado dentro de un plan diseñado deliberadamente, con el fin de conseguir una meta fijada.

Hay dos categorías de estrategias: *cognitivas*, relacionadas con el logro de metas y *metacognitivas*, aquellas que controlan el proceso en sus avances, interferencias o retrocesos. Se entiende por estrategia un proceso cognitivo / metacognitivo específico que busca la consecución de objetivos a través de una planificación consciente e intencionada. Es decir, se trata de las características más universales de la estrategia: ser procesual, orientada hacia una meta u objetivo; controlable; deliberada y dependiente de las particularidades de la persona que la pone en ejercicio.

Estrategias cognitivas

1. Estrategias para alcanzar el sentido y recordarlo:
 - acceder al conocimiento previo;
 - predecir, formular hipótesis y/o plantear objetivos;
 - comparar;
 - crear imágenes mentales;
 - hacer inferencias
 - generar preguntas y pedir aclaraciones;
 - seleccionar ideas importantes;
 - transferir o aplicar conceptos a nuevas situaciones.
2. Estrategias para la producción de conocimiento:
 - reconocer, identificar o admitir un problema;
 - definir o analizar el problema;
 - decidir sobre un plan;
 - poner en funcionamiento el plan;
 - evaluar tanto el avance hacia la solución como la solución.
3. Estrategias para la composición:
 - acceder al conocimiento;
 - planificar;
 - hacer un borrador;
 - revisar.

Estrategias metacognitivas:

1. Estrategias para dominar variables de tarea:
 - 1.1. Analizar la tarea:

- identificar la tarea;
- establecer una meta;
- expresar la comprensión de la tarea;
- comprobar la propia comprensión de la tarea discutiéndola con otros;
- activar / acceder a conocimientos previos;
- organizar, categorizar, representar gráficamente ideas del propio conocimiento previo.

1.2. Diseñar estrategias adecuadas vinculadas a la tarea:

- determinar y formular los pasos necesarios para cumplir la tarea;
- diseñar un programa para completar la tarea;
- usar estrategias compensatorias como, por ejemplo: leer un libro, ver un vídeo o una película sobre el tópico de la tarea o tener una discusión sobre el tema con alguien que posea más conocimientos al respecto.

2. Estrategias para dominar variables personales:

- analizar variables personales tales como ideologías, creencias, actitudes, motivaciones;
- seleccionar estrategias personales adecuadas.

3. Dominio de variables de estrategias:

- evaluar y seleccionar las estrategias cognitivas adecuadas.

4. Estrategias para dominar variables ambientales relacionadas con el entorno:

- analizar factores ambientales;
- seleccionar estrategias adecuadas en relación con el entorno.

La aplicación de las estrategias cognitivas y metacognitivas se distribuye en las diversas fases del proceso de elaboración de los textos escritos: la primera fase está conformada por el *acceso al conocimiento* o activación mental de la información que posibilita la estimulación del conocimiento, de imágenes de lugares, de acciones, de acontecimientos, etc. desde dentro, no impuestos por el exterior y que proporciona cierto control sobre contenidos semánticos que, en algún momento, pueden derivar en producción textual.

La siguiente fase es la *planificación* o estrategia de organización, que debe estar guiada por la formulación de un objetivo final que oriente el esquema del proceso y busque una estructura, un buen hilo conector, que dote de significado propio al texto; es decir, que cumpla con el objetivo comunicativo. Para posibilitar el acto específico de composición es necesario disponer de conocimientos previos en la memoria y también de una planificación de forma y contenido que recurra a determinadas habilidades.

La tercera fase llamada *producción textual* requiere atender tanto a las normas de organización textual interna de orden semántico como externa, de orden estructural. Sin embargo, debemos recordar que los requisitos que suponen la realización de estas normas no necesariamente deben estar organizados de forma lineal y secuencial; puede darse la interacción entre dichas normas a medida que transcurra el proceso.

Existen tres *principios regulativos* que controlan la comunicación textual: la eficacia, la efectividad y la adecuación. La *eficacia* de un texto está marcada por el tipo y nivel de esfuerzo que la intención comunicativa del mismo y su conformación estructural demanda a los receptores. La *efectividad* depende de si el texto genera o no una fuerte impresión en el receptor y de si están creadas las condiciones más favorables para que el productor pueda alcanzar la meta comunicativa que se había propuesto. La

adecuación se establece si se presenta un equilibrio entre el uso que se hace de un texto en una situación determinada y el modo en que se respetan las normas de textualidad. Estos tres principios regulativos controlan la constitución y el uso de los textos. Las normas de textualidad y los principios regulativos, igual que los géneros discursivos y los tipos de texto, deben ser tenidos en cuenta cada vez que se elaboren los borradores o textos intermedios, para controlar las mejoras sobre éstos, y también en la etapa de la revisión.

La cuarta fase la constituye la *revisión* que desarrolla los pasos evaluativos requeridos hasta la consolidación del texto final. Los principales fenómenos que intervienen en la revisión de la escritura tienen que ver con la *función evaluadora de la lectura*. Consiste dicha fase del proceso de la escritura en identificar los problemas del texto producido en relación con las normas de textualidad y sus principios regulativos y demás aspectos textuales que deben tenerse en cuenta para la evaluación de los textos ya producidos. La tarea principal será el análisis de los textos intermedios o borradores y el resultado final **el texto producido**. Todas las estrategias cognitivas (acceso al conocimiento, planificación, producción textual y revisión) y las metacognitivas (establecer la meta a alcanzar, diseñar el plan a seguir, realizar y supervisar el plan) suponen el ejercicio de la reflexión.

Estrategias cognitivas y metacognitivas del proceso de producción de textos

Fases	Estrategias cognitivas	Estrategias metacognitivas
Acceso al conocimiento (Leer el mundo)	Buscar ideas para tópicos. Rastrear información en la memoria, en conocimientos previos y en fuentes documentales. Identificar al público y definir la intención. Recordar planes, modelos, guías para redactar, géneros y tipos textuales. Hacer inferencias para predecir resultados o completar información.	Reflexionar sobre el proceso de escritura. Examinar factores ambientales. Evaluar estrategias posibles para adquirir sentido y recordarlo. Analizar variables personales.
Planificación (Leer para saber) Producto: <i>esquemas y resúmenes</i>	Seleccionar la información necesaria en función del tema, la intención y el público. Formular objetivos. Clasificar, integrar, generalizar y jerarquizar la información. Elaborar esquemas mentales y resúmenes. Manifestar metas de proceso.	Diseñar el plan a seguir (prever y ordenar las acciones). Seleccionar estrategias personales adecuadas. Observar cómo está funcionando el plan. Buscar estrategias adecuadas en relación con el entorno. Revisar, verificar o corregir las estrategias.

Producción textual (Leer para escribir)	<i>Organizar según:</i> géneros discursivos; tipos textuales; normas de textualidad (cohesión, coherencia, intencionalidad, aceptabilidad, situacionalidad, informatividad, intertextualidad); mecanismos de organización textual; marcas de enunciación, adecuación; voces del texto, cortesía, modalización, deixis, estilo y creatividad.	<i>Supervisar</i> el plan y las estrategias relacionadas con la tarea, lo personal y el ambiente.
Producto: <i>borradores o textos intermedios</i>	<i>Desarrollar</i> el esquema estableciendo relaciones entre ideas y/o proposiciones; creando analogías; haciendo inferencias; buscando ejemplos y contraejemplos. <i>Textualizar</i> teniendo en cuenta el registro adecuado según el tema, la intención y el público destinatario. <i>Elaborar borradores o textos intermedios.</i>	
Revisión (Leer para criticar y revisar) Producto: <i>texto producido</i>	<i>Leer para identificar y resolver problemas textuales</i> (faltas orto-tipográficas, faltas gramaticales, ambigüedades y problemas de referencia, defectos lógicos e incongruencias, errores de hecho y transgresiones de esquemas, errores de estructura del texto, incoherencia, desorganización, complejidad o tono inadecuados) mediante la comparación, el diagnóstico y la supresión, adjunción, reformulación, desplazamiento de palabras, proposiciones y párrafos. <i>Leer para identificar y resolver problemas relacionados con el tema, la intención y el público.</i>	Revisar, verificar o corregir la producción escrita.

ГИРИН О.В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

АНГЛІЙСЬКІ ЗВОРОТНІ ЗАЙМЕННИКИ В СИНХРОНІІ ТА ДІАХРОНІІ

Проблеми, пов'язані зі зворотними займенниками отримали висвітлення у роботах вітчизняних (І.П. Іванова, М.Я. Блох, Є.М. Гордон, І.П. Крилова) та зарубіжних (Дж. Едмонсон, Е. Кінан, Е. ван Гельдерен) дослідників. Однак, залишається низка дискусійних питань, які потребують свого розв'язання у контексті нових ідей, що з'явилися в останні десятиліття. Так, дискусійними невисвітленими залишаються проблеми, пов'язані з виділенням зворотних займенників у окремий підклас, їх походженням, структурою та функціонуванням.

У сучасній англійській мові парадигма зворотного займенника включає такі форми: *myself, yourself, ourselves, yourselves; himself, itself, herself, themselves*, а також *oneself, thyself, ourself*). Особливістю цього підкласу займенників є те, що, їх можна структурно розкласти на основу, що збігається з присвійним займенником або з

формою об'єктного відмінка особового займенника, і формант *self*. При цьому присвійний займенник, як перший елемент, наявний в займенниках першої та другої особи, натомість об'єктний відмінок – в третій особі. У граматичних студіях загальноприйнятого пояснення цього факту серед лінгвістів і досі не існує.

Мета цієї статті – проаналізувати основні підходи лінгвістів до утворення зворотних займенників за різними моделями шляхом звернення до їх генези на матеріалі пам'яток давньо- та середньоанглійської писемності.

При аналізі парадигми зворотного займенника важливими для дослідника виявляються питання на зразок (і) чому структурно зворотні займенники відрізняються, хоча вони можуть вживатися практично в однакових моделях речення як у прикладі (1), а також (ii) якою частиною мови є елемент *self*, що дозволить знайти причини утворення зворотних займенників за різними моделями.

(1) *I blame myself for the mistake. – John blames himself for the mistake.*

На думку Е. ван Гельдерена, у формах першої та другої особи однини в структурі [займ + *self*] другий елемент є іменником, а займенник є присвійним [1]. Теза про *self* як іменник підтверджується сучасним словосполученням “*one's second self*”. Натомість Е. Кінан [2] пише, що якби елемент *self* був іменником, то існували б моделі Q+*self*, де Q = *each, no, some*, тощо, не засвідчені, на його думку, ні в сучасній англійській мові, ні в її історії. Крім того, можливо було б утворити словосполучення на зразок *Arður's self, the king's self*, тощо. Е. ван Гельдерен наводить лише один такий приклад: *godds self* з *Cursor Mundi* (поч. XIVст.) Тому Е. Кінан через низьку частотність вживання цієї моделі, особливо на початку середньоанглійського періоду та через повну відсутність моделі Q+*self* заперечує, що *self* є іменником. [2:347] З іншого боку, в словнику сучасної англійської мови *self* подано як іменник [3]. Пор.:

(2) *He put his whole self into the job.*

(3) *... they began to reveal their true selves.* [3:1220]

У реченні (2) наявна модель Q+*self* (*whole self*), і в обох реченнях присвійні займенники виступають у функції означення; а в реченні (3), може зазнати такої трансформації:

(3') *Everybody could see John and Mary's true selves.*

У цьому випадку найбільш прийнятною можна вважати тезу І.П. Іванової про субстантивацію давн.-англ. прикметника *self* (*sylf/seolf*); і в середньоанглійському періоді *self* – іменник [4]. Про це свідчать приклади вживання *self* після присвійних займенників. Тому низька частотність моделі [іменник в присвійному (родовому) відмінку + *self*] в середньоанглійському періоді може свідчити про те, що саме в цей період відбувалася субстантивація давн.-англ. прикметника *self*.

На початку середньоанглійського періоду присвійний займенник у препозиції до *self* у першій та другій особі множини, а також у третій особі як однини, так і множини не зустрічається. Форми історично давального (пізньо-середньоанглійському об'єктному відмінку відповідають давньо-англійські давальний та знахідний) відмінка вживаються в третій особі, хоча засвідчено декілька випадків вживання *his self*, щоправда лише до XIII століття, коли утворилися структури [займ + *self*]. Форми присвійного займенника в зворотному 1ї та 2ї особи множини трапляються починаючи з другої половини XIV ст. (прикл. (4)),

але і форми з давальним відмінком особового займенника в вищезгаданих особах зустрічаються після цього ще упродовж століття [4:347] (прикл. (5)).

(4) *Now chese yourselven, wheither that yow liketh.* (Kant.Tales:88; 1227;)

(5) *For I have saved yowself, and youre sonnes after. (Piers Pl.:11049)*
Because I saved yourself and your sons after.

У Дж. Чосера реєструємо приклади ад'єктивного *self*:

(6) *in that selve grove.../He wolde make a fyr* (Kant.Tales:45; 2860-2863).
in that same forest he wanted to make a fire

Ці свідчення про хронологію появи та зникнення зв.займ. різної структури можуть уточнити тезу, запропоновану І.П. Івановою, тобто визначити часові рамки, в яких відбулася субстантивація *self*.

Щодо присвійного займенника як елемента зворотного, то І.П. Іванова зазначає, що оскільки найбільш вживаною була структура [займ. (3-ої ос. одн. в дав. відм.) + *self*] – *himself* (*hymself*), то вона вже встигла закріпитися в мові, на відміну від паралельної *hisself*. Зокрема, вона наводить приклад з різних рукописів “*Cursor Mundi*”, де в одному випадку вживається присвійний займенник як перший елемент, а в іншому рукописі – об'єктний відмінок особового займенника:

(7) *And wrogt hisself in Pat labore.*

(7') *And wrogt him self in Pat labour.*
And urged himself to that labour

Разом з тим, зворотні займенники першої та другої осіб утворилися як поєднання присвійного займенника та вже іменника *self* [4:122]. Таким чином, ця теза знаходить своє підтвердження на матеріалі пам'яток середньоанглійського періоду.

Натомість Е. Кінан твердить, що займенники *mi+self* та *bi+self* є не присвійними займенниками + *self*, а давальним відмінком особових займенників, але вони – фонетично редуковані:

(10) давн.-англ. дав.в. 1-ої ос. – *mē*, 2-ої ос. – *pē* > сер. англ. *mi* (*my*), *bi* (*by*)

Е. Кінан пояснює це переходом давн.-англ. /ē/ в сер. англ. /i/ в деяких випадках, а саме: у відкритому та ненаголошеному складі (склади в займенниках третьої особи однини та в усіх особах множини або закриті (*him*, *us*, *hem*), або двоскладові (*hire*), або дифтонгальні (*eow*)) [2:348].

Можливість фонологічної редукції припускають також У. Бергетон і Р. Панчева [5].

Проте, відповідно до правил великого пересуву голосних, що стався в ранньо-новоанглійський період, саме /ī/ відповідало б дифтонгові [ai], який у сучасній англійській мові наявний у цих займенниках (*myself*, *thyself*), а якісна зміна давн.-англ. /ē/ на сер. англ. /ī/ не засвідчена. Крім того, ця гіпотеза не пояснює наявність елемента, що відповідає присвійному займеннику в першій та другій особі множини.

Отже, якщо допустити можливість фонологічної редукції в конструкції [займ.(Дав.) + *self*] та аналогію з присвійними займенниками (довгий звук, дифтонгізація внаслідок великого пересуву голосних), то спростувати або підтвердити гіпотезу Е. Кінана можна шляхом аналізу словосполучення [займ. + *self*], починаючи з давньо-англійського періоду та з'ясування, які моделі при побудові даних словосполучень переважали.

Морфологічно *self* у давньо-англійському період має парадигму притаманну прикметникам, а саме: має категорії відмінка, числа та роду; крім того, наявні як сильні, так і слабкі форми. При цьому, додавання до іменника або займенника прикметника *self* виконувало інтенсифікуючу функцію. Саме на цьому терміні (а не на “емфатична функція”) наполягають Е. Кьоніг та П. Зімунд [6:98].

Так, у давньо-англійському періоді найчастотнішими є сполучення [займ.(Дав.) + *self*], напр.:

- (8) *Her swealt Herodus from him selfum ofsticod. (Anglo Saxon Chron.: 3AD)*
**Here died Herodus from piercing (with a knife) himself¹.*

Також досить вживаними є конструкції [займ.(Ак.) + *self*], наприклад:

- (9) *Gif he nyte,.. geladige hine selfne... (Laws of Arthur and Ine. Preface)*
if he doesn't know,... (let him) excuse himself

Моделі [займ.(Дав.) + *self*] та [займ.(Ак.) + *self*] відповідають об'єктному відмінку в сучасній англійській мові. Досить часто в давньоанглійських пам'ятках писемності зустрічається конструкція [займ.(Ген.) + *self*], але в цих випадках її значення не відповідає значенню відповідного зворотного займенника або інтенсифікатора в сучасній англійській мові.

- (10) *wið his sylfes sunu setl getæhte. (Beowulf:2013)*
**with his own son throne took*

Аналогічне вживання все ще прикметника *self* залишається і в середньоанглійському періоді:

- (11) *Thy selve neighebor wol thee despise. (Kant.Tales:63; 114)*

У прикладах (14) і (15) *self* має значення "own" (власний). При цьому займенник не був обов'язковим елементом конструкції і міг випускатися:

- (12) *þonan Biowulf com/sylfes cræfte... (Beowulf: 2359-2360)*
since that time Beowulf got his own power...

Трапляються також випадки, коли конструкція [займ.(Ген.) + *self*] реалізує значення інтенсифікатора, тобто вживається там, де в сучасній англійській мові знаходимо зворотні займенники з давальним відмінком особового займенника та з присвійним займенником як першим елементом відповідно, наприклад:

- (13) *he his selfa ne mæg/for his unsnyttrum ... gepencean. (Beowulf:1733-1734)*
He himself couldn't for his ignorance thank
- (14) *þin sylf þecest/lic mid leafum. (Junius Manusc.Genesis A, B: 877-8)*
(thou) thyself cover body with leaves.

Щодо форм множини, які б могли слугувати підтвердженням тези Е. Кінана, про первинність форм давального відмінка особового займенника в першій та другій особі однини як елемента зворотного займенника, які згодом могли редукуватися і співпасти з формою присвійного займенника, то таких у досліджених нами давньо-англійських пам'ятках знайдено не було, крім одного випадку вживання форми присвійного займенника як першого елемента зворотного займенника у формі двоїни. Але і в цьому випадку особовий займенник виражений у родовому відмінку:

- (15) *Hwæt þu ... hæfst yfele gemearcod/uncer sylfra sið. (Junius Manusc.Genesis A, B: 791-792)*
**What you have evil done to ourselves lately!*

Попри існування значної кількості прикладів, що не суперечать тезі Е. Кінана, останні три приклади, на наш погляд, спростовують її.

Отже, можна внести уточнення до гіпотези І.П. Іванової: іменник *self* міг функціонувати поряд з прикметником вже в давньо-англійському періоді, проте остаточно субстантивізація прикметника *self* з його подальшим зникненням відбулася лише наприкінці середньоанглійського періоду. Крім того, поліфункціональність слова *self* у давньо-англійському періоді не виключає тієї можливості, що поряд з прикметником існували омонімічні іменник та займенник. Останнє твердження потребує більш детального дослідження.

¹ * тут позначає дослівний переклад

ЛІТЕРАТУРА

1. *van Gelderen E.* A History of English Reflexive Pronouns. – Amsterdam, 2000. 2. *Keenan E.L.* Explaining the Creation of Reflexive Pronouns in English / *Studies in the History of English: A Millenial Perspective.* D. Minkova and R. Stockwell (eds), 2002. 3. *Longman Dictionary of English Language and Culture.* fifth impression with corrections. Longman, 2002. 4. *Иванова И.П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М.,* История английского языка. – Учебник. Хрестоматия. Словарь. – СПб., 2001. 5. *Bergeton U., Pancheva R.* A New Perspective on the Historical Development of English Intensifiers and Reflexives. In S. Anderson and D. Jonas (eds.), 2005. 6. *König E., Siemund P.* Intensifiers as Targets and Sources of Semantic Change / *Meaning Change – Meaning Variation.* R. Eckardt, K. von Heusinger (eds.). Workshop. – Konstanz, 1999.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *The Junius Manuscript* (Oxford, Bodleian Library, MS Junius 11) // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a1. 2. *Beowulf. Verse Indeterminate Saxon* // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/b1. 3. *The Parker Chronicle and Laws* (Corpus Christi College, Cambridge, MS. 173) facs. edd. Robin Fowler and H. Smith // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/prose/laws. 4. *The Anglo Saxon Chronicle. Manuscript A* // www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/asc. 5. *Chaucer Geoffrey.* The Canterbury tales: Electronic Text Center, University of Virginia Library // etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/Cha2Can. 6. *William Langland.* The vision of Piers Plowman. Corpus of Middle English Prose and Verse // quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=cme;cc=cme;rgn=main;view=toc;idno=PP1Lan.

ГЛАДКА В.А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВИЗНАЧЕННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ РОЗРЯДІВ ПИТАЛЬНИХ ТА ВІДНОСНИХ ЗАЙМЕННИКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Визначальною рисою сучасного мовознавства є його методологічна орієнтація на дослідження антропоцентричної сутності мови. Мова стала розглядатися “як засіб доступу до ментальних процесів, що відбуваються у голові людини і визначають її власне буття та діяльність у суспільстві” [1:9]. У зв’язку із цим, мовознавці намагаються розкрити семантико-прагматичні механізми комунікативної трансформації мовних знаків у предикативні одиниці мовлення і показати їх роль в організації та здійснення когнітивно-дискурсивної діяльності людини. При цьому значна увага зосереджується на суб’єктах спілкування, на аналізі особливостей їх вербальної діяльності, яка підпорядковується невербальним чинникам (М.М. Бахтін, О.В. Бондарко, В.Б. Бурбело, І.М. Кобозєва, Л.М. Мінкін, Р.С. Помірко, Г.Г. Почепцов, О.М. Старикова, Г.А. Уфимцева, О.І. Чередниченко, P. Attal, C. Kerbrat-Orecchioni, J. Moeschler, P. Scherfer та ін).

Займенники належать до класу тих одиниць мови, які відіграють важливу роль в організації комунікативного акту, складовими елементами якого є мовець, співрозмовник, предмет мовлення, номінативні одиниці, а також різні мовні та

позамовні чинники, що забезпечують семіологічний зв'язок між предметом мовлення та номінативною одиницею, що його позначає.

На думку переважної більшості мовознавців, спільною функціональною ознакою займенників є їх субститутивна чи репрезентативна роль у мовленні. Вони різняться між собою способом вираження відношень, що складаються між предметом мовлення та комунікативною ситуацією, а також граматичними особливостями, на основі чого усі займенникові одиниці французької мови поділяються традиційно на шість лексико-граматичних розрядів: особові, присвійні, вказівні, питальні, відносні та неозначені займенники [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Однак правильність цього розподілу, його функціонально-семантичне обґрунтування є нерідко темою гострих наукових дискусій, оскільки одні й ті ж лексичні одиниці, маючи різні функціонально-семантичні ознаки, можуть бути віднесені до різних лексико-граматичних розрядів займенників. Іншими словами, кожна з притаманних слову ознак за певних умов може бути підставою для зарахування цього слова до того розряду, для якого саме ця ознака визначальна.

Сказане особливо характерне для питальних та відносних займенників, лексико-граматичні ознаки яких уподібнюються до вказівних, неозначених та особових займенників, що дуже ускладнює процес вивчення їх граматичного статусу. Отже, **метою** нашої роботи є висвітлення існуючих наукових підходів до визначення статусу питальних та відносних займенників у системі займенникових одиниць французької мови. А конкретне **завдання** полягає в тому, щоб виявити й проаналізувати лексико-граматичні особливості їх функціонування, через які, власне, вони й виокремлюються серед інших лексико-граматичних розрядів займенників.

У лінгвістичній науці склалися три різних підходи до визначення природи займенників із питальним та відносним значеннями. Прихильники першого підходу, визначаючи граматичний статус цих мовних одиниць, ґрунтуються на аналізі семантичних характеристик, а другого – беруть до уваги в основному їх морфологічні та синтаксичні ознаки. Представники ж третього підходу, до яких приєднуємося й ми, намагаються розв'язати питання граматичного статусу питальних та відносних займенників, а також питання їх складу, враховуючи як семантичні, так і функціонально-граматичні властивості цих мовних одиниць. Розглянемо кожен із цих трьох підходів більш детально.

Семантичний підхід. Насамперед треба зазначити, що семантичний підхід до класифікації займенникових одиниць започаткований ще античними вченими й широко практикувався мовознавцями середньовіччя та класичної епохи. Цей підхід базувався на двох опозиціях у значенні займенникових одиниць: на опозиції означеність / неозначеність предмета мовлення та на опозиції дейксис / анафора.

Так, античні граматисти Харісій і Проб, вивчаючи займенники латинської мови, поділяли їх на означені (*pronomina finita*) та неозначені (*pronomina infinita*). Перші, вважали вони, вказують на відому особу, а другі – на невідому, недетерміновану особу. До розряду останніх вони відносили всі слова, здатні позначати невідому (неозначену) особу. Відповідно, в античній лінгвістичній науці питальні та неозначені займенники об'єднувалися в одну групу і протиставлялися всім іншим займенниковим формам [9:134]. Латинський вчений Прісціан зараховував питальні та неозначені займенники до класу *generalia nomina*,

призначення яких полягає в позначенні субстанції, якості та кількості в узагальненому значенні. Аргументуючи свої міркування, Прісціан базувався на тому, що ці мовні одиниці не вказують на вже відому особу, що властиво справжнім займенникам, а навпаки, подібно до іменників, вказують на загальну неозначену субстанцію [10:16].

Зазначимо, що аналогічні думки нерідко висловлюються і в сучасному романському мовознавстві. Так, зокрема, французький лінгвіст Б.Потьє припускає можливість зарахування питальних та неозначених займенників до одного розряду, якщо розглядати їх через призму характеру відношень між предметом мовлення та комунікативним актом. Тісний зв'язок одиниць цих двох розрядів пояснюється, на думку мовознавця, властивим їм неозначеним характером детермінації предмета мовлення. Адже автор запитання тільки тоді намагається щось дізнатися, коли предмет мовлення для нього невідомий, неозначений або сумнівний. Навіть позначаючи певний предмет мовлення, питальні займенники не можуть ідентифікувати його в конкретно заданий момент комунікативного акту, уподібнюючись цим до неозначених займенників [11:78-79].

У свою чергу Р.-Л. Вагнер й Ж. Пеншон висловлюють переконано, що питальні займенники не репрезентують предмет мовлення, а лише вводять у мовлення новий і невідомий елемент [7:204]. А російські дослідниці О.І. Богомоллова та А.К. Васильєва припускають можливість тлумачення питальних займенників як одиниць із неозначеним значенням залежно від розуміння ситуації та контексту [2:146; 12:12]. Оцінюючи цю точку зору, зазначимо, що мовознавці часто не враховують той факт, що питальні займенники можуть розкрити свій зміст у наступних відрізках мовлення, тобто можуть отримати смислову конкретизацію у відповіді на поставлене запитання, що взагалі не характерне для неозначених займенників.

У своїх дослідженнях граматичної природи питальних займенників Е. Бенвеніст наголошує також на їх здатності співвідноситися з актом мовлення. Але ця властивість, як зазначає французький вчений, характерна також для особових займенників 1-ї та 2-ї осіб, які, власне, й позначають учасників комунікації, а також вказівним формам "*celui-ci*" та "*celui-là*", що співвідносять свій предмет мовлення з дійсністю через його орієнтацію на місце та зміст мовлення [13:296].

Російська дослідниця К.Е. Майтинська виявляє чіткий зв'язок питальних займенників із вказівними в процесі детермінації предмета мовлення. За її словами, "вказівні займенники вказують на предмет мовлення "позитивно", а питальні займенники вказують на нього "негативно", тобто шляхом запитання" [14:215]. За словами іншого російського лінгвіста Ю.І. Левіна, "будь-який питальний займенник вимагає загального визначення вказаного предмета мовлення, визначення його якостей та порядку, а також вилучення з певної кількості подібних до нього предметів" [15:109].

З огляду на сказане, зауважимо, що через свій "негативний" характер вказівки, питальні займенники є більш об'єктивними, ніж вказівні та особові займенники. Використовуючи в мовленні вказівні та особові займенники, мовець виходить з усвідомлення свого власного "я" і вказує на ступінь віддаленості предмета мовлення, на його помітність чи непомітність, на його присутність у

комунікативному акті, на визначеність чи невизначеність тощо. Питальним займенникам не властиві подібні суб'єктивні конотації, адже про предмет мовлення питається лише тоді, коли про нього нічого не відомо. Тому, як правило, не можна визначити ні його просторову чи часову локалізацію, ні його помітність чи непомітність і т.д., що відрізняє питальні займенники від вказівних та особових, але, з іншого боку, наближає до неозначених займенників.

На основі другої опозиції в значенні займенникових одиниць, а саме дейксис / анафора, античні вчені протиставляли вказівні форми займенників (*demonstrativum*), які вказували на зовнішній по відношенню до мовлення елемент, відносним формам (*relativum*), що служать для здійснення репризи вже представленого в мовленні елемента. До складу відносних займенників зараховувалися деякі форми особових, вказівних та присвійних займенників, які також мали анафоричне значення [10: 43].

Подібне тлумачення граматичної природи відносних займенників зустрічаємо також у середньовічній граматичній традиції, де до класу релятивів (*relatifs*), крім одиниць “*qui*”, “*quae*”, “*quod*”, “*qualis*”, “*quantus*”, зараховувалися такі форми, як “*ille*”, “*idem*”, “*is*”, “*ipse*”, “*suus*”, “*alter*”, “*reliquis*” [10:19-20].

Деякі мовознавці XVI-XVII ст., зокрема Л. Мегре, Л. Шіфле, Реньє-Демаре та ін., зараховували до розряду відносних займенників, окрім традиційних форм, також особові займенники “*il*”, “*le*”, “*lui*” (разом із формами жіночого роду) на тих підставах, що вони, подібно до відносних займенників, указують на предмет мовлення, про який вже йшлося раніше, і в повному обсязі виражають його значення [16:76]. А Р. Гарньє та Ж. Массе додавали до складу відносних займенників ще придієслівні особові займенники “*en*”, “*y*” та “*soi*”, розуміючи під терміном *relatif* (*relativum*) одиницю, яка має відношення до попереднього елемента, а також враховуючи те, що займенники замінюють у мовленні імена [17:55; 18:20; 10:10].

Виходячи з подібних міркувань, тобто розглядаючи займенники як такі, що корелюють з антецедентом, що виражається іменником або займенником, члени Французької Академії, автори першого видання “*Dictionnaire de l'Académie françoise*” (1694), до класу відносних займенників зараховували присвійні займенники. Свою позицію вони аргументували тим, що присвійні займенники, подібно до відносних займенників, вживаються у мовленні самостійно без субстантива, що свідчить, на думку лінгвістів, про властиве їм анафоричне значення [8:102].

Особлива семантика відносних займенників викликає дискусії на предмет їх систематизації також серед сучасних мовознавців. Досліджуючи займенникові одиниці саме через призму їх дейктичного та анафоричного значень, деякі лінгвісти об'єднують форми питальних (“*qui*”, “*quoi*”), вказівних (“*cela*”), особових (“*moi*”, “*toi*”, “*lui*”, “*le*”, “*la*”, “*leur*”) та неозначених (“*tout*”, “*rien*”, “*personne*”, “*quelqu'un*”, “*quelque chose*”) займенників у групу субстантивних виразів (*nominaux*). Інші форми займенників, зокрема присвійні, кількісні, відносні, а також деякі форми вказівних та особових займенників, розглядаються ними як “репрезентанти” (“*représentants*” або “*remplaçants*”), основне призначення яких полягає в заміні імені для уникнення повтору [19:51-52; 20:486].

Заслуговує на увагу також семантична класифікація займенників В. Брендаля на основі двох конституційних елементів (релятивного і дескриптивного), які загалом, на його думку, визначають займенник як частину мови. Питальні, відносні та неозначені займенники поєднуються мовознавцем в один підклас “*neutre*” на тій підставі, що вони не містять жодного з цих конституційних елементів і характеризуються досить абстрактним значенням і великою синтаксичною варіативністю [21:117].

Отже, вирішення питання статусу питальних та відносних займенників серед інших розрядів займенникових одиниць не може, на наш погляд, базуватися виключно на семантичних засадах, оскільки вони дають підстави зараховувати до їх розрядів надто широке коло мовних одиниць, які взагалі мають іншу граматичну природу.

Граматичний підхід. Класифікація займенників на основі морфологічного та синтаксичного критеріїв виявляє їх спільні граматичні та дистрибутивні ознаки, внаслідок чого до класу питальних та відносних займенників зараховуються мовні одиниці, які традиційно не належать до них.

Так, одним із перших, хто намагався систематизувати французькі займенники на основі морфологічного критерію, враховуючи, зокрема, особливості їх відмінювання, був французький граматист XVII ст. Ш. Мопа. До розряду відносних займенників він зараховував, окрім форм “*qui*”, “*que*”, “*quo*”, “*quel*”, “*lequel*”, “*dont*”, деякі форми особових (“*lui*”, “*elle*”, “*y*”, “*en*”) та вказівних (“*icelui*”, “*icelle*”) займенників [16:76].

Зважаючи на особливу функціональну граматичну природу відносних займенників, французькі мовознавці Альман та Анрі де Буа-Регар поділяли відносні займенники на дві групи. До першої групи *pronoms relatifs* мовознавці відносили форму присвійного прикметника “*son*”, особові займенники “*le*”, “*la*”, “*les*”, “*en*”, “*y*”, а також форму вказівного займенника “*celui*”. Другу групу *pronoms relatifs conjonctifs*, складали традиційно визначені форми відносних займенників “*qui*”, “*que*”, “*quoi*”, “*lequel*”, “*dont*”, “*où*” [18:126]. Зауважимо, що, хоча цей поділ не отримав належного теоретичного обґрунтування у працях граматистів, він, як бачимо, передбачав відокремлення форм відносних займенників від особових та вказівних.

Деякі романісти, аналізуючи граматичні категорії займенникових одиниць французької мови, виявляють риси подібності питальних та відносних займенників до займенників інших лексико-граматичних розрядів [3; 12; 11]. Так, категорія співвіднесеності з назвами істот та неістот наближає функціонування питальних та відносних займенників до розряду особових, вказівних та неозначених займенників. Категорія відмінка, яка загалом не властива французькому аналітизмові, виявляється у функціональній природі особових займенників, що уподібнює їх до питальних та відносних займенникових одиниць. А особливе вираження категорії числа у формах питальних займенників дозволяє розглядати їх разом із неозначеними займенниками, в той час як на основі цієї категорії відносні займенники можуть розглядатися разом із вказівними та особовими займенниками.

З огляду на сказане вище, можна зазначити, що морфологічні та синтаксичні ознаки займенникових одиниць не завжди є надійним критерієм їх розмежування,

що подеколи зумовлює суперечливі трактування їхньої граматичної природи. Тому мовознавці нерідко доповнюють їх іншими характеристиками.

Лексико-граматичний підхід. З розглянутого вище стає ясно, що мовознавцям, які базувалися на аналізі виключно семантичних або граматичних властивостей займенникових одиниць, не вдалося остаточно розв'язати питання граматичної систематизації питальних та відносних займенників. Тому в сучасних лінгвістичних працях, присвячених цьому питанню, домінує погляд, що потрібно враховувати не лише семантичні особливості займенників, але й їх граматичні властивості (О.І. Богомоллова [2]; В.Г. Гак [3]; Л.І. Ілія [4]; граматики Ларус [20]; М. Гревіс [5]; Р.-Л. Вагнер і Ж. Пеншон [7] та ін.). Як правило, вчені аргументують свою позицію тим, що семантичне значення всіх займенників тісно взаємопереплітається з їх граматичною поведінкою в мовленні.

Зауважимо, що загалом класифікацію займенникових одиниць, яка базується на поєднанні граматичних і семантичних ознак, практикував ще Ж. Пальсграв, англійський вчений, автор першої французької граматики. Саме його класифікація займенників на вісім лексико-граматичних розрядів (*primitif* (суч. особові + “*on*” + “*se*”), *dérivatif*, *interrogatif*, *relatif*, *démonstratif*, *partitif*, *distributif* і *numéral*) стала основою подальших досліджень питання граматичної систематизації займенників французької мови, зокрема питальних та відносних. Згідно з його міркуваннями, до класу питальних та відносних займенників належали одиниці “*qui*”, “*que*”, “*quo*”, а також форми “*quel*” та “*le quel*” [22:74]. Таким чином, Ж. Пальсграву вдалося відокремити від питальних і відносних займенників особові, вказівні та неозначені займенники. Саме такого принципу дотримується сучасна французька граматична традиція, розподіляючи займенникові одиниці на різні лексико-граматичні розряди.

Отже, аналіз різних підходів мовознавців до вирішення питання виокремлення французьких питальних та відносних займенників “*qui*”, “*que*”, “*quo*” виявив особливості функціонування цих мовних одиниць, а також поставив ще одне, не менш важливе питання – розрізнення цих одиниць між собою. Саме питання полісемії та омонімії займенників із питальним та відносним значеннями є **перспективою** нашої подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Росс. акад. наук. Ин-т языкозн. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Богомоллова О.И. Современный французский язык. Теоретический курс. – М.: Изд-во иностр. лит., 1948. – 427 с.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология. Изд. 2-е, исправ. и дополн. – М.: Высшая школа, 1986. – 312 с.
4. Илия Л.И. Грамматика французского языка. 2-е изд. исп. и допол. – М.: Высшая школа, 1964. – 304 с.
5. Grevisse M. Le Bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui. – P.: Librairie A.Hatier, 1964. – 1194 p.
6. Lefeuve F. Le pronom *quoi* renvoie-t-il à de l'inanimé? // Le français moderne. Revue de linguistique française. – 73 année. – № 2. – 2005. – P. 170-183.
7. Wagner R.-L., Pinchon J. Grammaire du français classique et moderne. – P.: Hachette, 1991. – 687 p.
8. Wionet Ch. Qui, Que, Quoi dans les dictionnaires français au tournant du XVIIIe siècles. / Langue française. La grammatisation du français: qui que quoi vs qui(s) quod entre XVI et XVIIIe siècles. – Septembre 2003. – № 139. – P. 91-104.
9. Античные теории языка и стиля / Под общ. ред. О.М. Фрейденберг. – М., Л.: Огиз, 1936. – 341 с.
10. Colombat B. Le traitement de *qui*, *qui(s)*, *quod* dans la tradition grammaticale latine: quelques jalons pour l'étude du relatif, de Donat à Port-Royal / Langue française. La grammatisation du français: qui que quoi vs qui(s) quod entre XVI et XVIIIe siècles. – Septembre 2003. – № 139. – P. 10-27.
11. Pottier B. Systématique des éléments de relation. Etude de morphosyntaxe structurale romane. – P.: Librairie Klincksieck, 1962. – 375 p.
12. Васильева А.К. Местоимение и его категории во французском языке. Лекции по теоретической грамматике. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. пед. ин-та, 1973. – 68 с.
13. Бенвенист Э. Общая лингвистика. – Пер. с франц./ Под ред., с вступ. ст. и коммент. Ю.С. Степанова. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
14. Майтинская К.Е. Местоимения в языках разных систем. – М.: Наука, 1975. – 351 с.
15. Левин Ю.И. О семантике местоимений. // Проблемы грамматического моделирования. – М.: Наука, 1973. – С. 108-121.
16. Fournier N. Qui, Que, Quoi dans les grammaires françaises du XVIIe siècle: Maupas (1609), Oudin (1640), Chifflet (1659), Régnier-Desmarais (1705) / Langue française. La grammatisation du français: qui que quoi vs qui(s) quod entre XVI

et XVIIIe siècles. – Septembre 2003. – № 139. – P. 73-90. 17. *Bellon R.* Qui, Que, Quoy dans “Le Trésor de la langue françoise tant ancienne que moderne” de Jean Nicot et “L’archeminement” de Jean Masset / Langue française. La grammatisation du français: qui que quoi vs qui(s) quod entre XVI et XVIIIe siècles. – Septembre 2003. – № 139. – P. 47-58. 18. *Benoist A.* De la syntaxe française entre Palsgrave et Vaugelas. – P.: E. Thorin, éditeur, 1877. – 232 p. 19. *Gougenheim G.* Système grammatical de la langue française. Nouveau tirage. – P.: Edition d’Artrey, 1962. – 377 p. 20. *Grammaire Larousse* du XX siècle. – P.: Librairie Larousse, 1936. – 468 p. 21. *Brøndal V.* Les parties du discours. Partes orationis. Etudes sur les catégories linguistiques. Traduction française par P. Naert. – Copenhague: Einar Munksgaard, 1948. – 173 p. 22. *Palsgrave J.* L’éclaircissement de la langue française. – P.: Imprimerie Nationale, 1852. – 1136 p.

ГОЛОВКО О.Б.

Севастопольський національний технічний університет

ЛЕКСИЧНА ОБ’ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ *РУХ*

Актуальність дослідження впливає із загальної спрямованості сучасних лінгвістичних досліджень на розгляд мовних одиниць в семантичному аспекті, що дозволяє проаналізувати їх функціонування.

Мета статті полягає у виявленні особливостей кодування лексичними засобами концепту *Рух* в іспанській мовній картині світу. Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**: виявити функції різних частин мови в об’єктивації цього концепту; визначити ознаки смислової структури іспанського дієслова.

Об’єктом пропонованої праці є іспанський концепт *РУХ*, а **предметом** – мовні засоби його об’єктивації в сучасній іспанській мові.

Матеріалом слугували словники та художні тексти іспанських письменників 20 століття.

Основою проведення дослідження є постулат про розподіл слів на частини мови. Проблемою класифікації слів іспанської мови займалися Антоніо де Небріха, А. Бельо, Р. Ленц, Амадо Алонсо, П. Енрікес Уренья, Кріадо де Валь, Луїс Хуан Піккардо, Перес Ріоха, Роблес Дегана, О.К. Васил’єва-Шведе, Г.В. Степанов, Н.Д. Арутюнова, Є.В. Литвиненко та інші. Зараз проблеми, які пов’язані з розподілом слів на частини мови, продовжують розглядатися в роботах Дж. Лайонза, О.С. Кубрякової, А. Вежбицької, В.З. Дем’янкова та інших.

О.С. Кубрякова вибудовує частини мови в певну систему, в яку входить іменник, що позначає об’єкт і вказує на одночасну та інтегровану в цілісність наявність декількох ознак; прикметник, який вказує на відносно стійку та стабільну ознаку; дієслово, що позначає рух об’єкта, його пересування та процесуальні характеристики [1:114].

Серед іспанських лінгвістів немає єдиної думки про розмежування та класифікацію частин мови.

Провідні граматисти Королівської Академії Іспанії розглядають розподіл слів на частини мови на основі морфологічних або синтаксичних критеріїв. Розглядаючи позицію іменника і прикметника, іспанські вчені виділяють, що в старій Кастильській граматиці прикметник взагалі не виділявся як окремий клас, а лише як доповнення до іменника, який передавав його якість [2:171-172].

Еміліо Аларкос Льорач, член Королівської Академії Іспанії, розглядає іменник як будь-яке слово, здатне виконувати в реченні функцію підмета або прямого додатка без необхідності використання додаткових елементів [3:60].

Іменник іноді супроводжується іншим словом і тоді утворюється єдина група, яка виконує однакову функцію, це “прилегле” (“*adyacente*”) слово і є прикметником [3:78].

Ми ґрунтуємося в своїй науковій праці на теорію, висунуту О.К. Васил’євою-Шведе та Г.В. Степановим, “відповідно до якої слова класифікуються на розряди (частини мови) із значенням предметності, якості предмета, дії, узагальнювальної вказівки” [4:26].

За Є.В. Литвиненко, іменник – “це частина мови, яка позначає живі істоти, предмети, явища, які існують в реальності та абстрактні поняття” [5:13].

В іспанській мові згідно сучасних іспанських словників номінація різних складових руху дуже широка. Перш за все, концепт *PUX* розглядається як: дія: *hecho, acto, actuación, operación, obra, actividad, movimiento, ejercicio, ardor, celo, participación* тощо; пересування: *traslado, mudanza, remoción, destitución, tránsito, cambio, transporte, locomoción, transvase, emigración* тощо; зміна: *cambio, permuta, canje, mudanza, muda, variación, modificación, transformación, fugacidad, mutación* тощо; подія: *suceso, evento, incidente, acontecimiento, hecho, acaecimiento* тощо; процес: *proceso, marcha, curso, evolución, sucesión, procedimiento, técnica, medio, juicio, pleito, sumario, atestado, procesamiento* тощо, які передають активність і процесуальність.

Складові концепту *PUX*, які вербалізуються за допомогою іменника, охоплюють великий спектр його характерних рис. До них входять: види руху: *oscilación, rotación, marcha, circulación, equitación, viaje, paseo, vibración, fluctuación* і т.д.; швидкість руху: *rapidez, celeridad, velocidad, ligereza, diligencia, premura, prisa, intensidad, viveza, animación, inspiración, ardor, vivacidad* і т.д.; стадії руху: *principio, comienzo, origen, fuente, fin, final, término, cabo, terminación, acabamiento, acabo, límite* і т.д.; тип транспорту, на якому здійснюється рух: *transporte, autobús, coche, autocar, barco, lancha, motocicleta, bicicleta, avión, satélite* і т.д.; виконавець руху: *persona, mecanismo, motor, motociclista, chófer, conductor, maquinista, ciclista* і т.д.; причини руху: *causa, razón, factor, motivo, intención, iniciativa* і т.д.; результат руху: *resultado, fin, cumplimiento, producción, efecto, incidente, fruto, ruptura, fracaso, victoria, solución, divorcio, matrimonio* і т.д.; протяжність та обмеження руху в просторі: *extensión, vuelo, camino, carretera, ruta, distancia, itinerario, atasco, parada* і т.д. Наприклад: “*Y aceleraban su partida, para regresar un mes después transportando en su buque una verdadera fortuna, completamente solos, prefiriendo la navegación suelta y astuta a la marcha en convoy, deslizándose de isla en isla y de costa en costa para despistar a los sumergibles*” [6:372], де “*partida*” – це початок руху, “*buque*” та “*sumergible*” – це вид транспорту, *la “navegación”* та “*marcha*” – протяжність. “*De pronto, le parecía completamente absurdo este vagabundeo solitario entre los pinos*” [7:124], “*vagabundeo*” – це протяжність в просторі. “*También en la calle había una gran animación de la gente, de vehículos, de ruidos y comentarios, y esto le gustó a Demetrio*” [7:209], де “*animación*” означає вид руху. “*La casi solitaria carretera de entrada se extendía con un brillo de papel de estaño sin arrugas delante del autobús*” [7:195].

У цих реченнях продемонстрована вербалізація характерних рис складових концепту *PUX*.

Окремо ми хочемо виділити процес субстантивації, який досить поширений в сучасній іспанській мові.

“Вивчаючи явище субстантивації, необхідно, очевидно, розрізняти: “явище завершенної субстантивації, тобто історично здійснений перехід однієї частини мови в іншу” та “явище субстантивації, що реалізується в конкретному акті мови, в конкретному реченні” [4:47].

Для нас особливу зацікавленість становлять субстантивовані слова і те семантичне забарвлення, якого вони набувають і додають в загальний сенс речення. Наприклад: “*A lo lejos sonaba la hora cantada por los serenos; rasgando vibrante la bocharnosa calma de la noche estival; y los trasnochadores que volvían del café o del teatro deteníanse un instante ante las rejas para ver en su antro a los panaderos...*” [7:8]. У цьому реченні “los trasnochadores” (“trasnochador, ra. Adj. Que trasnocha.” 125 с.2016) – це люди, які не сплять вночі, тобто тут закладений процес дії. “*A cada interrupción del desconocido Dionisio contestaba asintiendo con la cabeza, porque el caminar verbal de su interlocutor no le dejaba lugar a más*” [7:166]. Вживання субстантивованого дієслова з прикметником (“*el caminar verbal*”) передає більш конкретизований процес розмови, тобто тут спостерігається більший зв’язок з вираженням дії. “*Y a mí llegaban en oleadas, primero, ingenuos recuerdos, sueños, luchas, mi propio presente vacilante, y luego agudas alegrías, tristezas, desesperación, una crispación importante de la vida y un anegarse en la nada*” [8:40]. Використання субстантивації в цьому реченні дозволило авторові додати більшого драматизму процесам, що відбуваються в емоційному стані героїні, емоції сприймаються як реальні дії. “Інфінітиви, які пройшли процес субстантивації; представляють дію як живий процес, ця ознака в їх значенні додає особливої динаміки всьому реченні” [4:225].

Вербалізація концепту РУХ іменником і дієсловом часто супроводжується перцептивним та оцінним компонентами, які передаються за допомогою прикметників та прислівників.

Прикметник – це частина мови, яка позначає ознаки предмету [5:39]. В іспанській мові прикметник зазвичай слідує за іменником. Аналізований макроконцепт, виражений прикметником, може передавати: швидкість дії, пересування, зміни: *rápido, raudo, activo, veloz, ágil, diligente, dinámico, impaciente, presuroso, acelerado, vertiginoso, súbito, impetuoso, nervioso, vivaz* тощо; сповільненість: *tranquilo, sosegado, reposado, pacífico, sereno, lento, calmoso, puasado, cachazudo* тощо; складнощі при здійсненні руху: *difícil, complicado, dificultoso, arduo, embrollado, enrevesado, complejo, embarazoso* тощо; безперешкодність здійснення дії: *fácil, sencillo, elemental, corriente, simple, asequible, comprensible* тощо.

Наприклад: “*Fue un movimiento automático, como un reflejo creado por varios meses de guerra*” [7:146]. “*Por dos veces anclaron cerca de la isla de Tenedos, viendo movibles archipielagos de los acorazados con velos flotantes de humo*” [6:365]. “*Al ver la actitud agresiva de Toño púsose en guardia, como un gallito encrespado, pero los dos se contuvieron, notando que llamaban la atención de algunos albañiles que con el saquito al hombro pasaban camino del andamio*” [7:11]. В цих реченнях прикметники *automático, mobile, flotante, agresivo* характеризують швидкість дії та емоційність її виконання.

Прислівник, об'єктивуючи ті самі характеристики, що й прикметник, відноситься до дієслова і передає швидкість здійснення дії: *rápidamente, velozmente* тощо; сповільненість здійснення дії: *tranquilamente, pausadamente, lentamente* тощо; складнощі при здійсненні дії: *vacilante, difícilmente, dificultosamente* тощо; легкість, безперешкодність: *fácilmente, simplemente, ligeramente* тощо.

Наприклад: “*El autobús fue disminuyendo su velocidad lentamente. Paró*” [7:190].

В іспанській мові існують прислівники та стійкі вирази, що додають емоційно-оцінного забарвлення до характеристики руху як, наприклад: *a bocajarro (bruscamente, sin preparación); a capa y espada (con mucho celo y ardor); a ciegas (sin ver, sin conocimiento o reflexión); a ciencia cierta (con certeza, con toda seguridad); a disgusto (con desagrado); a empujones (a empujones); a las mil maravillas (muy bien, de modo exquisito y primoroso); a rajatabla (con todo rigor, de manera absoluta); a trancas y barrancas (con tropiezo, dificultades o interrupciones); a tiro hecho (con propósito deliberado y bien definido)* тощо [9:173-174].

“*Cogió la maleta y echó a andar a grandes pasos*” [7:197]. “*Para que no pudiera ocultarse a su vista, corrió hacia él sin disimulo alguno, como si estuviese en un desierto a toda velocidad de sus piernas*” [6:392].

У цих реченнях швидкість руху передається стійкими виразами: *a grandes pasos* та *a toda velocidad*.

Аналіз лексичного складу словника, властивості та ознаки, які має дієслово, дозволяють нам виділити його як частину мови, яка характеризується найбільшими можливостями для вербалізації досліджуваного концепту.

Емілію Аларкос Льорач називає дієсловом слова, які функціонують як “ядро” (*nucleo*) речення [3:137].

В Ескізі нової граматики іспанської мови Королівської іспанської академії записано, що за своїми формальними ознаками, дієслово є частиною мови, яка змінюється за числом як іменник і за персоною як займенник, але на відміну від іменника та займенника, змінюється за часом та способом [2:249]. О.К. Васил'єва-Шведе та Г.В. Степанов вважають, що “визначення дієслова як частини мови, що виражає дію або стан як процес і тому подібне, може вважатися загальноприйнятим” [4:136]. В.Г. Гак визначає дієслово як дію, буття, стан, відношення у вигляді процесу, який співвідноситься з суб'єктом та розгортається у часі [10:178].

Інтерес вчених В. Некрасова, О.О. Потебні, О.М. Пешковського, В.О. Богородського, В.В. Виноградова, В.В. Розанова, Н.Д. Гаріпова, О.Є. Голубкової, М.П. Муравицької та інших до дієслів руху виявлявся у різних напрямках: семантичному, морфологічному, лексикосемантичному, синтаксичній та лексичній сполучуваності. Аналізу іспанських дієслів руху присвячені роботи І.В. Рамбоз, М.М. Вороніної, І.В. Кримова [11; 12; 13] та інших. О.Є. Голубкова з позицій когнітивного аналізу досліджує фазові дієслова руху. О.В. Падучева аналізує дейктичні компоненти в семантиці дієслів руху. Т.А. Мойсак та О.В. Рахіліна виділяють самотійну групу для таких дієслів, як: йти, повзти, летіти та ін., які можуть не мати початкової та кінцевої точок пересування. Такі

характеристики мають іспанські дієслова *andar, pasar, durar, volar, marchar, costear, vagar, errar, nadar, navegar, callejear, andorrear* тощо [12; 13; 14; 15].

Педро Феліпе Монлау, проаналізувавши походження сучасних іспанських слів, вважає, що найстародавніші символи, які виражають найбільш елементарні і вживані поняття, тобто ті, які складають основу мови, є одночасно найбільш темними плямами з огляду на їхню етимологію, оскільки майже всі вони відповідають “народному” формуванню (“*formación popular*”) [17:100].

Так, на сторінці 873 етимологічного словника кастильської мови ми знаходимо:

“*mover-del l. movere, mover. D.- movedizo, movedor, movedura, movente (movens), movable, moviente, móvil, movilidad, movilizar, movimiento*” [17]; “*ir-ire: en g.eô, ir.D.-ida y Yente*” [17:794]; “...*andar-todavía está por fijar la verdadera etimología de este vocablo*” [17:320]; “... *venire- del l. venire, venir. D.venida, venidero, veniente, viniente*” [17:1127]; “...*salir- del l. salire*” [17:1025], тобто етимологічний аналіз дієслів руху іспанської мови, що найбільш уживаються, підтверджує це твердження.

Іспанські граматисти в класифікації дієслів за семантичною ознакою спираються на теорію Вендлера (Vendler, 1967).

У Дескриптивній граматиці іспанської мови Королівської іспанської академії (“*Gramática descriptiva de la lengua española*”) такі вчені, як Фернандес Леборанс, Амаія Мендікоеткса, Елена де Мігель [18, 19, 20, 21], розглядаючи цю проблему, аналізують дієслова, базуючись на події (*evento*), та класифікують їх на ті, що позначають:

- стан, який дається та який не розвивається; сюди входять групи дієслів, які виражають якість предмета (*ser alto, conocer Roma, tener mal genio*); умови існування (*conocer, odiar, querer, tener tiempo*); володіння (*tener poseer*); постійність стану або наявності ситуації (*contener, limitar, permanecer, ser*), тривалість (*continuar, durar, seguir*); псевдоатрибутивність (*ser considerado, ser conocido como*); роздуми, емоції та почуття (*amar, conocer, odiar, temer*);

- діяльність чи процесуальність (*actividades o procesos*), які виражають події, які тривають, але не мають завершення; до цієї групи входять дієслова, які передають постійні дії (*andar, nadar, correr*); які виражають описову діяльність (*cantar, escribir, fumar, pintar*) та які позначають необмежену фізичну діяльність (*comer, gritar, llorar, respirar*);

- здійснення чи виконання (*realización o cumplimientos*), куди входять дієслова, які виражають тривалу та розвиваючу дію, але яка має обмеження; сюди входять дієслова пересування (*acercarse a la ventana, alejarse del pueblo*); афіційовані дієслова (*construir una casa, dibujar un cuadro*); дієслова виконання (*explicar un tema, dirigir un círculo*);

- досягнення (*logros*), куди входять дієслова, які виражають розвиток дії в невеликий проміжок часу та описують події, які проходять дуже швидко (*alcanzar la cima de un monte, marcar un gol, morir, reconocer una persona*); до цієї групи входять дієслова руху, які не тривають довго (*aterrizar, llegar, salir, partir*), передають зміни стану (*desmayarse, estremecerse, encenderse*), володіння (*adquirir, comprar, vender*); сприйняття та мовлення (*preguntar, descubrir, dar un grito*).

Така класифікація безпосередньо пов'язана з тривалістю ситуації, тому при появі прислівників дієслова можуть переходити з однієї групи в іншу.

При розгляді іспанських дієслів ми спираємося на класифікацію, запропоновану В.Г. Гаком стосовно французьких дієслів та на дослідження Л.Ю. Диметренко [22].

На базі існуючих дефініцій можна виділити основну ознаку дієслова, а саме: здійснення дії, яка спрямована на об'єкт або безпосередньо пов'язана з суб'єктом.

В.Г. Гак виділяє суб'єктні, об'єктні та двооб'єктні дієслова [10:186-187].

Об'єктні дієслова позначають дії, які пов'язані з об'єктом, відношення суб'єкта до об'єкта, рух відносно об'єкта: *caminar, corer, andar, hacer, romper, mover* тощо, дієслова пересування, які продують рух на місці, як: *rodear, saltar, marchar, girar, arremolinar, vacilar* тощо.

Суб'єктні дієслова позначають буття, появу або зникнення, стан та його зміни; рух, дії, які зосереджені в суб'єкті та не переходять на об'єкт: *aparecer, desaparecer, divertirse, pensar, smaginar, considerer, sonar, creer, examiner, llorar, casarse, divorciarse, entristecerse, amargarse, alegrarse* тощо.

Двооб'єктні дієслова виражають передачу матеріальних об'єктів; передачу інформації (дієслова мовлення); пересування об'єктів: *dar, entregar, comunicar, informar, hablar, gritar, exclamar, desplantar, depositar* тощо.

В.Г. Гак виділяє такі об'єктні риси дієслова: створення або знищення об'єкта; його зміну; пересування та афіціювання (дієслова, в яких дія переходить на об'єкт) [23:24].

В іспанській мові до першої групи можна віднести дієслова, які виражають створення або руйнування об'єкта: *crear, hacer, deshacer, construir, destruir, derribar, producir* тощо;

- до другої групи, відносяться дієслова, в яких суб'єкт, що діє, примушує об'єкт пересуватися, змінюватися або змінювати первинну позицію в просторі як, наприклад: *cambiar, ponerse, hacerse, modificar, tirar, lanzar, inclinar* тощо;

- до третьої групи відносяться дієслова, що виражають пересування в просторі: *ir, andar, caminar, escapar, entrar, salir, penetrar, ojea, perseguir, encaramarse, correr, circunvolar* тощо;

- до четвертої групи відносяться дієслова, в яких дія переходить на об'єкт, такі як: *tocar, palpar, toser, respirar, auscultar* тощо;

- до суб'єктних можна також віднести дієслова, пов'язані з розумовою діяльністю, такі як: *pensar, imaginar, considerar, soñar, revelar, creer, examinar* тощо;

- дієслова, які передають емоційний бік суб'єкта як: *entristecerse, amargarse, alegrarse, admirarse, avivarse* і т.д.;

Всі ці дієслова мають ознаку, так званої активності, яка присутня при здійсненні будь-якої дії, зміни або пересуванні.

Рух передбачає суб'єкт, що виконує дію, об'єкта, на який спрямована дія, напрям, спосіб його здійснення, та певні орієнтири, такі як точка відліку, точка завершення, місце здійснення дії.

Такі дієслова, як: *cruzar, atravesar, separar, entrar, limitar, bordear* та інші, допомагають визначити місцезнаходження об'єкта в навколишньому просторі,

тобто служать для позначення місцезнаходження. Наприклад: “*Atravesaba su vientre la cinta de luto de su relojito, de oro esmaltado, de señora; y en un ojal del chaleco se le estremecía un medallón con el retrato de una niña orlado de cabellos negros*” [24:291].

Дієслова типу *arrancar, despegar, salir, abalanzarse* тощо передають початок дії. “*Y eso sí, al arrancar, y cuando el tío le bajaba y subía aquellas varillas doradas de debajo del volante, soltaba el demonio del auto unas pedorretas muy graciosas que asustaban a las mulas y a los caballos*” [7:154].

Початок дії може передаватися також конструкціями типу:

echa+*a*+*infinitivo*, *lanzar*+*a*+ *infinitivo*, *ponerse en marcha* тощо.

“...*y cada dos noches andaban a tiros por Pescadores o la calle de las Barcas, para provecho de los periódicos noticieros, mayor trabajo de las Casas de Socorro y no menos fatiga de la Policía, que echaba a correr a los primeros rugidos de aquellos leones, que se disputaban el privilegio de vivir a costa de un valor más o menos reconocido*” [38:249], де “*echa a correr*” означає броситися (почати) бігти.

“*Los pulpos, terminada su digestión, se habían lanzado a nadar. Eran ahora madejas horizontales que surcaban el estanque con elegancia*” [6:202]. *Lanzarse a nadar* означає почати плисти; *romper a llorar* виражає стан більшої емоційної напруги початку дії.

“*Rompía aún a llorar la pobre*” [7:19].

Численні випадки вживання дієслів *empezar, comenzar, iniciar* мають те саме значення. “*Había más banderas rojas en los parapetos y se movían pancartas sobre la muchedumbre que avanzaba por la calle. Empezamos a correr*” [24:433].

В іспанській мові початок дії може передаватися конструкціями з герундієм як, наприклад: *subir corriendo, subir volando* і т.д.

Завершення руху виражається дієсловами: *venir, llegar, acudir, aterrizar, terminar, acabar* тощо. “*Al año corto de casados vino al mundo el primer hijo*” [25:6]. “*Día llegó – por eso, quizás, de que en este mundo todo, tarde o temprano, acaba llegando*” [25:30], де *acaba llegando* – закінчується, завершується.

Способи пересування можуть передаватися такими дієсловами як: *nadar, vagar, peregrinar, volar, trotar, gatear, costear, correr, trepar, escalar* тощо.

“*Doña Rosa vovió a intervenir para deslizar un rayo de esperanza*” [26:103], *deslizar* – швидко промайнув.

“*Ella, que conocía casi toda la tierra, sólo había pisado por unas horas el suelo de España, cuando desembarcó en Barcelona del trasatlántico mandado por él*” [6:212], де *había pisado* означає “ступати, ходити”.

Напрям руху реалізується наступними дієсловами: *subir, bajar, entrar, salir, penetrar* тощо. “*Y la jovencita subió en dos saltos los cuatro escalones, y luego se volvió a él*” [7:134]. “*Luego, el submarino que emergía para contemplar su obra; los alemanes, agrupados en la cubierta de acero húmeda, riendo y bromeando, satisfechos de la rapidez de su labor; y en una extensión de varias millas*” [6:274].

Грунтуючись на нашому дослідженні, можна констатувати, що в смисловій структурі іспанського дієслова відбиті такі ознаки: дії, зміни, положення в просторі, напряму та способу руху, точки відліку та завершення, а також наявності суб’єкта та об’єкта. Ці ознаки можна розглядати як концептуальні ознаки концепту РУХ.

Висновки. Проведений лексичний аналіз репрезентації концепту *РУХ* показав, що в іспанській мовній картині світу дієслово характеризується найбільшими можливостями для його вербалізації. В смисловій структурі дієслова визначені такі концептуальні ознаки: дія, змінність, позиція в просторі, напрямі та способі руху, точки відліку та завершення, а також суб'єкта та об'єкта. Іменник характеризується великим спектром рис: види руху, його швидкість, стадії, причини, результат, протяжність та обмеження у просторі, виконавець. Прислівники та прикметники додають емоційно-оцінний характер. Тому, для більш детального кодування концепт *РУХ* слід розглянути в фізичному просторі та у внутрішньому світі людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е.С. Части речи в ономасиологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 116 с.
2. *Real Academia Española*. Esbozo de una gramática de la lengua española. – Madrid: Espasa-Calpe, 1996. – 589 с.
3. Llorach E.A. Gramática de la lengua española. – Madrid: Espasa-Calpe, 1996. – 406 с.
4. Васил'єва-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. – М.: Высшая школа, 1980. – 334 с.
5. Litvinenko E.V. Gramática de la lengua española. – К.: Вища школа, 1976. – 267 с.
6. Ibáñez B. Mare Nostrum. – La Habana: Arte y Literatura, 1975. – 534 с.
7. Криворчук І.О., Чернуха А.М. Мозаїка: іспанська мова у творах майстрів оповідання. – К.: Ленвіт, 2003. – 239 с.
8. Laforet, Carmen. Nada. – Barcelona: Destino, 2005. – 276 с.
9. Pablo Domínguez González, Marcial Morera Pérez, Gonzalo Ortega Ojeda. El español idiomático. – Barcelona: Atiel, S.A., 1995. – 190 с.
10. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология. – М.: Высшая школа, 1986. – 306 с.
11. Ina W. Ramboz. Spanish verbs. Essentials of Grammar. – Chicago: Passport Books, 1999. – 125 с.
12. Воронина М.М. Грамматика и семантика модальных перифраз с инфинитивом в современном испанском языке // Проблемы значения языкового знака. – К.: КГПИИЯ, 1982. – С. 93-98.
13. Крымова И.В. Испанские глаголы venir и llegar в функции грамматикализованных глаголов: Автор. дис. канд. фил. наук: 10.02.05 / Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 1969. – 21 с.
14. Падучева Е.В. Дейктические компоненты в семантике глаголов движения // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 121-136.
15. Майсак Т.А., Рахилина Е.В. Семантика и статистика: глагол “идти” на фоне других глаголов движения // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна, 1999. – С. 53-66.
16. Голубкова Е.Е. Фазовые глаголы движения (когнитивный аспект). – М.: ГЕОС, 2002. – 174 с.
17. Pedro Felipe Monlau. Diccionario etimológico de la lengua castellana. – Buenos Aires: El Ateneo, 1944. – 1186 с.
18. Fernández Leborans, M. Jesús. La predicción: Las oraciones copulativas // Gramática descriptiva de la lengua española. – Vol. 11. – Madrid: Espasa-Calpe, 1999.
19. Mendikoetxea, Amaya. Construcciones inacusativas y pasivas // Gramática descriptiva de la lengua española. – Madrid: Espasa-Calpe, 1999. – Vol. 2.
20. Mendikoetxea, Amaya. Construcciones con se: medias, pasivas e impersonales // Gramática descriptiva de la lengua española. – Vol. 2. – Madrid: Espasa-Calpe, 1999.
21. Miguel, Elena de. El aspecto léxico. Gramática descriptiva de la lengua española. – Vol. 2. – Madrid: Espasa-Calpe, 1999.
22. Димитренко Л.Ю. Макроконцепт “Mouvement” во французской языковой картине мира: структура и лексическая объективация: Дис. ... канд. фил. наук. – Воронеж: Воронежск. гос. ун-т, 2005. – 186 с.
23. Гак В.Т. Пространство мысли (опыт систематизации слов ментального поля) // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука, 1993. – С. 22-29.
24. Cuentos españoles. Antología. Biblioteca básica de la literatura española. – La Habana: Arte y Literatura, 1976. – 443 с.
25. Camilo José Cela. Novelas cortas y cuentos. – Moscú: Raduga, 2001. – 246 с.
25. Wenceslao Fernández Flórez. Volvoreta. – Madrid: Letras Hispánicas, 1999. – 277 с.

ГОРБУНОВА К.А.

Київський національний лінгвістичний університет

НАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕКСТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ЛИСТІВ СПАМ-ПОВІДОМЛЕНЬ

Актуальність дослідження. Звертання до проблем людської комунікації є актуальним уже саме по собі, оскільки відкриває нові перспективи в об'єкті дослідження, поглиблює і розвиває теоретичні уявлення про спілкування,

одночасно будучи співвіднесеним із потребами практичної діяльності людини. В українській та зарубіжній лінгвістиці за рідкісними винятками опис і аналіз процесу комунікації проводиться з позицій “позитивного” знання. Так, вивчаються чинники успішності мовної діяльності, збалансованості секвенцій учасників комунікативного акту, слухності актуалізацій мовних знаків у спілкуванні. На цій базі створюються моделі “ідеального мовця” та “ідеального слухача”, що виступають компонентами моделі симетричного акту комунікації, у котрому чи не повністю збігаються. Проте, у реальному спілкуванні асиметрія комунікативного акту – перша і єдина умова його протікання – і, власне, весь акт спілкування спрямовано на її усунення для досягнення взаєморозуміння між учасниками спілкування та реалізації їхніх комунікативних намірів. Саме тому слід відзначити необхідність вивчення периферійних типів комунікації, до яких належать і електронні тексти спам-повідомлень.

Предмет дослідження – специфіка наративного підходу до дослідження електронних текстів.

Об’єкт дослідження – тексти електронної комунікації.

Матеріал дослідження – понад 700 с. текстів спам-повідомлень.

Наукова новизна дослідження витікає з новизни самого питання про природу електронного дискурсу, зокрема про категорію електронних текстів спам-повідомлень як феномен комунікації, когніції та мовної системи/структури, який виступає об’єктом комплексного дослідження з позицій теорії мовленнєвої діяльності та соціопсихології мовлення. Першорядну увагу приділено наративному підходові до досліджуваних текстів.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями. Загальною проблемою проведеного дослідження є семіологічний опис та аналіз електронних текстів спам-повідомлень з позицій теорії мовленнєвої діяльності.

Постановка завдання. Конкретним завданням статті є дослідження можливостей наративного підходу до електронних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві відомі декілька праць, що приблизно співвідносяться з досліджуваною темою, однак вони виконані не з позицій семіології, а у межах більш прикладних лінгвістичних дисциплін: стилістики [1; 2; 3; 4], теорії художніх стилів і мови художньої літератури [4], культури мовлення [5], методики викладання іноземних мов [6; 7], теорії й практики перекладу [7; 8], теорії та практики мовленнєвого впливу [9; 10; 11; 12] тощо. Усі ці праці орієнтовані на актуальні завдання часткових лінгвістичних розділів і, надаючи необхідний мовний матеріал для побудови семіологічного опису текстів спам-повідомлень, не можуть претендувати на повний і послідовний їхній опис. Пропоноване дослідження є спробою комплексного аналізу електронних текстів спам-повідомлень як феномену комунікації та, почасти, когніції.

Наукові результати дослідження полягають у визначенні підходів до лінгвістичного вивчення електронних текстів (зокрема, текстів спам-повідомлень), а саме у демонстрації переваг наративного підходу до названого матеріалу, а також в окресленні п’яти основних концепцій наративності, тією або іншою мірою застосовних до вирішення поставлених завдань дослідження.

Сучасні підходи до аналізу як одиничного електронного тексту, так і сукупності текстів, інколи пов'язуються з наратологічним напрямком, у різному ступені представленим у багатьох структурно-функціональних (і взагалі семіологічних) школах ХХ століття. Сучасна наратологія являє собою досить велику галузь наукового пошуку в області сюжетно-оповідальних висловлень (дискурсів), що співвідносяться із певною фабулою (історією, інтригою). Йдеться не тільки про художні тексти й часом навіть не тільки про тексти вербальні: зусиллями істориків, філософів, культурологів категорія наративності одержала досить широке поширення й багате концептуальне наповнення. Особливо слід відзначити роль філософа П. Рікьора, історика Х. Уайта, літературознавця В. Шміда, що внесли значний внесок у нинішній стан і напрямок наратологічних досліджень.

До широкого вжитку поняття наративності починає входити після новаторських робіт Р. Барта, К. Бремона, Ц. Тодорова, особливо “Grammaire du Decameron” (1969) останнього, хоча як галузь літературознавства наратологія має вже чималу історію (у вітчизняній традиції це роботи О.М. Веселовського, В.Я. Проппа, Б.В. Томашевського, О.М. Фрейденберг, М.М. Бахтіна, Т.В. Радзієвської, Г.М. Яворської, С.К. Росовецького й ін.; у німецькомовній – О. Людвіга, К. Фрідемманна, К. Хамбургера, Ф.К. Штанцеля, В. Кайзера, Г. Мюллера; в англomовній – П. Лаббока, Н. Фрідмана, К. Брукса й Р.П. Уоррена тощо).

Під *наративністю* електронного тексту домовимося розуміти сукупність оповідальних компонентів і категорій, що утворюють його структурний гештальт.

Будь-який текст реалізує алгоритм “невизначеності-заданості” щодо автора й читача. Ця реалізація обумовлюється його перспективним характером, що у свою чергу говорить про існування не тільки авторської позиції стосовно ставлення до світу (авторську перспективу), але й про наявність іманентно-текстової перспективи, оскільки “навмисна предметність тексту створюється тільки завдяки тому, що перетинаються авторська перспектива й перспективна система тексту, так що об'єкт, що не існує як такий у дійсності, може бути представлений у нашій уяві” [13:134]. Іншими словами, електронний текст може утворювати цілісне поняття (концепт) у мозку читача у вигляді віддзеркаленої з тексту до свідомості реальної чи уявлюваної ситуації або ситуацій. Цьому й слугують різні перспективи тексту.

Основні підходи до наративного аналізу тексту склалися протягом ХХ століття в межах тих наукових напрямків у літературознавстві, які так чи інакше використали структурно-функціональний або структурно-генетичний аналіз для з'ясування внутрішніх (поверхневих і глибинних) зв'язків між окремими фрагментами тексту. Уважний розгляд джерел наративного аналізу дозволяє виділити кілька концептуальних груп, що відбивають не тільки етапи розвитку наратології як дисципліни, але й етапи внутрішнього аналізу текстового матеріалу, який може бути застосований і для електронних текстів спаму.

1. **Формальна концепція наративності** тексту була створена В.Я. Проппом в 1928 році й стала підсумком багаторічних досліджень автора з “морфології казки” [14]. Ключовим поняттям, що описує наративну структуру, у В.Я. Проппа виступало поняття функції, під якою розумівся наративно релевантний етап казкової дії, компонент його глибинної оповідної структури.

2. **Структурна концепція наративності** була створена в межах відповідно структурної парадигми науки, що орієнтувалася у своїх витоках на ідеї Ч.С. Пірса й Ф. де Соссюра. До дослідження як літературно-художніх, так і електронних текстів структуралістські методики аналізу наративності були застосовані французькими структуралістами А. Греймасом, Цв. Тодоровим, Р. Бартом, К. Бремоном. Цінність і важливість структурної концепції наративності, на думку Т.А. ван Дейка, полягає в її споконвічній семіологічній орієнтації: “Як загальна теорія знакової діяльності семіотика надала рівні можливості антропологам, літературознавцям, лінгвістам і соціологам вивчати значення й позначення в термінах, що дозволяють установлювати міждисциплінарні відповідності й зв’язки” [15:115].

3. **Функціонально-семіотична концепція наративності**, яка є закономірним продовженням і новим модифікованим варіантом структурної концепції, представлена працями У. Еко, який запропонував функціональну модель, що дозволило, по-перше, підкреслити множинність рівнів мовленнєвого утвору як когнітивної цілості, по-друге, включити його ієрархізовану наративну структуру в діалогічний ситуаційний контекст мовленнєвої діяльності автора й адресата.

4. **Дискурсивна концепція наративності** представлена насамперед роботами Т.А. ван Дейка й має виразно когнітивний характер, обертаючи структуру електронного дискурсу або оповіді взагалі до всього фонду знань автора й читача. У розумінні Т.А. ван Дейка наративна структура (=схема) складається з певних сюжетних ходів, епізодів, що виконують функції певної організації твору. Дискурсивна нарація складається із суперструктури й структур, вкладених у суперструктуру, як матрьошки: Короткий Зміст (Заголовок + Введення) і Корпус Тексту (Головна Подія, Фон, Контекст, Історія, Вербальні Реакції, Коментарі = Оцінки+Перспектива) [15:132].

5. **Історико-функціональна концепція наративності** розвивається в працях В. Ізера. Згідно з В. Ізером, традиційне питання про текст “що він означає?” слід замінити питанням “що він тягне за собою?”, і така переакцентуація формує історико-функціональну модель електронного тексту, що утворюється перетинанням двох вісей: “текст – дійсність” й “текст – читач”, причому авторська вигадка, зосереджена у тексті, може бути метафорично позначена як “реле між читаючим суб’єктом і повідомленням про реальності” [13:119]. Як оперантні категорії тут виступають: 1) *девіантність тексту*; 2) *схеми тексту й коректури тексту*; 3) *передній план тексту й задній план тексту* (тло); 4) *тема й обрій*.

Чотири наративних перехрестя В. Ізера дозволяють визначити електронний текст як перспективну систему, що зосереджує в собі різні точки зору, які співвідносяться одна з одною за принципом додатковості: “Жодна з них <точок зору – К.Г.> не може цілком репрезентувати свідомий об’єкт тексту. Наявність декількох перспектив не дозволяє сформуватися тільки одній точці зору на навмисну предметність вигаданого тексту, перспективи завжди відкривають лише підходи один до одного” [13:134].

Таким чином, розрізняючи кілька позицій (наратора, персонажів, сюжеттики, глибинного реципієнта, хронотопічні позиції) можна представляти електронний текст у вигляді багаторівневої моделі, що враховує різні нарації, переплетені одна з одною, що входять у різні наративні компоненти, що визначають ступінь його

заданості й створюють персуазивний ефект тільки через сприйняття електронного тексту адресатом [13:134].

Усі п'ять описаних концепцій наративності слід ураховувати при аналізі електронних текстів, як і інших, оскільки кожна з цих концепцій містить у собі відображення тих або інших аспектів, що характеризують специфіку самих текстів. Однак потребує визначення питання про те, яка саме з перелічених вище концепцій може виявитися найбільш успішно застосованою для вивчення саме текстів електронних листів спам-повідомлень.

Кожен текст як продукт мовленнєвої діяльності має притаманні лише йому особливості логіко-композиційного оформлення, змісту, лексико-семантичного складу, свої типові структурні схеми, моделі, стилістичну та жанрову належність, які забезпечують реалізацію комунікативно-інтенційного змісту текстів даного типу.

Для нашого дослідження найбільш придатною є дискурсивна концепція наративності, оскільки саме вона була вперше застосована до текстів інформаційного характеру та відповідає меті та завданням нашої роботи. Звернімося до структури електронних текстів спам-повідомлень більш детально.

Наративність можна розглядати як синонім композиції – внутрішню організацію матеріалу, систему поєднання елементів твору. З одного боку – це формально-структурна, зовнішня або поверхнева організація тексту: розподіл на частини, глави, параграфи тощо, з іншого, це засіб організації змісту, його внутрішня основа. Складність розуміння даного терміна зумовлена тим, що він поєднує в собі змістові й формальні сторони тексту, групує елементи змісту за певною наративною схемою. Композиція має складну, багатоаспектну побудову, є результатом взаємодії та взаємовпливу трьох її сторін – змістовно-інформативної, формально-структурної (архітектонічної) та прагматичної. Прагматичний компонент у даному випадку пов'язує зовнішню і внутрішню структури тексту [16], іншими словами, композиція в будь-якому разі мотивується прагматичною спрямованістю тексту.

Ми розуміємо під наративністю комунікативно-обумовлену структурно-семантичну організацію тексту, таке розгортання його змісту, яке підпорядковано логічному руху авторської думки та персуазивно втілене в архітектоніці тексту. Для виявлення особливостей композиції листа спам розглядаємо його як електронний гіпертекст, електронний лист та рекламний текст.

Як показує здійснене нами більш детальне дослідження листів спам-повідомлень як прикладів *гіпертексту*, особливості зазначених текстів полягають у таких характеристиках, як мультилінійність (здатність адресата подорожувати за картою гіпертексту в довільному порядку, саме його вільний вибір створює порядок слідування одиниць тексту, і, як наслідок, встановлює контекстні зв'язки, що регулюють формування смислу); фіксованість відправної точки гіпертексту (будь-який гіпертекст спам-повідомлення починається з гіперпосилання у листі, яке виводить на складніший референтний вузол, де вже можна сприймати інформацію у довільному порядку); завершеність (електронний лист спам-повідомлення як референційний вузол є цілісним текстом, що не припускає видозмін, множинності авторства, референтні вузли також є цілісними та завершеними, вони мають кількість та обсяг, які визначаються автором чи

авторами гіпертексту); багатовимірність (здатність до використання не лише вербальних, але й паравербальних елементів, тобто креолізація); асоціативно-фрагментарний принцип представлення інформації (адресату надають не повне повідомлення, а частину інформації, яка зацікавлює його й стимулює до навігації за поданими гіперпосиланнями). Отже, гіпертекстуальність електронного листа спам-повідомлення визначається можливістю для адресата навігації за всією системою Інтернет через наявність гіперпосилань, які перебувають наприкінці тексту, мають переважно форму інтернет-адреси (у вигляді малюнка або у вербальному вигляді) та забезпечують доступ адресата до пропонованої інформації, тобто виступає засобом нелінійного представлення інформації, особливим чином структурованої і незавершеної. Гіперпосилання можуть бути тотальними та партитивними, що переважно стимулює адресата електронних листів до дальшої навігації за текстом.

Поряд із тим важливою особливістю представлення тексту в електронному вигляді є його *креолізованість*, тобто використання різних паралінгвістичних засобів (малюнок, фотографія, а також шрифт, колір, графічні символи та ін.). За свідченнями нашої дослідницької бази, у структурації великої кількості листів спам-повідомлень задіяні коди різних знакових систем, у першу чергу, засоби вербального та іконічного (зображального) кодів, тобто листи спам-повідомлення є креолізованими текстами. Паралінгвістичні засоби у текстах листів спам-повідомлень виконують важливу функцію привернення довільної уваги адресата та формування змісту тексту.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Аналіз електронних текстів спам-повідомлень як феномену комунікації та когніції припускає безліч можливих теоретичних підходів, серед яких – наратологія, теорія комунікації, когнітивна лінгвістика, лінгвістика тексту тощо. Розуміючи наративність електронного тексту спам-повідомлення як сукупність оповідних компонентів та категорій, що утворюють його структурно-семантичну (і далі – прагматичну) єдність, ми вважаємо за перспективне розглянути такі композиційні особливості електронних листів спам-повідомлення, як гіпертекстуальність, креолізованість, подібність до ділового листа та рекламний характер.

Деякі інші проблемні питання дослідження електронних текстів та, зокрема, англomовних листів спам-повідомлень розглянуті у працях автора [17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

ЛІТЕРАТУРА

1. Богин Г.И. Обретение способности понимать. Введение в филологическую герменевтику. – М.: Психология и бизнес ОнЛайн, 2001. – 516 с.
2. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1990. – 271 с.
3. Винокур Т.Г. Речевой портрет современного человека // Человек в системе наук. – М.: Наука, 1989. – С. 361–370.
4. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.М., Тимошенко З.П. Стилистика английского языка. – К.: Вища школа, 1991. – 211 с.
5. Шварцкопф Б.С. Проблема индивидуальных и общественно-групповых оценок речи // Актуальные проблемы культуры речи. – М.: Наука, 1972. – С. 277–304.
6. Бабайлова А.Э. Текст как продукт, свойство и объект коммуникации при обучении неродному языку: Социопсихолнгвистические аспекты. – Саратов, 1987. – 152 с.
7. Леонтьев А.А. К определению речевой ситуации // Речевая ситуация в преподавании иностранных языков в специальном языковом вузе (тезисы докладов). – М.: Изд-во Московского ун-та, 1973. – С. 29–48.
8. Смола В., Михайленко В., Загнетная Г., Штоквич А. Типология текстов для специальных целей // Дискурс и аргументация: Тез. докладов межвуз. науч. конференции. – Пятигорск: Пятигорск. гос. пед. институт иностранных языков, 1992. – С. 107–108.
9. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
10. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: Феномены, механизм и защита. – М.: Политиздат, 1996. – 344 с.
11. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: Изд-во Ленинградск. ун-та, 1978. – 160 с.
12. Черняк Т.В. Современные технологии коммуникации. – Новосибирск: Сибирск. Акад. гос. службы,

2001. – 162 с. 13. *Изер В.* Историко-функциональная модель литературы // Вестник Московск. гос. ун-та. – 1997. – № 1. 14. *Пропн В.Я.* Исторические корни волшебной сказки. Л.: Изд-во вост. лит-ры, 1986. – 369 с. 15. *Дейк Т.А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В.В. Петров. Под ред. В.И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с. 16. *Шаргай І.Є.* Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1998. – 13 с. 17. *Горбунова К.А.* Деякі особливості організації електронних текстів на прикладі листів спам // Мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. “Дні науки ‘2005’”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т. 43: Мова, мовлення, мовна комунікація. – С. 16-20. 18. *Горбунова К.А.* До питання дослідження електронних текстів “спам” // Мова та історія. – К., 2006. – Вип. 89. – С. 86-93. 19. *Горбунова К.А.* Інтернет-комунікація як тип дискурсу // Тезиси докладов міжнародной конференції “Стилистика и теория языковой коммуникации” посвященной 100-летию со дня рождения профессора Московск. гос. лингв. ун-та И.Р. Гальперина. – М.: Московск. гос. лингв. ун-т, 2005. – С. 72-73. 20. *Горбунова К.А.* Комп’ютерна комунікація як тип дискурсу // Мат-ли VIII Міжнар. наук.-практ. конф. “Наука і освіта ‘2005’”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – Т. 6: Мова, мовлення, мовна комунікація. – С. 16-19. 21. *Горбунова К.А.* Мовленнєва специфіка електронної комунікації // Наука і сучасність / Педагогічні та філологічні науки: Зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. – К.: Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, 2005. – Т. 49. – С. 196-204. 22. *Горбунова К.А.* Структурно-композиційні особливості листа спам // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. пр. – К.: Вид. центр “Київський національний лінгвістичний університет”, 2005. – Вип. 14. – С. 56-63. 23. *Gorbunova K.* Internet Communication // Communication in the Global Age: Celebrating Ten Years of Development and Success: conference abstracts/. – Львів: Поліграфічне підприємство “Марусич”, 2005. – Р. 79-80. 24. *Gorbunova K.* Spam in the Internet // Building Cross-Cultural Understanding Through ELT: тези доповідей. – Горлівка: Вид-во Горлівськ. держ. пед. ін-ту іноз. мов, 2004. – Р. 216-217. 25. *Горбунова К.А.* Електронні тексти спам-повідомлень: структурна та семантична специфіка / За ред. Ю.Л. Мосенкіса. – К.: Альфа друк, 2008. – 36 с.

ГОШИЛИК Н.С.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ОНТОЛОГІЧНОГО ВИМІРУ КОНЦЕПТУ ЧАСУ

Як відомо, значну роль у представленні часу в мовній та концептуальній картинах світу відіграє метафора. Метафоричне бачення загалом видається визначальним при концептуалізації усіх абстрактних концептів, схожих за суттю на концепт часу. Метафора є однією з найфундаментальніших форм людського мислення, “зв’язком свідомості людини з реальністю” [1:47], а тому представлення найзагальніших абстрактних концептів за допомогою метафори є поширеним явищем. В когнітивних дослідженнях метафору розуміють як концептуальний феномен, важливий спосіб і засіб концептуалізації абстрактної сфери крізь призму конкретної, знайомої або інтуїтивно зрозумілої сфери. Закономірно, відносячи онтологічний вимір концепту часу до первинного етапу концептуалізації темпорального конструкту, передбачаємо значний рівень його метафоризації.

Питання метафоричного представлення часу неодноразово ставали **предметом** лінгвістичних розвідок. На матеріалі різних мов досліджено різні аспекти метафоричного представлення часу [2; 3; 4; 5; 6]. Однак, недостатньо з’ясованим залишається питання метафоризації часу в англомовній картині світу, що зумовлює актуальність даної розвідки.

Метою статті є комплексний аналіз метафоричної репрезентації онтологічного виміру концепту часу. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- характеристика взаємозв’язку концептів часу, простору та руху;
- аналіз метафоричного представлення часу через простір;
- аналіз метафоричного представлення часу через рух.

Первинна метафорична профілізація концепту часу передбачає бачення часу через залучення концептів простору та руху. Як відомо, час не сприймається

органами зору чи чуття. Людина не має особливих рецепторів для сприйняття часу, тому його бачення через інші концепти, що базуються на сенсорній інформації, є способом наочно-образного уявлення концепту часу як високого рівня абстракції.

Ряд вчених, досліджуючи концепт часу, звертались до метафоричного бачення часу через простір (Д. Кассанто та Л. Бородітські [2]), інші поєднували простір та рух (Дж. Лакофф та М. Джонсон [3], Н.Д. Арутюнова [4]), ще інші виокремлювали взаємозв'язок часу, простору, руху та предметів (М.М. Коннова [5], Дж. Віімаранта [6]).

Дж. Лакофф стверджує, що метафоричне бачення часу у термінах простору є загальноприйнятим. Передумовами цього є канонічна тріада *я – тут – тепер*, тобто присутність людини в одному місці у теперішньому часі. Окрім того, метафоричне бачення часу ґрунтується на тому, що час є річчю, плин часу – рухом; майбутнє знаходиться попереду спостерігача, минуле – позаду, одна річ рухається, інша – стоїть на місці і має статус дейктичного центру. Оскільки рух характеризується безперервністю та одновимірністю, то час теж є безперервним (*continuous*) та одновимірним (*one-dimensional*). Дж. Лакофф називає метафоричне бачення часу в термінах простору (TIME PASSING IS MOTION) та розглядає метафору у двох її проявах: TIME PASSING IS MOTION OF AN OBJECT та TIME PASSING IS MOTION OVER A LANDSCAPE. Науковець наголошує на тому, що час розуміється метафорично у термінах руху, речей та місцезнаходження узгоджується з нашими фізіологічним відчуттями, адже органи зору є детекторами руху предметів та їх місцезнаходження [3]. Таким чином, людині природно уявляти час за допомогою руху та предметів.

Н.Д. Арутюнова говорить про дві моделі метафоричного бачення часу – моделі Шляху людини (античне бачення, де людина обернена лицем до минулого), моделі Потoku часу та Нового шляху людини (відповідно до християнського віровчення людина дивиться у майбутнє) [4: 53].

У рамках даної роботи, поділяючи точки зору вищезгаданих дослідників, ми виділяємо дві концептуальні метафори онтологічного виміру концепту часу TIME IS SPACE та TIME IS MOVEMENT, які, як і даний вимір, є первинним способом сприйняття часу.

TIME IS SPACE

Як відомо, простір та час є основними виразниками існування матерії. Відомий філософ Г. Лейбніц вважав, що “простір та час не є реальностями, які існують самостійно, а феноменами, які витікають із існування інших реальностей” [цит. за 7:86-87]. Простір є порядком розміщення тіл, тим, за допомогою чого вони співіснують, знаходять місце розташування одне відносно одного; так само час є аналогічним порядком, який відноситься до такої ж послідовності тіл.

Взаємозв'язок простору та часу підтверджують результати наукових дослідженнями з різних галузей науки та сам мовний матеріал. М.О. Кронгхауз говорить про “темпорально-просторову полісемію” [цит. за 8:47], яка породжує очевидні тотожності репрезентації характеристик цих концептів. Семантичний паралелізм реалізується практично на усіх рівнях мови. Це стосується і повнозначної лексики, і службових слів.

Традиційно в науці домінують два протилежні бачення первинності одного із компонентів опозитивної пари “простір – час”. Так, вихідними можна вважати уявлення про час, на основі яких формуються уявлення про простір. З іншого боку, уявлення про простір можуть видаватися первинними, а ідея часу – вторинною. Однак, є й інші точки зору. Так, І. Кант вважає час та простір незалежними від досвіду, апріорними формами уявлення, які уможливають саму можливість судження [цит. за 8:46].

У художньому дискурсі використовується поняття єдиного простору та часу – **хронотопу**. М.М. Бахтін розуміє його як “злиття просторових та часових характеристик в осмисленому та конкретному цілому. Час тут ущільнюється, стає художньо-зримим; простір інтенсифікується, втягується у рух часу, сюжету, історії; прикмети часу розкриваються у просторі, і простір осмислюється часом” [цит. за 8:49]. Просторово-часовий континуум видається способом сприйняття дійсності.

В рамках когнітивної лінгвістики традиційно просторове уявлення вважається основним, а відповідне темпоральне бачення розглядається як результат метафоричного переносу [9]. Отже, час може представлятися за допомогою просторових характеристик. Так, тотожність між параметрами часу та простору маніфестують однорідні обставини у висловлюванні *We're trying to find a nice balance between the need for emergency crisis kinds of communications and the need to make sure we have an orderly school day where cell phones and pictures don't disrupt the focus on academics, which is our purpose¹*.

У реченні *There was a day where the Bible served as that standard of moral/ethical truth, but we have ventured down a trail of hyper self-centrism that demands that it is somehow the right of the person that truth be defined subjectively and on a personal-preference basis* ми бачимо ототожнення репрезентованого лексемою *day* темпорального виміру з просторовим баченням усього суспільного простору.

Одиниці на позначення часу також використовуються для вимірювання тривалості шляху. Конкретний шлях розуміється як процес його подолання (проходження та проїзду) й отримує темпоральну інтерпретацію у часі витраченому на подолання відповідного простору: *Today, tourists from Hong Kong arrive in Macau after only a 70-minute boat ride and it is an easy day trip or get away*.

У просторі простягаються і модуси часу – минуле, теперішнє та майбутнє: *The present and future of ability grouping lies in the flexible use of grouping, either between or within classrooms*. Це простір, де можна щось побачити: *They are determined, as we've seen in the past, to alter our way of life*. Це місце, де можна перебувати: *I think they spent too much in the past*. Це також місце, звідки людину можуть випустити, очевидно, спершу туди її впустивши: *Summer just opens the door and lets you out*.

Спостереження над мовним матеріалом дає підстави виділити такі параметри метафоричного переносу *час – простір*: локалізація часу, розміри часу, глибина часу, членування відрізків часу.

При локалізації часу просторовим орієнтиром (локусом) може бути спостерігач чи якийсь предмет [10:16]. Темпоральна близькість фіксує віддаленість відрізків часу. Характерно, що така наближеність фіксується відносно майбутнього, а не минулого. Порівняйте приклади, у яких йдеться лише

про події, які матимуть місце попереду, у майбутньому: 1) *The time to move out is near.* 2) *The deadline is near.* 3) *The time is near when Mother Nature will unleash her fury and someone's ticker will no longer flicker, and backs will go out by the bunch. Crunch time is near.*

Мовний матеріал свідчить про можливість знаходження минулих днів виключно далеко, як-от: *That time is far back, of course. America, in its eager embrace of the new, industrialized and academized the idea of avant-garde production so long ago that the notion of an unpopular, provincial Modernism seems remote. But 60 years ago it was very much a fact.*

У висловлюванні *After World War II left Europe with crumbling infrastructure and kleptocratic economic policies, toilets were low on the priority list. It wasn't that far back when a Euro john was nothing more than a hole with footrests* темпоральна близькість позначається через заперечення темпоральної віддаленості, оскільки неможливо вжити конструкцію на позначення темпоральної близькості у минулому:

Далекими можуть бути відрізки, що позначають, як минулі, так і майбутні події: 1) *And that day is far away, until that day comes...* 2) *Even if that day is far in the future?*

Темпоральні одиниці можуть характеризуватися довжиною і можуть бути довгими чи короткими, як-от: *And walking through Lyon, it's easy to see why Interpol became known for long lunches and long weekends, not long days at the office.*

Довгими можуть бути різні частини дня: 1) *Mornings when work does not come are long mornings.* 2) *During the long afternoons at school, Tim always ignored the teacher's droning voice and dreamed about his computer.* 3) *Long, blissful evenings rank among summer's sweetest gifts.*

Довгим може бути будь-який день загалом, як-от: *For their part, the Chinese teachers who trained in Dupont – still full of energy after a long day of lectures on «The Culture of the American School».*

Невизначено довгими можуть бути і відрізки з визначеною тривалістю типу *hour, second, minute*: 1) *But for a whole year I was missing. I got this job that required me to work long hours on weekends.* 2) *I waited a very long second while Jeannie set up the jump.* 3) *Anton, standing in the doorway to the porch, sagged only the tiniest bit as he exhaled after holding his breath for a long minute.*

Короткою тривалістю відзначаються також темпоральні відрізки з визначеною тривалістю та менш строгі у часових рамках періоди типу *day, night, summer* тощо. Порівняйте: 1) *We had badly needed a short day, because our two previous days ... had left us a bit sore and tired.* 2) *A light shines in her small house for that short hour, and Osteen's affability makes it possible.* 3) *But he kept on calling, mainly to keep awake. Dawn was not far off. The short summer night was nearly over.* 4) *Alcoa entered the picture only in April, and is hoping to conclude price negotiations with Iceland's government and national power company this week so that work can begin next month, during the short summer.*

Дні тижня також відзначаються різною довжиною. Наприклад: 1) *During a humbling, tear-filled practice session that was cut short Saturday, Kwan recognized she was in too much pain to perform her necessary jumps.* 2) *The wedding had been a long Sunday in June.*

На визначення тривалості темпоральних відрізків впливають як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Так, тиждень, наприклад, може бути коротким у зв'язку з об'єктивними обставинами (святкування Дня Незалежності, неробочі дні тощо), як-от: *U.S. markets will be open for half day Monday and closed all day Tuesday in honor of Independence Day. A couple of economic reports of interest will be out despite the short week, though.*

Також тривалість тижня може зменшитись суб'єктивно з точки зору людини, якій бракує часу на виконання певних завдань: *We have a short week. We don't have time to feel bad. We have to prepare for the next game.*

Мовний матеріал дає підстави стверджувати, що модифікація відрізків визначеної тривалості має переважно суб'єктивний характер і словосполучення типу *long hour, long minute, short day, short weekend* базуються передусім на особистому досвіді та сприйнятті певних подій.

Просторове бачення часу може відрізнитись глибиною темпоральних відрізків. Глибокими можуть бути певні частини дня (*deep into the night, deep midnight*), пори року (*the deep of winter, deep spring, deep summer, deep autumn*), віддалені періоди часу (*deep in the past*). Рідко глибокими називають день та ранок – *deep day, morning*. Не може бути глибоким *evening*.

Темпоральна глибина може означати:

- Досягнення найвищої межі виявлення, найвищого ступеня розвитку. Порівняйте опис глибокої осені: *She loved the deep autumn. October was beautiful in an obvious way, but she preferred November, when the colorful maple leaves were on the ground, when to walk in certain places was to walk through color and beauty, or in other places was to shuffle through crisp brown sycamore leaves that seemed to blanket the world.*

Можливою є референція до значущості минулого періоду загалом, як-от: *It's the people that make Rome. It's the depth of history within individual lives.*

- Віддаленість від певної точки (як у минуле, так і в майбутнє), наприклад: *But the great shoals had abandoned their song dreams of Earth, of the deep past, and sang instead of the huge, deep future which lay ahead.*

Досліджуючи темпоральну глибину, Г.А. Рубінштейн доходить висновку, що глибина асоціюється зі спрямованістю донизу, тому “глибокий” передбачає негативну, пасивну конотацію. Порівняйте орієнтаційну метафору за Дж. Лакоффом та М. Джонсоном BAD IS DOWN. Науковець припускає, що “глибокі відрізки часу відповідають найбільш нерухомим, застиглим, мертвим шарам часу” [10:19]. Результати нашого спостереження дають підстави не погодитись з тим, що глибокими можуть бути лише відрізки нерухомі та минулі. В англійській мовній картині світу майбутнє теж може бути глибоким. Можна припустити, що негативна конотація пов'язана не стільки з нерухомістю цього прошарку часу, як з невідомістю та незнанням означуваного періоду.

Простір часу також асоціюється з відрізком, який має початок, середину та кінець. Порівняйте, наприклад: 1) *the beginning of the new millennium, beginning of a new age, the beginning of autumn, the beginning of an era, the beginning of this beautiful time of year*; 2) *middle of the afternoon, the middle of dinner, the middle of the night, midsummer*; 3) *end of the year, end of days, end of an era, end of the ages, end of the day, end of the year.*

Однак, існують такі відрізки часу, які не можуть мати крайніх меж та середини. Так, хронолексми типу *moment, second, instant, minute, eternity* тощо позначають дуже короткі або нескінченно довгі проміжки часу.

Словосполучення *end of the minute* може винятково вживатися у контексті технічного вимірювання цієї точки: *The data collector marked the last word read by the student at the end of the minute.*

Метафоричне бачення TIME IS SPACE може вирізнятися тривимірністю простору і тоді час стає конкретно окресленим вмістилищем, контейнером. Це ілюструють конструкції типу *day, morning, moment, month, year ... is filled with / full of* тощо. Відрізки на позначення часу можуть наповнюватися як емоціями, відчуттями, так і конкретними речами, предметами, як-от:

- *a day filled with danger / sunshine and warmth / new feelings and expressions / banners, bunting, and cheers / games, a petting zoo, clowns, music, food and door prizes / good news / emotion;*
- *a year full of crisis / promise / startling events / fatherly involvement / dramatic changes;*
- *a night full of nightmares / cold compresses / stars / memories / fury;*
- *a morning full of molten rock / confused / well-meaning urgency / joy / PowerPoint presentations / puissance and vinegar.*

Тривимірність бачення темпорального простору підтверджується вживанням прийменниково-іменникових сполучень типу *in December, in the morning, in 2009, at night, at Christmas* та ін.

Однак, простір може бути і двовимірним, що підтверджує використання словосполучень з прийменником *on*, як-от: *on Monday, on August 12th, on the 2nd of March, on Tuesday night, on Friday evening* тощо.

TIME IS MOVEMENT

Рух – це основна форма існування часу. Відзначаючи, що “час – це не рух, хоча він постійно з ним асоціюється”, Аристотель наголошував на невіддільності часу від руху [цит. за 7: 46].

Метафоричне вираження часу переважно реалізується семантикою дієслів, які мають значення “переміщення у просторі”. Метафоричне вираження руху може мати форми як атрибутивних словосполучень типу *flying time, running time* тощо, так і речень: *Time flies; Time is running* та ін.

Услід за Г.А. Рубінштейном, ми виділяємо два основні різновиди метафори руху – фазовий та процесуальний. Фазовий рух передбачає акцентування уваги спостерігача при послідовному скануванні руху на початковій чи кінцевій межі його траєкторії. Процесуальний рух розуміється як сутність, що безперервно рухається, кожену хвилину знаходиться у певній точці і сприймається спостерігачем через послідовний перегляд-сканування (*sequential scanning* у термінології Р. Лангакера [11:22]) [10].

Фазовість руху в англійській мові передається граматичними засобами. Прикладами такого руху є: *morning came, night fell, spring came, the polar night has set in* тощо.

Процесуальний рух зазвичай маркують певні події. Інтенсивність процесуального руху може бути різною та виражатись семантикою:

• “нейтральних” дієслів *come, move, go* та ін., як-от: 1) *When Westminster week comes, it's a chance to get together with everyone you've been butting heads with all year.* 2) *So you have to be honest with each other and as the day moves on.*

• “інтенсивних” дієслів *fly, speed, run, zoom* тощо, наприклад: 1) *Your husband promised to get your taxes done on time this year, but the days are flying by (hello, it's April), and he hasn't even glanced at your tax file.* 2) *It would speed time to market, speed innovation, bring in new technology much faster,*

• дієслів “сповільненої дії” *drag, slow* та ін., як-от: 1) *Accelerating to light speed, their subjective time slowed almost to a stop.* 2) *The faces of those coming in and going out grew more somber as the day dragged on.*

Процесуальність руху не є універсальною характеристикою усіх хронологем. Час має здатність проявляти себе у двох сутностях – динамічній та статичній. Лексеми, в яких домінує статичне начало, не можуть передавати процесуального значення. Як свідчить мовний матеріал, до цієї групи належать *moment, instant, twinkling, epoch, era* та ін. Якщо *minutes, seconds, hours, days* можуть мати різну інтенсивність проходження, то *moment* та *instant* описують проміжки часу безвідносно до характеру їх протікання.

Отже, метафоричне бачення концепту часу первинно асоціюється з концептами простору та руху. Використання наочно-чуттєвих властивостей цих концептів при моделюванні темпоральних значень є природним явищем, оскільки природа буття виявляється у синкретизмі окремих мовних одиниць чи взаємозаміні одного параметра іншим. Простір і час розглядаються як дві сторони одного явища, а рух є сполучною ланкою між ними. Отримані результати не вичерпують комплексу питань, які постають при розгляді явища метафоризації часу. **Перспективним** залишається дослідження метафор концепту часу з огляду на вплив суспільних канонів, правил, загальноприйнятих цінностей у розрізі соціально-культурного розвитку.

¹ Тут і надалі використовуємо ілюстративний матеріал з *The Corpus of Contemporary American English* [12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Берестнев Г.И. К философии слова (лингвокультурологический аспект) // Вопросы языкознания. – 2008. – № 1. – С. 37-65.
2. Casasanto D., Boroditsky L. Time in the Mind: Using Space to Think about Time – http://www.stanford.edu/~casasan/papers/Casasanto&Boroditsky_2008.pdf
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
4. Арутюнова Н.Д. Время: модели и метафоры // Логический анализ языка. Язык и время. – М.: Изд-во “Индрик”, 1997. – С. 51-61.
5. Коннова М.Н. Концептуальные метафоры времени в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2007. – 25 с.
6. Viimaranta J. Talking about Time in Russian and Finnish – <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/slavki/vk/viimaranta/talkinga.pdf>
7. Любинская Л.Н., Лепилин С.В. Проблема времени в контексте междисциплинарных исследований. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 304 с.
8. Сергеева М.В. Ценностно-ориентированный концепт времени в немецкоязычном художественном дискурсе: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. лингвист. ун-т. – Москва, 2005. – 150 с.
9. Кронгауз М.А. Структура времени и значение слов // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990. – С. 45-52.
10. Рубинштейн Г.А. О метафорическом представлении отрезков времени в русском языке – <http://www.seelrc.org/glossos/issues/3/rubinstein.pdf>
11. Langacker R. Cognitive Grammar: An Introduction. – Oxford University Press, USA, 2008. – 584 p.
12. The Corpus of Contemporary American English – <http://www.americancorpus.org>.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НОМІНАЦІЇ ФОРМ ДОЗВІЛЛЯ
В ХХІ СТОЛІТТІ

Останнім часом багато вчених-лінгвістів [див., напр., 1; 2; 3; 4] приділяють увагу питанням взаємозв'язку мови й культури. Елементи мови вбирають у себе все багатство культури, а також досвід і знання минулих поколінь [1:73; 2:34; 4:248], що надалі веде до особистісного оволодіння інформацією і її організації у свідомості за допомогою різних концептуальних структур, таких як схема, фрейм, скрипт, сценарій і т.д. [2:34; 5:24].

Запропонована стаття виконана в руслі цих досліджень, що визначає її **актуальність**. Концепт ДОЗВІЛЛЯ є частиною культури й відбиває весь раніше накопичений національний культурний досвід. У мові представляється можливим вербалізувати зазначений концепт за допомогою акціонального фрейму [ХТО РОБИТЬ (ЩО (ЯК КОЛИ ДЕ ДЛЯ ЧОГО))].

Концепт ДОЗВІЛЛЯ має складну будову, що передбачає його розподіл на значеннєві концептуальні блоки (КБ): *активне проведення вільного часу: індивідуальний аспект, активне проведення вільного часу: колективний аспект і пасивне проведення вільного часу*. Такий розподіл є можливим завдяки пропозиційній націленості висловлення, що виражає інтенцію мовця [4:217; 6]. Таким чином, дії, що виконуються на дозвіллі й фіксуються мовними засобами, за типом діяча розділяються на 'я/ ти/ він, вона' (індивідуальний аспект) і 'ми/ ви/ вони' (колективний аспект).

Метою дослідження є вивчення тенденцій у способах номінації форм дозвілля на початку ХХІ століття. Для досягнення мети були поставлені наступні завдання: 1) на основі логічної пропозиції висловлення виділити в складі концепту ДОЗВІЛЛЯ відповідні КБ; 2) виявити лексичне наповнення слотів і ознак, що організують ці КБ; 3) простежити й описати взаємозв'язок мовних форм і явищ культури; 4) провести кількісний аналіз мовних репрезентантів, реалізованих у літературних творах ХХІ століття.

Отже, КБ *активне проведення вільного часу: індивідуальний аспект* утворений групою слотів, серед яких слот *індивідуальність* є самим об'ємним. Його реалізація зумовлена прагненням здійснити особистісний вибір способу дії під час дозвілля.

Ознака *перегляд телепрограм* є найбільш репрезентативною як для слота *індивідуальність*, так і для даного КБ у цілому, що надає можливість характеризувати його як прототиповий для індивідуального проведення дозвілля на початку ХХІ століття.

Мовна фіксація ознаки здійснюється в основному за допомогою реалізації вузлів акціонального фрейму РОБИТЬ [ЩО] і РОБИТЬ [ЯК/ ДЕ], при цьому в першому випадку вузол РОБИТЬ лексично втілюється дієсловом *watch*, а вузол ЩО, в основному, називає телевізійний канал (напр., *TV; MTV; Sky Sports*), жанрову специфіку телепередачі (*TV soaps/ soap operas; reality television; TV*

cook programmes; a documentary; football), або безпосередньо саму передачу (*a rerun of Total Request Live on MTV*).

Другий випадок об'єднує дієслова, пов'язані з переглядом телепередач, і обставини, що описують цей процес: [РОБИТЬ] *be stuck* [ЯК] *watching boring TV with one's parents* [7:75]; [РОБИТЬ] *sit/ flop/ lounge/ lounge around/ settle down* [ДЕ] *in front of the TV*.

Ознака *переміщення* має градацію щодо місця й дальності пересування: прогулянка в межах міста (*go for a walk/ for long walks; come up for air*), поїздки в межах країни (*spend the weekend in Hertfordshire; come to Exmoor*) і закордонні поїздки в період відпустки (*be on holiday in Malta; have holidays in Spain, Greece, France and Italy; travel on the Continent*). При цьому остання складова є основною для цієї ознаки, що служить показником зростаючого добробуту середнього класу.

Ознака *переміщення* лексично втілюється як процес за допомогою вживання дієслів руху (*go for a walk/ walks/ walking; get a walk; come up for air; stroll (along the path); walk back (along the seaside); come home (for holiday); travel (on the Continent, Paris and Amsterdam); make trips (round the countryside)*), а також як результат дії – перебування в якому-небудь місці (*be on holiday (in Malta); have holidays (in Spain, Greece, France and Italy)*).

Головна характеристика ознаки *хобі* слота *індивідуальність* – побудова зв'язків із суміжними слотами структури, що визначає культуру нації не як "єдине, монолітне" утворення, а взаємозв'язок безлічі різнорідних факторів, таких як релігія, рід занять, соціальний статус та ін. [2:38]. Так, спостерігаються такі зв'язки:

- *хобі* + *естетика*: *He sings in a band in his spare time* [8:328];
- *хобі* + *інформаційні технології*: *He spent his days meeting girls on one of the three online dating services he subscribed to* [9:183];
- *хобі* + *сила*: *He was spending all his time taking motorbikes apart* [7:200];
- *хобі* + *шкідлива звичка*: *...come home from work, sit in their armchairs and start skinning up as Neighbours ended* [10];
- *хобі* + *спорт*: *Ian was a United fan. Went to a lot of their matches* [7:181];
- *хобі* + *релігія*: *...and just enough Me Time to ... sing in the church choir* [11:77].

Фізичний відпочинок, відзначений у складі слоту відповідною ознакою, є пов'язаний з іншими видами діяльності, найчастіше із читанням, переглядом телепередач і розпиванням спиртних напоїв, наприклад: *...on a scorching Saturday afternoon when any woman with better sense would be sitting in a garden under a shady tree with a Pimms and a light and cheery book* [11:11]; *...sit all alone, drinking a glass of wine and watching TV* [11:53].

Ядро слоту *розум* – ознака *читання*, де центральна інформація представлена різними способами вираження предмета читання: нейтральна номінація (художня література): *a book/ whole chapters of books*; нейтральна номінація (періодичне видання): *the newspaper/ the (local) paper/ the Saturday papers; the magazine(s)*; назва видання/ твору: *Cosmopolitan; Hello! Magazine; the Hotspur and the Wizard; the Courier; the Evening Telegraph; the Sunday Post; the Daily Mirror; the People's Friend; a well-thumbed copy of Rebecca*; тематична/

жанрова приналежність: *the book on Picasso; one's book, always a biography; ghost story books; a medical thriller*; зазначення імені автора твору: *a book by Robin Hemley; P.D. James novel; Agatha Christie books*. Мета читання – відпочинок від повсякденних обов'язків, саме тому здебільшого номінуються періодичні й/ або так звані “глянсові” видання.

Ознаки розгадування кросвордів і навчання є периферійними в складі слоту розум і не несуть особливого лексичного й культурологічного навантаження.

Ознака *естетика* (слот *естетика/ прекрасне*) втілює в мові культурологічне знання щодо захопленості образотворчими мистецтвами, а також відвідування на дозвіллі центрів мистецтва з метою насолоди прекрасним, наприклад: *A move to London would also mean proximity to loads of theatres, restaurants, exhibitions and galleries, all of which Martin enjoyed immensely* [12:60].

Особливість ознаки *театр* – передача за допомогою лексичних засобів позитивної конотації змісту ознаки: *love the opera; like the theatre*.

Малювання акварельними фарбами – основне зайняття на дозвіллі, виділюване ознакою *малювання*: *She sat down on a little camp-stool taking a water-colour sketch of the Huferschingen Valley* [10].

Ознака *гра на музичному інструменті* визначає фортепіано (піаніно) як основний інструмент для використання під час відпочинку, при цьому мова фіксує не тільки назву самого музичного інструмента, але й результат його використання – назву твору, що виконується, наприклад: *She was playing Scott Joplin extremely proficiently on the piano* [8:160].

Ознака *слухання музики* зумовлюється соціальними й віковими факторами, що є наслідком індивідуального підходу у виборі музичних творів для прослуховування: *...retreat to the living room, with the lights turned low, listening to Mahler's symphonies* [9:104] або *Ian was listening to CDs in his room* [7:585].

Найменша структурна одиниця слоту *естетика/ прекрасне* – ознака *поезія*, що включає в себе також елемент змагальності: *He's going to the poetry slam next Friday* [10].

Головне в реалізації слоту *спорт* як виду активного дозвілля – саме дія, а не визначення й/ або обставини, що описують її. Так, ознака *одиначні види спорту* має основне концептуальне навантаження на вузол РОБИТЬ: *ski; ride; go for a cycle; be out on a bike ride; do skating; love racing*.

Основна мета занять спортом на дозвіллі – підтримання здорової фізичної форми, результатом чого є регулярне відвідування спортивного залу (ознака *відвідування спортзалу*), наприклад: *attend an aerobics class; go to the gym/ to one's exercise class/ into that first keep-fit class*.

Серед водних видів спорту виділяються яхтовий спорт і плавання, де останній вид є безпосередньо пов'язаним із здоровим способом життя: *...do a hundred lengths of the pool every day, just to stay toned* [8:291]. З водним простором також співвідносяться екстремальні види спорту (ознака *екстремальні види*): *take up kayaking; dive/ scuba-dive/ be a master scuba diver; spend half of one's time underwater*.

Футбол (*football*), крикет (*cricket*) і гольф (*golf*) – найбільш популярні командні види спорту (ознака *групова гра*), відношення яких до КБ *активне*

проводження часу: індивідуальний аспект визначається суб'єктивним вибором людини приймати в них участь.

Мінімально представлені в складі слоту ознаки полювання й риболовля.

Ознаки, що входять до складу слоту *прийом їжі*, можна охарактеризувати по приналежності таким структурним складовим:

- нейтральна номінація: *get drunk; go out and get drunk; go/ go out for a drink; spend the money on drink* (ознака алкоголь);

- назва напою: *have a (quick) beer* (найбільш популярне); *order a glass of wine; pour oneself a brandy* (ознака алкоголь); *make oneself a cup of tea; sip one's coffee* і т.д. (ознака чаювання);

- місце проведення дозвілля: *go off to the pub; be off down the pub* (ознака алкоголь); *be at the café; sit at the coffee shop* (ознака прийом їжі поза домом).

Ознака *алкоголь* є найпоширенішою, що пояснюється загальнодоступністю й демократичністю проведення цього виду дозвілля й орієнтацією на середній клас.

Слот *сила* реалізує в мові ознаки *садівництво*, що виражає прагнення уникнути атмосфери великого міста й наблизитися до живої природи з метою відпочинку від повсякденних обов'язків, і *домашня робота*, що також одержує все більше поширення в Англії як різновид активного дозвілля: *Sometimes her husband is out digging the vegetable patch* [10]; *I started a series of do-it-yourself home improvement projects* [9:233].

Основа слоту *гра* – ознака *азартна гра* (карти, більярд), що лексично втілюється дієсловами *play (cards), gamble away (the money)*.

Свобода вибору форми дозвілля відображається в ознаках слоту *релігія*, які повідомляють про бажання практикувати не тільки традиційне християнське віросповідання (ознака *відвідування церкви*: *I wanted to go to chapel* [10]), але також захоплюватися східними релігіями (ознака *самотність*: *'I'm going on a retreat to a monastery near Mount Kailash.'* *'Mount Kailash?'* *'It's in western Tibet'* [8:392]).

Найчастіше проведений суспільний захід у межах слоту *громадське життя* (КБ *активне проведення вільного часу: колективний аспект*) – *a party* та численні її різновиди: *a New Year's Eve/Christmas/ theatre/ Midsummer/ winter/ fancy dress/ pool/ house/ cocktail/ bonfire party*. Лексична реалізація дії здійснюється за допомогою дієслів *invite smb (round)/ get invited; have; throw; make; be fun; attend; enjoy; give*; і описується означеннями *big; gigantic; catered; lively; noisy; crowded*.

Наведена ознака демонструє наявність зовнішніх зв'язків насамперед зі слотом *прийом їжі*, що відбито в найменуванні заходу: *a barbecue (BBQ); a picnic; a dinner/ drinks party; going-away drinks; an outdoor dinner* та ін. (при цьому основна мета даного заходу – не прийом їжі, а колективне проведення вільного часу), а також зі слотом *фізична активність* (ознака *прогулянки*): *(village) activities; an outing; a camp meeting* і т.д.

Ключові вузли в реалізації ознаки *візити* – РОБИТЬ [КОЛИ ДЛЯ ЧОГО]. Нанесення візиту лексично виражається за допомогою таких дієслів, як: *invite smb/ be invited; visit/ pay smb a visit; come/ keep coming/ beg to come; see smb; go and see smb; stay; stop; holiday; enjoy*, а також групи фразових дієслів з

післялогом: *pop in/ round; call round/ by/ in on smb; drop by; go round; invite smb down; come round; stay over; turn up; expect smb round*.

Мета візиту лексично позначається як нейтральна (*to see smb; to stay; to visit smb* і ін.), або виявляє зв'язок зі слотом *прийом їжі* (*to invite smb for cups of tea; for an iced cappuccino; for a cup of tea; for Sunday lunch*), або зі слотом *розваги* (*to watch a video; to entertain smb*).

Активне функціонування вузлів ознаки й щільна лексична наповнюваність говорить про його важливе значення в культурі Англії ХХІ століття.

Лексичний склад ознаки *спілкування* утворюється дієсловами *gossip, talk, chat* і дієслівними словосполученнями *indulge in gossip/ share gossip; be engrossed in conversation/ attempt a conversation; have a chat; make (small) talk* і ін. Відзначається легкість, невимушеність спілкування на дозвіллі, тому що найбільше часто вживаються лексеми *gossip* (бовтати, брехати) і *chat* (невимушено бовтати, розмовляти).

Уточнюючий вузол ЯК, описуючи дію, вказує на взаємозв'язок ознаки *спілкування* зі слотом *прийом їжі* (ознаки *чаювання, алкоголь*): *gossip over the coffee mugs/ over the tea-cups; meet smb for a chat over a sandwich in the sun; indulge in gossip many glasses of wine later* і т.д.

Ознака *відвідування кінотеатру* функціонує в мові за допомогою реалізації в основному дієслова руху й вказівки місця проведення часу дозвілля, наприклад: *go to a film/ to a movie/ to the movies/ to the pictures; come to the cinema; be in the cinema*, а також *catch a film; see a movie; pick up smb for a movie night*.

У значно меншому обсязі порівняно з індивідуальним аспектом у рамках даного КБ реалізується ознака *перегляд телепрограм*, тому що домашній перегляд телевізійних програм або відео фільмів – насамперед характеристика індивідуального проведення часу.

Ознака *соціальний захід* може носити благодійний характер, наприклад: *Once a year, they organize a fund-raising quiz in the Scout hut* [11:80].

Фізичний відпочинок як спосіб колективного проведення дозвілля набагато менш розповсюджений ніж індивідуальний аспект даної ознаки. Лексично ознака *фізичний відпочинок* реалізується у вигляді акціонального субфрейму РОБИТЬ (*sit*) [ДЕ ЯК]: *We used to sit [ДЕ] outside our caravan [ЯК] drinking cheap wine and looking at the stars* [10] і ін.

Уточнюючий вузол РОБИТЬ є основною структурною одиницею ознаки *прогулянки* й лексично виражається дієсловами *walk; wander; go/ go out/ go off; stroll/ stroll around; be out/ get out/ come out; look forward to a night out/ have a night out/ organize a night out; fancy a trip out* та ін. Опис дії робиться інформацією, реалізованою у вузлах ДЕ/ КУДИ (*to the park/ to the water park; on the prom/ on the moor(s)/ on the lake/ on the path by the side of the lake/ on the beach; around the extensive grounds/ around the park; about the streets; up a mountain* та ін.), КОЛИ (*in the evening/ one evening/ that evening; nearly every night/ last night; for this cool and cloudy Saturday morning; one very hot day; last weekend* і та.) і ДЛЯ ЧОГО (*for a (long) walk; for walks; for sandwiches and lovely strawberry ice cream; to climb Box Hill* та ін.).

Розмаїття лексичних засобів вираження ознаки й найбільш частотна мовна реалізація вказує на популярність такого типу проведення дозвілля й дозволяє виділити цю ознаку як прототипову для колективного проведення часу дозвілля.

Дві інших ознаки – *автомобільні прогулянки* й *подорожі* (прогулянки у вихідні дні (*weekend*) або під час відпустки (*holiday*) і за допомогою транспортного засобу) рідше представлені в мовленнєвому матеріалі й, отже, є периферійними стосовно основної ознаки.

У складі слоту *фізична активність* також як периферійна реалізується ознака *танці* й втілюється за допомогою основної лексики *dance*: *dance to the music; recall dancing; attend tea-dances; go to a dinner dance; ask smb to a dance* і ін.

Різновиди дозвілля, широко розповсюджені в англійському суспільстві початку ХХІ століття, – прийом їжі поза домом і спільне розпивання спиртних напоїв – утворюють дві відповідних великих рівнозначних ознаки в складі слоту *прийом їжі*.

Основні лексики в складі ознаки *прийом їжі поза домом* – *dinner* і *lunch*, що найчастіше позначають ціль дії й реалізуються вузлом ДЛЯ ЧОГО, наприклад: *to dinner; for dinner/ for a romantic candle-lit dinner; for lunch/ for a nice lunch or something*. Місце проведення дозвілля також має значення, що виражається за допомогою мовної фіксації назви закладу вузлом ДЕ: *McDonald's; a small Greek restaurant in Bayswater; the Pink Rose Pastry Shop; the Hard Rock Café; Ricardo's* та ін., або за допомогою нейтральної номінації: *a (nearby) restaurant; a burger and beer restaurant; a diner* і т.д.

Ознака *алкоголь* активується в мові акціональним субфреймом з найбільш значимими вузлами РОБИТЬ [ЩО (ДЕ ДЛЯ ЧОГО)].

Вузол ЩО включає інформацію про вживаний алкогольний напій: *some drinks; a few glasses of white wine; a carafe of cheap red wine; Chardonnay; beer; a few pints; several pints/ pitchers of beer; the Guinness; O'Neills; the Old Stand* та ін., при цьому найпоширенішим і найбільш уживаним напоєм є пиво. Вузол ДЕ/ КУДИ визначає місце проведення такого виду дозвілля – паб або бар (*pub, bar*), розташований недалеко від будинку (*local, nearby*): *...and people would cram into the local pub, the Camden Head* [13:9].

У складі ознаки *чаювання* відбувається культурологічна зміна акценту: головним уживаним напоєм замість традиційного чаю стає кава (*have/ sip coffee; meet (smb) for (a) coffee*), що може бути пояснено впливом процесів глобалізації в сфері культури, наслідок чого – деяка втрата національних культурних рис.

Ознаки *домашній прийом їжі* (час дозвілля, проведений в сім'ї) і званий *прийом* (запрошення гостей на вечерю) менш значимі для складу слоту.

Дія, виражена ознакою *групово гра* (слот *sport*), розділяється по способу його виконання: суб'єкт – безпосередній учасник гри (*play football/ cricket/ bowls/ golf*), або суб'єкт – глядач (*come and see smb play football; go to a football match; take smb to football matches and to cricket* і т.д.), і визначається як заняття вихідного дня, наприклад: *play Sunday league football for the Home Office* [13:70]; *spend most Sunday morning playing golf* [12:38].

Ознака *відвідування спортзалу* вербалізує безліч назв програм по фітнесу (*Pilates, gospel aerobics; interval spinning; the Fireman's Full-Body Workout*;

StairMasters; a Funky Fitness class і т.д.), що припускає затребуваність і широке розповсюдження даного виду спорту як частини активного дозвілля.

Інші види спорту номінуються в складі малих ознак: *skiing, rollerblading, going on bike trips* (одиначні види спорту); *swimming* (водні види спорту); *tennis* (парна гра); *fishing/ dangling* (риболовля).

Слот *гра* вербалізується на початку ХХІ століття за допомогою ознак *дитяча гра* й *інтелектуальна гра*. Так, велике значення приділяється дитячій грі або грі з дітьми. Як результат, у мові відображаються назви ігор або ігрових видів діяльності, пов'язаних із проведенням часу дозвілля разом з дітьми. Ознака *інтелектуальна гра* включає найменування численних настільних ігор: *Scrabble; Crueldo; Monopoly; dominoes; bingo; Scip-Bo; marble game*, а також групових (не рухливих) ігор: *a game of charades; Trivial Pursuit*.

Ознака *театр* має найбільш активне мовне втілення в складі слоту *естетика/ прекрасне*. Головним критерієм вибору театральної вистави стає не стільки бажання відвідування театру з метою естетичної насолоди під час проведення дозвілля, скільки престиж або модні тенденції щодо вибору події або місця її проведення. Це підтверджується особливою увагою до зазначення імені автора твору (або виконавця) (*Ballet Rambert, Pinter, Chekhov*), назви твору (*the Rialto, Star-Quake!, Oedipus, King Lear*) або місця проведення заходу (*Leicester Square; the Barbican; the Almeida; Sadler's Wells*).

Ознаки *естетика* й *слухання музики* також вербалізують власні імена, наприклад: *I've got tickets, you see. For the Mary Black concert. I thought you might like to come* [7:106]; *They'd been to Hodgkin at the Hayward, and Shostakovich at the Festival Hall* [14].

Слот *азарт* входить у групу малих слотів і має дві ознаки – *азартна гра* (*cards/ bridge/ whist; billiards/ snooker; darts*) і *спортивне змагання* (*the Cheltenham races*).

Найменша кількість репрезентантів КБ *активне проведення часу*: *колективний аспект* включена до складу слотів *релігія* (ознака *відвідування церкви*), *сила* (ознаки *домашня робота, садівництво*) і *розум* (ознака *читання*). Так, ці слоти мають найменшу мовну реалізацію в рамках даного КБ, що доводить непоширеність цих явищ в англійському суспільстві початку ХХІ століття.

Одна з головних культурологічних характеристик способів проведення дозвілля на початку ХХІ століття – максимальна перевага активних видів дозвілля над пасивними. Однак, КБ *пасивне проведення часу* також має місце в англійській національній мовній картині світу й реалізується в слотах *сон* і *пасивний відпочинок*.

Слот *сон* представлений дієсловами й дієслівними словосполученнями *sleep, doze/ doze off, have/ take a nap, be asleep*. Способи проведення пасивного відпочинку підрозділяються на три підгрупи: 1) 'сидіти': *sit* [ЯК] *topping up one's tan; overlooking the sea; listening to the chirping of the birds and marvelling at the dewdrops on every leaf; with an empty soft drink can*; [ДЕ] *in the garden; in the back garden; here in the strengthening sunshine; in the inflatable chair; in Carolyn Park*, також *sit back and listen to the music; sink down on the garden seat in the sun*; 2) 'лежати' [ДЕ] *in the sun; on the pebbly beach; on the sofa*, також *stay in bed; be*

in bed; be relaxed laying back in his seat; slump down on the bed; 3) 'приймати ванну': have a quick soak; reward oneself with a long hot soak; take a long bath; sit pink and thoughtful in the bath.

Однак, незважаючи на різноманітність лексичного вираження складу слотів, незначна кількісна реалізація відбиває непопулярність цього виду дозвілля в зазначений історичний період.

Результати дослідження відбиті в підсумкових таблицях 1, 2, 3.

Таблиця 1

**Мовна реалізація КБ активне проведення вільного часу:
індивідуальний аспект**

Слот	Процентне співвідношення, %	Ознака	Процентне співвідношення, %
Індивідуальність	46,05	Перегляд телепрограм	15,81
		Переміщення	14,42
		Хобі	9,30
		Фізичний відпочинок	6,51
Спорт	15,35	Екстремальні види	3,26
		Одиночні види спорту	2,79
		Водні види спорту	2,79
		Відвідування спортзалу	2,33
		Групова гра	1,86
		Полювання	1,39
		Риболовля	0,93
Розум	14,42	Читання	12,56
		Розгадування кросвордів	0,93
		Навчання	0,93
Естетика/ прекрасне	10,23	Естетика	3,26
		Театр	2,79
		Гра на музичному інструменті	1,86
		Слухання музики	0,93
		Малювання	0,93
		Поезія	0,47
Прийом їжі	8,84	Алкоголь	6,05
		Чаювання	1,39
		Прийом їжі поза домом	1,39
Сила	2,33	Садівництво	1,86
		Домашня робота	0,47
Гра	1,86	Дитяча гра	0,47
		Азартна гра	1,39
Релігія	0,93	Відвідування церкви	0,47
		Самотність	0,47
Разом:	100 %		100 %

Таблиця 2

**Мовна реалізація КБ активне проведення вільного часу:
колективний аспект**

Слот	Процентне співвідношення, %	Ознака	Процентне співвідношення, %
Громадське життя	35,04	Суспільний захід	10,26
		Візити	8,76
		Спілкування	5,56
		Відвідування кінотеатру	3,85
		Перегляд телепрограм	2,56
		Клубне спілкування	2,14
		Фізичний відпочинок	1,07
		Соціальний захід	0,85
Прийом їжі	24,57	Прийом їжі поза домом	10,04
		Алкоголь	9,62
		Чаювання	2,35
		Домашній прийом їжі	1,49
		Званий прийом	1,07
Фізична активність	22,86	Прогулянки	16,45
		Танці	2,56
		Подорожі	2,35
		Автомобільні прогулянки	1,50
Спорт	5,98	Групова гра	3,42
		Одиночні види спорту	0,85
		Відвідування спортзалу	0,64
		Водні види спорту	0,43
		Риболовля	0,43
		Парна гра	0,21
Гра	5,13	Дитяча гра	2,99
		Інтелектуальна гра	2,14
Естетика/ прекрасне	3,42	Театр	1,92
		Естетика	0,85
		Слухання музики	0,64
Азарт	1,50	Азартна гра	1,28
		Спортивне змагання	0,21
Релігія	0,64	Відвідування церкви	0,64
Сила	0,43	Садівництво	0,22
		Домашня робота	0,21
Розум	0,43	Читання	0,43
Разом:	100 %		100 %

Таблиця 3

Мовна реалізація КБ пасивне проведення вільного часу

Слот	Процентне співвідношення, %	Ознака	Процентне співвідношення, %
Пасивний відпочинок	75,75	Пасивний відпочинок	75,75
Сон	24,25	Сон	24,25
Разом:	100 %		100 %

Отже, кількісний розподіл мовних репрезентантів між концептуальними блоками такі: КБ *активне проведення вільного часу: індивідуальний аспект* – 30,03 % від загальної кількості; КБ *активне проведення вільного часу: колективний аспект* – 65,36 %; КБ *пасивне проведення вільного часу* – 4,61 %, що вказує на явну схильність до колективних способів проведення дозвілля в Англії початку ХХІ століття.

У складі КБ *активне проведення вільного часу: індивідуальний аспект* найбільш представленим є слот *індивідуальність* і його найважливіша ознака – *перегляд телепрограм*. Слід окремо зазначити активну реалізацію ознаки *переміщення* як важливість визнання свободи вибору пересувань. У цілому, ядро даного КБ складене слотом *індивідуальність* і його ознаками, що відзначають незалежність рішень і особистісний початок як найцінніші фактори.

Найбільш активний слот КБ *активне проведення вільного часу: колективний аспект* – слот *громадське життя*, однак, більше інших реалізованою є ознака *прогулянки* (слот *фізична активність*), що концептуально демонструє збіжні характеристики з індивідуальним аспектом.

Ознаки *суспільний захід* (слот *громадське життя*), *прийом їжі поза домом* й *алкоголь* (слот *прийом їжі*) мають порівняно однакове кількісне втілення в мовній структурі й разом з ознакою *прогулянки* утворюють ядро даного КБ.

КБ *пасивне проведення вільного часу* виявляє найменшу мовну реалізацію при явній перевазі слота *пасивний відпочинок* над слотом *сон*.

У складі концептуальних блоків, що відзначають активне проведення вільного часу, спостерігається група співпадаючих слотів (*спорт, розум, естетика/ прекрасне, прийом їжі, сила, гра й релігія*). Однак, їхнє вживання з урахуванням індивідуального й колективного аспекту проведення дозвілля значно розрізняється. Так, заходи, пов'язані із прийомом їжі, є найбільш популярними для колективного дозвілля, але не для індивідуального. Навпаки ж, заняття спортом або інтелектуальною діяльністю характеризуються глибоко особистісним початком. Слоти *сила* й *релігія* номінують види дозвілля, однаково нерозповсюджені серед обох типів, а слот *естетика/ прекрасне* займає серединне положення в структурі обох КБ.

Перспективність дослідження складається в подальшому вивченні концепту ДОЗВІЛЛЯ й розробці структури концепту з урахуванням діахронічних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базарова Л.В. К вопросу о соотношении языка и культуры // Образование и культура России в изменяющемся мире. – Новосибирск: Наука. – 2007 – С. 72-76. 2. Kachru Y., Smith L.E. Cultures, Contexts, and World Englishes. – L., N.Y.: Routledge, 2008. 3. Chapman S. Philosophy for Linguists. An introduction. – L., N.Y.: Routledge, 2003. 4. Habermas J. On the Pragmatics of Communication. – Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1998. 5. Good J. (ed.) Linguistic Universals and Language Change. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2008. 6. Kempso R. Pragmatics: Language and Communication // Aronoff M., Rees-Miller J. (eds). The Handbook of Linguistics. – L.: Blackwell Publishing. – 2002. Blackwell Reference Online, November 30, 2007. <http://www.blackwellreference.com/subscriber/tocnode?id=g9781405102520_chunk_g978140510252018>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. O'Flanagan Sh. Isobel's Wedding. – L.: Headline Book Publishing, 2002. 8. Thompson K. Striking Poses. – L.: Bantam Books, 2003. 9. Weiner J. Good in Bed. – L.: Pocket Books, 2001. 10. Short Stories. <<http://www.eastoftheweb.com/short-stories/fictionindex.html>> 11. A Summer Collection. – L.: Transworld Publishers, 2007. 12. The People's Friend. 2004 Annual. – L.: D.C. Thompson & Co., Ltd., 2003. 13. Tomlin J., Challinor K. Silent Sisters. – L.: Hodder, 2006. 14. Wolff I. Short Stories. <<http://www.isabelwolff.com/>>

ГУСАР М.В.

Національний університет “Києво-Могилянська Академія”

ТИПОЛОГІЯ ПРИВАТНИХ ГАЗЕТНИХ ОГолоШЕНЬ У РАКУРСІ ФРЕЙМОВОЇ СЕМАНТИКИ

Актуальність визначається загальною спрямованістю сучасного мовознавства на вивчення лінгвокогнітивного і комунікативно-прагматичного аспектів дискурсу, а також тенденцією до поглибленого вивчення різних типів англомовних текстів і їхніх функціональних особливостей.

Мета дослідження полягає у виявленні типологічних особливостей приватних газетних оголошень (ПГО) у британській періодиці у ракурсі фреймової семантики.

Предмет вивчення складають семантичні властивості ПГО в сучасній британській періодиці.

Об'єктом дослідження є ПГО, що друкуються у британських газетах за визначеним стандартом останніх й розміщуються за рубриками відповідно до теми повідомлення.

Матеріалом дослідження слугували тексти приватних оголошень, надрукованих у британських газетах “The Times” (“Т”) і “The Bargain Pages” (“ВР”), виданих у 2006 році.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у побудові семантичної класифікації ПГО.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Встановлення семантичних типів ПГО за допомогою фреймового моделювання є базовим початком розуміння лінгвокогнітивних властивостей побудови інформаційного простору споживацько-інформаційного дискурсу, до якого належать оголошення.

Постановка завдання. Визначити основні семантичні типи ПГО у сучасній британській періодиці шляхом фреймового моделювання їхньої інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах тенденції до розгляду тексту з точки зору комунікативно-контекстного функціонування

останні досліджуються через призму різноманітних способів представлення структур вербалізованих знань “схем”, “сценаріїв”, “фреймів”. У ракурсі фреймового моделювання знань розглядаються різні види дискурсу [1; 2; 3 та ін.], зокрема когнітивні аспекти реклами [4; 5].

Наукові результати. Залучення фреймового моделювання допомагає розкрити характерні схеми представлення інформації дискурсу, визначити його типологічні відмінні риси і з'ясувати чинники, впливають на ступінь сприйняття повідомлень адресатом.

Мовленнєва діяльність мовця і слухача, втілена у дискурсі, моделюється у вигляді фреймів, концептуальних і прототипових моделей як когнітивно-семантичних структур, що лежать в основі дискурсу і спрямовують поведінку комунікантів [6:71-72].

Представляючи той чи інший фрагмент дійсності за допомогою мови, людина залучає весь спектр знань про цей фрагмент, тобто необхідний фрейм, і акцентує увагу на тому чи іншому її аспекті або елементі, відповідним чином профілюючи ці знання, надаючи їм конкретну конфігурацію і домагаючись тим самим передачі потрібного смислу [7:335]. Коли людина зустрічається з новою інформацією, або переглядає своє ставлення до тієї чи іншої проблеми, вона також апелює у пам'яті до відповідної структури, фрейму, який кожного разу пристосовується до фрагменту реальності за рахунок внесення необхідних змін до її деталей [8:289].

У лінгвістиці існують різні визначення поняття “фрейм”. Останній розглядають як:

- когнітивні структури, знання яких асоційовано з концептами, представленими словами [9:75], тобто як власне когнітивне поняття;
- одиницю знань, організовану навколо певного концепту, яка містить дані про суттєве, типове і можливе для цього концепту в рамках певної культури [10:16];
- структуру даних для представлення стереотипної ситуації [8:250];
- структуру знання, що поєднує багаточисленні галузі, асоційовані з даною лінгвістичною формою [11].

Фрейми забезпечують розуміння значення слів. Для характеристики значення слова потрібна певна фонові інформація, яку можна розглядати як сукупність загальноприйнятих і певною мірою узагальнених знань, що входить у загальну систему культурно-значимого досвіду і думок носіїв даної мови. Значення не існують самотійно. Вони контекстуально зумовлені [12:57].

Контекст, на фоні якого визначається мовне значення, є зовнішнім відносно системи мови. Значення – це когнітивні структури, включені у моделі знання і думки [12:58]. Значення мовної одиниці стає зрозумілим лише в контексті інших когнітивних структур [12:59]. Лексичне значення слова передає певну сцену (ситуацію), яка співвідноситься з фреймом знання через “перспективу”, тобто певну перспективізацію або фокусування уваги на окремих елементах фрейму.

Фрейм завжди є структурованою одиницею знань, в якій виокремлюються певні компоненти і відношення між ними [12:61]. Основна структура фрейму

складається зі слотів, що заповнюються виразами, які, у свою чергу, виступають базисною структурою для інших фреймів [13:239].

Складовою частиною фрейму є пропозиція – найменша складна двохелементна концептуальна структура. Вона містить два концепти: головний (логічний суб'єкт) та допоміжний, що характеризує головний – логічний предикат. Фрейм утворюється з кількох предикатів, що відносяться до того ж самого суб'єкта, або є засобом встановлення відношень між кількома суб'єктами, поєднаними в контексті якоїсь ситуації. За Ч. Філмором, такі відношення зумовлюють специфіку семантичних ролей або глибинних відмінків, якими наділені суб'єкти, наприклад: агенс, пацієнс, інструмент, причина, результат, адресат, бенефактив, циркумстант (співучасник) [14:511]. Фрейм є сіткою, концептуальною моделлю, в якій інформація сконцентрована навколо смислових вузлів, поєднаних між собою смисловими ланками або дугами. Таким чином, фрейми утворюються пропозиціями і формують сітки.

Залежно від того, які слоти включає у себе структура фрейму, і як ці слоти пов'язані між собою, фрейми розподіляються на наступні типи:

1) предметно-центричний фрейм, у якому одна і та ж сутність (ДЕЩО або ДЕХТО) характеризується за своїми кількісним, якісним, буттєвим, локативним і темпоральним параметрами [15:16], [16:119];

2) в акціональному фреймі кілька предметів, які є учасниками події, наділяються аргументними ролями. Ці предмети об'єднуються міжпросторовими зв'язками, які визначені дією агенса і позначені дієсловом “діє” або “робить”, яке супроводжується прийменниками: діє за допомогою (інструмента або помічника); діє на (пацієнт, об'єкт); діє до / у напрямку (реципієнта); діє для / із-за (мети чи причини); діє для (результату або бенефіціанта) [15:19], [16:120];

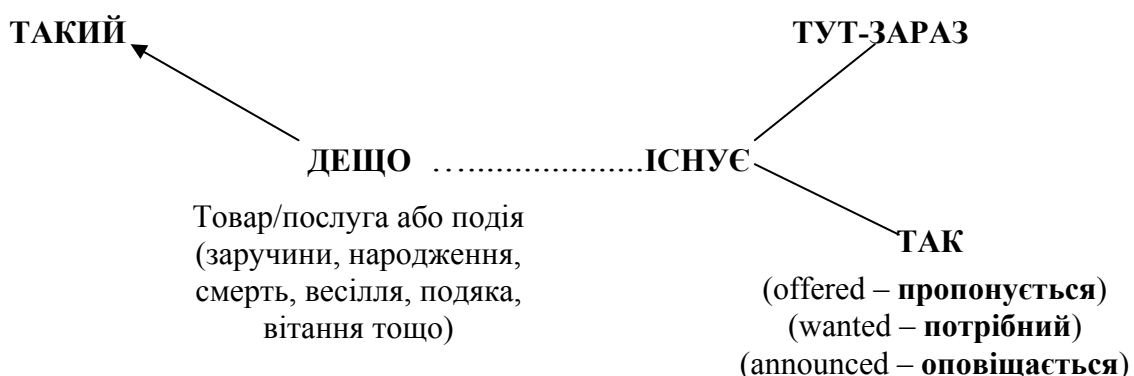
3) концептуальна структура партонімічного або посесивного фрейму включає предметні сутності ДЕЩО / ДЕХТО, що співвідносяться між собою як ціле і його частина [15:20]. Відношення посесивності специфікується у трьох субфреймах: 1) власник (owner) має власність (owned); 2) ціле має частину; 3) контейнер має вміст [15:20], [16:120];

4) гіпонімічний або таксонімічний фрейм представляє відношення категоризації, які проявляються у двох варіантах: 1) ДЕЩО-вид є ДЕЩО-рід; 2) ДЕЩО-вид є ДЕЩО-роль, де “рід” це постійний таксон предметної сутності (виду), “роль” є її тимчасовим таксоном [15:21], [16:120];

5) асоціативний чи компаративний фрейм ілюструє відношення подібності, яке базується на зближенні концептів у мисленні самої людини. Він (фрейм) формується міжпросторовими зв'язками тотожності: ДЕЩО-референт є (як) ДЕЩО-корелят; схожості: ДЕЩО-референт є як ДЕЩО-корелят [16:22], [17:120].

Тепер розглянемо семантичні особливості ПГО. Як окремий тип тексту ПГО має свою канонічну структуру, універсальну схему організації його змісту. При наявності різних варіантів фреймового моделювання найбільш вдалим для побудови універсальної семантичної структури ПГО виступає предметно-центричний фрейм (див. рис.1).

Універсальна семантична структура ПГО

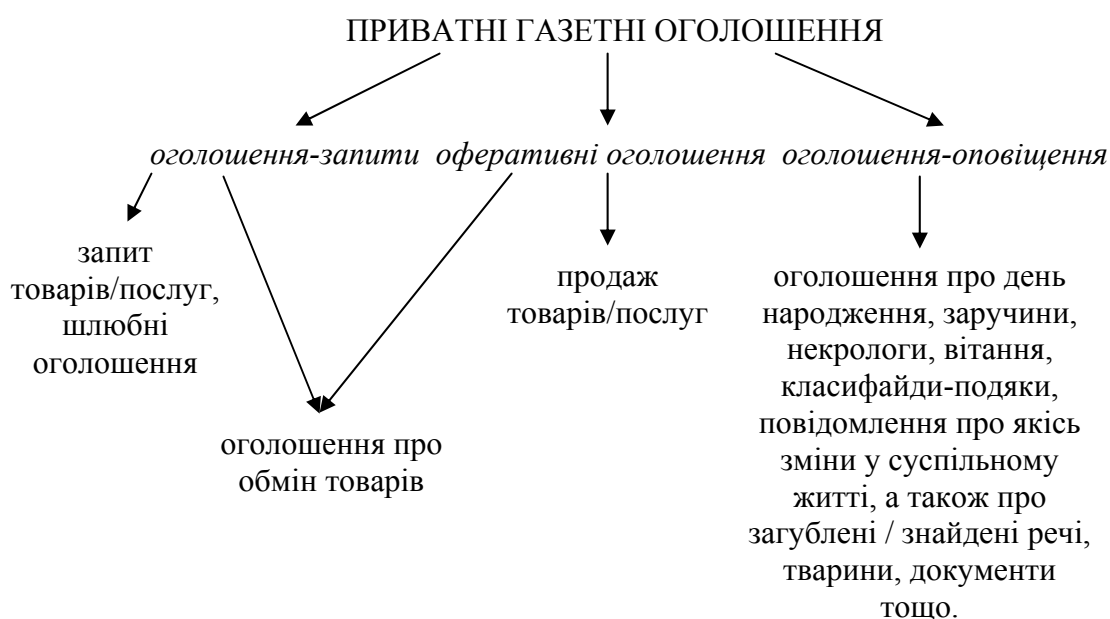

Слот ДЕЩО наведеного вище предметно-центричного фрейму заповнюється назвою товарів / послуг, що пропонуються або є потрібними, чи подією, про яку повідомляється. Кількісні, якісні й оцінні параметри об'єкта оголошення заповнюють слот ТАКИЙ. Спосіб існування (слот ТАК) представлений лексичними одиницями, що інформують про певний факт: пропонування товарів / послуг, запит товарів / послуг, оповіщення певних подій. Відповідно оголошення діляться на:

- 1) оферативні (від англ. “offer” – “пропонувати”, “пропозиція”) ПГО, в яких повідомляється про пропонування певних товарів / послуг;
- 2) оголошення-запити – інформують про запит товарів / послуг;
- 3) оголошення-оповіщення – передають певні повідомлення.

Залежно від того, про яку подію інформує оголошення-оповіщення, розрізняємо оголошення про народження, заручини, некрологи, вітання, ПГО-подяки, а також про предмети, що були загублені або знайдені. Семантичну класифікацію ПГО представимо у наступній схемі (див. рис. 2):

Семантична класифікація ПГО

Отже, до оголошень-запитів належать класифайди про потребу певних товарів / послуг і шлюбні оголошення, в яких адресанти шукають (потребують) партнерів. Оферативні включають оголошення про продаж товарів / послуг. ПГО про обмін товарів належать до обох вищезазначених ПГО, оскільки в них товари, з одного боку, пропонуються, а з другого, є потрібними. Оголошення-оповіщення представлені текстами на різну тематику: оголошення про народження, заручини, некрологи, вітання, класифайди-подяки, а також повідомлення про тварини або речі, що були загублені або знайдені.

Будова предметно-центричного фрейму (рис. 1) як інваріанта семантичної структури ПГО змінюється в межах кожного типу ПГО, що зумовлюється наявністю додаткової інформації про той чи інший семантичний елемент (слот).

Так, наприклад, оферативні ПГО інформують про продаж товару або пропонування послуги. Семантичну структуру цього типу оголошень ми моделюємо як предметно-центричний фрейм, у якому слот ДЕЩО представлений назвою товару/послуги і виконує роль об'єкта; слот ТАКИЙ заповнюється характерними властивостями товару. Наприклад:

(1) *WARDROBE double, half shelved, half hanging, lockable, £35. 07931 557978 or 01676 521 409* ("BP", September 30, 2006).

Семантична структура наведеного вище ПГО представлена як предметно-центричний фрейм (див. рис. 2.3), слот якого ДЕЩО заповнюється назвою товару ("wardrobe" – "шафа"). Значення характеристик і ціни предмета оголошення становлять слот ТАКИЙ. Номер телефону відноситься до локативних параметрів логічного суб'єкта ДЕЩО. Лексичне наповнення слоту ІСНУЄ ТАК (дієслово *is offered* – пропонується) визначається рубрикою, в якій надруковане це оголошення (*for sale* – на продаж). "Wardrobe" (шафа) виконує семантичну роль об'єкта, оскільки передбачається, що його хтось має.

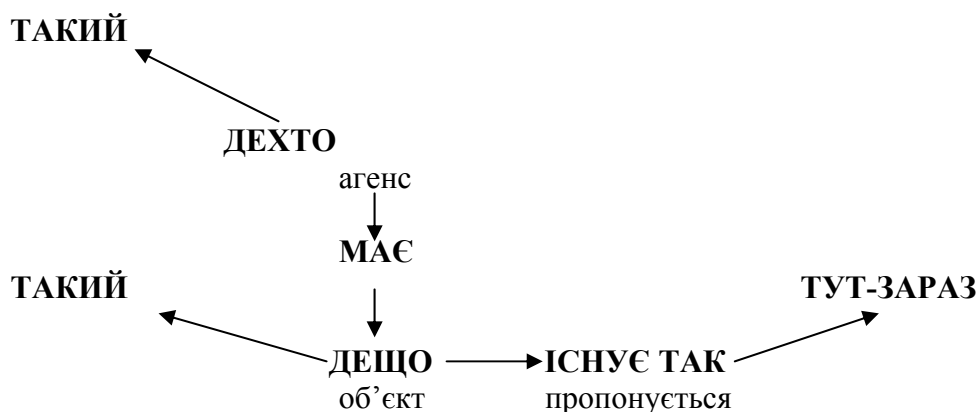
Рис. 3

Предметно-центричний фрейм оферативного оголошення (1)

Таким чином, існує інший варіант представлення семантичної структури цього типу класифайдів (див. рис. 2.4) – як інтегрований фрейм, складовими компонентами якого є посесивний фрейм із слотами ДЕХТО, МАЄ, ДЕЩО. Останній розгортається у предметно-центричний. Тобто, ДЕХТО (адресант) має ДЕЩО (товар / послугу), який пропонується (продається). Адресант виконує роль агенса, товар / послуга – об'єкта. Адресант не представлений у тексті експліцитно, але він передбачається так само, як і весь посесивний фрейм.

Інтегрований фрейм оферативного оголошення (1)

Оскільки інформація про наявність певного об'єкта в адресанта представлена імпліцитно і зрозуміла з предметно-центричного фрейму, в якому ДЕЩО виконує роль об'єкта, надаємо перевагу першому варіантові моделювання інформації оферативних ПГО.

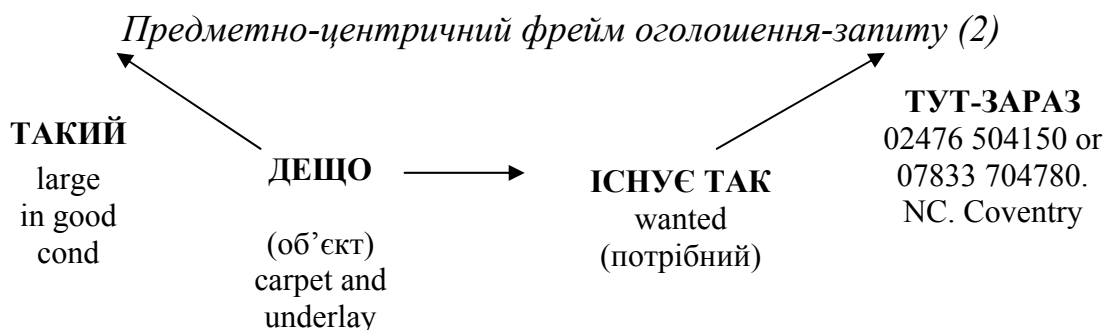
До оголошень-запитів належать оголошення, в яких адресант потребує певний товар / послугу, а також шлюбні оголошення, де адресант шукає адресата. Спочатку розглянемо ПГО, темою яких є запит товарів / послуг.

У цьому типі тексту окрім інформації про необхідність певного товару / послуги, іноді наявні відомості про адресанта, який бажає придбати ту чи іншу річ, тому структура змісту інформації цього типу ПГО має різні варіанти представлення. Перший шлях вирішення цієї проблеми полягає у зображенні пакету інформації, що міститься в оголошенні, за допомогою предметно-центричного фрейму із слотом ДЕЩО, представленим назвою потрібних товарів / послуг, і виконуючим семантичну роль об'єкта. Другий варіант представлення семантичної структури є акціональним фреймом, у якому наявний припустимий агенс (адресант), хто робить (потребує) об'єкт (товар/ послугу) для себе, тобто ДЕХТО РОБИТЬ ДЕЩО ДЛЯ ДЕХТО. Розглянемо кілька прикладів.

(2) *LARGE carpet and underlay wanted, in good cond. 02476 504150 or 07833 704780. NC. Coventry* ("BP", September 30, 2006);

(3) *PROFESSIONAL domestic help wanted, for private house, Coventry & Rugby area, good rates of pay. 02476 675095 07779033735* ("BP", September 30, 2006).

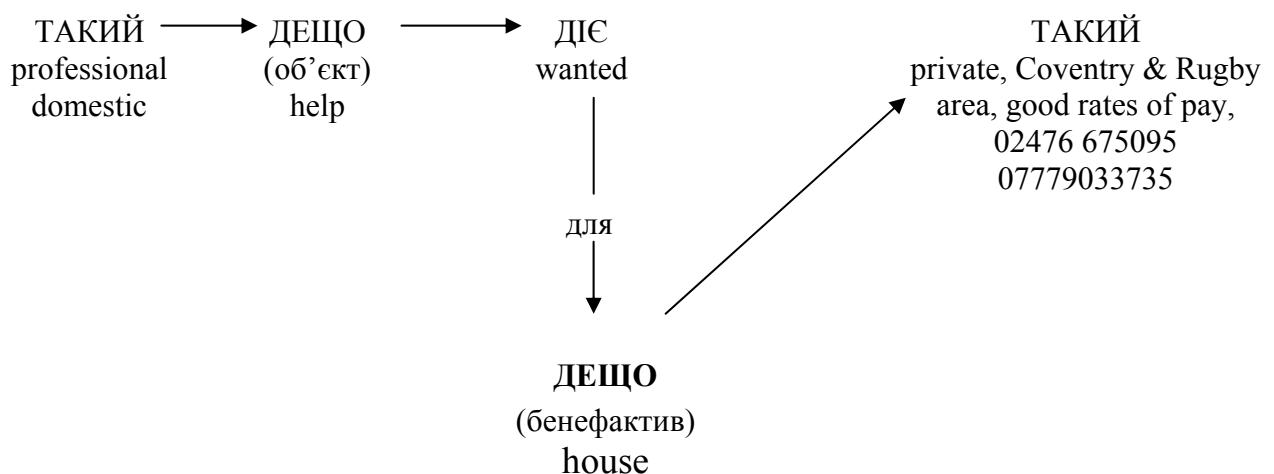
У прикладі (2) семантична інформація моделюється за допомогою предметно-центричного фрейму: ТАКИЙ ДЕЩО ІСНУЄ ТАК (потрібний) ТУТ-ЗАРАЗ (див. рис. 5).

Слот ДЕЩО представлений назвою товару (carpet and underlay – килим і підстилка), який потрібен (ІСНУЄ ТАК). ТАКИЙ заповнюється бажаними характеристиками товару – “large, in good cond” (великий, у хорошому стані). До локативних параметрів фрейму належить значення номеру телефону і назви району, в якому перебуває адресант оголошення. Лексичне наповнення слоту ІСНУЄ ТАК (wanted – потрібний) визначається рубрикою (wanted), в якій опубліковано оголошення.

Рис. 6

Акціональний фрейм оголошення-запиту (3)

У прикладі (3) зазначається, кому потрібний предмет оголошення. Отже, семантичну структуру тексту представимо як інтегрований фрейм, в основі якого лежить акціональний фрейм: ТАКИЙ (професійна домашня) ДЕЩО (допомога) діє (потрібна) для ДЕЩО (приватний будинок). Слоти ДЕЩО розгортаються у предметно-центричні фрейми, один з яких містить інформацію про об'єкт, інший – про бенефактив. Отже, наявна інтеграція двох типів фреймів: акціонального та предметно-центричного (див. рис. 6).

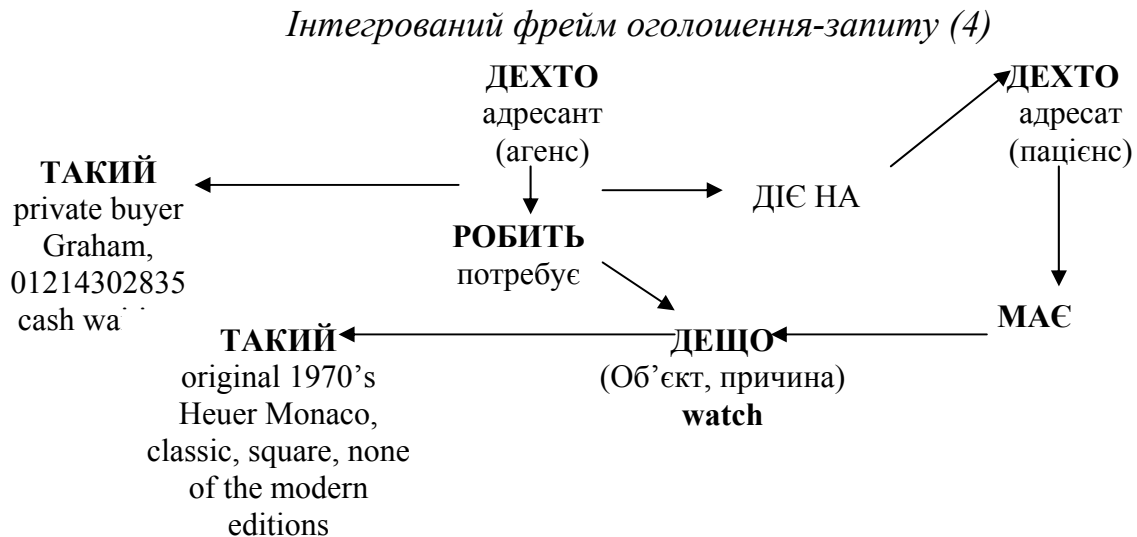
Зустрічаються ПГО, структура семантичної інформації яких представлена не лише як акціональний або предметно-центричний фрейм, але й як посесивний:

(4) *WATCH original 1970's Heuer Monaco, please none of the modern editions of this classic square watch, please, check your bedside drawer! Anything considered, cash waiting, private buyer, call Graham. 01214302835 phone Graham. Shirley* (“BP”, December 15, 2006).

Цей приклад демонструє семантичну структуру оголошення-запиту, яку можна представити як інтегровану модель, компонентами якої є акціональний і посесивний фрейми (див. рис. 7). Перший предметно-центричний фрейм формують два слоти: ДЕХТО, представлений адресантом, який виконує роль агентства, і слот ТАКИЙ, заповнений характеристиками адресанта (private buyer Graham, 01214302835 cash waiting – приватний покупець Грехем, 01214302835, платить готівкою). Компонентами другого предметно-центричного фрейму є слот ДЕЩО, представлений річчю, яку потребує адресант, – watch (годинник), і слот ТАКИЙ, що включає необхідні характеристики годинника (original 1970's

Heuer Monaco, classic square , none of the modern editions – виготовлений Хоер Монако у 1970 році, класичний, квадратний, має бути не сучасного виробництва).

Рис. 7

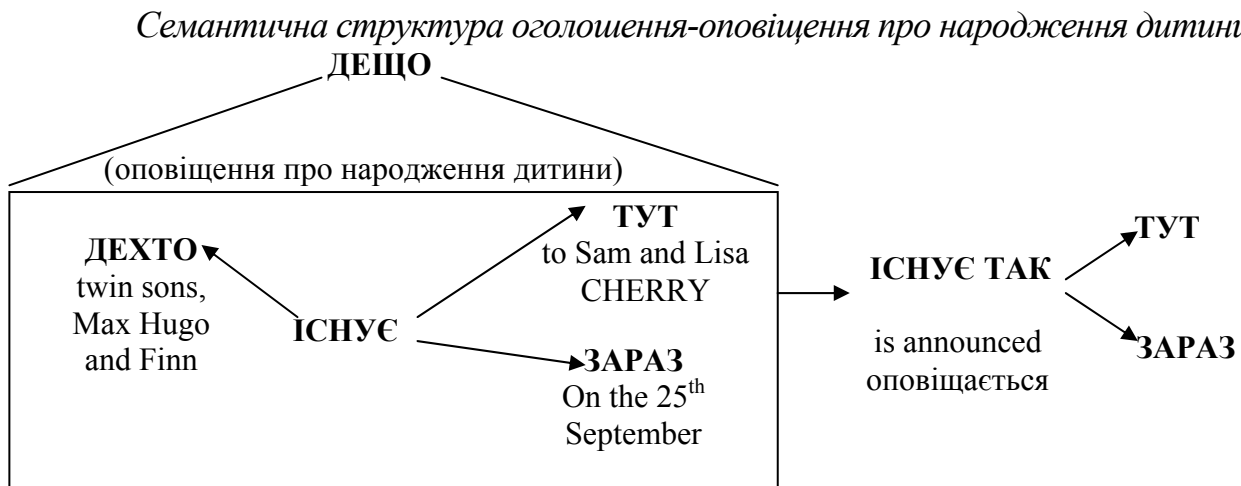

ДЕЩО виконує водночас дві семантичні ролі: об'єкта, як компонент акціонального фрейму, агенсом якого є адресант, хто потребує годинник; і причини, оскільки, саме він змушує адресанта благодіяти (діяти на) адресата допомогти знайти необхідну річ. Адресат є невід'ємною частиною другого акціонального фрейму, де він виконує роль пацієнса, а також виступає агенсом у посесивному фреймі: ДЕХТО МАЄ ДЕЩО (див. рис. 7)

Семантичну структуру оголошення-оповіщення про народження дитини взагалі ми представляємо як інтегрований фрейм, в основі якого лежить предметно-центричний фрейм (див. рис. 8). Слот ДЕЩО розгортається у предметно-центричний фрейм, що є семантичною структурою тексту оповіщення про народження дитини (5):

(5) *CHERRY – On the 25th September to Sam and Lisa, twin sons, Max Hugo and Finn Charles* ("T", October 2, 2006).

Рис. 8

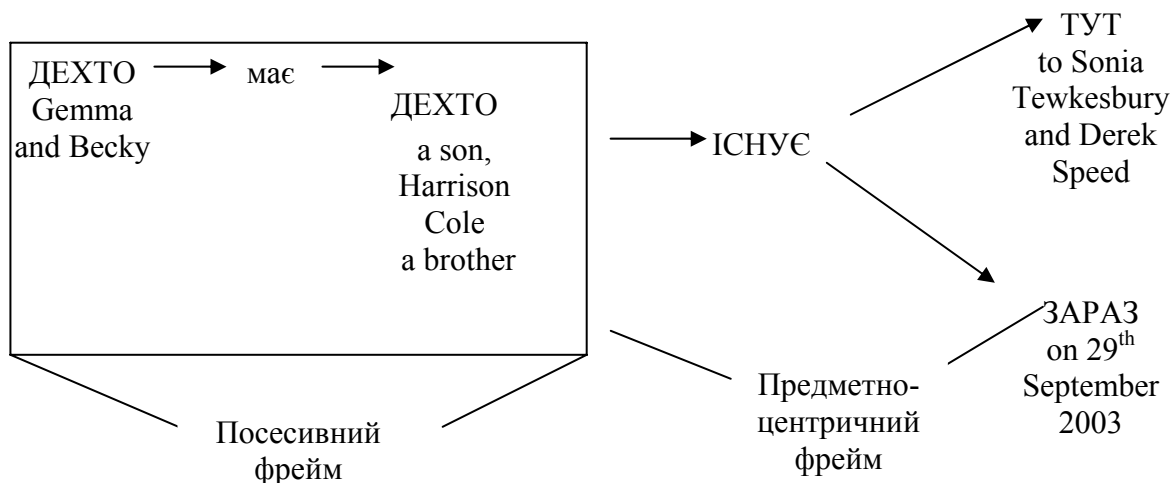
Оповіднення про народження дитини ще можна представити як інтегрований фрейм, в основі якого лежить предметно-центричний фрейм. Його слот ДЕХТО є частиною посесивного фрейму. Наприклад:

(6) *SPEED – on 29th September 2006 to Sonia Tewkesbury and Derek, a son, Harrison Cole, a brother for Gemma and Becky* (“T”, October 2, 2006).

Зміст цього повідомлення полягає у тому, що у Соні Тюкесбері і Дерека народився син Гарісон Коул, і тепер Джема і Бекі мають братика. Фрейм, який моделює цю інформацію, має наступний вигляд (див. рис. 9).

Рис. 9

Інтегрований фрейм оповіщення про народження дитини (6)

Ця фреймова структура складається з двох фреймів (посесивного і предметно-центричного) із спільним слотом ДЕХТО, заповненим лексичними одиницями *a son* (син), *Harrison Cole* (Гарісон Коул), *a brother* (брат). У першому випадку, останній виконує семантичну роль об’єкта володіння і представлений іменником (brother – брат). У другому, слот ДЕХТО є частиною предметно-центричного фрейму і містить інформацію про дитину, яка народилась (a son, Harrison Cole – син, Гарісон Коул).

Висновки: Фрейми, за допомогою яких ми моделюємо інформацію ПГО, являють собою систему пропозицій, де до одного і того ж логічного суб’єкта ДЕЩО приєднується кілька логічних предикатів, що характеризують суб’єкт за якісним, кількісним, буттєвим, локативним, темпоральним й оцінним параметрами. Кількісні, якісні й оцінні параметри об’єкта оголошення заповнюють слот ТАКИЙ. Ознака способу існування (слот ТАК) представлена лексичними одиницями, що інформують про певний факт: пропонування товарів/послуг, запит товарів/послуг, оповіщення певних подій. Відповідно оголошення діляться на: оферативні, в яких пропонуються товари/послуги; оголошення-запити – потребуються товари/послуги; оголошення-оповіщення, що передають повідомлення про певні події.

Будова предметно-центричного фрейму (рис. 2.1) як інваріанта семантичної структури ПГО змінюється в межах кожного типу ПГО, що зумовлюється наявністю додаткової інформації про той чи інший семантичний елемент (слот). Тому інформація оголошень може бути представлена не лише предметно-

центричним фреймом, але акціональним, та інтегрованим до складу якого можуть входити представники вищезазначених фреймів.

Подальші перспективи досліджень вбачаються у детальному вивченні інших типів британських газетних оголошень, наприклад, на тему працевлаштування та оголошень оповіщень, що надасть можливість розкрити повну картину лінгвокогнітивних особливостей споживацько-інформаційного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вострова С.В.* Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с. 2. *Пасічник Г.П.* Лексико-семантичні та структурні особливості тематично-описового дискурсу “природа” у творах англійських письменників XVIII - початку XX століття: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2005. – 19 с. 3. *Скрипник А.В.* Французький поетичний дискурс епохи середньовіччя: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с. 4. *Романова Т.В.* Заглавие как субъективно-модальный концепт текста // Мат-лы III Междунар. науч. конф. “Филология и культура”. – Ч. 1. – Тамбов: Тамбовск. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2001. – С. 62-65. 5. *Иванова Е.С.* Коммуникативная эффективность англоязычной рекламы (когнитивно-семантические основания): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Московск. гуманит.-соц. акад. – М., 2002. – 25 с. 6. *Григорьева В.С.* К вопросу о когнитивно-коммуникативной организации дискурса // Мат-лы III междунар. науч. конф. “Филология и культура” – Ч. 1. – Тамбов: Тамбовск. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2001. – С. 71-72. 7. *Бондарко А.В.* Понятийные категории и языковые семантические функции в грамматике // Универсалии и типологические исследования: Мещаниновские чтения. – М.: Наука, 1974. – С. 54-79. 8. *Минский М.* Структура для представления знаний // Психология машинного зрения. – М.: Мир, 1978. – С. 249-338. 9. *Fillmore Ch.J., Atkins B.T.* Towards a Frame-Based Lexicon: The Semantics of Risk and Its Neighbors // Frames, Fields and Contrasts. New Essays in Semantics and Lexical organization. – Hillsdale (NS): Lawrence Erlbaum Associates, 1992. – P. 75-102. 10. *Дейк ван Т.А.* Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 584 с. 11. *Taylor J.R.* Linguistic Categorisation. Prototypes in Linguistic Theory. – Oxford: Clarendon Press, 1989. – 270 р. 12. *Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика (Курс лекций по английской филологии). – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. ун-т им. Г.Р. Державина, 2000. – 123 с. 13. *Brown G., Yule G.* Discourse Analysis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – 288 р. 14. *Филлмор Ч.* Дело о падеже открывается вновь: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып. 10: Лингвистическая семантика. – С. 496-530. 15. *Жаботинская С.А.* Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник черкаськ. ун-ту. – Сер. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25. 16. *Жаботинская С.А.* Ономастологические модели в свете современных направлений когнитивной лингвистики // С любовью к языку. – М.-Воронеж: ИЯ РАН; Воронежск. гос. ун-т, 2002. – С. 115-123.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. “The Bargain Pages”, September 30, 2006. 2. “The Bargain Pages”, December 15, 2006. 3. “The Times”, October 2, 2006;

ДАНЕЛЯН Ю.В.

Київський національний лінгвістичний університет

КОГНІТИВНИЙ ІМІДЖ ЛОГОЕПІСТЕМИ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ОДИНИЦІ

Одним з актуальних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень є проблема побудови інформаційного простору суспільства. Розгляд інформаційного простору постмодерного суспільства неможливий без урахування поширених у ньому явищ інтертекстуальності й гіпертекстуальності. Це зумовлює інтерес дослідників до явища прецедентності. Попри те, що прецедентні одиниці вже стали предметом низки досліджень [1, 2, 3 тощо], феномен прецедентності все ще залишається спірним. Відсутні єдині розроблені критерії прецедентності, через комплексність даного явища існують розбіжності у класифікаціях прецедентних одиниць, їх дефініції та термінології [4]. Саме тому **актуальним** є визначення природи прецедентності, форм існування і когнітивних особливостей

прецедентних одиниць. **Предметом** статті є логоепістеми як прецедентні одиниці французького соціуму. **Об'єктом** є когнітивні особливості логоепістем французького соціуму, які знаходять втілення у когнітивному образі логоепістеми. Метою статті є визначити когнітивні особливості логоепістем і їх місце серед інших прецедентних одиниць. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: визначити природу прецедентності, виділити види інформації, які актуалізує логоепістема, визначити поняття когнітивного іміджу логоепістеми.

Уперше термін “прецедентний” був застосований Ю.М. Карауловим до текстів, що є “значущими для тієї чи іншої особистості в пізнавальному і емоційному відношенні, мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому колу оточення особистості, включаючи її попередників і сучасників, і, нарешті, такі, звернення до яких оновлюється неодноразово” [5]. Він стверджує, що прецедентні тексти, виступаючи як готові інтелектуально-емоційні блоки – стереотипи, моделі, мірки для зіставлення, використовуються як засіб, що полегшує і прискорює переключення з “фактологічного” контексту думки у “ментальний”, і в зворотному напрямку, які здійснюються мовною особистістю [6:216]. За теорією У. Ліпмана (цитується за [7]) процес сприйняття – це лише підгонка ще невідомого явища під стійку загальну формулу (стереотип), а отже, на нашу думку, використання прецедентного тексту є експліцитним варіантом такої підгонки, який спрощує адресату процес сприйняття нової інформації, оскільки надає вже готову інтелектуально-емоційну схему, використавши яку можна вписати нову інформацію у ККС мовної особистості.

На думку Г.Г. Слишкіна [8], діапазон прецедентних текстів дуже широкий: прецедентним текстом можна вважати будь-яку послідовність знакових одиниць, що характеризується цільністю і зв'язністю, і яка має ціннісне значення для культурної групи. Отже, це можуть бути віршовані чи прозові цитати, крилаті вирази, максими, прислів'я, приказки, фразеологізми, назви чи рядки з пісень, фільмів, телепередач, книг, різноманітні лозунги, епоси, біблійні вирази. Прецедентний текст може включати в себе, крім вербального компоненту, зображення чи відеоряд (наприклад, рекламний ролик, плакат, фільм). Через включення до прецедентних різнопланових явищ (оніми, фразеологізми, крилаті слова, епос у цілому) ми вважаємо недоречним застосування до них терміна “текст”. На позначення цього явища використовуються також такі терміни, як “логоепістема” та “прецедентний феномен”. Термін “прецедентні феномени”, був запропонований московськими дослідниками Д.В. Багаєвою, Д.Б. Гудковим, В.В. Красних, І.В. Захаренко. Зазначені дослідники підкреслюють, що в їх розумінні прецедентний текст – це “закінчений і самодостатній продукт мовленнєво-розумової діяльності; (полі)предикативна одиниця”, звернення до якого “багаторазово оновлюється в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом висловлення чи символи” [9:107], які не створюються заново, а відтворюються у свідомості мовної особистості, мають в конкретному мовному соціумі стійкий інваріантний зміст, пов'язаний з фіксованими одиницями, які актуалізують цей зміст, служать моделлю породження і оцінки дій мовної особистості і є прецедентними феноменами [10]. Д.Б. Гудков і В.В. Красних пропонують таку класифікацію ПФ:

1. Прецедентний текст – поліпредикативна одиниця, добре відома будь-якому пересічному члену національно-культурного соціуму, сума значень якої не дорівнює її смислу [9:107].
2. Прецедентна ситуація – “еталонна”, “ідеальна” ситуація, пов’язана з набором конотацій, диференційні ознаки яких входять до ККС усіх представників мовного соціуму [11:46].
3. Прецедентне висловлення – продукт мовленнєво-розумової діяльності, який репродукується; закінчена та самодостатня одиниця, яка може бути, а може й не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його смислу [12:65]. До прецедентних висловлень відносяться фразеологізми, крилаті слова, цитати (як ремінісценції прецедентних текстів чи прецедентних ситуацій), прислів’я, приказки, максими.
4. Прецедентне ім’я – індивідуальне ім’я, яке пов’язане або з широко відомим текстом, який, як правило, належить до прецедентних, або з ситуацією, широко відомою носіям мови, яка виступає як прецедентна [13:83]. Тобто це можуть бути назви, імена історичних, літературних персонажів.

Разом із тим, прецедентні імена і висловлення належать когнітивній і мовній площині, а тексти і ситуації тільки когнітивній, бо вони зберігаються у свідомості представників мовного соціуму у вигляді інваріантів сприйняття і можуть актуалізуватися у свідомості адресата тільки завдяки використанню прецедентних імен і / чи висловлень [10]. Таким чином, прецедентні тексти та ситуації і прецедентні висловлення та імена є різноплановими явищами. Така розбіжність знімається російськими лінгвокраїнознавцями, які пропонують використовувати термін логоепістема на позначення мовного вираження закріпленого через спільну культурну пам’ять сліду відображення дійсності у свідомості мовної особистості, яке є результатом набуття нею духовних цінностей світової та вітчизняної культур [14]. В.Г. Костомаров і Н.Д. Бурвікова зазначають, що логоепістема належить мовному рівню, тобто: “має мовне вираження, причому може бути виражена не тільки у слові, але й у словосполученні, реченні, надфразовій єдності; характеризується віднесеністю до конкретної мови, є вказівкою на текст чи ситуацію, які її породили, в процесі комунікації не створюється, а відтворюється, може видозмінюватися у межах збереження упізнаваності” [15:39]. У когнітивній площині логоепістема є символом певного змісту, який стоїть за нею і змушує пригадати фонове знання, підґрунтям якого є прецедентний текст чи ситуація [15:34]. На думку зазначених дослідників прецедентні тексти закріплюються у свідомості своїми логоепістемами і в той же час закріплюють логоепістему як “річ у собі” з конкретним значенням. З точки зору формальної організації всі логоепістему поділяються на предикативні (ПЛ) і неpredикативні (НПЛ). ПЛ – це прецедентні висловлення і предикативні фразеологізми, пов’язані з текстом чи ситуацією-джерелом, або такі, що відірвалися від першоджерела і функціонують як автосемантичні одиниці. До НПЛ відносяться прецедентні імена і неpredикативні фразеологізми. Таким чином, логоепістему представляють собою розумово-мовленнєві утворення, в яких план вираження лежить у мовній площині, а план змісту – у концептуальній [16:488].

У плані змісту логоепістими, які є концентрованими моментами культури, завжди формують концепт. Як будь-який концепт, концепт логоепістими обов'язково містить в собі систематизуючий та оцінний елементи. Систематизуючий елемент “прописує концепт в координатах системи сукупності об'єктивованого знання”, а оцінний елемент – “в координатах системи корисних оцінок” [17:54]. Таким чином, концепти логоепістем можуть бути цензорами, відносно яких відбувається побудова вищезазначених систем. Це означає, що нова інформація співвідноситься, безпосередньо чи опосередковано, через інші концепти, з релевантними концептуальними змістами логоепістем мовного соціуму і концептуалізується, тобто структурується в системах знання та цінностей. На думку А.М. Приходька, концептуально-сміслові наповнення прецедентних одиниць має вигляд об'ємних семантичних узагальнень, оскільки концепти ПФ здатні вміщати в себе систему релевантних для нього смислів у згорнутому вигляді [18:96]. Відносно спільним це наповнення є тому, що концепт, як вже було зазначено раніше, не є закритим утворенням, а взаємодіє з іншими концептами. Згорнутість смислів концепту логоепістем проявляється у вигляді згорнутого фрейму чи сценарію. **Фрейм** в смислоутворенні логоепістем – це когнітивний контекст, узагальнена модель організації культурно-зумовленого знання навколо концепту логоепістими [19], ієрархічно організована система знань, структуровані максимально узагальнені і схематизовані уявлення про концепт, який лежить в основі значення логоепістими, що зберігаються у свідомості членів мовного соціуму [20:19]. Фрейм є статичною інформаційною структурою, яка лежить в основі репрезентації стереотипних ситуації [21:645-646]. Фрейм структурує знання про концепт логоепістими у вигляді набору слотів. Кожний слот представляє певний тип інформації, релевантний для опису фрагменту дійсності [22]. Як зазначає С.В. Баннікова, фрейм є динамічною, відкритою системою, що здатна отримувати і переробляти інформацію [23:488], таким чином, під час комунікації кількість слотів і їхній зміст може змінюватися. У процесі спілкування мовні особистості передають не окремі значення слів і не загальні знання про концепти, а конкретні смисли, тобто мовленнєві реалізації значень слів, або, інакше кажучи, контекстні актуалізації конкретних значень фреймів (набір слотів), репрезентованих у мовленні конкретними словами. Один і той самий фрейм актуалізується різними мовними засобами, кожний з яких розкриває тільки конкретну його частину. Таким чином, вибір мовних засобів є важливим для актуалізації того чи іншого набору слотів фрейму – системи знань, що стоїть за значенням мовної одиниці. Слоти фрейму актуалізуються при декодуванні окремої вербальної одиниці, виявляють частину концепту і відсилають до окремої галузі концептуальних смислів [24:5]. Тобто, для успішної комунікації необхідно “по-перше, добрати [...] концепти, найбільш принагідні для здійснення бажаного впливу на адресата, а по-друге, віднайти мовні засоби, які б адекватно виражали” ці концепти [25:25]. Оскільки логоепістема завжди формує концепт, то за кожною логоепістемою стоїть фрейм, в якому лінгвістичний контекст, тобто конкретна комунікативна ситуація, активізує релевантний для цього випадку набір слотів фрейму. Частина знань та уявлень представлена неактивованими слотами, що утворюють цей фрейм, залишається або не релевантною, або носить допоміжний характер [24:492]. При цьому при

актуалізації фрейму, який стоїть за логоепістемою, значення окремих елементів цього феномену в більшості випадків не важливе. Зміст утворюється власне поєднанням цих елементів, яке сприймається адресатом як єдине неподільне смислове ціле. Фрейм, який стоїть за логоепістемою, є спільним для всіх членів мовного соціуму, але до нього можуть додаватися індивідуалізовані кванти знань, додаткові слоти, зумовлені індивідуальним соціальним досвідом мовної особистості. Тому, хоч ми і стверджуємо, що при вербалізації логоепістем у членів мовного соціуму актуалізуються одні й ті ж самі фрейми, ми не заперечуємо той факт, що будова цих фреймів може бути скорегована за рахунок тієї частини знань, що носить індивідуальний або / та соціальний характер. Це зауваження не спростовує, однак, той факт, що при використанні логоепістем під час комунікації мовна особистість апелює до концептів комунікативної бази, які відображають і задають шкалу ціннісних орієнтацій і моделей соціальної поведінки всередині конкретного мовного соціуму [10]. Зміст логоепістем, які актуалізують прецедентну ситуацію чи текст, утворюється, крім фрейму даної логоепістем, ще й сценарієм актуалізованої прецедентної ситуації чи тексту. Під **сценарієм** прецедентної ситуації та / чи тексту ми розуміємо структуру репрезентацій процедурних знань, яка представляє конкретну життєву ситуацію та правила поведінки в ній [21:596]. Так, логоепістема *Cendrillon* актуалізує у свідомості представників французького соціуму фрейм цього прецедентного імені: бідна дівчина, живе зі злою мачухою і зведеними сестрами, виконує роль служниці у власному домі, виходить заміж за принца; і сценарій прецедентної ситуації Попелюшка: у дівчинки вмирає мати, тато одружується вдруге, зла мачуха робить із дівчини прислугу, дівчина гарна, добра, хрещена фея допомагає дівчині поїхати на бал, в дівчину закохується принц, о півночі дія чарів закінчується, дівчина біжить із балу, втрачає кришталеву туфельку, за цією туфелькою принц знаходить кохану і одружується з нею. Залежно від дискурсивної ситуації, в яку вводиться ця логоепістема, у свідомості адресата актуалізуються тільки релевантні для цієї ситуації слоти фрейму та сценарію. У трансформації *Cendrillon de l'Union Européenne* (Ça m'intéresse 8 / 2007) актуалізуються слоти фрейму логоепістем "бідна дівчина [країна], виконує роль служниці у власному домі" і слот сценарію прецедентної ситуації "перетворення на прислугу".

На нашу думку, план змісту та план вираження логоепістем поєднуються у когнітивний імідж логоепістем. Під **когнітивним іміджем логоепістем** мається на увазі розумово-мовленнєвий образ, який склався у суспільстві, закріпився за логоепістемою у свідомості членів мовного соціуму. Поняття когнітивного іміджу включає в себе сукупність уявлень про логоепістему, а саме: фрейм логоепістем; фрейм і сценарій прецедентного тексту та / чи ситуації, які актуалізує логоепістема; **когнітивний імідж жанру логоепістем**, тобто уявлення про жанр, до якого вона належить; статус цього жанру логоепістем у ККС; першоджерело логоепістем; соціальний статус і соціальну роль цього першоджерела; дискурсивні ситуації, в яких ця логоепістема уживається, реакції, які вона здатна викликати у адресата. Під **жанром логоепістем** ми розуміємо групу логоепістем, об'єднаних на підставі спільного або схожого джерела походження, дискурсивних ситуацій, в яких вони вживаються, прагматичних

функцій, які вони виконують у цих ситуаціях. Так, когнітивний імідж логоепістеми *Il ne faut pas mettre la charrue avant les bœufs* складається з таких складників:

- фрейм: 1) справа, що має початок і кінець, 2) справа, почата з кінця;
- жанр прислів'я, висловлення, яке вирізняється інтерактивністю, анонімністю, дидактичним характером, узагальненістю змісту;
- статус “народної мудрості” і, відповідно, авторитетність висловлення;
- вживається на підтвердження ситуації, яка входить до класу референтних для цього прислів'я;
- сприймається як аксіома, не потребує доказів, не визнає заперечення.

При цьому план вираження логоепістеми, так само як план змісту та когнітивний імідж логоепістеми вирізняються сталістю. Тому ми вважаємо, що **перспективністю** дослідження є розгляд припущення, що зміни плану вираження, так само як і поміщення логоепістеми у дискурсивну ситуацію, відмінну від тієї, що закріплена у її когнітивному іміджі, руйнують цю структурно-сміслову цілісність і можуть привести до змін у концептуальній площині. У такому разі до смислової структури фрейму додаються нові слоти, пов'язані зі значенням нововведених чи вже існуючих у синтаксичній структурі логоепістеми мовних одиниць, відбувається актуалізація раніше нерелевантних слотів фрейму логоепістеми і / або зміна елементів її сценарної структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникина Э.М. Функционирование прецедентных феноменов [Электронный ресурс] // Мат-лы конф. “Рефлексия. Смысл. Герменевтика” – Режим доступа: http://www.auditorium.ru/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=2642&PHPSESSID=e3ff21375bd937f37.
2. Банникова С.В. Прецедентность как лингвокультурный феномен (на матер. англ. и рус. текстов): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: 10.02.19 “Теория языка”. – Тамбов, 2004. – 20 с.
3. Боярских О.С. Прецедентное высказывание в газетном тексте: особенности читательского восприятия // Политическая лингвистика. – 2007. – Вып. (1) 21. – С. 65-69.
4. Сорокин Ю.А., Гудков Д.Б., Красных В.В., Вольская Н.П. Феномен прецедентности и прецедентные феномены // Язык, сознание, коммуникация: Сб. ст. – 1998. – Вып. 4. – С. 5-34.
5. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы: Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М.: Русский язык, 1986. – С. 105-126.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность – М.: Наука, 1987. – 261 с.
7. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://culture.niv.ru/doc/communications/pocheptsov/index.htm#d1>.
8. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000. – 324 с.
9. Гудков Д.Б., Красных В.В., Захаренко И.В., Багаева Д.В. Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний // Вестник Московск. ун-та. – Сер. 9. Филология. – 1997. – № 4. – С. 106-117.
10. Гудков Д.Б. Прецедентные феномены в текстах политического дискурса [Электронный ресурс] // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – Режим доступа: <http://evartist.narod.ru/text12>.
11. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2001. – 270 с.
12. Красных В.В., Гудков Д.Б., Захаренко И.В., Багаева Д.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации // Вестник Московск. ун-та. – Сер. 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 64-75.
13. Гудков Д.Б. Прецедентное имя в когнитивной базе современного русского языка // Язык, сознание, коммуникация. – 1998. – Вып. 4. Филология. – С. 82-89.
14. Костомаров В.Г., Бурвикова Н.Д. Прецедентный текст как редуцированный дискурс // Язык как творчество. К 70-летию В.П. Григорьева: Сб. науч. тр. – М., 1996. – С. 297-302.
15. Бурвикова Н.Д., Костомаров В.Г. Лингвокультурологические единицы в обучении русскому языку. – В: Лингвистическое и культурное разнообразие – фактор европейского развития. Русский язык в контексте Европейского года языков. Bukureshti, 2001.
16. Банникова С.В. Прецедентное имя и проблемы языкового сознания // Языки и транснациональные проблемы. – 2004. – Том 2. – С. 487-492.
17. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 53-64.
18. Приходько А. М. Концепты і концептосистеми в когнітивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
19. Алефиренко Н.Ф. Дискурсивно-когнитивные истоки семантики единиц вторичного знакообозначения [Электронный ресурс] // Тезисы конференции “Когнитивные аспекты исследования русского языка”, 2001. – Режим доступа: <http://www.philol.msu.ru~rlc2001abstractabst.htm>.
20. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18-36.
21. Селіванова О. Сучасна

лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. 22. Тюленева Н.А. К вопросу об исследовании концептуальной метафоры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mmj.ru/index.php?id=44&article=376&type=98>. 23. Банникова С. В. Прецедентное имя и проблемы языкового сознания // Языки и транснациональные проблемы. – 2004. – Том 2. – С. 487-492. 24. Маркелова Е.В. Когнитивно-семантическая структура имен деятельности (на материале русских пословиц о труде и лени): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык”. – Томск, 2004. – 17 с. 25. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 324 с.

ДАНИЛИЧ В.С.

Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПЦІЯ ЖАНРУ В ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ СТАНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ІСПАНІЇ

Актуальність цієї статті полягає у тому, що вона виконується в межах сучасної лінгвостилістичної парадигми, зокрема на основі методів та методик лінгвістичної поетики, когнітивної поетики та стилістики жанру, і визначається інтеграцією усталених і новітніх підходів до інтерпретації закономірностей розвитку й функціонування художнього дискурсу. **Мета** обраної теми зумовлена необхідністю висвітлення специфіки категорії жанру на початковому етапі розвитку національної мови та національної літератури Іспанії.

Відповідно до загальноприйнятих визначень, жанр – це рід творів у складі художньої літератури, за яким у відомі історичні епохи міг закріплюватися той чи інший стилістичний різновид мови [1:148]. При відсутності норми, що цілком зрозуміло на ранньому етапі становлення літературної мови, її роль повинен був виконувати жанр, його стильові канони [2:4]. Таким чином, однією з функцій жанру є створення нормативного висловлення, але не безпосередньо у межах літературної мови, а в більш вузьких межах літературного художнього повідомлення, організованого за законами жанру. Отже, можна стверджувати, що розвиток мови літератури на формативному етапі, який співпадає з розвитком літературної мови нації, йшов через жанр, реалізувався переважно (хоча і не винятково) у його межах. Природно, що поняття жанру на цьому рівні розвитку літературної мови не збігається з поняттям жанру, наприклад, в епоху класицизму, і тим більше в наш час, так само, як і поняття “діалект” (чи “територіальний варіант” мови) у застосуванні до початкового періоду розвитку мови відрізняється від того, що сьогодні ми називаємо діалектом. Висуваючи проблему стилістики жанру як провідної мовної категорії в пізнанні процесу історичного розвитку мови літератури, ми, слідом за В.П. Григор’євим, керуємося розумінням літературного жанру як свого роду способу існування національної літератури, принаймні в її усній і, до певного періоду, писемній формі [2:4].

Література в кожній країні виростає на ґрунті національного життя і представляє, як і мистецтво взагалі, одну з форм суспільної свідомості. Прямий і безпосередній зв’язок існує між ідейною спрямованістю твору тієї чи іншої епохи і світоглядом художника слова – співця, поета, письменника.

Не стихійний, а свідомий характер має, наприклад, захоплення деталями повсякденного життя і побуту автора “Трагікомедії про Калісто і Мелібею”, чи “Селестини” (“La Celestina. Tragicomedia de Calisto y Melibea”, 1499-1502) Ф. де Рохаса (Fernando de Rojas, 1465-1541). Іспанський гуманіст Хуан де Вальдес

у своєму “Діалозі про мову” (1535) високо оцінив природність мови і правдивість характерів твору. Досліджуючи історичну поетику “Трагікомедії”, М. Менендес-і-Пелайо в “Походженні роману” (1910) висунув гіпотезу про виникнення жанру цього твору з італійської “гуманістичної комедії” XIV-XV століть. Історія жанру відкривається загубленою комедією Петрарки “*Philologia*” [3:54]. Однак цілком очевидно, що “Трагікомедія” не менше відрізняється від свого жанрового прототипу, ніж “Дон Кіхот” – від лицарського роману. За характером сюжету, лише в окремих мотивах, які нагадують сюжеттику римської комедії, за багатством побутових замальовок, за складністю філософського задуму “Селестина” далеко відійшла від “гуманістичної комедії”.

Структурна й ідейна типологія анонімної повісті “Життя Ласарільо з Тормеса” (“*Vida de Lazarillo de Tormes y de sus fortunas y adversidades*”, 1554), що породила жанр шахрайського роману, пов’язана, навіть у більшій мірі, як підкреслюють дослідники, з одним із найпопулярніших і цікавих романів пізньої античності – “Золотим ослом” Апулея, ніж з аналогічним твором середньовіччя і раннього Відродження. Герої повістей – Ласарільо і Луцій – ведуть розповідь від першої особи, відтворивши в ретроспективній формі історію свого життя. Шлях обох супроводжується моральною символікою: це шлях людини; пов’язана з цим етична проблематика додає творам більшу внутрішню цілісність, ніж у народних розповідях; пригода втрачає свій зовнішній, механічний характер [4:55-56]. Шахрайський роман, звертаючись до сучасності, розробляє послідовно критичну концепцію навколишнього світу і людини в ньому, розкриває недосконалість суспільного організму в цілому [5:77]. У центрі оповідання закріпився той образ, соціально-побутове найменування якого – “пікаро”, *el pícaro* – дало ім’я і всьому жанрові. Невелика повість “Життя Ласарільо з Тормеса”, що представляє собою “натуральну” розповідь героя (чи антигероя), слуги багатьох сеньйорів, про свої митарства й халепи, здається, навіть не претендує на вигадку і за своїм ідейним настроєм і стильовій тональності, більш-менш благополучній кінцівці, мотивами жалю, прикладами дрібних шляхетних учинків належить гуманістичному XVI століттю. Згодом саме шахрайський – “пікарескний” – роман сприяв закріпленню його як найменування певної соціально-побутової категорії шукачів життєвої удачі, люмпенів, лицарів легкої наживи і декласованих покидьків суспільства, так рясно породжених процесом соціально-економічної розрухи й занепаду габзбурзької Іспанії.

Поява шахрайського роману в іспанській літературі XVI століття була в усіх відношеннях знаменною. Це свідчило не лише про надзвичайну життєвість давніх національних реалістичних традицій демократичної літератури. Образ пікаро увійшов в іспанську літературу як пряме і точне відображення життя, як один з тих типів дійсності, що висунувся на перший план соціального буття епохи [6:16].

Природно, що жанр, як і мова літератури в цілому, виходить з діалектичного принципу загального взаємозв’язку і взаємозумовленості, у своєму існуванні й еволюції піддається впливу також немовних феноменів – пізнавального людського мислення суспільства, його політичних, естетичних, етичних тощо оцінок, поглядів, смаків. Питання про жанрову специфіку в загальній системі мови, як і питання про жанрове “наслідування”, зрозуміло,

складне. У даному разі йдеться про епоху становлення і розвитку національної мови, становлення мови іспанської національної літератури.

Не замкнуті герметично і назавжди у своїй епосі, у своїй країні Сервантес і його творчість, що стала надбанням світової культури. У Пролозі до першої частини всесвітньо відомого першого “епічного твору в прозі” [7:92] “El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha” (“Хитромудрий ідальго Дон Кіхот Ламанчеський”, 1606-1615) говориться про те, що історія, викладена в книзі, повинна предстати перед читачем “чистою і відкритою”. “Приятель” автора, “людина дотепна і розсудлива”, звертаючись до нього, формулює задачі письменника в такий спосіб: *“Єдине, чим ви повинні скористатися у вашому творі, – це наслідуванням, тому що, чим досконаліше буде наслідування, тим краще виявиться ваша повість. І якщо ваш твір спрямований лише на те, щоб знищити вплив і значення, які мають у світі серед неосвіченої публіки лицарські романи, то ні до чого вам випрошувати у філософів – промов, у священного писання – повчань, у поетів – казок, у риторів – висловів і у святих – чудес; подбайте лише про те, щоб слова ваші були зрозумілими, виразними, пристойними, правильно розташованими і щоб ваша мова лилася звучними і стрункими періодами; нехай скрізь, де це доступно і можливо, виявляється ваш задум; викладайте зрозуміло ваші думки, не заплутуючи і не затемнюючи їх”*.

Як бачимо, думка в Пролозі “наслідувати природу в писаннях” не обмежується лише наставлянням, а йде далі, поширюючись на композицію і сюжетну канву роману.

Для роману, як і взагалі для мистецтва слова, недостатньо одного змісту, яким би актуальним і цікавим він не був. Необхідно ще виразити цей зміст художньо, образно переконливо. Мова Сервантеса стала зразком для інших письменників, на основі якої почала свій сучасний шлях художня література.

У межах художнього досвіду навіть крайні полюси творчих пошуків, часом, з’єднані безліччю внутрішніх переходів, проміжних зчеплень. Справа, однак, не лише у видимих поєднаннях шахрайського, лицарського романів, героїчної епопеї й елементів гумору, але і в самій суті рухливого, діючого інтенсивного різноманіття. Суть ця в тому, що лінії взаємного тяжіння письменницьких індивідуальностей, манер, стилів не завжди і не обов’язково розбігаються по різних полюсах, але володіючи доцентровою енергією, можуть перетинатися в одному місці. Звідси широта і безліч аналогій, що виникають відразу ж, щойно ми приступаємо до аналізу художнього твору і починаємо розглядати його не як замкнений у собі художній світ, а ставимо його в національний контекст стильових традицій і новаторських шукань романного жанру.

Дослідницькі роботи з літератури Іспанії ранніх епох, її мови і стилю найрізноманітніші. І все-таки, чи приділяється увага історичним реаліям, які стоять за текстом, пошуку мовних і поетичних паралелей, відкриттю міфопоетичного субстрату чи збільшенню знайденого шару лексичних запозичень, одна традиція залишається незмінною: твір старої літератури вивчається принципово інакше, ніж тексти нової літератури. Можна припустити і деяку упередженість стосовно стародавніх текстів: критерій оцінки починає зникати. Твори згодом втрачають ідеологічну гостроту (наприклад, прославляння васальної честі в “Пісні про Роланда”, у “Пісні про Сіда” вже давно естетично не

“працює”), зате вони (ці твори) набувають окраси неповторності (підвищену, зокрема, чисто пізнавальний інтерес) і “очищену” загальнолюдську сконцентрованість змісту. Явище це вже відзначалося істориками мистецтва: чим старше знайдене, тим воно здається а пріорі художнішим, і тим цікавіше порушити питання про те, якими будуть здаватися через сотні років оточуючі нас предмети культури – прекрасними чи обивательськи позбавленими смаку.

Даний феномен, мистецьки безсумнівно значимий, має і зворотний бік, коли дослідницька увага приділяється справжнім шедеврам старого часу. Звичайно провідними є три напрями: 1) пошук паралельних відповідностей, перекликів літературних, лінгвістичних, етнолінгвістичних, крос- і внутрішньожанрових і т.д.; 2) пошук генетичних джерел, відновлення більш ранніх зразків, кореляція з ними даного тексту; 3) установлення відповідностей на рівні реалій: історичних, географічних, біологічних. Таким чином, власне поетиці тексту, розкриттю його глибинних значеннєвих особливостей відводиться в загальному комплексі досліджень не настільки вже велике місце. До сказаного слід додати, що стилістика жанру, будучи історичною категорією мови художньої літератури і відповідно літературної мови, виникла як нормалізуюча тенденція у межах усних (фольклорних) форм і забезпечила розвиток цих форм і самої літературної мови на новому етапі – етапі виникнення писемного тексту народною романською мовою не в загальному значенні, а конкретно, в межах історичних національних жанрів.

В естетиці стародавнього світу бере свій початок поняття літературного жанру як способу вираження художнього змісту. Нам видається, що літературний жанр по самій своїй природі відбиває найбільш стійкі, “віковічні” тенденції розвитку літератури. У той же час жанр завжди зберігає невмирущі елементи архаїки. Правда, ця архаїка зберігається в ньому лише завдяки постійному її оновленню, вірніше сказати, осучасненню. Жанр завжди і той і не той, завжди і старий і новий одночасно. Жанр відроджується й оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури й у кожному індивідуальному творі даного жанру. У цьому сутність і життя жанру. Ми згодні з думкою М.М.Бахтіна, що “жанр живе сьогоднішнім, але завжди пам’ятає своє минуле, свій початок. Жанр – представник творчої пам’яті в процесі літературного розвитку. Саме тому жанр і здатний забезпечити єдність і неперервність (розрядка автора – В.Д.) цього розвитку” [8:121-122].

Уперше висуваючи поняття епосу, драми і лірики, Платон ставив в основу засоби ведення мовлення в творі. За словами античного філософа, у ліриці “поет говорить від себе і не прагне змінити напрямок наших думок так, начебто крім нього говорить ще хтось”. Драма розумілася Платоном як протилежність ліриці (тут висловлюються герої, але не автор), а епічний рід розглядався як змішаний, з’єднуючий начала, притаманні ліриці і драмі [9:50-51]. “Засобами наслідування” у поезії назвав Аристотель епос, лірику і драму [9:115].

У світлі пізнішої, але не менш впливової в даний час традиції епос, лірика і драма виступають, насамперед, як певні типи художнього змісту. У цьому смислі тип художнього змісту відноситься, власне кажучи, до поняття “літературного роду”. Філософські категорії в новій теорії літературних родів як би накладалися ззовні на складний світ явищ мистецтва.

До царини поезики повернена категорія літературного роду, яка розуміється як певний тип художньо-мовних структур, дослідниками ранніх стадій мистецтва, зокрема О.М. Веселовським (1838-1906), який висунув гіпотезу виникнення епосу, лірики і драми з обрядового хору. За Веселовським, форми епосу, лірики і драми, від яких пішла назва відомих поетичних родів і епох поезії, дані задовго до появи в історії тих особливостей світогляду, на які ми переносили визначення епічного, ліричного і т.п. [10:49].

Питання про природу і сутність слова, про втілення в ньому “світогляду” належать до числа “вічних” питань мовознавства. Лінгвістичний збіг чи підтвердження гіпотези виникнення епосу, лірики і драми з обрядового хору О.М. Веселовського знаходимо в найменуваннях перших літературних творів різних народів – “Пісня про мого Сіда”, “Пісня про Роланда”, “Пісня про Нібелунгів”? Чи симптоматичне ім’я “слово” у “Слові о полку Ігоревім”, “Слові про погибель Руської землі”? Різними виявляються індивідуальні стилі кожної з таких воєнних повістей, розповсюджених у стародавній літературі взагалі. Твори одного жанру, але різної національної традиції, що йде від народу, в якому з вуст у вуста переходять не лише пісні, казки, билини, прислів’я і приказки, але й судження, почуття, так чи інакше виражені думи. Традиції цього роду створюють внутрішню єдність тієї чи іншої національної літератури, національної культури, єдність різноманітних її стилів.

Поява гіпотези О.М. Веселовського символічна в збагненні духовної культури людства. Джерела сучасної іспанської пісні простежуються в XI столітті і, очевидно, сягають на два-три сторіччя у глибінь епохи становлення національної мови. Схвильовано і яскраво, мовою поезії написано про іспанську пісенну поезію в передмові до збірки зразків народної лірики, що представляє всі жанри – харджи, вільянсіко, копли, сегідильї, весільні пісні й плачі, дитячий фольклор, колискові – усіх регіонів Іспанії: Астурії і Сантандера, Арагону і Наварри, Кастилії, Леона, Естремадури, Леванте, Андалузії, а також Канарських островів. У полеміці про народну традицію і народне походження малих форм іспанської поезії Хуан Рамон Хіменес заперечував термін “народне мистецтво” і говорив про “народну традицію наслідування мистецтва” [11:15]. За образним висловом Антоніо Мачадо, саме фольклор “і був тією священною глиною, з якої Сервантес виліпив найсамобутніше з літературних творів” [там само].

Р.О. Будагов цілком справедливо зауважує, що, коментуючи той чи інший текст великого письменника чи документ важливого історичного змісту, філологи прагнуть віднести подібні тексти і пам’ятники до загальної культури даного народу. *“Окрема проблема (тлумачення тексту) набуває загального значення: стає більш очевидним, з яких джерел виникає та чи інша культура, який матеріал вона має”* [12:7]. Дослідники всіх епох надавали особливо важливого значення текстам. Саме з вивчення текстів починався розвиток, еволюція, удосконалення філологічної науки. Цікаво, що вже за часи Пісістрата (VI ст. до н.е.) греки збирали тексти літературних творів, прагнучи тим самим зберегти їх від псування і загибелі, з різних джерел намагалися відновити справжній авторський текст. Лише після такого роду роботи комісія з чотирьох знавців на чолі з Ономакритом змогла відновити текст поем Гомера. Філологічна наука, власне кажучи, і почалася з появи джерелознавства.

Відомий гуманіст і покровитель гуманістів Микола V (Nicolás V, Томмазо Парентучеллі), опинившись на папському престолі (1447-1455), витратив багато сили й енергії на збирання рукописів. Він був у постійному листуванні з гуманістами, замовляв їм роботи, і заснував знамениту згодом Ватиканську бібліотеку, у якій зібрав більш п'яти тисяч дорогоцінних рукописів. Минали сторіччя, і скромна бібліотека, заснована Римським Папою у XV сторіччі, виросла в найбагатше книгосховище. Одне із самих чудових творів іспанського народу – героїчний епос раннього Середньовіччя – не канув у Лету не лише через щасливу випадковість (мабуть, далеко не рідку) наявності на тому чи іншому етапі розвитку цивілізації мудрих і завбачливих “мужів”, переписувачів, учених, укладачів хронік. Виникаючи в природних умовах буття і переборюючи своєрідний фільтр історичної дистанції, епос заявляє про яскраву самобутність цілої естетичної епохи відносин між людиною й історією. Тут ми маємо епічний матеріал, що цілком став літературою і зберіг для нас інтерес як надбання культури.

Прагнення діячів ранніх періодів іспанської літератури опанувати більш розвиненими мовними формами мистецтва інших народів для розвитку засобів вираження своєю рідною мовою на практиці, як бачимо, виливалося у запозичення жанрів, створених у літературах народів, що оточували Іспанію. Стан із літературою певним чином нагадує стан із мовою. Зважаючи на обидва можливі угруповання мов, генетичне (за сім'ями) і негенетичне (за союзами), можна сказати, пише М.С. Трубецької (1890-1938), що всі мови земної кулі являють собою певну безперервну мережу ланок, що взаємно переходять одна в одну нібито райдужну. І саме через неперервність цієї мовної райдужної мережі і з огляду на поступовість переходів від одного її сегмента до іншого, *“загальна система мов земної кулі за всього свого строкатого розмаїття являє все ж таки певне, правда лише пізнаване розумом, єдине ціле. Таким чином, у царині мови чинність закону дроблення призводить не до анархічного розпорошення, а до стрункої гармонічної системи, у якій кожна частина, аж до найдрібніших, зберігає свою яскраву неповторну індивідуальність, і єдність цілого досягається не втратою частин, а неперервністю самої райдужної мовної мережі”* [13:157].

Вивчення мовної реальності в історичному аспекті розкриває глибокий внутрішній зміст і взаємозв'язок національної ознаки романських мов, їх племінної, діалектної і соціальної стратифікації. Те, що лексика рухлива, легко запозичується, переходить з однієї мови в іншу, порушуючи межі і кордони споріднених і неспоріднених мов, – суть мови, що визначається діалектичною природою її функціонування. Особливо в період становлення національної мови процес нескінченно різноманітних переходів, досить-таки істотних у розумінні чинності закону дроблення колись єдиної мови, помітно активізується. Це, мабуть, і виправдовує той факт, що стан літературної пам'ятки “Пісня про мого Сіда” не дає можливість приписати її тому чи іншому іспанському діалекту [14:217]. Однак, якщо врахувати висновок Р.Менендеса Підаля після ретельного вивчення маршруту Сіда за “Піснею” про те, що автора треба шукати в районі Мединаселі і Сант-Естебан де Гормас, тобто в південно-східній частині Кастилії, то можна визнати кастильське походження “Пісні”. Тим більше, що автору цієї літературної пам'ятки найкраще відома географія саме Кастилії і події, що там відбуваються. Діяння Сіда в інших краях він або передає дуже скорочено, або зовсім опускає, або

спотворює [15:24-27]. Факти мовної системи “Пісні” також свідчать на користь кастильського діалекту. Для більшої переконливості процитуємо слова Менендеса Підаля: “*Este idioma hispano-romano, continuando en su natural evolución, es el mismo que aparece constituido ya como lengua literaria en el Poema del Cid, el mismo que perfeccionó Alfonso el Sabio, y, sustancialmente, el mismo que escribió Cervantes*” [16:8-9]. “Ця іспано-романська мова, продовжуючи свій шлях природного розвитку, – та сама, що представлена вже організованою літературною мовою в “Поемі про Сіда”, та сама, яку вдосконалив Альфонс Мудрий, і, в основному, та сама, якою писав Сервантес”. Тут йдеться не про національну мову, що сформувалася, а про мову епохи становлення і розвитку національної мови, що продовжувалася до XVI – першої чверті XVII століття, епохи мови “Пісні про мого Сіда”, поеми “Граф Фернан Гонсалес”, “Книги про Олександра”, Гонсало де Берсео, лицарського роману “Амадис Галльський”, Альфонса X, Хуана Руїса, Хуана Мануеля, Перо Лопеса де Айали, Альфонса Альвареса де Вільясандіно, Фернана Санчеса де Талавери, Енріке де Арагона, Хуана де Мени, Хорхе Манріке, Франсіско де Кеведо, Сервантеса й інших іменитих і безіменних поетів і письменників, які глибоко і різноманітно оцінювали дійсність, національну самобутність традицій, вірувань, звичок, ідеалів і пороків суспільства, зміцнюючи позиції національної іспанської мови на тлі загального прогресу європейської і світової культури.

Що ж стосується відображення картини світу в цих перших писемних літературних пам’ятках, то слід зазначити, що для тих, хто в іспанській літературі початкової стадії становлення національної мови і літератури бачить лише одну сторону – “наслідування”, – проблема національного змісту, національної своєрідності зображуваного світу, національної специфіки мовного прочитання “картини світу”, звичайно, зовсім і не існує. Вплив однієї культури, літератури на іншу пов’язаний із самою суттю їхнього розвитку і при природному процесі цього розвитку аж ніяк не веде до нівелювання національних розходжень. “Важливо лише, щоб вплив однієї культури на іншу не був гнітючим, щоб культурні запозичення органічно перероблялися і щоб зі своїх і чужих елементів створювалося нове єдине ціле, щільно пригнане до своєрідної національної психіки даного народу” [13:159]. Та райдужно-різноманітна мережа неповторно-індивідуальних національних культур земної кулі, про яку говорить М.С. Трубецької, зберігає свою “конструкцію” навіть у випадку впливів: *Por nacer en espino /*

la rosa, yo no siento / que pierde, ni el buen vino / por salir del sarmiento. / Nin vale el açor menos / porque en vil nido siga, / nin los enxemplos buenos porque judío los diga [17:54]. “Від того, що троянда народжується серед колючок, я думаю – вона не стає гірше, як і добре винце не втрачає смаку від того, що народиться на лозі, яструб від того не гірше, що з’явився на світ у брудному гнізді, – так і добрі повчання не стають дурними тому лише, що їх висловив єврей”. Строфи (63-64) з першого твору іспано-єврейської літератури, що дійшов до нас іспанською мовою, “Моральні прислів’я” (1351) Сем Тоба образно формулюють ідею “національного”.

У XIII столітті в “Загальній Хроніці” Альфонс X Мудрий, переборюючи кордони, що розділяли в ті часи народи Іспанії, говорить не про одну Кастилію, а про всю Іспанію: “*Espanna sobre todas es engennosa, atreuuda et mucho esforçada en*

lid, ligera en affan, leal al sennor, affincada en estudio, palaciana en palabra, complida de todo bien; non a tierra en el mundo que la semeie en abundança, nin se eguale ninguna a ella en fortalezas et pocas a en el mundo tan grandes como ella. Espanna sobre todas es adelantada en grandez et mas que todas preciada por lealdad. ¡Ay Espanna ! non a lengua nin engenno que pueda contar tu bien” [18:311] “Усім багата Іспанія, але особливо вражають її гострий розум, завзята доблесть, могутня сила, легкість поривів, стійкість у вірі, наполегливість у збагненні істини, люб’язність у звертанні, прихильність благій справі. Немає на світі землі, що зрівнялася б з нею в достатку, рівних їй немає і по міцності фортець, і мало є у світі таких великих, як вона. Але найбільше вона вражає величчю духу, більше від інших цінують її за чесність і відданість. О, Іспанія! Ні слів, ні таланту не вистачить, щоб повідати, як милостива ти!”

Що хвилює, зближує, ріднить Альфонса Мудрого з анонімним автором “Слова про гибель Руської землі” XIII століття, який оплакує гибель Русі і розповідає про могутність, багатство і красу Руської землі до навали монголів? Пор.: *“О світло світла і красно прикрашена земля Руська!”*

Багатьма красотами ти нас дивуєш: дивуєш озерами багатьма, ріками і джерелами місцевошанованими, горами крутими, пагорбами високими, дібровами частими, полями дивовижними, звірами різними і птахами незліченними, містами великими, селами дивовижними, садами монастирськими, храмами церковними і князями грізними, боярами чесними, вельможами багатьма! Усього ти сповнена, земля Руська, о правовірна віра християнська!” [19:86].

Печаткою самотності відзначені дані фрагменти, рівноцінні перед лицем історії своїм національним духом, високим патріотичним почуттям любові до Вітчизни, що як жива естафета передається з покоління в покоління, заповідається від поета до поета. Це той мотив, що природно і закономірно визначає у творах мистецтва слова дійсність життя, достовірну сутність його явищ, далеко виходячи за рамки епохи і межі свого національного надбання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966.
2. Григорьев В.П. Становление языка испанской национальной литературы (К постановке проблемы стилистики жанра как ведущей категории в познании особенностей начального периода развития языка и литературы): Учеб. пособие. – Л.: Гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена, 1975.
3. Османова А.Г. Значение диалога в жанровой структуре “Селестины” Ф. де Рохаса // Сервантесовские чтения. – Л.: Наука, Ленинградск. отд-ние, 1985.
4. Тальвет Ю.К. “Жизнь Ласарильо с Тормеса” (Опыт литературно-типологического анализа) // Сервантесовские чтения. – Л.: Наука, Ленинградск. отд-ние, 1985. – С. 55-62.
5. Пастушенко Л.И. “Жизнь есть сон” Кальдерона и “История жизни пройдохи по имени дон Паблос” Кеведо // Ibérica. Кальдерон и мировая культура / Отв. ред. Г.В. Степанов. – Л.: Наука, Ленинградск. отд-ние, 1986. – С. 75-84.
6. Державин К.Н. Франсиско де Кеведо и “История жизни пройдохи” // Франсиско де Кеведо и Вильегос. История жизни пройдохи по имени дон Паблос, пример бродяг и зеркало мошенников. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. – С. 3-21.
7. Штейн А.Л. На вершинах мировой литературы: [Очерки]. – М.: Художественная литература, 1988.
8. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – 4-е изд. – М.: Советская Россия, 1979.
9. Аристотель и античная литература / Отв. ред. М.Л. Гаспаров. – М.: Наука, 1978.
10. Асмус В.Ф. Вопросы теории и истории эстетики: Сб. ст. – М.: Искусство, 1968.
11. Гелескул А.М. Испанская песенная поэзия // Испанская народная поэзия. – М.: Радуга, 1987. – С. 7-52.
12. Будагов Р.А. Филология и культура. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1980.
13. Трубецкой Н.С. Вавилонская башня и смешение языков // Изв. АН. Серия Литературы и языка. – 1990. – Т. 49. – №2. – С. 152-160.
14. Смирнов А.А. “Песнь о Сиде” как литературно-исторический и художественный памятник // Песнь о Сиде. Староиспанский героический эпос. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – С. 214-226.
15. Menéndez Pidal R. Introducción. Fecha del Poema y estado en que llegó a nosotros // Poema de mio Cid. Clásicos castellanos. – 6-a ed. – Madrid: Espasa-Calpe, S.A., 1951. – P. 7-97.
16. Menéndez Pidal R. Manual de Gramática Histórica Española. – 15-a ed. – Madrid: Espasa-Calpe, S.A., 1977.
17. Sem Top. Proverbios morales. // Chabàs J. Antología General de la Literatura Española (Verso y Prosa). – La Habana: Cultural, S.A., 1955. – P. 53-54.
18. Primera Crónica General. Estoria de España que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289. Publicada por

ДАНИЛЬЧЕНКО Д.О.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

ПАСИВ АДРЕСАТА: ГРАМАТИКАЛІЗАЦІЯ ТА УЗУАЛІЗАЦІЯ

Об'єктом дослідження виступає пасив адресата (далі – ПА), аналітична конструкція сучасної німецької мови, яка складається з ауксилярного дієслова *bekommen* або його стилістичних варіантів *kriegen* чи *erhalten* і дієприкметника II змістовного дієслова. **Предмет** дослідження – процес граматикалізації ПА.

Актуальність дослідження полягає в потребі визначити ступень граматикалізації окремих типів ПА. В якості **матеріалу** дослідження ми послуговуємося результатами лінгвістичного експерименту, проведеного нами із залученням інформантів-носіїв німецької мови.

Мета дослідження – перевірка гіпотези щодо системності окремих типів ПА в сучасній німецькій мові та співвіднесення емпіричних даних, отриманих при опрацювання картотеки вживань ПА в текстах публіцистичного, віртуального, художнього, інституціонального та юридичного дискурсів, з результатами лінгвістичного експерименту. **Наукова новизна** зумовлюється визнанням того, що ПА – неоднорідна граматична конструкція сучасної німецької мови, у рамках якої виділяється декілька структурно-семантичних типів з різним ступенем граматикалізації.

Зв'язок з науковими завданнями та постановка загальної проблеми. Стаття виконана в рамках дисертаційної роботи на тему “Номінативний і комунікативний аспекти граматикалізації пасива адресата в сучасній німецькій мові”. **Завданням статті** є визначити ступень узуалізації чотирьох типів ПА.

Серед **останніх досліджень і публікацій** з теорії граматикалізації необхідно відзначити роботи О.С. Кубрякової [9; 10], В.А. Плунгяна [12], Т.А. Майсака [11], Т.І. Гаврилова [2], G. Diewald [16; 17], T. Givon [18], B. Heine, U. Claudi і F. Hünemeyer [20], P.J. Hopper і E.C. Traugott [21], Chr. Lehmann [24], O. Teuber [28], у яких були розроблені та уточнені загальні закономірності процесу граматикалізації різних частин мови, її етапи, види, параметри і рушійні сили. У дослідженнях J.O. Askeidal, O. Leirbukt і M. Reis було доведено існування ПА як граматичної конструкції в німецькій мові та визначено обмеження для його вживання [14; 25; 27]. Невирішеними залишаються питання щодо місця ПА в парадигмі пасивного стану, його типологізації та критеріїв, які мають бути покладені у основу останньої, а також у виявленні комунікативних ситуацій, найбільш типових для вживання ПА.

Відомо, що нові граматичні форми виникають у мові внаслідок двох процесів: за принципом аналогії (утворення нової форми “за моделлю іншої”) і в результаті граматикалізації (“перехід автономного слова в розряд граматичного елемента”, “отримання автономним словом граматичного характеру” [26:7]). Г. Дівальд підкреслює, що граматикалізація – це розвиток граматичних функцій у лексичних одиниць, для яких початково було властиво лише лексичне значення або менш виражене граматичне значення [17:29].

Граматикалізація має два аспекти – діахронний і синхронний, про що експліцитно пишуть П. Хоппер і Е. Трауготт: “Граматикалізація вивчається з двох перспектив. Одна з них – історична, яка вивчає мовний матеріал для розвитку граматичних форм і типові шляхи для цього розвитку, що приводять до цих форм. З цієї перспективи під граматикалізацією, як правило, розуміють серію мовних змін, проходячи крізь які в процесі вживання в мові лексема стає грамемою або грамема підсилює свої граматичні властивості. Друга перспектива – синхронна і розглядає граматикалізацію в першу чергу як дискурсивно-прагматичне явище, яке підлягає вивченню з позицій типових вживань форми у мові” [22:2].

Під граматикалізацією в **діахронії** розуміють розвиток граматичного мовного знаку з лексичного, тобто процес трансформації лексеми в грамему. На цю характеристику стосовно категорії стану звертає увагу А.В.Бондарко, відмічаючи, що “формування видової системи стало результатом граматикалізації тих чи інших способів дії” [1:15]. Другою іпостассю цього процесу виступає розвиток із грамами з меншим ступенем граматичності іншої грамеми з більшим ступенем граматичності [22:2].

Граматикалізація в **синхронії** передбачає паралельне співіснування певного знаку з різним ступенем граматикалізації. Знак може знаходитися у стані **дивергентності**, тобто продовжувати існування в мовній системі як лексема та одночасно розвиватися у грамему, яка використовується в різних функціях [21; 22]. Саме явище дивергентності ми спостерігаємо при граматикалізації ПА, ауксиларії якого продовжують функціонувати в німецькій мові також як змістовні дієслова.

При граматикалізації не існує чіткого протиставлення знаків за критерієм “лексичний” – “граматичний”, а проявляється певний континуум і постійний розвиток. Провести чітку демаркаційну лінію, до якої відповідні одиниці є “абсолютно” лексичними, а після перетину якої – “абсолютно” граматичними, неможливо. Про цю амбівалентну закономірність нагадує В.М.Жирмунський. Зокрема від відмічає, що “аналітичне формотворення має характер процесуальний з перехідними випадками більшої або меншої граматизації, які слід розглядати не як метафізично ізольовані класифікаційні клітини, а, говорячи мовою діалектики, як “вузлові точки” в процесі розвитку, які репрезентують низку послідовних ступенів граматикалізації, співіснуючі одночасно в мові без непроникних перегородок між ними” [6:12].

Характеризуючи засоби вираження категорії стану і ряд “проміжних випадків”, В.А.Плунгян відмічає, що “проведення межі між граматичним і неграматичним завжди було предметом інтенсивних дискусій” [12:17]. Для отримання даних щодо граматичності конструкцій з ПА, а також ступеню їх граматикалізації нами було застосовано метод лінгвістичного експерименту. Поняття “граматичності” трактується в лінгвістиці неоднозначно [15:216]. Х. Глюк дотримується позиції, що “граматичність – це характеристика всіх мовних структур, які знаходяться в рамках представленого граматичними правилами нормативного апарату певної моделі граматики” [19:256]. Граматичність базується на “інтуїтивному володінні правилами щодо нестандартних форм” [15:261] і виступає ідеалізованою категорією. Зважаючи на цей факт, Н.Хомський вводить поняття “прийнятності” (acceptability) [19:256].

У німецькій філології останнім часом досить розповсюджена думка, що дані лінгвістичного експерименту (так звані *Sprecherurteile* / *Grammatikalitätsurteile*) є для лінгвістичного дослідження менш репрезентативними, ніж аналіз комунікативних прикладів (*Hörbelege*). Особливо ця позиція релевантна для тих випадків, коли дослідження стосується форм, які знаходяться в процесі граматикалізації [23]. Даний підхід легко пояснити – часто носій мови, сам того не усвідомлюючи, в процесі невідповідної комунікації генерує висловлювання з новою та “суперечливою” граматичною формою [15:262]. Якщо комуніканту ставиться питання, чи є генероване ним речення граматично коректним, відповідь – після короткого розмірковування – нерідко буває негативною. Для цього є логічне пояснення: будь-які нові граматичні форми виникають у реальному процесі комунікації – спостерігається “порушення” прескриптивних норм, яке стає дедалі частішим. В решті решт спрацьовує закон діалектики – перехід кількості в якість. Мовці у своїх оцінках та судженнях, як показують спостереження, значно консервативніші, ніж в усному мовленні, самі цього не усвідомлюючи. Прямо поставлене питання щодо граматичної коректності насторожує інформанта і приводить до консервативної оцінки іновативного граматичного явища.

У цьому випадку йдеться не про граматичну помилку, а про дистанцію між нормативно-прескриптивним граматичним апаратом, з одного боку, і фактичною реалізацією мови у комунікації, з іншого. Подібні ситуації підтверджують, що в мові, яка є динамічною саморегулюючою системою, дуже важко розділити всі висловлювання за критерієм “граматичності / неграматичності” і що між даними поняттями не існує і не може існувати чіткої межі.

На важливість виявлення проміжних стадій вказує В.А. Плунгян: “Бінарне протиставлення граматичного та неграматичного має бути доповненим характеристиками багаточисельних проміжних явищ” [12:2]. Цієї позиції дотримується також В.І. Говердовський, наголошуючи на тому, що “дихотомія правильності / неправильності постає відносною категорією, тому що діалектична точка зору базується на безперервній плинності речей” [3:59]. Пор. також: “Розвиток мови визначається прагненням мовців зберегти конвенціоналізоване вживання мовних одиниць і неможливістю це зробити. Люди прагнуть зберегти норму і разом з цим змушені її постійно змінювати. Норма обмежує використання мовних одиниць і словосполучень, а актуальні потреби спілкування постійно зламують нормативні обмеження, використовуючи можливості, які закладені в мовній системі” [13:119]. Таким чином, “граматична коректність” і мовна норма, безперечно, не є константами. Вони виступають динамічними категоріями, які змінюються в часі.

В анкетуванні, проведеному в листопаді 2007 року в Лейпцігському університеті (Німеччина), брали участь 42 інформанта, які навчаються за спеціальністю “германська філологія” і для яких німецька – рідна мова. Усі студенти знаходились на другому етапі навчання (*Hauptstudium*).

Зважаючи на зазначені вище методологічні розмірковування, експеримент було організовано таким чином, що в інформанта у ході анкетування була можливість вибору між трьома оцінками. Це дозволило вирішити своєрідний внутрішній мовний конфлікт, пов’язаний з такими важливими факторами як

пуризм і “відчуття мови” та протиставлена ним комунікативна реальність. Інформанту надавалась можливість вибору між варіантами відповіді:

- 1) наведене речення є граматично правильним;
- 2) наведене речення є граматично неправильним;
- 3) наведене речення є граматично правильним, проте звучить незвично (я б так не сказав / сказала).

Інформанти могли також залишити свій коментар щодо речення з анкети, стосовно якого здійснюється оцінка. Ми свідомо не задавали рамок відповіді та будь-яких формулювань для коментарів. Згідно з концепцією експерименту, коментарі були його факультативною складовою. Метою експерименту було визначення граматичності і ступеню узуалізації пасивних форм. Між граматичністю та узуалізацією, на нашу думку, існує відмінність, яка полягає у наступному: граматичною є форма, яка повністю відповідає нормативним правилам та увійшла до граматик німецької мови, тобто до її граматичного апарату. Під узуалізацією ми розуміємо, вслід за С.Г. Карімовой, “входження певної одиниці до узусу” [7:17]. Процес узуалізації релевантний для всіх мовних рівнів, в даному випадку йдеться про узуалізацію на морфосинтаксичному рівні. Для узуалізації граматичного явища потрібне його багаторазове повторення якомога більшою кількістю носіїв мови. Узуалізація – це процес, який супроводжує граматиалізацію будь-якої грами.

Форма є узуалізованою, якщо вона активно використовується в комунікації і не викликає істотних “протестів” збоку інших учасників процесу спілкування. Узуалізація – це своєрідна сходінка для мовної форми на шляху від її оказіонального вживання до стану граматичності. Якщо “граматиалізація” в діяхронному аспекті є динамічним явищем, то граматичність – статичним. Граматичність оцінюється як відповідь на питання, чи є речення граматично правильним, узуалізація – по кількості консервативних відповідей щодо його прийнятності. Вслід за А.П. Кліменком, ми вважаємо форму граматично правильною, якщо 75 % або більше інформантів підтвердили її коректність в ході анкетування [8:19].

Розглянемо матеріал експерименту. У ході аналізу ми співвідносимо прецеденті речення зі структурно-семантичними типами ПА. Запропонована нами типологізації конструкції детально розглянута в роботах [4; 5].

Граматичність речень (1) – (6) не викликає сумнівів у жодного інформанта: (1) *Peter bekommt ein neues Buch von der Tante geschenkt*; (2) *Peter kriegt ein neues Buch von der Tante geschenkt*; (3) *Peter erhält ein neues Buch von der Tante geschenkt*; (4) *Claudia bekommt ihr Geschenk zugeschickt*; (5) *Claudia kriegt ihr Geschenk zugeschickt*; (6) *Claudia erhält ihr Geschenk zugeschickt*. Ці речення належать до першого типу ПА. Лексичними репрезентантами предикатів дії є дієслова з трьома обов’язковими або двома обов’язковими та одним факультативним актантом, які позначають “безпосереднє отримання кимсь конкретно-предметного об’єкту від когось” (пор.: 1 – 3) або “опосередковане отримання кимсь конкретно-предметного об’єкту від когось” (пор.: 4 – 6). Вживання ауксилярії не впливає на оцінку респондентів, що дає підставу говорити про повну узуалізацію цього типу. Ауксилярні дієслова на даному етапі граматиалізації ПА повністю зберігають своє базове лексичне значення (отримання конкретного або абстрактного об’єкту).

У реченнях (7) *Klaus bekommt alle seine Fragen vom Steuerberater schriftlich beantwortet*; (8) *Klaus kriegt alle seine Fragen vom Steuerberater schriftlich beantwortet* і (9) *Klaus erhält alle seine Fragen vom Steuerberater schriftlich beantwortet* змістовне дієслово має значення “повідомлення” (передача відповіді на поставлені адресатом запитання в письмовому вигляді), оцінки всіх респондентів підтверджують їх граматичність.

У реченнях (10) – (12) змістовне дієслово позначає надання підтвердження: (10) *Petra bekommt ihre Teilnahme vom Seminarleiter bescheinigt*; (11) *Petra kriegt ihre Teilnahme vom Seminarleiter bescheinigt*; (12) *Petra erhält ihre Teilnahme vom Seminarleiter bescheinigt*. Усі 42 інформанта вважають речення з *bekommen* і *kriegen* правильними, 2 опитуваних вказали на незвичність речення з *erhalten*.

У реченнях (13) – (15) в якості змістовного дієслова вживається *erzählen*, яке позначає передачу інформації в усній формі: (13) *Ich bekomme diese lustige Geschichte öfters erzählt*; (14) *Ich kriege diese lustige Geschichte öfters erzählt*; (15) *Ich erhalte diese lustige Geschichte öfters erzählt*. Наведені речення відносяться до другого типу ПА. Розвиваючись за моделлю першого, конструкції цього типу відрізняються певним ступенем десемантизації ауксиларій. Лише один інформант вважає вживання ПА некоректним в (13) і (14). Два інформанта вказали на те, що речення (15) з *erhalten* є неправильним, ще три – незвичним. Деякі респонденти вказали в коментарі, що *erhalten* є тут стилістично завищеним.

У реченнях (16) – (18) актуалізується ПА у ситуації відчуження власності: (16) *Er bekommt von chinesischen Beamten seinen Pass abgenommen*; (17) *Er kriegt von chinesischen Beamten seinen Pass abgenommen*; (18) *Er erhält von chinesischen Beamten seinen Pass abgenommen*. Ці речення відповідають третьому типу ПА та репрезентують просунуту стадію граматикизації, на якій відбувається повна десемантизація ауксиларного дієслова. Переважна більшість інформантів (37 з 42, тобто 88 %) вважають речення з *bekommen* і *kriegen* правильними. У той же час речення (18) неправильним вважають 37 респондентів. Необхідно відмітити, що два інформанта все ж таки оцінюють це речення як правильне, а ще три – як незвичне. Ці доки поодинокі оцінки опитуваних сигналізують початок процесу граматикизації *erhalten* для третього типу ПА. Дуже схожі відповіді ми отримали при оцінці граматичності речень (19) – (21), які також відносяться до третього типу ПА. Дієслово-предикат позначає в цих реченнях “часткову” втрату пацієнса (скорочення грошових виплат): (19) *Wir bekommen unsere Gratifikationen vom Vorstand dieses Jahr gekürzt*; (20) *Wir kriegen unsere Gratifikationen vom Vorstand dieses Jahr gekürzt*; (21) *Wir erhalten unsere Gratifikationen vom Vorstand dieses Jahr gekürzt*.

Речення (22) – (24) відносяться до четвертого типу ПА, який репрезентує хронологічно останню стадію в процесі граматикизації конструкції: (22) *Fragen Sie ruhig, hier bekommen Sie immer geholfen!*; (23) *Fragen Sie ruhig, hier kriegen Sie immer geholfen!*; (24) *Fragen Sie ruhig, hier erhalten Sie immer geholfen!* 24 інформанта вважають, що речення (22) і (23) є граматично правильними, ще 8 – правильними, проте незвичними і лише 10 – неправильними. У той же час усі 42 інформанта вказали на те, що речення (24) з *erhalten* – граматично неправильне. Оскільки для цього типу релевантним є не семантичний, а структурний критерій, неможливо точно сформулювати семантичні характеристики відповідних дієслів.

Якщо для перших трьох типів констатується процес семантичної редукції базового лексичного значення, який йде до повної десемантизації (тип III), то у дієслів четвертого типу наявна істотна структурна відмінність від інших – вони є двохвалентними, наприклад: *jmdm. applaudieren, widersprechen, helfen, gratulieren, schmeicheln, drohen, dienen*. Як і у третьому типі вживання ауксилярії *erhalten* не є граматичним.

Порівняємо наступні речення: (25) *Er bekam eine Ohrfeige verabreicht*; (26) *Er kriegte eine Ohrfeige verabreicht*; (27) *Er erhielt eine Ohrfeige verabreicht* і (28) – (30): (28) *Er bekommt eine verabreicht*; (29) *Er kriegt eine verabreicht*; (30) *Er erhält eine verabreicht*. Як у першій, так і у другій групі речень наявний глибинний відмінок малефактив, відповідні речення конституюють негативний вплив на адресата (отримання ляпасу). За рахунок редукції додатку *eine Ohrfeige verabreichen* → *eine verabreichen* відбувається значне пониження стилю. Зміна стилістичного рівня приводить до того, що 40 із 42 респондентів вважають речення (30) неправильним у той час, коли (27) вважають некоректним лише 13 респондентів. Обидва варіанти з *bekommen* і *kriegen* усі інформанти на фоні цього вважають граматичними. Така динаміка оцінки пояснюється стилістичною несумісністю ауксилярії *erhalten* і додатку. Подібні випадки доводять, що *erhalten* є найменш граматикалізованим з трьох допоміжних дієслів ПА та носії мови в аспекті дивергентності ще досить чітко відчують зв'язок між його вживанням у функції змістовного та ауксилярного.

Вислів *Hilfe versagen* передбачає відмову від надання допомоги адресату, проте у реченнях (31) – (33) він вживається у комбінації з запереченням *nicht*, яке нейтралізує зміст усього висловлювання. Пор.: (31) *Er bekam die Hilfe nicht versagt*; (32) *Er kriegte die Hilfe nicht versagt*; (33) *Er erhielt die Hilfe nicht versagt*. Якщо речення з *bekommen* і *kriegen* правильним вважають 39 інформантів, а неправильним – 2 (вони розцінюють усі випадки вживання ПА в ситуаціях відчуження власності некоректними, незалежно від ауксилярії), то речення з *erhalten* неправильним вважають лише 9 інформантів і ще 15 – незвичним. Респонденти підсвідомо змушені вирішити тим чи іншим чином “право на існування” семантичної невідповідності між значенням *erhalten* у вузькому змісті та значенням висловлювання в цілому, роблячи проекцію оцінки на граматичність ПА.

Таким чином, в сучасній німецькій мові ПА постає неоднорідною конструкцією, у рамках якої існують чотири структурно-семантичні типи. Розширення можливостей конструкції являє собою ланцюговий процес: граматикалізація та узуалізація одного типу сприяє за принципом мовної аналогії розвитку наступного. ПА здатні утворювати трьохвалентні перехідні дієслова (типи I-III) і, станом на сьогодні, обмежена кількість двохвалентних неперехідних дієслів (тип IV).

Отриманні результати підтверджують ефективність залучення інформантів з рідною мовою для оцінки коректності граматичних форм та виявлення перехідних етапів. Анкетування з можливістю факультативних коментарів постає ефективним методом для визначення суперечливих і периферійних моментів у граматиці через призму відчуття мови кваліфікованого в філологічному аспекті респондента. Цей

метод дозволяє перевірити гіпотези, що висуваються в роботі, та порівняти отримані данні з тими, що були розроблені при аналізі емпіричного матеріалу.

Висновки. ПА постає актуальним об'єктом для моделювання процесів граматикалізації в сучасній німецькій мові, що зумовлюється двома факторами. По-перше, спостерігається дивергентність *bekommen*, *kriegen* і *erhalten*, які використовуються як ауксиларії конструкції, проте у той же час продовжують функціонувати в лексичній субсистемі мови, маючи значення "отримання". По-друге, у рамках ПА наявні чотири структурно-семантичні типи конструкції, які хронологічно ілюструють послідовність процесу граматикалізації та його окремі стадії. Граматикалізація – це не тільки розвиток від лексичного знаку к граматичному, а й процес поступового посилення граматичних властивостей мовного знаку. Існуючі в рамках однієї конструкції чотири структурно-семантичних типа оптимально ілюструють і підтверджують цю специфічну характеристику процесу граматикалізації.

Перспективами дослідження є вивчення процесів граматикалізації пасива стану з ауксиларним дієсловом *haben* (*{Er bekommt den Arm eingegipst}* → *Er hat den Arm eingegipst*), який доповнює ПА як статичний еквівалент у рамках процесуально-статичної парадигми пасивного стану сучасної німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст. – Л.: Наука, 1971.
2. Гаврилюк Т.І. Граматикалізація конструкцій з модальними дієсловами *sollen* і *wollen* у сучасній німецькій мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 1997.
3. Говердовський В.І. Коннотация, "правильность" и норма речи // Мат-ли VII Всеукраїнськ. наук. конф. "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація". – Харків: Хакривськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С. 59-61.
4. Данильченко Д.А. Пассив адресата в парадигме страдательного залога современного немецкого языка // Вісник Хакривськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – 2007. – № 782. – С. 125-129.
5. Данильченко Д.О. Особливості вживання пасива адресата у віртуальному дискурсі // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. Зб. наук. праць. – К.: Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2008. – № 13. – С. 119-125.
6. Жирмунский В.М. Об аналитических конструкциях // Аналитические конструкции в языках различных типов. – М.: Наука, 1965. – С. 5-57.
7. Каримова С.Г. Адъективные фразеологические единицы метафорического характера в английском и русском языках: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: 10.02.20. – Казань, 2007.
8. Клименко А.П. К оценке результатов качественных синтаксических экспериментов // Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971. – С. 19-25.
9. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: РАН, 1997.
10. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
11. Майсак Т.А. Типологизация граматикалізації конструкцій с глаголами движения и глаголами позиции: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.20. – М., 2002. – 19 с.
12. Плунгян В.А. Грамматические категории, их аналоги и заместители: автореф. дисс. ... докт. філол. наук: 10.02.19. – М., 1998.
13. Попова З.Д., Стернин И.А. Общее языкознание. – М.: Восток-Запад, 2007.
14. Aske J.O. Grammatikalisierung und Persistenz im deutschen "Rezipienten-Passiv" mit bekommen/ kriegen/ erhalten // Leuschner T. Grammatikalisierung im Deutschen. – Berlin: de Gruyter, 2005. – S. 211-228.
15. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. – Stuttgart: Kröner, 2002.
16. Diewald G. Grammatikalisierung. Eine Einführung in Sein und Werden grammatischer Formen. – Tübingen: Niemeyer, 1997.
17. Diewald G. Ein diachrones Phasenmodell der Grammatikalisierung der Modalverben // Feilke H. Grammatikalisierung, Spracherwerb und Schriftlichkeit. – Tübingen: Niemeyer, 2001. – S. 29-47.
18. Givón T. On understanding grammar. – New York: Academic Press, 1979.
19. Glück H. Metzler Lexikon Sprache. – Stuttgart: J.B. Metzler, 2000.
20. Heine B., Claudi U., Hünnemeyer F. Grammaticalization: A conceptual framework. – Chicago : University of Chicago Press, 1991.
21. Hopper P.J. Principles of grammaticization: Towards a diachronic typology // Lehmann W.P. Language typology 1987: Systematic balance in language. Papers from the linguistic symposium, Berkeley, 1-3 December 1987. – Amsterdam: Benjamins, 1990. – P. 157-170.
22. Hopper P.J., Traugott E.C. Grammaticalization. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
23. Hundt M. Grammatikalität – Akzeptabilität – Sprachnorm. Zum Verhältnis von Korpuslinguistik und Grammatikurteilen // Lenz T., Schierholz S. Corpuslinguistik in Lexik und Grammatik. – Tübingen: Stauffenburg, 2005. – S. 15-40.
24. Lehmann Chr. New reflections on grammaticalization and lexicalization // Wischer I., Diewald G. New reflections on grammaticalization. – Amsterdam, Philadelphia : Benjamins, 2002. – P. 1-18.
25. Leirbukt O. Untersuchungen zum bekommen-Passiv im heutigen Deutsch. – Tübingen: Niemeyer, 1997.
26. Meillet A. L'évolution des formes grammaticales // Rivista di scienza – 1912. – № 12. – P. 6-22.
27. Reis M. Mona Lisa kriegt zuviel – Vom sogenannten Rezipientenpassiv im Deutschen // Linguistische Berichte. – 1985. – № 96. – S. 140-155.
28. Teuber O. Analytische Verbformen im Deutschen. Syntax – Semantik – Grammatikalisierung. – Hildesheim: Georg Olms, 2005.

ОКАЗІОНАЛІЗМИ В ТВОРАХ ДЖ. Р.Р. ТОЛКІНА ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА

Актуальність дослідження. Останнім часом з'явилося багато нових жанрів, зокрема жанр фентезі, які стають джерелом збагачення мовних ресурсів і предметом дослідження мовознавців і перекладознавців, які приділяють значну увагу виражальним засобам, використаним авторами художніх творів для створення власного, унікального стилю. Існування таких виражальних засобів, зокрема okazionalizmів, породжує пошуки їх перекладацьких відповідників, способи їх відтворення в перекладі, шляхи вирішення проблем, пов'язаних із перекладом okazionalizmів.

Метою дослідження є визначення способів відтворення толкінівських okazionalizmів засобами української мови.

Предметом дослідження стали прийоми перекладу okazionalizmів в українському перекладі творів Дж. Р.Р. Толкіна.

Об'єкт дослідження становлять okazionalizmi, виявлені в творах Дж. Р.Р. Толкіна, та їхні українські переклади.

Матеріал дослідження слугувала трилогія Джона Рональда Руела Толкіна "The Lord of the Rings" та її український переклад Олени Фешовець.

Наукові результати. В дослідженні комплексно розглянуто явище okazionalizmu як проблеми перекладу; запропоновано класифікацію okazionalizmів у "Володарі Перстенів", на конкретних прикладах розглянуто прийоми перекладу okazionalizmів на українську мову.

Автор художнього твору є, як правило, унікальною особистістю із своїм неповторним внутрішнім світом і індивідуальним стилем письма. Кожен митець використовує комплексну систему експресивних засобів, щоб справити бажане враження на читача. Адекватне відтворення більшості елементів цієї системи завжди становило проблему для перекладача. Розкриття авторського задуму залежить від найповнішого і найточнішого відтворення у творі кожного окремого елемента художньої форми. Okazionalizmi посідають окреме місце серед таких елементів, адже часто саме вони якомога краще розкривають творчу індивідуальність автора.

У різні часи дослідженням okazionalizmів та суміжних понять займалися такі українські та російські перекладознавці і мовознавці: М.В. Белозьоров, Н.М. Булавін, Ю.К. Волошин, О.А. Габінська, В.В. Єлісєєва, Ю.А. Жлуктенко, Ю.А. Зацний, О.О. Земська, Т.Р. Кияк, О.М. Копильна, О.В. Кунін, О.Г. Ликов, В.В. Лопатін, М.С. Ретунська, І.В. Трищенко, О.І. Ханпіра, А.В. Янков тощо. Кожен з них розробив свій власний підхід до терміну "okazionalizm". Одні автори (наприклад, М.С. Ретунська) називають такі слова okazionalizмами (від лат. *occasio*, *opis f* – випадок), тобто такими, що не співпадають із загальноприйнятими нормами мови [1]. Окреслена ознака відхилення від мовленнєвої норми підкреслюється у визначенні О.С. Ахманової: "Okazionalnyi. Не узualnyi, який відповідає

загальноприйнятому вживанню, характеризується індивідуальним смаком, обумовлений специфічним контекстом вживання” [2:284]. К. Вейлз зазначає, що термін okazіonalizm (nonce word) походить від середньоанглійського for than anes (for the once) та вживається для позначення новоствореного слова, яке застосовується разово і ніколи не входить у широкий ужиток [3:321].

Вивчення наукових підходів дає можливість стверджувати, що okazіonalizmi завжди створюються *ad hoc* – для конкретного випадку, з метою посилення емоційної експресивності тексту чи для позначення нового слова. Okazіonalizmi застосовуються одноразово, не входять у широкий ужиток, і тому відносяться до надстандартної (рідко – субстандартної) лексики.

Узагальнення різних позицій щодо розкриття поняття “okazіonalizm” дозволило тлумачити даний феномен як вербальне новоутворення певного автора, використовується спеціально у даному випадку, у межах певного контексту і характеризується індивідуальним стилем художнього словотворення, образністю та емоційно-експресивним вираженням.

Виявлення специфіки okazіonalizmів та особливостей їх функціонування у художніх текстах з позиції труднощів перекладу уможливило визначення характерних ознак цього явища: нетрадиційність результату мовленнєвого акту автора; висока експресивність; обмежений діапазон вжитку; текстове значення у межах певного контексту та умов функціонування; незвичність форми словотвору. Розмаїття характерних ознак okazіonalizmів свідчить про складність вивчення подібних слів, а також допомагає глибше поглинути в смисл і специфіку його форми та змісту, що є необхідним для перекладача з огляду на потребу адекватного відтворення цього явища в перекладі художнього твору.

Переклад okazіonalizmів у трилогії Дж. Р. Р. Толкіна “Володар Перснів” ускладнюється особливостями жанру фентезі, у якому вона написана: присутністю вигаданого світу, магії та чарівних істот, а також повною свободою автора. До труднощів перекладу толкінівських okazіonalizmів, які стають на заваді розуміння авторської інтенції, відносимо: ідентифікацію okazіonalizmu в художньому творі, відсутність перекладацького словникового відповідника, множинність тлумачення okazіonalizmu, домінуючу стилістичну функцію, питому вагу okazіonalizmu в художньому творі та лінгвокультурний бар’єр. Перекладацькі стратегії не можуть бути однаковими для всіх ситуацій і визначаються в кожному конкретному випадку залежно від чинників, які впливають на сприйняття і переклад. До таких чинників, окрім літературного напрямку, жанру твору, контексту, особистості автора і перекладача твору, відноситься також тип толкінівських okazіonalizmів у “Володарі Перстенів” (належність до тієї чи іншої групи). Таким чином, тип okazіonalizmів є одним з факторів, що зумовлюють доцільність вибору перекладацького прийому.

На матеріалі “Володаря Перстенів” ми здійснили наступну класифікацію okazіonalizmів за типами: okazіonalizmi-топоніми, що слугують для позначення географічних назв, країн, міст; okazіonalizmi-антропоніми, тобто імена та прізвища міфічних істот; okazіonalizmi-прізвиська людей і міфічних істот; okazіonalizmi-назви народів.

Методом суцільної вибірки було вичленень наступні перекладацькі прийоми відтворення okazіonalizmів:

1) **Транскодування** – поняття, яке об'єднує транскрипцію і транслітерацію. Саме цей прийом О.Фешовець використовує для відтворення багатьох топонімів:

*One of the first things done in **Hobbiton**...*[4:1022].

*У **Гобітоні**, навіть іще перед тим як знести новий млин...* [5:948].

*They went through **Druadan** to **Rimmon** with great wains* [4:832].

*Вони їздили через **Друадан** до **Ріммону** великими возами* [5:775].

2) **Перекладацьке калькування** – відтворення комбінаторного складу okazіоналізму, коли компоненти okazіоналізму перекладаються відповідними елементами мови перекладу. Наприклад, похмура місцевість у творі називається *Mirkwood*. Цей okazіоналізм утворено словоскладанням з двох основ: *mirk* – *темрява*, *морок* і *wood* – *ліс*, *гай*. Використавши прийом калькування, О.Фешовець пропонує варіант *Морок-ліс*.

*For Radagast knew no reason why he should not do as I asked; and he rode away towards **Mirkwood** where he had many friends of all* [4:261].

*Адже Радагаст не мав підстав не виконати мого прохання; й він подався до **Морок-лісу*** [5:249].

На відміну від транскродування, калькування не завжди буває простою механічною операцією перенесення вихідної форми в мову перекладу. Часто необхідно вживати різноманітні трансформації [6:89]. Передусім це стосується зміни кількості слів словосполучення, афіксів, порядку слів, а також відмінків. Так, okazіоналізм *Wilderland* – *Дикий Край* утворено з двох основ. Вочевидь, в основі першої складової лежить усічене англійське слово *wilderness* – *пустеля*, *дика місцевість*, а друга складова – *land* – *земля*, *суходіл*, *країна*, а також поширений формант топонімів (напр., *England*, *Scotland*, *Ireland*). Очевидно, що при перекладі іменник перетворюється на словосполучення прикметник + іменник:

*Every Elf in **Wilderland** has sung songs of the old Onodrim and their long sorrow* [4:499].

*Всі ельфи в **Дикому Краї** співають пісні про старих онодримів і про їхню печаль* [5:467].

Перекладаючи okazіоналізм *Frogmorton* – *Жаб'є*, назву місцевості, О. Фешовець використовує прийом калькування у поєднанні з випущенням. Вона відтворює компонент *frog* – *жабка* і додає закінчення однини середнього роду, адже *Жаб'є* – це село. Вилучення компоненту – *morton*, на наш погляд, пояснюється складністю з'ясування його значення.

*As evening fell they were drawing neat to **Frogmorton**, a village right on the Road, about twenty-two miles from the Bridge* [4:927].

*Надвечір вони під'їхали до **Жаб'юго**, села на самій Дорозі, за двадцять миль від Моста* [5:1001].

Для перекладу okazіональної назви одного з численних дерев *Leaflock* – *Листяник*, що утворена з двох основ: *leaf* – *лист*, *листя* та *lock* – *замок*, *засув*, О. Фешовець використала прийом калькування при перекладі першої складової, а другу свідомо опустила. Завдяки українським суфіксам *-ян* та *-ик* (згадуються слова “льодяник”, “водяник”), такий варіант перекладу відразу набуває справді українського звучання.

Leaflock has grown sleepy, almost tree-ish, you might say: he has taken to standing by himself half-asleep all through the summer with the deep grass of the meadows round his knees [4:474].

Листяник поринає у сплячку, деревіє, можна так сказати: ціле літо простояв напівсонний по коліна у траві [5:446].

Оказіоналізм *Snowmane* – **Сніжногровий** вживається у творі для номінації коня виняткової краси. Він складається з двох основ: *snow* – сніг, сніговий, сивина і *mane* – грива. Вдалий відповідник цього okazіоналізму створюється завдяки калькуванню і використанню з'єднувальної голосної –o- та типово українського закінчення –ий.

But the king sat upon Snowmane, motionless, gazing upon the agony of Minas Tirith, as if stricken suddenly by anguish, or by dread [4:837].

Та король сидів на **Сніжногровому** непорушний, споглядаючи агонію Мінас-Тіріта, мовби його несподівано здолав біль або страх [5:779].

3) **Конкретизація**, яка обов'язково передбачає додавання нових ознак в поняття про об'єкт, що описується в перекладі. Оказіоналізм *Bywater* – **Поріччя** утворений за афіксальною моделлю словотворення, але характерним є те, що *by* – це прийменник, який перекладається як у, коло, біля і позначає близькість, у нашому випадку, до води. При перекладі основи *water* використана конкретизація: вода в даному конкретному випадку є річкою, а поріччя – місцевістю уздовж течії річки:

But I would dearly like to see Bywater again... [4:934].

Та мені би дуже хотілося знову побачити **Поріччя**... [5:866].

4) **Нейтралізації емпізи**. Скажімо, okazіоналізм *Lockholes* – **Підвали** утворений словоскладанням двох основ: *lock* – замок, засув і *hole* – дірка, отвір, яма. Для перекладу цього топоніму (місця ув'язнення гобітів, що завинили), О.Фешовець пропонує стилістично нейтральний, позбавлений яскравості вираження варіант:

Old Will Whitfoot had been in the Lockholes longer than any... [4:1021].

Старий Віл Білостоп просидів у **Підвалах** довше за всіх ... [5:947].

О.Фешовець часто удається до нейтралізації емпізи при перекладі okazіоналізмів-антропонімів. Для перекладу okazіоналізму *Windlord* – **Боривітер**, імені дуже сміливого героя, здатного до звияг, О.Фешовець підшукує підходящий словниковий еквівалент Боривітер, тобто хижий птах із родини соколиних, що живиться мишами й великими комахами. Цей приклад можна вважати досить вдалим завдяки тому, що слово “боривітер” не є дуже відомим в українській мові, тому більшість читачів сприймає його як okazіоналізм.

The came Gwaihir the Windlord... who built his eyries in the inaccessible peaks of the Encircling Mountains when Middle-earth was young [4:948].

І в небі з'явився Гвайгір **Боривітер**..., який збив гніздо на неприступних вершинах Окружних Гір, коли Середзем'я було молоде [5:879].

Словниковий варіант використано і для перекладу okazіоналізму *Sandyman*. Це слово складається з двох основ *sand* – пісок, *sandy* – пісочний, хибкий і *man* – чоловік, людина. Завдяки останньому компоненту зрозуміло, що це ім'я героя. Перекладач обирає варіант перекладу Пісковик (осадова гірська порода, що складається з піску, спресованого з глиною, вапном) за аналогією із добре відомими вживаними словами боровик, дубовик. Нам цей варіант перекладу здається вдалим,

адже зміст okazіоналізму в цілому відтворено, і незвичність звучання в мові перекладу також збережено.

*But see here, Master **Sandyman**, I have a score to pay in this village, and don't you make it any longer with your jeering, or you'll foot a bit too big for your purse* [4:1017].

*Та послухай, пане **Пісковику**, в мене тут, у селі, свої порахунки, і не подовжуй список своїм зубоскальством, бо повік не розрахуєшся!* [5:943]

Okazіоналізм *Skinbark* – *Лубок* – це ім'я незвичайного персонажа, дерева. Воно утворено з двох основ: *skin* – *шкіра*, *оболонка* і *bark* – *кора дерева*. Із значення цих слів видно, що вони є синонімічними з огляду на те, що і перше, і друге вживаються для номінації чогось зовнішнього, але із значення другого компонента бачимо, що для номінації саме зовнішнього шара дерева – кори. Обраний варіант *Лубок* в українській мові означає свіжий пласт деревної кори, що відокремлюється безпосередньо від ствола. Окрім нейтралізації емоційного компоненту такий варіант має ще один недолік: слово “лубок” може викликати небажані асоціації зі стилем у мистецтві (“лубочний живопис”).

***Skinbark** lived on the mountain-slopes west of Isengard. That is where the worst trouble has been* [4:475].

***Лубок** мешкав на гірських схилах на захід від Ізенграда, там, де сталося найбільше нещастя* [5:446].

Bracegirdle – *Черес* – ім'я одного з персонажів, створене з двох основ: *brace* – *підпора, підпірка; скріплювати, зміцнювати* та *girdle* – *пояс, пасок*. Герой – дебелия людина, а пояс (*черес* – великий кожаний ремінь з кишенями) призначений саме для того, щоб підтримувати живіт. Ми вважаємо, що вибір саме цього варіанту перекладу з усього синонімічного ряду із головним словом «пояс» мотивований незвичністю звучання слова “черес”.

*For the collection of Hugo **Bracegirdle**, from a contributor; on an (empty) book-case. Hugo was a great borrower of books, and worse than usual at returning them* [4:37].

Для колекції Гуго Череса від жертводавця – на (порожній) книжковій шафі. Гуго часто позичав книжки, але не повертав їх вчасно [5:45].

5) **Модуляцію**, або смисловий розвиток. Цей термін можна закріпити за численними різновидами семантичних перетворень (синонімія, гіпо-гіперонімія, метафоричний і метонімічний перенос тощо) [7:382]. Трансформація модуляції зазвичай використовується у поєднанні з іншими прийомами перекладу. Для перекладу одного із численних прізвищ, що зустрічаються у творі, *Brandybuck* – *Брендіцан*, яке складається з двох основ: *brandy* – *бренді, коньяк* та *buck* – *самець (олень, антилопи, зайця, кроля)*, перекладач удається до змішаного перекладу – калькує першу частину і використовує смисловий розвиток для перекладу другої частини okazіоналізму:

*We Took and **Brandybucks**, we can't live long on the heights* [4:870].

*Ми, Туки і **Брендіцани**, не вміємо довго жити на височині* [5:809].

6) **Функціональна заміна**. Необхідність у цьому прийомі зазвичай виникає, коли жодна із словникових відповідностей не підходить до даного контексту. Прийом функціональної заміни є достатньо ефективним для відтворення цієї групи.

Могутнього коня, що має надзвичайні можливості, басує швидше за всіх та славиться своєю красою, в творі названо *Shadowfax* – *Тінебор*. Відтворюючи цей

антропонім, О.Фешовець калькує перший компонент слова *shadow* – *тінь*, *напівморок*, *напівтемрява*. Другу частину okazіоналізму – *fax*, компонент деяких географічних назв, наприклад, *Halifax*, при перекладі не відтворено. Перекладач вживає функціональну заміну, додаючи власний компонент *бор* від українського слова “боротися”, спираючись на те, що цей кінь – ватаг усіх коней, що борються з силами зла, силами Мороку.

Розгляньмо okazіоналізм *Crickhollow* – *Струмкова Балка*, назву місцевості, де жив один із казкових народів цього твору. При перекладі okazіоналізму збільшується кількість слів у складі okazіоналізму та постає питання про афікси, відсутні в лексичній одиниці оригіналу. Слово створене від двох основ: *crick* – *розтягнення м’язів*, *розтягнути м’язи* та *hollow* – *порожнеча*, *заглибина*, *дірка*. Через відносну незрозумілість першої основи перекладач не бачить іншого варіанту перекладу, ніж співвіднесення назви цієї місцевості з її характерною ознакою – великою кількістю річок, *струмків*. А переклад другого компонента взято за аналогією із словом “заглибина”, адже *балка* – *це лощина, улоговина, вибалок*, тобто *hollow* можна перекласти як *балка*. Хоча, можливо, основу *crick* можна було б обіграти наступним чином: якщо розтягнення м’язів, значить вірогідно, що ця місцевість досить небезпечна, наприклад, через велику кількість ярів чи щось на зразок того. Цілком можливо, що мешканці часто падають і через це розтягують м’язи. Тому на наш погляд, доцільно було б використати варіант *Карколамна Балка*.

They had not made any definite plans, but had vaguely thought of going down to Crickhollow together first, and resting there a bit [4:1000].

Ніяких конкретних планів вони не мали, та спочатку думали добратися до Струмкової Балки і там трохи відпочити [5:927].

Нерідко результатом функціональної заміни є створення перекладацького okazіоналізму: *Treebeard* – *Древлен*, головний герой, ватажок народу «дерев». О.Фешовець створює власний okazіоналізм, обігруючи характерні риси персонажа: його досвід, поважні літа, його *древність*, тим паче, що слово “древній” співзвучне із словом “дерево” і нагадує у приймаючій культурі слово “древляни”, стародавнє східнослов’янське плем’я.

Okazіоналізм *Quickbeam* – *Скоромов* – це ім’я неймовірного створіння, величезного дерева, котре могло ходити і говорити. Слово створене з двох основ *quick* – *швидкий*, *моторний*, *кмітливий*, *винахідливий* і *beam* – *балка*, *брус*. В okazіоналізмі оригіналу другий компонент підкреслює особливості зовнішності героя, а саме те, що він є деревом, брусом, стовбуром. О.Фешовець калькує першу основу okazіоналізму і використовує функціональну заміну для відтворення другого компонента, щоб підкреслити особливу рису персонажу – здатність говорити, а значить використовувати мову.

Quickbeam bowed like a tree bending in the wind and handed to Aragorn two great keys of intricate shape, joined by a ring of steel [4:980].

Скоромов уклонився, як дерево, що згинається під вітром, і подав Арагорнові два великі чорні ключі хитромудрої форми, з’єднані сталевим ключем [5:909].

Для відтворення okazіональної назви *Bucklebury* (*buckle* – *пряжка*, *хомут*, *застібати пряжку* та *bury* – *ховати мертвих*, *заривати в землю*, *занурюватися*) через складність з’ясування авторського задуму О.Фешовець удається до

функціональної заміни, результатом якої стає перекладацький okazіоналізм *Цанів*, за аналогією із містами Львів, Фастів, виходячи з того, що в цьому селі живуть Брендіцапи. Проте ми вважаємо, що доречніше було б використати при перекладі поширені англійські топонімічні форманти – бері, – деррі, наприклад, *Canderpi*.

*Its chief village was **Bucklebury**, clustering in the banks and slopes behind Brandy Hall* [162:98].

Її головним селом був *Цанів*, що тіснився на схилах позаду Бренді-хол [163:101].

7) **Описовий переклад** – передача лише смислу okazіоналізму першотвору, за якої не відтворюється його експресивно-емоційна функція. В імені одного з персонажів *Old Noak* приховано слово *oak* – дуб, а також ім'я біблійного персонажа *Noah*. Відтворити усі алюзії при перекладі виявилось складно, тому О. Фешовець передає цей okazіоналізм описово: *старий Дуб*. Ми пропонуємо хоча б обіграти компонент *oak*, створивши власний okazіоналізм *Дідубан*, який засновано на слові “дідуган” (відтворення компоненту *old*), і замінивши літеру Г на Б.

Описовий переклад використано також для перекладу okazіоналізму *Flourdumpling* – *старий товстун* використано описовий переклад. Проте в творі *Flourdumpling* – це не просто дружнє звертання, а прізвисько, і краще було б відтворити його у перекладі одним словом, написаним з великої літери. Наприклад, ми пропонуємо *Пампушок*, адже пампушка – це круглий смажений пиріжок, пончик. На наш погляд, цей варіант передає авторську іронію та доброзичливе ставлення до персонажа.

*They took old **Flourdumpling**...* [4:1002].

*Вони забрали нашого **старого товстуна** ...* [5:929].

8) **Випущення**, найменш вдалий, але іноді неминучий прийом при вирішенні проблеми відтворення толкінівських okazіоналізмів. Так, у своєму перекладі О.Фешовець не відтворює okazіоналізм *Wandlimb*, ім'я однієї з героїнь, опускаючи його. Вона вилучає слово, яке в оригіналі складається з двох компонентів: *wand* – чарівна паличка, гнучка гілка, хворостина і *limb* – кінцівка, сук, гілка. Ми пропонуємо варіант Хворостинка, який отримуємо у результаті калькування першого компоненту і додавання зменшувального суфіксу –к, за аналогією із Золотинкою, ім'ям однієї з прекрасних чарівних героїнь твору.

*...ah! The loveliness of Fimbrethil, of **Wandlimb** the lightfooted, in the days of our youth* [4:474]!

Ах, моя Фімбертіль Легконога, де моя молодість [5:446]!

Звісно, не існує жодних однозначних рекомендацій щодо того, в якому випадку який прийом відтворення okazіоналізмів має використовувати перекладач. В різних випадках ефективними виявляються різні прийоми. Та безсумнівно є те, перекладачу треба бути обізнаним як з самими прийомами, так і варіантами перекладу okazіоналізмів – результатами застосування того чи іншого прийому, щоб пізніше використовувати це знання при перекладі художніх та інших творів. Серед палітри прийомів кожен перекладач має можливість обрати якийсь один, окремий, прийом чи створити комбінацію прийомів. Та обираючи, необхідно пам'ятати, що головним завжди має залишатися відтворення авторського задуму, який, як відомо, вимірюється лише семіотичним знаком.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Зіставний аналіз “Володаря Перстенів” Дж. Р.Р. Толкіна та його перекладу українською мовою дозволив визначити ефективні прийоми передачі оказіоналізмів, окреслити їх переваги і недоліки. До таких прийомів відносяться транскодування, перекладацьке калькування, конкретизація, нейтралізація емпізи, модуляція, функціональна заміна, описовий переклад та випущення. Для адекватного розуміння повідомлення читачами перекладу, збереження образного змісту, експресивності оказіоналізму та відтворення його авторської інтенції доцільно також поєднувати різні прийоми та створювати власні оказіоналізми.

В перекладі неможливо здійснити дзеркальне відтворення оказіоналізму, неминучими є втрата інформації, заміна асоціацій. Тому слід встановити не повну його тотожність, а прагматичну адекватність, завдяки якій зберігається прагматичний смисл оказіонального слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ретунская М.С. Английское окказиональное словообразование (на материале имён существительных и прилагательных): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Горький, 1974. – 225 с. 2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 608 с. 3. Wales K. A Dictionary of Stylistics. – London, N.-Y., 1991. 4. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings. – London: HarperCollinsPublishers, 2005. – 1178 p. 5. Толкін Дж. Р. Р. Володар Перстенів / Перекл. з англ. Олена Фешовець. – Львів: Астролябія, 2006. – 1088 с. 6. Казакова Т.А. Практические основы перевода. Учебное пособие. – Сб.: Союз, 2006. – 320 с. 7. Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. – 2-е изд. – М.: МГУ, 2007. – 544 с.

ДМИТРЕНКО О.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ТИПИ ДИРЕКТИВІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність дослідження. Активізація громадсько-політичних та соціально-культурних процесів у державі, висвітлених у засобах масової інформації, зумовили великий інтерес мовознавців до вивчення комунікативних явищ, зокрема з’ясування мотиваційних основ мовленнєвої діяльності адресанта й забезпечення результативності мовленнєвої дії завдяки використанню ефективних мовних засобів. Дослідження прагмасемантичних типів директивних мовленнєвих актів у публіцистичному дискурсі здійснюється з урахуванням принципу єдності семантичного і прагматичного аспектів змісту висловлювання, що надає перспективу аналізувати не лише одиничні значення елементарних одиниць мовленнєвої комунікації, але й особливості їх функціонування у певній комунікативній ситуації з урахуванням параметрів адресантно-адресатної інтеракції.

Мета дослідження – комплексний аналіз типів директивів, які функціонують у публіцистичному дискурсі.

Предмет дослідження – прагмасемантичні типи директивів у публіцистичному дискурсі української мови.

Об’єктом обрано директивні мовленнєві акти сучасної української літературної мови, зафіксовані у публіцистичних текстах.

Матеріал дослідження становлять директиви, дібрані з таких українських газетних видань, як “Голос України”, “День”, “Дзеркало тижня”, “Комуніст Києва”, “Товариш”, “Україна молода”, “Урядовий кур’єр” та ін.

Наукова новизна полягає в авторській інтерпретації прагмасемантичної характеристики директивів у публіцистичному дискурсі.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями – визначення особливостей функціонування директивів у публіцистичному дискурсі з урахуванням специфіки комунікативної взаємодії між мовцем і слухачем. Дослідження виконано в межах тематики науково-дослідної роботи кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка “Актуальні проблеми філології” (02БФ044-01).

Постановка завдання – визначити характеристики прескриптивних, реквестивних і сугестивних директивних мовленнєвих актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання специфіки прагмасемантичних типів директивів розглядалося у працях таких українських і зарубіжних учених, як О.І. Беляєва, Н.О. Бондарєва, А. Вежбицька, О.П. Володін, А.В. Дорошенко, А.П. Загнітко, М.У. Каранська, В.Г. Куликова, М.Ф. Косилова, О.В. Нарушевич-Васильєва, Г.Г. Почепцов, Л.В. Фоміна, В.С. Храковський та ін., але більшість досліджень здійснювалося на матеріалі художніх текстів.

Наукові результати допоможуть з’ясувати особливості прагматичного змісту директивних висловлювань, комунікативної поведінки мовця у відповідних мовленнєвих ситуаціях.

У сучасній лінгвістиці ще не існує єдиного підходу до виокремлення класифікаційних ознак директивних мовленнєвих актів, іллокутивною силою (комунікативною спрямованістю) яких є **спонукання адресата до виконання дії, а пропозиційним змістом** – відображення комунікативної ситуації об’єктивної дійсності з урахуванням інтенції адресанта та відповідних умов. В основі відомих класифікацій лежать різноманітні критерії: за ступенем вираження іллокутивної сили (Г.Г. Почепцов), за семантичним критерієм (А. Вежбицька, А.В. Дорошенко, Н.В. Швидка, О.С. Шевчук, М.У. Каранська), за співвідношенням інтересів комунікантів (Л.В. Фоміна, Н.О. Бондарєва), за критерієм ініціювання мовленнєвої дії (В.С. Храковський, А.П. Володін), за ознакою інтенсивності волевиявлення (Л.В. Бережан), за сукупністю різних прагмасемантичних чинників (О.І. Беляєва, В.Г. Куликова, М.Ф. Косилова). Від комбінування зазначених критеріїв залежить кількість типів директивних мовленнєвих актів.

О.І. Беляєва, аналізуючи різновиди директивних висловлювань і ситуацій, виділила три основні типи директивів: 1) *прескриптиви* (наказ, заборона, власне спонукання, дозвіл, інструкція, розпорядження, замовлення, припис, вимога), що зумовлюють дію адресата; 2) *реквестиви* (прохання, моління, благання, запрошення), що спонукають до дії, яка здійснюється в інтересах мовця та 3) *сугестиви* (порада, пропозиція, попередження), що виражають пораду [1:15].

Кожен тип директивів характеризується своїм набором ознак – пріоритетність/непріоритетність позиції мовця; облігаторність/необлігаторність дії (її обов’язковість чи необов’язковість); бенефактивність дії – співвідношення інтересів одного з комунікантів. На думку О.І. Беляєвої, прескриптиви виражають

облігаторність дії, пріоритетність мовця і бенефактивність дії для нього, реквестиви – пріоритетність адресата, необлігаторність і бенефактивність дії для адресанта, сугестиви – пріоритетність мовця, необлігаторність і бенефактивність дії для адресата [1:16].

Класифікацію директивів О.І. Беляєвої ми вважаємо однією з найбільш аргументованих, оскільки в ній враховуються необхідні прагмасемантичні характеристики, які передбачають як мотивацію адресанта під час виголошення ним певного директива, так і ставлення адресата до виконання/невиконання спонукальної дії. Поділ директивів на прескриптивні, реквестивні та сугестивні, на нашу думку, є вторинним, оскільки кожен складний тип включає в себе прості (первинні) семантичні спонукальні моделі – наказ, вимогу, заборону, дозвіл, прохання, запрошення, пораду, пропозицію тощо.

Характеризуючи типи директивів на матеріалі публіцистичних текстів у цьому науковому дослідженні, ми, услід за О.І. Беляєвою, використовуємо прагмасемантичний принцип, що передбачає врахування таких критеріїв: пріоритетність/непріоритетність позиції адресанта; корисність/некорисність (вигідність або невивідність) дії для одного з учасників комунікації; категоричність/некатегоричність спонукування; обов'язковість/необов'язковість спонукальної дії; імпульс волевиявлення.

На нашу думку, прагмасемантична характеристика директивів залежить від особливостей комбінування зазначених критеріїв, що впливає на градацію інтенсивності іллокутивної сили у відповідних мовленнєвих актах. Саме цей факт слугує підставою для виділення нами окремих груп прагмасемантичних типів директивів у публіцистичному дискурсі – *прескриптивів* (наказ, вимога, заборона), *реквестивів* (прохання, запрошення, заклик) та *сугестивів* (порада, пропозиція, дозвіл, застереження).

У науковій літературі *наказ* розглядається як прескриптивний директив, іллокутивною силою якого є обов'язкове виконання адресатом поставленого у висловлюванні завдання. У наказі спонукальна дія завжди ініціюється адресантом, який насамперед зацікавлений у її виконанні, тобто мовленнєва дія є вигідною для адресанта [2:46].

Мовленнєвий акт наказу у публіцистичному дискурсі, як правило, не передбачає відмови, тому містить такий семантичний компонент, як категоричність, яка може реалізовуватися у комунікативній ситуації команди, де учасниками мовленнєвого акту є командир і його підлеглий: *Викликав мене командир: “Бігом у село, скажи хлопцям, аби вже йшли до лісу. То наказ”* (Дзеркало тижня).

В основі директива наказу лежить “спроба примусити когось зробити щось”, яка часто використовується мовцем проти волі адресата [3:155]. Враховуючи певні чинники (соціальний статус, вік, посаду), мовець, який дає наказ, ставить себе вище за слухача, а тому може ним керувати й очікує від нього цілковитого підкорення: *Коли я зміг тримати в руках ручку, то привели мене до слідчого. Той каже: “Розпишиш”. Я розписався під тим, що вони понаписували, і мене забрали до Чорткова* (Дзеркало тижня).

Варто зазначити, що сема наказу може мати такий вигляд: “Я наказую тобі виконати певну дію, здійснення якої обов'язкове. Ти змушений це зробити”.

Зауважимо, що найбільш яскраве вираження залежності адресата від волі мовця спостерігаємо в указах найвищої особи держави – Президента, який наказує, аби поставлена ним комунікативна мета неодмінно була виконана: ... *Постановляю*: ... *Державному комітету телебачення та радіомовлення України організувати цикл тематичних теле- і радіопередач про життя, творчість та громадську діяльність Олеса Гончара та забезпечити висвітлення заходів з відзначення 90-річчя письменника* (Урядовий кур'єр). Із змісту цього висловлювання складно здогадатися, яким є особисте ставлення адресата (організації) до спонукальної дії. Передбачити можна лише зворотню реакцію-відповідь слухача (організації), яка полягає у тому, що рекомендована дія, безперечно, буде виконана в силу функціональних обов'язків, які повинні виконуватися членами вище вказаного комітету.

У директивах наказу пріоритетною є позиція адресанта, що дає йому можливість домінувати, відчуваючи перевагу над своїм співрозмовником. З боку адресата виконання наказу є обов'язковим і незаперечним, тобто мовленнєва дія для нього є обов'язковою, не передбачаючи інших варіантів вибору.

Як зазначає Ю.Д. Апресян, *вимога*, на відміну від наказу, заборони, дозволу, прохання, полягає у тому, що мовець переконаний у своєму праві наполягати на тому, щоб адресат зробив те, що адресант хоче від нього [4:22].

Імпульс волевиявлення у директиві вимоги ініціюється мовцем, тому що спонукальна дія є вигідною для нього. Це свідчить про інтерес адресанта до позитивного результату – виконання адресатом спонукальної дії. Основна сема вимоги є такою: “Я вимагаю, щоб ти виконав певну дію. Ти не змушений це виконувати, але я маю право наполягати, щоб ти це зробив”.

Прагмасемантичний тип вимоги у публіцистичних текстах за своєю семантикою наближається до наказу, виявляючись у залежності адресата від адресанта. Для вимоги характерною також є рішуча форма волевиявлення, що не допускає відмови. Ступінь категоричності у директивах вимоги менш виражений, ніж у наказі: *Головною загрозою економічній безпеці вже давно стало рейдерство. Я категорично вимагаю встановити за рейдерство найсуворішу кримінальну відповідальність* (Голос України). Незважаючи на те, що у самому тексті послання глави держави директив вимоги виражений категорично, її виконання відповідними судовими органами остаточно не гарантується у зв'язку з відсутністю прийняття рішення на законодавчому рівні.

Пріоритетність позиції адресанта відносно свого співрозмовника у мовленнєвому акті вимоги не завжди пов'язана з вищим соціальним статусом, посадою чи віком. Підтвердженням цьому є вимога українських журналістів до глави держави, які були обурені принизливими висловлюваннями найвищої посадової особи щодо колеги: ...*Ми вимагаємо від Вас: 1) публічно вибачитися перед кореспондентом “Української правди” Сергієм Леценком; 2) відповісти на запитання журналістів щодо доходів та витрат Вашої родини* (Дзеркало тижня). Як зрозуміло з контексту висловлювання, комунікативною метою адресантів є вимога публічного вибачення від адресата та інформації стосовно доходів та витрат. Даний контекст дозволяє нам стверджувати, що спонукальна дія є обов'язковою. Адже її невиконання може зіпсувати репутацію, авторитет адресата і ставлення інших людей до його особи.

Однією з характерних особливостей вимоги є те, що адресат, на відміну від адресанта, не бажає виконання дії [5:54]. На нашу думку, це пов'язано з розумінням адресатами недостатньої категоричності вимоги, не підтверджену юридично, а також з відсутністю користі чи вигоди від виконання спонукальної дії: *Європейська асоціація українців провела в Берліні пікетування міністерства транспорту Німеччини з вимогою припинити дискримінацію українських авіакомпаній* (Голос України).

Адресант, який є ініціатором вимоги, не має особливої влади над своїм співрозмовником. Але мовець переконаний у тому, що в конкретній комунікативній ситуації слухач повинен виконати вимогу.

Іллокутивною силою прескриптивного директива *заборони*, за твердженням В.Г. Куликової, є прагнення адресанта вплинути на адресата, змусивши його не виконувати названу у висловлюванні спонукальну дію [6:7].

У директивах *заборони*, зафіксованих у газетних публіцистичних текстах, спонукальна дія ініціюється адресантом, який зацікавлений у тому, щоб вона відбулася. Позиція мовця відносно свого співрозмовника є пріоритетною. В основі висловлювань, де реалізується спонукальна дія *заборони*, лежить така сема: “Я забороняю тобі виконувати цю дію. Я хочу змусити тебе не виконувати чогось”. Тобто спонукальна дія є обов'язковою і має заперечний характер. Семантична формула *заборони* нагадує заперечний наказ [3:156]: *Пити воду зі струмочків, про які ви нічого не знаєте, теж категорично забороняється* (Голос України). Наведений приклад дає змогу переконатися у тому, що *заборона* є категоричним директивом. Ознака інтенсивності волевиявлення підсилюється завдяки лексемі *категорично*.

Заборона характеризується прохібітивним значенням, яке, на думку А.П. Загнітка, має заперечну семантику і спрямоване на невиконання названої дії [7:97]: *Не намагайтеся бездумно копіювати інших – адже все дуже індивідуально* (Дзеркало тижня).

Реквестивний директив *прохання*, як зазначає Л.В. Фоміна, спрямований на задоволення бажань мовця, який прагне змінити існуючу ситуацію [8:6].

Прохання завжди ініціюється адресантом, а його спонукальна дія є необов'язковою, корисною для адресанта і має пом'якшену форму спонукування. Позиція адресанта відносно адресата є непріоритетною, тому що лише від адресата залежить її виконання чи невиконання: *Вірте мені, все буде зроблено прозоро...* (Дзеркало тижня).

У публіцистичному дискурсі мовленнєвий акт *прохання* характеризується тим, що єдиною підставою звернення мовця до слухача є його зацікавленість у виконанні дії. Це свідчить про умову щирості. Умовою для здійснення *прохання* є той факт, що адресат повинен бути інформований про наявність у адресанта мотивованої підстави для *прохання* або потреби в ньому [8:5-6]: *Пиши, наш любий синку, твої листи чудові, й ми їх так чекаємо!* (День).

У реквестивах *прохання*, проаналізованих у публіцистичних мовленнєвих жанрах, дуже часто використовуються засоби ввічливості, що допомагають мовцю краще вплинути на адресата: *Вельмишановні політики, ви декларуєте демократію? То, будьте ласкаві, втілюйте її принципи в життя – розкажіть нам, що почім, і чому* (Голос України).

Як бачимо, прохання орієнтується на задоволення потреб адресанта, якого не влаштовує нинішній стан речей: *Прошу звільнити мене з посади глави партії (День)*. Мовленнєвий акт прохання спрямований на зміну ситуації щодо звільнення із займаної посади, яку адресант із певних причин уже не хоче обіймати.

Ураховуючи згадані характерні ознаки мовленнєвого акту прохання, спробуємо визначити його основну сему: “Я прошу, щоб ти виконав певну дію. Припускаючи, що ти можеш зробити, або не зробити це, я хочу, щоб ти це виконав”.

Прохання передбачає певний вплив мовця на слухача з метою досягнення необхідного, переважно позитивного, для нього результату [8:23]: *Прошу законодавчу і виконавчу владу виявити солідарну позицію, подбати про вдосконалення відповідного законодавства і запровадження суворого контролю за врахуванням потреб інвалідів при будівництві, у транспорті, у доступі до державних і громадських приміщень* (Голос України). Позитивний результат цього директива прохання полягає у створенні комфортних умов життя для людей із фізичними вадами, що частково вирішує одну із існуючих соціальних проблем у державі.

Корисність і вигідність спонукальної дії для обох комунікантів спостерігається у реквестиві *запрошення* [9:63].

Імпульс волевиявлення ініціюється адресантом, позиція якого не є пріоритетною відносно адресата, оскільки вибір залежить від адресата – він може прийняти запрошення або відхилити його. Цей факт свідчить про те, що спонукальна дія запрошення, зафіксованому у газетній публіцистиці, не є обов’язковою: *Хочеш побачити знаменитість без гриму і поспілкуватися із зіркою тет-а-тет – приїжджай на фестиваль* (День).

Спробуємо визначити основну сему запрошення: “Я запрошую тебе виконати певну дію, яка може виявитись корисною для тебе”. Семантична наповненість директива запрошення вказує на те, що цей прагмасемантичний тип не є категоричним мовленнєвим актом: *З радістю запрошуємо наших американських партнерів зосередити спільні зусилля у сферах високих технологій, енергозбереження, розвитку альтернативних джерел енергопостачання, сільського господарства* (Урядовий кур’єр).

За нашими спостереженнями, семантика запрошення може перетинатися із семантикою інших мовленнєвих актів. Іллокутивні властивості цього типу директива у публіцистичному дискурсі дуже подібні до ознак таких мовленнєвих актів, як *прохання*: *У нас глядачі зможуть подивитися вистави на різний смак. Приходьте, будь ласка, ми з нетерпінням чекаємо свою публіку!* (День); *пропозиція*: *Я запрошую до співпраці провідних українських акторів, музикантів, композиторів, поетів, митців* (День) та *дозвіл*: *Заходь. Ти добре зробив, що взяв із собою ліхтарик: у саду темно...* (Дзеркало тижня).

Подібність семантики директива запрошення до інших типів мовленнєвих актів свідчить про те, що комунікативна мета мовця може містити різноманітні відтінки, які спрямовані на успішне досягнення бажаного результату.

В основі реквестивного директива *заклику*, за твердженням О.В. Нарушевич-Васильєвої, лежить спроба мовця вплинути на свідомість слухача з метою оптимізації існуючого становища [10:36].

Спонування адресата до дії частково пов'язується з моральною мотивацією, прагненням досягти кращого результату у майбутньому: *Думайте, люди! Занадто багато поставлено на кон у шахраїстві щодо вас і держави* (Товариш); *Збудуймо краще життя разом!* (Комуніст Києва).

Ініціатором спонукальної дії у директиві заклику є адресант, позиція якого не є пріоритетною відносно свого співрозмовника. Сема директива заклику може визначатися таким чином: “Я закликаю тебе виконати певну дію, щоб покращити існуюче становище”. З позиції мовця спонукальна дія є необов'язковою і вигідною для слухача: *Я закликаю всіх підтримати чинний уряд у реформуванні занедбаної за багато років системи охорони здоров'я* (Урядовий кур'єр).

Треба відзначити, що у публіцистичному дискурсі заклику є некатегоричним директивом, що пов'язано з правом вибору адресата щодо виконання/невиконання дії: *Обирайте лідера виборчих перегонів – Партію регіонів України!* (з брошури Партії регіонів України). Некатегоричність директива заклику полягає у тому, що адресат самостійно вирішуватиме, за яку політичну силу варто віддати свій голос на виборах.

Іллюкативною силою сугестива *поради*, на думку Н.О. Бондаревої, є вираження рекомендованої адресантом дії, яка є доцільною і корисною для адресата висловлювання, – тобто адресант радить виконати дію, яку сам би виконав на місці адресата у такій ситуації [9:64].

У газетній публіцистиці директив *поради* ґрунтується на тому, що спонукальна дія ініціюється адресатом, оскільки він зацікавлений у її виконанні. Позиція адресанта є авторитетною, пріоритетною, а спонукальна дія – необов'язковою. В основі директива *поради* лежить така сема: “Я раджу тобі виконати певну дію, яка буде корисною для тебе”.

Порада належить до некатегоричних спонукальних актів, до “м'яких” директивів, основними прагматичними ознаками яких є незалежність адресата від адресанта та право вільного вибору адресатом виконання чи невиконання дії [9:169-170]: *Постарайтесь закладати у ваші плани якнайменше чинників, які від вас не залежать або пов'язані з подіями зовнішнього життя* (Дзеркало тижня).

Віднесення мовленнєвого акту *поради* до класу директивів має суперечливий характер. З одного боку, *порада* не є спробою адресанта спонукати адресата до виконання певної дії, оскільки семантика *поради* спрямована на те, щоб змінити стан слухача, оптимізувавши його. З іншого боку, імперативна чи перформативна форма вираження *поради* переконує нас у тому, що цей прагмасемантичний тип директива є спробою адресанта вплинути на майбутню поведінку адресата, його думки: *Насолоджуйтеся тим, що у вас є, і не позбавляйте себе цього, керуючись звичними забобонами, що кохання обов'язково має увінчуватися шлюбними узами. Для збереження стосунків вам необхідно просто чесно поговорити про наміри* (Дзеркало тижня).

Порада повчає або підказує адресатові, як учинити у певній ситуації з користю для нього. У висловлюваннях із прагмасемантичним типом *поради* мовець прагне запевнити співрозмовника, що на його місці вчинив би так, як радить, тому що його *порада* – найкращий вихід у певній ситуації. Даючи *пораду*, адресант висловлює власну думку стосовно того, як можна оптимізувати ситуацію або попереджає адресата про несприятливий для нього стан речей і рекомендує, як

краще діяти за існуючих обставин [9:62]: *Бережіть себе під час купань. Перед тим, як пірнути в озеро, річку або море, прощупайте дно. Чи немає великого каміння, ям* (Голос України).

Важливим фактором у прийнятті адресатом рішення на користь задоволення/незадоволення висловленої адресантом поради є авторитетність особи мовця, її домінування у межах ситуативних обставин, що склалися: *Моя порада урядовцям: щоб зберегти здоров'я нації – прислухайтеся до порад науковців* (День).

Пропозиція у наукових дослідженнях розглядається як сугестивний директив, іллокутивною силою якого є прагнення адресанта вказати на один із можливих засобів його поведінки, надаючи останньому право вибору. Тому пропозиція є найневибагливішою спробою впливу на адресата, “найм’якшим” з усіх директивних мовленнєвих актів [8:14].

У публіцистичному дискурсі директив пропозиції визначається тим, що мовець, вважаючи виконання певної дії необхідним, доцільним, корисним для нього самого, для слухача або для інших людей, висловлює власну думку, намагаючись переконати в цьому слухача й тим самим спонукати його до виконання дії – “Я пропоную тобі виконати певну дію, вказуючи на можливості для її здійснення”. У висловлюваннях-пропозиціях право вибору за будь-яких умов залишається за слухачем: *Пропоную створити єдиний державний антикорупційний орган, що буде реалізовувати системну антикорупційну політику та матиме вичерпні повноваження* (Голос України).

Мовець не віддає наказів, не просить і не вимагає нічого від співрозмовника, він лише пропонує адресату поміркувати, свідомо оцінити ситуацію, тим самим намагаючись привернути його увагу до свого бачення розв’язання ситуації: *З метою уповільнення інфляції, “зниження температури” хворої української економіки доцільно перейти до активної грошово-кредитної політики, що передбачає активізацію участі Національного банку на міжбанківському кредитному ринку, істотне розширення обсягів рефінансування, насамперед під кредитування інвестиційних проектів* (Дзеркало тижня). Некатегоричність даного висловлювання-пропозиції підтверджується завдяки використанню лексеми *доцільно*.

Варіантом мовленнєвого акту пропозиції є пропозиція до сумісної дії, у здійсненні якої зацікавлений не лише слухач, але й мовець. Спонукальну дію ми розуміємо як вигідну і необов’язкову для адресата – “Я пропоную тобі разом зі мною виконати певну дію, яка може виявитись корисною для тебе”: *Пропоную разом зробити історичний екскурс і спробувати охарактеризувати особливості ментальності львів’ян* (День).

Мовленнєвий акт пропозиції до сумісної дії часто спрямований на порозуміння обох сторін, їх консолідацію, уникнення конфліктних ситуацій: *Давайте домовимося таким чином: я не хотів би, щоб ви мене заводили у юридичний тупик, бо ми всі в юридичному тупику. Я не хочу коментувати юриспруденцію. Мене це дратує* (Україна молода).

Обґрунтування пропозиції як некатегоричного директива, спонукальна дія якого вказує на те, що ініціатором є адресант, дозволяє визначати позицію мовця до свого співрозмовника як пріоритетну, при наявності за адресатом права

вибору – виконання чи невиконання дії. У пропозиції до сумісної дії зацікавлений не лише слухач, але й мовець.

Застереження визначається науковцями як сугестивний директив, іллокутивною силою якого є прагнення адресанта уберегти адресата від негативних наслідків, до яких може призвести його мовленнєва дія [11:118].

У публіцистичному дискурсі мовленнєвий акт застереження здійснюється в інтересах адресата, спонукальна дія є необов'язковою, корисною для слухача, тобто здійснюється на його користь з метою уникнення небажаних наслідків. Позиція адресанта, у даному випадку, є неперіоритетною, оскільки адресат може виконати спонукальну дію, а може й узагалі не звернути на неї увагу: *Застерігаю недосвідченого читача від поспішних висновків. За уявною простотою складної людини – завжди неоднозначна і непроглядувана глибина* (День).

Основну сему застереження можна подати у такій формі: “Я застерігаю тебе, щоб ти не виконував певну дію з метою уникнення небажаних наслідків”.

Застереження завжди пов'язане з повідомленням адресату деякої нової для нього інформації про можливий несприятливий стан справ [7:118]: *Я б хотів застерегти тих, хто вдається до огульних звинувачень. Адже очевидно: ті, хто останніми днями нагнітають пристрасті навколо впровадження тестування, мають якісь свої інтереси, ідеться насамперед про політичні дивіденди. На жаль, у цю політичну турбуленцію ми втягуємо і дітей* (Дзеркало тижня).

У мовленнєвих жанрах публіцистики директив застереження, як правило, є спробою мовця змусити слухача відмовитися від своїх намірів і тим самим уберегти його від негативних наслідків, що можуть статися: *Уникайте зустрічей із випадковими людьми* (Дзеркало тижня).

Висловлювання із прагмасемантичним типом застереження А.П. Загнітко називає превентивними конструкціями, що виражають волевиявлення відносно того, щоб адресат виявив обачність у певній ситуації [7:98]: *Не заходьте туди, можлива провокація* (День). Превентивні конструкції спрямовуються на те, щоб указана мовленнєва дія не була завершена, оскільки вона може завдати шкоди або слухачу, або мовцю, або іншій особі, що не бере участі у мовленнєвому акті.

Іллокутивною силою сугестивного директива *дозволу*, за твердженням В.С. Храковського і О.П. Володіна, є виконання адресатом дії, яка з певних причин є корисною для нього і може здійснюватися за відсутності заперечення з боку адресанта [12:140].

У публіцистичному дискурсі спонукальна дія, що лежить в основі дозволу, здійснюється в інтересах адресата, є необов'язковою і корисною для нього, тоді як адресант відносно свого співрозмовника займає пріоритетну позицію: *Шановні учасники миротворчих операцій! Дозвольте привітати вас з Міжнародним днем миротворців ООН. Усіх, хто в різні роки з честю виконував завдання в миротворчих операціях під егідою ООН та інших міжнародних організацій* (Голос України). З цього висловлювання бачимо ще одну ознаку дозволу – некатегоричність ступеня вираження волевиявлення у цьому типі директива.

Мовленнєвий акт дозволу (як і поради) відноситься до пермісивного типу спонукальних висловлювань [12:140]. Цей факт свідчить про подібність семантики двох типів мовленнєвих актів: *Поважайте свою дитину так, як поважали б*

дорослого. Дозвольте брати участь у прийнятті рішень, особливо тих, що стосуються її (Голос України).

Враховуючи характерні риси директива дозволу, спробуємо окреслити основну сему цього типу мовленнєвого акту: “Я дозволяю тобі виконати певну дію, яка є вигідною для тебе”. Семантична формула дозволу може набути трохи іншого відтінку, якщо врахувати точку зору Дж. Серля про те, що дозвіл є заперечною заборонаю [3:157]. Спираючись на цей погляд, ми можемо сформулювати додаткову семантичну формулу дозволу: “Я не забороняю тобі виконувати певну дію”. Зіставивши синонімічні за змістом, але різні за формулюванням семи, ми можемо ототожнити два перформативи: дозволяю = не забороняю: *Дозволю дитині викласти свою точку зору та йду на компроміс* (Дзеркало тижня); *Я їм нічого не забороняю* – це було б неправильно з мого боку. І взагалі, вважаю, що в дочок гарний смак, який багато в чому не розходиться з моїм (Україна молода).

Як бачимо, реалізація сугестивного директива дозволу передбачає виконання адресатом вигідної для нього і незабороненої адресантом дії.

Висновки та подальші перспективи досліджень. У прескриптивних директивах публіцистичного дискурсу, які ініціюються адресантом, здійснюються у його інтересах і є вигідними для нього, позиція адресанта відносно свого співрозмовника є пріоритетною, тому адресат цілком залежить від волі адресанта. Прескриптиви є найкатегоричнішими мовленнєвими актами, спонукальна дія яких є обов’язковою для виконання адресатом, не передбачаючи відмови.

У реквестивних директивах газетної публіцистики, спонукальна дія яких ініціюється адресантом і є вигідною для нього, інтенсивність волевиявлення залежить від вибору адресата щодо здійснення певного спонукування, тобто реквести є “пом’якшеними” директивами. Позиція адресанта у цьому типі директив є непріоритетною, а спонукальна дія – необов’язковою для нього.

Сугестивні директиви, зафіксовані у публіцистичних текстах, є некатегоричними директивами, що ініціюються адресатом, який зацікавлений у виконанні дії щонайбільше. Якщо спонукальна дія є необов’язковою і корисною для слухача, а позиція мовця відносно свого співрозмовника є пріоритетною в силу вікового фактора, соціального статусу або авторитетності, то вибір адресата стосовно виконання дії залежить лише від нього самого.

Дослідження особливостей прагмасемантичних типів директив у публіцистичному дискурсі дозволяє виявити значущість вербальних засобів вираження спонукальної модальності у здійсненні мовленнєвого впливу на адресата й успішному досягненні адресантом передбачуваної комунікативної мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежск. гос. ун-ту, 1992. – 168 с.
2. Мясоедова С.В. Категорія спонування і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. – Харків, 2001. – 178с.
3. Серль Дж. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С.151-169.
4. Апресян Ю.Д. Толкование лексических значений как проблема теоретической семантики // Известия АН СССР. Серия лит. и яз. – 1969. – Т. 28. – № 1. – С. 11-23.
5. Косилова М.Ф. К вопросу о побудительных предложениях // Вестник Московск. гос. ун-ту. – Серия VII. – 1962. – № 4. – С. 48-56.
6. Куликова В.Г. Структура спонукальных мовленнєвих актів сучасної французької мови (комунікативно-прагматичний аспект): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 19 с.
7. Загнітко А.П. Дієслівні категорії в синтагматичі і парадигматичі. – К.: НМК ВО, 1990. – 130 с.
8. Фоміна Л.В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 19 с.
9. Бондарева Н.О. Структурно-семантичні і комунікативно-прагматичні особливості висловлювань із концептом

“порада”: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2005. – 203 с. 10. *Нарушевич-Васильєва О.В.* Категорія спонукальності у прагматистичному аспекті: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. – Одеса, 2002. – 176 с. 11. *Фоміна Л.В.* Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. – Харків, 2000. – 163 с. 12. *Храковский В.С., Володин А.П.* Семантика и типология императива. Русский императив. – Ленинград: Наука, 1986. – 272 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Дзеркало тижня.* – 2008. – №19(698). – 24–30 травня. 2. *Дзеркало тижня.* – 2008. – №19(698). – 24–30 травня. 3. *Урядовий кур’єр.* – 2008. – № 57. – 27 березня. 4. *Голос України.* – 2008. – №92. – 16 травня. 5. *Дзеркало тижня.* – 2005. – № 29(556). – 30 липня – 5 серпня. 6. *Голос України.* – 2007. – № 66 (4066). – 14 квітня. 7. *Голос України.* – 2007. – № 109 (4109). – 22 червня. 8. *Дзеркало тижня.* – 2006. – № 51 (579). – 30 грудня – 13 січня. 9. *Дзеркало тижня* – 2007. – №3 (632). – 27 січня – 2 лютого. 10. *День.* – 2007. – № 175. – 13 жовтня. 11. *Голос України.* – 2006. – № 206 (3956). – 3 листопада. 12. *День.* – 2003. – № 57. – 29 березня. 13. *Голос України.* – 2008. – № 92 (4342). – 16 травня. 14. *День.* – 2006. – № 117. – 19 липня. 15. *Урядовий кур’єр.* – 2008. – № 61. – 2 квітня. 16. *День.* – 2007. – № 142. – 28 серпня. 17. *День.* – 2005. – № 116. – 2 липня. 18. *Дзеркало тижня.* – 2004. – № 50 (475). – 27 грудня – 9 січня. 19. *Товариш.* – 2007. – № 68. – 3 – 4 липня. 20. *Комуніст Києва.* – 2006. – № 4 (28). – 5 березня. 21. *Урядовий кур’єр.* – 2008. – № 59. – 29 березня. 22. *Дзеркало тижня.* – 2006. – № 51 (579). – 30 грудня – 13 січня. 23. *Дзеркало тижня.* – 2008. – № 19 (698). – 24 – 30 травня. 24. *Голос України.* – 2007. – № 109 (4109). – 22 червня. 25. *День.* – 2008. – № 70. – 16 квітня. 26. *Голос України.* – 2008. – № 92. – 16 травня. 27. *Дзеркало тижня.* – 2008. – № 15 (694). – 19 – 25 квітня. 28. *День.* – 2001. – № 38. – 27 лютого. 29. *Україна молода.* – 2007. – № 067. – 13 квітня. 30. *День.* – 2004. – № 222. – 4 грудня. 31. *Дзеркало тижня.* – 2008. – № 16 (695). – 26 квітня – 16 травня. 32. *Дзеркало тижня.* – 2004. – № 43 (518). – 23 – 29 жовтня. 33. *День.* – 2004. – № 221. – 3 грудня. 34. *Голос України.* – 2008. – № 103 (4353). – 31 травня. 35. *Голос України.* – 2006. – № 185 (3935). – 5 жовтня. 36. *Дзеркало тижня.* – 2002. – № 9 (384). – 8–15 березня. 37. *Україна молода.* – 2008. – № 041. – 29 лютого.

ДОВБНЯ І.П.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ПОНЯТТЯ ЕВОЛЮЦІЇ І ДИНАМІКИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ МОВ

Актуальність дослідження, незважаючи на невпинний інтерес учених до даної проблеми, зумовлена відсутністю на сьогоднішній день чіткої диференціації в термінологічно-категоріальному апараті, що функціонує на позначення процесів мовного розвитку.

Мета дослідження полягає у розрізненні та систематизації термінів, що функціонують на позначення процесів мовного розвитку.

Предметом дослідження є систематизація наукових поглядів щодо розуміння понять на позначення історичного розвитку мови.

Об’єктом дослідження є змістове наповнення понять еволюції і динаміки мовних явищ.

Матеріалом для даного дослідження послужили наукові позиції учених щодо еволюції, динаміки та розвитку мовних явищ.

Наукова новизна статті полягає у виробленні власної концепції щодо розуміння понять еволюції і динаміки у контексті історичного розвитку мови.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями. Проблема розвитку мови продовжує привертати увагу мовознавців [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7], і, перш за все, ця увага спрямована на дослідження системних відношень між мовними елементами, а також взаємодію мови із соціумом як категорії внутрішньої лінгвістики, яка тісно пов’язана з такими категоріями зовнішньої лінгвістики, як ціль, час, простір, що відображає основні концептуально значущі тенденції сучасного наукового знання [8:3; 9:42]. Людська мова як засіб спілкування характеризується тривалим і складним шляхом історичного розвитку, результатом

якого стали всі відомі мовні сім'ї, гілки, групи та власне мови в їх соціальних, функціональних та територіальних варіантах [10; 11]. Рухомість мови пояснюється безпосереднім впливом на неї позамовної дійсності, яка у співвідношенні елемент – структура зумовлює постійну видозміну характеру зв'язків між елементами і якісну зміну ознак, на основі яких утворюються нові зв'язки, ускладнюючи опис мови і водночас вказуючи на її послідовний розвиток [12:61-67; 8:3]. Структура починає розглядатися поряд із такими категоріями, як рух, простір, час, і, відповідно, цілком виправданим є вивчення саме структури в розвитку [8:3]. Однак мова як система існує в діалектичній єдності матеріальної та ідеальної форм [11], внутрішньої та зовнішньої сторін [13], які функціонують як єдність протилежностей та створюють ту внутрішню власне мовну напругу, яка визначає основні закономірності історичного розвитку та вдосконалення мови [11]. Це спонукає до комплексного, двопланового дослідження мови в розвитку. Вивчення сутності мови і її історичної динаміки (прогресу) стає все більш актуальним завданням; людина змінює зовнішнє середовище існування індивіда (матеріальне оточення, соціальну структуру суспільства, комунікації і т.д.), що відображається у його “внутрішніх” властивостях, зокрема у мовній та мисленнєвій здатностях [14:61].

Постановка завдання. Реалізація мети роботи потребує, безперечно, міждисциплінарної комунікації та передбачає виконання наступних завдань:

- розглянути особливості вживання поняття еволюції, динаміки і розвитку у лінгвістичних дослідженнях;
- уточнити, проаналізувати та систематизувати їх визначення у гуманітарних науках та, зокрема, у контексті історичного розвитку мови;
- визначити специфіку розбіжностей у вживанні та розумінні розглянутих понять;
- представити власну позицію щодо розуміння понять еволюції і динаміки мовних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених присвятили свої розвідки питанням внутрішнього механізму розвитку і вдосконалення мови (Л.І. Бараннікова [15], І.А. Бодуен де Куртене [16; 17], В.В. Виноградов [18], Б.О. Ларін [19], Т.П. Ломтєв [20], І.І. Мещанінов [21], О.О. Потебня [22; 23; 24]), власне мовної еволюції (В.М. Жирмунський [1], В.В. Колесов [2], Л.А. Мартинович [11], В.І. Абаєв [25], Ф.І. Буслаєв [26], С.Д. Кацнельсон [27], В. Пізані [28], А.П. Юдакін [29]), її закономірностей та тенденцій (Е. Сепір [4], Б.О. Серебренніков [5], П.Ф. Фортунатов [6], Д.М. Шмельов [7], М.П. Кочерган [10], Е. Бенвеніст [30], І.А. Бодуен де Куртене [31], О.О. Леонтьєв [32; 33], М.М. Слонов [34; 35], Б.В. Якушин [36]).

Мову можна визначати по-різному, однак факт її безперервного розвитку та вдосконалення – незаперечний: людська мова не є ізольованим феноменом у природі ... це об'єктивне явище... її розвиток зумовлений усім ходом розвитку матеріального світу [11:1-2; 4:138]. Мова не є стабільною навіть на 10-річному часовому відрізку [29:30]. На думку Е.Сепіра, у мові постійною є лише її зовнішня форма; внутрішній її зміст, її психічна значимість чи інтенсивність змінюється залежно від спрямованості розумової діяльності, а також від загального інтелектуального розвитку [4:36].

Історичний розвиток мови включає в себе таке найзагальніше та найбільш емне поняття як історія мови, що складається в свою чергу з суми окремих розвитків, а точніше конструюється ними [31:222-227]. Говорячи про характер розвитку мови або якоїсь із її підсистем варто згадати про явище еволюції, а зокрема, про дрейф мови (стадіальність її розвитку) [4; 21; 27], її адаптивні властивості та трансформацію [11], оскільки саме ці поняття визначають сутність еволюції та є її основними характеристиками. Мова як історичний феномен розвивається під постійною дією на неї певних імпульсів (зовнішніх і внутрішніх), до яких належать час (фізичний і внутрішній, тобто ритміка функціонування і розвитку одиниці) [37:561-562], внутрішня мовна напруга (протиріччя), суспільство [4; 38; 50] та такий потужний фактор як динаміка у своєму широкому сенсі, яка поділяється на зовнішню динаміку, або тенденцію розвитку, та внутрішню динаміку, що характеризується “потенційною динамічністю”, або “вродженою” здатністю до розвитку [8; 11; 39]. Така систематизація вищезгаданих категорій робить прозорішою структуру мови як історичного феномену та схематично може зображатися наступним чином (див. Сх. 1).

Наукові результати. У сучасній лінгвістиці вироблено три підходи до осмислення питань власне мовної еволюції та її закономірностей, динаміки мовних явищ та розвитку мови як системи. Представники першого, діакронічного підходу [1; 6; 7; 11; 14; 19; 26] витлумачували мовну еволюцію як історичний розвиток, у результаті якого з’являлося якісне новоутворення. Досліджуючи мову з точки зору її історичного розвитку, вони оперували власне поняттям еволюції [14; 29; 32; 40]. Так, прихильник еволюційної типології, А.П. Юдакін, критерієм розвитку тієї чи іншої мови або групи мов визнає нерівномірність розвитку граматичних категорій [29:30]. П.-Л. Томá, розглядаючи найвизначніші лінгвістичні зміни в сербській, хорватській, боснійській та чорногорській мовах, говорить про еволюцію системи наголосу, регресію неозначеної форми якісних прикметників та ін. [40:201]. М.М. Слонов, вивчаючи вплив появи писемності на зміну напряму еволюційного вдосконалення мови в дописемну епоху, робить висновок, що культурно-історична потреба суспільства в новій формі накопичення знань сприяла, з одного боку, виникненню писемності, а з іншого – зумовила еволюцію мови як матеріалу й форми для усних словесних творів [14:61-62].

Деякі національні мови чи групи мов пройшли у своїй еволюції певний шлях у напрямку формульного вдосконалення, перш ніж напрям розвитку мови було змінено появою писемності [14:72-73]. Механізм мовної еволюції визначається положенням про конституюючу функцію мови: форму існування людського мислення [32:125]. Зміст, який передається за допомогою мови, неоднаковий для всіх людей, оскільки відрізняються умови спілкування, праці, життя: кожна людина має свої асоціативні та емоційні зв’язки з мовним значенням; тобто вся мова, вважає О.О. Леонт’єв, певною мірою різна для різних суспільних класів, тоді як система мови однакова для всього мовного колективу. Виходячи з вищесказаного, слід зазначити, що мовні зміни відбуваються в три етапи: індивідуальне новоутворення, що вживається у вузькому колі людей; введення такого новоутворення в соціальну чи стилістичну норму та загальноприйняте або загальнообов’язкове вживання новоутворення. Оскільки далеко не кожне нововведення проходить увесь цей шлях (для цього воно повинно відповідати

вимогам системи мови), мова збагачується, як правило, повільно та проблематично [32:124-127].

Будь-який розвиток, на думку Г.А. Мартиновича, можна розглядати з точки зору його характеру (еволюційний / революційний), сутності (співвідношення процесоутворюючих елементів у початковій та кінцевій точках) та механізму (рушійних сил, закономірностей та умов). Шлях розвитку мови є, безсумнівно, еволюційним [11].

Мовну еволюцію визначають як напрям мовознавства, що займає проміжне місце між теоріями про походження мов і вивченням діахронічних універсалій [38]. Питанням про те, що існує певна загальна сила, яка визначає розвиток мов, займалися ще в давнину; цю силу називали по-різному: принцип найменшого опору, фактор економії зусиль, фактор лінощів тощо [4:239; 5; 38]. Однак кінцеве формування теорії мовної еволюції як окремої наукової галузі, що використовує досягнення антропології, палеонтології, історії, мовознавства та ін., відбулося лише наприкінці ХХ ст. [38]. Центральними поняттями еволюційного вчення є поняття мутації (трансформації), боротьби за існування, природного та штучного відбору й адаптації. Елементи мовної свідомості (мови в ідеальній формі) зазнають постійних спонтанних і випадкових змін на всіх мовних рівнях [11]. Безпосередні прояви цих трансформацій можна спостерігати на фактах історичної зміни мови, на особливостях реалізації тих чи інших лінгвістичних явищ у різних сферах і варіантах національної мови та в споріднених мовах, на так званих мовленнєвих помилках, okazіоналізмах, індивідуально-авторських уживаннях і т.п. У мовній свідомості індивідів ці мутації неминуче вступають у боротьбу як між собою, так і з зафіксованими елементами стандартної мовної системи, із самою мовною нормою. Згодом вони або відштовхуються, або входять у систему і самі стають нормою: як правило, перемагають елементи, що найбільше відповідають загальним динамічним тенденціям розвитку мови [11].

Для глибшого розуміння сутності того чи іншого поняття варто, на нашу думку, звернутися до його етимології. Таким чином, лексему *еволюція* було запозичено з латинської мови в українську книжним шляхом; лат. *evolūtio* означало “розвиток, розгортання” [41:156]. Сьогодні цей термін функціонує в українській мові на позначення двох понять: 1. (у загальному розумінні) процесу зміни, розвитку когось, чого-небудь, та 2. (у філософському розумінні) форми розвитку, що полягає в безперервній, поступовій кількісній зміні, яка підготовлює якісну зміну [37:786; 42:453; 43:183]. Філософські енциклопедичні словники трактують поняття еволюції в широкому сенсі як синонім розвитку та вказують на переважну незворотність змін, які можуть вести до ускладнення, диференціації, підвищення рівня організації системи (прогресивна еволюція, прогрес) або ж до зниження цього рівня (регрес). Однак, говорячи про мовну еволюцію, слід звернути увагу на те, що загальний рівень організації мови може зберігатися [37:786; 43:183]. Автори названих словникових статей протиставляють поняття еволюції у вузькому розумінні (як поступові тривалі кількісні зміни) поняттю революції (якісним зрушенням). До визначення еволюції як поступового постійного розвитку на противагу різким, глибоким змінам схиляється й Б.О. Ларін [19:13]. При цьому варто також згадати працю Б.О. Серебреннікова “Об относительной самостоятельности развития языка”, де автор показує на конкретних параметрах

роль зовнішніх та внутрішніх факторів в історії різних мов. Особливо підкреслюється роль різних внутрішніх тенденцій, зумовлених основною функцією мови – функцією спілкування. Наявність цієї залежності створює можливість самостійності розвитку мовної системи, водночас автор намагається довести, що далеко не все в мові підпорядковане змінам мовної системи, адже вона перебуває в нерозривному зв'язку із зовнішнім середовищем [5:7-11; 44]. Серед антропологів та соціологів також існує тенденція пов'язувати всі мовні зміни із впливом зовнішніх етнічних та культурних взаємодій [34:239]. Однак, на думку Е.Сепіра, найвагомішими диференціюючими факторами є не зовнішні впливи, а скоріше, дуже повільні, але могутні неусвідомлені зміни в одному напрямі, закладені в системах самих мов [4:239].

Представники другого, синхронічного напрямку [2; 9; 39; 45], які присвятили свої розвідки виміру мовної динаміки, наголошували на такій її основоположній рисі як можливість подальшого розгортання, що властива мові, не відкидаючи при цьому можливості застосування діахронічного методу для вивчення динамічного аспекту тієї чи іншої структури.

Термін *динамічний* пояснюється деякими авторами як спонтанний; а динамічність системи передбачає можливість зміни, орієнтацію на якийсь сусідній варіант [8:16-21]. Першопочатково лексема *динаміка* була запозичена з західноєвропейських мов – нім. *Dynamik*, фр. *dynamique*, англ. *Dynamics*; вона утворена на базі гр. “сильний, могутній”, що походить від “сила, здатність” [41:72]. Сьогодні слово *динаміка* в контексті історичного розвитку функціонує на позначення стану руху, ходу розвитку, зміни чого-небудь [42:279].

Поняття динаміки є функціонально навантаженим у дослідженнях процесів історичного розвитку мови. Так, з певними якісними або кількісними змінами його ототожнюють Є. Адаму (динамікою медіативу у помакському говорі (Греція) авторка називає власне зміну засобів вираження останнього [45:198]) та Е.Н. Подтележнікова, яка, аналізуючи особливості ареальної динаміки полісемії лексеми *look* першої половини XIX ст., застосовує якісний аналіз, при якому розглядаються зміни загальної кількості значень, а також зміна за типами граматичних значень. Далі проводиться кількісний аналіз функціонального навантаження на лексему *look* [9:42]. Переважна ж більшість досліджень тлумачить динаміку як певну існуючу зовнішню, актуальну на той чи інший момент, тенденцію або потенційну здатність структури до розвитку (внутрішня динаміка) та пов'язують це поняття з функцією комунікативності [8; 11; 39]. О.Лукашанець вважає, що динаміка літературних норм білоруської мови у XX ст. визначається, перш за все, тенденціями міжмовного зближення та відштовхування [39:14]. Розглянувши динамічні тенденції на матеріалі російської мови, автори виділили такі особливості динаміки останньої, що провокують зміни: зіткнення писемної та усної форм літературної мови, зіткнення літературної норми з місцевим діалектом, зіткнення між функціональною доцільністю та естетичною збагаченістю тощо. Як висновок, на всіх рівнях динамічної структури перш за все проявляється її основна функція – комунікативність. У співвідношенні ж системи і норми закономірно динамічною є система. На сучасному етапі семантичні зміни випереджають зміни форми [8:134-135]. До динамічних тенденцій розвитку мови Г.А. Мартинович відносить тенденції до аналітизму, економії, аналогії, системності, вирівнювання

парадигм, відкритого чи закритого складу, перенесення наголосу на основу чи закінчення, приведення форми у відповідність зі змістом і т.д. [11]. Інші науковці також говорять про тенденцію переходу від синтетизму до аналітизму та описують загальну тенденцію розвитку мови (особливо при зіткненні двох мовних систем) – максимальне спрощення формальних засобів і максимальне ускладнення категоріальних, змістових, семантичних функцій мови: мовна система в процесі кристалізації нових засобів обирає найпростіший, який виражає зміст найбільш експліцитно [8]. Тобто йдеться про формування змістової ємності сучасної мови – відбувається спрощення коду при загальній спрямованості на створення чіткої системності, систематичності та універсальності мінімального набору розрізнявальних знаків [8:5-6]. Під динамічними аспектами внутрішньослівних структур розуміються вияв “потенційної динамічності” різноманітних різновидів внутрішньої структури словоформ, які зсередини показують можливості подальшого розгортання. Так, В.В.Колесов виділяє структури, що є динамічно визначеними, функціонально важливими на певному етапі розвитку мови, та структури “глибинні”, динамічно посередні [8:76]. Розгляд динамічного аспекту структури передбачає, на думку автора, вивчення її еволюції (діахронічний метод, заснований на порівняльному зіставленні) та визначення “потенційної динамічності” (синхронічний підхід). Остання інтерпретується як характеристика, що програмує здатність структури до подальшої еволюції та визначається залежно від ступеня актуальності твірних процесів [8:78]. Вважається, що динамічно перспективними є структури, що постійно реалізуються [8:81]. Динамізм системи впливає з того внутрішнього напруження системи, яке є наслідком її “полюсної” організації.

Зовнішня динаміка розвитку мови виникає в результаті протиріччя між різними варіантами можливої вимови та використання слів загальної мови [8:10]. Розвиток мови йде шляхом ускладнення структури і спрощення системи мови; сама мова “спрощується” у зв’язку з максимальним розвитком її системності, але її вживання “ускладнюється” у зв’язку з розширенням соціальної бази, яка ним користується. У даному контексті актуалізується поняття “динамічного імпульсу” як можливості зміни, кінцевої границі варіації, що здійснюється в результаті протиріччя, яке виникає між загальноприйнятим та афективним уживанням наявних мовних засобів [8:11].

З огляду на сказане логічною є ідентифікація поняття розвитку в контексті категоріальної диференціації термінів на позначення історичного розвитку мов, яка стала синтезом двох вищезгаданих позицій. Етимологічно слово *розвиток* є результатом морфологічної видозміни лексеми *розвитися* (*розвинутися*), першим значенням якої було “розгорнутися, розвернутися” [41]. В історії філософської думки вирізняють три основних тлумачення розвитку: 1) розвиток як збільшення і зменшення; 2) розвиток як перехід можливості в дійсність, а в більш загальному вигляді як розуміння руху взагалі; 3) розвиток – як виникнення нового, втілення чого можуть бути численні концепції прогресу в Новий час (Вольтер, Тюрго, Кондорсе та ін.) (46:555). Прогрес / регрес та еволюція / революція визначаються авторами філософського енциклопедичного словника за редакцією В.І.Шинкарука як стадії розвитку з точки зору креативності та глибини і швидкості відповідно [46:555], тоді як у філософському словнику за редакцією Л.Ф.Ільчова еволюція,

наприклад, ідентифікується як основний тип (лінія) розвитку [37:561]. Істотною характеристикою процесів розвитку є час: по-перше, будь-який розвиток відбувається в часі, по-друге, тільки час виявляє напрям розвитку [37:561-562]. Вищезазначені основні філософські тлумачення поняття розвитку безпосередньо вплинули на його розуміння у лінгвістиці. Поняття мовного розвитку синтезувало елементи усіх трьох філософських дефініцій, що дає нам право, залежно від дослідницької позиції, тлумачити розвиток мови як рух, що спонукає до підвищення або зниження мовної структури, у результаті чого виникає якесь новоутворення.

Однак не всі наукові концепції ототожнюють терміни розвитку та, наприклад, історії мови. Якщо Б.О. Ларін у своїй праці з історичної лексикології зводить уживання цих понять до спільного знаменника [19], то І.А. Бодуен де Куртене стверджує, що мова має історію, а не розвиток. Історія є розвитком, але таким, що переривається у своїй просторовій протяжності та часовій послідовності, тобто історія – це опосередкований розвиток, сума розвитку окремих одиниць [31:222-227]. Мова як історичний феномен, на думку В. Пізані, загалом не існує та є лише абстрактним поняттям [28:43]. Пояснення мовних змін може бути тільки психологічне та в деякій мірі фізіологічне [16:39]. Мова часто є перешкодою для надання думці логічності, тому в прагненні нашого мислення до абстракції полягає один зі стимулів мовних змін (метафора, алегорія). У царині мовних значень, які є результатом прагнення до полегшення в самому мовному центрі, можна вказати, з одного боку, на втрату етимологічного зв'язку далеких за значенням слів та, з іншого боку, на різного роду метафори. Таким чином, результатом мовних змін, на думку І.А. Бодуена де Куртене, є різні нашарування у складі та будові кожної мови, і найважливіше для науки – визначити послідовність, черговість нашарувань, що слідували одне за одним [31:248]. Подібні зміни постійні та вічні, зазначає автор, й причини, що їх зумовлюють, теж постійні та вічні [31:249]. Отож, розрізняючи поняття історії та розвитку, І.А. Бодуен де Куртене визначає історію як послідовність явищ однорідних, але різних, пов'язаних між собою посередньою, а не безпосередньою причинністю; розвиток же – безперервна протяжність однорідних, але різних явищ, пов'язаних між собою причинністю, або це безперервна тривалість істотних змін, а не явищ [31:251].

У концепції історичного розвитку мови вагомими є також поняття стадіальності та чіткої спрямованості процесу мовного розвитку. Під стадіальністю І.І. Мещанінов розуміє якісно нове утворення в мові (як, наприклад, зміст слова), історичний хід семантичного руху якого може, зрештою, дати цілком видозмінене поняття, дуже віддалене від початкового [21:293]. Стадія визначається не як поодинокі явища якісних змін у мові, а як перехід цілої мовної системи в іншу. Так, історична школа мовознавства ще в ХІХ ст. встановлювала послідовний хід розвитку мовних структур від аморфних до аглютинативних, потім до флективних і, зрештою, до аналітичних [21:294]. Дана концепція співзвучна з ідеєю Е. Сепіра про т.зв. дрейф, згідно з якою мова змінюється не тільки поступово, а й послідовно ... вона рухається несвідомо від одного типу до іншого [4:138-247]. *“Мова – не щось існуюче тільки в просторі, не ряд відображень однієї і тієї ж позачасової картини в різноманітних індивідуальних свідомостях. Мова рухається в часі за своєю власною течією. Мова дрейфує [4:140]. ... Дрейф мови здійснюється через*

неконтрольований мовцем відбір тих індивідуальних відхилень, які відповідають якомусь визначеному напрямку” [4:144]. Ідея єдиного процесу розвитку визнавалася також В.І. Абаєвим та С.Д. Кацнельсоном [25; 27]. Згідно з їх поглядами кожна мова проходить певне число “стадій”, при цьому кінцевою стадією є т.зв. “номінативний устрій”. Суттєвою при цьому виявилася теорія В.І. Абаєва про два етапи еволюції мови в плані форми: про мову як ідеологію та мову як техніку [25]. О.О. Потебня, працюючи над цією проблемою, вагався між стадіально-історичною та абстрактно-генетичною концепцією мовного розвитку [27:87]. І.І. Мещанінов у своїх стадіальних дослідженнях виділяв певний мінімум відношень у якості характеристики окремих стадій (чого, до речі, не допускав В.В. Виноградов) та актуалізував при цьому положення про нерозривний зв’язок форми і змісту, які становлять незмінно існуюче єдине ціле, адже в процесі розвитку форма не втрачає тісного зв’язку зі змістовим наповненням [21; 27:91]. Таким чином, маємо складний комплекс видозмін і водночас постійно зв’язаних між собою взаємовідношень.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, усі три поняття еволюція – розвиток – динаміка ототожнюються представниками трьох напрямів з процесами зміни, руху, прогресу, однак чіткої демаркаційної лінії у їх вживанні поки що не проведено. Спробу диференціювати ці терміни зробив проф. О.О. Волков у своїй програмі із загальної лінгвістики [47]. До динаміки мови автор відносить питання характеру та причини мовних змін, теорії субстрату, суперстрату та адстрату, мінливості мови та норми, проблему прогресу мови, свідомий вплив суспільства на мову, а також питання еволюції, розвитку та вдосконалення мови. Еволюційними процесами в мові на лексичному рівні О.О. Волков вважає зміни лексики, процеси розвитку лексичного значення; утворення стійких словосполучень, виникнення нових слів. Процесами розвитку в мові є розвиток лексичної системи: диференціація значень слів, запозичення терміноутворення, ускладнення відношень між лексемами [47].

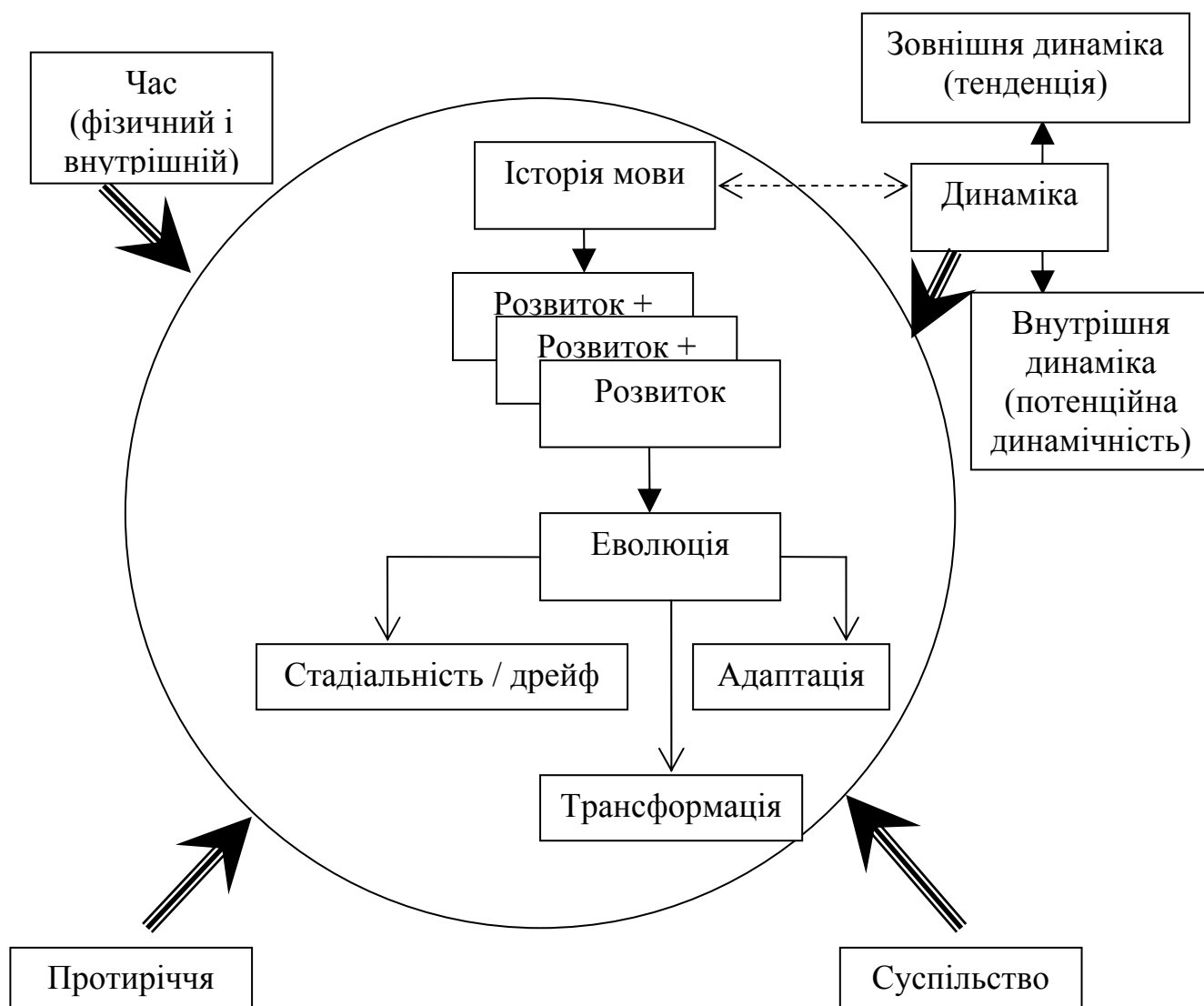
У всіх вищенаведених визначеннях існують певні розбіжності щодо диференціації понять на позначення історичного розвитку мови, що полягають, в основному, у наявності досить хиткої межі між кількісними та якісними змінами, які лежать в основі розрізнення цих понять, а також в етимологічній спорідненості деяких з них (зокрема, розвиток та еволюція). У зв’язку ж з високою семантичною спорідненістю ці терміни можуть у деяких розуміннях функціонувати як синоніми, у чому ми пересвідчилися на аналізі вищезгаданих лінгвістичних праць. Такий синонімічний ряд з ядром розвиток має багату семантичну периферію: еволюція, динаміка, історія, рух, прогрес, хід, вдосконалення, процес змін.

Наша позиція щодо розгляду мови в її історичному розвитку базується на синтезі ідей І.А. Бодуена де Куртене, Г.А. Мартиновича, філософського енциклопедичного словника за редакцією В.І. Шинкарука, В.В. Колесова, згідно з якими, поняття еволюції, динаміки та розвитку розрізняються залежно від фактору, покладеного в основу їх диференціації. Так, розвиток є найбільш нейтральним поняттям, що позначає процес будь-якої якісної, спрямованої, безперервної зміни. Динаміка – 1) характеристика, що спонукає до розвитку, потенційна можливість зміни, 2) процес розвитку з точки зору його темпу, швидкості. Еволюція – процес якісної та кількісної трансформації, основний

напрямок розвитку з точки зору його глибини. Отже, зміна світоглядної бази викликала перебудову семантичної структури слів, актуалізувавши одні значення та відкинувши на периферію семантичної структури інші, що відобразилося на валентнісних властивостях лексем та викликало необхідність запозичення термінів (зокрема, еволюція) з однієї наукової сфери в іншу. Таким чином, оперування терміном еволюція для позначення процесів історичного розвитку мови є, на нашу думку, не лише можливим, а й цілком виправданим, оскільки воно яскраво відображає історичний хід мови як невід'ємного елементу культури та суспільства в цілому. А оскільки мова, як зазначалося вище, тісно пов'язана з усіма концептуально важливими зовнішніми категоріями, вважаємо доречним говорити також про еволюцію мовної системи простору як об'єкта лінгвосеміотики, маючи на увазі поступові глибинні кількісні та якісні зміни лексико-семантичних засобів її вираження.

Схема 1

Зміст мови як історичного феномену Історичний розвиток мови

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жирмунский В.М.* Введение в сравнительно-историческое изучение германских языков. – М. – Л.: Наука, 1964. – 311 с. 2. *Колесов В.В.* История русского языка в рассказах. – М.: Авалон, 2005. – 224 с. 3. *Кочерган М.П.* Загальне мовознавство: Підр. для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. – 288 с. 4. *Сенір Э.* Статус лингвистики как науки // Избранные труды по языкознанию и культурологии / А.Е. Кибрик: Пер. с англ. под ред. и с предисл.; В.Д. Мазо (ред.). – М.: Издательская группа “Прогресс”: Универс, 1993. – 655 с. 5. *Серебрянников Б.А.* Об относительной самостоятельности развития системы языка. – М.: Наука, 1968. – 127 с. 6. *Фортунатов Ф.Ф.* Избранные труды / Ред. коллегия: д-р филол. наук М.Н. Петерсон (отв. ред.) и др. Вступит. статья проф. М.Н. Петерсона. – М.: Учпедгиз, 1956. – Т. 1. – 450 с. 7. *Шмелев Д.Н.* Избранные труды по русскому языку. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 888 с. 8. *Динамика и структура современного русского языка* / Отв. ред. проф. В.В. Колесов. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та. – Л., 1982. – 135 с. 9. *Подтележникова Е.Н.* Особенности ареальной динамики полисемии лексемы look первой половины XIX-го века // Вестник ВГУ, Сер. лингв. и межкульт. коммун. – 2006. – №1. – С. 42-46. 10. *Кочерган М.П.* Основы зівставного мовознавства: Підр. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424 с. 11. *Мартинович Г.А.* К проблеме эволюции языка. – http://zhurnal.lib.ru/m/martinowich_g_a/5evoluthion.shtml. 12. *Васенькин В.В.* Отражение изменений системы научных знаний в истории слова пространство // Язык и общество. Роль экстралингвистических факторов в развитии лексических подсистем: Межвуз. науч. сб. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1989. – Вып. 3. – С. 61-67. 13. *Кузнецов В.Г.* Развитие принципа произвольности языкового знака Ф. де Соссюра в Женевской школе // Изв.РАН. Сер. лит. и яз. – 2005. – Т. 64, № 6. – С. 24-29. 14. *Слонов Н.Н.* Об особой линии развития языка в дописьменную эпоху // Язык и общество: Межвуз. науч. сб. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1974. – Вып. 3. – С. 61-73. 15. *Баранникова Л.И.* О специфике развития и изменения разных компонентов общенародного языка // Язык и общество. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1970. – Вып. 2 / Под ред. проф. Л.И. Баранниковой. – С. 19-33. 16. *Бодуэн де Куртене И.А.* О психических основах языковых изменений // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – Т. 2. – С. 210-290. 17. *Бодуэн де Куртене И.А.* О смешанном х-ре всех языков // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – Т. 1. – С. 362. 18. *Виноградов В.В.* История русских лингвистических учений. – М.: Высшая школа, 2005. – 558 с. 19. *Ларин Б.А.* История русского языка и общее языкознание // Избранные работы: Учеб. пособие для фак. рус. яз. и литературы пед. ин-тов – М.: Просвещение, 1977. – 224 с. 20. *Ломтев Т.П.* Причинность и вероятность в развитии языка // Общее и русское языкознание. – М., 1976. – С. 302-311. 21. *Мещанинов И.И.* Проблемы развития языка. – Л.: Наука: ЛО, 1975. – 351 с. 22. *Потебня А.А.* Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – 191 с. 23. *Потебня А.А.* Слово и миф / Сост. А.Л. Топоркова; Отв. ред. А.К. Байбурин. – М.: Правда, 1989. – 282 с. 24. *Потебня А.А.* Эстетика і поетика слова. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с. 25. *Абаев В.И.* Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1956. – 323 с. 26. *Буслаев Ф.И.* Историческая грамматика русского языка. – М.: Учпедгиз, 1959. – 623 с. 27. *Кацнельсон С.Д.* К вопросу о стадильности в учении Потебни // Известия АН СССР. Отд-ние яз. и лит. – 1948. – Т. 7, Вып. I. – С. 83-96. 28. *Пизани В.* Этимология. История – проблемы – метод. / Пер. с итал. Д.Э. Розенталя / Под ред. и с предисл. В.И. Абаева. – М.: Изд. иностр. лит., 1956. – 188с. 29. *Юдакин А.П.* Эволюционная типология в помощь ностратике // Филологические науки. – М.: Наука, 2006. – № 1. – С. 30-39. 30. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика. Под ред. Ю.С. Степанова. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с. 31. *Бодуэн де Куртене И.А.* Об общих причинах языковых изменений // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – Т. 1. – С. 38-64. 32. *Леонтьев А.А.* Возникновение и первоначальное развитие языка. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – 139 с. 33. *Леонтьев А.А.* Слово в речевой деятельности. – М.: Наука, 1965. 34. *Слонов Н.Н.* О некоторых закономерностях исторической динамики языковой формы в ходе развития общества // Язык и общество: Межвуз. науч. сб. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1977. – Вып. 4. – С. 45-59. 35. *Слонов Н.Н.* Совершенствование языковых (текстовых) структур в ходе материально-технического прогресса // Язык и общество: Межвуз. науч. сб. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1974. – Вып. 2. – С. 53-68. 36. *Якушин Б.В.* Гипотезы о происхождении языка. – М.: Наука, 1984. – 137с. 37. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энцикл., 1983. 38. <http://www.krugosvet.ru/articles/69/1006965/1006965a1.htm> 39. *Лукашанец О.* Межславянское языковое взаимодействие и динамика литературной нормы (белорусский язык между русским и польским) // <http://www.msk.edu.mk/docs/JAZIK.doc>. 40. *Tomas P.-L.* Changements linguistiques en bosniaque – croate – monténégain – serbe // <http://www.msk.edu.mk/docs/JAZIK.doc>. 41. *Етимологічний словник української мови в семи томах* / За заг. Ред. О.С. Мельничука. – Академія наук української ССР. Ін-т ім. О.О. Потебні. – К.: Наукова думка. 1985. – Т. 2. – 570 с. 42. *Словник української мови у 11-ти томах Академії наук української РСР* – Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1971. – Т. 2. 43. *Філософський словник* / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Головна редакція української радянської енциклопедії, 1986. 44. *Полищук Г.Г.* Роль лингвистических и экстралингвистических факторов в развитии языка (Об изменении системы генитивных словосочетаний) // Язык и общество: Межвуз. науч. сб. – Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1977. – Вып. 4. – С. 31-44. 45. *Adamou E.* Dynamique du médiatif dans le romaque (Grèce) // <http://www.msk.edu.mk/docs/JAZIK.doc>. 46. *Філософський енциклопедичний словник* / Гол. редколегії В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. 47. *Волков А.А.* Общее языкознание: программа проф. А.А. Волкова. – http://genhis.philol.msu.ru/article_51.shtml

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОНОМАТОПЕЇЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Е. ХЕМІНГУЕЯ

Актуальність даного дослідження зумовлено зростанням уваги дослідників різних філологічних напрямків, зокрема, лінгвістики, психолінгвістики, когнітивістики, риторики, теорії художнього мовлення, до засобів актуалізації мовних одиниць у індивідуальному мовленні письменника. Складна природа утворення звуконаслідувальних (ономатопеїчних) одиниць і досі залишає невирішеними питання їхньої приналежності до певної лексичної чи граматичної категорії та єдиної класифікації. Використання ономатопеїчних одиниць як одного із експресивних засобів художньої літератури досить часто спричиняє специфічні труднощі для перекладача. Вони пов'язані із багатоплановістю їхнього мовного вираження, неспівпаданням у побудові цих одиниць, різними традиціями звуконаслідування, що залежать від особливостей культури, фонетичних законів і географічного проживання мовної особистості.

Метою статті є виявити основні функціональні закономірності і умови вживання ономатопеїчної лексики в творах Е. Хемінгуея та простежити, за допомогою яких перекладацьких прийомів відтворюються ці одиниці в перекладах оповідань автора.

Предметом дослідження є перекладацькі прийоми, які забезпечують відтворення ономатопеїчних одиниць Е. Хемінгуея як важливої складової його мовного спектру.

Об'єктом дослідження є ономатопеїчні одиниці в оповіданнях Е.Хемінгуея, що обумовлені ідіостильовими параметрами його мовної особистості.

Матеріалом слугують оповідання Е. Хемінгуея “Доктор і докторова дружина”, “Боець”, “Кінець чогось”, “Триденна буря”, що увійшли до ранньої збірки автора “За нашого часу”. (Принагідно зауважимо, що оскільки аналізований матеріал спирається на єдине видання 1979 року, де ім'я автора транскрибується як Хемінгуей, а не за новими правилами транскрибування іншомовних слів, то тут і надалі, з метою запобігання різночитань, в дослідженні вживається саме та форма, яка є в чотирьохтомнику).

Наукова новизна. У статті шляхом стилістичного аналізу виокремлюються перекладацькі стратегії та прийоми, необхідні для збереження у перекладі ономатопеїчної лексики, притаманної оповіданням Е. Хемінгуея, як характерної особливості його мовного спектру.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Матеріал, що розглядається у даній статті, є складовою частиною комплексного дослідження відтворення в українському перекладі ідіостилу Е. Хемінгуея.

Постановка завдання. Проаналізувати та виділити перекладацькі прийоми, що забезпечують відтворення в перекладі ономатопеїчних одиниць в оповіданнях Е. Хемінгуея.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даному етапі відбувається певне відокремлення звукосимволізму, систематизація накопиченого матеріалу із

залученням даних акустики, перші типологічні дослідження звуконаслідувань в неспоріднених мовах, спроби аналізу вживання звуконаслідувальних слів в тексті, а також спроби соціолінгвістичного вивчення звуконаслідувань. Дослідження, які проводять Н. Ашмарін, С. Воронін, А. Газов-Гінзберг, Г. Горбанєвська, Л. Горохова, О. Дудніков, Г. Марчанд, А. Михальов, О. Тіхонов, Н. Шанський розширюють термінологічну базу ономатопеї, розглядають її з точки зору мотивованості мовного знаку, а також як обмежену галузь в символічній системі мови, визначають роль звуконаслідування і звукозаписування в процесі формування мови, вивчають проблему функціонування звукосимволізму в різних пластах мови, спираючись на розвідки Ф. де Соссюра, Ш. Баллі, К. Бюлера, К. Вундта, Г. Пауля, Е. Сепіра, О. Есперсена, М. Свадеша, Й. Корженіка.

На думку С. Вороніна, “звукослідування – це закономірний і неконтрольований фонетично мотивований зв’язок між фонемами слова і звуковою прикметою денотата, що лежить в основі номінації”[1:5].

Інші дослідники, наприклад, О. Тіхонов, стверджують, що звукослідування, хоч і не мають номінативної функції, все ж таки володіють лексичним значенням і є повноцінними словами. Оскільки ці слова – носії мовної інформації, вони часто використовуються як засоби спілкування [2:72-76]. Н. Шанський виділяє звукослідувальні слова у окрему частину мови і називає ряд розбіжностей між цими словами та вигуками [3:240, 410]. О. Дудніков вважає, що звукослідувальні слова знаходяться за межами частин мови [4:313].

Існує багато варіантів групування звукослідувальної лексики, втім їхні класифікації можна звести до двох основних напрямків: 1) за загальними структурними елементами і акустичними якостями звуків (Г. Марчанд, С. Воронін); 2) за джерелами звуків (Н. Ашмарін, А. Газов-Гінзберг).

В деяких роботах звукова організація мовлення розуміється як автономна в естетичному значенні система, що створює певним підбором звуків той чи інший звукообраз, в який входять дані звуки. Втім, звуковий аспект мовлення набуває вражаючого виразного звучання лише в нерозривному зв’язку з іншими її гранями, в художній єдності з ними. Такий лексико-семантичний аналіз наводить Г. Горбанєвська в роботі “Слова-звукопозначення в художній прозі” [5].

В даному дослідженні буде використовуватись термін ономатопея, який включає як звукозаписування, так і звукослідування. За І. Арнольд, звукозаписування – це відповідність звукового складу фрази зображувальному, тобто першій, чи денотативній, частині повідомлення, в той час як інструментовка пов’язана з його конотативною частиною. Звукослідування визначається як вид звукозаписування, – це використання слів, фонетичний склад яких нагадує в цих словах предмети і явища – звуки природи, крики тварин, рухи, що супроводжуються яким-небудь шумом, мовлення і різноманітні звуки, якими люди виражають свій настрій, волю і т.п. [6:280]. Отже, **ономатопея** (грецьк. *onomatopoeia*) – імітація засобами мови різних позамовних звукових явищ.

Наукові результати мають доповнити загальне уявлення про компоненти мовного спектру Е. Хемінгуей, тим самим сприяючи комплексності дослідження.

Будь-який художній твір можна розглядати як результат певних актів вибору письменника на рівні попереднього задуму тексту, на рівні сюжету, загальної композиції, ідіостилю. Ці акти вибору автора створюють ієрархічну

систему, в якій кожний акт вибору – вибір слова, конструкції, сюжетного руху, деталі, способу викладу – обумовлений світоглядом автора, унікальною творчою особистістю. Вибір автора завжди важливий, оскільки текст, окрім денотативного змісту несе і конотативний зміст. В багатьох роботах відомих теоретиків перекладу підкреслюється необхідність відтворення в тексті МП (мови перекладу) всієї “сукупності інформації, що міститься в тексті [оригіналу], включаючи емотивні, стилістичні, образні, естетичні і тому подібні функції мовних і мовленнєвих одиниць” [7:512], “специфічного для першотвору співвідношення змісту і форми шляхом відтворення особливостей останньої (...) або створення функціональних відповідників цим особливостям” [8:132].

Однією з особливостей мовного спектру Е.Хемінгуея є широке використання ономатопейної лексики, що допомагає точно і об’ємно відтворити не тільки звуки, а й емоції та відчуття, уточнити образ створення дії, манеру поведінки. В художній літературі виділяються наступні функції, що виконують ономатопи: 1) звукозображувальна; 2) дескриптивна; 3) ідентифікуюча; 4) характеризуюча; 5) функція інтенсифікації емоційної дії; 6) симпліфікуюча; 7) функція економії мовних засобів; 8) естетична функція; 9) експресивна функція [9]. Очевидно, використання ономатопейної лексики в творах Е. Хемінгуея обумовлено і його творчим методом. Функція економії мовних засобів є визначальною для ідіостилю Хемінгуея, а використання ономатопів допомагає в ряді випадків уникнути багатослів’я. Звичайно, що попри домінування цієї функції в ідіостилі автора, ономатопейна лексика водночас виконує й інші функції в художньому творі, які повинні адекватно відтворюватися в перекладі.

В залежності від контексту і задуму автора ономатопейна лексика може перекладатися: на рівні фонем – наприклад, для відтворення колориту, морфем – для більш типового відтворення звуків (в основному при перекладі звуконаслідувань), слів і словосполучень – для відтворення точного словникового значення і образності, речень і тексту – головним чином для відтворення образності і емоційності. Адже, вибираючи в кожному конкретному випадку одиницю перекладу (“найменшу одиницю МО (мови оригіналу – Р.Д.), яка має відповідника в МП” [10]), перекладач визначає той мовний рівень, який необхідний і достатній для відтворення змісту оригіналу. Адекватність при цьому визначається саме відповідністю рівня перекладу завданням перекладача [11]. Так, якщо немає потреби відтворювати національний колорит, то не обов’язково звертатися до транскрибування. Проте не варто і нехтувати засобами ономатопеї, позбавляючи при цьому переклад точних і емоційних образів, якщо існує можливість відтворити цю образність різноманітними способами в перекладі.

Аналізуючи переклади оповідань Хемінгуея, можна побачити різноманітні способи і прийоми відтворення ономатопейної лексики:

“*Then **wham** and he lit on his hands and knees beside the track*” (Hemingway, 332) – “*А тоді – **торох!** – і він летить руками і колінами на узбіччя колії*” (Хемінгуей, 65) – “*Потом – **бац!** И он упал на четвереньки у самых рельс*” (Хемингуэй, 668).

Обидва переклади здійснені на “морфологічному” рівні, тобто при збереженні відповідної частини мови: “*wham (interjection) – 1. used to describe the sound of something suddenly hitting something else very hard; 2. used to express the*

idea that something very unexpected suddenly happens” [Longman, 1628]. Однак, в англійській мові вигук “*wham*” являє собою комплексний знак, що поєднує звук удару і звук падіння, а в перекладах звуки розведені. Український перекладач В. Митрофанов надав перевагу шуму падіння, а російська перекладачка К. Романова – звуку удару.

В наступному прикладі український переклад більш вдалий саме завдяки перекладові ономапоїчного слова:

*“As he looked down the Negro, who had followed behind him as he moved away from the fire, set himself and **tapped** him across the base of the skull”* (Hemingway, 338) – *“Коли він опустив очі, Багз, який ішов позад нього ще від багаття, примірівся і **стукнув** його по потилиці”* (Хемінгуей, 70) – *“Когда он опустил глаза, негр, шедший за ним от самого костра, нацелился и **ударил** его по затылку”* (Хемингуэй, 673).

Російський переклад є генералізацією, через що втрачається семантичне забарвлення оригіналу. Те ж саме спостерігається ще в декількох випадках відображення ономапої:

*“He took too many beatings, for one thing, the Negro **sipped** the coffee”* (Hemingway, 339) – *“По-перше, його надто багато били. – Негр **сьорбнув** кави”* (Хемінгуей, 71) – *“Во-первых, его слишком много били. – Негр **потягивал** кофе”* (Хемингуэй, 674).

Навіть перекладаючи на “морфологічному” рівні, важливо зберігати саме той відтінок, який хотів підкреслити автор:

*“As the skillet grew hot the grease **sputtered** and Bugs, crouching on long nigger legs over the fire, turned the ham and broke eggs into the skillet, tipping it from side to side to baste the eggs with the hot fat”* (Hemingway, 336) – *“Коли сковорідка розпеклась і сало **зашкварчало**, Багз, нахилившись над багаттям на своїх довгих, як у всіх негрів, ногах, перевернув шинку й почав розбивати в сковорідку яйця, похитуючи її з боку в бік, щоб залити яйця розтопленим салом”* (Хемінгуей, 69) – *“Когда сковородка накалилась и сало стало **брызгать**, Багс, нагнувшись над костром на своих длинных, как у всех негров, ногах, перевернул куски сала и стал разбивать о сковородку яйца и выливать их в горячее сало”* (Хемингуэй, 671).

Український переклад “зашкварчало” повністю відповідає значенню дієслова *“to sputter – to make several sudden soft sounds like someone spitting”* [Longman, 1355], а також відтворює звукову природу цього слова. Російський переклад відтворює близьке за фонетичним складом англійське дієслово *“to spatter – to scatter or to throw small amounts of mud, dirt etc all over a surface”* [Longman, 1379], через що звуковий образ замінюється візуальним.

Український переклад оповідань неодноразово доводить, що переклад на “морфологічному” рівні може бути адекватним і відтворювати всі функції оригіналу:

*“Nick **splashed** in a little water”* (Hemingway, 329) – *“Нік **хлюпнув** у склянку трохи води”* (Хемінгуей, 62) – *“Ник **подбавил** в стакан немного воды”* (Хемингуэй, 664).

Дієслово *“to splash”* зображує звук *“if a liquid splashes, it hits or falls on something noisily or it moves noisily”* [Longman, 1387]. Адекватне відтворення

знаходимо саме в українському перекладі, бо російське дієслово “*подбавляют*” позбавлене звуконаслідувального виміру.

Досить часто “морфологічний” переклад є недостатнім, особливо коли ономатоп зустрічається в нерозривній єдності з іншими частинами мови:

“*The Negro **splashed** water **with his hand** on the man’s face and pulled his ears gently*” (Hemingway, 338) – “*Негр **набрав** у жменю води й **побризкав** чоловікові на обличчя, тоді легенько потяг його за вухо*” (Хемінгуей, 70) – “*Негр **брызнул** ему в лицо водой и осторожно потянул за ухо*” (Хемингуэй, 673).

В цьому випадку зустрічається теж саме дієслово “*splash*”, але воно конкретизоване словосполученням “*with his hand*”, саме тому перекладачі звертаються до рівня словосполучення. В українському перекладі очевидно, наскільки перекладач прагнув зберегти всю візуалізацію образів Е.Хемінгуея, хоча йому і довелося принести в жертву лаконічність притаманну ідіостилію автора. В перекладі речення розширюється ще одним дієсловом “*набрав*”. В російському прикладі втрачено конкретизацію “*with his hand*”, яка не є типовою для російської мови, і тому переклад звучить природно і відповідає принципам лаконічності автора. Позитивно в обох перекладах те, що ономотопейчне дієслово збережено.

Інколи в оповіданнях зустрічаються словосполучення, які поєднують декілька ономотопів:

“*He was walking the top of the cars **slapping his arms and singing***” (Hemingway, 333) – “*Йшов по дахах вагонів, **ляскав себе в боки і співав***” (Хемінгуей, 66) – “*Шел по крышам вагонов, **похлопывая** себя по бокам и **распевая***” (Хемингуэй, 669).

Російська дослідниця Л. Горохова, вивчаючи функціонування ономотопів в текстах сучасної англійської мови, пропонує термін “агломерат звуконаслідувальних одиниць”. Він означає скупчення звуконаслідувальних одиниць, тобто наявність декількох звуконаслідувальних одиниць у відносно невеликому фрагменті тексту [9:93]. Агломерати ономотопів, в свою чергу, класифікуються залежно від якісних і кількісних особливостей. Навіть при аналізі за усіма параметрами поділу агломератів, в обох перекладах зберігаються всі нюанси ономотопеї, хоча і використовуються різні лексико-граматичні трансформації.

Доволі часто при перекладі відбуваються трансформації на рівні всього речення, що може призвести до втрати саме ономотопейчної лексики в перекладі:

“*It was a beechwood forest and the fallen **beechnut burrs** were under his shoes as he walked between the trees*” (Hemingway, 333) – “*Ліс виявився буковий, і Нік, ідучи між дерев, **відчував під ногами лушпиння** букових горішків*” (Хемінгуей, 66) – “*Лес был буковый, и он **чувствовал под ногами шелуху** буковых орешков*” (Хемингуэй, 668).

Дієслово “*to burr – to make a whirring, humming sound*” [Webster, 131] зазнає лексико-граматичних трансформацій в обох перекладах, які частково відтворюють його семантику. Адже наявність шиплячих приголосних –ч, -ш відтворює певний звуковий образ шурхотіння.

Хоча не рідко трансформації в межах речення є достатніми для перекладу ономотопів:

“It flopped over his shoulder and made a musical sound as he walked” (Hemingway, 312) – *“Вона погойдувалася в Едді за плечима й мелодійно подзвонювала за кожним його кроком”* (Хемінгуей, 47) – *“Пула раскачивалась у Эдди за спиной и гудела в такт его шагам”* (Хемингуэй, 648).

Тут навіть фразове дієслово *“to flop over”* асоціюється зі звуком, тому що іменник *“flop – the movement or noise that something makes when it falls heavily”* [Longman, 539] – *“шльопання, ляскання, хлопання”* [Англо-укр. сл., 209]. В перекладах втрачається дана асоціація, але вдало компенсується перекладом словосполучення в другій частині речення: *“made a musical sound”* – *“мелодійно подзвонювала”* – *“гудела в такт”* – дієслова в перекладі теж несуть звуковий відтінок.

Втім, інколи переклад на рівні речення не відображує усіх підтекстних граней хемінгуєвої прози, – наприклад, коли в оригіналі зустрічається сталий вираз, який поєднує два ономотопи:

“Nick crossed it, his boots ringing hollow on the iron” (Hemingway, 333) – *“Нік перейшов його, лунко стукаючи черевиками по залізу”* (Хемінгуей, 66) – *“Ник прошел его; шаги гулко раздавались по чугуну”* (Хемингуэй, 668).

Якщо розглядати значення двох лексем відокремлено *“to ring – to make a high continuous sound”* [Longman, 1223] і *“hollow – a sound that is hollow is low and clear like the sound made when you hit something empty”* [Longman, 683], то переклади правильно змальовують картину. Але в англійській мові існує ідіома *“to ring hollow – if a statement, promise etc rings hollow, you do not feel that it is true or sincere”* [Longman Idioms, 285] – *“звучать фальшиво”* [Большой англо-рус. сл., 333]. Оскільки Хемінгуей прагне не описувати почуття героя, а передавати їх через інші образні засоби, то ця фраза неминуче перегукується із образою Ніка, яку він щойно пережив: гальмівник покликав його, обіцяючи щось подарувати, а потім скинув його з потяга. Виявляється не просто черевики стукали, а ця обіцянка виявилася облудною, а відтворення чистого звуку в даному випадку позбавляє речення об’ємності. В оригіналі цей другий план відчувається дуже потужно, а в обох перекладах він втрачений.

Очевидно, відтворити в повному обсязі ономотопейчну лексику Е. Хемінгуея як частину його мовного спектру, обумовлену суто ідіостильовими параметрами, можна тільки підходячи до перекладу з позиції тексту як єдиного цілого. При відсутності лексичних еквівалентів ономотопейчних слів, *“коли жодне речення МП не може розглядатися як відповідник реченню МО, і коли речення не можуть виступати як одиниці перекладу, такою одиницею стає текст в цілому”* [11:34]. Так, певною мірою, вдається компенсувати деякі вимушені втрати у перекладі:

“Nick heard the oarlocks of the other boat quite a way ahead of them in the mist.” (Hemingway, 307) – *“Нік чув десь попереду, в тумані, рипіння кочетів другого човна”* (Хемінгуей, 43) – *“Ник слышал скрип уключин другой лодки далеко впереди, в тумане”* (Хемингуэй, 643).

“No one who lived in it was out of sound of the big saws in the mill by the lake” (Hemingway, 316) – *“Тим, хто тут жив, ніде було сховатися від вищання великих пил, що линуло від берега, з тартака”* (Хемінгуей, 51) – *“Жителей его всюду настигал звук больших пил, визжавших на берегу озера”* (Хемингуэй, 652).

Речення потребує значних трансформацій при перекладі. В. Митрофанов конкретизує слово “*sound*” – “звук” лексемою, що передає сам характер звуків пилок: “*вищання*”. Російська перекладачка Н. Волжина зберігає слово “звук”, але далі також конкретизує його звуконаслідувальним дієприкметником.

Свій власний звук має і катушка на вудочці, яка співає, коли форель хапає наживку:

“...and making *the reel sing* with a click on” (Hemingway, 317) – “...катушка, взята на заскочку, *затріскомить*” (Хемінгуей, 52) – “...предохранитель опустится, и катушка *зазвенит*” (Хемингуэй, 653).

Перекладачі конкретизують спів катушки, вона не “*співає*” як в оригіналі, а “*тріскомить*” в українському перекладі і “*звенит*” в російському.

Дуже важливо відчутти не тільки звуконаслідувальний відтінок слова, а побачити його у комплексній системі усього твору, співвіднести його роль відповідно до задуму автора. Так символічна роль вітру постійно підкреслюється і його звучанням, яке свідчить про його силу:

“*There was a big fire in the fireplace. The wind made it roar*” (Hemingway, 322) – “В каміні *палахкотіло* полум’я. Воно аж *гуло* од вітру” (Хемінгуей, 56) – “В камині *ярко горели дрова. Пламя с ревом рвалось в трубу*” (Хемингуэй, 658).

Український переклад зберігає роль вітру, відведену йому автором, але слово “*гудіти*” не таке сильне, як англійське дієслово “*to roar*”. Проте, певна компенсація відбувається за рахунок трансформацій в попередньому реченні, де сказано, що полум’я палахкотіло. Однаковим по силі звучання є російський іменник “*рев*”. В російському перекладі, правда, зникає лексема “*wind*” – “*вітер*”. Збереження її дуже важливе, оскільки вітер є наскрізним символом в оповіданні, адже саме вітер розвіяв сумний настрій Ніка, на фоні вітру друзі чують різні звуки:

“*Against the wind they heard the thud of a shotgun*” (Hemingway, 331) – “Ідучи проти вітру, вони почули *приглушений звук пострілу*” (Хемінгуей, 64) – “До них донесся *глухой звук* выстрела” (Хемингуэй, 666).

Знову ж в російському перекладі проігноровано цей символ. Сила вітру постійно підкреслюється автором:

“*The wind was blowing a gale*” (Hemingway, 330) – “*Вітер бурхав шалено*” (Хемінгуей, 63) – “*Ветер бушевал* *вовсю*” (Хемингуэй, 666).

Перекладачі описово відтворюють англійський вираз “*to blow a gale*”, що тлумачиться “*it is very windy*” [Longman, 580], і компенсують попередні втрати ономатопеї.

Проаналізувавши численні зразки і способи перекладу ономатопеїчної лексики, можна зробити такі **висновки**: для того, щоб переклад не втратив стилістичного забарвлення, дуже важливо зберегти всі тонкощі відтворення звуконаслідувальної лексики. Навіть, якщо значення ономатопа реалізується хоча б незначною мірою, найадекватнішим буде такий переклад, який відповідає оригіналу за наступними параметрами: звуконаслідувальний характер слова, що забезпечує його експресивність; приналежність ономатопа до певного стилістичного регістру; відповідне емоційно-оцінювальне забарвлення ономатопа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании. – Л.: ЛГУ, 1990.
2. Тихонов А.Н. Междометия и звукоподражания – слова? // Русская речь. – М.: Наука, 1981. – № 5.
3. Шанский Н.М. Современный русский язык. – М.: Высшая школа, 1981.
4. Дудников А.В. Современный русский язык. – М.: Высшая школа, 1990.
5. Горбаневская Г.В. Слова-звукообозначения в художественной прозе. // Русская речь. – М.: Наука, 1981. – № 1.
6. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – М.: Наука, 2004.
7. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. М.: Высшая школа. – 1980.
8. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. – М., 1958.
9. Горохова Л.А. Семантико-прагматические и социолингвистические особенности функционирования ономастов в текстах современного английского языка: Дис. ...канд. филол. наук. – Пятигорск: ПГЛУ, 1998.
10. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М., 1975.
11. Гривнин В.С. Основы перевода. Курс лекций. – М., 1999.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Hemingway E. The Essential Hemingway – London: Arrow Books, 1993.
2. Хемінгуей Е. Твори в чотирьох томах. Том I. Романи та цикли оповідань – Київ: Дніпро, 1979.
3. Хемингуэй Э. Фиеста. Прощай, оружие! Праздник, который всегда с тобой. Старик и море: Романы. Рассказы: Пер. с англ. / Э. Хемингуэй. – М.: АСТ, 2004.

ДОВІДНИКИ

1. Англо-український словник. Під ред. М.Л. Подвезько, М.І. Балла. – К.:Радянська школа, 1974.
2. Большой англо-русский словарь: в 2-х т./ Авт. Н.Н. Амосова, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин и др. – М.: Рус.яз., 1988.
3. Longman Idioms Dictionary. – L., N.Y.: Longman, 2000.
4. Dictionary of Contemporary English – L., N.Y.: Longman, 2001.
5. New Webster's dictionary and thesaurus of the English Language. – Danbury: Lexicon publications, Inc., 1993.

ЗВОНСЬКА Л.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ ЧАСУ І КАТЕГОРІЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Актуальність дослідження. Сучасна лінгвістика ставить проблему співвідношення концептуальних мисленнєвих систем з мовною картиною світу. Оскільки різні мови відтворюють поняття об'єктивної реальності неоднаково, то завдяки зіставленню семантико-когнітивних парадигм мов виявляються відмінності у мовних і концептуальних картинах світу їхніх носіїв. Давньогрецька мова з цього погляду становить особливий науковий інтерес, адже вона була першою в історії Європи високорозвиненою мовою літератури та науки.

Мета. Дослідження мовної репрезентації категорій буття сприймається нами як можливість спостереження за пізнавальними процесами, пов'язаними із сприйняттям цих категорій носіями мови. Пізнаючи ці семантичні комплекси, ми наближаємося до пізнання характеристик буття, серед яких однією з основоположних є категорія часу.

Об'єктом дослідження є ментальні і мовні засоби референції феномену часу.

Предмет становить функціонально-семантична категорія темпоральності в давньогрецькій мові.

Наукова новизна полягає у виявленні кореляцій ментальної і мовної референції часу у давньогрецькій мові. Відкидаючи крайній релятивізм та індивідуалізм у сприйнятті світу та узагальнено спрощений “концептуалізм” у людських уявленнях про явища об'єктивного світу, ми вважаємо, що у категоріях мови втілюються категорії об'єктивного світу, переломлені крізь призму перцептивно-ментальних образів носіїв цієї мови.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Матеріал, що розглядається в даній статті, є складовою теоретичною частиною комплексного дослідження категорії темпоральності у давньогрецькій мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свого часу ще М.Я. Марр висловив думку про плідність пошуків кореляцій між особливостями давньогрецької мови і оригінальністю давньогрецької філософії. О.С. Широков убачав зв'язки між алфавітним грецьким письмом та атомістикою грецької філософії: як алфавітна писемність була водночас оригінальним набутком греків, так і мала витоки з давньоєгипетського письма, різновиди критського письма та фінікійська писемність, так і філософські системи стародавніх греків є оригінальним досягненням людської думки та синтезом, який увібрав у себе досягнення східних цивілізацій [1:4, 5]. У цілому погоджуючись з етнокогнітивною концепцією А. Вежбицької, за якою значення зумовлене ментальністю певного етносу, ми вважаємо плідними ідеї дослідження властивостей етноментальної специфіки, яка відображається в національній мові і є змінною категорією разом з розвитком мови, суспільства і пізнання світу [2:18].

Наукові результати. Уже давньогрецькі філософи на матеріалі мови ставили фундаментальні гносеологічні проблеми, з яких найважливішою була проблема зв'язку між словом і об'єктом: чи обумовлені назви речей самою природою (φύσει) цієї речі або ж вони даються людьми довільно, за звичаєм (ἔθει), постановою (συνθήκη), згідно людському укладу (θέσει), за прийнятим законом (νόμῳ). У суперечках про φύσει та θέσει брали участь Геракліт, Демокрит, Протагор, Епікур, Платон, Аристотель, і в процесі цих філософських дискусій аналізувалася сама будова мови та закладалося підґрунтя епістемологічних досліджень.

Античні уявлення про час як складну самоорганізовану систему, що є гносеологічним відображенням онтології часу, пронизують усі аспекти дослідження і відображення часу античною культурою [3:53]. Так само й граматична категорія часу давньогрецької мови базується на топології часу античного світу від її міфологічної одновимірності до впорядкованої послідовності подій часового коловороту на часовій осі в лінійно-геометричному аспекті (*до, тепер, після*) з усвідомленням і мовної репрезентацією дискретності реалії часу. Часовий континуум розглядається античними граматистами в певній аналогії до часових планів (минуле, теперішнє, майбутнє) у розрізі категорії часу дієслова [4:74].

Категорія часу – одна з визначних граматичних ознак дієслова. Морфологічна категорія часу дієслова – це система протиставлених один одному рядів форм, які позначають відношення дії до часу її здійснення [5:61]. Основу категорії часу дієслова становлять форми часу у межах дійсного способу. Морфологічна категорія часу будується на основі протиставлення рядів форм для передачі дискретного часового континууму: минуле / теперішнє / майбутнє. Будова системи форм часу в їхньому відношенні до виду дієслова свідчить про відсутність тотожності між граматичним часом і уявленнями про членування реального часу. Як зазначає В.Б. Кашкін, “взаємодія двох континуумів, ментального і реального, створює дискретні мовні одиниці, мотивуванням яких виступають конкретні точки взаємодії” [6:13].

Граматичні форми часу мають визначений семантичний зміст, який відрізняє дану граматичну форму від інших аналогічних членів даної системи. Кожний із протипоставлених один одному рядів форм часу має категоріальне часове значення. Це значення поєднує всі форми, що належать до одного ряду, і протиставляє його іншим рядам форм часу. Зрозуміло, що для системи часових форм диференційними ознаками є вираження дискретних часових відношень у площині минулого-теперішнього-майбутнього в перманентній часовій перспективі. Домінанта семантичного наповнення конкретної часової форми і є критерієм її віднесеності до певної сфери цієї часової опозиції.

Часова диференціація – це характеристика дії, за якою дія співвідноситься з однією із часових сфер, які виділяються на часовій осі за допомогою часового дейктичного орієнтиру (точки відліку / точки мовлення). Часовими сферами відносно часового дейктичного орієнтиру традиційно визначається попередність дії, одночасність та наступність, відповідно – претеритальність, презентність та футуральність. Претеритальний план – часова тривалість, до якої належить певна подія, яка передуює часовому дейктичному орієнтиру / моменту мовлення або дотична до нього. Презентний план – часова тривалість, до якої відноситься і подія, і темпоральний дейктичний орієнтир / момент мовлення. Футуральний план – часова тривалість, яка поєднано чи роз'єднано йде за темпоральним дейктичним орієнтиром / моментом мовлення.

Проте така трихотомія не відтворює повністю часову дискретність та континуальність. Трихотомічний розподіл унеможливорює віднесення до конкретного часового плану двополюсних категоріальних структур, таких як перфект у давньогрецькій мові та багатьох функціонально-семантичних реалізацій інших часових форм.

Денотативно детермінована часова дискретність та континуальність передбачає нерозривне поєднання цих часових сфер і, на нашу думку, може бути виражена у послідовному сполученні п'яти часових планів: претеритальний (роз'єднано-претеритальний та з'єднано-претеритальний) план, презентний план, футуральний план, (роз'єднано-футуральний та з'єднано-футуральний план) [7:23].

Такий мовний розподіл часової сфери також відповідає психологічній концепції взаємозв'язку минулого, теперішнього і майбутнього. Психологічне минуле визначається сукупністю так званих реалізованих зв'язків, які з'єднують події хронологічного минулого, теперішнє – охоплює актуальні зв'язки, реалізація яких уже почалася, але ще не завершилася і які поєднують між собою події минулого і майбутнього. Психологічне майбутнє становлять потенційні зв'язки, реалізація яких ще не почалася, оскільки вони з'єднують поміж собою передбачувані події майбутнього.

Орієнтуючись на психолінгвістичний взаємозв'язок часових планів, який відтворює континуально-дискретні характеристики категорії часу, кожна дія отримує певну темпоральну характеристику. Так, до презентних, з'єднаних з претеритальним планом, належать випадки, коли з моментом мовлення співвідноситься не початковий момент стану, а момент його фіксації. В таких випадках час здійснення самої дії є невизначеним, оскільки момент початку переходу дії до категорії стану перебуває поза полем зору. З'єднано-претеритальні форми мають основне значення теперішнього часу і вторинне значення минулого.

Роз'єднано-претеритальне значення часової форми чіткіше відображає часову дискретність, розподільність і відмежованість.

Виділяються з'єднано-футуральні та роз'єднано-футуральні ситуації, які розмежовуються на основі наявності / відсутності безпосереднього зв'язку між планом теперішнього і планом майбутнього. У з'єднано-футуральних ситуаціях спостерігається тісний зв'язок поміж сферою теперішнього і майбутнього, який базується на тому, що до моменту здійснення в майбутньому і від його початкової точки в площині теперішнього існує одна й та ж дія, яка характеризується різними фазами свого перебігу і, можливо, різними якісними параметрами. Для роз'єднано-футуральних ситуацій не характерний безпосередній зв'язок з планом теперішнього, а майбуття може бути як недалеким, так і віддаленим.

Особливістю кожної з перелічених об'єктивних часових площин і характером їх сприйняття людиною визначається їх мовна репрезентація часовими дієслівними формами. Хоча гіпотетична модель мовного часу є значно ширшою за обсягом, ніж морфологічна модель категорії часу, і охоплює також лексичні, синтаксичні та контекстуальні засоби темпоральності, проте вона є основною складовою мовного часу: саме морфологічна категорія часу є онтологічним ядром функціонально-семантичної категорії темпоральності.

Відображення у мовній семантиці реальних ситуацій перебігу процесів об'єктивної дійсності містить у собі елемент узагальнення, його репрезентації конкретними мовними засобами, коли сигніфікат детермінативно не може бути адекватним денотату. Людське мислення є значно ширшим, об'ємнішим і варіабельнішим, ніж можливості мови, в мисленні може існувати те, що не може бути вираженим у граматичних категоріях мови.

Так, з певною мірою певності можна твердити, що в найдавніший період праіндоєвропейської мовної спільності не існувало специфічних граматичних форм для вираження майбутнього часу, проте це не значить, що тогочасні носії мови не розрізняли часовий план теперішнього і майбутнього [8:41]. Таким же чином, у давньогрецькій мові, на відміну від латинської, не було категорії плюсквамперфектності, проте це не свідчить, що давні греки не бачили часової перспективи в минулому. Зате є мови, в яких виступають багатоступеневі темпоральні дистантні граматичні опозиції, які частіше всього виступають в минулих часах [9:85-95]. Як зазначає О.В. Бондарко, “в мовному відображенні характеру перебігу дії в часі можливим є абстрагування від реальної часової тривалості дії” [10:105]. Таким чином, комплекс темпоральних та аспектуальних характеристик у сполученні з конкретною часовою локалізованістю відображають реальний процес необоротності безперервності та перервності “потoku” часу.

Якщо часове значення виділяється як семантична ознака, явно виражена певними формальними засобами, йдеться про експліцитне вираження темпоральної семантики. Якщо ж таке значення лише мається на увазі, контекстно залежне, але не виражене спеціальними граматичними засобами, то мова йде про імпліцитну темпоральну семантику дієслівної форми. Зміст категорії темпоральності, як і інших функціонально-семантичних категорій, не тотожний реаліям дійсності, а відображає їх мовними засобами як з експлікованою, так й імплікованою часовою семантикою.

Таким чином, категорія граматичного часу може бути визначена як категорія темпоральної співвіднесеності, оскільки у формально-морфологічній часовій форми – надзвичайно широкий функціонально-семантичний діапазон. Темпоральне визначення дії зіставляє її не лише в часових площинах одночасності / попередності / наступності та видових презентно-імперфектна / аористна / перфектна, а й уводить поняття суб'єктивного розуміння цього співвіднесення мовцем, або інваріанту цього розуміння.

Способом взаємного впорядкування претеритальних, презентного та футуральних планів виступає часовий дейктичний орієнтир. А темпоральний план є структурою, яка базується на семантичній категорії темпоральності та утворюваному нею функціонально-семантичному полі темпоральності і виражає характеристику часового співвідношення поміж часовим дейктичним орієнтиром і подіями.

У плані вираження трьом буттєвим часовим сферам об'єктивної дійсності (минуле, теперішнє, майбутнє) в різних мовах відповідає різна кількість часових форм, а точніше видо-часових форм. У латинській мові їх шість, у давньогрецькій мові також шість (за видо-часовим критерієм – сім). Така кількісна невідповідність свідчить про те, що часові форми латинської та грецької мов, як і граматичні категорії часу, не є універсальними. Нерівномірною є стратифікація сфер минулого, теперішнього і майбутнього; наприклад: на позначення подій минулого використовується три часові форми в категоріальному значенні (у латинській мові – імперфект, перфект, плюсквамперфект; у грецькій – імперфект, аорист плюсквамперфект, а перфект є сполучною ланкою площин минулого і теперішнього). Окрім того, одна й та ж часова форма має декілька часових значень або використань, а один і той же темпоральний дейксис може бути виражений різними часовими формами.

Таким чином, розуміння часу як універсальної поняттєвої категорії дозволяє на конкретному ґрунті кожної мови розглянути функціонально-семантичний діапазон формально-граматичних часових форм, характер співвідношення основних та неосновних значень певної граматичної форми, внутрішню структуру поля темпоральності та діяхронну динаміку процесу співвідношення різних смислових варіантів функцій граматичних часових форм категорії темпоральності.

Темпоральні значення взаємодіють також із багатьма іншими суміжними і віддаленими категоріями, такими як аспектуальність, часова локалізованість, таксис та інші. На думку дослідників, взаємозалежності категорій часу і виду, на відміну від “зовнішнього” часу, який визначає відношення дії щодо моменту мовлення чи іншої точки відліку, “внутрішній” час, який визначає характер перебігу дії у часі, пов'язаний з поняттям аспектуальності [11; 12].

Семантичний центр категорії і поля темпоральності складають граматичні засоби вираження часових відношень. Вираження абсолютних темпоральних характеристик лише формами індикатива, як наприклад, у давньогрецькій мові, попри всю способову систему (від домінування темпоральної семантики у формах індикатива, до умовно-часового або лише видового значення часових форм інших способів), відносно-часове значення дієприкметника та не часове, а видове значення інфінітива призводить до значного абстрагування категоріальних часових значень і їх формалізації. Тому взаємозумовленість і взаємовплив ментально-

чуттєвої і граматичної категорій часу підкреслює узагальнюючий і часто контекстуально інтерпретативний характер часової семантики граматичних форм часу.

Категорія часу та пов'язані з нею часові відношення знаходять своє відображення у мовних засобах на різних мовних рівнях. У процесі мовної репрезентації на вибір відповідної часової референції впливають як характеристики реальних властивостей часу, так і особливості структурно-семантичної організації і функціонування певної мови.

Оскільки граматична категорія часу остаточно сформувалася після розпаду праіндоєвропейської мовної єдності, що утруднює вияв первісних етапів формування граматичної категорії часу як з точки зору змісту, так і з точки зору плану вираження, то, як слушно зазначає М.М. Славятинська, “вивчення цієї категорії повинно провадитися для кожної мови окремо шляхом внутрішньої реконструкції” [13:116].

Широкий функціонально-семантичний діапазон засобів мови зумовлює варіативність сприйняття її граматичних категорій, які не є метафізичною абстракцією, а на етапі давніх мов якраз перебувають у стадії динамічного становлення. Якщо зіставити розвиток грецької і латинської граматичних систем, то класичні періоди кожної з них відділяє півтисячоліття, і для періоду койне, синхронного з класичною латиною, характерна тенденція формалізації, уніфікації й спрощення, уодноманітнення граматичних явищ, тоді як інтенсивний процес становлення категорій давньогрецької мови, зокрема дієслова, припадає на часовий проміжок поміж архаїчним та класичним періодом із стабілізацією та закріпленням у класичну добу найбільш чітко диференційованого функціонально-семантичного діапазону часових форм [14: 178].

Парадигма темпоральності є системою засобів часової референції, тоді як її структурна організація може бути представлена у вигляді функціонально-семантичного поля. Поняття темпоральності охоплює весь комплекс мовних засобів (граматичних, лексичних і контекстуальних) для вираження сутності фізичного і філософського поняття категорії часу. Таким чином, семантична категорія темпоральності базується на фундаментальній поняттєвій категорії часу. Функціонально-семантична категорія темпоральності передбачає побудову гіпотетичної системи часової параметризації, яка охоплює всю багатоманітність мовних засобів, за допомогою яких об'єктивно існуючий час відображається в мові.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Синтезований досвід пізнання часу знаходить своє вираження в мовних парадигмах із часовим значенням. Категорії мовного і реального часу співвідносяться поміж собою, проте принципи граматичних характеристик часових форм і емпіричної дискретності часового континууму є різними. Мовний час тісно пов'язаний з граматичною структурою мови і змінюється разом з нею, тому функціонально-семантичний аналіз повинен спиратися на парадигматичне визначення граматичної категорії часу із врахуванням діахронних змін як у співвідношенні граматичної форми і категоріального змісту, так і у співвідношенні центрального і периферійного її значень.

У процесі мовної репрезентації на вибір відповідної часової референції впливають як характеристики реальних властивостей часу, так і особливості

структурно-семантичної організації і функціонування певної мови. Тому нам видаються перспективними в цьому відношенні спостереження за еволюцією мовної репрезентації характеристик часу в давньогрецькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосенкіс Ю.Л. Найдавніші пам'ятки грецької мови. – К.: Дослідницький семінар “Мова та історія”, 2000. – 28 с.
2. Вежбицкая А. Семантика грамматики / РАН, Ин-т научной информации по общественным наукам. – М., 1992. – 31 с.
3. Steinthal H. Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römer mit besonderer Rücksicht auf die Logik. – Berlin: Verlagsbuchhandlung, 1862. – VII, 712 S.
4. Оленич Р.М. Присциан і антична граматика. – Л.: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1973. – 212 с.
5. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.
6. Кашкин В.Б. Континуально-дискретный принцип в универсальной функциональной грамматике: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Санкт-Петербургск. гос. ун-т. – СПб., 1996. – 60 с.
7. Звонська Л.Л. Генеза парадигми темпоральності у давньогрецькій мові: Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. – 256 с.
8. Тронский И.М. Общеславянское языковое состояние. – М.-Л.: Наука, 1967. – 104 с.
9. Dahl O. Tense // International Encyclopedia of Linguistics / Ed. W. Bright – New York: Oxford University Press, 1992. – Vol. 4. – P. 144-154.
10. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А.В. Бондарко и др. – СПб.: Наука, 1990. – 264 с.
11. Bache C. The Study of Aspect, Tense and Action: Towards a Theory of the Semantics of Grammatical Categories. – New York: Peter Lang, 1995. – 316 p.
12. Breu W. Interactions Between Lexical, Temporal and Aspectual Meanings // Studies in Language. – 1994. – № 18. – P. 23-44.
13. Славятинская М.Н. О становлении категории времени в греческом языке // Вопросы классической филологии. – М., 1976. – № 6. – С. 115-145.
14. Звонська Л.Л. Історія грецької мови. – К.: Вид. центр Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2005. – 302 с.

ЗИМИЧ Є.В.

Луганський державний інститут житлово-комунального господарства й будівництва

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЕМІЙ У МАТРИМОНІАЛЬНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У лінгвістиці кінця ХХ – початку ХХІ століття спостерігається особливий інтерес до дискурсивного аналізу, теорії мовленнєвої особистості. Антропоцентризм лінгвістичних досліджень, урахування людського чиннику в комунікативних процесах посідає провідне місце в лінгвістичній науці. Питання про те, що таке дискурс, стає основою нової парадигми лінгвістичного знання, що одержало назву когнітивно-дискурсивної [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Залежно від сфери функціонування виділяють різні типи дискурсу, серед яких одне з найважливіших місць займає сімейний дискурс. Результати досліджень сімейного діалогічного дискурсу висвітлені в роботах А.А. Бігарі [9], Я.Т. Ритнікової [10], А.Г. Смірнкової [11], Л.В. Солощук [12], В.В. Якуби [13], N. Quinn [14]. Ця робота виконана в межах наукової теми факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна “Система мовленнєвої діяльності й навчання іншомовної комунікації”.

Окремим типом сімейного дискурсу є матримоніальний діалогічний дискурс, який ми визначаємо, як комунікацію, що ґрунтується на спільній загальносімейній діяльності чоловіка й дружини, пов'язаних шлюбними стосунками заради забезпечення наступності сімейних поколінь.

Основна мета статті полягає у дослідженні функціонування паремій у матримоніальному діалогічному дискурсі. Вивчення мовленнєвої поведінки подружжя під час міжособистісної комунікації є одним із напрямів у лінгвістиці й теорії комунікації, що нині розвивається найбільш активно. Досягнення поставленої в статті мети передбачає вирішення таких завдань: визначення вибору

паремій як мовленнєвих засобів спілкування в матримоніальному діалогічному дискурсі та встановлення їхніх комунікативно-функціональних особливостей в даному типі дискурсу.

Ураховуючи те, що прислів'я є історично утвореними пареміологічними одиницями евфонічної структури, які відображають мовну картину світу, зберігають, передають соціальний досвід і моделюють стереотипи поведінки [15], їх дослідження є актуальним для матримоніального діалогічного дискурсу. Матримоніальний діалогічний дискурс характеризується спонтанністю, сильною ситуативною залежністю, яскраво вираженою суб'єктивністю, порушеннями логіки й структурної оформленості висловлювань. Як відзначає М.Л. Макаров, найважливішою характеристикою одиниць розмовного мовлення в сімейному діалогічному дискурсі, є їх конкретна денотативна спрямованість [3]. Крім того, у матримоніальному діалогічному дискурсі реалізується лімітивна (обмежувальна, парольна) функція спілкування: чоловік і дружина перебувають у довірчо-близьких взаєминах, і тому спілкуються на скороченій відстані, не проговорюючи детально того, про що йде мова. З огляду на це прислів'я подружжям нерідко сприймаються "з півслова" і можуть відтворюватися еліптично.

Таким чином, **актуальним** є аналіз функціональної значущості паремічних одиниць, що виражають стосунки між чоловіком і дружиною, а також вивчення прагматичного аспекту прислів'їв у матримоніальному діалогічному дискурсі.

Об'єктом дослідження є англійські прислів'я, використовувані в мовленні чоловіка й дружини в процесі комунікації, включаючи також прислів'я, що відображають взаємини подружжя, а **предметом** – з'ясування їх системно-функціональних особливостей. **Наукова новизна** полягає в тому, що в статті здійснено системний опис функціонування прислів'їв в мові подружжя, а також у виявленні прагматичних особливостей використання прислів'їв в матримоніальному діалогічному дискурсі.

Англійські прислів'я є найважливішим **матеріалом** для вивчення взаємин між чоловіком і дружиною, побуту й світогляду англomовного соціуму. Витримавши оцінку часом, вони органічно злилися з мовленням; прикрашають його дотепністю, здатністю влучно й точно охарактеризувати всі різноманітні прояви життя подружжя. Прислів'я також дозволяють подружжю спілкуватися, передаючи інформацію у скомпресованому вигляді.

Паремії, що виражають позитивні й негативні характеристики взаємин чоловіка й дружини, класифіковані нами за такими значеннєвими домінантами:

- єдність чоловіка й дружини:

(Husband and wife ate talking about travelling):

-Where are we going this year?

-I think to Caribbean.

-How!? I think the same. Really they say man and wife make one fool (Lee:101).

Наслідком такого духовного єднання є нерозривність шлюбних стосунків. Сімейні проблеми влагоджуються усередині родини.

- спільна праця дружини й чоловіка. У проverbsіальній картині світу підкреслюється обов'язок чоловіка забезпечувати родину:

(Husband and wife are having dinner in the evening)

"I'm so tired! I was working the whole day! No! You can't imagine it! You always think about your work and never about me!" she was physically and morally exhausted.

"But Helen! Man's work lasts till set of sun, woman's work is never done"
[Hill:78].

- сімейні чвари. Сімейне життя не може бути безпроблемним. Розбрат між чоловіком і дружиною сприймається як щось природне:

(Husband and wife are discussing their future family life)

"You know I worry about our relations. We always quarrel. You don't think much about me. I dislike it. I 'm so tired." Her speech was curt and unrelated.

"Darling! It's life! Our life! A chimney without smoke is like a couple without argument" [Darcy:46].

- чоловіче домінування в родині. Чоловіча влада й жіноча залежність, зважаючи на вторинність жінки порівняно з чоловіком, імпліцирується майже у всіх прислів'ях про шлюб. Так, біблійний сюжет знаходить висвітлення в прислів'ї:

"Dear! Don't interfere in our conversation! You see I'm talking with my colleagues." he said hysterically.

"But Andy! I need you! I don't know what to wear and what to do!" She glanced inquiringly.

"Oh yes! Men were made of clay, but woman was made of man. Ok, dear, I'll help you when I'm free" said he hopelessly (Neeles:98).

- подружнє невірність. Образ цнотливої дружини звеличується в англійській лінгвокультурі. Прислів'я менш категоричні відносно чоловічої зради. До цієї групи належать паремії, що пропонують чоловіку бути єдиним господарем своєї дружини:

(Wife came home late. It picked a quarrel between husband and wife.)

"Again you are late at home!" he said with irritation.

"You know where I was! Why are you so angry! I was with my friends." she said indifferently.

"My father always says: a horse, a wife and a sword may be shewed, but not lent."

"What!? What did you say?" Mary began yelling. "You know I and Andrew are only the friends! How can you think that? We know each other from childhood" (Rendell:25).

У наведеному прикладі проводиться паралель "дружина – кінь", "дружина – зброя", тим самим дружина, згідно наведеної паремії, асоціюється з домашньою твариною або річчю.

Один з аспектів функціонування прислів'їв пов'язаний із прагматичним потенціалом, їхньою здатністю брати участь у тих або інших мовленнєвих актах матримоніального діалогічного дискурсу. Звертання до прагматичного аспекту визначається його провідною роллю в змістовій структурі паремій. У ньому відображається комунікативне призначення прислів'їв, їх використання адресантом у якості знаряддя мовленнєвої дії, їх вплив на поведінку й діяльність адресата [15].

Так, у матримоніальному діалогічному дискурсі І.Ю. Моїсєєва виділяє такі прагматичні функції паремій: функція залучення уваги адресата – прислів'я вживаються подружжям на тлі нейтрального контексту й самі привертають до себе увагу образністю, узагальненістю значення, дидактичним змістом; функція акцентуації комунікативно значущих елементів – виділяються найбільш значимі,

істотні характеристики, які в образній формі отримують чоловік або дружиною; функція компресії інформації – прислів'я є зразком мовної економії й часто сприяють компресії переданої інформації, яка в усному мовленні чоловіка й дружини може бути виражена алегорично. Це можливо завдяки образному характеру прислів'їв [16:171]. Об'єктивно існуючі й соціально закріплені значення прислів'їв очевидні, що дає змогу вживати їх у мовленні чоловіка й дружини, як значеннєві сигнали оцінного й модального змісту.

Мовленнєве спілкування подружжя має такі прагматичні параметри, як автор мовлення, його комунікативна установка, адресат і прагматичний ефект, що може бути спрогнозований мовцем завдяки наявності в мовленні засобів, які мають заданість впливу. Прислів'я належать до спеціально адресованих мовленнєвих актів [17]. Безпосередня адресованість, а, отже, і найбільший прагматичний ефект, виявляється в тих із них, які мають форму імперативу.

Наприклад, прислів'я може виступати загальним повчанням: *"You must know best", he sad, «but if you want a divorce it's not very wise to go seeing you, is it? One cannot run with the hare and hunt with the hounds"* (Rendell:22); прислів'я як спонукання, орієнтоване на конкретного адресата й часовий план майбутнього: *"My dear! I am not going to say anything wrong. I won't give you more annoyance than I can help..... Don't look a gift horse in a mouth"* (Worboeys:59).

Прислів'я мають широкий діапазон виражальних можливостей у матримоніальному діалогічному дискурсі, що дає змогу ефективно використовувати їх з певною прагматичною метою. У низці випадків додаткова виразність досягається завдяки застосуванню різних прийомів оказіональної трансформації, що сприяє створенню прагматичного ефекту [18]. Так, існує кілька способів підвищення прагматичного впливу на чоловіка або дружину. З метою їх виявлення доречно розглянути, як сприяють підвищенню прагматичного ефекту інваріантні форми прислів'їв. Помічено, що ситуація, у якій з'являється прислів'я, зазвичай повторює інформацію, відображену в ньому. Прислів'я може підсумовувати, узагальнювати або виконувати роль додаткової акцентуації:

(Husband and wife after family quarrel):

-I am so sorry. I didn't mean to hurt you. Are you angry?

-What's done is done. Calm down.

-Thank you [Winters:67].

Прислів'я можуть бути єдиним виразником якогось відрізка змісту:

(Husband is talking to wife about getting the job):

I tried to get this job. I wanted it so much. But an oak is not felled at one stoke (Neels:121).

Тут набуває сили основна прагматична функція прислів'я – моделювальна (різновид функції компресії інформації) [19:57], сутність якої в тому, що прислів'я дає словесну модель тієї або іншої життєвої ситуації в матримоніальному діалогічному дискурсі, при цьому воно не просто виражає певний зміст, не просто несе яку-небудь інформацію, але й втілює її в наочному образі:

(Husband and wife are discussing their childhood):

-I wish I were an actress!

- If wishes were horses we should all get on horseback! (Worboeys:48)

Зазначені засоби є експліцитними засобами створення прагматичного ефекту, і, незважаючи на деякі перетворення, прислів'я ще більш неухильно виконують своє прагматичне завдання в матримоніальному діалогічному дискурсі, тобто вказують на ставлення чоловіка або дружини до ситуації.

Висновки й перспективи дослідження. Функціонування прислів'їв у матримоніальному діалогічному дискурсі дає багато матеріалу для дослідження національного світобачення, самосвідомості й менталітету англомовного соціуму. Імпліцитна прагматична маркованість прислів'їв виявляється як наслідок таких їх властивостей, як моделювальна функція й афористичність, тобто здатність висловлювання сприйматися як імпліцитно насичене більш широкою інформацією, ніж та, яка експліцитно виражена безпосередньо в його тексті. Дослідження функціонування англійських прислів'їв у матримоніальному діалогічному дискурсі сприяє успішності реалізації матримоніальної комунікації. **Перспективним** є вивчення мовленнєвих комунікативних стратегій і тактик матримоніального діалогічного дискурсу з урахуванням вживання прислів'їв.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воробьева О.П.* Художественная семантика: когнитивный сценарий / О.П. Воробьева // С любовью к языку: сб. научн. тр. – Воронеж: ИЯ РАН: Воронежск. гос. ун-т, 2002. – С. 379-384.
2. *Кубрякова Е.С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса / М.Л. Макаров – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
4. *Фрумкина Р.М.* Когнитивная лингвистика или “психолингвистика наоборот” / Р.М. Фрумкина // Язык и речевая деятельность. – СПб.: Сан-Петербургск. гос. ун-т, 1999. – С. 80-93.
5. *Шевченко И. С.* Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33-38.
6. *Carston R.* Linguistic Meaning, Communicated Meaning and cognitive Pragmatics / R. Carston // Mind and Language. – 2002. – V. 17. – No 1-2 – P. 127-148.
7. *Chafe W.* Cognitive constraints on information flow / W. Chafe // Coherence and grounding in discourse. – Amsterdam: John Benjamins Press, 1987. – P. 148-195.
8. *Talmy L.* Toward a Cognitive Semantics / L. Talmy // Volume I: Concept Structuring Systems. – Cambridge : MIT Press, 2000. – P. 101-159.
9. *Бігарі А.А.* Дискурс сучасної англомовної сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А.А. Бігарі. – Київ, 2006. – 21 с.
10. *Рытникова Я.Т.* Семейная беседа как жанр повседневного речевого общения / Я.Т. Рытникова // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 177-188.
11. *Смирнова А.Г.* Функционально-стилистическое своеобразие семейной речи (на материале немецкого языка): автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / А.Г. Смирнова. – М., 2008. – 19 с.
12. *Солощук Л.В.* Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Людмила Василівна Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
13. *Якуба В.В.* Мовні засоби відображення ситуації зміна матримоніального стану в англійській художній прозі ХХ століття (лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / В.В. Якуба. – К., 2006. – 19 с.
14. *Quinn N.* Commitment in Marriage: A Cultural Analysis / Naomi Quinn // Directions in Cognitive Anthropology. – Champaign: University of Illinois Press, 1985. – P. 121-186.
15. *Корень О.В.* Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Корень. – Харків, 2000. – 19 с.
16. *Моисеева И.Ю.* Прагматические функции пословиц и поговорок / Ю.М. Моисеева, Е.В. Чудина // Вестник ОГУ. – 2004. – № 11. – С. 170-174.
17. *Гриченко Л.В.* Русские и английские пословицы побудительной семантики : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / Л.В. Гриченко. – Ростов-на-Дону, 2006. – 20 с.
18. *Мерзлікіна О.В.* Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / О.В. Мерзлікіна. – К., 2001. – 20 с.
19. *Пермяков Г.Л.* Пословицы и поговорки народов Востока / Г.Л. Пермяков. – М.: Лабиринт, 2001. – 524 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Darcy E.* A wedding to remember / E.Darcy. – London–Sydney: Harlequin Enterprises II B. V., 2001. – 256 p.
2. *Hill S.* The badness within him / S. Hills. – London: Arrow, 2001. – 289 p.
3. *Lee M.* Laceys of Liverpool / M. Lee. – London: Clays Ltd, 2001. – 485 p.
4. *Neeles B.* Roses for Christmas / B. Neeles. – London: Mills & Boon Limited, 2001. – 220 p.
5. *Rendell R.* Blood Lines / R. Rendell. – London : Arrow, 1996. – 212 p.
6. *Winters R.* Bride of my heart / R. Winters. – London: Harlequin Enterprises II B. V., 1994. – 200 p.
7. *Worboyes S.* Over Bethnal Green / S. Worboyes. – London: Hodder & Stoughton, 2000. – 442 p.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ СПОЖИВАННЯ У СИЛЬНИХ ПОЗИЦІЯХ РОМАНУ Ж. ПЕРЕКА “LES CHOSSES”

Актуальність статті зумовлюється, з одного боку, загальною направленістю мовознавчих розвідок на вивчення семантико-когнітивного аспекту дослідження концепту, а з іншого – відсутністю у вітчизняній лінгвістиці праць, у яких би системно розглядалася ідентифікація текстового концепту СПОЖИВАННЯ у сильних позиціях романної прози, а саме кульмінації, розв’язки та епілогу.

Предметом статті є мовні способи репрезентації концепту СПОЖИВАННЯ у сильних позиціях на прикладі роману Ж. Перека “Les Choses”.

Об’єктом статті є мовні засоби вираження концепту СПОЖИВАННЯ у кульмінації та епілозі роману.

Матеріалом дослідження є роман відомого французького письменника другої половини ХХ століття, Ж. Перека “Les Choses”.

Наукова новизна статті полягає в ідентифікації концепту СПОЖИВАННЯ у сильних позиціях зазначеного роману. З’ясовано специфіку маркування семантико-когнітивних ознак досліджуваного концепту.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями. Лінгвістичний бум останніх десятиліть демонструє досягнення у дослідженні когнітивних аспектів усвідомлення інформації, що поступає до мозку людини. В свою чергу когнітивний простір формується когнітивними структурами, що розуміються як неподільні когнітивні одиниці, які в мові постають в опосередкованому вигляді [1:27]. І саме лінгвістична форма їх прояву є актуальною у багатьох пошукових парадигмах наукових досліджень. Тому вирішення кардинальних, семантичних проблем можливе лише за умови моделювання процесів, які лежать в основі побудови та розуміння мовних повідомлень [2:96].

Постановка завдання. Моделюючи концепт споживання у нашій роботі, ми керуємося алгоритмом концептуального аналізу художнього тексту, розробленим О.М. Кагановською, яка тлумачить текстовий концепт як кодоване мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке зумовлюється багатосмисловою напруженістю художнього тексту, характеризується надкатегоріальністю й імплікує сукупність ознакових рис художнього текст [3:44].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальна система є певним початком, що виступає носієм різноманітних форм майбутньої організації, полем перетину форм шляхів розвитку. Поява нових реалій та подальше їх формування приводить мову в дію. Тому реальна дійсність постає у нашому мозку як накопичене знання про цю дійсність, що репрезентується в матеріальних формах мови [4:14].

Активізація концепту СПОЖИВАННЯ у французькій художній літературі другої половини ХХ століття пов’язана, передусім із тим фактом, що тогочасна Франція була однією з перших країн, де соціально-історичний аспект становлення цього явища був досить вагомим [5]. У культурі нації з’явився новий тип

соціального життя і нового економічного порядку, який часто називають модернізацією, постіндустріальним або споживацьким суспільством, суспільством масс-медій або спектаклю, транснаціональним капіталізмом. У другій половині ХХ сторіччя “безідейна ситість” споживацького суспільства перетворилась у відчутну загрозу для французької культури [6:6]. Художня парадигма шозизького дискурсу сформувала образи героїв, життя яких проходить паралельно немов у двох вимірах – реальне буденне життя та ілюзорний світ мрій і фантазій, а французька література “перетворилась на літературу не-знання, не-можливості, стала літературою, що шукає власну можливість існування, шукає саму себе як єдино можливий сюжет” [7:8]. У творах літератури шозизму людина перестає бути мірою і суддею усіх речей, вона розташовується посеред фізичних об’єктів і зливається з оточуючим світом. Людина уподібнюється речам. Виникає бар’єр не тільки між людиною і світом речей, а й між людиною і людиною.

Наукові результати досліджень мовного втілення концепту СПОЖИВАННЯ у французькій літературі шозизму свідчать про загальнокультурний простір його розгортання та утвердження певного способу життя – суспільства споживання

У лінгвістичній літературі термінологічні дескрипції поняття “сильна позиція” асоціюється з “ключовими словами” [8:82], “ключовий елемент” [9:18], “сміслові опорні пункти” [10:127], “сміслові ядра” [11:48]. Основні ключові слова тексту відтворюють загальну концептуальну картину світу певного культурного середовища.

Підкріплення найсуттєвішої інформації художнього тексту у сильних позиціях маркує просторовий текстовий відрізок кульмінації, розв’язки та епілогу. Зокрема, у сильній позиції виражається основний смисл та підтримується ідейна змістова лінія тексту, що підкреслює її базисний статус у розкритті семантико-когнітивної структури вершинного текстового концепту. Так, у кульмінації та епілозі містяться мовні засоби, що виступають сигналами мегаконцепту твору.

З точки зору ідентифікації текстового мегаконцепту СПОЖИВАННЯ у художньому творі, кульмінація є моментом найвищого піднесення, емоційного напруження, піковим елементом сюжету. Тобто, досліджуваний концепт постає у розгорнутій формі та прозорим у висвітленні. Так, у наведеній нижче кульмінації роману Ж. Перека “Les Choses” окреслений мегаконцепт СПОЖИВАННЯ.

Історія життя молодого пари Жерома та Сільвії подається у романі у вигляді розповіді та опису їхніх думок стосовно омріяного, бажаного життя. Для них цінність має вичурність матеріального світу: гроші, одяг, речі декору та побуту, на них впливає реклама, вітрини магазинів є втіленням бажаної реальності. Та від цього їх життя не набуває смислу, а навпаки видається пустим і нікчемним. Спустошеність і відчуженість окреслюються в наведених фрагментах: “*Mais l’argent – une telle remarque est forcément banale – suscitait des besoins nouveaux [...]. Leur sensibilité, leurs goûts, leur place, tout les portait vers des choses qu’ils avaient toujours ignorée [...] Les chemins qu’ils suivaient, les valeurs auxquelles ils s’ouvraient, leurs perspectives, leurs désirs, leurs ambitions, tout cela, il est vrai, leur semblait parfois désespérément vide*” (Perec, 38-39). Наведена нижче таблиця у структурі кульмінації демонструє три кульмінаційні фрази, що поетапно розгорнуті у відповідні концепти (див. табл. 1):

Табл. 1

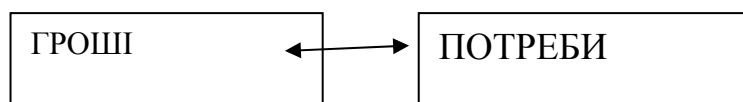
Ідентифікація мегаконцепту СПОЖИВАННЯ у кульмінації роману

№ фрази	Зміст фрази	Концепт
I	<i>Mais l'argent – une telle remarque est forcément banale – suscitait des besoins nouveaux</i> (“Проте гроші, яким би банальним не було це твердження, викликали до життя нові потреби”)	ГРОШІ
II	<i>Leur sensibilité, leurs goûts, leur place, tout les portait vers des choses qu'ils avaient toujours ignorées tout</i> (“Почуття, смаки, професія, усе штовхало їх до речей, до цього їм невідомим”)	РЕЧІ
III	<i>Les chemins qu'ils suivaient, les valeurs auxquelles ils s'ouvraient, leurs perspectives, leurs désirs, leurs ambitions, tout cela, il est vrai, leur semblait parfois désespérément vide</i> (“Дорога, якою вони йшли, цінності, до яких вони тяглися, їхнє майбутнє, бажання, амбіції, все це, чесно кажучи, видавалося їм безнадійно пустим”)	ПОРОЖНІСТЬ

У фразі (1) на семантичному рівні імплікований концепт ГРОШІ, що представлений групою іменників *argent n.m.* – “*métal précieux blanc et brillant; moyen de paiement, monnaie, en pièces ou en billets*” [Robert:54]. Концепт ПОТРЕБИ імплікує іменник *besoin* – “*chose absolument nécessaire*” [Robert:97]. Дієслово *susciter* – “*faire naître, provoquer*” [Robert:989] виражає відношення між концептами ГРОШІ та ПОТРЕБИ, що демонструє рис. 1:

Рис. 1

Відношення між концептами ГРОШІ та ПОТРЕБИ

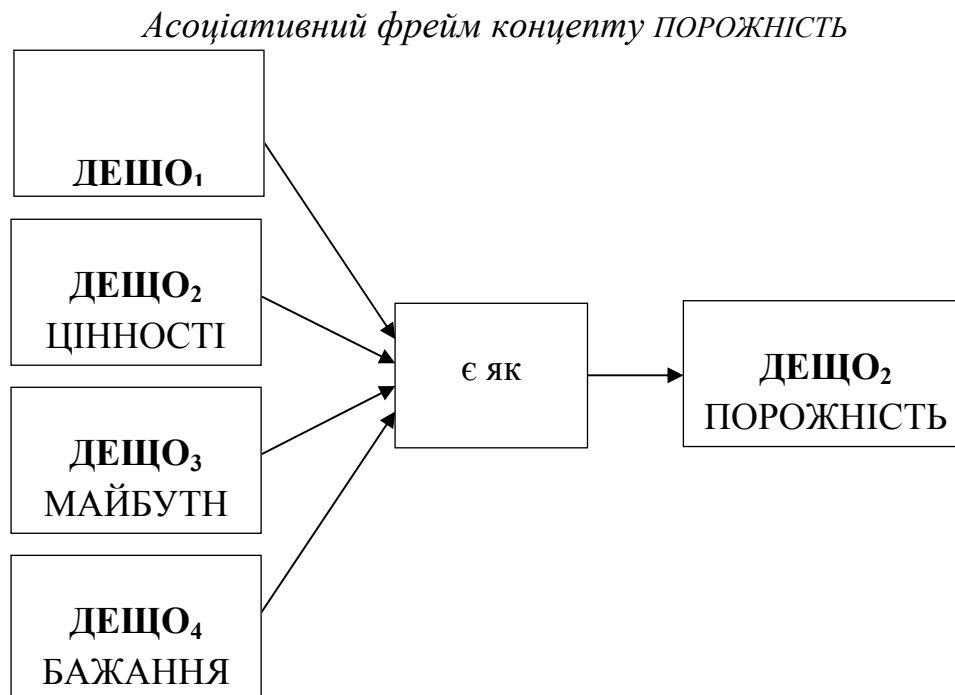

Гроші стали знаряддям задоволення потреб, але важливо, чи імплікується задоволення природних життєво необхідних потреб, чи наголошується на задоволенні, що переростає у жагу до накопичення. Значними текстовими елементами, що окреслюють концепт, є “гроші” (*l'argent*) та “породжувати” (*susciter*). Вони стають носіями акціонального коду за типом “знаряддя – дія”, де регламентовані відношення взаємного підпорядкування: реалізація потреб неможлива без грошей, так само, як знаряддя стає таким тільки з метою реалізації конкретної дії – купівлі речей.

Відповідно до фрази (2) концепт РЕЧІ імплікується іменником у множині *chose n.f.pl. (objet* [Robert:166]), який ілюструється у тексті іменниками *sensibilité, goût, place*. Дієслово *porter v.t.* – “*soutenir, supporter, amener à, pousser à*” [Robert:782], ужито для акцентування, підтвердження того, що усе людське життя, з притаманними йому почуттями, смаками, сприйняттями зводиться до РЕЧЕЙ.

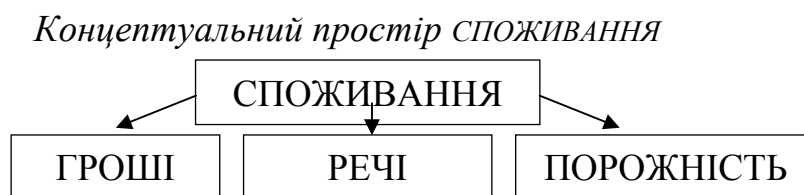
Фраза (3) імплікує концепт ПОРОЖНІСТЬ, що виражається прикметником “vide”, а його значення підсилюється прислівником “désespérément”. Вирази “*les chemins qu’ils suivaient*”, “*les valeurs auxquelles ils s’ouvraient*”, “*leurs perspectives*”, “*leurs désirs*”, “*leurs ambitions*” зображують перелік тих аспектів буття, де герої відчувають спустошеність та безнадійність. Таким чином, концепт ПОРОЖНІСТЬ може бути представлений у вигляді асоціативного фрейму (рис. 2):

Рис. 2

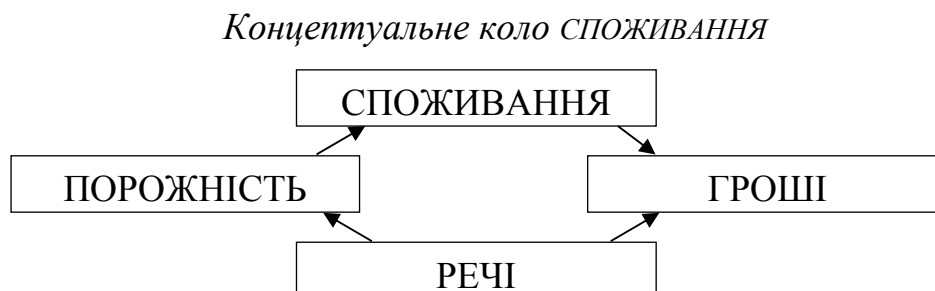
На метаметасеміотичному рівні відповідні текстові концепти, а саме ГРОШІ – РЕЧІ – ПОРОЖНІСТЬ у сукупності окреслюють концептуальний простір мегаконцепту СПОЖИВАННЯ (див. рис. 3):

Рис. 3

Коли людина має ГРОШІ, вона купує собі необхідні РЕЧІ. Зі збільшенням достатку збільшуються й потреби, а значить людина споживає все більше речей, без особливого призначення. В результаті цього вона відчуває, що її життя ПОРОЖНЄ і безнадійне, що дозволяє розгорнути наведену вище схему у циклічній формі, подаючи її у вигляді замкненого кола (див. рис. 4):

Рис. 4

З плином часу споживання може змінювати свою форму та інструменти, однак мета залишається незмінною – задоволення потреб. Сліпе занурення у світ речей, занурення в бажання і фантазії не надають життєвої визначеності людині, яка завжди відчуватиме ПОРОЖНІСТЬ у вихрі марного СПОЖИВАННЯ.

Концепт СПОЖИВАННЯ ідентифіковано шляхом дослідження структури фрагмента трьох абзаців розв'язки роману, оскільки ідентифікований текстовий мегаконцепт у кульмінації знаходить своє додаткове підтвердження:

перший абзац (I): *“Monde sans souvenirs, sans mémoire. [...] Monde indifférent. [...] Ils étaient des somnambules. Ils ne savaient plus ce qu'ils voulaient. Ils étaient dépossédés”* (Perec, Ch : 147-148), імплікує БАЙДУЖІСТЬ до попереднього і до теперішнього життя (*“monde sans souvenirs, sans mémoire”*). Усі творчі можливості перетворилися на байдужість (*“Monde indifférent”, “ils ne savaient plus ce qu'ils voulaient”, “ils étaient dépossédés”*).

другий абзац (II): *“Et puis? Qu'avaient-ils fait?. Que s'était-ils passé?”* (Perec, Ch : 147-148), у структурі містить три питальні фрази (*“Et puis?, Qu'avaient-ils fait?, Que s'était-il passé?”*), які є стиржневими. Зокрема вони зображають ті запитання, які задає собі кожна людина у момент скрути та безвиході, що імплікує ЦІЛЬ життя.

третій абзац (III): *“Il ne restait rien. Ils étaient à bout de course, au terme de cette trajectoire ambiguë qui avait été leur vie pendant six ans, au terme de cette quête indécise qui ne les avait menés nulle part, qui ne leur avait rien appris”* (Perec, 147-148), є підсумком життя, під час якого витрачений час на гонитву за речима ні до чого не призвів (*“qui ne les avaient menés nulle partn qui ne leur avait rien appris”*), що імплікує ТУПК.

Таким чином, мегаконцепт СПОЖИВАННЯ не можна розглядати у відриві від концептів БАЙДУЖІСТЬ – ЦІЛЬ – ТУПК. Спільність концептів ми вбачаємо у зумовленості наступних факторів. По-перше, гонитва за речима призводить до надмірного споживання, в результаті чого людина стає байдужою до усього. По-друге, життя розбивається на уламки, а людина стає жертвою власних фантазій та мрій, опиняється у ТУПКУ.

Роль попередньо розглянутої сильної позиції в ідентифікації текстового мегаконцепту достатньо вирізняється від епілогу. Це зумовлене тим, що епілог традиційно характеризується як вершинний фінальний підсумок, в якому узагальнюються і підтверджуються текстові концепти, ідентифіковані у заголовку, епіграфі, зав'язці та розв'язці. Так, ідентифікований у сильних позиціях, зокрема у кульмінації роману текстовий мегаконцепт СПОЖИВАННЯ додатково стверджений в епілозі: *“Tout aurait pu continuer ainsi. Ils auraient pu rester là toute leur vie. Jérôme, à son tour, aurait pris un poste. Ils n'auraient pas manqué d'argent. On aurait bien fini par les nommer à Tunis. Ils se seraient fait de nouveaux amis. Ils auraient acheté une voiture. Ils auraient eu, à la Marsa, à Sidi bou Saïd, à El Manza, une belle villa, un grand jardin”* (Perec, 149). На семантичному рівні нами виділені чотири словосполучення (два субстантивних і два дієслівних), компоненти кожного з яких отримують додаткові конотації, формуючи нові угруповання. У фразі *“ils n'auraient pas manqué d'argent”* виділяємо словосполучення *“manquer d'argent”*:

– “*manquer d’argent*”: *manquer* de v.i. – “ne pas avoir en quantité suffisante” [Robert:614]; *argent* n.m. – “métal précieux blanc et brillant; moyen de paiement, monnaie, en pièces ou en billets” [Robert:54]. У поєднанні значень компонентів словосполучення отримуємо “*une manque d’argent*”. З огляду на те, що основне дієслово вжито у заперечній формі “*ils n’auraient pas manqué*”, недостаток сприймається як достаток: НЕ-ДОСТАТОК $\Rightarrow$ ДОСТАТОК, чим і стверджується впевненість у достатку.

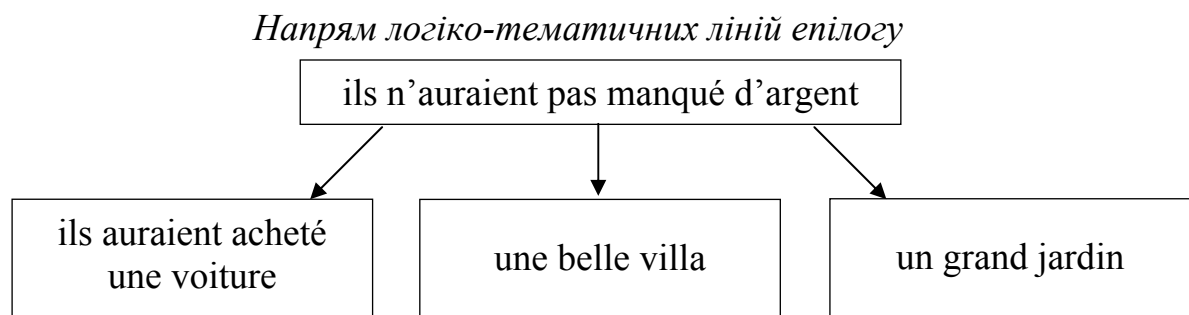
У фразі “*ils auraient acheté une voiture*” виділяємо словосполучення “*acheter une voiture*”: *acheter* v.i. – “obtenir qqch en payant” [Robert:11]; *voiture* n.f. – “véhicule à quatre roues et à moteur qui permet de transporter plusieurs personnes” [Robert:1089];

– *une belle villa*: *belle* adj. $\rightarrow$ *beau* – “agréable à voir ou à entendre” [Robert:93]; *villa* n.f. – “belle maison moderne entourée d’un jardin” [Robert:1080];

– *un grand jardin*: *grand* adj. – “de haute taille; vaste, étendu” [Robert:475]; *jardin* n.m. – “terrain où l’on cultive des légumes, des arbres, des fleurs” [Robert:556].

В представлених вище угрупованнях окреслено напрям логіко-тематичних ліній епілогу (див. рис. 5):

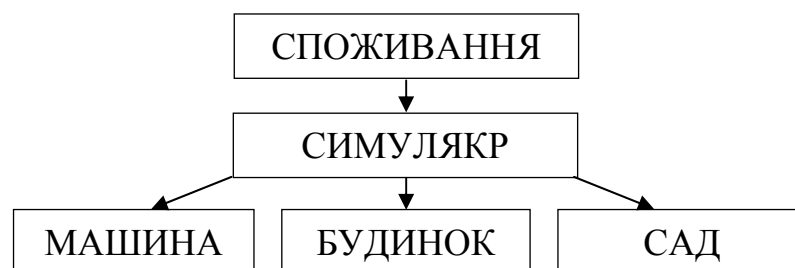
Рис. 5

З вище визначених ліній у концептуальному плані окреслюється метаконцепт СИМУЛЯКР. Спостерігається повернення до вигаданої реальності, в якій омріюється будинок. Таким чином, ідентифікується текстовий мегаконцепт СПОЖИВАННЯ в епілозі (див. рис. 6):

Рис. 6

Ідентифікація текстового мегаконцепту СПОЖИВАННЯ у епілозі

Ідентифікація мегаконцепту в епілозі роману другої половини ХХ століття надає можливість розглядати сильну позицію як особливий конгломерат, в якому розкривається концептуальна сутність мегаконцепту СПОЖИВАННЯ та підтверджується концептуальна картина світу художнього твору

Висновки та подальші перспективи досліджень. Проведений аналіз семантико-когнітивних особливостей репрезентації концепту СПОЖИВАННЯ у кульмінації, розв’язці та епілозі дозволяє зробити загальний висновок про те, що

мовне втілення цього явища відображає реальний стан життя людства. Суспільство споживання концептуалізується у вигляді процесу руху і розрухи одночасно. Адже людина живе вигаданими відчуттями, в результаті чого вивільняється від необхідності реальності буття, моральних цінностей, бачення світу в його адекватній сутності. Входження в ілюзорний світ сучасної людини породжує апатію до реальності. З підсиленням споживацької інтеграції спостерігається деградація суспільства. Тому споживацька глобалізація сучасного світу ставить перед людством ряд питань, від вирішення яких залежить подальше життя людини та її місце у суспільстві, виводить нас на новий рівень осмислення “речовистського нашестя” та визначення ролі речовизму у формуванні новітньої ідеології глобального споживання.

Проведений аналіз дозволив виявити у досліджуваних текстах смисли, вичленувати складники, які є підґрунтям мегаконцепту у конкретному романі. Перспективний напрямок подальших досліджень вбачаємо у комплексному окресленні концепту СПОЖИВАННЯ у сильних позиціях романів Е. Тріоле, К. Рошфор, А. Труайя, у вивченні комунікативно-прагматичних особливостей його репрезентації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Раевская М.М. Язык в ментальном пространстве: к проблеме постижения национальной логики мышления // Вестник Московск. гос. ун-та. – Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 1. – С. 27-40. 2. Бондарчук Г.Г., Иванова Е.С. Некоторые семантические особенности существительных, используемых в рекламных девизах // Английский лексикон и дискурс: когнитивный и прагматический аспекты. – М.: Наука, 1999. – С. 95-100. 3. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя. Дис. ...д-ра філол. наук: 10.02.05. – К., 2004. – 506 с. 4. Фесенко Т.А. Концептуальное моделирование как метод изучения ментальной реальности человека // Материалы второй международной школы-семинара по когнитив. лингв. “Когнитивная семантика”. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. ун-та, 2000. – Ч. 2. – С. 149-151. 5. Арменго Р. Как живут французы. – М.: Госполитиздат, 1961. – 32 с. 6. Андреев Л.Г., Козлова Н.П., Косиков Г. История французской литературы: учебное пособие для филол. спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1987. – 543 с. 7. Фесенко В.І. Французський роман 1945-2000. Алхімія слова живого. – К.: Промінь, 2005. – 267 с. 8. Лукин В.А. Художественный текст. Основы лингвистической теории и элементы анализа. – М.: Изд-во “Ось-89”, 1999. – 192 с. 9. Арапатьян М.Г. О коммуникативности образной системы художественного текста // Иностранные языки. Зарубежная литература: Межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 3. – Ереван: Ереванск. гос. ун-т. – 1984. – С. 17-24. 10. Смирнов А.А. Проблемы психологии памяти. – М.: Просвещение, 1966. – 423 с. 11. Лурия А.Р. Язык и сознание. – М.: Изд-во Московск. гос. ун-та, 1979. – 319 с.

ДОВІДНИКИ

Le Robert & Clé international. Dictionnaire du français. Sous la direction de Josette Rey-Debove. – P.: Le Robert & Clé international, 1999. – 1233 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Perec G. Les Choses. – P.: Julliard, 1965. – 158 p.

КАТЕРНЮК В.В.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

КОНВЕРСІЯ ЯК СПОСІБ УТВОРЕННЯ НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Останнім часом у лінгвістиці зростає інтерес до проблем ономастики, тобто вивчення власних імен в різних аспектах, що зумовлено розвитком антропоцентричної парадигми мовознавчої науки.

Актуальність нашого дослідження визначається необхідністю подальшої розробки теоретичних положень ономастики з концептуально-семантичного і прагматичного погляду, загальною спрямованістю дослідження номінативних одиниць з онімним компонентом на антропоцентризм і когнітивно-ментальні моделі досвіду людини, оскільки помітним є брак комплексних розробок, присвячених порівнянню неофіційних антропонімів у неблизько споріднених мовах в аспекті первинної і вторинної номінації, а також з'ясуванню їхніх семантичних, структурних та прагматичних особливостей у трьох зіставляваних мовах. Залишаються системно не описаними окремі лексико-семантичні групи неофіційних антропонімів у зіставно-типологічному аспекті, принципи їх лексико-семантичної та словотвірної організації, функціонування в різних актах комунікації, їхні аксіологічні, епістемологічні, конотативні ті інші характеристики, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою нашого дослідження є комплексна зіставна характеристика конверсії як неморфологічного способу утворення неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах.

Отже, **предметом** дослідження є таке лінгвістичне явище як конверсія в процесі утворення прізвиськ в англійській, німецькій та українській мовах.

Об'єктом дослідження є неофіційні антропоніми в англійській, німецькій та українській мовах в ономасіологічному та семасіологічному планах.

Матеріалом дослідження слугували сучасні словники англійської, німецької та української мов, – тлумачні: “Longman Dictionary of Contemporary English” (2001), “Duden” (CD-edition 2003), “Словник української мови” (1970-1980), “Великий тлумачний словник української мови” (<http://www.slovnyk.net/>); фразеологічні: “Oxford Dictionary of Idioms” (2001), “Фразеологічний словник української мови” (1993), “Фразеологічний словник німецької мови” (1964); синонімів та антонімів: “Словник синонімів української мови” (1999), “Словник антонімів української мови” (1999), “Chambers Dictionary of Synonyms and Antonyms” (1997), “Wortschatz Deutsch” (<http://wortschatz.uni-leipzig.de/>); перекладні: “Lingvo-12” (CD-edition 2004); етимологічні та енциклопедичні: Britannica (4CD-edition 2003), “Merriam-Webster Dictionary” (<http://www.m-w.com/dictionary/>), – а також оригінальні тексти, ресурси Інтернету, проводився експеримент для зібрання фактичного матеріалу серед групи українських студентів, залучення матеріалів нормативних, діалектних, регіональних словників української, англійської та німецької мов тощо.

Загалом зібраний англійський, німецький та український матеріал можна поділи на три великі тематичні групи: прізвиська англійських, американських, німецьких і українських політиків та громадських діячів, кримінальні англійські, американські, німецькі та українські прізвиська, а також шкільні прізвиська, які включають як неофіційні імена учнів, так і вчителів в трьох досліджуваних генетично-споріднених мовах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше комплексно досліджуються неофіційні антропоніми у трьох неблизько споріднених мовах в аспекті їхніх структурно-семантичних властивостей, у дослідженні втілено намір виявити загальні структурні та мотиваційні моделі, а саме, особливості утворення неофіційних антропонімів за допомогою конверсії.

До цього часу значну увагу дослідників було акцентовано на **загальній проблемі** семантичної структури власних імен (Г. Лейбниц, Дж. Локк, Б. Рассел, О.Ф. Лосєв, В.М. Муравйов, Д.І. Руденко, В.С. Соловйов, S. Kripke, J.S. Mill, E. Pulgram, Н. Putnam, J.A. Searle та ін.) [8:321], яка була розглянута у суто лінгвістичному (О. Єсперсен, Л.М. Щетинін, та ін.), соціолінгвістичному та етнокультурному аспектах (К.В. Бахнян, В.А. Ніконов, S. Lieberman, П. Чучка) [5:12].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики **наукові завдання** включають в себе пошуки нових напрямів дослідження антропонімів, поглиблення вивчення різномовних антропонімійних систем в синхронії та діяхронії в ареально-типологічному висвітленні.

Отже, **завданням** нашого дослідження є з'ясувати словотвірно-структурні моделі та виявити способи номінації прізвищ в англійській, німецькій та українській мовах, зокрема, особливості виникнення неофіційних антропонімів в процесі переходу різних частин мови в розряд антропонімів, а, отже, і одночасно іменників, тобто в процесі субстантивації.

Аналіз досліджень прізвищ в слов'янських мовах починається в 30-х роках ХІХ століття і безпосередньо пов'язане з іменами етнографів та фольклористів (І.М. Снегирьова, Ф.І. Буслаєва, В.І. Даля) [13]. Перші класифікації цього типу антропонімів ґрунтуються на регіональному та етнографічному принципах (Д.К. Зеленін, Н.Ф. Сумцов) [20]. Водночас лінгвістична природа прізвищ представлена в працях російських дослідників О.М. Селищева і В.К. Чичигарова, розробки яких є важливими при історико-етимологічному аналізі прізвищ у слов'янських мовах. Початки наукового дослідження української антропонімії пов'язують із працями мовознавців ІІ-ої половини ХІХ – початку ХХ ст.: А. Степановича, В. Охримовича, І. Франка. Найґрунтовніше вивчення українських власних імен припадає на 60-70 роки ХХ ст. (Л. Гумецька, П. Чучка, І. Сухомлин та ін.) [3]

В останніх дослідженнях розроблялися питання словотвірної та морфологічної структури української антропонімії Лівобережної України в 1765 – 1769 рр. [Глушик 2003], етнокультурна специфіка прізвищ Нижньої Наддніпрянщини в лексикографічних діалектних розробках Чабаненка 2005 [Чабаненко 2005], структурно-семантичні і граматичні моделі творення й принципи номінації, покладені в основу неофіційних онімів, а також типологічні особливості номінації прізвищ у білоруській мові, дібраних шляхом етнографічно-польових досліджень у Гомельській області [6], розглядалися прізвища з-поміж інших типів онімів відповідно в російській та німецькій мовах [5].

Історико-етимологічний аналіз прізвищ в ареальному просторі різних мов став об'єктом наукових інтересів Н.В. Авдєєвої, А.А. Белова та ін. В сучасних ономастичних студіях прізвища найґрунтовніше висвітлені в працях П. Чучки, В. Мокієнка, Х. Вальтера, В. Волкової, які визначили їх ономастичний статус, структуру, основні функції, а також поділ на певні лексико-семантичні групи [1; 6; 11; 13; 16].

Наукові результати вищенаведених досліджень виявляють і пояснюють різні процеси та характеристики антропонімів, однак, до цього часу існують прогалини в дослідженнях, що стосуються неофіційних номінацій в типологічному аспекті з

точки зору опису моделей їх утворення, особливо, конверсії серед неофіційних антропонімів.

Неофіційні антропоніми виникають і функціонують в будь-якому середовищі, що підтверджується матеріалами даного дослідження, оскільки воно зачепило дуже різні сфери людського спілкування: політичну, освітню та кримінальну в трьох різних, хоч і генетично-споріднених мовах.

Прізвиська – це один із найцікавіших об'єктів усного мовлення для дослідження ономастики, оскільки вони супроводжують людину у соціумі з давніх часів. Очевидно, що саме завдяки прізвишкам виникли прізвища [14], але при цьому феномен неофіційної антропонімії не зник, а навпаки, існує в мовленні до цього часу, проникаючи в усі галузі життя. Характерною ознакою є те, що прізвиська виникають в усіх мовах, тобто, можемо стверджувати, що це явище є практично універсальним.

Прізвиська, являючись підкласом антропонімів, мають характеристики, які їх значно відрізняють від інших імен. Якщо власне ім'я не має узагальнюючих сем, наприклад, не вказує національність свого носія, соціальне положення, риси характеру, то прізвиська, як раз навпаки, несуть в собі такі значення. Денотат прізвиська максимально конкретний, оскільки співвідноситься з реальною людиною, стає внутрішньою формою нового антропоніма, відображається в структурі нового імені. Таким чином, прізвиська повертають власному імені його початковий смисл, коли воно описувало свого власника. Функціонуюче прізвисько завжди співвідноситься з конкретно-чуттєвим уявленням про його власника [21].

Неофіційні антропоніми, як і інші власні назви, як в слов'янських, так в германських мовах виникають в результаті наступних процесів [14; 15]: онімізації апелятива (наприклад, *Лус*, *Big Dog*), створення по аналогії (наприклад, *King of Camelot* – по аналогії з *King Arthur*), трансонімізації, тобто перехід власного імені з одного типу антропонімів в інший (наприклад, *Вімя*, *Тумоха*, *King George*, *Hurricane Katrina*), а також запозичення іншомовних імен (наприклад, *Наполеон*, *Саддам Іванович*, *American Fabius*, *Pablo*, *Colossus of Debate*).

Семантичну онімізацію деякі науковці не відносять до категорії словотворчих процесів [14; 15]. Однак, на нашу думку, в зв'язку з тим, що існує поняття семантичного словотвору і в англійській [10], і в українській мові [4], неможливо оминути факти утворення прізвищ саме цим способом, а також проігнорувати можливість порівняти це явище в англійській та українській мовах.

Спираючись на думку дослідників етимології онімів, які вважають, що антропоніми утворюються від загальних імен [13:224], випадки утворення прізвищ від прикметникових і дієслівних антропооснов ми вважаємо утвореними за допомогою конверсії, у зв'язку із з тим, що під час онімізації такі антропооснови, переходячи в розряд власних імен, одночасно стають і іменниками, тобто відбувається процес субстантивації.

Конверсія є неморфологічним способом творення слів за допомогою переходу однієї частини мови до іншої без участі афіксів [18:247], отже утворені таким чином прізвиська дорівнюють своїм антропоосновам.

Оскільки існують чисельні види конверсії в залежності від того, до якої частини мови переходить лексична одиниця, з вищезазначеного очевидно, що ми

розглядаємо лише субстантивацію, тобто перехід різних частин мови в розряд іменників [18:247].

В зв'язку з тим, що слово стає не просто субстантивом, а саме власною назвою, то одночасно з субстантивацією і відбувається процес онімізації [26].

На відміну від німецької та української мов, де серед зібраного матеріалу налічується лише приблизно відповідно по 0,2 % і 0,1 % прізвиськ, утворених таким способом (наприклад, українські – *Прищавий*, *Рудий*, *Вухатий*, німецьке – *Turbo*, *Надшвидкий*), при чому субстантивуються в основному прикметники [4], в англійській мові субстантивація і, відповідно, онімізація за допомогою конверсії, значно більш продуктивна (0,7 % від загальної кількості англійських прізвиськ). Це пов'язано з особливостями граматики англійської мови [10], де багато морфем нульові, і тому конверсія поширюється на всі частини мови.

В процесі словотвору за допомогою конверсії, при якому словотвірним засобом виступає лише парадигма слова, при переході слова з однієї частини мови в іншу в момент утворення власної назви ця парадигма міняється [8:324]. Через те, що в англійській мові більшість морфем нульові, як ми вже зазначали вище, зміна парадигми англійської антропооснови не дуже помітна, на відміну від німецької та української мов, де субстантивація прикметників і дієслів відзначається на відмінюванні новоутворених неофіційних власних назв [18], в чому проявляється відмінність суто аналітичних моделей творення неофіційних антропонімів в англійській мові від синтетичних моделей прізвиськ німецької та української мов [8:31].

Однак, хоч і з деякими відмінностями, така модель творення неофіційних антропонімів за допомогою конверсії поширена в англійській, німецькій та українській мовах (наприклад, *Curly*, *Кучерявий* – прізвисько американського мафіозі Хайма Хольца, *Junior*, *Менший* – прізвисько Джорджа Буша, що вказує на його молодший статус у сім'ї, *Speak*, *Говорун* – прізвисько Голови Палати Представників Конгресу США, *Gnadenlos*, *Безжалісний* – німецьке студентське прізвисько, *Kurze*, *Короткий* – німецьке студентське прізвисько, *Kleine*, *Малий* – німецьке студентське прізвисько, *Курчавий* – українське політичне прізвисько Андрія Шкіля, *Старший* – політичне прізвисько Віктора Януковича).

Оскільки, досить значна частина неофіційних антропонімів в досліджуваних мовах (1% від загальної кількості) утворилася від прикметникових та дієслівних антропооснов за допомогою конверсії, це спонукало нас вважати конверсію продуктивним способом творення неофіційних номінацій в усіх трьох генетично-споріднених досліджуваних мовах.

Відомостей про використання антропооснов інших категоріальних типів для утворення неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах нами не було виявлено [22].

Термін “номінація” належить до багатозначних лінгвістичних термінів [8:336], через що необхідно зауважити, що в дослідженні термін “номінація” застосовується не в значенні динамічного процесу, а як статичний результат цього процесу в англійській, німецькій та українській мовах [8:336], тобто в роботі розглядаються кінцеві значимі мовні одиниці.

Образна номінація може розглядатися в різних аспектах [2:325-330]: з точки зору частотності, з точки зору її функції, з точки зору денотата і номінатора, з точки

зору зовнішньої та внутрішньої (способу найменування) структури, з точки зору парадигматичних та синтагматичних стосунків з іншими лінгвістичними одиницями.

Дослідження неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах в цій статті зосереджено на способах номінацій за допомогою конверсії, а саме, субстантивації.

Слід зауважити, що розрізняючи первинну і вторинну номінації, прізвиська відносять до останньої [16]. Однак, на нашу думку слід розглянути неофіційні антропоніми, утворені за допомогою конверсії, докладніше, оскільки вони скоріше відносяться до первинної, ніж до вторинної номінації.

Первинні номінації – це форми, які використовуються у своїй первісній функції для позначення денотату в умовах мовлення [11]. Така номінація може ще бути названа прямою [2:355].

Виходячи з результатів дослідження, можна зазначити, що з цим типом номінації співпадає процес простої семантичної онімізації апелятива [8:473], коли власна назва, що виникла з загальної без деривації, відображає природні властивості об'єкту в момент номінації і максимально зберігає семантику апелятива, тобто саме ті випадки, коли прізвиська утворені засобами конверсії.

Хоча на думку В.Г. Гака [8:473], якщо одна й та сама форма пристосовується до позначення інших об'єктів, то це вже одиниці вторинної номінації.

Однак, аналізуючи матеріал дослідження, вдалося виявити прізвиська з ідентифікуючою функцією, без додаткових конотацій, що надає можливість віднести такі антропонімічні одиниці саме до типу первинної номінації, оскільки їхня функція не змінилася.

Для прикладу візьмемо українські студентські прізвиська на позначення маленького студента: *Малий*. Слід зауважити, що відповідне прізвисько існує і в англійській, і в німецькій мовах (*Little, Kleine*). Відбулося застосування лексеми “малий” для назви другого об'єкту, але оскільки емоційно-оцінних конотацій не додалося до назви, то можна вважати таке прізвисько первинною номінацією, на відміну від інших неофіційних антропонімів, де додається оцінна конотація студента, наприклад

Ще один такий приклад прямої номінації пов'язаний із прізвисьцем Президента США Д. Буша: “*bush*” – кущ, але в англійській мові існує ще одна лексема із значенням “кущ” – “*shrub*” [9], яку досить часто використовують у якості прізвиська Президента. Тобто відбувається синонімічна заміна на слово з таким самим значенням без особливих конотацій. Хоча, звичайно, цей приклад не стосується процесу конверсії, оскільки в цьому випадку відсутній перехід інших частин мови в розряд іменників.

В німецькій мові прикладом може бути неофіційний нейтральний антропонім *Träumer* – *Мрійник*, який просто констатує властивість школяра мріяти, не відображаючи ставлення до цієї якості.

Хоча прізвиська мають безперечно мотивовану природу, визначену задачами вторинної додаткової номінації, що має конотації емотивного і оціночного характеру, однак, як бачимо з наведених прикладів, існує ряд неофіційних антропонімів, у яких відсутнє яскраве емоційне забарвлення. Саме до цього числа, на нашу думку, належать прізвиська, утворені засобами конверсії в усіх трьох досліджуваних мовах.

Прикладами цього типу номінацій можуть бути прізвиська такого типу: *The Little, Big, Kurze, Kleine*, та ін., в основі яких є прикметники, що виділяють денотат за специфічною ознакою, не маючи додаткових номінацій.

Висновки та подальші перспективи дослідження включають такі результати нашої розвідки: даний тип номінації є спільним для англійської, німецької та української мов, хоча він і не досить продуктивний в плані формування неофіційних антропонімів: в українській мові серед досліджених одиниць 0,2% складають прізвиська, утворені за допомогою цього виду номінації, в англійській мові відсоток таких неофіційних антропонімів хоч дещо і більший, однак, теж досить незначний – приблизно 0,7 %. В німецькій мові він ще менший – 0,1 %. До того ж, на відміну від всіх інших прізвиськ, неофіційні антропоніми, утворені засобами конверсії можна віднести до первинної номінації, враховуючи їхні специфічні особливості.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що прізвиська по своїй природі – поліфункціональні антропоніми. Вони виконують одночасно декілька функцій в мовленні: називають і характеризують суб'єкт, при чому це стосується трьох генетично споріднених мов, як англійської і німецької, так і української, що вказує на паралельні процеси, які відбуваються в їхніх антропонімічних системах, що в свою чергу, може бути ознакою спільного для обох мовленнєвих систем світосприйняття та однакового відображення картин світу у даних мовах.

Прізвиська, утворені за допомогою конверсії зберігають свою головну функцію: одночасно поєднують персоніфікацію особи та вказують на характерні ознаки об'єкта найменування, відрізняючись від інших неофіційних антропонімів тим, що в них відсутній чітко виражений оцінний компонент.

Все це вимагає подальшого дослідження специфічних особливостей неофіційних антропонімів в трьох не близько споріднених мовах для їх типологічного зіставлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Н.А. Прозвище как языковая единица // Словарь современных русских прозвищ. Экспериментальный выпуск / Под ред. В. Мокренко, Х. Вальтера. – Greiswald, 2004. – С. 5-10.
2. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Высшая школа, 1998. – 720 с.
3. Горпинич В.О. Українсько–давньогрецькі паралелі в антропонімії // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 40-41.
4. Грищенко А.П. Сучасна українська літературна мова. – К.: Вища школа, 1997. – 345 с.
5. Кам'янець В.М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних імен сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвиськ та псевдонімів): Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2001. – 20 с.
6. Копытко В.А. Типология номинации (на примере одного класса антропонимов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Белорус. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Минск, 1990. – 18 с.
7. Кубрякова Е.С. Теория номинации и словообразования // Языковая номинация. Виды переименования. – М.: Наука, 1977. – 368 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – 2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Морозова М.Н. Взаимодействие антропонимической и нарицательной лексики // Личные имена в прошлом, настоящем, будущем. – М.: Наука, 1970. – С. 49-58.
10. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: Підручник для студентів ін-тів і фак. іноземної мови. – Х.: Основа, 1993. – 255 с.
11. Мурясов Р.З. Имя собственное в современном немецком языке. – Уфа: Изд-во БашГУ, 1983. – 450 с.
12. Номинация в ономастике: Сб. статей / Под ред. М.Э. Рут. – Свердловск: Изд-во Урал. Ун-та, 1991. – 172 с.
13. Отин Е.С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк: Юго-Восток, 2004. – 412 с.
14. Подольская Н.В. Ономастическое словообразование (сопоставительный анализ на мат. восточнославянской оноимии): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Ин-т языкознания АН СССР. – М., 1990. – 49 с.
15. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А.В. Суперанская. 2-е изд. М.: Наука, 1988. – 192 с.
16. Рут М.Э. Имя и образ: динамический аспект // Имя: внутренняя структура, семантическая аура, контекст: Тез. междунар. науч. конф. Москва 2003 г. – М., 2000. – Ч. 1.
17. Рут М.Э. Антропонимы: размышления о семантике. – Режим доступа: [http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0020\(01_04-2001\)&xsln=showArticle.xslt&id=a08&doc=../content.jsp](http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0020(01_04-2001)&xsln=showArticle.xslt&id=a08&doc=../content.jsp). – Заголовок з екрану.
18. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
19. Суперанская А.В. Имя нарицательное и собственное. – М.: Наука, 1978. – 197 с.
20. Суперанская А.В. Историческая ономастика. – М.: Наука, 1977. – 328 с.
21. Телия В.Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация. Виды переименования. – М.: Наука, 1977. – С. 129-222.
22. Carter D. Internet Nicknames – what's in a name? – Режим доступа:

<http://www.denisecarter.net/2006/04/internet-nicknames-whats-in-name.html>. – Заголовок з екрану. 23. *Crystal D.* A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Blackwell: Oxford, 1991. – 657 p. 24. *De Klerk V., Bosch B.* Naming Practices in the Eastern Cape Province of South Africa. – Cap.: Capetown Press, 1996. – 174 p. 25. *Hartmann P.* Das Wort als Name. Struktur, Konstitution und Leistung der benennenden Bestimmung. – Köln, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1958. – 88 s. 26. *Morgan J., O'Neill C.* Nicknames: Their Origins and Social Consequences. – London: Routledge and Kegan Paul.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Duden* [Електронний ресурс]: Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache / Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG. – Elektronisches Wörterbuch (350 Mb) / Mannheim: Dudenverlag, 2000. – 1 elektronischer CD (CD-ROM): farb; 12 cm. – System: Windows 95/98/ME/NT4/2000/XP. – Заголовок з титулу екрану. 2. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_criminals_by_nickname 3. <http://www.fraza.com.ua/blog/blog.php?id=3983>. <http://www.anticompromat.ru/raznoe/klichk.html> 4. <http://bispham2.mysite.wanadoo-members.co.uk/nostalgia/sschool.htm> 5. <http://www.bbc.co.uk/wales/northeast/sites/flintshire/pages/wendy.shtml> 6. <http://kinesthesis.blogspot.com/2006/01/student-nicknames.html> 7. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_nicknames_used_by_George_W._Bush 8. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_U.S._Presidential_nicknames 9. *Longman* [Електронний ресурс]: Longman Dictionary of Contemporary English / Longman Pearson Education. – Electronic dictionary (500 Mb). / Pearson Education, 2001. – 1 electronic CD (CD-ROM): colour; 12 cm. – System requirements: Windows 95/98/ME/NT4/2000/XP. – Заголовок з титулу екрану.

КОВАЛЕНКО С.П.

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА ЧАСУ В МЕМУАРНОМУ ТЕКСТІ

Другу половину ХХ століття слід охарактеризувати як період інтенсивного розвитку лінгвістичної думки, яка принесла системні знання в галузі лінгвістики тексту, прагмалінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики тощо. На передній план дослідницької роботи висунувся та зміцнився антропоцентричний чинник лінгвістичного аналізу. Останній надав поштовх розвитку когнітивного напрямку, який наприкінці століття значно зблизився з комунікативним, що сприяло становленню та оформленню нової галузі лінгвістики – лінгвокогнітології. В колі інтересів лінгвокогнітології одразу окреслилися “система і структура мови, мова та її користувач, мова і знання, мова і мислення” [1:7]. Це означає продовження лексико-семантичних досліджень, але вже у більш широкому, міждисциплінарному науковому осмисленні.

Лінгвокогнітивне спрямування досліджень в галузі поетики останнього десятиліття з’явилося головним чином в художній семантиці завдяки роботам як вітчизняних, так і зарубіжних учених: Л.Г. Бабенко, Л.І. Белєхової, Л.О. Бутакової, О.П. Воробйової, О.М. Кагановської, Н.І. Колодіної, В.Г. Ніконової та ін. [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Велике розмаїття думок та підходів значно розширило наукові уявлення в даній галузі, проте не вичерпало їх остаточно. Переважна акцентуація на художньому началі залишає поза увагою жанри, що перебувають на межі художнього та документального: автобіографії, щоденники, а також мемуари, що нас цікавлять.

Документальна основа мемуарів – побачене, почуте – реальні події, що відбулися в певний час і письмово відтворені свідком. Свідок того, що було – людина зі своїми власними баченнями (власною перспективою) та власними художніми здібностями (рівнем мовної і мовленнєвої культури). Останній факт зближує мемуарні тексти з суто художніми. Однак, специфіка мемуарного жанру вимагає розпочати семантико-когнітивний аналіз саме з темпорального аспекту даного типу текстів.

Об'єктом нашого дослідження є концепт ЧАС як неодмінний семантико-когнітивний елемент розгортання текстового змісту мемуарів. Зростання інтересу науковців до когнітивного підходу в систематиці різноманітних методів дослідження надає даній роботі **актуальності**. До того ж спонукає і сама специфіка жанру, який поєднує в собі як художні так і документальні компоненти.

Метою даної статті є вивчення категоріального концепту ЧАС та побудова схеми його розгортання на різних рівнях концептуальної ієрархії. Стратифікація часових концептів в текстовому масиві мемуарів відтворюється в динаміці розгортання, яка і є **предметом** нашого дослідження. Для вирішення поставленої задачі послуговували **тексти мемуарів** Симони де Бовуар "Tout compte fait", Жана Даніеля "Le temps qui reste" та Жака Робера "Les stars de mes nuits".

Концептосфера мемуарних текстів, втім як і суто художніх є досить складною, багаторівневою та насиченою. Сама текстова тканина мемуарів являє собою системну організацію концептів, що перемежуються. Основу даної системи складає категорія-концепт ЧАС, яка пронизує весь мемуарно-текстовий простір будь-якого автора-мемуариста. Більше того, даний концепт виходить за межі одного мемуарного циклу і перетинається в часово-подійному плані з іншими циклами інших авторів. Це означає, що концепт ЧАС володіє інтертекстуальними властивостями, що сприяють розгортанню текстового змісту, відштовхуючись від авторського задуму, від його перспективи.

Концепт ЧАС ми розуміємо, за А.М. Приходьком, як "високоабстрактну сутність" [1:60], "концептуально значущий фігурант певної лінгвокультури" [1:64], "категоріальний концепт" [1:87], "концепт-константу" [1:98], "мегаконцепт", що є "результатом категоризуючої діяльності людини і невід'ємним компонентом мовної картини світу – тієї частини когнітивної інфраструктури, що існує в свідомості певного лінгвокультурного колективу й відтворюється за допомогою мовних одиниць" [1:222].

Спираючись на загальну ієрархічну систему концепт-ідеї ЧАС, ми прийшли до висновку, що дана система притаманна також і концептопольовій організації когнітивно-семантичного простору французьких мемуарних текстів.

На вершині концептопольової ієрархії знаходиться мегаконцепт ЧАС, якому підпорядковані макроконцепти **МЕТРИЧНИЙ ЧАС** і **ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ЧАС**. **МЕТРИЧНИЙ ЧАС** має кількісний характер і "сприймається мовною особистістю як одиниця виміру" [1:223]. Когнітивно-семантична структура такого макроконцепту представлена гіперконцептами "короткочасність", "тривалість" і умовно-метричний час, які, в свою чергу, виражені своїми власними катаконцептами:

"короткочасність" – instant, seconde, minute, coup d'oeil etc.;

"тривалість" – heure, semaine, mois, an(née), siècle, millénaire etc;

"умовно-метричний час" – semestre, enfance, adolescence, jeunesse, maturité, vieillesse, week-end etc.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ЧАС "відбиває асоціативне, чуттєво-образне сприйняття змін у життєвому світі людини на підставі емпіричного досвіду ("уявлення") і конститується за допомогою шести попарно організованих концептів" [10:5-6]: "вічність / позачасовість" (представляються мезоконцептами "сталість", "протяжність" та "безперервність"), "циклічність" (мезоконцепти "повторюваність", "багаторазовість", "регулярність", "нерегулярність") / "лінійність" (мезоконцепти

“лінійне минуле”, “лінійне теперішнє”, “лінійне майбутнє”), “віддаленість / невіддаленість” (мезоконцепти “близьке минуле”, “далеке минуле”, “близьке майбутнє”, “віддалене майбутнє”).

Питання про присутність взагалі в мемуарному тексті різнорівневих концептуальних складових категоріального концепту ЧАС не вичерпується. Постають нові, зокрема пов’язані з їх конфігурацією, аранжуванням, з їх пропорційним співвідношенням в текстах подібного жанру.

Прослідкуємо схему розгортання концептуального поля ЧАС в мемуарних текстах різних авторів (Beauvoir, 108-114), (Daniel, 174-179), (Robert, 48-54). В межах однакового за об’ємом текстуального простору (10 000 знаків) відзначаються як спільні, так і особливі характеристики у кожного з авторів.

Отже, на рівні гіперконцептів екзистенційного часу всі тексти об’єднують: “лінійність”, де домінує в усіх текстах мезоконцепт “лінійне минуле” (у Бовуар – 13 темпоральних лексико-семантичних одиниць; у Данієля – 13; у Робера – 14) та “циклічність” на мезоконцептуальному рівні “повторюваність” (Бовуар – 3; Данієль – 4; Робер – 3), а також “віддаленість / невіддаленість” – мезоконцепт “далеке минуле” (Бовуар – 20 часових форм Plus-que-parfait de l’Indicatif; Данієль – 19; Робер – 10). Гіперконцептуальний простір “вічність / позачасовість” найбільшою мірою представлений мезоконцептами “сталість” (Бовуар – 3 випадки; Данієль – 4; Робер – 3) та “протяжність” (Бовуар – 7; Данієль – 2; Робер – 2). Мезоконцепт “безперервність” відсутній в усіх текстах.

В межах метричного часу представлені всі гіперконцепти, але різною мірою. “Короткочасність” – менш помітний концепт (Бовуар – 1 випадок; Данієль – 2; Робер – 5). “Тривалість” та “Умовно-метричний час” найбільш рель’єфно представлені в тексті Бовуар – 14 та 17 відповідно (порівняйте у Данієля 3 і 9 та у Робера – 2 і 2).

Схема розгортання концептуально-текстового змісту у різних авторів також відзначається своїми особливостями.

С. де Бовуар: лінійне минуле (*depuis la mort de Bourla*) => лінійне минуле (*après la guerre*) => умовно-метричний час (*en 1946*) => лінійне минуле (*peu après*) => умовно-метричний час (*une petite fille*) => умовно-метричний час (*en 1947*) => умовно-метричний час (*bébé*) => далеке минуле (*une fois*) => сталість (*toujours*) => повторюваність (*par moments*) => лінійне минуле (*peu après mon retour en France*) => лінійне майбутнє (*plus tard*) => далеке минуле (*avait versé un seau d’eau*) => умовно-метричний час (*en septembre 1949*) => далеке минуле (*s’étaient tout à fait détériorés*) => далеке минуле (*avait été au désespoir*) => далеке минуле (*avait souhaité*) => лінійне минуле (*dès le début*) => сталість (*toujours*) => лінійне минуле (*peu après votre départ*) => тривалість (*une mauvaise période*) => повторюваність (*souvent*) => сталість (*jamaïs*) => сталість (*toujours*) => далеке минуле (*n’avait pas encouru*) => далеке минуле (*avait duré*) => умовно-метричний час (*en octobre*) => тривалість (*une très mauvaise période*) => лінійне теперішнє (*maintenant*) => умовно-метричний час (*un jeune étudiant*) => далеке минуле (*un jour*) => протяжність (*pendant quelques jours*) => протяжність (*longuement*) => протяжність (*pendant dix heures*) => регулярність (*chaque semaine*) => умовно-метричний час (*à partir de 1950*) => протяжність (*pendant dix heures*) => регулярність (*chaque semaine*) => далеке минуле (*était revenue*) => протяжність (*durer encore longtemps*) => умовно-метричний час (*un enfant*) => віддалене майбутнє (*prouverait*) => лінійне минуле (*quand je l’ai vue chez Algren*) => умовно-метричний

час (*l'été 1950*) => умовно-метричний час (*au mois de novembre*) => далеке минуле (*l'avait quitté*) => тривалість (*j'ai... vécu les semaines*) => тривалість (*après deux semaines de vie*) => лінійне минуле (*à mon retour de Los Angeles*) => далеке минуле (*j'avais rompu*) => лінійне минуле (*le soir*) => нерегулярність (*de temps à autre*) => далеке минуле (*ne l'avais pas vu du tout*) => короткочасність (*à ce moment-là*) => далеке минуле (*j'avais fait*) => тривалість (*ces trois ans*) => близьке майбутнє (*allait me donner*) => регулярність (*le matin*) => регулярність (*l'après-midi*) => регулярність (*le soir*) => регулярність (*le dimanche*) => тривалість (*toute la journée*) => тривалість (*cinquante-cinq heures par semaine*) => повторюваність (*quand je suis libre*) => умовно-метричний час (*deux gosses*) => повторюваність (*quand je travaille*) => протяжність (*cela dure*) => близьке майбутнє (*je vais devenir folle*) => протяжність (*ça ne dura pas*) => близьке майбутнє (*va être un grand physicien*) => лінійне минуле (*peu après*) => лінійне минуле (*au retour de son voyage*) => умовно-метричний час (*l'été 1954*) => далеке минуле (*avait acheté*) => тривалість (*après un an de silence*) => тривалість (*l'opération a duré cinq heures*) => тривалість (*deux mois et demi*) => тривалість (*un mois de plus*) => тривалість (*deux heures à la suite*) => тривалість (*deux heures après le décret*) => лінійне теперішнє (*maintenant*) => лінійне теперішнє (*aujourd'hui*) => далеке минуле (*avait décidé*) => сталість (*toujours*) => лінійне минуле (*puis*) => далеке минуле (*avait souhaité*) => лінійне минуле (*quand j'eus le prix Goncourt*) => лінійне минуле (*quand j'appris*) => протяжність (*pendant quelques années*) => далеке минуле (*avait eu*) => умовно-метричний час (*un petit garçon*) => умовно-метричний час (*la petite fille*) => далеке минуле (*avait eu*) => далеке минуле (*avait recommandé*) => далеке минуле (*avait acquiescé*) => далеке минуле (*avait confié*) => умовно-метричний час (*l'enfant*) => лінійне майбутнє (*un peu plus tard*) => умовно-метричний час (*une très gracieuse adolescente*) => умовно-метричний час (*à la fin de l'année 60*) => умовно-метричний час (*un autre enfant*) => далеке минуле (*avait été prise*) => умовно-метричний час (*le bébé*) => лінійне минуле (*peu après*) => умовно-метричний час (*son bébé*) (Beauvoir, 108-114).

Ж. Даніель: далеке минуле (*plus que jamais*) => лінійне минуле (*après la grave crise*) => умовно-метричний час (*en 1962*) => лінійне минуле (*déjà*) => далеке минуле (*j'étais devenu*) => далеке минуле (*m'avait en effet le plus frappé*) => умовно-метричний час (*en 1956*) => тривалість (*lors de l'expédition de Suez*) => лінійне минуле (*puis*) => лінійне минуле (*depuis que*) => далеке минуле (*j'avais rencontré*) => умовно-метричний час (*le 25 juillet 1963*) => далеке минуле (*avait transféré*) => далеке минуле (*avaient été trahies*) => далеке минуле (*avait décidé*) => лінійне минуле (*puis*) => лінійне минуле (*au retour*) => лінійне минуле (*après les escales à Athènes et à Rome*) => далеке минуле (*m'avait enterré*) => лінійне минуле (*déjà*) => умовно-метричний час (*le 24 octobre 1963*) => короткочасність (*vingt-cinq minutes*) => лінійне майбутнє (*un mois plus tard*) => тривалість (*deux jours entiers*) => далеке минуле (*alors*) => лінійне теперішнє (*aujourd'hui*) => повторюваність (*la première fois*) => повторюваність (*la seconde fois*) => лінійне майбутнє (*demain*) => умовно-метричний час (*à dix-sept heures trente*) => умовно-метричний час (*le jeudi 24 octobre*) => протяжність (*pendant un quart d'heure*) => умовно-метричний час (*à dix-sept quarante-cinq*) => короткочасність (*à certains moments*) => лінійне минуле (*au début*) => лінійне минуле (*puis*) => умовно-метричний час (*l'été indien*) => далеке минуле (*avait décidé*) => далеке минуле (*un jour*) => далеке минуле (*avait lui-même téléphoné*) => далеке

минуле (*avait compris*) => віддалене майбутнє (*ne procureront plus*) => сталість (*plus jamais*) => лінійне теперішнє (*aujourd'hui*) => умовно-метричний час (*en 1963*) => короткочасність (*sur le moment*) => далеке минуле (*avait entretenu*) => сталість (*jamais*) => повторюваність (*souvent*) => протяжність (*pendant le régime de Batista*) => далеке минуле (*avait incarné*) => лінійне минуле (*ancien régime*) => лінійне минуле (*après le silence*) => умовно-метричний час (*en octobre 1962*) => далеке минуле (*avait été*) => лінійне минуле (*peu après son arrivée au pouvoir*) => умовно-метричний час (*le 16 avril 1961*) => лінійне майбутнє (*à votre retour de Cuba*) => лінійне майбутнє (*puis*) => віддалене майбутнє (*déciderons*) => віддалене майбутнє (*sera possible*) => лінійне майбутнє (*un mois après*) => далеке минуле (*un jour*) => далеке минуле (*m'avait accordé*) => умовно-метричний час (*peu avant le 13 mai 1958*) => далеке минуле (*n'étais pas venu*) => лінійне минуле (*ensuite*) => лінійне минуле (*depuis la baie des Cochons*) => лінійне минуле (*depuis quelques mois*) => сталість (*toujours*) => далеке минуле (*avait eu*) => віддалене майбутнє (*seraient*) => сталість (*jamais*) => далеке минуле (*n'avais pas quittée*) => лінійне минуле (*depuis Bizerte*) => близьке минуле (*venions de lire*) => повторюваність (*souvent*) => протяжність (*pendant la crise*) (Daniel, 174-179).

Ж. Робер: лінійне минуле (*puis*) => далеке минуле (*avaient stimulé*) => умовно-метричний час (*ma jeune plume de romancier*) => далеке минуле (*s'était pris*) => лінійне минуле (*à l'époque*) => сталість (*jamais*) => лінійне минуле (*avant huit heures du matin*) => далеке минуле (*avaient refusé*) => сталість (*toujours*) => умовно-метричний час (*l'air d'une enfant*) => близьке майбутнє (*j'allais éclater*) => близьке майбутнє (*allait m'incarner*) => далеке минуле (*je l'avais décrite*) => лінійне минуле (*alors que*) => лінійне минуле (*à partir de*) => короткочасність (*cet instant*) => лінійне минуле (*dans la journée*) => далеке минуле (*nous l'avions prévu*) => далеке минуле (*s'était porté*) => лінійне минуле (*dès qu'il*) => далеке минуле (*avait appris*) => короткочасність (*aussitôt*) => віддалене майбутнє (*partirait pour la campagne*) => повторюваність (*dès que je sors*) => далеке минуле (*avait pensé*) => короткочасність (*un moment*) => далеке минуле (*s'était étranglé*) => сталість (*jamais*) => лінійне майбутнє (*deux jours plus tard*) => лінійне минуле (*déjà*) => короткочасність (*se transformait à vue d'oeil*) => лінійне минуле (*la nuit tombée*) => лінійне теперішнє (*aujourd'hui*) => повторюваність (*quand je montre*) => лінійне теперішнє (*aujourd'hui*) => повторюваність (*toujours*) => лінійне минуле (*la nuit*) => протяжність (*durant cette période d'intense activité*) => короткочасність (*aussitôt*) => лінійне минуле (*cinq ans plus tôt*) => далеке минуле (*une nuit*) => далеке минуле (*un après-midi*) => далеке минуле (*j'avais battu*) => лінійне минуле (*puis*) => близьке майбутнє (*je vais... en faire une sixième*) => віддалене майбутнє (*ne l'aurai pas*) => повторюваність (*deux fois dans ma vie*) => лінійне минуле (*puis*) => повторюваність (*quand je jouais*) => повторюваність (*pour la sixième fois*) => лінійне минуле (*alors que nous déjeunions*) => лінійне минуле (*quinze jours plus tôt*) => сталість (*plus jamais*) => лінійне минуле (*alors*) => тривалість (*toute ta vie*) => далеке минуле (*un soir*) => короткочасність (*depuis un moment*) => близьке майбутнє (*je vais boiter*) => лінійне минуле (*alors*) => короткочасність (*un des moments*) => лінійне минуле (*en fin de journée*) => лінійне минуле (*dans le même temps*) => тривалість (*lors de sa visite officielle*) => тривалість (*des journées extraordinaires*) => лінійне минуле (*tandis que je piétinais*) (Robert, 48-54).

В даних текстових відрізках привертають до себе увагу дві тенденції, а саме: варіативність різнорідних концептів в лінійній схемі мемуарів та накопичення однорідних концептів. Чергування варіативних та однорідних концептуальних складових створює враження своєрідного сакадичного руху часу. Такі часово-концептуальні ривки (чи стрибки) найкраще зобразити за допомогою цифрового ланцюга:

С. де Бовуар:

2 => 1 => 1 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 4 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 1 => 6 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 1 => 2 => 4 => 1 => 1 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1;

Ж. Даніель:

1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 1 => 2 => 1 => 1 => 3 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 2 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 4 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1;

Ж. Робер:

1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 1 => 2 => 1 => 1 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 3 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 2 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 1 => 2 => 2 => 1.

Схема показує наявність у всіх відрізках мемуарних текстів своєрідних “пучків” концептів (Бовуар – 17; Даніель – 12; Робер – 8), які виконують важливу роль в темпоральному розгортанні текстового змісту: призупиняючи часовий потік, вони ніби накопичують енергію, яка має розрядитися наступним темпоральним “вибухом” – інтенсивною стратифікацією різнорідних часових концептів. Подібна стратифікація часових концептів динамізує мемуарний текст, стилістично забарвлює, що в підсумку робить його більш сприйнятливим для читача.

Цікавим фактом є також різна кількість концептів у різних авторів на однаковий об’єм тексту (Бовуар – 105; Даніель – 78; Робер – 65). Це пояснюється змістовними відмінностями даних відрізків. С. де Бовуар, розповідаючи про життя Лізи, інтенсивно варіює часові плани та рідко удається до атемпоральної розповіді. Близька до С. де Бовуар і подійна картина Ж. Даніеля, який розповідає про свою зустріч-інтерв’ю з американським президентом Д. Кеннеді та події, що цьому передували. На відміну від попередніх авторів, Ж. Робер будує свою розповідь не на хронології подій, а на особистості, з якою він був знайомий. Саме тому темпоральний компонент його тексту – це лише тло загальної картини подій і взаємовідносин з описуваною особою.

Отже, подібна темпоральна перспектива кожного автора-мемуариста перегукується із загальною перспективою їх текстів: передати час, розповісти про події в ньому та про людей, висловити свою думку до повідомлюваного і довести істинність описуваного.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Приходько А.М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 2. *Бабенко Л.Г.* Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа. – М.; Екатеринбург: Академический Проект: Деловая книга, 2004. 3. *Белехова Л.И.* Образный простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2002. 4. *Бутакова Л.О.* Авторское сознание в поэзии и прозе: когнитивное моделирование: [монография] – Барнаул: Изд-во Алтайск. ун-та, 2001. 5. *Воробьева О.П.* Лингвистические аспекты адресованности художественного текста: дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1993. 6. *Воробьева О.П.* Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд // Язык и транснациональные проблемы: I международная научная конференция, 22-24 апреля 2004 г.: тезисы докл. – М.; Тамбов, 2004. – Т. II. – С. 50-55. 7. *Кагановська О.М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики XX століття): дис. ... д-ра філол. наук. – К., 2003. 8. *Колодина Н.И.* Проблемы понимания и интерпретации художественного текста: [монография] – Тамбов: Изд-во Тамбовск. гос. техн. ун-та, 2001. 9. *Ніконова В.Г.* Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра [монографія] – Д.: Вид-во ДУЕП, 2007. 10. *Белозерова Ю.С.* Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2005.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Beauvoir S. de.* Tout compte fait. – Paris : Editions Gallimard, 1986. 2. *Daniel J.* Le temps qui reste. – Paris : Editions Stock, 1973. 3. *Robert J.* Les stars de mes nuits. – Paris : Editions du Rocher, 1991.

КОЛЕСНИК О.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИКА КОМПОНЕНТІВ МІФОЛОГІЧНИХ ПРОСТОРІВ АНГЛІЙЦІВ І УКРАЇНЦІВ

Орієнтація сучасних лінгвістичних студій на реконструкцію матеріальної та духовної культури етносу на основі мовних даних [1:107; 2:68], а також поліпарадигматичність сучасного мовознавства [3; 4:119] дозволяє здійснити комплексний підхід до зіставного вивчення національних мов, культур і міфів як знакових систем. Функціонування культурних феноменів за законами знака [5; 6; 7; 8; 9], зумовлює **актуальність** залучення процедур семіотичного аналізу до порівняння засобів номінації базових концептуальних утворень національної культури, зокрема тих, що відносяться до царини міфології. Відповідно, **метою** даної роботи є порівняльний аналіз змісту й обсягу конститuentів англійського й українського міфологічних просторів (зокрема, міфологічних концептів), що зумовлюють їх функціонування як знаків. **Об'єктом** дослідження є фрагменти міфологічних просторів українців і українців, а також номінативні одиниці на їх позначення. **Предметом** вивчення є семантичні й лінгвокультурні особливості вказаних явищ. **Матеріалом** дослідження слугують номінативні одиниці на позначення концептів-міфологем, відібрані методом суцільної вибірки з англomовних і україномовних текстів різних жанрів.

Узагальнюючи численні визначення міфу [10], та урахуовуючи попередньо проведені дослідження, в яких ми розглядали міф як динамічний мегафрейм, який становить основу міфологічної концептуальної картини світу [11:34], у даному випадку ми виходимо з розуміння міфу як функціональної ієрархічно структурованої у вигляді міфологічних концептів і міфологічних сценаріїв системи [11:40]. З огляду на структурні й функціональні особливості, а також принципову вербальність міфу, ми розглядаємо форму його реалізації як **простір**, своєрідний “конфігуратор” концептуальної картини світу соціуму різних епох. Міфологічний простір (МП) ми розуміємо як сукупність концептів-міфологем різного рівня узагальнення, об'єднаних у структури даних сценарного типу за референційними й

функціональними ознаками та вербалізовані номінативними одиницями, що відзначаються специфічною образністю. Просторова організація міфу, культури та мови зумовлюють їх взаємну обумовленість та синергетичну взаємодію: система національної мови як засіб інтерпретації дійсності та моделювання образів світу на основі первинних концептуальних моделей забезпечує поступ етнонаціональної семіосфери [5:45-51]. У широкому сенсі, у міжкультурній взаємодії, яка призводить до утворення ноосфери, мова відіграє роль “енергії людської культури” [12:132]. Співзвучним цьому є твердження В.М. Манакіна, що на рівні ноосфери мова є своєрідним когнітивно-семантичним континуумом, який, у свою чергу, є базисом когнітивної й мовленнєвої діяльності, системою-посередником між мовами світу, контейнером “загальних ментальних смислів Універсуму” [13:6]. Останні розуміються нами як набір первинних аксіом, що задають напрямок і особливості категоризації світу. Аксиоматичність конститuentів МП зумовлений інгерентністю ірраціонального компоненту свідомості мовних особистостей, який спричиняє специфічну реакцію індивіда на інформаційний вплив міфу. Так, у русі будь-якої системи (суспільства, системи мови тощо) до збалансованості шляхом раціоналізації у певний момент прийнятий набір відправних аксіом вичерпується, і для подальшого руху системи сприймається нове, не детерміноване, невизначене в плані істинності / хибності (часто – емпірично недоказове унаслідок неадекватності дослідницького інструментарію) відправне твердження. Вказане положення у логіко-філософському осмисленні вписується в абстрактну схему, описану теоремою про неповноту К. Геделя [14; 15:11-37]. Наприклад, аксіома про неможливість перетину двох ліній на площині набуває іншого змісту в контексті МП, який передбачає можливість викривлення площини як фрагменту міфологічного хронотопу та, відповідно, відмінний характер навігації в ньому, магічні переміщення тощо. Отже, зміст концепту-міфологеми / міфологічного сценарію виявляється макро-знаком [16], що детермінує рух культури (окремої сфери діяльності) соціуму. Відповідно, МП розглядається нами як основа будь-якої картини світу, а його структурні елементи – як аксіоматика, в межах котрої здійснюються спроби раціоналізації дійсності, побудови альтернативних світів, маніпулювання свідомістю тощо. Іншими словами, МП соціуму є контейнером операторів, котрі визначають специфіку національної культури та історичних варіантів етнонаціональної картини світу. Наприклад, проведені дослідження особливостей номінацій міфологічного концепту СИЛА в англійських і українських текстах засвідчує його функціонування в різноманітних сценаріях, у котрих він реалізує ролі агенса, стимулу, інструменту ті ін., що дозволяє розглядати його як універсальну інформаційну систему у функціональному аспекті, фрагмент інформаційного поля ноосфери, котре структурує “світ проявлений”. Як імперативний компонент міжсистемних відносин, СИЛА виявляється концептом-зв’язкою, що поєднує міфологічні сценарії у надсистему, власне, забезпечує МП (міфологічному мегафрейму, етнонаціональній концептуальній картині світу загалом) динамічний характер [17]. Подібне функціонування мовної системи зумовлене знаковою природою її компонентів, та, відповідно, знаковою природою міфологічної аксіоматики.

Розгляд і зіставлення змісту, структури й обсягу міфологічних концептів як основних конститuentів МП англійців і українців варто наголосити на системній організації МП та, відповідно, наявності ієрархії вказаних концептів. Так, ми

сприймаємо запропоновану класифікацію концептів [18:46], котра відображає ієрархічні відносини концептів усередині системи. У свою чергу, ми ведемо мову про наявність у МП мегаконцептів (відзначаються найвищим рівнем узагальнення й абстракції, містять інформацію з усіх нижчих), що корелюють з традиційними “міфологічними мотивами”, однак відзначаються ще більшим ступенем узагальнення. Наприклад, мега-концептами виявляються ПРИРОДА, ІСТОТА, ПРОСТІР, ЧАС (ХРОНОТОП), СИЛА. Гіпонімічними по відношенню до них є мезоконцепти, що виконують роль певних зв’язкових елементів між універсальним інформаційним полем ноосфери та національною культурою, мають ізоморфний характер: МІФІЧНА НЕЛЮДСЬКА ІСТОТА, АНТРОПОМОРФНА РЕАЛІСТИЧНА ІСТОТА, СВІТ, ПОТОЙБІЧЧЯ, СЬОГОДЕННЯ, ДАВНИНА, ФІЗИЧНА / МЕНТАЛЬНА / МАГІЧНА СИЛА. Серед макроконцептів – концептів нижчого рівня, котрі, однак, є достатньо узагальненими й здатними до функціонування в якості домінант відповідних концептуально-семантичних сфер, перебувають, наприклад, БОЖЕСТВО, ЛЮДИНА (ГЕРОЙ), ВОРОГ, ІСТОТА НЕ-ЛЮДСЬКОЇ РАСИ, ДУХ, МРЕЦЬ та ін. Нарешті, концепти конкретного типу, видові по відношенню до макроконцептів – катаконцепти – є аломорфними й етноспецифічними у картинах світу двох соціумів. Вони становлять зміст концептуально-семантичних сфер у картині світу, входять до конкретних міфологічних сценаріїв, що розгортаються у національному МП. Так, катаконцептами по відношенню до макроконцепту ІСТОТА НЕ-ЛЮДСЬКОЇ РАСИ є ГНОМ, ЕЛЬФ, ОРК, ДРАКОН, ГОБЛІН, ПЕРЕВЕРТЕНЬ, ВАМПІР та ін.; катаконцептами по відношенню до макроконцепту ЛЮДИНА є ГЕРОЙ-ВОЇН, ГЕРОЙ-ДЕМІУРГ, ВОЛОДАР (КОРОЛЬ), ЧАРІВНИК / ВІДЬМА, КОВАЛЬ, ЧУЖИНЕЦЬ і т.д. Просторовий макроконцепт ФЕНТЕЗІ-СВІТ підпорядковує собі декілька катаконцептів, які виділяються за критерієм досяжності:

1. Світ *просторово й темпорально паралельний*, що географічно співпадає з реальним, але є невидимим для звичайних людей, як то Альфхейм та Тролхейм на території середньовічної Західної Європи, доступний для осягнення людьми за умови використання магічних операцій: *a glorious voyage, of which great report went about in Alfheim and the neighboring lands* [BS:25],... *a strangeness hung over their holdings, as if these wavered halfway between the mortal world and another...* [BS:8]. 2. Світ *темпорально паралельний*, що існує одночасно з певним сегментом відомої нам реальності, однак має власну просторову конфігурацію; важко доступний, вимагає специфічних магічних процедур та (або) певних особливостей особистості, що подорожує між світами; має власну хронологію та космогонію, що не обов’язково відображають національні міфологічні традиції:... *a world that could be reached only by Magic* [MN:23]; 3. Світ *темпорально віддалений*, з власною просторовою конфігурацією, що подекуди проявляє риси національних міфологічних традицій: *the huge palace of the warrior-kings, a noble structure, many-towered, the Palace of ten thousand Windows* [EC:13], *“Tanelorn exists in many Realms, on many Planes, in many worlds, for Tanelorn is eternal... Tanelorn shelters many heroes”* [EC:366]; 4. Світ *просторово й темпорально віддалений*, елемент уявного універсуму, що не має фізичного зв’язку з відомою нам реальністю, однак розбудований з урахуванням національних міфологічних традицій, що має власну хронологію та космогонію, які вбирають національний міф, місцеві легенди тощо: *Arda, the Earth* [S:19], *Beleriand... a land without fear* [S:140],

Водночас, запропоновані у вказаній класифікації “складники концептів” як концепти найнижчого рівня ми не розглядаємо як дискретні сутності і не вважаємо їх одиницею ієрархії. Водночас, ми сприймаємо даний термін по відношенню до внутрішньої структури концептів будь-якого рівня. Варто відзначити, що модель структурної організації концептів усіх рівнів є ідентичною, що відповідає принципу фрактальності організації систем [15]. Так, при застосуванні інтерпретативних когнітивних процедур у структурі концептів виділяються ядро, ближня та дальня периферія, котрі, у свою чергу, поділяються на смислові зони [19:67]. Зазначені поняття використовуються нами при порівнянні особливостей аранжування компонентів змісту англійських і українських міфологічних концептів з метою виявлення їх ізоморфних і аломорфних властивостей. Компаративний аналіз обсягу та змісту концептів-міфологем вимагає окремого попереднього зауваження: концепт як “квант інформації” існує в свідомості індивіда у вигляді еліптизованого тексту у вигляді системи пропозицій, що відображають базові концептуальні моделі (на зразок метафор, метонімії, оксиморонів, алюзій та гібридних утворень – метафтонімії і метабол [20; 14]), що дозволяє нам ідентифікувати виокремлені концептуальні моделі як структурні елементи концепту. У свою чергу, відносини між компонентами концепту осмислюються нами у термінах формально-логічних суджень [21:7-51]. Так, інтенціональна частина концепту, імперативна для реалізації його як знаку-домінанти, виявляється аффірмативним ідентифікуючим предикатом $x00$ ($\Leftrightarrow$), гіпотетично – ізоморфним компонентом концептів в обох МП. Відносно цієї пропозиції інші (виявлені при аналізі масивів номінативних одиниць двома мовами) приєднуються у вигляді заперечення ($\neg$), диз’юнкції ($\vee$), кон’юнкції ($\wedge$) та імплікації ($\leftrightarrow$). Зазначені пропозиції групуються за ознаками онтологічних властивостей, функціональних особливостей, аксіологічного забарвлення, часо-просторових характеристик (відповідні констеляції ознак отримують індекси “a, b, c, d”). У давньоанглійських і давніх східнослов’янських текстах макроконцепт ГЕРОЙ (ЛЮДИНА), базовою пропозицією змісту якого є $x00$ = “істота з біовітальними властивостями, що здійснює навігацію по космогонічній моделі світу, що передбачає пошук, подорож і подвиг”, а також катаконцепти ВОЛОДАР, ВОЇН реалізовані наступними номінативними одиницями:

ВОЛОДАР – ЦЕ СВІТЛИЙ ОБ’ЄКТ (=a01): *два солнца омѢркоста, оба багряная стѣла погасоста и съ нима молодая мѢсяца Олегъ и Святъславъ* [СП:50]; ГЕРОЙ – ЦЕ ІСТОТА СПОРІДНЕНА З БОЖЕСТВОМ (=a02): *погибаетъ жизнь Даждьбожа внука* [СП:42], *мы о бзех внуче і Сьвра нашиє а Дажбо* (ми внуки богів наших Сварога і Дажбога) [ВК:366/19], ЛЮДИНА – ЦЕ НОСІЙ ЗООМОРФНИХ РИС (=a03): *Камо, туръ, поскочяше* [СП:40], *О, далече зайде соколь, птиць бѣа, – къ морю!* [СП:44], *Инъгваръ и Всеволодъ и вси три Мстиславичи, не худа гнѣзда шестокрилиц!* [СП:56]; *далече зайде соколь* [СП:44], *рушити утвржешесе до бране, яко леві* (руси кинулися до битви, як леви) [ВК:4a/24];

КОРОЛЬ – ЦЕ ЗАХИСНИК / ОХОРОНЕЦЬ (=b01): *hæleda hleo* (захисник героїв) [М:74], *hleodryhtne* (володар-захисник) [Wd:94]; *eodor Scyldinga* (патрон Скільдінгів) [В:42, СП:662], *seleweard* (захисник зали) [В:667], *eorla hleo* (покровитель вождів) [В:791, 1034, 1866, 2189], *folces weard* (захисник народу) [В:2513], *wigendra hleo* (захисник воїнів) [В:429, 899, 2337], *eodor Ingwina* (патрон інгвеонів) [В:1044], *rices weard* (страж королівства) [В:1390], *helm Scyldinga* (шолом

скільдінгів) [B:1321], *Wedra helm* (шолом ведерів) [B:2462], *helm Scylfinga* (шолом скілфінгів) [B:2381]; *Галичкы ОсмомыслѢ Ярославѣ!... подперъ горы Угорскыи своими желѢзными плъки, заступивъ королеви путь, затворивъ Дунаю ворота* [СП:54]; ВОЇН – ЦЕ КОРИСТУВАЧ ЗБРОЇ (=b02): *oretmeccas* (бойові мечі = загін воїнів) [B: 363], *secg on searwum* (вправний мечник) [B:249, 871, 3128], *Hringdene* (данці-кольчужники) [B:116, 1769], *lindhæbbende* (щитоносці) [B:245], *leoflic lindwiga* (шанований щитоносець) [B:2603], *sceotend* (воїн-лучник) [B:1154], *æscwiga* (щитоносець) [B:2042], *sweordfrecan* (мечник) [B:1468]; *куряни... луци у нихъ напяржені, тули отворени, сабли изъострени* [СП:32-34], *Ярь турѣ ВсеволодѢ! стоиши на борони, прыщеши на вои стрѢлами, гремлеши о шеломи мечи харалужными* [СП:40], *Изяславъ... позвони своими острыми мечи о шеломи литовьскыя* [СП:58]; ГЕРОЙ – ТОЙ ХТО ВОЛОДАЮЄ (=b03): *frecan Ingwina* (володар Інгвеонів) [B:1319], *gumdryhten* (володар клану) [B:1642], *mandryhten* (володар людей) [B:2647], *rica* (правитель) [B:399], *freowine folca* (вільний володар людей) [B:430], *gumena dryhten* (правитель людей) [B:1823]; *А уже не вижду власти сильнаго, и богатаго, и многовая брата моего Ярослава* [СП:52], *Высоко сѢдиши на своемъ златокованнѢмъ столѢ...* [СП:54]; ГЕРОЙ – ЦЕ ПЕРЕМОЖЕЦЬ (=b04): *Hredcuning* (король-переможець) [Wd:7]; *sigedryhtne* (володар-переможець) [Wd:104], *ты антыріє одерезещъ мечем многа ті анти завоювали мечем багато* [ВК:36а/ 23]; ГЕРОЙ – ЦЕ ВІЙСЬКОВИЙ ВАТАЖОК (=b05): *gudcuning* (король-воїн) [B:199, 2335], *leoflic lindwiga* (любий вождь-щитоносець) [B:2603]; *gudcuning* (король-воїн) [B:199, 2335], *wigena hlaford* (володар воїнів) [M: 135], *folces ealdor* (вождь армії) [M: 202], *frecan on folce* (ватажок армії) [M: 259]; *та преди нѢснь пояше старому Ярославу, храброму Мстиславу, иже зарѢза Редедю предъ плъки касожьскыи* [СП:28] *до нынѢшняго Игоря, иже истягну умъ крѢпостію своею и поостри сердца своего мужествомъ; наплънився ратнаго духа, наведе своя храбрыя плъки на землю ПоловѢцькую за землю Руськую* [СП:30]; *вієводи Бобрієце ведитеі русе до Голыне* (воєвода Бобрець, що вів русь до Голуні) [ВК:18а/ 24]; ГЕРОЙ – ВОЇН (=b06): *Beorn* [B:2B: 856], *werod* [B:651, 3030], *wigend* [B:1814, 3024, 3124, 3144], *sepra* [B:1761,2078], *wiga* [B:2395], *rinc* [B:720, 741], *dugud* [B:2658], *wigfrecan* [B:1212], *gudrinc* (муж війни) [B:83СП: 1502], *har hilderinc* (сивий муж війни) [B:986, 1576, 3124], *wer wiges* (муж війни) [B:1268], *drihtguma* (муж війни) [B:138СП: 1768], *wighear* (загін вояків) [B:477], *headolipende* (мандрівник війни) [B:1798], *wærpnedmen* (озброєні люди) [B:1284]; *А мои ти куряни свѢдоми кѣмети: подъ трубами повити, подъ шеломи възлелѢяны, конецъ копія въскрѣмлени* [СП:32-34];

ГЕРОЙ – ЦЕ ХОРОБРА ЛЮДИНА (=c01): *headorofcuning* (хоробрий король) [B:2191], *heardhicgende hildemeccas* (хоробрі духом мужі війни) [B:799], *garcene man* ([списом] хоробрий вояк) [B:1958], *Næs þæt sæne cuning!* (Не боягуз цей король!) [Wd:67], *cafne mid his cunne* (звитязний серед свого народу) [M:76], *wigan wigheardne* (суворі воїни) [M:75], *wigan unforhte* (безстрашні воїни) [M:79]; *modige twegen* (двоє хоробрих) [M:80]; *modi man* (муж сильний духом) [M:147], *а храбріи русици преградиша чрълєными щиты* [СП:38], *храбрая дружина рыкають акы тури* [СП:54], *хрябре гордінстве то не запомыньмо овежде* (І хоробрих героїв тих не забудемо ніколи)[ВК:18а /25]; ГЕРОЙ – ЦЕ СИЛЬНА ЛЮДИНА (=C02) *wigena strengest, fedecempa* (найсильніший з воїнів у битві) [B:1543-1544], *mandryhten*

mægenes (вояки могутні) [B:2647], *mægþum wealdan* (правителі могутні силою) [Wd:10], *Великий княже Всеволоде! ...Ты бо можеши Волгу веслы раскропити, а Донъ шеломи выльяти! ... Ты бо можеши посуху живыми шереширы стрѣляти, удалыми сыны Глѣбовы* [СП:52], ГЕРОЙ – ЦЕ ВПРАВНИЙ ВОЇН (=c03) *hæleda* (герой) [B:1983, 2024], *wraþ werod* (люті / ворожі воїни) [B:319], *wigge weorþad* (гідний у війні) [B:1783], *gearo guþfrecra* (вправний воїн) [B:2414]; *Тіи бо бес щитовъ съ засапожники кликомъ плъкы побѣждають, звонячи въ прадѣднюю славу* [СП:52], КОРОЛЬ – ЦЕ ЩЕДРА ОСОБА (c04): *hira beaggyfan* (даритель кілець) [B:1102], *sinces brytta* (той що ламає скарби) [B:607, 1170, 1921, 2071], *beaga bryttan* (той що ламає кільця) [B:35, 352], *sincgyfan* (даритель скарбів) [B:1012, 1342], *sinca baldor* (володар скарбів) [B:2428], *goldwine gumena* (злато-друг людей) [B:1171, 1476, 1602], *hringa ðengel* (володар кілець) [B:1507], *æpelstan cyning, eorla dryhten, beorna beahgifa* (король Ательстан, володар героїв, даритель кілець) [BB:1-2]. Оскільки щедрість передбачала ритуалізований розподіл матеріальних благ, що забезпечував містичний “енергообмін”, наділення найкращими якостями дарителя нового власника, дана процедура є однією з прототипових функцій володаря в архаїчному суспільстві. Відповідно, дана група пропозицій отримує індекс (c^b04); ГЕРОЙ – ЦЕ РОЗУМНА ЛЮДИНА (c05) *snotor ond swyðferhð* (мудрий та міцний) [B:826], *wis ealdorman, worulldgesælig* (мудрий старійшина та заможний) [M:219]; ГЕРОЙ – ЦЕ СУБ’ЄКТ РЕПУТАЦІЇ (C06) *since hremig* (вояк що вихваляється) [B:1882], *tireadigum menn* (шановані мужі) [B:2189], *wigend weorþfullost* (вояки найгідніші) [B:3124], *guþrinc goldwlanc* (вояк гордий золотом) [B:1881], *þegn ungemete* (чудовий володар) [B:2721], *selestan sæcyninga* (кращий з морських королів) [B:2382], *сами скачють, акы сѣрѣи влѣци въ полѣ, ищучи себе чти, а князю славѣ* [СП:32-34]; *eorlas arhwate* (славні ярли) [BB:73]; *unforcið eorl* (шляхетний ярл) [M:50; Wd:12], *synegode* (шляхетний патрон) [Wd:56], *wlance wigsmiþas* (горді військові ковалі) [BB:72]; *nydgesteallan* (товариші у битві) [B:882], *burþene* (управитель) [M:121], *æþele gefera* (шляхетний товариш) [M:280]; *eaxlgestealla, ðonne we on orlege* (товариш – опліч у битві) [B:1326]; *wreccea wide cið* (відомий воїн) [BF:25], *drihtlice cempa* (величні воїни) [BF:14], *ealra ærest eorðbuendra* (перший з воїнів тієї землі) [BF:32]; *Waldere... wiga ellenrof* (Вальдере, воїн відомий мужністю) [W:11], *wlanc hæleþ* (гордий герой) [B:331], *Богумір муж слвы* [BK:9a /1].

Проведений аналіз дозволяє запропонувати синтагматичну пропозиційну модель змісту міфологічного макроконцепту ГЕРОЙ:

A (O.E.) = {[($\Leftrightarrow$ x00 $\wedge$ c06 $\wedge$ b01 $\wedge$ c^b04 $\wedge$ c01 $\wedge$ b06) $\wedge$ b02 $\wedge$ b03 $\wedge$ b05 $\wedge$ c02 $\wedge$ c03] $\wedge$ b04 $\wedge$ ($\leftrightarrow$)a01 $\rightarrow$ a02 $\rightarrow$ ($\leftrightarrow$)a03 $\vee$ ($\wedge$)c05}

B (O. E. Sl.) = {[($\Leftrightarrow$ x00 $\wedge$ a01 $\wedge$ a02 $\wedge$ a03 $\wedge$ b03 $\wedge$ b05 $\wedge$ c06) $\wedge$ c01 $\wedge$ c02 $\wedge$ b06) $\wedge$ b02 $\wedge$ c03] $\wedge$ b04 $\wedge$ b01c05 $\vee$ ($\rightarrow$)c^b04}

Використовуючи алгебраїчні функції перетину і віднімання множин, ми маємо змогу визначити, спільні та відмінні компоненти змісту концепту ГЕРОЙ у архаїчних МП англійців і давніх східних слов’ян. Так, ,оскільки $A \cap B = \{x00 | x00 \in A \text{ і } x00 \in B\} = x00 \in (A \cap B)$; $A \cap B = \{c06 | a06 \in A \text{ і } a06 \in B\} = c06 \in (A \cap B)$ і т.д., встановлюємо зону перетину двох семантичних областей $M(0) = \{x00, (a01), b01, b02, b03, b04, b05, c01, c02, c03, c05, c06\}$. Сума пропозицій, присутніх у першому масиві й відсутня у другому визначається як $C = A \setminus B = \{a05 | a05 \in A \text{ і }$

$a05 \notin B$ }. Так, специфічними для семантики елементів МП давніх англійців є $M(1) = \{c^b04\}$. Особливості семантики компонентів МП давніх східних слов'ян визначаються як $C = B \setminus A = \{a02 | a02 \in B \text{ і } a02 \notin A\}$, відповідно, $M(2) = \{a02, a02, a03\}$. У даному випадку особливого значення набуває характер аранжування пропозицій в межах ядерної, ближньої й дальньої периферійної зон. Специфіка досліджуваних міфоконцептів полягає у кореляції давнього східнослов'янського ГЕРОЯ з сакральною й зооморфною концептуальними сферами, а давньоанглійського – з військовою та адміністративною. Така орієнтація, за умови подібності окремих сегментів концепту (сила, військова вправність, репутація $\leftarrow$ цінності та ін. ізоморфні ознаки з ядерної зони, що надають концепту характеру детермінуючого індексального знаку), зумовлює етнонаціональну специфіку розгортання стереотипних сценаріїв з його участю [22]. Остання є наслідком активації периферійних аломорфних елементів змісту концепту, що призводять до його функціонування як індексального специфікатора.

Таким чином, міф як простір існує у вигляді ієрархічної системи концептів і сценаріїв, а його компоненти мають різний рівень абстракції й узагальнення. МП є контейнером первинних аксіом, на основі яких відбувається раціоналізація дійсності й розбудовуються моделі картини світу. Вербалізовані елементи МП індексально визначають вектор поступу національної культури, оскільки міф, мова і культура споріднені унаслідок їх знакової природи. При розгляді компонентів МП як знаків в аспекті семантики зміст концепту-міфологеми є системою логічно пов'язаних пропозицій, що відображають концептуальні структури, котрі становлять внутрішню форму відповідних номінативних одиниць. Набір пропозицій і специфіка їх аранжування відображають ізоморфні й аломорфні риси концептів-міфологем у МП англійців і українців. **Перспективним** є порівняння структури і сполучуваності міфологічних сценаріїв у семіотичному аспекті, зіставлення семантики фокусних концептів двох МП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слухай Н.В. Роль міфу в організації сучасного масмедійного простору // Літературна мова у просторі національної культури. – К.: ВПЦ “Київський ун-т”. – 2004. – С. 107-115.
2. Красных В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? – М.: Гнозис, 2003. – 375 с.
3. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1. – С. 18-36.
4. Левицький А.Е. Перспективні напрями зіставних досліджень у межах когнітивно-дискурсивної парадигми // Мовні і концептуальні картини світу. – Вип. 23. – Ч. 2. – К.: ВПЦ “Київський ун-т”. – 2007. – С. 119-127.
5. Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб: “Искусство-СПб”. – 2001. – 704 с.
6. Иванов Вяч. Вс. Избранные труды по семиотике и истории культуры. В 2 т. – Т. 1.: Знаковые системы. Кино. Поэтика. – М.: Яз. Рус. культуры, 1999. – 912 с.
7. Степанов Ю.С. Семиотика. – М.: Наука, 1971. – 168 с.
8. Барт Р. Миф сегодня // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – С. 72-130.
9. Кассирер Э. Философия символических форм // Антология культурологической мысли. – М.: Изд-во РОУ, 1996. – С. 202-209.
10. Стеблин-Каменский М.И. Миф. Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 104 с.
11. Колесник О.С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгво-когнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2003. – 300 с.
12. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука. – 1988. – С. 11-140.
13. Манакін В.М. До питання про універсальні смисли в семантиці слів // Проблеми зіставної семантики. – К.: Вид. ц-р КНЛУ. – 2007. – С. 3-8.
14. Успенский В.А. Теорема Геделя о неполноте. – режим доступу: <http://dr-gng.dp.ua/library/gedel.htm>.
15. Поляков В.А. Универсология. – М.: Амрита-Русь, 2004. – 320 с.
16. Бабушкин А.П. Типы языковых знаков в семиотическом аспекте // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2005. – № 2. – С. 5-13.
17. Колесник О.С. Концепт СИЛА в архаїчних картинах світу англійців і східних слов'ян // Науковий вісник Чернівецьк. ун-ту: зб. наук. пр. – Вип. 372: Германська філологія. – Чернівці: Рута. – 2008. – С. 3-13.
18. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя). – К.: Вид. ц-р КНЛУ, 2002. – 292 с.
19. Стернин И.А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях // ВКЛ, 2004. – № 1. – С. 65-69.
20. Belekova L. Cognitive models of verbal poetic images. – режим доступу: http://www.ksu.ru/eng/science/fcel/winter.99/cog_model/moscow.htm.
21. Кудрявцев Л.Д. Дифференциальное и интегральное исчисления функций одной переменной. (т.1). – М.: Дрофа, 2003. – С. 29-35.
22. Колесник О.С. Лінгвокогнітивні особливості номінацій людини в героїчному епосі (на матеріалі поеми “Беовульф” та “Слова о полку

Ігоревім”) // Література та культура Полісся. – Вип. 33. – Ніжин. – 2006. – С. 24-31. 23. Устарханов Р.И. Метафтонимия в английском языке : интерпретационно-когнитивный анализ: Дис...канд. филол. наук: 10.02.04. – Пятигорск: РГБ., 2006. – 179 с. 24. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с. 25. Леви-Стросс К. Структурная антропология. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с. 26. Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

(БК) Велесова книга: Легенди. Міти. Думи. –Індоевропа. – К., 1995. – 316 с. (СІІІ) Слово о плъку игоревъ, игоря, сына святъславля, внука ольгова // Злато слово. Век XII. – М. – 1986. – С. 27-75. (BS) Anderson P. The Broken Sword. – NY: Ballantine Books, 1981. – 207 p. (B) Beowulf. – режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html#lit2>. (MN) Lewis C.S. The Magician's Nephew. – NY: HarperTrophy, 1994. – 221 p. (EC) Moorcock M. Eternal Champion. – Clarkston: White Wolf Publishing, 1996. – 484 p. (BB) The Battle of Brunanburh. – режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html#lit5>. (BF) The Battle of Finnsburh. – режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html#lit9>. (M) The Battle of Maldon. – режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html#lit15>. (S) Tolkien J.R.R. Silmarillion. – Boston; NY: Houghton Mifflin Company, 1999. – 365 p. (W) Waldere B: – режим доступу: http://www.rado.sk/old_english/texts/Waldere_b.html (Wd)Widsith – режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/sbook2.html#lit19>.

KORBOZEROVA N.M.

Universidad Nacional Tarás Shevchenko de Kyiv

LA LENGUA ESPAÑOLA EN EL PERÍODO ÁRABE

Muy interesante es el período árabe, por haber sido una larga época (711-1492), ocho siglos. Fue tan intensa la dominación que España se convirtió en país de lengua árabe, igual que los romanos hicieron que se convirtiera en país de habla latina. El pueblo árabe era de una gran cultura, no como los germanos, que se destacaban sólo en el aspecto militar. Los árabes reinaban en todos los aspectos científicos: matemáticas, astronomía, filosofía, etc. Tenían ya el Imperio de Damasco y centros de cultura como el de Alejandría, donde había escritores, médicos, filósofos.

Al llegar los árabes a España, es diferente al período cuando llegan los visigodos, pues éstos no pudieron oponerse a la cultura que encontraron, pero los árabes hallan dos culturas fuertes: la de Roma y la que ellos traían. Se enfrentan ambas culturas. Conquistaron pronto a España. No en breves años, pues la conquista fue dura y del 711 al 718 fue período de guerra. No conquistaron todo el norte, aunque penetraron en Francia por Roncesvalles. Dominaron casi toda la Península. Pronto los del norte, junto a otros de diferentes zonas no tan guarnecidas por los árabes, reaccionaron y comenzaron la Reconquista, que fue restableciendo la independencia cristiana y acrecentó la rivalidad entre ambos pueblos. En el año 846, Leon fue reconquistado y en el 846, Burgos, que fue el centro del reino de Castilla. En el año 1085 se reconquistó Toledo, poco antes lo había sido Coímbra. Después de estas hazañas, la Reconquista se detuvo dos siglos, pues las nuevas invasiones árabes impidieron su avance. Se reanudó en el siglo XIII con la toma de tres ciudades importantes: Córdoba, en 1236; Valencia, en 1238 y Sevilla, en 1248.

En el siglo XIII la recuperación había llegado hasta el sur, hasta Gibraltar. Sólo quedó bajo el dominio árabe la parte oriental de Andalucía (Granada, Málaga y Almería). Esta zona fue conquistada ya en el siglo XV, pues después del reinado de Fernando III el Santo, la Reconquista se paralizó de nuevo.

La mezcla lingüística que se produce en estos siglos es tan intensa como la radical. Los habitantes de la Península viven a veces independientes, y otras veces conquistados. Se calcula que legó a España un millón de moros. Estos no podían transformar la estructura del país. La composición de la España musulmana; la ciudad de Córdoba, producto de la cultura árabe, Sevilla, Granada; estaba hecha, mezcladas por los matrimonios de los árabes

y las españolas. Dos religiones imperaban: unos se convertían al cristianismo y otros al islamismo. Los moros tuvieron gran tolerancia con la cultura española. Fueron de espíritu liberal, les permitieron su lengua y su religión. Escribían crónicas, vidas de mártires y santos en latín. Esa convivencia dio lugar a la fusión entre ambos pueblos.

Tres tipos de población se forman en la España árabe: los árabes, de procedencia oriental; los hispanos, de estricta naturaleza y procedencia hispanas, que eran los mozárabes (españoles bajo la influencia árabe); los muladíes, los españoles arabizados, que tomaron las costumbres y los vestidos de los árabes.

Por otro lado, en las ciudades reconquistadas se producía otra mezcla. En la España cristiana había: los cristianos hispanos, propiamente dichos; los mudéjares, que eran los árabes bajo las autoridades cristianas; los conversos, que eran los árabes cristianizados, también llamados moriscos.

La lengua árabe llegó a España a principios del siglo VIII y sus escritores mantenían una unidad en la lengua. Por el contrario, el latín de la Península tenía ya una consistencia muy débil, pues no había un desarrollo literario importante. La vida lingüística estaba relajada de manera que la invasión árabe representa una prueba para la lengua de España. Pudo triunfar la lengua árabe, pero la tolerancia de los árabes con la lengua de la Península permitió que se hablase el idioma. Pero el gobierno, las escuelas, etc. estaban bajo la dirección árabe y ésta era el idioma que se usaba oficialmente. Los jueces conocían la lengua del pueblo. Desde el siglo XI en adelante se dividió la lengua y entonces hubo una España de lengua romance y otra de lengua árabe. Los cristianos, por su parte, prohibieron el culto árabe, pero siguieron permitiendo el judío. La población cristiana reaccionó contra los invasores de tal modo que se formó el primer núcleo hispánico de reino cristiano. Esto era la aparición de una nueva España, diferente de la visigótica. Antes, toda la península había estado unida bajo la monarquía visigótica. Ahora empezaron a formarse núcleos independientes del poderío árabe que se desarrollaron en el norte. En estos nuevos núcleos se formaron unas lenguas modernas. Entonces nació una nueva situación lingüística. Hasta la invasión árabe se había hablado en España un latín modificado, pero sin disgregarse. Todo esto se había roto en cuanto hubo aparecido la unidad cultural visigótica. Cuando renacieron estos núcleos en el norte de España, la población de estas regiones creció. Estos núcleos tenían un caudillo. De ahí nacieron un reino, un señorío, núcleos independientes de un nuevo período histórico: la creación de los reinos cristianos.

En la parte occidental nacen el gallego y el portugués. Esta es la antigua zona de la Lusitania, lo mismo que en la época de los romanos. En el oriente, el catalán y más al sur el valenciano. En el centro, el castellano. El gallego-portugués, catalán-valenciano y castellano son las tres formas lingüísticas de la península. Aparte quedó vivo el vasco, como única lengua prerrománica sobreviviente. Entre estas zonas se producen unos dialectos, grupos intermedios: el asturiano y el leonés, por un lado, y el navarro y aragonés, por el otro: Lusitania (gallego y portugués); Castellano (asturiano, leonés, navarro y aragonés) y Tarraconense (catalán y valenciano).

La dialectología española tiene un carácter muy simétrico. Estos son los cinco núcleos lingüísticos desde el siglo VIII. La lingüística es un reflejo de la historia política. El lenguaje va siguiendo las peripecias de la vida política de esos pueblos. Se completa el cuadro lingüístico con el hecho de que el sur tiene la lengua árabe como lengua oficial, al mismo tiempo que en el norte hay ese desarrollo de lenguas. También el mozárabe se desarrolla en el sur. Durante siglos hubo estos cinco núcleos de origen latino y de lenguas

romances y, al propio tiempo el árabe, de fondo, semítico, y el mozárabe de fondo latino. La lengua árabe era la más desarrollada y culta desde el siglo VIII al siglo XIII. Los escritores más destacados de esa época en la Península estaban en la España árabe. Entre ellos, Averroes y Aben Guzmán, poeta autor de un cancionero donde usa el zéjel, estrofa métrica desarrollada después en las literaturas hispánicas, provenzal e italiana.

La vida cultural y el desarrollo literario de estos países casi es nulo de los siglos VIII al XIII. No hay hombres de literatura ni de ciencia. Sólo hay literatura histórica, crónica de la vida local, de caudillos en algunos conventos, escritas en latín muy pobre. Ejemplo de esto, “La Crónica de Abad San Río”, “La Crónica Albeldense”, anales toledanos. La vida cultural era limitada, por eso la lengua árabe influye sobre toda la Península. Estos reinos cristianos convivían con los árabes y de éstos recibían influencia en cuanto a sus industrias y sus modos de vida.

КОРОТІЧ Т.А.

Київський національний економічний університет

РІВНІ ЛІНГВО-СЕМАНТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Художній текст являє собою складну структуру. Але більшість вчених-лінгвістів та літературознавців пропонують досліджувати художній текст на наступних рівнях: ідейно-естетичному, жанрово-композиційному та мовному (Л.А. Новіков, З.І. Хованська, А.Н. Васильєва).

Актуальність даного дослідження полягає у визначенні жанру художнього тексту та у визначенні та дослідженні рівнів аналізу художнього тексту та індивідуально-авторського підходу до інтерпретації тексту, який впливає на структурно-композиційний, ідейно-естетичний та мовний рівні аналізу тексту.

Розгляд організуючого принципу композиції художнього твору, специфіки його жанру, системи його образів в їхньому взаємозв'язку та розвитку, характеру оповідання, ролі розповідача або ліричного героя, а також системи оцінок, що витікають з авторських позицій – це задачі аналізу художнього тексту на жанрово – композиційному рівні. Жанрово – композиційний рівень займає проміжне положення між ідейно-естетичним та мовним рівнями і знаходиться в одній площині з сюжетно-структурним, запропонованим В.Я. Проппом для аналізу текстів казок. Сюжет, композиція, їхня структура виступають найважливішими організуючими елементами художньої форми та забезпечують єдність та цілісність літературного твору.

Структуральний метод вивчає передусім значення, семантику літератури, є відображенням структури свідомості автора. Під час аналізу художнього тексту розкривається структура світогляду автора та створена його свідомістю структура світу – визначений соціально-історичний світогляд. У структурі образу автора здійснюється перехід проблем образно-поетичної мови з її специфічними якостями, проблем образів персонажів та оповідача в ідейний та ідеологічний план художнього твору.

Ідейно-естетичний рівень твору визначається індивідуально-психологічними особливостями його творчої особистості, які залежать від соціального середовища, де знаходиться автор, від його класової та партійної ідеології, від літературної течії

до якої відноситься автор та від багатьох інших факторів. Особливу роль при аналізі художнього твору відіграє світогляд автора, хоча це є поза текстовий фактор. Під світоглядом автора слід розуміти систему поглядів, понять та уявлень про оточуючий світ, а також філософські, суспільно-політичні, етичні, естетичні, природно-наукові погляди автора.

В.В. Виноградов називав ідейно-естетичну сутність художнього твору “образом автора”. Художнє мовлення виступає як форма вираження образного змісту, в той час як образний зміст співвідносно, як форма з ідейним змістом. Для того, щоб образ не залишився річчю в собі – відкритою тільки для одного автора – він мусить бути вираженням через слово. Той чи інший образ повинен бути пов’язаний для самого письменника з цілим сплавом самих різноманітних – і розбірливих, і невиразних – уявлень та переживань. Знайти словесну форму цим переживанням – це означає передусім оформити самий “образ”: відмовиться від багатьох його граней, від багатьох асоціацій, які залишаються за межами слова. Але знаходячи потрібні слова, фрази, потрібні інтонації фраз, письменник знаходить нові грані цього образу, робить можливими нові емоційно-змістовні асоціації – нові у тому значенні, що вони вже є художньою реальністю, яка, у випадку удачі – повинна викликати у читача якісь аналогічні переживання. “Образ “автора” обумовлюється не тільки особистими спостереженнями та світоглядом письменника, але й його поглядами на зміст та значення літературної творчості, його відношенням до різних засобів художньої виразності. В “образі” автора зосереджуються пошуки тієї відправної точки бачення, яка визначає співвідношення зображених явищ та форм їх зображення. У побудові цього образу проявляється не тільки більш або менш усвідомлене прагнення письменника до самовиразу, але й художнє корегування останнього відповідно з тим «ідейним» змістом, який визначає загальний характер оповідання, той самий відбір матеріалу, який, в кінцевому результаті, призведе до типізації художніх образів, визначає й побудову “образу автора” твору. Проблема “образу автора” у художньому творі має два аспекти – літературознавчий та мовознавчий. Літературознавчий аспект має на увазі суспільно-ідеологічну та соціально-психологічну суть оповідання, а мовознавчий аспект розглядає композиційно-мовну та стилістичну сторони тексту.

Інтереси лінгвістики та літературознавства зіткаються, але не співпадають повністю. Лінгвістичний аналіз тексту характеризується комплексним розглядом тексту художнього твору з боку його ідейного змісту, образів, мови, розуміння семантики окремих слів та цілого тексту: різними підходами до інтерпретації тексту. Лінгвістичний аналіз художнього тексту – це широке поняття, який включає в себе різні типи аналізів більш вузьких, більш специфічних, таких як лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз, лінгвосемантичний аналіз. Лінгвістичний коментар – це пояснення незрозумілих, застарілих, маловживаних слів та виразів – притаманний мовному рівню комплексного аналізу художнього твору. Лінгвостилістичний аналіз тексту охоплює мовні засоби, які вживаються автором в художньому творі для досягнення поетичного втілення задуму твору. Цей тип лінгвістичного аналізу також співпадає з мовним рівнем. Лінгвосемантичний аналіз припускає дослідження тексту шляхом розкриття його семантики, його поетики у комплексі з ідейним змістом та системою мовних образотворчих засобів. При лінгвосемантичному аналізі досліджується композиційно-змістовна структура

тексту, метафоричні та символічні функції словесних образів в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, за допомогою яких виражається задум твору. Об'єктом такого аналізу також є переважно мовний рівень тексту. Таким чином, мовний рівень художнього тексту являє собою систему образотворчих мовних засобів, за допомогою яких виражається ідейно-естетичний зміст художнього твору. Мовна структура художнього твору є матеріалом, втіленням на більш високих рівнях структури, а також засобом викладення жанрово-композиційного та структурно-сюжетного рівнів та засобом вираження ідейно-естетичного завдання. Мовні засоби в більшості випадків не безпосередньо, а опосередковано виражають ідейно-естетичний зміст.

До мовного рівня аналізу тексту можна підійти з двох боків: а) розгляд складових елементів тексту самостійно, незалежно від контексту та функцій, які вони виконують в тексті; б) комплексне вивчення елементів тексту, в залежності від раціонального змісту та емоційної забарвленості цілого тексту. Перевага віддається другому боку, тому що цей вид аналізу тексту призводить до вивчення цілого в його залежності від елемента та елемента як складової частини цілого. Викладений підхід дозволяє запропонувати триетапну форму лінгвосемантичного аналізу на мовному рівні. На першому етапі аналізу виділяється номінативне значення мовної складової тексту. Другий етап передбачує логічне продовження першого, робиться крок вглиб текстової структури. Розглядається текстовий елемент у контексті з притаманною йому емоційно-стилістичною забарвленістю, тобто визначається метафоричне значення мовних елементів тексту. Третій етап семантичного аналізу на мовному рівні передбачає розгляд елементів тексту в комплексі – на площині всього тексту і в залежності від національно-культурних традицій, від історичних традицій, від індивідуально-авторського підходу до описуваного, тобто виділяється символічна функція мовних засобів в середині тексту.

У відборі певних мовних засобів в тексті та форм їх представлення важливу роль відіграє фактор жанру. Кожен жанр характеризується своїми канонами, нормами, які виробляються у процесі становлення жанру та закріплюються у реально існуючих творах, які відносяться до одного жанру.

Жанр є основною творчою одиницею у літературознавстві. Задача літературознавця полягає в тому, щоб визначити, як крізь авторську індивідуальність відбивається весь історико – літературний процес. Спочатку визначимо що ми мусимо мати на увазі під жанром.. Багато вчених розглядали цю проблему і у кожного з них своє розуміння жанру. Володимир Якович Пропп вважав, що у широкому значенні цього слова жанр може бути визначеним як ряд або сукупність пам'яток об'єднаних спільністю своєї поетичної системи, побутового призначення, форм виконання та музичної будови. В.П. Анікін та Ю.Г. Круглов у своїй роботі “Русское народное творчество” не дають чіткого визначення жанру, але, характеризуючи його, підкреслюють всі риси визначені В.Я. Проппом та указують на те, що жанр – це тип композиційної організації твору в невід'ємному зв'язку з втіленням та передачею змісту визначеного суспільного та побутового призначення. М. Бахтін, вивчаючи поетику Достоевського, звертається до літературного жанру, який відображає найбільш стійкі, “вікові” тенденції розвитку літератури та призначає йому роль представника творчої пам'яті в процесі літературного розвитку, а саме тому жанр здатний забезпечити єдність та безперервність цього розвитку. Як

бачимо, всі визначення та судження вчених про жанр доповнюють один одного та не суперечать один одному. Художній твір може бути правильно вивченим, якщо взяті до уваги властивості жанру до якого він належить. Дуже важливо правильно визначити жанр, до якого відноситься художній твір, тому що цей факт необхідний для художнього, ідейного та історичного вивчення твору. Приналежність твору до визначеного жанру – це не формальність, вона визначає всю композиційно-сюжетну структуру твору. Кожен жанр має свої специфічні композиційно-структурні властивості. Літературні принципи структури тексту об'єднані в системі твору.

Всі види текстів відображають дійсність, але в результаті того, що кожен з них використовує свої, тільки йому притаманні засоби, свою мову, тексти здатні відтворювати різноманітні сторони дійсності не з однаковою ступінню точності та повноти. Кожен текст здатен розкривати з найбільшою силою та яскравістю ту сторону дійсності, для зображення якої найбільш сприятливі його специфічні мовні засоби, окрім загальних спеціальних законів. Кожен текст представляє собою систему співвіднесених факторів. Співвідношення даних факторів між собою є їхня функція по відношенню до всієї системи. Цілком очевидно, що текст утворюється не в результаті мирного співіснування всіх факторів, а домінуванням одного з них та підпорядкуванням всіх інших домінанті. Домінуючим фактором в художньому творі є відбиток світогляду, поетичного бачення дійсності, мовлення, стилю автора. Правильно проаналізувати твір – це означає, правильно зрозуміти специфіку потоку свідомості автора.

Аналітичний підхід до вивчення художніх текстів дозволяє детально розглянути та описати різноманітні рівні тексту, але без синтетичного розгляду елементів різних рівнів тексту, без урахування взаємозалежності одиниць одного рівня та різних рівнів цілісне вивчення текстів неможливе. В центрі вивчення повинні бути всі складові тексту в цілому, які семантично концентрують всю сутність досліджуваного. Всебічне урахування функціонування та взаємодії, синтезу різноманітних за своїм характером компонентів тексту, їхнього семантичного та естетично направленого використання особливо важливе при вивченні мови літературних творів.

Висновок: Текст художнього твору являє собою складну структуру. Але більшість лінгвістів та літературознавців пропонує досліджувати тексти на таких рівнях: ідейно-естетичному, жанрово-композиційному і мовному (А.М. Васильєва, Л.А. Новіков, З.І. Хованська). При аналізі авторського художнього твору розкривається структура світогляду автора і створена його свідомістю структура світу – певний соціально-історичний світогляд. У відборі певних мовних засобів в тексті та форм їх представлення важливу роль відіграє фактор жанру. Кожен жанр характеризується своїми канонами, нормами, які виробляються у процесі становлення жанру та закріплюються у реально існуючих творах, які відносяться до одного жанру.

Більшість вчених є прихильниками триетапної форми лінгво-семантичного аналізу художнього тексту на мовному рівні. На першому етапі аналізу виділяється номінативне значення мовної складової тексту. Другий етап передбачає розгляд текстового елементу у контексті з притаманною йому емоційно-стилістичною забарвленістю, тобто визначає метафоричне значення мовних елементів тексту.

Третій етап на мовному рівні передбачає розгляд елементів тексту в комплексі, тобто виділяється символічна функція мовних засобів в тексті.

КОСТИК О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛІНГВІСТИКА КРІЗЬ МЕЖІ КУЛЬТУР

(зіставний метод лінгвістики)

Виникнення зіставного методу пов'язують із виходом книги представника Анн-Арборської школи Р. Ладо “Linguistics across Cultures” (1957 р.), хоч обґрунтування продуктивності й перспективності зіставлень двох мов при вивченні другої мови для усунення небажаної інтерференції було надане Ч. Фризом у 1945 р. Стимулами для створення цієї книги послужили соціолінгвістично орієнтовані дослідження мовної інтеграції іммігрантів у США У. Вайнрайха й Е. Хаугена. Пізніше ця проблематика обговорювалась у роботах вітчизняних вчених (В. Гака, Л. Щерби, В. Ярцевої, В. Аракіна). Підґрунтя цієї проблематики було закладене у дослідженнях О. Потебні, Ф. Корша, І. Бодуена-де Куртене й інших [1].

Зіставний метод – головний метод контрастивної лінгвістики, спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставляваних мов на всіх їх рівнях і в мовленні, тексті. Рівнями аналізу визнаються підсистеми мовної системи, а також семіотичні рівні форми, значення та дистрибуції (як контекстуального оточення слова, так і його використання у певних ситуаціях). Румунський лінгвіст Е. Косеріу в 50-х роках запропонував термін “лінгвістика тексту”, що вивчає структурно-граматичну, семантико-змістовну, комунікативно-прагматичну організацію текстів, а також процеси породження, розуміння й інтерпретації текстів.

Наукове зіставлення мов усе ширше визнається як один з основних раціональних методів вдосконалення як усного, так і писемного мовлення. Прийнято вважати, що від мистецтва і міфології наука відрізняється своєю раціональністю, логічністю та узагальненістю. Наука, мовляв, оперує не образами, а поняттями, тоді як мистецтво і міфологія являють собою якраз художньо-метафоричне відображення світу. Поняття правильності, раціональності, відповідності, слушності можуть використовуватись і у лінгвістиці, яка спирається на логіку міркувань. Хоча правильна логіка ще не гарантує досягнення “правильного” результату. І доти поки новачок не опанує цілком граматичні форми, він подумки перекладає з рідної мови слово за словом, бо йому не вистачає готових фраз – моделей. Подолати вплив рідної мови на іноземну – інтерференцію – можна двома способами: великою мовною практикою, радше у відповідному мовному середовищі або усвідомленням тих розходжень, що існують між рідною та іноземною мовами. Існує дуже багато відомих підручників з граматики, в яких представлено найновіші теоретичні здобутки зарубіжних та вітчизняних вчених-філологів, щодо таких основоположних понять як “мова”, “мовлення”. Але, як на нашу думку, автори цих видань чомусь нехтували перекладом речень (у ролі прикладів), подаючи усього один або два зразки, обходячи важливість нюансів, які це слово чи граматична категорія в собі вміщає. Саме тому ми у авторській граматиці намагалися якомога більше скористатися порівняльним аналізом для тлумачення певних аспектів в їх

практичному застосуванні. [2] Як приклад покажемо як подається тема the Nominative Absolute Participial Construction (з тлумаченням та перекладом).

The Nominative Absolute Participial Construction (dangling participle) is loosely attached to its sentence: it has its own subject and is not joined to the sentence by a linking word. It is used in the function of an adverbial modifier and is separated from the rest of the sentence by a comma. The noun or pronoun is not the subject of the whole sentence // Часто дієприкметник разом із іменником або займенником утворюють складну конструкцію – *The Nominative Absolute Participial Construction* (абсолютна номінативна дієприкметникова конструкція). Це така дієприкметникова конструкція, в якій є свій підмет, і вона синтаксично не пов'язана з головними членами речення. Перекладається підрядним обставинним реченням, дієприслівниковим зворотом, головним реченням в складносурядному і відокремлюється від іншої частини речення комою, а не сполучним словом. Таку конструкцію ще називають незалежним або відокремленим дієприкметниковим зворотом – dangling participle.

My friend calling on me, we shall go to the computer club. – Якщо мій друг заїде до мене, ми підемо в комп'ютерний клуб (Підрядне умовне речення). **The landscape being picturesque**, we decided to organize a picnic here. – Оскільки краєвид був мальовничим, ми вирішили організувати пікнік тут (Підрядне речення причини). **The house having been built**, we moved into a new flat. – Коли будинок збудували, ми переїхали в нову квартиру. (Підрядне речення часу). **Her eyes glistening with tears**, she stood up and asked them: 'What am I to do?' – Зі сльозами на очах вона встала і запитала їх: 'Що я маю робити?' **The subject having been opened**, he had to go on with it. – Оскільки питання залишилось невирішеним, то ж він мусив займатися ним. **Bats are surprisingly long-lived creatures, some having a life-expectancy of around twenty years.** – Кажани на диво довгоживучі істоти, причому середня тривалість життя деяких з них близько двадцяти років (Сполучне слово "причому" доповнює головне речення, а підрядне речення має самостійне значення.) **The copy-book being left home**, I couldn't work. – Через те, що я забув зошит вдома, я не міг працювати. **Christmas being only one week away**, we were busy buying presents. – Оскільки до Різдва залишався лише тиждень, ми займалися подарунками. **There being no other choice**, they decided to put their speculations. – У зв'язку з тим, що не було альтернативи, вони вирішили викласти свої міркування.

Ще колись Е. Косеріу [3] відзначив значення порівняльного вивчення мов, що дозволяє виявити аналогію і розходження у формах і функціонуванні мов, і підкреслював його важливість для виявлення мовних універсалій і складання порівняльної описової граматики. Зіставний метод застосовується з різною метою: поглиблення знань про одну з мов на тлі другої, вияву особливостей взаємодії мов у процесі оволодіння другою мовою, прогнозування інтерференції мов. **Зіставний метод** має прикладну спрямованість на методику викладання нерідної мови, практику перекладу. Головною процедурою зіставного методу і **об'єктом аналізу слугує порівняння**, що дає змогу глибше пізнати природу кожної з мов. Із широкого кола питань, що виникають у зв'язку із застосуванням порівняльного методу, ми в цій статті зупинимося на двох: зіставлення мов (англійської і української) на різних рівнях реалізації і використання зіставлення в лексиці та граматиці що є **предметом** цієї статті. **Метою** нашої статті є виявлення випадків розбіжності в мовах що

зіставляються на семантичному рівні і, отже, потенційних джерел інтерференції, її подолання за допомогою ряду спеціальних прикладів.

Мови можна зіставляти на рівні системи (структури), норми й узусу (норми мови). Мова як загальнолюдський засіб спілкування ґрунтується на розходженнях (опозиціях) у плані вираження (звуки, мелодика) і в плані змісту (значення слів і граматичних форм). Будь-яка з мов використовує лише деякі з усіх можливих опозицій. Сукупність подібних опозицій складає систему даної мови. Зіставлення дозволяє прослідкувати загальні тенденції та розбіжності в граматиці й лексиці. Чим більше диференціальних ознак фіксується в системі мови, тим більша кількість одиниць у даній групі. Аналогічні розбіжності ми виявляємо в граматиці й у лексиці. В області лексики системні розбіжності стосуються перш за все розподілу лексичних одиниць всередині семантичного поля. Як бачимо з наступних прикладів розподіл лексичних одиниць в англійському і українському варіантах різний: *Cecilia had heard very little being absorbed in her own reflections.* – *Сесілія мало що чула з того, що говорилось, оскільки була заглиблена у власні роздуми.* *Miss Brodrick, though not personally well-known in the country had been spoken well of by all men.* – *Всі чоловіки в селі добре відзивалися (були гарної думки) про міс Бродрік, хоча і не всі були особисто знайомі з нею.*

Зіставлення на рівні системи має велике теоретичне значення, тому що воно дозволяє виводити мовні універсалиї, показує співвідношення спільного і специфічного, що є в мовах. Але воно має й істотне значення в практичному плані. Знання системних розбіжностей між рідною і іноземною мовою дозволяє прогнозувати інтерференцію, передбачити, які “місця” виявляться “слабкими”, де найбільше можливе змішання між мовами.

У випадку, якщо якась категорія присутня в рідній мові, але відсутня в іноземній, може виникнути скрита інтерференція – бажання виразити щось тими засобами мови, які їй чужі, що веде до спотворення змісту висловлюваної думки. Щоб цього не сталося наступні приклади потрібно розглядати в історичному аспекті. При перекладі ми мусимо дотримуватись українського стилю вираження думки, і разом з тим передати той глибокий зміст, що закладений в англійському варіанті. Для комунікативно-логічного виділення певного члена речення в українській мові використовуються сполучні слова, синтаксичні конструкції з підрядними і ввідними реченнями: *Its culture survived and stood the test of time.* – *Її культура відроджувалась і витримала тяжкі випробування.* *Stop for a while and find yourself among architectural treasures, suddenly appearing among the reminders of years when life was both harsh and romantic.* – *Зупиніться на хвилинку серед прекрасних архітектурних шедеврів, як спогад про епохи, коли життя було водночас жорстоким і романтичним.*

Випадки інтерференції можуть бути розглянуті на різних рівнях – фонематичному, морфологічному, лексико-семантичному, синтаксичному, на рівні словосполучень і т.д. За останні роки значно виріс інтерес до вивчення інтерференції на лексико-семантичному рівні. На базі порівняльного аналізу двох мов виявляються потенційні джерела семантичної інтерференції. Головною задачею порівняльних досліджень семантичного плану є вивчення загальних і специфічних явищ у порівнюваних мовах, ви členовування лексико-семантичних груп, що виявляють найбільші розбіжності в мовах, що зіставляються, і інтерференції рідної мови, що є

причиною при вивченні іноземної мови. Про необхідність вивчення труднощів, пов'язаних із семантичними і структурними розбіжностями двох порівнюваних мов, пише В.Д. Аракін. [4] Слідом за В.Д. Аракіним ми вважаємо, що проблема прогнозування помилок, визначення логіки їхньої появи можуть вирішуватися тільки при обліку точних об'єктивних даних порівняльних досліджень.

Специфіка мови в області норми виражається в конкретних, закріплених правилами, зовнішніх форм реалізації системних явищ. Якщо помилки в сфері системи можуть привести до перекручування змісту, то помилки в сфері норми, як правило, до перекручування змісту не приводять, але створюють акцент, представлення про неправильність мови. Тому необхідно проводити зіставлення і на рівні норми, щоб попереджати відповідну інтерференцію. Щоб не спотворити реалії, які повинні бути виражені в українському реченні треба додавати відповідно до контексту додаткові слова: *Trying to get to the roots of the ancient Russian state. – Намагаючись дістатися до витоків стародавньої Русі. Kyiv stands on the high hill, encircled by green gardens and it is topped with gilded church domes and crosses, as if with a holy crown. – І стоїть він на високій горі, оточений зеленими садами, увінчаний золотими макіївками та хрестами церков, ніби з святою короною. In fact, this unification appeared to be even more ruinous to the Ukrainian personality. Насправді, цей союз обернувся ще більшою руйнацією для українців.*

Як видно з прикладів, для того щоб правильно розмовляти мовою, недостатньо знати його слова і форми, потрібно знати, як уживаються ці слова і форми у конкретних контекстах і ситуаціях. Інакше кажучи, недостатньо знати систему мови і його норму, недостатньо знати, що можна, а що не можна говорити даною мовою, потрібно знати, що звичайно сказали б люди, для яких дана мова є рідною, у відповідних випадках. Наприклад вираз *Oh! Dear, Oh! Dear!* – перекладається “Ой лишенько, ой лишенько”, а не “моя дорога”, що англійською повинно перекладатися “*Oh, My Dear!*”. Навіть якщо в мовах маються подібні категорії, то використовуватися в мові вони можуть по-різному. Над звичайною граматикою, що описує структуру і норму мови, ніби надбудовується граматика другого ряду, що показує, які з можливих форм вираження воліє використовувати людина, що говорить автентично даною мовою. Сукупність закономірностей такого добору серед засобів вираження, мовних звичок людей, що розмовляють на даній мові складає норму мови або узус. Від норми мови узус відрізняється тим, що порушення його не приводить до мовної помилки, але все-таки створює певний акцент: сказана фраза буде правильною фразою, але не та, яку вжив би в даному випадку носій мови. Наприклад, наступні речення англієць переклав би так, що відповідає нормам граматики: *Дощ не переставав. – It kept on raining. Можливо, завтра буде дощ. – It might be raining tomorrow (not perhaps or maybe). Вона ніяк не погоджувалась прийти. – She wouldn't agree to come. Не може бути, щоб він не вивчив іспанську. – He can't have failed to learn Spanish. Я не міг утриматися від сміху. – I couldn't help laughing. Я відомщу. Ти побачиш! – I'll take revenge. You shall see! Ви, обоє, негайно піднімітесь наверх і приберете свою кімнату. – You both will go upstairs and tidy your room. Виявилось, що він поставив під сумнів правильність цього міркування. – He appeared to question the rightness of this concept. У нього немає ніякого стимулу, щоб добитися успіху. – He has not any incentive to make permanent improvements. His school terminates at twelve. – Його уроки закінчуються о дванадцятій.*

Подібного роду зіставлення, безсумнівно, мають практичне значення, але питання полягає в тім, щоб не обмежуватися фіксацією безлічі конкретних ситуативних розбіжностей, а постаратися вивести правила, якщо такі існують, за допомогою яких буде будуватися більш автентична мова. З цією метою необхідно зіставляти зразки мовних реалізацій (текстів) на двох мовах:

Sunny Yalta / Сонячна Ялта

Yalta sports the unofficial title of the capital of the Crimean South Coast. Indeed this city, the most beautiful on the coast, has the classic charm of a sea resort. Agaves and magnolias in well-groomed parks, quaint architecture, bustling boats and yachts, side-shows for children and adults, the evening serenading of beauties in uncomfortably high-heeled shoes. These and other sights entice to Yalta adherents to a civilized relaxation. A Yalta sun-tan is but a pretext to splash out on that designer dress and the sea just an excuse to have dinner in a seafront restaurant / Ялта має неофіційний титул столиці Південного берега Криму. Справді, у цього міста, найкрасивішого на узбережжі, є класичний шарм морського курорту. Агави та магнолії доглянутих парків, закличні вивіски кав'ярень, метушня катерів і яхт, атракціони для дітей і дорослих, вечірні дефілювання красунь у взутті на незручних підборах – ці та решта прикмет указують на Ялту прихильникам цивілізованого відпочинку. У Ялті засмага – лише привід, щоб замовити принагідну сукню, а море – повечеряти у ресторані на набережній.

Виявляються наступні основні типи розбіжностей у плані узусу. Насамперед, розбіжності можуть стосуватися як плану змісту, так і плану вираження. У багатьох випадках форми числа англійських та українських іменників збігаються, тобто, наприклад, формі однини англійського іменника відповідає форма однини українського іменника. Однак існують випадки, коли такої відповідності форм числа немає.

В англійській науковій мові вживається низка іменників, які мають тільки форму однини або вживаються переважно в такій формі, але можуть позначати і поодинокий об'єкт, і сукупність об'єктів. Бажано знати такі іменники (наприклад, *evidence, work, research, knowledge, business, information, advice, progress* і т.ін.) і при перекладі звертати увагу на те, яку кількість об'єктів вони позначають у тому чи тому випадку: *Shayne's evidence supports the hypothesis.* – Дані Шейна підтверджують гіпотезу. *Much current research is thus concerned with discovering the principles of representation.* – Отже, численні сучасні дослідження спрямовані на встановлення принципів репрезентації. *We have little information of this subject.* – З цього питання ми маємо мало відомостей. *He also mentions some experimental work done in Europe.* – Він згадує також деякі експериментальні дослідження, проведені в Європі. *Unfortunately, the evidence scrutinized by G. Giles and the conclusions he draws are far from convincing.* – На жаль, дані, проаналізовані Дж.Джайлзом, та висновки, які він робить, є далеко не переконливими.

Іноколи такі іменники мають збірне значення і відповідно до смислу речення можуть перекладатися формою множини, лексичне значення якої відрізняється від лексичного значення такого англійського іменника: *Despite recent progress in this direction, such a theory does not yet exist.* – Незважаючи на останні досягнення в цьому напрямку, такої теорії ще не існує. *The resulting analysis serves as a guide to further research, and provides an explanatory account of previous research.* – Похідний

аналіз слугує моделлю для подальших досліджень і пояснює результати попередніх досліджень. [5]

У розглянутих прикладах спостерігалася заміна однини на множину при переході від однієї мови до іншої. Однак навряд чи не більш часто ми зіштовхуємося з опущенням слова, або включенням його у висловлення в тому випадку, де воно відсутнє у висловленні на іншій мові. Отут ми підходимо до явища економії і надмірності в побудові висловлення. Значення цього фактора все більше усвідомлюється викладачами іноземних мов. Викладачі, що навчають мові, що не є рідною, знаходяться в складному становищі. Ми виходимо з цього положення, вводячи в оману себе й інших, створюючи враження, що мова зроблена із синтаксису і словника. Ми вважаємо за грубу помилку яке-небудь неточне узгодження або незнання якогось слова. Але ми мовчазно проходимо повз проміжні факти, помилок настільки ж грубих, котрих ми не помічаємо. А тим часом ясно, що за допомогою базових “sentence-patterns” і базового словника, ми ніколи не навчимо нікого англійській мові, поки не станемо звертати увагу на сполучуваність слів (наприклад слово *fruit* n. 1. *to grow* ~ 2. (*also fig.*) *to bear* ~ (*not all trees bear* ~) 3. *ripe*; *unripe* ~ 4. *fresh*; *luscious*; *young* ~ 5. *citrus*; *tropical* – (*our country exports citrus* ~) 6. (*fig.*) *forbidden* ~ 7. *canned* (AE), *tinned* (BE); *dried*; *fresh*; *frozen* ~ 8. (*misc.*) (*fig.*) *the ~s of one's labor*) [6], на правила обов'язкового вживання або виключення якихось елементів з висловлення. В англійських та українських реченнях інформація, що передається, синтаксично може подаватися по-різному. Це зумовлено особливостями мов у подачі тематичних та рематичних елементів речення і традиціями мовлення щодо подання інформації про агентів та обставини позначених у реченнях дій. З цієї та деяких інших причин при перекладі доводиться робити певні зміни в порядку слів (пермутації членів речення) [7]:

1) перестановку підмета у позицію після присудка:

'A dark and cruel Tatarian day began both in East Ukraine and Great Russia,' – wrote M. Hrushevsky. – „Почалася темна і гірка татарська доба як на східній Україні, так і на Великій Русі”, – писав Михайло Грушевський.

...doubt was thrown on the very existence of the Ukrainians – ...було поставлене під сумнів саме існування українців.

2) особливо часто відбуваються перестановки тоді, коли англійські речення закінчуються присудком. Іноді в перекладі змінювати позицію можуть і складові складних речень: *Ukraine has been repeatedly raided and plundered by invaders – Різні завойовницькі навали неодноразово нищили і плюндрували Україну. From this point, the dramatic emancipatory struggle of the Ukrainian people began, lasting for 750 years. – З того часу розпочинає свій відлік драматичний шлях боротьби, що тривав понад 750 років. Unfortunately, this historical journey left its impact on the Ukrainian personality. – На жаль, історичні перипетії, що випали на долю українського народу, залишили свій відбиток.*

3) Особливу увагу слід звернути на вибір прислівників, що додаються в українському реченні і мають підсилювану функцію: *The image of the winged angel dressed in a suit of armour and carrying in his right hand a sword of fire will welcome you to this great city. – Образ крилатого ангела, вдягненого в металеві шати, з вогняним мечем у правиці, відменер зустрічатиме вас у столиці України. Why was the image of an archangel chosen rather than a branch of a chestnut tree, so familiar to Kyivites? What*

is the relationship of this warlike archangel to Kyivites or Ukraine? – Але чому ангел, а не звична для киян гілка каштана? Як поєднати цей войовничий образ з цілком миролюбним настроєм киян і України в цілому?

Можливість подібних розбіжностей без шкоди для інформації знов-таки обумовлена типовістю предметних відносин, самої ситуації, що входить у пресупозицію тих, що говорять, тобто в запас їхніх знань, що передують актові мови. Нерідко економія і надмірність лежать в основі певних граматичних конструкцій, уживаних у конкретній ситуації.

Мовна економія і надмірність можуть виявлятися не тільки у вживанні або опущенні слова, але й у відношенні певного лексичного або граматичного значення. Наприклад, в наступних реченнях спостерігається мовна економія то в англійському варіанті, то в українському варіанті: *Це була заохочувальна поїздка, яку наша компанія презентувала нам за минулі заслуги. – It was incentive travel that our company awarded us for the past success. Ми все розпродали за найнижчими цінами. – We sold off everything at rock-bottom prices. Чудові пляжі, до яких легко добиратися, розкішні готелі, розташовані в ідилічних мальовничих гаванях і теплий м'який пісок під ногами зробить вашу подорож незабутньою. – Gorgeous beaches within easy reach, splendid hotels situated in idyllic picturesque harbours and soft-shelving sands will make your journey unforgettable. Ми мусили вдатися до найдешевшого способу, щоб якось покрити додаткові витрати. – We had to cut corners to cover additional expenses. Відпочинок на морі видався чудовим. – A sea-and-sun holiday appeared to be delightful. Це був відпочинок, який запам'ятається на все життя. – It was a holiday of a lifetime.*

Однак відзначені нами дотепер розбіжності відносяться до структури мови, вони фіксуються в словниках або в граматиках (наприклад, опущення сполучника *that* відзначається в граматиках англійської мови). Разом з тим тут виявляються й інші істотні і цікаві розбіжності.

У сфері узусу – функціонування мовних форм – можна також прогнозувати інтерференцію. Вона найбільше ймовірна в тому випадку, якщо слова і граматичні форми вживаються не у своїй основній функції, у своїх основних опозиціях, а в переносних значеннях або в умовах десемантизації. Порівняльний аналіз наочно розкриває такі випадки:

Даремно вони прийшли. – They needn't have come (but they did come). Навіщо тобі йти туди? – Why should you go there?

Таким чином, при будь-якому відступі граматичної форми (або слова) від основної опозиції виникає можливість інтерференції.

Висновки: ми постаралися показати доцільність і методичну корисність зіставлення досліджуваної мови з рідною на різних рівнях: на рівні системи, норми й у функціонуванні (узусі).

Приклади подібного роду можна було б помножити. Вони показують, що наявність або відсутність тієї або іншої граматичної категорії не може бути мірилом розвиненості мови, її якісною характеристикою, не може бути тим більше доказом більшої або меншої розвиненості мислення. Лексико-граматичні розходження (не говорячи вже про фонетичні) стосуються не здібності мов позначати об'єкти і події, а способів побудови знака.

Так само обережно варто підходити до оцінки не тільки багатства, але і краси мови. Усяка мова володіє своїми виразними можливостями, хоча ці можливості не однакові в різних мовах. Всяка особливість мови може бути оцінена позитивно або негативно в залежності від смаку людини, яка це сприймає.

Мартіні [8] справедливо підкреслює, що красу того чи іншого доробку створює творчість автора, а не сама по собі мова, якою він написаний. Усяка мова красива, якщо на ній красиво розмовляють.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова Олена / Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К, 2006. – 716 с.
2. Костик О.І. “English practical grammar for students”, підручник з граматики для студентів внз’ів., – ІВЦ Держкомстату України. – К., 2005. 596 с.
3. Coseriu E. *Ober Leistung und Grenzen der kontrastiven Grammatik. – Probleme der kontrastiven Grammatik. Jahrbuch 1969 des Instituts für deutsche Sprache. Düsseldorf, 1970*.
4. Аракін В. Д. Порівняльна типологія мов і проблеми методичного прогнозування. – У кн.: Деякі питання методики викладання англійської мови як першої спеціальності. М., 1976.
5. В’ячеслав Карабан Переклад англійської наукової і технічної літератури (ч. I) Граматичні труднощі, – Вінниця, 2001 – 271 с.
6. Бенсон М., Бенсон Э., Илсон Р. // Комбинаторный словарь английского языка – М.: Рус. яз., 1990 – 286с.
7. Костик О.І. Choosing your topic: Навчальний посібник з розмовної практики англійської мови для студентів вищих навчальних закладів. – К. 2008. – 373с.
8. Martinet A. Peut-on dire d'une langue qu'elle est belle? – *Revue d'esthetique*, P., 1965, nos 3-4).

КРАВЧЕНКО В.Л.

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ В КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ ВИРАЖЕННІ ПОНЯТТЯ “ЄВРОПА”

Аналіз політичного дискурсу має міждисциплінарне спрямування, він відображає зв’язок мови і влади в лінгвістичному, соціологічному, культурологічному, міжособистісному та когнітивному аспектах. Вивчення мови як інструмента соціальної влади знайшло своє втілення в аналізі політичного дискурсу, який розглядають як складову відповідної суспільної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток когнітивної лінгвістики, лінгвістики тексту, прагмалінгвістики зсунув акценти лінгвістичних досліджень у напрямку вивчення функціональності [1; 2; 3; 4] та комунікативності [5; 6; 7; 8; 9; 10].

Підійти до визначення політичної комунікації можна із трьох різних позицій: змістової (семантичної), функціональної (прагматичної) та структурної (синтаксичної, або формальної). Наприклад, при функціональному підході визначення комунікації як політичної зумовлено тим, що вона переслідує політичні цілі й має політичні результати. Політична функціональність тексту зумовлена включеністю тексту до структури політичної комунікації [11]. Натомість змістовий підхід передбачає врахування ідеологічного підґрунтя того чи іншого різновиду політичного дискурсу, визначення його зв’язків із певними системами поглядів та світосприйняття.

У межах когнітивного методу досліджують стереотипи, які становлять основу політичних упереджень, а також взаємозв’язок мови та ідеології. Політичний дискурс є видовим різновидом ідеологічного дискурсу. Різниця між ними полягає в тому, що політичний дискурс є прагматичним експліцитно, а ідеологічний – імпліцитно. Таким чином, перший вид дискурсу – це субдискурс, а другий –

метадискурс [12:7]. Операційно-функціональною одиницею метадискурсу є ідеологема – дискурсивно-когнітивна категорія.

Дискурс як одна з ключових соціальних практик впливає на те, як члени групи набувають, вивчають або змінюють ідеології. Дискурс, автором якого виступають члени групи, виражає ідеологічно спрямовані погляди. Більшість людей засвоюють ідеології завдяки дискурсу. Компоненти, з яких складається дискурс, є носіями певної ідеології. Ідеологія безпосередньо пов'язана із семантикою та прагматикою певних мовних одиниць. Ідеології конструюються та відбиваються в дискурсі за допомогою мовних засобів на лексичному, граматичному, синтаксичному, смислового рівнях [13:110]. Ці засоби ніколи не з'являються в тексті самі по собі. Їхня наявність слугує індикатором ідеологічної системи, яка знайшла своє вираження в дискурсі. Систематичний дискурс-аналіз слугує для того, щоб розшифрувати приховані смисли [13:116-117].

Постановка завдання. У цій розвідці ставимо завданням з'ясувати ідеологічний зміст поняття “Європа” у контексті досліджуваного дискурсу; а також розкрити семантичні та лінгвопрагматичні механізми формування ідеології “об'єднаної Європи”.

Мета. Виходячи зі специфіки та завдань нашого дослідження, ми дотримуємося саме такого підходу до поняття “ідеологія” та шляхів її виявлення в дискурсі. Ми ставимо за мету простежити те, як саме представлена ідеологія в концептуальному вираженні поняття “Європа”: адже всебічний аналіз концепту ЄВРОПА не можливий поза його ідеологічним змістом.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.

Також поставимо за мету окреслити деякі механізми формування ідеології у досліджуваному дискурсі, що становить одну з актуальних проблем сучасної когнітивної лінгвістики.

Актуальність. Оскільки проблема осмислення інформації, що поступає до мозку людини ззовні, залишається вельми **актуальною**, то спрямуємо наше дослідження на розкриття особливостей мови політики у когнітивно-функціональному аспекті, в проєкції на прагматику та семантику.

Інтегральний підхід, при якому враховуються і комунікативні, і когнітивні аспекти опису тексту, пов'язаний також із розвитком когнітивно-дискурсивної парадигми, яка виступає як наукова парадигма знання, “що становить спробу синтезувати різні погляди на один і той самий об'єкт або якимось чином їх сумістити” [14:520]. У межах нової дослідницької парадигми політичний дискурс розглядається з нових антропоцентричних та когнітивно-дискурсивних позицій, а дискурс-аналіз охоплює певні аспекти власне лінгвістичного та інтертекстуального аналізу тексту.

Наукова новизна. Ця розвідка містить аналіз особливостей функціонування концепту ЄВРОПА в політичному євроінтеграційному дискурсі у зв'язку із втіленням відповідного ідеологічного змісту та виконанням конкретних комунікативно-прагматичних завдань. Ідеологія розглядається водночас і як фактор впливу, і як результат дискурсивної практики.

Матеріалом цього дослідження є корпус англomовних текстів, розташованих на Інтернет-сайтах Євросоюзу та британських періодичних видань (у їхньому електронному вигляді). Корпус складається переважно з текстів офіційних промов,

постанов та декларацій. Обраний матеріал дозволяє визначити особливості представлення ідеології в межах євроінтеграційного політичного дискурсу.

Об'єкт. Об'єктом цієї розвідки є поняття “Європа”, або ширше – концепт ЄВРОПА, в англomовному політичному дискурсі з питань європейської інтеграції, що формується під впливом сукупності мовних, соціальних та політичних факторів.

Предмет. Предметом дослідження є лінгвопрагматичні особливості поняття “Європа”, що конститує нову ідеологію об'єднаної Європи.

У цій статті вивчається нова ідеологія “об'єднаної Європи”, яка формується за допомогою євроінтеграційного дискурсу, який є різновидом англomовного політичного дискурсу, що почав формуватися у 90-х рр. ХХ ст. у межах Європейського Союзу (ЄС). Йдеться про сукупність текстів, присвячених євроінтеграції, тобто процесу політичного та економічного об'єднання більшості країн Європейського континенту.

Євроінтеграційний дискурс має складну структуру із кількох змістових компонентів. Проаналізований матеріал свідчить, що основними з них є складові, які можна позначити як “спільні цінності”, “європейська інтеграція”, “європейська ідентичність” та “розширення”. Розглянемо ці компоненти докладніше, фокусуючи увагу на лексичних засобах вираження відповідних змістів.

Ключовим для нового євроінтеграційного дискурсу вважають той факт, що в його межах створюється нова система цінностей. У першу чергу, нас буде цікавити реалізація в цьому дискурсі системи загальнолюдських цінностей. Цінності – це те, що оцінюється певним колективом як щось, що є “добрим”, “правильним”, взірцем для наслідування.

Аналіз цінностей у межах дискурсу базується на моделюванні культурних концептів, необхідним компонентом яких є ціннісна складова, завдяки чому можна встановити ціннісну картину світу стосовно певного соціуму [15:8]. Політична ідеологія демократичного західного світу використовує певну спільну систему ліберальних цінностей – “свобода”, “рівність”, “справедливість” тощо. Крім того, у кожному суспільстві існує ще притаманний лише йому певний набір цінностей. Є національно-специфічні концепти, відомі також як *ключові слова* (key words) [16], тобто слова, які репрезентують особливості національного менталітету. Прикладом таких національно-специфічних концептів, на думку А.Д. Белової, у британській культурі є концепти, як *privacy, gentleman, home, island, anglocentrism, monarchy...* В американській культурі такими концептами можна вважати *American Dream, individualism, melting pot, democracy* [там само]. Частина подібних концептів має статус *цінностей* (“сім'я”, “демократія”, “лідерство”, “свобода” й т.д.). Наприклад, “*We believe in British values. Freedom. Justice. Fairness. But we don't accept that those are values for Britain alone*” (RCSTLPC). Таким чином, видно, що так звані “британські цінності”: свобода, правосуддя та справедливість, належать не тільки британцям, але й європейцям.

Кардинальні зміни в житті суспільства спричиняють крах концептуальних картин світу і супроводжуються зміною цінностей. “Найголовніша, дійсно епохальна зміна в системі цінностей пов'язана з виникненням нової такої системи. Цінністю вважається сама інновація, оригінальність та взагалі *нове*” [17:49]. У результаті цінністю наділяється сам концепт новизни, який активно

використовується в євроінтеграційному політичному дискурсі (*New citizens, New Europe, New value system, new community*).

Важливими факторами, що вплинули на формування нової європейської ціннісної системи і створили її своєрідність, є політичні зміни в Європі, поява поняття Нової Європи (*New Europe*) та створення нової моделі європейського суспільства. Нижче ми спробуємо окреслити систему цінностей об'єднаної Європи кінця XX – початку XXI ст., на основі якої формується нова ідеологія в досліджуваному дискурсі, а також вивчити ті лексичні засоби, що відображують цю ідеологію.

Тема цінностей є однією з основних у євроінтеграційному дискурсі. Лексема *value (values)* набуває статус своєрідного ключового слова, яке варіюється різними способами, виступаючи у функції головної ідентифікаційної ознаки нової європейської спільноти як *community of values*. (*“New Europe is above all a community of values. Europe has spread these values throughout the world”* (ECEAEI). Пор. також: *“Europe’s constitution should recognize and embrace the values that underpin a fair society”* (OCC)).

Отже, нова ідеологія пов’язана з переконанням, що в Новій Європі головне місце повинна посідати система цінностей, яку ЄВРОПА поширює на весь світ. Ця система цінностей значною мірою базується на цінностях минулого, або традиційних європейських цінностях (*traditional values*), а також на нових цінностях, пов’язаних з майбутнім. Таким чином, іде поєднання традиційних цінностей, які включають *self-help, tolerance, belief in strong community and society, family, home, freedom, the rule of law, fairness, justice, peace* (RCSTLPC), з новими цінностями, такими, як *solidarity, equal opportunities for all, human rights and the protection minorities, integration, new community* (SCSSESTCT). Широке функціонування цих лексем характерне саме для сучасного політичного дискурсу. Це ще раз підтверджує думку, що мовне оформлення універсальних цінностей, так само як національно значущих концептів, у політичному дискурсі змінюється [18:4].

Як зазначають дослідники [див. напр. 19:11], в античні часи позначення *Європа* було суто географічним терміном, який не мав культурних або політичних конотацій. Надалі ж цей термін поступово перетворився на позначення духовної царини християнства. Таке тлумачення Європи та Європейського Союзу спостерігається в досліджуваних текстах, коли дефініція будується за допомогою сполучення *Christian values*: *“The EU is a community with Christian values”* (TAEUATF).

Однією з найбільш уживаних сполук на позначення європейських цінностей є *common values*, яке відсилає до одного з найважливіших в ідеології нової об'єднаної Європи поняття спільних цінностей. Це поняття подекуди ототожнюється із західними цінностями – *Western values* (*“In the first place, Europe’s commitment to democracy, the rule of law, justice and human rights can hardly be said to be distinctive; these are core Western values as fiercely held in America as in Europe”* (OCC)). Варіантом позначення спільних цінностей інколи виступає *shared values*. Це характерно для контекстів, у яких підкреслюється культурна різноманітність Європи: *“Europe is a continent with many different traditions and languages, but also with shared values”* (EUAG).

Ряд контекстів засвідчує, що спільні цінності синонімізуються з європейськими цінностями (*European values*), наприклад: *“The European values should capture the public’s aspiration: a better balance between work and family, combining growth with environmental well-being, and achieving economic dynamism with social cohesion”* (YTEBLBT).

Проаналізовані тексти дають зрозуміти той факт, що суттєвою складовою нової ідеології об’єднаної Європи є позитивно оцінюваний комплекс економічних ознак, таких, як процвітання, багатство. Це підтверджує припущення Г.М. Яворської про те, що новітня європейська ідентичність громадян країн ЄС має значною мірою інструментальний характер, а спільне відчуття економічної захищеності з погляду ідентифікації може мати не менш важливе значення, ніж спільність культури [20:86]. Наприклад, провідне місце в системі основних соціальних цінностей європейського суспільства, як безпосередньо й британського, на думку О.В.Городецької, належить процвітання (*prosperity*) [21:88]. Поняття багатство (*wealth*) є однією зі складових цієї системи.

Крім того, ЄС має певний набір універсальних цінностей, на яких базується нове суспільство. Цей набір маркується не лише за допомогою атрибутивних конструкцій, як у попередніх прикладах, але й шляхом генітивних конструкцій з прийменником *of (the values of...)* – людська гідність, солідарність, свобода, рівність, безпека та надійність, справедливість, демократія, норма закону. Наприклад: *“Conscious of its history and its spiritual and moral heritage, Union found on the indivisible universal values of human dignity, freedom, equality and solidarity, its based on the principles of democracy and the rule of law. It places the individual at the heart of its activities, by establishing the citizenship of the Union and creating an area of freedom, security and justice”* (CFETW).

Для євроінтеграційного дискурсу важливим з погляду формування нової ідеології є поняття інтеграції (європейської інтеграції), оскільки в основі створення ЄС лежить процес політичного та економічного об’єднання європейських країн. (*“But throughout the process, integration has been driven forward by the inherent dynamics of market opening, of deepening economic interdependence and of continuous political engagement in common institutions”* (WAPCOE)). Засадами інтеграції вважаються *solidarity* та *competition* (останнє розглядається як засіб об’єднання): *“European integration is based on solidarity among the Member States but also on competition. <...>Therefore competition and solidarity are to be seen as mutually dependent elements of the “European model”*” (CFETW).

Поняття європейської інтеграції (*European integration*) становить ідеологічне ядро досліджуваного дискурсу, це вже не просто його концептуальна складова, а певний маркер належності до відповідної ідеологічної системи. До таких маркерів слід віднести ще поняття “розширення” (*Enlargement*) та “європейська ідентичність” (*European identity*).

Той факт, що в євроінтеграційному дискурсі поняття “розширення” належить до ідеології, підтверджують контексти, що наводяться нижче: *“Europe is expanding. Instead of being 15 countries, we are going to be 25. That will mean fundamental changes in the way that Europe works. This will be from now on in a fundamentally different Europe”* (PMPCFTEUCIC); *“The boost given to Community integration is now having the effect of prompting a vast enlargement process to include countries of central and eastern*

Europe” (EITP); “*Enlargement will change the shape of New Europe*” (PF). Слід зазначити, що головною проблемою європейської інтеграції автори досліджуваних текстів називають розширення. Розширення – це основний засіб для досягнення кінцевої мети євроінтеграції – об’єднання Європи: “*All existing member states agree that enlargement is a dominant issue. In particular, the addition of central and eastern European countries would bring a symbolic – and belated-close to the continent’s Cold War divisions*” (ELU).

Важливим моментом для визначення специфіки нової ідеології євроінтеграційного дискурсу є відображення в ньому прагнення європейського суспільства знайти нову ідентичність (*European identity*). Це поняття й пов’язані з ним номінації становлять основу об’єднувальної ідеології, тому *European identity* закономірно трапляється у спільних контекстах з дієсловами *to unite, to join*, іменником *entity* тощо, у семантиці яких наявна “об’єднувальна” складова. Наприклад: “*We reject the narrow view of a European reunification based solely on economic terms. To successfully unite eastern and western traditions, we believe it is necessary to fully and objectively express the European identity in order to build it on a basis of recognized and shared values*” (GAEPARF); “*There is such an entity as European identity, there should be no fears about joining European Union*” (COCE).

Висновки та подальші перспективи дослідження. Розглянуті номінації дають змогу простежити механізм формування та функціонування новостворюваної ідеології “об’єднаної Європи”. Аналіз засвідчує, що ця ідеологія формується за допомогою дискурсивних засобів. Вона базується на опорному змістово-понятійному блоці “спільних цінностей”, який реалізується за допомогою кількох стійких словосполучень, поняття ж “європейська інтеграція”, “європейська ідентичність”, “розширення” мають відносно вузький репертуар лексичного вираження.

Для подальшого дослідження вважаємо перспективним приділити ролі опозиції “свій” – “чужий” та сфокувати на аналізі комунікативних стратегій та тактик, які використовуються в євроінтеграційному дискурсі і сприяють досягненню його комунікативної мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сусов И.П. Описание языка в функциональном аспекте // Введение в теоретическое языкознание // http://homepages.tversu.ru/~ips/1_08.htm – 2007.
2. Fish S.E. Doing what comes naturally: Change, rhetoric, and the practice of theory in literary and legal studies. – Oxford: Clarendon Press, 1989. – P. 197-245.
3. Maxwell J.M. For you a special language-market Chuj // Papers from the parasession on language and behavior. – Chicago: University of Chicago Press, 1981. – P. 149-155.
4. Wunderlich D. Modalisierte Sprechakte // Studien zur Verwendung der Modalverben mit einem Beitrag von Dieter Wunderlich. – Tübingen: Narr, 1983. – P. 226-245.
5. Демьянков В.З. “Теория речевых актов” в контексте современной лингвистической литературы: Обзор направлений // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 223-235.
6. Падучева Е.В. Проблема коммуникативной неудачи в сказках Льюиса Кэрролла // Tekst i zdanie: Zbiór studiów. – Wrocław: Ossolineum, 1983. – S. 139-160.
7. Harnish R.M. A projection problem for pragmatics // Selections from the Third Groningen Round Table. – N.Y. etc.: Acad. Press, 1979. – P. 315-342.
8. Richards J.C., Schmidt R.W. Conversational Analysis // Languages and communication. – L.; N.Y.: Longman, 1983. – P. 117-154.
9. van Dijk T. A. Media Contents the Interdisciplinary Study of News as Discourse // *News as discourse*. – N. Y.: Longman, 1985. – P. 109-120.
10. Viehweger D. Semantik und Sprechakttheorie // Richtungen der modernen Semantikforschung. – Berlin: Akademie, 1983. – S. 145-245.
11. Белошاپкина Н.Н. Политические процессы в сфере теории речевого воздействия // <http://www.khvorostin.ruserv.com/lib/beloshapkina.html> – 2008.
12. Базылев В.Н. К изучению политического дискурса в России и российского политического дискурса // Политический дискурс в России – 2: Мат-лы раб. совещ. – М.: Диалог-МГУ, 1998. – С. 6-8.
13. van Dijk, T.A. The Interdisciplinary Study of News as Discourse // *News as discourse*. – Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1988. – P. 108-120.
14. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Российская академия наук Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
15. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке // Языковая личность: культурные концепты: Сб. науч. тр. – Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3-16.
16. Белова А.Д. Языковые картины мира в

рамках когнитивно-дискурсивної парадигми // Проблемы современной социолингвистики и фонологии. – Таврический национальный университет. – 2002. – Т. 29. // <http://www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture29/> – 2006. 17. *Степин В.С.* Философская антропология и философия науки. – М.: Высш. шк., 1992. – 191 с. 18. *Фоменко О.С.* Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки XX ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т. імені Тараса Шевченка. – К., 1998. – 17 с. 19. *Идентичность Европы: вопросы, позиции, перспективы* // Идеи европеизма во второй пол. XX века: Реф. сб. / Под ред. Ю.А. Гусарова. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 10-43. 20. *Яворська Г.М.* Дискурс та ідентичність // Ісламська ідентичність в Україні / Богомолов О.В., Данилов С.І., Семиволос І.М., Яворська Г.М. – К.: AMES, 2005. – С. 80-101. 21. *Городецкая О.В.* Національно-марковані концепти в Британській мовній картині світу XX століття: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 182 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *CFETW* – A Constitution for Europe that Works. – Brussels politics. – 06.12.2001 // http://europa.eu.int/futurum/document/other/oth061201_en.pdf. 2. *COCE* – Norman Davis. The Concept of Central Europe. – 2000 // <http://www.europa-web.de/europa/02wwwswwww/203chart/chart-gb.htm>. 3. *COCE* – Norman Davis. The Concept of Central Europe. – 2000 // <http://www.europa-web.de/europa/02wwwswwww/203chart/chart-gb.htm>. 4. *ECEAEI* – Eastern / Central Europe and the European Identity / by John Keane. – 2005 // <http://www.revija-kolubara.co.yu/lara/evropa/europeanidentity.htm>. 5. *EITP* – Europe in Ten Points / by Pascal Fontaine. – European Commission. – 2003 // http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/eu_glance/12/index_en.htm. 6. *ELU* – Europe Locks up. – Asylum myths and reality: Observer special. – 23.06.2002 // <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,742337,00.html>. 7. *ELU* – Europe Locks up. – Asylum myths and reality: Observer special. – 23.06.2002 // <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,742337,00.html>. 8. *EUAG* – The EU at a Glance. – 2003 // http://europa.eu.int/abc/index_en.htm. 9. *GAEPARF* – God and Europe? Political and Religious Freedom in the Founding Treaties of Reunified Europe. – European parliament, Brussels. – 3.04.2003 // http://europa.eu.int/futurum/document/other/oth030403_en.pdf. 10. *OCC* – Onward, Christian Citizen. – Council of Europe. – 12.02.2003 // <http://press.coe.int/dossiers/106/E/e-sommaire.htm>. 11. *PF* – Political Forces. – 10.04.2004 // <http://www.pwcglobal.com/extweb/service.nsf/docid/0B2D88DE65C6F1EB85256B8100404E4>. 12. *PMPCFTEUCIC* – Prime Minister's press conference following the EU Council in Copenhagen. – 16.12.2002 // <http://www.pm.gov.uk/output/Page1745.asp>. 13. *RCSTLPC* – Robin Cook's Speech to Labour Party Conference. – 26.09.2000 // <http://www.guardian.co.uk/labour/2000/story/0,7369,373607,00.html>. 14. *SCSSESTCT* – Single Currency, Single State? Europe Set to Come Together. – 2004 // <http://www.new-europe.co.uk/publications/single.html>. 15. *TAEUATF* – Turkey and EU are there a Future? / by Oskar Jacobsson. – 30.06.2003 // <http://groups.google.com/groups?hl=ru&ir=&ie=UTF8&group=talk.politics.european-union>. 16. *WAPCOE* – What are the political consequences of the euro? / by Willem F. Duisenberg. – Karlspreis-Europa: Forum, Aachen. – 08.05.2002 // <http://www.ecb.int/key/02/sp020508en.htm>. 17. *YTEBLBT* – Yes to Europe – because life's better there / by Dick Leonard, Mark Leonard – 02.12.2001 // <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,614645,00.html>.

КРАВЧЕНКО Л.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЛЕКСИЧНА БАЗА ПРІЗВИЩ УКРАЇНЦІВ ПОЛТАВЩИНИ

Актуальність. Антропонімія, історична та сучасна, є скарбницею історико-культурної спадщини народу, цінним джерелом для лінгвістичних студій, а також частково для етнографічних, соціологічних, історичних та культурологічних. Вивчення регіональної антропонімії особливо важливе у світлі гострого інтересу суспільства до власної історії.

Об'єктом нашого зацікавлення стала антропонімна система одного з найдавніших історико-етнографічних регіонів України, а саме прізвища західної частини Полтавщини, територію якої заселяли східні слов'яни з I тисячоліття нашої ери. Пізніше ця земля стала одним із осередків козаків, нащадки яких і зараз тут проживають. Відсутність дослідження сучасної антропонімної системи цього регіону зумовлює актуальність статті.

Матеріалом слугують сучасні прізвища корінних жителів, зібрані експедиційним шляхом за спеціальною програмою в селах західної частини Полтавщини.

Предметом дослідження стали лексико-семантичні особливості твірної бази прізвищ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вона ґрунтується на недослідженому раніше онімному матеріалі, який уводиться в науковий обіг.

Загальна проблема дослідження розкривається в межах дисертаційної роботи з питань описової регіональної ономастики.

Завдання дослідження – встановити онімну й апелятивну лексику, відображену в основах прізвищ, розкрити роль у творенні прізвищ різних класів онімів та різних семантичних груп апелятивної лексики, яка мала здатність до антропонімізації.

Отримані **наукові результати** заповнюють одну з прогалин у дослідженні регіональної антропонімії. Висновки роботи, а також багатий фактичний матеріал знадобляться в розробці теоретичних і практичних проблем ономастики, для укладання антропонімних атласів і словників. Результати можуть бути використані в дослідженнях з лексикології, діалектології, словотвору, у навчальній практиці філологічних факультетів під час читання нормативних та спеціальних курсів з дериватології, соціолінгвістики, ономастики.

Лексична база досліджуваних прізвищ цікава та різноманітна, оскільки вона відображає різноаспектну апелятивну й онімну лексику, що активно функціонувала в період становлення прізвищ.

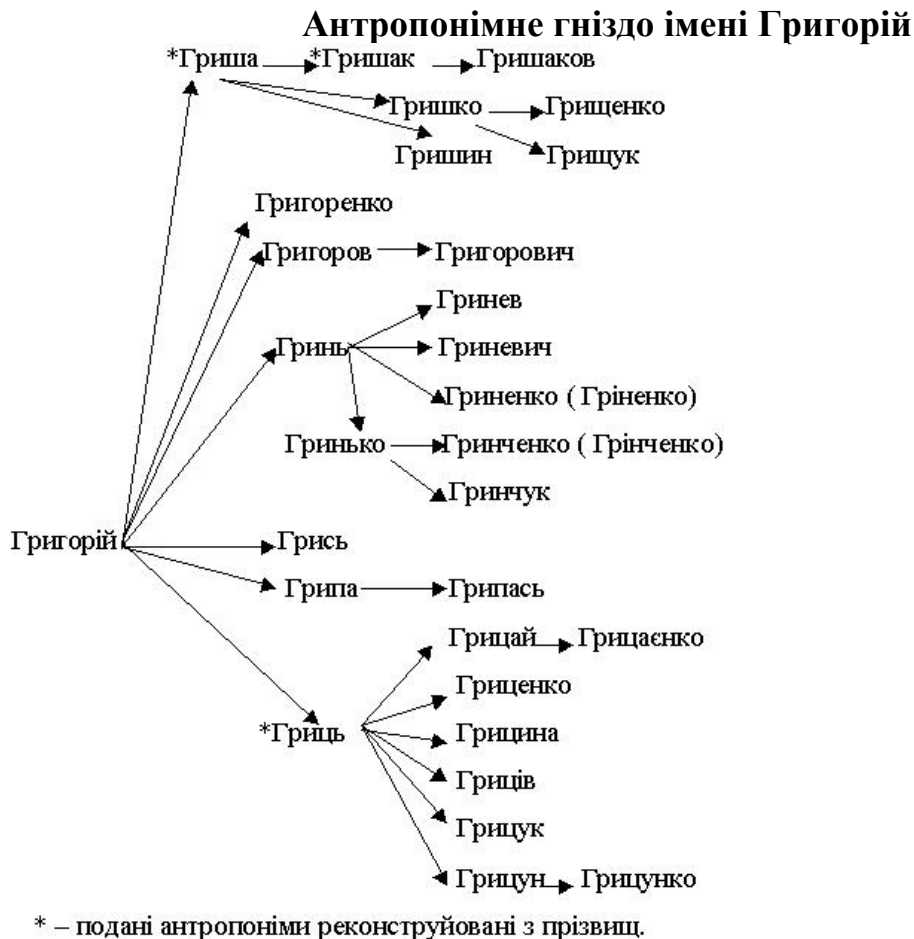
1. Серед антропонімів, які лягли в основу прізвищ значне місце посідають християнські чоловічі імена різної структури: а) повні імена: *Антоненко, Денисюк, Оникій*; б) усічені варіанти імен: *Сай, Сасенко* < Сай < (И)саи(я), *Сененко* < Сень < Се(ме)н, *Філоненко* < Філон < Фил(им)он, *Касенко* < Кась < Кассиань, *Костенко* < Кость < Кост(янтин); в) суфіксальні варіанти імен: *Захарченко* < Захарко < Захар, *Іванченко* < Іванко < Іван, *Іващенко* < Івасько < Іван, *Марченко* < Марко < Маркіан, *Савченко* < Савка < Савелій, *Семченко* < Семко < Семен, *Терещенко* < Терешко < Терентій, *Тимченко* < Тимко < Тимофій, *Харченко* < Харко < Харитон, *Юрченко* < Юрко < Юрій, *Ющенко* < Юсько < Юхим, *Яцута* < Яць < Яків; г) усічено-суфіксальні варіанти імен: *Гріненко* < Гринь < Григорій, *Грищенко* < Гриць < Григорій, *Яценко* < Яць < Яків, *Стеценко* < Стець < Степан, *Проценко* < Проць < Проків, *Тимошенко* < Тимош < Тимофій).

Близько 180 чоловічих імен виявлено в основах аналізованих прізвищ. Різну кількість прізвищ, утворених від конкретних імен, можна пояснити трьома чинниками, які уже висвітлювалися в антропонімічній літературі, зокрема популярністю того чи іншого імені, наявністю варіантів на час створення прізвищ та здатністю іменної основи сполучатися з відповідними прізвищетвірними суфіксами [1:23].

Найбільша кількість антропонімів цього класу мотивована популярними (як в минулому, так і в ХХ столітті) українськими іменами та їх структурними варіантами, зокрема такими: *Григорій, Федір, Михайло, Іван, Павло, Петро, Василь, Андрій, Степан, Роман, Данило* й ін.

Деякі імена стали твірною базою лише для одного або двох прізвищ, що свідчить про низьку частоту вживання їх у період становлення прізвищевої системи: *Адам, Дрон, Мина, Наум, Омелян, Оверкій, Саливон, Северин, Улас, Свирид, Антин, Арсен, Аксьон, Гапон, Івко, Мокій, Никон, Парамон, Устим, Харлам* та ін.

Популярні імена мали значну кількість варіантів. Вони лягли в основу багатьох прізвищ, які утворили великі антропонімні гнізда (мал. 1).

2. Роль жіночих особових імен у формуванні прізвищ менш помітна, що залежало від екстралінгвальних чинників, а саме традицією називати дитину за батьком і обмеженою роллю жінки в суспільстві в період формування прізвищевої системи.

Зовсім незначна кількість прізвищ такі антропоніми має в своїй основі: *Веклич, Гапченко, Гапич, Домнич, Зосенко, Маринич, Марусіч, Марущак, Марущенко, Мотрич, Настечко, Орисенко, Палаженко, Паранька, Паранько, Пронін, Пронька, Сонін, Улянко, Хіврич, Христич, Христюк* та ін.

Наявність у твірній базі суфікса **-к-**, який зазнавав морфонологічних змін, пояснюється тим, що в живому мовленні використовувалися не повні офіційні форми жіночих імен, а скорочені розмовно-побутові варіанти, серед яких значне місце посідали похідні із суфіксом **-к-**, утворені від усічених основ. Ці антропоніми, очевидно, вживалися без будь-якого емоційно-експресивного відтінку, про що свідчать пам'ятки ділової мови Лівобережної України XVII ст. [2:147].

3. В основах прізвищ знайшли відображення давньослов'янські імена-композити та їх похідні.

Слов'янські автохтонні імена та їх демінутивно-гіпокористичні утворення мають відповідне наукове висвітлення в ономастичній літературі, ними цікавилися М.Я. Морошкін, М.М. Тупіков, О.М. Селищев, Я. Свобода, С. Ілчев, С. Роспонд, М. Малець, Л.Л. Гумецька, М.Л. Худаш та багато інших [3; 4; 5; 6; 7; 8]. В українській антропоніміці цим іменам присвячена монографія М.О. Демчук [6],

низка статей П.П. Чучки [9], Г.Є. Бучко [10] та інших, однак слов'янські автохтонні імена потребують подальшого вивчення як твірні основи похідних антропонімів.

Лише незначна кількість прізвищ у своїх основах відтворює давньослов'янські імена відкомполітного походження та композити: *Богдан, Богданов, Велигдан* (у сербів і македонців лексема Велигдан вживається на позначення і імені, і свята Великодня), *Стойко, Стоян, Судомей, Бут, Бутченко* < Бутко < (Будко, польське Budko) < Будъ (пор. композит російський Буд[иславъ]; сербський та хорватський Bud[mir]; Bud[ziwuj], чеський [Boho]bud – Дем., 62).

До цього виду прізвищ можна зарахувати й ті, твірні бази яких трактуються неоднозначно. У їх основі лежать усічені або усічено-суфіксальні оніми, що можуть пояснюватися як відкомполітні імена або як деривати християнських імен. Так, твірну основу прізвища *Радченко* можна розглядати як суфіксальне відкомполітне ім'я Радко (< Рад[ислав], Рад[миръ], [Буди]радъ; болгарське Рад[ивой]; сербське Rad[osin]; хорватське Rad[oboј]; польське [Bogu]rad – Дем. [6:63] і як варіант від канонічного імені Родіон (Радивон).

Сюди належать і такі, що утворені на базі антропонімів, які в ряді випадків поряд із попереднім поясненням можна трактувати і як апелятиви. Твірну основу прізвища *Голенко* можна інтерпретувати і як усічення якогось із імен-композитів Голь (< Гол[ислав]; Hol[obud] – Дем. [6:58]. і як первісно нечленний прикметник гол 'голий'.

4. Прізвища, в основах яких лежать відапелятивні давньослов'янські імена та прізвиська пізнішого походження. Найбільшу частку в основах прізвищ складають слов'янські автохтонні відапелятивні імена та індивідуальні прізвиська відапелятивного походження. Висока продуктивність таких антропонімів свідчить про безперервність заселення досліджуваної території українським етносом, його давню традиційну культуру та нерозривний зв'язок онімної лексики із загальноновживаною.

Виступаючи твірними основами сучасних прізвищ, імена та прізвиська відапелятивного походження пройшли складний процес онімізації (апелятив > власне ім'я або апелятивне прізвисько) та номінаційної трансонімізації (власне ім'я чи прізвисько > прізвищева назва) [11:34]. Після прийняття християнства слов'янські імена втрачали свою первісну функцію імен і набували функції прізвищ. Такі імена-прізвиська, що давали новонародженим із слов'янського автохтонного іменника не можна відрізнити від вуличних прізвищ, які отримували носії пізніше за якоюсь побутовою мотивацією, бо ті й інші утворилися від апелятивних лексем окремих семантичних груп. Відмінність між ними полягала тільки в різних мотивах їх присвоєння та різних способах номінації [12:184], які зараз важко збагнути. Наприклад, сучасне українське прізвище *Крикун* первісно могло бути індивідуальним іменем-прізвищем, утвореним за допомогою суфікса *-ун* від Крик, але могло перейти в прізвище від вуличного прізвища Крикун, даного його носієві як людині, що голосно говорить або часто кричить.

Багато вчених робили спроби класифікувати ці антропоніми, однак до спільної думки так і не дійшли. Йдучи за польськими лінгвістами, українські дослідники подібні іменування, що лежать в основах прізвищ, ділять на "nomina personalia" (такі, які ідентифікували носіїв за їх індивідуальними особливостями) та "nomina impersonalia" (такі, що були вжиті метафорично, за якимись, тепер уже часто й

незбагненними мотивами: за назвами різних побутових предметів, назвами тварин, рослин тощо).

4.1. Прізвища, в основах яких лежать антропоніми розряду “*nomina personalia*”. До них належать: *Баламут* (пор. баламут, порушник душевного спокою, спокусник – Гр., 1:24), *Бальва* (пор. бальвувати ‘з’єднувати, зв’язувати одне з іншим. Лубенський повіт’ – Гр., 1:25), *Безнос*, *Больбот* (пор. больбот – ‘базіка’, больботати – ‘базікати, невиразно говорити’, (*bolb-) – основа звуконаслідувального походження – ЕСУМ 1982:225), *Варапай* *Воропай* (пор. воропай ‘буркотун’, первісно воропай ‘епітет чоловіка або молодого в народній поезії’ – Ост. 1995:534), *Кандиба* (пор. кандибити – ощадливо, бережливо витратити що-небудь – Сиз. 1981:20; або пор. кандиба ‘погана коняка, шкапа’ – Гр., 2:214), *Канюка* (пор. канюка ‘1) попрошайка, 2) вид шуліки’ – Гр., 2:215-216), *Кепша* (пор. кеп, кепа ‘дурак’ – Гр., 2:235), *Кирпель* (пор. кирпа ‘піднятий ніс, кирпатий’ – Гр., 2:239), *Лега* (пор. лега ‘лежень’ – Гр., 2:350), *Ленда* (пор. лендати ‘нічого не робити, байдикувати’ – таке значення фіксується в говірках Лубенщини), *Перебендюк* (пор. перебендя ‘1) балагур, 2) вередливий’ – Гр., 3:108), *Рева* (пор. рева, плакса’ – Гр., 4:9), *Шокало* (той, хто часто вживає слово ‘шо’), *Мукало* (той, хто ‘мукає’), *Дакало* (той, хто часто вживає слово ‘да’).

Окрему групу серед прізвищ апелятивного походження утворюють композити зі специфічним гумористичним забарвленням семантики: *Дерикон*, *Перебийніс*, *Нездіймишапка*, *Вертипорох*, *Паливода*, *Варивода*, *Водоп’ян*, *Гнибіда*, *Крутибич*, *Кривохат*, *Доброскок*, *Тихоліз*, *Півтораніс*, *Дериус*, *Богарада*, *Богодля* та ін. Схиляємося до думки про козацьке походження таких прізвищ-композитів, тобто вважаємо, що більшість із них виникла в антропонімії XVII ст. ще в козацькому середовищі.

4.2. Прізвища, в основах яких лежать антропоніми розряду “*nomina impersonalia*”. В основах прізвищ цього типу найповніше відображена лексика на означення назв фауни та флори, назв предметів домашнього вжитку й знарядь праці, домашніх страв тощо:

А. Назви тварин та птахів: *Кім*, *Зозуль*, *Рибка*, *Голуб*, *Баклан* (пор. баклан ‘водяний птах’ – ЕСУМ, 120), *Боцюн* (пор. боцюн ‘лелека’ – Гр., 1:90), *В’юн*, *Вовк*, *Ворона*, *Гава*, *Гайворон*, *Горобець*, *Гусак*, *Каплун* (пор. каплун ‘1) холощений півень, 2) назва вола’ – Гр., 2:218), *Коростіль* (коростѣль ‘(назва птаха) деркач’ – Ост. 1995:546), *Кочубей* (пор. кочубей ‘птах, хохлатий жайворонок’ – Гр., 2:295), *Крися*, *Кроль*, *Стригун* (пор. стригун ‘однорічне лоша, у якого стрижуть гриву’ – Гр., 4:215), *Удод*, *Хурда* (пор. хурда ‘хворі або худі вівці’ – Гр., 4:419), *Цвіркун*, *Чиж*.

Б. Назви рослин: *Береза*, *Буряк*, *Гарбуз*, *Гичка*, *Гречка*, *Корінь*, *Куш*, *Малина*, *Сливка*, *Соломка*.

В. Назви речей домашнього вжитку: *Бандура*, *Бега* (пор. бега ‘вид кирки для тесання каміння’ – Гр., 1:36), *Бокла* (пор. бокла ‘боклаг, плоска бочечка’ – Гр., 1:83), *Габелко* (Габелок – стара, малопридатна для вжитку річ. Іронічна назва старої людини, тварини. Таке значення слова зафіксоване в селі Литвяки Лубенського району Полтавської обл. ‘Габелок ти уже старий! Куди ти здібний!’ Село Литвяки знаходиться поруч з населеним пунктом, де побутує таке прізвище. В українських та російських лексикографічних працях це слово зафіксоване як назва телячої чи якоїсь іншої шкури. Отже, безперечно, це слово – результат метафоричного

переосмислення, що надало йому нового значення. Так називають шматок хліба, глини тощо. Пестливо габелком називають також малу дитину. Слово *габелок* властиве південнокиївським та полтавським говорам, де активно вживається ще й тепер) [13:16-17]), *Гаман* (пор. гаман ‘вид козацької торби для зберігання господарських речей’ – Ост., 535, гаман ‘шкіряний мішечок для зберігання тютюну, кишенькових речей, гаманець’ – Гр., 1:269), *Джугань* (пор. джуган = джоган ‘палка із залізним наконечником, що використовується під час бігу на нартах (вид ковзанів)’ – Гр., 1:370), *Дубина*, *Дуда*, *Дудка*, *Ковгань* (пор. ковгань ‘1) шматок криги або облитого водою та замороженого кізяка, на якому діти катаються з гори, 2) кабан’ – Гр., 2:261), *Корчага* (бутель, обплетений лозою), *Кочерга*, *Лантух*, *Ломака*, *Люлька*, *Макогон* (пор. макогін ‘дерев’яна коротка палиця для розтирання солі, маку, пшона й ін.’ – Гр., 2:400), *Сагайдак* (пор. сагайдак ‘1) трофей, 2) зброя, відібрана у ворога, 3) лук з тетивою, колчан із стрілами, 4) шкіряна сумка або дерев’яний футляр для стріл’ – Ост., 558), *Саган* (пор. саган ‘чавун, великий горщик, взагалі посуд (навіть дерев’яний). Желехівський’ – Гр., 4:95), *Товкач* (пор. товкач ‘палиця в ступі для товчення’ – Гр., 4:265), *Чепель*, *Чепіль* (пор. чепіль ‘звичайний ніж з дерев’яною ручкою, або такий же старий ніж з відламаним кінцем’ – Гр., 4:452), *Шабля*, *Шило*, *Шула* (пор. шула ‘стовп у паркані, до якого прикріплені дошки’ – Гр., 4:517).

Г. Назви страв: *Бориц*, *Галушка*, *Кваша* (пор. кваша – страва, схожа на кисіль за технологією виготовлення, її готували з житнього, гречаного борошна та житнього солоду), *Кисіль*, *Кисляк*, *Книш*, *Ковбаса*, *Коровай*, *Крупка*, *Кулибка* (пор. кулибка ‘вид печеного хліба’ – Гр., 2:322), *Куліш*, *Макуха*, *Мандрика* (пор. мандрика ‘млинець із сиру, борошна і яєць, що готувався на розговіння після Петрівки. Номис’ – Гр., 2:404), *Періг*, *Пиріг*, *Проскура*, *Путренко* (путря – страва з неподрібненої ячмінної крупи, яку споживали здебільшого у Великий піст; нині вона вийшла з ужитку), *Сало*.

5. Апелятивні характеристики особи в основах прізвищ. Прізвища, в основах яких відтворена апелятивна характеристика особи, найчастіше мотивувалися агентивними назвами, ойконімами та етнінімами.

Апелятивними означеннями особи вважають назви, що первісно ідентифікували особу за професійними, соціальними, релігійними ознаками, вказували на місце походження чи проживання, етнічну належність, спосіб чи особливість появи особи в населеному пункті. Вони “відповідали реальному стану речей” [14:135], тому рідше піддавалися антропонімізації, ніж ті, що називали особу за якоюсь характерною (фізичною чи психічною) ознакою, і були додатковим засобом ідентифікації. В основах таких прізвищ відображено соціальний стан, найрізноманітніші види діяльності, якими займалися в минулому жителі цього регіону, міграційні процеси та контакти населення досліджуваної території з іншими народами.

А. Назви професій та різних видів діяльності: *Гончар*, *Ворожбит*, *Виборний*, *Кушнір*, *Соляр*, *Калашник* (пор. калашник ‘пекар, який робить калачі’ – Гр., 2:210), *Чабан*, *Кушнір* (пор. кушнір ‘той, хто вичиняє хутро’ – Гр., 2:336), *Ткач*, *Клепач*, *Винник* (пор. винник ‘винокур, виробник вина’ – Гр., 1:173), *Будник* (пор. будник ‘працівник на поташному заводі’ – Гр., 1:106), *Дудник*, *Колісник*, *Олійник*, *Тютюнник* (пор. тютюнник ‘той, хто працює на тютюнових плантаціях’ – Гр., 4:300), *Пасічник*,

Мірошник, Мельник, Шабельник (той, хто робить шаблі), *Швець, Кравець, Гайдар* (пор. гайдар ‘пастух овець’ – Гр., 1:265), *Богомаз, Ксьонз, Чумак, Колісник, Каретник, Шапошник, Пивовар, Повар, Бровар, Лихвар, Лимар, Чоботар, Кобзар, Соляр* (пор. соляр ‘солевар, той, хто торгує сіллю’ – Гр., 4:167).

Б. Назви козацьких військових посад: *Кошовий, Цюра, Джура* (пор. джура ‘козацький слуга-товариш, зброєносець, який ходив разом із козаком в походи та битви’ – Гр., 1:377), *Гайдук* (пор. гайдук ‘високородний службовець, солдат надвірної охорони’ – Гр., 1:265), *Сердюк* (пор. сердюк ‘1) охоронець при гетьмані, 2) сердитий, розгніваний, Лубенський повіт’ – Гр., 4:115), *Хорунжий* (пор. хорунжий ‘знаменосець’ – Гр., 4:411).

В. Етноніми: *Волоха, Басараб, Ляховий, Литвин, Білорус, Мазур* (пор. мазур – ‘поляк із Мазурії’ – Гр., 2:397), *Чех, Влох, Полулях*.

Г. Назви за місцем проживання або походження: *Задесенець, Поліщук, Пінчук, Селюк, Подоляка, Слободян Новак, Прийдак, Новосьол, Курган, Майдан, Кутковий, Нагорний, Береговий, Луговий, Левадний, Хуторний, Підлісний, Очеретний, Болотний, Заярний* (той, хто живе за яром), аналогічно: *Заплавний, Загребельний, Загородній, Булатецький* (села Вищий Булатець та Нижчий Булатець Лубенського району Полтавської області), *Глинський* (село Глинське є в Зінківському та Машівському районах Полтавської області), *Варвинський* (село Варвянське Решитилівського району Полтавської області, згадаймо Варвинську сотню в Полтавському полку, яка була зазначена в козацьких Реєстрах 1649 року).

6. Іншомовні лексеми та непрозорі назви в основах прізвищ. Антропоніми, похідні від іншомовних лексем, виникали внаслідок контактів українців з іншими народами в процесі асиміляції чужинців, що поселялися серед корінного населення, або як вуличні прізвиська, які могли з’являтися через різні обставини [4:182].

Прізвища іншомовного походження за семантикою твірних основ так само поділяються на зазначені вище семантичні групи, але оскільки вони утворені не українцями, то до цих розрядів їх не зараховуємо, а розглядаємо окремо.

Переважає більшість їх російського походження, що пояснюється перебуванням протягом тривалого часу Лівобережної України в складі Російської імперії: *Бірюк, Бірюков, Бірюченко, Вороб’єнко, Воробей, Груздь, Муравйов, Оробей, Растрьонін, Севрук*.

Чимало запозичень і з інших мов, зокрема з: а) польської: *Базильський, Базильчук, Базилевич, Базіль* (Василь), *Мустипан, Мостипан, Сікорський* (пор. *sikora* синиця), *Янковський* (< *Jan*ko, *Janek*); б) тюркської: *Баишук, Бей, Ганжа* (пор. кримсько-татарське *гендже, гэнджд, генч* ‘молодий, юний’, яке у військово-ієрархічному плані асоціюється з *чура* ‘зброєносець’ – Ост. 1995:537), *Карабаза, Шеремет, Шеремета* (пор. тюркське *sarameta* ‘запальний’); в) німецької: *Адлер* (нім. *Adler* ‘орел’), *Ганус* (нім. *Hanus* < *Johan*), *Кох, Ренберг*; г) угорської: *Вайда* (пор. угор. *vajda* ‘циганський староста’ або *вайда* ‘назва рослини’ – Гр., 1:122), *Гергель* (пор. угор. *Gergely* ‘українське ім’я Григорій’), *Надь* (пор. угор. *nady* ‘великий’), *Сабадаш, Сабодаш* (пор. угор. *szabodos* ‘вільновідпущений’) та з інших: *Себро* (білор. *сябро* ‘друг’), *Мележик, Пієтух; Чавро, Шамро; Лейба, Гаман, Рамазанов, Рамазан; Сирбу* (рум. *sîrbu* ‘серб’).

7. До прізвищ, походження яких не встановлено, належать антропоніми із затемненою семантикою основ. Слова, що лежать в їх основах, не фіксуються

доступними лексикографічними працями. Можливо, такі прізвища виникли внаслідок перекручень загальноновживаних і архаїчних лексем української мови або внаслідок давніх запозичень з інших мов, у яких також відбувалися подібні трансформації слів. Деякі з цих антропонімів могли походити від говіркових раритетних прізвиськ, невідомих широкому загалу.

Деякі перекручення або фонетичні зміни прізвищ подобались і самим носіям, бо, на їх думку, негарні родинні прізвища завдяки цим змінам перетворювалися на нейтральні, втрачали повністю мотиваційну основу колишніх прізвиськ: *Сало* – *Хало*, *Гузь* – *Пузь*. Про це свідчить і складний шлях творення прізвища *Дузькрятченко*, що побутує в селі *Духова* (17 носіїв, 9 сімей) та *Горобії* (2 носії, 1 сім'я). У “Метричній книзі Лубенського повіту села Духової Успенської церкви від 1860-го по 1865 роки” зафіксовано прізвище новонародженої дитини *Гузь* (козакъ *Николай Федоровъ Гузь* – його батько), яке фіксується протягом чотирьох років 12 разів. Така частота вживань говорить про поширеність цього антропоніма в селі *Духова* в окреслений період. У цій же книзі, але за 1864 рік батьком дитини зазначений “козакъ *Василий ґиминъ Гузь-Крятченко*”. А більш як через 30 років, у 1897 році “запасной солдатъ изъ козаковъ *Михаилъ Григоріевъ Дузь-Крятченко*” записаний батьком новонародженого хлопчика в метричній книзі с. *Духова* за 1897-1898 рр.

На сьогодні, більше століття потому, на Лубенщині побутують прізвища *Крят*, *Дузькрятченко*, *Гузь*, але тепер останнє поширене в селі *Шеринівка*, а не в селі *Духова* (23 носії, 13 родин). Таким чином, ці записи дозволяють простежити шлях розвитку прізвища *Дузькрятченко*, у складі якого відапелятивне прізвисько “*Гузь*” внаслідок свідомого або несвідомого (помилка в записі прізвища, допущена в метричній книзі) перекручення змінилося на незрозуміле “*Дузь*”: *Гузь* > *Гузь-Крятченко* > *Дузь-Крятченко* > *Дузькрятченко*.

Подібні зміни у структурі прізвищ ставали причиною виникнення нових антропонімів, які тільки нагадували своїх попередників.

Можливі й інші шляхи утворення та інші твірні бази. Однак такі прізвища об'єднує те, що в їхніх основах лежать лексеми, які повністю втратили зв'язок із сучасною мовою, і тому значення подібних антропонімів неясне. Аналіз їх – це предмет подальших лінгвістичних студій. До цієї групи належать: *Бугара*, *Жикол*, *Зінзівер*, *Каранда*, *Керекелиця* (<?, можливо, від перепелиця), *Копендаха*, *Кримпоха*, *Хурлет*, *Чупайда* та ін

Загалом, класифікацію лексики, що лежить в основах українських прізвищ, можна подати у таблиці (таблиця 1).

Таблиця 1

Лексична база прізвищ

Лексична база прізвищ				Приклади
Антропоніми	Християнські імена	Християнське чоловіче ім'я		Авраменко, Пилипенко
		Християнське жіноче ім'я		Уляненко, Мотрич
	Автохтонні особові власні імена та прізвиська	імена-композиції		Велигдан, Богданов
		відкомпонентні імена		Бутченко, Буць
		оніми подвійної мотивації		Радченко, Малій
		Відапелятивні імена та	nomina “personalia”	Баламут, Кандиба, Ленда, Рева

	пізнішого походження	прізвиська	nomina “impersonalia”	Кваша, Гаман, Рибка, Зозуль, Буряк
Апелятивні назви	Професія, соціальний стан			Шевченко, Кушнір
	Місце походження та проживання			Задесенець, Новаківський, Побережний
	Етноніми			Волошин,Лях, Литвин
Іншомовні лексеми				Сікорський, Бірюков
Непрозорі назви				Керекелиця, Жикол

З лінгвістичного погляду апелятивна лексика, що лежить в основах прізвищ, носить загальнонаціональний характер.

В основах відапелятивних прізвищ відтворено загальноукраїнські лексеми (*Бориц, Гусак, Кухаренко*). Разом з тим антропонімія зберігає і застарілі слова (*Шабельник, Кваша, Путренко*), і діалектизми (*Габелко*), і запозичені лексичні одиниці (*Воробей, Бірюков, Шеремет, Сікорський*).

У цілому відонімні та відапелятивні основи прізвищ складаються з тих же шарів лексики, що й основи прізвищ інших слов'янських народів.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо в аналізі різних класів онімів на загальнонаціональному рівні.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Буч. – Бучко Г.Є. Роль слов'янських відкомполітичних імен у творенні українських прізвищ // Українська пропріальна лексика. – К.: “Кий”, 2000. – С.20-23

Гр. – Словарь української мови / За ред. Б.Грінченка. – К., 1907–1909. Т.1–4.

Дем. – Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. – К.: Наукова думка, 1988. – 172 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови / За ред. О.С.Мельничука –К.: Наук.думка, 1982. – Т.1. – 632 с.

Ост. – Осташ Р.І. До походження прізвищевих назв Реєстру // Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 517-568.

Сиз. – Сизько А.Г. Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок (Кобеляцького району Полтавської області). – Дніпропетровськ.: ДДУ, 1981.– 44с.

білор. – білоруське, нім. – німецьке, пор. – порівняйте, рум. – румунське, угор. – угорське

ЛІТЕРАТУРА

1. Панчук Г.Д. Антропонімія Опілля. – Тернопіль: Тернопільський державний університет ім. Володимира Гнатюка. – 2001. – 195 с. 2. Самійленко Л.О. Жіночі особові назви у пам'ятках ділової мови Лівобережної України XVII ст. // Питання сучасної ономастики. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 147-150. 3. Худаш Л.М. З історії української антропонімії. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с. 4. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. – К.: Наукова думка, 1966. – 216 с. 5. Желєзняк І.М. Очерк сербохорватського антропонимического словообразования. – К.: Наукова думка, 1969. – 130 с. 6. Демчук М.О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVII ст. – К.: Наукова думка, 1988. – 172 с. 7. Осташ Л.Р. До історії вивчення власних особових імен слов'янського походження // Актуальні питання антропоніміки. – К.: Видавничий дім “Академперіодика” НАН України, 2005. – С. 160-173. 8. Осташ Л.Р. Стан вивчення слов'янських автохтонних власних особових імен в чеській антропонімії // Студії з ономастики та етимології. – К.: Видавничий дім “Академперіодика” НАН України, 2005. – С. 107-119. 9. Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ // Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К.: Наукова думка, 1976. – С. 592-620. 10. Бучко Г.Є. Роль слов'янських відкомполітичних імен у творенні українських прізвищ // Українська пропріальна лексика. – К.: “Кий”, 2000. – С. 20-23. 11. Близнюк Б.Б. Сучасні гуцульські прізвища в історичному розвитку: Дис. канд. філол. наук. – Львів, 1997. – 280 с. 12. Бучко Г.Є. Прізвища Бойківщини і язичництво східних слов'ян // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 183-186. 13. Ващенко В.С. З історії та географії діалектних слів. – Харків: Вид-во Харківського університету, 1962. – 176 с. 14. Худаш Л.М. До питання класифікації прізвищевих назв // З історії української лексикології. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 96-160.

МАРКЕРИ КОМУНІКАТИВНОЇ АСИНХРОНІЇ У ПРОЦЕСІ ЕМОЦІЙНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В ДИСКУРСІ ІТАЛІЙСЬКИХ ТОК-ШОУ

Актуальність викладеного в статті матеріалу визначається відсутністю комплексного дослідження маркерів комунікативної асинхронії (МКА) такого виду усного теледискурсу як ток-шоу італійського телебачення та необхідністю виявлення закономірностей їх дистрибуції в залежності від конфігурації адресантно-адресатних пар в межах даного дискурсу. У наявних на сьогоднішній день дослідженнях не враховуються МКА в усних дискурсах ЗМІ, зокрема ток-шоу. Зазначена з огляду на різні її аспекти проблема не розглядалась на матеріалі італійської мови. Крім того, відсутні комплексні дослідження усних видів телевізійного дискурсу.

Предмет становлять різнорівневі МКА у процесі емоційної аргументації.

Об'єктом виступає дискурс сучасних автентичних програм італійських ток-шоу, проаналізований у межах дискурсології та комунікативної лінгвістики.

Матеріалом статті слугували відеозаписи автентичних телепрограм ток-шоу італійського телебачення.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше досліджуються МКА в усному теледискурсі на матеріалі автентичних відеопрограм італійською мовою, аналізуються особливості їх дистрибуції.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Загальна проблема полягає у комплексному дослідженні МКА у процесі емоційної аргументації формування як індикаторів некооперативної спрямованості комунікації, який визначає особливості формування простору дискурсу італійських ток-шоу. Розв'язання основної проблеми передбачає виконання ряду **наукових завдань**, пов'язаних із комплексним аналізом відповідних маркерів. **Метою** статті є дослідження основних МКА у процесі емоційної аргументації (ЕА) в лексичному, граматичному, синтактичному, прагматичному, риторичному та невербальному (НВ) аспектах.

Постановка завдань:

- визначити основні комунікативні жанри дискурсу італійського ток-шоу, у межах яких зустрічаються МКА;
- виділити основні адресантно-адресатні рольові конфігурації, в яких з'являються МКА;
- дослідити особливості дистрибуції МКА з огляду на лексичні, граматичні, синтаксичні, риторичні, невербальні та прагматичні особливості ток-шоу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвісти неодноразово торкалися у своїх дослідженнях різноманітних аспектів аргументаційного процесу. Проблема лінгвістичних аспектів аргументації на матеріалі англійської мови була всебічно досліджена А.Д. Беловою (1997); останні дослідження особливостей аргументативного процесу стосуються аргументаційного аналізу реклами (Люшинська О.Х., 2001), аргументаційної моделі прототипічного рекламного тексту

(Охріменко В.І., 2001), аргументації юридичного дискурсу (Скуратовська Т.А., 2001), аргументативного дискурсу законодавчих текстів (Коваль Н.Є., 2006), аргументативної функції заперечення у французькому дискурсі преси (Соболь О.Ю., 2006) [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Наукові результати. В основі лінгвістичних досліджень останніх років лежить людський фактор, тобто антропоцентричний підхід до мовних явищ. Завдяки аналізу дискурсу лінгвісти володіють знаннями про комунікативні особливості спілкування людей у різних видах комунікації та комунікативних ситуаціях. Комунікативна діяльність мовної особистості завжди має основний вектор спрямованості відносно шкали “комунікативна синхронія / асинхронія” на підставі використання кооперативних / некооперативних стратегій та тактик. Необхідним є докладне вивчення маркерів комунікативної асинхронії у процесі емоційної аргументації, які безпосередньо сприяють виникненню та розвитку конфліктних комунікативних ситуацій, впливають на зв’язність та ефективність комунікативного процесу, що становить актуальність викладеного в статті матеріалу.

Всі процеси мислення, спілкування пронизані емоціями, що здатні впливати на процес комунікативної діяльності. У процесі спілкування будь-яке повідомлення сприймається слухачем як на мисленнєвому, так і на емоційному рівні. Мова презентує велику кількість емоційно-маркованих одиниць. Часто емоції з’являються і як реакція на інформацію, отриману від співрозмовника, а також у ролі аргументу та контраргументу [7:184-186].

Емоційна аргументація виникає як результат реакції на емоційний аргумент мовця, при навмисному використанні емоційних засобів для впливу на слухача, при високій концентрації у мові лексичних одиниць (ЛО), що є емоційно маркованими. Така аргументація, як правило, є спонтанною.

Емоційне напруження не дозволяє мовцеві повністю контролювати процес мовлення, особливо використання складних ЛО та синтаксичних конструкцій. Як правило, “перехід до сфери емоційної аргументації відбиває певну деградацію абстрактного мислення, супроводжується переходом до найпростіших лексичних одиниць та граматичних конструкцій” [1:63].

Процес аргументації в рамках усного діалогічного теледискурсу італійського ток-шоу насичений великою кількістю конфліктно-небезпечних ситуацій завдяки тенденції представників італійського мовного соціуму до ЕА.

Мовець в межах адресантно-адресатної конфігурації також тяжіє до раціонального або емоційного типу аргументації, до комунікативної синхронії або асинхронії в залежності від своєї комунікативної ролі. Так, мовці у ролі ВЕДУЧОГО та ЕКСПЕРТА демонструють кооперативну поведінку та притримуються раціонального типу аргументації, в той час як мовці у ролі ГЕРОЯ в адресантно-адресатних конфігураціях ГЕРОЙ – ГЕРОЙ та ГЕРОЙ – АУДИТОРІЯ в таких мовленнєвих жанрах як розмова, метою якої є з’ясування міжособистісних стосунків, а саме конфлікт, сварка, звинувачення та суперечка [8:159-168] тяжіють до некооперативної поведінки у процесі емоційної аргументації, під час якої учасники комунікації “звертаються не стільки до самих фактів, скільки до їхньої емоційної інтерпретації” [9:197].

Ведучі програми, одним з завданням яких є моніторинг комунікативної поведінки учасників комунікації, повинні вчасно помітити перехід від

кооперативного до некооперативного типу спілкування, від раціональної до емоційної аргументації з метою запобігти відкритій конфронтації, знайти шляхи вирішення конфліктних комунікативних ситуацій.

Вважаємо, що вирішення такого завдання є можливим за рахунок вчасного відстеження у мовленні учасників програми МКА, щільність яких значно зростає у процесі ЕА.

МКА представлені різнорівневими одиницями. Слід виділити лексичні, граматичні, синтаксичні, риторичні, прагматичні та невербальні (НВ) типи МКА. При переході від раціональної до емоційної аргументації у процесі вербалізації та експлікації конфлікту відбувається накопичення МКА, останні є елементами некооперативних аргументативних тактик.

Серед лексичних МКА виділяємо:

- афікси з пейоративним значенням -accio, -accia: *giornataccia, lavoraccio, ragazzaccio*;
- збільшення кількості іменників з негативною семою оцінки: *È una voltafaccia, è un ipocrita, lo sai?! Tu sei un'egoista, una bugiarda, una sorella non si comporta così!*;
- вживання ЛО із семантою “хибність, дурість, неправдивість, неправда, дурниця”, що заперечують важливість змісту повідомлення партнера по комунікації [1:235]: *schiochezza, schiochezze, bugia, carota, babbola*;
- заперечно-тотальні прономінативи “niente, nessuno, mai”: *Non c'è niente da chiarire! Non c'è niente da fare. Io non ho niente da nascondere, niente da rimproverarmi! Nessuno mi capisce.*;
- особові займенники, причому найчастотнішим є займенники першої та другої особи однини: *Tu sei sicura di quello che dici? Lui mi viene a raccontare... Lui è profondamente ferito. Che ti ha detto lui? Li hai visti anche tu? No, non l'ho letto.*;
- займенники у наголошеній, емпатичній формі: *Parlo con lei, non con te! E lo dici a me! A noi però non hai detto niente! Io, che ti ho fatto? Io, una relazione con Federico? Che ti ho fatto io che ce l'hai sempre con me? Si è dichiarato a me, scrive a me!*;
- прислівники “assolutamente”, “per niente”, “totalmente”, “benissimo” як інтенсифікатори негативної оцінки, звинувачення, докору, глузування, підкреслення емоційного стану адресанта: *Assolutamente, è assurdo! Non è assolutamente così! È assolutamente impossibile. Non credo assolutamente alle cose del genere. Non è per niente avido. Non sono per niente stanca. Non ti capisco per niente! Lo sai benissimo che non è così! Hai sentito benissimo, sei stata adottata! E un comportamento totalmente deplorabile!*;
- прислівники міри та ступеня, які є сигналом про високий ступінь насиченості позитивних та негативних оцінок: *terribilmente, completamente*;
- дієслова у заперечній формі, особливо першої, другої, третьої особи однини: *No, papà, non lo so! Io non sono perfetta, ma non ho una relazione con Federico! Devo decidere io con chi uscire! Se lo dici tu. Sei stato tu, io non ti ho chiesto niente!*;
- дієслова на позначення прямого волевиявлення адресанта: *Voglio le spiegazioni! Voglio assolutamente parlare con Delia. Voglio parlarti urgentemente.*;
- дієслово “non tornare” у значенні “non essere chiaro” на позначення нерозуміння позиції партнера по комунікації, відмови прийняти його точку зору як

добре аргументовану: *Vedo tante situazioni, vedo tante cose che non tornano! Qui c'è qualcosa che non torna!*

- дієслівні фрази “fidarsi di”, “avere fiducia di” в заперечній формі для підкреслення асинхронії у стосунках між комунікантами, відсутності довіри: *Come posso fidarmi di te? Non mi fido! Non abbiamo fiducia di lei.*;

- дієслова “esistere” та “può essere” в заперечній формі на позначення феномену або ситуації, яка є неприйнятною для адресанта: *Non può essere così! Non esiste! Un gesto del genere non esiste! Non esiste proprio! Non può esistere!*;

- дієслово “c'entrare” на позначення нерелевантності аргументу, факту, інформації або промови партнера по комунікації: *Che c'entra Filippo? Che c'entra mia madre?! Che c'entra questo?! Non c'entra niente questo discorso! Ma che c'entra?!*;

- стверджувальна форма дієслова “sapere” у сполученні з займенниками першої та третьої особи однини та першої особи множини для підкреслення некооперативного відношення партнера по комунікації, який володіє спільною з адресантом інформацією, але заперечує її або не бажає визнавати її достовірність: *Ma lo sai benissimo che...Lo sai bene, che...Lo sappiamo benissimo tutti e due che...*;

- заперечна форма дієслова “sapere” у сполученні з займенниками першої та третьої особи однини для підкреслення неспроможності, нездатності адресата до потрібних, бажаних дій, емоцій, як форма звинувачення: *Non sai, cos'è amore! Non sai più fare sacrifici!*;

- використання вигуків, часток, що передають подив, роздратування, гнів, біль: *Ma va! Davvero?! Wow! Per amor del cielo! O mio Dio! O, Signore!*;

- використання ідіом із негативною конотацією для вираження роздратування, зневаги, докору, злості: *Te ne stai inventando tutte. Lo fai per screditare me e per far cadere dal cuore di Elena Federico, per metterlo in cattiva luce Sei bugiarda.*;

- використання протиставлення на рівні займенників: “io-tu”, “noi-loro”: *Io mi spacco la schiena e tu ti riposi! Noi non possiamo permettercelo, ma loro sono davvero ricchi, comprano tutto quello che vogliono.*;

- використання текстових антонімів: *E certo, ha parlato la santa Elena, la ...la...brava, la più espansiva, quella che vuole bene a tutti, quella buona, perchè io, invece, faccio parte invece di quella cattiva, vero?! Sarei quella cattiva che si è andata via di casa, lasciando tutti soli...Oggi posso dire che no, oggi posso dire che no, ma all'epoca non lo sapevo. Questa è una casa, non un albergo!*;

- експліцитне або імпліцитне протиставлення на рівні іменників, прикметників, прислівників, дієслів на позначення протилежної позиції партнера по комунікації, негативного ставлення до його поведінки, підкреслення, когнітивної асинхронії: *Non ti riconosco più! Sei cambiato! Tutto il contrario! Non hai capito niente! Hai esagerato! È un suo amico, non mio! Sono problemi suoi! Non sto vivendo la tua vita! Lui fa parte di un'altro ceto sociale!*;

- зниження рівня абстрагування, економія мовних зусиль за рахунок повторення ЛО в ініціюючих репліках та репліках-відповідях: *Sei mio padre? – Ti ho fatto da padre! È una tua fissazione! – No, non è la mia fissazione!*;

- цитація співрозмовника з метою критики або переконання.

Серед граматичних МКА вважаємо за доцільне виділити:

- використання презенсу на позначення звинувачення, для вираження максимальної впевненості, наказу: *Non è la mia preferita; lo sai benissimo! Elena, tu mi devi credere, guarda, te lo giuro!*

- використання імперативів: *Fidati! Fallo per me, anche per tua madre. Fallo immediatamente! Sì, non crederle, per favore! Dimmelo, non puoi nascondere! dai, avanti, è così, ammettilo perchè è evidente! Fammi finire di parlare, perchè non ho finito!;*

- вживання кон'юнктиву у реченні з емоційним контраргументом на позначення недостовірності попереднього звинувачення, спрямованого на адресанта: *Non so come ti salta in mente di insinuare, addirittura insinuare che io abbia una relazione con Federico.;*

- вживання конструкції stare+gerundio на позначення докору, притягнення уваги до факту, дії, яка відбувається у момент говоріння, а також на позначення впевненості адресата: *Di che stai parlando?! Cosa stai facendo?! Allora, stai insinuando che... Stai mentendo! Mi stai prendendo in giro!; прислівників: “sempre”, “mai”, “ora”: *Ora tocca a me!**

Серед синтаксичних МКА переважають:

- використання емпатичних конструкцій для виділення частини повідомлення, яке містить аргументативний фокус висловлення: *Il problema è che tu hai una relazione con Federico e vuoi allontanare Federico da Elena! No, guarda, sei tu che vuoi allontanare Federico da Elena. Sei tu, che stai facendo di tutto per allontanarla. Allora, non mi resta che fare i migliori auguri ad Elena e Federico! È stata lei a farlo. Non ho fatto altro che proteggerti;*

- акумуляція заперечення у рамках одного речення: *Non facevo mai troppe domande a nessuno. Non ho visto nessuno, non voglio vedere nessuno! Non dirmi che tu non hai dato quell'esame! Non ho trovato nessun'informazione, ma non dispero.;*

- перехід до гіпотаксису, простих та еліптичних конструкцій, особливо у фазі експлікації конфлікту: *Mai! E invece, no! Non è fatto per te! Mi dispiace. Perdonami! Ti prego! Non è vero! È così! È giusto. È una bugia. Sei stupido. Ho fatto la mia scelta. Basta con le stupidaggini! Dai, Giuseppe! Su, mia cara! È la vita! Lui non c'entra niente! Mai e poi mai! Silenzio! Non ho finito. Lasciami in pace. Non crederle. No, no...Ha ragione lei.;*

- порушення порядку слів у реченні: *Non è vero, questo! Ti senti in colpa? – Sì, parecchio anche. Io, di lui, mi fido. Io quello facevo in casa, ero moglie. Convintissima, io! Sto diventando io la confidente di mia madre!;*

- використання повторення однорідних членів речення, часто у комбінації з ефектом клімаксу та наростанням синонімічної інтенсивності: *Lei, lei, parli sempre di lei! Io lavoro, metto da parte dei soldi, non dormo di notte e tu, tu che fai!? Vai a sperperarli tutti, vai a giocare, esci con gli amici! Перераховані лексико-синтаксичні МКА дозволяють виділити наступні **прагматичні МКА**:*

- директиви ін'юнктивного виду, а саме імперативи, заперечні наказові конструкції, вигуківі імперативи, однослівні емотивні конструкції: *Smettila! Calmati! Guardami! Non parlare! Non mentire! Tch! Sh! Silenzio! Basta!;*

- менасиви: *E se non lo farai, ti pentirai! La pagherai cara! Non pensare cpy la passerai liscia questa volta!;*

- ескламативи: *Mamma, sempre mamma! Cielo! Madonna! Povera Anna! Bugiarda!;*

- прогібітиви з дієсловом “permettere” у заперечній формі та у стверджувальній формі з імплікацією заперечення на позначення заборони та негативного ставлення до комунікативної поведінки мовця: *Come ti permetti! Come si permette?! Non permetterti di...*;

- експліковані або імпліковані акузативи, спрямовані на партнера по комунікації: *Voi non sapete più fare maschietti! Guarda che cosa stai combinando! Lo trascuri, lo stai trascurando! Stai mentendo! Sei un bugiardo! Lui soffre di un complesso d'inferiorità!*;

- офенсиви: *Quando hai finito, ti offro una camomilla! Stava con povero Filippo, che stava male! Bella mia, non mi dire queste sciocchezze! Non ce la faccio più a sentirti, sei un egoista!*

У ході наших міркувань і з фактичного матеріалу виділяємо **риторичні МКА**, створені за рахунок комбінації МКА лексичного, граматичного, синтаксичного та прагматичного типів:

- збільшення кількості повторів різних видів як стилістичного засобу, зокрема повторення попередніх реплік – як аргументу у ролі докору, непогодження, глузування, іноді з наступним додаванням власного контраргументу: *Lasciami respirare! Lasciami respirare, ti prego! Lasciala dove sta! Ma per una volta, almeno per una volta nella vita mi puoi credere? Non capisco Elena! Ripeto, capisco Bianca, da lei mi aspetto di tutto, ma non capisco Elena. Guarda, non ho parole! Non ho parole! Pensa il caso, pensa il caso! ;*

- використання іронії як емоційного контраргументу: *Devi sempre difendere lei Lei è una santa, è una brava, la stai difendendo, è la tua preferita. È possibile che devo starvi indietro come ai due bambini, siete grandi, tutti e due! Ho saputo che sono sotto processo.;*

- збільшення кількості запитань – перепитів та риторичних питань з метою звинувачення: *Questo è il modo di comportarsi?! Vuoi sapere qual'è la verità? – Qual'è la verità? È una tua fissazione. Ma come ti permetti?! Come ti permetti?! Ma come?! Chi sei tu? Sei mio padre? Responsabilità? Quale responsalibità?!;*

У процесі ЕА вербальні МКА завжди супроводжуються невербальними МКА.

Серед невербальних МКА:

- прискорення ритму та темпу мовлення;

- інтонаційно підкреслюється кожна окрема ЛО висловлення на позначення погрози, впевненості, з метою перехопити комунікативну ініціативу;

- уникання контакту очей;

- різка зміна проксемічних показників від максимального віддалення до агресивного наближення до партнера по комунікації з метою вдарити, залякати, зайняти домінуючу комунікативну позицію;

- демонстрація НВЕ з негативною семою, які можуть бути замінені на вербальні конструкції “No!”, “Me ne frego!”, “Non è così!”, “é una bugia!”;

- часте використання заперечних кінем голови під час мовлення партнера по комунікації;

- закрита комунікативна позиція (перехрещені на грудях руки);

- порушення механізму обміну репліками;

- активна демонстрація негативних емоцій завдяки кінемам обличчя;

- зітхання, плач, мовчання на позначення гніву, болю, недовіри; відмітимо, що за даними дослідниці А.А. Бігарі, “найбільш дієвими емотивними аргументами є НВЕ – мовчання, плач, демонстрування болю, особливо у сімейному дискурсі” [10:12].

- заповнені паузи, пауз підбору слів та хезитації.

Висновки. Таким чином, у процесі ЕА в усному теледискурсі італійського ток-шоу присутні МКА: їх висока концентрація свідчить про зміщення процесу комунікації у бік некооперативності відносно шкали “кооперативність / синхронія – некооперативність / асинхронія”. МКА виділяються в лексичному, граматичному, синтактичному, прагматичному, риторичному та НВ аспектах. Дистрибуція МКА залежить від мовленнєвих жанрів та конфігурації адресантско-адресатних пар. Так, найвища їх щільність характерна для сварки, звинувачення у побутовому дискурсі у таких рольових конфігураціях, як ГЕРОЙ – ГЕРОЙ, ГЕРОЙ – АУДИТОРІЯ. МАК практично не зустрічаються у мовленні ВЕДУЧОГО та ЕКСПЕРТА. Комбінуючись, МКА приймають участь у побудові аргументаційних некооперативних тактик, реалізація яких призводить до виникнення конфлікту.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним є подальше дослідження МКА у процесі раціональної аргументації, специфіка дистрибуції МКА у мовленні учасників комунікації різного віку та статі, а також відповідно до чотирьохкомпонентної структури даного виду дискурсу, зокрема аргументативного, аксіологічного, інформаційно-презентаційного та авторитарно-авторитетного компонентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова. А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Вид-во Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 1997. – 311 с. 2. Люшинська О.Х. Аргументаційний аналіз відеореклами // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 132-134. 3. Охріментко В.І. Процес аргументації як глобальне явище: аргументації на модель прототипічного рекламного тексту // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 175-179. 4. Скуратовська Т.А. Аргументація в юридичному дискурсі: тактика та прийоми // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – Вип. 5. – К., 2001. – С. 205 – 210. 5. Коваль Н.Є. Аргументативний дискурс у законодавчих текстах // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. пр. – Вип. 10. – К., 2006. – С. 436-441. 6. Соболев О.Ю. Поліфонія заперечення як основа його аргументативної функції у французькому дискурсі преси // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр. – Вип. 16. – К., 2006. – С. 169-176. 7. Белова А.Д. Емоційна аргументація // Мова у соціальному і культурному контексті: зб. наук. п. – К.: Логос, 1997. – С. 184-191. 8. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Академія, 2004. – 342 с. 9. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектура, варіативність. – К., 2002. – 391 с. 10. Бігарі А.А. Дискурс сучасної англійської мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2006. – 21 с.

КРОМБЕТ О.В.

Київський національний лінгвістичний університет

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ ГРАМАТИСТІВ XVI СТ. У РОЗВИТКУ ТА ВСТАНОВЛЕННІ ОРФОГРАФІЧНОЇ СИСТЕМИ

В епоху Відродження французька мова стала самостійним об'єктом дослідження у зв'язку з появою французьких граматик, які мали на меті встановити норми французької писемно-літературної мови. Головним завданням граматистів XVI ст. була проблема співвідношення усної мови писемній. Безсумнівно, на сучасному етапі розвитку французької мови питання орфографії і графіки посідають важливе місце у наукових розвідках видатних лінгвістів епохи.

Варто згадати французьких діячів: Н. Каташ, Р. Тімоньє; російських вчених: В.Т. Гака, О.О. Реформатського, Т.М. Ніколаєва, Т.О. Амірову, Г.Г. Крючкова.

Отже, **актуальність** запропонованого наукового дослідження зумовлена постійним інтересом сучасного романського мовознавства до вивчення орфографії та графіки як системи мови.

Якщо говорити про орфографію і графіку XVI ст., цим питанням займалися відомі граматисти епохи. На перший погляд граматисти не мали жодного стосунку до поняття орфографія (від грец. *ortos*, правильне і *graphê*, написання). Проте граматикою Середньовіччя, як першого лінгвістичного досвіду, називали дидактичний твір, що описував елементи й засоби мови й створював правила її правильного застосування [1]. В зв'язку з цим **метою** нашої роботи є вивчення історії розвитку теорії французької орфографії, шляхом встановлення та аналізу нововведень різних граматистів епохи. **Матеріалом дослідження** слугують теоретичні праці, які розкривають діяльність граматистів XVI ст. в сфері французької орфографії.

Об'єктом нашої роботи є наукові роботи лінгвістів XVI ст. **Предметом** є графічні особливості фонетичних звуків граматистів епохи, які працювали над стандартизацією французької мови.

В епоху Відродження питання встановлення єдиних орфографічних норм французької національної писемно-літературної мови встало з більшою гостротою ніж у попередні роки. У той час орфографія виступала видимою стороною мови, нормованою мовою письма, мовою школи, а отже, і мовою держави [2:35].

Відомо, що французька орфографія базується на латинській, яку поступово пристосовували до нової системи звуків. Саме тому вона складається з традиційних елементів, до яких у процесі розвитку додалися нові елементи. Латинська орфографія була фонетичною: кожна літера відображала один звук, тоді як сполучення голосних відбивали всі відтінки звуків, наприклад, звук *e* міг бути коротким чи довгим, відкритим чи закритим, тому для передачі його фонетичного значення потрібно було застосовувати сполучення літер [3:420].

Як правило, протягом століть фонетика швидко змінюється, як наслідок змінюється і орфографія, що призводить до ускладнення її розуміння наступним поколінням. За умови, що орфографія залишається незмінною або зміни відбуваються поступово, вона більше не відтворює реальні звуки мови, а лише фіксує попередні фонетичні явища. Дистанція між фонетикою і графікою збільшується. Орфографія залишається близькою до своїх витоків і називається етимологічною [4:89-90].

Французька орфографія ніколи повністю не була фонетичною за винятком вираження декількох звуків (*p*, *t*, *b*, *o*, *i* та ін.) або звуків в певній позиції (початковий *s* чи *s* перед глухими приголосними) [3:420]. У XVI ст. спостерігалася присутність двох орфографічних традицій: *етимологічної*, яка наслідувала традиції середньофранцузької мови і *фонологічної*, яка тяжіла до старофранцузької.

Представники етимологічної орфографії (Жан Пальсграв, Жак Дюбуа (Сільвіус), Робер Етьєн), графоцентристи за словами Беата Варга [5:94],

стверджували, що письмо має бути простим і ілюструвати латинську етимологію слів. Саме тому, їх тексти не відображали реальної вимови XVI ст.

Прихильники фонетичної орфографії (Луї Мегре, Онора Рамбо, Петрус Рамус), фоноцентристи [5:94], намагалися зафіксувати мовлення, спираючись головним чином на фонологічний принцип написань. Для них головне було співвідношення звукової системи французької мови графічній.

Таким чином, в таблиці 1 викладено основні ідеї граматистів щодо принципів розвитку французької орфографії XVI ст.

Таблиця 1

Класифікація лінгвістів за орфографічними традиціями XVI ст.

Прихильники <i>етимологічної</i> орфографії	Прихильники <i>фонетичної</i> орфографії
Жан Пальсграв (1530 р.)	Луї Мегре (1550 р.)
Жак Дюбуа (1531 р.)	Петрус Рамус (1572 р., 1582 р.)
Робер Етьєн (1557 р.)	Онора Рамбо (1578 р.)

Як не дивно, сьогодні тексти епохи Відродження зрозумілі сучасному читачеві без словника і перекладу. Проте, звернувшись до оригінальних текстів авторів XVI ст., спостерігається значна різноманітність і відмінність в орфографії того часу від сучасної орфографії французької мови [6:6]. В епоху Відродження проблемою нормалізації французької орфографії займалися відомі граматисти, роботу яких варто назвати ліберальною. Вони вважали, що правильне застосування мови можливо було почути лише в межах ринку, парламенту і самого Лувру [2:31]. Лінгвісти робили ставку на заможні версти населення, не беручи до уваги, що мова змінювалась в залежності від регіонів. Однак в своїх граматиках діячі XVI ст. досягли значних успіхів в процесі зміни системи письма і стандартизації національної французької мови, вивели її на вищий рівень існування в порівнянні з існуючими діалектами. Їх праці спростили розвиток французької мови, яка була на той час народно-розмовною мовою в порівнянні з латиною, мовою вчених, релігії [7:113].

Перша спроба систематизувати французьке письмо датувалася 1530 р., коли з'явилася фундаментальна праця (більше 1000 ст.) з французької граматики “Роз'яснення французької мови” (“*Les clarcissement de la langue francoyse*”), написана англійською мовою Жаном Пальсгравом /*Jean Palsgrave*/. Його твір був розрахований на освічене населення, яке розмовляло англійською [1]. Варто нагадати, що вищі соціальні класи Англії вели спілкування французькою мовою і дуже цікавилися її розвитком.

Більш третини своєї книги Жан Пальсграв присвятив питанню вимови. Автор зробив акцент на вимові, почавши свій твір з загальної характеристики французької вимови, і способі комбінації літер, презентувавши двомовний словник. Англійський вчений намагався представити граматику французької мови, використовуючи точні правила. Він вважав, що мова “взагалі зіпсована з причини відсутності правил і граматичних настанов” [8]. Лінгвіст вказував, що французи уникали різкого звучання, прагнули гармонії і чіткої вимови, при цьому щільно зв'язували слова між собою і робили наголос на останній склад словосполучень [9:422].

В роботі Ж.Пальсграва опис вимови був представлений як правила читання окремих літер в різних положеннях. Фонетичне роз'яснення зводилося головним

чином до порівняння французьких звуків зі звуками інших мов: французькі голосні звучали як італійські, крім **u**, який мав звук англійського дифтонга **ew**; французький **ch** відповідав англійському **sh**. У ряді випадків вказувалась інша літера, яка відповідала вимові: так **c** перед **a**, **o**, **u** читалася як **k**, в словах на **-tion** вимовлялася як **s** перед **i**, тобто **-cion**. На відміну від французьких вчених Ж. Пальсграв презентував носові голосні: описав голосні в комбінаціях, наприклад, **an**, **on** як дифтонги, які вимовлялися в ніс. Багато уваги він приділив невимовним літерам. Автор достатньо ретельно розглянув варіювання звукової форми слова в потоці мовлення, наприклад, вимова кінцевого приголосного перед початковим голосним наступного складу і його випадіння перед приголосним, елізію кінцевого перед голосним [9:422-423].

Однак Пальсграв не описав артикуляцію і звучання. У роботі присутня лише коротка примітка щодо підвищення тону на наголошеному складі і високому завершенні питання.

У кінці першого розділу граматики автор презентував декілька текстів в орфографічному записі і в англійській графіці, продемонструвавши різницю між написанням і звучанням французької мови. Таким чином, Пальсграв став першим автором, що створив щось подібне до фонетичної транскрипції [9:423]:

орф.: Au diziesme an de mon doulant exil;

тр.: Av ʔdiziem ʔavn ʔde ʔmon ʔdovlavnt ʔevzil.

Праця Пальсграва “Роз’яснення французької мови” стала першим повним висвітленням французької мови, яка містила, хоча і обмежені відомості про вимову.

Багато граматистів завзято намагалися скласти правила французької мови латиною. Так, завдяки Жаку Дюбуа /Dubois/ в 1531 р. у Франції вийшла з друку “Латино-галльська граматика” французької мови (“*La Grammatica latino-gallica*”), в якій теорія і практика мови не розрізнялися. Вона була написана латиною, оскільки латинська мова залишалася всезагальною мовою, мовою освіти епохи, а автор, в свою чергу, бажав вразити не лише французів, а й іноземців [1]. Дюбуа висвітлив труднощі досвіду французьких граматистів, які намагалися трактувати французьку мову, виходячи з латини. Його робота була первинним досвідом історичної фонетики, хоча сучасні лінгвісти вважають її не досить вдалою [3:21]. Проте Ж. Дюбуа був першим, хто вжив нові для французької орфографії знаки: гравіс і трема [10:39-40].

В 1543 р. в Женеві була опублікована ще одна граматика латинською мовою Жана Гарньє. В невеличкому розділі “Про літери” лінгвіст представив букви, які використовувалися у французькій мові. У своєму науковому творі автор вперше згадав про присутність німих літер у французькій мові, пояснюючи різне читання приголосних літер в залежності від оточуючих голосних, наприклад, **s** як тверде **s** і більш м’яке **z** або два способи читання літер **c** і **g** тощо. Щодо літери **e**, вона могла читатись двома способами, на що впливав наголос. Проте Ж. Гарньє забув про третє читання **e** як [ɛ], про що писали інші автори. Слід зазначити, що поряд з ретельним вивченням звуків французький діяч нічого не згадав про артикуляцію.

Не слід забувати про ще одного наукового діяча, який виступав за перебудову французької мови, зокрема за етимологічну орфографію. Йдеться про Робера Етьєна – автора “Трактату про французьку граматику” (“*Traicté de la*

grammaire françoise”), який був виданий в 1557 р. Варто відзначити, що його праці, на думку А. Доза, не вистачає оригінальності і вона не заслуговує на успіх, який випав на її долю [3:21]. Робер Етьєн зробив значний внесок у розвиток французької мови, запропонувавши термін *dictionnaire* “словник” для позначення переліку слів. Слово *dictionnaire* походить від середньовічної латини < *dictionary*, в свою чергу < *dictio*, означає “акт говоріння” або “перелік слів”. У 1539 р. Р.Етьєн опублікував Французько-Латинський словник, який включав слова і манери французького мовлення, перекладені латиною (*Dictionnaire Francois latin contenant les motz et manieres de parler françois tournez en latin*). Робота нараховувала 9 тис. французьких слів, кожне з яких мало латинське визначення. У другому виданні кількість слів збільшилася до 13 тис. Слід додати, що лексика словника була спеціалізованою [8].

Підсумовуючи першу половину XVI ст., варто згадати відомого французького граматиста Фердинана Брюно, який вважав, що граматисти певною мірою змінили письмо, спираючись на правила латини, повернули французьку мову до її витоків завдяки своїм, частіше суперечливим, теоріям [4:24-25]. Тим самим, французька мова втратила певну індивідуальність. Лінгвіст наголошував, що в жодному випадку не варто було перероблювати мову або заново створювати її. Реформи мови представленого періоду не були значними і не привели до унормування орфографії.

Автори граматик другої половини XVI ст. помітили, що читання літер в межах слів не було однаковим і часто не відповідало їх алфавітному значенню. Саме тому, вони підняли питання щодо усунення таких невідповідностей шляхом реформування писемності, спираючись на звуковий склад французької мови.

Ще у 1542 р. фонетист Луї Мегре /*Louis Meigret Lionoes*/ виступив проти орфографії свого часу, наголошуючи, що через свою запутаність та велику кількість зайвих літер французька писемність XVI ст. не відображала вимову [11:48]. Вже в 1550 р. Л. Мегре видав граматику французькою мовою “Трактат про французьку граматику” (*Le tretté de la gramme françoese*”), в якій, звільнюючись від впливу латини, спирався на мовні норми “доброго товариства” [3:21]. Автор з граматичної точки зору диференціював правильну мову від неправильної, запропонував особливу графічну систему, яка наближалася до вимови сучасної французької мови [12:88]. На його думку, писемність – лише зображення мовлення, і її будуть вважати невірною, якщо вона не буде відповідати звукам. Його проект полягав у встановленні правил близьких до вимови шляхом загального спостереження, а також у фіксуванні графіки, базуючись на усному застосуванні. Орфографічна норма мала відповідати повсякденному вживанню, адже ми пишемо так, як вимовляємо. Мегре критикував невідповідність голосних літер звукам, особливо при позначенні дифтонгів і простих голосних. На його думку, в даному випадку здогадка відіграла головну роль при вимові, а не її нормування [9:424].

У французькому алфавіті, який запропонував Луї Мегре, представлено сім голосних: відкриті **a**, **e**, закриті **e**, **i**, закриті **ou** [**u**], відкриті **o** і **u** [**y**]. Щодо приголосних, лінгвіст групує їх в залежності від місцеположення та способу творення [9:424]:

- 1) **b, p, f, ph** (при вимові **ph=f**), **u** приголосний, тобто [v];
- 2) **c, g, ch**, а також задньоязикові **k, q** (мають той самий звук, що **c**);
- 3) передньоязикові **d, t, th** (при вимові **th=t**);
- 4) передньоязикові щільні **s, z, ç, çh** або **s** м'яке;
- 5) **l, n** і сонанти **l, ñ**;
- 6) **m, i** приголосний [nj].

Нововведенням з боку Мегре стала літера **c** з “хвостиком” (**ç**) з іспанської мови на позначення **c** [s] перед **a, o, u**. Абсолютно новим для французької графіки XVI ст. став знак **ñ** (іспанський) [nj] і **l** для [ñ].

Луї Мегре був єдиним граматистом своєї епохи, який відважився використати запропоновану орфографію в своєму “Трактаті про французьку граматику” (див. рис. 1). Але його нетрадиційна орфографія не була прийнята сучасними вченими, збереглося лише використання знака **ç**.

Мегре пропонував зміни в написанні слів, виступаючи проти етимологічного фіксування слів і різних контекстуальних омонімів. Проте в роботі Мегре не було представлено фонетичних даних; автор використовував їх лише у випадках констатації звукового розрізнення, а не для опису артикуляції чи звучання.

Більш точний фонетичний аналіз і більш радикальну реформу графіки запропонував П'єр де ла Раме, в латинізованій формі Петрус Рамус /*Petrus Ramus*/, в своїй “Граматиці” (“*Gramere*” de *Pierre de la Ramée*), яка вийшла першим виданням у 1562 р. і була перевидана у 1572 р. Автор розширив друге видання “Граматики”, запропонував нову класифікацію, нові визначення, надавши їй чіткості [3:21]. Лінгвістична праця Раме, яка мала величезний успіх в XVI ст., представляла собою діалог вчителя і учня (Мегре і Раме) [8]. Під впливом греків і римлян, Рамус стверджував, що потрібно було фіксувати на письмі говоріння, бо кінцева мета письма – передавати звуки; виправлено мало бути те письмо, яке не відображало звучання. Автор стверджував, що розбіжність між написанням і вимовою – результат зміни останнього при збереженні старої письмової форми. Рамус виступав проти написання невимовних літер, наприклад, звук [ʃ] фіксував за допомогою сполучення літер **ch**, так як сам звук не відображав ні **c**, ні **h** [9:425].

Для позначення голосних Рамус дотримувався античної традиції: виділяв 5 літер на позначення французьких голосних: **a, e, i, o** [C], **u** [y] [9:528]. Лінгвіст не враховував носові голосні, які вже існували в вимові того часу, проте запропонував реформи щодо надання характерних рис фонемам, які не існували в

Рис. 1

“Трактат про французьку граматику”

Луї Мегре

(1550 р.)

j'appelle le nom surposé ou apposé,
celuy qui gouuerne le verbe, & le sousposé ou sousposé,
celuy qui est gouuerné; come Pierr' eyme Laorena, la ou
Pierre, et le surposé, & Laorena, le sousposé: ce que ne
se doit pas entendre selon l'ordre de parolles, mais selon
[49] le sens: car celui qui gouuern' est reputé & verbe
actif, come ayant, & celui qui est gouuerné, come patient:

латинській мові, наприклад, розрізнення літери **u** та літери **v** (в епоху Відродження була відсутня їх диференціація), а також трьох “**e**”: **e** [ə], **é** (акут) [e] і **è** (гравіс) [ɛ] [8; 12:204]. Однак ці нововведення зазнали невдачу серед друкарів.

В класифікації приголосних Рамус певною мірою відійшов від латинської традиції і створив свої власні групи. Перш за все виділив напівголосні, які поділив на “рідкі” (“*liquides*”) і “тверді” (“*fermes*”). У першу групу потрапили сонанти, деякі шумні щілинні; в другу – інші щілинні. Для кожного приголосного запропонував окрему літеру. Категорію німих складали зімкнені, для яких збереглося традиційне позначення, за винятком фонему [k].

<i>Vçñõs</i>	<i>Vçñõs</i>
<i>mçintçnat a la kõ-</i>	<i>maintenant a la con-</i>
<i>vçnāçç du nom & du</i>	<i>uenāçe du nom & du</i>
<i>vçrbç. p. La kçnvç-</i>	<i>verbe. p. La conue-</i>
<i>nāçç du nom avçç</i>	<i>nance du nom avçç</i>
<i>lç vçrbç et çn nom-</i>	<i>le verbe est çn nom-</i>
<i>bçç & çn pçrsonç. Lç</i>	<i>bçç & çn pçrsonne. Le</i>
<i>nom pçrçdçnt dç-</i>	<i>nom pçrçdçnt dç-</i>
<i>vānt lç vçrbç et içç</i>	<i>uant le verbe est icy</i>
<i>apçle supç, Lç vçrb-</i>	<i>appelle suppoçt, Le</i>
<i>bçç apç.</i>	<i>verbe apçoçt.</i>

Рис. 2. Граматика”
П’єра де ла Раме (1572 р.)

використовувати в своїй праці орфографічні виправлення [1].

У свою чергу граматист Онора Рамбо /*Honorat Rambaud*/ запропонував граматику, яка базувалася на вимові. Вчений вважав, що варто збільшити кількість латинських літер для графічного позначення нових французьких звуків. Автор презентував 24 нові літери (загальна сума 52), значна кількість яких нагадувала символи грецької, латинської і французької мов, проте прочитання було неможливим без попереднього вивчення [5:95]. За часів Рамбо, багаті люди спілкувалися і писали французькою, хоча рідною мовою залишався діалект (патуа). Щодо бідняків, то вони не володіли французькою. Тому граматика Рамбо була розрахована на заможні версти населення, але мала на меті поширення писемної французької мови серед людей з народу. Незважаючи на графічну єдність, робота О. Рамбо не була схвалена ерудитами епохи, оскільки етимологічна орфографія дозволяла зберігати стійку мову, а орфографія, яка копіювала вимову, піддавалася історичним змінам [8].

Всі попередники відомого лінгвіста Теодора де Беза /*Théodore de Bèze*/ займалися фонологічними питаннями: відображенням на письмі фонемного складу слів. Саме тому в їх працях не було фонетичного опису французького мовлення, характеристики якого стали важливими при вивченні мови.

В 1584 р. Теодор де Без видав в Женеві невеличкий мовознавчий труд “Про правильну вимову французької мови” (“*De franciscae linguae recta pronuntiacione*”), присвячений вивченню вимови французької мови. У своїй праці автор перш за все дав загальну характеристику французького мовлення, зазначив її швидкість, плавність і злитість. Автор попереджав про типові помилки, які властиві німцям: змішання **b** і **p**, **d** і **t**; або іспанцям: заміна початкового **v** в *vin* на **b**. При презентації голосних Без вказував у деяких випадках на артикуляцію, наприклад, широко

відкритий рот при **a**, зіткнення язика з зубами при **e**, зближення губ при **u** [y]; зазначена схожість приголосних **c** [k] і **g** [g], змикання губ при **m**. Варто зауважити, що ці данні вже були присутні в старих латинських граматиках, саме тому автор частіше орієнтувався на “природну” вимову, тобто латинську [9:426].

Оскільки в цей час не спостерігалася різниця між звуком та буквою, дифтонгами називали всі голосні диграфи, одночасно Теодор де Без вказував, що **ai** відповідав відкритому **e** [ɛ]; **au**, **ao** при вимові не відрізнялися від **o**; **ou** читалася як німецьке **u** [u], **eu** представляла собою змішання звуків **e** та **u** [9:426].

У своїй роботі “Про правильну вимову французької мови” Без притримувався ідеї, що не варто було підпорядковувати письмо мови фонетичним змінам. Такий процес призводив до неточності і непостійності мови, тому що вимова змінювалася не лише в залежності від регіонів, а й з плином часу [5:95].

Отже, основною роботою лінгвістів другої половини XVI ст. було співвіднести норми усного мовлення писемності. Проте спроби привести орфографію французької мови в повне співвідношення з нормами вимови в певній мірі зазнали невдачу, оскільки письмо прагнуло стабільності, а усне мовлення зазнавало змін протягом віків [13:189].

Здійснений нами аналіз дозволив зробити такі висновки: по-перше, орфографія граматистів XVI ст. змінювалася в залежності від вподобань авторів епохи. По-друге, не існувало єдиної думки щодо стандартизації системи французького письма. І таким чином, орфографія епохи Відродження представляла собою сукупність запропонованих аналізів, які демонстрували функціонування і розвиток французької національної писемно-літературної мови.

У подальшій роботі ми маємо на меті синтезувати дослідження видатних діячів епохи Відродження в процесі уніфікації письма; висвітлити основні графічні правила кодування мовлення. Такий матеріал допоможе пояснити процес адаптування іншомовних слів у французькій мові, які є об’єктом нашого наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Piron S.* La grammaire du français au XVIe siècle // *Correspondance*. – 2008. – Vol. 13, № 4. – Режим доступу: <http://www.ccdmd.qc.ca/correspo/Corr13-4/Histoire.html>.
2. *Cerquiglini B.* Faut-il défendre la langue française? // *Revue d'Etudes françaises*. – 2002. – № 7. – С.25-39.
3. *Доза А.* История французского языка: Пер. с фр. Е.Н. Шор. – М.: Изд-во иностр. лит., 2003. – 471 с.
4. *Brunot F.* Précis de grammaire historique de langue française – P.: Masson, 1899. – 608 p.
5. *Varga B.* Ecrire: transcrire ou bien orthographier? // *Revue d'Etudes françaises*. – 2002. – № 7. – С. 89-98.
6. *Giovanoli M.* Les réformes de l'orthographe française. Une approche historique, contrastive et prospective [Електронний ресурс] – Neuchâtel: Université de Neuchâtel, 2006. – 65 p. – Режим доступу: [http://www.ciiip.ch/pages/home/DLF/fichiers/memoire_myrtia_giovanoli_corr_31mai07\(1\).pdf](http://www.ciiip.ch/pages/home/DLF/fichiers/memoire_myrtia_giovanoli_corr_31mai07(1).pdf).
7. *Rebourcet S.* Le français standard et la norme: l'histoire d'une “nationalisme linguistique et littéraire” à la française // *Communication, lettres et sciences du langage*. – 2008. – Vol. 2, № 1. – P. 107-118.
8. *La Renaissance.* L'affirmation du français (XVI siècle) [Електронний ресурс] / *Leclerc J.* Histoire de la langue française. 2007. Режим доступу http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/francophonie/HIST_FR_s5_Renaissance.htm.
9. *Гордина М.В.* История фонетических исследований (от античности до возникновения фонологической теории) – СПб: Филол. фак-т, 2006. – 538 с.
10. *Станіслав О.В.* Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії: Дис. ...канд.філол.наук: 10.02.05. – К., 2005. – 181 с.
11. *Сидельникова Л.В.* Фонетико-графічні особливості пікардійського діалекту старофранцузької мови (на матеріалі поезії XIII століття): дис. ...канд.філол.наук: 10.02.05. – К., 2001. – 213 с.
12. *Picoche J. Marchello – Nizia Ch.* Histoire de la langue française. – P.: Nathan, 1994. – 400 p.
13. *Амирова Т.А., Ольховикова Б.А., Рождественский Ю.В.* Очерки по истории лингвистики. – М.: Изд-во “Наука”, 1975. – 559 с.

ГІПО-ГІПЕРОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ЛЕГАЛЬНИХ ДЕФІНІЦІЯХ: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПІДХІД

(на матеріалі французької мови)

Постановка загальної проблеми. У лексичній системі широко допускається існування семантичних ієрархічних парадигматичних відношень, названих Дж. Лайонзом гіпонімією [1:347]. Проте, як це підкреслює сам Лайонз, “ця концепція ієрархії не є новою, оскільки в лінгвістиці це один із смислів включення” [там само].

Гіпо-гіперонімічні відношення (ГТВ) певним чином замінюють відмінність, указану Аристотелем, між видом і родом. *Homme (вид) = animal (рід) raisonnable* (видова відмінність). Інтерес такої зміни термінології полягає в переході від об’єктів (рід і вид) до відношень між знаками (гіперонім / гіпонім), що дозволяє перейти від так званих “онтологічних” відношень, що стосуються речей, а не мови, до лексичних відношень і розглядати мовний рівень автономно [2; 3:86]. Інша перевага – менша поляризація лише іменників: тепер можна сказати, що дієслово *marmonner* є гіпонімом *parler*, тоді як, зазвичай, це відношення не враховується, коли ми розмірковуємо в термінах роду й виду. Але у випадку ГТВ між дієсловами краще говорити не про зв’язок включення, а про імплікацію: *ronfler* імплікує *dormir*, що може породити проблему відмінностей між гіпонімією й синонімією [2:80]. З цього приводу О.Л. Рублева зауважує: “Синоніми ґрунтуються на нульовій семантичній опозиції й тотожні в денотативному значенні, хоча можуть розрізнятися стилістично. Гіпоніми ґрунтуються на приватній опозиції включення виду до роду. Їх об’єднує лише родова сема, а в синонімів тотожні і родові, і видові (відмітні) семи” [4:81]. А Р. Лендір додає, що якщо відношення синонімії є двостороннім відношенням семантичної еквівалентності: “*toute bête est un animal et tous les animaux sont des bêtes*”, то гіперонімічне відношення є одностороннім. “*Une tulipe est un genre de fleurs. Mais toutes les fleurs ne sont pas les tulipes*” [5:54].

ГТВ залежать від жанру тексту [6] і найяскравіше проявляються в формулюваннях родовидової нормативної [7] (аристотельської) моделі дефініцій (рід відповідає гіпероніму, вид – гіпоніму), яка дозволяє відрізнити означуваний термін (гіпонім) від інших термінів (його ізонімів-когіпонімів – термінів одного рівня, референти яких належать до одного класу [8:12]. Гіперонім (його ще називають *включаючим або інтегратором*) [там само], як правило, виконує роль класифікатора, оскільки відносить означуване (гіпонім) до класу об’єктів, об’єднаних одним гіперонімом. Рекомендується в ролі гіпероніма обирати найближчий семантичний рід [2; 8; 9; 10], тобто рід над яким немає виду [11:271], котрий імпліцитно містить всю інформацію, успадковану від вищих класів, або в термінах семантики – архісема (архілексема), яка має на одну конкретну сему менше, ніж його гіпонім, а тому, зазвичай, є іменником загальнішої категорії [11; 12; 13; 14].

Саме ця функція гіпероніма, що дозволяє класифікувати, категоризувати терміни, а значить, контролювати їх смисли [15:86], є дуже важливою для легальної

дефініції (ЛД), яка широко використовується в законодавчому дискурсі для визначення термінів (класифікація в законодавчому дискурсі має не просто науковий, а прагматичний характер, оскільки визначає правовий режим фактів). Це, звичайно, спричиняє ще одну проблему вибору найближчого, віддаленого роду, псевдороду або його повну відсутність і обрання іншої форми представлення (напр., *l'acte authentique est celui qui...*, за цим займенником далі слідує підрядне означальне речення для визначення відмінності означуваного, де цілком очевидно, що цей займенник *celui* є ні родовим поняттям, ні архісемою, а просто релятором. Можливо, це пов'язано з тим, що класифікаційна ознака тут виражена в структурі словотвірного значення терміна *l'acte* [11:110]. Дуже часто, жоден формальний критерій не відрізняє реляційну дефініцію від родо-видової: *estimable: digne d'estime, velu: couvert de poils; vérification: action de vérifier; blancheur: qualité de ce qui est blanc; aileron: partie de l'aile; hêtraie: ensemble de hêtres*. Всі ці дефініції є самої найсправжнішої канонічної форми. Проте, не можна вважати їх перший елемент родовим поняттям і ставити його на чолі списку слів, щоб на його основі визначити видові відмінності. *Partie*, (частина), *ensemble* (сукупність), *qualité* (якість), *actions* (дії); *manque* (брак), *absence* (відсутність) – всі ці слова, в дійсності, можуть виражати лише відношення і багато з них є лише **синтаксичними трансформаторами** (*transformateurs syntaxiques*) [11:123]: *digne, couvert* є лише аджективатизаторами, синонімічними парафразами, так само, як і вираз з вказівним займенником *celui qui* є означувальною трансформацією, детермінантом; *qualité, action* лише показують, що означуване слово є номіналізацією прикметника чи дієслова; *manque, absence*, що слово-корінь заперечується. Ж.Рей-Дебов склала список слів, що служать “родовими поняттями” для перших 749 дефініцій словника *Petit Robert*. З 749 слів, ужитих, як родові поняття, майже половина складають терміни, що денотують відношення, які не можуть бути виражені архісемами [11-124]. Це викликано в першу чергу семантичними й формально-семантичними особливостями означуваних термінів в ЛД, які на відміну від словникових загальновживаних означуваних є набагато специфічнішими поняттями і мають багатокomпонентну структуру (від двох до по-де-куди п'яти елементів), яка частіше всього набуває форми парафрази (напр., *politique d'aide au logement*). Зрозуміло, що в кожній галузі фігурує свій набір домінуючих класифікаторів. Жоден гіперонім не представляє сам по собі найближчий рід: гіперонім є відносним поняттям і залежить від галузі й точки зору. Підстави цього вибору є практичні й педагогічні, що відносяться до компетенції означувача й користувача дефініції [8; 16].

Семантика слів та логічні обмеження (заборона тавтології, вимога приналежності означуваного й означуючого до однієї граматичної категорії, яка впливає з принципу заміщення означуваного означуючим та ін. [9], змушують лексикографів і термінологів використовувати в якості родового поняття меронімі-голоніми типу: частина-ціле, елемент-множина тощо, що дає привід деяким лінгвістам [2; 8; 10; 16; 17; 18; 19; та ін.] відносити їх до ГГВ, оскільки вони також є відношеннями підпорядкування, хоча інші лінгвісти проти такого включення й пропонують розглядати їх окремо [20; 21]. Меронімічні (партитивні) відношення мають певні особливості, зокрема, якщо гіпонімія, окрім включення, ґрунтується ще й на імплікації, то меронімія не відповідає їй. Напр., *c'est un coude* не імплікує *c'est un bras*. Слід проте уточнити, що Ж. Клебер та І. Тамба [22:21; 23] зазначають певне

число випадків, де імплікація залишається дійсною і для меронімії. Це має місце у випадку предиката локалізації, коли частина тісно локалізується в цілому. Напр., якщо ми знаходимося в Парижі, а Париж є просторовою частиною Франції, значить ми точно знаходимося у Франції [22:21]. Але в інших випадках це не так.

Гіперонім нав'язує свої властивості своїм гіпонімам, зате “ЦІЛЕ” має властивості, які не обов'язково передаються його частинам. Напр., у людському тілі голова й ноги є частинами тіла, але вони не мають одні й ті ж властивості. Існує також складність вирізнення гіпонімічного відношення від меронімічного типу “член-зібрання”: *ensemble, groupe, réunion, collection, famille, grande quantité, total de...* (невпорядковане зібрання), *suite, succession de* (впорядковане зібрання) [15].

Зрештою, існують певні субстантиви, а ГГВ характерні в першу чергу для іменників, які належать відразу до кількох ієрархій. Напр., *стіл* належить до гіпонімічної ієрархії. і до спеціально виокремленої меронімічної. Так, М. Саль [24:35] зазначає, що номінальна синтагма *le mobilier* є одночасно назвою класу і колективною назвою для одних і тих же індивідуальних сутностей: *chaise, lit, table, fauteuil* тобто належить до кількох ієрархій [там само].

Меронімічні відношення набагато складніші за гіперонімічні і їх визначення вимагає використання дуже різних і дуже широких логічних, референційних, семантичних, когнітивних і соціальних знань і навичок, зокрема, що стосується відношення включення.

Ці та інші причини змушують законодавця звернутися до іншого типу дефініції, не гіперонімічної (інтенсійної, суттєвої), де означення йде від виду до роду, а до гіпонімічної (екстенсійної, де означення йде від гіпероніма до гіпоніма), яку ще називають описовою дефініцією [25]. Цей гіпонімічний тип дефініції полягає в перерахуванні термінів, що знаходяться в залежності від гіпероніма, тобто це власне поділ загальних концептів на менш загальні. Така дефініція дуже схожа на таксономію і породжує проблему відмінності між лексичною гіпонімією й технічною таксономією, що пов'язано з екстралінгвістичним (прагматичним та культурним) характером цієї останньої. Лексичні ряди, на противагу чисто таксономічним (напр., таксономія в біології) не перевищують трьох-чотирьох рівнів. Ієрархізація вгору блокується присутністю дуже загальних імен типу: *personne, fait, chose, etc.*, а ієрархія вниз перетворюється в розгорнуту парафразу: напр.: *établissement fonctionnant selon un rythme approprié* [1:a.228]. Ми висуваємо гіпотезу, що ГГВ в ЛД мають довільніший характер, ніж у науці, де намагаються звести цю довільність до мінімуму, а їх гіпонімічні ряди є набагато довшими, ніж у чисто лексичній ієрархії і перетворюються в справжні тематичні підгрупи, поля, які є ієрархічно співвіднесеними.

Вищезазначені причини змушують законодавця звернутися ще до одного, дуже численного типу ЛД: функціональних, генетичних, операційних тощо, які денотують відношення причини, цілі, стану, індивідуальні властивості й якості, процеси, функції, результати і т.д., де родове поняття виражається парафразою, не будучи при цьому гіперонімом (архісемою), і виступаючи швидше ідентифікатором, означуваного концепту. Маркерами таких відношень є: *moyennant, par lequel, produit (par, à partir de), provenir de, résulter, avoir pour fonction, avoir pour / comme objet, servir (à, de, pour), utiliser afin, capable de* тощо. [10:124]. Напр.: “*La cession a pour but d'assurer...*” [1:a.1268.]. Для таких відношень П. Лера пропонує назву

“функціональна гіперонімія” [2:80], де родовим елементом з онтологічної точки зору виступає предикат-аргумент, який є скоріше ідентифікатором, а не класифікатором. У цих дефініціях відношення розглядаються ним як “псевдо-ієрархічні”, в тому сенсі, що засіб підпорядковується цілі, наслідок – причині тощо [там само:82]. Їх також можна розглядати як відношення імплікації, хоча суміжність (меронімія) і причинність ніколи не розглядалися лінгвістами в термінах ієрархії [2:83], не дивлячись на те, що їх врахування в дефініціях вважається дуже корисним не лише послідовниками Е. Вустера, а й прагматиками, такими як, напр., Р. Дюбюк [26]. Це так звані функціональні дефініції. Вони не розкривають суть поняття за допомогою істотних ознак, а визначають ціль чи мету, спосіб їх досягнення тощо. Вони є частими в законодавчому дискурсі.

Існує ще один великий клас дефініцій власне дефінітивного типу, так званий метамовний [38], маркерами яких є дієслова (апелятиви й сигніфікативи): *appeler, entendre, être dénommé, désigner, signifier, etc.*, але який має значні особливості й заслуговує на окреме дослідження.

Отже, **об’єктом дослідження** є гіпо-гіперонімічні відношення в легальній дефініції. **Матеріал дослідження** – французькі законодавчі тексти. **Завдання дослідження.** Класифікувати способи вираження (семантичні й формально-семантичні) ГГВ у ЛД, виявити домінуючі типи гіпонімів і гіперонімів, охарактеризувати комунікативно-прагматичні особливості ГГВ (тактику й стратегію законодавця), відмінність між дефініцією й чистою класифікацією.

Актуальність дослідження. Аналіз останніх публікацій. Кількість досліджень, присвячених ідентифікації ГГВ за допомогою типових лексико-синтаксичних маркерів, як доказ регулярності мовних явищ та системності лексики для створення механізмів автоматичного виявлення ГГВ в корпусах текстів для потреб термінографії [26: 137] тощо, продовжує зростати [7; 27; 28; 29 та ін.], що сприяє теоретичному й практичному розвитку лінгвістики й обумовлює актуальність даного дослідження, а вивчення й характеристика комунікативно-прагматичних особливостей ГГВ в ЛД, які ще не були предметом дослідження у вітчизняній лінгвістиці, доповнює цю лінгвістичну перспективу й дозволяє краще зрозуміти роль законодавця й судді в кваліфікації (контролі) правничих фактів та підтверджує необхідність продовження дослідження мовних явищ з погляду інтерпретативної семантики Ф. Растьє, яка є теоретичною основою нашого дослідження [14].

У французьку літературу термін “гіпонімія” був введений А.Ж. Греймасом [30:262]. Для нього, як і для Г.Гійома [31], це відношення включення між лексемами в термінах екстенціонала чи інтенціонала. Б. Потьє розглядає ГГВ в термінах семного аналізу [12; 13]. На мовному рівні Б. Потьє обирає термін не “семантичне поле”, а **таксему** (архісемему або класему), яка складається “з ряду знаків, семем яких мають певну кількість сем, спільних в конкретній соціокультурній ситуації” [12:37].

Зате на думку Ф. Растьє, ГГВ – це вид семантичного поля, що застосовується не до лексем, а до семем чи мінімального класу (таксем), що спирається на досвід, тісно пов’язаний з темою [14]. На вищому рівні говорять про “домени” й “виміри”, які підтримують досить тісні зв’язки з референтом і міцно пов’язані з перцепцією мислячого суб’єкта [там само]. Це ті самі аристотельські типи родів.

Теорія ГГВ знайшла свій подальший розвиток у роботах [18; 28; 29;32; 33; 34; 35; 36] як відношення включення для екстенціонального семантичного вивчення.

Серед останніх публікацій, що стосуються безпосередньо нашої проблематики, слід відмітити працю Евелін Мартен [37], яка визначає ГГВ як тематичні на основі синекдохи (меронімії), що містить відношення включення, маркерами якого є: *inclut, comprend, est dans la classe / famille de, figure parmi, appartient à la classe / famille, ensemble* та відношення складу, маркерами якого є *partie de, composé de, fait de, formé de, constitué de etc.* Напр.: “*Un logement ou habitation comprend...*” [1:a. R.11-1]. “*Les archives sont l'ensemble des documents...*” [1:a.1979]. “*La communauté se compose... des acquêts... des économies faites sur les fruits et revenus de leurs propres biens*” [1:a.1401].

На думку практично всіх лінгвістів базовою лексико-синтаксичною структурою ГГВ є конструкція “ієрархія-бути”: *SNa être un Nx* [11; 38, 39; 40; 41]. У цій фрастичній структурі N_x може, на вибір, бути визначений класифікуючим іменником типу: *sorte, espèce, type, variété, genre, famille* тощо, які Ж. Клебер вважає метамовними [22]. Слід уточнити, що всупереч Д.А. Крузу [15], присутність цих модалізаторів тлумачиться деякими дослідниками як приблизна класифікація [41: 101-116], які використовуються більше, щоб показати схожість, ніж чисте включення одного класу в інший. Для Д.А. Круза [15:138-139] гіпонімічне відношення можна передати у вигляді парафрази типу *X est une sorte de Y* та *un Z est une autre sorte de Y*. Д.А. Круз [15: 95] був перший, хто зробив перепис всіх тестів, що дозволяють зробити перевірку гіпонімії, яку він називає “proof of hyponymy” [там само:95].

Окрім того, у структурі *SNa être un Nx*, якщо підмет може бути необчислюваним (речовиною, масою) або обчислюваним, іменна частина присудка (attribut), як це зазначає Ж. Клебер, “обов’язково відокремлюється і квантифікується артиклями *un* або *des*, в протилежному випадку ієрархічне відношення включення зникає” [23: 44]. Іменна частина присудка з неозначеним артиклем ідентифікує підмет як типовий випадок (або як член класу). “*Le contrat aléatoire est une convention*” [1: a.1106].

Формалізація гіпонімії може здійснюватися трьома способами: в термінах структурної семантики – (гіперонім=семема) [12; 13; 42], в термінах логічної семантики –гіперонім=концепт [43; 44], в термінах інтерпретативної (контекстуальної) семантики –гіперонім=концепт (семема)→таксема (клас семем)→домен (клас таксем)→вимір) [14].

Результати дослідження.

1. Загальна характеристика ГГВ. У лінгвістичній літературі прийнято терміни, що позначають родові поняття або сукупність, ціле по відношенню до його складових елементів, частин називати гіперонімами, а слова, що означають видові поняття або назви елемента, частини певної множини, цілого – гіпонімами [44:241].

Гіпоніми й гіпероніми утворюють гіпонімічні ланцюгові ряди, де гіпоніми займають підлегле положення стосовно гіперонімів. Гіпонімічний ряд включає один гіперонім, позначаючи загальне поняття, і принаймні два або більше специфічні терміни (гіпоніми), що мають обов’язково на одну чи кілька сем більше, ніж їх гіперонім, і має відкритий ланцюговий характер [5]. Можна вважати, що операція приєднання гіпонімів до гіпероніма може продовжуватися безкінечно, проте в

лінгвістичному плані цей процес має свої обмеження, про які ми поговоримо нижче. Гіпонімія (міжвидові відношення) існує на різних рівнях: між іменниками, дієсловами, прикметниками тощо [22].

Існування гіпонімічних відношень дозволяє нам у дискурсі називати щось з різним ступенем абстракції. Зазвичай, мовець обирає той ступінь, який йому підходить.

Гіпонімія є одностороннім (асиметричним) і перехідним (транзитивним) відношенням, тому що термін-гіпонім має обов'язково той самий характер, що і його гіперонім, але не навпаки: гіперонім не має всіх властивостей гіпоніма. *Kim* є безперечно *твариною*, але *тварина* не обов'язково є *котом*. Це одностороння імплікація. Таке відношення є транзитивне, тому що, якщо С є гіпонімом В, а В є гіпонімом А, то С є також гіпонімом А. Дійсно, якщо *сіамський кіт* є *котом*, а *кіт* є *твариною*, тоді *сіамський кіт* є також *твариною*. Інакше кажучи, будь-який елемент, взятий на будь-якому рівні ієрархії може знаходитися у відношеннях з елементом вищого рівня, який, в результаті цього, може його замінити.

Слід зазначити також, що це відношення є рекурентним. Справді, терміни з'являються без будь-якої різниці на кількох рівнях включення, як це видно на прикладах. *Le mammifère est une espèce d'animal. Le chat est une espèce de mammifère. Le birman est une espèce de chat.*

Гіпонім визначається через своє відношення до іншого терміну. Ним є ім'я, що інтегрує в своїй базовій семантиці стабільну реляційну ознаку, яку можна пояснити через: *être une sous-catégorie de, être une sous-classe de, être une sorte de...*

В теорії, будь-який гіперонім, навіть віддалений, може однозначно вирізнити той самий об'єкт, що і його віддалений гіпонім: досить, щоб поняття гіпероніма відрізнялось від поняття гіпоніма лише віртуальними ознаками. Д.А. Круз [15:155] зазначає, що використання гіпероніма завжди викликає суб-специфікацію. Норма ISO також говорить про критерій суб-поділу [9]. Це пояснює, чому в словниках використовується найближчий (безпосередній) гіперонім, який на думку П'єра Лера [2:83] є найкращим. Спільні з гіперонімом ознаки гіпонімів є залежними між собою тоді, коли вони обов'язково повинні використовуватися в різних гіпонімічних рівнях деревовидної ієрархії [45:100]. Візьмемо для прикладу відмінність між двома типами кораблів: ознаці "muni d'une chaudière" завжди передують ознака "muni de roue à aube" (приклад, узятий у Фельбера [45:100]). Зате інші ознаки є незалежними. Вони можуть "лідувати одна за одною на різних рівнях вертикального ряду понять і комбінуватися довільно" [там само:101]. Інакше кажучи, в одному й тому ж родовидовому типі незалежні ознаки можуть служити основою для різних критеріїв суб-поділу.

Семантичні гіпоніми в гіпонімічному ряду знаходяться в рівноправних відношеннях супідрядності й називаються когіпонімами [20:241].

Всі когіпоніми одного й того ж гіпероніма мають, безперечно, певну кількість спільних ознак, які точно відповідають ознакам їх гіпероніма. Нічого нам не забороняє сказати, що гіперонім має також ці ознаки *віртуально*. Інакше, як можна пояснити, що *квітка* може слугувати для позначення *тюльпана*.

Між когіпонімами немає відношення імплікації: яблуко не імплікує апельсин, тобто когіпоніми знаходяться у відношеннях взаємонесумісності. Але ця остання властивість не дійсна для дериваційних гіпонімів: *котеня* і *сіамський кіт* є

гіпонімами *кота*, не будучи при цьому несумісними: котеня може бути сіамським котом. Наслідок такої констатації полягає в тому, що обидва гіпоніми знаходяться на одній і тій же ієрархії, і що ієрархія *котеня / кіт* надзвичайно вузька, тому що вона містить лише батька (кота) й одного сина (котеня) [15].

Родо-видові відношення в гіпонімічних рядах виражаються семантично або формально-семантично [46:10].

2. Морфологічна форма означуваних термінів. Перед тим як перейти до розгляду власне ГТВ, розглянемо морфологічну структуру означуваних термінів, оскільки вона корелює з їх семантикою, яка в свою чергу впливає на форму (тип) дефініції, а також на те, чи можуть ці означувані мати гіпоніми й гіпероніми.

Означувані концепти (гіпоніми) у французькому законодавчому дискурсі з точки зору свого складу бувають однокомпонентними й багатоконпонентними, виражені повнозначними словами. Аналіз 1926 дефініцій виявив такі типи означуваних термінів: двоскладові – 322 терміни: напр.: *adoption simple, actions de formation, bail à cheptel, etc.* трискладові – 135 термінів: *acte d'administration du tuteur, action ou opération d'aménagement, commissions rogatoires internes;* чотирискладові – 53 терміни: *chambre nationale de la batterie artisanale, centre scientifique et technique du bâtiment, contrat d'intéressement des travailleurs à l'entreprise,* п'ятискладові – 7 термінів: *navires affectés aux transports maritimes de défense, office français de protection des réfugiés et apatrides, travaux de grosses réparations ou de gros entretien, etc.* Решта є однокладові: *époux, esclave, filiale, grade, etc.*

Означувані терміни (гіпоніми) утворюються шляхом додавання прикметника, іменника, іменника з прийменником, артиклем, прислівником або інфінітивом. Форма іменник + прикметник: *acceptation expresse, agent commercial, enfant secouru* зустрічається часто (189 прикладів). Іллокутивна сила значення цього складеного слова визначається прикметником, оскільки іменник тут нейтральний. Акцент робиться на визначенні прикметника, який домінує в цій конструкції. Конструкція: іменник + іменник: *charte-partie, patron batelier, contrat emploi-formation.* Таке позначення дозволяє побачити основну функцію такого об'єднання іменників. Бінарні конструкції зі вставним словом. Вони складаються з двох іменників, поєднаних між собою вставним словом (артиклем, прислівником, прийменником), що відіграє основну роль, оскільки воно з'єднує два (дуже рідко більше) різних за значенням слова в одне спільне поняття, вказуючи на основну ознаку цього поняття (мету, засіб, приналежність, причину тощо). Це найкращі й найвиразніші конструкції з точки зору їх юридичної точності й економії висловлення думки: *acte de fraternité arrêtement au voyage, agence nationale pour l'emploi, divorce pour faute, bail à cheptel, biens immobiliers sous séquestre, caisses d'épargne et de prévoyance, commencement de preuve par écrit, commissaires en douane, commissaire près des bourses, divorce sur double aveu, incrimination dans le domaine, établissements fonctionnant selon un rythme approprié, position hors cadre, aménagement entre propriétaires et complaigneurs.* Конструкція: іменник + de + означений артикль + іменник: *acte d'administration du tuteur, Cour des Comptes, Tribunal des Conflits.* Складені слова з дієсловом. Їх відносно небагато. Тим цікавішим є це мовне явище, оскільки воно не є типовим для вокабуляру законодавчих текстів: *immeuble à construire, obligation de livrer, obligation de donner, agents ayant été employés de manière permanente, établissement*

recevant des mineurs, établissement **fonctionnant** de façon permanente, événements **survenus** avant le 01/ 01 / 1951, société **faisant** publiquement appel à l'épargne. Ці останні п'ять означуваних мають скоріше характер парафраз і, звичайно, не мають гіпероніма, а визначаються за допомогою підрядного означального речення складної конструкції. Що зрозуміло, адже означуване поняття дуже складне.

3.Способи формування гіпонімів в ЛД

Можливі два типи утворення гіпонімів. Перший тип – чисто семантичний (без формального вираження, коли гіперонім і гіпонім не мають спільного терміноелемента, вираженого коренем, основою, словом чи словосполученням). Це найменування відмінне від найменування гіпероніма без зв'язку “форми” з цим останнім. Напр.: гіперонім «meuble» семіотично немає нічого спільного зі своїми гіпонімами: *table, chaise, armoire, etc.* Це видо-видові відношення. Зате інший тип встановлює тісний формальний зв'язок між гіпонімами й гіперонімом. Це дериваційні, похідні складені гіпоніми: *acte authentique, acte de fraternité, acte d'administration de tuteur, acte de commerce, acte de mauvaise foi* чи *contrat : contrat aléatoire, contrat commutatif, contrat d'affrètement, etc.* Тому, щоб перейти від гіпоніма до його гіпероніма, досить просто усунути другий специфікуючий елемент складеного слова (словосполучення).

Відповідно, іменники-гіпоніми є найменуваннями, незалежними від гіперонімічних іменників, або дериваційними (похідними), утвореними шляхом складання [29]. Мова тоді йде про термін, другий елемент якого специфікує перший шляхом визначення “відмінності”, яка може стати автономною: напр.: *acte authentique* конденсується в *authentique*.

Ці два способи формування можуть мати місце на різних рівнях одного й того ж ряду, як це є у випадку *acte / acte authentique; contrat / contrat aléatoire*. Але в жодному разі не можна перейти від гіпоніма до його гіпероніма шляхом приєднання до першого якогось детермінанта. Такий процес складання є справді одностороннім і слугує лише для “дериваційного” утворення гіпонімів від певних гіперонімів. Щодо розмірів лексичних угруповань, утворених таким чином, то вони залежать від тієї чи іншої галузі й найчастіше всього належать до “біологічних” чи “технічних” таксономічних полів. У Цивільному кодексі Франції даються дефініції більше 30 видів контрактів, а контракт є гіпонімом конвенції. Проте більшість прикладів, уживаних лінгвістами, зводяться до трьох чи чотирьох рівнів, а може й двох, на відміну від широких таксономічних переліків ботаніки чи зоології [11:49]. Це пов'язано з тим, що цей спосіб структуризації лексики, в принципі відкритий для вільного продукування, насправді обмежується необхідністю поставляти лише лексичні одиниці, що мають статус *іменників* в подвійному значенні *субстантива* й *найменування*. А тому, якщо для гіпер/гіпонімів забезпечити граматичне функціонування в якості субстантива легко, то їхній ролі в якості найменування загрожують крайнощі нашарування. Угору, з одного боку, рух уніфікації не може продовжуватися безкінечно, тому що дуже загальні іменники перестають бути найменуваннями референтів, а стають видами термінів, які неможливо визначити (*les indéfinis*) [23:35] типу: *chose, personne, fait, etc.* Тому важко, належним чином, уживати ці терміни у висловленнях типу: *ça s'appelle une chose*. До низу їх також не можна продовжувати, тому що дуже розгорнуті номінальні синтагми перетворюються в парафразу й перестають функціонувати як “загальні іменники”,

коли мають більше двох послідовних детермінантів (напр., *agents ayant été employés de manière permanente*). Коли можна визначити певний тип контракту як *contrat d'intéressement des travailleurs à l'entreprise*, то такий опис важко вжити як найменування у висловленні: *ce contrat s'appelle contrat d'intéressement des travailleurs à l'entreprise*. В цьому питанні звичайний узус відокремлюється від таксономічного мовлення, яке дозволяє вживати в номенклатурі як іменники, так і парафрази (напр.: *effet mobilier à perpétuelle demeure*). Тому вимога функціонувати як найменування (як апелятив) має подвійне обмеження, з одного боку, неможливість все визначити: іменувати передбачає відмежовувати один предмет від іншого; друге обмеження стосується синтаксичної комбінаторики, спосіб функціонування якої через нашарування (нанизування) суперечить синтетичному характерові найменування.

Проте буває, що так звані гіпер/гіпонімічні структури будуються не лише за формальною схемою, а й за формально-семантичною, тому важко, мабуть, буде асимілювати, з семіологічної точки зору, відношення деривативного типу, що поєднує *contrat* і *contrat aléatoire* з формально довільним, що встановлюються між *contrat* і *bail*. Дієслова взагалі не визначаються в ЛД, тому що вони не можуть бути категоріями. Прикметники також не є безпосередніми предметами дефініцій, а в поєднанні з іменниками. Таких прикладів є надзвичайно багато, набагато більше ніж іменників без детермінантів: *condition mixte*, *condition potestative*, *condition résolutoire*, *archives publiques*, *archives privées*, *archives courantes*, *archives définitives* і т.д. Такий морфо-лексичний тип утворення не вживається для дієслів і рідко для прикметників. Чисто морфологічний підхід лише трохи висвітлює ГТВ, а тому вимагає ще й семантичного підходу.

4. Гіпо-гіперонімічні відношення в ЛД в напрямі розширення значення (гіпонім-гіперонім) характерні для інтенціональної (суттєвої) дефініції, яка визначає термін через необхідні істотні ознаки й видові відмінності. Інтенціональна дефініція перераховує всі елементи, що характеризують зміст концепту. Це всі необхідні й достатні ознаки: “*Le travail de nuit est le travail effectué entre 20 et 6 heures*” [1:a.2935]. В законодавчому французькому дискурсі є певна кількість таких родо-видових дефініцій, місія яких є класифікувати речі через вид і рід.

Пошук **найближчого роду** є першою хронологічною операцією таких дефініцій. Вона полягає в прив'язці означуваного терміна до найближчого (відомого) роду, до якого він належить. Численними є ЛД, що містять висловлення найближчого роду, де він сам ділиться на вже означені види. В Цивільному кодексі Франції спеціально використовують слово “рід” (*genre*). “*Ces deux genres de louages se subdivisent encore en plusieurs espèces particulières...*” [1:a.1711] Термін *espèce* (вид), який передбачає обов'язково рід, частіше вживається редакторами Цивільного кодексу. “*Il y a trois espèces principales de louages d'ouvrage et d'industrie...*” [1:a.1779]. “*Le serment judiciaire est de deux espèces...*” [a.1357]. “*Il y a deux espèces de dépôt...*” [1:a.1916]. “*Il y a plusieurs sortes de cheptels: ...*” [1:a.1801].

Ступінь класифікації в такій ЛД може бути різним. Найбільш експліковані відношення класифікації в дефініціях, де загальні слова представлені такими узагальненими класифікаторами як: власне рід (*genre*, *sorte*). “*Les deux genres de louages se subdivisent encore en plusieurs espèces particulières...*” [1:a.1711]. Переваги роду в ЛД – це точність і загальність. Вони надають йому можливість викликати в

пам'яті відповідний образ та твердість, необхідну для гармонійного застосування закону. Поняття, що використовуються в ЛД, належать як до правничої мови, так і до звичайної. В строгому сенсі вони належать до родових юридичних категорій; в ширшому сенсі, в якості означуючого терміна, вони можуть полягати в поняттях більш розпливчатих, ніж попередні, але також експресивних, спроможних виразити природу означуваного. Терміни, які найчастіше відіграють роль найближчого роду в ЛД, заслуговують на згадування: **personne** (*architecte, combattant volontaire de la Résistance, patron batelier, etc.*; **individu**; **acte**: *dépôt, réception, testament*; **droit**: *hypothèque, privilège, propriété, usufruit*; **faits**: *quasi-contrats, possession d'état, faute*; **opération**: *sous-traitance, transport aérien, représentation*; **établissement**: *officine, caisse d'épargne, centre d'apprentissage*; **convention**: *vente, contrat, compromis*; **société**: *cheptel à moitié, compagnies financières* і т.д.

У Карному кодексі таким максимальним гіперонімом є родовий елемент "**le fait**". Напр., génocide визначається як факт: "*Ce crime est défini comme le fait*" [2:a. 211-1]. Таке висловлення слід вважати класом, де будуть, при необхідності, ідентифіковані й вишикувані по рангу конкретні факти. Складові елементи правопорушення можуть також утворювати класи: *Fait < crime < génocide < atteinte volontaire à la vie privée < atteinte grave à l'intégrité physique ou psychique* і т.ін.

Місце найближчого роду не завжди займає категорія в строгому значенні цього слова. Часто це місце займають евокативні, експресивні поняття, ширші за означуваний термін, не будучи при цьому зв'язаними відношеннями роду і виду. В більшості випадків причина цього явища проста: означуваний термін загальніший за категорію і тому, власне кажучи, не має роду. Слово, що заміняє цей рід, обирається, виходячи з його експресивності. Ж.Рей, дослідник Цивільного кодексу Франції, писав з цього приводу: Ж.Рей писав: "Буває, що загальне поняття, стосовно якого визначається вид, не має справді характеру роду, а є скоріше не дуже точним синонімом, як це ми бачимо у випадку визначення сервітуту як тягара (*charge*), хоча мова йде про податок "*Une servitude est une charge imposée sur un héritage pour l'usage et l'utilité d'un héritage appartenant à un autre propriétaire*" [47:92]. Формулювання робиться за зразком родовидової дефініції, хоча тут немає ні роду, ні видової відмінності.

Сукупність найближчих родів у ЛД утворює сукупність легальних родових термінів. Ці терміни в правовому режимі набувають фундаментального характеру. Найзагальніші з них складають невелике число найвищих (основних) понять (напр.: **personne, opération, acte, chose, fait** etc.). Ці терміни, що можуть об'єднувати об'єкти класифікації в групи, класи і т. ін., які розділяють, виокремлюють, класифікують об'єкти, нічого не зазначаючи про їхні властивості (на відміну, напр., від родових відношень, де здійснюється включення до найближчого родового поняття). Це слова найвищих родів, і в цій якості, по суті, не підлягають подальшому визначенню, принаймні в законі. Це дуже абстрактні слова, супер-гіпероніми (пантоніми=максимальні гіпероніми, універсальні метазнаки), що знаходяться на вершині ієрархічного дерева загальних понять. Їх великий екстенціонал дозволяє представити будь-що, нічого не говорячи про них специфічного.

Але навіть серед дуже загальних понять законодавець має вибір. Він буде використовувати одне з них з урахуванням нюансів, властивих кожному з них. Напр., для позначення фізичної істоти чи особливої категорії законодавець може

використати для цього поняття **personne**, як він, до речі, це часто робить, поняття **individu**, коли мова йде про дуже загальний клас. “*Le mineur est l’individu de l’un ou de l’autre sexe qui n’a point encore l’âge de dix-huit ans accomplis*” [1:a.188). Вираз **les gens** також можливий, але цей останній має пейоративну співзвучність і, здається, не проголошує нічого хорошого: “*peuvent être exclus ou destitués des différentes charges de la tutelle, les gens d’une inconduite notoire et ceux dont l’improbabilité, la négligence habituelle ou l’inaptitude aux affaires aurait été constatée*” [1: a. 444].

Уточнення найближчого роду терміну має певні наслідки для правового режиму. В будь-якому випадку, найближчий рід полягає в правовій категорії (acte, droit, convention, pacte, fait, etc.). Операція класифікації означуваного поняття всередині загальнішої категорії має на меті дати можливість застосувати до означуваного правовий режим категорії прив’язування. Найближчий рід визначає правовий характер означуваного терміна. “Відношення роду до виду, що так часто імплікується положеннями кодексу, буде, звичайно, слугувати, певним інференціям. Основне правило, яке можна вивести з відношень між родом і видом, полягає в тому, що те, що говориться про рід, говориться й про вид” [48:222-223]. Існування цього правила означає, що “класифікація є далеко не простим способом упорядкування речей і має справжнє логічне значення”. Слід зазначити, що класифікація в праві представляє практичний інтерес, а не лише науковий, як в інших дисциплінах (напр.: ботаніці чи зоології).

При визначенні концептів законодавець може надавати їм іншого, не загальнозживаного значення. Напр., концепт “*les meubles meublants*” вживається не в звичайному значенні. Це відкрита категорія. Все, що не є нерухомістю, стає рухомим майном. Тут французький законодавець взагалі використовує зовсім іншу ознаку, яка не фігурує в жодній дефініції тлумачного чи термінологічного словника, виходячи з суто своїх прагматичних цілей. Напр. до терміну *рухоме майно* (meubles) він відносить, окрім власне *меблів* (meubles meublants), зовсім різноманітне майно: тварин, зерно, сіно, заводи, будівлі, облігації, чеки і т.д., тобто все, що може бути майном рухомим і нерухомим “Жоден поет не використовує мову так довільно, як законодавець” [47:195]. Якщо можна допустити, що спільним компонентом (семою) у випадку термінів *зерно*, *сіно*, *облігації*, *тварини* є те, що їх можна переміщати або, що вони (тварини) самі можуть переміщатися, то у випадку заводів, будівель тощо такого спільного компоненту (семи) немає. Тобто таке віднесення різних об’єктів до категорії *meubles* є абсолютно довільним і належить виключно до волі законодавця. Це визнає і сам законодавець, коли він називає категорію предметів як “*Meubles par détermination de la loi*” (Майно рухоме за визначенням закону).

Ці ідеї є не просто класичними, вони є фундаментальними. Визначення правового режиму, де знаходиться ключ багатьох відповідей на запитання, які можуть виникнути на практиці, залишається постійно в центрі уваги законодавця. Поняття природи правового режиму того чи іншого акту постає багато разів перед законодавцем: *de la nature et de la forme de la vente* (Livre III, Titre IV, Chap. I); *de la nature du prêt à usage* (Titre X, Chap. I); *de la nature et de la forme du mandat* (Titre XIII, Chap. I) тощо.

ЛД знаменні своїми термінологічними точностями: напр., дефініція мандату: “*Le mandat ou procuration est un acte par lequel une personne donne à l’autre le pouvoir de faire quelque chose pour le mandant et en son nom. Le contrat ne se forme que par*

l'acceptation du mandataire" [1:a.1984]. Дана дефініція враховує три основні компоненти цього поняття "мандат": повноваження, акт і контракт. Це стосується, зокрема, терміну *dépôt*, який у дефініції називається актом; термін, який може застосовуватися до всіх випадків виокремлення в законах різних видів *dépôt* (власне *dépôt* і *séquestre*, [1:a.1916]). Строге визначення найближчих родів позначає ступінь загальності кожної дефініції по відношенню до інших. Таким чином, через найближчі роди дефініції поєднуються одна з одною (шикуються в порядку їх ієрархії: *le cheptel à moitié est une société* [1:a.181-18], *la société est un contrat* [1:a.1832], *le contrat est une convention* [1:a.1833]; *le séquestre conventionnel est le dépôt* [1:a.1956], *le dépôt est un acte* [1:a.1915]; *le contrat de promotion immobilière est un mandat* [1:a. 1831-1]; *le mandat est un acte* [1:a. 1984] тощо.

Найближчий рід, що знаходиться в ЛД, поєднує доктринальну й термінологічну точність з строгістю законодавчого припису. Він концентрує в собі приписну владу закону й евокативну силу слова.

Але буває, що найближчий рід взагалі відсутній у дефініції, напр., у випадку, коли предметом дефініції є не субстантив, а прикметник або певна якість. Інколи, найближчий рід знаходиться в назві означуваного поняття. Це буває часто тоді, коли закон визначає прикметник або особливий вид інституту вже означений як такий: напр.: *contrat de bienfaisance* [1:a. 1105]. Дефініція контракту вже була дана [1:a. 1101], так що закон визначає, головним чином, вираз "*bienfaisance*": "*Le contrat de bienfaisance est celui dans lequel l'une des parties procure à l'autre un avantage purement gratuit*". Щоб уникнути повторення, несумісне з ідеалом економії законодавчого стилю, закон заміняє слово "*contrat*" у фразі "*Le contrat de bienfaisance est un contrat...*" на займенник **celui**. Така конструкція є звичайною для дефініцій складних виразів, що містять висловлення певної якості: напр.: *legs à titre universel* [1:a.1010], *contrat à titre onéreux* [1:a.1106], *condition casuelle* [1:a.1170], *condition résolutoire* [1:a.1183]. Законодавець заміняє родові поняття його десемантизованим, звироднілим прототипічним класифікатором типу "той, хто" [25].

5. Гіперо-гіпонімічні відношення в ЛД – це звуження семантики концепта у напрямку від гіпероніма до гіпоніма. Лише, коли немає достатньо характеристик для чіткого вирізнення терміна за допомогою істотних і відмітних ознак, законодавець вживає екстенціональну (перелікову) дефініцію, яка не дає критеріїв для застосування означуваного терміна, а лише перераховує предмети, особи або категорії, до яких термін застосовується. Напр.: "*Sont immeubles, par objet auquel ils s'appliquent: l'usufruit des choses immobilières; les servitudes ou services fonciers...*" [2:a. 526].

Інколи законодавець, у свою чергу, ділить означуване (гіпонім) на види, і тоді гіпонім стає гіперонімом. Напр.: *Les archives (giponim) sont l'ensemble des documents* (гіперонім), які він ділить далі на: *archives publiques / archives privées*. Поділ поняття (гіпероніма) на два юридичні терміни (когіпоніми-мероніми) є в законі частою операцією. Такий поділ необхідний і корисний, тому що там, де проходить лінія першочергової відмінності, існує подвійний правовий режим. Відмінність тим важливіша, чим віддаленіші режими один від одного. Поділ створює кордони, які розділяють і управляють. Сума поділу складає відправну точку будь-якого аналізу легальних даних. Обидва терміни операції поділу початкового поняття є взаємодоповнюючі й протилежні. Як ми бачили, деякі терміни є предметом поділу, й

дефініція одного з них здійснюється через протиставлення іншому: *archives publiques* / *archives privées* – когіпоніми гіпероніма *archives* [1:a.1979]; *gros ouvrages* / *menus ouvrages* – когіпоніми гіпероніма *ouvrage*; [1:a.R.111-25]; *intervention principale* / *intervention accessoire* – когіпоніми гіпероніма *intervention* [2:a.328].

В інших випадках закон надає кожному з протилежних термінів, які є предметом поділу, позитивну (незаперечну) дефініцію, ризикуючи створити проблему межі: *parties communes* / *parties privatives* [1:a.557]; *intervention principale* [2:a.328, 329]; *mandat spécial* / *mandat général* [1:a.1987].

Терміни поділу можуть бути протилежними: в такому випадку протиставлення є радикальним: *cession de biens volontaire* / *cession de biens judiciaire* – когіпоніми гіпероніма *cession de biens* [1:a.1266, 1267, 1268]; *séquestre conventionnel* / *séquestre judiciaire* – когіпоніми гіпероніма *séquestre*.

Відношення між родом і видом часто висловлюються безпосередньо через поділ. Напр.: “*Il y a deux espèces de dépôt. Le dépôt proprement dit, et le séquestre. Le dépôt proprement dit est volontaire et nécessaire*” [1:a.1955]. “*Le séquestre est conventionnel ou judiciaire ou encore par le louage: celui des choses et celui d’ouvrage*” [1:a 1920]. В обох випадках дефініції супроводжуються поділами, але всі ці поняття не визначені; *le séquestre* не визначений. Проте такі випадки є крайніми. Тому можна стверджувати, що, як правило, законодавець об’єднує поділ і дефініцію, щоб зробити своє послання зрозумілішим, простішим, оперативнішим.

Класифікація передбачає необхідність визначати на законодавчому рівні створені категорії, що походять від одного й того ж поняття, і які є їх субкатегоріями. Поділ понять часто має місце у викладенні права, щоб продовжити й доповнити основну дефініцію, шляхом членування його предмету й готуючи, таким чином, її методичне розгортання за допомогою підпорядкованої дефініції. Багатьом дефініціям передують чи сліднують класифікації. Предметом їх є родові поняття, які в свою чергу поділяються на види, визначені однаковим чином: *contrat, contrat synallagmatique, contrat de bienfaisance, contrat à titre onéreux, etc.* Класифікації, як і поділ, дуже часті в законі. Операція, яка їх породжує, а саме операція поділу, є фундаментальною в законодавчій техніці. Вона полягає у фрагментації родового поняття на стільки субкатегорій (гіпонімів), наскільки це вимагає бездоганна регламентація поняття чи інституції. Класифікація входить ще більше, ніж поділ в деталі дійсності. Часто акцент робиться на відношеннях між класифікацією й дефініцією. В певних випадках класифікація може звільнити від дефініції. “У першу чергу класифікація використовує евокативну перевагу термінології. Вживання терміну, спроможного позначити категорію, а ще краще інституцію, часто звільняє від дефініції чи принаймні від розлогих пояснень”, – пише Ж. Рей [47:125].

Окремі закони містять також багато класифікацій. Поняття, яких вони стосуються, є більш технічними, менш абстрактними, ніж ті, що містяться в Цивільному кодексі. Напр.: *archives de la défense* класифікуються на: *archives courantes, archives intermédiaires, archives définitives* [1d. N 79-1035 du 3 déc. 1979, a.1, 2. 3]. Легальна кваліфікація, як правило, доцільна, тому що впливає в більшості випадків з потреб.

В Цивільному кодексі дається тлумачення, майже системне, всіх спеціальних угод. Ці приклади показують, що мова йде про багатоступеневу ієрархію угод. У

даному випадку трьох степеневу, яку можна навіть продовжити при бажанні, наприклад: *convention* < *contrat* < *contrat aléatoire* < *rente viagère* < *échange*...

6. Різниця між дефініцією й кваліфікацією. Дефініція поняття чи терміну повинна виражати відмітну чи істотну ознаку, звертаючись до суттєвих фактів, що спроможні її утворити. Кваліфікація має інше призначення. Вона повинна включити ситуацію, подію чи відношення, більш менш складне, до попередньо існуючої категорії. Дефініція створює категорії. Кваліфікація послуговується категорією, як данністю, в яку ввійде чи не ввійде проаналізований факт. ЛД є засобом розробки закону. Кваліфікація є необхідною операцією його застосування.

Дефініція належить законодавцю, кваліфікація – судді. Кваліфікація є суто семантичною операцією. Ці дві операції доповнюють одна одну. Дійсно кваліфікація передбачає попередній аналіз складових елементів чи істотної ознаки кваліфікуючого правового поняття. Операція дефініції невіддільна від операції кваліфікації. Вона їй передує і є обов'язковою.

7. Гіперо-гіпонімічні відношення характерні, як було вже сказано, для екстенціональної, перелікової дефініції. Напр., положення, що містить дефініцію *майно нерухоме за призначенням* (*immeubles par destination*) знамените саме переліком цих прикладів нерухомості: “*animaux attachés à la culture; ustensiles aratoires; semences données au fermier ou colons paritaires; pigeons des colombiers; lapins de garennes; ruches à miel; poissons des étangs; pressoirs, alambics, chaudières cuves et tonnes; ustensiles nécessaires à l'exploitation des forges, papeteries et autres usines; pailles et engrais*” [1: a. 524].

Такі положення не є рідкісними у французькому законодавчому дискурсі. *Le domaine public* (державна власність) визначається у ст. 538 і 541 Цивільного кодексу шляхом переліку, що завершується родовим формулюванням: “*Les chemins, routes et rues à charge de l'Etat, les fleuves et rivières navigables ou flottables, les rivages, lais et relais de la mer, les ports, les havres et généralement toutes les portions du territoire français qui ne sont pas susceptibles d'une propriété privée, sont considérées comme dépendances du domaine public*” [1:a. 538]. Інші приклади: “*La communauté se compose... des acquêts... des économies faites sur les fruits et revenus de leurs propres biens*” [1:a.1401]. “*L'aide médicale comporte...: les visites et consultations..., les soins donnés sur ordonnance..., les soins de rééducation fonctionnels..., les soins de diagnostics..., les traitements spéciaux*” [1: a.1401]. “*Un casino est un établissement comportant trois activités distinctes: le spectacle, la restauration et le jeu...*” [1:a. 1959]. “*Les archives sont l'ensemble des documents...*” [1:a.1979]. “*Les archives de la défense sont constituées par...*” [1:a.1035]. “*Cet appareil d'audioprothésiste comprend...*” [2:a.510] і т.д.

В екстенціоналі концепт відповідає класу предметів, напр., концепт (гіперонім=таксема) *des atteintes volontaires à la vie de la personne* [2:a.245] буде включати гіпоніми=семеми: *meurtre, assassinat, empoisonnement*, які містять як специфічні, так і родові семи дефінітивного змісту: *donner, mort, volontairement, préméditation, emploi, administration*. Так само це стосується інших гіперонімів-таксем, напр., “*des appropriations frauduleuses*”, які містять семи: *vol, récel, extorsion, chantage, escroquerie*...

Гіпоніми-семеми: *meurtre, assassinat, empoisonnement* складають кожний добровільне посягання на життя (*des atteintes volontaire à la vie*). Вони

характеризуються втратою життя або реальним посяганням на неї. Гіпоніми-семеми: *vol, récel, extorsion, chantage, escroquerie* характеризуються бажанням привласнити чужу річ (*vol* – крадіжка) або вчинити заборонену дію (*recel* – приховування краденого).

8. Семантичні ієрархічні угруповання. 8.1. Домени, таксеми.

Терміни, які визначає закон, не є однорідними, вони об'єднують слова дуже різні за характером, які можна об'єднати в домени, в термінології Б. Потьє, Ф. Растьє та ін. Так, Б. Потьє визначає домен як “тематичну широку зону, пов’язану з досвідом групи”, яка дозволяє значно зменшити полісемію” [12:38]. З свого боку, Ф. Растьє визначає домени, як “концепти, відношення й межі, що дійсно використовуються для моделювання певної галузі=домена” [14:45]. У свою чергу, Дж.Сейжер зазначає відносність домена стосовно точки зору. Домен залежить від цілей термінології [49:24]. Домени складаються з таксем (семантичних полів у традиційній термінології), а таксеми з семем (гіперонімів). Напр., у Цивільному кодексі Франції, можна виділити три домени: 1) інституції; 2) категорії; 3) чисто правові поняття. Перший домен – це інституції, які законодавець створює, і дає їм назву й дефініцію відповідно до їх характеру й функцій: *caisses, chambres, compagnies, organismes, établissements publics, centres, compagnies, groupements, sociétés, etc.* Всі ці терміни можна розглядати як таксеми (класеми), які в свою чергу, можна поділити на семеми (гіпероніми), напр.: *caisses* : *caisse d'épargne, caisse de prévoyance, caisse nationale de crédit agricole, etc.* Другий домен – це категорії, створені законодавцем, які також є дуже численними. Існують категорії, які закон іменує, і категорії, які він визначає, не іменуючи. Але ці останні нецікаві для нас з теоретичної, концептуальної точки зору. Вони стосуються лише застосування права. Напр.: а) *les personnes qui ont l'avant le 1er janv. 1983*; б) *les personnes bénéficiaires d'un contrat de solidarité*; в) *les anciens salariés des entreprises*; г) *les chômeurs dont...* Доцільніше зупинитися на категоріях, які закон не лише визначає, а й іменує: *personnes, meubles, immeubles, etc.* Наприклад, категорію (таксему) *personnes* (особи) законодавець поділяє в залежності від їх стану, особливої якості й професійної діяльності. Але головна відмінність – це поділ осіб на повнолітніх (*majeurs*) і неповнолітніх (*mineurs*). Закон визначає також статус цих осіб. Напр., він дає дефініцію концепту *français* на протигагу концепту *étranger*. Закон визначає також професійну діяльність осіб (це поділ семеми (гіпероніма) *profesion* на семи): *architecte, armateur, ambulant, forain, fonctionnaire, concierge, femme de ménage, artisan, etc.* Він визначає різні типи майна, про які ми вже говорили вище: рухоме майно (*les meubles*) (таксема), які він ділить на роди (гіпероніми): *меблі за природою (meubles par nature)*, *меблі за визначенням закону (meubles par détermination de la loi)*, власне *меблі (meubles meublants)*, й нерухоме майно (*les immeubles*) (таксема), які поділяються на роди (гіпероніми): *immeubles par nature, immeubles par destination, immeubles par l'objet auquel ils s'appliquent, etc.* І третій домен – це правові абстрактні поняття, що позначають правовий режим або правовий ефект поняття: 1) права осіб (*le droit des personnes*) (таксема), які поділяються на: *absence, partage, légitimation par mariage, adoption plénière, autorité parentale, etc.*; 2) права майна (*le droit des biens*) (таксема): *servitudes, propriété, usufruit, donation entre vifs, testament, etc.*; 3) права обов’язків (*le droit des obligations*) (таксема): *contrat, louage de choses, bail à loyer, société, cautionnement, etc.*

Розглянуті таксеми розрізняються між собою не лише денотативною співвіднесеністю. Вони також дозволяють побачити різноструктурність термінів, їх кількісну і якісну різнорідність. Терміни у межах таксем мають неоднакову рухливість, що залежить насамперед від розвитку самого права, тобто від екстралінгвістичних причин. Відношення всередині таксем можуть бути доповнювальними, уточнювальними, а зв'язок між таксемами може здійснюватися або шляхом перетину всього кола значень однієї таксеми з колом значень інших таксем, або за посередництвом різноманітних семантичних зв'язків одного члена таксеми з термінами, що не входять до даної таксеми. Виявлені тематичні групи утворюють організовану систему (домен). Природно, що наведена стратифікація не є абсолютною, адже терміни у своїх значеннях можуть утворювати синонімічні паралелі, бути компонентами складених термінів тощо.

8.2. Гіперо-гіпонімічний ряд. Вище говорилося, що терміни можуть утворювати гіперо-гіпонімічні ряди. У вертикальному вимірі така сукупність лексем показує мережу загальності. Терміни класифікуються в порядку висхідної загальності. Кожне позначуване є видом вищого роду. Сміслові відношення є відношенням від роду до виду. *Acte < acte juridique < acte plurilatéral < acte bilatéral < convention < contrat < bail < bail à loyer. Fait < crime < génocide < atteinte à la vie de la personne < atteinte volontaire à la vie privée < atteinte grave à l'intégrité physique ou psychique.*

Пари, що підтримують ГГВ, шикуються в ієрархію, де гіперонім панує над своїми гіпонімами. Ці ієрархічне відношення панування організовує лексичні одиниці на одній і тій же вертикальній осі. Юридичний акт є лише видом. Але видом по відношенню до матеріального акту. Перелік не можна продовжити ні вгору, ні вниз. У вертикальному відношенні вищий ступінь відповідає *найближчому роду*.

8.3. Гіпонімічний ряд. У горизонтальних відношеннях сукупність виявляє *паралельні види* (когіпоніми): *droit à l'habitat, droit au congé payé, droit d'accession, droit de demeurer, droit de propriété industrielle, droit de propriété littéraire et artistique, droit d'usage des fruits d'un fonds, etc. Enfant abandonné, enfant à charge, enfant en garde, enfant naturel, enfant recueilli temporairement, enfant secouru, enfant surveillé, enfant protégé, etc.* Терміни представляють різні види, що знаходяться на одній і тій же лінії. Позначувані цих термінів складають різні види одного й того ж роду (*droit*). Співвідношення смислу тут є співвідношення між видами. Відмінність між видами ґрунтується на видовій відмінності. Якщо скомбінувати ці два порядки відношень (вертикальні й горизонтальні), то ця сукупність набуває пірамідальної форми.

Таке об'єднання представляє потрійний інтерес. 1. Виявлення найближчого роду і видової відмінності об'єднує основні елементи родовидової дефініції, яка може застосовуватися для реальної дефініції юридичних термінів. 2. Визначений родом і видом кожний елемент мережі відповідає своєму позначуваному, юридичній категорії. 3. Кожна лексична сукупність (група), організована таким чином, відповідає, в загальному плані, домену юридичних категорій, і зближення цих численних груп показує, що в праві дуже багато таких телескопічних понять. Розвиток цих досліджень показує раціональність права. Словниковий ланцюг є також логічним ланцюгом, і оскільки часто можна об'єднати ці групи, то це наводить на думку, що, окремо чи разом, таблиці (домени) класифікації охоплюють всю сукупність юридичних понять.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Дане дослідження виявило два способи формування гіпонімів в ЛД: семантичний і формально семантичний. Семантичний спосіб за допомогою складання є переважаючим (особливо характерні двокомпонентні означувані терміни), і така їх складна структура не сприяє формуванню ГГВ. Вона, навпаки, спричиняє відсутність гіпероніма й перетворює означуюче в складну надфразову єдність, яка є просто синтаксичним трансформатором, а не родовим поняттям. З 1926 проаналізованих означуваних ЛД 12 % складають формально-семантичні (дериваційні) гіпоніми, які мають спільне слово з гіперонімом. Гіпо-гіперонімічні відношення (від виду до роду) в ЛД характерні для інтенціональної (доктринальної, концептуальної) дефініції, яка не є основним типом. Базовою лексико-синтаксичною структурою ГГВ є конструкція «ієрархія-бути», де визнаним класифікуючим іменником є іменник типу: *sorte, espèce, type, variété, genre, famille, ensemble, etc.*

Гіперо-гіпонімічні відношення (від роду до виду) характерні для екстенціональної (синтаксичної) дефініції (меронімічного типу), маркерами якої є *inclut, comprend est dans la classe / famille de, figure parmi, appartient à la classe / famille, ensemble, partie de, composé de, fait de, formé de, constitué de etc.* Функціональна гіпонімія (відношення причини, цілі, функції, способу отримання результату тощо) характерна для операційних (технічних) дефініцій, які є переважаючими у французькому законодавчому дискурсі особливо в підзаконних актах. Маркерами її є: *moyennant, par lequel, produit (par, à partir de), provenir de, résulter, avoir pour fonction, avoir pour/comme objet, servir (à, de, pour), utiliser afin, capable de* тощо. Домінуючими гіперонімами (пантонімами) в Цивільному кодексі є: **droit, obligation, personne, individu, biens, opération, acte, chose, établissement, convention, société** тощо; в Карному кодексі: **fait, peines, sanctions, crimes, délits** тощо, які власне утворюють домени, де панують ці концепти. Місце найближчого роду не завжди займає категорія в строгому значенні цього слова. Часто це місце займають евокативні, експресивні поняття, ширші за означуваний термін, оскільки означуваний термін загальніший за категорію і тому, власне кажучи, не має роду. Класифікація (поділ і об'єднання) концептів законодавцем може бути абсолютно довільною без будь-якого семантичного зв'язку між ними на основі своїх прагматичних (правових) мотивів. Тобто ця екстралінгвістична класифікація досить обмежено корелює з лінгвістичною класифікацією і схожа, скоріше, на технічну таксономію (зоологічну, ботанічну тощо).

Проведений вище аналіз ГГВ в ЛД дає підстави вважати ці відношення універсальним засобом тематичної (доменної) організації правової терміносистеми. Безперечно, дане дослідження варте продовження для вивчення семантичних відношень причини й наслідку, щоб виявити їх маркери й скласти повну картину ієрархічних семантичних відношень у праві, що допоможе при створенні словників, тезаурусів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lyons J. Linguistique générale. – Paris.: Larousse. – 1970. – 384 p.
2. Lerat P. L'hyperonymie dans la structuration des terminologies // Langage. – Année 1990. – Vol. 25. – № 98. – P. 79-86.
3. Tamba-Mecz I. La sémantique. P.: P.U.F., 2001. – 127 p.
4. Рублева О.Л. Лексикология современного русского языка. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 2004. – 280 с.
5. Landheer R. Observations sur la distinction entre synonymie et hyponymie. Proceedings of the 14th International Congress of Linguistics (Berlin, RDA 1987), 1990. – P.145-167.
6. Grabar N. et Jeannin B.. Contribution de différents outils à la construction d'une terminologie pour la recherche d'information // In Actes de IC'2002. – Rouen, 2002. – P. 45-54.
7. Волкова І.В. Гіперо-гіпонімічні відношення в сучасній фізичній термінології // Вісник Харківськ. нац. ун-ту. –

Харків, 2006. – Сер. “Філологія”. – Вип. 49. – № 745. – С.27-30. 8. *Gouadec D.* Terminologie et phraséologie pour traduire: le concordancier du traducteur. – P.: La Maison du dictionnaire, 1997. – 102 p. 9. *ISO/FDIS 704.* – Organisation internationale de normalisation. – Travail terminologique: principes et méthodes. – Genève: ISO, 2000. – 41 p. – N° de réf. ISO 704:2000. 10. *Wuster, E.* L'étude scientifique générale de la terminologie, zone frontalière entre la linguistique, la logique, l'ontologie, l'informatique et les sciences des choses. // Dans Textes choisis de terminologie. Fondements théoriques de la terminologie. – Québec. – Girsterm, 1981. – P. 57-114. 11. *Rey-Debove J.* Etude linguistique et sémiotique des dictionnaires sur le langage. – P.: le Robert, 1971. – 249 p. 12. *Pottier B.* “Champ sémantique, champ d'expérience et structure lexicale”, in: Th. Elwert (ed.), 1968. – P. 37-40. 13. *Pottier B.* Sémantique générale. – P.: P.U.F., 1992. – 240 p. 14. *Rastier F.* Sémantique Interpretative. Formes Sémiotiques. – P.: P.U.F., 2001. – 303 p. 15. *Cruse D.A.* Lexical semantics. // Cambridge Textbooks in Linguistics. – Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1986. – 415 p. 16. *Seppälä S.* Composition et formalisation conceptuelles de la définition terminographique // Mémoire présenté à l'Ecole de traduction et d'interprétation pour l'obtention du DEA en traitement informatique multilingue. – Université de Genève, 2004. – 228 p. 17. *Кузнецова Э.В.* Лексикология русского языка. М.: Высшая школа, 1989. – 215 с. 18. *Плотников Б. А.* О форме и содержании в языке – Минск: Вышэйш. шк., 1989. – 252 с. 19. *Апресян Ю.Д.* Избранные труды, том II. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1995. – 767 с. 20. *Новиков Л.А.* Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с. 21. *Швейцер А.Д.* Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 215 с. 22. *Kleiber G., I. Tamba.* L'hyponymie révisée: inclusion et hiérarchie. // Langage. – Année 1990. – Vol. 25. – № 98. – P. 7-32. 23. *Kleiber G.* Hiérarchie lexicale: catégorisation verticale et termes de base. // Sémiotiques. – Vol. 1. – № 1. – 1996. – P. 35-57. 24. *Salles M.* La relation lexicale partie de : Implication dans la phrase et dans le texte. // Langage. – Année 1995. – Vol. 29. – № 136. – P. 145-151. 25. *Арбатский Д.И.* Основные способы толкования значения слов / Д.И. Арбатский // Русский язык в школе, 1970. – № 3. – С. 211-222. 26. *Dubuc R.* Manuel pratique de terminologie. – Montréal, Linguatex, et Paris, CILF, 1978. – 329 p. 27. *Tajarobi A.* Reconnaissance automatique des hyponymes // Mémoire. – Canada. – Université Laval, 1998. – 137 p. 28. *Шеун А.И.* К проблеме гипонимических преобразований при переводе. – 2008. – <http://www.thinkaloud.ru/sciencesya.html>. 29. *Атанасова И.* Способы выражения гипонимических отношений // (на материале русской и болгарской терминологии изобразительного искусства) / В кн.: ШУ “Епископ Константин Преславски”. – Русистика 2008. Язык, коммуникация, культура. – Великотырновский университет. – Шумен, 2008. – С. 298-310. 30. *Greimas A.J.* Sémantique structurale. – P.: Larousse, 1966. – 262 p. 31. *Valin R.* Introduction. // in: G. GUILLAUME. Leçons de linguistique de Gustave Guillaume, 1948-1949 – Série A. – Québec et Paris: Presses de l'Univ. Laval et Klincksieck, 1971. – P. 9-58. 32. *Bosredon B., Tamba I.* Rôle des relations d'implication et d'inclusion dans les descriptions sémantiques. – P.: Klincksieck, 1987. – 102 p. 33. *Mortureux M.F., Petiot G.* Hypo / hyperonymie et stratégie discursives. // Langage. Année 1990. – Vol. 25. – № 98. – P. 115-121. 34. *Jacobi D.* Les séries superordonnées dans le discours de vulgarisation scientifique // Langage. – Année 1990. – Vol. 25. – № 98. – P. 103-111. 35. *Galmiche M.* Hyponymie et généricité // Langage. – Année 1990. – Vol. 25. – № 98. – P. 33-44. 36. *Collinot A.* L'hyponymie dans un discours lexicographique // Langage. – Année 1990. – Vol. 25. – № 98. – P. 60-69. 37. *Martin E.* Vers un système de reconnaissance des contextes thématiques. – Quémenda, 1992. – P. 275-278. 38. *Золотова Г.А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, 1982. – 368 с. 39. *Куриленко В.Б.* Обучение иностранных студентов технического профиля рецепции дефиниции предметного термина / понятия: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1996. – 20 с. 40. *Loffler-Laurian A.-M.* Typologie des discours scientifiques: deux approches // Quémenda Bernard (dir.) Etudes de linguistique appliquée. – 1983 – №.°51. – Juillet-septembre. – P. 8-20. 41. *Martin R.* Pour une logique du sens. – P.: P.U.F., 1983. – 268 p. 42. *Hjelmslev L.* Pour une sémantique structurale // in: L. Hjelmslev. Essais linguistiques. – P.: Minuit, 1971. – P. 105-121. 43. *Frege G.* Schriften zur Logik und Sprachphilosophie. Aus dem Nachlaß. – Hamburg: Philosophische Bibliothek, 1971. – 277 p. 44. *Carnap R.* Meaning and Necessity. A study in Semantics and Modal Logic. The University of Chicago Press, 1956. – 266 p. 45. *Felber H.* Manuel de terminologie, Paris, UNESCO / Incoterm, 1987. – 426 p. 46. *Сперанская Н.Н.* Лесохозяйственная терминология: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Л., 1984 – 29 с. 47. *Ray J.* Essai sur la structure logique du Code civil français // Thèse Lettres. – P. Félix Alcan. – 1926. – 296 p. 48. *Carbonnier J.* Droit civil. – tome 1. – P.: P.U.F., 1973. – 400 p. 49. *Sager J.* A practical course in terminology processing. – Amsterdam: Philadelphia John Benjamins, 1990. – 198 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Code civil.* – P.: Dalloz, 2004. – 707 p. 2. *Code pénal.* – P.: Dalloz, 2001. – 406 p.

ЛІПСЬКА Є.Л.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПРИВІТАННЯ І ПОБАЖАННЯ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена недостатнім вивченням лінгвокультурних особливостей вживання перформативних висловлень привітання і побажання у комунікативних ситуаціях сучасної німецької мови. Сьогодні мову розглядають як культурний код нації, а не просто знаряддя комунікації і пізнання,

оскільки у ній відображаються особливості національної ментальності, по-різному фіксуються світ і людина у ньому. Адже людина – це неповторне, унікальне творіння природи у єдності її психологічних, соціальних, культурних характеристик, носій певної національної ментальності і мови, що бере участь у комунікації поряд з іншими представниками національної спільноти. Для адекватного опису культури і мови лінгвістика зацікавлена у більш повному вивченні людини як особистості: її природи, зовнішності, внутрішнього світу, менталітету.

Перехід від системно-структурної до антропоцентричної парадигми спричинив появу нових лінгвістичних напрямків, таких як когнітивна лінгвістика, психо-, соціо, етнолінгвістика тощо. Наймолодшим відгалуженням останньої є лінгвокультурологія, яка “орієнтована на культурний фактор у мові і мовний фактор у людині” (В. Телія). Вона досліджує і описує взаємовідносини мови і етносу, мови і народного менталітету, вивчає мову як феномен культури. На думку науковців, мова – це “дух народу” (В. Гумбольдт), “дім буття” людини (Ю.С. Степанов), “дзеркало культури”, “найбільш яскрава ідентифікуюча характеристика етносу” (С.Г. Воркачов). У ній відображені не тільки портрет і внутрішні якості людини, але й картина національної культури народу [1; 2; 3].

Мета даної статті полягає у висвітленні прагматичних та лінгвокультурних особливостей перформативних мовленнєвих актів привітання та побажання у дискурсі сучасної німецької мови. **Об’єктом** дослідження є перформативні акти привітання та побажання, **предметом** – їхні прагматичні та лінгвокультурні характеристики. **Новизною** публікації є вивчення лінгвокультурного аспекту привітання та побажання на матеріалі сучасної німецької художньої літератури.

Поведінка особистості, зокрема мовної, обумовлена її світоглядом, як деякою системою цінностей. За Ю.Н. Карауловим, мовна поведінка особистості визначається мовною картиною світу, тобто діалектичною єдністю колективної мовної свідомості нації та індивідуальних способів її матеріалізації у конкретних мовленнєвих актах [4:180]. Мовленнєві форми поведінки виявляють себе у “національно-маркованих еталонах” мовленнєвого етикету. Засоби мовленнєвого контакту і різноманітні мовленнєві формули виступають показниками національної комунікативної поведінки, оскільки остання має безпосередній зв’язок з категоріями “свідомість” і “культура”. Відповідно модель національної комунікативної поведінки може бути представлена такими компонентами: національний характер комунікантів, домінантні особливості спілкування, вербальна та невербальна комунікативна поведінка і національний соціальний символізм [5:146].

Поведінка людини варіативна і багатоманітна, але й типізована одночасно, тому що підпорядковується нормам і стандартам, виробленим у суспільстві. Образи поведінки, адаптовані певною етнолінгвокультурою, набувають стійких, регулярно повторюваних форм, що транслиуються з покоління в покоління. Причому, більшість з них є специфічними і характерними для однієї етнолінгвокультури, але водночас нетиповими для іншої [5:141].

Стереотипні форми мовленнєвої поведінки німців у ситуаціях привітання та побажання відображають своєрідність культури німецького етносу. Їх дослідження дозволяє судити про його національно-культурну специфіку і німецькомовну картину світу. Згідно спостережень дослідників, привітання є виявом уваги до адресата і засвідчує приязне ставлення до нього. Вимовляючи акт привітання,

мовець має на меті встановити чи продовжити контакт з адресатом, підтримати з ним добрі стосунки, виказати пошану, повагу [6:136]. Зокрема, М.Я. Гловінська пропонує таке тлумачення привітання: 1) X знає, що актуальне Р, приємне для Y-а, де X – мовець, Y – адресат, Р – подія, з якою вітають; 2) X хоче, щоб Y знав, що X-у, як і Y-у, приємно Р; 3) X говорить словесну формулу, прийняту для цього; 4) X говорить це, щоб Y знав, що X думає / пам'ятає про нього і добре до нього ставиться. Дослідниця наголошує, що зазвичай вітають з подіями, які відбулися нещодавно чи очікуються в майбутньому, а не з тими, які вже давно минули чи мають відбутися дуже нескоро [7:210].

На думку Н.Ф. Баландіної, для того щоб перформативний акт привітання викликав комунікативний ефект, потрібно враховувати такі чинники: 1) привід – певний ситуативний контекст, життєво значима ситуація, яка асоціюється з позитивними емоціями мовця й адресата (з радістю, задоволенням, веселощами тощо). До таких ситуацій належать найважливіші особистісні моменти життя: дні народження, ювілеї, весілля, народження дітей, закінчення навчальних закладів, отримання дипломів, ученого ступеня, перемоги у змаганнях, а також свята; 2) усвідомлення комунікантами пов'язаності події чи факту із задоволенням, оскільки вітання зі святом не буде доречним, якщо в людини щойно трапилася якась неприємність; 3) небайдужість мовця до радісних подій у житті співрозмовника; 4) бажання мовця привітати адресата, яке у свою чергу залежить від його емоційного стану; 5) сприйняття адресатом привітання як знаку уваги; 6) темпоральний збіг акту отримання привітання з життєво важливою радісною ситуацією, адже привітання із запізненням вважається не дуже ввічливим і за нього вибачаються [8:220].

У сучасній німецькій мові перформативні дієслова привітання утворюють такий синонімічний ряд: *gratulieren* – *beglückwünschen*, *Glück wünschen*, *Glückwünsche über- / darbringen / aussprechen / übermitteln* [9:313]. Наприклад:

- (1) *“Ich gratuliere auch, Herr Möncken. Ich war heute im Theater”* (Nossack, 266).
- (2) *“Ich darf dir meine herzlichen Glückwünsche aussprechen, meine Liebe”* (Löhr, 196).

Як бачимо з прикладів (1), (2), для експліцитних перформативних актів привітання характерним є те, що мовець звертається до певного адресата (*Herr Möncken, meine Liebe*), підкреслюючи тим самим своє шанобливе ставлення до нього. Ілюстративний матеріал засвідчує, що дієслово *gratulieren* є найбільш вживаним у сучасній німецькій мові, оскільки воно стилістично нейтральне і може вживатися як в офіційних, так і неофіційних ситуаціях спілкування. Характерним є те, що офіційна ситуація спілкування, неоднаковий статус співрозмовників передбачають наявність антропокомпонентів та пропозиційного змісту (Наприклад: *Ich gratuliere Ihnen zum Jubiläum*), а за неофіційних обставин спілкування антропокомпоненти часто відсутні (Наприклад: *Gratuliere*). Наявність прислівника-поширювача *herzlich* свідчить про ступінь близькості комунікантів, щирість привітання, такі висловлення мають емоціонально-експресивне забарвлення (Наприклад: *Wir gratulieren dir herzlich zum Geburtstag*).

Зазначимо, що поряд з класичними перформативними висловленнями німці вживають семантичні перформативи (прагматичні кліше) *Glückwunsch* та *Gratulation*, при вимовлянні яких здійснюється акт привітання. Вони не мають граматичних форм модальності, часу, особи, але віддзеркалюють семантичний

рівень перформативності та набувають перформативного статусу у ситуаціях щоденного спілкування [10:50]. Цю думку доводять приклади (3) і (4):

(3) *“Meine Glückwünsche, Euer Majestät”, sagte Kempelen. “Der Sieg ist Eurer, denn mein Türke muss leider, so fürchte ich, das Spiel aufgeben”* (Löhr, 259).

(4) *“Meine Gratulation, du hast geschickt gespielt”* (Löhr, 10).

Дослідники зауважують, що чим більше стереотипна ситуація і її інтерпретація, тим більша передбачуваність прагматичних кліше, що у ній вживаються, оскільки мовні кліше входять у когнітивну репрезентацію цих ситуацій у свідомості членів мовної спільноти [11:27].

У випадку перформативного акту привітання логічною реакцією, яку очікує отримати мовець від адресата, є подяка. У фрагменті (5) розмова відбувається між сусідами, які живуть поряд, але ще не мали нагоди познайомитися. Саме ситуація привітання стає приводом для їхнього знайомства. Софі хвастається тим, що отримала атестат, і Лукіан вітає її з успішним закінченням навчального закладу. Мовець вживає саме таку форму вираження привітання, оскільки їхні соціальні ролі однакові, різниця у віці несуттєва, а ситуація спілкування неофіційна.

(5) *“Ich hab Abitur!”*

“Oh. Gratuliere!” Der Käsemensch, korrekt krawattiert, bleibt stehen, dreht sich um, hebt die Mütze. Wie kann man nur so eine grässliche Mütze tragen, wenn man kein Franzose ist?

“Danke. Ich konnt heut die ganze Welt umarmen. Wir haben uns nie vorgestellt. Ich heiße Sofie.”

“Lukian.” Sie geben sich die Hand (Krausser, 134).

Якщо обставини складаються таким чином, що мовець бачить адресата вдруге, він, як правило, додає прислівник *noch mal*, наголошуючи тим самим на повторному факті привітання і роблячи йому ще раз приємне.

(6) *Sofie geht aufmachen. Draußen steht Lukian, mit Blumenstrauß.*

“Gratuliere noch mal. Ich dachte, ich bring das hier eben vorbei.”

“Ui. Komm rein!” (Krausser, 136).

Як видно з прикладу (7), адресат може не тільки подякувати, а й привітати у відповідь, якщо нагода, з приводу якої вітають, стосується не тільки його.

(7) *“Ich gratuliere dir zu deiner Wahl! Und ich gratuliere euch Eltern! Ich gratuliere euch allen zu dem Glück, dass sich die Richtigen gefunden haben”.*

“Und wir gratulieren dir”, sagt der Vater (Delius, 305).

Іноколи адресат може прореагувати мовчки, виразивши свої емоції за допомогою паралінгвістичних засобів, таких як міміка, жести, пантоміміка.

(8) *O. K. nahm das zweite Manuskript zur Hand. “Glückwunsch, meine Damen, euer Artikel ist wirklich lebendig! Schon der Anfang mit dem Unfall ist richtig. Da weiß der Leser sofort, worum es eigentlich geht.”*

Das Flöten-Trio strahlte (Kuntze, 84-85).

Через неправильну інформацію про сімейні свята, такі, наприклад, як день народження, мовець може спіткати і комунікативна невдача:

(9) *“Herzlichen Glückwunsch zum Geburtstag!” “Ich habe aber nicht Geburtstag. Erst im Oktober.” “So lange kann ich nicht warten”* (Löhr, 134).

Наступні два приклади ілюструють схожі ситуації: адресати почуваються ніяково від того, що привід, який спричинив виникнення комунікативної ситуації

поздоровлення є фальшивим. У прикладі (10) мати вітає дочку з першою статтею у місцевій газеті. Але дочка не приймає цього вітання, оскільки це не тільки її заслуга: стаття була написана за участю подруг та репортера з цієї ж газети.

(10) *“Donnerwetter!” entfuhr es auch ihr, als sie den Artikel sah. “Gratuliere, Anna. Jetzt werdet ihr bestimmt zum Stadtgespräch.”*

Doch ihre Tochter wehrte bescheiden ab (Kuntze, 92).

У фрагменті (11) Марі вітає свого знайомого з вдало написаним романом, не знаючи, що насправді Давид видав чужий раніше неопублікований роман за свій.

(11) *Und jetzt saß sie ihm gegenüber, und es tat ihr leid, dass sie so grausam hatte sein können zu sagen: “Ich habe dich gewarnt, dass ich ehrlich sein werde.” David nickte. “Ich weiß.” “Gratuliere!”* (Suter, 74).

Інколи інтенція та ілюкутивна ціль висловлення можуть не збігатися. Так, наведена ситуація ілюструє, як за показною щирістю і сердечністю привітання мовця прихована його справжня мета – висловити обурення і роздратування адресатові, який посприяв його звільненню.

(12) *Keferloher schien nicht wirklich überrascht, er hatte natürlich seine Informanten, und er fügte sich ins Unvermeidliche, wohl, weil er schlicht zu feige gewesen war, gegen mich äußerste Mittel anzuwenden.*

“Gratuliere, Alexander! Im Namen des gesamten Vorstands meinen herzlichen Glückwunsch!” (Krausser, 127).

Ілюстративний матеріал доводить, що представники німецького етносу найчастіше вітають один одного з нагоди сімейних, релігійних, державних свят, а також важливих, урочистих подій, що відбулися у їхньому особистому житті. Для вираження поздоровлення з нагоди ювілею, дня народження, заручин, весілля, народженням дитини, закінченням навчального закладу, отриманням спадку, присвоєнням титулу, отриманням звання, кар’єрним ростом, гарним виступом, вчинком, гарною ідеєю, тощо німці зазвичай використовують такі перформативні висловлення: *Ich gratuiere Ihnen / dir zu ...; Gratulation zum / zur ...; (Meinen herzlichen) Glückwunsch / (Meine) Glückwünsche.*

Підтвердимо це прикладами:

(13) *“Hallo!” rief er. “Ich gratuiere Ihnen zum Geburtstag, und hier ist ein Buch.” [...] Er wollte noch etwas sagen, da fand sie endlich ihre Fassung wieder, wandte sich um und sagte: “Danke, danke sehr!”* (Panitz, 197).

(14) *Und wie ich dann am Morgen über die alte Brücke geh, kommt der Michel auf mich zu und sagt: “Ich gratulier dir zu deiner Erbschaft”* (Frank, 184).

(15) *“Ich gratuiere Ihnen zu der sublimen Idee, Principessa mit der nötigen Quantität Friedhofserde zu versehen...”* (Baum, 84).

Читаючи інтерв’ю зі світовими знаменитостями, ми спостерігаємо як кореспондент журналу вітає спортсмена Вернера Грегориша з присвоєнням титулу (16), а актрису Анжеліну Джої – з тим, що вона незабаром народить близнюків (17). В обох випадках події є життєво важливими для комунікантів.

(16) *News: Gratulation zum Titel. Nach Mattersburg führen Sie nun Kapfenberg in die höchste Liga. Welcher Triumph wiegt bei Ihnen mehr?*

Gregoritsch: Die beiden Titel kann man nicht vergleichen (News № 19, 188).

(17) *News: Gratulation zur Zwillingsschwangerschaft. Warum wollen Sie Ihre Kinder in Frankreich statt in den USA zur Welt bringen?*

Jolie (Angelina): Ich habe das noch nicht definitiv entschieden, aber wir denken tatsächlich, dass Frankreich als Geburtsort geeignet wäre (News № 21, 152).

У комунікативних ситуаціях поздоровлення з Новим роком, релігійними святами, такими як Різдво, Великдень, Трійця носії німецької лінгвокультури вживають у більшості випадків семантичні перформативи: *Schöne/frohe Feiertage! Frohes Fest! Frohes neues Jahr! Alles Gute zum Neuen Jahr! Prosit (Prost) Neujahr!* (при вимовлянні тосту) *Frohe/fröhliche/schöne/gesegnete Weihnachten! Frohe Ostern! Frohe Pfingsten!* тощо. Проілюструємо на прикладах:

(18) *“Frohes Fest!” rief Bocian.*

“Ja, frohes Fest!” sagte ich und lief weiter (Schwerdfeger, 127).

(19) *Er schenkte Lena einen Cognac ein. Sie zog den Mantel aus.*

“Übrigens, gesegnete Weihnachten”, sagte er (Kuckart, 224).

(20) *“Frohes neues Jahr”, sagt Jonas, “Alles Gute für euch, für dich und Magnus”, sagt Irene* (Hermann, 118).

Цікавим є те, що німці, вітаючи один одного з вище згаданими святами, ніколи не вживають перформативних дієслів привітання. Характерним для таких ситуацій є перформативне дієслово *wünschen*: *Ich wünsche Ihnen / dir eine gesegnete Weihnachten! Ich wünsche Ihnen/dir ein frohes/fröhliches Weihnachtsfest und ein gutes neues Jahr!* тощо. Для підтвердження сказаного наведемо приклади.

(21) *Sawallisch stand vor ihr und sagte: “Ich wünsche ein fröhliches neues Jahr!”* (Panitz, 301).

(22) *“Ich wünsche euch ein schönes Weihnachtsfest und ein gutes neues Jahr, in der Art”* (Delius, 124).

(23) *Der Vallaster sagte: “Grüß Gott, Frau Juen, ich möchte Ihnen und Ihrem Mann auch im Namen meiner Mutter ein schönes Osterfest wünschen.”*

“Aber Ostern ist doch erst übermorgen”, sagte Frau Juen.

“Übermorgen kann ich leider nicht kommen”, sagte er (Köhlmeier, 98).

Логічним продовженням акту привітання є перформативний акт побажання, який часто супроводжує його і слідує за ним. Сутність побажання полягає у висловленні адресантом зацікавленості у здійсненні чогось для адресата [6:139]. М.Я. Гловінська пропонує таке тлумачення побажання: 1) X хоче, щоб з Y-ом сталося P; 2) X говорить словесну формулу, прийняту для цього; 3) вимовляння формули ніби відповідає здійсненню P; 4) X говорить це, щоб Y знав, що відчуває X по відношенню до нього [7:211]. Зазвичай носії німецької етнокультури бажають щастя, удачі, успіхів, всього найкращого, здоров'я, швидкого одужання, щасливої дороги, гарного польоту чи відпочинку, веселих свят тощо. Словосполучення *von ganzem Herzen* разом з дієсловом *wünschen* надає висловленню емоціонально-експресивного забарвлення та використовується з метою підкреслення щирості і доброзичливості побажання.

До пресупозицій перформативного акту побажання відносять: 1) наявність двох учасників інтеракції в межах дії вербального сигналу, 2) наявність приводу – відповідної ситуації, 3) усвідомлення мовцем важливості ситуації для адресата; 4) зацікавленість мовця у майбутніх позитивних наслідках актуальної ситуації; 5) усвідомлення мовцем того, що виголошення певної формули може сприяти розвитку подій; 6) виголошення адекватної обставинам формули [8:227].

Дієслова побажання у німецькій мові утворюють такий синонімічний ряд: *wünschen – den Wunsch hegen / äußern, (haben) wollen, mögen, erträumen, sein Herz hängen an, erbitten* [9:690]. З цього ряду перформативним є лише дієслово *wünschen*, яке вживають для експліцитного вираження побажання у різних ситуаціях спілкування. Менш категоричною експліцитною формою побажання є *Ich möchte wünschen*. Зауважимо, що для експліцитного перформативного акту побажання характерна наявність обох антропокомпонентів і пропозиційного змісту незалежно від вікових й статусно-рольових ознак комунікантів. Наприклад:

(24) “*Ich wünsche dir alles Gute, Sebastian. Vielleicht hast du noch eine Chance*” (Kehlmann, 44).

(25) “*Von mir aus wünsche ich Ihnen auch jetzt einen schönen Tag. Ja, ich wünsche Ihnen einen wunderschönen Tag, den besten, den Sie sich vorstellen können*” (Wagner, 78).

Перформативні акти такого типу є стилістично нейтральними і можуть функціонувати у різних ситуаціях комунікації. Цього не скажеш про форму *ich wünsch' dir was*, яка є розмовною і вживається переважно добре знайомими співрозмовниками рівного соціального статусу. У фрагменті (26) мовцями є подруги-студентки одного віку, які тривалий час знають одна одну.

(26) “*Schau doch mal bei uns rein. Das Lokal heißt Mäcki-Eck und ist am U-Bahnhof Charlottentor*”, *schlug Regina im Weggehen vor*.

“*Mal sehen. Ich wünsch' dir was*”, *entgegnete Vicky und stand auf* (Hardey, 76).

У ситуаціях щоденного спілкування представники німецького етнокультурного колективу зазвичай висловлюють один одному такі побажання:

а) щасливої дороги *Gute Fahrt/Reise! Guten Flug!*

(27) “*Gute Fahrt auch!*” *rief seine Frau in den Hörer*.

“*Gute Fahrt!*” *sagte Steuber. “Danke”, sagte ich* (Schulze, 127).

б) швидкого одужання *Gute Besserung!*

(28) “*Dann gute Besserung!*” “*Danke, Arthur!*” *Und jetzt lächelt Mama* (Lange, 47).

в) гарного проведення часу *Gute Erholung! Schönes Wochenende! Viel Spaß!*

(29) “*Vielen Dank, Frau Schubert! Und schönes Wochenende!*”

“*Wünsch ich auch*”, *sagt Eddi und tippt zum Gruß mit zwei Fingern an seinen Scheitel* (Schulze, 134).

(30) “*Viel Spaß, Sloan!*” “*Danke, Jack*” (Konsalik, 98).

г) загальнолюдських цінностей *Alles Gute! Viel Glück/Erfolg!*

(31) “*Alles Gute.*” “*Alles Gute für dich*”, *sagte Peter* (Hermann, 265).

(32) “*Du kannst dich auf mich verlassen*”, *versicherte Regina, “und den Finderlohn teilen wir dann.” Vicky fand die Regelung fair. “Mach's gut und viel Glück”, flüsterte sie und flitzte zum Fahrstuhl* (Hardey, 54).

Варто підкреслити, що стереотипні форми мовленнєвої поведінки німців значно відрізняються від тих, які використовують носії української лінгвокультури. Для прикладу порівняємо побажання удачі: німці кажуть *Hals- und Beinbruch!* і отримують у відповідь *Danke!*, українці в аналогічних ситуаціях спілкування бажають *Ні пуху ні пера!* і відповідають *К чорту!*

Типовою реакцією на побажання, так само як і на привітання, є подяка, а коли це доречно, то також побажання у відповідь. Наприклад:

(33) “*Und wo ist Thomas jetzt?*” *schrie Vicky*.

“Weg!”, brüllte Mascha zurück. “Ich musste dich erst suchen. Ich soll dir die besten Neujahrswünsche ausrichten. Er schickt dir tausend Küsse.”

“Danke”, sagte Vicky, “ich wünsch' dir auch was.”

“Gleichfalls, tschüs, hier brechen die Leitungen zusammen”, hörte Vicky noch, dann knackte es (Hardey, 106).

Підсумовуючи викладене зазначимо, що дослідження мовленнєвих актів надає важливу інформацію про культуру етносу. Кожна етнолінгвокультура має особливі і характерні тільки для неї стереотипні форми мовленнєвої поведінки, що обумовлено світоглядом її представників. Яскравим прикладом своєрідності культури німецького етносу є специфічні форми вираження привітання та побажання, які використовуються у різноманітних комунікативних ситуаціях і відображають особливості національного менталітету. **Перспективу** подальшого дослідження вбачаємо у вивченні лінгвокультурного аспекту інших етикетних перформативних висловлень у сучасному німецькому діалогічному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с. 2. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре. – М.: Гнозис, 2007. – 320 с. 3. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. – №1. – С. 64-72. 4. Наумов В.В. Лингвистическая идентификация личности. – М.: Ком Книга, 2006. – 240 с. 5. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации). – М.: Гнозис, 2005. – 472 с. 6. Телеки М.М., Шинкарук В.Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру. – К; Миколаїв, 2007. – 176 с. 7. Гловинская М.Я. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 158-218. 8. Баладіна Н.Ф. Функції і значення чеських прагматичних кліше в комунікативному контексті. – К.: АСМІ, 2002. – 332 с. 9. *Synonymwörterbuch*. – Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1998. – 711 S. 10. *Формановская Н.И.* Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М.: Русский язык, 1987. – 158 с. 11. *Азнабаева Л.А.* Языковая перспекция. – Уфа, 2000. – 124 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Nossack H.E. Spätestens im November. – Berlin: Suhrkamp, 1990. – 277 S. 2. Löhr R. Der Schachautomat. – München: Piper Verlag, 2005. – 407 S. 3. Krausser H. Eros. – Köln: DuMont, 2006. – 318 S. 4. Delius F.C. Der Königsmacher. – Berlin: Rowohlt, 2001. – 318 S. 5. Kuntze P. Das Trio mit Pfiff. – München: F. Schneider Verlag, 1991. – 125 S. 6. Suter M. Lila, Lila. – Zürich: Diogenes Verlag, 2004. – 345 S. 7. Panitz E. Die sieben Affären der Dona Juanita. – Halle, 1973. – 342 S. 8. Frank L. Das Ochsenfurter Männerquartett. – Weimar: Aufbau, 1975. – 321 S. 9. Baum V. Kein Platz für Tränen. – München: Wilhelm Heyne, 1988. – 364 S. 10. *News*. – №19, 8. Mai, 2008. – S. 188. 11. *News*. – №21, 21. Mai, 2008. – S. 152–153. 12. *Schwerdtfeger M.* Café Saratoga. – Köln, 2003. – 287 S. 13. *Kuckart J.* Lenas Liebe. – Köln: DuMont, 2002. – 303 S. 14. *Hermann J.* Nichts als Gespenster. – Frankfurt/Main: S.Fischer, 2003. – 318 S. 15. *Kohlmeier M.* Roman von Montag bis Freitag. – Frankfurt/Main: Franz Deuticke Verlagsgesellschaft, 2004. – 168 S. 16. *Kehlmann D.* Ich und Kaminski. – Frankfurt am Main, 2003. – 173 S. 17. *Wagner J. C.* Schattentag. – Berlin: Eichborn, 2005. – 186 S. 18. *Hardey E.* Vier Sterne für Vicky. – Reutlingen: Ensslin, 1995. – 160 S. 19. *Schulze I.* Simple Storys. – München: Taschenbuch Verlag, 2004. – 315 S. 20. *Lange A.H.* Ich habe einfach Glück. – Hamburg: Rowohlt, 2004. – 247 S. 21. *Konsalik H.G.* Im Tal der bittersüßen Träume. – Köln: Heyne, 1992. – 286 S.

LÓPEZ TAPIA Fr.J.

Instituto Cervantes de Moscú (Federación Rusa)

ESTRATEGIAS Y ACTIVIDADES EN EL DESARROLLO DE LA COMPETENCIA LÉXICA

1. Introducción. Definición de la competencia léxica

El aprendizaje y la enseñanza del léxico, a pesar de ser una tarea enriquecedora, no deja de presentar ciertas dificultades, que profesores y estudiantes de segundas lenguas tenemos que afrontar. En el presente artículo, nos proponemos aportar una serie de estrategias y actividades que faciliten la consecución de dicha tarea.

Para comenzar, si nos preguntamos qué se entiende por **competencia léxica** y cómo está organizada, encontramos diferentes respuestas. En esta ocasión, nos centraremos en las que exponemos a continuación, que nos parecen más acertadas para el posterior desarrollo de nuestro trabajo:

a) **Lahuerta y Pujol (1996)**: *"La competencia léxica es la capacidad para relacionar formas con significados y utilizarlas adecuadamente"*. Según estos autores el conocimiento de dicha competencia léxica reside en lo que muchos estudiosos del tema han denominado "lexicón mental", entendido éste como la conciencia y el control de la organización del significado que posee el alumno. El lexicón, por tanto, estaría articulado por una serie de piezas léxicas (raíces, temas, afijos derivativos, etc) y por una serie de reglas que regularían su combinación. Estamos, pues, ante un concepto eminentemente cognitivo y dinámico, que se opondría de forma radical al concepto tradicional de léxico, como sinónimo de vocabulario, lista de palabras u organización de campos semánticos.

Según la profesora **Baralo (2004)**, el lexicón no es más que *un constructo que da cuenta de la capacidad creativa del lenguaje* y, en definitiva, de las lenguas. El lexicón es lo que nos permite comprender y explicar los fenómenos de generación de nuevas palabras, que pueden ser entendidas, procesadas y recreadas de manera novedosa, sin información explícita, por cualquier hablante nativo e inclusive, por un hablante no nativo de la lengua. Baralo, coincide con Lahuerta y Pujol en que se trata, sobretodo, de un concepto "mental", debido a su carácter esencialmente cognitivo. El lexicón constituye **un almacén inteligente** donde reside nuestra competencia léxica.

b) El **Marco de Referencia Común Europeo** en la Enseñanza de Lenguas (2001) define la competencia léxica *"como el conocimiento del vocabulario de una lengua y la capacidad de utilizarlo"*; nuevamente el Marco intenta ir más allá del vocabulario e incluye en la definición de la competencia que nos atañe la necesidad de enmarcarlo dentro de un contexto determinado, de conocer cuáles son las reglas que rigen su uso.

Por tantos, todas las concepciones aportadas de la competencia léxica hacen especial hincapié en la necesidad de una estructuración de la información obtenida, a partir de la aprehensión de la realidad, que nos permita establecer en nuestro cerebro una serie de conceptos mentales.

Varias investigaciones demuestran que el lexicón mental está altamente organizado. Sin embargo, descubrir el mapa detallado de dicho almacenamiento es una tarea complicada.

La teoría de la red de **Aitchison (1987)** supone que el lexicón mental es como *"un complejo gráfico cuyos nódulos son unidades léxicas conectadas las unas con las otras"*.

Las características más importantes de dicha red son:

a) La red se basa en sistemas asociativos de diferentes tipos: fonéticos, gráficos, semánticos, situacionales, etc.

b) La red es un sistema de una naturaleza fluida y dinámica, que se encuentra en un estado de permanente modificación por nuevas informaciones, que continuamente entran y que pueden modificar (o incluso anular) la información existente o establecer otro tipo de relaciones distintas.

c) La cantidad de asociaciones de cada palabra es variable; no todas las palabras ofrecen las mismas posibilidades.

d) Unas asociaciones se fijan atendiendo a convenciones lingüísticas (campos morfosintácticos o morfosemánticos) y otras son personales, de carácter empírico.

De lo expuesto hasta ahora, puede deducirse que los profesores debemos presentar y practicar las palabras y unidades léxicas mediante técnicas y contextos que permitan relacionar unas con otras, tal y como aparece demostrado que se almacenan en el lexicón mental, para de esta manera, mejorar y agilizar su aprendizaje.

2. ¿De qué elementos se compone la competencia léxica?

Para clasificar las diferentes unidades que componen el léxico vamos a seguir la clasificación propuesta por el profesor José Ramón Gómez Molina de la Universidad de Valencia:

2.1 Palabras

Clasificamos como tales las unidades léxicas simples -sustantivos, adjetivos, verbos y adverbios (inversión, guapa, conseguir, bien) y las compuestas por diversos procedimientos (termómetro, agridulce, picapleitos) y las abreviadas (siglas: SA, INE; acrónimos: láser, sida, chip). Las palabras compuestas son una combinación estable de lexemas que pueden considerarse como palabras individuales en el sentido de que funcionan dentro de la oración como miembros de una categoría gramatical específica. También deben incluirse en este apartado los elementos gramaticales (artículos, demostrativos, preposiciones,...) pues, aunque desarrollan mucho más funciones gramaticales que léxicas, su importancia para la combinación de elementos en la cadena hablada es indiscutible.

2. 2. Combinaciones y compuestos sintagmáticos

En primer lugar nos referiremos a las colocaciones, **combinaciones** de carácter substancialmente semántico. Ej: "juego limpio, juego sucio/subir, bajar, mantener los precios."

El estudio de las mismas es fundamental en el proceso de adquisición de una segunda lengua porque la especialización semántica de uno de los elementos de la colocación -la base-representa cierto grado de dificultad a los hablantes no nativos para la elección del otro elemento -el colorativo-, lo que deriva en la producción de frecuentes errores (hacer una decisión, disponibilidad inminente). Se trata de combinaciones cuyo significado unitario y que, por tanto, cuenta con una serie de restricciones de combinación de las palabras en una lengua concreta. Son unidades fraseológicas fijadas sólo en la norma, dado que son sintagmas completamente libres desde el punto de vista del sistema de la lengua, esto es, existe una tendencia en su uso.

Enseñar colocaciones, en vez de palabras aisladas, presenta muchas ventajas; entre ellas: evita errores léxicos (fabricar una cita), ayuda a almacenar juntas en el lexicón palabras que se emplean como un bloque (abogado de oficio), se profundiza en el conocimiento de palabras que ya conocen y mejoran notablemente las destrezas lingüísticas al utilizarlas de forma combinada en español (altas/bajas horas de la noche), y es muy rentable que las anote en su diccionario personal y las aprenda como bloques o segmentos.

En segundo lugar, se incluye aquí otro subgrupo de combinaciones sintagmáticas, las **combinaciones gramaticales**. Nos referimos más concretamente a los verbos con régimen preposicional (confiar en, asustarse de,...), así como de todos aquellos adjetivos y sustantivos que rigen determinadas preposiciones (fiel a, aprobado por, capaz de, intención de,...).

2.3. Expresiones idiomáticas con mayor o menor grado de fijación

Se trata de un grupo de gran rentabilidad comunicativa. Son combinaciones de dos o más palabras vinculadas de forma estable y, al mismo tiempo, son fórmulas estereotipadas

que los hablantes conciben con un sentido unitario, es decir, que tienen entre sus elementos una cohesión semántica completa. Presentan un significado unitario que no es la suma de los componentes (echar raíces, abogado del diablo, meter la pata) y que, además, no presentan ninguna relación lógica, conceptual o semántica entre los miembros que la componen.

Desde el punto de vista metodológico, planificar la enseñanza-aprendizaje de estas unidades léxicas es tarea muy compleja. Su tratamiento puede iniciarse en un nivel ya intermedio. Se caracterizan, en ciertas ocasiones, por estar impregnadas de un componente etnográfico o antropológico español, en nuestro caso. Desde una perspectiva contrastiva se observan las diferencias culturales, así: fuerte como un toro/ fuerte como un oso. En primer lugar, podríamos incluir las comparaciones fijadas (sordo como una tapia, astuto como un zorro) y en segundo lugar, aquellas expresiones que se incluyen en el discurso como una pieza única y que no ofrecen posibilidades de cambio (a tenor de lo dispuesto).

Igualmente se incluirían muletillas o juegos de palabras (una y no más, Santo Tomás) y enunciados fraseológicos (proverbios, citas, eslóganes o refranes (el lobo es un lobo para el hombre)).

2.4. Fórmulas de interacción social

Dentro de este grupo englobaríamos las expresiones institucionalizadas, en mayor o menor grado, que responden a expresiones prefabricadas y convencionales que los hablantes emplean con un propósito social determinado. Se trata de fórmulas sociales que están fijadas por el contexto y que los estudiantes pueden reconocer como procedimientos similares que se dan en sus respectivas lenguas maternas:

a) Fórmulas discursivas: ¿Qué tal? Hasta luego.

b) Fórmulas psico-sociales (de carácter expresivo, asertivo, ritual): Lo siento, Largo de aquí, Encantado de conocerte, Le saluda atentamente), y caracterizadas en todos los casos por constituir actos de habla dependientes de una situación específica o circunstancias concreta.

Dado que se trata de fórmulas que cumplen funciones específicas en la interacción social, su tratamiento en el aula debe ser sistemático en todos los niveles de aprendizaje, debiendo graduarse su inclusión a lo largo de los mismos.

Como conclusión a este apartado nos gustaría recalcar el hecho de que es evidente que el contenido léxico abarca un amplio elenco de unidades. Por ello, nos parece plausible que una importante parcela de la adquisición del lenguaje sea la capacidad de comprensión y producción de ítemes léxicos que, además de su valor semántico y pragmático, el estudiante pueda analizar como segmentos y que los perciba como esquemas morfosintácticos.

Nuestro objetivo principal es que los aprendices utilicen las diferentes unidades léxicas de la misma manera que lo haría un nativo, experimentando cómo funcionan y deduciendo las reglas por las que se rigen. En nuestra labor como docentes, tendremos que tener en cuenta que el aprendizaje de dichas unidades tendrá que pasar por diferentes estadios:

a) Comprensión o interpretación

b) Práctica contextualizada

c) Retención (memoria a corto plazo)

d) Uso y mejora

d) Fijación (memoria a largo plazo, reutilización)

3. Estrategias y técnicas para el desarrollo de la competencia léxica

El **Marco de Referencia** se formula una pregunta sobre cómo se espera que los alumnos desarrollen su vocabulario. Nuestra respuesta integra varias estrategias y técnicas: exposición a textos auténticos; búsqueda en diccionarios, puesto que les enseñamos a usar todo tipo de diccionarios; inclusión de vocabulario en contexto; explorando campos semánticos y construyendo mapas mentales; practicando estructuras léxicas (formación y descomposición) y tipos de unidades léxicas con actividades de práctica controlada; memorización; actividades relacionadas con las cuatro destrezas y complementariedad de léxico y gramática.

Para ampliar más sobre este tema enumeraremos algunas de las estrategias de **Oxford (1990)**.

3.1 Estrategias directas: Son las que están más directamente relacionadas con el proceso de adquisición del léxico. Engloban una serie de recursos, cuyo principal objetivo es la comprensión, retención, recuperación o utilización de unidades léxicas. Pueden clasificarse en tres grupos:

3.1.1. Estrategias memorísticas: Son técnicas conscientes de aprendizaje, que contribuyen a la adquisición de nuevas unidades léxicas y posibilitan la reutilización de las mismas en nuevas situaciones.

Es más fácil retener una palabra si ésta no se almacena de forma aislada, sino relacionándola con las ya conocidas. Como ya mencionábamos al principio de nuestro artículo, la mente humana organiza las palabras en sistemas interrelacionados y no al azar. Aprender palabras sueltas, o en frases sueltas, significa olvidarlas en un breve plazo de tiempo. Dentro de este grupo incluiríamos las estrategias de:

- Agrupar palabras según criterios semánticos: sinónimos (comenzar/empezar), antónimos (positivo/negativo); colocaciones (mantequilla/untar, y no esparcir o derretir); en torno a un tema (prendas de vestir, aficiones, mobiliario); a partir de principios de formación de palabras (pescado/ pescadero/ pescadería); atendiendo a similitudes gramaticales o nocionales: ej. verbos irregulares con una "u" en la raíz del indefinido (puse, tuve, supe, estuve, pude).

- Establecer asociaciones entre la nueva palabra y conocimientos previos u objetos conocidos. Para memorizar la palabra "pendiente" la podemos asociar con pulsera, collar, anillo, oro o plata.

- Crear pequeñas historias con grupos de palabras que guarden o no relación entre sí: "Cogió la rosa, se pinchó un dedo y tuvo que ponerse una tirita".

- Utilización de imágenes: Los estudiantes suelen asociar una palabra con una imagen mental de algo ya conocido que refleja el mundo real o que es fruto de la fantasía individual: por ejemplo, para recordar la unidad léxica "reloj de pared", pienso en el que había en casa de mi abuela.

- Creación de redes semánticas: Las palabras se relacionan entre sí gráficamente. En el centro o en la parte superior de la red aparece la palabra o el concepto clave y a su alrededor las palabras relacionadas con estos. Al aplicar esta estrategia se agrupan las palabras y se establecen asociaciones. Un ejemplo es el asociograma o memomapa.

- Representación de sonidos en la memoria: Los estudiantes relacionan, teniendo en cuenta el significado, palabras nuevas con otras ya conocidas que presentan cierta similitud fonética o gráfica. Estas relaciones se pueden establecer entre palabras de la lengua meta, materna u otras lenguas extranjeras: El taburete, la Luna.

3.1.2. Estrategias cognitivas: Son aquellas que ponemos en marcha cuando analizamos, manipulamos, estructuramos y transformamos la lengua meta. Afectan directamente al proceso de aprendizaje.

- Estrategias de estructuración: marcar palabras con colores diferentes o con símbolos, anotar palabras o conceptos claves, hacer resúmenes de textos de palabras que consideremos importantes.

- Análisis y deducción de reglas: analizar palabras y expresiones (el estudiante infiere el significado de unidades léxicas nuevas aplicando reglas de composición y derivación-palabras compuestas-sacacorchos), comparar con otras lenguas (a pesar del riesgo de los "falsos amigos": simpático en ucraniano/español), transferir los conocimientos de la lengua materna a la lengua meta (el verbo "gustar" y su equivalente ucraniano), descubrir las reglas (reglas de carácter morfosintáctico, gramatical: animación, dirección, construcción).

- Utilización de recursos de muy diversa índole como fuente de aprendizaje. Destacaremos entre ellos los diccionarios, glosarios, documentos auténticos, etc. siempre sin fomentar la lectura de textos "palabra por palabra".

3.1.3. Estrategias de comunicación: Son los "planes psicolingüísticos potencialmente conscientes que forman parte de la competencia comunicativa de los estudiantes y que le permiten compensar las deficiencias o las lagunas que surgen en la comunicación (Ellis, 1986).

- Predecir el significado por la situación o el tema. (activación de conocimientos previos del mundo, que les ayuden a predecir el significado global del mensaje), ignorar palabras desconocidas que no se consideren imprescindibles para la comprensión del mensaje, evitar el uso de palabras desconocidas haciendo uso de técnicas de parafraseado. El parafraseado, además, fomenta la capacidad creativa del estudiante y la activación y el uso de otras unidades léxicas, sinónimos y antónimos, uso de muletillas ("algo", "cosa"), sin abusar de ellas.

3. 2. Estrategias indirectas

Son las que apoyan y organizan el aprendizaje en general. Se clasifican en tres grupos:

3.2.1. Estrategias metacognitivas: El estudiante se fija objetivos a corto o a largo plazo en cuanto al vocabulario que quiere aprender, conoce y hace uso de las estrategias, y organiza su trabajo. Es interesante, al mismo tiempo, que evalúe su propio proceso de aprendizaje.

3.2.2. Estrategias afectivas: son las que regulan el ámbito emocional durante el aprendizaje. Contribuyen a que el estudiante conozca su estado emocional, sea capaz de percibir sus sentimientos y de expresarlos. Tenemos que fomentar su seguridad en sí mismo y forzarnos por crear una atmósfera cordial, distendida, en la que cometer errores no se valore negativamente.

3.2.3. Estrategias sociales: Regulan las formas de interacción en la clase: Cooperar y colaborar con los compañeros, dirigirse al profesor, al compañero para pedir ayuda/ que le corrijan.

Basándonos en todas las estrategias aportadas, podemos establecer una serie de principios básicos de consolidación del léxico:

1. El aprendizaje del léxico en una lengua meta es una tarea cognitiva mucho más compleja que el simple emparejamiento de palabras de la Lengua materna y la meta.
2. Los alumnos son capaces de aprender una palabra nueva cuando sienten una necesidad personal de usarla.
3. El profesor debe adoptar el rol de "guía"/ intermediario, que acompaña pero que no impone.
4. Para producir esta sensación de necesidad, no es suficiente nombrar la palabra en español y darles a los estudiantes su significado.
5. Comprender, oír y ver la palabra son sólo los primeros pasos para empezar a conocerla.
6. Estos primeros pasos deberían estar seguidos de actividades en las que los alumnos necesiten usar estas nuevas palabras (tareas en las que deban hacer cosas, dar y recibir información).
7. El aprendizaje de una unidad léxica determinada es un proceso gradual, progresivo, constructivo y cíclico. Se va produciendo cuando el estudiante puede identificarla con su significado, interpretarla, utilizarla, retenerla y reutilizarla.

El plan Curricular del Instituto Cervantes, igualmente, hace hincapié en el hecho de que nuestros estudiantes tienen control sobre el proceso de aprendizaje y uso de la lengua, formulan metas y objetivos personales, gestionan el aprendizaje y el aprovechamiento de los manuales, tienen un papel activo en el desarrollo y el dominio continuado de nuevas estrategias, controlan los factores psicoafectivos y contribuyen a un clima adecuado de cooperación entre los miembros del grupo en el caso del aprendizaje en entornos formales.

4. Tipología de actividades

En esta última parte, queremos mostrarles una tipología orientativa de actividades relacionadas con el léxico, que pretenden, ante todo, que nuestro trabajo con los estudiantes sea más atractivo, variado y motivador.

Para el desarrollo de esta última parte, nos vamos a basar principalmente en el trabajo de las profesoras **Mª Jesús Cervero y Francisca Pichardo Castro**, que diseñan una tipología que se puede trabajar a diferentes niveles (fonético, morfológico, semántico, discursivo, intercultural), con objetivos diferentes (transmisión de estrategias, potenciación del grado de dominio léxico a nivel productivo y receptivo, adquisición,...), y con actividades muy variadas

1. Actividades para trabajar el vocabulario a nivel morfológico, fonético-fonológico. Es el tipo de actividad más frecuente y con la que los alumnos están más familiarizados. Ej. Actividades de derivación y creación de familias de palabras.

2. Actividades para trabajar relaciones de sentido: sinónimos, antónimos, hiperónimos: (polisemia).

3. Actividades para trabajar el vocabulario a nivel contrastivo con la lengua materna y otras lenguas extranjeras.

Con ellas pretendemos que se estimule la transferencia de conocimientos de otras lenguas y reducir el número de los conocidísimos "falsos amigos" (simpático/ симпатичный), o de estructuras que no pueden traducirse literalmente a otra lengua ("querer mucho hacer algo" es una estructura incorrecta en español)

4. Actividades para trabajar el vocabulario a nivel intercultural.

Estas actividades van más allá de lo meramente lingüístico y contribuyen a que el estudiante se sensibilice y familiarice con lo que es específico de la cultura de la lengua meta.

5. Actividades para la transmisión de estrategias.

Son las orientadas a lograr un aprendizaje más efectivo y superar las barreras que van surgiendo en un acto de comunicación determinado. Este tipo de actividades son definitivas para que los estudiantes adquieran estas habilidades y las apliquen por sí mismos.

6. Aprender con los sentidos. Cuanto más estimulemos los sentidos de nuestros estudiantes, más satisfactorios serán nuestros resultados:

a) Mímica y gestos.

División de la clase en dos grupos a los que se les entrega fichas con el nombre de diferentes "profesiones". Cada uno de los miembros del grupo va cogiendo una ficha del grupo contrincante y la representa. El grupo que obtenga más puntos al final es el vencedor. Se le puede dar a cada miembro 30 segundos para que realice su ejercicio de mímica. Si los de su grupo, no consiguen resolverlo, perderán ese punto.

b) Música y sonidos.

Se lleva a clase una grabación con ruidos pertenecientes a aparatos que tenemos en casa: despertador, batidora, lavadora, cafetera, aspirador, etc. Los alumnos tienen que adivinar de qué se trata.

c) Tacto, gusto y olfato... Llevando a clase diferentes tejidos (con una venda en los ojos) o diferentes tipos de alimentos... El alumno deberá verbalizar sus sensaciones... "está dulce".... "está blando"... "es una gominola".

7. Juegos y pasatiempos.

-Juegos de *memory* con pares de cartas y su representación gráfica/ palabra antónima o sinónima.

-Bingos de palabras.

-Cadenas de palabras... con técnicas de repetición... con temas: hacer una maleta.

- Crucigramas/ Sopas de letras.

5. Reflexión final

Con el presente artículo, hemos pretendido tratar dos cuestiones que consideramos fundamentales:

1) Corroborar que el contenido léxico abarca un amplio elenco de unidades: palabra, combinaciones léxicas y gramaticales, expresiones idiomáticas, rutinas sociales, etc. y que la adquisición del léxico basado en el principio de idiomatidad facilita una mayor fluidez en cualquier acto comunicativo, puesto que hace que nuestros estudiantes centren su atención en determinadas estructuras y que al mismo tiempo se familiaricen con su empleo correcto y adecuado. De esta manera, evitamos que no se violen determinadas restricciones léxicas ni se produzcan actos de habla inadecuados en diferentes niveles.

Por otro lado, hemos propuesto una serie de estrategias y actividades específicas que contribuirán definitivamente en un mayor grado de efectividad a la hora de ser llevadas a cabo.

En cualquier caso, las propuestas presentadas son alternativas a nuestra actuación docente en el aula de español. Es evidente que ninguna técnica o procedimiento es infalible, sin embargo, de todo puede obtenerse algún provecho.

АЛЮЗІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

(на матеріалі повісті “Слова” Ж.-П. Сартра)

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю вивчення можливостей відтворення в перекладі культурно маркованих реалій оригіналу в контексті дослідження проблем рецепції художнього твору іншомовним читачем.

Мета дослідження – виявити наявні в оригіналі повісті “Слова” алюзії і зіставити їх з перекладними відповідниками, встановивши ступінь кореляції їхніх семантико-стилістичних функцій в обох текстах.

Предмет дослідження – віднайдені у французькому оригіналі алюзії, а також відповідники цих мовленнєвих фактів у перекладі.

Об’єктом дослідження виступає повість “Les Mots” Ж.-П. Сартра та її український переклад В. Борсука і О. Жупанського.

Матеріалом дослідження слугували алюзивні оніми і алюзивні вислови, відібрані з оригіналу, загальною кількістю близько 250 одиниць.

Наукова новизна. На основі детального перекладознавчого аналізу встановлено шляхи актуалізації предметного та концептуального змісту алюзії у першоджерелі, проаналізовано засоби її відтворення в цільовому тексті з метою оцінювання відповідності ідейно-художніх систем оригіналу та перекладу повісті Ж.-П. Сартра.

Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями. Явище алюзії неодноразово досліджувалося у багатьох наукових галузях, представники яких розглядали його у різних аспектах. Численні розвідки, присвячені даній тематиці, засвідчили надзвичайну складність і різноплановість цього явища. Проблеми семантизації і функціонування алюзій в літературному творі ускладнюються тим, що у кожному такому тексті поставлено конкретні художні завдання, виходячи з яких автор підбирає ті мовні та стилістичні засоби, які якнайкраще передають його ідейно-естетичну та комунікативну мету. Розуміння цього факту вимагає вдумливого та інтерпретаційного підходу до відтворення зазначених засобів у перекладі.

Постановка завдання. Окреслена вище мета передбачає потребу встановити методи та прийоми відтворення алюзивних реалій цільовою мовою, а також виявити комунікативні інтенції автора і визначити вплив ідіолекту перекладача на особливості відтворення зазначених одиниць в перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки функції перекладу визначаються об’єктивно художньою специфікою першоджерела, і якщо останній, будучи витвором мистецтва, цінний своєю художньою неповторністю, то мистецтво відтворення полягає у врахуванні цієї неповторності, що спрямовує дослідника на пізнання самого художнього об’єкту, який, на відміну від раціональної науки, неможливо описати в термінах чистої логіки, бо цей феномен є лише моделлю певної реальності і у такий спосіб слугує знаряддям її пізнання. Дане твердження залишається цілком актуальним щодо вивчення явища алюзії як вельми

специфічного, самобутнього художнього феномену та проблем його ідентифікації у процесі літературної комунікації.

Вагомі наукові розробки зазначеної проблематики вже відомі у сучасній філології. Це праці І. Арнольд, І. Гюббенет, А. Мамаєвої, І. Христенко та ін. У царині перекладознавства слід відзначити напрацювання В. Виноградова, С. Влахова, С. Флоріна, А. Поповича, М. Новикової, Р. Зорівчак, О. Чередниченка, В. Комісарова, О. Швейцера та ін. Окремі функціональні питання перекладу алюзії порушуються Т. Некряч, Л. Грек, Ю. Чалою. Дисертаційне дослідження О. Копильної, здійснене на матеріалі англійської мови, є вагомим внеском у розв'язання багатьох методологічних проблем відтворення алюзивних реалій цільовою мовою.

Наукові результати. Більшість науковців доходять висновку, що найважливішими умовами перекладу цих лексичних одиниць є збереження їхніх референційних ознак і семантико-стилістичних функцій в цільовому тексті, а також врахування цілого комплексу пов'язаних з ними асоціацій і конотацій, які виступають основними чинниками адекватної рецепції твору іншомовним читачем.

Функціональна специфіка перекладу полягає в тому, що на ґрунт конкретної літератури засобами її мови переносять чужоземний оригінал. Тому переклад завжди – тією чи іншою мірою – вікно в світ, у світ іншого народу, часто іншої епохи, іншої літератури та й загалом іншої культури. А культура, як відомо, становить собою сукупність матеріальних і духовних цінностей, надбаних конкретною людською спільнотою, які цілком відсутні або суттєво відрізняються від інших; вони становлять національний соціокультурний фонд, що так чи інакше відображається в мові. Саме ця частина культури і ця частина мови становлять інтерес для перекладознавства, бо можуть слугувати для повнішого, глибшого розуміння оригіналу, а відтак – для передавання відомостей про ті цінності через переклад за допомогою мови іншої національної культури.

На перекладача як посередника у спілкуванні різних народів покладається найвідповідальніша місія першого одержувача первинної фонові інформації оригіналу. Саме від його уміння вірно її ідентифікувати залежить сприйняття твору цільовим реципієнтом. У цьому контексті на чільне місце виводиться поняття культурного тезаурусу. Він може бути глобальним, інтернаціональним, регіональним, національним, груповим і індивідуальним [1:37]. Перекладач-професіонал має володіти різноплановими знаннями, постійно розширювати власний культурний тезаурус, щоб змогти вірно і точно передати національний колорит оригіналу мовою перекладу, на кожному етапі своєї праці, дотримуватися авторської концепції, прагнути до стилістичної та ідейної рівноваги з оригіналом. Така настанова стане запорукою створення високохудожнього адекватного перекладу.

Поняття фонові інформації тісно пов'язане з ширшим і багатозначним поняттям імпліцитної інформації [2; 3]. Дослідники включають сюди і прагматичні передумови створення тексту, і ситуацію мовлення (спілкування), і засновані на знанні світу культурні пресупозиції, які є компонентами висловлення і які роблять його змістовним, і імплікації, і підтекст, і так званий вертикальний контекст, і алюзії, символи, каламбури, й інший неявний, прихований, додатковий зміст, зумисне закладений автором в тексті. Ці складні, інколи суперечливі лінгвістичні і

семантичні поняття потребують окремого дослідження. Для перекладознавства ж важливо скласти уявлення не лише про фонові знання і фонову інформацію, а й про підтекст і вертикальний контекст.

Підтекст як особлива лінгвістична категорія став об'єктом інтенсивного вивчення з середини XX століття, хоча загальні уявлення про нього сформувалися на зламі XIX-XX століть. Цей художній прийом називали тоді “другим діалогом”. У традиційному розумінні – це другий паралельний смисл усного чи письмового висловлення, зумовлений мовною системою або цілями і задумом автора [1:40-41]. Іншими словами підтекст – це імпліцитний, прихований смисл, який співіснує з явно вираженим, експліцитним смислом в одному і тому ж висловленні, і має бути адекватно сприйнятий реципієнтом. Підтекст, який можна також називати алюзивним текстом або алюзивом, розкривається за допомогою наявних у тексті матеріальних мовних індикаторів. Саме вони відкривають доступ до прихованої інформації.

Як зазначає В. Виноградов, індикатори можуть належати до різних мовних рівнів: а) до рівня слів і словосполучень, коли за цими вказівниками адресат здогадується про прихований сенс алюзиву; б) до рівня речення чи то частини тексту, коли саме висловлення викликає у читача або слухача сприйняття імпліцитної інформації; в) до рівня твору в цілому, коли увесь текст асоціюється із вторинним імпліцитним смислом чи текстом [1:41]. Імпліцитні відомості містяться і в так званому вертикальному контексті, під яким слід розуміти не явно виражену історико-філологічну інформацію, наявну в тексті. Звичними категоріями вертикального контексту є алюзії, символи, реалії, ідіоматика, цитати тощо. Він може містити, по-перше, ту приховану інформацію, яка зумовлена вже самою специфікою мовою і яка не залежить від намірів відправника тексту. Такі мовні одиниці природно пов'язані з тим, що прийнято називати фонову інформацією. По-друге, вертикальний контекст може повністю залежати від волі відправника повідомлення, який формує текст таким чином, щоб у ньому можна було вловити натяк на якийсь мовний, літературний, соціальний чи інший факт, посилення на вторинний текст або вторинну ситуацію.

Характерним прийомом реалізації такого вертикального контексту є алюзія. І.С. Христенко визначає її як стилістичну фігуру “преференційного характеру, де в якості денотатів виступають дві ситуації: референтна ситуація, виражена у поверхневій структурі тексту, і ситуація, яку мають на увазі і яка міститься в сукупності спільних фонових знань адресанта і адресата” [4:7]. Індикатори алюзії можуть стосуватися як фактів філологічного характеру (філологічний вертикальний контекст, див. вище), так і реальної дійсності – минулої чи сучасної (соціальний або історичний вертикальний контекст). Алюзії першого типу базуються на претексті, яким зазвичай виступають тексти творів вітчизняної і зарубіжної літератури, міфологічні і фольклорні джерела, прислів'я, поговірки, афоризми, різні цитати (повні, скорочені, переказані, деформовані та ін.). У другому випадку основою виступає протореальність (протоситуація), пов'язана з подіями чи фактами самої дійсності. Такі алюзії не можна звести до якогось конкретного текстового першоджерела, бо вони співвідносяться з певними явищами (об'єктами) буття і нашими уявленнями про них. На жаль алюзії, наявні в тексті, не завжди вірно ідентифікуються або ж взагалі втрачають сенс. Часто це відбувається з плином часу:

чим старіший літературний текст, тим ймовірніші алюзивні втрати – сучасні читачі без відповідних коментарів просто не сприймають жодних натяків. Багато в чому адекватне сприйняття алюзії залежить від знань реципієнта: якщо його культурно-освітній рівень невисокий, то не всі авторські алюзії будуть розпізнані та зрозумілі йому.

Слід окремо зазначити, що алюзія може виступати як форма інтертекстуальності і як стилістичний прийом. Але в обох випадках йдеться про одне і те ж поняття: її існування передбачає наявність денотата, на який робиться посилення і з яким зберігається тісний референційний зв'язок. Алюзія базується і орієнтується на спільні фонові знання адресанта та адресата, має смислотвірну функцію в новому тексті, збагачує і ускладнює його смисл.

Цілком очевидно, що алюзії мають особливий статус у художньому творі, звідки й складність їх відтворенні у цільовому тексті. Для перекладу важливо визначити “питому вагу” алюзії в художній тканині твору, її значущість у розкритті авторської інтенції, а також врахувати чинник реципієнта. Різні категорії алюзій створюють різні типи проблем при їх відтворенні в перекладі, вимагаючи пошуків індивідуальних, ситуативних шляхів їх вирішення. Загальні ж підходи до відтворення алюзії традиційно визначають як її *очуження* та *одомашнення*. На практиці вони втілюються у різних прийомах. Втім, який би підхід перекладач не обрав, він має враховувати “прозорість” асоціативних зв'язків алюзії для цільового читача.

Особливої уваги вимагає питання трансляції алюзивних власних імен, які в теорії перекладу ще докладно не вивчалися. Очевидно, ця проблема ще стоїть на порядку денному хоча би тому, що вона майже не розроблялася в одномовному плані. Не так вже й рідко перекладач просто не розуміє і не відчуває ніяких алюзій у книжному власному імені, яке, скажімо, у носіїв мови асоціюється з конкретним словом із фольклорних, літературних і фразеологічних джерел. Ба навіть розуміючи всі асоціації, він часто не може відтворити ті асоціативні зв'язки, які існують навколо власного імені в оригіналі, бо ж, як зазначалося, ці зв'язки здебільшого впливають із системи сталих лексичних засобів мови-джерела. Для алюзивного імені потрібна національна мова або екстралінгвальний фон. Без цього фону ім'я не може викликати жодних асоціацій. Міжмовні розбіжності в графічному і соціально-історичному аспектах призводять до втрати тих алюзій, натяків, асоціацій, які породжуються алюзивними власними іменами при прочитанні оригінального художнього твору в тому національному середовищі, де він створювався. Тому сутність перекладацької проблеми зводиться до відтворення, там, де це можливо, того фону, того “факту”, що завжди залишається наче “за кадром”, тобто за текстом, асоціативний зв'язок з яким надає додаткового художнього забарвлення алюзивному власному імені. Щоправда, прикладів вдалої реконструкції асоціативного фону оригіналу, який зазвичай втрачається при перекладі, дуже мало. Найчастіше перекладачі вдаються до пояснення алюзивних імен у зносках, що, безумовно, позбавляє твір його оригінальних рис.

У результаті зіставного дослідження оригіналу і українського перекладу повісті “Слова” встановлено, що алюзивні оніми загальнокультурного характеру і широкої відомості передаються повними відповідниками, що утворюються 1) *транскодуванням*: *Oedipe* (Sartre, 24) – *Едін* (Сартр, 338), *Henri Bergson* (Sartre,

26) – *Анрі Бергсон* (Сартр, 340), *La Perouse, Magellan, Vasco de Gama* (Sartre, 43) – *Лаперуз, Магеллан, Васко де Гама* (Сартр, 352) або перекладаються **традиційним, узуальним чи варіантним відповідником**: *Ariane* (Sartre, 17) – *Аріадна* (Сартр, 334), *Énée, Anchise* (Sartre, 18) – *Еней, Анхіз* (Сартр, 335), *Jéhovah* (Sartre, 21) – *Єгова* (Сартр, 337), *saint Michel* (Sartre, 31) – *архангел Михаїл* (Сартр, 344), *Baucis* (Sartre, 31) – *Бавкіда* (Сартр, 344), *Dulcinée* (Sartre, 34) – *Дульсінея* (Сартр, 346), *Narcisse* (Sartre, 35) – *Нарцис* (Сартр, 346), *Joconde* (Sartre, 37) – *Джоконда* (Сартр, 348), *Térence* (Sartre, 43) – *Теренцій* (Сартр, 352), *Brutus* (Sartre, 46) – *Брут* (Сартр, 354), *Titien* (Sartre, 55) – *Тиціан* (Сартр, 360), *Yseut* (Sartre, 57) – *Ізольта* (Сартр, 361), *Atlas* (Sartre, 77) – *Атланти* (Сартр, 375), *Éliacin* (Sartre, 91) – *Йоас* (Сартр, 384), *Moïse* (Sartre, 93) – *Мойсей* (Сартр, 386), *Horace* (Sartre, 128) – *Горацій* (Сартр, 408), *Don Quichotte* (Sartre, 142) – *Дон Кіхот* (Сартр, 416).

Алюзивні власні імена з широкою міжкультурною популярністю (як зазначені вище імена міфологічних, біблійних або літературних героїв, визначних античних авторів тощо) функціонують у різноманітних художніх контекстах як традиційно усталені символи. Вони мають майже однаковий ступінь відомості і в мові оригіналу, і в мові перекладу, а отже, однаковою мірою актуалізуються в обох мовах. Наприклад, ім'я героїні однієї з легенд відомого італійського письменника епохи Середньовіччя Джованні Бокаччо *Grisélidis* (Sartre, 107) – *Грізельда* (Сартр, 395) стало загальнокультурним символом подружньої вірності.

Наведемо інший приклад, у якому знову бачимо загальновідомі імена літературних персонажів (перший – з трагедії Расіна, а другий – з роману Гюго), що вже давно стали символічними: “*La Comédie du Mal se jouait contre la Comédie du Bien: Éliacin prenait le rôle de Quasimodo*” (Sartre, 91) – “*Комедія Зла розігрувалася супроти комедії Добра; Йоас грав роль Квазімодо*” (Сартр, 384). Таким чином, можемо констатувати, що завдяки використанню традиційного (узуального) відповідника у мові перекладу повністю зберігається прагматичний потенціал оригіналу.

Втім, коли алюзивне ім'я є маловідомим, його відтворення повним транскодованим (транслітерованим чи транскрибованим) або варіантним відповідником призводить до редукції смислу і, відповідно, до дискореляції його функцій в тексті перекладу. У цьому випадку ім'я практично втрачає свої алюзивні функції і розкодувати його сенс необізнаний читач не зможе. Розглянемо такий фрагмент оригіналу: “*Les bourgeois du siècle dernier n'ont jamais oublié leur première soirée au théâtre et leurs écrivains se sont chargés d'en rapporter les circonstances. Quand le rideau se leva, les enfants se crurent à la cour. Les ors et les pourpres, les feux, les fards, l'emphase et les artifices mettaient le sacré jusque dans le crime; sur la scène ils virent ressusciter la noblesse qu'avaient assassinée leurs grands-pères. Aux entractes, l'étagement des galeries leur offrait l'image de la société; on leur montra, dans les loges, des épaules nues et des nobles vivants. Ils rentrèrent chez eux, stupéfaits, amollis, insidieusement préparés à des destins cérémonieux, à devenir Jules Favre, Jules Ferry, Jules Grévy*” (Sartre, 98) – “*Буржуа минулого сторіччя назавжди зберігали в пам'яті свої перші відвідини театру, тогочасні письменники вважали за свій обов'язок повідати про ту мить. Коли підіймається завіса, то дітям здається, ніби вони потрапили до палацу. Золото, пурпур, вогні, рум'яна, пишиномовність і штучність освячують усе – навіть злочин; на сцені воскресає дворянство, яке їхні діди знищили.*”

В антрактах яруси зали наочно демонструють дітям суспільну ієрархію; їм показують у ложах оголені плечі і живих дворян. Вони приходять додому приголомшені, розм'яклі, потай уже підготовлені до участі в церемоніях, щоб стати Жюлем Фавром, Жілем Феррі, Жілем Греві” (підкреслено мною. – М.Л.) (Сартр, 389).

Як видно з наведено прикладу, зрозуміти алюзію, яку хотів передати автор, без досконалого знання історії Франції неможливо, бо зазначені імена точно невідомі широкому читацькому загалу. Без спеціального роз'яснення алюзія не сприйматиметься, але такого пояснення у тексті перекладу немає. До того ж, масовий читач навряд чи буде затрудняти себе пошуком роз'яснень у тлумачному словнику. Таким чином, алюзія практично не має шансів бути розпізнаною. Її можна зрозуміти лише за допомогою додаткової літератури. Озброївшись французьким тлумачним словником Лярус, шукаємо імена, які нас цікавлять: Жюль Фавр – адвокат і французький політичний діяч, республіканець; він запропонував у 1870 усунення від влади імператора Наполеона III, був членом уряду Національної оборони, приймав участь у підписанні Франкфуртського договору; Жіль Феррі – французький державний діяч, міністр освіти, згодом міністр закордонних справ; обіймаючи останню посаду, він активно сприяв колонізації Францією африканських країн (Тунісу, Конго); Жіль Греві – адвокат і французький політичний діяч, президент Республіки з 1879 по 1887 рік. Отож, зрозуміло – пересічний читач не може знати цих осіб, пов'язаних з історією Франції. А що хотів сказати Сартр, називаючи їх? Думається, що натяк стосувався наступного: в історії часто зустрічаються випадки, коли вихідці із нижчих або середніх класів суспільства, прокладаючи собі шлях власними амбіціями, підіймаються, як кажуть, “по трупах” до владних вершин і звідти керують долями мільйонів. Хотілося б звернути увагу на ще один аспект, який стосується безпосередньо перекладу. На наш погляд, не зрозуміло, чому перекладачі переклали одне і теж французьке ім'я “Jules” як Жюль і як Жіль. Це видається зовсім неправомірним.

Але повернемося до питання відтворення маловідомих алюзивних імен. Завдання перекладача у цьому випадку – відновити чи заново створити асоціативний фон, закріплений за цим іменем, враховуючи обмежений обсяг чи взагалі відсутність необхідних фонових знань у реципієнтів перекладу. Для цього потрібно вдаватися до певних компенсаційних прийомів, зокрема, прагматичної адаптації вихідного тексту, метою якої є забезпечення адекватного розуміння повідомлення. Прикладом такої адаптації може бути відтворення алюзивного власного імені за допомогою **експлікативного відповідника**: “Moi, l'enfant prophétique, la jeune Pythonisse, l'Éliacin des Belles-Lettres...” (Sartre, 64) – “Я, віще дитя, юний Провісник, Йоас красного письменства...” (Сартр, 367).

Прагматична адаптація з метою відтворення асоціативного фону здійснюється також за допомогою **уточнювального перекладу**. Це вимушена експлікативна стратегія у випадку, коли ймовірність адекватного сприйняття алюзивного власного імені дуже незначна. Тоді перекладач вводить у текст перекладу додаткові лексичні елементи, які переводять частину імпліцитного смислу оригінального алюзивного імені у вербальний контекст друготвору: “le mouvement infernal de la “Course à l'Abîme”, morceau d'orchestre tiré de la Damnation de Faust et adapté pour le piano” (Sartre, 103) – “жвава навальна мелодія “Погоні в Безодню” – оркестрового уривку з

опери “Прокляття Фауста” в обробці для фортепіано” (Сартр, 393); “*je lus Michel Strogoff*” (Sartre, 108) – “я прочитав роман “Мішель Строгов”” (Сартр, 395).

У випадку зовсім маловідомих алюзій або за відсутності у них значного смислового навантаження найчастіше застосовують **перифрастичний переклад**: “*Je les traite en Labadens, ces illustres défunts*” (Sartre, 58) – “Я поводжуся із славетними небіжчиками, як із шкільними товаришами” (Сартр, 362) (слово “Labadens” походить від імені одного із персонажів Ежена Лабіша (Eugène Labiche) – французького драматурга XIX ст.). У результаті такого заміщення розширюється семантика алюзивного імені, а також нівелюється наявна у ньому соціокультурна інформація через зміни типу “стилістичне – нейтральне”, які відбулися.

Особливо уважним треба бути перекладачеві, коли він зустрічає в тексті т.з. ономастичну перифразу, бо за багатьма видатними представниками літератури, мистецтва тощо, а також за відомими літературними героями закріпилися перифрастичні імена, які має знати перекладач. Такі перифрастичні імена несуть конкретні уявлення про того, кого вони називають. Деякі з них вкорінюються настільки, що можуть бути сталими перифрастичними еквівалентами індивідуального власного імені, як от, приміром, таке: *le chevalier de la Triste Figure* (Sartre, 142) – *лицар Сумного Образу* (Сартр, 41) – це Дон Кіхот Сервантеса. Нам видається, що при відтворенні таких ономастичних перифраз варто використовувати **прийом структурно-семантичного калькування**. Однак, скалькована перифраза має бути семантично прозорою для цільового читача. Якщо ж існує ризик невпізнання названої в такий спосіб особи, краще використати прямий відповідник (для зазначеного прикладу – Дон Кіхот).

Окремого розгляду потребує питання відтворення сакральних алюзивних імен. В аналізованому оригіналі вони зустрічаються доволі часто, оскільки виконують конкретні семантико-стилістичні функції, втілюючи інтенції автора. У цільовому тексті їх відтворено **семантичним калькуванням**, завдяки чому перекладні відповідники максимально наближені до оригінальних: *le Tout-Puissant* (Sartre, 81) – *Всемогутній* (Сартр, 378) або *Всевишній* (Сартр, 381), *un Grand Patron* (Sartre, 81) – *Високий Покровитель* (Сартр, 378), *un Grand Spectateur* (Sartre, 83) – *Великий Глядач* (Сартр, 379), *Dieu le Père* (Sartre, 108) – *Бог-Отець* (Сартр, 396), *le Créateur* (Sartre, 109) – *Творець* (Сартр, 396).

Підсумовуючи, зазначимо: при відтворенні алюзивних власних імен треба пам’ятати, що кожний такий елемент художнього твору включається в цілісну систему і передбачає реалізацію певної функції. Саме це має визначати процес і результат перекладу.

Перейдімо до розгляду питання перекладу алюзій мовою перекладу. Численні дослідження свідчать про багатоплановість явища алюзії. Розглядаючи алюзію як стилістичний прийом, її приймають за натяк / посилення на певний факт, явище, особу чи подію, які вважаються відомими [5:4]. Специфіка функціонування алюзії в художньому тексті тісно пов’язана з питанням інтертекстуальності, оскільки саме алюзія є формальним виразником інтертекстуального зв’язку між текстом, що її містить, і текстом-першоджерелом. Як вказівка на претекст, алюзія “ускладнює свою семантичну структуру – акумулює смисл, узятий із претексту” [5:5]. Кожний автор, створюючи свій художній твір, обирає з великого корпусу претекстів той елемент, який сприяє найповнішому втіленню всіх нюансів задуму. У цьому контексті,

проблема відтворення алюзії іншою мовою тісно пов'язана із питанням кореляції авторських інтенцій в оригіналі та перекладі.

У художніх текстах алюзії здебільшого представлені алюзивними висловами. Існують різні підходи до класифікації алюзій: за ступенем експлікації, за характером прояву в тексті, за особливістю семантичних зв'язків з контекстом [5:5]. Втім, для нашого дослідження важливо з'ясувати, який підхід слід обрати перекладачеві, щоб донести смисл алюзії до цільового читача. Тому для розуміння авторської алюзії перекладачем необхідні такі етапи її актуалізації: виявлення алюзії в першотворі, визначення джерела її походження, а також її семантико-стилістичних функцій. При відтворенні алюзії в перекладі до цих етапів додається найскладніший і найвідповідальніший етап – пошук адекватного відповідника в тексті перекладу. У процесі трансляції необхідно враховувати ступінь її ймовірної відомості реципієнтам друготвору, можливі смислові конотації, чіткість асоціативних зв'язків, компенсуючи за допомогою різноманітних прийомів втрати семантико-асоціативного фону, щоб створити для іншомовного читача однакові з читачем оригіналу можливості для смислової інтерпретації твору [5:6]. Ідентифікація і адекватне декодування смислу алюзії, знову ж таки, залежить від загальної ерудиції перекладача, зокрема, його фонових знань.

Алюзивні вислови (АВ) можуть актуалізуватися у словосполученні, реченні або його частині. У художніх текстах широко представлені літературні, біблійні, релігійні, історичні, культурні алюзії, а спосіб включення АВ у текст може бути експліцитним або імпліцитним [5:9]. Семантико-стилістичний ефект АВ визначається набуттям нових смислових ознак у конкретному контексті, так званих “прирощень смислу” [6:46]. Більшість відомих висловів у вихідному тексті розраховані на негайне впізнання. АВ обмеженої відомості потребують розкодування за допомогою пояснювального перекладу.

Без перебільшення можна сказати, що повість “Слова” Ж.-П. Сартра є унікальним літературним фактом, аналогів якому можна знайти в світовому письменстві не так вже й багато. Цей твір буквально “кишить” різноманітними алюзіями літературного, історичного, культурного та релігійного характеру. Така насиченість різноманітними натяками виводить повість Сартра на найвищий рівень складності сприймання і розуміння, що об'єктивно ставить її переклад на межі надзавдання.

У оригіналі повісті “Слова” алюзивні вислови часто поєднуються з власними іменами або назвами (реальними і видуманими), утворюючи у такий спосіб одне художньо специфічне, “алюзивно насичене” ціле. Здебільшого ці імена відтворено в українському перекладі **методом транскодування**, а сам вислів – **методом семантико-стилістичного перекладу**, інколи з елементами **уточнювального перекладу** (див. приклад 3):

1) “... *ses propos de table ressemblaient à ceux de Luther. Sur Lourdes, il ne tarissait pas (...) Il racontait la vie de saint Labre, couvert de poux, celle de sainte Marie Alacoque...*” (Sartre, 83) – “... *за столом дід бувало лихословив у дусі Лютера. Найбільше діставалося на горіхи Лурдові (...) Дід розповідав про життя святого Лабра, геть обсіяного вошами, і про святу Марію Алакок...*” (Сартр, 379);

2) “*Je poursuivis la lecture de Pardailan et Fausta, des Misérables, de La Légende des siècles, je pleurai sur Jean Valjean, sur Éviradnus mais, le livre fermé, j’effaçais leurs*

noms de ma mémoire et je faisais l'appel de mon vrai régiment: Silvio Pellico: emprisonné à vie. André Chénier: guillotiné. Étienne Dolet: brûlé vif. Byron: mort pour la Grèce” (Sartre, 143)” – “Я дали читав “Пардальяна і Фаусту”, “Знедолених”, “Легенду віків”, лив сльози над Жаном Вальжаном, над Евіраднусом, але, закривши книжку, стирав їхні імена з пам’яті і починав перекличку свого справжнього полку: Сільвіо Пелліко – засуджено довіку, Андре Шеньє – гільйотиновано, Етьєн Доле – спалено живцем, Байрон – загинув за Грецію” (Сартр, 417);

3) *“Voltaire et Rousseau avaient ferraillé dur en leur temps: c’est qu’il restait encore des tyrans. Hugo, de Guernesey, avait foudroyé Badinguet que mon grand-père m’avait appris à détester. Mais je ne trouvais pas de mérite à proclamer ma haine puisque cet empereur était mort depuis quarante ans. Sur l’histoire contemporaine, Charles restait muet: ce dreyfusard ne me parla jamais de Dreyfus. Quel dommage! Avec quel entrain j’aurais joué le rôle de Zola: houspillé à la sortie du Tribunal (...) Et, bien entendu, je refuse, moi, de fuir en Angleterre; méconnu, délaissé, quelles délices de redevenir Grisélidis, de battre le pavé de Paris sans me douter une minute que le Panthéon m’attend” (Sartre, 143-144) – “Вольтер і Руссо добряче навоювалися на своєму віку, але в ті часи ще були тирані. Гюго з Гергні вергав громи в Баденге, Наполеона III, ненавидіти якого навчив мене мій дід. Але я не вважаю великою заслугою розпатякувати про свою ненависть до імператора, що помер сорок років тому. Про сучасну історію Шарль відмовчувався: цей дрейфусар ніколи не роповідав мені про Дрейфуса. А шкода! З яким піднесенням зіграв би я роль Золя: під озвірілі вигуки натовпу я виходжу з суду (...) І я, звичайно ж, відмовляюся втікати до Англії; мені, невизнаному, покинутому, яка насолода знову стати Грізельдою, блукати Парижем, не сумніваючись ні на хвилину, що на мене чекає Пантеон” (підкреслено мною. – М.Л.) (Сартр, 417-418).*

В оригіналі зустрічаємо кілька прикладів оказіональних власних імен, вигаданих самим автором, у даному випадку, з метою створення комічного ефекту. Приміром: *“Ensuite Charles Bovary mourait: de chagrin? de maladie? (...) Je disais “Charbovary”...”* (підкреслено мною. – М.Л.) (Sartre, 48) – *“Потім Шарль Боварі помирав: з горя? від хвороби? (...) Варто було мені сказати “Шарбоварі”...”* (підкреслено мною. – М.Л.) (Сартр, 355). Безперечно, **калькування** є незамінним перекладацьким прийомом, який забезпечує функціональну тотожність таких словотвірних онімів в цільовому тексті.

Цитатний переклад алузії спрацьовує у випадку загальновідомих алузій: 1) *“Par chance l’éditeur n’avait publié in extenso que les tragédies les plus célèbres; des autres il donnait le titre et l’argument analytique: c’est ce qui m’intéressait: “Rodelinde, femme de Pertharite, roi des Lombards et vaincu par Grimoald, est pressé par Unulphe de donner sa main au prince étranger...” Je connus Rodogune, Théodore, Agésilas avant le Cid, avant Cinna” (Sartre, 60) – “На щастя, видавець опублікував in extenso лише найславетніші трагедії; інші тільки називалися і скорочено переказувалися – саме це мене й цікавило: “Роделінда, дружина Перторіта, короля лангобардів, переможеного Грімоальдом, котру Юнульф спонукав віддати руку чужинецькому принцові... Я знав “Родогунду”, “Теодору”, “Акзілая” ще до “Сіда” і “Цінни”” (Сартр, 364);*

2) *“En vérité, je ressemble à Swann guéri de son amour et soupirant: “Dire que j’ai gâché ma vie pour une femme qui n’était pas mon genre!”” (Sartre, 134) – “Насправді ж*

я схожий на Савана, котрий вилікувавшись од кохання, зітхав: “Подумати тільки, що я змарнував життя через жінку, яка була мені не до вподоби!”” (Сартр, 411).

У більшості проаналізованих прикладів відтворення алюзивних висловів здійснюються шляхом **семантико-стилістичного перекладу** – передавання змісту АВ з максимальним збереженням лексико-стилістичних параметрів оригіналу з проекцією на художнє тло друкотвору:

1) “...je souscris volontiers au verdict d’un éminent psychanalyste: je ne pas de Sur-moi” (Sartre, 19) – “...залюбки поставлю свій підпис під вердиктом найвідомішого психоаналітика: я позбавлений комплексу вслідженості” (Сартр, 335) (прямий натяк на Фрейда);

2) “Les personnages surgissaient sans crier gare, s’aimaient, se brouillaient, s’entr’égorgeaient; le survivant se consumait de chagrin, rejoignait dans la tombe l’ami, la tendre maîtresse qu’il venait d’assassiner” (Sartre, 45) – “Герої падали як сніг на голову, кохалися, сварилися, перерізали один одному горлянки; той, хто залишався живий, марнів з горя і йшов у могилу слідом за товаришем чи ніжною коханкою, котру власноруч і погубив” (Сартр, 353) (натяки на відомі літературні твори, зокрема на драму “Отелло” Шекспіра);

3) “N’ai-je donc jamais souhaité d’être un médecin héroïque et de sauver mes concitoyens de la peste bubonique ou du choléra?” (Sartre, 97) – “Невже мене ніколи не збурювало бажання стати лікарем-героєм і рятувати своїх співгромадян від бубонної чуми чи холери?” (Сартр, 388) (алюзія на роман “Чума” А. Камю і його головного героя – доктора Ріє).

Текстові алюзії, які функціонують як стилістичні фігури, відтворено тим же методом **семантико-стилістичного перекладу**, що забезпечує їхню адекватність. Наприклад: “... les excentricités des saints n’avaient guère plus de sens que celles de l’Anglais qui plongea dans la mer en smoking” (Sartre, 84) – “... у дивацтвах святих сенсу було не більше, ніж у того англійця, котрий пірнув у море в смокінгу” (Сартр, 380).

У перекладі виявлено також випадки використання **комбінованих прийомів** відтворення алюзивних висловів, зокрема поєднання цитатного та семантико-стилістичного перекладу з метою полегшення читацької рецепції. Наприклад: “Battue, la France fourmillait de héros imaginaires dont les exploits pansaient son amour-propre. Huit ans avant ma naissance, Cyrano de Bergerac avait “éclaté comme une fanfare de pantalons rouges”. Un peu plus tard, l’Aiglon fier et meurtri n’avait eu qu’à paraître pour effacer Fachoda. En 1912, j’ignorais tout de ces hauts personnages, mais j’étais en commerce constant avec leurs épigones: j’adorais le Cyrano de la Pègre, Arsène Lupin, sans savoir qu’il devait sa force herculéenne, son courage narquois, son intelligence bien française à notre déculottée de 1870” (Sartre, 97) – “Розбита Франція кишіла уявними героями, подвиги котрих лікували її самолюбство. За вісім років до мого народження Сірано де Бержерак “вибухнув, як фанфари червоних панталонів”. Трохи згодом горде і скривджене Орля своєю з’явою стерло з пам’яті місто Фашиод. 1912 року я ні сном ні духом не відав про всі ті героїчні постаті, але всякчас підтримував стосунки з їхніми епігонами: я обожнював Сірано злодюг – Арсена Люпена, не здогадуючись, що своєю богатирською силою, своєю насмішкливою відвагою, справді французькою кебетою він був зобов’язаний тому, що 1870 року ми сіли маком” (Сартр, 389).

Зазначені приклади свідчать про вдалу реконструкцію в перекладі алюзивних висловів першотвору. Однак, цілком очевидно, пересічний читач навряд чи зуміє вилучити з тексту алюзії, якщо його культурно-освітній рівень недостатньо високий. Повністю розкодувати алюзію здатен лише ерудований читач. Тому часто перекладачі змушені вдаватися до деяких компенсаційних прийомів, зокрема уточнювального перекладу, особливо у тому випадку, коли АВ обмежено відомий: *le communiqué de la Marne* (Sartre, 21) – *звістка про перемогу на Марні* (Сартр, 337); *comme Platon fit du poète* (Sartre, 49) – *як Платон виганяв із своєї республіки поетів* (Сартр, 356);

“Entre la première révolution russe et le premier conflit mondial, quinze ans après la mort de Mallarmé, au moment que Daniel de Fontanin découvrait Les Nourritures terrestres, un homme du XIXe siècle imposait à son petit-fils les idées en cours sous Louis-Philippe” (підкреслено мною. – М.Л.) (Sartre, 54) – *“Ось так, між першою російською революцією та першою світовою війною, через п'ятнадцять років по смерті Малларме, саме коли Даніель де Фонтане відкрив для себе “Земну поживу” Андре Жіда, представник XIX сторіччя прищеплював своєму внукові погляди часів Луї-Філіппа”* (підкреслено мною. – М.Л.) (Сартр, 359).

За допомогою доданих слів вдається передати інформацію, що міститься в оригіналі, але у відкритій формі, яка змінює імпліцитний характер алюзії на експліцитний. Однак, такі перекладацькі рішення залишаються єдино можливими, якщо доводиться вибирати між виникненням певної кантитативної асиметрії між текстами оригіналу та перекладу і можливістю несприйняття алюзії читачем.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Алюзія – це складне і багатогранне явище, що потребує особливої уваги перекладача, оскільки від відображення її внутрішніх художніх ресурсів залежить правильне розкриття авторського задуму. Основною умовою реалізації алюзії є відомість її джерела, його включення в загальний контекст міжкультурної комунікації. Складність відтворення алюзії полягає в повній або частковій втраті її впізнання в цільовій культурі, що може стати на заваді розумінню авторської інтенції. Основне завдання перекладача – зберегти або заново створити аналогічний оригінальному асоціативний фон алюзії у перекладі задля забезпечення її адекватної рецепції іншомовним читачем.

Зіставний аналіз оригіналу та перекладу повісті “Слова” Ж.-П. Сартра дозволив виділити такі прийоми передавання алюзивних власних імен українською мовою: 1) транскодування; 2) використання традиційного, узуального або варіантного відповідника; 3) застосування експлікативного відповідника; 4) уточнювальний переклад 5) перифрастичний переклад; 6) семантичне калькування; 7) структурно-семантичне калькування. Найпоширенішими і найефективнішими засобами виявляються однак транскодування і традиційне передавання алюзивного імені загальнокультурного характеру, що забезпечує його належне відтворення в цільовому тексті, а отже адекватну рецепцію читачами перекладу.

Засобами відтворення алюзивних висловів є: 1) цитатний переклад; 2) семантико-стилістичний переклад; 3) компенсаційні прийоми, зокрема уточнювальний переклад тощо.

Окремо хочемо наголосити, що, які б прийоми не були застосовані, яку б стратегію не обрав перекладач, певні інформаційні втрати неминучі у перекладі. Ймовірні також зміни асоціативного фону. Питання полягає в тому, щоб намагатися

максимально повно передати екстралінгвальний контекст алюзії та її прагматику. Щоразу потрібно шукати оптимальне рішення для актуалізації авторського задуму на рівні врівноваження функціональних семантико-стилістичних зв'язків між першоджерелом і друготвором.

Серед перспектив подальших досліджень цікавим видається розгляд явища алюзії на тлі множинності перекладів одного твору у різні часові епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Виноградов В.С.* Общие и лексические вопросы: Учеб. пособ. – 3 изд. – М.: Книжный дом “Университет”, 2006. – 237с. 2. *Федорова Л.О.* Експліцит та імпліцит у письмовому перекладі // Вісник Сумськ. держ. ун-ту. – Сер. “Філологічні науки”. – Суми, 2001. – № 5 (26). – С. 175-179. 3. *Repeikaitė D.* Les pièges de l’implicité dans la traduction // Перевод: язык и культура: Мат-лы междунар. науч. конф. / Н.А. Фененко (отв. ред., редкол.); Воронежск. гос. ун-т. Факультет романо-германской филологии. – Воронеж: ВГУ, 2001. – Вып. 4. – С. 119-122. 4. *Христенко И.С.* Лингвостилистические особенности алюзии как средства создания подтекста (на материале романа М. Де Сервантеса “Дон Кихот” и произведений Б. Переса Гальдоса) / АКД. – М.: Наука, 1993. – 202 с. 5. *Копильна О.М.* Відтворення авторської алюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англомовної прози ХХ століття): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 20 с. 6. *Арнольд И.В.* Стилистика современного английского языка. – Л.: Просвещение, 1981. – 295с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Sartre J.-P.* Les Mots. – P.: Gallimard, 1998. – 208p. 2. *Сартр Ж.-П.* Слова // Нудота. Мур. Слова / Перекл. з франц. В. Борсука та О. Жупанського; Післямова Н. Білоцерківець. – К.: Основи, 1993. – С. 329-458.

ЛЫМАРЕНКО Е.А.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ПРОТИВИТЕЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В ТЕКСТАХ ПОПУЛЯРНЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ПЕСЕН

Объектом нашего внимания является сложносочиненное предложение (ССП) современного английского языка, которое продолжает привлекать внимание исследователей как полипредикативное и / или полипропозициональное образование с особым видом выражения сочинительной связи. **Актуальность** исследования заключается в том, что несмотря на достаточно серьезную изученность структурно-грамматической (И.Р. Выхованец, М.Ю. Воронина, В.Г. Зарицкая, Ю.Н. Здорикова, И.П. Конькова), логико-семантической (А.Н. Приходько, Э. Ланг) и коммуникативно-функциональной специфики (Л.М. Минкин, Г.М. Хашимов) СПП в разных естественных языках семантико-синтаксическая специфика противительного / контрадикторного предложения в современном английском языке остается вне поля внимания ученых. Второй стороной проблемы является его неизученность в различных дискурсивных формациях современного английского. Обе проблемы составляют вместе **предмет** настоящей статьи.

Цель настоящей статьи – проследить особенности структурно-семантической организации противительного паратаксиста как одного из наиболее распространенных видов СПП в текстах англо-американских популярных песен. Известно, что противительные отношения стандартно маркируются в английском языке союзом *but*, который считается самым употребительным (после *and*) в силу своей полисемичности [1:189-190]. Соединяемые союзом *but* автономные части СПП рассматриваются как вступающие в отношения противоречия, различия, несоответствия [2:11-19; 1:109; 3:185].

Е.В. Урысон, исследуя семантику соотносимого с *but* союза “но” в русском языке, определяет его инвариантное значение как “обманутое ожидание” [4:37] (ср.: “the contrary-to-expectation” [5:278], “denial-of-expectation-but” [6:168]). Исходя из семантики союза *but* и, соответственно, смысловых отношений между частями ССП различают несколько их (ССП) разновидностей. Так, И.П. Конькова выделяет собственно противительное, противительно-уступительное, противительно-пояснительное, противительно-исключающее и противительно-ограничительное значения союза *but* [1:109-124]. Ю.Н. Здорикова предлагает шесть основных разновидностей смысловых отношений в ССП: собственно противительные, противительно-ограничительные, противительно-распространительные, противительного несоответствия, противительно-следственные, а также отношения со значением независимости результата или вывода [2].

Основываясь на указанной выше семантической классификации контрадикторных ССП, рассмотрим специфику их использования в текстах популярных английских песен с особым вниманием к тому, какие компоненты предложения оказываются в фокусе контраста.

ССП с собственно противительными отношениями предполагают противопоставление однородных явлений или неожиданную смену следующих один за другим действий. Их количество составило 34 % от общего количества употребления. Как показал анализ ССП указанной разновидности, здесь существуют следующие противопоставляемые компоненты предложения:

- предикат – предикат: *They know we caked up but they don't know how much we worth* /Brooke Hogan/; *I love the wind but I hate the sound* /ALY & AJ/;

- субъект – субъект: *Lotta of guys here but none is like me* /Christina Milian/;

- объектный комплемент – объектный комплемент: *Other dudes act to cheap with the pie, won't drop a few pennies, or cop you a guinea, but I'll cop you as many* /Christina Milian/;

- субъект – объектный комплемент (имплицитный субъект): *My friends say you're so into me and that you need me desperately They say you say we're so complete but I need to hear it straight from you* /Britney Spears/ (во второй части объектный комплемент выполняет роль деятеля, как и субъект в первой части, т. е. возможна трансформация объектного комплемента в субъект: → ... *but I need you to say it* → ... *but I wish that you say it*;

- вторичный предикат (имплицитный адвербиальный комплемент) – адвербиальный комплемент: *It's been a while I know I shouldn't have kept you waiting but I'm here now* /Britney Spears/ (глагол *waiting* указывает на имплицитную информацию (*I've been away*), т. е. допускает трансформацию → *It's been a while that I've been away I know I shouldn't have kept you waiting but I'm here now*);

- адвербиальный комплемент образа действия (предикат) – адвербиальный комплемент времени + предикат (имплицитный предикат): *All of your life you have spent burying hurt and regret but mama he'll never touch us again* /Christina Augilera/ (предложение представляет собой сложную семантическую структуру, которую можно восстановить через трансформ → *All of your life you have spent burying hurt and regret but mama now you won't spend your life burying hurt and regret because he'll never touch us again*).

ССП с противительно-уступительными отношениями (противительного несоответствия и противительно-следственные у Ю.Н. Здориковой [2:52]) называют положение вещей, которое реализовалось вопреки ожиданиям. В нашем материале они составляют наиболее многочисленную группу (45 %). Здесь имеют место следующие противопоставляемые компоненты предложения:

- предикат (глагольный комплемент) – предикат: *He can have everything in this world but he'll sacrifice it all for me* /Ciara/; *Everybody's watching you but they ain't seeing nothing* /Brooke Hogan/;

- субъектный комплемент в составе инфинитивной фразы сложного подлежащего + субъектный комплемент: *It's so easy to be lost but maybe you're not lost at all* /Ashley Simpson/ (→ *You can be easily lost but maybe you're not lost at all*);

- субъектный комплемент в составе сложного дополнения – субъектный комплемент: *She drives me crazy drives me wild but I'm helpless when she smiles* /Back Street Boys/ (→ *I'm crazy and wild because of her but I'm helpless when she smiles*);

- субъектный комплемент (имплицитный предикат) – предикат: *I've been so busy but I've been thinking about what I wanna do with you* /Cassie/ (→ *I've been so busy that I couldn't think about what I wanna do with you but I've been thinking about what I wanna do with you*);

- субъектный комплемент (имплицитный объектный комплемент) – объектный комплемент: *I know I may be young but I've got feelings too* /Britney Spears/ (→ *I know i may be young so I've got no feelings but I've got feelings too*);

- субъектный комплемент (имплицитный предикат) – адвербиальный комплемент (имплицитный предикат): *Girl I know you're mad, I can't blame you for being mad but baby here I am* /Back Street Boys/. В данном предложении слово 'mad' предполагает логическое следствие 'I shall not/can't be here'; стало быть, на глубинном уровне противопоставляются два предиката: *Girl I know you're mad and I shan't be here but baby here I am*;

- клаузема (субъект + предикат + адвербиальный комплемент) – клаузема (субъект + предикат + адвербиальный комплемент): *The rain is fallin' on my window pane but we are hidin' in a safer place* /Colbie Cailat/.

ССП с противительно-пояснительными отношениями (противительно-распространительными) раскрывают и/или дополняют в виде противопоставления /контраста “содержание отдельного слова или группы слов” [1:119], находящихся в первой части ССП. Сюда же можно отнести выделенные Ю.Н. Здориковой в отдельную группу ССП с отношениями независимости результата или вывода, где “содержание второго компонента подается как результат, возникающий независимо от того, что сказано в первом компоненте” [2:72]. Последняя может рассматриваться как частная разновидность первой. Количество ССП с указанными отношениями составило в нашем материале 13 %.

Наблюдения над языковым материалом показывают, что противительно-пояснительные отношения конституируются следующими возможностями противопоставления:

- атрибутивный модификатор в составе субъектного комплемента – атрибутивный модификатор в составе субъектного комплемента: *I've been a wild and restless man but still a man who needs a wife* /Billy Joel/;

- предикат – адвербиальный модификатор (имплицитный предикат): *I lied and I cheated and I lied a little more but after I did it I don't know what I did it for* /Black Eyed Peas/ (→ *I lied and I cheated and I lied a little more but I wish I hadn't done it because after I did it I don't know what I did it for*);

- прямой объектный комплемент (имплицитный предикат) – предложный объектный комплемент (имплицитный предикат): *I got a naughty, naughty style and a naughty, naughty crew but everything i do, i do just for you* /Black Eyed Peas/ (→ *I got a naughty, naughty style and a naughty, naughty crew but I shouldn't have got it if it were not for you*);

- адвербиальный модификатор (имплицитный предикат) – субъектный комплемент (имплицитный предикат): *All the girls in the club got their eyes on me they put me down 'cause of jealousy but I'm not, not, not that girl and it's not, not, no it's not my world* /Ashley Tisdale/ (→ *They are jealous because they think I'm that girl and it's my world but I'm not, not, not that girl and it's not, not, no it's not my world*).

ССП с противительно-ограничительными отношениями сообщают в первой части о каком-либо действии, состоянии и т.п., которое частично или полностью опровергается и тем самым исключается в той части ССП, которая вводится союзом *but*. Составляя всего 8% в нашем материале, эта группа ССП оказалась самой малоупотребительной в текстах популярных английских песен. Были выделены следующие противопоставляемые компоненты предложения:

- предикат – предикат: *Life is good I can't complain I mean I could but no one's listening* /ALY & AJ/;

- предикат – субъектный комплемент (имплицитный предикат): *Just wanna move you but you're frozen* /Britney Spears/ (→ *Just wanna move you but you can't move because you're frozen*).

Наблюдения над эмпирическим материалом свидетельствуют о такой закономерности, как нарушение изоморфизма синтаксически противопоставляемых членов предложения на поверхностном уровне и его наличие на глубинном уровне. Явление несоответствия между означаемым и означающим отмечается давно (например, Э. Бенвенист, В. фон Гумбольдт, Л. Ельмслев, С.И. Карцевский). Е.Н. Старикова, считая данное явление противоречием между формой и содержанием, видит в нем неполнооформленность элементов семантической структуры предложения [7:5], другими словами – явление имплицитной номинации [8; 9; 10]. В конечном итоге противительные отношения в языке сводятся к более глобальной закономерности – асимметрии языкового знака, объясняемой подвижностью и изменчивостью мыслительной стороны языка в отличие от звуковой [11: 134].

Несмотря на подобную подвижность и изменчивость структуры контрадикторных СПП, нарушение их изоморфизма на поверхностном уровне можно объяснить языковой экономией и эксплицированием той информации (с соответствующими возможными изменениями синтаксической модели предложения), которая выделяется говорящим в коммуникативных целях. Специфика использования контрадикторных ССП в текстах популярных англоязычных песен состоит в том, что они отдают предпочтение сложноструктурированным смыслам – противительно-уступительными отношениям, составляющим почти половину нашего материала. Остальные три

потенціально можливих значень – власне протирічливий, протирічливо-пояснювальний і протирічливо-обмежувальний – разом складають другу половину корпусу досліджаного матеріалу. Такі явні переваги по відношенню до дифузних протирічливих значень можуть бути пояснені не інакше як метафоричністю і образністю текстів пісень, в яких велике значення надається не тільки тому, що сказано, але й тому, що не сказано або сказано з підтекстом.

Перспективним для подальшого дослідження протирічливих відносин є вивчення специфіки поступливості, умовленості, каузальності. Не менш важливим представляються нам і особливості функціонування протирічливих пропозицій в різних дискурсах і текстах.

ЛИТЕРАТУРА

1. (7) *Конькова И.П.* Сложносочиненное союзное предложение в современном английском языке / Ирина Павловна Конькова. – Душанбе, Душанбинский госуд. пед. ин-т им. Т.Г. Шевченко, 1969. – 243 с. 2. (4) *Здори́кова Ю.Н.* Сложносочиненные предложения с союзом *но* и соотносительные с ними текстовые построения: дисс... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Юлия Николаевна Здорикова. – Иваново, 1999. – 163 с. 3. (11) *Приходько А.М.* Логіко-семантична специфіка сполучників суурядності як складних предикатів першого рангу / А.М. Приходько // Вісник Харківськ. нац. ун-ту: Сб. наук. праць / Відп. ред. І.С. Шевченко. – Харків: Константа, 2000. – № 500. – С. 181-191. 4. (14) *Урысон Е.В.* Семантика союза *но*: данные языка о деятельности сознания / Е.В. Урысон // Вопросы языкознания. – 2006. – № 5. – С. 22-42 – Режим доступа к журн.: <http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=10406284>. 5. (6) *Карлсон Л.* Соединительный союз *but* // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 18: Логический анализ естественного языка. – М.: Прогресс, 1986. – С. 277-299. 6. (16) *Lang E.* The Semantics of Coordination. – Amsterdam: Benjamins, 1984. – 300 p. 7. (12) *Старикова Е.Н.* Проблемы имплицитной номинации в современном английском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Елена Николаевна Старикова. – К., 1976. – 41 с. 8. (8) *Лисоченко Л.В.* Об имплицитном содержании высказывания и семантических формах мышления / Л.В. Лисоченко // Семантика грамматических форм: Сб. науч. тр. / Отв. ред. П.В. Чеснокова. – Ростов-на-Дону, 1982. – С. 73-85. 9. (9) *Малявін А.О.* Імплицитність та значення обумовлення / А.О. Малявін // Вісник Донецького університету: Сб. наук. праць / Відп. ред. В.П. Шевченко. – Донецьк, 1999. – Вип. 2. – С. 107-111. 10. (13) *Старикова Е.Н.* Проблемы семантического синтаксиса: На материале английского языка. – К.: Вища школа, 1985. – 123 с. 11. (5) *Зубкова Л.Г.* Асимметрия в языке как закономерное следствие его иерархичности и знаковости // Л.Г. Зубкова, Н.Г. Зубкова / X междунар. конф. “Функционирование русского и украинского языков в эпоху глобализации”. – 2003. – С. 133-135. 12. (1) *Вихованець І.Р.* Теоретична морфологія української мови: Академ. грамати́ка укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с. 13. (2) *Вороні́на М.Ю.* Складносуурядні речення як мовленнєві акти у сучасній французькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05 “Романські мови” / Марина Юріївна Вороніна. – К., 2008. – 20 с. 14. (3) *Зарицька В.Г.* Синкретичні типи підрядності в системі складного речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова / Вікторія Григорівна Зарицька. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с. 15. (10) *Минкин Л.М.* Потенциальные свойства сложного предложения в речи и тексте // Семантико-синтаксическое взаимодействие предложения и текста: Сб. научн. тр. / Отв. ред. В.В. Богданов. – Краснодар: Кубанск. гос. ун-т, 1985. – С. 61-69. 16. *Хаши́мов Г.М.* Типология сложных предложений разносистемных языков / Ганижон Мирзаахжени́й Хаши́мов. – Ташкент ФАН, 1991. – 107 с.

ЛЮБЧЕНКО Т.В.

Маріупольський державний гуманітарний університет

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕХІДНОСТІ ДІЄСЛОВА У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Актуальність дослідження. Багаторічні наукові дослідження мовознавців стосовно аналізу речення як найбільшої одиниці мовної системи (Й. Андерш, І. Вихованець, А. Загнітко, Г. Гельбіг, С. Кацнельсон, Т. Масицька, М. Степанова, Л. Теньєр), свідчать про наявність суперечливих питань, серед яких помітно виділяється проблема визначення суб'єктно-предикатно-об'єктних відношень (СПОВ) у семантико-синтаксичній структурі речення. Так, і досі залишається

остаточно невизначеним статус категорії перехідності, зокрема у сучасній новогрецькій мові (СНМ).

Мета дослідження – провести порівняльний аналіз теоретичних положень вітчизняних та грецьких науковців щодо сутності категорії перехідності дієслова.

Предмет. Критерії визначення категорії перехідності дієслова.

Об'єкт. Ступінь дослідженості лінгвістичного статусу категорії перехідності у сучасній новогрецькій мові.

Матеріал. Дисертаційні праці, монографії, науково-методичні збірники, періодичні видання, присвячені дослідженню перехідності дієслова.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Попри пильну увагу дослідників до проблеми перехідності дієслова, окремі важливі теоретичні та практичні питання досі ще з'ясовано недостатньо. Зокрема, до сьогодні ведуться дискусії про лінгвістичний статус категорії перехідності, що зумовлює необхідність комплексного аналізу стану дослідженості проблеми визначення перехідності дієслова у сучасній лінгвістиці.

Постановка завдання. Узагальнити погляди науковців на сутність лінгвістичної природи перехідності дієслова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на великий обсяг наукових праць з проблеми визначення лінгвістичної природи категорії перехідності дієслова (ПД), ця проблема не отримала однозначного тлумачення. Насамперед, це пов'язано як зі складністю досліджуваного явища, так і з очевидною розбіжністю вихідних положень щодо встановлення категоріального статусу ПД, які свідчать про недостатній рівень аналізу цієї категорії й зумовлюють її проблемність.

Наукові результати. Синтезуючи надбання мовознавців з проблеми теоретичного витлумачення ПД, слід зазначити, що її лінгвістичний статус вимірюється різними критеріями: семантичним; синтаксичним; семантико-синтаксичним; морфологічним.

За семантичним критерієм перехідним вважається дієслово на позначення дії, що переходить на об'єкт, значення якого безпосередньо залежить від безлічі різноманітних значень дієслова, незалежність слова пов'язують з його семантичною повнотою [1:9]. Прихильники гіпотези о предетермінації структури комплемента семантикою дієслова вважають, що предикату властива семантична та синтаксична селективність типу комплемента. В основі селекційного процесу комплементзації знаходиться семантична “операція адаптації семантичного типу лексеми”, яка одночасно трансформує аргумент на комплемент певного типу [2:85]. Семантика слова визначає його валентність, яка маніфестується у дистрибуції. Дистрибутивні признаки є вторинними, залежними від змін у лексичному значенні. Ланцюг залежності у цій концепції такий: екстралінгвістична дійсність – лексичне значення – валентність – дистрибуція [3:139, 140].

За синтаксичним критерієм об'єкт перехідного дієслова повинен бути прямим, його відсутність сигналізує про неперехідність дієслова. Можливість перехідних дієслів керувати непрямыми відмінками і досі становить одне із суперечливих питань при визначенні ПД. Традиційне визначення перехідності охоплює додатки виключно у знахідному відмінку [4:104, 320; 5:156; 6:614]. Граматики новогрецької мови підходять до проблеми визначення перехідності спрощено – перехідним вважається дієслово, дія якого спрямована на синтаксично виражений об'єкт [7:11,

12; 8:230; 9:305; 10:328, 355; 11:187; 12:84; 13:238-239]. Існує думка, згідно з якою, дієслова новогрецької мови можуть бути поділені на три групи (μεταβατικά – перехідні, αμετάβατα – неперехідні, συνδετικά – єднальні) на основі типу керування кожного дієслова [14:154, 155]. Однак, поряд з традиційною точкою зору, у сучасній лінгвістиці має місце широке трактування перехідності, яке включає різні форми її прояву, зокрема у конструкціях з непрямыми відмінками або прийменниково-іменниковими конструкціями (непрямо-перехідні дієслова) [15:643]. Перехідність визначається у цьому випадку як можливість керувати лексемами і мати при собі об'єктну або непряму об'єктну (безприйменникову, прийменникову або варіативну) синтаксему [16:575; 17:249; 18:288,290; 19:143]. На лексичному рівні перехідність як лексико-синтаксична властивість дієслова, проявляє себе у властивості лексем до керування, на підставі чого визначається приналежність дієслів до відповідних лексико-семантичних груп (змістовий критерій); на синтаксичному рівні перехідність характеризується здатністю дієслова вживатись з прямо- та непрямо-об'єктами синтаксемами (формальний дистрибутивний критерій) [20:11, 12]. Безсумнівно, межа між перехідністю та неперехідністю проводиться залежно від цілей дослідження. У дослідженнях, що визначають ті розбіжності у характеристиці дієслівної дії, що пов'язані з протиставленням об'єктності та безоб'єктності, перехідність трактується широко. Розвідки, що визначають зв'язок перехідності зі станом обмежують перехідність сполучуваністю із прямим додатком [21:116].

Перехідність пов'язують також з типом синтаксичного підрядного зв'язку – керуванням. За визначенням О. Потебні, з метою уникнення плутанини у трактуванні поняття керування, треба розуміти під ним тільки ті випадки, коли відмінок додатка визначається формальним значенням доповнюваного слова [22:120]. Це положення стало основою для виділення О. Пешковським “слабкого” та “сильного” керування як критеріїв визначення ПД. Перехідне дієслово здатне до “сильного” керування, яке проявляється у такій залежності іменника / прийменника з іменником від дієслова, при якій між цим відмінком з одного боку і словниковою або граматичною особливістю дієслова, з другого боку, необхідним є обов'язковий зв'язок [18:285]. С. Кацнельсон зазначив, що “розмежував поняття перехідності і керування, традиційна граматика, певною мірою, передбачила ці розбіжності. Поняття керування явно орієнтоване на форму вираження об'єкту, у той час як перехідність має на увазі більшою мірою функцію, аніж засіб вираження. Але, ототожнивши прямий об'єкт з певним засобом його вираження, традиційна граматика не зуміла достойно оцінити визначені нею дієслівні ознаки. При визначенні перехідності вона виходила з тієї ж самої можливості дієслова керувати знахідним відмінком. Тим сами зводилась нанівець відмінність між типами перехідності” [23:51]. Розбіжності у трактуванні перехідності призвели до виділення С. Кацнельсоном “функціональної перехідності”, яка має універсальний характер і виявляється у семантиці дієслова, та “формальної перехідності”, яка зводиться до здатності дієслів керувати знахідним відмінком [23:50].

Наступний етап наукового теоретизування щодо параметрів виділення категорії ПД характеризується спробами об'єднати семантико-синтаксичні критерії [24:28; 25:350; 26:123]. Це обумовлюють тим, що якщо проблема перехідності дієслова вирішувалась би тільки на семантичному рівні, не було б розходжень у складі перехідних дієслів різних мов, діахронічних змін перехідності; синтаксичний

критерій не вирішує проблеми абсолютного вживання дієслів [24:28]. Наявності двох складників перехідності – функціонально-синтаксичної позиції прямого об'єкту та лексичної семантики дієслова – наполягає Б. Норман. Згідно його аналізу, дієслова поділяються на 3 групи за типом сполучуваності з прямим об'єктом: “неперехідні” (об'єкт не приймають, значення перехідності відсутнє у семантиці дієслова); “завжди перехідні” *transitive tantum* (завжди сполучаються з прямим об'єктом); “перехідні” (потенційне об'єктне значення закладене у семантиці дієслова, потребує вираження; у разі відсутності об'єкту залишається імпліцитно вміщеним у дієслово) [27:16, 18]. Цікавим видається теоретизування Ю. Степанова, який під терміном перехідність розуміє: перехідне значення дієслова і наявність зовні вираженого об'єкта; перехідне значення дієслова без вираженого об'єкта; наявність зовні вираженого об'єкта при неперехідному значенні дієслова. Неперехідність дієслова виявляється при неперехідному значенні дієслова і відсутності зовнішнього об'єкта [28:138].

І. Долініна наполягає на складності розгляду категорії ПД як єдиної. Підставою для цього є наявність власних особливостей та лінгвістичного статусу семантичної та синтаксичної категорій, незважаючи на їхній безпосередній взаємозв'язок. Категорія ПД належить до категорій “поліреференційного типу”, які характеризуються тим, що співвідносяться не з одним референційним значенням (принцип єдності форми та змісту), але із сукупністю різноманітних референційних значень. Дослідниця радить розрізняти “лексичну перехідність/неперехідність” як здатність дієслівної лексеми до кваліфікації СПОВ (визначення дії як спрямованої на об'єкт певного типу або як замкнутої у сфері суб'єкта), та “синтаксичну категорію перехідності/неперехідності” як відображення цих відношень у реченні [29:3, 4].

Питання о розгляді категорії ПД як єдиної є важливим оскільки вирішення цього питання уможливиує зведення воєдино теорії СПОВ. Шляхом розв'язання проблеми може бути виділення рівня абстрактності категоріальної форми та категоріального значення, наприклад: змістова сторона категорії – характер відображення СПОВ, формальна сторона – спосіб номінації цих відношень мовними одиницями [21:141]. Суперечливим є трактування ПД як морфологічної категорії, зокрема в українському мовознавстві постфікс –ся визнають як сталий показник перехідності та визначають формантом перехідності суфікс -и- (*біліти*), а неперехідності -і- (*гарячити*) (вважають, що ці форманти характерні тільки для відприкметникових дієслів), однак, на думку деяких дослідників, це ускладнює класифікацію непрямо-перехідних дієслів із постфіксом –ся (*дивитися*)) [30:7, 31:211]. Існують такі концепції, у рамках яких наголошується на морфологічній природі ПД. Так, І. Вихованець та К. Городенська зазначають, що: “дієслово, як і слова інших повнозначних частин мови, є морфологічною одиницею, зокрема морфологічним словом”, тому категорію ПД “потрібно розглядати і в морфології” [32:247]. Постфікс –ся (*веселитися*), суфікси -і-, -ну-, -а- відад'єктивних дієслів (*біліти*, *бліднути*, *добрішати*) дослідники трактують як словотворчі маркери неперехідності, формальними показниками неперехідності є суфікси основи -и- та -ува- (*синити*, *інформувати*) [32:250].

Сучасні напрями лінгвістики залучили до трактування перехідності підходи, що виникли під впливом різноманітних наукових шкіл та напрямів. З розвитком у ХХст. когнітивної лінгвістики і введенням поняття прототипу, трактування СПОВ та

їхніх семантичних і комунікативних ролей спирається на поняття прототипічної конструкції. Прототипічно перехідною вважають ементарну неелептичну предикативну конструкцію, склад компонентів якої є необхідним для внеконтекстної реалізації. Ця конструкція відображає ситуацію, у якій конкретний суб'єкт виконує дію, що призводить до наявної зміни об'єкту. Перехідність/неперехідність визначається кількістю місць у семантичній структурі предиката, який є основою пропозиції. Перехідність є перемінною одиницею і може варіюватись у зв'язку зі змінами у семантичних характеристиках дієслова [21:15, 26, 29].

У функціонально-граматичній теорії О. Бондарка перехідність / неперехідність є угрупуванням різнорівневих мовних засобів, що застосовуються для характеристики дії у його відношенні до об'єкту з точки зору його спрямованості / неспрямованості на об'єкт. До центру поля відноситься можливість дієслова-предиката сполучатись з прямим об'єктом, вираженим формою знахідного відмінку. Випадки сполучення з іншими формами, а також абсолютне вживання потенційно перехідної лексеми відносяться до периферії поля перехідності. Перехідність залежить від лексичного значення дієслова, однак синтаксичне вираження перехідності накладає певні обмеження на перехідне або неперехідне вживання певної лексеми. Функціонально-семантичне поле об'єктності визначається як сукупність граматичних (морфологічних та синтаксичних) і лексичних засобів мови, що слугують для вираження різних варіантів семантики об'єкту. Центром поля об'єктності є прямий об'єкт, репрезентований спеціалізованими мовними засобами з найвищим ступенем регулярності функціонування. Непрямий об'єкт, виражений формами непрямих відмінків та прийменниково-іменниковими конструкціями корелює з обставиною та знаходиться на периферії поля [21:71, 119, 121-122].

Останні роки у мовознавстві намітилась тенденція до розгляду перехідності у структурі міжрівневої опосередкованої морфологічної категорії валентності. Так, В. Мозгунов визначає перехідність як тип правобічної валентності дієслова, яка постає "складником або частковим виявом валентності дієслова". В українській мові дослідник диференціює: "власне-перехідність" ("безпосередня перехідність"), яка виявляється у регулярній заповненості правобічної позиції іменником в акузативі; "невласне-перехідність" з прийменниково-іменниковою конструкцією, у якій іменник виступає опосередкованим елементом керування; "функціональну перехідність", яка реалізується у імплікованості правобічного елемента в дієслівну лексему. Експліцитно перехідними є дієслова, які містять семантику переходу дії на інший предмет та поєднуються з об'єктами, вираженими формами усіх відмінків. Імпліцитно перехідними є абсолютивно вжиті транзитивні одиниці та рефлексивні дієслова, з невираженою об'єктною позицією, що прихована у семній структурі дієслова [30:166, 180].

У новогрецькій мові перехідність не розглядають як тип валентності дієслова, однак теорію Л. Теньєра застосовано при укладанні функціональної граматики новогрецької мови [33]. Аналізу функціонування дієслів новогрецької мови крізь призму їхніх валентностей характеристик присвячено дисертаційне дослідження Х. Басеа-Безантаку "Семасологічний аналіз дієслів руху у новогрецькій мові" (Σημασιολογική θεώρηση των ρημάτων κινήσεως της Νέας ελληνικής γλώσσας) [34] та стаття Й. Магуласа та Є. Магули [35]. Й. Магулас та Є. Магула, прийнявши за

основу теорію Л. Теньєра про домінантну позицію дієслова як ядра речення, проаналізували 3.500 речень новогрецької мови та виділили 30 найбільш вживаних. Головну увагу у класифікації приділено обов'язковим та факультативним актантам (просδιорισμός) дієслова: актанту-підмету в називному відмінку; підрядному реченню у функції підмета; актанту в родовому відмінку у функції додатка; актанту в знахідному відмінку у функції додатка; підрядному реченні у функції додатка; прийменниково-іменниковим конструкціям у функції додатка; актанту у функції обставини місця. У новогрецькій мові дослідники виділяють такі валентні структури речень:

1. Речення з єднальними дієсловами з одним обов'язковим актантом: είμαι, γίνομαι, θεωρούμαι, φαίνομαι: *Ο μαθητής είναι επιμελής.*
2. Речення з безособовими дієсловами:
 - 2.1. *Актант відсутній*: βρέχει, ασπράττει, χιονίζει: *Σήμερα βρέχει.*
 - 2.2. *Актант, виражений додатковим реченням у функції суб'єкта*:
 - На: ενδέχεται, πρόκειται, πρέπει, μπορεί, συμβαίνει: *Πρόκειται να φύγω αύριο.*
 - Ότι: ισχύει, αληθεύει, πιστεύεται, λέγεται: *Αληθεύει ότι ο Γ. έφθασε.*
3. Речення з особовими дієсловами:
 - 3.1. *І факультативний актант*: κοιμάμαι, ηθικολογώ, χαμογελάω, συνεδριάζω, πεινώ: *(Ο ήλιος) λάμπει.*
 - 3.2. *І факультативний актант і І обов'язковий*:
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку*: απεχθάνομαι, αποκτώ, δοκιμάζω, θέλω, χρειάζομαι, λέω: *(Οί εχθροί) περικόκλωσαν την πόλη.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, у родовому відмінку*: υπερέχω, χαίρω, επωφελοῦμαι: *(Ο υπάλληλος) χαίρει επιστοσύνης.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений додатковим реченням, введенням частицею να*: αναγκάζομαι, αρχίζω, αποφασίζω, θέλω, μπορώ, δοκιμάζω: *(Οι φίλαθλοι) άρχισαν να αποχωρούν.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений додатковим реченням, введенням ότι*: ανακοινώνω, ανακαλύπτω, νομίζω, ξέρω, (αυτό) σημαίνει: *(Ο μαθητής) είπε ότι απέτυχε.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений додатковим реченням, введенням μήπως*: φοβάμαι, αναρωτιέμαι, ανησυχώ: *(Ο φοιτητής) φοβάται μήπως απέτυχε.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений додатковим реченням, введенням αν*: ρωτώ, αναρωτιέμαι, απорώ: *(Η κυρία Χ.) ρώτησε αν την ξέρει.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником από*: κατάγομαι, προέρχομαι, απορρέει/ουν, αποτελούμαι: *(Αυτό) απορρέει από τη συμφωνία.*
 - *Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником σε*: βασιζομαι, καταλήγω, έγκειται, ανήκω, αρέσει/ουν σε, αναφέρομαι, μένω, κατοικώ, αντιστοιχώ: *(Ο έμπορος) αποβλέπει στο κέρδος.*

- Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником *με*: *ισοδυναμεί, ασχολούμαι, ταυριάζω, μοιάζω*: (*Το αποτέλεσμα*) *ισοδυναμεί με νίκη*.
- Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку без артикля: *εκλέγω, επιλέγω, διαλέγω, διορίζω*: (*Οι κάτοικοι*) *εξέλεξαν δήμαρχο*.

3.3.2 факультативних актанта:

- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант у знахідному відмінку: *γράφω, διαβάζω, υπολογίζω, οδηγώ, φιλοξενώ, αγαπώ, γνωρίζω, ξέρω, ζω, μεγαλώνω, γελάω, παίζω, συγκρίνω*: (*Ο μαθητής*) *γράφει (την έκθεση)*. (*Οι καταναλωτές*) *συγκρίνουν (τα προϊόντα)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант на позначення обставини місця з прийменником *σε*: *αγκυροβολώ, σκοντάφτω, ορμώ, μπαίνω, βαδίζω*: (*Το πλοίο*) *αγκυροβόλησε (στο λιμάνι)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником *από*: *διαφέρω, απέχω, έρχομαι, βγαίνω, γυρίζω*: (*Αυτός*) *διαφέρει (από τους άλλους)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником *με*: *διαφωνώ, συμφωνώ, μαλώνω*: (*Εκείνος*) *διαφωνεί (μ'αυτά που λες)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником *για*: *ανησυχώ, ενδιαφέρομαι, στενοχωριέμαι, ανησυχώ*: (*Οι γονείς*) *ανησυχούν (για την πρόοδο των παιδιών)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант, введений *που*: *αγανακτώ, χαίρομαι, στενοχωριέμαι, ανησυχώ*: (*Ο Γιάννης*) *χαίρεται (που πέτυχε στις εξετάσεις)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант, введений *να*: *ανυπομονώ, απαγορεύω, αργώ, καθυστερώ, ονереύομαι*: (*Τα παιδιά*) *ανυπομονού (να παίζουν)*.
- Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант, введений *ότι*: *προειδοποιώ, υποθετώ, ονειρεύομαι, ξεχνώ, ξέρω*: (*Οι γονείς*) *προειδοποιούν (ότι τιμωρούν)*.

3.4. 1 факультативний актант, 2 обов'язкових:

- Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант – частина присудка у знахідному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку: *ανακηρύσσω, ονομάζω, θεωρώ, αποκαλώ*: (*Οι κριτές*) *ανακήρυξαν τον Γιάννη νικητή της βραδιάς*.
- Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку, обов'язковий актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником *με*: *συγκρίνω, μπλέκω, ανακατεύω*: (*Οι καταναλωτές*) *συγκρίνουν το ένα προϊόν με το άλλο*.

3.5. 2 факультативних актанта, 1 обов'язковий:

- Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку, факультативний актант, виражений прийменниково-

іменниковою конструкцією з прийменником *σε*: δίνω, βάζω, παραπέμπω, στέλλω, δημοσιεύω, αναθέτω, πουλάω, χρωστάω: (Οι πολιτικοί) δίνουν υποσχέσεις (στο λαό).

– Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку, факультативний актант, виражений прийменниково-іменниковою конструкцією з прийменником *με*: συμβιβάζω, ενώνω, παντρεύω, συγγέω, δένω: (Ο κριτής) συμβιβάζει τους αντιμαχόμενους (η τον Α. Με τον Β.).

– Факультативний актант у називному відмінку, обов'язковий актант у знахідному відмінку, факультативний актант, виражений інфінітивним зворотом з *να*: βάζω, υποχρεώνω, αναγκάζω, παρακινώ: (Ο καθηγητής) παρακινεί τους μαθητές (να μελετούν περισσότερο).

3.6. 3 факультативних актанта:

– Факультативний актант у називному відмінку, факультативний актант у знахідному відмінку, факультативний актант у знахідному відмінку: κερνάω, δανείζω, διδάσκω: (Ο Γιάννης) κερνάει (τους φίλους του) (ποτό) [35:48-50].

Х. Клеріс та Й. Бамбіньотис визначають валентність (σθένος) як “число актантів, які передбачаються семантикою дієслова”, та виділяють *μονοσθενή* (одновалентні), *δισθενή* (двовалентні), *τρισθενή* (тривалентні) дієслова [33:204]. Критерієм для визначення семантичних ролей актантів є ступінь взаємовпливу актантів та дії. Дослідники встановили 3 різновиди актантів:

1. Актанти, які впливають на предикат-ядро повідомлення: спричиняють, визначають, виконують дію. Це ролі: діяч, причина, знаряддя (*δράστης, αιτία, όργανο*).

2. Актанти, які зазнають вплив дії. Це ролі: об'єкт, витвір, істота, адресат (*δέκτης, προϊόν, βιώνων, αποδέκτης*).

3. Актанти, які ані впливають на предикат, ані зазнають вплив дії. Це ролі: нейтральний актант, місце (*ουδέτερος, τόπος*) [33:200].

До неперехідних дієслів Х. Клеріс та Й. Бамбіньотис відносять дієслова, які вживаються без актантів. Це дієслова, що позначають рух (*κίνηση*) – (*ανατέλλω, αργοπορώ, δύω, οπισθοχωρώ, παρελαύνω*), манеру висловлення (*έκφραση*) – (*αναστενάζω, βογγάω, βουίζω, γρυλίζω, μουγκρίζω*), практичну діяльність (практиκή δραστηριότητα) – (*αλητεύω, αμαρτάνω, απεργώ, γευματίζω, εργάζομαι*), свідомість (відчуття, бажання, знання) (*σθνεΐδηση – αΐσθηση, βούληση, γνώση*) (*δυσανασχετώ, δυστυχώ, ευθυμώ, ευτυχώ, ευδαιμονώ*) та інші (*άλλα ρήματα*) (*ακμάζω, ακτινοβολώ, αληθεύω, βραδιάζω, λάμπω*) [33:225, 229]. Перехідні дієслова, згідно типу додатку поділяються на власне перехідні дієслова (*κατεξοχήν μεταβατικά ρήματα*) та дієслова з додатком меншого ступеню прототипічності (*ρήματα με ένα λιγότερο πρωτοτυπικό συμπλήρωμα*). Власне перехідні дієслова на синтаксичному рівні приймають додаток у акузативі та підрядне речення, дієслова з додатком меншого ступеню прототипічності керують генетивом та прийменниково-іменниковою конструкцією [33:226].

Висновки та подальші перспективи досліджень. На тлі успішного переосмислення особливостей функціонування перехідності як типу правобічної валентності дієслова українськими вченими, в елліністичних лінгвістичних студіях відчувається брак дослідження вказаного аспекту. Діаметрально-протилежні погляди на природу перехідності є свідченням особливої складності цього питання, а тому і необхідності його подальшого дослідження.

ΛΙΤΕΡΑΤΥΡΑ

1. *Ярцева В.Н.* О синтаксической роли прямого дополнения в языках разных типов // Члены предложения в языках разных типов. – Л.: Наука, 1972. – С. 4-19. 2. *Клепикова Т.А.* Преддетерминация структуры компонента семантикой глагола // Язык как функциональная система. – Тамбов, 2001. – С. 83-92. 3. *Антонова С.М.* К вопросу о функционировании глагола “говорить” в литературной и диалектной речи // Глагол в языке и речи. На материале языков разных систем: Сб. науч. тр. / Кемеровск. ун-т Редкол. И.П. Иванова (отв.ред.) и др. – Кемерово, 1986. – С. 139-142. 4. *Ахманова О.С.* Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энцикл., 1969 [б]. – 607 с. 5. *Бондарко А.В., Буланин Л.Л.* Русский глагол. – Л.: Просвещение, 1967. – 184 с. 6. *Русская грамматика.* – АН СССР: Ин-т русск. языка. Редкол: Н.Ю. Шведова и др.: М.: Наука, 1980. Т.2 – 709 с. 7. *Φιλίππου Μ., Χολέβα Α., Πριάρης Ν.* Αναλυτική. Ελληνικά. Γραμματική – Συντακτικό – Ορθογραφία. Τόμος 4 – Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 1999. – 339 σ. 8. *Μπαλιατσάς Β., Μπαλιατσάς Π.* Γραμματική σε απλά μαθήματα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας Ε’ – ΣΤ’ Δημοτικού. – Αθήνα: Έννοια, 2000. – 422 σ. 9. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής).* – Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1996. – 455 σ. 10. *Τσοπανάκης Α.Γ.* Νεοελληνική γραμματική. – Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., 1994. – 835 σ. 11. *Παπαναστασίου Γ.Β.* Εφαρμοσμένη γραμματική της δημοτικής και συντακτικό Δημοτικού-Γυμνασίου-Λυκείου και για επιστήμονες. Τόμος πρώτος. Για όσους θέλουν να ξέρουν και το γιατί. – Αθήνα, 2002. – 287 σ. 12. *Παλαιολόγος Α., Παλαιολόγος Κ.* Συντακτικό σε απλά μαθήματα της νέας ελληνικής γλώσσας. – Αθήνα: Έννοια, 2000. – 279 σ. 13. *Κυριακίδη Β.* Χρηστική νεοελληνική γραμματική. – Αθήνα: Β. Κυριακίδη, 2003. – 367 σ. 14. *Mackridge P.* Η Νεοελληνική γλώσσα. – Αθήνα: Πατάκη, 2000. – 531 σ. 15. *Виноградов В.В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высш.шк., 1947. – 784 с. 16. *Белошапкова В.А.* Современный русский язык. – М.: Высш. шк., 1989. – 800 с. 17. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. – М. – Л.: Изд. Акад. Наук СССР, 1941. – Т.4. – 318 с. 18. *Пешиковский А.М.* Русский синтаксис в научном освещении. – 7-е изд. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с. 19. *Мюльнер В.* К валентности переходных глаголов // Памяти академика В.В.Виноградова. – М.: Высш.шк., 1971. – С. 142-148. 20. *Μυχίν Α.Μ.* Системные отношения переходных глагольных лексем. – Л.: Наука, 1987. – 292 с. 21. *Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания.* – СПб: Наука, 1992. – 304 с. 22. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – т. 1/2. – 536 с. 23. *Καцнельсон С.Д.* Типология языка и речевое мышление. – Л.: наука, 1972. – 216 с. 24. *Ακимова Γ.Η.* Новое в синтаксисе современного русского языка. – М.: Высш. шк., 1990. – 168 с. 25. *Исаченко А.В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Морфология. – Ч II. – Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1960 – 577 с. 26. *Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г.* Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с. 27. *Норман Б.Ю.* Переходность, залог, возвратность. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1972. – 132 с. 28. *Степанов Ю.С.* Вид, залог, переходность (Балто-славянская проблема II) // Известия АН СССР, 1977. – Т. 36. – №2. – С. 135 – 153. 29. *Долинина И.Б.* Об особенностях полиреференциональных категорий (явление переходности/непереходности) // Ученые записки Тартус. ун-та. – Вып/ 760. Труды по русской и славянской филологии. Грамматич. семантика слова и предложения. – 1987. – С. 3-10. 30. *Мозгунов В.В.* Перехідність як тип валентності дієслова (на матеріалі української мови): Дис....канд. філол. наук: 10.02.01 / Донецьк. держ. ун-т. – Донецьк, 1997. – 223 с. 31. *Русанівський В.М.* Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с. 32. *Вихованець І.Р.* Теоретична морфологія української мови: Академ. Граматика укр.мови / І.Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. Вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с. – Бібліогр.: С. 391-398. 33. *Κλαίρης Χ., Μπαμπινιώτης Γ.* Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολεειτουργική – Επικοινωνιακή (II Το ρήμα της Νέας Ελληνικής. Η οργάνωση του μηνύματος). – Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 1999. – 392 σ. 34. *Μπασιά-Μπεζαντάκου Χ.* Σημασιολογική θεώρηση των ρημάτων κινήσεως της νέας ελληνικής γλώσσας. Διαδακτορική διατριβή. – Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1992. – 302 σ. 35. *Μαρούλας Γ., Μαρούλα Ε.* Τα ρηματικά σθένη της Νέας Ελληνικής // Ζητήματα Νεοελληνικής γλώσσας. Διδακτική προσέγγιση. – Ρέθυμνο, 1996. – Σ. 45-50.

ΜΑΓΟΥΣΙΝΕЦЬ І.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕФЛЕКСИ ЯВИЩ НАРОДНОЇ ЛАТИНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНСЬКИХ МОВАХ

1. Незмінні слова.

Відносно цих слів існують дві основні думки: 1) вони входять до складу лексики і 2) чи це часткові граматичні елементи, що слугують синтаксичним функціям, тобто вони є (частково) позамовними, бо використовуються лише для встановлення та закріплення відносин, що історично склалися, між елементами синтаксичних конструкцій. Дозволимо собі вже в декотрий раз зауважити, що з огляду на сказане вище не існує “основних” та “другорядних”, “повнозначних” чи “неповнозначних частин” мови, тому що за дуже влучним зауваженням академіка Р.О. Будагова “Чому, власне, з огляду на тільки семантичну природу слова, ми

позбавляємо його дуже важливих синтаксичних функцій, котрі в багатьох випадках є єдиними в процесі конструювання дискурсу”. Це, очевидно, в першу чергу, стосується прийменників та сполучників (і частково прислівників), хоча й деякі з них, наприклад, питальні, мають чітко виражений граматичний характер. Таким чином, сходимося на тому, що ці так звані “незмінні” слова є водночас і лексичними і граматичними, що не є несподіваним, оскільки їх семантичний і синтаксичний розвиток в народній латині повністю це підтверджує.

Основною тенденцією розвитку лексичної системи в народній латині є явище заміни, хоча б часткової, старих синтетичних форм, парафразами або ж аналітичними елементами, які мають експліцитну форму в функціях старолатинських форм.

Стосовно прийменників та частково прислівників, ця тенденція проявляється у створенні плеонастичних або ж напівплеонастичних форм, що складаються з двох часто синонімічних елементів. Це явище має особливий інтерес тому що більшість з цих форм перейшли та успішно вживаються в романських мовах. Ось деякі приклади: *abante* у *Vetus latina*, *Levitico*, 10, 4: *tollite fratres uestros abante faciem sanctorum*... “виведіть ваших братів, щоб їх не бачили (дослівно: з-посеред святих обличч...)”; відмітимо, що в даному прикладі плеонастичність складових фрази є неповною, оскільки *ab* і *ante* (“від”+ “далі”) все ще зберігають свої семантичні значення, хоча й їх форма суперечить класичному вжитку, тому що досить швидко *abante* буде підсилено часткою *ante* (пор. фр. *avant*; італ. *avanti*, etc.). Деякі граматисти не включають сюди *deintus* і *deforis*, а також *de post*, хоча вони постійно вживаються в пізньолатинських текстах і, звичайно ж, перейшли в романські мови, наприклад: франц. *dans* < *deintus*, пров. *defors* < *deforis*. Спочатку ці вирази мали власну експресивну функцію, уточнюючи здебільшого просторові відношення, наприклад у Святого Ієроніма: *deintus quosdam...expellit foras* “деяких зсередини...виганяє назовні”, де *deintus* означає також “із середини (будинку)”. Однак в ранній період в народній латині зустрічаються і плеонастичні утворення, такі як подвійний прийменник, наприклад: *de ex*, CIL XIV 5210: *uixit cum eo de ex die uirginitatis suae* “вона з ним жила з дня втрати цнотливості”; дуже вірогідно, що й французький прийменник *dès* ходить від цього народнолатинського сполучення, як і в італійській *da* походить від *de ab*, що також засвідчено прикладами з літератури.

Крім плеонастичних груп існує й інший спосіб заміщення синтетичних форм: це – парафраза, спосіб, що вживався, в першу чергу, серед прислівників особливо прислівників часу. Зустрічаються більше чи менше складні вирази, що включають один іменний елемент і замінюють старі прості форми. Так, наприклад, *nunc* частіше замінюється *ad horam*, *hac hora*, *ad praesens*, *in praesenti*, наприклад, *Antimo*, *De observatione ciborum*, 14: *de laredo uero..., qualiter melius comedatur, ad hora expono* “а зараз хочу поговорити про сало, як краще його споживати; *tunc* замінюються виразами, *ea* або *illa hora*, а *diu* перифразами *longo tempore*, *multo tempore*, etc.” Багато з цих виразів вживається в романських мовах де вони часто заміщають старі латинські прислівники, серед яких численні прислівники часу доби романських мов, які походять від виразів зі словами *hora*, наприклад, в старій іспанській *agora* < *hac* < *hora* < *ahora*, фр. і ст.фр. *or*, *ore*, *ores*, *lor(e)s*, *alors*, *encore*, etc.

Щодо розвитку системи сполучників, передусім підрядності, вони часто поступаються місцем утворенням аналітичним прислівниковим виразом, що теж являється одним з основних шляхів еволюції народної латини.

2. Змінні слова

а) Заміни в системі лексики

Звичайно, в одній статті неможливо викласти всі аспекти еволюції народно-латинської лексики і ми зупинимось на найпоказовіших особливостях цієї, еволюції.

Отже, в народній латині спостерігається часткова заміна старого лексичного латинського фонду: відносно велика кількість, що успішно вживалася в класичній латині, потроху замінюється елементами, які хоч і не є повністю новими, оскільки вони не є менш латинськими, ніж ті, що їх заступають, а відігравали в лексичній системі латинської мови тільки периферійну роль, або ж утворилися шляхом деривації, в основному, зі старих елементів.

Ця досить важлива заміна спостерігається вже в народнолатинських текстах, які часто досить очевидно віддають перевагу повним “новим” елементам і не менш явно показують “неприязнь” до деяких слів літературного походження, про що переконливо засвідчують словники романських мов.

У більшості випадків цього явища можна передбачити смисл та причину такої еволюції, “аргумент, справедливість, мотив, обумовленість”, є здебільшого неусвідомлені, якими слугувалися мовці при виборі того чи іншого слова або виразу. Звичайно ж ці мотиви дуже часто пересікаються, а отже і їх класифікація, яку ми пропонуємо є досить умовною і слугує тільки для чіткості викладу проаналізованого фактичного матеріалу.

А) Дуже часто спостерігається, що елементи, які належать до різних специфічних типів закінчень або ж мають неправильну і складну флексію, відступають перед простішими та більш відповідними і сумісними, що є частотнішими, правильнішими та прозорішими. Такого типу заміни відбуваються, в основному, у системі дієслова. Ось деякі приклади: старе дієслово, що означало “їсти” (*edo*, інф. *edere* або *esse*), що ще часто вживалося у Плавта, і ще зовсім не було конкурентом з його складноутвореним варіантом *comedere*, у народній латині це дієслово (*comedere*) набуває переважної більшості у народнолатинських і пізніх текстах поруч з іншим, що стає переважно вживаним тільки в пізній латині, *manducare*, похідним від *mandere* “жувати”. У „Вульгаті” є тільки кілька прикладів з *ēsse*, і переважають випадки з *comedere* та *manducare*. Вокабулярій романських мов чітко відображає цю еволюцію: *edere/ ēsse*, тут невідоме, а поняття „їсти”, виражається за допомогою дієслів, що походять від *comedere* (наприклад ісп. *comer*) або ж дієсловами похідними від *manducare* (наприклад фр. *manger*, рум. *mînca*). Обґрунтованість цього процесу є очевидною: дієслово *edere/ ēsse*, що мало дуже неправильну флексію, а також однакові форми-відповідники з флексією дієслова *esse* “бути”, що після зникнення протиставлень тривалості голосних “довгота/короткість” було замінено дієсловами зі схожими адекватними схемами і мали, крім того, чітко виражені формальні індивідуальності. Тут також варто згадати часту заміну дієслова *ferre* – дієсловом *portare*; дієслова *loqui* дієсловами *parabolare* і *fabulare*; часткове зникнення дієслова *ire* заміненого, у більшості випадків, формами дієслів *uadere* і *ambulare* т.ін. У наведених прикладах така заміна завершилася, мабуть, ще до виникнення романських мов. Однак може статися, що перші прояви

цього явища відбуваються в народній латині і більш-менш завершуються в романсе. Це саме випадок з таким дієсловом як наприклад *iacere* „лежати поруч”; його народнолатинський синонім *conlocare*, зустрічається в деяких текстах народного характеру, напр. у Іордана (V ст. н.е.). *De summa temporum uel origine actibusque gentis Romanorum*, 254: *Cleopatra...iuxta suum se conlocauit Antonium* “Клеопатра лягла поруч зі своїм коханим Антонієм” (значення “класти, розміщати дієслів *collocare*, *conlocare*” є старішим). Семантичний розвиток цих двох дієслів мав різні результати в романських мовах: у ст.фр. *gèsir* < *iacere* було звичним і значення його перемістилося на другий план тільки пізніше, коли було замінене дієсловом *coucher* < *collocare*; а в італійській мові воно збереглося (*giacere*). І, нарешті, спрощення іноді відбувається шляхом новоутворень: так від відкладного дієслова *obliuscor* утворилася „правильна” форма **oblitare* на основі дієприкметника минулого часу *oblitus*, що знайшло своє продовження у французькому *oublier* та іспанському *olvidar*, etc.

Б) Деякі короткі слова легко замінювалися довгими, тобто більшого фонічного обсягу. У цьому випадку йдеться про перевагу мотивовану потребами комунікації: підлеглі, підпорядковані фонетичним змінам, дуже короткі фонічні елементи легко ризикують втратити свою формальну індивідуальність, змішатися з іншими словами або ж уподібнитися до них, що може викликати “невпевненість” та “двозначність” при передачі та сприйнятті мовних послань. Так, для прикладу, іменник *bucca* “челюсть, щока”, слово народного забарвлення, досить швидко і часто витісняє *ōs* (gen. *oris*), яке, крім своєї короткості, мало ще й ваду проявляти часткову омонімію зі словом *ōs* (gen. *ossis* “кістка”), особливо після зникнення опозиції вокалічної тривалості; а саме тому до слів, що походять від *bucca*, перейшло позначення поняття “рот” майже у всіх романських мовах: фр. *bouche*, італ. *bocca*, ісп. *boca*, etc., тоді як *ōs* не вижило ніде в Романії. В сфері дієслова зустрічаються також деякі семантичні зсуви в цій категорії: так дієслово класичної латини *flere* „плакати” замінюється в пізній латині дієсловом *plorare*, по крайній мірі в текстах народного характеру; деривати дієслова *plorare* перейшли в романські мови: фр. *pleurer*, ісп. *llorar*, etc., або *plangere* (італ. *piangere*). У більшості випадків варто вказати на досить значну перевагу, що віддає народнорозмовна мова словам зі зменшувально-здрібнілими суфіксами, що є характерним і дуже поширеним в народнорозмовному стилі. Так анонімний автор *Appendix Probi* осуджує часте вживання демінутивів: вказуючи на такі форми як *oricla* (= *auricula* замість *auris*), хоча саме від цієї форми походять всі слова романських мов зі значенням “вухо”, напр.: рум. *ureche*, італ. *orecchio*, фр. *oreille*, ісп. *oreja*, etc. Назва “коліно” у всіх романських формах також походить від демінутива *genuculum* < *genu*, напр.: італ. *ginocchio*, фр. *genou*, ст. ісп. *hinojo*. Романські мови зберігають також і інші численні демінутиви, як наприклад: *agnellus* замість *agnus*, що відображається в італ. *agnello*, фр. *agneau*, etc., хоча і співіснує в деяких мовах із простими формами-основами (італ. *agno*, порт. *anho*, etc.). Замість іменника *sol* від знахідного відмінка якого *solem* походять: рум. *soare*, італ. *sole*, ісп. *sol*, etc., деякі романські мови утворюють похідні на *-ic(u)lus*: фр. *soleil*, пров. *solelh*. Цей приклад є показовим з точки зору інтерпретації цих димінутивів: видається, що зменшувально-здрібнілий *-ic(u)lu* замінює просте *sole(m)* в областях, в яких кінцеві, за винятком, *a* голосні німіють, тобто де *sōle(m)* і *sōlu(m)* “один, єдиний” врешті-решт збіглися б, а отже вдавання до

зменшувальної форми викликано необхідністю розрізнення понять, тобто ясності висловлювання, а не уявною психологічною тенденцією народних мас. Те, що форми більшого фонічного розміру переважають через формальні ознаки прості форми, що є саме демінутивними, а не деривативними іншого типу, може ще й викликатися афективними причинами, але тоді необхідно враховувати також і фактори властиві самій системі мови: семантична різниця між простими і похідними словами не є, в основному не такою вже й важливою і основною у випадку з демінутивами, ніж з іншими похідними, а тому й розуміється, що саме демінутиви вибираються як формально “сильні” замітники простої форми.

Вважаємо доцільним зробити ще одне зауваження: наша категорія Б (заміна короткої форми довшою), та категорія А (заміна форми з неправильною флексією формою з регулярною) перетинаються у багатьох випадках: *ēsse* проти *manducare* є не тільки складною формою з морфологічної точки зору, але й короткою, що піддається омонімічним колізіям, так само як *ire* проти уніформованим *ambulare* більш, це дуже часто слова-основи, а отже, закономірно вони є коротшими.

В) Іноді важко з’ясувати якийсь чисто формальний мотив заміни одного елемента іншим, зате легко уточнити її семантичну причину: синонім або майже синонім, носій семантичного відтінку, що більше відповідає способу життя чи способу мислення народних верств, замінює старий елемент більш нейтрального семантичного значення; так, наприклад *caballus* “робочий кінь, кастрований кінь” замінює в латині, а згодом і у всіх романських мовах (пор. фр. *cheval*, італ. *cavallo*, рум. *cal*, ісп. *caballo*, *etc.*) класичне слово *equus*, семантика якого не включала ці відтінки, властивості мові сільського населення. Схожою є і доля іменника *battalia*, *battualia* “вправи в боротьбі солдатів або гладіаторів”, що були складовими в повсякденному житті таборів, який замінив на території всієї Імперії офіційний, урочистий і абстрактний термін *proelium* (пор. італ. *battalia*, фр. *bataille*, рум. *bătaie*, ісп. *batalla*, *etc.*) слово *hostis* “ворог” з середини першої половини тисячоліття н.е. набуває значення “*armada*” і стає синонімом *exercitus*, а з часом воно зникне; заміна, яка є не чим іншим, як лексичним наслідком страху, який навіювався всяким військом простому народові. Може статися, що семантичні засади є менше очевидними і що йдеться скоріше про зсув стилістичного характеру, точну природу якого важко з’ясувати. Як приклад, можна навести слово *pulcher*, що зникло на всій романській території: воно, безсумнівно, позначало дуже абстрактне та урочисте поняття, однак перевагу віддавалося більш знайомим і зрозумілим прикметникам *bellus* і *formosus*; так само варто розуміти, що прикметник *parvus* “малий” був замінений, передусім, термінами, що в своїй основі належали дитячій лексиці: *pitinnus*, *pisinnus*, *putillus*, *etc.* Хоча й дуже вірогідним є те що слово *testa* “горщик з обпаленої глини” почало означати спершу “череп”, а потім “голова”, яке замінило *caput* на зразок жартівливої метафори. Однак тут не варто нехтувати і наявність формальних факторів: хоча слово *caput* з нейтральним значенням збереглося всюди, однак, зі своїм незвичним закінченням *-t* воно не повністю інтегрувалося в жодній з романських мов, тобто в спрощені схеми флексій народної мови, а тому народний узус добровільно обрав метафору *testa*, що мала перевагу в своїй формальній простоті, а жартівливо-насмішкувате забарвлення, її досить швидко забулося.

б) Семантичні зміни

Дуже важко віднайти загальну формулу, яка б ототожнювала тенденцію всіх семантичних розвитків в народній латині. На перший погляд домінантою видається схильність переходу лексем до конкретних значень: багато слів, які позначають абстрактні поняття психічного порядку, вживаються щочастіше для позначення певного матеріального прояву даного поняття. На дуже багатьох надмогильних плитах зустрічається слово *memoria*, що означає усього тільки просто надмогильний пам'ятник, так само як і в пізніх юридичних документах, слово *testimonium* “свідок” позначало людину-свідка, наприклад, в *Formulae Senonenses recentiores* (VIII ст.) 3: *ipse abba uel suus auocatus...taliter dixerunt quod testimonia homines Francos presentare potebant* “сам абат, або його адвокат заявили, що вони готові представити франків як свідків”. І те саме відбувається і з словом *solacium*, яке часто вживається для позначення чисто матеріальної допомоги, наприклад у Григорія Турського, *Historia Francorum*, II, 32. *Si mihi ad persequendum fratrem meum praeberis solatium, ut eum bello interficere...possim* “Якщо ти мені надаш допомогу проти мого брата, щоб я міг його знищити у війні...” Виходячи з цих прикладів можна пояснити деякі досить несподівані зміни, хоча і скерування в них завжди одне і те ж: слова, що позначають складні реалії, невідчутні якості, вживаються для передачі простих, повсякденних речей та понять. Те ж саме відбулося з прикметником *recens* “недавній”, рідше вживаним та з точнішим значенням, ніж його синонім *novus*, що іноді вживається в значенні “свіжий, холодний” (“щойно набрана вода” → “свіжа вода”), наприклад, у Апіція, *De re coquinaria*, cap.125: *aquam recentem*, “свіжа вода” (відзначимо, що з цим значенням дане слово існує в сучасній румунській мові: *rece* “свіжий”). Щось схоже відбувається і з дієсловом *pacare*, що мало первинне значення “мирити, умиряти”, а пізніше набуло значення “примиряти”, переймає майже у всій Романії значення “платити” (фр. *payer*, італ. *pagare*, ісп. *pagar*, etc.); поняття повністю психічної дії “примиряти” поступається образів конкретної дії “задовольняти чийсь вимоги, потреби”, тобто зрештою “заспокоїти, втихомирити його шляхом винагороди”.

З чисто логічної точки зору спостерігаються також зворотні до наведених вище зміни значень, тобто такі, що йдуть від часткового до загального, від конкретного до абстрактного. Однак з психологічної точки зору, ці “узагальнення” проявляють таку ж важкість в керуванні абстрактними або складними поняттями, яку ми бачили у випадку зсувів до конкретного, коли йшлося про позначення загальної ідеї, дії без матеріальних ознак, коли легко вдавалися до слів, загальне значення яких дозволяло скерувати абстрактне поняття, до конкретного і відчутного. Цим фактом мотивуються численні надмогильні написи християнської доби (напр., на півночі Галлії), в яких вживається слово “*patres*” в значенні “батьки”, тобто “батько і мати”; в такому ж плані вживається цілком невизначена дія “знаходитися, бути в якомусь місці”, яка в пізній латині часто позначається дієсловом “*sedere*”, наприклад, *Egeria, Itinerarium*, 5.1: *illa ualle...ubi sederant filii Israhel dum Moyses ascenderet in montem Dei*, “та долина... де жили сини Ізраїлю, тоді як Мойсей підіймався на Божу гору”; і так само *focus* “домашнє вогнище”, яке витісняє *ignis* і набирає загального значення “вогонь” з-посеред багатьох інших схожих варіантів.

Серед семантичних зсувів є група, яку краще розглядати поза чисто логічними чи психологічними класифікаціями, оскільки її єдність, однорідність та своєрідність забезпечені більш маркованими історичними та ідеологічними факторами. Тут ми

маємо на увазі зсуви значень, зумовлені особливими характеристиками деяких слів з одного боку, та застарілими, з іншого, з причини їх використання у сфері християнської релігії, пристосування та введення їх в сферу освіти, підпорядкованій цій релігії. Ось деякі з численних прикладів: такі слова як *caro* “м’ясо” та похідний від нього прикметник *carnalis* набули, пейоративного значення “плотське бажання”, “плотський гріх”; саме в християнських текстах слово *gentes* набуло значення “невірні, поганці, язичники”, а з іншого боку, значення такого слова як *beatus* розвинулося від загального значення “щасливий” до більш конкретного “святий, священний, освячений”, або ж вислів *dies iudicii* використовувався для позначення поняття тільки “судний день”, а не якийсь день судочинства. Принагідно згадаємо тут і такі слова, що були в обігу християнської доктрини: *salus* “здоров’я”, *fides* “віра”, *credere* “вірити (в Бога)” та багато інших суто спеціальних значень, які, як і похідні від них, збереглися в романських мовах до сьогодення (пор. фр. *salut, esprit, foi (en Dieu)* ; ісп. *salud (del alma), espíritu, fee, creer (en Dios), etc.*)

ЛІТЕРАТУРА

1. *Grammatici Latini I. – VII* / H. Keil (ed.) / VIII, Hagen, (ed.). – Hildesheim, 1981 (=Leipzig, 1865–1879; 1923).
2. *Jozsef Herman*. El latín vulgar. – Ariel Linguística, Barcelona, 1997.
3. *Jozsef Herman* Du latin aux langues romanes. – Études de linguistique historique, Tübingen, 1990.
4. *Grangent C.* Introducción al latín vulgar. – Madrid, 1991.
5. *Rönsch H.* Itala und Vulgata. – Marburg, 1875.
6. *Löfstedt E.* Philogischer Kommentar zur Peregrinatio Aetherie. – Uppsala, 1960.
7. *Wright R.* Latin tardío y tomançe temprano. – Madrid, 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Consilio et auctoritate. Academiae litterarum Borussicae editum. – Berlin, 1863 y 1888.
2. *Inscriptiones Latinae Christianae Veteres* / E. Diehl (ed.). – Berlin, 1961.
3. *Díaz y Díaz M.C.* Antología del latín vulgar. – Madrid, 1974.

МАРЧЕНКО Н.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІСЕМІЯ ТА ОМОНІМІЯ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Актуальність дослідження. Проведене дослідження актуалізує сучасні дослідження у лексикології. Будь-який діахронічний та синхронічний вимір досліджуваних лексичних одиниць може навести дослідника на думку щодо функціональних змін у мові тієї або іншої лексичної одиниці та перетворень, які відбуваються з нею, у процесі сучасного розвитку кожної мови, що підтверджує динамічні тенденції розвитку мови як основного інструменту спілкування.

Мета дослідження. Виявити ключові тенденції розвитку лінгвістичних змін, які відбуваються у мові (на прикладі полісемії та омонімії).

Предмет дослідження. Дослідити основні тенденції полісемантичного та омонімічного розвитку сучасних лексичних одиниць німецької мови на сучасному етапі функціонування мови та взаємозв'язок цих лінгвістичних явищ у процесі мовних змін, яких спроможна зазнавати кожна мова у сучасній мовній картині світу.

Об'єкт дослідження. Омоніми сучасної німецької мови.

Матеріал дослідження. Лексичні одиниці сучасної німецької мови, які є зафіксованими у складі словників (загальна та професійна лексика).

Наукова новизна дослідження. Зосереджена увага на відокремленні понять “полісемія” та “омонімія” як дихотомії лінгвістичних явищ у процесі новітніх змін, які відбуваються у лексичному складі кожної мови, з метою фіксації значення слова, яке не володіє вторинною семантикою, а є наслідком позначення мовними засобами

того або іншого предмету під впливом позамовних чинників розвитку сучасного суспільства на зміни, які відбуваються у мові.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Сучасні глобалізаційні тенденції розвитку суспільства сприяють чіткішому розумінню універсальних мовних явищ, характерних для усієї мовної картини світу, які в той же час уможлиблюють за допомогою національних реалій ідентифікувати та відокремлювати ті тенденції сучасного розвитку мови, які і відрізняють її від інших мов та служать для подальшого закріплення тих або інших явищ у мові.

Постановка завдання. 1. Дослідити сучасний стан омонімії німецької мови; 2. Продемонструвати зв'язок розвитку омонімічних явищ у мові з розвитком багатозначності слова сучасної німецької мови; 3. Окреслити певне коло питань, які потребують дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні газетні та журнальні сторінки, Інтернет-сторінки, які насамперед спрямовані на читачів у віці приблизно 10-40 років, містять час від часу інформацію, яка демонструє читачам соціальні, культурні, міжетнічні та міжлюдські відносини в плані як безпосереднього, так і опосередкованого спілкування, яке відбувається, в першу чергу, за допомогою мовних засобів. Тому предметом останніх досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців є тенденції розвитку сучасної лексики на тлі глобалізаційних процесів, які торкаються життя сучасного суспільства та впливають на функціонування та розвиток стандартизованої мови.

Наукові результати. Щоб класифікувати те чи інше слово як однозначне слово (омонім) або як багатозначне необхідно розглядати їх, насамперед, у діяхронічному вимірі, оскільки лише етимологія спроможна дати чітке пояснення, а згодом і розмежування значення тієї або іншої лексичної одиниці.

Природні мови як продукт та засіб пізнавально-практичної діяльності людини, як продукт та засіб людської міжмовної комунікативної діяльності на сучасному етапі існування перебувають під постійним впливом глобальної інтеграції у всіх вимірах життя людини. І хоча у кожній мові формується та функціонує особлива класифікаційна модель світу, яка диктується власними потребами суспільства, яке розмовляє національною мовою, з однієї точки зору, проте з іншої – під впливом глобальної інтеграції у будь-якій мові закріплюється соціальний та культурний досвід всього людства на визначених етапах його історичного розвитку. Адже мова функціонує кожного разу за допомогою інших засобів, тому що вона є продуктом та засобом художнього пізнання світу людиною, вона є продуктом та засобом людського мислення. І щоб виконувати одну зі своїх місій, а саме – місію спілкування між індивідуумами суспільства, мова людини використовує усі набуті ресурси власної національної мови (літературної, розмовної, діалекти, просторіччя, жаргон, сленг та ін.), а також продукти та засоби науково-технічного пізнання та мислення людини (літературну мову на різні її підмови, спеціалізуючись за різними професійними напрямками та галузями науки та техніки).

Для кожної мови мовної картини світу притаманні як власні мовні реалії, так і мовні універсалії. Слова будь-якої мови можна класифікувати за різними ознаками: за значенням слова, за іншими формами, притаманними тій або іншій мові, слова бувають однозначними та багатозначними, подібними та протилежними. Омонімія як універсальне лінгвістичне явище представлена лексичними одиницями –

омонімами, які входять до групи однойменних слів у межах кожної окремо взятої мови, тому їх групують для кожної мови по-різному – за звучанням або за написанням та й позначають омоніми різні об'єкти категоріальної дійсності матеріального та духовного світів. Мова володіє характерними універсальними рисами, спільними для усіх мов мовної картини світу. Однією з них є – багатозначність слова. Кожне багатозначне слово спроможне набувати свого конкретного значення лише у сполученні з іншими словами. Як відомо, слово стає багатозначним лише тоді, коли всі його значення є відомими кожному, хто спілкується тією або іншою мовою. А оскільки слова можуть мати два, три або й декілька значень, то багатозначність слова розвивається поступово у процесі розвитку мови. Одне з таких значень може втрачати свою актуальність, вживатися для позначення іншого предмета чи явища і лише тоді таке слово сприймається мовцями як слово, що визначає інше поняття у мові. Усі значення багатозначного слова пов'язані між собою загальними смисловими та поняттєвими зв'язками, сформованими у процесі розвитку мови. Із втратою первинного значення схожа за формою назва переходить до класу омонімів відносно назви з первинним значенням. Пряме, або первинне, значення багатозначного слова є загальновідомим, його можна зрозуміти і поза контекстом. Інші ж значення спроможні проявлятися лише у контексті, тому що під контекстом ми розуміємо не випадковий набір слів, а “цілісну змістово-стилістичну систему” [1:180], яка активно впливає на кожну складову тексту, визначаючи її реальну й “потаємну” текстову інформацію. Переносні значення виникають внаслідок переосмислення прямого значення слова, тобто конотації слова. Тому лише глибокий аналіз логіко-семантичної структури поданої інформації, створеної людиною, визначення лексико-семантичних зв'язків між одиницями того або іншого тексту, допомагають зрозуміти та використовувати лексичну одиницю у багатогранній мовній палітрі рідної мови, а особливо таке розуміння необхідне для коректного використання у мовленні переносного значення слова іноземною мовою.

Сучасні дослідження багатозначності слова будь-якої мови продемонстрували лінгвістичні явища, які, на перший погляд, не можуть існувати одне без одного і, водночас, представляють зацікавленість для нових досліджень. Ніби зрозумілим у лінгвістиці є визначення того, що полісемія та омонімія лексичних одиниць є цілком різними поняттями, які не варто плутати. І якщо вважається, що полісемантичні явища кожної мови сприяють її розвитку, мовним змінам у межах однієї мови, збагачують лексичний фонд кожної мови, то омонімія, у переважній своїй більшості, виявляється чимось-таки закам'янілим – явищем, яке вже сформувалося, лексичні одиниці якого вже з давніх-давен входять до словникового складу мови і деякі з них, хоч їх і не можна віднести до архаїчного складу мови, не є частотними у вживанні (наприклад, омоніми німецької мови *“die Wehr”* – “оборона” / *“das Wehr”* – “гребля”; *“der, das Bruch”* – “болото” / *“der Bruch”* – “тріщина”; *“der Moment”* – “момент, мить” / *“das Moment”* – “обставина”).

Водночас, наведемо деякі лексичні одиниці сучасної німецької мови, які раніше входили до термінологічної лексики світу інформатики, а з розвитком сучасних комп'ютерних технологій майже всі почали вживатися у повсякденному мовленні користувачами – як фахівцями, так і пересічними громадянами.

Розглядаючи ці мовні одиниці, ми повинні визначити, чи те або інше слово володіє полісемією, чи воно є омонімом до слова, собі подібного:

Absturz – (*crash*) – (*der Absturz* – *Fall, Sturz in die Tiefe (eines Flugzeugs, Bergsteigers)*) (Brockhaus, 13); *Abbruch eines Programms/ eines Betriebssystems* (*Nachteil von Absturz vor allem die Veränderung oder der Verlust von Daten*) (Schulze, 10) – укр. “*краш*”, або “*збій*”. З одного боку, складається враження, що цей іменник у тлумаченні словника німецької мови цілком відповідає змісту тлумачення словника з інформатики. З іншого ж боку, таке розуміння може викликати певні сумніви, оскільки асоціативне мислення допомагає нам розуміти категоріальну сему “*падіння (з певної висоти особи)*” як сему “*загибель (мієї ж особи)*”. А термінологічний словник тлумачить фаховий термін як “*зникнення інформації з ресурсу програми чи зміни в роботі програми комп’ютера*”. На когнітивному рівні ми розуміємо, що фахівець чи користувач “*щось втратив*”, водночас “*втрати відбуваються безпосередньо у програмі*”, проте “*ці зміни*” відбуваються у системі високотехнологічного апарату, програму якого можна удосконалити чи переробити на відміну від загибелі людини. Отже, чи можемо ми думати про те, що іменник *der Absturz* у двомовному словнику Москальської О.І. (Москальська, 63), маючи еквіваленти, наближені до тлумачень цього слова в одномовному німецькому словнику, відповідає поняттю, використаному для позначення процесу з негативною конотацією у фаховому словнику в царині комп’ютерних технологій. Тому, розглядаючи це слово, ми не можемо стверджувати остаточно, що це багатозначне слово у плані його використання. Навпаки – цей іменник-термін можна вважати омонімом відносно іменника німецької мови “*der Absturz*”. Віддієслівний іменник “*das Parken*” (*parken* – (*mit dem Fahrzeug eine Zeitlang halten*) (Langenscheidt, 726): *Bei Festplatten schweben die Schreib-Lese-Köpfe etwa 1 µm oberhalb der Plattenoberfläche, solange das System arbeitet* (Schulze, 416) – *система зчитування та запису даних на працюючому комп’ютері*) використовується для позначення програмної системи, яка здатна зчитувати та записувати дані працюючого комп’ютера (проте за збереження тих самих даних відповідає уже інша програма), є граматичним омонімом дієслова “*parken*”. Це дієслово у діахронічному розрізі утворилося від іменника “*der Park*” (Kluge, 681) (укр. “*парк – зелене насадження*”), запозиченого з французької мови у ХУІІІ ст. Дієслово має вторинну конотацію відносно цього ж іменника німецької мови “*der Park*”. Тому первинне похідне значення дієслова “*in eine gesicherte Umgebung bringen*” (XX ст.), яке з часом розвинулося до дієслова з вторинною семантикою “*abstellen*”, може більше співвідноситися зі сучасним словом-терміном “*das Parken*”. Тому іменник цієї ж терміносистеми з однаковими семами за походженням – *Autoparking* – *Vorrichtung zum Schutz der Speicherplatte des nicht betriebenen Computers* (Schulze, 57) – *система захисту плати зберігання непрацюючого комп’ютера* – можемо вважати словом, яке володіє багатозначністю, оскільки воно є співвідносним метонімічним перенесенням. Сучасні дослідники вважають [2:40], що метафоричні та метонімічні перенесення семантики слова є вираженням постійної багатозначності слова, яка за допомогою такої трансформації розвивається залежно від асоціативного ряду, який вибудовується у свідомості людини. Назва набуває у результаті вторинної мотивації конотативного значення, яке у своїй сфері вживання у мові може збігатися з денотативним значенням, володіючи різними семантичними відтінками, а також може взагалі не співпадати,

набуваючи у мові інший статус – слова з однаковою формою, проте з іншим значенням.

Номінативний акт, як відомо, здійснюється людиною і має одну значну особливість – даючи найменування об'єктам та явищам дійсності, суб'єкт-номінатор користується тими елементами плану вираження і плану змісту, які були вже апробовані в мові. Використання знайомих матеріальних засобів для найменування нових предметів чи явищ пояснюється тим, що людина здатна сприймати інформацію на базі вже існуючої. “У процесі номінації обов'язково виникає семантична мікросистема. Нова номінативна одиниця позначається відносно колишньої” [3:241]. Адже у результаті історичного розвитку процесу номінації дві тенденції набувають характеру протиріч – емоційна сила первинного значення назви і неминуча поступова втрата цього значення [4:26]. Тобто, втрата первинного, або прямого, значення слова, яке вмотивовано або ні намагаються використати під час подальшого найменування, відбувається поступово, оскільки та або інша назва повинна закріпитися у мовленні людини, а згодом і у мові, увійшовши до словникового складу мови, що вказує на лінгвістичну узуальність вживання слова, проте вже у переносному значенні. Тому, не можна виключити те, що номінатори в сфері комп'ютерних технологій використали похідне значення дієслова “*parken*”, проте у прямому позначенні функцій субстантивованій іменник визначає та означає інше поняття і тому є граматичним омонімом.

Слово-термін “*der Baum*” (*Baum – (verästeltes Holzgewächs)*) (Brockhaus, 13): *Ein Baum ist eine verkettete Tabelle, die für den Zugriff auf gespeicherte Daten verwendet wird und in der Art ihrer Kettung aufweist* (Schulze, 63) – *таблоїдна система доступу до збережених даних на комп'ютері*) відносно іменника “*der Baum*” (Kluge, 97). Як би ми не намагалися запевнити самі себе, що така “таблоїдна система” нагадує нам сему “*дерево*” і номінатори просто використали метафоричне перенесення, ми не можемо побудувати жодного асоціативного ряду, пов'язаного у цьому випадку з багатозначністю слова. Водночас, якщо розглядати інші приклади терміносистеми з інформатики, то можна стверджувати, що той або інший термін входить до словникової статті як багатозначне слово. Наприклад, *Adressbus – (Bus als Personentransportmittel)* (Langenscheidt, 192): *Bus eines PCs, der für die Aktivierung der einzelnen Adressen des Arbeitsspeichers benötigt wird* (Schulze, 12) – *активатор програм; Datenbus – Bus, der in einem Computer den Datentransfer zwischen Arbeitsspeicher und Rechenwerk und zurück übernimmt* (Schulze, 154) – *провідник системи даних*. Іменники-терміни “*der Adressbus*” та “*der Datenbus*”, визначальні слова (Grundwörter) цих композитних утворень асоціюються повністю зі семою “*засіб, який щось перевозить, транспортує*”, безперечно, як метонімічні перенесення терміни розбудовують значеннєвий ряд значущого слова “*der Bus*”. Те ж саме стосується і словосполучення-терміна *Trojanisches Pferd – (für einen Kriegsplan geschaffenes hölzernes Pferd in der griech. Sage)* (Brockhaus, 720): *Computer virus – Programm zum Ausspionieren von Daten* (Schulze, 421) – “*троянський кінь*” – *вірусна програма*.

Отже, якщо ми говоримо про омонімію тієї або іншої мови, то варто розглядати це явище з точки зору полісемії, оскільки полісемію не можна окремо розглядати від омонімії [5:23]. Адже структурна семантика розрізняє ці лінгвістичні явища неоднозначно, тобто – або як лексичні значення слова у системі, або як

актуальні значення слова у тексті [2:21]. Якщо ж ми говоримо про полісемію, то розуміємо багатозначність значення лексеми з ідентичними формантами, проте з різним семантичним поєднанням сем. А якщо ми розглядаємо багатозначність формально ідентичних лексем, тобто омонімію, то розуміємо ідентичні форманти за відсутністю семантичного поєднання сем. Говорячи про полісемію та про омонімію як лінгвістичні явища, розуміємо, що “поява багатозначних та омонімічних лексем завжди вказувала на зміни в лексиконі будь-якої мови” [6:245], які відбуваються постійно з метою збагачення мови [7:167].

У німецькій мові про омонімію можна говорити з позицій синхронічного та діакронічного аспектів. Однакове звучання омонімів німецької мови розглядають сьогодні не лише з точки зору синхронії і не тому, що лексичні одиниці мають однакову форму, а тому, що вони мають різну етимологію [5:23]. Наприклад, омоніми “*Miete*” – (1. *zeitweilige Überlassung gegen Entgelt; das Entgelt selbst*. 2. *Anrecht auf einen Platz im Theater, Abonnement*. 3. *Aufbewahrungsstapel für Feldfrüchte im Freien*. 4. *die Milbe* (Brockhaus, 436), 2. *das Geld, das man zahlt, wenn man sich ein Auto, Boot für eine bestimmte Zeit leiht* (Langenscheidt, 651) на фонетичному та граматичному рівнях мають однакові характеристики, які навіть можна назвати тотожними, проте вони мають три різних семантичних значення і, до того ж, різну етимологію. Якраз етимологічне значення вказує на сферу їх використання у мові (один іменник має своє коріння у готській мові, інший – у середньонідерландській мові (Kluge, 618). Окрім того, якщо відсутній контекст, то ні за звучанням, ні за граматичними ознаками ці омоніми не можна розпізнати. І якщо іменники зі схожою семою “оплата чого-небудь” – 1. “*винагорода*”, 2. “*плата за орендоване приміщення*”, 3. “*прокат автомобіля, човна*” – є все-таки багатозначними, то іменники “*кагам*” чи “*кліш*” є омонімами (“*die Miete*” – “*оплата*”; “*die Miete*” – “*кагам*”; “*die Miete*” – “*кліш*”). Теж саме стосується омонімів української мови – “*лава*” (чотири різні значення), а от омоніми “*повз*” можна розрізняти за морфологічними ознаками (*повз* – прийменник; *повз* – минулий час від дієслова “*повзти*”), проте вони потребують також контекст з метою власної ідентифікації у мовленні. Майже всі прийменники німецької мови можна розглядати як омоніми, тому що у різних мовленнєвих ситуаціях, окрім установлених нормативних правил розвитку та функціонування того або іншого прийменника, орфографічна та орфоепічна форма прийменника володіє іншою семантикою (Helbig, Buscha, 401-414). Для німецької мови характерним є також те, що омоніми звучать однаково, не розрізняються на граматичному рівні, мають різне значення, проте ці форми відрізняються одна від одної на орфографічному рівні. Наприклад, омоніми “*Lärche*” (Brockhaus, 390) – сема “*дерево*”(укр. “*модрина*”) та “*Lerche*” (Brockhaus, 402) – сема “*птаха*”(“*жайворонок*”). Існують також омоніми, які розрізняються лише за допомогою граматичної категорії числа: *die Bank* – *die Banken* (фінансова установа – “*банк*” – “*банки*”); *die Bank* – *die Bänke* (предмет меблів – “*лава, парта*” – “*лави, партії*”). До того ж, останній іменник у цій же формі має ще дев’ять значень (Москальська, 200), які не завжди можна назвати значеннями з вторинною мотивацією, оскільки ці іменники як метафоричні перенесення відносяться як до загальноновживаної лексики, так і до спеціальної термінології (геологічної, військової та метеорологічної), тому останні в переважній своїй більшості є омонімами відносно слова з первинною семантикою. Число іменника та

контекст допомагають розрізняти вживання омонімів у мові: *der Stock – die Stöcke* (“палиця” – “палиці”; ще тринадцять значень з первинною та вторинною мотивацією (Москальська, 396), *der Stock* (“поверх”) – у формі множини відсутня або вживається такий іменник у множині *Stockwerke, der Stock – die Stocks* (іменник існує у мові як запозичення з англійської мови і є термінологічною одиницею фінансової та банківської сфери – “основний капітал”, “акція”, “боргове зобов'язання”, “цінні папери”). Те, що омоніми з'являються у мові як полісемантичні утворення можуть підтвердити і фразеологізми німецької мови як найстійкіші мовні одиниці. Наприклад, іменник *die Bank – die Bänke* як предмет меблів може мати вторинну номінацію, тобто бути похідним від іменника “*die Bank*” у значенні “мілина” (Kluge, 88). Фразеологічна одиниця “*Backen und Banken*” (*zum Tisch*) (Agricola, 109) – “До столу!”, “Обідаю!” (Гаврись, Пророченко, 69) відноситься насамперед до лексичних одиниць з морської справи. А вже найменування фінансової установи відбулося набагато пізніше, про що свідчать позамовні та мовні дані. Звернемося до тих же самих фразеологізмів, яких з цим іменником дуже багато в німецькій мові: *etw. auf die lange Bank schieben / etw. unter die Bank werfen/legen* – відкладати що-н. у довгий ящик, на без рік; класти що-н. під сукно; *j-m auf der Bank sitzen* – бути на утриманні в кого-н.; *etw. unter die Bank stecken* – приховувати, тримати під спудом що-н. Фразеологічні одиниці, у складі яких знаходиться головне слово сталого словосполучення “*die Bank*”, демонструють вторинну мотивацію у процесі їх номінації в минулому, оскільки відносяться до картярських ігор (поява гральних карт, зафіксованих у джерелах, датована приблизно в середині ХУ ст.) (Handbuchlexikon, 1127): *die Bank auflegen* – ставити банк; *die Bank halten* – банкувати; *die Bank sprengen* – зірвати банк; *gute / schlechte Bank machen* – виграти / програти в карти. Іменники, які володіють основним семантичним навантаженням у складі цих фразеологізмів, теж представляють омонімічні форми відносно одна однієї.

Отже, омоніми виникають як багатозначні назви на початковому етапі свого функціонування (*die Bank* – “мілина” – *die Bank* – “місце для сидіння” (IX ст.), а згодом можуть служити базою для творення собі подібних – *die Bank* (XIII ст.) – “фінансова установа”. Омоніми виникають як назви, які не володіють спільною етимологією в минулому для однакових за звучанням та написанням лексем і частіше за все потрапили до лексичного складу мови як омоніми або випадково, або, втративши первинне значення, а також як адоптовані форми слів запозичень (*die Miete* – “кагат для зберігання овочів, фруктів” – *die Miete* – “оплата за оренду”, *die Miete* – “кліш”). Тому в сучасному мовознавстві явище омонімії розглядають як явище, що часто пов'язане з явищем полісемії, оскільки між ними “дуже складно провести якусь чітку межу, на початку дії якої омоніми творяться на базі полісемантичних одиниць мови” [6:241]. Омонім у складі будь-якої мови від свого семантичного відокремлення від назви до становлення у лексичному складі мови зі своїм власним значенням проходять такий шлях, який надає йому в мові іншого значення і яке сприймається носіями як таке, яке не має нічого спільного з первинним значенням тієї або іншої назви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 247 с.
2. Stepanova M., Černyševa I Lexikologie der deutschen gegenwartssprache. – М.: Vysšaja škola, 1986. – 247 S.
3. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 365 с.
4. Марченко Н.В. Північнонімецькі топоніми слов'янського походження: Дис. ...канд. філол.

наук: 10.02.04. – К., 2005. – 224 с. 5. *König W.* Deutsche Sprache / dtv-Atlas. – München: Deutsche Taschenbuch Verlag, 2005. – 256 S. 6. *Heusinger S.* Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache. – Paderborn, 2004. – 303 S. 7. *Löffler H.* Germanische Soziolinguistik. – Erich Schmidt Verlag, 2005. – 246 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Гаврись В.І., Пророченко О.П.* Німецько-український фразеологічний словник. I-II т. – К.: Радянська школа, 1981. 2. *Москальська О.И.* Большой немецко-русский словарь в II т. – М.: Русский язык, 1980. 3. *Agricola E.* Wörter und Wendungen. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1985. 4. *Handlexikon in zwei Bänden.* – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1984. 5. *Helbig G., Buscha J.* Deutsche Grammatik. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1987. 6. *Kluge* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Bln., New York, 2002. 7. *Langenscheidts* Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. – Bln., München, Wien, Zürich; N.Y.: Langenscheidt, 1997. 8. *Der Sprachbrockhaus.* – Wiesbaden: F.A. Brockhaus, 1981. 9. *Schulze H.H.* PC-Lexikon. – Hamburg: Rowohlt Verlag, 1994.

МОРЕНЕЦЬ І.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

УТВОРЕННЯ БІАКТАНТНИХ ДІЄСЛІВ З СУФІКСОМ -E-(A)- В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Актуальність даної статті полягає в тому, що в ній вперше розглядаються умови необхідні для суфіксального словотворення в сучасній іспанській мові, а саме: узгодженість семантики твірної основи та суфікса -e-(a)-. Виділення семантичних груп, новоутворених дієслів дозволяє визначити продуктивність даної схеми словотворення.

Мета полягає в тому, щоб на основі фактичного матеріалу, тобто корпусу дієслів, утворених за допомогою суфікса -e-(a)- показати сам механізм таких утворень, що залежить від семантичної узгодженості, а також від орфоепічної характеристики їх складових частин

Існує велика кількість дієслів утворених за допомогою суфікса -e-(a)-, значення яких передбачає використання певного інструменту Агенсом дії. У цих утвореннях іменник-основа приєднується до дієслова з інструментальною функцією і дія, позначена похідним дієсловом, може бути найрізноманітніших типів[1:139; 2:196-197]:

anclear “*sujetar la nave por medio del ancla*”

cacear “*revolver una cosa con un cazo*”

campear “*tocar insistentemente las campanas*”

campanillear “*tocar reiteradamente la campanilla*”

cobrear “*dar o cubrir de cobre alguna cosa*”

chancletear “*andar en chancletas*”

florear “*adornar y guarnecer con flores*”

martillear “*dar repetidos golpes con el martillo*”

palmear “*dar golpes con las palmas de las manos una contra otra*”.

Спільним у вищенаведених парафразах є вживання об'єкта як інструмента для здійснення дії, а відмінне закладено у семантиці самої дії. Коли здійснювана за допомогою інструменту-основи дія торкається іншого актанта, дієслово на -e-(a)- є перехідним, якщо ж вона його не зачіпає, то дієслово є перехідним. Перехідність чи неперехідність утвореного дієслова залежить від природи вираженої ним дії. Немає жодної риси властивої твірній основі, яка зумовлювала б утворення перехідного чи неперехідного дієслова, а отже дія “викликати чимось шум – *hacer ruido con algo*”

не може зачіпати інший аспект і, таким чином, кожне дієслово, що називає схожий тип дії, є неперехідним:

campanear “*tocar insistentemente las campanas*”

campanillear “*tocar reiteradamente la campanilla*”

cascabelear “*hacer sonar cascabeles*” – і так само: *castañetear*, *cencerrear*, *matraquear*, *palmear*, *pandaretear*, *sonajear*, *tamborillear*, *trompetear*, etc.

Кожен іменник–предмет, за допомогою якого можна викликати якийсь шум чи звук, може послужити твірною основою дієслів на *-e-(a)-* з цим значенням, однак рисою іменника, що вказує на те, що саме він є інструментом, яким здійснюється шум, є її позамовність, а тому з точки зору мови ми її не можемо передбачити, коли саме даний іменник має цю рису чи ні. Це означає, що такі дієслова як:

campanillear “*tocar insistentemente la campanilla*”

palmear “*dar golpes con las palmas de las manos una contra otra*”

мають узагальнене значення “спричиняти шум, шуміти”, а не значення “*dar golpes con* – ударяти чимось або “*adornar con* – прикрашати чимось”.

“*La profesora campanilleó al alumno* (“*dar golpes con*”)

“*La niña capanilleó la habitación* (“*adornar con*”)

“*El jugador palmeó el balón* (“*dar golpes con*”), доводять екстралінгвістичний характер дії, або ж не повністю її передбачуваність, виходячи з їх словотвірних основ. Для цих дієслів значення “*golpear con* – ударяти чимось” чи “*adornar con* – прикрашати чимось” є можливими, але неіснуючими значеннями, оскільки єдиним значенням, що в них виявляється є “*hacer ruido con* – шуміти чимось”.

Єдиним передбачуваним є те, що ті дієслова, котрі мають значення, “викликати шум чимось” повинні представлятися в моноактантій схемі, якщо ж представити їх в актантній схемі, то необхідно відкинути їх значення і вибрати “*golpear con* – ударяти чимось” або “*adornar con* – прикрашати чимось”.

Існують дві умови, що виявляються для того, щоб уточнити чи існує можливість утворення дієслова за допомогою суфікса *-e-(a)-* з інструментальним значенням.

Перша умова стосується твірної основи. Це мусить бути неживий конкретний іменник: 100% зібраних нами дієслів представляють саме цей тип твірної основи. Така умова пояснюється тим, що абстрактні іменники не можуть використовуватися як інструментальні, а живі істоти – дуже рідко.

Інша обставина відноситься до синтактико-семантичної структури похідного дієслова. Дієслово повинно мати суб’єкт з великим ступенем агентивності [3:9, 11-23; 4:197]. Високий ступінь агентивності суб’єкта вимагається тим, що він повинен використовувати якийсь інструмент, а саме це вимагає високого ступеню агентивності. Дотримання цієї обставини призводить до того, що більшість Суб’єктів цих дієслів повинні бути живими, і, здебільшого, людськими істотами, оскільки саме цьому видові Актантів можна легко приписати високу ступінь агентивності.

Якщо ж Суб’єкт не має достатнього ступеня агентивності для використання інструмента, дієслово може набувати інших значень:

Las tiras de metal campanillean.

El pájaro carpintero martillea en la mañana.

У цих двох прикладах бачимо, як недостатній ступінь агентивності Актантів для користування інструментом викликає інше прочитання “*hacer ruido como las*

campanillas – викликати шум як дзвіночки” та “*hacer ruido como el de los golpes de un martillo* – викликати шум схожий на удари молота”.

Ступінь перехідності дієслів на *-e-(a)-* з “інструментальним” значенням представляє, таким чином, два протилежні полюси. Супроти дуже низької перехідності моноактантних дієслів, з’являється дуже висока транзитивність двоактантних дієслів.

Загальновідомо, що моноактантні дієслова мають тільки один актант – Суб’єкт – Агенс з високим ступенем агентивності, що проявляється як актант, що використовує якийсь інструмент, іменник-основу, для здійснення дії вказаної дієсловом-основою.

Двоактантні, як показує назва, має два актанти: з одного боку, Суб’єкт – Агенс з високим ступенем агентивності, та з іншого – Прямий Додаток – Пацієнс, задіяний у найвищій мірі. Хоча й об’єкт біактантних дієслів не має вищого ступеня задіяності, він посідає досить високе місце з огляду на участь його в дії, виконуваної якимсь інструментом:

El carpintero martilleó el clavo.

El decorador claveteó el sofá.

El capitán ancleó el barco.

У цих реченнях дія виконана Агенсом так чи інакше зачіпає об’єкт, а отже й суфікс *-e-(a)-* утворює моноактантні структури з низькою перехідністю і двоактантні структури з дуже високою транзитивністю, хоча й обидві вони мають “інструментальне” значення.

Крім розглянутих вище характеристик, дієслівний суфікс *-e-(a)-*, при утворенні дієслів з “інструментальним” значенням, додає дієслову аспектуальне значення ітеративності.

В підрозділі “Деривативні тенденції словотворення” ми бачили різницю між звичайністю та ітеративністю дії. Також було відзначено, що ітеративність – це повторення дій в якійсь певній ситуації. Такий тип ситуацій представлено в такими прикладами:

apalear “*dar golpes con un palo u otra cosa semejante*”

asaetear “*disparar saetas contra alguien / herir o matar con saetas*”

barrear “*cerrar, fortificar con maderos*”

cacear “*revolver con el cazo*”

garrotear “*dar golpes con garrote*”

guantear “*dar guantadas, abofetear*”

hurgonear “*menear y revolver la lumbre con el hurgón*”

macear “*golpear con el mazo*”

machetear “*golpear con el machete*”

petardear “*batir una puerta con petardos*”

torpedear “*batir con torpedos*”

torrear “*guarnecer con torres una fortaleza o plaza fuerte*”.

Всі ці дієслова передбачають повторення дій в одній і тій же ситуації, тобто вони виражають ітеративність. У всіх їх значеннях ітеративність проявляється в тій чи іншій формі:

a) *apalear* “*dar golpes con un palo*”

garrotear “*dar golpes con garrote*”

- macear* “*dar golpes con el mazo*”
 б) *barrear* “*cerrar o fortificar con maderos*”
torpedear “*batir con torpedos*”
torrear “*guarnecer con torres una fortaleza o plaza fuerte*”
 в) *cacear* “*revolver con el cazo*”
hurgonear “*menear y revolver la lumbre con el hurgón*”
babalear “*mecer una cosa a una parte y otra con el tabal*”.

В дієсловах групи (а), “*dar golpes* – ударяти” вказується на багаторазову дію (більше, ніж один удар) за допомогою форми множини задіяного об’єкта. В дієсловах групи (б) представлено використання різних інструментів у формі множини – *barras*, *torres*, *cañones*, що передає дієслову значення повторення дій, тобто ітеративність. І, нарешті, в дієсловах групи (в) смисл самого дієслова явно передбачає повторність дій: *manear* і *mecer*, хоча й може передбачати тільки одну дію, коли воно зазвичай сприймається як деякі рухи коливання. Спільним для всіх цих дієслів є вказівка на повторність дії, тобто у всіх них так чи інакше є очевидною ітеративна дія.

Як ми побачимо далі, факт, що ці дієслова здатні виражати ітеративність, не заважає їм використовуватися також і для позначення фатуючих дій. Таким чином, більшість ситуацій, позначених цими дієсловами, передбачає прототипово вимагає повторення однієї і тієї ж дії. Проте це не означає, що повторення дії є у всіх випадках необхідним і обов’язковим.

Для прикладу, *torpedear* означає запуск кількох торпед. Та ситуація, в якій відбувається запуск тільки однієї торпеди, може бути позначена дієсловом *torpedear*, але ж, в цьому випадку, якщо нам невідома ситуація, ми можемо зрозуміти, що була запущена тільки одна торпеда, або ж їх запустили декілька, і друге сприйняття напевно буде ймовірним. Коли ж, навпаки, ми хочемо чітко підкреслити напівфатуючість дії, ми завжди використаємо вираз “*lanzar un torpedo* – запустити торпеду”. Крім цього, звернімо увагу на те, що реченню з дієсловом *torpedear* можна надати відтінок, щоб ясніше підкреслити саме фатуючість дії:

El submarino torpedeó al destructor. No, sólo le lanzó un torpedo.

Однак, тут не можна додати ще якийсь відтінок для підкреслення ітеративності, оскільки вона вже й так наявна у значенні самого дієслова:

El submarino torpedeó al destructor. No, le lanzó varios torpedos.

Нас не повинні бентежити такі речення як:

El submarino torpedeó varias veces al destructor, в яких вказується на повторення ітеративної дії: у цьому випадку наголошується, що “*submarino lanzó al destructor varias veces varios torpedos* – підводний човен випустив кілька торпед”.

Якщо наведені вище приклади були чітко ітеративними, суфікс *-e-(a)-* утворює, хоча й рідше, дієслова, в яких ітеративність є більш розмитою, або й не проявляється зовсім:

anclar “*sujetar la nave por medio del ancla*”

arponar “*herir con arpón*”

cobrear “*dar o cubrir de cobre alguna cosa*”

estoquear “*herir de punta con espada o estoque*”

hisopar “*rociar de agua con el hisopo*”

lampacear “*enjugar con lampazo la humedad de las cubiertas*”

laquear “cubrir o barnizar con laca”
platear “dar o cubrir de plata alguna cosa”
rejonear “herir con el rejón al toro”.

Пояснення утворення цих дієслів засновано на тому, що суфікс *-e-(a)-* має основною своєю ціллю утворити дієслова, за допомогою яких виражалось б використання якогось інструменту і спрямувати їх одночасно на здатність вираження ітеративності.

Ця здатність дозволяє дієсловам з чітко вираженою ітеративністю виражати ситуації, в яких відсутня множинність дії, а це, в свою чергу, дозволяє, щоб неітеративні дії могли бути виражені дієсловами, утвореними за допомогою *-e-(a)-*. Це спрямування на вираження ітеративності, є якраз тим, що дозволяє сприймати дієслова типу *platear, cobrear, estoquear, rejonear, etc.* як ітеративні, наприклад, дія, закладена в *platear*, не є тривалою, а ділиться на різні фази, тобто повторюється.

Ітеративність, як і звичність, передбачає ателічність (необмеженість), а отже й ітератив: це дієслово, повинно бути ателічним. В іспанській мові ітеративність передбачає “енне” повторення, бо “н” тут починається з другого повтору і йде до безкінечності. Коли повторення дії може бути необмеженим або ж обмеженим кількома повторами, це означає, що ітерація може вважатися закінченою як після другого, так і після двадцятого повтору, тобто буде стільки ж закінчених дій, як і повторень, однак, сукупність повторів є одночасно безкінечною. Наприклад, у *martillear algo* дія доповнюється з кожним ударом молота (*martillazo*), але, в свою чергу, вона не має кінця, оскільки кількість ударів молотом може бути необмеженою. *Martillear algo* – це очевидна ателічна ситуація, оскільки вказана дієсловом дія не має якоїсь кінцевої точки, дійшовши якої, можна сказати, що дія вже завершена і не може продовжуватися. З цього виходить, що кожне ітеративне дієслово повинно бути ателічним, оскільки всяка дія є завжди обмеженою і, в свою чергу, не має конкретної межі, коли б ми сказали, що вона завершена. Це можливо доказати за допомогою ітеративних дієслів на *-e-(a)-*, оскільки кожне дієслово суфіксоване *-e-(a)-* з “інструментальним” значенням, що аспектуально є ітеративним, неодмінно мусить бути й ателічним [5; 6:195-214; 7; 8:97-121; 9:71-84; 2]:

- 1) *Juan está apaleando a Pedro → Juan ha apaleado a Pedro*
Juan está martilleando el clavo → Juan ha martilleado el clavo
El cocinero esta caceando la sopa → El cocinero ha caceado la sopa
El niño está adardeando al gato → El niño ha adardeado al gato
- 2) *Juan casi apalea a Pedro (no punto inicial – без початкової точки)*
Juan casi martillea el clavo (no punto inicial – без початкової точки)
La madre casi baldea el pasillo (no punto inicial – без початкової точки)
El cocinero casi cacea la sopa (no punto inicial – без початкової точки)
El niño casi adardea al gato (no punto inicial – без початкової точки)
- 3) *Juan apaleó a Pedro durante una hora.*
**Juan apaleó a Pedro en una hora.*
Juan martilleó el clavo durante una hora.
**Juan martilleó el clavo en una hora.*
El cocinero caceó la sopa durante una hora.
**El cocinero caceó la sopa en una hora.*
El niño adardeó al gato durante una hora.

**El niño adardeó al gato una hora.*

Ми навели три типи прикладів, щоб підтвердити, що ателічність виконується у всіх цих явно ітеративних дієсловах. У всіх них прогресивна форма передбачає таку ж дію в перфективній формі (1), застосування прислівника *casi* передбачає заперечення початку дії (2) і до них не можна застосувати часовий обставинний вираз *en una hora* для позначення тривалості дії, а тільки *durante una hora* (3).

Як ми щойно показали, ітеративні дієслова означають телічні ситуації, то неітеративні дієслова, утворені суфіксом *-e-(a)-* з “інструментальним” значенням, є телічними:

1) *Juan está ancleando el barco → Juan ha ancleado el barco*

El obrero está cobreando el cable → El obrero ha cobreado el cable

El joyero está plateando la pulsera → El joyero ha plateado la pulsera

El barco está sondeando el puerto → El barco ha sondeado el puerto

2) *Juan casi anclea el barco (no punto inicial o no punto final – і не початкова, і не фінальна точка)*

El obrero casi cobre el cable (no punto inicial o no punto final – і не початкова, і не фінальна точка)

El joyero casi platea la pulsera (no punto inicial o no punto final – і не початкова, і не фінальна точка)

El barco casi sondea el puerto (no punto inicial o no punto final – і не початкова, і не фінальна точка)

3) *Juan ancleó el barco en una hora.*

**Juan ancleó el barco durante una hora.*

El obrero cobreó cable en una hora.

**El obrero cobreó el cable durante una hora.*

El joyero plateó la pulsera en una hora.

**El joyero plateó la pulsera durante una hora.*

El barco sondeó el puerto en una hora.

**El barco sondeó el puerto durante una hora.*

Наведені приклади чітко вказують на телічність цих ситуацій, оскільки вони всі мають кінцеву точку, по досягненню якої можна сказати, що дія вже завершена. Безсумнівно, неітеративність не передбачає телічності, неітеративні речення можуть мати як телічність, так і ателічну аспектуальність.

Узагальнюючи можна стверджувати таке: за допомогою суфікса *-e-(a)-* утворюються дієслова з “інструментальним” значенням від конкретних іменників, що позначають об’єкти. У своїй більшості ці дієслова мають біактантну схему з одним актантом високого ступеню агентивності та з іншим, з високим ступенем ефективності. У меншій мірі утворюються також дієслова з моноактантною схемою, що мають актант з високим ступенем агентивності. Як моноактантні, так і біактантні дієслова, як прототипові виразники значень, позначають, як правило, ітеративні дії, а отже вони є ателічними, хоча й деякі з них, звичайно меншість, позначають семіфатувальні ситуації, які є зазвичай телічними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Halliday M.A.K. An introduction to functional grammar. – Londres, Edward Arnold, 1985.
2. Dik S.C. The theory of functional grammar. – Dordrecht, Foris, 1989.
3. Cruse D.A. Some thoughts on agentivity // Journal of linguistics. – 1973. – № 9. – P.11-23.
4. Schlesinger I.M. Instruments as agents: on the nature of semantics relations // Journal of Linguistics. – 1989. – №25. – P.189-210.
5. Dowty D.R. Word meaning and Montague grammar. – Dordrecht, D.Reidel, 1979.
6. Briton L.J. The aspectual

nature of states and habits // *Folia Linguistica*. – 1987. – №XXI. – P.195-214. 7. *Briton L.J.* The development of english aspectual systems (Aspectualizers and post-verbal particles). – Cambridge (Mass.): Cambridge University Press, 1988. 8. *Vendler Z.* Verbs and times// *Linguistic in Philosophy* / Z.Vendler (ed.). – Ithaca (N.Y.): Cornell University Press, 1967. – P.97-121. 9. *Casper de Groot* Predicates and features// *Predicates and terms in functional grammar* / A.M. Bolkestein, Casper de Groot y J.Mackenzie (eds.). – Dordrecht, Foris, 1985. – P.71-84.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Diccionario de la lengua española*. – Madrid: RAE, 1992. 2. *Bosque I.* *Diccionario inverso de la lengua española*. – Madrid: Gredos, 1987.

МОСЕНКІС Ю.Л., ПЕРЕВЕРЗЄВ Д.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРІЯ МОВНОГО СУБСТРАТУ: ДОСВІД І СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження полягає в потребі визначення специфічних рис та умов формування кожної мовної родини, групи, окремої мови. Осмислення такої специфіки потребує залучення не споріднених мов та мовних об'єднань, а тих, які описує теорія субстрату.

Мета дослідження – розглянути історію формування субстратної теорії, визначити досвід її розвитку, застосовний для дальших досліджень, і сучасний стан її розроблення.

Об'єкт дослідження – запас лінгвістичних ідей, накопичених у галузі теорії мовного субстрату й дотичних галузях мовознавства (контактології тощо).

Предмет дослідження – етапи розвитку й сучасний стан субстратної теорії та перспективи її розвитку.

Матеріалом дослідження виступають, з одного боку, праці лінгвістів з проблематики мовного субстрату і, з другого боку, індоевропейські мови як носії різних субстратних шарів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено узагальнення історичного досвіду, сучасного стану й можливих перспектив теорії мовного субстрату.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Широкою проблемою виступає моделювання передісторії тієї або іншої окремої мови або мовного об'єднання з урахуванням не лише генеалогічних чинників (дивергенції споріднених мов, похідних зі спільної прамови), але й чинників субстратних, а також контактних (адстратних тощо).

Постановка завдання Завданням дослідження є окреслення теоретичних здобутків концепції мовного субстрату протягом історії її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом теорія мовного субстрату репрезентована незначною кількістю досліджень передусім через неабияку складність матеріалу та прийомів його оброблення [1; 2] (детальніше див. нижче).

Наукові результати полягають в узагальненні основних здобутків теорії мовного субстрату, застосованої до конкретного (передусім індоевропейського) матеріалу.

Проблема мовного субстрату (як нижнього шару певної мови, що становить залишок мови певного населення) виникла на рубежі XIX і XX століть на індоевропейському матеріалі при дослідженні специфіки кожної мови (групи мов) та

її відмінностей від інших. Мовознавчі дослідження в цій галузі певною мірою корелювали з історичними й міфологічними свідченнями про давніх мешканців певних територій (пеласгів та інших племен передісторичної Греції, чий мови могли виступати підшарами давньогрецької мови; етрусків та інших племен давньої Італії, чий мови могли становити підшари латинської мови; кельтів і докельтського населення Британії, чий мови могли бути підшарами германської англійської мови; кельтів і докельтського населення Франції, що їх мови могли виступати в ролі підшарів романської французької мови; міфологізованих давніх племен Німеччини на зразок ельфів та цвергів, чий гіпотетичні мови могли виступати субстратами німецької та інших германських мов; дравідів та інших народів давньої Індії, чий мови могли виступати субстратами індоарійських мов тощо). Проблемною, але дуже потрібною видається кореляція відомостей про мовні субстрати з археологічними свідченнями.

Цікаво відзначити, що теорія мовного субстрату (першими дослідниками виступили Г.І. Асколі й К.Г. Шухардт) сформувалася в межах тієї течії лінгвістичної науки, яка становила певну альтернативу порівняльно-історичному мовознавству (лінгвістичній компаративістиці) й представлена іменами, окрім названих, Й. Шмідта, І.О. Бодуена де Куртене, М.Я. Марра, Й. Карста, М.С. Трубецького, Д.В. Бубріха, К. Оштіра, Б.В. Горнунга, В. Полака, К. Боуди та ін. Розглядана теорія була розроблювана передовсім на матеріалі мов Європи, Західної Азії й Північної Африки (лише пізніше її прийоми перенесли на інші регіони й інші мовні ареали), й тому її нерідко асоціюють із “середземноморською” або, в термінах М.Я. Марра, “яфетичною” теорією, що постулює існування за кілька тисячоліть до н.е. на узбережжях Середземного моря творців давніх культур із маловідомими субстратними мовами кавказького типу. Однак належне субстратній теорії віддали й такі класики індоєвропеїстики, як А. Мейє, й навіть “макрокомпаративісти” (прихильники теорії спорідненості багатьох мовних родин) в особі А. Тромбетті.

В українському мовознавстві провідними дослідниками зазначеної проблематики виступають О.Б. Ткаченко (загальнотеоретичні питання, субстратний вплив фінно-угорських мов на слов'янські), С.В. Семчинський (субстрат в історії румунської мови), О.С. Стрижак (субстрати в ономастичному матеріалі) [3-93].

Уже в першій третині ХХ ст. мало не в кожній групі індоєвропейських мов було виділено низку лексичних елементів і структурних (фонетичних і граматичних) рис, для яких не знаходили паралелей у мовах інших груп індоєвропейської родини. Противники ідеї субстрату як такої (чи принаймні думки про можливість потужного збереження залишків субстрату) намагалися пояснювати всі чи більшість специфічних особливостей кожної групи індоєвропейських мов як “новотвори”, “інновації”, зазвичай не мотивуючи причин та закономірностей їхнього прояву й відтак залишаючи простір для альтернативного – субстратного – пояснення, вірогідність якого помітно посилюється завдяки віднаходженню паралелей для субстратних елементів лексики, граматики та фонетики в інших мовах, які (або споріднені з якими) могли виступати в ролі субстратних.

Субстрат у фонетиці традиційно визначають як збереження певних артикуляційних звичок при зміні мови (зміна мови не означає зміни населення!), що у побутовому слововживанні співвідноситься з поняттям “акцент”. Саме у субстратних чинниках слід шукати, на наш погляд, пояснення для таких масштабних

звукових явищ, як “перший германський пересув приголосних” (деякими рисами співвідносний із подібними явищами в етрусській і вірменській мовах, і всі ці явища можна пояснювати впливом мов кавказького типу), умляутизація германських голосних (вірогідний фінно-угорський вплив) та ін.

Ще більш складним, ніж пошук фонетичного субстрату, виявляється виділення можливих субстратних слідів у граматиці. Тут передусім важко відрізнити граматичні релікти контактного походження (архаїчні граматичні риси як наслідок впливу субстратної мови) і залишки давніших етапів внутрішнього типологічного (за М.Я. Марром та І.І. Мещаниновим “стадійного”) розвитку самої мови поза її можливими контактами з іншими. Класичною пошуковою працею тут виступає дослідження чільного індоєвропейця Ю. Покорного про афразійські синтаксичні паралелі як можливі субстратні залишки в острівних кельтських мовах (1933).

Цілком слушним слід uważати не раз висловлюване міркування (наприклад, у лекціях чільного українського субстратолога О.Б. Ткаченка в Київському університеті імені Тараса Шевченка на початку 1992 р.) про те, що різні групи індоєвропейських мов навряд чи набули би таких істотних відмінностей, якби кожна з них не накладалася на якийсь власний, відмінний від інших субстрат (пор. цитоване О. Шрадером спостереження ще Г.В. Лейбніца про значну близькість поширених на великій території тюркських мов, котрі, за сучасними уявленнями, не знали такого субстратного впливу – за винятком чуваської, що ввібрала помітний фінно-угорський субстрат і тому значно відрізняється від інших тюркських). Досліджуючи процеси “індо європеїзації” Європи, тобто поширення в ній індоєвропейських мов за декілька тисячоліть до н.е., слід звернути першорядну увагу на можливі контакти носіїв цих мов із попередніми мешканцями відповідних територій (у цьому напрямку багато наукових зусиль доклала М. Гімбутас, однак серед конкретних її припущень далеко не всі, як виявляється, витримали перевірку часом).

Значний інтерес становлять такі аспекти дослідження субстратного матеріалу, як, наприклад, визначення міри спорідненості субстратної мови з мовою-реципієнтом (пор. пеласгійський субстрат давньогрецької мови, близько споріднений із мовою-реципієнтом за студіями В.Георгієва) або дослідження паралелей між різними субстратами (пор. установлену В.Пізани спорідненість сікульської і лігурської мов Середземномор’я).

Говорячи про мови Європи загалом, можна очікувати віднаходження в них таких субстратів, як кавказький, берберо-лівійський (баскійська мова, як встановлено ще на початку ХХ ст. Г. Шухардтом і А. Тромбетті, являє собою синтез кавказького і “хамітського” компонентів із незрозумілим співвідношенням їх), фінно-угорський, “протосаамський” (дофінноугорський, але “фінноугроїдний”, уральський на зразок самодійського й, далі, юкагирського) і, нарешті, “палеоєвропейський”, близький до “палеоазійського” (так, піктські написи, здається, задовільно читаються енісейськими мовами). Коли географічний розподіл названих субстратних шарів загалом зрозумілий (берберо-лівійський на півдні від Іспанії до Кавказу, кавказький у центральному поясі, включаючи Німеччину, Британію й, можливо, Францію, фінноугорський, фінноугроїдний та палеоєвропейський як відгалуження палеоазійського на півночі), то їхнє хронологічне визначення становить значні труднощі. Істотної допомоги тут не надає матеріал баскійської мови, кавказький компонент якої, за однією версією, сягає палеоліту, за іншою ж є

результатом відгалуження від інших картвельських мов усього на тисячу років раніше за сванську мову (у той час як берберо-лівійський компонент є, найвірогідніше, наслідком розселення “іберів” із Північної Африки через Іспанію аж до Британії й Ірландії у III тис. до н.е.). Особливий інтерес для дослідження архаїчної мовної карти Європи становлять численні паралелі між кавказькими і фінно-угорськими мовами, що не мають відповідників в індоєвропейських мовах.

В. Георгієв не виключав можливої присутності в доісторичній Європі дохамітського (негроїдного) населення, що корелює зі знахідками решток негроїдів в Італії (грот Гримальді), під Москвою (Костьонки), відповідних зображень в Азербайджані, а також, можливо, зі згадками про негроїдів у кавказькому фольклорі й негроїдними (абхазомовними і грузиномовними) мешканцями Абхазії й Батумі вже XX ст. Питання залишається відкритим, як і питання про можливість помітних переселень зі Сходу (пор. античних елімів, традиційно пов’язуваних із Еламом, або “шумерські”, насправді єгипетські, ієрогліфи табличок із румунської Тертерії).

Як виявляється, традиційна індоєвропейстика ставиться до виявлення субстратних залишків у різних групах індоєвропейських мов не однаково. Коли, для прикладу, у грецькій та індоіранських мовах субстрати знаходять давно й вони виявляються досить різноманітними, то до пошуків субстратів латинської, германських, кельтських мов лінгвістика ставиться значно більш стримано, а, скажімо, у слов’янських мовах виявляти субстратні лексеми та явища взагалі не заведено (коли не брати до уваги праці таких “дисидентів” компаративістики, як Й. Карст, М.Я. Марр, В. Махек, С. Младенов, К. Оштір, В. Полак та ін.) Утім, В.Георгієв заперечував наявність доіндоєвропейських субстратів у більшості груп індоєвропейських мов, включаючи навіть давньогрецьку. Значною мірою подібну позицію займає Ю.В. Откупщиков, тоді як, скажімо, Є. Фюрне і Р.В. Гордезіані показують наявність у давньогрецькій мові потужного доіндоєвропейського субстрату кавказького типу.

Винятково важливими для дослідження субстратів виявляються такі питання, як генеалогічна ідентифікація реліктових мов на зразок баскійської, іберської, піктської, етруської, хаттської, хуррито-урартських (а далі на схід – також шумерської, еламської та ін.) і коректне відчитання давніх писемностей, як-от критська ієрогліфіка, критське лінійне письмо А, північнопіценські написи Італії (які, на відміну від південнопіценських, вважають неіндоєвропейськими).

Висновки та далі перспективи досліджень. Таким чином, проблема мовного субстрату є комплексною і міждисциплінарною, цілісне дослідження якої неможливе без коректного залучення свідчень не лише мовного матеріалу на всіх мовних рівнях, але й відомостей писемної історії, міфології, археології, етнографії та ін. Теорія мовного субстрату продовжує залишатися винятково перспективною галуззю мовознавства, що виробила коректні прийоми дослідження мовного матеріалу на предмет виявлення специфіки кожної мови або мовного об’єднання.

Перспективною видається створення історії розвитку теорії мовного субстрату (субстратології) як лише на індоєвропейському матеріалі, так і на матеріалі мов різних родин.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борщевський С.В.* Проблема тенденційності у виявленні слідів доіндоєвропейського субстрату у слов’янських та германських мовах // Актуальність античності та сучасність: Зб. на пошану дійсного члена Української академії архітектури Андрія Олександровича Пучкова. – К.: Альфа друк, 2008. – С. 6-12. 2. *Переверзєв Д.І.* Проблема

мовного субстрату на сучасному етапі дослідження (питання про гіпотетичний доіндоєвропейський субстрат германських мов у контексті загальної теорії субстрату) // Актуальність античності та сучасність: Зб. на пошану дійсного члена Української академії архітектури Андрія Олександровича Пучкова. – К.: Альфа друк, 2008. – С. 23-27. 3. *Брим В.А.* Восточные и юго-восточные элементы в составе древнегерманской культуры // Яфетический сб. – Л., 1930. – Вып. VI. – С. 81-93. 4. *Брим В.А.* Состав и характер неразъясненных элементов в германских языках // Яфетический сб. – Пг., 1923. – Вып. II. – С. 18-31. 5. *Гухман М.М.* “Доиндоєвропейские” термины родства в германских языках // Памяти акад. Н.Я. Марра (1964–1934). – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1938. – С. 93-115. 6. *Маловічко О.В., Мосенкіс Ю.Л.* Про кавказький субстрат у германських мовах // Мова та історія. – К., 1998. – Вип. 41. – С. 15-17. 7. *Марр Н.Я.* К вопросу об яфетидизмах в германских языках // Яфетический сб. – Пг., 1922. – Вып. I. – С. 43-56. 8. *Мейе А.* Основные особенности германской группы языков. – М.: Изд-во иностр. лит., 1952. – 168 с. 9. *Мосенкіс Ю.Л.* Мовно-культурний світ давньої Британії. – К.: Київськ. держ. тех. ун-т будівництва і архітектури, 1995. – 16 с. 10. *Мосенкіс Ю.Л.* Про деякі проблеми славістики й германістики (Роздуми з приводу кн.: В.Г. Таранець. Арії. Слов’яни. Руси: Походження назв України і Русь. – Одеса, 2004. – 296 с.) // Мова та історія. – К., 2004. – Вип. 70. 11. *Мосенкіс Ю.Л.* Германська лексика нез’ясованої етимології у спецкурсі “Мовні контакти” // Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – К.: Вид-полігр. центр “Київський університет”, 2004. – Вип. 38. – С. 70-71. 12. *Мосенкіс Ю.Л.* Докельтська культура Британії як предмет лінгвокраїнознавства // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: Мат-ли VII Всеукр. наук.-практ. конф. 29-31 березня 2006 р. / За заг. ред. А.Г. Гудманяна, О.В. Петренка. – К.: Нац. авіаційний ун-т, 2006. – Т. 3. 13. *Мосенкіс Ю.Л.* Про походження докельтського субстрату // Мова та історія. – К., 1998. – Вип. 36. 14. *Мосенкіс Ю.Л.* Кавказские языки в древней Британии и Германии // Происхождение языка и культуры: Древняя история человечества. – 2007. – № 3. – С. 8-11. 15. *Общая лексика германских и балто-славянских языков* / Отв. ред. А.П. Непокупный. – К.: Наукова думка, 1989. – 360 с. 16. *Абаев В.И.* О языковом субстрате // Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР. – 1956. – Т. 9. – С. 57-69. 17. *Білецький А.О.* Проблема мовного субстрату і “догрецьке мовознавство” // XIII наукова сесія КДУ ім. Т. Шевченка: Тези доповідей. Секція філології. – К.: Вид-во КДУ, 1956. – С. 9-12. 18. *Бубрих Д.В.* О языковых следах финских тевтонов-Чуди // Язык и литература. – Л., 1926. – Т. 1. – С. 53-92. 19. *Габинский М.А.* Автохтонные элементы в молдавском языке // Вопросы языкознания. – 1956. – N 1. – С. 85-93. 20. *Гамкрелидзе Т.В.* Неиндоєвропейские элементы хеттского (неситского) языка: Авт. дисс. ... канд. филол. наук. – Тбилиси, 1956. – 20 с. 21. *Гиндин Л.А.* Язык древнейшего населения юга Балканского полуострова. – М.: Наука, 1967. – 200 с. 22. *Гиндин Л.А., Калужская И.А., Орел В.Э.* К вопросу о составе субстратного фонда языков Балканского ареала // Балканские исследования. – М.: Наука, 1982. – Вып. 7: Исторические и историко-культурные процессы на Балканах. – С. 247-254. 23. *Гордезіані Р.* Етрускілі да картвелурі. – Тбілісі: Тбілісис університетіс гамомцемлоба, 1980. – 95 гв. (груз. мовою, резюме рос. і нім.). 24. *Гордезіані Р.* Цінабердзнулі да картвелурі. – Тбілісі: Тбілісис університетіс гамомцемлоба, 1985. – 224 гв. (груз. мовою, резюме рос. і нім.). 25. *Горнунг Б.В.* Из предьистории образования общеславянского языкового единства. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 144 с. 26. *Горнунг Б.В.* К вопросу об образовании индоєвропейской языковой общности (Протоиндоєвропейские компоненты или иноязычные субстраты?). – М.: Наука, 1964. – 48 с. 27. *Горнунг Б.В.* Рец. на: Georgiev V. La toponymie ancienne de la peninsule balkanique et la these mediterraneenne. – Sofia, 1961. – 61 p. // Вопросы языкознания. – 1962. – № 1. – С. 126-132. 28. *Державин Н.С.* Древние фракийцы и славяне // Известия АН СССР. Отделение литературы и языка. – 1944. – Т. 3. – Вып. 2-3. – С. 60-77. 29. *Державин Н.С.* История Болгарии. – Л.: Изд-во АН СССР, 1945. – Т. 1. – 258 с. 30. *Державин Н.С.* Об этногенезе древнейших народов Днепровско-Дунайского бассейна // Вестник древней истории. – 1939. – № 1. – С. 279-289. 31. *Державин Н.С.* Яфетические переживания в прометеидской славянской традиции // Язык и литература. – Л.: Изд-во Института литератур и языков Запада и Востока, 1929. – Т. III. – С. 1–58. 32. *Дьяконов И.М.* Хурритский язык и другие субстратные языки Малой Азии // Древние языки Малой Азии. – М.: Прогресс, 1980. – С. 94-106. 33. *Железняк І.М.* Слов’янсько-трансєвропейські топонімні ареали // Слов’янське мовознавство: Доповіді на XI Міжнародному з’їзді славістів. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 5-15. 34. *Златковская Т.Д.* К вопросу об этнокультурных связях южнорусских степей и Балканского полуострова в эпоху бронзы // Советская этнография. – 1963. – № 1. – С. 79-88. 35. *Иванов В.В.* К балкано-балто-славяно-кавказским параллелям // Балканский лингвистический сборник. – М.: Наука, 1977. – С. 143-164. 36. *История Европы с древнейших времен до наших дней: В 8 т.* – М.: Наука, 1988. – Т. 1. Древняя Европа. / Отв. ред. Е. С. Голубцова. – 703 с. 37. *Калужская И.А.* Проблема автохтонных элементов румынского языка // Славянское и балканское языкознание: Античная балканистика и сравнительная грамматика. – М.: Наука, 1977. – С. 130-145. 38. *Конча С.В.* До питання про індоєвропейсько-північнокавказькі відносини найдавнішої пори // Мова та історія. – К., 1999. – Вип. 50. – С. 14-21. 39. *Маловічко О.В.* Кавказька лексика в Україні? // Відродження. – 2000. – № 3. – С. 15-18. 40. *Марр Н.Я.* К вопросу об яфетидизмах в албанском // Яфетический сборник. – Пг., 1922. – Вып. 1. – С. 57-66. 41. *Марр Н.Я.* Яфетические названия красок и плодов в греческом // Известия Рос. акад. истории материальной культуры. – 1922. – Т. II. – № 23–24. – С. 325-331. 42. *Мосенкіс Ю.Л.* Культури давнього Середземномор’я і походження терміна *срібло*. – К.: Київськ. держ. тех. ун-т будівництва і архітектури; Редакція збірника “Мова та історія”, 1995. – 14 с. 43. *Мосенкіс Ю.Л.* Мова трипільської культури: Джерела, методи, результати реконструкції. – К.: Наук.-дослід. Ін-т теорії та історії архітектури і містобудування, 2001. – 164 с. 44. *Мосенкіс Ю.Л.* Проблема реконструкції мови трипільської культури: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.01 – українська мова; 10.02.15 – загальне мовознавство / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 18 с. 45. *Мосенкіс Ю.Л.* Трипільська генеза милозвучності української мови на тлі євразійських мовотворчих процесів: Посіб. до спецкурсів “Живомовні джерела української мови”, “Мовні контакти”. – К.: Дослідницький семінар “Мова та історія”, 2002. – 48 с. 46. *Мосенкіс Ю.Л.* Українська мова у євразійському просторі: Трипільська генеза милозвучності та віддалені родинні зв’язки. – К.: Видавничий дім А+С, 2006. – 224 с. 47. *Мосенкіс Ю.Л.* Про назву річки *Ібр* // Мат-ли Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції до 130-річчя Житомирської обласної наукової універсальної бібліотеки. – Житомир, 1996. 48. *Мосенкіс Ю.Л.* Проблеми

праісторії української мови // Розбудова держави. – 1997. – № 2. – С. 23-25. 49. Мосенкіс Ю.Л. До проблеми субстрату праслов'янської мови на тлі трипільсько-егейських паралелей // Мова та історія. – К., 1999. – Вип. 53. – С. 26-31. 50. Мосенкіс Ю.Л. Індоевропейські мови та можливі неіндоевропейські субстрати на території стародавньої України // Мова та історія. – К., 1999. – Вип. 55/56. – С. 96-101. 51. Мосенкіс Ю.Л. Етруска мова як можливий субстрат на території України // Вісник Київського університету: Східні мови та літератури. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 32-37. 52. Мосенкіс Ю.Л. Українські гідроніми невідомого походження з середземноморськими паралелями // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: Вид.-полігр. центр “Київський університет”, 2002. – Вип. V. – С. 90-98. 53. Мосенкіс Ю.Л. Грузинські назви річок України. – К.: Наук.-дослід. ін-т теорії та історії архітектури і містобудування, 2001. – 13 с. 54. Мосенкіс Ю.Л. Передісторичне поширення кавказьких мов // Сучасне українське кавказознавство: Лінгвістичний аспект. – К.: Інститут українсько-кавказьких студій, 1999. – С. 3-10. 55. Мосенкіс Ю.Л. Про давній субстрат східного Середземномор'я // Мова та історія. – К., 1997. – Вип. 32. – С. 18-20. 56. Мосенкіс Ю.Л., Журба В.С. Давньобалканські субстрати й Хорватія // Мова та історія. – К., 1997. – Вип. 34. – С. 14-19. 57. Мосенкіс Ю.Л. Проблема виявлення доіндоевропейського субстрату слов'янських мов // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Л.А. Булаховського. – К.: Вид.-полігр. центр “Київський університет”, 2000. – С. 167-169. 58. Мосенкіс Ю.Л. Теорія субстрату як матеріал спецкурсу “Мовні контакти” // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К.: Вид.-полігр. центр “Київський університет”, 2002. – Вип. VII. – С. 33-39. 59. Мосенкіс Ю.Л. Трипільська мова не залишає місця для байдужості // Мова та історія. – К., 2003. – Вип. 65. – С. 66-78. 60. Мосенкіс Ю.Л. Українські топоніми з кавказькими паралелями // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К.: Київськ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, 2004. – № 10. – С. 440-444. 61. Мосенкіс Ю.Л. Проблема пошуку кавказьких паралелей українських гідронімів // Записки з ономастики: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Ю.О. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2003. – Вип. 7: Власні назви у мові та художньому мовленні. – С. 3-8. 62. Мосенкіс Ю.Л. Ацанський субстрат у західнокавказьких мовах? // Сучасне українське кавказознавство: Лінгвістичний аспект. – К.: ІУКС, 1999. – С. 33-36. 63. Мосенкіс Ю.Л. Середземноморсько-кавказькі (“яфетичні”) назви божеств і правителів // Мова та історія. – 1997. – Вип. 31. – С. 15-16. 64. Нерознак В.П. Палеобалканские языки. – М.: Наука, 1978. – 232 с. 65. Нерознак В.П. Средиземноморские языки // Большая советская энциклопедия. 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1976. – Т. 24. – Кн. 1. – С. 361-362. 66. Николаев С.Л. “Кавказоидные” элементы палеобалканского субстрата // Античная балканистика: Карпато-балканский регион в дихронии. Предв. м-лы к междунар. симпозиуму. – М.: б. и., 1984. – С. 29-31. 67. Николаев С.Л. Северокавказские заимствования в армянском // Лингвистическая реконструкция и древнейшая история Востока: Тезисы и доклады конференции. – М.: Наука, 1984. – Ч. 1. – С. 70-73. 68. Николаев С.Л. Северокавказские заимствования в хеттском и древнегреческом // Древняя Анатолия. – М.: Наука, 1985. – С. 60-73. 69. Откупщиков Ю.В. Греческий язык и проблема догреческого субстрата // Балканские исследования: Проблемы истории и культуры. – М.: Наука, 1976. – С. 188-195. 70. Откупщиков Ю.В. Догреческий субстрат. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – 263 с. 71. Ромашико С.А. Древнеевропейский субстрат в индоевропейских языках // Социальные и гуманитарные науки: Отечественная и зарубежная литература. Серия 6. Языкознание. Реф. журн. – 1999. – № 3. – С. 80-83. 72. Ромашико С.А. К реконструкции языковой ситуации в Восточном Средиземноморье II тысячелетия до н. э. (Языковая принадлежность “народов моря”) // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Лексическая реконструкция. Реконструкция исчезнувших языков. – М.: Наука, 1991. 73. Старостин С.А. Индоевропейско-северокавказские изоглоссы // Древний Восток: этнокультурные связи. – М.: Наука, 1988. – С. 112-163. 74. Старостин С.А. Культурная лексика в общесеверокавказском словарном фонде // Древняя Анатолия. – М.: Наука, 1985. – С. 74-94. 75. Стрижак О.С. Етнонімія Геродотової Скіфії. – К.: Наукова думка, 1988. – 224 с. 76. Стрижак О.С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії. У пошуках Русі. – К.: Наукова думка, 1991. – 224 с. 77. Ткаченко О.Б. Мерянський язык. – К.: Наукова думка, 1985. – 207 с. 78. Ткаченко О.Б. Очерки теории языкового субстрата. – К.: Наукова думка, 1989. – 208 с. 79. Ткаченко О.Б. Проблема реконструкции дославянских субстратных языков на основе славянских субстратных элементов // Доповіді IX Міжнар. з'їзду славістів: Слов'янське мовознавство. – К.: Наукова думка, 1983. – С. 220-237. 80. Ушаков П.Н. Проблема древнейшего населения Малой Азии, Кавказа и Эгеиды // Вестник Древней истории. – 1939. – № 4. – С. 50-59. 81. Хубимид И. Дославянские и дороманские этимологии // Этимология 1967. – М.: Наука, 1969. – С. 236-251. 82. d'Arbois de Jubainville H. Les premiers habitants de l'Europe d'après les écrivains de l'antiquité et les travaux des linguistes. 2 ed. – P., 1989. – Т. 1-2. 83. Banateanu V. Termes de culture grecs d'origine egeo-asianique. – Bucarest: Libraria Academica, 1938. – 34 p. 84. Cuny A. Les mots du fond prehellénique en grec, latin et sémitique occidentale // Revue des Etudes anciennes. – 1910. – Vol. XII. – P. 154-164. 85. Cuny A. L'hypothèse prehellénique et le gr. *basileys*, hebr. *ba'al* etc. // Revue des Etudes anciennes. – 1912. – Vol. XIV. – P. 262-266. 86. Gansiniec R. Prahellenica. I. Akropolis – Athènes. II. L'Acropole des Troyens. III. Kronion et Kronia. // Eos. – 1959 / 1960. – Vol. L. – Fasc. 1. – P. 21-26. 87. Georgiev V. La toponymie ancienne de la péninsule balkanique et la thèse méditerranéenne. – Sofia, 1961. – 64 p. 88. Polak V. K problemu lexikálních shod mezi jazyky kavkazskými a jazyky slovanskými: Kritický a historický přehled dosadní práce // Listy filologické a pedagogické. – Praha, 1946. – Ročník 70. – S. 87-98. 89. Polome E.C. The Indo-Europeanization of Northern Europe: the Linguistic Evidence // The Journal of Indo-European Studies. – 1990. – Vol. 18. – № 3-4. – P. 331-337. 90. Smieszek A. Aggelos et labyrinthos // Eos. – 1927. – Vol. XXX. – P. 256-266. 91. Smieszek A. Origine asiatique du titre grec *anax* // Eos. – 1928. – Vol. XXXI. – P. 537-551. 92. Terracini B.A. Sostrato // Scritti in onore di A. Trombetti. – Milano: U. Hoepli Editore, 1938. – P. 321-364. 93. Topolovsek J. Die basko-slavisches Spracheinheit. – Wien: Commissions Verlag von K. Gerold's Sohn, 1894. – Bd. I. – 256 S. 94. Van Windekens A.J. Nouveaux arguments en faveur de la thèse pelasgique // В чест на академик Владимир Георгиев: Езиковедски проучвания по случай седемдесет години от рождението му. – София: Изд-во на БАН, 1980. – С. 146-155.

СУБ'ЄКТНА СИНТАКСЕМА У РЕЧЕННЯХ З АКЦІОНАЛЬНИМИ ПРЕДИКАТАМИ

Постановка загальної проблеми. У сучасних мовознавчих дослідженнях розмежовуються формально-синтаксичні і семантико-синтаксичні аспекти вивчення речення. Якщо формальні компоненти речення визначаються на підставі синтаксичних зв'язків всередині речення, то визначення семантико-синтаксичних компонентів потребує розгляду їх відношення до позамовної дійсності. Л.О. Кадомцева стверджує, що семантико-синтаксичний рівень відтворює те, “як логічний зміст думки не універсально, а конкретно у кожній національній мові створює семантику власне речення, його значення, що є мовним виразом логічного змісту” [1:8]. Структурно-семантичний аналіз синтаксичних одиниць має два тісно взаємопов'язані спрямування: з одного боку, він має завданням з'ясувати смисловий зв'язок компонентів речення з елементами позамовного світу (семантичний аспект аналізу), а з іншого, показати особливості їх структурування в єдине ціле, яким є речення (структурний аспект аналізу).

На семантико-синтаксичному рівні аналізу основною одиницею вважається синтаксема. Сучасний український мовознавець О.А. Білецький бачить у синтаксемі засіб переходу від семантики речення до його синтаксису. На його думку, перехід від першої до другого здійснюється через актуалізацію чи динамізацію семантем шляхом перетворення їх на елементи повідомлення в рамках загальних чи окремих синтаксичних схем або синтаксем [2:18]. Отже, синтаксема є саме тією одиницею, яка об'єднує семантичні та синтаксичні аспекти речення.

Метою нашої наукової розвідки є розгляд семантичної варіативності суб'єктних синтаксем, які поєднуються з акціональними предикатами.

Вважається, що термін “синтаксема” був введений в науковий обіг російським мовознавцем А.М. Мухінім. У своїй синтаксичній концепції вчений вичленив цю одиницю за аналогією з функціональними одиницями інших рівнів мовної структури. Так, услід за фонемним та морфемним аналізом, вчений пропонує синтаксемний аналіз. Учений вважає, що при синтаксемному аналізі речення потрібно звертати увагу на такі його основні сторони, як засоби вираження синтаксем, синтаксична семантика синтаксем та їх синтаксична позиція [3]. Семантико-синтаксична структура речення як глибинна структура формується з синтаксем, які “характеризуються диференційними семантико-синтаксичними ознаками, тобто семантичними ознаками, які визначаються з урахуванням синтаксичних зв'язків” [4:99]. Але якщо на основі синтаксичних зв'язків в межах кожного окремого речення визначають члени речення, то для виділення синтаксем зіставляють два або більше функціонально споріднених речень. Тобто члени речення визначають у синтагматичному плані, а синтаксеми – у парадигматичному [5:131]. Теорія синтаксем розробляється також у працях І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, В.М. Русанівського, М.В. Всеволодової, О. Гандзюк, Г.О. Золотової, О.Г. Межова, Д.С. Станишевої та ін.

При виділенні синтаксем, елементарних одиниць глибинної структури

речення, вчені приділяють велику увагу засобам їх вираження. Кожна синтаксема представлена в мові тією чи іншою кількістю варіантів і, як наслідок, – одним з основних завдань синтаксемного аналізу є визначення всіх можливих засобів їх вираження в окремо взятій мові.

Вважається, що предикат завдяки своїй валентності виступає центральною синтаксемою семантико-синтаксичного рівня. На семантико-синтаксичному рівні валентність предиката потрібно розчленовувати на семантичну та синтаксичну. Основою семантичної валентності виступає наявність сумісності та сполучуваності сем відповідних компонентів. Ця валентність залежить від значення слова і не підлягає морфологічному підпорядкуванню [6]. Формально-синтаксична валентність передбачає оформлення конкретною мовою відкритих семантичних позицій у вигляді членів речення і відповідних морфологічних засобів. Синтаксична валентність конституює формально-синтаксичну структуру речення, визначає кількісний склад компонентів структури, який характеризується реально вираженими в реченні суб'єктами, об'єктами, а іноді й обставинами [7:63]. На думку Н.Ф. Баландіної, саме валентність предиката дає змогу визначити кількість субстанціальних (іменникових) синтаксем – суб'єктної, об'єктної, адресатної, інструментальної та локативної, вказує на їх семантичні функції, з'ясовує відношення між ними та відношення субстанціальних синтаксем до відповідного класу предикатів [7].

На семантико-синтаксичному рівні суб'єкт визначається як елемент семантико-синтаксичної структури речення, що виділяється на основі як семантичних, так і формальних ознак. Г.О. Золотова вважає, що “суб'єкт речення – синтаксично незалежний субстанціальний компонент суб'єктно-предикатної структури, який позначає носія предикативної ознаки. Це визначення має на меті показати єдність і взаємозумовленість семантичних, синтаксичних і морфологічних ознак” [8:33]. Суб'єкт є субстанціальним компонентом (синтаксемою) семантико-синтаксичної структури, як і інші компоненти структури речення, він визначається стосовно предиката, який визнається центральною синтаксемою семантико-синтаксичної структури речення через те, що предикат вказує на віднесеність того, про що йде мова в реченні, до дійсності. У валентній схемі предиката відкриваються як лівобічні, так і правобічні позиції. Лівобічна позиція при предикаті відводиться для суб'єкта.

Визнавши за предикатами центральне місце у семантико-синтаксичній структурі речення, необхідно розглянути семантичну природу предикатів. Через багатогранність позамовної дійсності та специфіку її оформлення у мовному матеріалі й до сьогодні важко говорити про єдину класифікацію предикатних одиниць. Загально визнано, що основною формою вираження предиката є дієслово, тому основна увага багатьох дослідників зосереджується саме на семантичних класифікаціях дієслів. У залежності від ступеня семантичного узагальнення та від застосування різних критеріїв, учені розрізняють різну кількість предикатів, а точніше кажучи, різні типи дієслівних предикатів (див. праці: Ю.Д. Апресяна, Н.М. Арват, Н.Д. Арутюнової, В.В. Богданова, Г.О. Золотової, У.Л. Чейфа та ін.).

Треба однак зазначити, що при всьому різноманітті підходів та критеріїв майже у всіх класифікаціях предикатів знаходимо протиставлення за ознакою динаміка – статика. Відповідно, виходячи із семантичної природи предиката, суб'єкт

може кваліфікуватися як динамічний чи статичний. До динамічних предикатів належать дієслова, які виражають дію, подію, процес, рух. Наприклад: *Elle se dirigea vers la porte* [3:73]. Статичні предикати не передають жодної динаміки, вони описують стан, існування суб'єкта, його пасивне сприйняття чи кваліфікації. Наприклад: *Gabrielle n'avait plus d'âge, plus de particularité, plus de personnalité* [6:107].

До динамічних предикатів належать у першу чергу дієслова, яким властива сема *активності*. Активність – це семантична категорія, яка проявляється у взаємодії і у взаємозв'язку дієслівних лексем та їх іменних актантів, в основі якої лежить протиставлення активних та пасивних начал [9:163]. Активність походить від діючого суб'єкта. Акціональними вважаються такі предикати, в смислове поле яких входить аргумент з семантикою агенса. Дія в таких конструкціях сприймається як цілеспрямована, залежна від волі і намірів людини чи істоти, певна мета змушує її свідомо чи несвідомо діяти [7:53]. Так, Т.Б. Алісова вважає, що сему активності можна виявити за допомогою запитання “навіщо?”, “з якою метою?” [10:37].

Отже, акціональним дієсловом притаманний компонент зі значенням мети, доцільності дії, які пов'язані з лівобічною валентністю дієслова, тобто з суб'єктом. Тому ще однією характерною рисою акціональних дієслів можна вважати сему *істоти*. Саме істота (здебільшого людина) може цілеспрямовано виконувати певні дії. Неістоти не здатні виражати значення власне суб'єкта дії, оскільки “явища і предмети, – як зазначає Г.О. Золотова, – не діють, не мислять, не рухаються самостійно, вони пасивні” [8:37]. Через свою сполучуваність з аргументом-людиною у лівобічній позиції такі дієслова були кваліфіковані як “гомінальні” [11:84].

Акціональні дієслова у більшості випадків відкривають дві або більше валентностей і, відповідно, поєднують дві або більше субстанції, з яких одна є виконавцем дії, а інша підлягає цій дії, або ж є адресатом цієї дії, тобто дія, походячи від активного суб'єкта, переходить на об'єкт.

Об'єкт кваліфікується багатьма лінгвістами як обов'язковий компонент семантико-синтаксичної структури французького речення. Автори монографії “Грамматика і семантика романських мов” [12] відзначають, що характерним для семантики і граматики французького речення є обов'язкове вираження прямого додатка в реченнях прямоперехідних моделей і переважання в романському синтаксисі прямоперехідних структур не тільки для вираження об'єктних відношень, а і для вираження відношень, які передаються в інших мовах іншими моделями [12:184]. Це зумовлено, як відомо, нестачею морфологічних засобів вираження синтаксичних зв'язків, що призводить до тісної спаяності елементів – до стягнення синтаксичних груп. Як наслідок, французьке речення будується переважно за такою структурною схемою: S – V – O.

Виходячи з того, що акціональні предикати можуть семантично конкретизуватись як конкретна фізична дія, як психічна діяльність, мовленнєва діяльність тощо, до класу акціональних предикатів можна віднести такі дієслова: 1) дієслова фізичної вольової результативної діяльності; 2) дієслова каузації; 3) дієслова психічної діяльності; 4) дієслова мовлення; 5) дієслова локативної дії.

Семантика предиката передбачає детальний поділ суб'єктного значення, через те виділяємо: 1) суб'єкт фізичної вольової результативної дії; 2) суб'єкт каузації; 3) суб'єкт психічної діяльності; 4) суб'єкт мовленнєвої діяльності; 5) суб'єкт

локативної дії. У межах усіх названих груп, зважаючи на семантичні відтінки предиката, виділяємо певні підгрупи акціональних суб'єктів, які різняться між собою певними смисловими відтінками.

1. Суб'єкт фізичної результативної дії вживається:

а) при дієсловах зі значенням створення (будування) / збільшення: *ajouter, doubler, élargir, grandir, augmenter, accroître, renforcer, intensifier, fortifier, construire, bâtir, créer, faire, sculpter, fabriquer, établir, écrire* та ін. Наприклад: *Il sculpta dans la poussière la statue du premier homme* [1:11]. *Dorothée près du frigidaire fabrique une grande cruche de cool-aid* [2:43].

б) при дієсловах зі значенням зменшення / руйнування: *détruire, raccourcir, diminuer, réduire, abréger, casser, briser, rompre, abattre, démolir, effacer, tuer, dépenser, exterminer, déchirer, lacérer, affaiblir* та ін. Наприклад: ... *Il réduisait le débit du robinet qui se mettait à crachoter à nouveau* [2:51].

в) близькими до дієслів руйнування є дієслова фізичної дії (впливу): *laver, blanchir, baigner, forger, écrouir, ferrer, piquer, fermer, ouvrir, couper, blesser, nouer, chercher, trouver, toucher* тощо. Наприклад: *J'ai fermé les persiennes et levé mon fils couché pour sa sieste dans la chambre à côté* [3:13]. *Ensuite, elle ouvrit le placard au-dessus de l'évier* [4:51].

г) з дієсловами давання та з дієсловами отримання: *contribuer, donner, accorder, offrir, prêter, transmettre, passer, remettre, payer, vendre* та *acheter, recevoir, saisir, obtenir* та ін. Наприклад: *Marie-Anne reçut une lettre du Caire* [5:149]. *Je vous paie à boire, dit Alain* [5:11].

Дієслова активної результативної дії реалізуються, як правило, у триаргументних синтаксичних структурах, які складаються з суб'єкта, предиката і об'єкта. Проте можливим є як збільшення аргументів при дієслові, так і зменшення. Так, дієсловам збільшення / створення притаманні здебільшого три валентні позиції: суб'єкт, об'єкт та інструмент, але дуже часто ці дієслова реалізують тільки два зв'язки з суб'єктом і об'єктом. Наприклад: *Susan et ses compagnons avaient établi un premier camp de réfugiés* [6:35]. У таких випадках, хоча у семантичній структурі ця позиція існує, синтаксично вона не заповнюється.

Семантика дієслів фізичного впливу передбачає також тривалентний зв'язок між суб'єктом, об'єктом та інструментом, але, як правило, реалізовується тільки зв'язок з суб'єктом і об'єктом. Наприклад: *Je les nouais et les sauvais de se dispenser et de périr* [5:49].

Дієслова отримання / давання відкривають позиції для суб'єкта, об'єкта та адресата. Наприклад: *On leur a donné un garage qu'ils aménagent à leur idée* [2:25].

2. Суб'єкти каузації вживаються при каузативних дієсловах, які, у свою чергу, розподіляються на:

а) дієслова волевиявлення: *vouloir, désirer, avoir envie, avoir intention* та ін. Наприклад: – *Non, je voudrais seulement me laver, dit Bernard* [5:145]. *Il souhaitait seulement souffrir peu* [5:135].

б) дієслова емоційного впливу: *troubler, émouvoir, décontenancer, rendre confus, rendre perplexe, offenser, blesser, injurier, insulter, outrager, froisser, contenter, faire plaisir, faire peur, effrayer, épouvanter, menacer* тощо. Наприклад: *Mais Oreste nous émeut encore plus dans sa tristesse que dans ses fureurs* [7: 67]. *Elle me faisait peur* [2:133].

Семантика дієслів емоційного впливу передбачає три валентних зв'язки з суб'єктом, об'єктом та інструментом або засобом здійснення каузації. Однак третій аргумент часто не знаходить свого вираження.

в) дієслова вольового впливу: *défendre, interdire, ordonner, demander enjoindre, prescrire, commander, influencer, stimuler, doper, exiger* тощо. Наприклад: *Marie-Anne lui donna des ordres dans un grec hésitant* [5:143]. *J'exige que tu aies de bonnes notes* [2:104]. Дієслова вольового впливу реалізуються в двоаргументній структурі з суб'єктом.

г) власне каузативні дієслова: *permettre, autoriser, admettre, faire, laisser*. Наприклад: *Et lui aussi, du doigt, faisait cligner ses feux de position* [8:22]. *Il fait glisser son automobile dans le flot de la circulation* [9:102].

Власне каузативні дієслова реалізують три валентності на рівні синтаксичної структури і дві на семантичному рівні. У семантиці дієслова наявний зв'язок з суб'єктом і об'єктом.

3. Суб'єкти психічної діяльності вводяться дієсловами психічної діяльності, які, в свою чергу, розподіляються на:

а) дієслова розумової діяльності: *croire, compter, considérer, espérer, oublier, savoir, méditer, appeler, résoudre, penser, réfléchir, douter, calculer, imaginer* та ін. Наприклад: *Nous calculerons tout ça, madame Mériadec* [10:89]. ... *Je ne me souviens pas sans confusion de cette quinzaine* [10:93].

б) дієслова чуттєвого та зорового активного сприйняття: *sentir, écouter, remarquer, apercevoir, regarder, scruter, fixer, dévisager, examiner, écouter, inspecter* та ін. Наприклад: *Marie-Anne l'écoutait avec beaucoup de patience* [5:147]. *Il regardait sur les murs des croix, des portraits noirs* [5:143].

Якщо дієслово розумової діяльності означає здатність людини діяти без будь-якого спрямування на об'єкт, то дієслово є одновалентним, але у більшості випадків ці дієслова є двовалентними.

4. Суб'єкт мовленнєвої діяльності вводяться дієсловами зі значенням мовлення: *parler, dire, murmurer, répondre, adresser, appeler, rappeler, argumenter, prouver, justifier, demander, discuter, débattre, disputer, parier, proposer* та ін. Наприклад: *Des gens parlaient, de temps à autre ce qu'ils disaient était couvert par des rires et des applaudissements* [3:125].

Дієслова мовлення реалізують свою валентність дуже різноманітно. При двомісній позиції дієслово виражає відношення між мовцем та повідомлюваною інформацією, або ж між мовцем і адресатом, не зосереджуючись при цьому на предметі мовлення. Наприклад: *"Vieux fou !" murmure-t-elle entre ses dents* [9:60]. *Surtout il parle beaucoup de son appartement qu'il vient de trouver dans le vieux Montréal* [2:101].

У реченнях з тримісною моделлю дієслово виражає відношення між мовцем, адресатом і тим, що повідомляється. Наприклад: *Elle nous parlait de son cheval* [7:48]. *Je lui raconterai des tas d'histoires qu'il pourra placer dans ces romans* [7:45].

Дуже часто одна з правобічних позицій цієї групи дієслів може залишатись вакантною, і її заповнення не є необхідним для цілей комунікації. У такому випадку дане дієслово означає здатність говорити взагалі, тому інші актанти, крім суб'єкта не потрібні. Наприклад: *Pendant un moment, ils ne parlèrent pas* [5:115].

5. Суб'єкт локативної дії вживається при предикатах локативної дії, які

знаходяться на межі між акціональним та процесуальним предикатами, оскільки їм притаманні обидві семи. Отже, суб'єкт локативної дії може вводиться:

а) дієсловами руху: *aller, marcher, arriver, partir, venir, revenir, retourner, se diriger, s'avancer, se tourner, voler, descendre, se glisser, se couler, tomber, couler*, та інші. Наприклад: *Alors je descendis, ma robe neuve sur le dos...* [10:146]. *Il traversa, longea la façade jusqu'au bord de la vitrine* [3:104].

У наведених вище реченнях локальні предикати виражаються дієсловами, "основа яких виражає само по собі локальні відношення" [13:165]. Проте якщо семантика дієслова не містить локативного елемента, то при предикатах руху вживаються прийменники, що передають просторові відношення. Наприклад: *Ils enjambèrent la murette et marchèrent jusqu'à un garage qu'ils contournèrent* [3:108].

б) дієлова зі значенням переміщення предмета у просторі, де переміщення відбувається як наслідок активної фізичної дії: *porter, apporter, mener, amener, trainer, mettre, poser, glisser, hoher* та інші. Наприклад: *Il monta son briquet à la main...* [3:114]. *La femme de chambre montait les valises dans les chambres* [5:164-165].

в) до предикатів локативної дії зараховуємо також дієслова *se lever, s'asseoir, surgir, apparaître, disparaître*, які означають появу/ зникнення, а також зміну стану/положення у просторі. Наприклад: *Le vieux s'est levé, réclamant qu'ils ne soient plus traités comme des chiens* [3:29]. *Aussitôt de retour sur la route, Robert s'était assis au revers du fossé* [4:76].

Речення з предикатами локативної дії можуть мати різне за кількістю заповнення валентних позицій при предикаті. Якщо при дієсловах руху відкривається тільки одна лівобічна позиція, тобто заповнюється тільки місце суб'єкта, тут йдеться суто або про здатність суб'єкта виконувати локативну дію, або ж інша інформація не є важливою. Зазвичай, при предикатах локативної дії виражаються локативні синтаксеми, але потенційно можуть реалізовуватись об'єктні, адресатні синтаксеми, а також синтаксеми зі значенням способу переміщення. Щодо дієслів зі значенням переміщення предмета у просторі, то вони переважно трикомпонентні, оскільки тут маємо справу з суб'єктом, об'єктом, який переміщується, та локативним компонентом.

Висновки. Отже, виходячи з семантики дієслів, суб'єкти при акціональних предикатах можуть набувати різних смислових конотацій. Загалом у реченнях з акціональними предикатами суб'єкт виступає як такий, що контролює дію, і цей тип речень пов'язуємо зі статусом суб'єкта-істоти. Варто зазначити, що у своїй статті ми намагалися окреслити лише окремі особливості суб'єктної синтаксеми. Дана категорія потребує свого змістовного комплексного дослідження, яке б відображало її характерні особливості в структурі французького речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К.: Вища школа, 1985. – 127 с.
2. Білецький А.О. Синтаксема – інваріант синтаксичної синтаксеми // Мовознавство. – 1971. – № 5. – С. 13-20.
3. Мухин А.М. Синтаксемний анализ и проблема уровней языка. – Л.: Наука, 1980. – 308 с.
4. Мухин А.М. Лингвистический анализ: теорет. и методол. пробл. – Л.: Наука, 1976. – 282 с.
5. Мухин А.М. Структура предложений и их модели. – Л.: Наука, 1968. – 230 с.
6. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20-32.
7. Баландина Н.Ф. Предикатно-аргументное представление семантики предложения // Мовознавство. – 1992. – №2. – С. 60-65.
8. Золотова Г.А. О субъекте предложения в современном русском языке // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1981. – № 1. – С. 33-42.
9. Бондарь Н. Фрагмент языковой картины мира (на материале предикатов изменения) // Антропоцентричний підхід у дослідженні мови (Мат-ли VII міжнар. карських читань). – Ніжин-Гродно НДПІ, 1998. – С. 163-164.
10. Алисова Т.Б. Очерки синтаксиса современного итальянского языка: Семантическая и грамматическая структура простого предложения. – М.: Изд-во Московск. гос. ун-ту, 1971. – 294 с.

11. Бацевич Ф.С. Антропоцентризм лексичної системи як один із способів вияву людського фактора в мові // Тези доповідей регіональної науково-практичної конференції “Мова і духовність нації”. – Львів, 1989. – С. 84-85.
12. *Грамматика и семантика романских языков: (К проблеме универсалий)* / Отв. ред. Г.В. Степанова. – М.: Наука, 1978. – 227 с.
13. Гак В.Г. Беседы о французском слове. – М.: “Международные отношения”, 1966. – 335 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Tournier M.* Le Coq de bruyère. – P.: Gallimard, 1978. – 345 p. 2. *Cardinal M.* La clef sur la porte. – P.: Grasset, 1979. – 222 p. 3. *Ernaux A.* La place. – P.: Gallimard, 1983. – 159 p. 4. *Peskine B.* Chef de famille. – P.: L'école des loisirs, 1992. – 128 p. 5. *Nizan P.* La conspiration. – P.: Gallimard, 1999. – 316 p. 6. *Levy M.* Où es-tu? – P.: Edition Robert Laffont, 2001. – 269 p. 7. *France A.* Les dieux ont soif. – P.: Calmann-Lévy, 1968. – 250 p. 8. *Saint-Exupéry A. de.* Vol de nuit. – P.: Gallimard, 1968. – 178 p. 9. *Hériat Ph.* Les enfants gâtés. – M.: Ecole supérieure, 1978. – 150 p. 10. *Bazin H.* Qui j'ose aimer. – P.: Edition Bernard Grasset, 1956. – 315 p.

НИКА О.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СПЕЦИФІКА ТЕКСТОПОБУДОВИ В ДІАХРОНІЇ

Актуальність дослідження полягає у використанні дискурс-аналізу для дослідження історичного мовного матеріалу із погляду реконструктивного характеру мовленнєвої діяльності, репрезентованої у вигляді артефактів – матеріальних текстів.

Доцільність введення дискурсу стосовно цього конкретного дослідження і загалом історичного напрямку валоризується його функціональною значущістю і сферичною об'ємністю, що синхронізує мовленнєву діяльність із сукупністю актуалізованих та індивідуалізованих можливостей. Сказане дозволяє спроектувати висновок про дискурсивну уточненість функціональних різновидів мовленнєвої діяльності, їх конкретизацію за вже названими вище параметрами, а також за співвіднесеністю з історичними потенційними можливостями.

Утім, у деяких роботах залишається відкритим питання про історичну реконструкцію ситуативної зумовленості постання тексту/текстів, а відповідно, мотивації породження і функціонування тексту з погляду широкої соціокультурної ситуації.

Предметом статті є особливості текстопобудови, характерні для староукраїнської мови другої половини XVI – першої половини XVII ст.

Об'єктом дослідження є текст як історико-мовне утворення, складник дискурсу.

Матеріалом для роботи слугували полемічні, тлумачно-богословські, ораторсько-проповідницькі тексти другої половини XVI – першої половини XVII ст., написані староукраїнською літературною мовою.

Оригінальні тексти другої половини XVI – першої половини XVII ст. подаються у транслітерованому записі, відповідно до встановлених в історичній лінгвістиці закономірностей і правил їх передачі.

Наукова новизна. Специфіка історико-мовної реконструкції виявляється не тільки в експлікації якомога повнішої ситуативної мотивації тексту/текстів, але й в такому синтезі – реконструкції на основі тексту результату і процесуальної характеристики, мовленнєвої діяльності. У цьому дослідженні дискурс-аналіз проектується на мовний матеріал віддаленого від дослідника історико-мовного періоду, а саме другої половини XVI – першої половини XVII ст.; давній текст координується із реконструйованою системою соціальних, культурних, релігійних та

ін. координат, що характеризують ранньомодерне суспільство зазначеного періоду. Людина цього часу як представник соціуму конститується індивідуально та інтерактивно.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Особливості історичного дослідження дискурсу спираються на розуміння специфічних характеристик текстопобудови, що властиво для певного синхронічного зрізу в діячності, а також встановлення сукупності чинників, які можуть визначати компетенції мовця. Зрозуміло, що реконструктивні можливості стосуються лише інваріантних характеристик у межах визначеного часового проміжку, проте, не покривають множинності ситуацій, зокрема часткового характеру, авторських вибору і селекції та ін. Тому „привласнення” дискурсу я-мовцем віддзеркалює варіативність такого вибору, що може навіть виходити за межі історично визначених для цього періоду можливостей, ініціюючи історичну нерелевантність умовних усередненостей. Пор. думку французької школи дискурс-аналізу про те, що значення деякої текстуальної послідовності можна цілком досягнути лише у межах дискурсивної формації.

Постановка завдання. У процесі застосування дискурсивного аналізу до характеристики історичного матеріалу встановлюються характерні для певного історичного періоду закономірності текстопобудови, що в подальшому уводяться у мотивацію соціокультурною ситуацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історичній лінгвістиці особливості текстопобудови переважно відображені в аспектах довжини речення у писемних пам'ятках XI – XIX ст. [1; 2], а також специфіки словопорядку у вигляді дописемної реконструкції і змін у писемний період [3; 4; 5].

Наукові результати. Текст становить собою не тільки специфічну характеристику з погляду особливостей авторської маніфестації, але й є репрезентантом певної культурно-історичної епохи, репрезентантом уявлень і поглядів автора та суспільства в цілому на довколишній світ і висловлюване. В історичній проекції тексти і зріз різнорідної інформації, отримані дослідником на цій основі, об'єктивують відношення між реальністю чи її конструюванням і розвитком суспільства й культури, є своєрідною “сходиною” для дослідницького пізнання цих відношень і увиразнення зміни епістем. Пор.: “Археологію гуманітарних наук” М. Фуко досліджував в трьох епістемах: ренесансній (XVI ст.), класичній (XVII – XVIII ст.), сучасній (із кінця XVIII – початку XIX ст. і дотепер); історія типів текстів, співвіднесена з еволюцією епістем, визначає підхід Ж.-Ф. Ліотара.

Родо-видова опозиція дискурсу і тексту спричинює звернення до тексту як об'єкта історико-лінгвістичного дослідження. Інваріантними для тексту залишаються ознаки завершеності, структурованості, зв'язності, цілісності та ін. У нашій роботі прийнято робоче визначення: текст – результат мовленнєвої діяльності, складник дискурсу, що характеризується ознаками завершеності, структурованості, зв'язності і цілісності. Певна річ, що поняття тексту, як і більшість інших понять, як-от мовленнєва діяльність, мовлення, дискурс та ін., є багатовимірними, а отже, кожен із аспектів не заперечує, а тільки валоризує один із підходів лінгвістичного дослідження, що, утім, не означає зведення до одного загальника, а визначення призми наукового аналізу, що відповідає конкретним завданням роботи. Так, у загальному вигляді систематизація підходів до визначення тексту акцентує різні

його аспекти: соціально-історичний, соціально-психологічний, лінгвістичний, функціонально-стилістичний, комунікативний, когнітивний та ін., що відповідно виводить у фокус дослідницької уваги одну чи декілька основних категорій.

У дискурсивному формулюванні більшість названих аспектів дослідження тексту переформатовується з огляду на розуміння тексту як результату мовленнєвої діяльності, яка розглядається у контексті дискурсивної формації, а отже, соціально-історично мотивована; як мовленнєва діяльність розрахована на вплив на свідомість реципієнта; враховує стратегічні компетенції мовця та ін.

Визначення тексту за показниками зв'язності, цілісності, структурованості, завершеності, що уніфіковані лінгвістикою тексту, зорієнтованою переважно на дослідження писемних текстів, наголошують на структурних характеристиках тексту як об'єкта лінгвістичного дослідження. У дискурсивному визначенні тексту як одиниці дискурсу такі характеристики втрачають однобічний вимір, доповнюючись психолого-соціальними, стилістичними, тематичними, просторово-часовими чинниками.

Питання про текст як об'єкт історико-лінгвістичного дослідження спирається на його інваріантні характеристики, проте кожен часовий зріз експлікує властиві для нього загальні ознаки тексту, які можуть бути розглянуті незалежно від конкретних – стилістичних, індивідуальних транспозицій.

Окреслимо коло особливостей текстопобудови, властивих для староукраїнської мови другої половини XVI – першої половини XVII ст.

Для цього періоду експлікація тексту ґрунтується на урахуванні: 1) спеціального маркування зв'язності у висловлюванні чи між висловлюваннями у тексті; 2) типологічно зумовленого словопорядку, що характеризується кінцевою дієслівною позицією, а також синтагматичним розривом граматично зв'язаних слів; 3) естетичною моделлю, яка для цього періоду слугує своєрідним еталоном книжного синтаксису. У цьому разі констатація збільшення довжини речення, що передусім визначає ускладнення його структури, розширення парантез, доцільно спроектувати на відображення способу думання і його висловлення; 4) специфічних для текстів цього часу конструкцій із подвійними відмінками, а також експлікації можливостей колишнього активного аппозитивного дієприкметника виконувати предикативні функції, що проявляється у сурядному, підрядному введенні дієприслівника у структуру речення-висловлювання та ін. У цьому разі варіативність увиразнює контамінаційність конструкцій, в яких позначилися різні впливи і структурні зміни на їх основі.

Знання закономірностей текстопобудови також враховує і глосування (на полі текстового документа), що містить різного плану інформацію (про мікротему, про оцінку, добір слова та ін.), яка становить із текстом смислову цілісність, проте виходить за межі власне тексту в його традиційному розумінні.

Розглянемо окремі з перелічених особливостей. Особливістю синтаксису староукраїнської мови є те, що речення як одиниця тексту, крім основної інформації, містить у згорнутому вигляді частину додаткової. Остання інформує залежно від комунікативного призначення речення про різні ознаки його центру. Для суцільного зв'язку речень у тексті частина цих ознак може відтворюватися з попереднього речення, змінюючи при цьому своє функціональне навантаження. Орієнтація на події попередньої структури, редукція якої є вихідним пунктом наступного речення,

приводить до розбудови речення, збільшення його довжини. Цим досягається тісніший зв'язок із попереднім викладом, створюється враження монолітності тексту.

У ролі такого текстотвірного засобу у староукраїнських пам'ятках виступають дієприслівники з залежними словами чи без них: *Якоє хто ко(ж)дый з насъ начиніє своє сѣбе самого ѡ(т)даєть Бг̃у<,> в тоє в(ъ)кладає(т) талан(ъ)ты ласки свои Бг̃<.> если малое начиніє подамо ему<,> малый талантъ прїмє(м). А прїимуючи кождый з насъ талан(ъ)ты<,> повинє(н) єсть в(ъ)давати торжнико(м)* (Отпис, 684).

У цих реченнях дієприслівники є згорнутими позиціями дієслів попередніх речень, а тому змінюється їх функціональне навантаження: дієслово виступає ремою речення, а дієприслівник – темою наступного речення. Орієнтовані на попередній виклад подій, дієприслівники, як правило, розташовуються у стійкій препозиції щодо дієслова-присудка. Позиція дієприслівника щодо інших слів у реченні визначається їх роллю в інформативній структурі речення. Частіше дієприслівники зближуються зі словами на позначення підмета, утворюючи тематичну групу. У цьому разі дієприслівники виконують функцію зв'язки двох рем суміжних речень тексту, скріплення, завдяки якому відбувається рух рем у тексті. У процесі згортання форма вираження зазнає найбільших змін, тому лексичне значення дієслова зберігається, а формально-синтаксичні характеристики перебудовуються. Це виявляється в тому, що згорнута форма не може організовувати речення, а тому дієприслівники називають таку проміжну дію, яка позначає перебіг дій основних предикатів у межах одного чи кількох речень: *Хто та(м) такъ высоко вступилъ<,> и локътемъ або мѣрою купє(ц)кою змѣри(л)<,> и змѣривши позна(л) досконале* (Лец., 19). Завдяки цій властивості дієприслівники виступають важливим текстотвірним засобом, який забезпечує безперервність розповіді: *Прє тож(ъ) Каллисть... поученіємъ своѣмъ ѡбѣснилъ<,> ижъ латво можетъ кождый дороги нб(с)ныѣ вырозумѣти<,> вырозумѣвши<,> добрости Бо(з)ско(ѣ) научити<,> научивши<,> злых(ъ) людей в(ъ) добрыхъ перемѣнити* (ЄУ1637, 26).

Певна річ, без відповідних засобів неможливо побудувати зв'язний текст, проте з часом можуть відбуватися зміни, які ведуть до їх компресії. Спробуємо визначити роль окремих семантико-функціональних груп слів у структурі тексту.

Зокрема більш тісний зв'язок висловлювань чи їх частин у давньому тексті досягається за допомогою слів на позначення сприйняття (зорового, слухового), мовлення, переміщення у просторі, руху.

Функціональна особливість таких слів (частіше – вторинних предикатів) на позначення сприйняття полягає в тому, що вони називають таку проміжну дію чи стан, які пов'язані з попереднім викладом, що мотивує здійснення наступної дії і тим самим забезпечує безперервність розгортання текстової тканини. У такий спосіб вони виступають текстотвірними засобами, що забезпечують високий ступінь зв'язності тексту. За встановленням хронологічної послідовності між діями ці засоби можна зіставити з використанням часових маркерів, що виконують аналогічну функцію у структурі висловлювання.

Слова зі значенням руху, переміщення у просторі, які використовуються після дієслів просторового руху, є своєрідними символами просторово-часової дистанції,

що вимірює процес переміщення і одночасно розділяє події послідовного ряду в часі. *Пришьдьши (пришьдь)* – це синкрета, що поєднує в собі просторово-часове значення. Вторинні предикати, що називають зовнішні ознаки стану суб'єктів чи об'єктів – їх жести, міміку, пози (*вставъши, легъши, падъши*). Функціональна своєрідність вторинних предикатів зі значенням сприйняття (зорового, слухового) полягає в тому, що вони називають проміжну дію, яка зумовлює дію первинного дієслова-присудка. Це найактивніша група слів, тому що характеризується можливістю сполучатися з дієсловами різних семантичних груп. Вказівку на згорнуту інформацію, відому з попереднього речення чи його частини, часто містять узагальнювальні слова, які входять їх до валентних позицій: *А Изасла(в), хотячи(с) по(м)сти(т) старо(й) неприя(з)ни, по(д)несль во(й)ну на сна володимѣрово(з)[о]. то слышачи, галичанѣ зобрали тѣ(ж) во(й)ско немалоѣ* (Кр., 184б).

Чисельність таких форм для встановлення хронологічної послідовності між діями можна зіставити з використанням прислівникових слів із часовим значенням (тоді), які виконують у структурі тексту аналогічну функцію.

Інша група слів має значення руху, переміщення в просторі: *Іако(в), тѣ(ж) патрия(р)ха<,> гды шшо(л) на пуцу<,> а идучи, гды за(с)нуль, обачи(л) драбину уфун(ъ)дованую<,> на зѣ(м)ли, которое конѣ(ц) а(ж) неба дотыка(л)ся<,> а агѣли па(н)скиѣ то сходили, то всходили* (Зб., 151). Виступаючи своєрідним символом просторово-часової дистанції, він вимірює процес переміщення і водночас розділяє події послідовного ряду в часі. Позначення процесу переміщення у просторі вказує на найтривалішу дію, інші дії є точковими, супровідними рухові. Слово “идучи” поєднує в собі просторово-часове значення. Його семантичними еквівалентами можуть бути прислівники місця “там” і часу “тоді”: *А в томъ набравши з(ъ) собою немало охобъ дховны(х)<,> поѣха(л) на соборъ Фѣра(р)скій, а в дорозѣ еще едоучи, об(ъ)явилъ ср(ѣ)ца своего лукав(ъ)ство* (Ліст., 4б).

Відзначимо характерний для староукраїнської мови спосіб вираження модусної частини, до складу якої входить не лише дієслово, але й дієприслівник, як правило, недоконаного виду на позначення мовлення (*мов#чи*). Він слугує обов'язковим маркером уведення чужих слів у текстову тканину, загалом виконуючи роль асемантичного елемента в евіденційній рамці висловлювання. Із погляду текстобудови цього періоду (як і загалом давнього часу) такі конструкції є одним із характерних засобів для більш суцільного зв'язку висловлювань чи їх частин у тексті. За цим критерієм можна зробити висновок, що непряма евіденційність (переповідність) у староукраїнській мові аналізованого періоду тяжіє до аналітичних засобів вираження модусної частини: *Згожаѣтс# и Алфо(н) де Кастро тѣж лати(н)ни(к) мов#чи, згожаѣтс# и Нииколаѣ Цираноус тѣ(ж) римского двору писаръ мов#чи<.> Мнѣго папѣжо(в) нашлос# апостатами (на полі зліва – змѣ(н)никами на Sĭ гла(в) Ма(т)). Ажѣ бымъ болиѣ свѣдѣствѣ не приточаль<,> подо(б)но пам#таѣтъ тотъ синодовый дѣписъ<,> же са(м) одѣнь римскій папѣжъ такъ мовитъ<.>* (Апокр., 110–111).

Наведені структури можливі і в сучасній мові за тієї умови, що зв'язок між частинами тексту виступає менш вираженим формально – набуває згорнутішого вигляду, що дає підстави для проектування тенденцій у мові до аналітизму. У цій

функції використовуються слова обставинного значення, але вищого ступеня абстрагованості.

У науковій лінгвістичній літературі з історії мови зверталася увага на формальні аспекти дослідження речень, зокрема на типологію словопорядку у староукраїнській мові. У дослідженнях відзначається, що “порядок слів актової мови XVI – XVIII ст., при її намаганні до монументальності і принциповому наслідуванні за польським зразком – латинської фразної структури, відбиває виразний нахил до закінчення великих фразних виразів (речень) дієсловами в особових формах та інфінітивами” [6:450]. Наслідування латино-польських зразків підтримувалося не тільки соціально-історичними і культурними чинниками, а й мовними, зокрема перекладами з польської мови. Загалом, звичайним є співіснування обох типів словопорядку – традиційного, греко- візантійського, що передбачає позицію дієслова після підмета, і нового, латино-польського, що зумовлює кінцеву позицію дієслова в реченні.

Особлива роль дієслова в утворенні речень виражається в тому, що, розташовуючись в абсолютному кінці, воно залишає позаду менш важливі для змісту речення елементи. Наведені конструкції відтворюють схему структури за ієрархією предикатів, їх роллю і важливістю в побудові речень: *Надґяю <(>мови(т) Паве(л)< > єстєсмо збавлены, та# бовґ(м) та#, якобы нґякій ланьцоухъ зє золота, з нѣа споущоный<, > тамъ нашоу переводить дйюу, помалу на высокость ошоу пот#гаючи тыхъ<, > которые с# мо(ц)но его дер(ь)жатъ* (Лік., 6). Таким чином, речення зі зворотами побудовані за ієрархічним принципом важливості інформації. Принцип розташування сегментів тексту залежно від зростання кількості інформації пов’язане з розвитком функціональної перспективи речення. Кінцева позиція дієслова в реченні увиразнювала рему.

У цьому контексті доводиться визначати питання про типологічну характеристику словопорядку як характеристику, що переноситься на інший мовний ґрунт і продовжує функціонувати у тому ж значення, як і в мові-джерелі, або ж стати на позицію транспонування такого словопорядку з акцентуванням на суб’єктивному порядку слів. Відповідь на це питання переноситься у площину конкретного тексту, його мотивації жанрово-стильовими характеристиками писемних пам’яток, індивідуальними акцентами та ін.

Початкові і кінцеві позиції дієслів були основними типами порядку слів у праслов’янській мові [7:27]. При такому словопорядку зростала вага теми, яка зменшувалася із закріпленням дієслова-присудка на другому місці. Питання про виникнення і поширення порядку слів із дієсловом посередині є ще не зовсім з’ясованим. Спочатку такі речення були маловживаними, але поступово набули рівноправного статусу поряд із двома попередніми. Переміщення дієслова з кінцевої позиції на другу і семантична та фонетична редукція флексії приводять до виникнення рамкової конструкції в німецькій мові [8:77-83], проникнення її у слов’янську (серболужицьку) мову пов’язане з особливостями зникнення форм аориста й імперфекта і перебудовою перфекта [9:253].

Звичайно, не може бути єдиного джерела тлумачення причин тих чи інших синтаксичних змін, які пов’язані із впливом книжної традиції та класичних моделей на розвиток речення. У певних випадках свобода словопорядку залежить від

наявності в мові більших можливостей узгодження, і, відповідно, якщо таких ресурсів у мові менше, то суворішим є порядок слів, і тим сильніше синтаксично зв'язані слова тяжіють одне до одного.

Як показують результати дослідження, крім можливого словорозташування за латино-польським зразком, спостерігаються контамінаційні поєднання традиційного і порівняно нового, типологічно зумовленого словопорядку, що дозволяє визначати межі варіювання за цією ознакою. Зокрема, місце дієприслівників частково зумовлюється їх видовою характеристикою і поширеністю утворюваного ними звороту. Так, дієприслівники доконаного виду позначають результативну, неповторювану, одиничну дію, що передують дієслівній, і розташовуються в препозиції до дієслова: *За чи(м) Бѣ пра(в)ды забыв(ъ)ши<,> и дарова(н)ныхъ ему ѡ(т) не(з)[о] даровъ<,> яко не(т)лѣнї#,<,> благо(л)нї#,<,> и оустави(ч)но(з)[о] прагне(н)# знати и хвалити Бѣ<,> яко створи(т)л# своего позбыв(ъ)ши<:>, оуда(л)с# на зло(ст)в(ъ)шєл#кую* (Ор., 1866).

Висновки та подальші перспективи досліджень. Особливості текстопобудови у староукраїнській літературній мові другої половини XVI – першої половини XVII ст. визначають ряд характеристик, успадкованих із попереднього періоду (контаміновані книжні конструкції, спеціальні засоби зв'язності висловлювань чи їх частин) і зумовлених латино-польським впливом особливо з другої половини XVI ст. (більшою мірою це виявилось у плані словопорядку). Визначені інваріантні характеристики дають можливість врахувати ці особливості тексту як об'єкта історико-мовного дослідження. Текстосентричний принцип аналізу проводиться з урахуванням загальних закономірностей текстопобудови у визначений історичний період, а також можливостей їх варіювання в конкретному тексті, мотивації широкою соціокультурною ситуацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Структура* и объем предложения и словосочетания в индоевропейских языках. Сб. ст. / Под ред. В.Г. Адмони. – Л.: Наука, 1981. – 294с. 2. *Рылов С.А.* Средняя длина простого высказывания в истории русского языка (на материале художественно-повествовательных и деловых текстов XII – XXвв.) // *Эволюция и предистория русского языкового строя. Взаимодействие лексики и грамматики.* – Горький, 1984. – С. 30-39. 3. *Булаховський Л.А.* Вибрані праці: В 5-ти т. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 2. – 631 с. 4. *Бирнбаум Х.* Праславянский язык: достижения и проблемы в его реконструкции: Пер с. англ. – М.: Прогресс, 1987. – 511 с. 5. *Дресслер В.* К вопросу о реконструкции индоевропейского синтаксиса // *Новое в зарубежной лингвистике.* – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 21. – С. 409-432. 6. *Булаховський Л.А.* Вибрані праці: В 5-ти т. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 2. – 631с. 7. *Барридж К.* Изменения в синтаксисе германских языков: некоторые аспекты языковых изменений в германистике // *РЖ.* – Сер.6. “Языкознание. Зарубежная литература”. – М.: ИНИОН РАН, 1994. – № 2. – С. 27-30. 8. *Боголюбов М.Д.* О происхождении рамочной конструкции в немецком языке // *Вопросы языкознания.* – 1962. – № 4. – С. 77-83. 9. *Михалк Ф.* О причинах широкого распространения рамочной конструкции в серболужицком языке // *Грамматическое описание славянских языков: Концепции и методы.* – М.: Наука, 1974. – С.250-254.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. (*Отпис*) – *W(m)писъ<,>* на листъ<,>... ѡ(т)ца Іпатїа Володимє(р)ского і Берестейского єп(с)па<,>... клирика<,> цркви ѡстро(з)скои, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш.Кир.824. 2. (*Лец.*) – *Образъ вѣчно(с)ті<,>* або о(у)важан<,> о вѣчности<:> Поданые наяснѣ(й)ши(м) кнжато(м) Баварскимъ<,> презъ Іеремию Дрекелина єзуиту<,> Потомъ з латинского на полскій языкъ а теперъ на рускій переложены(й)” у перекладі ченця Варсонофія Лецевича, 1645. – Рукоп. ЦНБВ, Ш.184П/152. 3. *ЄУ 1637*) – *Євангелїє* учительне, 1637. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш.Кир. 25. 4. (*Кр.*) – *Кройника* Матфея Стрийковського, кінець XVI ст. – Рукоп. ЦНБВ України, Ш.VIII-(Лаз 48). 5. (*Зб.*) – *Збірка* казань, XVII ст. – Рукоп. ЦНБВ, Ш.287(44)П. 6. (*Ліст.*) – *Історїа в Листрикійскомъ<,>* то єсть<,> в разбойническомъ<,> Ферарскомъ або Флорен(ъ)ско(м) синодѣ<,> в(ъ)коротцѣ правдивє списана#, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш. Кир. 824. 7. (*Апокр.*) – *Філает* Христофор. Апокрисис, Острог, 1598. – Ст.-др. ЦНБВ. – Ш.Кир.824. 8. (*Лік.*) – *Лекарство* на оспалый умысл чловечий, Острог, 1607. – Ст.-др. ЦНБВ, Ш.Кир.794. 9. (*Ор.*) – *Різдвяна* та Великодня шкільні орації-промови, 1618. – Рукоп. ЦНБВ, Ш.169П(46).

СПОСОБИ РОЗКРИТТЯ ЗМІСТУ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ: АТРИБУТИ-СЕМИ Й АТРИБУТИ-АСОЦІАТИ (на матеріалі трагедій Шекспіра)

У фокус когнітивних досліджень семантики художнього тексту (див. праці Д. Фрімена, М. Фрімен, В.А. Кухаренко, О.П. Воробйової, І.М. Колегаєвої, Л.І. Белехової, О.М. Кагановської та ін.) потрапили концепти, що характеризують авторський вибір концептуальних пріоритетів і формують індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника. У когнітивних дослідженнях художньої семантики концепти розглядаються як одиниці поетичної картини світу автора, які матеріалізуються в художньому тексті образними засобами вираження, обумовленими творчим задумом творця [1]; досліджуються способи вербалізації концептів у художньому творі, їхня динаміка в поетичній концептосфері, смислова структура концептів тощо [2].

Мета цієї статті – розкрити зміст художніх концептів, вербалізованих у трагедіях Шекспіра, шляхом виокремлення в їхній структурі смислових атрибутів як елементів смислу. Зазначена мета зумовлює вирішення таких завдань: 1) дати тлумачення смислової структури художнього концепту та встановити її компоненти – смислові атрибути; 2) описати процедури виявлення смислових атрибутів у структурі художнього концепту та розмежувати їхні типи – атрибути-семи й атрибути-асоціати; 3) представити зміст художнього концепту у структурованому вигляді.

У сучасних дослідженнях з когнітивної лінгвістики (див. праці О.С. Кубрякової, Н.Д. Арутюнової, А.П. Бабушкіна, О.О. Селіванової, В.М. Телії, Р.М. Фрумкіної) та лінгвокультурології (див. праці А. Вежбицької, С.Г. Воркачова, В.І. Карасика, В.А. Маслової, Г.Г. Слишкіна, Ю.С. Степанова) наголошується на складній багатовимірній і багатокомпонентній структурі концептів. Художні концепти (термін уведено С.А. Аскольдовим [3]) також мають багатокомпонентну структуру, котра може бути виявлена в результаті аналізу мовних засобів репрезентації концепту [1; 2]. Художні концепти, ідентифіковані у трагедіях Шекспіра із застосуванням методики поетико-когнітивного аналізу [4; 5:23-37], також є багатовимірними утвореннями. Структурна організація художніх концептів у трагедіях Шекспіра, розглянута у вертикальному і горизонтальному зрізах, є ієрархічною системою мікросистем, кожна з яких має складну структуру [6]. Ієрархічні шари концепту (вертикальний зріз) – предметно-почуттєвий, образно-асоціативний і смисловий – виділяються з урахуванням ступеня абстракції тих знань, які структуруються в концепті.

Смисловий шар – найвищий рівень абстракції в системі художнього концепту. Тут зміст художнього концепту розкривається через його **смислові атрибути**, отримані шляхом семантико-асоціативного осмислення концептуальних метафор, що складають підґрунтя словесних поетичних

образів у контекстах трагічного, і необразної лексики, яка, за спостереженням О.П. Воробйової [7:19], є переважно сенсорною й епістемічною, а також компонентного аналізу словникового значення вербальних репрезентантів концептів-релятивів у складі зазначених концептуальних метафор (рис. 1).

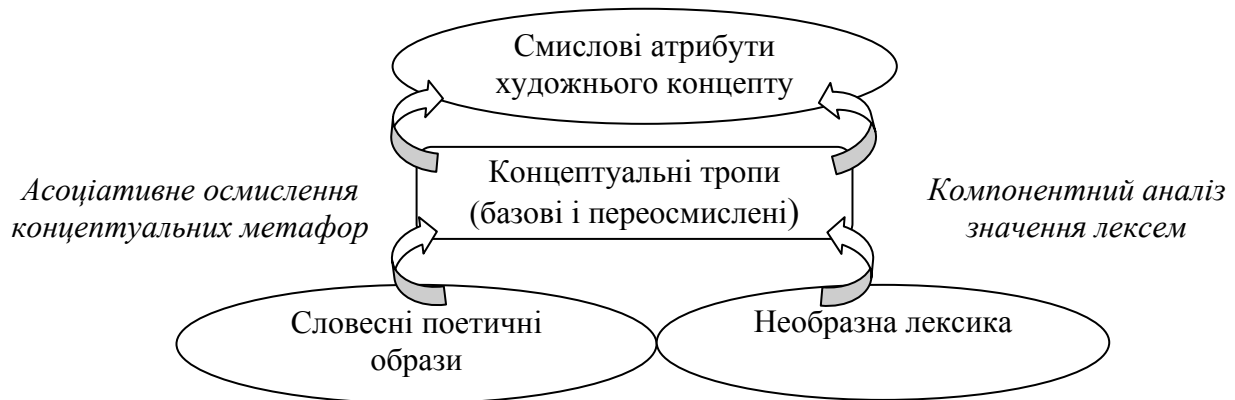

Рис. 1. Етапи розкриття змісту художнього концепту через його смислові атрибути

Наприклад, СМЕРТЬ Є ПОЖИРАЧ (DEATH IS A DEVOURER): “ROMEO. *Thou detestable maw, thou womb of death, / Gorg'd with the dearest morsel of the earth, / Thus I enforce thy rotten jaws to open, / And in despite I'll cram thee with more food*” [Rom:136]. Компонентний аналіз семантичної структури лексем *devourer* і “пожирач” уможливорює визначення таких смислових атрибутів, як: *всеїдність, жадібність, ненажерливість, знищення, поглинання, згубність*. Їх асоціативне осмислення уможливорює появу інших смислових атрибутів у структурі художнього концепту СМЕРТЬ, наприклад, *ворожості*.

Смислові атрибути є результатом семантико-асоціативного аналізу як кожного компонента складної концептуальної метафоричної схеми (наприклад, LIFE IS A MORTAL BONDAGE – ЖИТТЯ Є ТЛІННИЙ ВУЗОЛ на рис. 2), так і асоціативного осмислення всієї метафори як єдиного цілого.

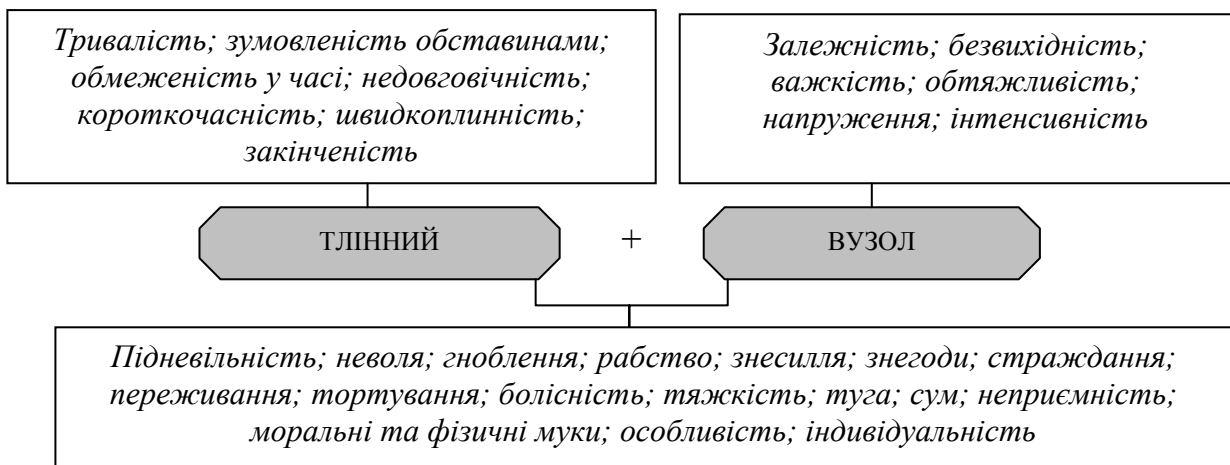

Рис. 2. Розподіл смислових атрибутів між компонентами складної концептуальної метафоричної схеми

Процес виникнення смислових атрибутів виявляється складним і багаторівневим, оскільки при осмисленні концептуальних метафор, як базових, так і поетично переосмислених, ми орієнтуємося на *мовну систему, індивідуальну систему* конкретного тексту й *асоціативні норми* як існуючий у наївно-мовній картині світу інваріант потенційної середньостатистичної реакції читача (інтерпретатора). Аналіз концептуальних метафор з метою виявлення смислових атрибутів художніх концептів відбувається за двома критеріями, *семантичним і асоціативним*, які відрізняються один від одного різним ступенем суб'єктивності/об'єктивності. Враховуючи різні критерії визначення смислових атрибутів (семантичний чи асоціативний), розрізняємо **атрибути-семи** й **атрибути-асоціати**, які можуть бути первинними і вторинними; останні, своєю чергою, підрозділяються на парадигматичні та синтагматичні (рис. 3).

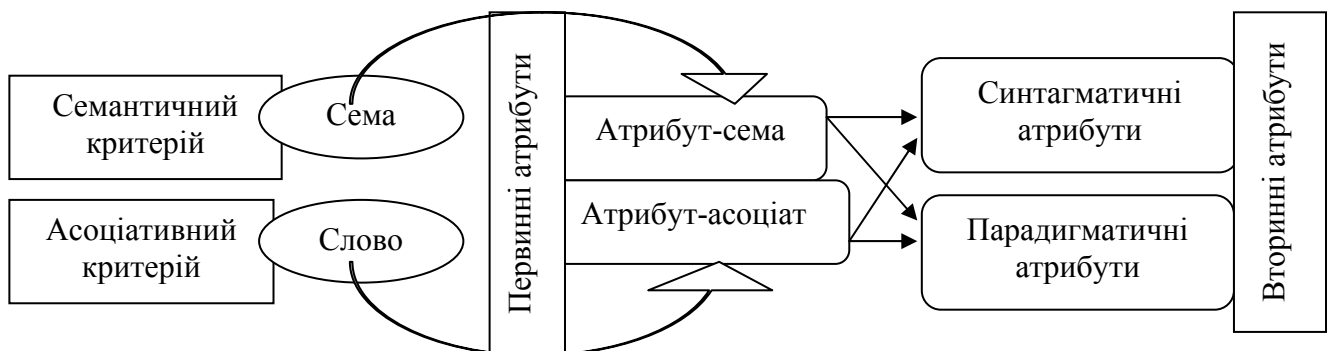

Рис. 3. Визначення смислових атрибутів художніх концептів за семантичним та асоціативним критеріями

Семантичний критерій є більш об'єктивною підставою для виокремлення смислових атрибутів, оскільки він базується на аналізі семантичної структури мовних репрезентантів концептів-релятів і тлумаченні її семантичних компонентів – сем. Семантичний критерій дозволяє визначити **первинні** смислові атрибути, які вербально матеріалізовані в семній структурі лексикалізованого концепту. Такі смислові атрибути, отримані за семантичним критерієм, назовемо **атрибутами-семами**, оскільки вони корелюють (репрезентовані чи семантично співвідносяться) з відповідними семами в семантиці слова, що вербально позначає концепт-релят. Наприклад, першим значенням у семантичній структурі слова “тлінний” одного з компонентів концептуальної схеми LIFE IS A MORTAL BONDAGE (ЖИТТЯ Є ТЛІННИЙ ВУЗОЛ), є: “який піддається тлінню, руйнуванню; тимчасовий, минуший” [ВТССУМ:1251]. Тлумачення цих сем, наприклад, “минуший – який швидко минає, недовговічний; якому притаманна недовговічність” [там само:525], уможлиблює виділення первинних смислових атрибутів-сем *швидкоплинність, недовговічність* (див. рис. 2).

Інші смислові атрибути – *тривалість, обмеженість у часі, зумовленість обставинами, короткочасність, закінченість*, які назовемо **вторинними атрибутами-семами**, – виявлено шляхом осмислення первинних атрибутів-сем. Логіку смислового розвитку первинних атрибутів-сем *швидкоплинність і недовговічність* при виділенні зазначених вторинних атрибутів-сем можна подати у вигляді такого ланцюга: все триває (*тривалість*), проте є обмеженим у часі (*обмеженість у часі*), тобто колись закінчується (*закінченість*); таким чином є

недовговічним (*недовговічність*), короткочасним (*короткочасність*) і швидкоплинним (*швидкоплинність*) залежно від обставин (*зумовленість обставинами*). Графічно ці етапи смислового розвитку показано на рис. 4.

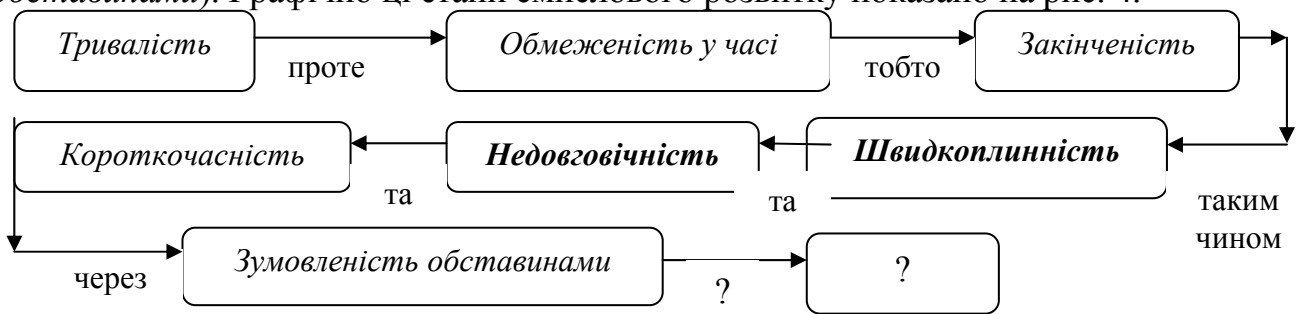

Рис. 4. Ланцюг смислового розвитку первинних атрибутів-сем з метою отримання вторинних атрибутів-сем

Отже, процес визначення первинних і вторинних атрибутів-сем є двоетапним: перший етап – аналіз семантичної структури слова, що є мовним вираженням концепту-релята, з метою виявлення сем, які б репрезентували первинні атрибути-семи; другий – осмислення первинних атрибутів-сем, їх логічний розвиток і “добудовування” вторинних атрибутів-сем. Як і первинні, вторинні атрибути-семи орієнтовані на систему мови. Вони корелюють з окремим компонентом у семантичній структурі слова (вербального репрезентанта концепту-релята), тобто семою. Семи як компоненти семантичної структури лексикалізованого концепту, як відзначалося вище, є *об’єктивною* підставою для виокремлення смислових атрибутів. Вторинні атрибути-семи виявляються через смисловий розвиток первинних атрибутів-сем по лінії синтагматики та парадигматики.

Синтагматичні вторинні атрибути-семи “добудовуються” шляхом встановлення семантичного зв’язку з первинним атрибутом-семою. Конкретні види семантичних зв’язків досить різноманітні: причина – наслідок, процес – результат, ознака – річ, частина – ціле або ціле – частина тощо. Так, у наведеному прикладі атрибутів-сем концепту-релята А MORTAL BONDAGE (ТЛІННИЙ ВУЗОЛ) (див. рис. 2) між первинним атрибутом-семою *швидкоплинність* і вторинним атрибутом-семою *зумовленість обставинами* – причиново-наслідкові відношення (“швидкоплинність, тому що зумовленість обставинами”).

Парадигматичні вторинні атрибути-семи є також результатом смислового розвитку первинного атрибута-семи. Вони виявляються тільки на основі відповідності, що задається узусом. В узуальній лексичній системі слова групуються на основі їх зіставлення (подібності-протилежності) в різного роду об’єднання парадигматичного типу: антонімічні пари, синонімічні ряди, групи омонімів, паронімів, гіперо-гіпонімів, лексико-семантичні і тематичні групи, лексико-семантичні поля тощо. Спільність семантичної ознаки може бути різною і залежить від класу сем: категоріальних і диференціальних (потенційних). На цій підставі виділяємо парадигматичні атрибути-синоніми, атрибути-антоніми, атрибути-гіпоніми. Так, серед зазначених атрибутів-сем концепту-релята А MORTAL BONDAGE (див. рис. 2) первинні атрибути-семи *швидкоплинність* і *недовговічність* утворюють синонімічний ряд з парадигматичними атрибутами-синонімами *короткочасність* та *обмеженість у часі*.

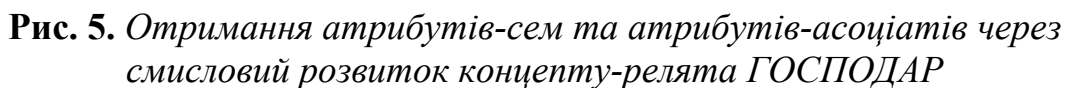
Асоціативний критерій, за яким відбувається виокремлення смислових атрибутів художніх концептів, зумовлюється постійною готовністю і здатністю кожної мовної особистості до асоціювання на підставі законів людського мислення. Асоціації співвідносяться з енциклопедичним знанням про світ. На думку Р.М. Фрумкіної, “асоціативний зв'язок визначається культурою у всьому її різноманітті – всіма знаннями, досвідом, у тому числі почуттєвим досвідом, у якому ми не віддаємо собі звіту” [8:17].

Смислові атрибути, виявлені за асоціативним критерієм, назовемо **атрибутами-асоціатами**. Такі атрибути не тотожні з компонентами семантичної структури (семами) лексикалізованого концепту, але виникають, “добудовуються” у процесі їх асоціативного осмислення. Оскільки визначення атрибутів-асоціатів є більш *суб’єктивним*, ніж атрибутів-сем, інвентар смислових атрибутів-асоціатів у змісті художнього концепту не є остаточним. Він може варіюватися за рахунок додавання інших змістових характеристик концепту, породжених новими асоціаціями та життєвим досвідом інтерпретатора. Наприклад, в оказіональній концептуальній метафорі A GRAVE IS ETERNAL HOME (МОГИЛА Є ВІЧНИЙ ДІМ) смислові атрибути виділено не тільки на основі словникових тлумачень лексичних одиниць, що слугують для позначення концепту-релята ETERNAL HOME, – *вічність, безстроковість, нескінченність, приреченість* (атрибути-семи), а й у результаті асоціацій, що викликає саме слово “могила” – “яма для поховання померлого” [ВТССУМ:535], яке вербалізує концепт-референт A GRAVE, – *темрява, відсутність світла, холод, нерухомість, відчуття самотності, порожнечі, безнадії*. Але цей ряд атрибутів-асоціатів може бути доповнений новими асоціаціями чи змінений на інші залежно від суб’єктивного сприйняття та фонового знання читача/інтерпретатора.

Атрибути-асоціати можуть стимулюватися: а) вербальним позначенням концепту-релята (окремим словом); б) концептуальною метафорою (сполученням слів). Такі атрибути-асоціати назовемо **первинними**, оскільки вони виникають внаслідок читачьких асоціацій як перша реакція на слово-стимул (лексикалізований концепт). Слова-стимули можуть задавати певний напрямок асоціацій: слово-стимул може бути узагальнюючим, що вбирає в себе “частини”, деталі, фрагменти, котрі називаються первинними атрибутами-асоціатами; або, навпаки, атрибути-асоціати можуть позначати більш ємні поняття.

Смисловий розвиток первинних атрибутів-асоціатів відбувається, як і первинних атрибутів-сем, по лінії синтагматики та парадигматики, що уможливорює появу **вторинних** (синтагматичних і парадигматичних) **атрибутів-асоціатів**. Розглянемо механізм виявлення вторинних атрибутів-асоціатів на прикладі художнього концепту ДОЛЯ, отриманих шляхом осмислення компонентів концептуальної метафори FORTUNE IS A MASTER (ДОЛЯ Є ГОСПОДАР): *владність, панування, керівництво, індивідуальність, особливість, неконтрольованість, норовливість, непередбачуваність, неясність, невідомість, залежність людини, підневільність людини, неволя, тривалість, зумовленість обставинами, обмеженість у часі, недовговічність, зникнення, закінченість* (рис. 5). Компонентами семантичної структури слова “господар”, що вербалізує концепт-релят ГОСПОДАР, є “той, хто займається господарством, хто веде господарство; те саме, що власник; повновладний розпорядник; глава сім’ї, господарства” [ВТССУМ:193]. Друге і третє значення корелює з первинними атрибутами-семами

Залежність людини; неволя;
підневільність людини

1. Компоненти семантичної структури лексики “господар”
2. Первинні атрибути-семи
3. Вторинні атрибути-семи (синтагматичні та парадигматичні)
4. Первинні атрибути-асоціати
5. Вторинні синтагматичні атрибути-асоціати
6. Вторинні парадигматичні атрибути-асоціати

372

первинного атрибута-асоціата *неконтрольованість*: оскільки господаря ніхто не контролює (*неконтрольованість*), він є норовливим (*норовливість*) і непередбачуваним (*непередбачуваність*), що призводить до неясності (*неясність*) і невідомості (*невідомість*), які тривають певний час (*тривалість*), проте обмежені у часі (*обмеженість у часі*), оскільки зумовлені обставинами (*зумовленість обставинами*), тому недовговічні (*недовговічність*), що спричиняє закінченість (*закінченість*) і зникнення (*зникнення*). Серед вторинних атрибутів-асоціатів – дві групи парадигматичних атрибутів-синонімів (*норовливість*, *непередбачуваність* і *неясність*, *невідомість*) і одна група атрибутів-гіпонімів (*закінченість*, *зникнення*), решта атрибутів-асоціатів – синтагматичні, пов'язані різними типами семантичного зв'язку.

Смислові атрибути-семи й атрибути-асоціати одного художнього концепту, отримані в результаті семантико-асоціативного аналізу компонентів базових і поетично переосмислених концептуальних метафор, утворюють **багаторівневу структуровану сітку**, вузли якої (смислові атрибути) пов'язані між собою зв'язками різних рівнів. Серед них розрізняємо такі: експліцитні зв'язки; імпліцитні зв'язки; потенційні (первинні і вторинні) зв'язки.

Експліцитні – зв'язки першого рівня – встановлюються між мовним репрезентантом концепту і смисловими *атрибути-семами*. Такі зв'язки, наприклад, поєднують слово-стимул “вогонь”, що вербалізує концепт-релят FIRE (ВОГОНЬ) у базовій концептуальній метафорі LOVE IS FIRE (КОХАННЯ Є ВОГОНЬ), та атрибути-семи *палкість* і *світло* (рис. 6).

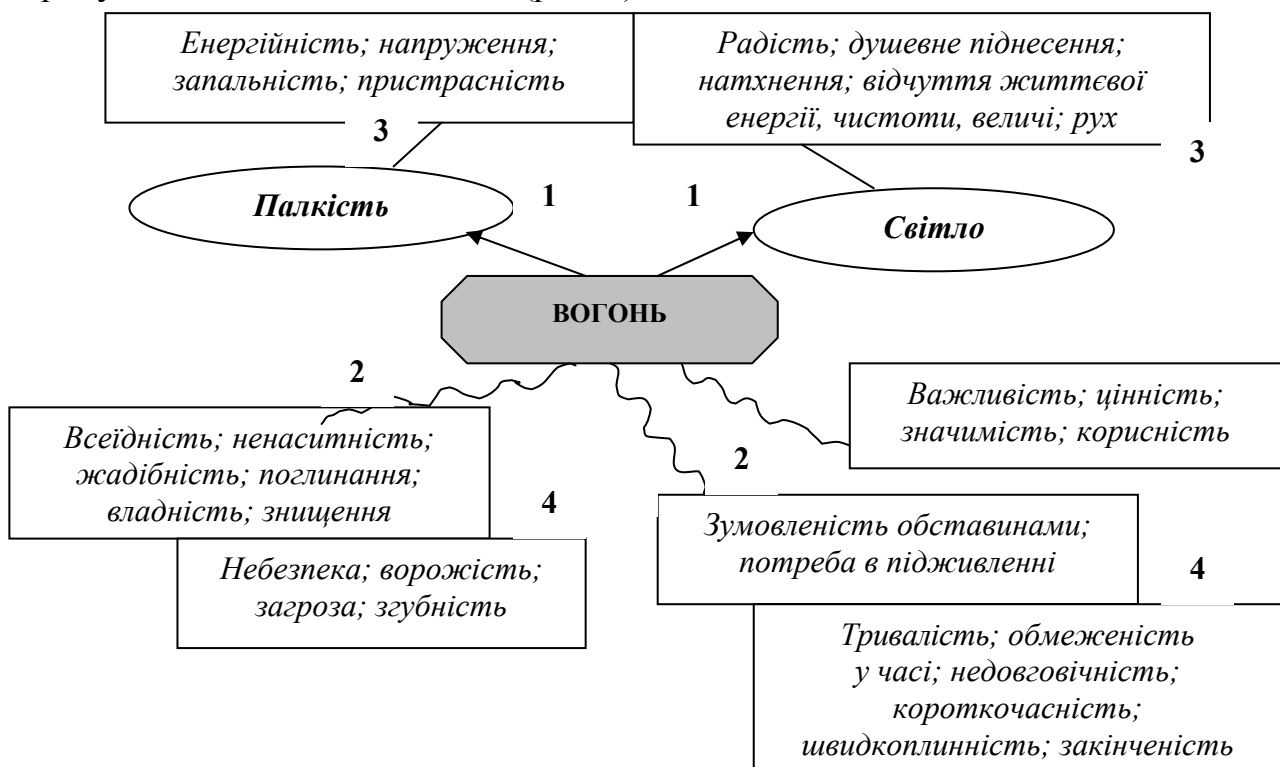

Рис. 6. Різномірні смислові зв'язки між атрибутами-семами й атрибутами-асоціатами

1. Перший рівень – експліцитні зв'язки
2. Другий рівень – імпліцитні зв'язки
3. Третій рівень – первинні потенційні зв'язки
4. Четвертий рівень – вторинні потенційні зв'язки

Імпліцитні зв'язки (другий рівень) існують між мовним репрезентантом концепту та атрибутами-асоціатами, наприклад, між словом “вогонь” і трьома групами атрибутів-асоціатів, а саме: (1) *всеїдність, ненаситність, жадібність, поглинання, владність, знищення*; (2) *важливість, значимість, цінність, корисність* і (3) *зумовленість обставинами, потреба в підживленні*.

Первинні потенційні зв'язки (третій рівень асоціацій) встановлюються між атрибутами-семами й атрибутами-асоціатами, як, наприклад, між атрибутом-семою *палкість* та атрибутами-асоціатами *енергійність, напруження, запальність, пристрастність*, а також між *світло* та *радість, душевне піднесення, натхнення, відчуття життєвої енергії, рух*.

Вторинні потенційні зв'язки – четвертий рівень зв'язків, які поєднують атрибути-асоціати між собою. У розглянутому вище прикладі такі зв'язки існують між двома групами атрибутів-асоціатів: (1) *всеїдність, ненаситність, жадібність, поглинання, владність, знищення та небезпека, ворожість, загроза, згубність*, а також між (2) *зумовленість обставинами, потреба в підживленні та тривалість, обмеженість у часі, недовговічність, короткочасність, швидкоплинність, закінченість*.

Зазначені типи зв'язків (експліцитні, імпліцитні, первинні потенційні і вторинні потенційні) поєднують між собою атрибути-семи й атрибути-асоціати, виявлені шляхом семантико-асоціативного осмислення компонентів будь-якої концептуальної метафори, у мікрогрупі, які розрізняються залежно від типу семантичного зв'язку між смисловими атрибутами: парадигматичного (ряди атрибутів-синонімів, пари атрибутів-антонімів, ряди атрибутів-гіпонімів) чи синтагматичного (пари смислових атрибутів, між якими встановлюються відношення причини та наслідку, процесу та результату, частини та цілого).

ЛІТЕРАТУРА

1. *Поэтическая картина мира: слово и концепт в лирике серебряного века*: Мат-лы VII Всерос. науч.-практ. семинара (27 апреля 2004 г.) / Под ред. Н.С. Болотновой. – Томск: Изд-во Томск. гос. пед. ун-та, 2004.
2. *Художественный текст*. Слово. Концепт. Смысл. Мат-лы VIII Всерос. научн. семинара (28 апреля 2006 г.). – Томск: Изд-во Томск. гос. пед. ун-та, 2003.
3. *Аскольдов С.А.* Концепт и слово // *Русская словесность*. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.
4. *Ніконова В.Г.* Художні концепти в трагедіях Шекспіра: методика ідентифікації // *Вісник Черкаськ. нац. ун-ту*. – Серія: “Філологічні науки”. – № 69. – Черкаси, 2005. – С. 47-55.
5. *Ніконова В.Г.* Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра: Монографія. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровськ. ун-ту економіки та права, 2007.
6. *Ніконова В.Г.* Художественный концепт как система систем // *Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. – № 726. – Серія: “Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов”. – Вип. 49. – Харків: Константа, 2006. – С.33-41.
7. *Воробйова О.П.* Когнітивна поетика: здобутки і перспективи // *Вісник Харківськ. нац. ун-ту*. – 2004. – № 635. – С. 18–22.
8. *Фрумкина Р.М.* Цвет, смысл, сходство (аспекты психолингвистического анализа). – М.: Наука, 1984.

ДОВІДНИКИ

ВТССУМ (2001). Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Rom – Shakespeare W. *Romeo and Juliet* // *The Complete Works of William Shakespeare*. – In 12 vol. – N.Y.: The Un-ty Society, 1899. – Vol. 10. – P. 37-145.

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ ЧУТТЄВОЇ СФЕРИ

Актуальність роботи продиктована потребою вивчення тих мовних одиниць, які здатні до розширення свого семантичного матеріалу в різних контекстах, тобто в різних комбінаціях їхньої лексичної й синтаксичної сполучуваності.

Вивчаючи дієслова чуттєвої сфери, звертаємо увагу на те, що певні граматичні моделі актуалізують окремий варіант лексичного значення, тому **метою** зазначеної статті є опис структурних моделей дієслів.

Предметом дослідження є структурні моделі англійських дієслів тематичної групи чуттєвої сфери.

Об'єкт – дієслова чуттєвої сфери сучасної англійської мови.

Матеріалом дослідження є сучасні художні твори англійською мовою, зокрема: B. Cartland “The Lioness and the Lily”, J. Wyndham “The Day of the Triffids”, L. Spencer “The Fulfillment”, L. Sanders “The Case of Lucy Bending”, R. Shepherd “Too Rich Too Thin”, S. Sheldon “The Other Side of Midnight”, V. Holt “The Black Opal”.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше зіставляються конкретні структурно-семантичні моделі дієслів, визначено їх парадигматичні та синтагматичні особливості, а також теоретично обґрунтовано належність сукупності зазначених лексико-семантичних варіантів до певної тематичної групи.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Аналізуючи мовні знаки в семантичному аспекті, не слід забувати, що вони завжди оформлені як певні частини мови, тому будь-яке семантичне дослідження певного мовного об'єкта передбачає також тою чи іншою мірою структурний аналіз.

Постановка завдань: визначити теоретичні основи лінгвістичного моделювання; описати структурні моделі дієслів чуттєвої сфери відповідно до реалізації їх конкретних лексико-семантичних варіантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці відомо декілька найбільш поширених моделей речення: модель членів речення, дистрибутивна модель Фріза, модель безпосередніх складових, трансформаційна модель Хомського [4:110].

Найбільш поширеною є перша модель, тому що на початковому етапі вивчення типової структури речення об'єкт дослідження – це просте поширене речення в його найпростішій ядерній моделі. Представники цього напрямку критично ставляться до поняття глибинної структури речення і вважають, що саме в поверхневій структурі й закладена вся його багатоаспектна сутність, і завдання дослідника міститься в розпізнанні різних сторін речення в поверхневій структурі і в розкритті механізму їх взаємодії. І.П. Линко та Е.Н. Линко [1:81-83] беззаперечно погоджуються з думкою, що виділення особливої глибинної структури не обґрунтовано, тому що смислове значення – узагальнене типове значення – це невід'ємна частина значення самого речення.

Речення, за В.Н. Ярцевою, – це одна з основних граматичних категорій синтаксису, що протиставляються в його системі слову і словосполученню за формами, значеннями та функціями. Речення – це одиниця повідомлення, яка,

будучи створена за навмисно призначеним для цього граматичним зв'язком, має значення предикативності зі своєю власною семантичною структурою, виявляє його в системі формальних змін, характеризується певним комунікативним завданням, що виражається інтонацією та порядком слів [1:3-9]. Саме така традиційна модель взята нами за основу.

Наукові результати. Отже, як вже було зазначено, у цій роботі використовується модель членів речення, яка поширена в більшості нормативних граматики англійської та інших мов [3:102]. За цією моделлю речення аналізується у термінах членів речення, в ньому виділяються головні члени – підмет і присудок – і другорядні – додаток та означення. Для відображення компонентів моделі використовується така літерна символіка: S – підмет, V – присудок, Odir – прямий додаток, Oprep – прийменниковий додаток, Ocompl – складний додаток, Clcompar – підрядне речення порівняння, Clobj – підрядне додаткове речення, Clcond – підрядне умовне речення, Cltime – підрядне речення часу, Clpredic – підрядне присудкове речення, Dmanner – обставина способу дії.

О.С. Ахманова дає два визначення моделі: по-перше – це закономірне розташування послідовностей сегментних елементів у складних мовних одиницях, яке визначається якостями даної мовної структури і яке регулярно відтворюється в мовленні; по-друге, модель – це притаманна даній мові парадигматична схема елементів його структури; символічне зображення цієї схеми, яке є основою моделювання мови, як одного з методів її вивчення [1:277].

Поєднуючись в органічній єдності з іншими методами вивчення мови, моделювання виступає як засіб поглиблення знань прихованих механізмів мовленнєвої діяльності, його руху відносно примітивних моделей до більш змістовних моделей, що повніше розкриває сутність мови. Моделі дослідження призначені для об'єктивного та обґрунтованого вибору понять, якими лінгвісти користуються при викладенні моделі мовленнєвої діяльності. Вони зводять до мінімуму роль суб'єктивного фактора у дослідженні і є, у деякому розумінні, мірилом адекватності моделі мовленнєвої діяльності. Метамоделі представляють систему критеріїв і теоретичних доказів за допомогою яких з декількох альтернативних моделей, що моделюють одне і те ж явище, можна вибрати краще [2:3-9].

Методом суцільної вибірки з художньої літератури (B. Cartland “The Lioness and the Lily”, J. Wyndham “The Day of the Triffids”, L. Spencer “The Fulfillment”, L. Sanders “The Case of Lucy Bending”, R. Shepherd “Too Rich Too Thin”, S. Sheldon “The Other Side of Midnight”, V. Holt “The Black Opal”) нами було встановлене наступне.

1. Дієслово “feel” утворює такі моделі: SV, SVDmanner, SVOdir, SVOdirDmanner, SVOdirOprep, SVClpredic, SVClobj, SVOcompl, складаючи ядро синпарадигми даного дієслова, якщо розглядати синтаксичну парадигму, як структуру, що включає центральні та периферійні елементи. Так, дієслово “feel” в різних значеннях створює ряди моделей, які відрізняються як кількісно так і за складом. В основному значенні, при якому “feel” входить в ЛСГ дієслів, що вивчаються, він представлений син парадигмою, яка складається із 8 моделей. В інших значеннях ряди моделей варіюють від 4-х до 2-х моделей.

Структурні моделі, що утворює дієслово “feel”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SV	знати через відчуття	He doesn't feel it [R.S., 113].
2	SVDmanner	знати через відчуття	She felt obscurely cheated [R.S., 201]. Libby felt equally unsettled [M.T., 155].
3	SVODir	знати через відчуття	She felt her hunger [M.T., 329]. He felt no shame [R.S., 241].
		сприймати через дотик	She felt a need [R.S., 257]. She felt the gun [M.T., 356].
		бути зворушеним, розуміти	The nurse felt the pulse [R.S., 235]. He felt a keen response [R.S., 235].
4	SVODirDmanner	сприймати через дотик	She felt this thing soothingly familiar [R.S., 63]. Libby felt the man slightly awkward [M.T., 143].
5	SVODirOprep	знати через відчуття	He felt the battle within him [M.T., 361]. She felt the bulge of his muscles [R.S., 178].
		знайти щось доторкаючись	He felt the ridges of her corset [M.T., 264]. Libby felt his hand on her neck [M.T., 374].
6	SVCIpredic	знати через відчуття	I felt as if I were betraying him [M.T., 232].
7	SVClobj	вважати	She feels she could think [M.T., 210]. She felt that she knew him [R.S., 214]. He felt he knew that woman [R.S., 367].
8	SVOcompl	знати через відчуття	Gasper felt his nerves bunch up [R.S., 264]. He felt Caroline join him on the bed [M.T., 297]. She felt her face burning [R.S., 113]. Caroline had felt her face filling [R.S., 126].

2. Дієслово “enjoy” може утворювати такі моделі: SV, SVODir. Так, у значеннях “насолюдуватися” та “використовувати” дієслово “enjoy” представлене синпарадигмою, яка складається з двох моделей. У значенні “насолюдуватися” дієслово “enjoy” утворює моделі SV та SVODir, а в значенні “використовувати” – тільки одну модель SVODir.

Таблиця 2

Структурні моделі, що утворює дієслово “enjoy”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SV	насолюдуватися	... she enjoyed [R.S., 60].
2	SVODir	насолюдуватися	She had enjoyed the sea voyage [S.S., 13]. You'll enjoy this hotel [S.S., 175].
		використовувати	Aaron was enjoying every minute [L.S., 103]. Her body had enjoyed sufficient piece [L.S., 205].

3. Дієслово “please” представлено син парадигмою, яка складається із 4-х моделей, а саме: SV, SVODir, SVOprep, SVCIcond. Так, дієслово “please” у значенні “хотіти” створює модель SV, у значенні “подобатись” представлене

моделями SVOdir, SVOprep, SVCIcond, а у значенні “догоджати” дієслово “please” створює модель SVOdir та у значенні “отримувати задоволення” дане дієслово виражається у таких моделях: SVOdir, SVOprep, SVCIcond. Отже, дієслово “please” найчастіше вживається у значенні “подобатись” та “отримувати задоволення”.

Таблиця 3

Структурні моделі, що утворює дієслово “please”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SV	хотіти	So I can come and go as I pleased [R.S., 202].
2	SVOdir	догоджати	They pleased him [L.S., 60]. She didn't please him [B.C., 91].
		подобатись	The house in Brier Road doesn't please Aunt Bee [V.N., 218].
		отримувати задоволення	She was pleased to have a visitor [V.N., 260].
3	SVOprep	отримувати задоволення	She simply was pleased for Larry [S.S., 65]. She was pleased by it [S.S., 357]. Sarah was pleased by it [L.S., 250].
		подобатись	They were pleased with the picture [S.S., 187]. Toby was pleased by this reception [S.S., 207].
4	SVCIcond	отримувати задоволення	I should please if you could come [V.N., 276]. I should please if it were [V.N., 312].
		подобатись	Miss Carson pleased that I remembered [V.N., 313] I pleased that you enjoyed my book [V.N., 311]

4. Дієслово “delight” має два значення: “приносити насолоду” та “захоплюватися” і утворює такі моделі: SV, SVOdir, SVOprep, SVCItime. Найчастіше це дієслово вживається у значенні “захоплюватися”, і в цьому значенні дієслово “delight” представлене моделями SV, SVOprep, SVCItime. А в значенні “приносити насолоду” дане дієслово має лише одну модель SVOdir.

Таблиця 4

Структурні моделі, що утворює дієслово “delight”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SV	захоплюватися	Aunt Beatrice delighted [V.N., 268]. Stella delighted [V.N., 25].
2	SVOdir	приносити насолоду	It'll delight you [L.S., 195].
3	SVOprep	захоплюватися	Gertie's engagement delighted me [V.N., 219]. I delighted with the view [V.N., 293].
4	SVCItime	захоплюватися	She delighted when I was a bride [B.C., 102].

5. Дієслово “cheer” представлене синпарадигмою, яка складається із двох моделей: SV, SVOdir. У значенні “аплодувати” дієслово “cheer” представлене моделями SV, SVOdir, а в значенні “підбадьорювати” та “заспокоювати” дієслово “cheer” утворює одну модель SVOdir. Найчастіше дане дієслово вживається у значенні “аплодувати”.

Таблиця 5

Структурні моделі, що утворює дієслово “cheer”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SV	аплодувати	Adeline cheered [V.N., 47].
2	SVODir	аплодувати	The whole countryside cheered the race [S.S., 309].
		підбадьорювати	He cheered the girl [R.S., 370].
		заспокоювати	We'll cheer them [V.N., 158].

6. Дієслово “satisfy” має такі значення: “переконувати”, “задовольняти”, “приносити задоволення” і утворює дві моделі SVODir, SVOprep. У значеннях “приносити задоволення” та “переконувати” це дієслово представлене моделями SVODir, SVOprep, а в значенні “задовольняти” дієслово “satisfy” утворює одну модель SVODir.

Таблиця 6

Структурні моделі, що утворює дієслово “satisfy”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SVODir	переконувати	I satisfied myself [J.W., 198].
		задовольняти	We satisfied the appetite [J.W., 108]. He satisfied her passion [B.C., 93].
		приносити задоволення	Such days would never satisfy me [R.S., 191].
2	SVOprep	приносити задоволення	Teresa is satisfied with the results [L.S., 36]. He is satisfied with the session [L.S., 225].
		переконувати	She was satisfied about something [V.N., 352].

7. Дієслово “rejoice” у матеріалі, що досліджується, має лише одне значення “радіти” і утворює дві моделі SVOprep та SVODir.

Таблиця 7

Структурні моделі, що утворює дієслово “rejoice”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SVOprep	радіти	No one rejoiced in the birth of a baby [R.S., 391]. I rejoiced for James [V.N., 371].
2	SVODir	радіти	Jacques Page's neighbours rejoiced his incredible daughter [S.S., 39].

8. Дієслово “thank” має одне значення “дякувати” і представлене двома моделями SVODir та SVOprep.

Таблиця 8

Структурні моделі, що утворює дієслово “thank”

№	Моделі	Значення	Приклади
1	SVCl	дякувати	Holloway thanked him [L.S., 29]. Larry thanks Cathy [S.S., 37]. She smiled and thanked Bill [S.S., 236].
2	SVOprep	дякувати	They thanked for the dinner [J.W., 266]. He thanked for that [R.S., 197]. She thanked for the letter [S.S., 284].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, синтагматичні властивості полісемантичного дієслова диференційовані залежно від входження його в ту чи іншу лексико-семантичну групу. Так, дієслова *to feel*, *to enjoy*, *to please*, *to delight*, *to cheer*, *to satisfy*, *to rejoice*, *to thank* в різних значеннях утворюють різні моделі, які відрізняються як кількісно, так і за складом. Дієслово “*feel*” утворює 8 моделей: SV, SVDmanner, SVOdir, SVOdirDmanner, SVOdirOprep, SVCIpredic, SVClobj, SVOcompl та має 8 значень: “знати через відчуття; сприймати через дотик; вважати; знайти щось доторкаючись; створити враження існування; бути зворушеним, розуміти; відчувати бажання; співчувати”. Смислова структура дієслова “*enjoy*” представлена у 2-х значеннях: “насолоджуватися та використовувати”, а також двома моделями SV, SVOdir. Дієслово “*please*” має 4 значення: “хотіти, догоджати, отримувати задоволення та подобатись” і 4 моделі: SV, SVOdir, SVOprep, SVCIcond. Дієслово “*delight*” вживається в 2-х значеннях, а саме: “приносити насолоду та захоплюватися” і утворює 4 моделі: SV, SVOdir, SVOprep, SVCItime. Дієслово “*cheer*” має 3 значення: “аплодувати, підбадьорювати, заспокоювати” і 2 моделі: SV, SVOdir. Дієслово “*satisfy*” представлено також у 3-х значеннях: “задовольняти, приносити задоволення, переконувати” та у 2-х моделях: SVOdir та SVOprep. Дієслова “*rejoice*” та “*thank*” утворюють однакові моделі: SVOdir та SVOprep і мають лише по одному значенню: “*rejoice* - радіти”, “*thank* - дякувати”.

Таким чином, дієслова *to enjoy*, *to please*, *to delight*, *to cheer*, *to satisfy*, *to rejoice*, *to thank* утворюють такі моделі: SV, SVOdir, SVOprep, що підтверджує їх належність до одного тематичного ряду. Вимальовується ядро чи сегмент парадигм, загальний для всіх згаданих вище дієслів, що свідчить про їх парадигматичну близькість, який збагачується іншими моделями, специфічними для певного дієслова, а саме: SVDmanner, SVOdirDmanner, SVOdirOprep, SVOcompl, SVClobj, SVCIcompar, SVCItime, SVCIcond.

Збіг синтаксичних зв'язків дієслів є одним з показників парадигматичної близькості цих дієслів. Поняття синпарадигми є логічним продовженням ідеї про необхідність поєднувати розгляд парадигматичних і синтаксичних відношень, взаємозалежність яких проявляється в тому, що характер поєднання мовної одиниці визначається тим, яке місце в системі вона займає. З іншого боку, місце конструкції в парадигматичному ряді визначається її синтаксичними відношеннями, тобто смислова структура дієслів чуттєвого сприймання залежить від синтаксичної парадигми цих дієслів і навпаки.

Перспективним буде аналіз сполучуваності дієслів з різними членами речення, що дає можливість ідентифікувати мовні елементи, визначити їх належність до таксономічних груп, виявляти їх варіанти, знаходити та інтерпретувати так звані сховані компоненти, а також визначити умову утворення переносних значень. Схожість в побудові синпарадигми може слугувати основою для відношення слів до одного тематичного ряду (як доповнення до їх предметно-понятійного відношення).

Структурні моделі англійських дієслів чуттєвої сфери дають можливість також обґрунтувати формування національної картини світу завдяки способу її віддзеркалення, а саме дієслова чуттєвої сфери надзвичайно тісно пов'язані із способом відображення нейрофізіологічних реакцій людини. Традиційно ці реакції поділяються на 5 груп: реакції смаку, дотику, слуху, зору та нюху. Однак на

сучасному етапі ці реакції класифікуються по-іншому, вважають, що частина з них є фізичною реакцією, а частина – психічною. До фізичних реакцій відносяться дотик, нюх і смак, а до психічних реакцій – зір і слух.

Завдяки цьому дієслова психічної сфери мають більш розвинену систему лексико-семантичних парадигм. Зокрема розрізняються такі опозиційні пари: *видеть* – *смотреть* (рос. м.), *дивитися* – *бачити* (укр. м.), *to see* – *to look* (анг. м.).

Розбіжність у значеннях наведених дієслів віддзеркалює спосіб світосприйняття: перший спосіб означає результат, другий – процес. Результативність та процесуальність у свою чергу фіксуються в граматичні категорії. У зазначеній ситуації це категорії виду. Отже, ми можемо зробити висновок, що існують регулятивні відношення між поверхневим та глибинним рівнями. На граматичному рівні це способи категоризації значення, тому структурні моделі англійських дієслів чуттєвої сфери не тільки презентують граматичну будову мови, але й віддзеркалюють світогляд людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Линко И.П., Линко Э.Н.* Семантическая структура глагола have и варьирование структуры отрицательных и вопросительных предложений с have в британском и американском вариантах английского языка (XIX век) // Актуальні проблеми теорії комунікації. – Харків: Харківськ. держ. ун-т, 1997. – С. 81-83. 2. *Степаншина М.Д.* Грамматическое моделирование // Иностранные языки в школе. – 1963. – №3 – С. 3-9. 3. *Уфимцева А.А.* Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 201 с. 4. *Хомський Н.* Синтаксична парадигма дієслова. – К., 1989.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Лингвистический энциклопедический словарь.* – М.: – Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.

ОРЛОВА І.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГІПЕРБОЛА ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (когнітивний аспект)

Загальною тенденцією сучасної лінгвістики є звернення до людського фактору в мові, коли лінгвістичні пошуки спрямовуються на вивчення мисленнєвих процесів і їхнього зв'язку з культурою, духовністю етносу. Саме тому дослідження тропів набувають особливої **актуальності** й вимагає нової методики аналізу. Тропеїка художніх текстів, еволюція образотворчих засобів і способів їхнього формування та функціонування у композиції поетичних творів завжди були у фокусі уваги філологічних досліджень ХХ століття. При розв'язанні цих проблем у галузі когнітивної поетики увага звертається перш за все на розкриття лінгвокогнітивних механізмів формування й функціонування поетичних тропів, фігур (J. Lakoff, M. Johnson, R. Langacker, M. Freeman) та домінантних одиниць віршованого мовлення (Л.І. Белехова).

Отже, **мета** дослідження полягає в аналізі перекладів оповідань Г. Гарсія Маркеса українською мовою, зокрема особливостей відтворення гіперболічних художніх образів оригінального твору у перекладі.

Об'єктом аналізу є твір Г. Гарсія Маркеса, а саме “Сто років самотності” (пер. П. Соколовський), а **предметом** аналізу – специфіка відтворення українською мовою гіперболи, яка є характерною рисою індивідуального стилю письменника та збереження адекватності тексту оригіналу (ТО) та тексту перекладу (ТП).

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики та беручи до уваги кількість досліджень, що проводяться із застосування когнітивного підходу, можна говорити про зародження когнітивної лінгвістики та когнітивної риторики [1:60]. Вони засновані на підході Лакоффа – Джонсона – Тернера до метафори як явища мови та когніції. Перевага когнітивного підходу у аналізі тропів художнього тексту полягає у новому підході до самого механізму створення образу: важливим є не лише спільний компонент двох об'єктів, що порівнюються, а різноманітні та складні форми взаємопроникнення концептуальної, мовної та художньої сфер [1:61].

Слід за М.П. Брандес, тропи мають складну структуру: мовний аспект – це лише одна складова, а іншу складають елементи знакової побудови зображувального смислу; це не лише образна сітка, через яку сприймається світ, але і суб'єктивне ставлення до світу, яке обумовлює не тільки характер бачення світу, але і його сприйняття [2:367]. Тропи виражають денотативний зміст, формують його смисл та оцінку, а тим самим і суб'єктивне ставлення автора та особливості його світобачення.

Для того, щоб сприйняти сукупність тропів як певну систему, необхідно знайти в ній ознаки, що притаманні будь-якій системі. До них належать: 1) цілісність системи при елементному складі: забезпечується семантичним інваріантом різних тропів; 2) закріплене за системою середовище застосування: мова; 3) наявність сталих зв'язків, що утворюють структуру системи та можливість взаємних трансформацій тропів у межах усієї тропіки; 4) можливість характеристики структури системи як по вертикалі (парадигматичні відношення), так і по горизонталі (синтагматичні відношення), причому в першому випадку визначаються різні рівні системи і встановлюється ієрахія морфологічного, лексичного, словотвірного, синтаксичного рівнів.

Розвиток когнітивної лінгвістики не міг не вплинути на теорію перекладу. Для когнітивістики у галузі перекладу важливим є вивчення характеру, способів та причин дій перекладача у процесі створення тексту перекладу. Йдеться також про дослідження мисленнєвих операцій, що визначають розуміння, вибір мовних та мовленнєвих засобів та їх вживання (Т.А. Фесенко, Н.М. Нестерова, В.Н. Комісаров). Когнітивне представлення відтворення стилістичних прийомів у ТП дає можливість більш повного розуміння збігу та розбіжності сприйняття та інтерпретації інформації, якою обмінюються носії різних культур та мов.

Серед найбільш характерних рис сучасної теорії тропів потрібно відзначити: розуміння сукупності тропів як ієрархічної системи; постановку питання про генезис тропів і гіпотетичний “першотроп”; розподіл тропів за двома вісями мови – парадигматичною, на якій відбувається вибір елементів, і синтагматичною, де комбінуються відібрані елементи.

Гіпербола – це різновид тропу, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак певного предмета, явища або дії задля особливого увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього [3:161].

Людина з давніх-давен намагалася пізнати різні предмети оточуючого світу, перш за все пізнаючи ознаки й властивості цих предметів, зіставляючи їх з ознаками та властивостями інших предметів, а згодом даючи їм словесні визначення. Первісна

мова передає враження від предметів і явищ зовнішнього світу або елементарно, подібно до перших слів дитини, або більш змістовно, за допомогою слів-епітетів, кожне з яких називає певну чуттєво-сприйняту ознаку.

Важливі спостереження щодо художньої суті гіперболи зробив О. Потебня: “Гіпербола – це наслідок немов би сп’яніння почуттям, що перешкоджає бачити речі в їх справжніх вимірах. Якщо згадане почуття не може захопити слухача, то гіпербола стає звичайною брехнею” [4:355]. Ця думка важлива з погляду перекладознавства: художній такт, інтуїція, знання позамовної дійсності мають скеровувати перекладача на пошук відповідника фразеологічного рівня або ж на калькування чи описовий переклад при відтворенні семантико-стилістичних функцій гіперболічних висловів оригіналу, фразеологізованих та індивідуально-авторських.

Сучасний когнітивний етап розвитку теорії тропів дає можливість класифікувати тропи, відштовхуючись від єдиного когнітивного процесу – аналогового осмислення світу людиною, а розбіжності між тропами поетичної мови шукати в лінгвокогнітивних операціях, які впливають на структуру конкретного художнього засобу [5:17]. Виділення когнітивного процесу аналогового осмислення дійсності як головного когнітивного процесу (що містить операцію порівняння) дозволяє визначити в семантиці всіх концептуальних компаративних тропів спільні структурні елементи: означене, означувальне й основу порівняння.

Поступовий перехід від міфологічної до міфопоетичної свідомості, розвиток *аналогового* й *асоціативного* поетичного мислення обумовили генезис художніх образів, підґрунтям якого стали магічні й міфологічні образи. Вони становлять передконцептуальну сторону художнього образу, материнське лоно, запліднене позасвідомими уявленнями про природу світу, що стали першими цеглинками смислу ще нерозчленованої у міфологічній свідомості реальності [5:11].

Міфологічне мислення – є основою художнього методу латиноамериканської літератури. На відміну від європейської традиції, де звернення до міфологічних образів було лише художнім прийомом, для романістів Латинської Америки цей тип мислення був живим і не менш цивілізованим, ніж філософський, і це вимагало від авторів поєднання двох естетично рівноправних, хоча і дуже різних типів свідомості. Магічне, тобто народжене уявою, переплітається та взаємодіє із дійсністю, що відбиває об’єктивні закономірності. Магічне, фантастичне бачення, постійно розширює радіус дії в латиноамериканському романі, і стає творчим принципом письменників, які в оточуючій дійсності знаходять багато рис, які недоступні раціональному мисленню. За словами Г. Маркеса реальність Латинської Америки взагалі, і зокрема реальність карибських країн, є чудом; ця реальність – магічна.

А.М. Приходько виділяє “етнічний менталітет”, який “є феноменом гетерогенного порядку, елементи якого різняться за цивілізаційним, ендемічним (регіональним) і етнічним принципами, а його носії – за віком, статтю, соціальним статусом, походженням” [6:128]. Кожний із них є унікальним способом етноспецифічної презентації довкілля, що включає в себе об’єкти як безпосередньої, так і опосередкованої реальності (міфи, легенди, перекази, релігійні погляди). Пропонується, також, термін “етос, як етнокультурна своєрідність народу, з якою пов’язують стан і склад його ментальності та вироблену ним картину світу, а через них – інші культурно релевантні поняття: національний характер, національна душа, національний дух” [6:133]. Латиноамериканський етос, який досліджувався у

роботах F. Ainsa, А.Ф. Кофмана, В.Б. Земскова, Ю. Гирина, має специфічну структуру, який не можна трактувати за моделями світових цивілізацій, ані західно-, ані східноєвропейських.

Словесні художні образи латиноамериканської літератури побудовано на архетипних уявленнях людини про світ, втілених у стилістичних прийомах. Архетип як форма існування колективного позасвідомого наповнюється змістом у свідомості через міфологічні образи, символи, мотиви й сюжети (К. Юнг, J. Campbell). Архетип як такий ще не є образом, це тільки емоціогенні передзнання, концептуальні імплікації, викликані позасвідомою реакцією первісної людини на таємні сили природи, нездатністю людини пояснити причину свого емоційного стану, зумовленого впливом оточуючого середовища [5:12]. Аксіомою сучасної лінгвістичної науки є визнання єдності та взаємодії емоції й когніції. Пізнання супроводжується емоціями, в свою чергу, емоції вмотивовують пізнання [7:78]. Категоризація емоцій, концептуалізація емоційного досвіду людини формує, внутрішній емоційний лексикон, який сприймається як обов'язкова частина складної структури знань, представлених у свідомості.

Досить чітко прослідковується тенденція до розподілу видів гіперболи на дві основні категорії. До першої з них відносять узуальні (звичні, традиційні) типи гіперболи, до другої – неuzuальні, okazіональні. Л.І. Белехова поділяє усі типи художнього образу на архетипи, стереотипи та ново образи [5:4].

Архетипні художні образи втілюють емоційно навантажені *передзнання* та *знання фольклору, біблійних й міфологічних сюжетів*, стереотипні образи – аксіологічно забарвлені *знання про світ* взагалі [5:13]. Це положення є важливим для теорії і практики перекладу оскільки переклад – є точкою перетину проблем мова та мислення, мови та культури, національного та індивідуального у концептуальній та мовній картинах світу, проблеми жанру та стилю, текстотворення та текстосприйняття. У процесі перекладу постає проблема перекладності, яка базується на тезі про відмінність картин світу та неможливість компенсувати ці відмінності засобами перекладу [8:8]. Із залученням досягнень когнітивної лінгвістики проблема перекладності отримує нове вирішення. Йдеться про відтворення в ТП концептів-архетипів, тобто тих складних структурних елементів глибинного рівня, які відображають зміст результатів усієї людської діяльності та процесів пізнання світу загалом [9:56]. Теза про можливість еквівалентного відтворення концептів ТО у ґрунтується на твердженні про існування архетипів, що дає підстави говорити про наявність “світової концептосфери” [10:44] і вроджену природу фундаментальних людських концептів, які, на думку вчених, є частиною генетичної спадковості людини [11].

Наприклад, порівняння чоловічої сили із силою коня притаманно усім культурам, тому гіпербола, в основі якої лежить цей образ не викликає труднощів у перекладі та відтворюється із збереженням означеного, означувального й основи порівняння:

1) *En sus primeros viajes parecía tener la misma edad de José Arcadio Buendía. Pero mientras este conservaba su fuerza descomunal, que le permitía derribar un caballo agarrándolo por las orejas, el gitano parecía estragado por una dolencia tenaz* [1:4].

Коли він (Мелькіадес) уперше з'явився в селі, то видавався ровесником Хосе Аркадіо Буендіа. Однак той усе ще зберігав свою незвичайну силу, – йому було за

іграшки звалити коня, вхопивши його за вуха, – тимчасом як цигана неначе роз'їдала зсередини якась чіпка недуга [2:24].

2) *José Arcadio Buendía no supo en que momento se le subió a las manos la fuerza juvenil con que derribaba un caballo. Agarro a don Apolinar Moscote por la solapa y lo levanto a la altura de sus ojos* [1:7].

Хосе Акрадіо Буендіа навіть не зауважив, у яку мить його руки наповнилися тією молодого силою, з якою він колись валив додолу коня [2:32].

У стереотипних образах *el inclemente destino* [1:54] – невблаганна доля [2:134], *una tarde espléndida* [1:55] – ясний вечір [2:135], *regreso triunfal* [1:57] – триумфальне повернення [2:140] гіперболізовані епітети в мові оригіналу (МО) та мові перекладу (МП) мають однакову сему, яка еквівалентно відтворюється у МП.

Деякі вирази, побудовані на використанні гіперболи, настільки вживані, що перетворюються у мовні штампи:

1) *La versión oficial, mil veces repetida y machacada en todo el país por cuanto medio de divulgación encontró el gobierno a su alcance, termino por imponerse* [1:127] – Офіційну версію, що її тисячу разів повторювали й утовкмачували народові всіма, які тільки мав уряд, засобами інформації, зрештою нав'язали кожному [2:295].

2) *Le prometió seguirla hasta el fin del mundo* [1:13]. – Він запрявся, що піде за нею хоч на край світу [2:45].

Культурно-специфічні стереотипні художні образи формуються шляхом атрибутивного мапування певних властивостей тварин та рослин [5:18], а також предметів побуті та навколишнього середовища. У кожній мові фітоніми й зооніми, крім своїх номінативних значень, наділені ще й символічними, які виражають своєрідність світовідчуття та світорозуміння народу. Виявлення культурно-специфічних художніх образів дає можливість встановити міжкультурні відмінності поетичного мислення.

(Amaranta) Era liviana y aciosa como una lagartija, pero todas sus partes eran humanas [1:14]. – Дівчинка була легка й вертлява, мов ящірка, але все у неї було людське [2:47].

У цьому прикладі характер дівчини порівнюється із особливостями поведінки ящірки. В обох культурах ящірка асоціюється із швидкістю, рухливістю та невеликими розмірами. Збіг культурних стереотипів полегшує відтворення образу у перекладі, який залишається незмінним і зрозумілим читачам ТП.

La mujer soltó una risa expansiva que repercutió en toda la casa como un reguero de vidrio [1:12]. – Жінка зайшлася нестримним сміхом, що бринів по всьому будинку, мов кришталевий дзвіночок [2:42].

Порівняння голосу або сміху із струмочком є притаманним обома культурам. Але у ТО перекладу автор вживає у порівнянні іменник із означенням (*de vidrio*). В українській мові такий епітет не є характерним, тому перекладач вдається до заміни образу, для збереження атрибутивної ознаки об'єкта порівняння (мов кришталевий дзвіночок). Така заміна є цілком адекватною, оскільки у ТП збережено образність ТО.

Культурні особливості також виражаються у виборі семантичної основи гіперболізовано епітету. Наприклад: *escondida Ranchería* [1:10] – глухе селище [2:37]. У ТП адекватно відтворюється образність епітету, але використано іншу семантичну основу: 'захований' у МО, та 'глухий' у МП. Для подолання відмінностей образною

основи порівняння іноді перекладачі вдаються до перифрази із використанням синонімів: *El joven José Arcadio ... se convirtió en un adolescente monumental* [1:12] – *Молодий Хосе Аркадіо перетворився на високого й ставного парубка* [2:42]. Для підсилення образу у ТО, замість гіперболи перекладач вживає два синоніми.

Новообрази максимально віддаляються від стереотипу, це пізнавально-творчі структури, які приводять до виникнення нового образного поняття або нового вузла у концептуальній сітці понять. Так, новизну художнього образу на концептуальному рівні забезпечують лінгвокогнітивні операції спеціалізації й модифікації, що ведуть до трансформації прототипових концептуальних схем, котрі лежать в основі стереотипних або архетипних художніх образів. Використання завідома абсурдних чисел, “референційно безглузких висловів” [12:85], є одним із найбільш розповсюджених образів побудови гіперболи у романі “Сто років самотності”. Так, використовуючи числові показники Г. Маркес передає силу (1) або мужність та героїзм головного героя роману (2). Детально описуючі усі події та використовуючи некруглі числові показники Г. Маркес створює атмосферу реалістичності оповідання:

1) *Se necesitaron diez hombres para tumbarlo, catorce para amarrarlo, veinte para arrastrarlo hasta el castaño del patio, donde la dejaron atado, ladrando en lengua extraña y echando espumarajos verdes por la boca* [1:34]. – *Потрібно було десять чоловіків, щоб звалити його, чотирнадцять – щоб зв'язати, і двадцять – щоб відволокти у двір під великий каштан, де його покинули, припнувши мотузками до стовбура, а він і далі лаявся своєю дивною мовою, вивергаючи з рота зелену піну* [2:90].

2) *El coronel Aureliano Buendía promovió treinta y dos levantamientos armados y los perdió todos. Tuvo diecisiete hijos varones de diecisiete mujeres distintas, que fueron exterminados uno tras otro en una sola noche, antes de que el mayor cumpliera treinta y cinco años. Escapo a catorce atentados, a setenta y tres emboscadas y a un pelotón de fusilamiento...* [1:45]. – *Полковник Ауреліано Буендіа підняв тридцять два збройних повстання й програв їх усі. У нього було сімнадцятеро дітей чоловічої статі від сімнадцяти різних жінок, і всіх його синів було забито одного за другим однієї ночі – найстаршому так і не сповнилося тридцять п'ять років. Сам він зостався живий після чотирнадцяти замахів на його життя, сімдесяти трьох засідок і розстрілу. Вижив навіть після чашки кави з такою дозою стрихніну, яка могла б убити коня...* [2:112].

Авторську гіперболу у перекладі передано за допомогою калькування образу порівняння, тобто дослівного перекладу чисел у МП.

Отже, на основі проаналізованих прикладів можна виділити такі типи перекладацьких трансформацій:

- відтворення того самого образу (прийом характерний для відтворення архетипних та стереотипних універсальних образів);
- заміна образу (прийом застосовується у випадку культурних та мовних розбіжностей МО та МП);
- описовий переклад (прийом, що застосовується перекладу стереотипних культурно-специфічних образів);
- описовий переклад та роз'яснення (прийом, що застосовується перекладу стереотипних культурно-специфічних образів; комбінує комунікативний та семантичний переклад)

- калькування стилістичного прийому (застосовується у процесі відтворення новообразів);
- відтворення того самого образу та роз'яснення (перекладач застосовує такий прийом для того, щоб бути впевненим, що адресант зрозуміє художній образ МО).

Хоча певні втрати інформації неминучі у перекладі, потрібно намагатися зберегти той самий обсяг екстралінгвальної інформації, передавати образ адекватно, зберігаючи його когнітивний та прагматичний смисл. Щоразу потрібно знаходити оптимальне рішення для актуалізації авторського підтексту в ТП. Головна умова при відтворенні гіпербол – збереження в ТП їхніх стилістичних функцій у відповідній комунікативній ситуації, що забезпечує адекватність перекладу.

Відтворення латиноамериканського менталітету та особливостей індивідуального стилю автора становить серйозну проблему для художнього перекладу. Для досягнення високих результатів у перекладі художнього твору необхідно пам'ятати, що кожен знак ТО містить чітко окреслені асоціації у вихідній культурі і керуватися засадами соціо-семіотичного підходу до перекладу художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Молчанова Г.Г. Когнитивная стилистика и стилистическая типология // Вестник Московск. гос. ун-та. – Сер. 19: “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – М., 2001. – № 3. – С. 60-72.
2. Брандес М.П. Стилистика текста: Теоретический курс. – М.: Прогресс-Традиция; Инфра-М, 2004.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів. – К., 1997.
4. Потебня О.О. й актуальні питання мови та культури: Зб. наук. праць / Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні НАН України / В.Ю. Франчук (відп.ред.). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004.
5. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитив. точки зрения. Роль языка в познании мира / Ин-т языкозн. РАН. – М.: Языки славянской культуры, 2004.
8. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. – М.: Высшая школа, 1985.
9. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов // Когнитивные исследования в языковедении и зарубежной психологии. – Барнаул: Изд-во Алт. гос. ун-та, 2001. – С. 35-51.
10. Жукова М.Т., Величко Л.В. К вопросу о культурной адаптации текста перевода // Перевод: язык и культура. Мат. междунар. науч. конф. – Воронеж: Воронежск. гос. ун-т, 2001. – Вып. 4. – С. 44-45.
11. Велжицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гарсія Маркес Г. Сто років самотності: Роман. Повісті. Оповідання / Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України/ Пер. з ісп. – К.: Видав. дім “Всесвіт”, 2004.
2. García Márquez G. Cien años de soledad. – Colombia: Grupo editorial Norma, 1998.

ОХРИМЕНКО В.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНТИНУУМ СИНГУЛЯРНИХ ТЕРМІВ ПРОСТОРОВОЇ МОДАЛЬНОСТІ (логічний аспект)

Після кризи логічного позитивізму в межах пропозиційної семантики [1; 2] виникає лінгвістична філософія [3; 4], в межах якої розвивається філософія мови – теорія мовленнєвих актів Дж. Остіна і Дж. Сьорла [5; 6; 7]. Пізніше виникає теорія багатозначних логік і модальних логік. В 60х рр. XX ст. виникає логіко-філософський напрям “теоретико-модельна семантика” [8; 9; 10; 11; 12].

388

В основу як аксіологічної, так і деонтичної модальності покладено поняття “цінність” та “норма”, що є взаємопов’язаними, звідси впливає тісний зв’язок між даними видами модальності [15:96; 16]. Деонтична модальність з логічної точки зору містить члени “зобов’язання”, “дозвіл”, “заборона” [15:97], проте розпредметнення членів логічного ряду здійснюється лише в контексті, оскільки норма та її оцінка не існують поза системи цінностей суб’єкта і суспільства. Зобразимо графічно:

Епістемічна модальність пов’язана з оцінкою висловлювання у модусі знань: “знання”, “припущення”, “незнання”. Епістемічна модальність теж пов’язана з аксіологічною. “Знання завжди в певному відношенні є позитивними, оскільки знання – це вичерпання ентропії. Але як низький рівень ентропії може спричинити подальше різке підвищення рівня ентропії, так і знання може спричинити ряд негативних наслідків” [15:98]. Зобразимо графічно:

Традиційно категорія часу ділиться на минулий, теперішній та майбутній. Проте в художніх творах від античності до сучасності категорія часу є різною: в творах авторів античності час має абсолютний, ахронний характер (як встановив М.М. Бахтін, герої грецького роману не змінюються з плином часу [17]. Таке розуміння часу співвідноситься з трактовкою часу І. Ньютоном. В сюжетах художніх творів ХХ ст. категорія часу відіграє активну роль у розвитку сюжету [15:99], що співвідноситься з розумінням часу в “Спеціальній теорії відносності” А. Ейнштейна як складової єдиного чотиривимірного континууму “простір – час”, що має відносний характер. Маємо графічну схему:

В.П. Руднєв розглядає просторову модальність з погляду логіки як тернарну структуру: “тут – там – ніде” [15:99], проте ми вважаємо її чотиричленною структурою:

В.П. Руднєв, спираючись на часову логіку А.Н. Прайора, деонтичну логіку Г. фон Врігта, аксіологічну логіку А.А. Івіна та епістемічну логіку Я. Хінтіки, будує теорію логіки простору, використовуючи модальні оператори: “всюди”, “тут”, “Тут”, “там”, “Там”, “ніде”, “Ніде”. Дамо визначення модальних операторів В.П. Руднєва, якими будемо в подальшому користуватись:

“тут” означає місцезнаходження об’єкта в межах сенсорного сприйняття мовця;

“там” – означає місцезнаходження об’єкта на межі / за межами сенсорного сприйняття, визначаючи сенсорне сприйняття як сприйняття принаймні за допомогою двох аналізаторів; при сприйнятті за допомогою одного аналізатора ситуація визначається як “за межами сенсорного сприйняття”;

“Тут” (з великої літери) означає місцезнаходження в одному “актуальному просторі” з мовцем (в межах однієї кімнати, будинку, міста, країни);

“Там” (з великої літери) означає місцезнаходження об’єкта поза межами єдиного “актуального простору” з мовцем;

“ніде” означає відсутність місцезнаходження об’єкта “тут” – в межах сенсорного сприйняття мовця і “там” – на межі / поза межами сенсорного сприйняття мовця;

“Ніде” (з великої літери) означає відсутність місцезнаходження об’єкта “Тут” (в одному актуальному просторі з мовцем) і “Там” – в іншому актуальному просторі відносно мовця;

“всюди” означає місцезнаходження об’єкта “тут” (в межах сенсорного сприйняття мовця) і “там” на межі / за межами сенсорного сприйняття мовця [15:105-108].

В.П.Руднев не розмежовує модальні оператори “всюди” і “Всюди”. Ми вважаємо за доцільне розмежовувати ці поняття, визначаючи “Всюди” як абсолютне місцезнаходження об’єкта незалежно від волі мовця. Наводимо у таблиці закони логіки категорії простору сингулярних термів, сформульовані В.П. Рудневим:

всюди	тут	Тут	там	Там	ніде	Ніде
	A+	+	–			
	–	+	A+			
	+/-	A+	+/-			
		–		A+		
	A–	+	+	або +		
	+	+	A–	або +		
		A–		+		або +
		+		A–		+
		–		–		A+
		+		або +		A–
A+	+			+		

Закони логіки простору В.П. Руднева читаються наступним чином: якщо А знаходиться “тут”, то А знаходиться “Тут” і не знаходиться “там” і т.д.

На базі законів логіки категорії простору сингулярних термів В.П. Руднева побудуємо власну *логічну теорію континууму сингулярних термів просторової модальності*.

Вісім сингулярних термів: “Всюди”, “всюди”, “тут”, “Тут”, “там”, “Там”, “ніде”, “Ніде” розмістимо на прямій, крайніми точками якої будуть сингулярні терми “Всюди” – локальний квантор тотальності (ствердження) і “Ніде” – локальний квантор тотальності (заперечення). Розглянемо кожний із зазначених сингулярних

термів просторової модальності у поєднанні з іншими видами модальностей: алетичною, аксіологічною, деонтичною, епістемічною та темпоральною. Введемо показники кожного з видів модальності від 0 до 1.

Розглянемо сингулярний терм “Всюди”. Він позначає абсолютне місцезнаходження об’єкта незалежно від волі мовця. У такому випадку існування об’єкта визначається як необхідне (алетична модальність = 1), оцінюється позитивно (аксіологічна модальність = 1), з погляду деонтики визначається як обов’язковість (деонтична модальність = 1), в плані епістемології маємо кванторне значення (епістемічна модальність = 1) і, нарешті, в часовому відношенні, виходячи з єдності простору й часу, темпоральна модальність = 1. Отже, $alet = 1$, $axiol = 1$, $deont = 1$, $epist = 1$, $temp$, $loc = 1$.

Наступний сингулярний терм “всюди” означає абсолютне місцезнаходження об’єкта з погляду мовця – суб’єкта сприйняття (“всюди” = “тут” + “там”, логічна кон’юнкція). Показники модальностей будуть ідентичними показникам сингулярного терму “Всюди”: $alet = 1$, $axiol = 1$, $deont = 1$, $epist = 1$, $temp$, $loc = 1$.

Таким чином, починаючи з даного терму, вводиться категорія мовця – суб’єкта оцінки, що є точкою відліку.

У випадку сингулярного терму “тут” мовець спостерігає за об’єктом в умовах реального часу (теперішнього актуального), що знаходиться в межах його сенсорного сприйняття (сприйняття за допомогою принаймні двох аналізаторів), отже, об’єкт спостереження мінімально віддалений від мовця у просторі й часі ($temp$, $loc = min$). Епістемічна модальність визначається у даному випадку як стан знання ($epist = 1$), оскільки мовець точно знає місцезнаходження об’єкта за умови безпосереднього сприйняття. Дані умови визначають максимальну залежність об’єкта від мовця – суб’єкта сприйняття, отже алетична, деонтична й аксіологічна модальності максимально залежать від точки відліку – суб’єкта сприйняття. Проте з позицій когнітивної психології об’єкти, що знаходяться поблизу, оцінюються позитивно ($axiol = 1$), їх існування є дійсним з погляду мовця ($alet = 1$) та обов’язковим ($deont = 1$).

У випадку сингулярного терму “там” об’єкт спостереження знаходиться в одному актуальному просторі з мовцем (кімната, будинок, місто, країна), проте відстань між мовцем і об’єктом спостереження збільшується, отже, виходячи з єдності простору й часу, маємо зростання зазначених показників ($temp$, loc – збільшення). Об’єкт знаходиться на межі / поза межами сенсорного сприйняття. Слабкий ступінь сприйняття знижує ступінь правдоподібності, оскільки містить в цьому випадку компонент сумніву і власне висловлювання коливається між достовірністю і недостовірністю [18:428]. Звідси зменшується показник епістемічної модальності, яка може бути оцінена як припущення ($epist$ – зменшення: припущення), оскільки суб’єкт не може знати напевне місцезнаходження об’єкта через віддаленість у просторі та часі. З позицій когнітивної психології з віддаленням об’єктів зменшується їхня цінність ($axiol$ – зменшення: нейтральність), а також ступінь їхньої необхідності, відбувається зсув у зону можливості ($alet$ – зменшення: можливість) та зменшується ступінь обов’язковості, відбувається зсув у зону пермісивності ($deont$ – зменшення: пермісивність). У випадку сингулярного терма “там” можемо констатувати зменшення ступеня залежності об’єкта від суб’єкта – точки відліку.

Сингулярний терм “Тут”, що позначає місцезнаходження об’єкта в межах єдиного актуального простору з мовцем, може позначати, за В.А. Руднєвим і “тут”, і “там”. Проте місцезнаходження об’єкта в зоні “тут” визначається зазначеним автором як оцінка, здійснена мовцем за сенсорними аналізаторами, а місцезнаходження об’єкта в зоні “Тут” – згідно епістемічного стану мовця. Уникнути протиріччя дозволяє розгляд сингулярних термів за континуумним принципом. Сингулярний терм “Тут” межує на прямій з сингулярним термом “тут” (зліва) та сингулярним термом “там” (справа). Отже, між сингулярним термом “тут” (об’єкт знаходиться у зоні сенсорного сприйняття) та сингулярним термом “там” (об’єкт знаходиться на межі / поза межами сенсорного сприйняття) існує зона трансформації: при зростанні відстані об’єкт віддаляється від мовця, переходить “межу сприйняття” і опиняється в точці “поза межами сприйняття”. Після цього об’єкт знаходиться в сингулярному термі “там”. Знаходячись на межі сенсорного сприйняття, об’єкт може відноситись як до сингулярного терму “тут”, так і до сингулярного терму “там”. У зоні трансформації епістемічний стан мовця теж знаходиться “на межі”: епістемічна модальність зменшується незначним чином і може бути оцінена як знання / припущення. Аналогічних змін зазнають й інші модальності: алетична, деонтична й аксіологічна модальності характеризуються незначним зменшенням: відбувається незначний зсув від необхідності до можливості, від облігаторності до пермісивності, від цінності до нейтральності. Отже, у зоні трансформації (сингулярний терм “Тут”) маємо: $epist \leq 1$, $alet \leq 1$, $deont \leq 1$, $axiol \leq 1$.

Сингулярний терм “Там” позначає місцезнаходження об’єкта поза актуальним простором мовця, тобто об’єкт не знаходиться “Тут” (ні “тут”, ні “там”). По відношенню до сингулярного терму “там” зростає ступінь віддаленості, даний сингулярний терм імплікує знаходження об’єкта поза межами сенсорного сприйняття мовця. При переході від сингулярного терму “там”, що позначає єдиний з мовцем актуальний простір (кімната, будинок, місто, країна) до сингулярного терму “Там” маємо збільшення відстані між мовцем та об’єктом спостереження (зростає темпорально-локальний показник) і зону трансформації, де здійснюється перехід від одного актуального з мовцем простору до іншого актуального простору. Зі зростанням просторово-часових показників епістемічна модальність значно зменшується і прямує до нуля, при цьому епістемічний стан мовця оцінюється як припущення / незнання $epist \leq 0$. Алетична модальність зменшується і наближається до неможливості $alet \leq 0$. Зменшується питома вага деонтики, і деонтична модальність наближається за значенням до заборони. Аксіологічна модальність також зменшується і наближається до антицінності $axiol \leq 0$.

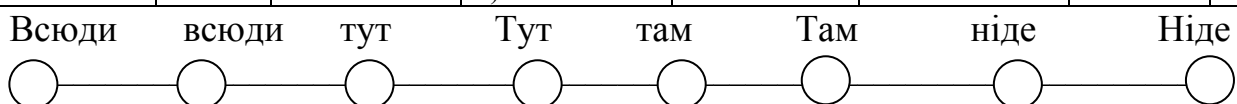
Сингулярний терм “Ніде” означає відсутність об’єкта “тут” і “там”, тобто він не знаходиться як в межах сенсорного сприйняття мовця, так і в межах актуального простору мовця. Віддаленість об’єкта у просторі й часі прямує до максимуму $temp, loc = \max$. Зі зростанням віддаленості об’єкта у просторі й часі зменшуються до максимуму показники інших модальностей: епістемічна, алетична, деонтична, аксіологічна модальності мають нульове значення. Таким чином, маємо $temp, loc = \max$, $alet = 0$, $axiol = 0$, $deont = 0$, $epist = 0$.

Сингулярний терм “Ніде” означає відсутність об’єкта “Тут” і “Там”, тобто взагалі. Всі показники модальностей (темпоральна, просторова, епістемічна,

алетична, деонтична, аксіологічна) зануляються. Отже, маємо $alet = 0$, $axiol = 0$, $deont = 0$, $epist = 0$, $temp$, $loc = 0$.

Узагальнимо дані в таблиці.

“Всю-ди”	“всюд и”	“тут”	“Тут”	“там”	“Там”	“ніде”	“Ніде”
<u>Темпорал</u> <u>ьна та</u> <u>просторов</u> <u>а</u> <u>модальніс</u> <u>ть</u> – абсолютніс ть простору й часу: temp, loc = 1	<u>Темпо</u> <u>ральна</u> <u>та</u> <u>просто</u> <u>рова</u> <u>модаль</u> <u>ність</u> – абсолютність простору й часу з погляд у мовця: temp, loc = 1	<u>Темпоральн</u> <u>а та</u> <u>просторова</u> <u>модальність</u> – єдність простору й часу: temp, loc – min	<u>Темпоральна</u> <u>та просторова</u> <u>модальність</u> – незначне збільшення простору й часу: temp, loc – незначне збільшення (межа сенсорного сприйняття)	<u>Темпоральн</u> <u>а та</u> <u>просторова</u> <u>модальність</u> – єдність актуального простору з мовцем temp, loc – збільшення (вихід за межі сенсорного сприйняття)	<u>Темпоральна</u> <u>та</u> <u>просторова</u> <u>модальність</u> – інший актуальний простір відносно мовця temp, loc – значне збільшення (вихід за межі єдиного актуального простору ≤ 1	<u>Темпора</u> <u>льна та</u> <u>простор</u> <u>ова</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> – temp, loc =max.	<u>Темпора</u> <u>льна та</u> <u>простор</u> <u>ова</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> – temp, loc = 0
<u>Епістеміч</u> <u>на</u> <u>модальніс</u> <u>ть epist = 1</u>	<u>Епісте</u> <u>мічна</u> <u>модал</u> <u>ьність</u> epist = 1	<u>Епістемічна</u> <u>модальність</u> epist = 1	<u>Епістемічна</u> <u>модальність</u> – незначне зменшення epist ≤ 1 (знання припущення	<u>Епістемічна</u> <u>модальність</u> – зменшення epist – припущенн я	<u>Епістемічна</u> <u>модальність</u> – значне зменшення припущення / незнання epist ≤ 0	<u>Епістемі</u> <u>чна</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> незнанн я epist = 0	<u>Епістемі</u> <u>чна</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> epist = 0
<u>Алетична</u> <u>модальніс</u> <u>ть = alet =</u> 1	<u>Алети</u> <u>чна</u> <u>модал</u> <u>ьність</u> = alet = 1	<u>Алетична</u> <u>модальність</u> = alet = 1	<u>Алетична</u> <u>модальність</u> – незначне зменшення alet ≤ 1 (дійсність / можливість)	<u>Алетична</u> <u>модальність</u> – зменшення alet – можливість	<u>Алетична</u> <u>модальність</u> – зменшення alet – неможливіс ть alet ≤ 0	<u>Алетичн</u> <u>а</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> неможл ивість alet = 0	<u>Алетичн</u> <u>а</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> alet = 0
<u>Деонтичн</u> <u>а</u> <u>модальніс</u> <u>ть = deont</u> = 1	<u>Деонт</u> <u>ична</u> <u>модал</u> <u>ьність</u> = deont = 1	<u>Деонтична</u> <u>модальність</u> = deont = 1	<u>Деонтична</u> <u>модальність</u> – незначне зменшення deont ≤ 1 (облігаторніс ть / пермі- сивність)	<u>Деонтична</u> <u>модальність</u> – зменшення Deont – пермісивніс ть	<u>Деонтична</u> <u>модальність</u> – зменшення Deont – заборона Deont ≤ 0	<u>Деонтич</u> <u>на</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> Deont $\leq$ 0	<u>Деонтич</u> <u>на</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> Deont = 0
<u>Аксіологі</u> <u>чна</u> <u>модальніс</u> <u>ть = axiol</u> = 1	<u>Аксіол</u> <u>огічна</u> <u>модал</u> <u>ьність</u> = axiol = 1	<u>Аксіологічн</u> <u>а</u> <u>модальність</u> = axiol = 1	<u>Аксіологічна</u> <u>модальність</u> – незначне зменшення axiol ≤ 1 (цінність / нейтральніс ть)	<u>Аксіологічн</u> <u>а</u> <u>модальність</u> – зменшення axiol – нейтральніс ть	<u>Аксіологічна</u> <u>модальність</u> – зменшення axiol – антицінність axiol ≤ 0	<u>Аксіоло</u> <u>гічна</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> антицін ність axiol = 0	<u>Аксіоло</u> <u>гічна</u> <u>модальн</u> <u>ість</u> антицін ність axiol = 0

Представимо континуум сингулярних термів просторової модальності з погляду логіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карнап Р. Значение и необходимость: исследования по семантике и модальной логике. – М., 1959.
2. Tarski A. Logic, semantics, metamathematics. – Ох., 1956.
3. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат. – М., 1958.
4. Moore J.E. Philosophical Papers. – Л., 1959.
5. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Прогресс, 1986.
6. Серль Дж. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Прогресс, 1986.
7. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М.: Прогресс, 1986.
8. Крипке С. Семантическое рассмотрение модальной логики // Семантика модальных и интенциональных логик. – М., 1981.
9. Крипке С. Тожество и необходимость // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. – М.: Прогресс, 1982.
10. Крипке С. Загадка контекстов мнения // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18. – М.: Прогресс, 1986.
11. Хинтиikka Я. Виды модальностей // Семантика модальных и интенциональных логик. – М., 1981.
12. Хинтиikka Я. Вопрос о вопросах // Логика и методология науки. – М., 1980.
13. Бор Н. Атомная физика и человеческое познание. – М., 1961.
14. Гейзенберг В. Шаги за горизонт. – М., 1987.
15. Руднев В.П. Прочь от реальности: исследования по философии текста. – М.: Аграф, 2000. – 423 с.
16. фон Вригт Г. Логика истины // Логико-философские исследования. – М., 1986.
17. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М., 1976.
18. Рассел Б. Человеческое познание. Его сфера и границы. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1957.

ОХРИМЕНКО М.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПЕРСЬКІЙ МОВІ

Постановка проблеми й завдань дослідження. Пропонована стаття є частиною дослідження фразеологічних одиниць перської мови. Об'єктом нашої подальшої дисертаційної роботи стануть двочленні та багаточленні дієслівні фразеологічні одиниці в перській мові як похідні національного менталітету, особливості їх перекладу на українську мову, аналіз ролі фразеологічних одиниць у формуванні національно мовної картини світу, порівняння виникнення фразеологізмів, вживання слів-символів у фразеології, переклад сталих виразів з перської мови на українську. У зв'язку з цим розпочати цю тему варто з вивчення класифікації фразеологізмів у рамках лінгвістичної різноманітності перської та української мов. Методологічною основою є системно-функціональний підхід, на основі якого залежно від аспекту, що досліджується, використовувалися метод компонентного аналізу, структурно-семантичний та структурно-граматичний методи. Завданням здійснюваного дослідження є класифікація функціональних, структурно-семантичних і граматичних розрядів фразеологічних одиниць сучасної перської мови: дієслівних, субстантивних, ад'єктивних і адвербіальних фразеологізмів, неповних фразеологічних одиниць-речень, комунікативних фразеологічних одиниць, які мають не прислівний характер, формул повсякденної вербальної комунікації, прислівно-приказкових фразеологічних одиниць (паремій), поетичних висловів, афоризмів.

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. Проблема виникнення фразеологічних сполук слів та різноманітність їх значень привертає до себе увагу значної кількості мовознавців. Філософські аспекти цієї проблеми закладені ще В. фон Гумбольдтом, Е. Сепіром, Б. Уорфом, О.О. Потебнею. Якщо фразеологія української, російської, англійської та деяких інших європейських мов представлена цілою низкою фундаментальних і значною кількістю дослідницьких праць, то фразеологія перської мови вивчена на недостатньому рівні. Фразеологізми дуже глибоко проникли в будову перської мови і настільки тісно

пов'язані з елементами різних її рівнів, що брак досліджень фразеологічної системи перської мови негативно впливає на вивчення інших областей мови, зокрема лексики, морфології та синтаксису.

Найбільш ґрунтовними працями з фразеології перської мови є роботи Ю.А. Рубінчика, Г.С. Голєвої. У деяких працях до фразеологічних засобів відносять також прислів'я та приказки [1]. Зазначимо, що досі для більшості іранських мов залишається нерозв'язаною проблема визначення статусу й природи фразеологічних одиниць, які мають граматичну структуру речень. Подібно до інших типів фразеологічних одиниць, фразеологізми-речення застосовуються в мові як готові, відтворювані за традицією одиниці, але відрізняються від інших типів фразеологізмів своїми структурно-граматичними, семантичними й функціональними особливостями. Включення до складу фразеології фразеологічних одиниць зі структурою речення дозволяє по-новому поставити питання щодо співвіднесеності фразеологічних одиниць та слова, а також щодо характеру фразеологічного значення і синтаксичних функцій фразеологізмів у перській мові. Цим, власне, й обґрунтовується актуальність і необхідність здійснюваного дослідження. Тому в цій роботі ми сформулювали вихідні позиції, які відносяться до розуміння перської фразеології, та структурних типів перських фразеологічних одиниць.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є визначити характерні структурно-семантичні і граматичні особливості, національно-культурну специфіку функціонування фразеологічних одиниць у перській мові.

Об'єкт і предмет дослідження. Як стає зрозуміло із вступної частини, в якості об'єкта дослідження постають фразеологічні одиниці сучасної перської мови. Предметом дослідження в пропонованій статті є структурні й семантичні особливості фразеологізмів перської мови, їх співвіднесеність з одиницями української мови при перекладі.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Передусім слід зазначити, що знання національної культури, різноманітних її форм вбирається носіями мови з дитинства. Людині, яка вивчає іноземну мову, особливо важко буває зрозуміти жести й вирази обличчя носіїв мови, вловити натяки на соціальні й культурні реалії, витримати правильну дистанцію при розмові. Взаємопов'язане навчання мові і культурі передбачає знайомство і з такими виявами національної культури, як фразеологізми. Фразеологічні одиниці є дуже цікавим матеріалом, де переплітаються мова, культура та етнос і в утворенні смислової структури яких значною мірою беруть участь екстралінгвальні та інтралінгвальні фактори. Останніми роками дослідження фразеологізмів як об'єкта етнолінгвістики і лінгвокультурології стає все більш актуальним.

Об'єктом фразеології є семантично перетворені стійкі сполуки слів та речення, що характеризуються сталістю лексичного складу й структури, цілісністю загального значення, відтворюваністю в якості готових мовних одиниць, що закріплені узусом вживання [4:11]. Перська фразеологія являє собою величезний пласт мовного матеріалу, який відображає багатовікову історію цієї давньої мови. У перській мові найчастіше це повністю або частково переосмислені звороти, для яких характерні нові комбінації смислових елементів. Фразеологічні одиниці постають як образно-експресивні виразні засоби.

Визначення об'єму та меж фразеології будь-якої мови є дуже складним завданням. У перській мові це ускладнюється ще й тим, що значну кількість дієслів складають своєрідні за формою утворення – сполука іменного та дієслівного компонентів. У зв'язку з тим, що кількість простих (однолексемних) дієслів дуже мала, цими утвореннями заміняють прості дієслова і позначають звичайні дії, стани, процеси, наприклад کار کردن працювати, جواب دادن відповідати, شروع کردن починати і т.д. У роботі Ю.А. Рубінчика головна увага приділяється складному дієслову, яке розглядається як різновид дієслівних фразеологізмів. “Класифікація фразеологічних одиниць проводиться на основі структурно-граматичних відмінностей між ними з урахуванням насамперед типу граматичного зв'язку між компонентами. Головна увага звертається на будову фразеологічних одиниць та складних слів, хоча й семантичні відношення між компонентами також враховуються” [2:49]. Перед дослідниками фразеології іранських мов стоїть низка важливих і ще не розв'язаних проблем. Одна з таких проблем – розмежовування деяких різновидів іменних фразеологічних одиниць та складних слів. Труднощі у розмежовуванні цих одиниць спричинені низкою аспектів: іменні фразеологічні одиниці та складні слова нерідко утворюються за схожими структурними моделями і збігаються за характером переосмислення компонентів; спостерігаються випадки збігу структури стійких словосполук та складних слів; морфологічні показники іменників в атрибутивних і сурядних словосполученнях низки іранських мов – артикль, післялог, закінчення множини – виступають як групові оформлювачі, які належать до сполук слів у цілому. У зв'язку з цим у багатьох випадках недостатньо одних лише семантико-граматичних ознак для вирішення питання щодо цільнооформленості такого роду сполучень і встановлення відокремленості слова. У перській мові, де широке розповсюдження отримав ізафетний зв'язок, унаслідок редукції або втрати ізафетного показника спостерігаються або перехідні випадки між фразеологічними словосполученнями, або випадки повної лексикалізації словосполук.

За функціональними, структурно-семантичними і граматичними ознаками фразеологізми перської мови можна поділити на: 1) номінативні: субстантивні, ад'єктивні, адвербіальні; 2) номінативно-комунікативні: дієслівні; 3) комунікативні: фразеологічні одиниці-речення зі змінною займенниковою енклітикою, фразеологічні одиниці-речення зі стійкою, незмінною формою, формули повсякденної вербальної комунікації, пареміологізми, поетичні вислови й афоризми. Окремим, не чисельним і не характерним для перської мови типом, є вигуківі фразеологічні одиниці.

Дослідження дієслівної фразеології перської мови ще раз підтверджує особливу складність, комплексність, динамічність, переплетіння різних рівнів мови, які беруть участь у розвитку фразеології – лексичного, семантичного й синтаксичного, ще раз підтвердило необхідність вивчення даного об'єкта як системи взаємодіючих явищ [4:62]. Саме в дієслівній фразеології найбільш яскраво відображені специфічні риси фразеологічної системи з її складністю, динамічністю і протиріччями.

Дієслівні фразеологізми посідають центральне місце у фразеологічному фонді перської мови і являють собою широкий пласт перської фразеології.

В.В. Виноградов вважав дієслово “наріжним каменем” речення [6:98]. Значна кількість перських дієслівних фразеологізмів пояснюється ще й яскраво вираженими аналітичними тенденціями фарсі, де саме дієслівні словосполучення виражають найрізноманітніші поняття і мають особливо важливу роль в реченні.

Зазвичай фразеологічні одиниці реалізуються в особових дієслівних формах і набувають комунікативної функції (присудка у складі вислову). За своїм складом дієслівні фразеологічні одиниці бувають двокомпонентними, наприклад:

لنگر انداختن – *засидітися в гостях* (букв. кинути якоря),

проте набагато частіше вони мають три, чотири або більше компонентів, наприклад:

ریش خود را در آسیاب سفید نکردن – *набути життєвого досвіду* (букв. не мукою з млину забілити свою бороду).

Більшість дієслівних фразеологічних одиниць виникло унаслідок повного або часткового переосмислення значень складових компонентів, наприклад:

خون دل خوردن – *сильно переживати, мучитися* (пити кров свого серця).

Такі фразеологічні одиниці не можуть мати відповідних прототипів – вільних словосполук, через те, що в їх основі лежить уявна ситуація.

Зустрічаються метафоричні дієслівні одиниці, прототип яких співвідноситься зі світом тварин, а переносний зміст – зі світом людини, наприклад:

دم به تله ندادن – *уникнути пастки, не потрапити на вудочку* (букв. зберегти свій хвіст від пастки).

Абсолютна більшість дієслівних фразеологізмів мають антропоцентричний характер – стосуються дій людини, її поведінки, рідше – стану, в якому вона перебуває. Дієслівні фразеологічні одиниці фарсі можна умовно поділити на такі групи:

1. Активна діяльність і поведінка людини.
2. Різноманітні ситуації, в які потрапляє людина.
3. Стосунки людей у суспільстві.
4. Відношення людини до явищ навколишнього світу.
5. Образна характеристика негативних рис характеру людини.
6. Світ почуттів, переживань людини.
7. Розумова й емоційна діяльність людини.

Дієслівні фразеологічні одиниці перської мови будуються за різними структурно-граматичними моделями-схемами. Моделювання перських дієслівних фразеологізмів відбувається на основі тісної взаємодії семантики й структури. Більш за все моделюванню можна піддати дієслівні фразеологізми з перехідними дієсловами, які виражають активну дію. Дієслівних фразеологічних одиниць з неперехідними дієсловами порівняно небагато. Вони виявляють слабшу тенденцію до моделювання.

Найбільш частотною формою функціонування дієслівних фразеологічних одиниць у мові є третя особа однини минулого або теперешньо-майбутнього часу дійсного способу. Далеко не всі дієслівні фразеологізми можуть вживатися у майбутньому часі. Фразеологічні одиниці з яскраво вираженою оцінкою практично не вживаються у формі майбутнього часу.

Субстантивні фразеологічні одиниці в перській мові – це словосполучки з повним або частковим семантичним перетворенням компонентів. Основний тип семантичного перетворення – метафоричне переосмислення.

Субстантивні фразеологічні одиниці з повним переосмисленням поділяються у свою чергу на:

1. ті, що стосуються людини та мають позитивну оцінку, наприклад:

گل سر سبد – *кращий представник, прикраса товариства* (букв. квітка, яку поклали зверху у корзині);

2. ті, що стосуються людини та мають негативну оцінку, наприклад:

بوم شوم – *людина, що приносить з собою нещастя* (букв. зловісний пугач);

3. ті, що стосуються людини та мають відтінок іронії або жарту, наприклад:

بچه ریشدار – *літня людина з розумом дитини* (букв. дитина, яка має бороду).

Частково переосмислені субстантивні фразеологічні одиниці стосуються людини, але значно частіше мають відношення до абстрактних понять та предметів, наприклад:

شمع مجلس – *душа товариства* (букв. свічка товариства).

На відміну від дієслівних фразеологічних одиниць, субстантивні фразеологічні одиниці, як правило, є однозначними. Можна сказати, що полісемія не є характерною для перських субстантивних фразеологізмів.

Під субстантивними компаративними фразеологічними одиницями ми розуміємо традиційні образні порівняння з **مثل**, які зафіксовані всіма фразеологічними словниками, які було видано в Ірані. Характерним для субстантивних компаративних фразеологічних одиниць перської мови є те, що в порівняннях часто наявними є назви тварин, комах, риб, рослин, з певними якостями яких асоціюється людина, наприклад:

مثل خروس بی محل – *про людину, яка прийшла невчасно або каже щось невпопад* (букв. як півень, що невчасно прокукував).

Кількість ад'єктивних фразеологічних одиниць в перській мові незначна. Найчастіше вони стосуються предметів та явищ, рідше – людей, наприклад:

از شیر مادر حالات – *про отримане чесним, законним шляхом* (букв. чистіше за материнське молоко).

В ад'єктивних порівняннях, які позначають якості й риси характеру людей, часто наявні назви тварин, дійсні або уявні якості яких приписуються людині, наприклад:

مثل بزجه – *прудкий, моторний, який легко видирається наверх* (букв. як ящірка).

Адвербіальні фразеологічні одиниці не є характерними для перської фразеології. Серед адвербіальних фразеологічних одиниць сучасної перської мови переважають ідіоми. За своєю семантикою вони поділяються на якісні, наприклад:

مختصر و مفید – *коротко і ясно*

та обставинні, наприклад:

از زیر سنگ هم شده – *за будь-яку ціну, хоч з під землі* (букв. хоч з-під каменю).

Кількість вигуківих фразеологічних одиниць перської мови є дуже незначною. Абсолютна більшість вигуків перської мови не є фразеологізмами. Вигуківі фразеологічні одиниці мають структуру непередикативної сполуки, наприклад:

ای زرشک – *презирливо, іронічно про хвалькуваті слова та вчинки* (букв. але й герой!)

У перській мові наявна низка фразеологізмів-речень з неповною, незавершеною семантичною і синтаксичною структурою. Такі фразеологічні одиниці самостійно не використовуються, а є частиною складних речень, наприклад:

مثل آبی که روی آتش بریزند – *про щось, що заспокоює фізичний або душевний біль – ліки, слова і т.п.* (букв. як вода, яку пролили на вогонь).

Особливістю перської фразеології є широке використання фразеологічних одиниць-речень. Абсолютна більшість таких фразеологічних одиниць стосується людини, набагато менша кількість – предметів та явищ. Зазвичай фразеологічні одиниці-речення мають оцінний характер і якісну характеристику особи, оцінку ситуації і стану, в якому перебуває людина. На відміну від вільного синтаксису дієслова фразеологічних одиниць-речень характеризуються неповною парадигмою – обмеженими можливостями реалізації стверджувальних і заперечувальних модально-часових форм, а також категорії особи. У перській мові значна кількість фразеологічних одиниць-речень із застиглою, незмінною структурою; це мовленнєві формули, прислівно-приказкові вислови і афоризми.

Як вже зазначалось, абсолютна більшість фразеологічних одиниць-речень стосується людини. Ці фразеологізми являють собою своєрідні й характерні для низки іранських мов конструкції, де формальним підметом є назва неживого предмета, а реальний суб'єкт виражений займенниковою енклітикою, наприклад:

دامن کسی را آلوده کردن – *зганьбити, заплямувати когось* (букв. забруднити чийось спідницю).

Абсолютна більшість перських фразеологічних одиниць-речень – ідіоми. Основними семантичними перетвореннями в таких фразеологізмах є метафоричне переосмислення. Значна кількість фразеологічних одиниць-речень мають яскраво образний характер. Передикативна структура за своєю сутністю є описовою і сприяє створенню яскравого образу. Сфера психічних виявів особистості, соціально-етичні оцінки людини, обставини й ситуації, в яких вона перебуває чи опиняється, є найбільш характерними для перських фразеологічних одиниць-речень. Більшість почуттів, емоцій розкривається в перських фразеологічних одиницях-реченнях через характерну міміку, жести, манери поведінки. Фразеологізми які позначають такі емоціональні вияви як гнів, обурення описують людину під час спалаху люті, наприклад:

خون چشمها یش را گرفت – *букв. його очі налилися кров'ю.*

Фразеологічні одиниці які позначають страх, переляк, найчастіше описують внутрішній стан, процеси, що відбуваються в організмі людини, яка охоплена цим почуттям, наприклад:

گوشت بدنش ریخت – він страшно налякався (букв. все м'ясо зійшло з кісток).

Емоційний стан смуток, розчарування передається, в основному, штрихами зовнішнього виду, наприклад:

لب و لوجه اش آویزان شد – він розчарувався (букв. в нього опустилися куточки губ).

Почуття радості, радісного хвилювання передається виразними семантичними засобами: гіперболою, метафорою, порівнянням, наприклад:

گل از گلش شکفت – він засвітився радістю (букв. він розквітнув як квітка).

Формули повсякденної вербальної комунікації – це характерний для багатьох східних мов фразеологічний пласт, який відображає своєрідність географічних, соціально-етнічних умов, історичного розвитку, вірувань, традицій. За своїми семантичними, структурними і функціональними характеристиками такі комунікативні формули-фразеологізми посідають особливе місце у фразеологічній системі мови. Їх специфіка в семантичному плані полягає в тому, що вони не описують різноманітні почуття, стани, а виражають їх. Нерідко це є репліки-реакції на ситуацію, що склалася. Як вже зазначалося, такі фразеологічні одиниці є дуже різноманітними за своїми відтінками. Ступінь їх переосмислення і образності також різниться. Деякі з них містять в собі пряму номінацію, позбавлені образності. Проте, більшість перських комунікативних формул містять у собі високий ступінь семантичного перетворення, в їх основі лежить колоритний образ; такі одиниці найчастіше носять глибоко національний характер, наприклад:

خدا سایه شما را از سر ما کم نکند – букв. нехай не зменшить Бог Вашу тінь над нами.

В перській мові існують такі семантичні розряди комунікаційних фразеологічних одиниць: 1) привітання; 2) прощання; 3) вираження вдячності; 4) добрі побажання; 5) заклинання; 6) докір, жаль; 7) недобрі побажання, прокляття.

Перські прислівно-приказкові фразеологічні одиниці, об'єднані загальним словом **مثل** чи **ضرب المثل**, у сприйнятті носіїв мови є невід'ємними від розмовної фразеології (і це є характерним для багатьох східних мов). “Пареміологізми містять у собі закінчену думку і саме в них найбільш виразно проявляється національний характер, національний менталітет, етнопсихологічний склад народу, його образне мислення” [4:154]. Іранській народ за свою довгу історію, яка нараховує тисячоліття, створив величезну кількість прислівно-приказкових виразів. У низці образних перських паремій ми відкриваємо не лише елементи чисто іранських соціально-етнічних норм, але й бачимо в них систему загальнолюдських позитивних і негативних оцінок, наприклад:

درخت کاهلی بارش گرسنگی است – присл. дерево ліні дає плоди голоду.

Не всі перські паремії є повними ідіомами, є частково переосмислені прислів'я, є прислів'я з прямим значенням усіх компонентів. Але їм усім властивий

узагальнюючий смисл, який стосується не конкретної одиничної ситуації, не конкретної особи, а аналогічним ситуаціям взагалі. “У цьому поширеному використанні прислів’їв і міститься їх семантична трансформація” [5:268].

У перській мові багато образних паремій, які будуються на грі слів (каламбурі), наприклад:

اکبر ندهد جدای اکبر بدهد – якщо Акбар не дає, так великий Аллах подасть

Класична перська поезія принесла іранському народові цілу низку афоризмів-віршів, які сприймаються у наші дні як римовані народні вирази, прислів’я та приказки. Вони прикрашають мовлення і настільки органічно вплітаються в нього, що сучасні фразеологічні словники часто наводять їх без посилання на поетів, які дали їм життя. Найбільш відомими є афоризми Сааді, наприклад:

مشک آن است که خود ببوید. نه آن که عطار بگوید – про мускус судять за його ароматом, а не за словами продавця;

Фірдоусі, наприклад:

قضای نبشته نشاید سترد – не потрібно витирати визначення, яке начертане Богом;

Хафеза, наприклад:

آنجا که رنگ و بوی بود گفتگو بود – там мова є, де колір й аромат (людські розмови найчастіше виникають навколо видатних людей, речей, явищ);

Моуляві, наприклад:

دوستی با مردم دانا نکوست – мати дружбу з мудrimi людьми – благо.

Висновки. Безумовно при аналізі основних структурних типів фразеологічних одиниць в даному дослідженні ми характеризували не всі семантико-граматичні властивості й особливості їх функціонування. У статті головна увага звертається на ті явища і факти, які складають специфіку фразеологічної системи перської мови. Під час написання цієї роботи було визначено характерні структурно-семантичні і граматичні особливості, національно-культурну специфіку функціонування фразеологічних одиниць у перській мові. На основі досліджень, наведених у пропонованій роботі, ми дійшли до висновку, що розробка теоретичної бази для визначення функціональних, структурно-семантичних і граматичних розрядів фразеологічних одиниць сучасної перської мови є досить важливим питанням у лінгвістиці. Також слід додати, що ця проблема є досить маловивченою, а в українському мовознавстві дотепер не розглядалася.

Перспективи подальших досліджень.

Увесь цей комплекс проблем, поряд з іншими особливостями фразеологічних одиниць, зокрема, дієслівних фразеологічних сполучень, які являють собою специфічне явище, що повністю відсутнє в українській мові, є завданням для наших подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зульфигарова Ф.И. Идиоматические выражения в персидском языке (по материалам произведений С. Хедаята): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Баку, 1964. – 21 с.
2. Рубинчик Ю.А. Основы фразеологии персидского языка. – М.: Наука 1981. – 212 с.
3. Рубинчик Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. – М.: Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2001. – 600 с.
4. Голева Г.С. Фразеология современного персидского языка. – М.: Муравей, 2006. – 224 с.
5. Гак В.Г. Фразеологические единицы в свете асимметрии языкового знака // Вопросы фразеологии. – М., 1976. – Вып. 277. – С. 266-275.
6. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды: Лексикология и лексикография. – М., 1974. – № 4. – С. 95-102.

ІНТЕРВ'Ю ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНТЕКСТІВ

Серед прагматичних феноменів громадської комунікації в сучасній лінгвістиці особливе місце посідає вивчення різноманітних типів тексту в жанрі діалогу – провідному жанрі сучасної епохи. Чи не центральною формою діалогу є інтерв'ю. Відомий французький письменник Моріс Дрюон, виходець із Росії, колишній міністр культури Франції, був переконаний у тому, що будь-яка історична епоха породжує властиві саме їй домінантні жанри. Як до нашої епохи інтерактивного спілкування, то за такий жанр править інтерв'ю. Інтерв'ю із суспільно-політичними та економічними діячами задовольняє самолюбство того, хто питає, і пику того, хто відповідає [1:675]. Інтерв'ю – ефективний засіб поширення сучасної ліберальної ідеології. Його предметом завжди є актуальна комунікативна подія, яка хвилює громадян.

Як багат шарова комунікативна подія, інтерв'ю класифікується щонайменш за двома критеріями [2].

1. За формою організації тексту: інтерв'ю-бесіда / інтерв'ю-діалог, інтерв'ю-монолог (напр., інтерв'ю-розповідь, інтерв'ю-повідомлення, інтерв'ю-думка) та інтерв'ю з колективною аудиторією (напр., прес-конференція).

2. За цільовою спрямованістю інтерв'юера: інтерв'ю-протокол, інтерв'ю-інформація, інтерв'ю-портрет та інтерв'ю-дискусія.

Спільними для цих типів інтерв'ю є: практична функція (яка реалізує механізм контролю, відбитий у способах висловлення думки); ритуальна функція (що засвідчує контакт між учасниками діалогу); сугестивна функція (вплив на свідомість адресата через накидання йому певної системи цінностей та програми дій).

Інтерв'ю, з-поміж іншого, є провідним жанром популяризації, роз'яснення та обговорення новітніх ідеологічних реалій. Так, інтерв'ю речників міжнародних економічних інституцій є засобом пропаганди нових громадських цінностей і формування ціннісних орієнтацій в інституційному комунікативному просторі Німеччини (ідеться про концепти ТРУДОВА ЗАЙНЯТІСТЬ, ГРОШОВА СТАБІЛЬНІСТЬ, ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ, ЕКОНОМІЧНИЙ ЛІБЕРАЛІЗМ).

Характеристика ідеологічно спрямованих інтерв'ю з економічної тематики передбачає виявлення модусів дії у фаховій мові економіки; звідси випливають такі форми мовної репрезентації і, відповідно, типи мовних творів:

- 1) полемічні інтерв'ю (як реакція на економічні події);
- 2) програмні інтерв'ю-промови (виклад перспектив економічної діяльності);
- 3) ритуальні інтерв'ю (вітальні, святкові).

Окремий тип інтерв'ю, який є засобом поширення нової ідеології в галузі громадської комунікації ФРН, становить інтерв'ю з елементами епідейктичного мовлення (презентаційні заклики, інтерв'ю з нагоди урочистих подій, інтерв'ю як реакція на критику), інтерв'ю-переконування (критика, сперечання, скасування, звинувачення, виправдання). Кожне таке інтерв'ю може збігатися з певним модусом мовленнєвої дії. До модусів належать: заклики, обіцянки, інформування, констатація факту, заява, повідомлення про ухвалення рішення, попередження, звинувачення,

вітання, викладення позиції з певного питання, номінація актуальних проблем, декларування, вибачення. Ці модуси реалізуються через відповідні інтенціональні моделі, повністю або частково втілені в тексті інтерв'ю. Через такі моделі репрезентує себе певна ідеологія з відповідними цінностями. Їхня риторична репрезентація – важливий інструмент управління суспільною системою. Так, Європейський центральний банк та інші міждержавні інституції в Німеччині не тільки уособлюють певні суспільно-політичні та економічні реалії, але й, виконуючи соціальне замовлення влади і суспільства, сприяють репрезентації й адекватному тлумаченню новостворених комунікативних подій. Особливістю риторичної традиції міжнародних інституцій Німеччини є те, що вони, з одного боку, мають тенденцію до національно-державної ідентифікації комуніканта, а з другого – відбивають різноманітні національні конфлікти. Будь-якій усній формі виступу (доповідь або інтерв'ю) притаманні комунікативна стратегія демонстрації стану речей, намагання пояснити ситуацію і, залежно від специфіки риторичного жанру, потреба переконати.

Форма репрезентації ідеологічних цінностей громадського діяча корелюється з модусом мовної дії [3:15]. Таким модусом може бути: інформація, констатація факту, заява, повідомлення про ухвалене рішення, попередження, обвинувачення, коментар щодо певних подій, визначення актуальних проблем, вибачення, з'ясування непорозумінь. Їхнє лінгвістичне дослідження базується на контрактивному аналізі типових мовних структур, до яких належать формули звертання (до нації, інтернаціональної спільноти), атрибутивні поля, темпоральні відношення, дієктичні слова у структурі аргументації, ідеологічні оцінки, лінгвокультурні кліше, слогани.

Особливий інтерес щодо дискурсивних особливостей становлять інтерв'ю, реалізовані через мовців, які виступають від імені громадських інституцій. Так, в інтерв'ю голови Правління німецької спілки профспілок М.Зоммера такі модуси реалізуються через відповідні інтенційні моделі, зокрема аргументативні, утілені переважно в етнокультурних порівняннях та альтернативних зверненнях:

Die Probleme, die wir in Deutschland haben, sind keine deutschen Probleme. An diesem Tag werden in Rom wahrscheinlich 500 000 Rentnerinnen und Rentner gegen die italienische Pensionsreform demonstrieren, es wird Protestaktionen in Frankreich, in Spanien und in vielen anderen Ländern geben. Wir müssen dabei deutlich machen: Europäische Politik hat eine nationale und eine internationale Dimension. Wenn wir uns nicht um den Erhalt der Mitbestimmung in Europa kümmern, ist sie bald Schnee von gestern. Der Bundeskanzler macht zu Recht darauf aufmerksam, dass es das Ende der deutschen Unternehmensmitbestimmung wäre, wenn die Fusionsrichtlinie, die die EU-Kommission erarbeitet hat, umgesetzt würde. Wer diese Entwicklung nicht will, muss seine Politik europäisch ausrichten [5].

Основою цього висловлення є акцентоване право німців на визначення політики ЄС. Дискурсивну актуалізацію цієї ідеї втілено в альтернативній моделі із займенником “*wir*”. Такі моделі орієнтують громадськість ФРН на активізацію політичних та економічних ініціатив у Європі.

Мовна особистість посиляється на колективний авторитет, переданий у тексті присвійним займенником “*wir*”, індивідуальний авторитет з номінацією німецького Бундесканцлера. Істотною рисою фрагмента інтерв'ю М.Зоммера є його

референційна єдність, передана посиланнями на міжкультурні реалії, номінаціями сучасних суспільних феноменів (напр., пенсійна реформа, акції протесту, європейська політика, право самовизначення в Європі), економічних явищ (право на визначення підприємницької політики, Закон про з'єднання підприємств). Репліки й натяки в цьому тексті заступають займенники. Важить те, що всі ці слова співвідносяться з дійсністю, із актуальними суспільно-політичними та економічними явищами. Лексичну єдність діалогу в цьому інтерв'ю забезпечує низка мовних засобів, зокрема повторення слів чи словоформ, залучення займенникових та прислівникових форм.

Семантичної когерентності суспільно-політичного тексту діалогічного характеру часто досягають тим, що лексеми мають ізотопічні взаємозв'язки, наприклад географічні номінації Німеччина і Європа пов'язані між собою семантичними відношеннями “клас – елемент класу”. Слід зауважити, що в більшості громадських дискусій на міжнародні теми референційну, мовну й семантичну єдність діалогу відтворено переважно в номінаціях ціннісних орієнтацій, які актуалізуються через акцентування спільних історичних традицій, спільних здобутків або кризових явищ.

У сучасних інтерв'ю громадських діячів Німеччини заслуговує на увагу також звертання до загальнолюдських цінностей та типових німецьких лінгвокультурних концептів (МИНУЛЕ, МАЙБУТНЄ, ВПЕВНЕНІСТЬ, ДОБРОБУТ, СТАБІЛЬНІСТЬ, АВТОРИТЕТ). Так, повага до громадян може віддзеркалюватися у пропозиціях – на зразок “констатація провини – виправдання”, “звернення до цінностей минулого – висловлення надії на майбутнє”:

Wir bitten Sie um Entschuldigung. Deutschland ist sich selber untreu geworden. Wir vernachlässigen schon lange das Erfolgsrezept, das der Bundesrepublik Deutschland nach dem Krieg Zuversicht und Wohlstand, Stabilität und Ansehen gebracht hat. Wir brauchen einen nationalen Aufbruch für Bildung, Forschung und Familie, der unserer Gesellschaft Zukunftsglauben und Zusammenhalt gibt. Und wir brauchen die Modernisierung der bundesstaatlichen Ordnung, um die Reformfähigkeit unseres Landes zu stärken. Das werden wir auch schaffen [6:1].

Таку схему пояснювання та пошуку компромісів можна вважати за типову насамперед у публічних інтерв'ю. Констатуємо відкритий характер певного компромісу, коли один із громадських лідерів країни вживає пропозиційних звернень-вибачень стосовно до громадян (прохання про вибачення). Далі пояснення складної ситуації передають багатокomпонентні суб'єктно-предикатні синтаксичні структури. Вже на початку звернення суб'єктно-предикатна лінія репрезентує головну пропозицію, яка містить кваліфікаційну оцінку стану німецької економіки (*Deutschland ist sich selber untreu geworden*). Специфічно лінгвістичним засобом розв'язання проблемної ситуації є активне вживання побутових концептів (ERFOLGSREZEPT), маркерів історичних часів (*nach dem Krieg*), ціннісних характеристик (*Wohlstand, Stabilität, Ordnung, Leistung, sozialer Fortschritt*). Суворі категоричність ідеї подолання кризи виявляється у пропозиціях із предикатами “*brauchen*”, “*müssen*”, які допомагають увиразнити колективні цінності німців. Повторення предикатних конструкцій “*wir müssen*”, “*wir brauchen*”, апеляція до моральних норм – усе це сприяє лінгвокультурному впливові як на знання мовця

(когнітивний рівень) чи ставлення до ситуації (афективний рівень), так і на орієнтири (конотативний рівень) та діяльнісні норми (рівень поведінки).

Мовотворчі й аргументативні структури пов'язано з типовими суспільно значущими темами (глобалізація, зовнішньополітичний та економічний курс країни, пенсійна реформа, німці та інші країни ЄС, ринки праці та страхування, бізнес тощо). Ці теми, ініційовані громадськими діями, стають предметом політичного та економічного дискурсів. Комунікативну реалізацію актуальних тем визначають ситуативні умови та суспільні дискурсивні практики, а також оцінки соціального статусу мовців. Відповідно до рамкових умов типові інтерв'ю діячів у галузі публічної політики та конкретної економіки можна поділити на дескриптивно-наративні (з домінуванням раціональної оцінності) й персуазивні. Кожна форма мовної практики відбиває зміст фрагмента соціальної практики, а система знань і значень громадсько-політичного та економічного характеру залежить від ситуації та соціальної ролі комунікантів. Німецькомовні інтерв'ю громадських діячів мають розголос, отже, відбивають соціально-економічні потреби соціуму. Ідеологічні настанови інтерв'ю реалізуються у значних комунікативних подіях, багатих на інтертекстуальні посилання (цитати, алюзії) і спрямованих на цільову мобілізацію всіх суб'єктів масової комунікації в Німеччині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полухина В.П. Портрет поэта в его интерьере // Иосиф Бродский: Большая книга интервью. – М.: Новый мир, 2000. – С. 675-685. 2. Busse D., Teubert W. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik // Dietrich Busse / Fritz Hermanns / Wolfgang Teubert (Hrsg.): Begriffsgeschichte und Diskursgeschichte. Methodenfragen und Forschungsergebnisse der historischen Semantik. – Opladen, 1994. – S. 10-28. 3. Eiche M. Nachrichten und Interviews: linguistische Studien zu französischen Rundfunktexten. – Frankfurt am Main: Lang, 2000. 4. Аганова И.И. История экономической мысли: Курс лекций. – М.: ТАНДЕМ – Эксмо, 1998. 5. Sommer M. Die Erwartungen an den Europäischen Aktionstag am 3. April und die Performance der Gewerkschaften. In: Süddeutsche Zeitung, 04.04.2004. 6. Clement W. Eröffnungsrede des Bundesministers für Wirtschaft und Arbeit anlässlich Energiekonferenz von Bündnis90 / Die Grünen. In: Magazin "Energiestandort Deutschland" (Pressemitteilung des Bundesministeriums für Wirtschaft und Arbeit), 27.09.2003. – Berlin. – S. 1-7.

ПОЗДНЯКОВ О.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ГЕТЕРОГЕННІСТЬ НІМЕЦЬКОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ЯК СИСТЕМИ У СИСТЕМІ

Актуальність виявлення і розмежування складових системи молодіжного сленгу (тут і далі МС) зумовлена бурхливими еволюційними змінами цього лінгвістичного явища на сучасному етапі розвитку суспільства та мови як одного із способів відображення останніх.

МС як компонент німецької мови посідає важливе місце у її загальній системі. Свідченням цього є інтенсифікація проникнення сленгізмів на загальнонаціональний рівень комунікації, частотність вживання у засобах масової інформації як дзеркалі мовної еволюції сьогодення. Водночас, у процесі тривалого розвитку МС набув ознак системи із специфічними особливостями на різних мовних рівнях, насамперед, на лексико-семантичному. Варіативність поєднання цих особливостей у конкретних комунікативних ситуаціях вказує на варіативність МС, його внутрішньо-системну диференціацію.

Метою статті є визначення різних видів МС та здійснення їх порівняльної характеристики.

Предметом дослідження є внутрішньо-системні диференційні лексико-семантичні особливості МС.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці різних видів зазначеного вище лінгвістичного явища.

Матеріалом дослідження слугують праці провідних германістів. Як ілюстративний матеріал використано друковані та електронні версії специфічних субстандартних лексикографічних джерел, у яких зафіксовано лексичні одиниці МС.

Наукова новизна статті полягає в тому, що у ній запропоновано низку нових лексико-семантичних критеріїв для внутрішньої стратифікації МС.

Завданням статті є встановлення лексико-семантичних особливостей кожного з виокремлених видів МС та визначення їх місця у досліджуваній мовній субсистемі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив панування у сучасній германістиці точки зору щодо гетерогенності МС, яка визначається неоднорідністю групи “молодь”.

За Г.І. Краморенко, неоднорідність МС є відображенням гетерогенності мовної спільноти, різноманітності соціокультурних, історично-політичних передумов існування суспільства і постійно зростаючих вимог і потреб мовної комунікації загалом [1:55].

На думку П. Шлобінскі, не може бути єдиного МС, оскільки сама молодь не є гомогенною соціально-віковою групою [2:27]. На рівні мікрогруп існує стільки молодіжних сленгів, як і різноманітних молодіжних груп [2:40].

За М. Хуном, про гомогенний МС не може йти мова навіть на рівні окремо взятого учнівського класу. Уже на рівні первинних молодіжних колективів виникають різноманітні конкуруючі групові і мовні форми [3:75].

С.Вахау відзначає суто індивідуальний характер реалізації даного лінгвістичного феномена, наголошуючи на неможливості у даному випадку виведення загального шляхом простого додавання його складників [4:69].

Водночас, у сучасній германістиці пропонується застосовувати термін “німецький молодіжний сленг” на позначення “загальновживаного, надрегіонального і такого, який виходить за межі груп і субкультурних формувань словникового запасу молодих людей” [5:462].

Відносно внутрішньої диференціації молоді виокремлюють три її рівні: групи рівних, субкультурні групи і загальна група “молодь” [6:2].

Групи рівних (англ. “peer groups”) визначаються як “групи молоді приблизно одного віку, функція яких полягає у орієнтації при переході від регульованого сімейними відносинами дитинства до дорослого життя” [7]. Усвідомлення себе членом групи (нім. “Wir-Bewusstsein”) [8:295]. виникає на основі спільних інтересів до певного виду спорту, музичного стилю чи моди і спричинює відмежування від не-членів групи (нім. “Ihr-Entfernung”) [9:24], яке виражається також у мові.

Різним груповим ідеалам відповідають різні зразки ототожнення, які у цьому віці відіграють велику роль [10:10]. Існує тісний взаємозв'язок між ототожненням себе з іншими (реальними або ідеальними) особами і становленням молоді особистості: процес ототожнення сприяє формуванню власного “Я” [11:247].

Різні молодіжні субкультури (нім. “Jugendszenen”) відзначаються єдністю їх представників щодо ціннісних орієнтацій і способу життя. Ці спільні риси формуються як результат впливу засобів масової інформації [3:90]. Більшість з них є американського походження і поширилися на територію Німеччини саме завдяки глобальному впливу засобів масової інформації, які сприяють зростанню значення молоді і молодіжних субкультур на надрегіональному рівні. Таким чином, утворюється абстрактна мережа взаємозв'язків з можливістю опосередкованих контактів, що полегшує збільшення кількості учасників субкультурно детермінованих комунікативних процесів. Важливим чинником при цьому є схильність і здатність пристосування молоді до новітніх технологій.

Загальна соціально-вікова група “молодь” є умовним утворенням, результатом діяльності засобів масової інформації, спрямованої на формування глобальної множини спільно орієнтованих споживачів [12:20].

Відповідно до цієї стратифікації молоді можна виокремити три види МС:

- загальний молодіжний сленг (тут і далі ЗМС) – узагальнення мовно-комунікативних зразків, характерних для адолесцентної фази розвитку індивіда без врахування його групової чи субкультурної приналежності.
- груповий молодіжний сленг (тут і далі ГМС) – сукупність мовно-комунікативних зразків членів конкретно взятої групи рівних.
- субкультурний молодіжний сленг (тут і далі СМС) – сукупність мовно-комунікативних зразків адолесцентів-носіїв певної субкультури.

Для опису та диференціації кожного з трьох вказаних видів МС ми пропонуємо наступні лексико-семантичні критерії, оскільки саме на цьому рівні досліджуваний лінгвістичний феномен виявляє найбільше відмінностей від літературного варіанту німецької мови.

1). Стабільність/нестабільність лексичного складу. Стабільність лексичного складу зумовлена, перш за все, стабільністю кола його користувачів. ЗМС є абстрактним мовним явищем, утвореним в результаті узагальнення конкретних форм реалізації молодіжного спілкування. Він є вираженням мовних особливостей представників соціально-вікової групи “молодь” загалом (зокрема, як альтернатива розмовному та літературному варіантам німецької мови). Стабільність молоді у цьому розумінні зумовлює стабільність лексики ЗМС з точки зору її синхронічного аналізу (хоча у зв'язку з цим варто відзначити динамічність еволюційних процесів у її складі). Зміни у сфері лексики ЗМС детерміновані зміною поколінь її активних користувачів (приблизно кожні 8-10 років – середня тривалість адолесцентної фази розвитку індивіда) [13:312; 14:104].

Згідно даних словника “PONS. Wörterbuch der Jugendsprache 2008”, у 2002 році на позначення *Fahrrad* у ЗМС популярним було слово *Alugurke*, у 2003-2005 роках – *Studentengurke*, а у 2008 році – *Eierfeile*.

Подібне спостерігаємо і у випадку із конвенційною лексемою *Gänsehaut*. У 2002 році її альтернативою у ЗМС було слово *Erpelfolie*, у 2005 році – *Hummeltitten*, у 2007 році – *Ameisentitten*, у 2008 році – *Entenparka*.

Стабільність лексики СМС зумовлена тим, що вона слугує на позначення понять відповідного субкультурного стилю. Кожен з субкультурних стилів відзначається власною історією, сукупністю певних символів, які визначають приналежність до даного стилю, ціннісними орієнтаціями і структурою

взаємовідносин представників, наявності предметів та видів діяльності, які обумовлюють специфіку його функціонування. Стабільність кола субкультурних понять зумовлює стабільність слів та виразів, які використовуються для їх найменування.

Напр.: *Addy – Systemadministrator*

Bots – Suchprogramme

cheaten – mittels des Einsatzes von Hilfsprogrammen beim Computerspielen betrügen

У порівнянні із ЗМС і СМС, ГМС відзначається найменшою стабільністю лексичного складу. Це зумовлено динамікою формування та розпаду груп рівних, а також тим, що саме на цьому рівні реалізації МС найповніше розкривається мовно-креативний потенціал молоді, багато лексичних одиниць є okazionalnymi утвореннями, виникнення яких визначається прагненням гри та оригінальності, а не задоволенням комунікативних потреб.

2). Тематика. Переважна більшість специфічної молодіжної лексики визначається певними тематичними групами, які для молодих комунікантів складають особливий інтерес [15:212].

Напр.: *Hartgas – stark berauschendes, alkoholisches Getränk*

Brett – sehr guter Popsong

anpampen – unfreundlich anreden

abstürzen – mit einer Person spontan intim werden

Тематика лексики СМС обмежується субкультурною діяльністю групи, яка може відігравати різну роль у житті її членів.

Напр.: *Technoid – Anhänger der Techno-Szene*

Sonnenrad, Rune, Thorshammer – Symbole in der Blackmetalszene

Old School, New School, Emocore – Richtungen in der Hardcore-Szene

Docs, Ben-Sherman-Hemd – Kleidung von Skinheads

Отже, лексичний запас ЗМС і ГМС є сукупністю слів і виразів із побутовою семантикою, а СМС – лексичних одиниць з фаховою семантикою “у поєднанні з соціально детермінованим конотатом” [16:360].

3). Рівень потенційної конвенціоналізації. Лексичні одиниці порівнюваних трьох видів МС володіють різним потенціалом щодо проникнення на рівень загальнонаціонального використання.

ЗМС формується на базі ГМС і СМС і перехідним етапом у процесі розвитку лексичних одиниць від соціально-вікової чи субкультурної обмеженості до стандарту. Слова і вирази ГМС і ГМС отримують можливість поширення на загальнонаціональний комунікативний рівень у разі “фільтрації” у лексиці першого.

4). Відкритість / закодованість. Під відкритістю ми розуміємо взаємодію лексики зазначених трьох видів МС між собою, а також з лексикою інших підсистем німецької мови.

З цієї позиції лексика ЗМС є відкритою системою, оскільки вона взаємодіє з лексичними системами ГМС і СМС, з одного боку, і розмовного варіанту німецької мови, з іншого. Слова і вирази ЗМС позначають загальноприйняті поняття, які формують оточуюче середовище для розвитку індивіда у адолесцентній фазі, переважна більшість з них зрозуміла на рівні внутрішньогрупової, так і побутової комунікації.

Напр.: *wacken – feiern*
Grufti – älterer Mann
fratzen – essen

Відповідно, ГМС і СМС утворюють, у нашому розумінні, заковані лексичні системи. Для визначення семантики таких слів і виразів необхідними є додаткові знання, які є результатом осягнення та розуміння особливостей відповідної групи рівних чи субкультурного стилю.

Напр.: *Soap-Fans – Fangemeinde in der Comic-Szene, deren Aktivitäten sich auf die Erstellung von Fanmagazinen und -websites sowie auf die Organisation von Fanclubs beschränken*
Demo – die wichtigste Kunstform in der Demoszene, ein Gesamtkunstwerk in Form eines ausführbaren Programms, welches Grafikeffekte und Animationen unterlegt mit Musik darstellt
Begehung – Bewältigung von Routen in der Sportkletterer-Szene

5). Макросистемні/мікросистемні відношення. ЗМС, який є надрегіональним і надгруповим мовним утворенням, має відносно ГМС і СМС макросистемний характер.

ЗМС формується на основі ГМС і СМС, які є, власне, справжніми формами реалізації досліджуваного лінгвістичного феномена.

У процесі аналізу спілкування кожної окремо взятої молодіжної групи можна виокремити певні лексичні одиниці, значення яких зрозумілі лише членам даної групи. Окремі з цих лексичних одиниць з часом виходять за межі внутрішнього вживання у комунікативних актах між членами групи і стають елементами ЗМС.

Конвергенція процесів розвитку ГМС і СМС визначає розвиток ЗМС.

Однак цей процес має також зворотній характер. Внаслідок вживання тієї чи іншої лексичної одиниці ЗМС у спілкуванні окремо взятих “груп рівних” вона зазнає семантичного переосмислення і набуває нового, специфічного внутрішньогрупового значення.

Кожен ГМС і СМС виявляє відмінності від інших ГМС і СМС і від ЗМС на лексико-семантичному рівні. Дані відмінності визначаються специфікою конкретно взятої молодіжної групи.

6). Лексикографічна фіксація. Лексичні одиниці ЗМС і СМС, об’єднані відповідними зазначеними вище тематичними групами, фіксуються у специфічних лексикографічних джерелах – словниках ЗМС (нім. “Wörterbücher der Jugendsprache”) і СМС (нім. “Wörterbücher der Szenesprachen”).

Лексикографічна фіксація слів і виразів ГМС не практикується. Це зумовлено незначною чисельністю членів конкретно взятої “групи рівних” та нестабільністю їх спільного лексичного запасу.

З іншого боку, саме лексичні одиниці ГМС разом із сукупністю їх контекстуально обумовлених значень утворюють передумови для укладання словників ЗМС.

7). Абстрактність / реальність. У порівнянні із ГМС і СМС ЗМС – абстрактне мовне утворення, яке характеризує особливості спілкування соціально-вікової групи “молодь” як суто умовної єдності, яка в дійсності є гетерогенною.

ЗМС – узагальнення мовно-комунікативних зразків конкретних молодіжних групових і субкультурних об’єднань.

ГМС і СМС – реальні форми специфічних молодіжних мовно-комунікативних зразків, які виражаються у повсякденному спілкуванні їх носіїв.

8). Первинність / вторинність найменування. Переважна більшість лексичних одиниць ГМС, і, відповідно, сформованого на їх базі ЗМС є результатом процесу вторинного найменування і являють собою емотивно забарвлені синоніми слів і виразів, наявних у літературному варіанті німецької мови.

У лексиці представників кожної групи рівних існує стартовий набір синонімічних емотивів для вираження емоційного ставлення до оточуючого світу світу під час ситуативно зумовленого мовленнєвого акту.

Напр.: *Trip, Lady Mary, Aitsch, Dope, Speed, Türkischer Honig – Drogen*
Kiste, Connection, Konnakchen, Zweier-Aktion, Flotter – Beziehung
Bude, Space, Pennebude, Wohnklo, Viereckpalast – Zimmer

У свою чергу, лексика СМС, незважаючи на високий ступінь емотивної забарвленості, що зумовлюється соціально-віковими особливостями її користувачів, містить набагато більше слів і виразів, які задовільняють потреби первинної номінації і служать для позначення відповідних стильових реалій.

Напр.: *Pro-Gamer – profit-orientierter Spieler in der LAN-Szene*
Coven – durch Internetkontakte gebildeter Zirkel in der Szene der Neuen Hexen
Fun-Punks, Streetpunks, Melody-Cores, Crust-Punks, Riot Girls – Namen von Subszenen in der Punk-Szene

9). Соціально-вікова/субкультурна маркованість. МС відзначається широкою варіативністю позитивних та негативних оцінок. Одне й те саме слово може мати повністю полярні значення, тобто, відзначається амбівалентністю. Це стосується і додаткових семантичних відтінків, які надаються лексичній одиниці представниками різних молодіжних субкультурних чи соціальних груп. Така групова маркованість ускладнює можливість узагальнення словникового складу МС.

Напр.: *Denkmeister – 1.Dummkopf; 2.Schlaukopf*
Schnuffi – 1.Liebling; 2.Rauschgiftkonsument
Fresswürfel – 1.menschlicher Kopf; 2.Imbissstand

Особливості соціально-вікової та субкультурної маркованості кожного з видів МС частково обумовлена тематичним критерієм. Відповідні тематичні групи, які визначають лексичний склад, вказують на специфіку комунікативних ситуацій використання ЗМС, ГМС і СМС.

З огляду на це, констатуємо соціально-вікову маркованість двох перших з них і субкультурну – останнього.

10). Плюралістичність / одиничність. Плюралістичність та одиничність кожного з видів НМС впливає з їх визначення, згідно з якими ЗМС є одиничним абстрактним узагальненням мовно-комунікативних зразків адолесцентів у їх опозиції до представників інших вікових груп і соціальних прошарків.

Як зазначено вище, ЗМС є гетерогенним утворенням. Форми спілкування представників різних територій, субкультурних напрямків і суспільних прошарків відзначаються специфічними рисами, які сприяють їх мовному виокремленню всередині соціально-вікової групи “молодь”. За М. Новотнік, ГМС зазнають швидкої зміни, внаслідок чого неминуchoю є їх різноманітність. Але, незважаючи на свою гетерогенність, для ГМС “спостерігаються деякі спільні основні принципи і

структури” [9:75]. Ці спільні риси дають можливість формування надгрупового і надрегіонального зразка МС.

Плюралістичність групових і субкультурних сленгів обумовлена численністю та динамічністю процесів формувань і розпаду окремих “груп рівних”, а також різноманітністю субкультурних стилів.

Внутрішньогрупова специфіка створює передумови для відмежування спільнот від представників інших груп та прихильників інших субкультурних стилів. Разом із виникненням нових “груп рівних” чи молодіжних субкультурних об’єднань з’являються відповідні лексичні одиниці для їх позначення, а також для найменування усіх інших понять, пов’язаних з діяльністю даної групи [17:13].

11). Ступінь інтернаціоналізації лексики. До лексико-семантичних особливостей сучасного МС стрімке збільшення використання запозичень, серед яких лівова частка припадає на англіцизми і англоамериканізми.

Напр.: *Aimbot – Cheat-Programm, das bei Ego-Shootern automatisch Ziele ins Visier nimmt, so dass diese nicht verfehlt werden können*
Gilde – virtuelle Mannschaft, Zusammenschluss von Spielern
Bug – Programmfehler

Для СМС характерний вищий ступінь інтернаціоналізації лексики у порівнянні із загальним і груповими. Це зумовлене, з одного боку, глобальністю субкультур, їх поширенням далеко за німецькомовний простір, а з іншого – традиціями та походженням субкультурних стилів, більшість з яких виникли і сформувалися на території англomовних Великобританії і США.

Напр.: *Crack-Intro – kurze, mit Musik unterlegte Animationen in der Demoszene*
Funny – humoristische Geschichte häufig unter Verwendung anthropomorpher Tiergestalten in der Comic-Szene
Tag – Namenszug der Sprüher in der Graffiti-Szene
Whack – besonders misslungenes Bild in der Graffiti-Szene

Для лексичного складу ЗМС і ГМС характерним є більша частка національного, і, зокрема, регіонального. Важливу роль тут відіграє історичний розвиток німецької мови, для якого особливе значення має територіальна диференціація. Це призводить до того, що місцеві особливості розмовного варіанту німецької мови виражені чіткіше, ніж у багатьох інших європейських мовах [18:210]. Джерелом утворення багатьох сленгізмів є територіальні діалекти, а також національні варіанти німецької мови.

Напр.: *Bachratz (bayer.), Else (norddt.), Katonga (ostdt.), Kretzn (österr.) – Mädchen, Frau*
nölen (norddt.), bekeimen (ostdt.) – reden
urst (ostdt.), dulli(österr.), figulant (schweiz.) – hervorragend
Dünenflitzer, Rieseneumel (norddt.), Leukoplastbomber, Rennpappe (ostdt.) – Auto

Висновки та подальші перспективи досліджень. МС є гетерогенним мовним явищем. На практиці він реалізується у комунікативних актах представників у формі ГМС і СМС.

Спільні особливості німецькомовного молодіжного спілкування створюють передумови для формування сленгу надрегіонального і надгрупового зразка, який є результатом узагальнення окремих сленгів, але не їх сумою.

ЗМС характерний для молодіжного спілкування на загальнонаціональному рівні. Він відзначається спільними особливостями застосування його носіями на усіх

мовних мовних рівнях, у першу чергу, на лексико-семантичному. Лексичні одиниці ЗМС фіксуються у специфічних лексикографічних джерелах. Пріоритетність досліджень саме цього виду МС зумовлена тим, що:

- ЗМС формує лексичне ядро загальнонімецької надрегіональної надгрупової молодіжної комунікації;

- лексика ЗМС є відображенням еволюційних тенденцій номінативних процесів у адолесцентній фазі розвитку, демонструючи мовно-креативний потенціал молоді як соціально-вікової групи загалом;

- слова і вирази ЗМС є потечієм поповнення лексичного складу розмовного стилю німецької мови і можуть бути в подальшому зафіксовані у стандартизованих лексикографічних джерелах.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у детальному вивченні кожного з зазначених вище видів МС з метою встановлення механізмів їх взаємодії і прогнозування ролі у розвитку загальнонаціональної німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Kramorenko G.I.* Zum Problem der Heterogenität der Jugendsprache und ihrer lexikalisch- semantischen Charakteristik // *Das Wort. Germanistisches Jahrbuch.* – Moskau: DAAD, 1995 – S. 47-57. 2. *Schlobinski P., Kohl G., Ludewigt J.* Jugendsprache. Fiktion und Wirklichkeit. – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1993. – 223 S. 3. *Chun M.* Jugendsprache in den Medien. Eine Jugendsprachliche Analyse von Jugendromanen, Hip-Hop-Texten und Kinofilmen. – 1. Aufl. – Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2007. – 352 S. 4. *Wachau S.* Empirische Untersuchung zur Sprache Jugendlicher: über Sprechstile, Schreibstile und Sprachbewusstheit: Magisterarbeit im FB Sprach- und Literaturwissenschaft der Universität Osnabrück. – Osnabrück, 1990. – 147 S. 5. *Androutsopoulos J.K.* Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen. – Frankfurt am Main, New York: Peter Lang, 1998. – 684 S. 6. *Reinke M.* Jugend, Sprache und Medien. Am Beispiel von Rundfunksendungen für Jugendliche. – Hannover: LinguA, 2000. – Ел. пєцyp: <http://www.germanistik.uni-hannover.de/organisation/publikationen/HAL/hal-10.pdf> 7. *Duden.* Fremdwörterbuch. 8. Aufl., Mannheim, 2005. v400. 8. *Reinke M.* Jugendsprache // H.J.Heringer. et al. Tendenzen der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Niemeyer, 1993. – S. 295-322. 9. *Nowottnick M.* Jugend, Sprache und Medien. Untersuchungen zu Rundfunksendungen für Jugendliche. – Berlin, New York: de Gruyter, 1989. – 416 S. 10. *Wehrli Ch.* Anglizismen in BRAVO. Eine empirische Untersuchung mit Schülern. – Zürich: Studentendruckerei, 2002. – 234 S. 11. *Biffi C.* Die “Spice Girls”, ihre weiblichen Fans und die drei Wirklichkeiten // D. Ammann, H. Moser, R. Vaissiere (Hrsg.) Kritische Beiträge zum Textbegriff. – Zürich: Pestalozzianum, 1999. – S. 243-267. 12. *Bruder-Bezzel A., Bruder-Bezzel K.-J.* Jugend. Psychologie einer Kultur. – München, 1984. 13. *Oeter R., Dreher E.* Jugendalter // R.Oeter, L.Montada (Hrsg.) Entwicklungspsychologie. – Weinheim: Beltz, 1995. – S.310-395. 14. *Schmidbauer W.* Jugendlexikon Psychologie. Einfache Antworten auf schwierige Fragen. – Hamburg: Rowohlt Reinbeck Verlag GmbH, 1976. – 181 S. 15. *Henne H.* Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik. – Berlin, New York: de Gruyter, 1986. – 202 S. 16. *Steger H.* Funktionale Sprachvarietäten und Semantik // A. Häcki Buchofer (Hrsg.) Vom Umgang mit sprachlicher Variation. – Tübingen, Basel: Francke, 2000. – S. 355-366. 17. *Androutsopoulos J.K.* Mode, Medien und Musik: Jugendliche als Sprachexperten // *Der Deutschunterricht.* – 1997. – №6. – S. 10-20. 18. *Брандес М.П.* Стилистика немецкого языка. Для ин-тов и факультетов иностранных языков. – М: Высшая школа, 1983. – 271 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Ehmann H.* Affengeil: ein Lexikon der Jugendsprache. – origin. Ausg. 4, durchges. Aufl. – München: C.H.Beck, 1996. – 156 S. 2. *Ehmann H.* Oberaffengeil: neues Lexikon der Jugendsprache. – München: C.H.Beck, 2001. – 160 S. 3. *Ehmann H.* Endgeil – Das voll korrekte Lexikon der Jugendsprache. – 1. Aufl. – München: C.H.Beck, 2005. – 178 S. 4. *Heinemann M.* Kleines Wörterbuch der Jugendsprache. Wörter-Wendungen-Texte. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1989. – 122 S. 5. *PONS* Wörterbuch der Jugendsprache 2003. – Stuttgart: Klett, 2003. – 128 s. 6. *PONS* Wörterbuch der Jugendsprache 2005. – Stuttgart: Klett, 2005. – 128 S. 7. *PONS* Wörterbuch der Jugendsprache 2006. – Stuttgart: Klett, 2005. – 124 S. 8. *PONS* Wörterbuch der Jugendsprache 2007. – Stuttgart: Klett, 2006. – 144 S. 9. *PONS* Wörterbuch der Jugendsprache 2008. Sammelband seit 2001. Von Schülerinnen und Schülern aus ganz Deutschland. – Stuttgart: Klett, 2008. – 288 S. 10. *Schaffrath M.* Hä?? Jugendsprache unplugged: Deutsch, Englisch, Spanisch, Französisch, Italienisch. – Berlin, München, Wien, Zürich u.a.: Langenscheidt, 2008. – 144 S. 11. *Duden.* Wörterbuch der Szenesprachen. – Ел. пєцyp: <http://www.duden.de/duden-suche/werke/szeneduden/toc/AB-Browser.2.html>. 12. *Computerspieler-Jargon.* – Ел. пєцyp: <http://de.wikipedia.org/wiki/Computerspieler-Jargon>. 13. *Programmiererjargon.* – Ел. пєцyp: <http://de.wikipedia.org/wiki/Programmiererjargon>. 14. *Boese N.* Graffiti. – Universität GH Essen, Fachbereich 3, FuB 6: LINSE, 2003. – Ел. пєцyp: <http://www.linse.uni-due.de/linse/esel/arbeiten/graffiti.pdf>. 15. *Treeck B. van* Das große Graffiti-Lexikon. – stark erweiterte Neuauflage. – Berlin: Schwarzkopf & Schwarzkopf Verlag GmbH, 2001. – 439 S.

ДО ПРОБЛЕМИ МОВНОГО КОНСЕРВАТИЗМУ, або ФОРМИ ЗВЕРТАННЯ У САРДСЬКІЙ І РЕТОРОМАНСЬКІЙ МОВАХ У ПЛАНІ ДІАХРОНІЇ І СИНХРОНІЇ

Названі (італо-)романські мови, які, на відміну від італійської, важко назвати особливо популярними серед науковців з огляду на порівняно незначну кількість присвячених їм лінгвістичних розвідок, теж заслуговують на належну увагу з боку дослідників, оскільки вони дозволяють мати повніше уявлення про історію і сучасний стан романських мов, краще розуміти сутність певних мовних явищ. До того ж їх найхарактерніші риси є без перебільшення своєрідними й по-своєму неповторними. Цей факт пояснюється відносно вповільненими темпами еволюції даних мов, що в свою чергу зумовлені доволі специфічними соціолінгвістичними й екстралінгвальними (соціальними, політичними, культурними та іншими) обставинами, які традиційно супроводжували історичний розвиток відповідних етносів.

Мається на увазі насамперед те, що сардська (сардинська) мова, яка вважається найбільш архаїчною з усіх романських мов, мала статус офіційної лише в XI-XIV ст., тобто за часів незалежного співіснування на Сардинії чотирьох незалежних державних утворень, і вже давно функціонує лише на побутовому, розмовному рівні.

Крім того, немає єдиної літературної норми, натомість відчутними є діалектні відмінності.

Специфіка ретороманської мови полягає передовсім у невизначеності її статусу й відсутності чіткої фіксації з погляду генеалогічної класифікації романських мов.

Так само особливим є становище цих мов в ареальнолінгвістичному аспекті. Особливою мірою це стосується ретороманської. Швейцарська ретороманська (точніше її сурсельвські й верхньоенгадинські варіанти або ж так звана романшська), що з першої половини XX ст. (точніше від 1938 р.) є однією з чотирьох національних мов Швейцарії, не може вважатися офіційною у повному значенні цього слова. Тим більше цю тезу можна поширити на тірольську (ладинську) і фріульську, що, незважаючи на новітню концепцію, згідно з якою її слід уважати окремою романською мовою [див. 1:365], має нині доволі обмежену сферу застосування в Італії. Так само бракує уніфікованої літературної норми, яка охоплювала б усі територіальні й національні варіанти. Тому деякі дослідники виділяють ретороманську як окрему підгрупу романських мов або говорять узагалі про ретороманські мови.

Нарешті, історія розгляданих мов є також показовою у плані мовних контактів, зокрема впливу одних мов на інші.

Звертання є, як відомо, саме однією з тих мовних категорій, становлення й подальший розвиток яких перебувають у чималій залежності від різноманітних обставин і чинників метамовного або взагалі позамовного характеру. Тому

основні етапи історії і сучасна система (а точніше комплекс або навіть сукупність) алокутивних засобів у даних мовах є особливо показовими.

Тож комплексно розглянемо в загальних рисах деякі характерні моменти, стосовні займенникових і певною мірою іменних форм звертання цих мов на головних історичних етапах їхнього розвитку.

1. Загальновизнана консервативність сардської мови виявляється, зокрема, в тому, що й у текстах найдавніших часів виступають специфічні займенникові форми, які дійшли до наших днів: *si tue illos portares et illos ipi chomo llevare...* (приклад узято з так званих “Кодексів єпископа Сф. Петру з Корреса”, написаних, як припускається, між 1423 і 1526 pp.) ‘якщо ти їх поведеш, а вони заберуть туди чоловіка...’ Мається на увазі суто сардська (також сучасна) форма 2-ї особи однини *tue* (пор. лат. *tui* ‘тебе’) ‘ти’, що не має аналогів в інших романських мовах.

Від об’єктної (!) латинської форми *vobis* ‘вам’ походить сард. *bois* ‘ви’ (пор. сард. *nois* ‘ми’ від лат. *nobis* ‘нам, нас’):

Gia m’as mudadu; & bois... (із поетичного циклу кінця XVI ст. “Духовні рими”, автор – Є. Араолла) ‘(Ти) вже мене змінив; і вас...’

Як буде показано далі, ця форма зберігається й дотепер.

Давні ретороманські тексти надають чимало різноманітної інформації про відповідну (і вельми цікаву) частину романського мовного ареалу, зокрема про звертальні форми.

От, наприклад, рядок із одного з найдавніших відомих текстів, що вважається першим зразком фріульської поезії (анонімного автора), а датується 1380 р.: *Quant uò chi vyot, dut stoy ardit* ‘Коли я тебе бачу, я увесь горю’ – привертає до себе увагу особлива об’єктна форма *chi* ‘тебе’.

Енгадинська форма *tü* ‘ти’ зустрічається, зокрема, у звертанні до Бога (це явище можна вважати принаймні індоєвропейським): ... *che tü voegliast cun tia buntaed l’s daer spiert & forza...* (з “Таблиці” 1552 р. – шкільного посібника, автором якого є теолог Я. Біфрун, що вважається основоположником швейцарської ретороманської літературної норми) ‘...щоб ти забажав зі власної волі дати їм дух і силу...’

Навіть в анонімній віршованій драмі початку XVII ст. (1623 р.) так (на відміну від поширеного в західноєвропейській інтимній поезії в такому контексті звертання на ‘ви’) звертаються до коханої жінки: *tü fidelä fantschela...* ‘ти, вірна дівчино...’

До речі, про іменні форми. В енгадинській проповіді XVI ст. читаємо: *Nöebels, sabis, hundraivels sgnuors...* ‘(Ви) знаєте, благородні, поважні сеньйори...’

Не менш цікавими є комбіновані займенникові форми – поєднання прямого й непрямого додатків:

Jo uul diray si uo uoles (поезія 1416 р. без назви, що приписується С. ді Вітторе, нотаріусові з фріульського міста Чивідале) ‘Я вам це скажу, якщо ви хочете’, – тут окрім суб’єктного *uo* ‘ви’ фігурує ще й об’єктна композита *uul* ‘вам це’ (власне ‘вам його’).

Перший характерний випадок уживання форми 2-ї особи множини у “ввічливому” значенні (що в інших романських мовах, зокрема іспанській і

французькій, фіксується з найдавніших часів) знайдено нами у відносно пізній пам'ятці – листі, автором якого вважається фріульський нотаріус

Т. Беллон (відомо лише, що він помер у 1554 р.): *Vo mi domandas cum grande instantie...* ‘Ви (звертання до чиновника з Удіне – В.П.) настійливо просите мене...’

Втім, як і в інших мовах, таке звертання нерідко зустрічається в інтимній ліриці, коли автор (у даному разі Т. Саббатіні з Фріулі, що жив у XVI ст.) каже “прекрасній дамі”: *voò... no haves paar* ‘вам... немає рівних’ (буквально ‘ви... не маєте пари’).

2. Літературні пам'ятки сардської мови “середнього” періоду (XVII-XVIII ст.) дають уже приклади звертання в однині на *bois* ‘ви’.

У текстах XVII ст. можна знайти різні варіанти цієї форми:

Portadimi cun bosu, no andeis solu... ‘Заберіть мене з собою, не йдіть самі...’ – читаємо у відомій “Комедії пристрасті Господа нашого Ісуса Христа”. Тут ми маємо незвичний з огляду на контекст приклад звертання в однині – діва Марія промовляє ці слова до свого сина Ісуса. Так само звертається до нього й Марія Магдалина:

signori, e veru amanti,

miradi chi us amu tanti forti ‘Господи, насправді милий, / знайте, що я вас так сильно люблю’.

А от поет М. Каррус звертається так до своєї матері у поемі “Пристрасть і смерть Господа нашого Ісуса Христа” (1728 р., зразок логудорського діалекту): *Deus bos bardet mama mia* ‘Хай боронить вас Бог, моя мамо’. Цікаво, що так само звертається й сам Христос до Пресвятої Діви, у той час як вона каже йому ‘ти’:

Ti supplico bonamente

Chi lu cergias evitare ‘Благаю тебе дуже, / щоб ти цього намагався уникати’.

Найуживаніші іменні форми звертання – *segnor, sennor* ‘сеньйор’ і т. ін., тобто похідні від лат. *senex* ‘старший’ (як і багато подібних словоформ в інших романських мовах).

Схожі приклади знаходимо і в ретороманських пам'ятках.

Це, зокрема, шанобливе звертання на *vô* ‘ви’ до дами серця у поетичних творах фріульського автора П. Фістуларіо: *jo pensi a vô, mio ben* ‘я думаю про вас, моя люба’.

Так само звертається у “Розмові між облудницею й сповідником” Е. ді Коллоредо навіть священник до жінки, що прийшла до нього на сповідь: *Juste Fie, dit su vo, non piardit timp* ‘Дорога дочко, розкажіть, не гайте часу’.

Натомість форма *vo'altris* (варіанти – *voi altris, vo altris* – пор. ісп. *vosotros*) є суто множинною – на це, зрештою, вказує її морфологічне оформлення: *Voi altris omens; vo altris Fèminis* (з фріульської проповіді 1750 р.) ‘Ви, чоловіки; ви, жінки’.

У романшській “Трагікомедії” Ф. Візеля (1673 р.) зневірена героїня (мова йде про її нареченого) промовляє: *Vus esses moart per mieu amur* ‘Ви померли для через моє кохання’.

У цьому ж творі служник, звертаючись до лікаря на *tü*, шанобливо називає його *sior Dottur i vo signuria*, тобто ‘сеньйором’ і ‘вашим панством’, водночас лікар зневажливо називає співрозмовника скороченим *sig*.

Не буде зайвим зазначити, що в різних територіальних варіантах зустрічаються морфологічно різноманітні назви ‘сеньйора’ – *sior, signuor, signiur, segner, senger* і т. д.

3. Сучасні сардські займенникові форми (не забуваймо про те, що йдеться про найконсервативнішу з-поміж усіх романських мов) вирізняються значним різноманіттям і невпорядкованістю, зумовленою фактичною відсутністю загальновизнаної літературної норми. Вони відбивають різні історичні перипетії і пов’язані з ними контакти з іншими мовами.

Так, сучасне *vosaltres* ‘ви’ (2-а особа множини), що замінило старе *vos*, є відносно новим і, згодом, запозиченим із каталанської мови.

З іншого боку, не виключено каталанський вплив (тобто опосередковано іспанський) у випадку з сардськими “ввічливими” формами 3-ї особи *bosté* і *bostés*. Початкове *b* пояснюється бодай тим фактом, що *v* у кат. *vostè(s)* вимовляється, як відомо, як [b]. Слід зважати на те, що каталанська мова на протязі кількох століть була на Сардинії офіційною [див. 2:104], а в деяких місцях, зокрема у місті Альгеро, зберігається й досі.

Знаним представником сучасної італійської прози є сардинська письменниця Г. Деледда. В одному з її творів селянин із Сардинії, звертаючись італійською мовою до пана, питає в нього: *E vosté perché non se n'è curato prima?* ‘А ви чому не вилікувалися від цього раніше?’ Типово каталанське *vosté* пояснюється автором як *vostra signoria*, тобто ‘ваше панство’.

Сучасна парадигма особового займенника у найзагальніших рисах нагадує італійську, в чому, врешті-решт, немає нічого дивного, бо вже протягом кількох століть сардська мова існує за умов виключно італійського мовного оточення. Нейтральному *túe* (логудорський варіант, що є найпоширенішим) або *túi* (кампіданський діалект) ‘ти’ у множині відповідають *bóis* або *bosátrus* (пор. ісп. *vosotros*) і *bósu*.

Ще складніше виглядає система засобів шанобливого звертання. Основною займенниковою формою такого звертання в однині є вочевидь запозичене з каталанської мови *bosté* (логудорське), що згадувалося вище, а також кампіданські словоформи *fusté, fustéi, fustétti*, які так само належать до 3-ї особи однини.

Проте в аналогічній ролі ще й досі, бодай теоретично, можуть виступати й множинні форми 2-ї особи. Це форми *bóis* і *bósu*, що наближаються в цілому до іт. *voi*, вживаючись переважно стосовно людей похилого віку. Граматична особливість полягає в тому, що коли вони (нехай зрідка) виступають у “ввічливому” значенні, то супроводжуються дієслівними формами 2-ї особи однини. Таким чином, система стає тричленною, але двоступеневою.

А от у множині ситуація практично така сама, як в іспанській (у європейському варіанті) – нейтральне *bóis* корелює з шанобливим *bostés*, система є типово двоступеневою.

У цьому відношенні сардське займенникове звертання так само виявляє певну подібність до каталанського, основна різниця полягає лише у семантиці сард. *bóis* і кат. *vós*, перше з яких поєднує, в залежності від числа, дві різні функції, у той час як друге в сучасній мові є суто монофункціональним.

За умов архаїчності сардської мови і її наближеності до південноіталійських діалектів, структура звертання виявилася в цілому досить подібною також до (європейської) іспанської (як відомо, острів Сардинія у XIV-XVIII ст. перебував під владою іспанської корони) і каталанської; окремо слід зазначити лише оказіональне використання *bóis* ‘ви’ для шанобливого звертання до старшої за віком людини попри наявність “штатного” *bosté*.

Факт існування “ввічливого” займенника 2-ї особи множини у даному разі можна розцінювати, зважаючи на італо-романський контекст зокрема і романський узагалі, як одне із свідчень архаїчного характеру сардської мови.

Крім того, сардське звертання немовби увібрало в себе прояви або ж релікти найрізноманітніших засобів шанобливого звертання, якими користувалися свого часу або користуються нині різні романські та деякі інші мови.

Наукові джерела свідчать також про наявність інших “гоноративних” форм, функції яких можуть виконувати парадигматичні займенники чоловічого роду 3-ї особи однини *isse* або *issu* (‘він’). Це ще одна особливість і ще один вияв консерватизму сардської мови, оскільки, по-перше, в інших мовах використовувалися переважно форми жіночого роду, а по-друге, для абсолютної більшості мов це вже давно пройдений етап історичного розвитку.

До того ж згадуються як досі функціональні й деякі шанобливі звороти на зразок кампіданського *sa mertzei* ‘ваша милість’ (пор. загалом застаріле ісп. *su merced*, від якого походить сучасне *usted* – основна форма ввічливості).

Отже, як бачимо, і дана мова має власну і неповторну структуру звертання, до того ж доволі розгалужену й недостатньо регламентовану.

Варто виділити деякі важливі загальні аспекти. Як це не дивно, більшість італійців, як показали польові спостереження, вважає її одним із діалектів італійської мови, хоча й не ототожнює сардинців із мешканцями континентального Півдня Італії – неаполітанцями, калабрійцями, сицилійцями і т.д. і з повагою ставиться до збереження остров’янами своїх традицій, у тому числі мовних.

Парадоксальна неоднорідність сардської структури звертання й істотні відмінності, що виявляються при її зіставленні з італійською (як частиною структури генеалогічно найближчої мови) далеко не в останню чергу пов’язана з таким важливим соціолінгвістичним фактором як яскраво виражена мовна й національна самосвідомість або ідентифікація носіїв сардської мови, хоча всі сардинці є практично двомовними або навіть переважно італомовними. Авторіві довелося чути від них, наприклад, такі красномовні слова: “Я – сардинець з італійським паспортом” (службовець із Кальярі) або “Політично я італійка, а взагалі сардинка” (офіціантка з Парми на півночі Італії).

Різномірність і неоднозначність звертання у сардській мові – ще один аргумент на користь тези про особливий характер розгляданої категорії, що розвивається переважно за особливими законами, не підпорядковуючись при цьому загальній логіці мовної еволюції.

Численні варіанти сучасної ретороманської мови (як зазначалося вище, з огляду на труднощі, пов’язані з достатньо чіткою генеалогічною класифікацією, нерідко використовується також дещо парадоксальний термін – ретороманські мови) – хоч і значною мірою відійшла від латинських першооснов і зазнала

значного германського впливу, в цілому зберегла народнолатинську звертальну структуру, репрезентовану перш за все займенниками 2-ї особи *ti* або *tü* ‘ти’ і *vus* (у сурмейрському варіанті навіть *vous*) ‘ви’ і ‘Ви’. Остання форма використовується переважно як “увічлива”, у той час як виключно множинною є складна словоформа *vusautri* (пор. іт. *voialtri*, що має нині обмежену сферу реалізації).

Варіації в однині стосуються сурсельвських, енгадинських та інших варіантів, якими користуються романші, що проживають переважно у швейцарському кантоні Граубюнден.

Отже, підкреслимо лише численність морфологічних варіантів – це теж один із фактів, що свідчать про відсутність структурної цілісності даної мови.

Так, наприклад, лише до суб’єктних форм 2-ї особи однини у сурсельвських варіантах належать щонайменше три – не тільки *ti*, а ще й *tei* і *te*. Цим перелік не вичерпується, бо є ще навіть форми на зразок тірольського *tæ*. До них слід додати ще й різноманітні об’єктні словоформи, зокрема такі, що керуються прийменниками, на зразок (енгадинського) *sainza tai* ‘без тебе’ (пор. іт. *senza di te* або франц. *sans toi*).

У ладинському варіанті (у сучасних наукових виданнях він теж трактується іноді як окрема мова) фігурують алокутивні займенники *tu* і *vo*. Його носії складають, як відомо, невелику частину громадян Італії та Швейцарії.

Нарешті, у фріульському ареалі (на північному сході Італії) відповідними формами є *tu* і *vualtris* (принаймні, у гарденському діалекті), які теж виявляють значну схожість з італійськими, проте основною формою ввічливості є *Vó*, що теж (як і остання з названих форм) належить до 2-ї особи множини.

Крім того, в офіційному контексті okazіонально можуть використовуватися (здогадно під впливом відповідних італійських застарілих нині алокутивів) форми 3-ї особи – як однини (*Lui* або *Jé*), так і множини – *Lór*, тобто власне ‘Він’, ‘Вона’ і ‘Вони’.

Теоретично це притаманне й енгадинським варіантам – французькі фрази на зразок *que dites-vous?* (з комедії Ж.-Б. Мольєра “Скупий”) перекладаються як *che dischan els?* [див. 3:201]. До речі, в італійському перекладі, як і в оригіналі, фігурує займенник 2-ї особи множини (*voi*). І це не єдиний приклад такого зразка.

Отже, маються на увазі форми чоловічого роду *el* й *els* і жіночого роду *ella* й *ellas* (або *El*, *Els* і т. д., бо в таких випадках вони пишуться зазвичай із великої літери), що, як це пояснюється у спеціальній монографії, можуть ще й скорочуватися, перетворюючись на *la* і *las* у фразях на зразок *eau Las invid* ‘я Вас запрошую’ [див. 4: 68]. Щоправда, такий коментар викликає певні застереження, оскільки йдеться мабуть усе-таки не про просто скорочені, а об’єктні, тобто окремі, форми.

А взагалі це стосується підкреслено ввічливого звертання, до того ж в імперативному контексті використовуються субжонктивні синтаксичні конструкції [див. там же:84], тобто йдеться про категорію, що в російській граматичній термінології має назву “сослагательное наклонение” – на жаль, точного відповідника в українській мові немає, оскільки умовний спосіб як такий (його часто називають кондиціоналісом) теж існує в романських мовах, але це зовсім інша за формальними й семантичними характеристиками категорія.

Іноді таку саму функцію можуть виконувати навіть присвійні займенники на зразок верхньоенгадинського *vussas* ‘ваші’ (жіночого роду), в цілому з метою уникання лексико-граматичної тавтології. Ця риса може вважатися унікальною й суто ретороманською.

Не менш специфічною граматичною характеристикою є злиття енклітичних займенників (у постпозиції) з відповідними дієслівними формами.

І ще один цікавий соціолінгвістичний факт – етнічні фріулійці, або ж фріулі (громадяни Італії), з якими нам довелося спілкуватися, рішуче відокремлювали свою мову (*friulano*) від італійської або італійських діалектів, проте не були навіть знайомі з італійським словом *retoromanzo* ‘ретороманський’.

Іноді різні морфологічні варіанти можуть фігурувати навіть паралельно, вживаючись у так званих подвійних займенникових підметах на зразок *E tu tu contis...* (Е. Нардіні) ‘А ти розказуєш...’ (у фріульських текстах; щось подібне зустрічається також у деяких італійських діалектах, зокрема п’ємонтському, болонському, венеціанському).

Якщо, наприклад, вищеназване *vis* є характерним передусім для мови західних і центральних районів швейцарського кантону Граубюнден (енгадинські варіанти), то на сході вживається форма *vo*. Водночас у фріульському варіанті відповідна форма – *voaltriš* – склалася, як слід чекати, під впливом іт. *voialtri*. Відомо, що фріульська ретороманська зазнала і зазнає чималого впливу з боку італійської. Логудорською формою множини є *bos*.

Щоправда, займенники 3-ї особи *El* ‘він’, *Ella* ‘вона’, *Els*, *Ellas* ‘вони’, як було зазначено, ще й досі можуть використовуватися у ретороманській мові у значенні ‘Ви’, але лише за певних умов – при підкреслено ввічливому звертанні, що не потребує навіть додаткових засобів на зразок виразів із значенням ‘будь ласка’, а також із неіндикативними дієслівними формами в імперативному контексті, наприклад, *ch’El clama* ‘покличете’, тобто ‘щоб Ви покликали’ – буквально ‘щоб Він покликав’. Але можна сказати, що в даному разі йдеться скоріше про явище залишкового характеру.

Іменні засоби звертання теж вирізняються значним морфологічним різноманіттям.

Отже, розглянуті мовні явища є красномовними свідченнями своєрідності шляхів історичного розвитку кожної (романської) мови, що особливо характерним і показовим чином відбивається, зокрема, засобами вираження обраної для аналізу специфічної мовної категорії. Це один із тих випадків, коли генеалогічна спорідненість, до того ж близька, не є достатньою мірою релевантним фактором. Водночас зазначені факти доповнюють надзвичайно різноманітну картину, що складається за умов зіставлення систем алокутивних засобів в усіх романських мовах, а це є ще одним аргументом на користь тези про металінгвістичну природу звертання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нарумов Б.П., Сухачев Н.Л. Фриульский язык // Языки мира: Романские языки. – М.: Academia, 2001. – С. 365-391.
2. Нарумов Б.П. Каталанский язык // Языки мира: Романские языки. – М.: Academia, 2001. – С. 492-516.
3. Бородин М.А. Современный литературный ретороманский язык Швейцарии. – Л.: Наука, 1969. – 231 с.
4. Бородин Н. А. Сравнительно-сопоставительная грамматика романских языков. Ретороманская подгруппа. – Л.: Наука, 1973. – 124 с.

РОЛЬ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ МОВИ У ДИСКУРСІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Актуальність даної роботи зумовлюється останніми тенденціями у галузі лінгвістичних досліджень, що спрямовані на вивчення мовних явищ через призму когнітивної теорії. Інтерес науковців до взаємодії мови і мислення визначає значну кількість питань, пов'язаних із впливом одиниць різних мовних рівнів на свідомість носія мови, зі способами їхньої організації у дискурсі й визначенням ефективних стратегій впливу на адресата. Дослідження впливу мовних одиниць на свідомість людини вимагає тісної взаємодії лінгвістики з такими науками, як психологія, психолінгвістика, соціологія, політологія тощо, оскільки усі ці галузі досліджують ті чи інші характеристики індивіда, пов'язані з його становленням у соціумі, а отже, допомагають зрозуміти й пояснити його вчинки, що частіше за все зумовлюються мовленнєвим впливом на нього або проявляються в його мовленні.

Мета дослідження полягає у вивченні ролі стилістичних засобів мови в дискурсі суспільно-політичного характеру, з'ясуванні того, як саме вони впливають на адресата та яку мету переслідує адресант, використовуючи їх.

Предметом вивчення є стилістичні засоби мови, що використовуються адресантом із певними прагматичними намірами.

Об'єктом дослідження є іспаномовний дискурс суспільно-політичної тематики.

Матеріалом дослідження стали промови й інтерв'ю політиків, публіцистичні статті, пов'язані з різними сферами життя суспільства, що розкривають ставлення автора до викладеного матеріалу.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні прихованих інтенцій мовця, що проявляються у використанні стилістичних засобів іспанської мови.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Вивчення стилістичних засобів мови почалося ще з часів Аристотеля, який вивчав феномен метафори. Проте вивчення стилістичних феноменів мови набирає нового сенсу в світлі когнітивної теорії сучасних лінгвістичних досліджень. З розвитком суспільства й надзвичайно швидким розвитком новітніх технологій залишається занадто малу часу на виникнення слів з новою звуковою формою, і тому швидкими темпами збільшується в мові кількість полісемантичних слів. Розширення семантики тісно пов'язане з процесами мислення людини, яка сприймає дійсність крізь призму семантичних та метафоричних моделей і, відповідно, діє в ньому. Такі когнітивні моделі запозичуються в дискурс різноманітної суспільно-політичної тематики, оскільки вони викликають у свідомості носія мови певні образні асоціації, а отже, наповнюють сприйняття, інтерпретацію й розуміння дискурсу чуттєво-емоційним змістом і стають незамінним засобом впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивний підхід до мовлення як вербального втілення індивідуального задуму та реалізації системи мовленнєвих засобів, включаючи стилістичні засоби мови, відібрані з загальної скарбниці національної мови, розроблявся в роботах таких відомих філологів, як І.В. Арнольд, І.К. Білодід, В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, О.О. Потебня, А. Вежицька та ін.

Лакофф і Джонсон ще у 1980 році створили когнітивну теорію метафори, де говориться про те, що не лише митці й художники говорять метафорами, але й усі ми. У результаті з'явилося багато робіт, що описують різноманітні спектри можливих підходів до вивчення метафори, аналіз яких у рамках наукових парадигм кінця XX – початку XXI століття відображає збірник А. Арутюнової “Теорія метафори” (1990). Питаннями проблематики значень стилістичних засобів мови займалися А.Н. Баранов і Ю.Н. Караулов, які склали цілий словник російської політичної метафори періоду перебудови (А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов “Словарь русских политических терминов”, 1994). І.М. Кобозєва виділяє шість типів інформації, яку містять у собі стилістичні одиниці починаючи з образного вираження концепту в дискурсі завдяки денотативним дескрипторам і закінчуючи вираженням сигніфікативних, інколи досить просторових, описових елементів [3:134]. Окремі аспекти стилістичних засобів мови вивчаються в комплексних дослідженнях різних типів дискурсу (А.П. Апалат, Л.Ю. Балясная, В.Г. Вальчук, М.С. Власенко, Г.Л. Жуковець, І.М. Літвінчук, О.С. Фоменко).

Проте варто звернути увагу не лише на образність, якої надають різним типам дискурсу стилістичні засоби мови, та на їхню роль у творенні нових денотативних концептів, але й на прагматичну роль цієї образності в кожному окремому типі дискурсу, зокрема в дискурсі суспільно-політичної тематики, який є найпоширенішим у громадському житті країни й значною мірою впливає на формування суспільної думки, а відповідно й на подальшу долю кожного окремого народу.

Учені виділяють два основних завдання стилістики: дослідження функціональних стилів мови й вивчення стилістичних ресурсів мови, таких як лексика, фразеологія, граматичні форми, які мають стилістичне забарвлення [2; 4]. Вивчення стилістичних ресурсів мови в світлі когнітивної теорії дає можливість визначити додаткові функції, яких вони набувають у дискурсі.

У дискурсі суспільно-політичної тематики стилістично забарвлена лексика, полісемічні слова, слова з непрямым значенням, абстрактні іменники, синоніми, антоніми, тропи й стилістичні фігури, модальні значення граматичних форм не лише виконують стильову функцію в дискурсі, формуючи його, але в більшості випадків слугують засобами прагматичного впливу адресанта на свою аудиторію.

Впливаючи на свідомість адресата за допомогою образності й чуттєво-емоційних відтінків значення, синонімічні та антонімічні форми, використані в дискурсі, допомагають адресантові створювати різноманітні стратегії впливу на адресата [5:173]. Синоніми не лише детальніше описують ситуацію, надаючи значеннєвих відтінків, але й слугують засобом закріплення в пам'яті певних якостей чи характеристик явища, яке обговорюється. У подальшому саме сукупність цих значеннєвих відтінків і сформує остаточне бачення адресатом ситуації, його ставлення до неї. Оскільки значеннєві відтінки в свідомості слухача співвідносяться з певними конотативними характеристиками та з емоційними відчуттями, то вдало підібрані синоніми, можуть послугувати ефективним засобом закріплення в свідомості певного ставлення адресата до явища чи події:

La colaboración, la unidad de acción, la sumisión del frente nacionalista, no queda invalidada por los muertos (Entrevista con J.Anar, 09.06.2008). – Використання контекстуальних синонімів у даному прикладі, поряд з лексичними одиницями з негативним конотативним забарвленням, слугує підсиленню негативного концепту,

який створює адресант у свідомості своєї аудиторії щодо методів діяльності Національної партії басків. Варто зазначити, що прагматичні стратегію впливу можна визначити лише завдяки контексту дискурсу, оскільки кожна стратегія формується сукупністю елементів різних мовних рівнів.

Es inaceptable, en mi opinión, que los amigos de rectificación por parte de los nacionalistas se produzcan a golpe de asesinato. Es, sencillamente, repugnante, asumir que el PNV se va moviendo a medida que la banda terrorista va matando (Entrevista con J.Anar, 09.06.2008). – Цей приклад демонструє використання слів різних граматичних категорій, семантичне значення яких є синонімічним. Такий прийом відволікає увагу адресата від повторення, проте має той самий ефект закріплення негативного концепту в свідомості людини.

Важливу роль у формуванні ставлення адресата до почутого відіграють лексичні одиниці з подібним семантичним значенням, які в контексті дискурсу поглиблюють конотативне забарвлення головного концепту:

Los sindicatos pedían un plus de peligrosidad, penosidad y toxicidad de un 20% del sueldo, alrededor de 200 euros (El país, 07.01.2008).

Синонімічні повтори поглиблюють розуміння на глибинному рівні свідомості, тоді як повтори однакових лексичних одиниць слугують підкресленню наголошенню окремої інформації:

Y destacaría en este sentido dos aspectos: yo creo que es extraordinariamente importante que, después de estar seis años gobernando, hoy hayamos hablado en nuestros días de la reforma de la Ley de Partidos tan necesaria para nuestra democracia, tan perjudicial para los terroristas; hayamos hablado de la segunda reforma fiscal, hayamos hablado de la segunda descentralización, hayamos hablado de financiación local, hayamos hablado de las reformas educativas, y también hayamos hablado de las reformas del sistema de desempleo (Discurso de J.Arenas, 21.04.2007). – Повторення слова *hablar* підкреслює роль даної політичної партії у вирішенні кожної з соціальних проблем, визначених словосполученнями *la reforma de la Ley de Partidos, la segunda reforma fiscal, financiación local, las reformas educativas, las reformas del sistema de desempleo*.

Грамматика іспанської мови дозволяє використовувати повтори займенників, які надають даній лексичній одиниці логічного наголосу, відразу помітного адресату:

La sociedad española comprueba día a día que a nosotros no se nos agota el caudal de reformas que ofrecemos a la sociedad (Discurso de J.Arenas, 21.04.2007).

Іншим важливим стилістичним засобом, який дозволяє адресантові ефективно вибудовувати стратегії прагматичного впливу на слухача або читача є використання антонімів. Вони слугують як підкресленню певної характеристики явища задля її підсилення, протиставленню, яке часто використовують з агітаційними намірами, так і можуть слугувати засобом виправдовування:

“No es un buen acuerdo, pero sí el mejor a estas alturas”, según Juan Francisco Canseco (El país, 07.01.2008).

Для створення прагматичного ефекту адресанти використовують синтагматичне протиставлення, що формується за допомогою лексичних або контекстуальних антонімів. Такий прийом допомагає підкреслити певний момент висловлювання:

... para convertir la dictadura en democracia (Palabras de S.M. el Rey, 27.11.2007).

Somos una raza vieja, pero somos al mismo tiempo un pueblo nuevo, dinámico, enérgico y trabajador (Palabras de S.M. el Rey, 2.06.1976).

Yo insisto tanto en que no hay que mirar nunca al pasado. Tenemos que mirar al futuro (Discurso de J.Aznar, 5.05.2008). – Часове протиставлення в дискурсі суспільно-політичної тематики співвідноситься з ціннісними домінантами розвитку суспільства.

Також, антонімічне протиставлення є найефективнішим засобом створення іронічного ефекту, який сприймається адресатом на емоційному рівні:

El único “pero” que se le puede poner a esta política es precisamente lo alto que pone el listón, de modo que la retribución corre el riesgo de bajar el año próximo si no hay nuevas compras de autocartera (El país, 15.11.2007).

Поширеним є синтаксичне протиставлення, що створюється завдяки протиставному сполучнику *pero*, що в поєднанні з контекстуальними синонімами підсилює їхню значимість для вибудовування глибинного рівня контекстуальної синонімії, яка переростає в ідеологічні ланцюжки:

La sociedad española comprueba que estamos muy atentos a la realidad española, pero que queremos, permanentemente, cambiar la realidad española (Discurso de J.Arenas, 21.04.2007).

Як відомо, прагматичний вплив на адресата є найефективнішим на його підсвідомому рівні, а отже, незамінними для досягнення прагматичних цілей є лексичні одиниці, емоційне забарвлення яких закріплюється в свідомості носія мови в процесі формування його мовної картини світу. Такі лексичні одиниці, набуваючи з часом інших семантичних значень і переходячи в розряд полісемантичної лексики, часто зберігають у свідомості носія мови емоційно-сміслові відтінки свого первинного значення, які потім провокують виникнення певних чуттєвих характеристик, що передаються новим значенням:

¿Qué tiene que ocurrir para que el PNV rompa absolutamente con el Pacto de Estella? (Entrevista con J.Aznar, 09.06 2008). – Слово *romper*, зважаючи на його значення *розбитися*, у даному випадку *покінчити* з є значно впливовішим і емоційнішим, ніж лексеми *terminar*, *acabar*, що мають синонімічне значення.

Багатозначне слово – це не проста сукупність лексико-семантичних варіантів. Усі вони в такому слові перебувають у певних зв'язках і являють собою мікросистему з чіткою організацією складових частин. Якщо розглянути організацію багатозначного слова, то доходимо висновку, що воно містить у собі два види значень: а) значення, що сприймається носієм мови як основне, таке, що безпосередньо спрямоване на предмет. Воно є опорою, фундаментом усіх інших значень і вживань слова (пряме номінативне значення); б) інші лексично-семантичні варіанти, що також виконують номінативну функцію в мові, але вони спрямовані не безпосередньо на предмет, а усвідомлюються через пряме номінативне значення [6:121]. Використовуючи останню властивість полісемантичних слів, адресант легко надає висловлюванню необхідного йому забарвлення:

“La ventaja es que si te aburres en una cola puedes enviarle un flechazo a alguien o buscar a tu pareja ideal”, dicen en Meetic (El país, 02.12.2007). – Основне значення лексеми *flechazo* містить у собі відтінок “миттєвості, швидкості передавання”, що є необхідною й важливою умовою для розповсюдження послуг інтернетпровайдерів,

оскільки саме швидкість передачі повідомлення є однією з головних переваг всесвітньої мережі.

Стилістичним засобом формування прагматичного впливу на адресата можна також вважати накопичення абстрактних слів у дискурсах суспільно-політичного спрямування. Це пояснюється тим, що більшість абстрактних іменників, які використовуються й часто повторюються в дискурсі, формують концепти ціннісної системи суспільства, його ідеологію, а отже, емоційно насичують повідомлення. Такі абстрактні лексеми зазвичай стають лейтмотивом дискурсу, пронизуючи його наскрізь і перетворюючись на символи:

El Forum Universal de las Culturas que hoy presentamos al mundo desde Barcelona, Cataluña y España entera se plantea como convocatoria de diálogo entre culturas, de respeto a la paz, y de búsqueda de una experiencia de desarrollo sostenible (Palabras de S.M. el Rey, 08.05.2008).

Convoca a todas las personas de buena voluntad, ciudadanos de culturas distintas y pensamientos diferentes, para intercambiar conocimientos y experiencias y profundizar en la tolerancia, la convivencia y el respeto mutuo Palabras de S.M. el Rey, 08.05.2008).

Абстрактні іменники можуть використовуватися також для формування оманливої переконливості дискурсу: вони дозволяють адресантові отримати підтримку адресата на рівні його чуттєвості, а потім, у випадку необхідності трактувати свої погляди по-іншому. Така стратегія ухиляння [5:274] здійснюється завдяки позитивній чи негативній конотації лексем та їхньому не конкретному значенню:

Nosotros mantenemos los principios de igualdad de derechos, de determinación de los pueblos y de libertades y los vamos a defender (Palabras de S.M. el Rey, 07.05.2008).

Абстрактні іменники з негативною конотацією дозволяють створювати критику, яка є переконливою, хоча й не містить конкретних фактичних даних, оскільки сприймається на чуттєвому рівні й часто підкріплюється незадоволенням окремих прошарків населення тією чи іншою ситуацією:

Pregunta: Si tuviera que calificar, en tres palabras, la gestión de este gobierno ¿cuáles emplearía?

Respuesta: Ineficacia, insolidaridad e intolerancia. Y, para certificar lo que digo, no hay más que seguir los informativos de TVE (Entrevista con J.Blanco, 21.04.2008).

Дослідження дискурсу суспільно-політичної тематики дає змогу виявити різні функції використання у ньому стилістичних фігур, найпоширенішою з яких є метафора.

Зазвичай метафора відіграє в дискурсі естетичну (прикрашає мову) та активуюча (активує увагу адресата) функції:

La intención de Gazprom de hacerse con parte de las mayores reservas gasísticas del mundo constituye una de las incursiones más enérgicas en la batalla global por los activos energéticos africanos (El país, 07.01.2008).

En plena vorágine de rumores que afirman que Michael Jackson está grabando de nuevo y que los Jackson Five volverán el próximo año, el rey del pop celebra el 25 aniversario de la publicación de “Thriller”, el álbum más vendido de la historia, que marcó un antes y un después en la música contemporánea (El país, 03.12.2007).

Проте дослідження різних типів дискурсу доводить, що поширеними є пізнавальна та евристична функції метафори, які дозволяють усвідомити новий

об'єкт дослідження, спираючись на знання інших об'єктів. У дискурсі суспільно-політичної тематики, метафора також виконує евристичну функцію, слугуючи засобом усвідомлення соціальної й політичної реальності, яка постійно змінюється, та засобом формування понять про нові політичні програми [3:134]:

Claro que, pese a lo abultado de la cifra, el dividendo y la recompra de acciones no dejan de ser los confetis y los globos de este festival del accionista (El país, 15.11.2007).

La historia es el andamiaje de mis novelas, lo que me permite lanzarme a contar muchas cosas (El país, 03.12.2007).

Найпоширенішою функцією метафори в дискурсі суспільно-політичного характеру є функція аргументування. Метафора слугує засобом переконання аудиторії в правильності тих чи інших політичних поглядів і економічних концепцій:

Ese es el mejor ejemplo de un partido que lleva seis años gobernando y que sigue siendo no solamente una garantía para la sociedad española, sino un motor permanente en lo que es el impulso reformista (Discurso de J.Arenas, 21.04.2007).

Окрім того, у досліджуваному типі дискурсу метафора дозволяє згладжувати гостроту окремих політичних висловлювань і, тим самим, зменшує відповідальність мовця за інтерпретацію його слів:

Del árbol no van a caer más nueces por mucho que lo quieran sacudir. Quiero decirles que doy por descontado que algunos seguirán viendo en el último asesinato de la banda terrorista un simple chaparrón (Entrevista con J.Anar, 09.06.2008).

Аргументативної функції в дискурсі суспільно-політичної тематики набувають епітети. Прикметники, у поєднанні з невласливими їм іменниками, набувають властивостей емоційної лексики і, тим самим, справляють вплив на свідомість адресата, набуваючи емоційно-підсилювальної чи аргументативно-переконуючої функції:

El presidente del Gobierno, José Luis Rodríguez Zapatero, ha garantizado hoy que el horizonte económico de España es "positivo", porque la industria y los servicios muestran "cifras alentadoras de inversión", se "normalizará" el sector de la construcción y en marzo comenzará a moderarse la inflación (El país, 06.01.2008).

En una conversación con periodistas durante la celebración de la Pascua Militar en el Palacio Real, Zapatero ha avanzado que, tras construirse en España cerca de 800.000 viviendas cada año, el sector se estabilizará en torno a las 500.000, una cifra "razonable para España" (El país, 06.01.2008).

Як промови та інтерв'ю політиків, так і газетні статті рясніють фразеологізмами, структура яких визначається проникливістю [1:102]: тобто їхні компоненти виокремлюються вставкою окремих слів або їхньої зміною. Поширюючись за рахунок синтаксично зв'язаних із ними слів контексту, фразеологічні одиниці певним чином доповнюються й уточнюють свій основний зміст, чим сприяють поширенню власних функцій у прагматично спрямованому дискурсі:

El anuncio sigue en pie y ha sido comunicado oficialmente a las empresas, según un portavoz de Metro, que aseguró que ya están en contacto con otras firmas (El país, 07.01.2008).

Incluso en estos últimos Presupuestos el Partido Popular mantuvo plena vigencia de sus acuerdos al que tanto se le llena la boca con eso del respeto a la palabra dada, votó en

contra de los Presupuestos (Entrevista con J.Anar, 09.06.2008). – У фразеологічних словниках зафіксовано фразеологізм *se llena la boca con* + іменник. Додавання компонентів до фразеологічної одиниці має за мету надання висловлюванню більшої експресивності, вираження власного ставлення до того, про що говориться, а отже, персоналізує дискурс.

Використання адресантом фразеологічних сполучень у дискурсі суспільно-політичної тематики дає можливість не лише економити мовленнєві зусилля, інформативно насичуючи при цьому висловлювання, а й робити його більш емоційним, звертатися до загальновідомих і загальноприйнятих істин, самобутніх національних традицій, історичних моментів тощо. Використання фразеологічних одиниць дає можливість адресату глибше зрозуміти висловлювання, ставлення до нього мовця, його прагматичний намір. Це не стільки вплив на раціональне чи логічне мислення, скільки на емоційно-образне з метою викликати довіру чи підтримку, спровокувати ту чи іншу реакцію, точніше відобразити настрої соціальних верств населення в дискурсі завдяки асоціативному мисленню:

Tampoco se pronuncia acerca del reciente estudio de la Fundación BBVA sobre lo que aportan y reciben las comunidades de la Administración central, que ha levantado una enorme polvareda política y académica (El país, 13.12.2007).

Fernando González Mesones, presidente de la firma en España y América, no duda de que hay una gran oportunidad de negocio pero pone el dedo en la llaga: “Es preciso que haya terminales ideales y a buen precio y tarifa plana” (El país, 02.12.2007).

Висновки і подальші перспективи досліджень. Використання значної кількості мовних одиниць у дискурсі суспільно-політичної тематики зумовлюється такою його характерною рисою, як прагматична спрямованість. Комплексно дослідивши використання стилістичних засобів іспанської мови у цьому типі дискурсу, ми дійшли висновку, що їхніми основними функціями є аргументативна (слугує засобом переконання), активуюча (активує увагу адресата) й евристична (слугує засобом пізнання нової реальності). Також, стилістичні засоби можуть слугувати пом'якшенню висловлювань, пов'язаних зі спірними політичними й економічними питаннями. Естетична функція стилістичних засобів мови в даному типі дискурсу відходить на останній план. Зважаючи на швидкий розвиток лінгвістичних теорій у світлі когнітологій, психолінгвістики, нейролінгвістичного програмування тощо, необхідним видається подальше дослідження ролі стилістичних засобів мови в спробах впливу на свідомість людини й визначення можливості їхнього використання для досягнення конкретних намірів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баран Я.А. Фразеологія у системі мови. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1997. 2. Григораш А.М. Фразеологія и стиль. – К.: Вища школа, 1991. 3. Кобозева И.М. Семантические проблемы анализа политической метафоры // Вестник Московск. университета. – Сер. 9: “Филология”. – М.: МГУ. – 2001. – № 6. – С. 132-148. 4. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови. – К.: Либідь, 1993. 5. Пономаренко О.В. Іменники як засоби передачі неточної мови (на матеріалі сучасного італійського політичного дискурсу) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: КНЛУ. – 2002. – Вип. 8. – С. 271-275. 6. Стилістика / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Discurso de J. Arenas. – Burgos, 21.04.2007. 2. Discurso de J.Aznar. – Madrid, 5.05.2008. 3. Entrevista con Aznar // La estrella digital, 09.06.2008. 4. Entrevista con J.Blanco // La estrella digital, 21.04.2008. 5. El país. – Madrid. – 07.01.2008, 13.12.2007, 03.12.2007, 02.12.2007, 15.11.2007, 06.01.2008. 6. Palabras de Su Majestad el Rey, 8.05.2008, 27.11.2007, 2.06.1976 (www.casareal.es).

ФОКАЛІЗАЦІЯ: ЛОГІКА САМОПОСТУПУ Й САМОЗАПЕРЕЧЕННЯ

Наратор, презентуючи і контролюючи художній матеріал, природно генерує “точку зору” – відношення оповідача до історії, що оповідається” (П. Лаббок). Ж. Женетт, як зазначалося, особливо наголошує на тому, що у більшості робіт з проблеми оповідної перспективи не диференціюється поміж “модусом” або “способом регулювання наративної інформації” та “голосом”, тобто змішуються питання “Хто бачить?” і “Хто оповідає?”. Вчений досліджує саме перший аспект – “модус”, що визначає того персонажа, “чия точка зору спрямовує наративну перспективу”. Так з’являється термін “фокалізація” – “обмеження поля, тобто вибір наративної інформації по відношенню до того, що зазвичай зветься “всезнанням”. Женетт (услід за Ж. Пуйоном і Ц. Тодоровим) розрізняє три ступені фокалізації: 1. “нульова фокалізація” – оповідач володіє більшим знанням, ніж персонаж, або, точніше, говорить більше, чим знає будь-який персонаж; те, що “англосаксонська критика називає оповіддю від особи “всевідуючого наратора”. 2. “внутрішня фокалізація” – оповідач каже лише те, що знає персонаж; оповідь з певної точки зору, “оповідь з внутрішньою фокалізацією (фіксованою, змінною, множинною). 3. “зовнішня фокалізація” – “оповідач каже менше, ніж знає персонаж”; “об’єктивна або біхейвористська оповідь” [4:204-209].

Женеттівська теорія викликала серйозні контраргументи. Передовсім у цій триаді змішуються три різні характеристики наратора: його знання; його здатність до інтроспекції; його точка зору. Окрім цього, незрозуміло, що саме мається на увазі під “знанням” – загальне знання світу, знання всіх умов дії, включаючи її передісторію, чи знання того, що в даний момент відбувається у свідомості героя? “Перспективізація взагалі не піддається описові за допомогою критерія “знання”, бо воно не виводить нас до бачення й сприйняття, котрі є базою для будь-якої фокалізації” (А. Кабліц). Типологія Женетта допускає неадекватне припущення можливості оповідного тексту без точки зору – “нульова фокалізація” (М. Берендсен). Розрізнення трьох типів фокалізації ґрунтується на неоднородних критеріях: типи 1 і 2 розрізняються за суб’єктом фокалізації – наратором чи персонажем. А типи 2 і 3 – за об’єктом: у внутрішній фокалізації об’єктом є те, що сприймається персонажем, у зовнішній – сам персонаж, що сприймається (В. Шмід, М. Бал, М. Віту...).

Проте Женеттівська думка справила чималий вплив на подальший поступ наратології. Зокрема, Мікі Бал підхоплює поняття фокалізації і “доопрацьовує” його в такий спосіб, що сам Женетт зрештою змушений заперечувати цю модифікацію свого дітища. Бал постулює фокалізацію як “відношення поміж баченням, агентом бачення та об’єктом бачення”, що призводить до упровадження “фокалізатора”, котрого Бал розміщає поміж наратором і актором, і котрому приписується особлива активність. “Фокалізатору” вчена протиставляє адресата, “імпліцитного глядача”, передбачаючи навіть для однієї та іншої інстанції особливий наративний рівень. Обабіч цього пропонується ще й особливий об’єкт – “фокалізоване” (*focalise*), в якості чого може виступати або персонаж, або зовнішній світ, що його оточує [8:107-127]. Проти такої автономізації “фокалізатора” і надання фокалізації

комунікативного значення виступив У. Бронзвар, а Ж. Женетт підкреслив, що “фокалізованим” може бути лише сама оповідь, і “фокалізувати” може тільки таратор [9:48].

Б. Успенський в “Поетиці композиції” пропонує дещо відмінний від західноєвропейської наратології концепт точки зору. Він розглядає різноманітні плани, в котрих може проявлятися точка зору:

- “план оцінки” або “план ідеології”, де проявляється “оціночна” чи “ідеологічна” точка зору;
- “план фразеології”;
- “план просторово-часової характеристики”;
- “план психології”.

У кожному з цих планів “автор”(Успенський, на жаль, майже не розрізняє поміж автором і наратором) може оповідати історію з двох різних точок зору – своєї власної, зовнішньої стосовно оповідних подій або внутрішньої, тобто приймаючи оціночну, фразеологічну, просторовочасову та психологічну позицію одного чи кількох персонажів. У плані психології “внутрішня точка зору” має в Успенського два різні значення; а) зображення світу очима одного чи кількох персонажів (свідомість фігурує як суб’єкт сприйняття); б) зображення самої свідомості даного персонажа з точки зору наратора, котрому дозволено проникнути в його внутрішній стан (свідомість є об’єктом сприйняття).

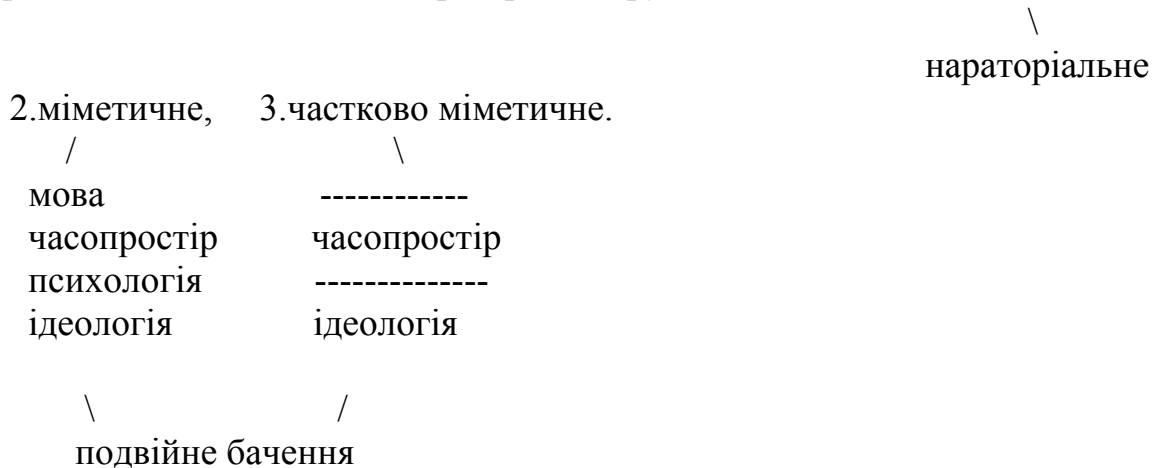
Проте в конкретиці Б. Успенський часто спрощує реальне художнє явище. Приміром, в іронічній цитації наратором мовлення персонажа відбувається не просто неспівпадіння внутрішньої фразеологічної та зовнішньої оціночної позицій, як вважає вчений [10:137], а має місце подвійна оціночна точка зору: первинна – внутрішня і вторинна – зовнішня, нараторська, яка “користується” першою як матеріалом для її ж вираження. З іншого боку, багато хто на Заході не сприймає ідеологічної точки зору (“план ідеології”), розцінюючи це як власне “російську специфіку”.

Хоча Шломіт Ріммон-Кенан пропонує іншу корекцію четверичної моделі Б. Успенського: 1. “перцептивна грань” (“*perceptual facet*”), що визначається двома координатами – простором і часом; 2. “психологічна грань”, що визначається “когнітивним і емоційним відношенням фокалізатора до фокалізованого”; 3. “ідеологічна грань”. Услід за росіянином, ізраїльська дослідниця розглянула взаємовідносини поміж різними “гранями”, допускаючи, що “грані” ці можуть належати різним фокалізаторам. При цьому, однак, Ріммон-Кенан відкинула “план фразеології”, вважаючи його, напевно, не суть важливим для фокалізації [11:77-85].

В. Шмід, відкидаючи саму ідею “нейтральної точки зору” та “нульової фокалізації” і підкреслюючи, що в оповідній літературі точка зору з’являється вже на етапі відбору подій, зрештою вибудовує свою модель: 1. перцептивна точка зору; 2. ідеологічна точка зору; 3. просторова точка зору; 4. часова точка зору; 5. мовна точка зору. Як бачимо, вчений пропонує перцептивну точку зору, обстоюючи ту думку, що сприйняття і передача подій потребують розрізнення. Там, де вони не співпадають, наратор передає не те, що він сам сприймає, а відтворює під виглядом аутентичної передачі суб’єктивне сприйняття одного чи кількох персонажів.

Звісно, цим не вичерпується сучасна теорія точки зору, що останнім часом тяжіє до воз’єднання із наратором після “штучного” Женеттівського роз’єднання –

адже фокалізує все наратор (Р. Фаулер)! Саме тому, що наратор оформлює оповідь, він і “бачить”, і “мовить”; відтак розрізнення за женеттівським принципом не адекватне. Доцільніше тут вести мову про наратора, що “сам із себе” зроджує певну точку зору. Дієгетичний і недієгетичний типи наратора, на яких так наполягає В. Шмід, насправді є вельми формальними інстанціями, котрі не генерують необхідно ту чи іншу точку зору. А от “всезнаючий”, “лімітований” та “драматургічний (об’єктивний)” наратори спроможні на логічно-необхідний розвиток: перший з них – саме тому, що він є всезнаючим, – закономірно зроджує втручання (інтрузивність) в інші персонажі, речі тощо. Втручання це може відбутися неміметично (наратор інформує й оцінює від себе), міметично (наратор імітує мову, часопросторовий ракурс персонажа, його психологію та ідеологію, висловлюючи при цьому свою оцінку) та частково міметично (наратор наслідує лише деякі із зазначених аспектів персонажа, вкраплюючи свою оцінку). Міметичне та частково міметичне втручання породжує “подвійне, потрійне бачення”. Графічно це можна зобразити так: всезнаючий наратор --- втручання --- 1.неміметичне,

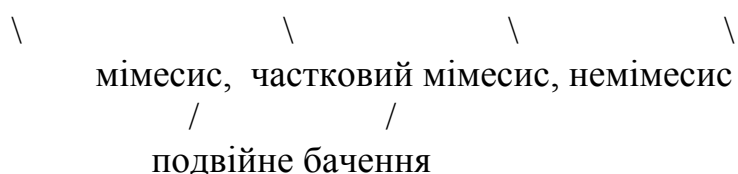

Так всезнаючий наратор спричинюється до повної або неповної точки зору (фокалізації).

Обмежений (лімітований) оповідач – “рефлектор”, свідок, персонаж, головний герой – природно тематизує проблему “знання – незнання” у тексті, набуває різної здатності втручатися в інші персонажі й явища: від мінімального у “рефлектора” до відносно поглибленого у героя (зберігаючи, звісно, потрібну лімітованість). При цьому втручання необхідно зроджує мімесис оповідного явища, його немімесис та часткове імітування, що у першому й в третьому випадках призводить до “подвійного бачення” у невластивій мові (мовленні).

Лімітований наратор --- втручання ---

1.рефлектор, 2. свідок, 3. персонаж, 4.герой

Драматургічний (об’єктивний) наратор втрачає певною мірою самоочевидну функцію втручання в інші персонажі, речі, явища. Ідеальним тут є чистий діалог. Проте услід за відомими нараторологами вважаємо, що безнараторної (нульової) нарації не існує, а драматургічний наратор “втручається” у свої дітища через

конкретизацію й деталізацію ремарок, “партитур” персонажів, невластиву мову героїв – словом, через той самий механізм міметизації – часткової, повної або відсутньої.

Драматургічний наратор --- втручання --- конкретизація, деталізація оповідних елементів --- міметизація та оцінка (часткова, повна) стану речей.

Звичайно, до трьох вищезазначених типів наратора можна й варто додати інші, запропановані В. Шмідом. Однак пам’ятаймо, що, за Оккамом, не слід множити первні, бо інакше вони пощезають! Так само, чим більше характеризувати певне явище, тим більше характеристик воно провокує – аж до безкінечності!

Утім гадаю, що розглянутих теорій вже задосить, аби проаналізувати оповідання Ст. Крейна “Наречена приїжджає до Жовтого неба” в світлі типології наратора і фокалізації.

Специфічним виглядає вже уступ оповідання: *“The great Pullman was whirling onward with such dignity of motion that a glance from the window seemed simply to prove that the plains of Texas were pouring eastward. Vast flats of green grass, dull-hued spaces of mesquite and cactus, little groups of frame houses, woods of light and tender trees, all were sweeping into the east, sweeping over the horizon, a precipice”*.

Власне тут важко відразу сказати, чи наратор – дієгетичний, чи недієгетичний. Далі стає зрозумілим, що оповідач цей “всезнаючий”, недієгетичний. Однак перший абзац засвідчує напрочуд велику міру пікторальності, живописності цього наратора, а вдала фокалізація – *a glance from the window* – прегарно персоналізує, експлікує особу оповідача. Колористична точка зору безперечно передбачає імпресіоністичний словопис із тартарово-символічною кінцівкою – *sweeping over the horizon, a precipice*. Переплетення імпресіоністичних та символічних елементів якнайкраще характеризує Крейна – представника красного письменства кінця XIX – початку XX сторіч, коли полівалентна поетика була чи не домінуючою рисою в літературі та мистецтві. Водночас, Крейн неначе охудожнює одну з головних тез Г. Джеймса, висловлену у метафорі “дому літератури”: у кожного спостерігача-письменника свій “*glance from the window*”, відтак своя форма, бачення, стиль.

Зокрема, у “Нареченій...” Крейн весь час осілює поміж всезнаючим, яскраво виявленим екзегесисом та внутрішньою фокалізацією різних відтінків та ступенів.

Так, портретування Поттера починає саме всевідуючий, зовнішній наратор: *“The man’s face was reddened from many days in the wind and sun, and a direct result of his new black clothes was that his brick-colored hands were constantly performing in a most conscious fashion”*. Утім читач відчуває, що важка, високопарна лексика останнього речення – саме через свою надмірність – починає генерувати магічний ефект: ми бачимо й відчуваємо стан Поттера, хоча лексика явно не його. Далі цей ефект поглиблюється: *“From time to time he looked down respectfully at his attire. He sat with a hand on each knee, like a man waiting in a barber’s shop. The glances he devoted to other passengers were furtive and sly”*. Висока лексика у контрасті з “простецьким” порівнянням дають нам візуальний портрет фронтисмена, забарвлений нараторіальною іронією. Поттер виступає тут водночас і фокалізатором, і фокалізованим; причому його стан (точка зору) переданий не через імітацію його мови, а начебто від протилежного – через надмірний вжиток важко-високого стилю.

Важливо при цьому, що зачин оповідки виконано в яскраво пікторальній манері, подальші два портрети й діалог поміж Поттером та його дружиною – у дещо

приглушеній стилістиці, а от наступна екфраз (опис інтер'єру) – у сліпучо-імпресіоністичному ключі. Як знано, молодий Крейн “засліплював” читача своєю тропікою, не відчував надмірності у вжитку яскравих барв; а коли художній твір виконується весь час у ключі “*fortissimo*”, то, як зазначав ще Патті, читач швидко звикає до надмірного, і тоді зникає принада яскравого. Однак наприкінці 90-х років Крейн більше контролює свій талант, урізноманітнює палітру барв, відтак у “Нареченій...” маємо вже висококласний словопис, що позначається і на художній перспективі.

Зокрема, в описі інтер'єру пулманівського вагону спостерігаємо оригінальну взаємодію двох персонажних і нараторіальної точок зору: “*He had the pride of an owner. He pointed out to her the dazzling fittings of the coach; and in truth her eyes opened wider as she contemplated the sea-green figured velvet, the shining brass, silver and glass, the wood that gleamed as darkly brilliant as the surface of a pool of oil. At one end a bronze figure sturdily held a support for a separated chamber, and at convenient places on the ceiling were frescoes in olive and silver*”. Наратор тут вправно передає враження двох простих людей від пишного пулмена. Перша фокалізація, однак, відноситься до сприйняття й стану Поттера, аж ось від слів “*and in truth her eyes opened wider...*” фокалізатором виступає наречена, а фокалізованим – сам інтер'єр вагону. Наратор, певно, виходить тут з тієї банальної істини, що жінка все-таки більш спроможна сприйняти і оцінити блискучий декор оселі (вагону), аніж чоловік. Проте жіноча точка зору аж ніяк не скасовує чоловічої, власне у Крейна Поттер і його дружина дивляться й милуються “разом”. Мовно їхня точка зору найрельєфніше проступає у порівнянні полірованого дерева з блискучою поверхнею калюжі масла, а також у простих, хоча й сліпучих та римованих, констатаціях – *the shining brass, silver and glass*. Простолюдю зчаста характерне таке несвідоме, природне римування.

Водночас і контроль та презентація наратора тут повсякчас даються взнаки: “*...she contemplated the sea-green figured velvet..., sturdily held..., convenient places, frescoes in olive and silver*” Проста жінка, що “все своє життя куховарила і сподівалася вірно куховарити й надалі” навряд чи ангажуватиме подібну лексику. Звісно це мова наратора, яка прегарно передає інтенсив сприйняття персонажів і, на початку, м'який нараторіальний гумор, спрямований на акторів.

Унікальна (потрійна) точка зору у розкішно-імпресіоністичному малюнку підказують нам згадати про особисте знайомство Ст. Крейна з Г. Джеймсом, їхні прогулянки-диспути, в яких щоправда Джеймс розводився про благо точки зору у художньому творі, а Крейн – про колористичність і оригінальність тропу й стилю. Та людина (поет) сприймає більше, ніж говорить, і цілком вірогідно, що молодший письменник підсвідомо абсорбував уроки старшого митця, що згодом і позначилося на майстерному наративі “Нареченої...”

ЛІТЕРАТУРА

1. Женетт Ж. Фигуры: В 2 т. – М., 1998. – Т.2.
2. Bal M. Narration et focalisation: pour une theorie des instances du recit // Poetique, 1977. – № 29. – P. 107-127.
3. Genette G. Nouveau discours du recit. – Paris, 1983.
4. Успенский Б. Поэтика композиции: структура художественного текста и типология композиционной формы. – М., 1970.
5. Rimmon (-Kenan) Sh. Narrative Fiction. Contemporary Poetics. – L., 1983.

ТЕНДЕНЦІЇ СИНЕСТЕЗІЙНОЇ ОБРАЗНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЖІНОЧІЙ ПОЕЗІЇ XIX-XXI СТОЛІТЬ

(на матеріалі поетичних текстів

Е. Дікінсон, Е. Бішоп, М. Мур, С. Плат, А. Секстон та А. Річ)

Синестезійний образ (“синестезія” від гр. *συναίσθησις* – “одночасне відчуття”) як явище поетичного тексту довгий час був і залишається предметом дослідження таких галузей лінгвістики, як поетика та риторика. В межах синестезійного образу поєднуються два образи відчуття людини, наприклад, зоровий та слуховий. Такий образ може реалізовуватись у тканині вірша у вигляді словесно-поетичної синестезії (далі по тексту СПС), прикладом якої є вираз із поетичного тексту Е. Дікінсон: “*Let no sunrise’ yellow noise / Interrupt this ground*” (ED p. 166) – “Нехай сонячний жовтий гамір / Не турбує цю землю.”

Спроби дослідників пояснити семантику СПС не завжди завершувалися успішно: в ній вбачали парадоксальне поєднання вербальних одиниць на позначення образів відчуття людини. Зокрема існують випадки розгляду СПС як катахрезного [1:303, 312; 2:131] або ідіосинкратичного [3] утворення, вираженого вербальними засобами. З іншого боку, в науці також зафіксовано ряд спроб обґрунтування метафоричної природи синестезійного образу [4:163; 5:280; 6; 7:213] або його базування на еналаговій структурі [8:156]. Втім виявлення метафоричної основи синестезійного образу не означало його фундаментального пояснення, і такі дослідження зводилися до визначення домінантних модальностей корелята СПС.

Нині інструментарій когнітивної поетики дозволяє не лише дослідити концептуальну основу СПС, але й визначити тенденції синестезійної образності корпусу поетичних текстів конкретного автора або декількох авторів, віднесених дослідниками за певними критеріями до певних груп.

Метою даної статті є дослідження тенденцій синестезійної образності в поетичних текстах американської жіночої поезії XIX – XXI століть, яку літературознавець К. ван Шпенкерен поділяє на дві групи: “холодну” (Е. Дікінсон, Е. Бішоп, М. Мур) та “гарячу” (С. Плат, А. Секстон, А. Річ) [9:85].

Об’єктом дослідження виступає СПС, а **предметом** – принципи синестезійної образності в групах “холодної” та “гарячої” поезії.

Матеріалом дослідження слугують 354 СПС, вилучених із поетичних текстів американської жіночої “холодної” та “гарячої” поезії.

Актуальність дослідження зумовлена потребою пояснення принципів синестезійної образності корпусів поетичних текстів вказаних вище груп авторів.

“Наукова новизна статті пояснюється тим, що в ній уперше здійснено спробу виявлення загальних принципів і тенденцій синестезійної образності корпусів поетичних текстів та зроблено їх компаративний аналіз.

“Результати проведених досліджень СПС [10] свідчать, що СПС є лінгвокогнітивним конструктом, який має три рівні: передконцептуальний, концептуальний та вербальний. Спробуємо простежити рівні синестезійного конструкту на прикладі наступної СПС із вірша Е.Бішоп “*I think the trees must*

intervene, / catching the music in their leaves / like gold-dust, till each big leaf sags” (ЕВ 48) – “Гадаю дерева повинні приєднатися, / ловлячи музику своїм листям, / як золотий пил, допоки кожен великий лист обвисне”. Даний художній вислів є синестезійним художнім порівнянням, у межах якого звуковий образ *музика* порівнюється із зоровим образом *золотий пил*. На концептуальному рівні ця СПС демонструє образ-схему МУЗИКА – ЦЕ ЗОЛОТО, в якій характеристики музики, що зачаровує своїм неповторним звучанням, осмислюються крізь призму ознак коштовного металу – золота. Даний вербальний засіб передає авторське високе ставлення, зачарування музикою. Таким чином ефемерна сутність отримує характеристики конкретної, вічної й прекрасної. Передконцептуальний рівень аналізованої СПС складає синкретичне емоційно-сенсорне утворення, сформоване психологічними процесами відчуття та сприйняття звучання музики. Отже, дана СПС несе інформацію про особливості сприйняття звукового образу автором та надану ним високу оцінку звучання музичного мотиву.

Розглянемо принципи синестезійної образності американської жіночої “холодної” та “гарячої” поезії. Перш за все, зазначимо, що до категорії “холодний” відносимо такі стани людини, які характеризуються пониженим вегетативним тонусом її організму, пониженим кров’яним тиском та температурою тіла, емоційною індіферентністю або пониженим інтересом до життя та всіх його проявів. До категорії “гарячий” відносимо стани людини, які характеризуються інтенсивністю її емоційних переживань, що, в свою чергу, викликають підвищення температури її тіла та кров’яного тиску, підвищення загального тонусу.

Корпус аналізованих СПС американської жіночої “холодної” поезії демонструє, що в більшості з них реалізується тактильно-температурний образ ХОЛОДНИЙ. Сукупність таких синестезійних образів можна поділити на чотири групи: 1) СПС, у яких корелятом виступає тактильно-температурний образ ХОЛОДНИЙ; 2) СПС, де імплікується тактильно-температурний образ ХОЛОДНИЙ; 3) СПС, у яких відображено споглядання на відміну від безпосереднього переживання тактильно-температурного образу ТЕПЛИЙ; 4) СПС, у яких заперечується тактильно-температурний образ ТЕПЛИЙ.

До першої групи відносяться СПС, в яких тактильно-температурний образ ХОЛОДНИЙ є експліцитно вираженим, що можна простежити на прикладі синестезійного епітету із вірша М. Мур “*Cool official sarcasm*” (ММ р. 75) – “*Холодний бюрократичний сарказм*”. Даний синестезійний образ базується на культурно обумовленій образ-схемі НЕНАВИСТЬ – ЦЕ ХОЛОД і несе ідею існування зневажливих стосунків між людьми. Зазначимо, що в американській жіночій “холодній” поезії образи такого типу складають невеликий відсоток. Це пояснюється тим, що в поезії синестезійні образи є здебільшого новотипними, на протигагу від стереотипних, які базуються на культурно обумовлених концептуальних образ-схемах.

Друга група СПС, в яких імплікується тактильно-температурний образ ХОЛОДНИЙ, є найбільшою у відсотковому співвідношенні. Сюди відносяться СПС зорової модальності, а також моторні та вагові СПС. У даній статті обмежимося розглядом зорових синестезійних образів. У зорових СПС корелят може бути представленим кольоропозначенням, яке співвідноситься із тактильно-температурним образом ХОЛОДНИЙ. Для прикладу наведемо синестезійний епітет із

віршованого тексту Е. Бішоп *“the songs are loud but somehow dim”* (ЕВ 8) – *“нісні гучні та децю сірувати”*. Наведений епітет базується на концептуальній образ-схемі БАЙДУЖІСТЬ – ЦЕ СІРИЙ КОЛІР. Як відомо [11:11], колір має здатність викликати конкретні емоції, звідси дуже часто людина концептуалізує пережиті емоції, стани та почуття в термінах кольорів. Так, у поданому прикладі кольоропозначення *сірий* несе інформацію про відсутність інтересу автора до пісень, що лунають, оскільки сірий колір не викликає в індивіда ніякого психічного збудження [12:127]. Серед колірних СПС цієї групи поезії переважають такі синестезійні образи, в яких корелятом виступає кольоропозначення темного або тьмяного кольору *dim, brown*, що передають знижений інтерес адресанта до сприйнятого явища або сум, викликаний ним. Відсутність інтересу та депресивний стан індивіда характеризуються зниженим вегетативним тонусом організму, зниженою температурою тіла. Тож, корелят колірних СПС у більшості випадків має в якості сенсорного відповідника образ тактильно-температурного відчуття – ХОЛОДНИЙ.

Іншою визначною ознакою колірних СПС американської жіночої “холодної” поезії є те, що ряд світлих кольоропозначень, які виступають корелятом у синестезійних образах, теж співвідносяться із образом відчуття ХОЛОДНИЙ і передають нюанси депресивних станів. Так, наприклад, кольоропозначення *аметистовий* в епітеті з віршу Е. Дікінсон *“Amethyst remembrance”* – *“Аметистовий спогад”* слід трактувати згідно з теорією психосемантики кольору як таке, що несе інформацію про схвильовано-тужливий стан авторки; а *синій* в епітеті *“blue buzz”* – *“синє дзижчання”* з поетичного тексту цієї ж поетеси імплікує стан суму, жалю, викликаного передчуттям кінця життя.

До цієї ж групи СПС відносяться синестезійні образи із сугестивними характеристиками образу ХОЛОДНИЙ. Це можна простежити на основі синестезійної метафори із вірша Е. Дікінсон *“Presentiment is that long shadow on the lawn / Indicative that suns go down; / The notice to the startled grass / That darkness is about to pass”* (ЕД р. 157) – *“Передчуття – це та довга тінь на галявині, / Яка свідчить про захід сонця; / Знак сполоханій траві того, / що темрява ось-ось настане”*, яка базується на синестезійній образ-схемі ПЕРЕДЧУТТЯ – ЦЕ ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ. Зорові образи *тінь, захід сонця, темрява* в даній СПС навіюють і вселяють відчуття холоду. Передчуття неприємного в людини часто супроводжується відчуттям холоду. СПС із поетичного тексту Е. Бішоп *“I am in need of music that would flow / Over my fretful, feeling fingertips, / Over my bitter-tainted, trembling lips, / With melody, deep, clear, and liquid-slow”* (ЕВ 42) – *“Мені потрібна музика, яка б лилася / По моїм капризним, чутливим кінчикам пальців / По моїм зміненім гіркотою, тремтячим вустам, / З мелодією глибокою, прозорою та повільною”* та М. Мур *“The cataclysmic torrent of emotion”* (ММ р. 47) – *“Руйнівна злива емоцій”* базуються на концептуальних образ-схемах МУЗИКА – ЦЕ ВОДА та ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЕМОЦІЙ – ЦЕ ЗЛИВА відповідно. Образ води в поданих синестезійних образах також навіює відчуття прохолоди.

Третю групу СПС американської жіночої “холодної” поезії складають синестезійні образи, в яких образ ХОЛОДНИЙ реалізується шляхом відмови або заперечення образу ТЕПЛИЙ, про що свідчить ряд СПС із поетичних текстів Е. Дікінсон. Наведемо для прикладу синестезійний епітет із доробку зазначеного автора *“Let no sunrise’ yellow noise / Interrupt this ground”* (ЕД р. 166) – *(непереклад див. вище)*. Одним із основних мотивів віршованих текстів Е. Дікінсон є мотив смерті

[13], який обігрується у вигляді ситуацій споглядання власних похорон, власного стану в момент смерті тощо. Цим художнім висловом поетеса передає своє небажання стикатися із зовнішнім світом, бачити його та відчувати його тепло. Дослідниками неодноразово виявлялися садомазохістські тенденції в творчості Е. Дікінсон [14; 15], отже подані рядки з її вірша є цьому свідченням: поетеса віддає перевагу холоду смерті перед теплом життя.

До четвертої групи синестезійних образів, у яких реалізується образ ХОЛОДНИЙ, належать СПС, що скоріше передають процес споглядання теплих образів, аніж їх безпосереднє переживання. В рядках із вірша Е. Бішоп *“Moving from left to left, the light / is heavy on the Dome, and coarse”* (ЕВ 48) – *“Рухаючись зліва наліво світло / на Куполі важке й різке”* основна характеристика світла – тепло – є відсутньою, що свідчить про процес споглядання за кольорами місцевого оточення.

Розгляньмо особливості синестезійної образності американської жіночої “гарячої” поезії. У цій групі тактильно-дотиковий образ ГАРЯЧИЙ реалізується в 1) СПС, де референт або корелят представлений тактильно-температурним образом ГАРЯЧИЙ; 2) СПС, в яких імплікується образ ГАРЯЧИЙ; 3) СПС, в яких образ ХОЛОДНИЙ парадоксально сприймається як ГАРЯЧИЙ.

Першу групу синестезійних образів американської жіночої “гарячої” поезії, де реалізується тактильно-температурний образ ГАРЯЧИЙ, складають СПС, у яких референт або корелят представлений образом ГАРЯЧИЙ. Для прикладу наведемо синестезійні метафори із віршів А. Секстон: *“Let there be a God as large as a sunlamp to laugh his heat at you”* (AS₁ p. 218) – *“Нехай Бог буде такий величезний, як сонячний ліхтар, щоб усміхався до тебе теплом”*, *“I know your smile will develop a boil”* (AS₁ p. 247) – *“Я впевнена, твоя усмішка спричинить кипіння”*. Подані синестезійні вислови є результатом авторського переосмислення культурно обумовленої метафори ЛЮБОВ – ЦЕ ТЕПЛО. Прояви дружніх стосунків осмислюються людиною в термінах тактильно-температурного образу ТЕПЛИЙ.

До другої групи синестезійних образів американської жіночої “гарячої” поезії, в яких реалізується образ ГАРЯЧИЙ, належать СПС у яких цей тактильно-температурний образ імплікується. Синестезійна метафора *“To feed his eye with red”* (SP 1) – *“Наситити його око червоним”* із вірша С. Плат базується на концептуальній образ-схемі НАДИВИТИСЯ – ЦЕ НАЇСТИСЯ. Кольоропозначення *червоний* у складі цього синестезійного образу передає інтенсивну емоцію переживання любовної пристрасті [12:130]. Переживання таких і подібних емоцій супроводжується підвищенням тиску і, разом із тим, температури тіла людини. Тому кольоропозначення, що характеризуються яскравістю, мають тактильно-температурний еквівалент *гарячий*. Кольорова гама зорових СПС американської жіночої “гарячої” поезії є різноманітною. Її в основному складають яскраві кольори (*orange, green, pink, neon*), що здебільшого передають інтенсивні емоційні стани переживання зради, роздратування, кохання тощо.

Як і в “холодній”, у “гарячій” американській поезії наявні СПС, в яких тактильно-температурний образ ГАРЯЧИЙ реалізується шляхом сугестії. На відміну від “холодної” поезії, де образ ХОЛОДНИЙ реалізується навіюванням характеристик води, в “гарячій” поезії образ гарячий створюється сугестивними характеристиками вогню. Це можна простежити на прикладі наступних СПС: *“blazing in my golden hell”* (SP 60) – *“палаючи в моєму золотавому неклі”*; *“Then rage took him like fire where*

lightning dives" (AR p. 107) – „*Помім несамовитість понесла його туди, де зникає блискавиця*”, “*I am the love killer, / I am murdering the music we thought so special, / that blazed between us, over and over*” (AS₂ 82) – “*Я – вбивця кохання, / я вбиваю музику, яку ми вважали надзвичайною, / що спалахувала між нами знов і знов.*”

Третю групу синестезійних образів американської жіночої “гарячої” поезії, в яких реалізується образ ГАРЯЧИЙ, формують СПС, де депресивні стани осмислюються авторами в термінах тактильно-температурного образу ХОЛОДНИЙ. Втім парадоксальною рисою в них є те, що такі стани, викликають інтенсивні емоції, які мають тактильно-температурний відповідник ГАРЯЧИЙ: “*while from the moon, my lover's eye / chills me to death / with radiance of his frozen faith*” (SP 60) – “*коли із місяця око мого коханця / морозить мене до смерті / випроміненням його морозної вірності*”, “*Where apple bloom ices the night*” (SP 59) – “*Де яблуневий цвіт морозить ніч*”, “*Black love*” (AS₁ p. 139) – “*Чорне кохання*”. У віршах С. Плат часто звучать мотиви страждання, яке часто концептуалізується в термінах темних насичених кольорів, а також температурно-тактильного образу ХОЛОДНИЙ. Здебільшого такі СПС передають пережиті поетесою нервові розлади, стани депресій, які відчувалися нею надзвичайно гостро. Представлення досвіду жіночої тілесності як досвіду болю та страждань є однією із ключових тем у творчості С. Плат. Поетеса впродовж свого короткого життя страждала від психічних розладів, звільнення від яких шукала в поетичних мотивах ностальгії, захисного оціпеніння відчуттів та агресії [16:283]. Цим можна пояснити часту появу мотиву смерті в її віршах, яка осмислюється С. Плат як звільнення від усіх земних страждань. Образ-схеми СПС, зафіксованих у її поетичних текстах, розкривають специфічні аспекти депресивних станів поетеси, які в сукупності відтворюють його їх домінантну рису – оціпеніння, яке наводить на думку про бажання С. Плат покласти край своїм тілесним мукам.

У підсумок зазначимо, що запропонований літературознавцем поділ американської жіночої поезії XIX-XXI століть на “холодну” та “гарячу” групи підтверджується семантикою синестезійних образів. В СПС корпусу “холодної” поезії частіше реалізується тактильно-температурний образ ХОЛОДНИЙ, в той час, як у “гарячій” поезії в більшості синестезійних образів реалізується сенсорний образ ГАРЯЧИЙ.

Перспективою дослідження цієї проблематики може стати вивчення системи мовних засобів (фонетичних (звукосимволізм), морфологічних, синтаксичних), що підтримують принципи синестезійної образності поетичних текстів як одного автора, так і групи авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгалецький М. Поетика. (Сад поетичний): Пер. з лат. – К: Мистецтво, 1973.
2. Квятковский А.П. Поэтический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1966.
3. Лурия А.Р. Маленькая книга о большой памяти // <http://www.psy.msu.ru/science/public/luria/small.html> (доступ 23.10.2004).
4. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку: Пер. с англ. // Новое в лингвистике. – М.: Изд. иностранной литературы, 1960. – Вып. 1. – С. 135-168.
5. Ульман С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – Вып. 5: Языковые универсалии: Пер. с англ. под ред. и с предисл. Б.А. Успенского. – М.: Прогресс, 1970. – С. 250-293.
6. Grey W. Metaphor and Meaning // <http://www.ul.ie/~philos/vol4/metaphor.html> (доступ 31.08.07).
7. Бريدсли М. Метафорическое сплетение: Пер. с англ. // Теория метафоры: Сборник / Общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С. 201-218.
8. Москвин В.П. Русская метафора: Очерк семиотической теории. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: ЛЕНАНД, 2006.
9. VanSpankeren K. Outline of American Literature. – N.Y.: United States Information Agency, 1994.
10. Редька І.А. Словесна синестезія і словесна поетична синестезія як способи вираження авторської сенсорики в поетичному тексті // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО: Філологія. Педагогіка. Психологія. – К.: Вид. центр Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2007. – Вип. 14. – С. 27-32.
11. Драгунский В.В. Живая энергия цвета / Цветовой личностный тест: практическое пособие. Под ред. В.В. Драгунского – Минск: Харвест, 2004. – С. 5-20.
12. Клар Г. Тест Люшера. Психология цвета // Цветовой

личностный тест: Практ. пособ. / Под. ред. В.В. Драгунского. – Минск: Харвест, 2004. – С. 127-171. 13. Чеснокова Г.В. Лірика Лесі Українки та Емілі Дікінсон: типологія та національні особливості: Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05. – К., 1999. – 164 с. 14. Палья К. Мадам де Сад из Амхерста: Пер. с англ. // Личины сексуальности. – Екатеринбург: У-Фактория; Изд-во Уральского ун-та, 2006. – С. 795-861. 15. Noble M. The Revenge of Cato's Daughter: Emily Dickinson's Uses of Sentimental Masochism // The Masochistic Pleasures of Sentimental Literature. – Princeton: Princeton University Press, 2000. – Р. 147-189. 16. Венедиктова Т.Д. Сильвия Плат: дщерь капитана Ахава // Американські літературні студії в Україні. Література США: роздуми, есеї, розвідки / За ред. Г.М. Сиваченко. – К.: Ін-т літ-ри ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2006. – Вип. 3. – С. 274-295.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

(AR) – Rich A. Collected Early Poems 1950-1970. – N.Y.: W.W. Norton & Company, Inc., 1995. – 435 p. (AS₁) – Selected Poems of Anne Sexton / Ed. by Middlebrook D.W., George D.H. – Boston: Houghton Mifflin, 1988. (AS₂) – Sexton A. Selected poems // <http://oldpoetry.com/author/AnneSexton> (доступ від 01.03.2005) (у тексті статті число біля аббревіатури відповідає порядковому номеру вірша на вказаному сайті). (EB) – Bishop E. Bishop E. Selected poems // <http://oldpoetry.com/poetry/6221>. (ED) – Selected Poems and Letters of Emily Dickinson / Ed. by Linscott, R.N. – N.Y.: Doubleday, 1959. (MM) – The Complete Poems of Marianne Moore. – N.Y.: Penguin Books, 1982. (SP) – Plath S. Selected poems // <http://oldpoetry.com/author/SylviaPlath> (доступ від 01.03.2005) (у тексті статті число біля аббревіатури відповідає порядковому номеру вірша на вказаному сайті).

РОМАНЕНКО О.В.

Криворізький економічний інститут

ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана”

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОФІЛЬМІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ФРАНЦУЗЬКОЇ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Завдяки новій політиці держави у галузі міжнародного співробітництва значно поширилися зв'язки України з іншими європейськими країнами, підтримується участь викладачів і студентів вітчизняних вищих навчальних закладів у європейських програмах стажування викладачів та вчителів у країні мови, яка вивчається; українській молоді надано можливості набуття освіти у європейських університетах. Відповідно до цього, зростає важливість навчання другої іноземної мови, процес викладання якої зазвичай утруднений обмеженою кількістю годин навчального часу.

За таких умов викладачі другої іноземної мови стурбовані тим, як інтенсифікувати навчальний процес і з максимальною ефективністю використати наявні учбові матеріали, автентичні джерела та технічні засоби навчання. Ми маємо констатувати, що, з одного боку, останнім часом відкрито нові можливості потрапити до іншомовного середовища. До того ж, із використанням Інтернету та решти засобів масової інформації полегшено доступ до автентичних джерел. З іншого боку, для викладачів іноземних мов дуже актуальною стала проблема того, як у силі силенній інформації, що надходить з багаточисельних джерел, обирати найефективніші оригінальні матеріали та використовувати їх у навчальному процесі з найбільшою результативністю.

Сучасна європейська мовна освіта планується відповідно до заходів у межах виконання статті 2 Європейської Культурної конвенції, яка передбачає, що кожна країна має заохочувати вивчення громадянами своєї країни мов, історії та культури інших країн, а також сприяти застосуванню набутих знань на своїй території [1]. Цілком зрозуміло, що громадяни демократичного суспільства повинні володіти такими уміннями та компетенціями, які дозволять їм існувати і розвиватись у середовищі, де культурна і мовна розмаїтість є нормою повсякденного життя (Council of Europe. Language Policies.) У цьому контексті застосування

мультимедійних засобів навчання та автентичного краєзнавчого матеріалу є невід'ємним елементом навчального процесу.

Як засвідчує досвід викладання другої іноземної мови, вивчення цієї дисципліни має спиратись на гармонійне поєднання комунікативно-діяльнісного підходу із краєзнавчим, оскільки вивчення будь-якої мови передбачає засвоєння культури її народу та його менталитету. На думку сучасних дослідників С. Бондиревої, О. Брагіної, Л. Бусевої, О. Коломінової та ін., взаємозумовленість та зв'язок комунікативно-діялісного й країнознавчого підходів до вивчення іноземної мови, тобто вивчення культури іншого народу через мову, є одним з найбільш значущих аспектів діалогу культур у сучасному світі. Тому так важливо спиратись у навчанні на краєзнавчий матеріал, окремі аспекти використання якого у різні часи досліджували М. Арія, І. Герасова, О. Конотоп, М. Малигіна, Ю. Пономарьова та ін. Краєзнавчий матеріал представлений багатьма джерелами, їх розмаїття вражає, але задачею викладача є вибрати такі матеріали, на основі яких процес вивчення мови буде найефективнішим.

Відеофільми є важливим джерелом формування культурологічної компетенції студентів, оскільки їх використання, чітке зображення, мова персонажів, обраний фон і т.і. у видовищній та відчутній формі дозволяють описати життя суспільства і людей, розкрити їхні проблеми і висвітлити шляхи їх рішення. Це є найкращим відображенням основних потреб комунікативної методики, бажання представити процес оволодіння мовою як опанування іншомовної дійсності за допомогою художніх фільмів. Гармонійне поєднання звуку, яскравість та достовірність зображення допомагають викладачу будувати заняття, спрямоване безпосередньо на засвоєння нового навчального матеріалу.

Перегляд іншомовних відеофільмів початківцями полегшує сприйняття художніх текстів, знімає лінгвістичні труднощі, розвиває мовну здогадку, здійснює емоційний вплив на глядачів, стимулює їх активність, оптимізує навчальний процес, максимально наближаючи глядачів до реальності. Якщо на початковому етапі оволодіння мовою відеофільми слугують передусім розвитку умінь аудіювання і стимуляції висловів (у монологічному та діалогічному мовленні), то на поглибленому етапі вони є засобами вдосконалення мови, навиків перекладу, сприяють поглибленню знань її країнознавчого та лінгвокраїнознавчого аспектів.

Використання відеофільмів є особливо актуальним на заняттях із другої іноземної мови. По-перше, завдяки їх застосуванню ми створюємо мовне середовище, якого звичайно не вистачає. По-друге, для роботи із студентами нефілологічних спеціальностей необхідно обирати такий матеріал і так планувати заняття, щоб студент засвоював не тільки мову повсякденного вжитку, але й оволодівав новими лексичними одиницями фахового профілю, опрацьовував граматичні правила та тренувався у їх застосуванні для того, щоб використати набуті знання у подальшій професійній діяльності. Тому **об'єктом** нашого дослідження ми обрали процес викладання другої іноземної мови у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю. **Предмет** дослідження – використання відеофільмів для розвитку комунікативної і лінгвокраїнознавчої компетенції студентів. **Метою** статті є визначення особливостей та ефективних шляхів застосування відеофільмів для розвитку в студентів комунікативної та лінгвокраїнознавчої компетенції з опорою на комунікативно-діялісний підхід.

За допомогою автентичного художнього фільму на уроці створюється мовна ситуація, у якій учні повинні адекватно виявити себе у комунікативному плані: передати свою думку, своє ставлення, висловитись за темою, сформулювати ідею, вступити у дискусію і т.і. [2]. Так, наприклад, російські методисти розробили комплекс вправ для формування умінь монологічного висловлювання на основі або відеофільма, або відеофрагмента. Ю.А. Комарова розглядає використання фрагментів як опору, спрямованих на розвиток окремих умінь [3]. Науковець визначає функції залежно від етапів роботи з ними наступним чином: як змістова опора або як стимул. Уміння монологічного висловлювання, на думку Ю.А. Комарової, включають уміння передавати свої думки у монологічній формі, уміння розгортати стратегію висловлювання і уміння виражатися у формі монолога з опорою на відеофрагмент.

На підготовчому етапі перегляду художнього фільму слід звернути увагу на мету показу. Після цього у більшості випадків викладачем для кращого розуміння фільму вводяться ключові слова та окремі мовні моделі. Якщо учням пропонується перегляд зовсім нового фільму, слід ретельніше проводити підготовку. Бажано у кількох словах ввести студентів у сюжет картини, націлити їх увагу на окремі частини, гру і поведінку деяких персонажів тощо. При перегляді фільму, який студенти вже переглядали на рідній мові, слід звертати їх увагу на мовні засоби. При показі фільму за класичними творами слід було б зачитати деякі окремі уривки з літературного твору. Не передаючи зміст фільму, викладач має обговорити із студентами проблеми, які розкриваються у картині, і викликати інтерес учнів до її перегляду [4].

Перегляд художнього фільму надає неабиякі можливості опрацювання лексичних одиниць. Без сумніву, жодний словник не в змозі відобразити багатство мови настільки, наскільки це є можливим завдяки мультимедійним засобам. Ці останні дозволяють звертатись до значення слова у безпосередньому оточенні інших слів, що надає певні можливості з'ясувати значення слова за контекстом. Однак, мультимедійні засоби надають змогу перегляду, підрахування, повторення кадрів, навіть виправлення помилок, але не інтерпретації. Задачею викладача є надання конкретних завдань, які б не тільки розвивали мовну компетенцію студентів, але й дозволяли їм робити висновки з переглянутого матеріалу [5].

У викладанні французької мови як другої іноземної, і особливо студентам нефілологічних спеціальностей, викладач має за обмежений період часу навчити студентів вільно орієнтуватися в потоці іншомовної інформації із максимальним використанням наданих учбових годин, причому націлюючи студентів на застосування набутих знань у подальшій професійній діяльності. У цьому випадку навчання мови має здійснюватись за концентричним принципом, тобто із повсякденним повторенням вивчених мовних одиниць та граматичних правил. Так, наприклад, перегляд будь-якого фільму надає інформацію про головних героїв. Обсяг цієї інформації визначається бажанням авторів створити уявлення про рід їх діяльності, особливості характерів персонажів та лінію їх поведінки у різних ситуаціях. Звичайно, професія та рід діяльності створюють безпосередній вплив на поведінку персонажів. Залежно від цього вони поведуть себе так чи інакше. І глядачам завжди цікаво аналізувати дії персонажів залежно від роду їх діяльності.

Візьмемо, приміром, художній відеофільм “Як одружитись і залишитись холостяком” (“Prête-moi ta main!”), який являє собою класичний приклад французької комедії з цікавою сюжетною лінією і чудовою грою відомих французьких акторів. Крім цього, беручи до уваги те, що головні герої на протязі фільму обговорюють своєрідну угоду з використанням грошових одиниць та умов контракту, вибір саме цього фільму для перегляду майбутніми економістами є дуже вдалим.

Оскільки фільм починається з монологу головного героя, завданням до перегляду перших кадрів картини є таким: викреслити інформацію стосовно його роду діяльності і пояснити сутність професії “парфумер”, надаючи відповіді на запитання: *Comment s'appelle le personnage principal? Qu'est-ce qu'il fait dans la vie? Quel est son métier? Pourquoi on l'appelle “Nez”? Est-il un bon parfumeur? Pourquoi? Décrivez sa manière de reconnaître ses femmes. Quelles sont, d'après vous, les professions les plus populaires, les plus avantageuses ou profitables et pourquoi? Comment est sa famille? Quelles sont les règles dans la maison de sa mère?* і т.п.

Відповіді на запитання можуть супроводжуватись також запитаннями студентам щодо роду їх занять або сім'ї з боку викладача або студентів. Метою завдання є розвиток навичок аудіювання, викреслення з тексту визначеної інформації, повторення лексичних одиниць за темами “Je suis étudiant” і “Ma famille” і розвиток навиків монологічного мовлення за цими темами.

Важливу роль у розумінні змісту фільму відіграє попереднє опрацювання лексичних одиниць. Зазвичай студентам пропонується засвоїти ті мовні одиниці, які несуть змістовне навантаження. Слід зауважити, що немає сенсу намагатись ознайомити студентів з великим за обсягом словником, оскільки за першим переглядом їх сприйняття у цілісному тексті буде досить складним.

Навіть не маючи уявлення про зміст фільму, студенти можуть виконати такі завдання, як, приміром, з'ясувати значення слова у контексті або знайти пояснення цього терміну з контексту. Так, скажімо, при вивченні такої теми, як “національні риси характеру французів”, або “національні риси характеру” будь-якого народу, мова якого вивчається (що є, безумовно, завжди дуже цікавим для учнів), перед переглядом художнього фільму “Ласкаво просимо до Швейцарії!” (“Bienvenue en Suisse!”) доречним є завдання викреслити з тексту фільму прикметники, якими можна схарактеризувати характер персонажів, та надати порівняльну характеристику натури французів та швейцарців. Цікаво простежити, яким чином у фільмі розкриваються характери швейцарців і французів у поведінці та вчинках персонажів картини.

Іншомовні художні фільми є, безперечно, нескінченим джерелом завдань для розвитку усномовленнєвих навичок та вмінь студентів [5]. Цікавим завданням є прокоментувати кадр фільму або оточення персонажів, пояснити, чому автори фільму обрали саме цей спосіб вираження думки. Приміром, у вищезазначеній картині дія відбувається на тлі чудових пейзажів Швейцарії та бездоганної природи країни, які мають не тільки відтінити або посилити вчинки головних героїв, але й навіть пояснити мотиви їх поведінки.

При перегляді фільму “Професіонали” (“Tais-toi!”), герої якого майже увесь фільм тікають від поліції, рекомендується запропонувати студентам знайти у репліках героїв дієслова-синоніми слова “утікати”, які передають напругу

пристрастей головних персонажів та схарактеризувати вживання саме цих лексичних одиниць в окремих ситуаціях говоріння. Отже, слід повсякчасно зосереджувати увагу студентів на використанні чисельних синонімів мовних одиниць із розглядом їх стилістичних особливостей.

Зазвичай непідкупний інтерес у студентів викликають завдання типу “запропонуйте продовження історії”, які можуть бути надані як при читанні літературного тексту, так і при перегляді художнього фільму. В процесі тривалої роботи над фільмом слід запропонувати студентам передати зміст діалогів від третьої особи. Відповідно, учень має буде здійснити деякі трансформації як змістовного, так і граматичного плану. До того ж, досить розповсюдженим завданням є “написати есе за змістом фільму”, яке дозволяє не тільки перевірити рівень розуміння картини, але й застосувати набуті навички володіння граматичними правилами. Аналізуючи твір студента, викладачу необхідно також звертати увагу на морфологічний та синтаксичний аналіз роботи.

Загальний етап роботи з відеофільмом включає безпосередньо перегляд і обговорення картини. Студентам пропонується надати відповіді на запитання за змістом, знайти речення, які відповідають змісту тексту, прокоментувати деякі кадри або надати пояснення, у яких сценах фільму, які персонажі та за якими обставинами вимовляють наступні репліки. За необхідністю можливо запропонувати перегляд окремих частин картини, саме тих, які відтворюють лінгвокраїнознавчу та країнознавчу інформацію. Окремо викладач може звернути увагу студентів на використання лексичних одиниць. Наступний етап роботи з відеофільмом передбачає бесіду за змістом. Студентам пропонується завдання творчого характеру, наприклад, висловити ставлення до персонажів фільму та їх поведінки, задуму режисера та успішності фільму. Найскладнішим завданням для студентів-початківців ми вважаємо написання есе або твору за змістом фільму із обов’язковим його аналізом та вираженням власної думки [4].

Незважаючи на велику кількість методик вивчення іноземної мови, які існують у світі, справжній викладач-професіонал обирає ту, яка найкращим чином відповідає потребам аудиторії та меті навчання. За відсутності такої він може впровадити і використовувати власну методику викладання іноземної мови як першої або другої. Ось чому підготовка та відбір дидактичного матеріалу відіграють першорядну роль у викладанні французької мови як другої іноземної. До того ж, вдале застосування автентичних матеріалів надає змогу викладачам провести самооцінку власної навчальної діяльності.

Зазначимо, що методика викладання дисципліни сама собою має бути творчою, оскільки в природі не існує однорідного учнівського середовища, до того ж навчання має бути спрямованим на досягнення окремої специфічної мети, і, відповідно, повинно бути націленим на окремих учнів, для чого легко адаптуватись до їх потреб і до місцевого контексту і умов, у яких відбувається навчання. Тому, обираючи методику навчання з опорою на автентичні матеріали, викладач має керуватись такими факторами: по-перше, враховувати задоволення від використання наявних дидактичних матеріалів, по-друге, оцінювати результативність власної педагогічної діяльності з використанням автентичних джерел, по-третє, визнавати необхідність їх застосування для розвитку мовленнєвої та лінгвокраїнознавчої компетенції учнів.

Із суто дидактичної точки зору існують різні причини використання автентичних джерел у навчанні. По-перше, викладачі у вищих навчальних закладах мають відносну свободу вибору дидактичних матеріалів. Так, наприклад, спеціалісти, які викладають іноземну мову як другу, можуть обирати або підручник з іноземної мови для початківців, або підручник з іноземної мови як другої, або будь-які інші навчальні посібники, враховуючи рівень та вік учнів. За відсутністю належного посібника викладачі змушені складати власні навчальні матеріали, і це не є поганим, оскільки в процесі їх підготовки та видання викладач удосконалює свої професійні уміння та розвиває навички наукового пошуку. З іншого боку, використовуючи підручники, які не є ідеальними для окремих учнів, викладач має враховувати усі їх недоліки (занадто високий або, навпаки, низький рівень подання матеріалу, відсутність інтересу учнів до проблем, розглянутих у підручнику, кількість вправ, недостатня для засвоєння запропонованого матеріалу, застарілість змісту і т.і.) та шукати способи їх виправити. У цьому контексті є дуже слушним використовувати на заняттях сучасні художні фільми, оскільки у будь-якій картині викладач може знайти необмежену кількість цікавих для молоді тем.

Як би там не було, слід завжди націлювати освіту на досягнення конкретної мети. До того ж, не треба забувати про те, що використання автентичних матеріалів дозволяє розвивати навички сприйняття автентичної інформації, що має на увазі мобілізувати усі змістовні складові, опанувати різноманітні теми, розвивати когнітивне сприйняття, оцінювати комунікативні уміння і навички, розширити світогляд учнів тощо – і все це задля того, щоб відкривати і опановувати іноземну мову відштовхуючись від змісту навчання. Нарешті, якщо використання мультимедійних засобів надає викладачу можливість сконцентруватися на учні, розвивати його компетенції та інвестувати їх у його знання іншою мірою, ніж за умовами звичайних занять, використовувати автентичні мультимедійні засоби навчання варто хоча б для того, щоб надавати задоволення учням і собі.

Вважаємо за доцільне викреслити деякі рекомендації стосовно застосування автентичних документів на заняттях. До початку роботи з будь-яким автентичним джерелом викладач має ретельно вивчити обраний документ. Не слід скорочувати оригінальний варіант або вилучати його окремі частини, оскільки це може завадити правдивості його сприйняття. Потрібно визначити тему документу та прорахувати можливу зацікавленість нею учнів. До безпосереднього використання фільму слід оцінити рівень мови і переконатись у тому, що він буде зрозумілим для більшості студентів. З досвіду роботи з автентичними документами зазначимо, що варто уникати полемічних тем, що можуть спровокувати дискусію, або ж, у випадку дискусії, уміло керувати нею.

Що стосується студентів, викладач повинен розвивати навички і уміння роботи з відеофільмами як частину франкомовної і загальної культури. Використовуючи художні фільми, як і будь-які інші мультимедійні матеріали, викладач має спонукати студентів до мобілізації їх знань та пасивних умінь для того, щоб скористуватися ними для аналізу і розгляду зазначених тем. Та дійсно, таким чином студент поставлений в умови постійного використання набутих знань. Тривале застосування відеофільмів допомагає зробити іноземну мову мовою повсякденного спілкування, розвиває смак усного та писемного мовлення, знайомить учнів із щонайменшими нюансами мови, привчає їх любити і високо цінити її. Застосування мультимедійних

матеріалів надає можливості оцінювати студентів з урахуванням соціокультурного контексту, їх віку, досвіду та білінгвізму за допомогою належних засобів, призначених саме для них.

Стосовно самого себе, викладач повинен взяти на озброєння ті засоби, які найкращим чином відповідають потребам та соціокультурному контексту, у якому відбувається навчальний процес. Слід констатувати, що використання мультимедійних засобів навчання дозволяє вписати мову в оточуючу реальність і надати їй статус того інструменту, у якому студенти мають велику потребу для подальшого удосконалення набутих знань.

Іноді буває досить складно обрати належний автентичний документ і в повній мірі використати усі його навчальні можливості. Навчання французької як другої іноземної мови за межами Франції або франкомовних країн не завжди забезпечене ретельно підготовленими мотивованими викладачами-професіоналами, відкритими до інновацій, добре оплачуваними і готовими до використання мультимедійних засобів навчання [5]. Однак, викладач, готовий працювати з автентичними матеріалами, має робити це в першу чергу для себе, враховуючи не лише бажання учнів або установи. Та зовсім не кожний автентичний документ вартий того, щоб його використали під час занять.

Викладач, який бажає спиратись у навчанні на автентичні документи, має, з одного боку, поважати реальні потреби учнів, з іншого – слідувати меті навчальної установи. Йдеться про виконання програми, призначеної керівництвом навчального закладу, або Міністерства освіти, щоб не допустити непослідовності викладання. Надання свободи у виборі педагогічних та дидактичних засобів навчання не повинно розходитись з загальними настановами навчального закладу.

Поза такими судженнями, більш дипломатичними, ніж дидактичними, використання автентичних документів веде до відновлення технічних навиків, які знаходяться між навиками та умінями. Викладач має надати вірну оцінку ступеня переконливості і доречності автентичного документу. З цією метою він має взяти до уваги безліч автентичних документів, правильно оцінити ступінь виключності та соціальне значення культурно-лінгвістичного та лінгвокраїнознавчого використання документу, надаючи знання про культуру і мову людині з іншої країни у супроводі пояснень щодо культурних розходжень і непорозумінь, які можуть виникати при оволодінні мовою іншого народу [6].

Умови, необхідні для успішного використання дидактичного матеріалу, спираються на базову мовну освіту, на знання того, як найкращим чином визначити рівень, тему і мету використання автентичного матеріалу для того, щоб запропонувати відповідне його дидактичне використання. Викладач, звичайно, має добре знати учнівське середовище і враховувати його потреби. У випадку, якщо на підготовку до використання автентичних документів потрібний додатковий час (найчастіше, неоплачуваний), потрібно завжди пам'ятати, що використання інноваційних методик надає можливості зробити автентичний документ новим джерелом обміну між викладачем і студентами.

Відповідно матеріалу і технічних можливостей, забезпечених навчальним закладом, слід зауважити наступне: викладач має право використати матеріали, запропоновані закладом (особисті документи, бібліотечні джерела і т.і.) з метою здобуття найкращого варіанту документу.

Ретельно підібрані автентичні відео матеріали із завданнями, складеними викладачами навчального закладу і згрупованими за окремими граматичними або лексичними темами, можуть бути видані відповідним навчальним посібником. Цей останній може використовуватись місцево, у даному навчальному закладі, а його розробка і видання можуть слугувати не тільки показником майстерності викладача, але й ступенем його зацікавленості у результатах власної педагогічної діяльності.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, результатом нашого дослідження стали рекомендації з використання відеофільмів і завдання для опрацювання лексичного і граматичного матеріалу, спрямовані на розвиток усномовленнєвих навиків та мовної і лінгвокраїнознавчої компетенції студентів, які вивчають французьку мову як другу іноземну, за матеріалами автентичних відеофільмів. Такі завдання можуть бути використані також для розвитку монологічного і діалогічного мовлення, збагачення словникового запасу і формування культурологічної компетенції студентів.

Підсумовуючи усе вищевказане, зазначимо, що використання відеофільмів на заняттях з іноземної мови є безмежною темою наукового пошуку. У подальшому перспективним представляється дослідження особливостей застосування художніх фільмів на заняттях з другої іноземної мови для посилення гуманістичного змісту навчання, формування творчих особистостей, здатних до самовдосконалення, взаєморозуміння та взаємодії з носіями різних мов і культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басіна А. Від багатомовного розмаїття до багатомовної освіти. Сучасна система європейської освіти і проекти з розвитку мовної освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2007. – № 4 – С. 18-24. 2. Смирнов И.Б. “Развитие устной речи учащихся на основе аутентичного художественного фильма” // Иностранные языки в школе. – 2006. – № 6. – С. 11-14. 3. Комарова Ю.А. О способах комплексного формирования монологических и профессионально-педагогических умений при помощи видеоматериала на I курсе языкового факультета // Новые направления в методике преподавания иностранных языков: Межвуз. сб. научн. тр. – С.-Пб.: Образование, 1992. 4. Логинова В.Г. Художественный фильм в обучении речи РЯЗР. – 1985. – № 1. – С. 13-16. 5. Demari J.-C. “Authentique”, mode d’emploi. – Le français dans le monde. – № 331. – P. 32-33. 6. Lemeunier-Quéré M. Créer du matériel didactique. – Le français dans le monde. – № 331. – P. 29-30.

САВЕНКО А.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІТ У ПОЕТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ЗБІРКИ “ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΗΜΑ”

Й. СЕФЕРІСА

Творчість лауреата Нобелівської премії Й. Сеферіса досліджена переважно з погляду літературознавства. Особливості його поезики стали предметом дослідження відомих неоелліністів, зокрема, Маріо Вітті [1], Едмунда Кілі [2], Родеріка Бітона [3], Любові Якушевої [4], Ірини Ковальової [5] тощо. Проте аналіз творчої системи поета як мовної особистості, особливості його ідіостилю з послідовним використанням методології лінгвістичних досліджень (стилістичний та лінгвокультурний аналіз) представлено лише спорадично, і це визначає **актуальність** представленого нами дослідження.

Метою роботи є охарактеризувати функціонування механізмів мітотворення у збірці Й. Сеферіса “Μυθιστόρημα” [19] через методологічну призму сучасних лінгвокультурологічних досліджень та балканістичних студій.

Предметом дослідження є механізми мітологічного мовлення в художній парадигмі поетичного тексту, а **об’єктом** – поетична збірка Й. Сеферіса “Μυθιστόρημα”.

Загальною **проблемою** нашої роботи є визначення можливості застосування лінгвокультурологічного інструментарію для аналізу художніх текстів, встановлення шляхів виявлення в художніх текстах культурних концептів, властивих певному соціуму, визначення механізмів їхнього породження та взаємодії. Конкретне **завдання** роботи – на основі домінант культурного простору з’ясувати застосування Й. Сеферісом механізму мітологізації як когнітивного процесу.

Науковий результат.

Поетичний метод Й. Сеферіса та деяких інших поетів модерністів (зокрема, Т. Еліота) спирається на схожі принципи зображення зовнішнього світу як втіленої емоції, руйнуючи порівняльний зв’язок між зовнішнім та внутрішнім. У своєму дослідженні трагедії “Гамлет” Т. Еліот напише: “Одним із способів виразити емоцію у творі мистецтва є знайти “об’єктивну співвіднесеність” (objective correlative): іншими словами, певний набір об’єктів, ситуацію, низку подій, що зможуть стати формулою для вираження цієї конкретної емоції. Формулою настільки точною, що варто лише навести зовнішні факти, які мають викликати переживання, як воно миттєво виникає” [6]. Згідно з М.Б. Раїзісом [7:107-108], в основі поетичного методу Й. Сеферіса покладений такий механізм “об’єктивної кореляції”, за допомогою якого автор формує художній простір, що одночасно можна розглядати як блендінгову структуру, в якій відбувається перемішування інтелектуального та фізичного досвіду мовця-поета / реципієнта-читача і, як наслідок, спів-творення індивідуальних концептуальних метафор. Специфіка уточнення концепції Фоконьє-Тернера [8] стосовно процесу утворення концептуальних метафор полягає в тому, що знання, концептуалізоване через метафору, не обов’язково має розвиватися як осмислення ментальної дії на основі лише однієї фізіологічної реакції і мати один заданий вектор. На наш погляд, те, що деякі дослідники називають творчістю Й. Сеферіса мітом, цілком підпадає під розуміння блендингового простору сучасними когнітивістами. Ідея “метафоричного блендинга” співзвучить із тезою Е. Кіллі про те, що “мітологічний метод Сеферіса полягає не у створенні бриколажу, але в штрихованому затіненню зображення (φωτοσκίαση) [9:123]. Втім, беручи до уваги думку Т. Цив’ян про те, що “...на Балканах однакове існує у відмінностях, а єдине іррадіює у різне, відображаючись там у непрямий спосіб (балканський бриколаж)” [10:79], твердження Е. Кіллі можна трактувати як спробу досягнути підвалини балканської бриколажності, закладені в творчості Й. Сеферіса, відштовхуючись від протилежного (класичної бриколажної схеми К. Леві-Строса). Особливості бриколажу як породжувального механізму балканської моделі світу розкривається і в концептуальності самої назви сеферівської збірки – Μυθιστόρημα. Більшість перекладачів, розуміючи важливість симбіотичності цієї символічної номінації, відтворюють її структурний комплекс, разом з тим руйнуючи діалектичне поєднання полярних сутностей міту та історії. Першого – як позачасової універсальної структури знання, „вічної оповіді”, та другої – як упорядкування знання в певному

соціальному контексті та часовому континуумі (оновлюваного переказу). Це, зокрема, змушує не погоджуватись із Л. Якушевою, яка вбачає у 24 поемах збірки певний сюжетний каркас [11:22]. На наш погляд, Й. Сеферіс прагне історизувати міт, а історію – мітологізувати, що призводить, з одного боку, до руйнації обох форм, з іншого – веде до спільного екзистенційного переживання Часу та Позачасовості автором та читачем. В аналізованій збірці Час переживається як певна форма тілесності. Час для Й. Сеферіса це насамперед тіла (живі та мертві, людські та нелюдські), їхнє взаєморозташування та сліди, що вказують на існування / діяння в певному часопросторі, в якому ситуативно один з його складників прагне “виключити”, “зняти” онтологічність іншого. Для такого переживання використання концептуальної метафори як механізму, в якій потенційно відкрита структура поетичного символу актуалізується за рахунок модифікації когнітивних моделей, пов’язаних з тілесним досвідом, є вкрай важливою. В цьому випадку більш слушною видається позиція І.Ковальової, яка вважає, що основною одиницею творчості Й. Сеферіса є не окремий поетичний твір, а цілісна збірка [12]. Надтекстовий характер збірки, на наш погляд, допомагає читачеві активізувати механізм цілісного сприйняття заретушованої фрагментарності окремих поетичних текстів Й. Сеферіса. В самих текстах принцип мітологічного мовлення (протиставлена в аналізованій збірці історичному оповідуванню) полягає не у відображенні певної подієвої ситуації, але її переживання. Поет не стільки намагається інтелектуально відобразити марну подорож ліричних героїв збірки у збірних образах “ми” та “вони” у пошуках “іншого світу”, скільки сенсильно передати читачеві відчуття матеріальної присутності/ відсутності “іншого світу” і його вимірів (насамперед, Часу), підвести його до межі, що відділяє читача від “цього світу”, збагнути закономірні зв’язки, які їх поєднують. На думку Жерара Емріха, “створення міту полягає у наданні “позачасовому” часового виміру, “тобто місця в теперішньому, яке б було не лише інтелектуально збагненним, але й доступним для інших відчуттів” [13: 198]. Таким чином, можна припустити, що мітом для Й. Сеферіса є специфічний механізм кореляції між “ймовірними світами”, в яких існує людство, що синтезує компоненти індивідуального мовного кодування, загальнокультурного декодування та інтеркультурного транскодування, а мітологічний метод “є способом впорядкування та контролю над відповідними поемами... що має на меті продемонструвати неперервний паралелізм між минулим та теперішнім, античністю та сучасністю” [14: 140].

Якщо прийняти тезу Т.Цив’ян про іррадіювання єдиного у різне в балканському культурному просторі, то можна дійти висновку, що в творчості Й. Сеферіса темпоральне часто представлене у самому факті існування та виражається через просторове, з яким пов’язане безліччю смислових зв’язків (наприклад, *personae* мітичних героїв, географічними назвами з “передісторією”, ландшафтними замальовками). Грецький топос, природний у порівнянні з “неприродним” еліотівським топосом [15:124], робить можливим для Сеферіса змодельовати “позачасову історичність”, яка і народжує Міт-найменування, одночасно обертаючи його на Логос-скасування / оповідування. Порівнюючи сеферівський топос з еліотівським, не можливо не відмітити цілісність першого, що досягається його натуралістичністю. Якщо у Т. Еліота мітичні алюзії ніби відірвані від свого коріння і насильницьки перенесені в європейський (переважно британський

простір), то у Сеферіса пейзаж, в якому відбувається теперішнє дійство абсолютно аналогічний тому, що породив олімпійських богів. Саме він є основою для створення позачасової образності у Й. Сеферіса. Його екзистенціальна конкретність уможливорюється введенням у тканину твору культурних архетипів, пов'язаних у свідомості греків із простором. Мітологізація топосу збірки виражає основні складники балканської моделі світу, найважливішими з яких є полярність, амбівалентність, синкретизм [16:84, 92]. Центральними рисами поетичного топосу Сеферіса є 1) відмежованість простору з людиною: грядою гір, скелями, садом (рядом дерев), водою (порти, острова), стінами/ шибками (печера, арена, кімната), палубою; 2) необмеженість простору без людини: вода (море, річки), небо (вітер), земля; 3) протяжність та тривимірність: дороги, висота стін, глибина печер, криниць, далекість шляхів. Л.Якушева слушно вказує на те, що дія поезій розгортається у двох світах, причому один завжди є потенційно присутнім (як правило, це *ἄλλος κόσμος*, пор з [17:34-35]). Різниця між посеїбичним та потойбичним світом полягає у тому, що просторові елементи природи (море / гори) роблять потенційно присутній світ ймовірно досяжним, а просторові елементи цивілізації, виражені концептами БУДІВЛЯ, СХОВАНКА (кімнати, таверни, церкви, печери) – ні.

Грецький топос, іншими словами, пронизаний відчуттям часу, причому часу, що рухається у специфічний спосіб, лишається “незмінним серед стількох змін”, “осьовим часом”, який “передбачаючи спадкоємність, дає й інші семантичні розгалуження і серед них те, що можна назвати “спресованим часом”, коли людина... переживає свою історію..., відчуваючи себе одразу в кількох (або в усіх) точках своєї історії... звідси і особлива спрямованість в майбутнє, прагнення не лише конструювати нову людину, скільки гарантувати її тотожність із самими собою “нетлінним” [18: 72-73]. Відтак, відтворення такого почуття часу – четвертого виміру – який є специфічним виразником мітологічності, набуває великого значення. У збірці вираження часу є переважно узагальнено-персональним, що створює відчуття інертності, не цілеспрямованості, колоподібності руху дійових осіб-personas поеми. Дієслова у 1 особі однини трапляються кілька разів у поезіях В, Н, ІЄ, ІЗ, К [20]. Ліричний герой поеми є збірним образом, що іноді виражає колективне “ми”, іноді – колективне “вони”. У персоналізованій формі ліричний герой є або безіменним Я (найкраще виражений образами статуй, що позбавлені очей), або масками мітичних героїв: Одисея, Андромеди, Ореста, Електри тощо. Така інертність (безликість разом з позачасовістю) наводить на думку про те, що дія поем збірки відбувається 1) або у сні, 2) або у пам'яті. Якщо прийняти цю тезу, то будь-яка фізична дія поем постає тим чи іншим ментальним станом. Хоча Й. Сеферіс часто апелює до власне пам'яті (*μνήμη*), його ліричний герой скоріше перебуває у стані пригадування (*ἀνάμνησις*) та замисленості (*συλλογισμός*), що є медіатором між пам'ятанням та забуттям, перебуванням у свідомому та несвідомому станах. Все, з чим стикається ліричний герой поеми, є фрагментами об'єктивної, матеріалізованої пам'яті (найбільш промовистий образ – статуї), яку він намагається інтеріоризувати, об'єднавши із власним досвідом, що і становить основу його драматичного зіткнення зі світом, адже “об'єктивна” (чужа) пам'ять витісняє його особистісний досвід, множить його психологічний образ, змушуючи героя до безцільного блукання у пошуках втраченого “я”, що, втім, ще не стає здобутим. Можна висловити припущення про те, що хоче знайти ліричний герой поеми. Він прагне

знов відчути себе “живою” (органічною) частиною природи, і саме для цього очікує на “прадавнє дієство”, регулярний початок якого дає людині можливість ступити на шлях пошуку, стати дієвим і у такий спосіб здобути суб’єктивний час, що є однією із головних ознак її свободи. Такий висновок можна зробити з відсутньої у збірці цілісної маніфестації суб’єктивного часу, вираженого 1 та 2 особами однини із вуст ліричного героя-не маски. Випадки вжитку 2 особи однини наводять на думку про ймовірність внутрішнього монологу, коли ліричний герой звертається до свого другого “я” зі сподіванням на самоідентифікацію. Однак в текстах збірки ці звертання, як правило, виражені у вигляді запитань, на які не лунає відповідь.

Відтак осмислення місця *hominis fabris* в структурі картини світу підводить Й. Сеферіса до необхідності вибудовування власної концепції історії через призму міту. На нашу думку, Й. Сеферіс вбачає в історії багатовекторний імпульсивний рух, який впорядковує принцип взаємозалежності та детерміністський зв’язок явищ Буття у вигляді Невідворотності та Відплати із телеологічними механізмами дискурсу як соціальним проявом цих явищ. Мітологічний метод олюднює історію як факт, межі якого не співпадають із межами дискурсу, окресленого окремішністю людської істоти. Це олюднення проявляється у народженні трагічного почуття, експресивність якого охоплює та відновлює цілісність всього світу, не руйнуючи при цьому дискретність та суттєвість кожної окремої речі або явища.

Спираючись на проведене дослідження, робимо **висновок** про те, що Сеферіс мітологізує свій текст за допомогою використання мітологічних онімів, емпатії на рівні особового синтаксису, акцентуації просторових концептів грецької культури. Надалі **перспективним** було б залучити до дослідження “мітологічного методу” інших поетів та прозаїків покоління 30-тих, до якого належить автор, визначити лінгвопрагматичні аспекти мітологізації художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Vitti Mario*. Φθορά και λόγος: εισαγωγή στην ποίηση του Γιώργου Σεφέρη. – Αθ.: Εστία, 1994. – Σ. 287.
2. *Κήλυ Έντμουοντ*. Ο Σεφέρης και η “μυθική μέθοδος” / Μύθος και φωνή στη σύγχρονη ελληνική ποίηση. Μετάφραση Σ. Τσακνιάς. – Αθ.: Στιγμή, 1987. – Σ. 113-146.
3. *Beaton Roderick*. From Mythos to Logos: the Poetic of George Seferis// *Journal of Modern Greek Studies*, 1987. – Vol.5, # 2. – P. 135-152.
4. *Якушева Л.Б.* Художественный язык Георгоса Сефериса/ Предисл. Т.Ф. Теперик. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 146 с.
5. *Ковалева И.* Русский Сеферис http://library.ferghana.ru/kavafis/rus_sef.htm.
6. *Элиот Т.С.* Гамлет и его проблемы // Элиот Томас Стернз. Назначение поэзии. Статьи о литературе. <http://noblit.ru/content/view/336/33/>.
7. *Raizis Marios Byron*. The poetic manner of George Seferis// *Folia Neohellenica*, Band II, 1977. – P. 105-126.
8. *Fauconnier G., Turner M.* Conceptual Integration and Formal Expression <http://philosophy.uoregon.edu/metaphor/turner.htm>.
9. *Κήλυ Έντμουοντ*. Ο Σεφέρης και η “μυθική μέθοδος” / Μύθος και φωνή στη σύγχρονη ελληνική ποίηση. Μετάφραση Σ. Τσακνιάς. – Αθ.: Στιγμή, 1987. – Σ. 113-146.
10. *Цивьян Т.В.* Лингвистические основы балканской модели мира/ Отв. ред. д. филол. наук В.Н. Топоров. – М.: Наука, 1991. – 203 с.
11. *Якушева Л.Б.* Художественный язык Георгоса Сефериса/ Предисл. Т.Ф. Теперик. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 146 с.
12. *Ковалева И.* Русский Сеферис http://library.ferghana.ru/kavafis/rus_sef.htm.
13. *Emrich Gerhard*. The Asia Minor disaster in the poetry of George Seferis// *Journal of Mediterranean Studies*, 1992. – Vol.2, # 2. – P. 196-212.
14. *Κήλυ Έντμουοντ*. Ο Σεφέρης και η “μυθική μέθοδος” / Μύθος και φωνή στη σύγχρονη ελληνική ποίηση. Μετάφραση Σ. Τσακνιάς. – Αθ.: Στιγμή, 1987. – Σ. 113-146.
15. *Ibidem*.
16. *Цивьян Т.В.* Лингвистические основы балканской модели мира/ Отв. ред. д. филол. наук В.Н. Топоров. – М.: Наука, 1991. – 203 с.
17. *Якушева Л.Б.* Художественный язык Георгоса Сефериса/ Предисл. Т.Ф. Теперик. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 146 с.
18. *Цивьян Т.В.* Лингвистические основы балканской модели мира/ Отв. ред. д. филол. наук В.Н. Топоров. – М.: Наука, 1991. – 203 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

19. *Σεφέρης Γιώργιος*. Ποήματα. – Αθ.: Ίκαρος, 1992. – 373 σ
20. Антологія новогрецької літератури в українських перекладах. – К.: Вид-во “КНУ імені Тараса Шевченка”, 2006. – 238 с.

ОПОВІДНИЙ ПРОСТІР ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ Ф. САГАН ЯК ВИЯВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО КОГНІТИВНОГО ПРОСТОРУ АВТОРКИ

Актуальність пропонованої статті визначається загальною спрямованістю сучасних досліджень із семантики художнього тексту на розробку способів експлікації концептуального змісту літературного твору з метою моделювання когнітивного простору його автора. Одним із чинників, які впливають на формування смислового навантаження художнього тексту, є авторська свідомість як індивідуальна впорядкована сукупність когнітивних моделей, які відображають реальну та / чи романну дійсність у категоріях художнього тексту й формують таким чином індивідуальний когнітивний простір автора.

Мета нашої статті полягає у дослідженні в свідомості французької романістки – Ф. Саган тих її авторських когнітивних моделей, які вербалізуються в оповідному просторі художньої прози письменниці й віддзеркалюють особливості осмислення нею дійсності – оповідної та / чи реальної.

Предмет дослідження становлять лінгвокогнітивні аспекти формування концептуального навантаження художньої прози Ф. Саган, які отримують вербальне представлення в оповідному просторі її творів.

Об'єктом вивчення є, відтак, оповідний простір художньої прози авторки.

Матеріалом дослідження послуговували три романи письменниці – “Aimez-vous Brahms?”, “Les bleus à l'âme”, “Un peu de soleil dans l'eau froide”, які відносяться до різних періодів написання, проте, на нашу думку, є “виразом нового емоційно-експресивно-оцінного змісту” [1:193] в художній прозі Ф. Саган.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджено лінгвокогнітивний аспект оповідного простору художньої прози французької романістки. Вперше представлено концептуальне наповнення творів Ф. Саган, яке вибудовується навколо концепту ЗАМКНЕНИЙ ПРОСТІР ЛЮДСЬКОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЇ.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Характерне для сучасних лінгвопоетичних досліджень “занурення” в особливості когнітивного стилю письменника [2; 3] передбачає вивчення взаємозв'язку, що існує між автором і його твором. У цьому разі художній текст трактується як фрагмент картини світу його автора, оскільки в засобах поетичної мови – тропях і фігурах віддзеркалюється мовна особистість письменника, шляхом аналізу яких реконструюється його образна концептуальна система. Семантичний простір художнього тексту за рахунок поєднання в ньому експліцитних і імпліцитних смислів забезпечує висвітлення найголовніших авторських інтенцій, які долучаються до формування його когнітивного стилю, наративної техніки та манери. Художня проза французької письменниці 2-ої половини ХХ ст. Ф. Саган вважається нами суб'єктивним інформаційним концептуальним простором, який отримує вираження через оповідний простір завдяки його основним наративним конститuentам.

Постановка завдання. Поставлена мета передбачає необхідність розв'язання таких основних завдань, як: окреслити концептуальне наповнення художньої прози

Ф.Саган шляхом виявлення динаміки розгортання текстових концептів у творах письменниці; виявити мовні та мовленнєві особливості формування словесно-поетичної образності в художній прозі авторки; продемонструвати зв'язок між творами й особистістю письменниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку лінгвопоетики характеризується пильною увагою лінгвістів до складних процесів, які відбуваються в семантиці художнього тексту [1; 2; 3]. Когнітивно-комунікативний підхід до розуміння літературного твору як певним чином організованого й фіксованого знання [4:141] виступив підґрунтям для дослідження оповідного простору художнього тексту та його розуміння як вербалізованого способу представлення в ньому концептуальної інформації.

Наукові результати. Способи передачі знань і думок автора про світ, усі способи смислової організації художнього тексту, його наративне структурування й емоційне навантаження відносяться до різних пластів феномену свідомості автора. Таким чином, авторська свідомість, яка формує його когнітивний простір, отримує вираження на всіх рівнях художнього тексту.

Оповідний простір художньої прози Ф. Саган – це вербалізований спосіб представлення та розгортання концептуальної інформації, в якому експлікується фрагмент картини світу письменниці, оскільки, репрезентуючи способи передачі знань і думок романістки про світ у засобах поетичної мови, він опосередковує елементи авторської свідомості. Остання виступає складовою когнітивної системи автора художнього твору в цілому і як індивідуальна впорядкована сукупність когнітивних моделей, які відображають оточуючу дійсність в категоріях художнього тексту [5:9-10], вибудовує когнітивний простір романістки. Авторська свідомість, або когнітивна модель авторської свідомості [6:53], стає зрозумілою читачеві завдяки своєрідним акцентам, які автор уміло розміщує в художньому тексті [там само]. Такими акцентами в оповідному просторі художньої прози письменниці виступають поетичні тропи, які як індивідуалізовані авторські когнітивні моделі актуалізуються на певному відрізку твору й представляють способи концептуалізації Ф. Саган оповідної реальності.

Таким чином, індивідуальний когнітивний простір романістки отримує вираження в оповідному просторі її творів, перш за все, в концептуальних тропях – метафорах, метоніміях, оксиморонах, які представляють образне осмислення предметів і явищ дійсного і уявного світів, що є результатом когнітивних процесів переробки і трансформації інформації, переданої семантикою одиниць мови та мовлення [3:261]. Концептуальні метафори і метонімії відтворюють емоційне ставлення авторки до фактів оповідної реальності. Концептуальні оксиморони в поезії Ф. Саган вибудовують емоційно-чуттєвий аспект осмислення романної дійсності, оскільки сполучуваність і поєднання концептуально відмінних асоціативно-образних значень складових цього тропу формують новий концептуальний образ, який відображає оцінно-суб'єктивне ставлення до подій та / чи дій в оповідному просторі твору.

Показовими в цьому контексті є такі концептуальні метафори, як ВМІСТИЛИЩЕ / КОНТЕЙНЕР / ЄМНІСТЬ, ФІЗИЧНІ Й ЕМОЦІЙНІ СТАНИ – це СУТНОСТІ В ЛЮДИНІ, КОХАННЯ – це ВІЙНА, ДУША – це КРИХКИЙ ОБ'ЄКТ й концептуальні оксиморони, зокрема ВІДОМА

НЕВІДОМІСТЬ, БАЖАНА НЕБАЖАНІСТЬ, МОЛОДА ЛЮДИНА – СТАРА СКЕЛЯ, які свідчать про особливості саганівського бачення людини та її екзистенції в світі.

В оповідному просторі художньої прози романістки поетичні тропи мають філософське осмислення. Так, у романі “*Les bleus à l’âme*” ми виокремили когнітивну метафору “*la vie n’était qu’une longue route*” (Sagan, 1, 692), смислове наповнення якої міститься в концептуальній метафорі ЖИТТЯ – це ПОДОРОЖ, яка конкретизується в ЖИТТЯ – це ШЛЯХ, а отже ЖИТТЯ – це РУХ. В основі аналізованої метафори лежить порівняння *la vie – une longue route*, що утворюється завдяки вживанню лексеми *route* n.f. у значенні: “*parcours ⇒ chemin, voie*” [7]. Однак, у романі цей поетичний троп набуває песимістичне звучання, яке отримує вираження в вербалізованому символі невідомості “*un tunnel noir et inconnu*” (Sagan, 1, 692) (“чорний і невідомий тунель”) (тут і далі переклад наш. – P.C.), який імплікує в оповідному просторі аналізованого роману такі концептуальні метафори, як ЖИТТЯ – це НЕВІДОМІСТЬ, ЖИТТЯ – це ДОВГИЙ ТУНЕЛЬ, відтак ЖИТТЯ – це РУХ у НЕВІДОМІСТЬ, ЖИТТЯ – це РУХ ДО ДОВГОГО ЧОРНОГО ТУНЕЛЮ.

Індивідуально-авторська образність художньої прози Ф. Саган зумовлена особливостями картини світу авторки, що впливає з характеру письменниці як сильної та водночас дуже суперечливої особистості, зі специфіки її поетичного мислення та осмислення екзистенціального буття й сутності людського існування. В оповідному просторі її художньої прози виявляється тенденція до персоніфікації та метафоризації образів, зокрема образу смерті: “*peut-être la mort rôde-t-elle autour de nous et nous la pressentons, et nous sommes malheureux pour rien; la mort, je la vois de velours, gantée, noire et, en tout cas, irrémédiable, absolue*” (Sagan, 1, 651-652). Завдяки поетичному тропу персоніфікації: *la mort rôde-t-elle autour de nous* (“смерть блукає навколо нас”) створюється образ всюдисущої смерті, яка робить людину безпорадною і нікчемною: *nous sommes malheureux pour rien*. Семантична значущість відчуття смерті підсилюється тут стилістичним прийомом антиципації: *la mort – je ne parle pas de la maladie – la mort, je la vois*. При аналізі цього елемента на семантичному рівні ми виділили концептуально значимі поняття: СМЕРТЬ як ХВОРОБА, що знаменує собою кінець життя: “*cessation de la vie, considérée comme un phénomène inhérent à la condition humaine ou animale*” [8:1225], та СМЕРТЬ як АМОРФНА СУТНІСТЬ, яка несе в собі знищення, руйнацію: “*destruction (d’une chose)*” [7]. Стилiстичний прийом антиципації висуває на передній план смерть у її другому “самовираженні”, тобто смерть, яку можна відчутити та побачити і яка призводить до знищення та руйнації особистості. Когнітивна метафора *la mort, de velours, gantée, noire et irrémédiable, absolue* створює додатковий сугестивний смисл, оскільки в її основі покладена персоніфікація: смерть – особа жіночої статі, що передано в аналізованому романі лексемами *de velours* і *gantée*. Прикметники *irrémédiable* в значенні: “*à quoi on ne peut remédier ⇒ incurable, insoignable ⇒ irréparable*” [ibid.], *absolue*: “*qui ne fait aucune concession, ne supporte ni la critique ni la contradiction ⇒ autoritaire, despotique, entier, intransigeant*” [ibid.] та прикметник кольору *noire* у допоміжному значенні: “*marqué par le mal ⇒ mauvais, méchant*” [ibid.] можуть уважатися стилістичними синонімами на позначення поняття СМЕРТЬ, які доповнюють й акцентують нетиповість саганівського образу смерті. Символом смерті є, як правило, коса або серп [9: 458], у романістки вона – в оксамиті й рукавичках (“*la mort, de velours, gantée*”).

Індивідуальний когнітивний простір Ф. Саган вибудовується також індивідуально-авторськими концептами, що актуалізуються в лексичній структурі її художньої прози. В дослідженні концептів авторської художньої системи французької письменниці з метою визначення особливостей її індивідуального когнітивного простору, що отримує вираження в оповідному просторі її творів, ми керуємося терміном *текстовий концепт*, методика аналізу якого розроблено О.М. Кагановською [1]. Концепт як об'єкт когнітивної лінгвістики – це одиниця оперативної свідомості: уявлення, образ, поняття [10:10]. В рамках концептуальної теорії розуміння й інтерпретації художнього твору концепти визначаються як ментальні одиниці, що не містяться безпосередньо ні в мовній, ні в ментальних сферах, натомість вони представляються в формі “умовної одиниці”, спрямованої на комплексне вивчення мови, свідомості і культури [11:39]. Текстовий концепт, який є кодованим мовленнєво-розумовим утворенням [1:44], є одиницею змістовою, оскільки співвідноситься з ментальними образами, що втілюються та реалізуються в художньому тексті. В семантиці цієї розумової сутності як “багатогранного формоутворення” виокремлюються понятійний, образний і ціннісний компоненти [12:47-48].

Таким чином, індивідуальний когнітивний простір Ф. Саган отримує вираження в оповідному просторі творів письменниці через вербалізовані смисли – текстові концепти, які зумовлюються багатосмисловою напруженістю [1:44] в семантиці художньої прози романістки та характеризуються надкатегоріальністю [там само]. Зміст текстових концептів може бути розкрито через їхні смислові атрибути [3:44], тобто ті лексичні одиниці, основне концептуальне навантаження яких співвідноситься з текстовими концептами, або шляхом аналізу концептуально значимих одиниць – домінант, які містять у собі згорнуту концептуальну інформацію.

У цьому контексті показовим є розгортання текстового макроконцепту САМОТНІСТЬ ЖІНКИ в оповідному просторі роману письменниці “Aimez-vous Brahms ?”:

Il l'embrassa légèrement et partit. Elle agita la main. Il la laissait dormir de plus en plus souvent. Son appartement était vide et elle rangea méticuleusement ses affaires avant de s'asseoir sur le lit, les larmes aux yeux. Elle était seule, cette nuit encore, et sa vie à venir lui apparut comme une longue suite de nuits solitaires. Dans son lit, elle étendit le bras instinctivement comme s'il y avait un flanc tiède à toucher; elle respirait doucement comme pour protéger le sommeil de quelqu'un. Un homme ou un enfant. N'importe qui, qui ait besoin d'elle, de sa chaleur pour dormir et s'éveiller. Mais personne n'avait vraiment besoin d'elle. Roger, peut-être, par à-coups... Mais pas vraiment. Elle remâchait doucement, amèrement sa solitude (Sagan, 2, 13).

Романістка зауважила, що її твори “розповідають в основному про самотність та спосіб, у який можна було б її позбавитися, якщо такий існує” [13]. В оповідному просторі аналізованого роману смисловим атрибутом макроконцепту САМОТНІСТЬ ЖІНКИ виступає почуття самотності, що відтворюється поетапно через семантику та структуру наратива. Відтак спочатку самотність головної героїні імплікується прикметником *vide* (“порожній”), який окреслює ЗАМКНЕНИЙ ПРОСТІР ПОРОЖНЕЧІ, в якому вона міститься: *son appartement était vide* (“її квартира була порожньою”). Пізніше, самотність набирає чітких обрисів завдяки лексемам *seule* (“одинока”) і

solitaires (“самотні”), які стають безпосередніми маркерами психологічного стану персонажа: *sa vie à venir lui apparut comme une longue suite de nuits solitaires* (“своє майбутнє життя вона бачила у довгій череді самотніх ночей”). Макроконцепт САМОТНІСТЬ ЖІНКИ отримує трагічне звучання через концептуальну лінію ВІДЧУТТЯ НЕПОТРІБНОСТІ, що імплікує поле людської трагедії з ідеєю самотності людини в суспільстві, особливо жінки, її непотрібності та непристосованості до нього.

В основі когнітивної метафори *elle remâchait sa solitude* міститься концептуальна метафора ДІЯ ЕМОЦІЙ – це ФІЗИЧНИЙ КОНТАКТ, яка через прислівники *doucement* (“потихеньку”) та *amèrement* (“з гіркотою”) представляє емоційне ставлення авторки до фактів романної дійсності твору. Метафора має ключовим словом лексему *solitude* n.f., концептуальне наповнення якої є результатом поєднання цієї номінативної одиниці з дієсловом *remâcher* v.t. у значенні: “*revenir sans cesse en esprit sur ⇒ ressasser, ruminer*” [7]. Таким чином, у когнітивній метафорі імплікується вся екзистенціальна ситуація головної героїні роману – Поль, яка обмежена вузькими рамками інтимного життя жінки: САМОТНІСТЬ ЖІНКИ – це ЗАМКНЕНИЙ ПРОСТІР у її житті. Почуття самотності й гіркоти отримують вираження завдяки перифразі *un flanc tiède à toucher*, яка підсилює концептуальні лінії ТУГА, ПОКИНУТІСТЬ. Сміслові й емоційні напруження досягаються тут через синтаксичний прийом парцеляції – *elle respirait doucement comme pour protéger le sommeil de quelqu'un. Un homme ou un enfant*, яким імплікується думка про те, що Поль не реалізувала себе як жінка, оскільки не стала ні дружиною, ні матір'ю, а відтак, живе з відчуттям порожнечі та непотрібності. В цьому контексті парцеляція порушує “стан синтаксичного спокою” [14:199] в романі, синтаксично руйнуючи семантичну цілісність аналізованого речення. Розрив у семантичній єдності в аналізованому фрагменті вербалізується антитезою: *n'importe qui, qui ait besoin d'elle, de sa chaleur pour dormir et s'éveiller. Mais personne n'avait vraiment besoin d'elle*, яка фактично заперечує призначення жінки, оскільки її готовність бути дружиною та матір'ю, її жертвовність непотрібні нікому.

Визначальним у представленні індивідуального когнітивного простору Ф.Саган є образ ЗАМКНЕНОГО ПРОСТОРУ ЕКЗИСТЕНЦІЇ її головних персонажів, який підсилюється екзистенціальною палітрою суму, нудьги, самотності, втоми від життя та смерті. Вважаємо, що психологічна тональність та меланхолійність саганівських персонажів віддзеркалює парадоксальне поєднання ритму життя письменниці: ТВОРЧА ГІПЕРАКТИВНІСТЬ, ШВИДКОПЛИННЕ СВІТСЬКЕ ЖИТТЯ і в той самий час велике ВНУТРІШНЄ СПУСТОШЕННЯ й САМОТНІСТЬ. Так, герой у романі “*Un peu de soleil dans l'eau froide*” в молодому віці, в розквіті сил почуває себе втомленим і спустошеним:

Ce n'était pas brillant. La vie, qui lui avait jusque-là tout donné – du moins le pensait-il et c'était une des raisons de ses succès –, la vie se retirait de lui comme la mer brusquement recule et délaisse un rocher trop longtemps caressé. L'idée de lui-même en vieux rocher le fit rire un instant, d'un petit rire amer. Mais en effet, la vie s'enfuyait de lui, lui semblait-il, comme par une blessure secrète. Le temps ne passait plus: il disparaissait. Et il pouvait bien se dire, se répéter les avantages de sa vie présente: bon physique, métier amusant, succès de toute espèce, cela lui apparaissait aussi fade, aussi dénué d'intérêt que les litanies à la Sainte Vierge. Morts ... les morts étaient les morts (Sagan, 3, 6).

Концептуальний оксиморон МОЛОДА ЛЮДИНА – СТАРА СКЕЛЯ вибудовує тут сенсуальну аналогію між відчуттями молодого чоловіка та виглядом старої скелі, що

вербалізується такими номінативними одиницями, як якісний прикметник *vieux* у значенні: “qui a les caractères physiques ou moraux d'une personne âgée, d'un vieillard $\Rightarrow$ caduc, décrépit, sénile” [7] та іменник *rocher* n.m.: “grande masse de matière minérale dure, formant une éminence généralement abrupte” [ibid.]. В основі аналізованого оксиморону містяться дві онтологічно протилежні сутності – МОЛОДІСТЬ і СТАРІСТЬ. За рахунок того, що ці поняття не протиставляються одне одному, а навмисно зіштовхуються [15:42], формується новий концептуальний образ, який представляє внутрішні відчуття героя: відчуття старіння та непотрібності в тридцять років. Концептуальний оксиморон МОЛОДА ЛЮДИНА – СТАРА СКЕЛЯ імплікує концептуальні лінії ВІДЧУТТЯ СТАРОСТІ та НЕЗАДОВОЛЕННЯ ЖИТТЯМ, які окреслюються також мезоконцептом УТРАТА БАЖАННЯ ЖИТИ. В романі має місце відтворення психології персонажа, деталізація його переживань і відчуттів, що вербалізується концептуальною метафорою ЧАС – це ОБ’ЄКТ, ЯКИЙ НЕ СТОІТЬ НА МІСЦІ: “час більше не йшов: він зникав”. Ця минущість часу імплікує ідею про неможливість змін у житті героя, що демонструється вживанням *Imparfait*, яким експлікується тут незмінність, циклічність і повторюваність дії.

В художній прозі Ф. Саган назви романів актуалізують знання, які сформовані внутрішнім контекстом її творів. Відтак заголовки, які використовує романістка як назви, ми вважаємо суб’єктивними сигналами концептуальної інформації, оскільки вони, виконуючи концептоідентифікувальну функцію, моделюють індивідуальний когнітивний простір авторки. В цьому контексті яскравим прикладом виступає назва роману “*Un peu de soleil dans l’eau froide*”. В процесі проведення семантико-когнітивного аналізу цього заголовка ми з’ясували, що по-перше, назва твору – це рядки вірша П.Елюара:

*Inconnue, elle était ma forme préférée,
Celle qui m’enlevait le souci d’être un homme,
Et je la vois et je la perds et je subis
Ma douleur, comme un peu de soleil dans l’eau froide* (Sagan, 3, 3).

Заголовок указує тут на співвіднесеність всього концептуального наповнення роману з віршем французького поета-символіста П.Елюара. По-друге, спираючись на семантичне наповнення вірша, концептуальною домінантою якого є когнітивна метафора: *un peu de soleil dans l’eau froide*, в основі якої міститься концептуальна метафора КОХАННЯ Є СТРАЖДАННЯМ, уважаємо, що на передтекстовому рівні заголовок роману імплікує такі концепти, як ЦІННІСТЬ СПРАВЖНІХ ПОЧУТТІВ, КОХАННЯ ЯК ІСТИННЕ ПОЧУТТЯ. Зауважимо, що в назві роману немає прямого натяку на концептуальну лінію ПРИРЕЧЕНІСТЬ СПРАВЖНЬОГО КОХАННЯ. Однак концептуальний оксиморон НЕМОЖЛИВЕ МОЖЛИВЕ, який впливає з поєднання в назві твору лексем *soleil* n.m. у значенні: “astre qui donne lumière et chaleur à la Terre, et rythme la vie à sa surface” [7] і *froide*: “dépourvu de sensualité $\Rightarrow$ indifférent, insensible; frigide; glaçon” [ibid], сполучає в одному концептуальному просторі дві сутності, що суперечать одна одній. Відтак *soleil* $\Rightarrow$ тепло – щастя, а *l’eau froide* $\Rightarrow$ холод – щось лихе – біда. Таким чином формується образ бездуховності та суєтності життя головного персонажа, а концептуальне наповнення роману унаочнює концептуальну домінанту вірша П. Елюара разом з ідеєю вічного протиріччя між справжніми “живими” ($\Rightarrow$ тепло) почуттями та аморальністю й бездуховністю ($\Rightarrow$ холод) суспільства.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Сьогодні дослідження в галузі семантики художнього тексту ґрунтуються на поєднанні методик і досягнень різних наук. Залучення здобутків когнітивної поетики, когнітивної стилістики і наратології до філологічних учень про художній текст сприяло глибшому розумінню процесів осмислення автором оповідної та / чи реальної дійсності в творі. Остання вибудовується з огляду на особливості концептуальної, смислової системи його автора. Як упорядкована сукупність когнітивних моделей творця художнього тексту авторська свідомість отримує вираження в оповідному просторі твору завдяки імпліцитним і експліцитним вербалізованим акцентам, які розміщено в текстовій тканині твору.

Художня проза Ф. Саган виступає основою для моделювання структури й типу свідомості романістки, тієї понятійної й інформаційної бази авторки тексту як мовної особистості, на основі якої, при залученні певних когнітивних операцій і дій, формується цілісний естетичний метаобраз оповідної реальності. Романи письменниці, відтак, репрезентують собою індивідуальний ментальний зміст, який опосередковує та проявляє елементи авторської свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кагановська О.М.* Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики XX ст.): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.05 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2003. – 502 с.
2. *Воробйова О.П.* Когнітивна поетика: здобутки і перспективи // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – № 6. – С. 18-25.
3. *Ніконова В.Г.* Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2008. – 558 с.
4. *Шабес В.Я.* Событие и текст: (монографія). – М.: Высшая школа, 1989. – 175 с.
5. *Бутакова Л.О.* Авторское сознание в поэзии и прозе: когнитивное моделирование. – Барнаул: Изд-во Алтайск. ун-та, 2001. – 283 с.
6. *Бутакова Л.О.* Проблемы структурирования когнитивной реализации авторского сознания в тексте // Язык. Человек. Картина мира: мат-лы Всерос. науч. конф. / Омский гос. ун-т.: тезисы докл. – Омск: Издание ОмГУ, 2000. – Ч. 1. – С. 51-54.
7. *Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française.* – P.: Bureau van Dijk, 1997.
8. *Le Robert* quotidien. Dictionnaire pratique de la langue française / [sous la direction de J. Rey-Debove]. – P.: Dictionnaire Le Robert, 1996. – 2181.
9. *Енциклопедія символів, знаків, емблем* / (сост. В.Андреева и др.). – М.: Локид; Миф. – 576 с.
10. *Кубрякова Е.С.* Предисловие // Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: сб. науч. тр. – М.-Калуга: ИП Кошелев А.Б. (Изд-во "Эйдос"), 2007. – С. 7-18.
11. *Слышкин Г.Г.* От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
12. *Воркачев С.Г.* Концепт счастья: понятийный и образный компоненты // Известия АН. Серия литературы и языка, 2001. – Т. 60, № 6. – С. 47-58.
13. *Haget H.* Sagan et nous // L'Express du 24/09/2004. – Режим доступу: <http://lexpress.fr/mag/arts/dossier/Sagan/>.
14. *Береговская Э.М.* Очерки по экспрессивному синтаксису. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 203 с.
15. *Белхова Л.І.* Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії): (монографія). – К.: КНЛУ, 2002. – 368 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Sagan F.* Les bleus à l'âme // Sagan F. Oeuvres. – P.: Gallimard, 1972. – P. 651-724.
2. *Sagan F.* Aimez-vous Brahms ? // Sagan F. Oeuvres. – P.: Gallimard, 1972. – 109 p.
3. *Sagan F.* Un peu de soleil dans l'eau froide. – М.: Юпитер-Интер, 2003. – 184 p.

СВИНЦОВА І.О.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ НАПРЯМ У МОДЕЛЮВАННІ ПОЕТИЧНОГО ІДІОСТИЛЮ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Проблема людського фактору в мові є однією з центральних проблем мовознавства на межі XX-XXI століть. До процесів, які відбуваються в лінгвістиці сьогодні, безсумнівно, можна віднести поступову і послідовну зміну наукової парадигми, викликану усвідомленням тієї істини, що мову не можна вивчати без урахування фігури її користувача, її творця. Змінилася майже вся “система

координат”, відповідно до якої зазвичай визначався об’єкт лінгвістичних досліджень. Усе частіше мова розглядається як “дім духу”, “простір думки” (Ю.С. Степанов), а мовна особистість – як “господар” (у більшості випадків свідомий і дбайливий) цього “духовного простору”.

Тож не випадково і феномен *homo lingualis* усе частіше розглядається в аспекті ідіостилю, ще раз підтверджуючи істинність думки про те, що “стиль – це сама людина” (Ж.Л.Л. Бюффон). Все більше уваги мовознавці приділяють фактам психології у зв’язку з вибором, трансформацією і комбінуванням мовних одиниць, а сам ідіостиль заслуговує своєї назви лише тоді, коли несе риси цієї самої особистості.

Зміна наукової парадигми і пов’язаний із цим інтерес до комунікативних аспектів аналізу художніх творів обумовили підхід до мови художньої літератури як до способу вираження й репрезентації мовної та концептуальної картин світу автора, який “стоїть” за текстом / текстами (Ю.М. Караулов). Дослідження мови художньої літератури набуває чітко вираженої антропоцентричної і комунікативно-діяльній спрямованості.

Визначення типу “ідіостиль (індивідуальний стиль, ідіолект) – це сукупність мовних і стилістико-текстових особливостей, притаманних мовленню письменника, вченого, публіциста, а також окремих мовців” [1:95] є на сьогодні вже нерелевантними. Ідіостиль висуває на перший план інтелект особистості. Однак інтелектуальні здібності людини проявляються не на будь-якому рівні використання мови, зокрема не на рівні структурно-мовному, що відображає ступінь володіння мовою побутового спілкування, а лише на складних рівнях організації мовної особистості – лінгвокогнітивному та мотиваційному [2]. Саме співвідношення із складними (глибинними) рівнями утворює підґрунтя для диференціації таких близьких, однак не тотожних одне одному понять “ідіостиль” і “ідіолект”.

Якщо ідіолект є сукупністю власне структурно-мовних особливостей (стабільних характеристик), властивих мовленню окремого мовця то ідіостиль – це сукупність мовленнєвих (текстових) характеристик окремої мовної особистості (індивідуальності письменника / поета, вченого, конкретного мовця), які формуються під впливом усієї екстралінгвальної основи (функціонально-, жанрово- та індивідуально-стильової). Ідіостиль має різнорівневий (за ступенем узагальнення) інтегрований характер уже через те, що є “посередником” між текстом / текстами та його / їх творцем.

Не викликає сумніву думка деяких вчених про те, що “саме близькість до людини спричиняє особливі труднощі в процесі вивчення того чи іншого ідіостилю, оскільки зазвичай для абстрагування від конкретного тексту й узагальнення його особливостей замало простору” [1:96]. У той же час не підлягає сумніву, що ідіостиль – це стиль мовної особистості у всьому розмаїтті проявів специфіки всіх її рівнів (за Ю.М. Карауловим вербально-семантичного, когнітивного, мотиваційного) як у текстопороджувальній діяльності, так і в структурі, семантиці і прагматиці готового тексту / текстів у рамках певного функціонального стилю, типу дискурсу.

Поняття ідіостилю традиційно використовується в дослідженні стилю того чи іншого письменника / поета (стильових особливостей усіх його творів), а також стилю окремого художнього твору при вирішенні питань інтерпретації конкретних текстів. Однією з центральних проблем стилістики художньої літератури, як вважає

В.В. Виноградов, є характер мовленнєвого втілення у творі “образу автора” (Виноградов В.В.), пошук відповіді на запитання “*якими* характерними структурно-композиційними і мовними засобами та за допомогою яких стилістичних прийомів у тексті / текстах втілена (“о-мовлена”) індивідуально-авторська концептуальна картина світу / художня модель світу письменника / поета (“художника слова”)?”.

На сучасному етапі розвитку філології ця проблема активно розробляється новим напрямком (ідіо)стилістики – комунікативною стилістикою художнього тексту [3; 4], яка формується на перетині лінгвостилістики, прагматики, психолінгвістики, психопоетики, філологічної герменевтики. Ця дисципліна комплексно вивчає цілий текст / мовленнєвий твір як форму комунікації та явище ідіостилі, залучаючи до орбіти свого аналізу як мовні, так і позамовні фактори спілкування, пов’язані з породженням тексту та його інтерпретацією / інтерпретаціями. При цьому мовні фактори комунікації включають відбір і організацію мовних засобів різних рівнів у їх текстовому втіленні з урахуванням не тільки мовної системи, що “стоїть за текстом”, але й мовленнєвої системності, зумовленої авторським замислом. А серед позамовних факторів спілкування актуальними є особистість автора і реципієнта, цілі та завдання, що зумовлюють їх відповідно первинну і вторинну комунікативну діяльність, специфіка комунікативної сфери, характер ситуації, режим спілкування, жанр тощо [4].

Мовна особистість автора цікавить комунікативну стилістику тексту, перш за все, в аспекті ідіостилі, який проявляється у мовленнєвій (текстовій) діяльності. При цьому у порівнянні з традиційним і, як нам видається, “поверховим” підходом (пор.: “індивідуальну манеру письма письменника називають індивідуально-авторським стилем, стилем письменника” [5:542]) це поняття наповнюється новим і ширшим змістом. Нова інтерпретація ідіостилі пов’язана насамперед із багатоаспектністю цього феномена, здатного інтегрувати різні особливості мовної особистості автора (пор. відомий образний вислів графа Бюффона “стиль – це сама людина”).

Враховуючи це, логічно припустити, що ідіостиль має комплексний характер, який проявляється у різноаспектному вираженні соціально-історичної сутності, національно-культурних, індивідуально-психологічних і морально-етичних особливостей (у більш абстрактному, філософському сенсі – духу) людини. В ідіостилі знаходить свій прояв її світовідчуття, знання про буття (зовнішній і внутрішній світи та складний характер їх співвідношення), які складаються у тезаурус і концептуальну картину світу, а також її загальна та мовна культура в їх текстовій маніфестації. Таким чином, ідіостиль – це стиль особистості у всьому багатстві її багаторівневих проявів (у структурі, семантиці і прагматиці тексту / текстів).

Нові перспективи у розвитку комунікативної стилістики художнього тексту розкриває розроблений Ю.М. Карауловим комунікативно-діяльнісний підхід до тексту як вища ідіостилі у його проекції на всі рівні моделі мовної особистості – вербально-семантичний, когнітивний, мотиваційний.

На першому рівні аналізується використання у процесі текстової діяльності не тільки узуальних, але й найбільш оригінальних індивідуально-авторських мовних засобів і особливих прийомів їх синтаксичної і стилістичної організації, вивчаються способи асоціативного розгортання тексту, а також регулятивні текстові структури

різних типів, які стимулюють інтерпретативно-пізнавальну діяльність читача. У зв'язку з цим В.А. Пищальникова висуває цікаву тезу про те, що “ідіостилю проявляється у домінантних особистісних смислах, характерних для автора”. Однак при цьому слід додати, що ще більш рельєфно він проступає у специфіці смислового розгортання текстів, у характері моделювання їх смислової структури. При цьому комплексний аналіз смислового розгортання тексту є важливим для виявлення ідіостилю автора, відкриття нових смислових глибин його творів, прилучення до його особливого мистецького (а отже нетривіального й цілісного) погляду на світ. У цій площині комунікативна стилістика художнього тексту перетинається з філософською герменевтикою.

Другий, когнітивний, рівень авторської мовної особистості у процесі текстової діяльності проявляється у тому, про що автор повідомляє у своїх творах, до чого закликає; як, або за допомогою яких художніх засобів він це робить. У термінах когнітивної лінгвістики йдеться про вияв авторської концептуальної картини світу, виражену в особливій (художній) формі. Вивчення творів у цьому аспекті дозволяє розкрити нові грані ідіостилю автора. Особливої значущості у цьому відношенні набуває асоціативне розгортання тексту, вивчення текстових асоціативних зв'язків, стимульованих насамперед лексичними засобами. Важливою є при цьому не тільки опора на сам текст, його структуру і семантику, але й на показання мовної свідомості реципієнтів – потенційних адресатів.

Третій, мотиваційний, рівень мовної особистості автора у процесі текстової діяльності відображає її цілі та мотиви в їх мовленєвому втіленні. Тут комунікативна стилістика художнього тексту вивчає не тільки комунікативні стратегії та тактики текстового розгортання, але й досліджує їх типові особливості на рівні загального моделювання, а також засобів і прийомів їх реального втілення. З цим пов'язана розробка теорії регулятивності – третього напрямку комунікативної стилістики тексту, що розвивається у зоні дотику з лінгвопрагматикою. Оскільки ж “за кожним висловлюванням стоїть вольове завдання” (Л.С. Виготський), яке співвідноситься з одним із етапів текстового розгортання і загальної цільової програми тексту (художньої настанови), в основу виділення регулятивних структур (регулятивів) доцільно покласти усвідомлення адресатом мотивів (мікроцілей) у межах загальної комунікативної стратегії тексту.

За комунікативно-діяльнісного підходу до тексту актуальним стає вивчення засобів і способів регулятивності, тобто прийомів аранжування текстових мікроструктур, що стимулюють мисленнево-мовленнєву діяльність адресата. Більше того, вони є основним ключем до розкриття глибинного смислу тексту і його комунікативного ефекту, важливим показником ідіостилю автора.

Саме в когнітології розроблено методологічний апарат, придатний для аналізу багатовимірної структури поетичного тексту та його образного простору. У той же час застосування методів когнітивної лінгвістики до дослідження художніх текстів призвело до формування окремої інтердисциплінарної галузі на межі лінгвістики тексту, когнітології, лінгвістичної стилістики, поезики та літературознавства – когнітивної поезики. Сьогодні її проблематика активно розробляється вченими США та Великобританії (Freeman, Turner), Росії (Н.А. Фатеева, Л.С. Болотнова, Л.О. Бутакова) та України (О.П. Воробйова, В.Г. Ніконова, С.Г. Шурма).

Основним методологічним підґрунтям цієї молодії, однак перспективної сфери лінгвістичних досліджень є положення про те, що “художня свідомість підпорядковується певним загальним когнітивним принципам, які накладають обмеження на логіку поетичної уяви, побудову художнього дискурсу, формування і функціонування поетичних фігур” [3:19].

Процес поетичної творчості детально розглядає Н.А. Фатеева, спираючись на поняття метатропів [6], у яких, на її думку, міститься “генетичний код” поетичної мови, який безпосередньо корелює з епізодичною, семантичною і вербальною пам’яттю поета. Ці типи пам’яті, що утворюють своєрідний простір “креативної пам’яті” Н.А. Фатеева безспідставно вважає основою ідіостилу. При цьому “поетична пам’ять” включає: 1) референційну пам’ять слова, тобто його здатність як знаку фіксувати прямі (загальномовні) референційні відповідники, а також відсилати до денотатів поетичного (уявного) світу; 2) комбінаторну пам’ять – зафіксовану сполучуваність у загальній і індивідуальній поетичній мові; 3) звукову і ритміко-синтаксичну пам’ять, пам’ять рим, звуко-ритмо-синтаксичних формул, уже створених у поетичній мові.

Саме “поетична пам’ять” дозволяє говорити, на думку дослідниці, про “власне мовне існування” поетичного світу і поетичної мови автора. Водночас породження автором кожного окремого художнього тексту розглядається у цьому випадку як екстеріоризація епізодичної і семантичної пам’яті у вербальну, й інтеріоризація словесної пам’яті, “приведення” її до семантичної й епізодичної [6:216].

Єдність внутрішнього світу (художнього простору) поета, як вважає Н.А. Фатеева, забезпечується у першу чергу *концептуальними метатропами* – стійкими когнітивно-функціональними залежностями, що утворюють ланцюги “ситуація → образ → слово” і створюють із окремих ментальних комплексів “можливий” світ. Проаналізувавши поезію і прозу Б. Пастернака, вона доходить висновку, що “віршований і прозаїчний тексти складають єдиний ідіолект, у основі якого лежить *глибинне семантичне уявлення* про світ, єдиний ідіостиль. Він конструюється набором метатропів, які зберігаються у пам’яті творчої особистості, перманентно присутні в її свідомості й активізуються під час породження концептуальної, денотативної, композиційної і власне вербальної структур тексту” [6:253]. Уловити, зафіксувати ці “глибинні семантичні уявлення” й означає досліджувати ідіостиль у когнітивному аспекті, тобто у напрямку від думки до слова, від концепту до поетичного образу.

Іншу позицію щодо цього займає Л.О. Бутакова, яка прирівнює “до авторської свідомості специфічну модель, відносно стабільне символіко-семіотичне відображення концептуальної системи автора” [7:110], вважаючи, що когнітивна сутність текстів зумовлена дією ще на етапі довербального замислу психофізіологічного механізму так званої “презумпції текстуальності”. При цьому вона розрізняє презумпцію прозаїчної текстуальності (існування естетично націлених полікомунікативних просторово-лінійних довербального замислу і художньої форми), і презумпцію поетичної текстуальності (існування естетично спрямованого автокомунікативного метро-ритмо-мелодійного, акцентно-звукового довербального замислу і герметичної поетичної форми) [7:110]. Однак відповіді на питання “наскільки універсальними ці типи презумпції є для письменників і поетів?” дослідниця так і не дає.

Аналізуючи існуючі моделі породження мовлення, О.С. Кубрякова наголошує на тому, що в усіх розглянутих моделях (Л.С. Виготського, А.А. Леонтьєва, И.А. Зимньої, С.Д. Кацнельсона та ін.) на передмовленнєвих етапах виділяється мотиваційна сторона діяльності, думка виявляється такою, що існує до внутрішнього програмування. На сучасному етапі розвитку психолінгвістики і когнітивістики все ще актуальними є слова Л.С. Виготського про те, що породження мовлення здійснюється “від мотива, який породжує певну думку, до оформлення самої думки, до її опосередкування у внутрішньому слові, потім – у значеннях зовнішніх слів і, зрештою, у словах” [8:43]. Відповідно до сучасного етапу розвитку когнітивної науки цю схему можна конкретизувати таким чином: мотив (інтенція) → концепт (оформлення самої думки) → ключове слово (“внутрішнє слово”, слово “для себе”, одиниця внутрішнього лексикону, чи “слово-думка” за Ю.С. Лазебником) → зовнішнє слово, текст → єдиний текст автора, авторський інтратекст / дискурс.

О.С. Кубрякова переконана також у тому, що процес породження мовлення треба описувати як зміну структур свідомості спочатку внутрішнім лексиконом людини, а потім вербальними структурами. Можна припустити, що ті самі стадії, однак на вищому рівні абстракції, повинні бути представлені і в когнітивному моделюванні ідіостилю поета / письменника.

На думку О.О. Селіванової, “методика концептуального аналізу повинна враховувати насамперед досвід моделювання різноманітних структур репрезентації знань, апробованих на мовному й текстовому матеріалі. При цьому визначальною для моделей концептуального аналізу є демонстрація зв’язків пізнавальних механізмів свідомості й позасвідомого, кореляція різних компонентів моделей і таке інше” [9:421]. Зразки такого типу концептуального аналізу [10; 11] ґрунтуються на моделі ментально-психонетичного комплексу (МПК), запропонованій О.О. Селівановою [9].

Таким чином, як видно з цього огляду ідіостиль усе частіше сприймається як певний спосіб творчого формування, за яким стоїть певний спосіб буття, спосіб ставлення до світу. Як особливий когнітивно-дискурсивний (або системно-функціональний) конструкт ідіостиль зумовлює всю систему мовленнєвих ознак, а також шляхів їх об’єктивації та способів аранжування в дискурсі. Саме авторська позиція (“точка зору”, “фокус”), авторське ставлення до світу і, водночас, до змісту висловлення зумовлює однонаправленість усіх компонентів дискурсу (разом із контрастними, зовні суперечливими) і як наслідок цього – структуру його когерентної зв’язності, його цілісність *par excellence*.

Відповідно, результатом дії ідіостилю як когнітивного паттерну організації взаємодії, що забезпечує цілісний відбір, можливу трансформацію і відповідне комбінування мовних засобів із метою кодування ціннісної (концептуальної) інформації, стає особлива поетична мова, наділена певними функціями, “мова в дії” (Е. Бенвеніст). Як певним чином організована мова, вона складається не з мовних окремоностей, а з когерентних мовних ансамблів, які виступають носіями ціннісної (концептуальної) інформації. Зумовлюючи макроструктуру дискурсу, його відповідне мовне оформлення, ідіостиль як “кібернетична підсистема” (М.П. Брандес) скеровує процедуру приписування прагматико-естетичного смислу (функції) мовним одиницям, забезпечуючи через них об’єктивацію цього смислу і, відповідно, ефективність прагматичного впливу на адресата.

Таким чином, ідіостиль є, з одного боку, когнітивною структурою, тим основним відчуттям життя, інтуїцією буття, поетичним (інтуїтивно отриманим) знанням, що відкривається автору. З іншого боку, ця когнітивна структура (сітка відношень) об'єктивується у вигляді ізоморфної їй конфігурації (сітки відношень) між різнорівневими елементами дискурсу, як “ентелехія” (В.М. Жирмунський) – цілеспрямована сила, що скеровує його розвиток до рівня органічної цілісності. І саме ідіостиль є найорганічнішою сполучною ланкою між когніцією та комунікацією, загальним відображенням структури моделі мовної особистості як такої.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / Под ред. М.Н. Кожинной. – М.: Наука, 2003. – 695 с.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 231 с.
3. Воробьева О.П. Лингвистические аспекты адресованности художественного текста (одноразовая и межязычная коммуникация): Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / МГЛУ. – М., 1993. – 382 с.
4. Болотнова Н.С., Бабенко И.И., Васильева А.А. и др. Коммуникативная стилистика художественного текста: лексическая структура и идиостиль. – Томск: Изд-во Томск. гос. ун-та, 2001. – 331 с.
5. Бельчиков Ю.А. Стилль / Русский язык: Энциклопедия. – М.: Наука, 1997. – 765 с.
6. Фатеева Н.А. Семантические преобразования в поэзии и прозе одного автора и в системе поэтического языка // Очерки истории языка русской поэзии XX века. Образные средства поэтического языка и их трансформация. – М.: Наука, 1995. – С. 178-257.
7. Бутакова Л.О. Авторское сознание в поэзии и прозе: когнитивное моделирование. – Барнаул: Изд-во ЦНТИ, 2001. – 67 с.
8. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: МГУ, 1997. – 245 с.
9. Селиванова Е.А. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля, 2008. – 712 с.
10. Казимир І.І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Харків, 2007. – 21 с.
11. Цапок О.М. Мовні засоби репрезентації концепту КРАСА в поезії українських шестидесятиників: Автореф. ... дис. канд. филол. наук. – Одеса, 2004. – 20 с.

СЕМЕГИН Т.С.

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
імені Тараса Шевченка*

КАТЕГОРІЇ-КОНЦЕПТИ ПРЕКРАСНЕ/ПОТВОРНЕ У РІЗНИХ СФЕРАХ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Актуальність дослідження. Концептологію сьогодні переконливо називають окремою самостійною сферою лінгвістики, що вже має власні наукові школи як у Росії (передусім Воронежська та Волгоградська), так і в Україні (однією з фундаментальних праць у вітчизняній концептології стала робота А.М.Приходька “Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики”, що присвячена комплексному дослідженню концептів [1]).

Детально дослідженими в концептології є ряд загальнолюдських (*кохання, час, істина, влада, гармонія*) та етноспецифічних (концепт “*Englishness*” в англосаксонській культурі, концепт “*быт*” в російській картині світу) концептів. Але разом з тим вичерпного й несутеречливого визначення “концепту” й досі дослідниками не запропоновано, у зв'язку з чим термінологічний апарат концептології залишається не до кінця сформованим.

З-поміж широкого розмаїття досліджених загальнолюдських концептів концепт *краса* неодноразово привертав увагу науковців як в одній лінгвокультурі [2], так і в різних [3; 4; 5]. Натомість вивчення концепту *краса* в контексті його співвідношення з бінарними категоріями *прекраснее / потворне* потребує більш глибокого осмислення, зокрема у зіставно-типологічному висвітленні.

Категорія *прекрасне*, розглядаючись як концепт *прекрасне*, за попередніми нашими спостереженнями, є набагато ширшою у змістовому наповненні, аніж власне концепт *краса*, оскільки передбачає найвищий ступінь реалізації, вираження краси. За такого підходу концепт *прекрасне* можна розглядати як гіперонім до гіпоніма-концепту *краса*. Більш того, коректне дослідження концепту *прекрасне* видається можливим лише при зіставленні з його полярним представником – концептом *потворне*. Все це зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у характеристиці категорій-концептів *прекрасне/потворне* у різних сферах гуманітарного знання.

Предметом дослідження є наявні в різних сферах наукового знання концепції щодо розуміння й витлумачення категорій *прекрасного / потворного*.

Об'єктом дослідження є аналіз і синтез поглядів дослідників на епістемологічну й онтологічну сутність досліджуваних категорій у різних сферах гуманітарного знання.

Матеріалом дослідження стала філософська, естетична, художня та культурологічна картини світу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше філософські та естетичні категорії *прекрасного / потворного* аналізуються крізь призму когнітивізму та розглядаються як структури знань людини у різних наукових парадигмах.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями.

У сучасному мовознавстві дослідники [6; 7] виділяють три підходи до вивчення концептів:

- лінгвокультурологічний: (С.Г. Воркачов, Ю.С. Степанов, В.І. Карасик, Н.Г. Кудрявцева);
- психолінгвістичний: (О.О. Залевська, Р.М. Фрумкіна);
- лінгвокогнітивний: (О.С. Кубрякова, І.А. Стернін, О.П. Бабушкін).

Останнім часом виокремився також когнітивно-дискурсивний напрям (А.П. Мартинюк, І.О. Морозова), що поєднує елементи лінгвокультурологічного і лінгвокогнітивного підходів і розглядає концепт “як стан ментальних і психічних ресурсів свідомості індивіда в процесі мовленнєво-розумової діяльності під час продукування / інтерпретації дискурсу” [8], або так звані синкретичні теорії концепту, що теж комбінують елементи когнітології та лінгвокультурології і де концепт визначається “як одиниця колективного знання, що має мовне вираження і характеризується етнокультурною специфікою” [9].

На нашу думку, для міжмовного порівняння еквівалентних концептів найбільш ефективним є лінгвокультурологічний підхід, що дозволяє виявити специфічні особливості вербалізації концепту в порівнюваних мовах. Саме цей напрямок дає можливість виокремити типові риси, стереотипи, поведінкові реакції, асоціації, що є властивими для того чи іншого етносу і відображають його менталітет. Хоча для всебічної експлікації будь-якого концепту слід враховувати всі ці підходи, оскільки вони є взаємопов'язаними і не суперечать один одному, а доповнюють і сприяють формуванню цілісного образу.

Постановка завдання:

- уточнити розуміння мовної і концептуальної картин світу в сучасній лінгвістиці;

- зіставити дефініції категорій *прекрасне* і *потворне* у філософських та естетичних словниках;

- простежити розвиток семантичної структури концептів *прекрасне/потворне*.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поряд з терміном “*концепт*” представники лінгвокультурологічного підходу послуговуються й іншими найменуваннями на позначення понять, що мають етнокультурну специфіку: *ключові слова* (А. Вежбицька [10]), *концепти історико-культурної свідомості народу* (В.В. Жайворонок [11]), *визначальні слова-поняття* (В.І. Кононенко [12]), *лінгвокультурна ідея* (С.Г. Воркачов [13]). Дані терміни ще раз підкреслюють тісний зв'язок концепту як безпосередньо з мовою, так і з історією, ідеологією, культурою, традиціями, звичаями та побутом народу.

Найбільш коректне визначення концепту було запропоноване В.А.Масловою, під яким розуміється “ментальне, національно-специфічне утворення, планом змісту якого є вся сукупність знань про даний об'єкт, а планом вираження – сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, пареміологічних та ін.)” [14:27].

Бінарні концепти *прекраснее/потворне* як культурні універсалії [2; 3] відбивають базові цінності в сфері філософії, естетики, етики, психології, культурології, мистецтві, літературі, соціолінгвістиці, психолінгвістиці, етнографії, що склалися в процесі розвитку людства. Незважаючи на те, що історія аналізу цих концептів сягає античних часів, проте їхнє дослідження надалі залишається актуальним, адже уявлення про ці поняття змінюються від однієї епохи до іншої.

Наукові результати. У лінгвістиці традиційно розрізняють дві моделі картин світу: мовну та концептуальну (*lingua mentalis* – А.Вежбицька [15]). Мовна – пов'язана з мовою, концептуальна – з мисленням. Одиницями мовної картини світу є мовні знаки, концептуальної – концепти, образи, схеми, малюнки. Мовна картина світу є специфічною, унікальною для кожного етносу і відбиває його національно-специфічні особливості. Національно-мовна картина світу є показником розвитку культури, традицій, освіти народу, відображенням побуту й колориту. Всі ці відомості засвоюються носієм мови ще з раннього дитинства в процесі опанування мовою і закладають фундамент ментальності особистості. Концептуальна (когнітивна) картина світу відображає рівень знань та уявлень у світі та є однаковою для представників різних етносів. Концептуальна картина світу є значно об'ємніша, вона включає ту сукупність знань, уявлень, ідей, вірувань, які вербалізуються у мовній картині світу. Концептуальна і мовна картини світу перебувають у тісній взаємодії, оскільки концептуальна картина світу реалізується частково у мовній картині, а остання, в свою чергу, виступає інструментом реалізації матеріалу з когнітивної картини світу [14;16;17].

Для того щоб простежити розвиток семантичної структури концептів *прекрасне/потворне*, слід звернутися до розуміння категорій *прекрасне* і *потворне* у філософії, естетиці, культурології, адже саме в цих науках відбулося їхнє першостановлення, яке згодом вплинуло на механізми вербалізації концептів.

В естетичній картині світу *прекрасне* визначається “як найвища естетична цінність, яка збігається з уявленнями людини про досконалість або про те, що

сприяє вдосконаленню життя [18:75]. *Потворне* – антипод, заперечення прекрасного” [18:76].

Перші представники візантійської естетики (В. Великий, І. Златоуст, Псевдо-Діонісій) пов’язували красу з насолодою. Все прекрасне збуджує в людині бажання: чуттєво сприйнята краса, як правило, тілесна; духовна краса – це стремління душі. Тому перший тип краси веде до тілесних насолод, а другий – до духовних [21]. Псевдо-Діонісій виділяв три рівня виявлення краси:

- абсолютна божественна краса (істинно прекрасне);
- краса небесних істот;
- краса предметів і явищ матеріального світу, видима краса.

Усі три ступеня поєднані наявністю в них деякої загальної інформації про абсолютну красу, що міститься на кожному рівні в певній кількості [21:73-74].

На думку Колеснікова М.П., існують різні моделі сприйняття краси як прекрасного. Суть першої моделі полягає в тому, що прекрасне розуміють як печатку, або втілення Бога (абсолютної ідеї) у конкретних речах чи явищах. Друга модель містить у собі розуміння людини як початку, джерела прекрасного, що наділяє естетично нейтральну дійсність багатством свого духовного світу. Третя модель вбачає прекрасне у природному прояві якостей явищ дійсності. Четверту модель визначають як співвідношення особливостей життя з людиною як мірою краси. П’ята модель відтворюється в процесі зустрічі об’єктивних якостей із суб’єктивним сприйняттям людини [18:74-75].

Щодо категорії *потворне*, то йому приділялося значно менше уваги. Як вже було сказано, в спадщині античних філософів *потворне* визначалося як заперечення прекрасного. В період Середньовіччя *потворне* асоціювалося із злом, гріхом, а в творчості романтиків воно займало особливе місце і виступало як поетична антитеза краси [19]. За спостереженням О.М. Цапок, в епоху Відродження розпочинається процес естетизації *потворного*, що тривав до ХХ ст. На її думку, еволюція суспільно-культурних переконань ХХ ст. кардинально змінила уявлення про красу, яка, з одного боку, вимірюється традиційними еталонами, а з іншого, внаслідок розуміння абсурдності життя ідентифікується з *потворним* [2].

Не менша увага присвячена розгляду категорій *прекрасного* і *потворного* у філософії. Так, філософський енциклопедичний словник дає таке тлумачення прекрасного і потворного: “*Прекрасне* – метакатегорія естетики, яка характеризує явища дійсності з точки зору їх довершеності і, відповідно, такими, що володіють найвищою цінністю для людини” [1:516]. “*Потворне* ж виступає антиподом прекрасного, відображаючи негативну естетичну цінність” [1:503-504]. Ці тлумачення свідчать про те, що у філософській картині світу вищезгадані категорії осмислюються перш за все крізь призму естетики. Натомість і в естетиці, і у філософії ці поняття виділяються в окрему, незалежну категорію.

Питання співвідношення *прекрасного* і *потворного* цікавило багатьох філософів, починаючи ще з античних часів та творів Аристотеля і Платона. Представники античної філософії, зокрема піфагорійці, вбачали джерело прекрасного в гармонії, що міститься в самих речах. Краса для античності була атрибутом самого світу. Крім того, краса і гармонія були синонімами розумного, бо вважалося, що влаштований за законами краси світ не може бути влаштованим нерозумно, і навпаки. У Платона і Аристотеля краса полягала в ідеї, розумі, у

Піфагора – в числі. В епоху Відродження місцем перебування краси був уже не світ сам по собі, а мистецтво як результат творчої діяльності людини [20].

Аристотель вважав, що в багатьох речах благо і прекрасне є початком пізнання і руху. Предмет бажання – це те, що здається нам прекрасним, а вищий предмет волі те, що насправді прекрасне. Благо і прекрасне не одне те саме: благо завжди проявляється в дії, прекрасне – в нерухомому. Найважливішими рисами прекрасного, на його погляд, є впорядкованість, помірність, визначеність [22].

Д. Лаертський, аналізуючи життя та творчість багатьох філософів, стверджує, що Платон першим намагався витлумачити прекрасне через його концептуальну сутність, зазначаючи, що це поняття містить і похвальне, і розумне, і корисне, і доцільне, а об'єднує їх порозуміння з природою, дотримання її законів. При цьому філософ виділяв 3 види прекрасного:

- те, що викликає похвалу;
- те, що приносить користь;
- те, що стосується порядку, звичаїв і всього того, що допомагає жити [23].

Концептуальну сутність в розумінні краси спостерігали й інші філософи. Аристотель вважав її: *“божим даром”*, Сократ – *“недовговічним царством”*, Платон – *“природною перевагою”*, Феофраст – *“мовчазним обманом”*, Феокрит – *“пагуба із слонової кістки”*, Карнеад – *“володарюванням без охорони”* [там само]. Крім того, Сократ радив молодим людям частіше дивитися в дзеркало: красивим – щоб не осоромити своєї краси, потворним – щоб вихованням прикрасити свою потворність. Біон говорив, потворна жінка буде покаранням для чоловіка, красива – загальним надбанням. Зенон стверджував, що тільки прекрасне є благом, адже воно семантизується як справедливе, мужнє, впорядковане і розумне – саме ці характеристики властиві для прекрасних учинків. І навпаки, потворне є несправедливим, боягузливим, невпорядкованим і нерозумним. Прекрасним називається те, за що отримує похвалу людина і будь-яке благо. Але існує і такий філософський погляд, відповідного до якого немає нічого справедливого, прекрасного чи потворного за своєю природою: все це визначається нормами і звичаями [там само]. Ймовірно, це можна пояснити тим, що у період Середньовіччя краса перебувала у Богові. Відповідно, все земне, тілесне ототожнювалося з потворним, а небесне, духовне – з прекрасним. В епоху Ренесансу прекрасне визначалось як гармонія тіла і душі, людини і навколишнього світу. У філософії Нового часу панує думка про необхідність сприйняття прекрасного і потворного з допомогою розуму, а не почуттів.

Особливо цікавими є погляди на красу та її похідне прекрасне в доробку Е. Фішера, Г.В. Гегеля, Е. де Кондильяка, І. Канта та Г. Сковороди. Надзвичайно плідними є також розвідки М. Чернишевського, який присвятив магістерську дисертацію *“Естетичні відношення мистецтва до дійсності”*, проблемам краси та її відображення (1855). Дана праця мала великий вплив на розвиток естетичної думки. Основною ідеєю, яка узагальнює всі теоретичні погляди Чернишевського М.Г. про *прекрасне і потворне*, є те, що *“життя, його прояви і є власне красою, а хвороба та її наслідки – потворністю”*. Прекрасним є те створіння, в якому людина бачить життя, а прекрасний предмет – той предмет, який нагадує йому життя. Все, що нагадує людині життя, що з ним асоціюється, – є прекрасним. Дослідник погоджується також з думкою Е. Фішера про те, що прекрасним є все

живе або те, що здається живим. На думку Чернишевського М.Г., посесором прекрасного може виступати дійсність (природа), фантазія, мистецтво [24]. Щодо мистецтва, то він уважав, що воно є лише копією життя, “сурогатом”, а тому не може бути істинно прекрасним. Якщо ж звернутися до позиції Г.В. Гегеля, то філософ, навпаки, стверджував, що в природі немає істинно прекрасного, і в реальному світі прекрасне має ряд недоліків, тому мистецтво має своїм джерелом бажання людини вдосконалити їх, створюючи дійсно прекрасне винятково лише в мистецтві. На його думку, прекрасне, створене мистецтвом, є вищим за те, що існує в об’єктивній дійсності. На відмінну від Е. Фішера і Г.В. Гегеля, Чернишевський М.Г. стверджував, що прекрасне часто зустрічається в дійсності і від самої людини залежить, як часто воно буде траплятися в її житті. Утім, він погоджується з думкою про швидкоплинність краси, хоча ця ознака виявляється в його творах скоріше позитивною, ніж негативною, адже вічна краса швидко набридає. Філософ заперечує той факт, що прекрасне в дійсності прекрасне тільки тому, що ми дивимося на нього з певної точки зору, з якої воно видається нам прекрасним; і з тим, що реальний предмет не може бути прекрасним уже тому, що в ньому як в будь-якому живому предметі відбувається реальний процес життя з його грубістю та антиестетичними деталями [там само].

Звертаючись до філософських категорій *прекраснее / потворне*, Е. де Кондильяка виділяє у змістові першої два поняття: добре і красиве, що сприяють нашому задоволенню. Добрим є те, що подобається смаку і нюху, красивим – що вражає зір, слух, дотик. Добре і красиве співвідносні також з духом і пристрастями. Те, що лестить пристрастям – добре, те, що подобається духу – красиве. Добре і красиве – не абсолютні сутності, а порівняно відносні, оскільки залежать від характеру суб’єкта оцінки [25].

У свою чергу у В.Ф. Шеллінга краса виступає в двох вимірах: краса, що наявна в понятті й впливає з душі, та краса форм. Для створення прекрасного необхідно бачити суть речі, а не лише абстраговану, пусту форму [26].

І.Кант називав свою естетичну теорію “*критикою смаку*”, відокремлюючи в ній прекрасне від приємного і доброго. Гусев В.І., аналізуючи спадщину цього філософа, стверджує, що прекрасне, за переконаннями І.Канта, базується на уявленнях людини і не залежить від реального існування предмета чи явища. Відповідно, прекрасним можна вважати тільки той предмет, який подобається всім, а не лише окремій людині [27].

На перевагу внутрішньої краси над зовнішньою вказував Г.С. Сковорода. Про це перш за все свідчать його афоризми: “Скільки зла таїться всередині за гарною подобою: гадюка таїться в траві; Без ядра горіх ніщо, так само, як і людина без серця; Не за обличчя судить, а за серце”. Г.С. Сковорода так говорив про прекрасне: “Природа прекрасного така, що чим більше на шляху до нього трапляється перешкод, тим більше воно вабить, на зразок того найшляхетнішого і найтвердішого металу, який чим більше треться, тим прекрасніше виблискує” [28]. На думку І.А. Бондаревської, краса в творчості Г.С. Сковороди розпалює любов до істини – стимулює бажання, привертає увагу і спрямовує волю до блага (краса як істинний образ самого себе). Краса є метафорою землі обітованої та обіцянкою неземних насолод (краса як наречена). У понятті краси виявлено акцентування на вольовій інтенції (бажання) та задоволенні від очікування блага. Краса відіграє

ключову роль у формуванні настанови на пошук істинного життя; сама ж вона визначається через почуттєвий стан [29].

Цитуючи американського філософа Дж. Сантаяна, В.О. Кудін у своїй праці так пише про красу: “Краса не є сприйняттям суті факту або відношення; вона є емоцією, афектом нашого волевиявлення і оцінки природи” [30:70]. Тут підкреслюється перш за все суб’єктивність як основна ознака категорії краси та її похідного прекрасного і те, що людина керується своїми емоціями, почуттями, коли визначає, що є потворним або красивим.

Неоднозначні погляди на категорію краси висловлюються і в царині культурології. Особливо суперечливим можна вважати ХХ ст., яке є надзвичайно багатим на різні течії та напрями. Так, наприклад, представники примітивізму (А. Руссо, А. Матісс) бачили красу у використанні прийомів примітиву високопрофесійними художниками; кубісти (П. Пікассо, П. Сезанна) – у геометризації форм; експресіоністи (Г. Грос, О. Дікс) – в поєднанні яскравих кольорів і напружених форм; футуристи (Дж. Балла, Ф. Марінетті) – в оспівуванні артефактів сучасного світу: фабрик, заводів, машин, потягів і т. ін. [31].

Не менше уваги питанню про співвідношення *прекрасного* і *потворного* присвячено і в художній картині світу. Серед найвідоміших творів – “Собор Паризької богоматері” В. Гюго, “Портрет Доріана Грея” О. Уайльда, “Шагренева шкіра” О. Бальзака, “Гидке каченя” Г.Андерсена тощо. Основною темою поетичної (як різновиду індивідуальної та художньої) картини світу [17] є оспівування краси (зовнішньої та внутрішньої краси людини, краси природу, людських стосунків, вчинків).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що уявлення про категорії прекрасне і потворне знайшли відображення у філософській, естетичній, культурологічній та художній картинах світу. На їх формування, розвиток впливає історія, соціальні умови життя, особливості національної культури, наявні в суспільствах ідеали, естетичні смаки людини, релігія. Посесором прекрасного може виступати не лише людина, але й природа, мистецтво. Погляди на прекрасне і потворне часто змінюються, а інколи навіть суперечать одне одному (Чи не найбільше суперечностей виникає, зокрема, коли йдеться про фізичну красу, вроду жінки. Кожна епоха має свій ідеал краси. В епоху античності ідеалом краси вважалася гармонійно розвинена, спортивна жінка; у період Середньовіччя – жінка, що присвячує себе служінню Богу, а тілесна краса людини взагалі ігнорується; в часи Відродження знову оспівується як зовнішня, так і внутрішня краса людини, “в моді” – стрункі жінки).

У філософській та естетичній картині світу поняття прекрасного і потворного виділяється в окрему категорію, що характеризуються широкою поліфонічністю думок і поглядів, але поєднуються ототожненням прекрасного з досконалістю, довершеністю, ідеалом, що приносить естетичне задоволення і сприяє вдосконаленню нашого життя. А все, що приносить задоволення, піддається оспівуванню. Саме тому в літературі так багато сказано про прекрасне і так мало – про потворне. Воно визначається як просте заперечення краси, що викликає огиду, осуд, несхвалення і тому не варте уваги.

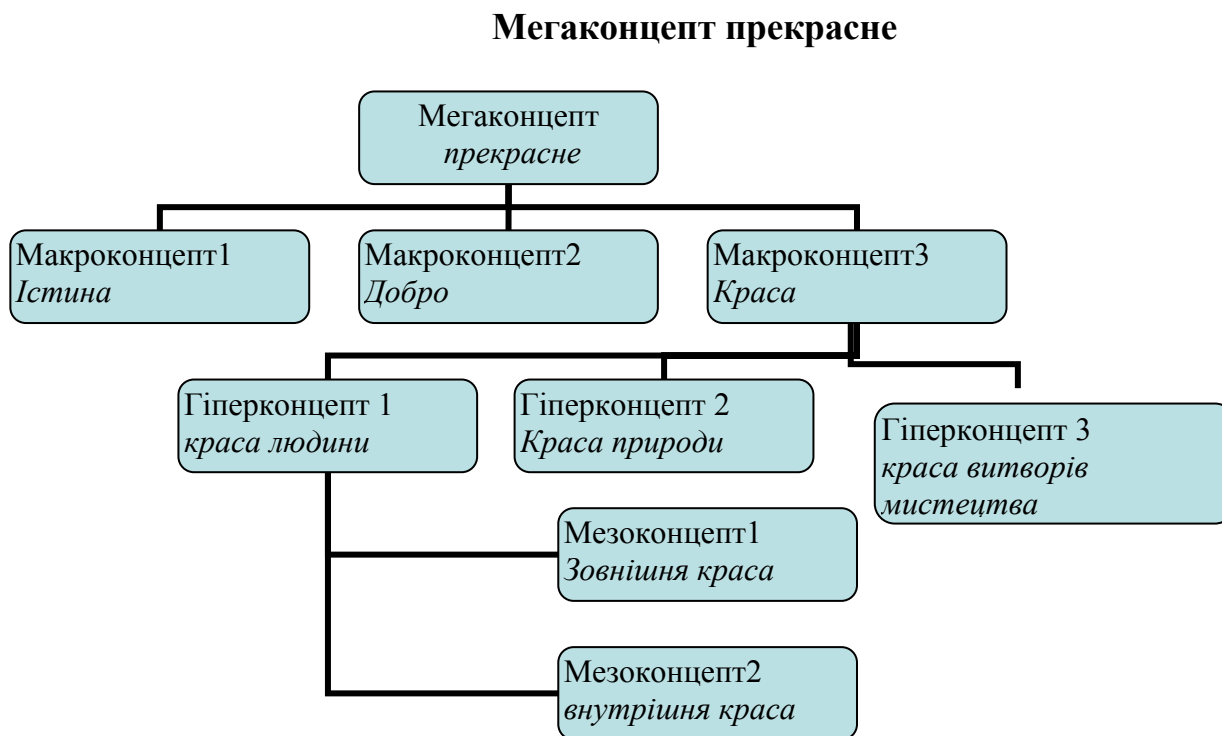
Слід зазначити, що кожен етнос має власне розуміння, бачення прекрасного і потворного, а тому ці концепти характеризуються перш за все суб’єктивністю та

етнокультурною специфікою. Цей факт дозволяє виокремити етноконцепти *прекрасного* і *потворного* в ментальному просторі будь-якого етносу. Разом з тим, концепти *прекрасне/потворне* є загальнолюдськими, тобто універсальними.

Концепт *краса*, як ключова лексема концепту *прекрасне*, входить до тріади вищих універсальних людських цінностей: *Істина – Добро – Краса* [32]. З цього випливає висновок, що, крім естетичної оцінки, концепти *прекрасне* / *потворне* виражають ще й етичну оцінку. Здебільшого, ці концепти здатні передавати не лише зовнішню, а й внутрішню характеристику. Так, коли йдеться про “*прекрасну людину*”, то мається на увазі не лише приваблива зовнішність, а й такі якості особистості, як доброта, ввічливість, щирість. А вислів “*негарна людина*” асоціюється перш за все не і з зовнішністю, а з такими рисами характеру, як підступність, лицемірство.

Беручи до уваги все сказане, можна розглядати концепти *прекрасне* / *потворне* як мегаконцепти [1]. А.М. Приходько визначає мегаконцепти як базові, що репрезентують загальнолюдські поняття. Згідно запропонованої ним ієрархічної організації концептополя, складниками нижчого рівня є макроконцепти, гіперконцепти, мезоконцепти і катаконцепти [там само]. За такого підходу, мегаконцепт *прекрасне* включає такі макроконцепти, як *Істина – Добро – Краса*. У свою чергу, макроконцепт *краса* утворюється гіперконцептами *краса людини, природи, витворів мистецтва*. У структурі гіперконцепту *краса людини* можна виділити наступні мезоконцепти: *зовнішня та внутрішня краса* тощо. Схематично це можна представити у такий спосіб:

Діаграма 1

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у даній статті ми дослідили категорії-концепти *прекрасне/потворне* у різних сферах гуманітарного знання і дійшли висновку, що ці категорії є універсальними концептами, які

входять як до філософської, так і до естетичної і художньої картин світу будь-якої етномовної спільноти. Натомість, поряд з універсальними ознаками цих концептів, варто говорити про їхні конкретно-історичні й конкретно-етнічні характеристики, які визначаються певною історичною епохою, періодом і детермінуються ментальністю етносу, рівнем його розвитку, а також конкретно-особистісні, що визначаються самим суб'єктом і є предметом вивчення його індивідуально-мовної картини світу.

Перспективами подальших розвідок є вивчення вербалізації даних концептів в англосаксонській та україномовній картинах світу, що дозволить змодельовати коректну структуру концептополя мегаконцептів прекрасне/потворне.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Приходько А.М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
2. *Цапок О.М.* Мовні засоби репрезентації концепту краса в поезії українських шістдесятників: Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01. – Черкаси, 2003. – 191 с.
3. *Даниленко Н.І.* Мовно-образний простір чеської ментальності: концепт “краса” // Мовознавство. – 2006. – № 2-3. – С. 147-152.
4. *Демьянков В.З.* Значение и употребление лексем класса красота // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н.Д. Артюновой. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 601-609.
5. *Мещерекова Ю.В.* Концепт «красота» в английской и русской культурах. // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 209-215.
6. *Сегал Н.А.* Концепт как базовая категория когнитивной парадигмы (к определению термина) // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В.И. Вернадского. Сер. “Филология”. – 2006. – Т. 19 (58), № 2. – С. 133-138.
7. *Мишин А.А.* Концепты ум и глупость в немецкой и английской языковых картинах мира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Владимирск. гос. пед. ун-т. – Владимир, 2007. – 23 с.
8. *Мартинюк А.П.* Когнітивно-дискурсивний напрям дослідження концептів у сучасній лінгвістиці // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород: Ліра, 2006. – С. 93-107.
9. *Полюжін М.М.* Про синкретичні теорії концепту // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород: Ліра, 2006. – С. 5-21.
10. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков: Пер. с англ. – М.: Школа “ЯРК”, 1999. – 700 с.
11. *Жайворонок В.В.* Проблема концептуальної картини світу та мовного його відображення // Культура народів Причорномор'я. – 2004. – № 54. – С. 31-35.
12. *Конonenко В.І.* Мова. Культура. Стиль. – Київ-Івано-Франківськ, 2002. – 460с.
13. *Воркачев З.Г.* Лингвокультурная концептология: становление и перспективы // Изв.РАН. Сер. “Л-ры языка”. – 2007. – Т. 66, № 2. – С. 13-22.
14. *Маслова В.А.* Когнитивная лингвистика: Учеб. пособ. – М.: ТерраСистемс, 2005. – 256 с.
15. *Wierzbicka, A.* Lingua Mentalis: The conceptual system in the human mind. The task of understanding languages in their cultural uniqueness and specificity has a long tradition // Humboldt kosmos // http://philologos.narod.ru/ling/wierz_rl.htm.
16. *Огаркова Г.А.* Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: Автореф.дис. ... канд. філол.наук: 10.02.04 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 20 с.
17. *Петрова Л.А.* Языковая картина мира в русле теоретических изысканий // Культура народів Причорномор'я. – 2005. – № 69. – С. 19-23.
18. *Естетика:* Навч. посіб. / М.П. Колесніков, Ю.С. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.; За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 208 с.
19. *Левчук Л.Т., Кучерюк Д.Ю., Панченко В.І.* Естетика: Підручник. – К., Вища шк., 2000. – С. 74-86.
20. *Спиркин А.Г.* Основы философии: Учеб. пособие для вузов. – М.: Политиздат, 1988. – 592 с.
21. *Бычков В.В.* Малая история византийской эстетики. – К.: “Путь к истине”, 1991. – 406с.
22. *Аристотель.* Сочинения в 4-х т. / АН СССР. Ин-т философии; Ред. В.Ф. Асмус. – М.: Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.
23. *Лаэртский Д.* О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Общ. ред. и вступит. статья А.Ф. Лосева. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
24. *Чернышевский Н.Г.* Сочинения в 2-х т. Т. 1 / Редкол.: М.Б.Митин (пред.) и др. – М.: Мысль, 1986. – 805 с.
25. *Кондильяк Э.* Сочинения в 3-х т. Т. 2 / Пер. с франц.; Общ. ред. и примеч. В.М.Богуславского. – М.: Мысль, 1982. – 541 с.
26. *Шеллинг Ф.В.Й.* Сочинения в 2-х т.: Пер. с нем. / Сост., ред. А.В. Гулыга; Прим. М.И. Левиной и А.В. Михайлова. – М.: Мысль, 1989. – Т. 2. – 636 с.
27. *Гусев В.І.* Західна філософія Нового часу. XVII- XVIII ст.: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 368 с.
28. *Сковорода Г.С.* Розмова про істинне щастя / Пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. – Х.: Прапор, 2002. – 280 с.
29. *Бондаревська І.А.* Своєрідність естетичного в українській культурі XVII – XVIII століть: Автореф.дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 31 с.
30. *Кудін В.О.* Естетика. – К., 1967. – 330 с.
31. *Меднікова Г.С.* Українська і зарубіжна культура XX століття: Навч. посіб. – К.: Т-во “Знання”, 2002. – 214 с.
32. *Змійова І.В.* Лінгвокогнітивні характеристики засобів вербалізації концепту “добро” в англійській мові: Автореф.дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2006. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Філософський енциклопедичний словник.* / Е.К. Бистрицький, М.О. Булатов, А.Т. Ішмуратов та ін.; Голова редколегії В.І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ АЛФАВІТНОГО ПИСЬМА

На сучасному стані розвитку романського мовознавства важливого значення набувають дослідження, пов'язані з ґрунтовним вивченням теорії письма, історії її розвитку та становлення як системи мови. Це питання набуває особливого значення, оскільки для того, щоб краще зрозуміти та усвідомити графічну систему будь-якої мови, слід насамперед дослідити її витoki та проаналізувати основні шляхи розвитку.

Актуальність даної статті обумовлена постійним інтересом мовознавців до проблем виникнення та функціонування системи письма, зокрема походження складового та алфавітного письма.

У зв'язку з цим **метою** нашої роботи є встановлення основних шляхів розвитку алфавітного письма, виявлення історичних передумов його виникнення, вивчення загальних етапів розвитку писемностей світу, упорядкування основних класифікацій та типів алфавітного письма, прокоментувати поняття “парадигматики” та “синтагматики” письма.

Матеріалом представленого дослідження слугували наукові праці відомих вчених, присвячені вивченню теорій походження письма, а також основних шляхів виникнення та функціонування алфавітної писемності.

Об'єктом представленої наукової статті є система письма будь-якої мови.

Предмет вивчення становлять особливості алфавітної писемної традиції.

У сучасному мовознавстві вчені послідовно розрізняють три рівні організації системи письма: алфавіт, графіка, орфографія. Алфавіт є сукупністю розміщених у певному порядку графічних знаків, що склалася у певний історичний період і яка використовується для фіксації та передачі писемної мови [1:41]. Графемна система конкретної писемності утворює її алфавіт.

Під алфавітом розуміється система письма, що базується на більш менш чіткої послідовності так званого фонетичного принципу правопису, згідно з яким один символ (буква) відповідає одному звуку певної мови. Сьогодні це найпоширеніший у світі принцип письма. Фактично не існує мови, яка б не використовувала алфавіт для передачі на письмі свого розмовного мовлення, окрім китайської мови, найбільш чисельною за кількістю мовців. Китайська ієрогліфіка використовується також для писемної фіксації японської мови. Слід вказати, що крім китайських ієрогліфів японська мова вживає і фонетичне письмо “кана”, яке існує у декількох різновидах. За останній час у зв'язку з напливом до японської мови іноземних слів, що мають іншу складову будову все частіше застосовується алфавітно-звукове письмо при фонетико-графічній адаптації іншомовних слів.

У Кореї, особливо у Південній Кореї, китайські ієрогліфи вживаються для запису деяких слів китайського походження, зокрема власних назв. Разом з тим, основою корейської системи письма є літерно-складова писемність. Слід додати, що перші складові системи з'явилися в результаті внутрішнього розвитку ідеографічних писемних систем. Найчастіше складова система письма застосовується у тих мовах,

де кількість різних складів невелика. Типова у цьому відношенні японська та індійська мови. Слова в них будувалися з обмеженої кількості складів, які повторюються у різних сполученнях. Тому будь-яке висловлювання думки може бути передано порівняно невеликою кількістю складових знаків [2:49].

Суто алфавітним або звуковим, як вже зазначалося вище, називається таке письмо, в якому кожен знак позначає не ціле слово або склад, а лише певний звук. В ідеалі літерне письмо за своєю природою мало б ставати фонетичним, з можливою точністю встановлювати відповідність системі мовних звуків, так щоб кожна літера відбивала певний звук, і при цьому тільки один [2:50]. Сьогодні у світі представлено десятки окремих алфавітів та складових азбук, які наслідують фонетичний принцип. Всі вони різноманітні за зовнішнім видом, історичному походженню, а також за ступенем відповідності ідеалу – принципу однозначного відповідника між буквою та звуком. Як і латинський алфавіт, який використовується для відображення французької, англійської та інших писемностей, велика кількість відомих алфавітів нараховують від 20 до 30 літер. Разом з тим, деякі алфавіти, наприклад адаптація латинського алфавіту до гавайської мови, нараховує лише 12 літер, а інші, як, наприклад, сингальський, що використовується у державі Шрі-Ланка (колишній Цейлон) або алфавіт північнокавказьких мов містять 50 і більше знаків. У значній кількості алфавітів для передачі деяких звуків використовуються модифікації літер за допомогою спеціальних діакритичних знаків, а також сполучення двох або більше літер.

Слово *алфавіт* походить від назви перших двох літер грецького алфавіту – *альфа* і *бета*. Саме греки сприяли розповсюдженню алфавітного письма у більшість країн світу. Запозичивши літери у фінікійців, вони стали позначати ними не тільки приголосні, а й голосні фонemi. Для цього греки використовували фінікійські літери А, Е, І, О, що позначали такі приголосні, яких не було у грецькій мові. Наприклад, буква А, що позначала у фінікійському алфавіті гортанний проривний звук, була застосована для позначення голосного [а], а також впровадили деякі власні літери – іжицю та омегу. На відміну від фінікійців греки стали писати зліва направо і відповідно обернули зображення букв. Грецька система писемності й досі вважається одним з найважливіших досягнень людства. Воно стало основою латинського алфавіту, який є найпоширенішим алфавітом у світі [2:49].

Аналогічним способом виникли французьке слово *alphabet*, англійське *abecedary* та українське *абетка*. У першому випадку за назвами перших двох літер грецького алфавіту, у другому – чотирма першими літерами англійського алфавіту, у останньому – двох перших літер церковнослов'янського алфавіту.

У рамках вивчення обраної теми слід згадати, що виникненню алфавіту передувало декілька етапів розвитку засобів писемної фіксації розмовного мовлення. Традиційно у історії письма серед доалфавітних систем відокремлювалися піктографічні та ідеографічні будови писемностей. Піктографічна система базувалася на зображенні конкретних об'єктів, тоді як ідеографічна система передавала деякі абстрактні значення або ідеї, найчастіше це були зображення, які асоціювалися з цими смислами конкретних об'єктів. Ідеографічні писемності також називалися ієрогліфічними за назвою єгипетською писемністю. Це поняття вперше було використано давньогрецьким вченим Климентом Олександрійським та дослівно означало “святим вирізані письмена”. Після виходу відомих праць

американського історика і теоретика письма І. Гельба отримала розповсюдження нова періодизація розвитку письма, яка включала в себе такі етапи як:

1) етап не-письма (малюнки, які не пов'язані з означаючим умовним зв'язком);

2) етап перед або протописемності, яка використовувала ідеографічний принцип, якій було запропоновано перейменувати у семасіографічний (записуючий значення);

3) етап власне писемності, яка використовує фонографічний (записуючий звук) принцип [2].

При цьому до числа власне писемностей Гельб запропонував відносити не тільки два основних різновиди алфавітного письма – складове та літерне, – але й так зване словесно-складове (логографічно-силабічне) письмо, до якого реально і відносяться всі історично зафіксовані види ієрогліфічних писемностей. Знаки таких писемностей, згідно з Гельбом, вважаються як ті, що означають не ідеї, а слова, у зв'язку з чим вони були названі логограмами (або логографами). Практично у всіх зафіксованих історією ієрогліфічних системах крім логограм існували знаки, які використовувалися для запису частин слова, зазвичай складів, тобто силабограми, а також так звані детермінативи для позначення того, до якої категорії відноситься те чи інше слово [3].

Таким чином Гельб зберіг традиційне розрізнення між писемною фіксацією значення (семасіографією) та писемною фіксацією звучання (фонографією), змінив трактовку ієрогліфіки, наблизив її до алфавітної писемності та віддалив від справжніх ідеограм. У користь такої трактовки малися вагомі аргументи. Основним з них виступала серйозна обставина того, що фактично у всіх відомих логографічних писемностях існувала можливість “ребусного” використання знаків при якому звучання означаючого логограмою слова відділялося від його значення і виступала як самостійна сутність. Поряд з цим, зазначена трактовка Гельба не враховувала існування у сучасних системах писемної комунікації справжніх ідеограм (знаків типу «» або *, які мають свою власну назву, але не мають загальноприйнятого читання та не означають жодне слово) [3].

Вивчення логограм стало важливим вкладом у розвиток письма. Беручи до уваги звучання, а не зображення, вони зробили можливим запис таких мовних одиниць, які було дуже важко замінити малюнками, а саме займенників, прийменників, префіксів та суфіксів. Але у цій системі виникали свої складності. По-перше читач не завжди міг точно сказати для чого застосовувався даний малюнок, чи для позначення того, що він зображував, чи для запису відповідного звучання. По-друге, існувала велика кількість окремих символів у логографічній системі письма, яка могла спричинити двозначність читання. Наприклад, китайська писемність використовує понад декілька тисяч таких знаків. Єгиптяни створили дві спрощені системи письма для репрезентації своїх ієрогліфів – ієратичне і демотичне письмо. Але не дивлячись на всі спроби систематизувати письмо, багато проблем на цьому шляху залишалися не вирішеними.

Значний крок у розвитку писемності було зроблено з видозміною письма таким чином, що воно почало виражати тільки звуки без застосування малюнків або інших зображальних символів. Записані звучання іноді представляли собою склади і у цьому випадку така система письма називалася *силабарій* або силабічний алфавіт.

У значної кількості випадків ці звучання відображали елементарні звуки мови, такі, які слугували для розрізнення складів один від іншого. Застосування алфавітів та силабарій виявилось дуже ефективним, ніж логографічні системи. Число символів у алфавіті набагато менше, отже, вивчити таку систему більш легше. Створення силабарію потребує від 50 до 200 символів, тоді як виникнення алфавіту обмежується двома дюжинами символів, достатньою кількістю для запису всіх слів певної мови. Найкращим прикладом силабічного алфавіту слугує давньоіндійське письмо. У давньоіндійському письмі кожен знак відображав приголосну у сполученні з голосною “а”, тобто для складів типу “па”, “ба”, “та” тощо використовувався конкретний знак. Для того, щоб прочитати іншу голосну або одну приголосну застосовувався той чи інший нарядковий або підрядковий знак. Це найяскравіший приклад силабічного алфавіту, число знаків якого відповідає кількості складів з певною голосною та, як правило, кількість таких знаків не перевищує декількох десятків.

Наступним кроком у розвитку доалфавітної писемності вважається письмо давніх євреїв та фінікійян, де літерами позначалися приголосні, які виражали корені, а чергування між ними голосних, що відображали граматичні форми позначалися діакритичними знаками. У подальшому поступово відокремилися певні засоби позначення голосних. Але шляхи цього розвитку розвивалися у різних системах письма неоднаково. Наприклад, у деяких випадках консонантний характер письма зберігається. У даному випадку йдеться про сучасні арабську та єврейську мови. В цих системах голосні позначаються лише частково, при чому для цього використовуються деякі приголосні літери, додаткові значки над і під рядками. У інших випадках на базі або під впливом консонантного давньоєврейського письма розвиваються системи, які прийнято вважати силабографічними. До таких систем належать індійський деванагарі, який розвинувся у XI-XIII ст. і залишається офіційним державним письмом республіки Індії. Також існують такі силабографічні системи у яких, на відміну від індійського письма, складовий знак розчленовується на елементи, які можна співвіднести з фонемами у складі складу. Саме таке японське письмо “кана”. Третя лінія еволюція консонантного письма – поступове перетворення його у повну фонемографію. Класичним прикладом такого розвитку є грецьке письмо. Греки стали позначати окремими знаками (буквами) як приголосні так і голосні. Таким чином була розроблена система, у якій кожен знак позначає або приголосну, або голосну фонему. Текст записувався пофонемно, так, що послідовність букв відповідала послідовності фонем. Для особливих придихових приголосних були застосовані спеціальні букви. Отже, грецький алфавіт був першим літерно-звуковим алфавітом і у подальшому став моделлю для створення інших алфавітів, зокрема латинського, слов'янського та інших, де літери передавали не просто звуки, а відповідали фонемам. Тому такі алфавіти можна назвати фонематичними.

Виникнення давньогрецької писемної системи на базі давньоєврейської (фінікійської) консонантної силабічної системи знаменувало появу писемності нового структурного типу – алфавітної системи письма. Перехід від давньоєврейської консонантної силабічної системи на послідовну алфавітну систему письма здійснювався у результаті впровадження спеціальних знаків для відтворення голосних, незалежно від їх сполучення з приголосними. Іншими словами, створення

алфавітної писемної системи виявляється можливим з появою у парадигматиці письма особових знаків для голосних фонем поряд з знаками, які позначають приголосні. Таке перетворення парадигматики викликає корінні зміни у синтагматиці письма [4].

Щодо теорій народження алфавіту, то загальноприйнято вважають, що всі алфавіти світу, а також всі відомі нам алфавіти, що існували у давнину, виникли з деякої єдиної системи письма – протосемітської, яка була створена у декількох варіантах сірійсько-палестинському (західносемітському) районі у першій половині II тисячоліття до н.е. Ці варіанти у сукупності часто називають західносемітським письмом. Традиційно вважалося, що створювачі цих варіантів і були винахідниками алфавіту. Ряд дослідників, серед яких Гельб відстоювали ту точку зору, що всі види писемностей мали складовий характер та перший алфавіт був створений давніми греками. Як вже було висвітлено вище, саме Гельб порівнює силабарій і алфавіт, виводить їх загальну фонографічну основу, доводячи тим самим, що алфавіт і силабарій мають однакову природу.

Т.В. Гамкрелідзе розробив нову кваліфікацію походження письма згідно з характером “плану змісту” та виділив два основних типологічних класи: семасіографію або ідеографію та фонографію. Семасіографія або ідеографія характеризує клас письмових систем, у якій знаки виражають не звукову сторону конкретної мови позначаючи окремі слова, склади або звуки, а конкретні поняття і навіть цілі ситуації. Подібні писемні знаки у ідеографічних (семасіографічних) системах пов’язані з певними поняттями, минаючи звукову оболонку слів конкретних мов. Фонографія характеризує клас писемних систем, у яких означаючі знаки співвідносяться не з універсальними понятійними категоріями мови, доступними всім мовним колективам на певному рівні культурного розвитку, а з конкретною звуковою стороною будь-якої мови, означаючими письмовими знаками виступають у таких системах вже не поняття, а конкретні слова, що характеризуються конкретним звуковим оформленням, або мовні одиниці більш низького рівня – окремі склади або звуки. У випадку фонографічних систем знання письмової системи обумовлює попередні знання між письмовим знаком та конкретним звуковим словом певної мови або звуковим сегментом більш низького рівня (склад, звук). У сучасному мовознавстві вважається, що власне писемність представлена фонографічними системами, тоді як ідеографія являє собою деяку предтечу письма у його філогенетичному розвитку. Таким чином, у фонографічних системах писемність вже співвідноситься з мовленням і “планом змісту” таких систем виступає звукова форма мови: певні звукові сегменти (фонетичне слово, склад або окремі звуки) становляться “означаючими” графічних знаків писемної системи. Писемна система, що відноситься до фонографії, з писемними знаками, які виражають певні лексеми конкретної мови, визначається як логографічна, а окремий знак такої системи – логограма. Фонографічна система з писемними знаками, що виражають окремі склади, називається силабографія, а знаки такої системи – силобограмами [4]. Фонографічна система з писемними, що виражають окремі звуки (звукові одиниці) характеризується як алфавітна система або алфавіт. Алфавітна система займає у типології письма найвищу позицію, оскільки, як вже було висвітлено вище, вона найбільш економна у відношенні кількості писемних знаків необхідних і достатніх для повної фіксації звукового мовлення і передачі інформації

на відстані. Першою відомою серед мовознавців суто фонологічною системою письма вважаються західносемітські системи, зокрема фінікійська. Графеми фінікійського письма позначають звукові послідовності типу “будь-який приголосний + будь-який голосний (нульовий голосний)”. Ці графеми вже не мають логографічних функцій, крім цифрових. Письмо такого типу називають консонантним. Першим етапом розвитку фонографії є силабічним або складовим.

Алфавітна система у свою чергу розподіляється на фонологічну і фонетичну. Фонологічна система письма графічно фіксує лише фонемні одиниці мови, не беручи до уваги звукові варіанти фонем. Фонологічне письмо – це штучна запис звукової форми мови у термінах фонологічних (фонемних) одиниць, які застосовуються під час спеціальних лінгвістичних дослідженнях. Фонетична система письма фіксує окремі звукові одиниці (звуки) мови безвідносно до їх фонемного статусу у мовній системі. Історично створені алфавітні системи письма відносяться саме до останнього типу, хоча у них часто спостерігається імпліцитне здійснення фонологічного принципу і фіксація на письмі винятково тих звукових розрізень, які мають функціональне, смислорозрізнявальне значення [4].

У межах вивчення типології мов слід ввести та прокоментувати поняття “парадигматики” та “синтагматики” письма. Парадигматика письма передбачає співвідношення елементів писемності (графічних символів) у системі, їх послідовне (лінійне) розташування по відношенню один до одного. Парадигматика письма – це структура, що визначається власними правилами упорядкування безлічі графічних символів системи та їх представлення у певній лінійній послідовності. Кожна писемність має свою особливу парадигматичну структуру, тобто свій специфічний порядок елементів у системі, свою особливу лінійну послідовність писемних символів. Синтагматика письма – обумовлює співвідношення елементів писемності (графічних символів), що представлені в певній послідовності у тексті, у межах окремих слів, об’єднанні слів або більш крупних одиниць сигматичного плану. Експліцитне розмежування парадигматичного та синтагматичного планів, які було введено у лінгвістику Ф. де Сосюром повинно стати обов’язковим принципом при аналізі писемної системи у загальній теорії письма [4].

Російський історик та лінгвіст І.М. Дьяконов називав західносемітське письмо квазіалфавітним. Вчений вважав, що з протосемітського письма розвинулися дві галузі – південносемітське письмо, також відомо під назвою аравійське, яке збереглося до сучасного часу у амхарському шрифті, прийнятому у Ефіопії, і північносемітське письмо – попередник всіх наступних відомих алфавітів. Північносемітська писемність дала народження двом іншим галузям письма – ханаанейської та арамейської, названими за іменами давніх семітських народів. Ханаанейська галузь включає фінікійське письмо, а також так зване давньоєврейське. З ханаанейської галузі з часом розвилася грецька вітка, яка дала народження всім відомих європейським алфавітам. Арамейська галузь дала початок алфавітам Азії, Близького Сходу і Північної Африки, включаючи арабський, єврейський алфавіти, а також деванагарі – алфавіт сучасної Індії [3].

Від грецького письма беруть свій початок і інші європейські, а також деякі неєвропейські системи фонемографічного письма. Це перш за все латинська мова, ймовірно рунічне письмо германців, слов’янське письмо у двох його різновидах – кирилиці та глаголиці, готське письмо, коптське письмо у Єгипті та інші. Вплив

грецької мови обумовив характер вірменського та грузинського письма, походження яких ще досі остаточно не вивчено сучасним мовознавством.

Римляни переопрацювали грецький алфавіт, створили власне письмо для відображення своєї мови та з часом передали його всім романо-германським народам: французам, іспанцям, португальцям, румунам, німцям, шведам, англійцям, норвежцям, датчанам, тощо. Латинський алфавіт було також прийнято фінами, угорцями, естонцями, латишами, литовцями, албанцями та деякі слов'янські народи: поляки, словаки, словене, хорвати.

Арабським алфавітом писали всі народи, які прийняли магометанство: перси, турки, татари, узбеки, азербайджанці, туркмени. Його також застосовують і деякі кавказькі народи: абхази, дагестанці.

Впродовж століть алфавіти зазнавали певних змін. Наприклад, у латинському письмі було розрізнено "i" та "j", "u" та "v" та добавлено нові окремі літери (різні для різних мов). Найбільш суттєві зміни у сучасних системах письма стосувалися поступовому впровадженню обов'язкового словорозділу, а згодом і розділових знаків, у функціональному розмежуванні прописних та малої літер. Хоча останнє розмежування не існує у деяких сучасних системах, наприклад, у грузинському письмі.

У сучасному світі найширше розповсюдження отримала латиниця, яка має декілька національних варіантів. Вона прийнята у більшості країн Європи (крім Греції, Болгарії та частини Чехії), Америці і Австралії, багатьох країнах Африки (крім Ефіопії і арабських країн) в деяких країнах Азії, зокрема у Туреччині, Індонезії, В'єтнамі. Кирилиця виступає також у ряді національних варіантів, вона прийнята у Болгарії, Монголії, частини Югославії. Арабське письмо, яке також має ряд варіантів, застосовується у всіх арабських країнах Азії і Африки, а також в Ірані, Афганістані та Пакистані. Свої особливі системи письма мають Китай, Японія, Індія, а також Бірма, Таїланд, Шрі-Ланка, Південна Корея, Ізраїль, Ефіопія та деякі інші країни світу.

Перспективним для подальшого дослідження є більш детальне вивчення формування та специфіки саме латинського алфавіту, його основних шляхів розвитку та застосування для відображення французького мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. 2. Єрмоленко Л.Ю. Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові. –К.:Вид-во Вадим Карпенко, 2005. 3. Гельб И. Опыт изучения письма (Основы граматологии). [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.krugosvet.ru 4. Гамкрелідзе Т.В. Алфавитное письмо и древнегрузинская письменность (Типология и происхождение алфавитных систем письма) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.geocities.com.

СИНГАЇВСЬКА Г.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АБСОЛЮТНОЇ ДІСПРИКРЕТНИКОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ В СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Актуальність статті визначається загальною спрямованістю сучасних граматичних досліджень на вивчення проблем функціонування і розвитку окремих елементів мовних систем. Відсутність інтегрального підходу до дослідження

абсолютної дієприкметникової конструкції зумовлює потребу всебічного аналізу її функціонування в сучасній іспанській мові.

Система мови утворюється особливим взаємозв'язком елементів, який складається з послідовності, що виражається термінами можливість і реальність. У цій послідовності міститься відношення потенційного і реалізованого, великої кількості готових до застосування елементів (категорій, значень) і одиничності вибору, який проявляється в певному ситуативному контексті. В остаточному підсумку це послідовність мови як потенційної системи і мовлення як реалізованої, актуалізованої системи [1:201]. Мовною системою передбачена реалізація дієприкметникового звороту як більш досконалої форми, що дозволяє передати висловлення без ускладнення мовлення, за допомогою формально згорнутих засобів.

Дієприкметники в їх синтаксичних функціях були і продовжують залишатися об'єктом зацікавлення і дослідження ряду вчених. У романському мовознавстві функціонуванню дієприкметників у тому чи іншому аспекті присвячені праці І.В. Бонацької, О.К. Васильєвої-Шведе та Г.В. Степанова, Г.С. Кнабе, В.В. Колесникова, М.Ф. Самусенка, М.М. Чілікова, А. Бельо, С. Хілі-і-Гайа, Р. Ленца, Х. Мартина, Х. Рока Понс [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Однак до цього часу неузгоджене питання формалізованого представлення абсолютних дієприкметникових конструкцій, та відсутня їхня класифікація, яка базувалася б на єдиному критерії.

Мета статті полягає у розкритті особливостей абсолютної дієприкметникової конструкції шляхом комплексного вивчення її основних структурних, семантичних та функціональних характеристик у сучасній іспанській мові.

Предмет аналізу становлять структурні і функціональні характеристики абсолютної дієприкметникової конструкції та її компонентів у сучасній іспанській мові.

Об'єктом дослідження є абсолютна дієприкметникова конструкція (Construcciyon absoluta con participio).

Матеріалом дослідження слугували тексти іспаномовної художньої прози.

Визначення граматичної природи абсолютної конструкції належить до тих проблем, які не знайшли однозначного розв'язання в іспаністиці. Типовими ознаками абсолютної конструкції як тема-рематичної структури є: 1) бінарність, 2) номінативність першого компонента та предикативність другого як носія нової (або максимуму) інформації; 3) чіткий порядок послідовності компонентів; 4) семантична основа зв'язку між компонентами, відсутність формальних показників зв'язку [13:40].

Однак не всі зазначені ознаки є універсальними. Так, для абсолютних конструкцій іспанської мови характерним є переважна препозиція предикатного компонента. Бінарність як обов'язкова ознака абсолютних конструкцій, якщо мати на увазі структурну двочленність на матеріалі іспанської мови вступає в протиріччя з наявністю одночленних безособових абсолютних конструкцій типу *anochecido*, а також конструкцій, "суб'єкт" яких не експлікований у складі конструкції, але виражений контекстуальними засобами, хоча на семантичному рівні такі абсолютні конструкції є двоскладовими: *Terminada, fue muy aplaudido* [14:149].

Ряд дослідників (А. Бельо, М. Каро, С. Хілі-і-Гайа, Л. Подадера, Х. Рока Понс) вважають абсолютні конструкції еквівалентом підрядних речень, а все речення в

цілому – складним, і вказують на те, що абсолютні конструкції мають все необхідне для вираження судження, і не вистачає лише особової форми дієслова, щоб бути повноцінним реченням [15:278]. Інші класифікують абсолютну конструкцію як поширений другорядний член простого речення [3:227], М. Секо – як адвербіальну пропозицію переважно зі значенням часу [16:140].

Абсолютний дієприкметниковий зворот складається з дієприкметника й іменника, який він визначає, зі всіма належними до них словами, причому іменник виконує в даному звороті роль логічного суб'єкта дії і не є самостійним членом речення, а дієприкметник слугує в звороті ніби логічним предикатом дії і завжди стоїть перед визначуваним іменником, з яким узгоджується в роді й числі.

Таким зворотам притаманна предикативність, вони виражають одночасність або послідовність дій, модальність присудка в особовій формі зумовлює також модальність неособової форми дієслова, що виступає як "присудок" абсолютного звороту.

Між суб'єктом та предикатом абсолютної дієприкметникової конструкції має місце предикативний зв'язок. Специфіка предикативного характеру відносин всередині абсолютної дієприкметникової конструкції полягає в тому, що дія, яка виражена дієприкметником конструкції, співвіднесена не з суб'єктом-підметом, який разом з присудком визначає структуру двоскладового речення, і не з будь-яким іншим іменем-членом цього речення, а зі своїм власним, особливим суб'єктом, який не є членом головного речення. З огляду на предикативність конструкції, закладена в ній потенційна вищо-часова і модальна співвіднесеність із дійсністю реалізується лише у сполученні з головним реченням.

Е.М. Амадор зазначає, що абсолютна дієприкметникова конструкція має власний підмет і не є складовою частиною головного речення [17:509].

М. Секо відходить від традиційного визначення абсолютних дієприкметникових зворотів як абсолютних конструкцій і називає їх адвербіальними пропозиціями (*proposiciones adverbiales*) [16:170].

На сигніфікативному рівні речення з абсолютною конструкцією являє собою, як зазначалось, поєднання двох (не менше двох) пропозицій. Поліпропозитивна семантична структура таких речень відображає складну денотативну ситуацію, що містить дві події або факти, пов'язані певними логіко-смысловими відношеннями: зумовленості (умови, причини, поступки, мети, наслідковості) та таксисним (одночасності/ неодночасності).

У синтаксичній структурі речення одна з пропозицій оформлюється як основна предикативна одиниця з експліцитним первинно-предикативним зв'язком між суб'єктним і предикатним компонентами (актуальна пропозиція), друга пропозиція виражається абсолютною конструкцією з залежним вторинно-предикативним зв'язком між компонентами (віртуальна пропозиція).

Розгляньмо ряд абсолютних конструкцій, об'єднаних спільністю граматичного значення (вторинно-предикативне відношення ознаки до її носія) і формально-граматичної структури (*V part.+N*): 1) *llegada la noche*; 2) *terminada la guerra*; 3) *llegado el medico*; 4) *cerrados los ojos*.

За прийнятою класифікацією всі вони, згідно з морфологічною належністю предикатного компонента, є дієприкметниковими абсолютними конструкціями. Проте особливості семантики компонентів у кожній з наведених конструкцій

дозволяють говорити про відображення ними різних типових ситуацій: 1) стан навколишнього середовища (природи) і його фазисна реалізація; 2) характеристика процесу за певною фазою його розвитку; 3) дія суб'єкта; 4) квалітативна характеристика невід'ємного атрибута (частина тіла) істоти.

Виділення семантичних груп (1-4) не зв'язане з дієприкметниковим оформленням предикативного компонента. Хоча, безумовно, оформлення предикатного компонента важливе для передачі тих чи інших відтінків значення в межах однієї семантичної групи. Так, видове значення герундія і дієприкметника дозволяє представити предикативну ознаку як дію в її протіканні (герундій) або як закінчену дію, результативний стан (дієприкметник).

В абсолютних дієприкметникових конструкціях реалізується особливий синтаксичний зв'язок – семіпредикативне узгодження. Ад'єктивний компонент конструкції відділений від субстантивного артиклем або присвійним займенником. Семіпредикативне узгодження виникає при приляганні (*Hechas las maletas fuimos a la estaciyn*) і керуванні (*Vi realizados mis planes*). Семіпредикативне значення дієприкметника або дієприкметникової конструкції спільне з обставинним значенням [18:63].

Як правило, в самотійному дієприкметниковому звороті (абсолютній конструкції) дієприкметник знаходиться в препозиції відносно свого “підмета”, за винятком деяких усталених фраз, таких як: *esto dicho* (нарівні з *dicho esto*) або в прислів'ях, наприклад, *comida hecha, comrasna deshecha*.

Якщо у функції “підмета” виступає особовий займенник, то дієприкметник може знаходитись і в постпозиції: *despuys de yo muerto* або *despuys de muerto yo*.

Іноді в абсолютній дієприкметниковій конструкції може бути відсутній “підмет”, але існують непрямі вказівки на суб'єкт відповідного судження. Також “підмет” може бути відсутній у випадку, коли він названий в головному реченні. Наприклад: *Encendiŷ lumbre y encendida fuese hacia su mujer*. Тут з дієприкметником *encendida* не вживається іменник *lumbre* через те, що він мається на увазі.

Як показують наступні приклади, “підметом” в абсолютній дієприкметниковій конструкції може бути ціле речення, що вводиться сполучником *que*: “*Engracia, puesto que nuestra hija ya caso, yo quisiera morir; estoy cansado*” - *confeso don Jesŷs a su mujer* (Espinosa, 48), де “підметом” дієприкметника *puesto* є все речення *que nuestra hija ya caso*. Інші приклади: *Puesto que su casa fue desde el primer momento la mejor de la aldea, las otras fueron arregladas a su imagen y semejanza* (Mbrquez, 13); *Recordy su llegada al pueblo, a caballo, cosa desacostumbrada, puesto que los animales y caballerizas habnan desaparecido para dar paso a los automyviles* (Hurtado, 8).

Абсолютна дієприкметникова конструкція може утворюватись незалежно від характеру дієслова: перехідного, неперехідного, зворотного. Так, в реченні “*ondas las partes, el juez dicto sentencia*”, дієслово *oir* перехідне; в висловлюванні “*cando el telyn, el teatro se vino abajo de aplausos*”, дієслово *caer* неперехідне; а в “*convenidas las dos familias, se fijo la boda*”, дієслово *convenirse* – зворотне [17:509].

Виступаючи звичайно у функції обставини, самотійний дієприкметниковий зворот (абсолютна конструкція з дієприкметником) найчастіше виконує в реченні функцію обставини часу, що передує дії дієслова-присудка: *Concluida la ceremonia, celebraron un banquete los familiares y amigos* (Espinosa, 26).

Часове обставинне значення може підсилюватись за допомогою прислівників або прийменників: *después de, luego, antes de, hasta, apenas, una vez, recién, ya*, які стоять перед дієприкметником. Наприклад: *Apenas terminada la fiesta, apagaron las luces. Después de encendida la lumbre, comenzy a preparar su pobre comida.*

Прислівник *ya* може знаходитись як у препозиції, так і у постпозиції: *Ya puesto el sol asomaron sobre cubierta algunos pasajeros* (Valle-Inclón, 148); *Avanzada ya la noche cuando la fonda quedaba en calma* (Izcaray, 26).

Іноді абсолютна конструкція має допустове значення саме зі сполучниковим реченням *si bien*: *La obra, si bien retocadas algunas escenas, podria representarse con éxito.*

Особливе місце в плані семантичних зв'язків з основною пропозицією займають в системі іспанських абсолютних конструкцій звороти типу *cerrados los ojos* детальному дослідженню яких присвячена робота Бонацької І.В. [2]. У реченнях з подібними зворотами простежується більш тісний, контекстуально зумовлений смисловий зв'язок між залежною та основною пропозиціями. Трансформація в два самостійних речення не дає семантично задовільного результату через те, що виявляється втраченою "сполучувана ланка" між двома пропозиціями: *Castillejo siguiy callando. Los ojos cerrados.* Смисловий зв'язок відновлюється при введенні присвійного детермінанта до підмета речення –трансформа абсолютної конструкції: *Sus ojos estaban cerrados.*

І.В. Бонацька визначає цікаву особливість смислових зв'язків між основною та включеною пропозиціями в реченнях з конструкціями типу *cerrados los ojos*: "замість логічного причинно-наслідкового зв'язку між двома номінаціями подій в цілому, при якому абсолютна конструкція виконує в реченні функцію... обставини часу, причини тощо, включена пропозиція, оформлена конструкцією типу *cerrados los ojos* вступає в двонаправлені відношення якісної характеристики з суб'єктом і предикатом основної пропозиції. ...Включена пропозиція набуває в складі висловлення сигніфікативного статусу ознакового компонента" [2:43].

А. Бельо зазначає, що в деяких абсолютних конструкціях домислюється прийменник *con*, а не "прихований" герундій *estando, siendo, teniendo, llevando*, що є характерним, на думку А. Бельо, для абсолютних конструкцій [8:375].

С. Хілі-і-Гайа кваліфікує абсолютні конструкції даного типу як модальні і зауважує, що точніше було б сказати, що в таких випадках абсолютна конструкція є еквівалентом обставини способу дії з прийменником *con* [9:203].

Абсолютний дієприкметниковий зворот, як правило, стоїть на початку речення, проте коли він має модальне значення, то може стояти і в кінці, і в середині його: "... *Ofelia, la razyn perdida, /cogiendo flores y cantando pasa*". *Se presento, erguida la cabeza, ante el tribunal que habna de juzgarle.*

Цікаве судження стосовно даних конструкцій знаходимо в праці М. Каро "Tratado del participio": "Обставини, що вводяться прийменником *con* набувають іноді самостійного характеру, який відрізняє їх від справжніх обставин, зближуючи з абсолютними конструкціями..." [19:86].

У таких конструкціях, зауважує М. Каро, можливий еліпсис прийменника без порушення граматичності зворота: *Elvira oyy la nueva con los ojos espantados y el corazyn latiündole.* - *Elvira oyy la nueva espantados los ojos y latiündole el corazyn* [19:87].

Х.А. Франч у Х.М. Блекуа акцентують увагу на дескриптивному характері абсолютних зворотів типу *cerrados los ojos* і можливості їх приєднання прислівником [20: 961-962].

Спостерігається також вживання деяких абсолютних конструкцій у функції предикативного означення [21:26; 6:161], обставинного означення [22:98], можливість їх оформлення прийменником *con* [3:275].

І.В. Бонацька відносить звороти типу *cerrados los ojos* до абсолютних конструкцій іспанської мови — двокомпонентних вторинно-предикативних синтаксичних одиниць з тема-рематичними відношеннями між компонентами [2:53] і зауважує, що конструкції такого типу з прийменником *con* займають проміжне положення між абсолютними конструкціями та підрядними синтагмами через те, що характеризуються більш імпліцитним предикативним зв'язком компонентів [2:63].

До абсолютних дієприкметникових зворотів належать своєрідні конструкції: *Participio + que + haber/ser/tener/estar/ver*. Названі дієслова вживаються у відповідних часах і узгоджуються (крім *haber*) з іменником, який визначається дієприкметником і є підметом звороту: *Terminada que tuvo (estuvo, fue) la comida, los convidados se fueron*.

Якщо до конструкції входить дієслово *haber*, то дієприкметник не узгоджується з іменником, який визначає і завжди вживається в формі чоловічого роду однини: *Terminado que hubo la comida, los convidados se fueron. Preparado que haya los equipajes, llamaremos un taxi*.

Е.М. Амадор вважає такі конструкції подібними до часових речень з “*después que*” чи “*luego que*” і тим самим, еквівалентними абсолютним конструкціям типу “*lenda la carta*”, “*compuestos los versos*”,...” [17:509].

М. Молінер також вважає ці конструкції похідними від часових конструкцій і зазначає, що вони є еквівалентними дуже поширеним конструкціям з *cuando, después que* та ін. [23:1469].

Проте наявність у складі абсолютної конструкції свого власного “підмета” не тільки не перешкоджає послабленню в деяких умовах її предикативного значення, але, як свідчать факти, може навіть сприяти десемантизації (граматизації) неособової форми дієслова, бо, виступаючи в цьому випадку елементом зв'язку понять, неособова форма потребує наявності слів, що виражають ці поняття. “Підмет” абсолютного зворота при граматизації неособової форми втрачає свою незалежність, а сам зворот втрачає предикативне значення.

У процесі історичного розвитку мови неособові форми деяких дієслів {*excepto, incluso, durante, mediante, obstante, embargante*} повністю втратили свій зв'язок з абсолютними конструкціями і тепер сприймаються як прислівники та прийменники.

Раніше вони узгоджувались з означуванням іменником, напр.: *Ninguna nación, incluida Italia, habna tenido un poeta lrrico de igual me'rito. Lo que después se hace, mediante los actos exteriores, es...* Зараз ці слова мають незмінну форму: *incluso Italia, mediante los actos exteriores*. Звичайно, така граматизація продовжується і тепер, бо в ряді випадків спостерігається послаблення семантичного значення неособових форм деяких дієслів в абсолютних конструкціях. Такі неособові форми за своїм значенням подібні до службових елементів мови. На сучасному етапі дієприкметник *debido* має тенденцію переходу до прислівникового речення *debido a* зі значенням “внаслідок чого-небудь”, “в результаті”: *La cosecha, debido a la sequina, era muy mala*.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, існують різні погляди щодо кваліфікації абсолютної конструкції як синтаксичної одиниці: 1) абсолютна конструкція співвідноситься з підрядним реченням (проте при цьому підкреслюється її неповнота у зв'язку з відсутністю особової форми дієслова) [8; 9]; 2) абсолютну конструкцію розглядають у системі синтаксичних зворотів (підрядних словосполучень), що ускладнюють граматично просте речення [3; 6]; 3) абсолютну конструкцію виділяють як особливий структурно-семантичний тип синтаксичних одиниць [2]; 4) абсолютна конструкція розглядається як редукована синтаксично відокремлена одиниця, що складається або з дієприкметника або з дієприкметника та одного чи більше прикметників, прислівників, займенників чи іменників, які виконують функцію дієприкметникових комплементів [11:1197]. Очевидно, що питання про синтаксичний статус подібних конструкцій, про визнання їх простими або складними, безумовно повинно ставитися і вирішуватися на підставі єдиних теоретичних принципів. У сучасній лінгвістиці проблема дослідження оціночних значень, їх функцій у висловленні є однією з центральних у контексті взаємодії семантики й прагматики мовних одиниць. Особливий інтерес становить проблема злиття семантичного та прагматичного значень у таких утвореннях, як абсолютні дієприкметникові конструкції, оскільки ці конструкції мають на меті передати не тільки основний зміст повідомлення, а й суб'єктивно-оцінне, емоційне ставлення мовця до предмету думки. До перспективних досліджень у даному напрямку слід віднести вивчення абсолютної дієприкметникової конструкції у прагматичному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Общ. Ред., послесл. и коммент. Л.М.Скределиной. – М.: Прогресс, 1992.
2. Бонацкая И.В. Функционально-семантическая группа вторично-предикативных конструкций испанского языка: Дис.канд.филол.наук: 10.02.05. – К., 1985.
3. Васильева-Шведе О.К., Степанов Г.В. Теоретическая грамматика испанского языка. Синтаксис предложения. – М., 1990.
4. Кнабе Г.С. Самостоятельный причастный оборот во французском и латинском языках: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.05 / Моск. гос. пед. ин-т им. В.П. Потемкина. – М., 1955.
5. Колесников В.В. Причастие и причастный оборот в семантической структуре предложения в современном французском языке: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.05 / Минск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Минск, 1982.
6. Самусенко Н.Ф. Логико-грамматический анализ осложненного предложения с обстоятельственными абсолютными конструкциями в современном испанском языке. – Днепропетровск, 1978.
7. Чиликов М.М. Синтаксическая синонимия в области выражения временных отношений (На материале конструкций с личными и неличными формами испанского глагола): Дис.канд.филол.наук: 10.02.05. – М., 1980.
8. Bello A. Gramática de la lengua castellana. – Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2002.
9. Gili y Gaya S. Curso superior de sintaxis espacola. – La Habana, 1990.
10. Lenz R. La oraciyn y sus partes. – Chile: Nascimento, 1944.
11. Martin J. Las construcciones de participio absoluto y su relevancia para la teoria del caso // Actas del XXXV Simposio Internacional de la Sociedad Espacola de Lingъnstica. – Leon: Universidad de Leon, 2006. Publicaciyn electrynica en: <http://www3unileon.es/dp/dfh/SEL/actas.htm>.
12. Roca Pons J. Introducciyn a la gramбtica. – Barcelona: Teide, 1986.
13. Слюсарева Н.А. Лингвистика речи и лингвистика текста // Аспекты общей и частной лингвистической теории текста. – М., 1982.
14. Alarcos Llorach E. Estudios de gramбtica funcional del espacol. – Madrid: Gredos, 1994.
15. Podadera L.M. Anбlisis gramatical. Curso superior de syntaxix espacola. – Madrid, 1966.
16. Seco M. Gramбtica esencial del espacol. – Madrid: Espasa Calpe, 1989.
17. Martinez Amador E.M. Diccionario gramatical y de dudas del idioma. – Barcelona, 1985.
18. Рылов Ю.А. Способы синтаксической _вяти слов в испанском предложении // Филологические науки. – 1985. – № 4.
19. Caro M. Tratado del participio. – Bogotб: Inst. Caro y Cuervo, 1976.
20. Franch J.A., Blecua J.M. Gramбtica espacola. – Barcelona: Ariel, 1980.
21. Супрун А.В. Грамматика и семантика простого предложения (На материале испанского языка). – М.: Наука, 1977.
22. Литвиненко Л.В. Из истории становления синтаксиса испанского языка. – К.: Вища школа при КГУ, 1981.
23. Moliner M. Diccionario de uso del espacol. – Madrid: Gredos, 1992.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Espinosa M. La fea burguesa. – Madrid: Alfaguara, 1990.
2. Hurtado G.C. Los vencidos. – La Habana: Editorial Arte y Literatura, 1987.
3. Izcaray J. Un muchacho en la Puerta del Sol. – Parhs, 1973.
4. Mбrquez G.G. Cien acos de soledad. – Bogotб: Editorial La Oveja Negra, 1980.
5. Valle-Inclбn R. del. – Sonata de Otodo. Sonata de Invierno. – Madrid: Espasa Calpe, 1994.

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО КОНЦЕПТУ “ПОРТРЕТ”

НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ

Доцільність віднесення концепту “портрет” до групи соціальних лінгвокультурологічних концептів і водночас вивчення семантичних можливостей мовних одиниць, зокрема німецької дієслівної лексики, під час репрезентації ЛКК “портрет” у сучасній німецькій мові, становить **актуальність** цієї статті.

Напрямок лінгвістики ХХІ століття, у якому мову розглядають як культурний код нації, підтверджує тезу про те, що мова не тільки відображає навколишню дійсність, але й конструює специфічну реальність, у межах якої існує людина.

Виходячи з того, що більшу частину інформації про світ людина отримує за допомогою мовного каналу, можна припустити, що вона оперує переважно концептами [1:8], а не конкретними назвами предметів.

Відповідно, **метою** цієї статті є спроба проілюструвати можливості мови при створенні та використанні лінгвокультурологічного концепту (ЛКК) “портрет” на матеріалі німецької дієслівної лексики.

Об’єктом дослідження виступає дієслівна лексика сучасної німецької мови.

Предметом є семантика лінгвокультурологічного концепту “портрет”.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти текстів із німецькомовної художньої літератури, що містять портретну характеристику дійових осіб.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що семантика характеристизації вперше розглядається на матеріалі дієслівної лексики.

Постановка проблеми у її загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими завданнями. До арсеналу засобів мовного вираження лінгвокультурологічного концепту “портрет” можуть бути віднесені дієслова, які об’єднуються на основі інтегрального семантичного компоненту “зовнішність людини” і які запропоновано назвати “портретними”. Інтегральна семантична ознака “зовнішність людини” об’єднує дієслова різних семантичних груп і дозволяє розглядати їх як засіб вираження соціального ЛКК “портрет”.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання такого **снвного завдання**, а саме: встановлення ономасіологічних моделей речення, у яких реалізується семантика характеристизації як основа ЛКК “портрет”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість культурологічного підходу до багатьох галузей мовознавства (зокрема, лексики) продемонстрували вже дослідження австрійської лінгвістичної школи “Wörter und Sachen”, яка виникла на початку ХХ століття. Єдність мови та культури пропагувало й неогумбольдтіанство (Сепір-Уорф, Вайсгербер), яке стверджувало, що мова – це “проміжковий світ” [2:171] між мисленням та дійсністю.

Розглядаючи засоби репрезентації портретності в німецькій мові, під терміном “лінгвокультурологічний концепт” (ЛКК) ми розуміємо культурно зумовлені базові одиниці картини світу, які відображені в мові й мають екзистенціальну значимість як

для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурологічної спільноти в цілому” [3:38].

Спираючись на класифікацію концептів культури [4:12], яку запропонував А.Л. Гуревич (космічні: час, простір, причина, зміна, рух; соціальні: свобода, праця, багатство, власність), та враховуючи, що кількість культурно-специфічних концептів у мові набагато більша, вважаємо за доцільне включити концепт “портрет” до групи соціальних.

ЛКК “портрет” у німецькій мові ми розглядаємо на матеріалі так званих “портретних дієслів” (ПД). Під ПД розуміємо такі, які мають у змістовій структурі семантичний компонент “зовнішність людини”. Зовнішність, або ширше, портрет – це та своєрідна первинна інформація, яка здатна так або інакше характеризувати людину й може розглядатися як результат процесу сприйняття людиною іншої людини – об’єкта в просторі, розрізнення в цілому об’єкті окремих ознак, подальший їх синтез. Необхідність описання портрета людини зумовлена суто прагматичними причинами, зокрема, процесом комунікації. Спілкування людей передбачає насамперед ідентифікацію об’єкта, фіксацію уявлення про учасника комунікативного акту. Дослідження мовної репрезентації ЛКК “портрет” на матеріалі дієслівної лексики цікаве з двох причин: 1) дієслово – ознакова частина мови, яка виражає процесуальну ознаку (на відміну від прикметника); 2) з семантикою дієслова не пов’язували раніше форми репрезентації якісної ознаки, які відносять традиційно до компетенції прикметника.

Враховуючи, що під ЛКК “портрет” ми розуміємо не тільки статичний портрет (описання анатомічних деталей, рис обличчя, особливостей фігури, одягу), але й значною мірою портрет динамічний, то останній складається, на нашу думку з:

- 1) характеристики суб’єктного пересування в просторі (*lahmen, watscheln, hinken, hopsen taumeln*);
- 2) характеристики особливостей мовлення (*lispeln, schwatzen*);
- 3) характеристики фізіологічних проявів людини: дихання, зір, прийом їжі (*pusten, schnaufen; starren, glotzen; schlürfen, schmatzen*);
- 4) характеристики зовнішнього прояву емоційного/фізичного стану людини (*lächeln, geifern, erröten, erblassen*);
- 5) надання людині певної зовнішньої ознаки (*schminken, wellen, pudern, blondieren*).

В основу відбору досліджуваних дієслівних лексем покладено умову – тотожність первинного номінативного компонента її значення одній із змістових формул: *irgendwie gehen; irgendwie atmen, sehen, essen; irgendwie sprechen; sich irgendwie benehmen dank dem Gefühlszustand; sich irgendwelches Merkmal aneignen*. За умовою виконання цієї вимови, первинне номінативне значення ПД виражає ЛКК “портрет” незалежно від контексту, першим виникає у свідомості людини у зв’язку з цим поняттям і передає його найбільш узагальнено в межах певної лінгвокультурної спільноти.

Семантичні критерії лежать і в основі розподілу ПД на умовно статичні та умовно динамічні, тобто ПД стану та ПД дії. Однак складна семантична структура дієслівних лексем, наявність у ній багаточисленних семантичних компонентів ускладнюють віднесення конкретної лексичної одиниці до однієї зі згаданих груп. Проте такий розподіл можливий і щодо ПД. Умовно статичний компонент ми

розуміємо як стан, що характеризує об'єктивну ознаку, постійно властиву для людини, яку розглядаємо поза часовими межами: *schielen, lahmen, hinken, humpeln*.

Динамічний аспект ПД зумовлений модально-часовою характеристикою процесуальної ознаки та виражається двома змістовними формулами: початок змінення ознаки / перехід в інший стан і закінчення розвитку / зміна ознаки, наприклад: *angrauen, erblühen* (метаф.), *aufstrahlen* (метаф.); *ergrauen, abblühen, abstahlen* (метаф.).

Диференційну роль відіграє не тільки інваріантне значення досліджуваних ПД, але й напрямок їх семантики в сферу суб'єкта або об'єкта [5:64]. Серед односпрямованих ПД виділяємо суб'єктні та об'єктні дієслова, у складі двоспрямованих – суб'єктно-об'єктні ПД. У повному обсязі ця семантико-ономасіологічна ситуація має вигляд:

I. Суб'єктні дієслова.

1. ПД поведінки:

- а) ПД мови;
- б) ПД емоційного стану;
- в) ПД фізіологічних проявів людини;

2. ПД суб'єктного пересування.

II. Об'єктні дієслова.

1. ПД каузації зовнішньої ознаки.

III. Суб'єктно-об'єктні дієслова.

1. ПД каузації зовнішньої ознаки (зворотні ПД);

2. ПД суб'єктного пересування (зворотні ПД);

3. ПД фізичного стану (інхотиви).

Виходячи з денотативної семантики ПД та їх суб'єктно-об'єктної спрямованості, можливе об'єднання ПД за умови репрезентації ними ЛКК у три більш загальні групи: ПД поведінки, ПД каузації зовнішньої ознаки та суб'єктивні ПД (людина – носій процесуальної якісної ознаки).

Найбільш численними є за цією класифікацією ПД поведінки, як складові мовної репрезентації ЛКК “портрет”. Природа їх денотата визначає уподібнювальну силу зазначеної групи, а саме – значення “поводити себе певним чином”, яке, відповідно, містить семи суб'єктності й оцінки. Своєрідність лексичного значення ПД поведінки зумовлене складністю онтологічної категорії “поведінка”, яка може розглядатися як самостійний лінгвокультурологічний концепт (назви абстрактних понять, що закріплені в мові, культурна інформація в яких прикріплена до сигніфіката, тобто понятійного ядра). У зміст ЛКК “поведінка” входить сукупність усіх дій, учинків, які здійснює людина, і які безпосередньо стосуються національно-культурних, моральних проблем етносу. Стосовно ПД, “поведінка” – це відношення, стан, які набули зовнішнього вияву, які суб'єктивно сприймається інтелектуальною та моральною свідомістю учасників комунікації. Сема “поводитися ...” є для ПД поведінки під час репрезентації ЛКК “портрет” кваліфікаційною і характеризує всі види поведінки (особливості суб'єктивного пересування, мови, зовнішнього прояву емоційного стану, фізіологічних проявів людини), а також задає в змістовій структурі ПД диференційні семантичні ознаки, наприклад, ознаку способу дії або засобів її досягнення.

Оскільки під час детального дослідження ПД поведінки в межах ЛКК “портрет” було встановлено логічну послідовність “емоційний стан – поведінка – зовнішня ознака” (складова ЛКК “портрет”), слід детальніше розглянути семантику інхоативних ПД емоційного стану. Ця послідовність відображає причинно-наслідковий зв’язок зовнішньої характеристики людини з її емоційним станом.

Спектр портретних характеристик людини, зумовлених її емоційним станом, досить широкий і може складатися із зовнішнього вигляду, виразу обличчя, зміни кольору обличчя, поведінки людини (мовної зокрема). Зазначена лексико-семантична група (ЛСГ) поповнюється за рахунок процесу лексико-семантичної деривації, тобто процесу переосмислення первинних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) й утворення на їх основі вторинних значень. У більшості випадків архісема первинного ЛСВ (значення кольору, фізичних процесів, звуку, фізичного стану людини, пересування в просторі) конкретизується як зовнішня ознака людини, зумовлена її емоційним станом:

- 1) емоційний стан – кольорова ознака (*erblassen, erröten, erbleichen*);
- 2) емоційний стан – поведінка – зовнішня ознака (*geifern, brüllen*).

В останньому випадку логічно говорити про відображення семою “емоційний стан” причинної зумовленості тієї або іншої форми поведінки суб’єкта та його зовнішнього вигляду, тобто портрета в сприйнятті співрозмовника:

sich schämen → *murmeln, stammeln, stottern*;

→ *erröten*

Ärger bekommen → *brüllen, geifern*

→ *erröten, erblassen*.

Розглядаючи можливості використання ПД у межах репрезентації ЛКК “портрет”, слід зазначити, що найважливішим джерелом культурної маркованості є залучення мовних одиниць до певного типу дискурсу, тобто, на думку А. Вежбіцької [5, 81], вона є “осмислені комбінації концептів”.

Роль дискурсу в актуалізації семи портретності в змістовій структурі ПД може бути представлена з урахуванням ідеї про три види якісної характеристики людини, тобто її портрета: лексичної, контекстної та опосередкованої [3:161]. Зазначені види якісної характеристики людини виділені на базі принципово різних логічних основ: лексичної – рівень семантичних властивостей самої номінативної одиниці (в нашому випадку ПД у межах репрезентації ЛКК “портрет”); контекстної – рівень мікро- та макроконтексту при реалізації досліджуваної семи портретності, характеристики суб’єкта через пов’язані з ним предмети, явища (щодо ПД – предмети одягу, взуття, косметики, біжутерії та ін.).

Враховуючи принципово різний потенціал реалізації семантики портретності, властивий цим типам характеристики людини, можна виділити три дискурсивних рівні: I – лексична характеристика, II – контекстуальна, III – опосередкована. Наприклад:

1. *Sie magerte wahrhaftig ab ...* (Mann, 95) - I рівень
2. *Ich sah auf ihre Füße und lächelte zufrieden: sie waren nicht verkrüppelt.* (Bredel, 195) - II рівень

Найбільш повно семантика портретності при використанні ПД реалізується в умовах лексичної та контекстуальної характеристики людини, меншою мірою її реалізує опосередкована якісна характеристика.

Дискурсивні рівні в процесі актуалізації ЛКК “портрет” можуть бути марковані з погляду аспектуальності й виконувати функцію так званих фазисних контекстів. Тут мають на увазі насамперед контекстуальні умови, які сприяють виявленню або підсиленню в номінативній структурі ПД фазисних сем – початок, продовження, закінчення / зникнення стану, процесу, ознаки.

Контекстуальні умови для ПД, які репрезентують ЛКК “портрет”, містять:

- 1) недієслівні елементи дискурсу, які впливають на характер інформації про фазисні маркери процесу, стану, ознаки (лексичні індикатори – обставинні слова, сполучники);
- 2) так звані фігури фазисного контексту, тобто особливі синтаксичні конфігурації частин речення;
- 3) результат мовної реалізації семантики лексичних, морфологічних та синтаксичних одиниць мовної структури, їх взаємодія між собою та екстралінгвістичними компонентами фазисності.

До найбільш поширених контекстів початку або виникнення дії (стану, ознаки) слід віднести контекст раптовості дії, який містить у безпосередньому оточенні лексичні індикатори раптовості, швидкості виникнення стану, процесу, ознаки, наприклад:

1. *Aber plötzlich errötet sie und murmelt nachgiebig: “Nur gut, ...”* (Zweig, 50).
2. *Sie waren zu beherrscht, um sofort loszuplappern.* (Welskop-Heienrich, 94).

Зазначені лексичні індикатори часто використовуються з показниками часу (лексичні індикатори та підрядні речення часу), які підсилюють фазисний заряд у більшості ПД, зокрема, становлення – в інхоативних ПД, каузації – у каузативних ПГ. Наприклад:

1. *“Hund!” – brüllte er auf und seine Stirn färbte sich plötzlich von aufwallendem Blut.* (Welskopf-Henrich, 202).
2. *Mit einem winzigen rosa Quastchen puderte die Rose ... eilig die Nase und Wangen.* (Feuchtwanger, 16).
3. *Manchmal kehrte er um und schlenderte die Straße zurück ...* (Bredel, 56).

У цілому лексичні індикатори часу як елемент дискурсу з ПД конкурують із морфологічними засобами зі значенням початковості (префікси) та семантикою часових форм, причому останні переважають: aufbrüllen, erröten, erblassen; brüllte ... auf, errotete, erblaßte та ін.

Особливий інтерес для портретного фазисного контексту становить такий аспектуальний елемент, як співвіднесеність дій у послідовності, що спрямований водночас на кінець попереднього стану (ознаки) та початок наступного. Діалектичний взаємозв’язок, взаємопроникнення протилежних фазисних характеристик дії (стану, ознаки) є особливо наочним у випадку послідовних дій, пов’язаних між собою звичайністю або обов’язковістю проходження, а також обмеженою варіативністю можливих послідовних дій: зміна положення в просторі, робота органів мовлення, дії на зразок “одягти”, “зняти”. Наприклад:

1. *Grißbühl hatte sich eilig gewaschen, rasiert, angezogen ...* (Feuchtwanger, 198).
2. *Goja sah, wie sich das ovale Gesicht Gayetanas sehr weiß färbte ...* (Feuchtwanger, 133).

Логічним продовженням характеристики фазисних контекстів із ПД є контексти, які репрезентують багаторазову та повторювальну дію (стан, ознаку) за

допомогою лексичних ітеративів “weiter, wieder”, підрядних речень часу зі сполучниками “als, wenn, bis”; словосполучень часової семантики та повторюваної дії (стану, ознаки). Наприклад:

1. ... wir schlendern wieder zu meinem Haustor zurück. (Henrich, 77).
2. ... weiter schleppte sie sich durch die verlassenen Räume ... (Zweig, 22).
3. “Aber welche Kur?” – er stotterte und stammelte immer, wenn er in Aufregung geriet ... (Zweig, 122).
4. So irrt man im Zimmer hin und her, und her und hin, ... bis man die kleine Glashulse findet mit einem Schlafmittel und hinschwankt zu dem Bett. (Zweig, 302).
5. Daß sie aufstampfte, wenn sie etwas ärgerte. (Welskopf-Heinrich, 74).
6. Und der kleine Johann stammelte, indem er mit der Hand nach seiner Wange fuhr. (Mann, 444).

Словосполучення часової семантики, крім того, можуть репрезентувати як початок дії, що характеризує людину:

“Eines Tages schlüpfte der Gast auch wirklich in die Schulstube.” (Zweig, 72), так і тривалу та повторювану дію:

1. Den ganzen Tag hinkle er auf dem Hof umher. (Welskopf-Heinrich, 81).
2. Einen Augenblick taumelte ich. (Welskopf-Heinrich, 111)

Тривалу й повторювану дію підтримують також і деякі фразеологічні елементи фазисного контексту:

1. Mit einem grimmigen Fauchen tappte das Ungetüm Schritt um Schritt heran. (Welskopf-Heinrich, 113).

Ту ж саму функцію у фазисному контексті з ПД можуть виконувати й деякі прислівники: langsam, unterdessen, manchmal, mehrmals; а також кількісні числівники: einmal, drei-viermal та ін.:

1. Langsam schlenderte er in Richtung des Kojotengeklaffs ... (Welskopf- Henrich, 143).
2. Unterdessen taumelten Kiepert und Erztum gegen den Tisch ... (Mann, 151).
3. ... Frau Permaneder murmelte manchmal einen furchtbaren Fluch gegen Moritz Hagenström. (Mann, 451).
4. Sie stammelte drei-oder viermal: “Sie irren sich ...” (Mann, 90).
5. Er schnappte melhrmals und schlich bebend davon. (Mann, 131).

Тривалість дії (стану, ознаки), яка характеризує людину, може бути виражена також обставинними поширювачами локальної семантики:

1. ... er verließ das Katheder, lustwandelte gemächlich durch die Klasse. (Mann, 619).
2. In dem einfachen Mantel und dem runden Hut schlich er sich nach Saragossa (Feuchtwanger, 463).

Функції лексичних індикаторів фазисного контексту, які проілюстровані на прикладі ПД суб'єктного пересування, є релевантними й для решти груп ПД при мовній репрезентації ЛКК “портрет”. Особливістю використання ПД із дієсловами продовження дії (стану, ознаки) є те, що лексичні індикатори уточнюють проміжок часу, протягом якого проходить дія (стан, ознака).

Найбільш характерним фазисним контекстом кінця дії (стану, ознаки) за участю ПД є контекст заперечення й контекст заперечувального імперативу. Роль

заперечення, як засобу відтворення значення кінця дії (стану, ознаки), підтверджують також результати семантичного аналізу. Дефініції деяких одиниць кінця дії (стану, ознаки) побудовані за заперечувальною моделлю “ПД + nicht länger (mehr).” Заперечувальний контекст є провідним контекстуальним засобом вираження кінця дії. Як його різновид виступає контекст заперечувального імператива:

“*Brüllen Sie nicht so!*” *Empört hob Roth die Stimme.* (Steinberg, 133).

Контексту властива велика породжувальна сила. Аналіз контекстів, які містять ПД, дозволяє зробити висновок про існування так званих “сильних мовленнєвих позицій”, що сприяють формуванню та закріпленню за лексичними одиницями семантичних компонентів, не властивих їм іманентно. До таких “сильних мовленнєвих позицій” належать моделі функціонування ПД, які відображають семантичну природу мікросистеми (речення) й характеризують міжслівні лексико-семантичні парадигми. Семантичне узгодження виявляється в підключенні семи “пересування”, “мова” та ін. до семантичної структури значення дієслова, наслідком чого є семантичне зміщення:

1. *Don Rocco keuchte*: “*Da sind wir, da habe ich dich Verräter*” (Mann, 21).

2. “*Fein, fein, Terror muß sein,*” *hatten die jungen Leute ... auf den Straßen gebrüllt.* (Welskopf-Heinrich, 61).

Асоціативні зв’язки є проявом психіки людини, вони проявляються в сполучуваності лексичних одиниць (ПД, зокрема) і мовній системі у вигляді моделей змістового зв’язку між значеннями. Породжувальна сила контексту, з цього погляду, визначає здатність адгерентної ознаки лексичної одиниці функціонувати в ролі експлікатора якісної характеристики людини, яка не властива їй на парадигматичному рівні.

Роль різних типів дискурсу в межах мовної репрезентації ЛКК “портрет” на матеріалі саме дієслівної лексики визначають:

а) можливість актуалізації семантичного компонента “зовнішність” людини за допомогою лексичної, контекстної та опосередкованої характеристики;

б) нерівноцінність видів якісної характеристики щодо обсягу вираження семи “зовнішність” людини;

в) можливість виділення імпресивного й описового контекстів, які марковані з погляду аспектуальності;

г) велика породжувальна сила (завдяки наявності в них так званих “сильних” мовленнєвих позицій).

Таким чином, ЛКК “портрет”, як самостійна лінгвокультурологічна одиниця, має, безумовно, свою лінгвістичну репрезентацію. До особливостей цієї репрезентації слід віднести можливість використання з цією метою дієслівної лексики, зокрема ПД німецької мови. Зазначені ПД можуть бути розподілені на групи за різними критеріями: семантикою, спрямованістю в сферу суб’єкта або об’єкта, аспектуальною ознакою дії.

Окремим аспектом дослідження ЛКК “портрет” на матеріалі німецьких ПД є аналіз ролі дискурсу. Залежно від типу характеристики людини та різниці в потенціалі цих типів щодо реалізації семантики портретності, на матеріалі ПД було виділено три дискурсивні рівні: I – лексична характеристика; II – контекстуальна; III – опосередкована. Встановлено, що I і II рівні є для мовної репрезентації ЛКК “портрет”

провідними. У процесі актуалізації ЛКК “портрет” дискурсивні рівні можуть бути марковані з погляду аспектуальності, виконувати функцію фазисних контекстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маслова В.А.* Лингвокультурология: Учеб. пособ. для студ. вузов. – М.: ИЦ “Академия”, 2001.
2. *Вейсбергер Й.Л.* Язык и филология // Вопросы языкознания. – 1993. – С. 16-19.
3. *Гуревич А.Я.* Человек и культура: Индивидуальность в истории культуры. – М.: ИЦ “Академия”, 1990.
4. *Уфимцева А.А.* Типы словесных знаков. – М.: Прогресс, 1974.
5. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков. – М.: Прогресс, 1971.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Mann Th.* Der Erwählte. – Leipzig: Philipp Reclam Verlag, 1985.
2. *Bredel W.* Das Gastmahl im Dattelgarten. – Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1988.
3. *Zweg St.* Amokläufer. – Wien: Fischer Taschenbuch Verlag, 1990.
4. *Welskopf-Heinrich L.* Über den Missouri. – Berlin: Altberliner Verlag, 1987.
5. *Feuchtwanger L.* Goya. – Rudolfstadt: Greimas Verlag, 1975.

СИНИШИН Р.І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНЕАЛОГІЧНИХ ЗВ’ЯЗКІВ КОРЕЙСЬКОЇ МОВИ

(лексико-семантичний аспект)

Актуальність дослідження. Як відомо, вже понад століття не вщухають дискусії навколо визначення місця корейської мови у генеалогічній класифікації мов світу. Висловлювані раніше численні гіпотези (алтайська, індоєвропейська, дравідійська та ін.), кожна з яких має свою більш або менш вагому аргументацію, можуть бути витлумачені з залученням “ностратичної” теорії з одного боку й теорії субстрату (ширше – гетерогенності мови) з другого. Визнання алтайського компоненту корейської мови основним її шаром (праці Є.Д.Поливанова, Г. Рамстедта, С.А. Старостіна та ін. [1-5]) не суперечить наявності паралелей корейської мови з уральськими, дравідійськими, індоєвропейськими та картвельськими мовами (пор. комплексний підхід М.О. Сиром’ятникова [6]). Потребують спеціальної уваги численні корейсько-нівхські паралелі як у лексиці, так і у граматиці. Виявлені Ю.Л. Мосенкісом зближення корейської мови з шумерською й австроазійськими варто витлумачити як свідчення широких євразійських зв’язків корейської, причому в першому випадку може йтися передусім про алтайський компонент мови шумерів (що наявний, за Ю.Л. Мосенкісом, поряд із картвельським компонентом), тоді як у другому – очевидно, про субстратні мови Південно-Східної Азії (пор. гіпотезу І.М. Дьяконова щодо австроазійської належності шумерської мови). Виявлено нові паралелі корейської з чукотсько-камчатськими та енісейськими, що потребують дальшої інтерпретації.

Мета дослідження – окреслити систему сучасних лінгвістичних відомостей про генеалогічну ідентифікацію корейської мови, її спорідненість як усередині алтайської мовної родини, так і за її межами.

Об’єкт дослідження – корейська мова і сусідні з нею та гіпотетично споріднені мови.

Предмет дослідження – мовні факти, що свідчать про спорідненість корейської мови з іншими.

Матеріал – лексика корейської, японської, нівхської та інших мов.

Наукова новизна. Уперше систематизовано найважливіші результати здійснених донині досліджень, стосовних до проблеми визначення спорідненості корейської мови та її місця в генеалогічній класифікації мов.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок із науковими завданнями. Загальною проблемою дослідження виступає проблема місця корейської мови серед мов світу, що передбачає аналіз спорідненості цієї мови з мовами, належними до різних родин, та окремими “генетично ізольованими” мовами.

Постановка завдання. Завданням пропонованого дослідження виступає вивчення масиву теоретичних ідей і лексичних свідчень на користь генеалогічних зв'язків корейської мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у досліджуваній галузі опубліковано праці Ю.О.Бойка (середньовічні японсько-корейські міжмовні відносини), Кан Ден Сіка (лексичний склад сучасної корейської мови), Ю.Л. Мосенкіса, Д.І. Переверзева (окремі аспекти проблеми походження корейської мови) й автора цих рядків [7-16]. Детальніше про праці, присвячені досліджуваній проблемі, йдеться нижче в тексті статті.

Наукові результати. Здійснено аналітичний огляд публікацій, присвячених походженню й генеалогічному визначенню корейської мови.

Як відомо, окремі відомості щодо мовної спорідненості та генеалогічних об'єднань мов накопичувалися протягом тривалого часу, але порівняльно-історичне мовознавство як окрема галузь лінгвістики, котре дозволило науково вивчати міжмовні генетичні зв'язки, виникло тільки у 1810-х роках. Протягом XIX століття значна кількість мов світу була розподілена за мовними групами й більшими генеалогічними одиницями – родинами, внаслідок чого близько 5 тисяч мов світу були розподілені приблизно на 200 мовних родин. У XX столітті вивчення генеалогічних мовних об'єднань стало на новий щабель, і мовні родини шляхом вивчення спорідненості між ними стали об'єднувати в надродини (макросім'ї), котрих нині постулюють близько 10. Протягом XX століття остаточно стало ясно, що всі мови світу тією або іншою мірою споріднені між собою і походять із єдиного джерела – спільної прамови перших людей сучасного виду (*Homo sapiens*), яка існувала близько 100 тисяч років тому. Неспоріднених мов не існує, і проблема дослідження мовної спорідненості полягає передусім у вивченні міри спорідненості мов між собою.

У середині XX століття американський мовознавець М. Сводеш запропонував гіпотетичний метод кількісної оцінки спорідненості двох мов (лексикостатистика) і часу, що пройшов від розгалуження цих мов (глотохронологія). Шляхом дослідження засвідчених фактів мовних змін на матеріалі різних родин він дійшов висновку, що у 200-слівному списку “основної (базисної) лексики” (найважливіших і найстійкіших слів мови) протягом тисячоліття зберігається 90 %, що при порівнянні двох мов дає 81 % спільних слів, а у вужчому 100-слівному списку кількість спільних слів досягає 86 %. Запропонована модель подібна до моделі опису радіоактивного розпаду атомів. Робилися спроби вдосконалити її (С.Є. Яхонтов, С.А. Старостін). У лексикостатистичній частині ця модель видається достовірнішою, ніж у глотохронологічній.

До “базисної лексики” (“основного словникового фонду”) відносять назви родинних стосунків, найважливіших реалій природи, деяких рослин і тварин, числівники від 1 до 10, особові, питальні та вказівні займенники тощо.

Незважаючи на активні порівняльно-історичні дослідження, на межі XX і XXI століть залишається низка мов, котрі називають “генетично ізольованими”, оскільки їхні зв’язки з іншими залишаються дуже дискусійними. До таких мов належить і корейська, а також японська, айну, деякі палеосибірські (нівхська, кетська з близькоспорідненими, юкагирська), баскська, давні мови Європи (етруська з близькоспорідненими – ретійською і лемноською) й Азії (шумерська, еламська, хурритська й урартська, хаттська) тощо.

Наявність численних гіпотез щодо родинних зв’язків вищеперелічених “генетично ізольованих” мов (із більш або менш вагомою аргументацією на користь кожної з таких гіпотез) свідчить, мабуть, передусім про гетерогенність принаймні деяких із цих мов, тобто наявність у їхньому складі різнорідних компонентів (пор. обстоювану К.К. Уленбеком, М.С. Трубецьким, Б.В. Горнунгом та ін. гіпотезу складання праіндоєвропейської мови з двох компонентів – кавказького типу і урало-алтайського типу). Так, наприклад, для шумерської мови припускають алтайський і кавказький компоненти (Ф. Гоммель, О. Сулейменов, С.Х. Чагдуров та ін.), для хурритської, урартської й хаттської – кавказький і індоєвропейський компоненти (Г.Б. Джаукян, І.М. Дьяконов, С.А. Старостін, В.В. Іванов), для баскської – кавказький і “хамітський” (берберо-лівійський) компоненти (Г. Шухардт, А. Тромбетті та ін.).

Проблема походження корейської мови нерозривно пов’язана з проблемою корейського етногенезу. “Етногенез корейського народу – проблема заплутана й остаточно не з’ясована, але деякі її аспекти вважаються незаперечними. Серед таких усталених концепцій переважає думка, що в формуванні корейського етносу брали участь три групи племен: палеоазійська, алтайська та аустронезійська, серед яких першість належала протоалтайцям. Вважається, що кілька тисяч років тому протоалтайські племена прийшли до Південної Маньчжурії та Кореї з району Алтаю й Центральноазійської рівнини. На нових землях вони потіснили й асимілювали місцеві племена палеоазійців (предків сучасних ескімосів) і вступили в контакт з аустронезійцями, які в той час населяли Південну Корею та південь Японського архіпелагу (народи ідзумо-кудзо, хаято-кумасо та ін.). Саме із суміші цих трьох етнічних субстратів із вкрапленнями китайців, японців і мохе склався, а на рубежі IX–X ст. остаточно сформувався та самовизначився середньовічний корейський етнос... Синкретичним є походження надзвичайно своєрідної корейської мови... В ранньому середньовіччі на півострові панували чотири основних діалекти: когурьо (північ), махан (південний захід), чінхан (південний схід) та пьонхан (південь). Усі вони дуже різнилися між собою...” [17:90].

М.М. Поппе у книжці “О родственных отношениях чувашского и тюркско-татарских языков” (Чебоксари, 1925) і в низці інших публікацій 1920-х рр. слідом за Г.В. Рамstedтом і Б.Я. Владимирцовим заклав основи порівняльно-історичного дослідження алтайської родини мов, причому японську він не вважав достовірно належною до алтайських. У 1927 р. Є.Д.Поливанов високо оцінив заслуги Г.В. Рамstedта, Б.Я. Владимирцова і М.М. Поппе в галузі становлення порівняльної граматики алтайських мов як наукової дисципліни (поряд із тим М.М. Поппе в ті ж

роки не раз прославляв “нове вчення про мову” М.Я. Марра і відкидав усяку мовну спорідненість) [18:198]. Пізніше, після Другої світової війни, М.М. Поппе створив порівняльну граматику монгольських мов і порівняльну граматику алтайських мов. “До М. Поппе алтайськими реконструкціями займалися Г. Рамстедт та ін., але М. Поппе дав нову і значно більше розроблену реконструкцію, що дістала світове визнання. Нині ці реконструкції переглянуті С.А. Старостіним, однак вони становили необхідний етап розвитку алтаїстики...” [18:200].

Л.Р. Концевич визначає корейську як “ізольовану мову, генетичні зв’язки котрої встановлюються лише гіпотетично... З різних гіпотез генетичної спорідненості корейської мови найпоширеніша так звана алтайська, прихильники якої, спираючись на фонетичні відповідності, структурну схожість та етимологічні свідчення..., або відносять корейську мову (іноді разом із японською мовою) до тунгусо-маньчжурської гілки, або визначають як особливу гілку, що виділилася раніше за інші – близько 3-го тис. до н. е.” [19:240].

А. Тромбетті відносить корейську та японську до урало-алтайських, тоді як нівхську та айнську (про зв’язки яких із корейською йтиметься нижче) до “палеоазіатсько-американських” [20] (карта, вкладена в книгу).

Корейську мову протягом її генеалогічного вивчення порівняльно-історичним методом порівнювали з алтайськими (тюркськими, монгольськими та тунгусо-маньчжурськими), вважаючи особливо близькою до тунгусо-маньчжурських, також із японською, айнською, чукотсько-камчатськими, австроазійськими, дравідійськими, індоевропейськими тощо.

Цілком очевидно, що деякі з перелічених гіпотетичних зв’язків не виключають одне одного: будучи спорідненою з якимсь мовним об’єднанням, корейська мова виявляється віддаленіше спорідненою через нього й з іншими.

За найпоширенішою нині гіпотезою, корейська мова разом із тюркськими, монгольськими, тунгусо-маньчжурськими та японською мовами належить до алтайської родини на правах окремої групи (в алтайській родині, таким чином, виділяється 5 груп). Наявність у корейській мові алтайського шару як головного (йдеться про автотонну лексику корейської мови – китайські запозичення, якими би численними вони не були, не беруться до уваги) не викликає жодного сумніву і виявляється на всіх рівнях мови починаючи з основної (базисної) лексики.

Увагу привертають і давні культурні терміни. Винятково важливо, що корейське позначення селища *pŏl* “village, plain” споріднене з маньчжурським *falga*, монгольським *ail*, тюркським *al* у межах фонетичного закону $p > f > h > \emptyset$ [21:18-19] і зрештою зводиться до праностратичної форми (див. дослідження В.М.Ілліч-Світича). Пор. іще кор. *palam* “wall” [21:107]. Хо Мін Сон наводить низку інших корейсько-алтайських паралелей, серед них середньокорейське *mŏl* “вода” – маньчжурське *tu-ke* “вода”, евенкійське *tu* “вода” – монгольське *mören* “річка” [21:20]. Дуже цінними є граматичні паралелі, як-от позначення особи: корейськ. *-chi*, маньчжурськ. *-ci*, монгольськ. *-chi*, тюркськ. *-ci* в контексті інших суфіксальних паралелей [21:21].

Однак уже, напевно, всім дослідникам походження корейської мови та її місця в генеалогічній класифікації стало очевидно, що алтайський шар у ній не є єдиним.

Методологічно показовим щодо вивчення різношаровості корейської мови є дослідження генези територіально й генетично близької японської мови, котру пов'язували не тільки з алтайськими, а й з індоєвропейськими, уральськими (фінно-угорськими), австронезійськими (малайсько-полінезійськими), айну та іншими мовами. Нині визнано, що основним шаром японської мови також є алтайський (але він, мабуть, дещо менш потужний, ніж у корейській), а другим за вагою виступає австронезійський компонент, що відіграє роль водночас і нижнього, і бокового шару (субстрату й адстрату): австронезійці мешкали в Японії і до японців, і поряд із ними. Мова айну скоріше за все є раннім відгалуженням австронезійських мов (дослідження Ю.Л. Мосенкіса). Поряд із тим на території Японії у давнину не виключена наявність інших мовних компонентів, наприклад, палеосибірських (варто нагадати, що легендарне доайнське населення острова – *коропоккуру* – іноді гіпотетично ототожнюють із ескімосами). Мова амурських нівхів (що виявляє деякі зв'язки з корейською і японською), як показав М. Сводеш, основною лексикою близька до айнської, і не виключено, що вона також виявиться дуже раннім відгалуженням австронезійських мов (із алтайським компонентом – див. дослідження Є.А. Крейновича, В.З. Панфілова про нівхсько-тюркські генеалогічні або контактні зв'язки). На сьогодні основними працями, присвяченими генезі японської мови, є дослідження Є.Д. Поливанова (японсько-алтайські і японсько-австронезійські паралелі), М.О. Сиром'ятникова (демонстрація широких зв'язків японської мови – з алтайськими, уральськими, індоєвропейськими, австронезійськими), Мураяма Сітіро (японсько-австронезійські паралелі), С.А. Старостіна (входження японської мови до алтайської родини поряд із недооцінкою австронезійського субстрату). Відмінності корейської мови від японської (за наявності численних спільних елементів лексики і граматики) і у словниковому складі, і у складовій структурі пояснюються відмінністю субстратів, причому японська мова зазнала, очевидно, більшого субстратного впливу (впливів), ніж корейська.

Серед корейсько-японських паралелей: кор. *path*, яп. *patake* “поле”, кор. *pjəl*, яп. *posi* “зірка”, кор. *kə* < *kəj*, яп. *kani* “краб” (праавстрон. **ikan* “риба”. – Авт.), кор. *kal*, яп. *kasi* “дуб”, кор. *talk* < *tōlk* “курка”, яп. *tori* “птаха”, кор. *tal* < *tōl*, яп. *tuki* “Місяць”, кор. *cip*, яп. *jipē* “будинок”, середньокор. *palōl*, давньоаяп. *wata* “море”, кор. *kul*, яп. *kaki* “oyster” [21:31-33]. Численні паралелі є між мовою Когурьо (Kokwulye) і давньоаяпонською [21:35]. Примітна паралель давньокор. *sima* “high, soaring” – давньоаяп. *sema* [21:43], пор. корейсько-японську назву острова *som* / *shima* й догрецьке *samos* “висота”, воно ж у назві острова Самос.

Ще одна цікава корейсько-японська паралель стосується давньої соціальної термінології. Вважають, що в корейських міфах про предка роду Кім “ієрогліфом “кім/ким” спершу передавалося корейське слово “старійшина”, “жрець” і лише потім прізвище правителів Сілла” [22:288]. Пор. японське *kim* у гімні на честь імператора (“цар”).

Винятково корисним для вивчення корейського лінгвогенезу було б вирішення проблеми походження айнів та їхньої мови (припускають індоєвропейські, австралійські й австронезійські зв'язки, однак перші дві гіпотези здаються менш аргументованими, ніж третя).

Кількість корейсько-айнських паралелей виявилася більшою, ніж можна було чекати. Виявлено: корейське *ip* “рот” – айну *ipe* “їсти”, корейське *nin* “око” – айну

nukar “бачити”, корейське *han* “1” (*h-* < *s-* з монгольськими й тунгусоманьчжурськими паралелями цього числівника) – айну *sine* “1”, корейське *serop-ta* “новий” – айну *asir* “новий”, можливо, також корейське *kōm-da* “чорний” – айну *kunne* “чорний”, корейське *pi* “дощ” – айну *apto* “дощ”, корейське *sō-da* “стояти” – айну *as* “стояти”, корейське *pami* “дерево” – айну *ni* “дерево” (з точною праавстронезійською відповідністю). Питання про співвідношення серед корейсько-айнських паралелей генетичних з одного боку і контактних з другого залишається відкритим.

Низка корейсько-айнських паралелей розглянута у спеціальній монографії про походження корейської мови [23:468]. Серед них найцікавіші (хоч і сумнівні): корейське *saram* “людина” – айну *sisam*, *samo* “чужоземець”, корейське *anun* “людина не звідси” – айну *ʼayuni* “людина”, корейське *kjōre* “співвітчизник” – айну *kuru* “людина” [23:347, 349]. Явище зникнення початкового *n-* в айну (*nimak*, *imak* “зуб” [23:339]) можна порівняти з аналогічним явищем корейської мови.

Досить цікавою є група слів, що наявні тільки в корейській і японській мовах (“змія”) або в корейській, японській та айнській (“ведмідь”, “острів”). Ці слова, очевидно, відображають архаїчний східноазійський мовний ландшафт (деякі з них виявляють паралелі з фінно-угорськими).

При порівнянні нівхської мови (яку традиційно відносять до генетично ізольованих палеоазійських мов) та корейської у межі стослівного списку М. Сводеша потрапляють 8 слів, серед яких: корейське *ke* “собака” – нівхське *к_оан*, корейське *nin* “око” – нівхське *нях_о*, корейське *ppul* “ріг” – нівхське *мурки*, корейське *kan* “ріка” – нівхське *кылдь*, корейське *he* “сонце” – нівхське *хен_о*, корейське *hjo* “язик” – нівхське *hilx*, корейське *i* (*ni*) “зуб” – нівхське *н_оyh_оc*, корейське *ttattyt-hada* “теплий” – нівхське *тыкть*, із чого в межах 35-слівного списку 6 слів (“собака”, “око”, “ріг”, “сонце”, “язик”, “зуб”), а в межах 65-слівного списку 2 слова (“ріка, теплий”). Незважаючи на вищий відсоток збігів у межах 35-слівного списку, ніж у 65-слівного, загальна кількість збігів менше 10 відсотків. Таким чином, згідно з методикою М. Сводеша, можна стверджувати, що ці збіги не можуть свідчити про спорідненість корейської та нівхської мов, і є, можливо, результатами тісних контактів у минулому (як відомо, нівхи проживають на острові Сахалін та в низов’ях р. Амур).

До цікавих паралелей культурних термінів слід віднести нівхське *taf* (східносахалінський діалект), *tyf* (амурський діалект) “будинок” – корейське *chip* “будинок” (при наявності деяких фонетичних і морфологічних корейсько-нівхських паралелей: чергування *l/r – t* у корейській – *r – t – d* у нівхській; дієслівні форми на *-ta / -da* у корейській – найпоширеніші дієслівні форми на *-t’ / -d’* у нівхській).

На наш погляд, кожна гіпотеза щодо походження й генеалогічного визначення корейської мови потребує якнайретельнішого генеалогічного вивчення, і жодна з таких гіпотез не може бути апіорно відкинута як застаріла або безпідставна. Віднесення корейської мови до алтайської родини зовсім не означає ігнорування зв’язків цієї мови з мовами інших родин, оскільки мови алтайської родини тому й відрізняються між собою, що протягом тривалого часу взаємодіяли (передусім субстратно) з різноманітними неалтайськими мовами (про теорію субстрату див. праці В.І. Абаєва, О.Б. Ткаченка, Ю.Л. Мосенкіса та ін.). Основний (алтайський) компонент корейської мови міг зазнавати впливів попереднього й сусіднього населення (субстрату й адстрату) і до приходу алтайців на Корейський півострів, і на самому півострові.

Не до кінця ще вивчені давні мовно-культурні контакти Східної Азії з більш західними регіонами (взаємодія індоєвропейського і близькосхідного світу) з давньокитайським, індоіранського світу через Сибір із Японією тощо, припущуваний індоєвропеїдний компонент населення давнього Китаю та Кореї) – очевидно, часе в цьому ключі треба вивчати вражаючі паралелі культурних термінів корейської мови з індоєвропейськими, кавказькими та близькосхідними.

Поряд із алтайською гіпотезою, згідно з якою корейську мову разом із японською споріднюють із тюркськими, монгольськими та тунгусо-маньчжурськими, існують іще менш популярні океанійська і дравідійська гіпотези – про спорідненість двох названих мов відповідно з австронезійськими (малайсько-полінезійськими) і дравідійськими [21:11]. Зазначені гіпотези досить давні [24-26]. Є версія, згідно з якою в корейській і японській мовах поряд із алтайським і австронезійським шарами є дравідійський шар, причому ранній дзьомон пов'язується з австронезійцями, пізніше постулюється тамільська міграція, а культура яйой співвідноситься з алтайцями [21:27-28].

Серед паралелей корейської мови (ранні форми) з дравідійськими – кор. **əraha* “король” – драв. *eraja* “король, пан”, кор. *kolani* “deer, elk” – драв. *kuran* “hog deer”, кор. *kolym* “pus” – драв. *kollum* “pus”, кор. *kuŋtuŋi* “buttock” – драв. *kunti* “buttock”, кор. *mancani* “big boat” – драв. *manci* “cargo boat”, кор. *molo* “mountain” – драв. *mala-* “mountain, forest”, кор. *psi* “seed” – драв. *bici* “seed”, кор. *pəjam* “snake” – драв. *pampi* “snake”, кор. *pəl* “bee” – драв. *pera* “bee”, кор. *tōl* “moon” драв. *til* “moon” тощо [21:28-29] за [27].

Підкреслюють, що коли японсько-австронезійських паралелей багато, і більшість із них не мають відповідників у корейській, то австронезійсько-корейських кореспонденцій дуже мало: кор. *pata* “море” – давньојп. *wata* “океан” – праавстр. **vat'a* “океан” (із наведеними вище ширшими паралелями. – Авт.); кор. *pul* “вогонь” – давньојп. *fu* “вогонь” – праавстр. **apu* “вогонь” (ширше – давньогрецьк. *pyr*, нім. *Feuer*, англ. *fire* з індоєвроп. *peu-er-*. – Авт.); кор. *pakuli*, середньокор. *pakuloi* “кошик” – давньојп. *fako* “коробка” – правстр. *pakuli* “кошик” (ширше – англ. *pack, basket*. – Авт.) [21:27].

При порівнянні корейської з сучасними австронезійськими мовами (тагальською та індонезійською) були отримані такі результати:

- корейська та тагальська – 5 збігів, а саме: корейське *pal* “нога” – тагальське *paá*, корейське *al-da* “знати” – тагальське *alám*, корейське *pulk-ta* “червоний” – тагальське *pulá*, корейське *kkori* “хвіст” – тагальське *ekor*, корейське *i* “цей” – тагальське *ini*, з чого в межах 35-слівного списку 2 (“хвіст”, “цей”), а в межах 65-слівного 3 слова (“нога”, “знати”, “червоний”);

- корейська та індонезійська – 4 збіги у межах стослівного списку (корейське *pe* “живіт” – індонезійське *perut*, корейське *ttang* “земля” – індонезійське *tahan*, корейське *jōmthong* “серце” – індонезійське *djantung*, корейське *man-* “багато” – індонезійське *banjak*), серед яких жодне слово не входить в 35-слівний “стійкий” список, а межах 65-слівного списку 2 (“живіт”, “земля”, “серце”, “багато”).

Висновки та подальші перспективи досліджень. Загалом, як показують сучасні студії, варто поглиблено досліджувати зв'язки корейської мови з японською та рюкюською, іншими алтайськими (тунгусо-маньчжурськими, монгольськими, тюркськими), алтайським компонентом шумерської мови, айнською (як вірогідним

раннім відгалуженням австронезійських мов), австронезійськими, нівхською (можливо, спорідненою з айнською – М. Сводеш, австронезійськими, алтайськими – В.З. Панфілов), індоєвропейськими (при наявності індоєвропейських паралелей айнської – Р. Наерт – та японської – С. Младенов – мов), дравідійськими й картвельськими (в межах “ностратичної надродини” або поза цими межами), австроазійськими, чукотсько-камчатськими та іншими палеоазійськими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поливанов Е.Д. К вопросу о родственных отношениях корейского и “алтайских” языков // Известия Академии наук СССР. – 1927. – Серия VI. – № XXI. – Вып. 15-17. – С. 1195-1204.
2. Ramstedt G.J. Studies in Korean Etymology. Pt. 1 // Mèmoires de la Société Finno-Ougrienne. – Helsinki 1949. – Vol. 95.
3. Ramstedt G.J. Studies in Korean Etymology. Pt.2 / Edited by P. Aalto. – Helsinki, 1953.
4. Ramstedt G.J., Aalto P. Additional Korean Etymologies // Journal de Societe Finno-Ougrienne. – 1953-1954. – Vol. 53. – № 3.
5. Старостин С.А. Алтайская проблема и происхождение японского языка. – М., 1991.
6. Сыромятников Н.А. Древнеяпонский язык. – М., 1972.
7. Бойко Ю.О. Лексичні відповідності між корейською мовою королівства Когурьо та давньо японською мовою в контексті корейсько-японських мовних контактів V-X ст. // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: Вид. дім Д. Бурого, 2005. – Вип. 18. – Кн. 1. – С. 41-45.
8. Кан Ден Сик. Об особенностях лексического состава современного корейского языка // Сучасний стан та перспективи науково-культурного обміну між Україною та Кореєю: Збірник статей. – К.: Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2002. – С. 34-49 (рос. і кор. мовами).
9. Мосенкіс Ю.Л. Від трипільської України до Корейського півострова: стародавні мовні паралелі // Мова та історія. – К., 2004. – Вип. 69. – С. 120-126.
10. Синишин Р.І., Мосенкіс Ю.Л. Проблема походження корейської мови. – К.: Науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування, 2002. – 60 с.
11. Мосенкіс Ю.Л., Синишин Р.І. Використання відомостей про походження корейської мови у навчальному процесі // Вісник Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка: Східні мови та літератури. – К.: Вид.-полігр. центр “Київський університет”, 2003. – Вип. 7. – С. 20-24.
12. Мосенкіс Ю.Л., Синишин Р.І. Мовна карта Східної Азії і проблема генетичних зв'язків корейської мови // Мова і культура. – К., 2003. – Вип. 5. – Т. III. – Ч. 2. – С. 46-51.
13. Мосенкіс Ю.Л., Синишин Р.І. Проблема походження давнього етноніма корейців у євразійському мовно-культурному контексті // Мова та історія. – К., 2002. – Вип. 60. – С. 30-34.
14. Мосенкіс Ю.Л., Синишин Р.І., Переверзев Д.І. Українська і корейська мови в євразійському просторі // Мова та історія. – К., 2007. – Вип. 92. – С. 220-222.
15. Переверзев Д.І. Дослідження генеалогічних зв'язків корейської мови в українській корейстиці // Мова та історія. – К., 2007. – Вип. 92. – С. 139-141.
16. Синишин Р.І. Дискусійні аспекти проблеми генетичних зв'язків корейської мови (про концепцію південнокорейського лінгвіста Со Чон Пома) // Мова та історія. – К., 2002. – Вип. 60. – С. 49-50.
17. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. – К.: Либідь, 2002. – 734 с.
18. Алпатов В.М. Памяти Николая (Николая Николаевича) Поппе // Восток. – 1992. – № 1. – С. 197-200.
19. Концевич Л.Р. Корейский язык // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
20. Trombetti A. Elementi di glottologia. – Bologna, 1923.
21. Ho-min Sohn. The Korean Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 445 pp.
22. Концевич Л.Р. Ким Альджи // Мифологический словарь. – М., 1991.
23. Sŏ Chŏng Pŏm. Urimare Ppuri. – Seoul, 1989.
24. Hulbert H.B. A comparative grammar of the Korean language and the Dravidian languages of India. – Seoul, 1905.
25. Koppelman Dr. Die Verwandtschaft des Koreanischen und der Ainu-Sprache mit den indogermanischen Sprachen // Anthropos. – 1928. – Bd. XXIII. – H. 1, 2.
26. Eckardt, A. Koreanisch und Indogermanisch: Untersuchungen über die Zugehörigkeit des Koreanischen zur indogermanischen Sprach-familie. – Heidelberg, 1966. – 240 p.
27. Clippinger M.E. Korean and Dravidian: Lexical evidence for an old theory // Korean Studies. – 1984. – Vol. 8. – P. 1-57.
28. An Binghao. Some Problems in the Reconstruction of Old Korean // Korean Studies. 1991. – Vol. 15. – P. 99-112.
29. Blazek V. Some Notes about New Korean Etymologies of G.J. Ramstedt // Archiv Orientalni. – 1987. – Vol. 55. – Pt. 2. – P. 156-161.
30. Caulins A. Concerning the Origin of Certain Features of Korean Language and Culture // Koreanische Studien. – 1979. – Vol. 4. – Pt. 3. – P. 1-36.
31. Chew J.J. The Pre-history of the Japanese Language in the Light of Evidence from the Structure of Japanese and Korean // Asian Perspectives. – 1978. – Vol. 18. – P. 190-200.
32. Hattori, Shiro. The Vowel System of Old Japanese and Its Vowel Harmony in Relation to Those of Korean and the Altaic Languages // Melanges a C. Haguenauer: Etudes Japonaise. – 1980. – Vol. 30.
33. Hattori, Shiro. Vowel Harmonies of the Altaic Languages, Korean, and Japanese // Acta Orientalia Hungarica. – 1982. – Vol. 36. – Pp. 207-214.
34. Itabashi, Yo. The Origins of the Japanese Genitive Case Suffix n/no/na/nga and the Old Korean Genitive Case Suffix *i in Comparison with Manchu-Tungus, Mongolian, and Old Turkic // Central Asiatic Journal. – 1991. – Vol. 35. – № ¾. – P. 231-278.
35. Kortland, F. The Origin of the Japanese and Korean Accent Systems // Acta Linguistica Hafniensia. – 1993. – Vol. 26. – P. 57-65.
36. Lewin, B. Korean and Indo-German: Earlier German Theories about the Relationships of the Korean Language // Korea Journal. – Vol. 23. – № 11. – October 1983. – P. 21-27.
37. Lee Ki-moon. A comparative study of Manchu and Korean // Ural-Altaische Jahrbucher. – 1958. – Bd. 30. – S. 104-120.
38. Lewin B. Japanese and Korean: the problems and history of a linguistic comparison // Journal of Japanese Studies. – 1976. – Vol. 2. – № 2. – P. 389-412.
39. Lewin, B. Japanese and Korean: the problems and history of a linguistic comparison // Journal of Japanese Studies. – 1976. – Vol. 2. – № 2. – Pp. 389-412.
40. Martin, S.E. Lexical evidence relating Korean to Japanese // Language. – 1966. – Vol. 42. – P. 185-251.
41. Бурыйкин А. Позиция корейского языка в классификации отдельных групп алтайских языков и новые перспективы алтаистики // 100 лет петербургскому корееведению: Материалы международной конференции, посвященной столетию корееведения в Санкт-Петербургском университете. 14-16 октября 1997 года. – Санкт-Петербург, 1997. – С. 19-26.

CATACHRÈSE ET SON STATUT SPÉCIAL DE FIGURE DE LANGUE

Actualité. La catachrèse reste l'objet d'étude de la linguistique contemporaine, mais son statut comme figure-trope n'est pas encore défini.

But. D'analyser les particularités de la catachrèse et de définir son statut stylistique.

Objet. La catachrèse et ses particularités.

Matériel. La littérature française moderne et la presse actuelle.

Nouveauté. L'analyse profonde de la catachrèse et la définition de son statut stylistique spécial.

Résultats. L'analyse a éclairé les aspects principaux et les traits distinctifs de la catachrèse.

Aristote définissait les figures métaphoriques comme figures qui doivent être *claires, neuves et agréables*. Mais il faut dire que pas toutes s'inscrivent dans cette formule devenue avec le temps classique. En premier lieu, cela concerne une telle figure comme *catachrèse* qui appartient tout de même au pôle métaphorique des figures-tropes. Mais son statut stylistique reste jusqu'à aujourd'hui incertain et indéterminé. Quoique la linguistique cognitive souligne tout le temps son rôle extrêmement important dans des processus mentaux.

Il faut dire que d'habitude *le sens figuré apparaît comme un indice de fiction*, affecté à des représentations que construit le discours. Un effet de style est le résultat d'un écart par rapport à une norme. Mais il y a des cas quand aucune interprétation n'est requise et aucun effet n'est en fait recherché. Donc, *une expression figurée cesse d'être perçue comme une véritable figure à partir du moment où, adoptée par l'usage, elle devient une expression normale*. C'est le cas de la catachrèse. P. ex.: *le bras d'un fauteuil, le pied d'une chaise, les ailes d'un moulin, le fouet du cuisinier, la feuille de papier, la bouche de métro, la rapidité de la pensée, la profondeur d'un raisonnement, la cadence de la vie, etc.*

Comme note P. Bacry [1:27], appeler "*premier violon*" le musicien (le violoniste) qui a l'honneur de serrer la main du chef d'orchestre à la fin d'un concert, c'est utiliser une *métonymie* (on désigne un *agent* par son *instrument*). Mais peut-on parler de figure de style et y a-t-il vraiment choix du locuteur? Assurément pas, car on ne dit jamais "*premier violoniste*": l'appellation de *premier violon*, seule possible dans la langue, ne peut en aucun cas être sentie comme une figure. En fait, *il s'agit d'un procédé qui sert à constituer la langue elle-même*.

Les procédés pareils sont bien loin d'être utilisés à des fins stylistiques, on propose de les nommer "*figures de langues*". On leur a donné le nom de *catachrèses* (mot grec "*katachrêsis*" signifie "*abus*", "*abus de langage*") qui apparaît comme *un des moyens qu'utilise une langue pour s'enrichir sur le plan sémantique tout en comblant les lacunes de son lexique*. Donc, *la catachrèse ne relève pas du style, mais de la langue*.

Donc, il arrive que des tropes, appartenant au pôle métaphorique, *sont utilisés à des fins de dénomination*, parce que le lexique ne permet pas de désigner certaines notions. La métaphore peut pallier cette insuffisance et se lexicalise au point qu'on en oublie le caractère originel de trope [2:23]. Ainsi, *on ne peut pas (ou plus) les classer parmi les figures*, ce que soulignait encore Fontanier [3] ("*la catachrèse n'est pas une figure*" *puisque'elle n'est pas*

liée à un choix) et soutient la plupart des scientifiques contemporains (p.ex., C.Fromilhague écrit qu'"il faut bien sûr mettre à part la figure appelée catachrèse" [4:57]).

En général, on définit une catachrèse comme **"trope rendu nécessaire par l'absence de tout terme propre"** [5:237] (Reboul, p. 237). Notons tout de même que ce phénomène peut parfois apparaître lorsque le mot adéquat existe. Ainsi la formule *"les bras du fauteuil"*, alors qu'on pourrait dire *"les accoudoirs"*, a-t-elle été à l'origine une figure de style (une métaphore), qui faisait employer le mot "bras" dans un sens figuré. Mais personne aujourd'hui ne perçoit plus de figure dans une expression aussi banale.

C'est pourquoi, p. ex., O. Reboul [5:241], en proposant de comprendre sous le terme **"trope"** un **"procédé de dénomination consistant à prendre un mot dans le sens d'un autre, par métaphore, métonymie ou synecdoque"**, écrit qu'il peut être:

- **catachrèse** (comme *"le noyau de l'atome"*) ou
- **figure de sens** (comme *"le noyau de la dispute"*).

Donc, leurs buts sont différents: pour *catachrèse* – plutôt *nominatif* et *cognitif*, pour *métaphore* – plutôt *stylistique* et *expressif*, c'est ce que soulignaient les auteurs des époques différentes: "За исключением катахрезы, призванной восполнить пробел в словаре букварных наименований, цель метафоры – развлечение и забава" [6:160].

O.Reboul [5:127] écrit que **"la figure de sens** est un trope, un signifiant pris dans le sens d'un autre. **Mais tout trope n'est pas une figure de sens.** Quand le trope est lexicalisé au point qu'aucun terme propre ne pourrait le remplacer, il est alors **catachrèse**. Ainsi, *"les ailes de l'avion"* sont à l'origine une métaphore, mais ne sont pas figure, car on n'est pas libre de dire autrement".

Donc, la métaphore se trouve à la base d'un grand nombre des évolutions lexicales que connaît une langue au cours de son histoire: on dit que le soleil *se couche*, on parle de la *tête* d'un clou, des *pieds* d'une table, etc. Dans chaque cas, c'est bien une métaphore qui est à l'origine de l'expression: le soleil disparaissant ressemble à quelqu'un qui se couche, la partie supérieure d'un clou est assimilée à une tête surmontant un corps, etc. Mais dans tous ces cas, il n'y a plus seulement *changement de désignation*. Quand la métaphore devient catachrétique, c'est bien *le sens* du mot qui évolue [1:58], comme l'attestent les exemples ci-dessus.

Sans doute, les catachrèses reposent sur des figures de style, mais **elles reposent exclusivement sur la métaphore et la métonymie** (P. Bacry, O. Reboul). Donc, on peut distinguer:

- **catachrèse par métaphore** (comme *"les ailes de l'avion"* ou *"le soleil se couche"* pour parler du soleil disparaissant à l'horizon),
- **catachrèse par métonymie** (comme *"le collègue"* pour "l'ensemble des collégiens" ou *"boire un verre"* en parlant du vin).

Ici, la désignation du référent est nécessairement tropique, et le seul sens admis est un sens figuré, qui n'est d'ailleurs plus perceptible comme tel [4:57].

Tout de même, il existe les différentes compréhensions de ce terme de catachrèse. Pour Max Black [7:159], p. ex., qui analyse l'apparition de ces figures, "метафора покрывает лакуны в словаре букварных наименований (или по крайней мере удовлетворяет потребность в подходящем сокращенном названии). Рассмотренная с этой точки зрения, метафора является разновидностью катахрезы, под которой я понимаю использование слова в некотором новом смысле с целью заполнить брешь в словаре. Катахреза – это вкладывание новых смыслов в старые слова. Однако если

катахреза действительно вызывается потребностью, то вновь приобретенный смысл быстро становится буквальным. Слово *оранжевый* (orange букв. "апельсиновый") как обозначение цвета своим появлением обязано катахрезе, однако сейчас употребляется по отношению к цвету столь же "естественно" (и неметафорично), как и по отношению к апельсину. ... Такова уж судьба катахрезы: оказываясь удачной, исчезать".

Le petit Robert (1986) propose une définition assez large: **"figure de rhétorique qui consiste à détourner un mot de son sens propre"**.

Il existe une autre compréhension de catachrèse, assez répandue, qui remonte à Cicéron, comme **"figure d'abus"**. P. ex., le Dictionnaire d'Oxford de la langue anglaise l'interprète comme ***l'utilisation incorrecte de mots; l'emploi d'un mot par rapport à l'objet que ce nom ne désigne pas; l'abus de tropes ou de métaphore*** [6:170]. On peut trouver la définition pareille dans le "Dictionnaire rhétorique" de Zoriana Kountch: ***"c'est une faute de langue qui est devenue norme d'emploi comme "червоне чорнило", "рожева білизна" [8:121].***

Enfin, assez répandu est ***un point de vue étroit sur la catachrèse***: elle est comprise ***comme un sous-type de métaphore***. "Cette figure de rhétorique est une sorte de métaphore" [9:46]. "Lorsque la langue ne possède aucun mot propre pour désigner un objet, elle procède par métaphores, alors appelées catachrèses" [10:69]. Dans ce cas-là, on emploie ce terme pour nommer ***une métaphore d'usage, métaphore usée***. Les chercheurs antiques l'appelaient ***"вынужденная метафора", "ломаная метафора"*** [11:84].

Et même on l'interprète encore plus étroitement comme ***"une variété de la métaphore hyperbolique"***, ce que fixe dans son "Dictionnaire" Z. Kountch [8:121].

Nous soutenons l'opinion d'O. Reboul et de P. Bacry qui l'interprètent plus largement. V. Moskvine exprime le même point de vue en critiquant "Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов" de Никитина С.Е., Васильева Н.В. (1996). Il écrit: "Вряд ли можно согласиться с утверждением о том, что основой катахрезы является только метафора. Катахреза может возникать и в случае неаккуратного использования метонимических наименований (*На стене висел Пушкин*, ср. *портрет Пушкина*), а также средств прямой номинации (*мясорубка для овощей*)" [11:84]. Mais comme on le voit, en général, il soutient sa ***"conception fautive"***, tout de même précisant que des ***"catachrèses dont on a l'habitude"*** (***"обиходные катахрезы"***) comme ***"старый Новый год"***, ***"путешествовать по морям"*** (от ***"иествовать"***, т. е. *ходить пешком*), ***"стрелять из ружья"*** (*стрелять* – от ***"стрела"***), etc. ***ne sont pas des fautes langagières***.

Quoi qu'il en soit, n'importe quel texte ne peut se passer sans catachrèse qui est ***"trop banalisée pour provoquer un véritable effet de style"***, mais ***"elle image la phrase, la rend plus concrète"*** [9:46]. P. ex.:

"Quand ses amis sont venus pour le dissuader de son dessein, il les a mis à la porte!" (Gaston Leroux, *Le fauteuil hanté*, p. 1);

"Il va lui porter malheur! s'écria quelqu'un" (ibid, p. 3);

"L'apparition de cet appariteur et de cette lettre semblait avoir mis l'assemblée hors d'elle. Seuls les membres du bureau s'efforçaient de garder leur sang-froid" (ibid, p. 3).

Comme on peut voir, elle est souvent ***voisine du cliché*** qui peut être parfois ***remotivé***. Et quand elle est intentionnelle et préméditée, elle peut même ***devenir figure de langage***, pense V. Moskvine [11:84], surtout dans la position de ***l'épithète constante***:

"Самое синее в мире Черное море мое" (chanson populaire des années 50).

Donc, la catachrèse possède sa place dans le système rhétorico-stylistique du texte littéraire aussi, où elle est très fréquente et son rôle n'y est pas négligeable (p. ex., ***on la renouvelle en la prenant au pied de la lettre***, procédé privilégié par B. Vian), mais c'est surtout la presse qui fait un usage immodéré de ce trope. P. ex., le début de l'article sur le problème des Kurdes dans le *"Courrier international"*:

"Le PKK jouit-il d'une grande popularité auprès des Kurdes de Turquie? Bien que le Parti de la justice et du développement (AKP), au pouvoir en Turquie, ait progressé politiquement dans le sud-est de la Turquie, beaucoup de Kurdes ainsi que l'Union européenne estiment que le gouvernement d'Ankara doit faire plus... Pourquoi le PKK a-t-il multiplié ses attaques?" (CI, № 887, octobre 2007, p. 47).

Où l'article d'à côté avec le titre *"Un casse-tête pour Washington"* et sa présentation: *"La Turquie demeure une démocratie et un allié pour les Etats-Unis au Moyen-Orient. Il est temps de l'aider, estime le Los Angeles Times"* (ibid).

Donc, le style ne peut se satisfaire des catachrèses-clichés et il crée des **"métaphores vives"** dont "l'irruption rajeunit le texte et le monde" [10:69].

Conclusion. Ainsi la catachrèse apparaît comme phénomène stylistique du type métaphorique qu'on peut envisager comme trope en vue du changement de sens, mais pas comme figure de sens proprement dite car celui-ci est devenu usé pendant longtemps. Donc, on peut soutenir sa définition comme figure de langue du type tropique. Cependant le cliché peut devenir source de créativité et cette réactivation d'une catachrèse peut avoir une grande valeur modale et appréciative.

LITTÉRATURE

1. Bacry P. Les figures de style. – P.: Belin, 2000. 2. Robrieux J.-J. Les figures de style et de rhétorique. – P.: Dunot, 1998. 3. Fontanier P. Les figures du discours. – P.: Flammarion, 1968. 4. Fromilhague C. Les figures de style. – P.: Nathan, 1996. 5. Reboul O. Introduction à la rhétorique. – P.: PUF, 1998. 6. Теория метафоры (под ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной). – М.: Прогресс, 1990. 7. Блэк М. Метафора // Теория метафоры (под ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной). – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172. 8. Куньч З. Риторичний словник. – К.: Рідна мова, 1997. 9. Vocabulaire du commentaire de texte. – P.: Larousse, 1994. 10. Peyrouet Cl. Style et rhétorique. – P.: Nathan, 1994. 11. Москвин В.П. Выразительные средства современной русской речи. Тропы и фигуры. – М.: УРСС, 2004.

СОЛОЩУК Л.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЗУ ОБЛИЧЧЯ ЯК НЕВЕРБАЛЬНОГО КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність дослідження невербальних компонентів комунікації об'єктивується тим, що у межах антропоцентричної парадигми дослідження мови, що стала однією з центральних у науці про засоби людського спілкування, процеси глобалізації та інформатизації, як провідні риси нинішнього століття, стимулюють лінгвістику досліджувати комунікацію у всіх її проявах. Зараз вже не викликає сумніву теза про те, що мистецтво спілкування повинно трактуватися як єдність вербального та невербального, яка проявляється на всіх етапах діалогічної взаємодії.

Вирази обличчя мають багатий комунікативний потенціал. Комунікативні наміри та емоції передусім відображаються на обличчі. З виразу обличчя можна дізнатися про міжособистісні стосунки комунікантів. Аналіз досліджень і публікацій у цій сфері дозволяє стверджувати, що вираз обличчя є першим після мовлення

джерелом інформації. Дуже часто ми покладаємось виключно на вираз обличчя, коли нам треба зробити серйозні висновки щодо персоналії комунікативного партнера [1:305; 2; 3; 4; 5]. Вираз обличчя забезпечує постійний зворотний зв'язок мовців: з нього можна судити, чи зрозуміла вас людина, чи хоче вона щось сказати у відповідь [6].

Вивчення виразів обличчя починалося з тверджень про те, що такі дослідження є дослідженнями самих емоцій [7; 8], бо обличчя призначене для передачі та інтерпретації емоційних сигналів. П. Екман, В. Фрізен, С. Томкінс [9] були одними з перших, хто зайнявся розроблянням та оцінюванням виразів обличчя людини. Ця техніка отримала назву Facial Affect Scoring Technique (FAST). Згідно з нею було виділено три зони обличчя: нижня частина (губи, щоки, ніс), середня частина (очі), верхня частина (лоб та брови). На основі аналізу м'язових змін обличчя зазначена методика дозволяє звести зміни на обличчі в результаті роботи м'язів у систему одиниць дії.

Але жодна зона обличчя не може бути настільки інформативною, як загальний вираз обличчя. В аналізі виразу обличчя в цілому беруть до уваги весь комплекс змін на обличчі, чітко не виокремлюючи усмішку, погляд тощо. Звичайно, існують і такі випадки, коли підкреслюють значущість якогось окремого невербального компонента у створенні виразу обличчя в цілому. До речі, для англомовної культури характерним є сприйняття виразу не тільки окремих зон обличчя, а саме обличчя комуніканта в цілому. Натомість, наприклад, у російськомовній культурі більш поширеною є диференціація на рівні “брови” – “очі” – “усмішка”, що відображується і описі діалогового спілкування в текстах художніх творів.

Сучасні дослідники відзначають, що вираз обличчя може передавати не тільки емоційний стан мовця [1:306; 10:395], але й достатньо інформації комунікативного плану. Головною причиною того, що вираз обличчя – важлива складова комунікативного процесу, є те, що обличчя перебуває в зоні уваги мовців більшу частину часу спілкування: під час комунікативного процесу його учасники зазвичай дивляться саме на обличчя партнера. Коли відбувається серйозна розмова з друзями, знайомими та незнайомцями, ми дивимось на їхні обличчя, намагаючись побачити підтвердження або заперечення вербальних висловлень [10:70-71]. Важливість мімічних виявів полягає в тому, що без них (наприклад, у результаті хвороби) спілкування може стати неможливим, у крайньому разі ускладненим [11:73]. Міміка буває сильно рухома і малорухома [6; 12]. Чим більш рухомою є міміка обличчя, тим менше ускладнень виникає у комунікантів у процесі спілкування, тобто монотонність і рідка або часта зміна форм виразу обличчя є мімічним параметром комунікативного процесу.

Декодування виразу обличчя адресанта адресатом є менш складним процесом, ніж декодування значення окремої зони обличчя, через об'єктивні причини: обличчя є більш наочним для адресата. До того ж, “кожна людина є достатньо досвідченим інтерпретатором мімічних реакцій інших людей, хоча її висновки залежать від багатьох суб'єктивних причин. Хтось може “не помічати” явного виразу обличчя партнера, намагаючись захиститись від інформації, що може його поранити, другий бачить тільки ті знаки, які підтверджують його настанову та прогноз щодо розвитку ситуації. Третій сприймає тільки те, що є характерним для нього самого, не сприймаючи того, що є для нього чужим” [11:75].

Об'єктом дослідження у даній статті є вираз обличчя як невербальний комунікативний компонент, що описується при фіксації діалогічного мовлення у художніх творах як невід'ємний компонент комунікації і через відсутність якого порушується комунікативна цілісність процесу спілкування. **Предметом** дослідження постають особливості функціонування виразу обличчя у діалогічному дискурсі. **Матеріалом** дослідження слугували відображені в англomовних художніх творах діалоги у єдності відображених у них вербальних та невербальних компонентів. **Мета** аналізу даного невербального комунікативного компоненту полягає у встановленні статусу виразу обличчя у загальній невербальній системі компонентів комунікації, що обумовлює вирішення таких **завдань**, як визначення адресатної варіативності використання виразу обличчя як компоненту комунікації, визначення особливостей взаємодії вербальних компонентів комунікації та виразу обличчя на макрорівні та мікрорівні, залежність ролі виразу обличчя від інтенсивності відображення інтенцій та емоцій, що передаються невербально. Вирішення цих завдань забезпечує **наукову новизну результатів**, що отримані у ході цього дослідження.

Саме на вираз обличчя інтуїтивно, навіть механічно, звертають увагу мовці насамперед. Причому найбільш характерним це є для тих, хто належить до ядерної зони дискурсивного оточення [13]. Вони мають спільні пресупозиції стосовно невербальних звичок один одного. Це особливо яскраво виявляється в ситуаціях, які потребують напруженої діяльності для адекватного декодування реплік і розв'язання спільних проблем. Мовець, який є головним джерелом напруги, від настрою якого більшою мірою залежить реалізація намірів іншого мовця, обирає один із розглянутих нижче підходів до використання невербального способу ведення комунікативного процесу відповідно до своїх потреб:

1. Мовець відкрито, у повному обсязі намагається продемонструвати адресатові свої наміри через вираз обличчя. У таких випадках мовець удається до перебільшень у вираженні емоцій або інформації на обличчі, щоб у співбесідника не залишилося сумнівів щодо його намірів:

Ashley looked up at Melanie and talked on, and Melanie looked down at him with an expression that radiated the fact that she belonged to him (Mitchell, 104).

Міміка стає більш виразною, більш точною за малюнком відповідно до очікувань тих, для кого вона призначена. Наприклад, у ситуаціях святкування, освідчення в коханні, особливо теплих взаємин міміка обличчя інтенсифікує вираження намірів, щоб підтримати партнерів по комунікації [11:74].

На обличчі відображається весь спектр емоцій адресанта. На наш погляд, емоції адресанта для адресата перетворюються на інформацію, яка йому необхідна для декодування інтенцій адресанта та його подальших дій:

Melanie took her calling with her on formal afternoons, gently forcing her into parlors in which Scarlett had not sat for more than two years. And Melanie, with a fierce "love-me-love-my dog" look on her face, made converse with astounded hostess (Mitchell, 940).

The music swelled slowly and the conductor was putting more trumpet into it than Pokorny, the composer, had wanted. Archer was certain that Pokorny, sitting behind him on the edge of a chair, would make a face at this point. He turned and looked. Pokorny was making a face. Pokorny never hid anything. The loose fat jowls, the little pale eyes behind the European glasses, the pink bow mouth immediately reflected every thought that passed through Pokorny's head. Right now he was making a complicated face, in which he was

trying to announce the world that he was not responsible for the sounds that the butcher of a conductor was drawing from the orchestra, that American musicians were too loud, that he had warned everyone, had fought and as usual lost, because he was a foreigner...

The scene ended, the music swelled up, Pokorny made another, less complicated face (Shaw, 6).

Таким чином підкреслюються некооперативно-негативні настрої мовця:

Abigaile told her daughter, Tabitha, who was sixteen, that she would have to attend the dinner with them.

Tabitha, home on vacation from her Swiss boarding school, pulled an uncooperative face, “C’mon, mom,” she complained, “have I really gotta sit down with a bunch of boring old farts?”

“I would hardly call Cooper Turner, Alex Woods, and Johnny Romano boring old farts,” Abigaile said frostily, annoyed by her daughter’s lack of respect (Collins, 376).

2. Мовець набирає так званого непроникного (impassive) виразу обличчя, якщо в його намірах є приховання важливої інформації до певного моменту, щоб запобігти її використанню адресатом зі своєю метою. Вчасне інформування – це могутнє знаряддя отримання бажаних результатів. У сучасному світі боротьба за інформацію будь-якого плану відбувається на всіх щаблях спілкування. У діловому світі існують спеціальні служби захисту інформації. Мовці як дискурсивні особистості також уживають заходів для захисту інформації, коли це потрібно для структурування спілкування в необхідному для них руслі:

“Get up,” he said and there was nothing in his voice. “We are going to the reception...”

“Oh, Rhett, I can’t. You see –”

“I can see. Get up...”

She sat up, her eyes searching his face. It was dark and impassive (Mitchell, 918).

“Come on in, Jack. You aren’t in any trouble, son? Let me shut the door first, and –”

Judge Irwin turned to shut the door, and if his ticker hadn’t been in good shape for all his near three score and ten he’d have dropped dead. For the Boss was standing there in the door. He hadn’t made a sound.

As it was, the Judge didn’t drop dead. And his face didn’t show a thing (Warren, 56).

Для того щоб “зберегти обличчя”, не виказати своїх намірів, які можуть створити небезпечну комунікативну ситуацію, необхідно докласти певних невербальних зусиль; іноді в таких випадках потрібний цілий комплекс міміко-просодичних дій:

“Tell me,” Dotty asked in furtive tones, “what’s it like being married to, you know, a Latin type?”

Trying mightily to keep a straight face, Sara patiently explained that Greeks, though dark and – to some eyes, perhaps – a little swarthy, weren’t quite the same as “Latins” (Segal, 345).

“I maybe could give you the dirt,” the Boss said speculatively. ...He looked up at Judge Irwin’s face, squinting, studying it, cocking his own head to one side. The Boss quit studying Judge Irwin’s face, which didn’t show anything. He let himself sink back in the chair, shrugged his shoulders, and lifted the glass up for a drink. Then he said, “Suit yourself, Judge. But you know, there’s another way to play it...” (Warren, 56).

Між суддею і сенатором точиться давня суперечка. Суддя Ірвінг категорично відмовляється від спілкування з Віллі, демонструючи це повною відсутністю мімічних виявів на обличчі.

Таким чином, на рівні вербалізації виразу обличчя та його функціональності в діалогах художніх творів відтворюються крайні ступені виявлення ролі виразу обличчя: або вкрай інтенсивне відображення необхідної інформації, або повне її приховування. Нейтральний стан речей у цьому випадку уваги не привертає. Якщо мовцеві необхідно передати інформацію, що не розташована на крайніх полюсах шкали інтенсивності [13], а займає серединну позицію, увагу зазвичай звертають на міміку окремої зони обличчя, завдяки якій створюється враження про вираз обличчя в цілому:

Hwan leaned closer, looked around. His eyes narrowed, and his clean-cut features took on a conspiratorial edge. "I didn't want to say anything while the Seoul Press editors were sitting here, but do you realize they've actually grounded my helicopters for today?"

Donald's brow arched with surprise. "Are they crazy?" (Clancy, 1).

Взаємодія вербальних засобів комунікації з виразом обличчя як НВК відбувається на макрорівні, коли вираз обличчя передає інформацію глобального плану, яка впливає не на окрему репліку, а на загальну стратегію спілкування:

When the doctor turned again toward the room, it was with so strange an expression on his face that the parents were shocked. "You found something," the mother said quickly. "Something in our blood?" "Yes." The single syllable was very quiet. "What? What?" "We found, without a shadow of a doubt, that your son, that the boy upstairs cannot be, is not your son" (Plain, 9).

Вираз обличчя може набувати ілюкутивної сили певного МА:

– докору: 16) *Willie appeared at the bathroom door, braced against the doorjamb, staring at me with a face of sad reproach bedewed with the glitter of cold sweat.*

"You needn't look at me like that," I said (Warren, 93).

– констативу: 17) *Lucy looked at me with a confident birdlike lift of her head, as though she had proved something to me. ... She turned her face to me with that expression which seemed to say, "See, I told you that's the way it is," and meanwhile Willie sat there. But his own face seemed to be pulling off again into the distance which was not distance but which was, shall I say, simply himself (Warren, 72).*

Вираз обличчя може передавати цілий комплекс значень, які формують подальші відносини та подальше між комунікантами:

He was silent for a moment and then he laughed softly.

"It's convenient to have the first wife's permission, isn't it?"

"What do you mean?"

He turned and even in her confusion she was surprised that there was no mockery in his face. Nor was there any more interest in it than in the face of a man watching the last act of a none-too-amusing comedy.

"I think my meaning is plain enough. Mrs. Melly is dead. You certainly have all the evidence you want to divorce me".

"Divorce?" she cried. "No! No!" Incoherent for a moment she leaped to her feet and running to him caught his arm. "Oh, you're wrong! I don't want a divorce – I – "She stopped for she would not find any other words.

He put his hand under her chin, quickly turned her face up to the light and looked for an intent moment into her eyes. She looked up at him, her heart in her eyes. She was trying to find in his face some answering emotions, some leaping light of hope, of joy. Surely, he must know, now. But the smooth dark blankness, which had baffled her so often, was all that her frantic searching eyes could find. He dropped her chin. And walked back to his chair and sprawled tiredly again (Mitchell, 1013-1014).

На мікрорівні вираз обличчя як невербальний компонент взаємодії з вербальними компонентами за координативним (приклад а)), ідентифікаційним (приклад б)) або контрадикторним (приклад с)) принципами:

a) *"What's wrong with Stark?" I asked.*

"Jesus Gawd!" roared the Sheriff, and his face went purple with the congestion of language which couldn't get out.

"He's biggety, that's what he is," Mr. Pillsbury offered.

"He's a nigger-lover," the little old bald, knotty-headed fellow submitted.

"And him, him –" Mr. Pillsbury pointed at me with an air of revelation on his face. "I bet he's a nigger-lover, comen up here and searching round, I bet he –"

"No sale, I like mine vanilla. But now you have raised the subject, what's nigger-loving got to do with it?" (Warren, 67-68).

Вербальну частину репліки підтримує та посилює вираз обличчя м-ра Пілсбері, який перебуває в украї збудженому стані.

b) *"Talk Schyler into getting rid of Belle Terre. What do we need great big old house like this for? We're sure as hell not going to fill each bedroom with a grandbaby like Cotton expected us to. With our share of the sale money we could buy a modern condo in any city we want. We could travel. We –"*

"Tricia," he interrupted wearily, "even if Schyler agreed, which she won't, what about Cotton? He will never agree to selling this place."

"Cotton might die." Ken stared down into his wife's face. It was cold and unfeeling enough to make him shiver. Her expression softened only marginally when she said, "We have to prepare ourselves for that eventuality. It could happen any day. Now, will you approach Schyler with the idea of putting Belle Terre up for sale or not?"

"I've got a lot on my mind," he mumbled evasively. "But I promise to think about it" (S. Brown, 163-166).

Чоловік ідентифікує безжально-прагматичні наміри дружини щодо спадщини її батька тільки за виразом її обличчя. У стереотипному уявленні дочка має почувати жаль до батька, який стоїть на межі життя і смерті. Вдивляючись пильно в обличчя дружини, чоловік ідентифікує прямо протилежні почуття. Тільки розмови про можливість отримання спадщини дещо пом'якшують вираз її обличчя, що також виступає додатковим маркером реальних намірів жінки.

c) *The man was leaning on the hoe, both hands innocently folded over the blunt end of the handle. His chin was propped on them. But his benign stance made him no less dangerous.*

"How do you know me?" Schyler asked.

A pair of saturnine lips cracked open briefly. The fleeting facial expression wasn't a bona fide smile. It was too sardonic to pass for genuine.

"Why, it's common knowledge around Laurent Parish that Miss Schyler Crandall has come home from London-town" (S. Brown, 4).

Однією з особливостей взаємодії виразу обличчя як невербального компоненту з вербальною частиною репліки є ідентифікація наміру співрозмовника приховати інформацію. У наведеному нижче прикладі ідентифікувати справжні наміри неможливо, іншими словами, відбувається ідентифікація зі знаком “мінус”. У таких випадках інформація про приховування намірів спонукає адресата до більш активних дій для з’ясування цих намірів, він починає докладати більше вербальних та невербальних зусиль для цього:

Warden Brannigan was standing at the window when Tracy walked into his office. He turned and said, “Sit down, please.” Tracy took a chair. “I’ve been away in Washington at a conference. I just returned this morning and saw a report on what happened. You should not have been put in solitary.”

She sat watching him, her impassive face giving nothing away.

The warden glanced at a paper on his desk. “According to this report, you were sexually assaulted by your cell mates.”

“No, sir.”

Warden Brannigan nodded understandingly. “I understand your fear, but I can’t allow the inmates to run this prison. I want to punish whoever did this to you, but I’ll need your testimony. I’ll see that you’re protected. Now, I want you to tell me exactly what happened and who was responsible.”

Tracy looked him in the eye. “I was. I fell off my bunk.”

The warden studied her a long time, and she could see the disappointment cloud his face. “Are you quite sure?”

“Yes, sir” (Sheldon, 32).

Хоча Трейсі не просто перебуває на найнижчому соціальному щаблі, а є викинутою з кола суспільства – вона ув’язнена, директорів тюрми доводиться докладати багато вербальних зусиль, щоб змусити Трейсі сказати правду (маємо довгий ланцюжок складносурядних і складнопідрядних речень – пояснення причин відсутності під час інциденту, що стався в тюрмі і в якому постраждала Трейсі, пояснення причин своєї наполегливості у виявленні порушників, обіцянки захистити її тощо), що не є характерним для мовця з вищим соціальним статусом. Про невдоволення директора від того, що він не досягнув своєї мети, Трейсі дізнається з виразу його обличчя. Її власне обличчя при цьому залишається непроникним.

У певних випадках адресант ухиляється від того, щоб бачити реакцію у відповідь на своє висловлення на обличчі співрозмовника, якщо він очікує почути неприємну інформацію, і таким чином зберігає свій статус:

23) Dr. Weisman took off his glasses and began wiping them with his tie. Not that they really needed cleaning. But this way Daniel Rossi’s face would be out of focus when he told him the worst (Segal, 490).

Висновки та подальші перспективи дослідження. При аналізі виразу обличчя до уваги беруть увесь комплекс змін виразу обличчя, не відокремлюючи окремих зон. Як результат, декодування значення виразу обличчя як невербального компоненту комунікації та встановлення принципів його взаємодії з вербальними компонентами є менш складним процесом, порівняно з декодуванням значень, що виражаються іншими невербальними комунікативними компонентами, через повну наочність виразу обличчя для адресата. Взаємодія виразу обличчя з вербальними компонентами відбувається у діалогічному дискурсі на макрорівні та на

мікрорівні, що забезпечує зв'язність комунікативного процесу на всіх етапах його розвитку. **Перспективним** напрямом досліджень у цій сфері є встановлення дискурсивних властивостей усього комплексу невербальних компонентів у різних типах діалогічного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Knapp M.L., Hall J.A.* Nonverbal Communication in Human Interaction. – Wadsworth. Thomson Learning: USA, 2002. – 482 p.
2. *Scollon R., Scollon S.* Face in Interethnic Communication // *Language and Communication*. – New York: Longman, 1983. – P. 156-190.
3. *Heisel A.D., Williams D.K., Valencic K.M.* Intentional Affect Display: Writing the Face to Read Like a Book // *Annual Conference of the Eastern Communication Association*, Charleston, WV. – 1999. – 23 p.
4. *Goffman E.* On Face-work: an Analysis of Ritual Elements in Social Interaction // *Laver, Hutcheson (eds.)*. *Communication in Face-to-Face Interaction*. – Harmondsworth: Penguin Books, 1972. – P. 319-346.
5. *Algoe S.B., DeLamater J.D.* Gender and Job Status as Contextual Cues for the Interpretation of Facial Expressions of Emotion. (Statistical Data Included). – *Sex Roles: A Journal of Research*, Feb., 2000. – 22 p.
6. *Пиз А.* Язык жестов: Увлекательное пособие для деловых людей жестам / Аллан Пиз ; [пер. с англ. Н.Е. Котляр]. – М: Ай-Кью. – 1992. – 112 с.
7. *Darwin C.* The Expression of the Emotions in Man and Animals. – London: John Murray, 1872.
8. *Tomkins S.S., McCarter R.* What and Where are the Primary Effects? Some Evidence for a Theory // *Perceptual and Motor Skills*, 1964. – № 18. – P. 119-158.
9. *Ekman P., Friesen W.V., Tomkins S.S.* Facial Affect Scoring Technique: A First Validity Study // *Semiotica*, 1971. – № 3. – P. 37-58.
10. *Richmond V.P., McCroskey J.C.* Non-Verbal Behavior in Interpersonal Relations. – Boston: Pearson Education, Inc., 2004. – 350 p.
11. *Куницына В.Н.* Межличностное общение / В.Н. Куницына, Н.В. Казарина, В.М. Погольша. – СПб: Питер, 2003. – 544 с.
12. *Пиз А.* Язык телодвижений. Как читать мысли других по их жестам / Аллан Пиз; [пер. с англ. Н.Е. Котляр]. – СПб.: Издательский дом Гутенберг, 2000. – 186 с.
13. *Солощук Л.В.* Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі: [монографія] / Людмила Василівна Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Brown S.* Slow Heat in Heaven. – N.Y.: Warner Books, Inc., 2001. – 456 p.
2. *Clancy T.* Op-Centre. – Fiction English, 1993. – 129 p.
3. *Collins J.* Vendetta. Lucky's Revenge. – N.Y.: Harper Paperbacks, 1997. – 608 p.
4. *Mitchell M.* Gone with the Wind. – N.Y.: Warner Books, 1993. – 1024 p.
5. *Plain B.* Daybreak. – N.Y.: Dell Publishing Co., 1994. – 420 p.
6. *Shaw I.* The Troubled Air. – N. Y.: Dell Publishing Co., 1987. – 510 p.
7. *Sheldon S.* If Tomorrow Comes. – Fiction English, 1993. – 207 p.
8. *Warren R.P.* All the King's Men. – M.: Progress Publishers, 1979. – 448 p.

СОРОКІН С.В.

Київський національний лінгвістичний університет

СИСТЕМИ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ СПОСОБУ ДІЇ В ТУРЕЦЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: ДОСВІД ЗІСТАВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Постановка проблеми й завдань дослідження, обґрунтування актуальності.

Дієприслівники способу дії поряд із дієприслівниками часу [1] становлять другу за чисельністю групу серед утворень, представлених у системі дієприслівників турецької мови. Разом з тим, дієприслівники способу дії належать до тих явищ, що формують етноспецифічність турецької мови, у нашому випадку – у порівнянні з українською. Перш ніж ми перейдемо власне до дослідження функціональних (таксисних і дотичних до них) характеристик дієприслівників способу дії, зробимо кілька вступних зауважень.

Система дієприслівників способу дії в турецькій мові, надто ж у зіставленні з типологічно відмінними мовами, як-от українська, ніколи не ставала предметом спеціальних окремих студій. Маємо лише кілька розрізнених наукових праць, присвячених в цілому турецьким дієприслівникам [2–11], які, утім, були здійснені кілька десятиліть тому і не дають таких вагомих результатів, як ті, що можуть бути виконаними на ґрунті сучасних методологічних положень і дати науково значущі результати. З огляду на брак спеціальних праць і ключову роль дієприслівників поряд з іншими напівпредикативними утвореннями в системі граматики турецької мови

(підкреслимо ще раз згадану вище “етноспецифічність”) констатуємо актуальність здійсненого нами дослідження.

Мета й методологічні передумови дослідження. Метою пропонованого дослідження є визначення таксисних і супровідних семантичних характеристик і функціональних особливостей дієприслівників способу дії турецької й української мов у зіставному аспекті як складників функціонально-семантичного поля таксису; таке дослідження здійснюється нами в контексті свого роду “глобального” зіставного дослідження темпорально-аспектуальних комплексів типологічно відмінних турецької й української мов, окремі результати якого представлені в кількох наших попередніх працях [1; 12; 13; 14]. Методологічні передумови пропонованого в цій статті дослідження – теорія прототипних значень і метод семного аналізу, а крім того – використовувані нами в цілому в дослідженні зіставний і функціональний методи [15].

Зв’язок з науковими темами, програмами й завданнями. Дослідження виконується у межах держбюджетної теми № 6 Київського національного лінгвістичного університету, а також міжкафедральної теми "Актуальні проблеми дослідження східних мов" Інституту східних мов Київського національного лінгвістичного університету.

Об’єкт і предмет дослідження. Як стає зрозуміло із вступної частини статті, об’єктом дослідження є темпорально-аспектуальні комплекси турецької і української мов у зіставно-функціональному аспекті; предметом дослідження є системи дієприслівників способу дії в турецькій і українській мовах, зокрема їх таксисні характеристики й функціональні особливості.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Перш за все зазначимо, що дієприслівники способу дії в турецькій мові не є гомогенним класом мовних засобів; серед них виділяється, з одного боку, специфічний дієприслівник-зв’язка (він є співвідносним з дієприслівниками способу дії, тому ми й розглядаємо його в межах цієї системи), з іншого боку – так звані заперечні дієприслівники – явище, якого немає в українській мові; в українській мові можемо говорити лише про заперечну форму дієприслівників способу дії (*не прийшовши, не приходячи* тощо), що має регулярне утворення, тоді як серед дієприслівників способу дії в турецькій мові поряд з регулярними заперечними формами дієприслівників виділяються також і ті форми, які є винятково заперечними й не мають позитивної форми (на зразок *gelmeden* – *не прийшовши / не приходячи*, порівняймо: *gelmeyerek* з аналогічним перекладом українською мовою).

Інше зауваження стосується тієї особливості, про яку ми згадували в контексті дослідження особових дієприкметників і дієприслівників часу [1; 13] – ідеться про здатність напівпредикативних форм турецької мови мати автономний граматичний суб’єкт; у системі турецьких дієприслівників способу дії окремі граматичний суб’єкт можуть мати лише заперечні дієприслівники способу дії й аж ніяк не стверджувальні (зокрема це стосується і “заперечної форми стверджувальних дієприслівників”), наприклад заперечний дієприслівник способу дії (*-meden*) може мати окремі підмет, а його корелят (тобто співвіднесена з ним за прототипним значенням дієприслівникова форма) – дієприслівник способу дії в стверджувальній (*-erek*) і заперечній (*-meyerek*) формах не можуть мати свого окремого граматичного суб’єкта, відмінного від підмета речення. З наведеного вище правила є два винятки:

перший з них для сучасної турецької мови є вже певною мірою архаїчним – ідеться про те, що в старих текстах (і лише зрідка – у сучасних, що є швидше “відлунням” історичного використання) у разі наявності партитивних відношень між основним діячем, позначеним підметом речення, і суб’єктом другорядної дії можлива наявність окремого граматичного суб’єкта при дієприслівникові способу дії, наприклад: *Kalbim çarparak içeri girdim* – *Я увійшов у середину, і моє серце шалено калатало* (досл.: **Моє серце калатаючи, я увійшов усередину*; порівняймо нерідкі випадки порушення таких “суб’єктно-підметових” зв’язків, на які можна натрапити в українських реченнях з дієприслівниковими зворотами в сучасних рекламних роликах по телевізору, у метро, у газетах, у щоденному мовленні тощо і які не відповідають нормі сучасної української мови, наприклад: *Написавши переказ, наші зошити були здані вчителів. Намагаючись зігрітися, багаття було розпалене. Повертаючись додому, мені зустрівся однокласник*; приклади з [16]); інший випадок для сучасної турецької мови є регулярним і пов’язаний зі стилістичними особливостями функціонування словоформи *olup*, яка є формою дієприслівника-зв’язки від дієслова *olmak* (про це докладніше йтиметься нижче).

Отже, у системі турецьких дієприслівників способу дії ми виділяємо такі утворення: 1) дієприслівник-зв’язка (*-ip*), який має стверджувальну й заперечну форми; 2) дієприслівник способу дії (*-erek*), який також має стверджувальну й заперечну форми; 3) заперечний дієприслівник способу дії I (*-meden*), який має лише заперечну форму; 4) заперечний дієприслівник способу дії II (*-meksizin*), який теж має лише заперечну форму; 5) редуплікований дієприслівник способу дії (*-e... -e*), який має стверджувальну й заперечну форми. Усі ці дієприслівники є кореферентними, тобто співвідносяться з однаковими категоріальними ситуаціями, відповідно, з граматичного й семантичного поглядів вони постають як часткові синоніми, інколи ж при нейтралізації деяких сем перетворюються на дублети.

Додамо, що поряд з дієприслівниками існують і герундіальні й інфінітивні комплекси (як-от: *-mekle*, *-mek yoluyla / suretiyle* і їх похідні), які семантично співвідносяться з переліченими дієприслівниками аж такою мірою, що вряди-годи їх зараховують до системи дієприслівників [13], а відділити їх можна лише на основі формального критерію (та й то, наприклад, дієприслівники на зразок *-meden* і *-meksizin* теж мають у своїй основі герундій (перший з них) й інфінітив і зараховуються до дієприслівників лише тому, що так склалося традиційно, а також на тій підставі, що на відміну від інших герундіальних й інфінітивних утворень вони не являють собою комплекс, тобто вихідну форму – герундій чи інфінітив – поєднану з післяйменниками або okazionalno-dopomizhnymi словами; підкреслимо ще раз: щодо цього критерію можна дискутувати, наприклад, чи зараховувати форму *-mekle* до дієприслівників чи інфінітивних комплексів; ми дотримуємося другого погляду, бо маємо тут справу з поєднанням інфінітива з післяйменником; інший істотний критерій – інфінітивні й герундіальні комплекси безпосередньо співвідносні одне з одним і можуть мати похідні утворення, наприклад із залученням релятивних афіксів: *-mek yoluyla / -mesi yoluyla*, що не властиве дієприслівникам).

Загалом можемо зазначити, що наявність широких пластів граматичних форм з повністю чи частково синонімічними значеннями – вони представлені набагато ширше, ніж у зіставляваній українській мові – є прикметною, можна сказати “етноспецифічною” рисою турецької мови, яка ставить інколи важкі завдання як

перед тими, хто вивчає турецьку мову, так і перед перекладачами, оскільки не завжди можна чітко усвідомити різницю між функціонально співвідносними (у нашому випадку – дієприслівниковими; пор. [1]) формами, відповідно, не завжди можна підібрати найбільш адекватний український еквівалент у даному конкретному випадку.

Відповідниками турецьких дієприслівників способу дії в українській мові, так само як це є й у випадку з дієприкметниками [12], можуть слугувати не лише дієприслівники способу дії минулого й теперішнього часу, доконаного й недоконаного виду, але й – що трапляється частіше – складнопідрядні речення з різнотипними підрядними обставини. Під час пошуку еквівалента найбільш “життєздатними” є теорія прототипних функцій (у дієприслівників способу дії прототипна функція способу дії накладається на таксисні характеристики) і метод семного аналізу.

Таким чином, наприклад, під час перекладу з української мови особливу складність становить віднайдення в категоріальній ситуації тих додаткових (супровідних) смислових відтінків, які є нерелевантними для української мови, але які мають бути співвіднесені із семами турецьких дієприслівників. Так, для дієприслівника способу дії у його позитивній формі виділяються семи: 1) спосіб дії; 2) одночасність або попередність (друге – рідше) – таксисна ознака; у того самого дієприслівника в заперечній формі кількість сем збільшується: 1) спосіб дії; 2) одночасність або попередність (друге – рідше) – таксисна ознака; 3) негативний характер дії; 4) причинно-наслідковий зв'язок між головною і другорядною діями. У заперечного дієприслівника способу дії I (-*meden*) виділяються такі самі семи, але без причинно-наслідкового зв'язку між головною і другорядною діями, проте цей дієприслівник, на відміну від попереднього, використовується в дієприслівникових зворотах з лімітаційно-темпоральним значенням (український еквівалент *поки / доки не...*). Якщо додамо до порівняння заперечний дієприслівник способу дії II (-*meksizin*), виявляється стилістична ознака – цей дієприслівник характерніший для текстів спеціальних стилів і жанрів – офіційно-ділового (канцелярського, юридичного, економічного тощо). Усі ці специфічні чинники мають враховуватися як під час дослідження й викладання турецької мови, так і для навчання перекладу й у практичній перекладацькій діяльності. Нижче докладно аналізуємо турецькі дієприслівники способу дії і їх українські відповідники.

У турецькій мові існує особливий дієприслівник-зв'язка (-*ip*), основною функцією якого є зв'язування двох однорідних дієслівних форм. Функціонально дієприслівник-зв'язка відповідає зв'язувальному сполучникові *ve* – і й може поєднувати дві будь-які дієслівні форми, скорочуючи першу з них, незалежно від їхньої функції в реченні, наприклад: *Seni görüp düşünmek (= görmek ve düşünmek) beni sevindirdi* – Мене обрадувало / радує те, що я бачу й чую тебе. *Gülüştür eğerlenerek (= gülüşerek ve eğlenerek) yürüyorlardı* – Вони йшли сміючись і жартуючи. Істотним моментом є те, що дієприслівник-зв'язка скорочує першу однорідну форму до позитивної основи, тобто включаючи афікси аспекту, наприклад: *Dönüp bakmadı bile* – Він навіть не повернувся й не подивився.

Для того, щоб афікс аспекту другої з однорідних дієслівних форм не поширювався на першу з таких форм, після неї ставлять енклітику -*da* / -*de*, наприклад: *Arkadaşını görüp de konuşmadı* – Він побачив свого друга, але не заговорив з

ним. У цьому разі найчастіше ми маємо справу з допустовою і / або протиставною семантикою (*Хоча він побачив свого друга, але не заговорив з ним*).

У межах своєї ключової функції (“скорочення двох однорідних дієслівних форм”) дієприслівник зв’язка на практиці має два значення, основним з яких є значення другорядної дії, яка передує основній, і лише дуже зрідка дієприслівник-зв’язка може позначати другорядну дію, одночасну головній, постаючи в такому разі як фактичний дублет (з тим лише, що має обмеженішу частотність функціонування в такому значенні) дієприслівника способу дії (-erek). Приклади: *Telefon edip arkadaşına gittim* (*Telefon ettim. Sonra arkadaşına gittim*) – Я подзвонив, а потім пішов до свого друга (*Зателефонувавши, я пішов до свого друга*). *Kahvaltı yapıp evden çıktım* (*Kahvaltı yaptım. Sonra evden çıktım*) – Поснідавши, я вийшов з дому; приклади на одночасну дію: *Hergün müzik dinleyip ders çalışıyorum* (*Hergün müzik dinliyorum ve ders çalışıyorum*) – Кожного дня я слухаю музику й роблю уроки (= слухаючи музику роблю уроки). *Ata binip oyun oynayan gençler* (*Ata binen ve oyun oynayan gençler*) – Юнаки, які сидять на конях (або сіли на коней) і грають у гру. Отже, на відміну від власне дієприслівників способу дії, у розглядуваного дієприслівника на перший план виходять таксисні характеристики (попередність і, рідше, одночасність здійснення другорядної дії) й суто синтаксична функція – зв’язування двох однорідних дій у реченні.

Заперечна форма дієприслівника-зв’язки завжди має протиставний смисловий відтінок (українською мовою реалізується переважно за допомогою протиставного сполучника “а”) і найчастіше позначає вибір людиною однієї з двох рівноцінних альтернатив і нехтування іншою, наприклад: *Okula gitmeyip sinemaya gidelim* (*Okula gitmeyelim. Sinemaya gidelim*) – Давайте не підемо до школи, а підемо в кіно, *Büyüklerin sözlerini dinlemeyip yanlış şeyler yapıyor* – Він не слухається дорослих, а (і) робить неправильні речі. *Her zaman çay içiyorum. Bugün çay içmeyip kahve içeyim* – Я кожного дня п’ю чай. Вун’ю-но сьогодні не чай, а каву. *Ailesi çok istedi, ama o okumayıp küçük yaşta iş hayatına atıldı* – Його родина дуже наполягала, але він не вчився, а в ранньому віці пішов працювати, *Konuklar oturmayıp ayakta durdular* (*Konuklar oturmadılar, ayakta durdular*) – Гості не сіли, а стояли на ногах. *Yeni üyenin önerisi kabul edilmeyip toplantının saat 3’te başlamasına karar verildi* (*Yeni üyenin önerisi kabul edilmedi, toplantının saat 3’te başlamasına karar verildi*) – Пропозиція нового члена не була прийнята, а було вирішено відкрити засідання о 3-й годині. Бачимо, що в усіх наведених реченнях є дві альтернативи, але суб’єкт обирає лише одну з них, при цьому додаткових семантичних відтінків (як-от причинно-наслідковий зв’язок – див. нижче дієприслівник -meyerek) немає. Відповідно, заперечна форма дієприслівника-зв’язки, на відміну від вихідної позитивної форми, зберігаючи прототипне таксисне значення передування (рідше одночасності) другорядної дії відносно головної, позбавляється функції зв’язування двох однорідних дій у реченні, але набуває семи вибору однієї з двох альтернатив з протиставним відтінком.

Дієприслівник-зв’язка не може мати окремого суб’єкта дії (на відміну від деяких інших дієприслівників, про що ми зазначали вище), за винятком двох випадків: а) дієприслівник-зв’язка стоїть у заперечній формі, наприклад: *Yeni üyenin önerisi kabul edilmeyip toplantının saat 3’te başlamasına karar verildi* – Пропозиція нового члена не була прийнята, а було вирішено відкрити збори о 3-й годині; б) наявність у реченні зв’язки *olup* (досл.: будучи), яка використовується в офіційно-діловому стилі у функції зв’язувального елемента між двома висловленнями (таке просте речення може бути

трансформоване у складносурядне із з'єднувальним сполучником *ve* – *i*), наприклад: *Bu dosya 250 sayfa olup, noterden tasdikli ve mühürlenmiştir* – У цій теці 250 сторінок, проштамповано й нотаріально засвідчено (досл.: Ця тека, будучи 250 сторінок, проштампована й нотаріально засвідчена).

Українською мовою значення позитивної форми дієприслівника-зв'язки відтворюється за допомогою: а) дієприслівника способу дії минулого, рідше теперішнього часу; б) сурядним з'єднувальним сполучником *i / y, ta*; заперечна форма названого дієприслівника – найчастіше за допомогою протиставного сполучника *a*; словоформа-зв'язка *olup* – складносурядним реченням із з'єднувальними сполучниками або іншими елементами текстової когезії, які необхідні за змістом висловлення.

Дієприслівник способу дії *-erek* відповідає на питання “яким чином здійснюється головна дія?” (тобто має своїм прототипним значенням спосіб реалізації дії) і з погляду таксисних характеристик так само, як і дієприслівник-зв'язка, може позначати другорядну дію, одночасну дії головній (найбільш частотне використання), або другорядну дію, яка передує головній (більш рідкісне використання), наприклад: *Mete Bey her gülümseyerek konuşur* – Пан Мете завжди розмовляє, усміхаючись. *Ancak çok çalışarak başarılı olursunuz* – Ви зможете досягти успіху, лише багато працюючи. *Doktor “Bu ilaçları içerek ve istirahat ederek iyileşmeniz mümkündür” dedi* – “Ви зможете видужати, лише приймаючи ці ліки і відпочиваючи”, – сказав лікар.

Дієприслівник способу дії має дві фактичні функціональні реалізації, які склалися історично: а) дієприслівник способу дії від дієслова *olmak* – *olarak* має значення “у якості” й використовується для позначення посади, соціального або іншого стану суб'єкта, або ж для утворення прислівників від прикметників, наприклад: *Onlar bu şirkette güvenlik görevlisi olarak çalışıyorlar* – Вони працюють у цій компанії охоронцями (в якості охоронців). *Sorumluluk sahibi bir insan olarak görevimi yapmaktayım* – Я виконую свій обов'язок як людина відповідальна; дієприслівник способу дії від дієслова *gitmek* – *giderek* має значення “поступово”: *Hayat pahalılığı giderek artıyor* – Дорожнеча життя поступово зростає.

Будь-яке речення, утворене за допомогою дієприслівника зв'язки (*-ip*), може бути інтегроване й на основі дієприслівника способу дії (*-erek*), але не навпаки; дієприслівник способу дії може бути замінений на дієприслівник-зв'язку лише в тому випадку, коли він не має відтінку способу дії, а лише пов'язує дві дії, які сліднують одна за одною, й не відповідає на питання “як?”, “яким чином?”, наприклад: *Sınavı kısa zamanda bitirip (bitirerek) dışarıya çıktı* – Швидко закінчивши іспит, він вийшов; порівняймо також *Müzik dinleyerek ders çalışmayı severim* – Я люблю робити уроки, слухаючи музику (одночасно, з відтінком способу дії), *Müzik dinleyip ders çalışmayı severim* – Я люблю робити уроки, послухавши музику (передумання другорядної дії головній).

Отже, обираючи між двома частково синонімічними формами, слід враховувати такі особливості: 1) дієприслівник-зв'язку слід використовувати переважно для поєднання двох однорідних дій, одна з яких (другорядна) передує іншій (головній), коли між такими діями немає відтінку способу дії (не можна поставити питання “як?”); 2) дієприслівник способу дії краще використовувати для поєднання двох одночасних дій а) без відтінку способу дії (у цьому разі можливе використання й дієприслівника-зв'язки); б) з відтінком способу дії (у цьому разі використання

дієприслівника-зв'язки неможливе); в) для поєднання двох дій, одна з яких (другорядна) передує іншій (головній), за наявності відтінку способу дії, наприклад: *Para biriktirerek denize gittim* – Піднакопичивши грошенят, я поїхав на море (у такому разі також можливе використання дієприслівника-зв'язки, однак відтінок способу дії вказує на пріоритетне використання дієприслівника *-erek*).

У сучасній турецькій мові дієприслівник способу дії зазвичай не може мати окремого суб'єкта, тому такі випадки, які вряди-годи трапляються в текстах, можна інтерпретувати як релікти, що в цілому пов'язані з партитивними відношеннями (приклад, який ми згадували вище: *Kalbin çarparak içeri girdim* – Я увійшов усередину, і серце моє (сильно) билось).

Дієприслівник способу дії має три антонімічні форми – власне заперечна форма дієприслівника способу дії *-meyerek* і два заперечні дієприслівники способу дії *-meden* і *-meksizin*, причому між їхнім використанням простежуються відмінності на семантичному й функціонально-стилістичному рівнях.

Дієприслівник *-meden* є повним синонімом дієприслівника способу дії *-erek* з тією відмінністю, що містить заперечний аспект (“не зробивши що-небудь” або “не роблячи що-небудь”). Дієприслівник *-meden* може позначати другорядну дію, яка відбулася перед головною або відбувається одночасно з головною дією з відтінком способу дії або без нього (тобто як зв'язка, постаючи в якості дублета стверджувальної форми дієприслівника-зв'язки), наприклад: *Gazeteyi okumadan yattım* (*Gazeteyi okudum. Yattım*) – Я ліг, не прочитавши газету. *Hiç konuşmadan yürüdük* (*Hiç konuşmadık. Yürüdük*) – Ми йшли, не розмовляючи / мовчки. *Yemek yemedен hemen git* (*Yemek yeme ve hemen git*) – Іди негайно, не обідаючи.

Зауважимо, що дієприслівник *-meden* від дієслова *olmak* – *olmadan* найчастіше використовується з іменниками й має значення “без (чогось)”, “без наявності (чогось)”, часто постаючи дублетом абсентивного афікса *-siz*, наприклад: *Bugün bilgisayar olmadan yaşamak imkansız gibi* – Здається, що сьогодні без комп'ютера жити неможливо.

У разі коли головний присудок речення перебуває в заперечній формі, дієприслівник *-meden* вказує на умовно-часовий зв'язок між головною і другорядною діями (використовується в зворотах з лімітаційно-темпоральним значенням) – “доки не”, “поки не”, наприклад: *Bu kitabı okumadan sınıftan çıkmayacaksın* – Доки не прочитаєш цю книгу, не вийдеш з аудиторії. *Bütün lahayı yemedен masadan kalkma* – Не вставай з-за столу, доки не з'їси всю кашу. Синонімом дієприслівника *-meden* у цьому використанні є дієприслівник часу *-medikçe* [1], а також у певних випадках – дієприслівникові й дієприкметникові комплекси з лімітаційним значенням (*-inceye kadar*, *-ene kadar*, *-esiye kadar*); щодо використання у цій функції дієприслівника *-meyince*, згадування про що можна зустріти навіть у сучасних джерелах [17:36], то це можна вважати реліктом, не властивим сучасній турецькій мові (пор. приказку: *Gese olmayınca yıldızlar görülmez* – Доки не настане ніч, зірок не видно).

Дієприслівник *-meden* може поставати дублетом герундіального комплексу (який на певних підставах можна вважати і квазі-дієприслівником часу) *-meden önce* [1], наприклад: *Çarşıya gitmeden (önce) bana uğra* – Перед тим, як іти на ринок, заскоч до мене. *Daha ben kahvaltı yapmadan (ben kahvaltı yapmadan önce) geldi* – Він прийшов ще до того, як я поснідав.

Заперечний дієприслівник способу дії *-meyerek* у цілому використовується в тому самому основному значенні (тобто має таке саме прототипне значення), що й попередній дієприслівник, однак володіє істотною особливістю: йому віддають перевагу тоді, коли між двома діями (головною і другорядною) є причинно-наслідковий зв'язок (*nedensel bir ilişki*), наприклад: *Kitap okumayarak Türkçeyi unuttum* – *Не читаючи книжок, я забув турецьку* (маємо справу і зі способом дії – “як забув?”), і з причинно-наслідковим зв'язком – “чому забув?”), *Büyük sözü dinlemeyerek büyük yanlışlar yaptım* – *Не слухаючись дорослих, я зробив великі помилки*. Інколи причинне значення може нейтралізуватися, і в такому разі дієприслівник *-meyerek* постає як дублет дієприслівника *-meden*, однак не є дуже частотним у такому функціонуванні, наприклад: *Sınavım vardı, ama ders çalışmayarak televizyon seyrettim* – *У мене був іспит, але я не робив уроки, а дивився телевізор* (порівняймо з протиставним відтінком заперечної форми дієприслівника-зв'язки): *Konuşmayarak onu cezalandırdım* – *Я мовчки покарав його. Hiç bir şey yemeyerek zayıflamaya kalkmak, vücudun dengesini bozar* – *Намагання нічого не їсти й схуднути може порушити баланс в організмі*.

Заперечний дієприслівник способу дії II має таке саме прототипне значення, що й заперечний дієприслівник способу дії I (проте звичайно не функціонує в лімітаційно-темпоральних конструкціях, хоча це й не є неможливим); разом з тим, цей дієприслівник використовується не дуже часто й на його функціонування накладаються обмеження стилістичного характеру – він властивий офіційно-діловим і дотичним до них текстам: *Yasa tasarısı Parlamentoda onaylanmaksızın Devlet Başkanı tarafından imzalanmış olup, yürürlüğe girmiştir* – *Законопроект без затвердження парламентом (досл.: не будучи затвердженим у парламенті) був підписаний президентом і набув чинності*.

Останній із досліджуваних дієприслівників способу дії – редуплікований дієприслівник – у своїй стверджувальній і заперечній формах має такі самі значення, що й дієприслівник способу дії (*-erek*), проте в його семантичній структурі виділяється сема інтенсивності й / або тривалості дії, наприклад: *Türkçeye öğrenen öğrenen nihayet grubun en iyi öğrencisi oldu* – *(Наполегливо) вивчаючи турецьку мову, він став найкращим студентом у групі*; у заперечній формі додатково есплікується сема причинно-наслідкового зв'язку між двома діями: *Kitaplar okumaya okumaya Türkçeyi büsbütün unutmuş* – *Зовсім не читаючи книжок, він повністю забув турецьку*. Редуплікований дієприслівник способу дії вряди-годи може утворюватися й від антонімічних дієслівних основ: *düşse kalka* – *насилу* (досл.: *падаючи і встаючи*). Відокремлена основа редуплікованого дієприслівника способу дії від тих чи тих основ має й інші функції (як-от: лексема *diye*, яка, зокрема, оформлює пряму мову, утворює один з типів складнопідрядних речень тощо).

Висновок. 1. Дієприслівник способу дії у стверджувальній формі, маючи своїм прототипним значенням спосіб дії, а основною таксисною ознакою – сему одночасності (набагато рідше – передування) має фактично кілька функціональних реалізацій (подаємо за частотністю): а) другорядна дія, яка є одночасною головній і вказує на спосіб її реалізації – у цьому значенні дієприслівник способу дії не має дублетів, проте в разі редукування або й повної нейтралізації семи способу дії розглядуваний дієприслівник постає дублетом дієприслівника-зв'язки; б) другорядна дія, яка передує головній і вказує на спосіб її реалізації – у цьому значенні дієприслівник способу дії також не має дублетів, проте в разі редукування або й

повної нейтралізації семи способу дії розглядуваний дієприслівник постає дублетом дієприслівника-зв'язки; відповідно в разі нейтралізації семи способу дії обидва дієприслівники постають як дублетні, і тоді слід спиратися на частотно-функціональні характеристики, а саме таксисні ознаки: коли йдеться про другорядну дію, що передує головній, частіше вдаються до дієприслівника-зв'язки, а коли йдеться про одночасність головної і другорядної дій – до дієприслівника способу дії. Можемо також констатувати: дієприслівник-зв'язка завжди може бути замінений на дієприслівник способу дії, але не навпаки.

2. Заперечна форма дієприслівника способу дії має такі самі семантичні характеристики, що й стверджувальна, проте на них накладається сема “причинно-наслідковий зв'язок”, яка може частково або й повністю нейтралізуватися, і тоді маємо дублетність всіх заперечних форм дієприслівників способу дії і заперечних дієприслівників способу дії. Разом з тим, у випадку нейтралізації семи “причинно-наслідковий зв'язок” заперечна форма дієприслівника способу дії трапляється надзвичайно рідко; до того ж явно простежується можливість дублювання протиставної семантики заперечної форми дієприслівника-зв'язки за допомогою розглядуваної дієприслівникової форми в разі нейтралізації семи “причинно-наслідковий зв'язок”.

3. Антонімічним дієприслівникові способу дії утворенням є не власне його заперечна форма, а заперечний дієприслівник способу дії I, який може так само (але з наявністю заперечного аспекту) позначати дію, що є одночасною або передує головній з відтінком способу дії або без нього (часткова чи повна нейтралізація семи способу реалізації дії) – у цьому разі заперечний дієприслівник способу дії I постає як дієприслівник-зв'язка і не має дублетних форм, оскільки заперечна форма власне дієприслівника-зв'язки має не зв'язувальну, а альтернативно-протиставну семантику. Заперечний дієприслівник способу дії використовується в лімітаційно-темпоральних конструкціях (*доки не...*). Синонімічним розглядуваному дієприслівникові є й інший заперечний дієприслівник способу дії II (*-meksiniz*), який, однак, властивий переважно текстам офіційно-ділового стилю.

4. Редуплікований дієприслівник способу дії є синонімічним дієприслівникові способу дії (*-erek*) з тією лише відмінністю, що в його семантичній структурі простежується експлікація семантики інтенсивності і / або тривалості дії (загалом редуплікація в турецькій мові в будь-яких виявах є показником інтенсифікації значення).

5. В українській мові еквівалентами турецьких дієприслівників способу дії є: а) власне дієприслівники способу дії в усіх можливих фактичних реалізаціях; б) складносурядні (зі сполучником *i*, а в разі наявності протиставної семантики, як у випадку з енклітикою *da / de* чи заперечними формами дієприслівників чи заперечними дієприслівниками – протиставним сполучником *a*); в) складнопідрядні речення з підрядними обставинними різних типів, надто ж у разі полісуб'єктності турецької напівпредикативної конструкції, яка не може бути відтворена українською мовою за посередництвом дієприслівника.

Перспективи подальших досліджень. Серед перспектив подальших досліджень – ті засоби турецької і української мов, які поряд з дієприслівниками входять до функціонально-семантичного поля таксису, а саме: інфінітиви, герундії (віддієслівні імена), масдари, особові дієприкметники.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сорокін С.В.* Системи дієприслівників часу в турецькій та українській мовах у зіставному аспекті // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2006. – Вип. 17. – С. 323-332. 2. *Баскаков А.Н.* Деепричастие и его синтаксические функции в тюркских языках юго-западной группы // Труды Института языка и литературы АН Туркменской ССР. – 1959. – Вип. 3. 3. *Джанашиа Н.Н.* Исследования по морфологии турецкого глагола: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук. – Тбилиси, 1969. 4. *Кононов А.Н.* Грамматика современного турецкого литературного языка. – М.; Л., 1956. 5. *Кононов А.Н.* Заметки по морфологии турецкого языка (I) // Советская тюркология. – 1980. – № 2. – С. 14-27. 6. *Кононов А.Н.* Заметки по морфологии турецкого языка (II) // Советская тюркология. – 1980. – № 3. – С. 3-14. 7. *Кузнецов П.И.* Семантика и реконструкция тюркского деепричастия на -(°)b, -(°)p, -(j)°p // Советская тюркология. – 1983. – № 1. – С. 53-64. 8. *Кузнецов П.И.* Система функциональных форм глагола в современном турецком языке // Советская тюркология. – 1982. – № 1. – С. 3-21. 9. *Любимов К.М.* Система деепричастий в современном турецком языке // Советская тюркология. – 1977. – № 4. – С. 36-49. 10. *Соколов С.А.* Исследования по синтаксису сложного предложения в современном турецком литературном языке: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филол. наук. – М., 1974. 11. *Юлдашев А.А.* Деепричастие на -л в башкирском языке // Тюркологические исследования. – М., 1976. 12. *Сорокін С.В.* Системи дієприкметників у сучасних турецькій і українській мовах // Мова і культура. – 2008. – Вип. 10. – Т. VI (106). – С. 88–96. 13. *Сорокін С.В.* Проблема визначення меж категорії дієприслівника в турецькій мові // Вісник Київськ. нац. лінгв. ун-ту. Серія “Філологія”. – 2007. – Т. 10. – Вип. 1. – С. 120-127. 14. *Сорокін С.В.* Категорія таксису в різносистемних мовах // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2007. – Вип. 18. – С. 101-106. 15. *Sorokan S.V.* Türkçe’de İşlevsel Dilbilgisi Araştırmaları // Їылдыз. – 2003. – № 3. – С. 46-51. 16. *Ярмолюк А.* Вивчення розділу “дієприслівник” у сьомому класі // Українська мова і література в школі. Науково-методичний журнал. Електронна версія / <http://www.ukr-in-school.edu.ua.net/id/169>. 17. *Кузнецов П.И.* Учебник турецкого языка. Завершающий курс. – М., 2000.

ТАРАСОВА О.А.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРОС-МОДЕЛІ “ПОТВОРНЕ (être) ПРЕКРАСНЕ” В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ФРАНЦУЗЬКОГО СИМВОЛІЗМУ

(аспект компресії інформації)

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність. На сучасному етапі розвитку лінгвістична наука досягла значних успіхів у дослідженні мовних особливостей поетичних творів, у виявленні специфіки їхнього функціонування завдяки залученню нових підходів до вивчення та інтерпретації художніх текстів. Вибір лінгвокогнітивного аспекту дослідження зумовлено тенденціями розвитку сучасної парадигми когнітивної поетики, що проявляється у напрямку виявлення взаємодії між мовою та мисленням, знанням і його втіленням у словесну тканину тексту [1:145]. Особлива увага спрямовується на з’ясування особливостей віддзеркалення індивідуально-авторської мовної картини світу під час здійснення процесу когнітивного моделювання поетичного тексту, який виконує роль посередника між ментальними базами адресанта / поета і адресата / читача із залученням ментальних категорій і когнітивних структур, що зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Варто відзначити домінування лінгвокогнітивного підходу щодо інтерпретації художніх текстів модерного літературного напрямку [2; 3; 4; 5]. У нашому дослідженні ми звертаємося до визначення особливостей поетичного мислення переламної доби кінця XIX століття задля встановлення засобів трансформування, стиснення поетичної інформації – концептуальної (ір)реальності, яка згорнена (естетично та знаково) адресантом у форму повідомлення й потенційно зорієтована на розгортання адресатом у процесі її творчого сприйняття. **Метою статті** є розгляд засобів компресії інформації у поетичних текстах французького символізму, що

передбачає вирішення таких **завдань**: виокремлення когнітивних крос-моделей, у межах яких відбувається обробка поетичної інформації, що є спрямованим на окреслення французької поетичної моделі світу доби символізму (останню розуміємо як індивідуально-авторську картину світу адресанта / поета, яка відбиває культурну епоху, що характеризується представленням суперечливої природи генези Ідеї, тобто таємниці буття); з'ясування особливостей утілення крос-моделі “*Potворне (être) Прекрасне*”, що базується на концепції “*естетизації потворного*”, коли потяг до Краси й Ідеалу втілюється в парадоксальності думок і почуттів. **Матеріалом** дослідження слугують поетичні тексти французьких символістів Ш. Бодлера, П. Верлена, А. Рембо.

У поетичній моделі світу французького символізму центральна позиція належить емпіричному відтворенню дійсності як феноменологічної сукупності символів: “*J'écrivais les silences, les nuits, je notais l'inexprimable*” (A. Rimbaud, “*Une saison en enfer*”). Французькі поети-символісти не писали “з натури”, навпаки, їхній сенсуалізм пов'язується із відмовою від ліричного вираження та зверненням до смутного психофізіологічного стану, близького до підсвідомого, що обумовлює здійснення поетичних експериментів з емоційно-чуттєвою сферою буття. У такому випадку, під час процесу віртуального моделювання світу символів задіюється лінгвокогнітивний механізм компресії поетичної інформації, що досягає своєї гранично ущільненої реалізації: хід думки, логічні докази та причини укладання поетичного повідомлення / тексту залишаються невідомими. Спостереженню піддаються лише перцептивний початок та раптовий результат загадкового, інтуїтивного проникнення в інформаційну сутність – від сигналу-імпульсу до цілісної реакції-прозріння, що й веде до відхилення в бік словесних поетичних образів нового незвичайного гатунку.

У такому творчому конфлікті символ виступає і збудником, і провідником до “вічної Ідеї” – суб'єкт / об'єктним репрезентантом поетичного світобачення, що гармонізує та регулює у своїй цілісності інформаційні зв'язки між окремими її частинами. Відтак, лінгвокогнітивний підхід до аналізу віршованих структур доби французького символізму вимагає визначення особливостей поетичного мислення переламної доби кінця XIX століття та реконструювання провідних крос-моделей, тобто моделей перехресного типу. Останні являють собою співвідношення ознак / властивостей / якостей інформаційних сутностей у їхній приналежності до царини мети (cible) та царини джерела (source), селективно спроектованих (projections sélectives) за схемою “*Domaine Cible (être) Domaine Source*”, де позначка “être” вказує на установку двобічних відношень (projections bidirectionnelles) між амбівалентними сутностями обидвох царин з метою отримання результуючої емергентної єдності символістського гатунку.

Крос-модель “*Potворне (être) Прекрасне*” визначає своєрідне програмування інформаційної компресії у поезії французького символізму, спираючись на амбівалентне позиціонування провідних атомарних символів: “*Que ma chance fût male ou bonne, / Toujours un parti de mon coeur*” (P.V., Ср, Sagesse, II, J'avais peiné...). Такий спосіб організації концептуальних систем, як влучно зауважує А.М. Приходько, завдячує спрацюванню одного з провідних принципів синергетики, який виявляє наявність сили підпорядкування у найбільш нестійкого елементу з-поміж усіх елементів складної системи [6:279]. У своїй поступальній динаміці специфіка даної

крос-моделі відбивається в здатності до гнучкої переорієнтації внутрішніх зв'язків інформаційних сутностей задля отримання естетичного прояснення процесу одержання подібної структури. Із цього випливає, що “естетизація потворного” – це вказівка на ефемерність ціннісних критеріїв соціуму, котра врешті решт виправдовує індивідуальну безвідповідальність в середині суспільства “маси”. Символістська ж поетична модель світу діє від зворотного, оскільки виключно воно є істинним [7], та пропагує інтегративне розуміння єдності протиріч.

З одного боку, цариною мети виступає “Потворне”, що естетизується за посередництва джерела “Прекрасне” у таких атомарних символах: MAL (ЗЛО): “*Respectez le Maudit suprême aux nuits sanglantes !*” (Rimbaud, 1, L’homme juste); MORT (СМЕРТЬ): “*Je te <poison> prends, sois-moi préparée / Aux heures des désirs de mort*” (Rimbaud, 1, Poison perdu); FATALITÉ (ФАТАЛЬНІСТЬ): “*Le Bonheur a marché côte à côte avec moi. / Mais la FATALITÉ ne connaît point de trêve*” (Verlaine, 2, Nevermore).

Інша грань демонструється шляхом реверсивного пропагування ролей в межах крос-моделі, коли цариною мети постає “Прекрасне”, а “Потворне” складає царину джерела атомарних символів: IDÉAL (ІДЕАЛ): “*je ne puis trouver parmi ces pâles roses / Une fleur qui ressemble à mon rouge idéal*” (Baudelaire, 3, l’Idéal), “*La Vie est triomphante et l’Idéal est mort*” (Verlaine, 2, Sagesse, I, Les vaincus); RÊVE (МРІЯ): “*C’était l’heure où l’essaim des rêves malfaisants / Tord sur leurs oreillers*” (Baudelaire, 3, Le crépuscule du matin); “*Mais lui, gardait son rêve infernalement laid, / Son gros rêve éveillé de lourdes réthoriques*” (Verlaine, 2, Amour) – *rêve-désir négatif*.

Порушення, зсув різкого антагонізму в царинах “Потворне” та “Прекрасне” пояснюється акумулюючою природою власне самого атомарного символу в поезії французького символізму: Ідея, уміщена (évoquée) в символістському (тут – атомарному) символі не існує сама по собі, вона є породженням зближення відчуттєво-конкретних розрізнених (séparées) реалій [8:114]. І саме витворення символістської віртуальної реальності дозволяє сформувати, наново кодувати новий світ Ідей, де новий порядок проектування (характер мапування) зумовлює емергентні смисли поетичного тексту, коли розрізнені суперечності зникають у взаємодоповнювальній концептуальній символістській мережі інформаційної компресії.

Поскільки ж художньо-концептуальна картина світу становить систему взаємно координованих навколо ключових стрижнів, зокрема, Добра і Зла, знань, виконуючи при цьому роль засобу подолання ентропії виключно людиною, художнє мовлення стає для розкутої індивідуально-авторської свідомості єдиною діяльнісною формою щодо інтерпретації, деформуючої руйнації конвенціональної природи мовного знака з метою нового світокодування [9:57]. Наголосимо на тому, що позиціювання царин Прекрасне – Потворне сягає одвічного протиставлення атомарних символів ДОБРО – ЗЛО, а саме, у плані контрарного зіставлення їхніх визначальних архетипних чинників **світло** – **пітьма** у складі імплікацій “звершена божественна енергія пізнання” – “незвершена сукупність потенційних енергій”, де у випадку з останнім потенційна природа не визначається як зло сама по собі, оскільки будь-яка енергія потенційно перетворюється на інформацію, тобто пізнання [10:19]. Під таким кутом зору пояснюється латентна присутність в атомарному символі MAL джерельного базису потенційних ознак обох архетипів **світло** – **пітьма**, обумовлюючи, таким чином, правомірність символістської концепції “естетизації потворного” задля створення

нового світу Ідей. Відповідно, у поезії французького символізму базова метафорична схема ІДЕЇ Є ДЖЕРЕЛА СВІТЛА (IDEAS ARE LIGHT-SOURCES) зазнає уточненого поглиблення як ІДЕЇ Є ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ (IDEAS ARE ENERGY-SOURCES), а концептуальна метафора СВІТЛО Є ЖИТТЯ (LIGHT IS LIFE) специфікується у ЕНЕРГІЯ Є ЖИТТЯ (ENERGY IS LIFE):

*Puits de Vérité, clair et noir,
Où tremble une étoile livide,*

*Un phare ironique, infernal,
Flambeau des grâces sataniques,
Soulangement et gloire uniques,
- La conscience dans le Mal! (Baudelaire, 3, L'Irremédiable).*

При цьому, онтологічні ознаки, що є притаманними архетипу **світло** (прикм. "clair"), виявляють приналежність концепту ЖИТТЯ та атрибутивно мапуються на концепт ПЕКЛО, в основі якого лежить архетип **нітьма** (прикм. "noir"), ідентифікуючись через експлікат "*Un phare ironique, infernal, / Flambeau des grâces sataniques*" за ознакою "освітленість", котра, визначає і царину джерела, і царину мети. Отже, селективним обмеженням у розглядуваному словесному поетичному образі є фокусування ступенів градації ознаки "освітленість": нижній щабель (source) становить уточнене зображення Божого осяяння "*étoile*" ("зірка") як "*livide*" ("смертельно бліда"), який поступально порівнюється із диявольським "*infernal*" ("пекельний"), "*satanique*" ("сатанинський") світінням як паланням (cible) "*phare*" ("світоч"), "*flambeau*" ("факел"). Відтак, результируюча метафорична концептуальна схема ЖИТТЯ Є ПЕКЛО втілює ідею проголошення самовизначення, позиціювання людини у цьому світі крізь призму атомарного символу MAL (ЗЛО): *La conscience dans le Mal*.

Водночас, як вже зазначалося вище, поезія французького символізму демонструє оперативну реверсну зміну діапазонів зіставлення інформаційних сутностей у крос-моделі "*Потворне (être) Прекрасне*" в умовах тієї ж самої комунікативної ситуації витворення віртуальної реальності. Віднайдення джерела *потворного* в атомарному символі BEAUTÉ стає зрозумілим у контексті тлумачення "*чистоти*" поетичних орієнтирів французького символізму. Тому атомарний символ BEAUTÉ позиціюється як категорія естетична ("*La Beauté*", "*Hymne à la Beauté*", "*La Géante*" (Ch. Baudelaire)) та як критерій фізичний ("*Beauté des femmes ...*" (P. Verlaine), "*Vénus Anadyomène*" (A. Rimbaud)). У широкому сенсі метою поезії ініціюється Прекрасне (Beau) у його виокремленій (Beau seul), чистій (Beau pur) перспективі, дистанційованій від корисного (Utile), істинного (Vrai) та точного (Juste) традиційного смислового навантаження. Наведемо як приклад поезію Ш. Бодлера "*Hymne à la Beauté*", де вже перший дистих анонсує тезу про глибинний духовний (субстантиви "*ciel*" ("небо") і "*abîme*" ("рос. *преисподняя*") та фізичний (постпозиційні ад'єктиви "*infernal*" ("пекельний"), "*divin*" ("божественний") номінатива "*regard*" ("погляд")) дуалізм атомарного символу BEAUTÉ:

*Viens-tu du ciel ou sors-tu de l'abîme,
Ô Beauté ? ton regard, infernal et divin ... (Baudelaire, 3, Hymne à la Beauté).*

Подальший семантичний простір поезії підтверджує висування контрадикторних, проте й взаємодоповнювальних, атрибутів естетики Краси: "*bienfait*" – "*crime*", "*le couchant*" – "*l'aurore*", "*noir*" – "*astres*", "*la joie*" – "*les*

désastres”, “*les bijoux*” – “*breloques*”, “*l’amoureux*” – “*moribond*”, “*ciel*” – “*enfer*”. Подібне потрактування залучає такі комбінаторні мотиви й ефекти, які носять провокативний та іконоборчий характер:

D’un Infini que j’aime et n’ai jamais connu?

De Satan ou de Dieu, qu’importe? Ange ou Sirène,

Qu’importe (ibid.),

маючи при цьому дубль-структуру: концепт ЗАМІЩЕННЯ (REPLACEMENT) виявляється у вживанні прийменника “*ou*” між номінативними одиницями, котрі підпадають під зіштовхування, а також набуває контекстуальної ознаки “*наполягання на амбівалентному устрої світоіснування*” завдяки експресемі “*qu’importe*”, а відтак, стає вербальною підтримкою до втілення оксиморонної концептуальної схеми CONTRAIRE EST COEXISTE (ПРОТИСТАВЛЕННЯ Є СПІВІСНУВАННЯ), що є репрезентованою текстовим концептом MODERNITÉ.

Аспект жіночої краси в поезії французького символізму також представляється у світлі суперечливих позицій ідеалізації попередньо висунутих мистецьких канонів. Так, переосмислення, трансформування античних ідеалів жіночої вроди відстежуємо у сонеті А. Рембо “*Vénus Anadyomène*”, який за жанровими ознаками можна кваліфікувати як саркастичну пародію. Тут наявним є формальне імітування класичної манери письменства (сонет) та викривальне змістове навантаження класичної символіки античної доби. Починаючи саме з епохи античності, Венера, образ якої знаходиться у полі зору поезії, постає богинею краси, кохання та шлюбу, а отже, й еталоном жіночої вроди. У своїх концептуально-образних розвідках поезія французького символізму намагається по-новому представити такі одвічно значущі ідеали Краси. Але на відміну від попередніх, зокрема ренесансної, барокової епох, малярського мистецтва доби *Fêtes galantes*, які схвально ставилися до ідей античності у галузі жіночої вроди, модерна традиція інтерпретує останню у викривально натуралістичній перспективі, породжуючи, тим самим, ефект дошкульної насмішки, глузування: *Comme d’un cercueil vert en fer-blanc, une tête / De femme à cheveux bruns fortement pommadés / D’une vieille baignoire émerge, lente et bête* (Rimbaud, 1, *Vénus Anadyomène*) (*Немов з іржавої бляшаної гробниці, / Повільно з купелі старої випливає, / <...> Якась така дурна жіноча голова* – переклад В. Ткаченка).

Відтак, пародіюванню піддається відомий міф про появу богині Венери з піни морської, де вона перебувала у мушлі перлини: текстовий концепт ВЕНЕРА синекдохічно представляє лексема “*une tête*”, вживана з неозначеним артиклем жіночого роду, який вказує на зневажливе ставлення до “загальновідомого” еталону краси, за наявності ад’єктивів “*lente*” і “*bête*”, використовуваних на позначення негативних фізичних та інтелектуальних характеристик концепту ЛЮДИНА; текстовий концепт МОРСЬКА МУШЛЯ актуалізується у таких словосполучах “*un cercueil vert en fer-blanc*”, “*une vieille baignoire*”, що несуть різко негативне конотаційне забарвлення під час трактування предмету для купання.

Показовим є той факт, що термін сарказм, похідний від гр. “*sarkadzo*”, перекладається “*рву м’ясо*” [11:610], що, у свою чергу, слугує підтвердженням добору характеру мапування віртуального простору поезії на користь субститутивного: в ролі т. зв. концептуально означеного “м’яса” виступає домен ТІЛО з концептосфери ЛЮДИНА. Заданий натуралістичний мотив оповіді відбиває семантичний простір сонета, котрий базується на корпусі номінативів, що належать до шару лексики

повсякденно-побутового характеру, знімаючи, таким чином, традиційну поетизацію текстового концепту ВЕНЕРА. Портретні дані богині виявляються напрочуд простими, оскільки їх опис складається за умов поєднання субстантиву, який позначає різні частини людського тіла, із: а) відносними ад'єктивами-кolorативами “*cheveux bruns*”, “*le col gris*”, “*l'échine un peu rouge*”; б) ад'єктивами якості: “*les larges omoplates*”, “*le dos court*”. Зазначимо, що подібне метонімічне слововживання частин тіла замість тіла в цілому є системним, укоріненим у свідомості людини, а тому такий тип мапування отримує назву системного та не сприймається як троп [1:178]. Це означає, що новітні мистецькі інтенції французького символізму повністю та остаточно виключають можливість поетизації у використанні естетики античної Краси, а отже, заперечення, руйнації зазнає прототипова концептуальна схема ВРОДА Є ВЕНЕРА: “*le tout sent un goût / Horrible étrangement ; on remarque surtout / Des singularités qu'il faut voir à la loupe ...*” (ibid.) (На всьому смакоти / Нечуваної слід, і зримо бачиш ти / Химери, на які дивитись тільки в лупу – переклад В. Ткаченко). Завдяки цьому отримуємо інформаційні дані щодо утвердження оксиморонної концептуальної схеми ВРОДА НЕ Є ВЕНЕРА за певних умов (тут – модерних) та імпліцитного пропагування як прототипової концептуальної схеми BEAUTÉ EST MODERNITÉ, у змісті якої й варто розглядати символістське поетичне повідомлення.

Підсумковуючи зазначене вище, наголосимо: поезія французького символізму ставить питання про перегляд процесу розрізненого позиціювання елементів у крос-моделі “*Потворне (être) Прекрасне*”, стимулюючи право індивідуального вибору з потоку трансльованої поетичної інформації того, що є адекватно співвідносним, особистісно прийнятним щодо стану сприйняття онтологічних сутностей-Ідей. Отож, крос-модель “*Потворне (être) Прекрасне*” – це концептуальний феномен компресії інформації, який збуджує суперечливі амбівалентні тлумачення атомарних символів, руйнуючи контрадикторні опозиції, де кожен член, тобто концепт, вдосконаливши свою окремішність, зростається, компресується у власну протилежність.

Перспективним видається подальше дослідження реалізації крос-моделі “*Потворне (être) Прекрасне*” у контексті атомарних символів MORT, FATALITÉ, IDÉAL, RÊVE з урахуванням позицій парадоксальної складової поетичного мислення доби символізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белєхова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект. – М.: ООО “Звездапад”, 2004. – 376 с.
2. Воробйова О.П. Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд // Языки и транснациональные проблемы / Первая совместная международная конференция / ИЯ РАН, Тамбовск. гос. ун-т имени Г.Р. Державина, Институт исследования и развития литературных процессов в Австрии и в мире (INST, Вена), Москва, ИЯ РАН, 22-24 апреля 2004 г. – С. 50-56.
3. Воробйова О.П. Идея Резонансу в лінгвістичних дослідженнях // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана. Зб. наук. ст. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – С. 72-86.
4. Маріна О.С. Контрастивна тропи й фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2004.
5. Freeman M. Emily Dickinson and the discourse of intimacy // Semantics of Silence in Language and Literature / Ed. by G. Grabher, U. Jessner. – Heidelberg: Universitat C. Winter. – 1996. – P. 191-210.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Бодлер Ш. Цветы зла. Обломки. Парижский сплин. Искусственный рай. Статьи об искусстве. – М.: “РИПОЛ-КЛАССИК”, 1997. – 960 с.
8. Rousselot M., de Ligny C. La Littérature française: auteurs, œuvres, genres et mouvements. – P.: Nathan, 1992. – 159 p.
9. Слухай Н.В., Мосенкіс Ю.Л. Мовна символіка і міфопоетика текстів Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім А+С, 2006. – 165 с.
10. Сузель де А. Символіка людського тіла: Пер. з фр. – К.: Знання-Прес, 2003. – 566 с.

ДОВІДНИКИ

11. CCIC (2006). Сучасний словник іншомовних слів / Під ред. Г.П. Півторака. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Rimbaud* Ec. Rimbaud Arthur. Œuvres complètes. Режим доступу – <http://hypermedia.univ-paris8.fr/bibliotheque/Rimbaud/Rimbaud.html>. – Заголовок з екрану. 2. *Verlaine* Ec. Verlaine Paul. Œuvres poétiques [Document électronique] Reproduction : Num. BNF de l'éd. de, Paris : Bibliopolis, 1998-1999. Reprod. de l'éd. de, Paris : Garnier, 1987. 3. *Baudelaire* FdM. Baudelaire Charles. Les Fleurs du Mal. Режим доступу – <http://hypermedia.univ-paris8.fr/bibliotheque/Baudelaire/Baudelaire.html>. – Заголовок з екрану.

ТОКМЕНКО О.П.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКСТЕНСИВНЕ ТА ІНТЕНСИВНЕ ЧИТАННЯ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ ДЛЯ СПЕЦІАЛІСТІВ

Викладання іноземних мов стає дедалі все більш комплексним, охоплюючи все більше різноманітних підходів та засобів, що, з одного боку, полегшує життя студентів і викладачів – оскільки кожен має можливість обрати щось цікаве і ефективне саме для себе, а з іншого боку – вимагає від тих та інших особливої наполегливості та впевненості, тому що потребує оволодіння новими видами діяльності, новими навичками, новими програмами, що, в свою чергу, передбачає їх попереднє досконале вивчення. Все це вдвічі важливіше, коли йдеться про навчання майбутніх спеціалістів, оскільки для них іноземна мова не є суто засобом спілкування і розваги, але, головним чином, важливим робочим інструментом у світі глобалізації в цілому та європейської інтеграції зокрема.

Однак поряд із новими сучасними засобами навчання не менш актуальними залишаються і добрі старі методи, на одному з яких хотілося б зупинитися детальніше, а саме – читання, процес, при якому опрацьовується декілька навичок водночас, кожна з яких є дуже важливою для успішного володіння мовою взагалі і для можливості виконувати певні типи робіт, якщо ми говоримо про спеціалістів. При цьому можливо виділити щонайменш два підходи до читання:

Інтенсивне читання – підхід до навчання читання іноземною мовою, при якому закладаються і практикуються навички, що їх використовують носії мови при читанні рідною мовою. Підхід, який ми використовуємо, полягає в тому, щоб спрямувати студентів на їх *власний* процес читання, у контрасті з екстенсивним методом при якому читання великої кількості книжок, і увага читачів фокусуються, головним чином, на змісті. За допомогою текстів в студентах зростає усвідомлення того, що саме означає поняття **“читати англійською”**. Подальше зрозуміння студентами процесів читання і мислення досягається за допомогою спеціальних вправ, які виконуються у парах або в маленьких групах. Текст розподілено на чотири частини, робота над якими відбувається одночасно: читання для задоволення, розвіток навичок розуміння та мислення, зростання швидкості читання (*Reading for Pleasure, Comprehension Skills, Thinking Skills, Reading Faster*). Досягнення студентів оцінюються за допомогою тестів, які проводяться двічі на місяць, і в яких враховується їхнє зрозуміння того, які саме навички вони опрацьовують.

Майже всі, кому колись довелося вивчати іноземну мову вже дуже гарно знайомий з методом інтенсивного читання. Можливо при цьому треба було прочитати уривок тексту або ж маленьке оповідання, або статтю – головним є те, що при цьому завжди було багато слів та граматичних конструкцій, які виходили за межі читацької здібності. Якщо вам при цьому пощастило з викладачем, то більшість нового

матеріалу була приведена у посторінкових коментарях. Якщо ж ні, вам, певно, доводилося витратити більше часу шукаючи слова в словнику, ніж читати. За умов, що нові слова вже наведені, найкращим способом роботи з текстом було б спершу опрацювати їх на протязі години, та потім приступати саме до читання. Таким чином, старанні студенту ти можуть вивчити від 10 до 20 нових слів та словосполучень впродовж пари годин. Однак, навіть вони, вірогідніше за все, будуть читати слово за словом, а не охоплювати всю фразу цілком, якщо б вони читали на рідній мові.

Перешкоди на шляху ефективного читання за інтенсивним методом

Основним недоліком є кількість часу, який витрачається на те, щоб прочитати маленький об'єм тексту. Хоча більшість людей впевнені, що це цілком необхідно для навчального процесу, насправді це не зовсім так. Дослідження показали, що єдиний спосіб, при якому люди навчаються вільно користуватися нові граматичні або лексичні одиниці полягає в тому, що вони зустрічаються у великій кількості різноманітних контекстів. Другими словами, навіть якщо ви вже «вивчили» слово, дуже корисно продовжувати читати матеріал, в якому воно зустрічається.

Дуже часто слова неможливо автоматично перенести (перекласти) з одної мови на іншу. Інтенсивне читання за своєю природою, займає багато часу. Читання матеріалу з великою кількістю нових слів та граматичних конструкцій є повільним і стомлюючим процесом. Результатом читання на протязі години буде приблизно три-чотири сторінки, і навряд чи, нове слово зустрінеться вам багато разів. Може здаватися, що це не є проблемою, але насправді, більшість, якщо не всі (!) слова в мові не можна автоматично перекласти, завжди існують якісь варіанти значень, лінгвістичні або країнознавчі нюанси.

Слід також враховувати, що чим найпоширенішим є слово, найбільш вірогідне, що його використання (та дієвідміна) є нерегулярними. Наприклад, в англійській мові одним з найпоширеніших слів є *“get”*. Хіба існує ще одна мова, в якій *“get up”*, *“get even”*, *“get better”*, *“get a new bike”*, та *“get to go on vacation”* перекладаються так само? Більше того, форми слова *“get”* настільки нерегулярні, що навіть американська англійська і британська англійська розрізняються у їхній трактовці.

Екстенсивне читання: підхід до навчання та вивчення іноземної мови, при якому студенти читають багато книжок, а потім пишуть і обговорюють те, що вони прочитали.

Цілком очевидно, що мова занадто складний предмет для того, щоб її можна було б вивчити просто запам'ятовуючи нові слова та граматичні конструкції. Основна ідея екстенсивного читання полягає в тому, що на читання не потрібно витрачати багато часу. Навпаки, головна мета – читати якомога більше тоді, коли на це є час.

Розглядаючи екстенсивне читання, треба насамперед усвідомити, що це повна протилежність читанню інтенсивному. Але, як це завжди буває у житті, вони добре, майже ідеально доповнюють одне одного. Нажаль, екстенсивне читання мало використовується навіть у сучасній навчальній практиці.

Деякі характеристики програми екстенсивного читання:

1. Студенти читають якомога більше різноманітної літератури, можливо в класі, і обов'язково поза класом.
2. Розмаїття матеріалів, щоб заохотити студентів читати англійською з різних причин та різними способами.

3. Студенти мають можливість вибирати, що вони бажають читати, можливість зупинитися, якщо матеріал перестав їх цікавити.
4. Матеріал для читання є відповідної до їхнього рівня лінгвістичної компетенції складності.

Студенти читають в класі та поза класом книжки серії Language Learner Literature або Abridged books, які представлені багатьма зарубіжними та вітчизняними видавництвами; книжки мають декілька рівнів, від найпростішого до найскладнішого.

Студенти пишуть короткі перекази прочитаного, висловлюють свою думку про книжку. Ці доповіді презентуються поряд із так званою Summary Card, карткою, де написано стисле резюме в одному реченні (тренування критичної думки), з одного боку, і (якщо потрібно) додаткова інформація, з іншого боку. Викладач, після ознайомлення з доповідями (Reaction Report), заохочує студентів до розмови про книжку і, між іншим, корегує їхні граматичні та синтаксичні помилки. Потім доповідь віддається студентові, він зберігає її у своєму зошиті. Студенті потім здають свої зошити для оцінювання напередодні заліків, оцінювання відбувається на основі кількості сторінок, прочитаних на протязі семестру. Тестів по прочитаному матеріалу не проводиться.

Отже, які саме **матеріали** краще застосовувати для екстенсивного читання? Найважливішим критерієм при виборі матеріалів для екстенсивного читання має бути те, що вони щонайменш на 98 % зрозумілі для студентів, тобто в таких текстах має бути мінімум нових граматичних та лексичних одиниць – одне-два незнайомих слова на сторінку і відповідно, максимум одна невідома синтаксична структура. Тим краще, якщо ці нові слова повторюються в тексті знов і знов. Звісно, такі слова не можна вивчити раз і назавжди. Спочатку в студентів з'являється лише мрячне, неясне розуміння нового слова, яке стає дедалі яснішим, у міру того, як вони зустрічають його знов і знов у різних контекстах. Можливо, такий шлях здається довгим і нераціональним, але зрештою він себе виправдовує, оскільки це більш природний спосіб навчання.

При виборі книг для своїх студентів може допомогти один простий тест. Візьміть одну сторінку тексту з книги, яку збираєтесь запропонувати для читання, дайте її студентам на декілька хвилин, а потім запитайте, чи багато там незнайомих слів. В залежності від того, наскільки відвертими вони є з вами, у вас з'явиться відчуття того, наскільки складним є цей текст для них, змогли або ж не змогли вони прочитати його. Якщо вас турбує, що вони не готові визнати те, чого вони не знають, закрийте приблизно двадцять слів, розкиданих по усій сторінці і зробіть копію. Дайте їм цю сторінку як *"cloze test"*. Якщо студенти зможуть доповнити близько 80 % речень правильними словами або ж підходящими синонімами, сміливо використовуйте цей текст. Якщо ні – треба підібрати більш легкий.

Наскільки **багато** треба читати?

Якщо ми беремо стандартну годину – як ми брали при інтенсивному читанні – необхідно прочитати щонайменш двадцять п'ять сторінок. Якщо є тільки половина цього часу – не менше десяти сторінок. Може здатися, що це дуже багато, у порівнянні з тими, хто читає на рідній мові – 40–100 сторінок за годину, це звісно так. Але існують дві серйозних причини для таких високих вимог. Перш за все, такий ритм змушує студентів користуватися словником дуже скупко, не витрачаючи на це зайвий час. По-друге, повільне читання заважає повноцінному сприйняттю змісту

книги. При нормальному читанні відбуваються певні нейрологічні процеси, які залежать від швидкості читання, тобто “швидкість, задоволення і зрозуміння тісно пов’язані одне з одним”. Коли дорослі читають своєю власною мовою, вони водночас охоплюють всю фразу, а не окремі слова. Якщо студент читає мовою, яку він тільки вивчає, і читає дуже повільно, слово за словом, цілком можливо, що коли від добереться до кінця речення, він вже забуде перші нові слова.

В чому полягають **переваги** цього методу?

Здається очевидним, що для студента краще вивчити двадцять нових слів читаючи двадцять сторінок достатньо легкого та цікавого тексту, ніж потратити двадцять хвилин на те, щоб завчити ці ж самі слова і потім “пробиватися” крізь два трудних, нудних параграфи, а потім робити різноманітні граматичні і перекладні вправи.

Якщо детальніше, то серед основних переваг екстенсивного читання треба назвати насамперед такі, як:

- Забезпечення “*massive comprehensible input*” (тобто масивне введення інформації)
- Підвищення загальної мовної компетенції студента
- Закріплення раніше вивчених лексичних одиниць
- Покращення письмової мови
- Ознайомлення з культурою мови, що вивчається, що дозволить студенту легше увійти в мовне суспільство у майбутньому
- Консолідація раніше вивчених мовних понять, вмінь та навичок
- Зростання впевненості при читанні великих об’ємів тексту
- Розвиток навичок передбачувати події *It facilitates the development of prediction skills.*

Слід пам’ятати, що щойно придбаний словарний запас дуже тендітний. Таким чином, найбільш важливі для використання слова – це ті, що їх щойно запам’ятали. Очевидно, що не треба вводити водночас занадто багато нових лексичних одиниць. Крім того, слід вибирати не тільки легкі, а й цікаві для саме цих студентів тексти. Чим більш інтересним буде книга, тим з більшим задоволенням студенти читатимуть, тим цікавішим для них буде вивчення мови в цілому.

Однак використання цього методу при навчанні у класі є, за своєю природою, досить складним у виконанні. Перш за все – це різний рівень мовної компетенції студентів. Потрібен певний час для того, щоб створити життєздатний розклад, при чому зовсім не обов’язково всі студенти мають читати ту ж саму книжку. Деякі студенти, що вже почувається “вільно” у мові, опиратимуться такому читанню, оскільки вважають, що “це занадто легке, щоб бути реальним вивченням”. В такому випадку необхідно роз’яснити цілі і переваги такого методу навчання. Іноді буває досить складно підібрати підходящі книжки – вони можуть бути дорогими, їх неможливо знайти, в залежності від того, де ви знаходитесь. Також вимагає попереднього планування ведення записів щодо роботи з матеріалами.

Цілком зрозуміло, що обидва методи читання дуже важливі для майбутніх спеціалістів, тому що в реальному житті не завжди є можливість читати тільки для задоволення. Але ж вони служать різним цілям: інтенсивний – для більш глибокого розуміння мовних законів і всебічного вдосконалення предмету, екстенсивне – для

поширення лексичного та граматичного запасу, кругозору, ознайомленню з мовою у цілому, набуття так званого “відчуття мови”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Crystal D. (ed.) The Cambridge encyclopaedia of language. – Cambridge, CUP, 1987. 2. Journal of e-Learning and Knowledge Society. The Italian e-Learning Association Journal, 2006. – Vol. 2. – № 1. 3. Richards J.C., Piatt J. & Piatt H. Longman dictionary of language teaching and applied linguistics. – London, 1993. 4. <http://ec.europa.eu/education/doc/reports/doc/basicskill.pdf>. 5. <http://www.teachingenglish.org.uk/think/methodology/>

ХАРЧЕНКО О.В.

Міжрегіональна Академія Управління Персоналом

АМЕРИКАНСЬКИЙ ДИСКУРС КОМІЧНОГО: ТЕОРЕТИЧНИЙ ІНВЕНТАР ДОСЛІДЖЕННЯ.

Актуальність статті зумовлена недостатньою кількістю публікацій на тематику дослідження дискурсу комічного в цілому, та американського дискурсу комічного зокрема. **Об’єктом** нашого дослідження у цій статті є сучасний американський дискурс комічного. **Матеріалом** для дослідження слугували численні американські жарти, анекдоти, дотепні вирази з ряду популярних сатиричних та гумористичних сайтів США [1:1-50; 2:1-25; 3:1-27]. **Предметом** дослідження є класифікація, типи, жанри, характер та понятійний апарат американського комічного дискурсу. **Мета** статті – визначення та загальна характеристика американського комічного дискурсу, розгляд його головних типів, уточнення теоретичного інвентарю дослідження. **Постановка загальної проблеми та її зв’язок з науковими завданнями.** Дослідження американського комічного дискурсу та усього комплексу проблем пов’язаних з ним. **Постановка завдання.** Визначення та класифікація типів комічного дискурсу, уточнення основних понять комічного дискурс аналізу. **Аналіз останніх досліджень і публікацій** базується на роботах В.И. Карасика, Т. ван. Дейка, М. Макарова, А. Белової які найбільш адекватно та глибоко дослідили проблеми дискурс аналізу в цілому. **Наукові результати** У статті дається визначення та аналіз сучасного американського комічного дискурсу, наведена класифікація типів дискурсу, проведено уточнення понять теоретичного дослідження комічного дискурсу.

Під *дискурсом комічного* ми розуміємо текст, що має певний лінгвістичний та екстралінгвістичний інвентар реалізації комічної (сміхової) інтенції, який динамічно розгортається у ситуації сміхової комунікації. На відміну від комічного тексту, який розглядається як статичний результат мовної діяльності, комічний дискурс включає динамічний процес, ситуацію (фрагмент об’єктивної реальності на фоні якого відбувається вербальний акт комунікації) та результат мовної діяльності.

Дискурс комічного має певні мовні особливості (мовні маркери гумору, сатири, сарказму, іронії, трагікомізму), певну стилістичну специфіку, певну тематичну специфіку, певні ціннісні домінанти та ключові концепти, що відображають менталітет нації, соціальної групи або особистості, певні жанри та форми, певні трансформації комізму (лінгвістичні механізми), певні інтенсифікатори гумору та комізму(риторичні та стилістичні прийоми), тощо.

Дискурс в цілому є об’єктом міжгалузевого дослідження, в першу чергу, таких дисциплін як психологія, лінгвістика, соціологія, а вже в другу чергу, таких наук та напрямків дослідження як політологія, філософія, юриспруденція, літературознавство,

тощо. Найбільший вплив на розвиток лінгвістичного дискурс аналізу очевидно зробили фахівці з галузі психології та соціології. Те саме очевидно стосується і комічного дискурсу, хоча справедливості ради, треба зазначити, що цей термін, а саме “комічний дискурс”, ще не набув популярності у науковій спільноті вищезазначених дисциплін і вживається поки що лише окремими російськими дослідниками, такими як Вербицька О.Ю. [4:1-19], більш поширеним є термін “гумористичний дискурс”, який вже вживають як американські так і російські дослідники з галузі лінгвістики, психології та соціології, такі як В.І. Карасик [5:304], Л. Муньиз [6:80], та інші.

Розглядаючи типи та різновиди комічного дискурсу, в першу чергу, можна виділити, або протиставити, по каналу комунікації, усний комічний дискурс (прикладом можна навести якийсь жарт, або анекдот, який розповідають усно), письмовий комічний дискурс (це може бути сатиричний роман, гумористичне оповідання надруковане у книзі або журналі), комбінований візуально-письмовий (прикладами можуть бути комікси, де під картинками та малюнками наведені невеликі тексти), та, очевидно, комбінований аудіо-візуальний комічний дискурс (масмедійний: кінематографічного або телевізійного характеру, де усний дискурс супроводжується певним відеорядом).

В дискурсі комічного можна провести розподілення по жанру. Найбільш очевидними жанрами американського дискурсу комічного є *one liners* (дотепні висловлювання або мікрожарти довжиною в один рядок), різні типи

jokes (жартів), *anecdotes* (анекдотичні оповідання, що базуються на реальних історіях), *humorous short story* (гумористичне оповідання), *humorous speeches* (гумористичні виступи відомих коміків, таких як Джей Лено), *comedy* (комедія), *tragic comedy* (трагікомедія), *satiric novels* (сатиричні романи), тощо.

Типологію дискурсу комічного можна провести по головній комунікативній цілі дискурсу та по характеру сміху (злий, уїдливій сміх, або добрий, пустотливий сміх) або реакції на певний комічний текст, або комічний мовленнєвий акт: гумористичний дискурс, сатиричний дискурс, іронічний дискурс, саркастичний дискурс, трагікомічний дискурс (дискурс чорного гумору), дискурс глузування (*mockery discourse*), тощо. Незважаючи на спільні риси вище вказаних типів комічного дискурсу, усі вони мають відмінні риси та ознаки. Коротко охарактеризуємо вищезазначені типи комічного дискурсу. Більш детальну характеристику надамо трохи пізніше.

Характерною ознакою *сатиричного дискурсу*, очевидно, є його актуальність, оскільки сатира американських письменників та журналістів і, мабуть, це явище інтернаціональне, обертається, загострює та влучає в найактуальнішу проблематику сучасного життя. Це може стосуватися політики (виборча компанія президента чи якогось конгресмена, зарубіжні впливові політики), бізнесу (ключові постаті цього сегменту суспільства), шоу бізнесу (з його скандалами та зірками), спорту, тощо. Однією з головних комунікативних цілей сатиричного дискурсу є висміювання певного суб'єкту або об'єкту розваги та спроба викликати презирливе ставлення до нього шляхом викриття певного пороку, недоліку. Висміюватись може манія величчя, жадібність, грубість певного об'єкту розваги. При цьому залучаються різноманітні засоби комічного впливу (пародія, насмішка, комічні лексичні одиниці, гіпербола, гротеск, тощо). Розглянемо декілька прикладів:

(a) “*Why is Clinton so interested in the events in the Middle East? Because he thinks*

the Gaza Strip is a topless bar!” В цьому політичному жарті (по формі загадки) висміюється занадто високий рівень «сексуальної стурбованості» колишнього президента США Біла Клінтона.

(b) “*Why do University of Arkansas graduates tape their diplomas to the windshields of their cars? So they can park in handicapped spaces.*” А в цьому студентському жарті (по формі теж загадка) висміюється низький IQ випускників Арканзаського університету (як стверджують американські жарти студентів – найслабкішого в США по рівню підготовки).

Найвидатнішим сатириком США звісно був *Mark Twain*. До сучасних майстрів сатиричного дискурсу в США можна віднести таких авторів як *Sean Mills*, президента сатиричного журналу *The Onion*, та *Stephen Colbert*, телеведучого програми *The Colbert Report*.

Характерною ознакою іронічного дискурсу є його оціночність. Іронічний дискурс дозволяє надати оцінку певним подіям, ситуаціям та особистостям, тому цей тип дискурсу також є знаряддям критики в руках американських журналістів та письменників. Другою рисою американського іронічного дискурсу, очевидно, є його тотальний характер, що ґрунтується на плюралізмі думок в американському суспільстві, а це в свою чергу веде до амбівалентності істини. Третьою рисою іронічного дискурсу є його інтелектуальність. Далеко не кожен реципієнт може помітити іронічний план висловлювання і сприймає його серйозно, а це в свою чергу теж веде до додаткового комізму. Однією з функцій американського іронічного дискурсу, це стосується в першу чергу мас-медійного простору, є нав’язування певних стереотипів заради маніпуляції точки зору реципієнтів. Іронічний дискурс з одного боку використовує такий риторичний прийом як іронія (головні різновиди антифразис (*antiphrasis*) – використання лексичних одиниць не в буквальному а прямо протилежному смислі, що веде до двійного значення комунікативного послання; параліпсис (*paralipsis*) – привернення уваги до чогось, при цьому робиться вигляд, що це обходиться мовчанкою та не помічається; епітроп (*epitrope*) – звертання до когось с проханням розглянути якесь питання або отримати чи надати дозвіл на розгляд чогось і таким чином підтвердити це), а з іншого боку виходить за рамки цих риторичних прийомів, має системний контрастний характер та має іронічну авторську установку і проявляється як на рівні мікроструктури дискурсу (частина речення - клаузула) так і макроструктури дискурсу (фрагмента дискурсу, твору в цілому). Наведемо приклади фрагментів іронічного дискурсу: 1) *It’s as clear as mud and as funny as cancer* (Приклад використання іронічних порівнянь – *simile*). 2) “*They couldn’t hit an elephant at this distance*”. *Nearly the last words of American Civil War General John Sedgwick before being shot through the eye by a Confederate sniper* (Приклад історичної іронії). 3) *It would be unseemly for me to dwell on Senator Kennedy’s drinking problem, and too many have already sensationalized his womanizing...* (приклад параліпсиса). 4) *It’s a good idea to dig up more snakes than you can kill. Go ahead* (приклад епітропа).

Серед сучасних американських авторів до іронічного дискурсу звертаються такі автори як *Henry Fielding*, *Jane Austin*, та *Daniel Handler*.

Саркастичний дискурс характеризується, в першу чергу, відкрито ворожим відношенням до об’єкту розваги, він має знищуючий характер, але при цьому зберігається гумористична атмосфера. При цьому у цьому типі дискурсу зберігається увесь лінгвістичний та екстралінгвістичний інструментарій та атрибутика

сатиричного плану. Комунікативна ціль – жорстке висміювання об'єкту розваги з застосуванням різноманітних засобів комічного впливу. Типово саркастичний дискурс представлений гострим та дотепним глузуванням над об'єктом сміху. Наведемо фрагменти саркастичного дискурсу: 1) *“What you said sounds good, but I don't believe anybody who wears rosy pants and untied shoe laces.”* (Йде критика не аргументу, а одягу опонента). 2) *I never forget a face, but in your case I'll be glad to make an exception.* 3) *The United States is the nation of laws: badly written and randomly enforced (Frank Zappa).* 4) *He was happily married, but his wife wasn't.* 5) *I find television very educating. Every time when somebody turns on the set, I go into another room and read a book.* Окрім цього треба додати, що є численна кількість дотепних та смішних образ (інвективів), які можна виділити в окрему групу комунікативних актів, що ілюструють саркастичний дискурс. Наведемо приклади: 1) *If you were orphaned when you were a child, I feel sorry for you, but not for your parents.* 2) *People can't say that you have absolutely nothing! After all, you have inferiority.* 3) *I thought of you all day today when I was at the zoo.*

В Великобританії найбільш відомими майстрами саркастичного дискурсу, який вживався в якості другорядного, були Оскар Уайльд та Бернард Шоу. Серед сучасних авторів, що вживають саркастичний дискурс в США, можна назвати автора та журналіста George Carlin, актора та письменника Richard Pryor.

Гумористичний дискурс характеризується позитивним відношенням до об'єкту осміяння. Результатом комічного ефекту гумористичного комунікативного послання, типово, є доброзичливий, радісний, та оптимістичний сміх. Тобто палітра сміху охоплює, переважно, позитивний спектр. Якщо дискурс має в наявності певну критику об'єкту гумору, то ця критика передбачає лише певне вдосконалення, але ніяк не нищівне та гостре осміяння об'єкту гумору. Інвентар лінгвістичних трансформацій та інтенсифікаторів гумору має певні особливості у порівнянні з іншими типами комічного дискурсу. Американський гумористичний дискурс має схильність до гротеску, гіперболи, парадоксу, нестандартної метафори та порівняння, логічного абсурду. У порівнянні з британським гумористичним дискурсом він більш прямолінійний, неформальний, грубий, не такий стриманий та витончений. Американський гумористичний дискурс окрім нав'язування традиційних (стереотипних) норм поведінки може нав'язувати і норми контр поведінки. Наведемо приклади гумористичного дискурсу та його фрагментів, що фактично нав'язують норми контр поведінки:

1) *“It is morally wrong to allow suckers to keep their money.”* (Жарт у формі *one-liner* стверджує норму контр поведінки згідно з якою брехня заради заробітку чи наживи виправдана). 2) *“Why put off today what you can put off again tomorrow.”* (Цей жарт *one-liner* який по суті є *snow clone*, тобто перероблене прислів'я теж стверджує норму контр поведінки згідно з якою затягування виконання роботи – це добре). 3) *“There is no such thing as a “dirty capitalist”, only a capitalist.”* (Тут теж норма контр поведінки – брудні методи допустимі). 4) *A policeman stops a lady and asks for her license. He says “Lady, it says here that you should be wearing glasses.”*

The woman answered “Well, I have contacts.”

The policeman replied “I don't care who you know! You're getting a ticket!”

(Жарт нарративного типу побудований на полісемії лексичної одиниці – *contacts*).

Серед сучасних майстрів американського гумористичного дискурсу можна назвати *Sarah Jane Vowell, Calvin Trillin, Woody Allen, Erma Bombeck, Ogden Nash* та інші.

Дискурс чорного гумору характеризується тим, що теми (топіки) цього виду комічного дискурсу типово відносяться до тем табу або трагічних тем. Це може бути тема смерті, війни, вбивства, самогубства, згвалтування, побутової жорстокості, тощо. Але ці теми розглядаються із застосуванням інвентарю лінгвістичних трансформацій та інтенсифікаторів гумористичного чи сатиричного плану. В поняття *black humor* входять такі синоніми як *morbid humor* та *dark humor*. Тобто, у поняття дискурсу чорного гумору, з нашої точки зору, входить трагікомічний дискурс та дискурс брудного гумору. Наведемо приклади: 1) *Join the Army! Travel to exotic distant lands. Meet exiting, unusual people, and kill them!* 2) *A million flies can't be wrong- Eat shit. Seen under it in a different color: A billion humans can't be wrong- Don't eat shit! (Library desk graffiti).* 3) *Clotille has crabs.*

Boudreaux came up to Tibodeaux and said: "Thibodeaux, I've got some good news and some bad news."

Thibodeaux say: "What be the bad news?"

Boudreaux reply: "Your wife, Clotille, she be found in the bayou, she done pass away".

Thibodeaux: "Oh my god, that is purtty bad, what be the good news?"

Boudreaux: "Well, when we found her, she had over a dozen crab on her, so in another hour we gonna make another run!"

4). *Chernobyl joke. Why shouldn't you buy Ukrainian underpants? Because chernob 'll fall out.*

5) *9/11 joke. A man goes to the World Trade Center. He says "I wanna buy a jumbo jet", "We don't sell jumbo jets here sir" was the reply, "Well you've got one in the window!!"*

У цих жартах, що є зразками дискурсу чорного гумору, в першому жарті темою (ключовим концептом) є війна, в другому лайно, в третьому смерть дружини, в четвертому чорнобильська трагедія, в п'ятому трагедія 9 вересня 2001 року. Перший, третій та п'ятий жарт відносяться до трагікомічного підтипу чорного гумору, другий жарт до брудного гумору, що теж є підтипом чорного гумору, четвертий жарт має комбінований тип, він одночасно має трагікомічний компонент та компонент брудного гумору. В цілому до майстрів американського дискурсу чорного гумору можна віднести таких авторів XX та XXI сторіччя як *Harlan Jay Ellison, Kurt Vonnegut, Thomas Pynchon, William Gaddis* та інші.

Крім того, типологію комічного дискурсу можна зробити по тематиці дискурсу: гендерна тематика (чоловіки, жінки, блондинки); соціопрофесійна тематика (*rednecks, lawyers, police, military, doctors, politicians*); регіональна тематика (*Texans, New Yorkers, etc*); анолектична тематика (*children, students, old people*); етнічна тематика (*Irish, Native American, Mexican, Jewish, Russian, French etc*); трагікомічна тематика, etc.

Розглядаючи структуру дискурсу комічного, очевидно, доречним буде вживання таких термінів дискурс аналізу, які ввів Т. ван. Дейк, відомий голландський дослідник дискурсу, як "макроструктура" (глобальна структура), "суперструктура" та "мікроструктура" (локальна структура) дискурсу [7:25-50]. Згідно з Ван Дейком, макроструктура – це узагальнений опис головного змісту

дискурсу, який адресат конструює у процесі розуміння комунікативного повідомлення, це послідовність макропропозицій, що виводяться з пропозицій вихідного дискурсу по певним “макроправилам” до яких відносяться правила скорочення непотрібної інформації, правило узагальнення декількох однотипних пропозицій, правило побудови або комбінації декількох пропозицій в одну. При цьому А.Кибрик додає, що макроструктури відповідають структурам довготривалої пам’яті – вони сумують інформацію, яка утримується протягом тривалого часу у пам’яті людей, які почули, чи прочитали певний дискурс [8:4]. Макроструктура складається, очевидно, з певних фрагментів. Якщо ми розглядаємо комічний дискурс, то до цих фрагментів відносяться діалоги (питання – відповідь), певні епізоди, об’єднані певною подією, місцем, часом, персонажами. Що стосується суперструктури, то згідно з Ван Дейком, це стандартна схема згідно з якою будується певний дискурс. В американському комічному дискурсі, найбільш поширеною суперструктурою (структурною схемою) є класична пірамідальна суперструктура (схема або сценарій). Ідею подібності комедії та трагедії висунув ще Аристотель. Німецький критик Густав Фрейтаг (1816-1895) поділив драму на 5 частин (*introduction, complication, climax, resolution, catastrophe or denouement*), тобто вступ, зав’язку, кульмінацію, розв’язку та вихід (кінець). При цьому емоційна напруга зростає, починаючи із вступу та закінчуючи кульмінацією, від кульмінації до виходу напруга спадає. В різних жанрах американського комічного дискурсу типово є вступ, якщо це жарт, то присутня фраза мета текстового вводу (*Have you heard a joke about X?*), вступ переростає в зав’язку (дебют), яка послідовно переходить до кульмінації (точки найвищої напруги) та несподіваної розв’язки (ударний рядок – *punch line*), при цьому відбувається *insight* реципієнта. Виходом, або кінцем, типово є комічний ефект, підкріплений сміхом, або посмішкою реципієнта.

Мікроструктури дискурсу, згідно з Ван Дейком, це членування дискурсу на мінімальні складові, а саме клаузули (частини речень), які розділені інтонаційними паузами. Згідно з Чейфом середня довжина клаузули в усному дискурсі в англійській мові, розділеному інтонаційними паузами, які він називав інтонаційними одиницями, складає 4 слова [8:5].

Дискурс комічного, так само як і інші види дискурсів, має певні види контексту. Найбільш вдалою класифікацією типів контексту різних видів дискурсу, з нашої точки зору, є класифікація, яку надав Г. Паррет (*H.Parret*):

- мовленнєвий контекст або контекст (стосується когезії та когерентності дискурсу тобто формальної та смислової зв’язності на макрорівні);
- екзистенціальний контекст (світ об’єктів, станів та подій, до яких відсилає комунікативне повідомлення в акті референції);
- ситуаційний контекст (час події, місце події, персонажі події, статусно-рольові відношення персонажів);
- акціональний контекст (координація ситуацій, що відтворюється мовленнєвими актами при розгляді мовленнєвого спілкування як обміну соціальними діями);
- психологічний контекст (інтенції, вірування, побажання комунікантів, що впливають з певних мовленнєвих актів) [9:25-30].

Доречним є виділення мікроконтексту, як мінімального оточення певної лексичної одиниці (або концепту) з урахуванням асоціацій та конотацій пов’язаних з

нею, та макроконтексту, як оточення лексичної одиниці (або концепту), що дозволяє виявити її функцію на рівні дискурсу або його фрагменту.

Когерентність дискурсу комічного забезпечується, в першу чергу, певною темою або *топіком* дискурсу, під яким ми розуміємо макропропозицію, що відображає розгортання ключового концепту дискурсу (про що йде мова), по друге, просторовими, часовими чинниками, певною подією, певними учасниками події, певним сценарієм (суперструктурою).

При розгляді дискурсу комічного доречно вживати такі традиційні поняття як експлікатура дискурсу (експлікатурний зміст дискурсу) та імплікатура дискурсу (імплікатурний зміст дискурсу). Під *експлікатурою* дискурсу розуміється семантичний зміст комунікативного акту який проявляється безпосередньо та логічно з мовленнєвого коду повідомлення. Під *імплікатурою* дискурсу розуміється зміст комунікативного повідомлення який не проявляється безпосередньо та логічно з мовленнєвого коду повідомлення, а виводиться на основі одного чи декількох видів контексту, певних асоціацій та конотацій. Імплікатура – це другий, прихований план мовленнєвого повідомлення який робить натяки на зміст, що може не відповідати, та навіть вступати у протиріччя з експлікатурою дискурсу. Типово, в комічному дискурсі присутні як експлікатура так і імплікатура повідомлення, зіткнення яких веде до несподіваної кінцівки дискурсу та комічного ефекту. Наведемо два приклади американських жартів:

1. *Patient: "Doctor, I have yellow teeth, what do I do?" Dentist: "Wear a brown tie..."*

2. *Technical Terms for Country Folk*

Log on: making a wood stove hotter

Log off: don't add no more wood

Monitor: keeping an eye on the wood stove

Download: gettin the farwood off the truck

Hard drive: gettin home in the winter time

Windows: what to shut when it's cold outside

Screen: what to shut when it's blak fly season

Chip: munchies fer the TV

Lap Top: where the kitty sleeps

Keyboard: where ya hang the keys

Software: them plastic forks and knives

В першому жарті про дантиста, експлікатурним змістом є бажання пацієнта отримати пораду та допомогу від дантиста і щось зробити з пожовтілими зубами. Відповідь дантиста здається несподіваною, нелогічною та такою, що не корелює з запитанням пацієнта. Але імплікатурний зміст відповіді дантиста, що несподівано проявляється, каже нам про те, що дантист думає не про здоров'я пацієнта, а про моду, про те, що чому пасує (другий варіант він просто глузує). Зіткнення двох змістів веде до комічного ефекту. У другому жарті в якості експлікатури надаються "сільський варіант" тлумачення комп'ютерних термінів, але усі знають буквально значення цих термінів – це значення йде в якості імплікатури. Зіткнення двох змістів також веде до комічного ефекту.

Дискурс комічного має складну ілюкутивну ціль, яка реалізує цільову установку адресата. Серед комунікативних цілей комічного дискурсу наряду з

інформаційною, фактичною (підтримання дружніх стосунків), і тою що спонукає до дії цілей, які виконують другорядні ролі, головною *комунікативною ціллю* є сміх або аванс сміху – усмішка (експресивна ціль) у реципієнта та гедонічний ефект у продуцента. В якості інших *другорядних цілей* можна додати релаксаційну, евфемістичну, ігрову, евристичну (творчу функцію, що складається в пошуку рішення певної інтелектуальної задачі), персвазивну, отримання переваги, висміювання, подолання стресових ситуацій, покращення та полегшення рівня комунікації, обговорення тем-табу, критика суспільства, культури, певних ідей, контроль за темою розмови, уникнення брехні, підтримання стилю життя “*joie de vivre*”, підсилення мотивації при виконанні різних видів робіт, створення дружніх взаємовідносин, перетворення негативних емоцій в позитивні, захисна ціль, і, очевидно, інші цілі та функції.

Комуніканти дискурсу комічного повинні мати більш менш однакові пресупозиції для того щоб бути на одній хвилі розуміння комічного комунікативного повідомлення. Тобто вони повинні мати однакову комунікативну компетенцію, до якої входить лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенція, та загальну компетенцію, що складається в першу чергу із декларативних знань та життєвого досвіду.

Розгляд та аналіз дискурсу комічного неможливий без теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна та Дж. Сearля. Згідно з цими піонерами класифікації мовленнєвих актів, серед мовленнєвих актів можна виділити п'ять типів, що мають різні іллокутивні цілі: 1) асертиви – акти в яких промовець засобом мовленнєвого акту бере на себе відповідальність та покладається за істинність пропозиції (тобто йде акт ствердження, заперечення, відповіді, тощо); 2) директиви – акти в яких промовець засобами мовленнєвого акту спонукає реципієнта щось зробити (вживаються такі дієслова як наказати, попросити, приказати, порадити, тощо); 3) комісиви – акти в яких промовець засобами мовленнєвого акту бере на себе відповідальність зробити щось в майбутньому (вживаються такі дієслова як брати на себе зобов'язання, обіцяти, давати слово, клятву, тощо); 4) експреси ви – це акти в яких промовець виражає свій психологічний стан, емоції, с приводу певної ситуації або положення справ (використовуються такі дієслова як дякувати, вибачатися, схвалювати, радіти, тощо); 5) декларативи – акти в яких промовець інформує про те, що існує певне положення справ, виконується певна дія, тощо (серед дієслів, що вживаються можна назвати –відбуватися, давати ім'я, об'являти щось, тощо) [10:25-40]. Очевидно, що ця типологія мовленнєвих актів Дж. Сearля була революційною для свого часу. З точки зору сучасної лінгвістики цю палітру мовленнєвих актів вже значно розширили такі лінгвісти, як А.Д. Белова та інші. В лінгвістичне вживання увійшли такі терміни як: менасиви (мовленнєвий акт загрози), інвективи (мовленнєвий акт образи), інтеррогативи (мовленнєвий акт запитання), деклінативи (мовленнєвий акт відмови). Також з'явилися констативи (мовленнєвий акт вираження раціонально-оцінювального змісту, щодо подій та явищ об'єктивної реальності), різновидами констативів називають інформативи (мовленнєвий акт подачі інформації), супозитиви (мовленнєвий акт, що подає ймовірнісну інформацію, та підкреслює сумнів з приводу існування того чи іншого факту) [11:14-15]. Розгляд комічного дискурсу з точки зору прагматичних маркерів дискурсу (типологія мовленнєвих актів) дає певний матеріал та інструментарій для аналізу цього типу дискурсу. Так,

розгляд регіонального комічного дискурсу штату Нью-Йорк [12:267] показав, що в такій формі регіонального комічного дискурсу як *jokes* (жарти), домінують декларативи, які переважно представлені короткими реченнями, при цьому на один жарт типово приходить одне довге розгорнуте речення. Майже кожний жарт має хоча б один інтеррогатив (в ряді випадків-це інтеррогатив-експресив). Присутня значна кількість експресивів, директивів та асертивів. Що стосуються менасивів, то вони практично відсутні. Інвективи вживаються досить рідко. Цей тип дискурсу характеризується високим рівнем неформальності та простоти спілкування, певною грубістю, за рахунок директивів, повага до норм General American, регіональною маркованістю.

Дискурс аналізу доречно розглядати традиційні поняття, які вживає більшість дослідників дискурсу Т. ван. Дейк, Х. Сакс, А. Стенстрем, М. Макаров – комунікативний акт (*act*), комунікативний хід (*move*), комунікативний обмін (*exchange*), комунікативна трансакція (*transaction*), комунікативна (або мовленнєва) подія (*encounter*) [13:35-37; 14:40-45; 15:55-70; 16:185-190]. Під комунікативним актом розуміється мовленнєвий акт продуцента, аудитивний акт реципієнта та комунікативна структура. Комунікативні акти реалізуються переважно через іллокутивні акти. Макроакт, що складається з декількох послідовних комунікативних актів об'єднаних домінантною ціллю, називається комунікативним ходом. Під комунікативним обміном розуміється проста або складна одиниця комунікативної взаємодії. Тобто якщо обмін складається з двох комунікативних актів типу питання-відповідь, прохання - обіцянка, то це простий комунікативний обмін. А якщо обмін складається з трьох, чотирьох комунікативних актів типу питання-відповідь-підтвердження, то це є складним комунікативним обміном. Більш крупною одиницею комунікації є трансакція, що може складатися з декількох комунікативних обмінів. В синтаксисі дискурсу вживається синонімічний термін – абзац. Комунікативна (або мовленнєва) подія – це є найбільший структурний сегмент мовленнєвого спілкування. Це макродіалог або макротекст завершеного типу. Прикладами комунікативної події в комічному дискурсі можна навести гумористичну телепрограму Джей Лено *“The Tonight Show with Jay Leno”* на каналі NBC, жарт нарративного типу, жарт діалогічного типу, гумористичне оповідання або фрагмент гумористичного оповідання, тощо. Наведемо приклади комічного дискурсу що має одну комунікативну подію:

1) *A teacher was giving a lesson on the circulation of the blood. Trying to make the matter clearer, he said: “Now, students, if I stood on my head the blood, as you know, would run into it, and I should turn red in the face.”*

“Yes, sir,” the boys said.

“Then why is it that while I am standing upright in the ordinary position the blood doesn't run into my feet?”

A little fellow shouted, “It's because yer feet ain't empty.”

Ця комунікативна подія (урок анатомії) складається з 4 комунікативних актів та двох простих комунікативних обмінів (декларатив – асертив, інтеррогатив – супозитив).

2) *An Army brat was boasting about his father to a Navy brat.*

“My dad is an engineer. He can do everything. Do you know the Alps?”

“Yes,” said the Navy brat.

“My dad has built them.”

Then the naval kid spoke: "And do you know the Dead Sea?"

"Yes."

"It's my dad who's killed it!"

Цей жарт також має лише одну комунікативну подію – діалог між двома хлопцями, чії батьки несуть службу у Сухопутних військах США та Воєнно морських силах США. Комунікативна подія включає 6 комунікативних актів та два складних комунікативних обмінів (1. комунікативний обмін: декларатив, асертив, інтерогатив-асертив-асертив. 2. Комунікативний обмін: інтерогатив-асертив-асертив).

Висновки та подальші перспективи досліджень. Таким чином, розгляд дискурсу комічного на матеріалі жартів та інших вербально комічних одиниць США, показав, що комічний дискурс характеризується наявністю комічного ефекту в якості головної комунікативної цілі; лінгвістичної комічної трансформації, можливого лінгвістичного інтенсифікатора, або їх комбінацій; певним ситуативним, когнітивним, психологічним та семантичним контекстом; чітко вираженою соціальною природою; певною культурною цінністю; вторинністю та фрагментарністю; інтертекстуальністю; емотивною експресивністю; цілісністю та зв'язністю. Комічний дискурс по каналу комунікації розподіляється на усний, письмовий, комбінований візуально-письмовий, комбінований аудіо-візуальний типи; по характеру комічного ефекту на сатиричний, іронічний, саркастичний, трагікомічний (дискурс чорного гумору), гумористичний дискурси; по жанру та по формі на *one liners, jokes* (жартів), *anecdotes* (анекдотичні оповідання, що базуються на реальних історіях), *humorous short story* (гумористичне оповідання), *humorous speeches* (гумористичні виступи відомих коміків, таких як Джей Лено), *comedy* (комедія), *tragic comedy* (трагікомедія), *satiric novels* (сатиричні романи), тощо; розподілення можна робити і по тематиці комічного дискурсу. Комічний дискурс характеризується наявністю експлікатурного та імплікатурного смислів. Як і інші види дискурсу він має суперструктуру, макроструктуру, мікроструктуру, топік, певні типи мовленнєвих актів. З комунікативної точки зору комічний дискурс складається з комунікативних актів (*act*), комунікативних ходів (*move*), комунікативних обмінів (*exchange*), комунікативних трансакцій (*transaction*), комунікативних (або мовленнєвих) подій (*encounter*).

Дослідження американського дискурсу комічного повинні мати синхронічний та діахронічний характер, охоплювати широкий спектр комічних текстів. Необхідно провести додаткові статистичні та соціолінгвістичні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Shay D. Profession jokes. <http://www.workjoke.com/projoke>, 2008.
2. Hayes S.J. Jokes. <http://www.basicjokes.com> 2008.
3. Kurtz D. Clean jokes. www.ahajokes.com, 2008.
4. Вербицкая О.Ю. Опыт лингвистического исследования парадоксального речевого акта в комическом дискурсе. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 2005. – 190 с.
5. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: Гносиз, 2002. – 389 с.
6. Муньиз Л. Проблема юмора в образовании. – Нью-Йорк, 2008. – С. 80-85 с.
7. Ван Дейк Т.А. Язык, познание, коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 210 с.
8. Кибрик А. Дискурс. www.krugosvet.ru 2008.
9. Parret H. Contexts of Understanding. – Amsterdam: John Benjamin PC, 1980. – 109 p.
10. Searle J.R., Vanderveken D. Foundations of Illocutionary Logic. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – 215 p.
11. Березенко В.М. Вірогідність як параметр конотативного висловлювання та засоби її вираження в сучасній англійській мові: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К: Київськ. нац. лінгв. ун-т, 2003. – 20 с.
12. Харченко О.В. Особенности региональной шутки в Нью-Йорке // Проблемы семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 6. – Київ: Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2005. – С. 252-268.
13. Dijk T.A. van Studies in the Pragmatics of Discourse. – The Hague: Oaks, 1981. – 235 p.
14. Sacks H. Lectures on Conversation. – Cambridge, MA, 1995. – 325 p.
15. Sterstrom A.B. An Introduction to Spoken Interaction. – London, 1995. – 225 p.
16. Макаров М. Основы теории дискурса. – М.: Гносиз, 2003. – 277 с.

ПОРІВНЯННЯ В ІСПАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Серед проблем, що виникають в процесі художнього перекладу як одного з найскладніших видів перекладацької діяльності, одне з важливих місць займає проблема адекватного відтворення художніх засобів, що їх використовує автор при створенні художнього твору. Адже саме останні є одним із тих маркерів, що визначають ідеостиль письменника поряд з іншими особливостями художнього стилю, що виявляються і в граматичній будові, і в особливостях лексичного складу текстоформуючих одиниць. Серед художніх прийомів значне місце займає порівняння, яке поруч з метафорою є одним з потужних засобів створення художнього образу. Можливості порівняння як стилістичної фігури в канві художнього тексту визначаються його функцією, що в філософії та логіці розглядається як механізм пізнання людиною довкілля.

Актуальність теми дослідження визначається місцем та функцією, яку виконує порівняння в структурі художнього мовлення та значення, яке має його вірне відтворення для досягнення адекватності перекладу художнього цілого. Як відомо, кожен твір художньої літератури відображає певною мірою світобачення автора і національно-культурну картину світу мовного соціуму, а порівняння є одним із засобів, що відбиває концептуальні засади будь-якої мови.

Метою нашого дослідження є з'ясувати, яким саме чином виражаються і функціонують порівняння в іспанських та українських художніх текстах, а також визначити можливі шляхи відтворення іспанського порівняння у перекладі: виявити, чи існують певні паралелі і відмінності між оригінальними порівняннями та їхніми українськими відповідниками, яким чином компенсувати так звані лакуни, а також у який спосіб варто відтворювати власне авторські порівняння.

Предметом дослідження є різні структурні типи порівнянь іспанської мови, усталені, а також авторські і ті, що містять алюзії, реалії, топоніми. Предметом цієї розвідки є визначення особливостей порівнянь в іспанському художньому та їхніх українських відповідників.

Об'єктом дослідження є іспаномовні художні тексти та їхні переклади українською мовою, зокрема, оповідання іспанського письменника ХХ століття Мануеля Ріваса "La lengua de las mariposas" ("Мова метеликів") та його перекладу, здійсненого М.Жердинівською і опублікованого в журналі Всесвіт.

Дослідження порівнянь хоча і проводились лінгвістами на матеріалі різних мов, однак, на нашу думку, увага до цієї проблеми все ще є недостатньою з огляду на ту роль, яку вони виконують в художньому творі. До того ж, на матеріалі іспанської мови нами не було зафіксовано досліджень, щоб розглядали проблему відтворення порівнянь у перекладі. Це і становить **наукову новизну** пропонованої статті.

Питаннями дослідження порівнянь приділялася певною мірою увага (Мороховська В.Г., Каранська М.У., Ніколашина Т.І., Шаповалова Н.П., Черемісіна М.І., Туліна Т.О., Вежбицька А., Леєметс Х.Д., Ортоні Е., Жаботинська С.А., Найда А.М., Голоюх Л.В., Мяснянкіна Л.І., Прокопчук Л.В., Маріна О.С., Барменкова О.П.),

проте, на наш погляд, ще не виправдано мало у порівнянні з метафорою. Практично не знайшло свого висвітлення питання перекладу порівнянь в художньому тексті, хоча частотність вживання цієї фігури значна і адекватний переклад порівняння є необхідною складовою досягнення адекватності перекладу всього художнього цілого.

Е. Сепір вважає порівняння найдавнішим видом інтелектуальної діяльності людини, яка навіть передувала рахунку [1:135]. Художнє порівняння при цьому логікою не заперечується і трактується як репрезентація неповного, нечіткого пізнання. Шляхом порівняння здійснюється операція поєднання двох предметів, явищ чи ознак на основі їх уподібнення, встановленні аналогій між ними. Механізм порівняння схожий до механізму метафори: відмінність між ними полягає в тому, що метафора, яка часто розглядається як приховане (імпліцитне) порівняння, вже безпосередньо вписується в структуру тексту в новому для метафоризованого слова значенні і, відповідно, може тільки імплікувати те, що в порівнянні набуває експліцитної форми. Арутюнова Н.Д. відзначає, що близькість метафори і образного порівняння не викликає жодних сумнівів. Так, наприклад, вилучення з порівняння компаративної зв'язки як (*подібно до, наче, ніби, мов би, наче б то*) або предикативів *схожий, скидається, нагадує* часто вважається основним прийомом створення метафори. Саме тому формальні і семантичні відмінності між образним порівнянням і метафорою в більшій мірі пов'язані з розмежуванням цих двох видів логічних співвідношень [2:17]. У художньому тексті зустрічаються різні види порівнянь, як традиційні чи стереотипні, що відображають світобачення носіїв певної мови, так і індивідуально-авторські, що ґрунтуються на світобаченні митця чи його персонажів. В.С. Виноградов, звертаючись до стійких порівнянь, вважав їх фразеологічними конструкціями, у яких внутрішня умовність є традиційною національною характеристикою образу, його випробуваною влучністю, побутовим реалізмом й експресивною значністю [3:145]. Серед чинників, що зумовлюють індивідуальну мовну картину світу виділяються стереотипи мовно-національні, етнічні, а також інтрасуб'єктивні (вікові, статеві, психологічні, освітні, професійні, соціально-психологічні, політичні тощо). За механізмом семантичного уподібнення слід виокремити просте порівняння як уподібнення за однією ознакою та розгорнуте, що ґрунтується на аналогії за багатьма ознаками, тобто такими, що мають так званий асоціативний ореол. З точки зору мовленнєвих засобів оформлення порівняння, то вони доволі різноманітні, починаючи від одночлених порівнянь з морфемами – *подібний, -видний*, до порівняльних зворотів та цілих підрядних речень [4:475]. Водночас, порівняння може виходити за межі одного висловлення і утворювати власний макроконцепт в структурі твору.

Черемісіна М.І. звертає свою увагу на те, що порівняння виражається в першу чергу синтаксичними структурами і тому вважає, що воно має досліджуватись саме в рамках синтаксису. Розмежовуючи метафору і порівняння, можна обмежитись загальною оцінкою порівняння, як синтаксичної конструкції. Однак, беручись за спеціальний аналіз “цієї конструкції” ми одразу ж наштовхуємось на той факт, що перед нами відкривається не одна, а ціла низка різноманітних конструкцій, що важко звести в єдину групу в рамках існуючої синтаксичної семантики. Всі порівняльні конструкції речення діляться на прості і складні, а прості в свою чергу на ускладнені і неускладнені, непоширені і поширені тощо. Очевидним є те, що порівняння

виражається і складними, і простими (як ускладненими, так і неускладненими, як поширеними, так і непоширеними) реченнями [5:5].

Порівняння спрямоване на непряму характеристику суб'єкта чи об'єкта. Як компаративний троп воно не тільки відбиває усталені в мові позначення відображуваного, але й виявляє образне бачення людиною того чи іншого фрагмента світу. Це є по суті описом вторинного семіозису мови, визначенням його методики в плані встановлення парадигматичних і синтагматичних зв'язків мовних елементів. Дослідження цієї форми образного бачення світу є способом виявлення в найбільш чистому вигляді концептуального бачення письменником навколишніх подій – компаративні утворення демонструють нове усвідомлення мовцем побаченого і вже позначеного, бачення в новому світлі і новому ракурсі. Хоча за допомогою компаративних тропів мовна особистість великою мірою реалізує свою свободу вибору мовних засобів (на відміну від використання необразних знаків, інвентар яких обмежений ресурсами мовної системи) подібна свобода все ж є відносною. Звертання до того чи іншого виду порівняння диктується його семантичною властивістю, парадигматичним відношенням всередині його.

То ж порівняння має значний потенціал розкриття в художньому тексті і є джерелом збагачення не тільки стилістичної складової тексту, але і його інформативності.

Як уже зазначалося раніше, головною метою проведеного дослідження було визначення шляхів досягнення адекватності перекладу художнього тексту в цілому і місце порівнянь в структурі твору: чи є ці елементи тексту змістовно вагомими і чи дійсно допустиме вільне трактування тієї інформації, що міститься в порівняннях. Аналізуючи оповідання, на п'яти сторінках тексту методом суцільної вибірки було відібрано більше 40 порівнянь. Виявлено як прості порівняння, так і більш розгорнуті за структурою. За ступенем експресивності відібрано усталені (*“dormir como un santo”*) та авторські. Значна кількість порівнянь становить саме авторські. Серед синтаксичних моделей порівнянь переважають порівняльні звороти, що оформлені за допомогою сполучника *como*. Причому це можуть бути як однослівні субстантивні порівняння (*“como un ratón como, un tormento”*), так і субстантивні порівняння *como* + *Sust.* + *de* + *Sust.* (*“como resorte de reloj, como torres de una formaleza inaccesible, como una vara de mimbre”*). Розгорнуті порівняння виражені порівняльними реченнями з дієсловом, головним чином, в *Subjuntivo*. Проте, до порівняння також відносяться і речення, де порівняння вводиться за допомогою інших засобів, таких як дієслово *parecer* чи прийменник *con*: *“Encogido en la cama, escuchaba el reloj de la pared en la sala con la angustia de un condenado.El día llegó con una claridad del mandil el carnicero”*.

В українській мові існують подібні синтаксичні моделі порівнянь, то ж з точки зору пошуку структурного еквіваленту при перекладі, труднощі є незначними. В тих випадках, коли об'єкти порівняння в двох мовах є зрозумілими і близькими представникам двох культур, тобто концептуально співпадають, переклад порівнянь оригіналу не зазнає значних трансформацій:

“El maestro dijo hoy que las mariposas también tienen lengua, una lengua finita y muy larga, que llevan enrollada como un resorte de un reloj” (Rivas, 32).

“Сьогодні вчитель казав, що у метеликів також є язик, тоненький довгий язик, який вони згортають, наче пружину годинника” (Рівас, 108).

“El miedo, como un ratón, de roía por dentro” (Rivas, 3).

“Страх, наче щур, вигризав мої нутроці” (Рівас, 107).

Проте, слід зазначити, що навіть у тих випадках, коли йдеться про усталені порівняння в іспанській мові, перекладач не завжди адекватно відтворює їх у перекладі, адже буквальний переклад в таких випадках не є кращим варіантом, оскільки в українській мові, як правило, є синонімічний відповідник. Так усталений вираз *dormir como un santo* є фразеологізованим і фіксується у словниках зі значенням *“en paz y profundamente”* [6:912]. В українській мові відповідником є *спати як убитий*, тобто *“міцно”* [7:730]:

“Dormí como un santo aquella noche, pegadito a mamá” (Rivas, 32).

“Тієї ночі я спав мов святий, пригорнувшись до мамі” (Рівас, 108).

Часткова заміна референта у порівняннях є цілком виправданою у випадку, коли спостерігаються відмінні конотації у лексем, що можна вважати еквівалентними. Так, іспанське *desválido* та українське *інвалід* відмінні щодо конотацій: українське *інвалід* сприймається як дещо неблагозвучне – недарма останнім часом увійшов у вжиток його синонімічний евфемізм *особа з особливими потребами* або *особа з обмеженими можливостями*. У наведеному нижче прикладі, перекладач цілком слушно замінила цей денотат на узагальнююче *беззахисне створіння*, яке має скоріше позитивну конотацію і відповідає задуму автора оповідання:

“Su cara se tensaba cuando marcaba la raya de la perneras. Pero ahora hablaba en un tono suave y algo triste, como si se refiriera a un desválido” (Rivas, 33).

“...й коли потрібно було позначити на холодній лінії, обличчя її напружувалось. Але тепер вона говорила м'яким, трохи сумним голосом, наче розмовляла з беззахисним створінням” (Рівас, 109).

Особливі труднощі виникають при перекладі порівнянь, що містять певні алюзії на реалії іспанського життя та історичні події:

“De hecho había historias de niños que huían al monte para evitar aquel suplicio. Aparecían a los dos o tres días, ateridos y sin habla, como desertores de la Barranco del Lobo” (Rivas, 31).

“У нашому селі розповідали про випадки, коли діти тікали в гори, аби тільки не до школи. За два чи три дні вони з'являлись у класі, мовчазні та налякані, мов дезертири, які ховались у Вовчому проваллі” (Рівас, 106-107).

У наведеному прикладі мова йде про те, що сільські діти страшенно боялися йти до школи, вона їх жахала. Для адекватного відтворення порівнянь, що містяться в цьому реченні потрібно віднестися до подій початку ХХ століття на Півночі Африки, зокрема в на Півночі Марокко та поблизу іспанської Мелілії, де точилася війна проти колоніального панування іспанців та французів. Саме поблизу *Barranco del Lobo* мала місце битва, в якій іспанці зазнали нищівної поразки від місцевих сил, що боролися за свої визволення і для іспанців ця подія залишилася в пам'яті як *Desastre del Barranco del Lobo/поразка в Барранко дель Лобо*. Вочевидь, під час відступу значна частина іспанських вояків втекла з поля бою, що і слугувало автору основою для порівняння поведінки дітей, що боялися йти до школи. На жаль, у перекладі не відтворено цієї алюзії, а тому незрозуміло про яких дезертирів мова йде і чому вони ховалися в Вовчому проваллі. Адже насправді ніхто не ховався в Барранко де Лобо, а навпаки тікали звідти.

Вдруге алюзію на події, що мали місце на Півночі Африки, зустрічаємо у наступному реченні:

“Aquel maestro feo como un bicho me señalaba con la regla. Era pequeña, pero a mí me parecía la lanza del Abd-el Krim” (Rivas, 31).

“Вчитель був дуже негарний, справжнє страховисько, й кивав на мене лінійкою. Лінійка була маленька й дерев'яна, але мені вона здалася довжелезним списом” (Рівас, 107).

Пропонований перекладачем переклад в цілому відображає функцію порівняльного звороту в оригіналі: адже говорячи про лінійку вчителя, автор дійсно мав на меті підкреслити той факт, що проста шкільна лінійка вселяла жах у хлопчика і з цією метою автор порівнює її зі зброєю одного з найвідоміших ватажків руху опору провінції Риф на півночі Африки Мухамеда Абд Аль Карима аль Хаттабі (Mohammed Abd al-Karim al-Jattabi). То ж можна було б погодитися з таким варіантом перекладу, хоча певною мірою це все ж таки втрата – саме через той факт, що така алюзія з'являється вдруге. То ж автор таким чином ніби проводить паралель між почуттями, що виникали під час воєнних дій на Півночі Африки та в сільській школі, де учителя сприймали, як чужинця і ворога.

В іншому фрагменті оповідання автор, описуючи те, як тікав з класу хлопчик, злякавшись вчителя і від страху напудивши в штанці, порівнює його втечу з тим, як біжить людина, за якою женеться чудовисько. В цьому фрагменті присутні поряд два порівняння:

“Eché a correr como un loquito con alas. Corría, corría como solo se corre en sueños y viene tras de uno el Sacaúnto” (Rivas, 32).

“Я вибіг з класу як божевільний, наче в мене вирости крила. Біг і біг, як тільки можна бігти вві сні, коли відчуваєш за спиною, що за тобою женеться сам чорт” (Рівас, 107).

У першому реченні перекладач розбила одне порівняння на два і таким чином уникла неприродного поєднання *божевільного з крилами*, що можна віднести до вдалим знахідок, в другому ж випадку загалом вірно відтворено значення виразу, проте зникло порівняння з *Sacaúnto*, натомість з'явився *чорт*. Навряд чи така заміна є адекватною і причиною тому найвірогідніше стало незнання перекладачкою, хто ж саме є чи був *Sacaúnto*, який за даними з різних джерел є казковим страховиськом, яке полювало за дітьми, та ще й вбивало їх та перетоплювало на мило. Можна собі уявити, які почуття викликала у малечі згадка про такого жахливого персонажу. Для того, щоб зберегти тональність розповіді і місцевий колорит певно можна було б дати або ж транслітеровану реалію з поясненням чи виноскою, або ж адаптуючи переклад до українського читача, відшукати подібного казкового персонажу з власного фольклору: Бабай, Змій-Горинич тощо.

Наступний фрагмент очевидно може слугувати прикладом того, як неухвально читання оригіналу може призвести до прикрих помилок при перекладі:

“Cuando el maestro se dirigía al mapamundi, nos quedábamos atentos como si se iluminara la pantalla del cine Rex” (Rivas, 33).

“Коли вчитель наближався до географічної мапи, для нас це означало те саме, що подивитися на кіноекрані стрічку про знаменитого собаку Рекса” (виноска: телесеріал “Інспектор Рекс”) (Рівас, 109).

Мова йде про те, що учитель врешті решт завоював прихильність своїх учнів, які слухали його, як то кажуть українці, з відкритим ротом. Для того, щоб виразити саме такий надзвичайний рівень уваги під час пояснень вчителя, автор вдається до порівняння: в основі якого лежить та надзвичайна подія, яку викликала у глядачів того часу відвідання кінотеатру. Адже мова йде про тридцять роки минулого століття – напередодні громадянської війни 1936-39 рр. Тоді кіно ще було надзвичайною дивиною. То ж відвідання кінотеатру. А в цьому порівнянні йдеться про один з найвідоміших кінотеатрів того часу “Рекс”, що був надзвичайною подією і саме це й підкреслюється в цьому випадку, тобто розповідь учителя біля географічної мапи прирівнюється до відвідин дива того часу, кінотеатру. На жаль, перекладач поспіхом переклала це порівняння, сплутавши назву кінотеатру з назвою сучасного телесеріалу про собаку Рекс, що працює в поліцейському відділку. Певно, в такому випадку немає необхідності зберігати назву кінотеатру, проте, когнітивну основу порівняння слід було б передати:

Коли вчитель наближався до географічної мапи, то для нас це було, ніби подорож у надзвичайний світ кінематографа (Переклад наш, Н. Хижняк)

В невеличкому за обсягом оповіданні зустрічається іще багато порівнянь, які увиразнюють оповідь, створюють своєрідний колорит. На жаль, не всі порівняння, присутні в оригіналі, знайшли своє відображення в перекладі:

“Mi nombre cruzaba la noche cabalgando sobre los aullidos de los perros. No estaba sorprendido. Era como si atravesara la línea de miedo” (Rivas, 32).

“Моє ім'я лунало разом із завиванням собак. Це не лякало мене, якимось чином мені пощастило подолати страх...” (Рівас, 108).

Хоча в даному випадку зміст в цілому передано вірно, порівняння зникло, а саме в ньому і містилася суб'єктивна оцінка поведінки героя: *Мене не лякали собаки, що гавкали серед ночі. Так ніби я переступив лінію страху.* (Переклад наш, Н. Хижняк).

Для вірного відтворення порівняння дуже важливим є точно усвідомити, що саме слугує основою для порівняння. Розглянемо такий приклад:

“Encogido en la cama, escuchaba el reloj de la pared en la sala con la angustia de un condenado. El día llegó con una claridad del mandil el carnicero” (Rivas, 31).

“Напередодні першого шкільного дня я цілу ніч не спав. Зіщулюючись у ліжку з тугою приреченого до страти, чув у вітальні бій годинника. Ранок виявився таким білим, як фартух різника” (Рівас, 107).

Йдеться про те, що хлопчик, якого відправляли до школи, почувався як людина, якій винесли смертний вирок і вона чекає ранку, коли має відбутися страта. То ж найбільше жахає таку людину світанок, коли світло дня означатиме, що за ним прийде виконавець вироку – кат, в оригіналі *el carnicero*, то ж порівняння ранку з білим фартухом різника містить алюзію на наближення часу страти. Це не зовсім зрозуміло із запропонованого перекладу, можливо слід було б розширити порівняння:

Новий день настав, і його світло лякало, як білий фартух різника корову, яку ведуть на забій. (Переклад наш, Н. Хижняк).

Проведений аналіз невеликого за обсягом оповідання та його українського перекладу засвідчує, що порівняння є одним із потужних засобів увиразнення оповіді та містить значну частину інформації, що є релевантною з точки зору форми та

розкриття ідейного змісту твору. Хоча в українській мові і наявні аналогічні засоби вираження порівняння, буквальне копіювання іспанських компаративних зворотів не завжди має той же прагматичний ефект, що в оригіналі. Для адекватного відтворення змісту та форми цієї стилістичної фігури необхідно провести глибокий аналіз на когнітивному рівні, аби з'ясувати, що саме, який елемент в структурі порівняння є домінантним і вже потім, виходячи з лінгвістичних можливостей мови перекладу та обізнаності читачів перекладу з реаліями, що лягли в основу таких порівнянь, приймати рішення щодо того, яким саме чином їх відтворити українською мовою. В разі, коли в мові перекладу прямого відповідника немає, серед засобів, до яких може вдатися перекладач, можна зазначити синонімічний відповідник з арсеналу українських усталених порівнянь, прагматичну адаптацію вихідного порівняння, включення додаткових пояснень та виносок. Проте, все це стає можливим лише за умови, якщо перекладач може виділити домінанту в компаративному звороті.

Перспективним вбачається дослідження асоціативного поля порівняння в іспанському художньому тексті та їхніх українських відповідників на основі постулатів сучасних підходів до художнього перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии – М. 1993. 2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры – М., 1990 – С. 5-32. 3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Изд. Ин-та общего и среднего образования РАО, 2001 – 224 с. 4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія – Полтава, Довкілля-К, 2006 – 716 с. 5. Черемисина М.И. Сравнительные конструкции русского языка – Новосибирск, Наука – 1976 – 268 с. 6. *Diccionario fraseológico documentado del español actual* / Dirigido por Manuel Seco – Madrid: Ed. Aguilar lexicografía, 2004 – 1084 p. 7. *Словник фразеологізмів української мови* / Під ред. В.О. Винника. – К., Наукова думка, 2003 – 1097 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Manuel Rivas, ¿Qué me quieres, amor?* – Madrid, Ed. Alfaguara, – 2002 – P. 31-36. 2. Мануель Рівас Мова метеликів// Всесвіт, № 7-8 – 2006, – С. 107-112.

ЧЕЛПАН В.М.

Маріупольський державний гуманітарний університет

МОВНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТВАРИННОГО СВІТУ В НОВОГРЕЦЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Актуальність дослідження як у загальномовознавчому аспекті, так і в межах елліністики зумовлена відсутністю ґрунтовних праць, присвячених багаторівневному аналізу обсягу і моделюванню структури концепту “тварина” на матеріалі різноманітних контекстів: міфологічних, релігійних, художньої прози, поетичних, наукових, філософських, публіцистичних, пареміологічних, тощо.

Мета дослідження полягає у вивченні ділянки концепту “тварина”, яка актуалізується і вербально позначається у новогрецьких пареміях. Означена мета зумовлює вирішення низки конкретних завдань: уточнити статус паремій в єдиному корпусі фразеології новогрецької мови; визначити і схарактеризувати постійно відтворювані зв'язки пареміологічних одиниць із структурою етносвідомості, смислопороджувальними механізмами якої з позицій психокогнітивного і етнокультурного аспектів є не лише мислення, а й відчуття, образи, почуття, інтуїція; описати закономірності знакової переінтерпретації в межах досліджуваної ділянки

фразеосистеми культурних кодів грецького етносу; виявити деякі ознаки цінностної орієнтації етнічної спільноти, зафіксовані у пареміях.

Предметом дослідження виступають міжконцептуальні і внутрішньоконцептуальні зв'язки супер-концепту “тварина”, вербалізовані у новогрецьких пареміях.

Об'єктом дослідження є новогрецькі паремії з зоонімами і родовими назвами тварин.

Матеріалом слугують 1100 паремій, дібраних зі збірок новогрецьких паремій і тлумачних словників новогрецької мови загальним обсягом 6121 пареміологічних одиниць.

Наукову новизну дослідження зумовлено тим, що в ньому уперше у грецькій і вітчизняній елліністиці зроблено спробу визначення обсягу і структури одного з базових біоморфних концептів з огляду на поступ когнітивної діяльності та комунікативної практики грецькомовної етнічної спільноти.

Зважаючи на те, що концепт, як сукупність всіх змістів, схоплених словом [1:13], є об'ємною одиницею з не жорсткою, багатокомпонентною та багатшаровою структурою [2:13], розвідки щодо визначення рівнів концепту, встановлення міжконцептуальних і внутрішньоконцептуальних зв'язків і з'ясування мотиваційних процесів на матеріалі насичених змістом етнотекстів, до яких відносимо і паремії, є перспективним напрямком наукового пошуку.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Мовознавчі та етнокультурологічні студії останніх десятиліть особливу увагу зосереджують на описі різних фрагментів національно-мовних картин світу в їхньому зв'язку з історичним досвідом, міфологією, фольклором, традиціями, звичаями, побутом народу.

Мова є кодовою системою інтеріоризації світу певним етносом і кожне нове покоління мовців засвоює разом з мовою й національно-специфічний спосіб концептуалізації, який є не тільки запорукою збереження етнічної ідентичності, що виражається у світогляді, етичних і естетичних цінностях, нормах поведінки, звичаях, віруваннях, але й детермінантою пізнавальних, інтерпретаційних та переінтерпретаційних процесів. Мова, як вторинна семіотична система фіксує колективний досвід етносу, його свідомість і позасвідоме, і у такий спосіб відтворює етнічні коди культури: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний, а також антропний, космологічний, аксіологічний, акціональний, релігійний, сенсорний.

Коди культури дифузно проникні, і в мові таке явище втілюється у спосіб позначення однієї кодової системи знаками іншого. Показовими у цьому сенсі в багатьох мовах є фразеологічні одиниці із знаками тваринного світу, що належать до біоморфного коду культури і згідно з принципами антропометричності фразеологічного фонду мови та зооморфізму процесів метафоризації дуже часто використовуються на позначення інших культурних кодів [3:145]. Новогрецька мова з її тривалою літературною традицією і надзвичайно високим відсотком діяхронних культурних стереотипізованих елементів [4:14] не становить винятку.

Постановка завдання. Спроба висвітлити деякі ознаки концепту “тварина” на матеріалі паремій новогрецької мови в межах статті є реалізацією одного із завдань комплексного концептуального аналізу супер-концепту “тварина” на матеріалі різних

контекстів: словникових дефініцій, міфологічних текстів, фразеології, художньої прози. Застосування логічного аналізу до новогрецьких паремій дозволить окреслити міжконцептуальні зв'язки, що ґрунтуються на поєднанні декількох концептів або концептосфер і мають генералізаційний або специфікаційний характер, а також визначити менш поширені внутрішньоконцептуальні зв'язки в межах однієї концептуальної сфери і у такий спосіб розширити й уточнити відомості про обсяг і структурну організацію досліджуваного концепту. В такій постановці зазначена проблема розглядається уперше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище зооморфізму здавна привертало увагу дослідників. Ф. Буслаєв і В. фон Гумбольдт вивчали цю проблему в історичному, порівняльному і стилістичному аспектах. Наукові розвідки О. Гутман, Ф. Літвиної, М. Черемисиної, О. Мартинової присвячені порівняльному аналізу зооморфізмів французької і російської мов. Порівняльному аналізу російських і англійських зооморфізмів присвячені роботи О. Рижкіної, Т. Новікової, Н. Петрової та О. Куніна. В дослідженнях Е. Кацитадзе з'ясовується процес метафоризації зоонімів у німецькій мові. В. Гак, Л. Швець, В. Виноградов, М. Блек, Б. Кембел, М. Джонсон, Г. Лакофф і С. Ульман досліджували знаки тваринного світу у стилістичному аспекті. Н. Клушин, Б. Чарльстон проводили аналіз зооморфних одиниць у побутовій комунікації. Я. Донской, Л. Борисова, В. Петров, Н. Разинкина в своїх дослідженнях приділили увагу вивченню функціонування зооморфізмів у науковій і професійній сфері. Т. Константинова в своїх роботах проводила ономазіологічний аналіз зооморфізмів. Однак здебільшого ці відомі дослідження знаків тваринного світу пов'язані із зацікавленням до окремого аспекту вивчення, який розглядається ізольовано від інших.

Дослідженням концепту "тварина" як фрагменту національно-мовної картини світу в її зв'язку з фольклором, обрядами, традиціями приділено увагу у роботах славістів Е. Бартмінського, А. Вежбицької, Н. Арутюнової, Ю. Степанова, С. Нікітіної, О. Кубрякової, В. Красних та ін. До знаків тваринного світу у своїх розвідках щодо співвідношення стереотипу і прототипу в межах семантики і когнітивної психології звертались Е. Рош, Дж. Тейлор, П. Кей, Б. Берлін, А. Вежбицька. Комплексний підхід до вивчення мовної концептуалізації тваринного світу як частини біоморфного коду культури знаходимо у роботах В. Телії, О. Селіванової, В. Маслової, М. Алефіренко. Знаки тваринного світу як етнокультурні концепти, або знаки етнокультури, на матеріалі української мови ґрунтовно описує В. Жайворонок [5].

У сучасній елліністиці фрагменти концептуальної і мовної картин світу, в тому числі і біоморфної, вимагають докладного аналізу. Визначимо, що взагалі знаки тваринного світу і їхня вербалізація у фразеології здавна є об'єктом наукових розвідок грецьких учених. Серед найавторитетніших дослідників новогрецької фразеології назвімо лінгвістів М. Тріандафілідіса, Е. Кріараса, Й. Бабініотиса, М. Сетатоса, В. Моцью, Д. Томбаїдіса, Х. Хараламбакіса, Х. Симеонідіса, А. Мустаки, А. Фотопулу, А. Дулавераса [4:32], а також Г. Капсаліса [6].

І. Венізелос, М. Меракліс, Г. Мегас, К. Міхайдідіс, Д. Лукатос, Л. Маламас, К. Мусеу-Буюку, Т. Натсуліс розглядають новогрецьку фразеологію в комплексних дослідженнях здебільшого етнологінолінгвістичного, культурологічного і лексикографічного плану [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. І. Папазафірі досліджує грецьку

біблійну фразеологію [15]. Грецька дослідниця В. Бола-Мавріду розглядає вплив знаків тваринного та рослинного світу на процеси вторинної номінації стереотипних паремій новогрецької і англійської мов [16].

Деякі з важливих аспектів зооморфної вторинної номінації, зокрема у фразеології новогрецької мови, розроблено українськими елліністами Н. Клименко, О. Пономарівим, А. Савенко [17; 18; 19; 4] та ін., проте вони є недостатніми для цілісного і системного вивчення обсягу, структури і різномайття міжконцептуальних зв'язків концепту “тварина” в новогрецькій мові.

Наукові результати. Щодо визначення статусу паремій у системі мови, до яких слідом за О. Селівановою відносимо стійкі відтворювані, культурно-марковані одиниці переважно реченевої структури, які є семіотичним феноменом мови подвійної спрямованості, схилиємося прийняти думку тих дослідників, які включають пареміологію до складу фразеології, як от В. Телія, О. Чередниченко, Х. Симеонідіс, А. Савенко [20:56-83; 21:218; 22:19-20; 4:16-17], з огляду на наявність параметру ідіоматичності та нарізнооформленості, клішованості і культурної забарвленості.

Зауважуємо, що з одного боку, паремії – це знаки системи мови, які виявляють парадигматичні ознаки і мають певну синтаксичну природу, з іншого вони є мікротекстами, зануреними у відповідні дискурсивні сфери і репрезентантами різних мовленнєвих жанрів [23:477].

В пареміях, як і в народних піснях, казках, загадках, бачимо усвідомлене етносом доквілля, трансформоване в коди культури. Слідом за В. Телія розглядатимемо паремії, як мовні експоненти культурних знаків, або такі одиниці фразеологічного міжрівня, що здатні виконувати роль стереотипів національно-культурного світобачення або вказувати на їх символічний характер [20:250]. Зазначимо, що стереотип – це в першу чергу уявлення із царини свідомості, що відображається в мовних знаках, текстах, інших семіотичних кодах культури, на кшталт ритуалів і мистецтва. Стереотип не є ізоморфним архетипу, хоча й ґрунтується на ньому.

В знаках тваринного світу з сильним етнокультурним підтекстом знаходимо ознаки первісного релігійного світогляду, що складається з трьох елементів: анімізму (оживлення), анімізму (одухотворення) та антропоморфізму (олюднення). Така прадавня природно-господарська й духовна релігія не зникла й з приходом християнства. Все від чого залежала людина в своєму щоденному житті – небесні світила, земля, природні стихії, а також рослинний, тваринний і мінеральний світи залишається об'єктом пошанування [25:3]. Сама ж людина вважає себе центральною фігурою цього макросвіту, що підтверджується у мовних концептуалізаціях антропоцентричного характеру.

В термінах прототипової семантики і когнітивної психології, можна декларувати, що в зоонімічних пареміях актуалізується еталонно-ідеалізований образ-стандарт, якій концентрує максимум спільних рис супер-концепту “тварина” [3:145], до яких, спираючись на попередні розвідки, відносимо наявність у структурі ядра концепту базових концептів *життя* (нгр. κάθε έμβιο ον, ζωντανός οργανισμός укр. кожна жива істота, живий організм), *відчуття* (нгр. ικανότητα της συναίσθησης, προικισμένο με αίσθησης укр. здатність відчуття, наділене почуттям), *руху* (нгр. ικανότητα της κίνησης, ικανότητα να μετακινείται укр. здатність рухатись, пересуватись), *свободи* (нгр. δική του θέληση για κίνηση, ικανότητα να βρίσκει μόνοι του την τροφή укр.

за власним бажанням пересуватись та самостійно знаходити їжу), а також *належності людини і спільносвіту*.

Наслідком актуалізації ділянки концепту, пов'язаної з належністю тварини людині і співіснуванню людини і тварини у певному часі і просторі є перевага у пареміологічному корпусі новогрецької мови одиниць із знаками близького людині тваринного світу, а саме на позначення мисливських тварин: *δείχνει του λαγού να φύγει, του λαγωνικού να τρέχει* [6:27Δ] (тут і надалі переклад наш – В.М. Челпан: каже зайцеві – тікати, а собаці – доганяти, тобто і нашим і вашим), свійські тварини: *η γάτα είναι του σπιτιού όχι του νοικοκύρη* [6:63Н] (кішка належить домівці, а не її господарю), тварини – друзі, помічники: *γυναίκα, τουφέκι και άλογο ποτέ σου μη δανείζεις* [6:163Γ] (жінку, зброю та коня не позичай), тварини-здобич і тварини-їжа: *η παλιά η κότα έχει το καλύτερο ζουμί* [6:289Н] (із старої курки найсмачніша юшка, або старий віл борозни не псує), тварини-паразити: *ψείρα που δε σε τρώει, ας τηνε, κι'ας βόσκει* [6:6Ψ] (воша, що не кусає, нехай собі пасеться, або не буди лихо, нехай спить), небезпечні тварини-вороги *τον εχθρό σου και ποντίκι να'ναι, λογάριασέ τον για λιοντάρι* [6:492Τ] (ворог, навіть коли це миша, для тебе хай буде левом) і тварини-конкуренти: *δε γίνεται ο λύκος πιστικός και η αλουπού δραγάτης* (не буде з вовка пастуха, з лисиці виноградарю).

Найпродуктивнішими у плані стереотипізації ознак тварин і закріплення їх за певним типом людей шляхом подвійної, зворотної метафори є такі вербалізації гіпонімів ієрархії концепту “тварина” (зооніму передую показник кількості дібраних з джерел паремій): нгр. (укр.) 110: *ο σκύλος-το σκυλί-το σκυλάκι- το κουτάβι – η σκύλα- το λαγωνικό (собака-собачка-цуцик, щеня-гонча)*, 93: *ο γάιδαρος – η γαϊδάρα – το γομάρι – το πουλάρι (віслик-ослиця – осел-вісличок)*, 79: *ο λύκος (вовк)*, 73: *το βόδι – ο ταύρος (віл - бик)*, 69: *το άλογο-το άτι-η φοράδα- το πουλάρι (кінь-скакун-кобила-лоша)*, 55: *η κότα-η κοτούλα-το κοτόπουλο-η όρνιθα-το орνίθι (курка-куриця-курча-кура)*, 50: *ο λαγός (заєць)*, 47: *η αλεπού/αλουπού- το αλεπουδάκι/αλεπόπουλο (лис-лисиця-лисеня)*, 43: *η γάτα- ο γάτος- το γατί- το γατάκι (кіт-кішка-кошеня)*.

Менш поширеними є вербалізації у пареміях таких зоонімів, як: 26: *το ποντίκι – ο ποντικός (миша)*, *το πρόβατο – η προβατίνα (вівця)*, *το αρνί- το αρνάκι (ягня)*, *η γίδα-η κατσικά-το κατσικάκι (коза)*, 23: *η μύγα (муха)*, *το γουρούνι-η γουρούνα – η γουруνίτσα- το γουруνόπουλο (свиня-поросся)*, 17: *το φίδι (змія)*, 15: *ο κόκορας –ο πετεινός (півень)*, 12: *η καμήλα/γκαμήλα (верблюд)*, *ο ψύλλος (блоха)*, 9: *η ψείρα (воша)*, *ο αετός (орел)*, *η αρκούδα (ведмідь)*, *η μέλισσα (бджола)*, *το μουλάρι (мул)*, 5: *ο κούκος (зозуля)*, *η μαϊμού (мавпа)*, *το ελάφι-η ε(α)λαφίνα-λαφίνα-το λαφόπουλο (олень-олениця)*, *η αγελάδα-η δαμάλα (корова-телиця)*, *ο κόραξ-το κοράκι (ворон)*, *το παπί – η πάπια (качка)*, *το μερμήγκι (мураха)*, *το λιοντάρι (лев)*, *η κουκουβάγια (сова)*, *το κουνούπι (комар)*, *το χελιδόνι (ластівка)*, *ο κολ(ο)ιος (скупбрія, баламут)* 4: *το μοσχάρι (теля)*, *ο σπουργίτης – το στρουθί (горобець)*, *το περιστέρι (голуб)*, *ο τζίτζικας (цвіркун)*, *ο γάλος – γαλοπούλα (індик-індичка)*.

Поодинокими є вербалізації в новогрецьких пареміях таких зоонімів як 2: *ο αχινός (морський їжак)*, *το όρνιο (білоголовий сип)*, *ο μπούφος (орнт. пугач)*, *η χήνα (гуска)*, *το χέλι (вугор)*, *ο βάθρακας (жаба)*, *το σκουλήκι (черв'як)* 1: *το χταπόδι (осьминог)*, *ο κάνθαρος (жук)*, *η караκάξα (сорока)*, *το καβούρι (краб)*, *η αράχνη (павук)*, *το αηδόνι (соловей)*, *η νυχτερίδα (кажан)*, *το σαλιγκάρι – ο σαλίγκαρος (слимак)*, *ο φλώρος (орн. зеленуха)*, *το φαγκρί-сυναγρίδα (іхт. синагрида, зубан)*, *η πεταλούδα (метелик)*, *η παλαμίδα (іхт. паламіда)*, *ο κοριός (блошиця)*, *το καλαμάρι (кальмар)*, *η γαλιάντρα (жайворонок)*.

Переважна більшість вищенаведених знаків тваринного світу актуалізують прототипові ознаки концепту тварина і їхньої метафоричні переінтерпретації й у міфологічних та художніх текстах [24; 25]. На цьому рівні концептуалізації стає можливим пояснення за допомогою зооморфних аналогій складних соціальних явищ, цінностей і ментальних програм. Приклади концептуальної взаємодії такого роду, що передують у когнітивному поступі цільнопредикативним ідіоматичним сполукам, а також ідіомам, коллокаціям, мовним кліше, авторській фразеології із схожим типом мотивації, знаходимо у міфах, зокрема у міфах Езопа.

Дослідники етнотекстів розглядають міфи про тварин як окремий різновид етнічно-значущої інформації. В окрему категорію виділено міфи про тварин в класифікації народної творчості В. Вунда [26:36-37]. У каталозі Аарне – Томпсона [27:24-27], в якому подано 2.000 видів фольклорних текстів, дослідники виділяють три великих групи: з 1 до 299 – міфи про тварин, з 300 до 1199 – казки, з 1200 до 1999 – кумедні розповіді. Звернення фінських вчених до історико-географічного методу у пошуках архетипів, знаходить прихильників серед етнографів і лінгвістів у багатьох країнах світу і грецька наукова думка не становить винятку.

Міфи про тварин - нгр. *μύθοι ζώων* [28; 29] у новогрецьких етнографічних студіях розглядають як такі, в яких протагоністами виступають люди або тварини. Словами ритора Афтонія (нгр. *Αφθόνιος*), “слово неправдиве відображає істину - нгр. *λόγος ψευδής εικονίζων την αλήθειαν*” [30:24], виражено сутність цього різновиду фольклорного тексту: міф, це вигадана історія за якою стоїть історія реальна.

Головними героями цих „невеличких алегоричних оповідань ” (нгр. *μικρή αλληγορική διήγηση*) дидактичного характеру про світ людей і тварин найчастіше є саме тварини [31:75]. Йдеться про новогрецькі міфи, які безпосередньо зв'язані з міфами Езопа, і традиційно поділяються на три підвиди: міфи про тварин, міфи про тварин і людей, міфи про людей [31:85].

Зв'язок людини з твариною має архетипний характер з прадавніх часів, до виникнення суспільно-культурних зв'язків і абстрактного мислення. Когнітивна діяльність людини і самопізнання зводились до аналогізації з навколишнім світом, зокрема із світом тварин. Таким чином, прадавня зоологія є водночас і антропологією [30:25].

Прадавній тісний зв'язок людини з природою і світом тварин обумовив панівне місце образів тваринного світу у когнітивній розбудові антропоконцептів, натурфактів, артефактів, культурних, ідеологічних, емоційних, концептів-архетипів і, відповідно, у паралельному з концептуалізацією формуванні мови. Важливим виміром прадавніх стосунків між людиною і твариною вважаємо також страх і обожнення, які вербалізуються в міфах і набувають стереотипного характеру у концептуальній картині світу.

Стереотипи, що базуються на прадавньому досвіді підтримуються генетичною пам'яттю і численними вербалізаціями в етнотекстах. Таким чином, вірогідно через свідомий і позасвідомий вплив мовних чинників на індивідуальну концептосферу навіть у мешканців мегаполісів, лев і досі викликає повагу (нгр. *σεβαστός*), лисиця вважається хитрою (нгр. *υπολογίστη*), а вовк сприймається як ворог (нгр. *εχθρικός*) [32:131]. Актуальним залишається питання про витоки новогрецького міфологічного мислення щодо тваринного світу. Лукатос пропонує шукати корені в обрядовій і релігійній діяльності, Грімм підтримує гіпотезу щодо загального індоєвропейського

характеру, Бенфей відсилає нас до Давньої Греції. За припущенням Меракліса, на формування досліджуваного фрагменту міфологічного мислення вплинув Схід, “класичне місце панівного деспотизму і рабства” [33:29]. У підтримку цієї гіпотези, дослідник наводить численні приклади, коли у міфах з’являються екзотичні для грецької мовної спільноти тварини: папуги, крокодили, верблюди, страуси, слони, мавпи (нгр. *παπαγάλοι*, *κροκόδειλοι*, *καμήλες*, *στρουθοκάμηλοι*, *ελέφαντες*, *πίθηκοι*), не спростовуючи однак версію про міграцію міфів і паралельний генезис сюжетів.

Яким би не був первинний зв’язок між людиною і твариною у царині міфу, безсумнівно те, що людина і тварина співіснували в спільностві. Навіть у теперішні часи звичною практикою для людей, що живуть у природному оточенні (нгр. *άνθρωπος της υπαίθρου*), є вербалізації інтеріоризованого світу через історії про тварин або зооморфні порівняння і фразеологізми. Слід зазначити, що спостереження за повсякденним спілкуванням носіїв новогрецької мови, дозволяє дійти висновку, що широке використання зооморфної фразеології не є строго детермінованим родом діяльності або місцем проживання.

Зв’язок з аграрною культурою і сільським життям залишається досить сильним навіть у корінних мешканців великих місць. Ототожнення культурного етноконцепту “το χωρίό μου” – моє село, з більш універсальним концептом “батьківщина, походження” (нгр. *πατρίδα*, *η καταγωγή*) є характерним для ментальності греків.

Поширеними і природними для побутового повсякденного дискурсу є вербалізації концепту “тварина”, на кшталт: пестливого звернення “*πουλάκι μου*” (пташенятко моє), зооморфних метафор *βόδι* – бик, на позначення людини грубої, дикої (нгр. *άξεστος*, *αγροίκος*), *σκύλα* – собака, на позначення безжальної, непорядної жінки (нгр. *γυναίκα άσπλαχνη και ανήθηκη*), повних і еліптичних фразеологічних зворотів і паремій: *παίζουν σαν τη γάτα με το ποντίκι* (грається, як кіт з мишею), *έχει καβούρια στη τσέπη του* - в нього раки в кишені, про скупі людину, *φίδι κολοβό* – зміюка підколодна, *τον έχει αγελάδα (και τον αρμέγει)* – він його доїть, тобто тягне з нього все, що може, *σκύλος που γαβγίζει δε δαγκώνει* – собака, яка бреше, не кусає і т.і.

Актуалізація актуальних або метафоризованих фрагментів концепту “тварина” в міфічних сценаріях надає прецедентного характеру і підвищує у діяхронічному вимірі ступінь прототиповості таких знакам тваринного світу (в дужках подано кількість звернень до образу в проаналізованих міфологічних текстах; зооніми, що наводяться уперше, подано з новогрецькими відповідниками): леву (18), лисиці і вовку (15), віслику, собаці, (11), жабі, миші, зміюці (5), півню, галці (*η καλιακούδα*), козі, бику (4), оленю, коню, мавпі, дельфіну (*το δελφίνι*), мурасі (3), ведмедю, зайцю, голубу, дикому кабану (*το αγριογούρουνο*), слону (*ο ελέφαντας*), дикій кішці (*ο αγριόγατος*), кішці, кожану, черепаці, лебедю (*ο κύκνος*), крабу, орлу (2), зимородку (*η αλκυόνα*), гадюці (*η οχιά*), вужу (*η νεροφίδα*), комару, дикій козі (*η αγριοκάτσικα*), верблюда, жуку, ворону, ягняті, курці, тунцю (*ο τόνος*), цвіркуну, чаплі (*ο ερωδιός*), качці, гусці, дрозду (*η τσίχλα*), ластівці, перепелятнику (*το περδικογέρακο*), поросяті, телиці (1).

З огляду на вищезазначене, маємо підстави віднести знаки тваринного світу, що концептуалізуються в міфах і пареміях, до одиниць новогрецької мови, семантика яких має глибинні етнокультурні нашарування. Етносимволіка слова в таких мовних одиницях тісно переплітається з етносимволікою позначуваної ним реальності і стає основою для становлення етнокультурних концептів або знаків етнокультури.

Фразеологія, до якої відносимо й паремії, зберігає і відтворює етнічну онтологію і категоризацію, тому й аналіз фразеологічної концептуалізації світу сприяє поглибленню знань про семантику, синтактику і прагматику мови, їхній зв'язок з етносвідомістю і культурою [3:144].

У межах того чи іншого етнокультурного угруповання наявні стійкі мовні структури, кожна з яких через особливу внутрішню форму пов'язана із дискурсивною стереотипною комунікативно-прагматичною ситуацією [34:280].

Процеси пізнання довкілля є спільними для всього людства і відображаються у мовних універсалиях. Прикладом такої універсалиї на фразеологічному міжрівні може слугувати антрополоморфна подвійна аналогізація: спочатку людські якості приписуються тваринам і підкріплені фольклором як символи, фіксуються як ознаки певного виду тварин і використовувалися на позначення людини.

Рушієм цього процесу виступають стереотипні уявлення, інформацію про які знаходимо і й у пареміях. Так, віслук, як в українській так і в грецькій етносимволіці уособлює: *нерозумність, впертість, відсутність гідності*: укр. *осел ослом, хоч і золото на собі має; дай ослові вівса, а його до будяків тягне*. Нгр. *είπ'ο γαῖδαρος τον πετεινό κεφάλα* [6:108E] (віслук півня розумником вважає); *μα φορά το λέν ανθρώπου, και δέκα του γαῖδαρου* [6:261M]. Кінь – вірний супутник людини, символ відданості, швидкості, витривалості, неусвідомленої сили, ненаситності: укр. *кінь хоч і здихає, а їсть; якби кінь свою силу знав, ніхто б на ньому не всидів*. Нгр. *Να είχαμε ἄλογα, να'τρωγαν πέτρες* [6:8N] (якби ж коні каменюки їли); *κλωτσάν τα'ἄτια αλλοίμονο απ'τα γαϊδούρια* [6:423K] (краще хай вдарить кінь, ніж осел).

Універсальні мовні явища пояснюються типологічною спорідненістю мов, схожими соціально-історичними умовами розвитку, мовними контактами і міжкультурною комунікацією. Водночас, цивілізаційний розвиток людства і розбиття його на мовні колективи поступово формує “індивідуальне” (мовні унікалії) [4:23], які формулюють особливості етнічної ментальності. Наприклад, впертість віслюка у грецькій етносимволіці є позитивно-маркованою: *γαϊδουρινή υπομονή, αφεντική ζωή* [6:10Γ] (віслюча впертість – барське життя). Символом *недосяжності* в українській і грецькій етносвідомостях є птахи, втім в українській паремії: *краще синиця у жмені, ніж журавель в небі (ніж голуб у струсі)*, це – журавель, а в грецькій *Καλύτερα σπουρίτης στο χέρι παρά αετός στον αέρα* (ліпше горобець у жмені, ніж орел у небі) – орел. Показовою в плані етно-специфічного інтенціоналу фразеології є використання у пареміях рідкісних, належних певному ареалові тварин, в грецькій мові це здебільшого стосується іхтіонімів, на кшталт: *Παλαμίδα σου μυρίζει, ντεμειντε να φας κολιό* [6:16Π] (якщо тобі паламіда смердить, не сподівайся на скумбрію); *Φαγκρί κεφάλι έπαρε και συναγρίδα μέση* [6:12Φ] (В зубана з'їх голову, а в синагриди середину).

Отже, мовна концептуалізація тваринного світу в новогрецьких пареміях характеризується процесами антропоморфної аналогізації на підґрунті знань про ознаки, поведінку тварин, їхній зв'язок із людиною. Важливу роль відіграють також і аксіологічні стереотипи етносвідомості, на які нашаровуються стереотипні ситуації міфологічного мислення, що вербалізуються в усіченій пареміологічній формі. Паремії здебільшого актуалізують такі ділянки досліджуваного концепту, які мають потенціал для антропоморфної аналогізації і інтегрують до концептуальних сфер емоційного, фізіологічного стану людини і її ставлення до спільноти. Перспективними розвідками у подальшому дослідженні мовної концептуалізації

знаків тваринного світу вважаємо детальніший розгляд і аналіз сценаріїв і когнітивних моделей аналогізації, уточнення міжконцептуальних зв'язків і їхньої мотивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Маслова В.А.* Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособие. – 3-е изд., испр. – М.: Флинта:Наука, 2007. – 296 с.
2. *Стернин И.А.* Может ли лингвист моделировать структуру концепта. Когнитивная семантика: Мат-лы II междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11-14 сентября 2000 г. / Отв. Ред. Н.Н. Болдырев; Редкол.: Е.С. Кубрякова и др. В 2 ч. – Ч 2. – Тамбов: Изд-во Тамбовск. ун-та. 2000. – С. 13-20.
3. *Селіванова О.О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. – К.-Черкаси: Брама, 2004.
4. *Савенко А.О.* Новогрецька фразеологія в українському художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів романів Н. Казандзакіса та С. Міривіліса): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2005. – 276 с.
5. *Жайворонок В.В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
6. *Καμάλης Γ.* Οι παροιμίες του Θέσπρωτου Λόγιου Κώστα Αθ. Μιχαλίδη. – Gutenberg-Αθήνα, 2005. – 551 σ.
7. *Βενιζέλος Ι.* Παροιμιαί Δημώδεις. – Ερμούπολης, 1867. – 340 σ.
8. *Μερακλής Μ.* Παροιμίες ελληνικές και άλλων βαλκανικών λαών (Συγκριτική εξέταση). – Αθήνα, 1985. – 231 σ.
9. *Μέγας Γ.* Εισαγωγή εις τη Λαογραφίαν. – Αθήνα, 1967. – 136 σ.
10. *Μιχαλίδης Κ.* Οι Χρησμοί της Αρχαιότητας/. Ηπειρώτικη Εστία, 12/-1963. – Σ. 677-760
11. *Λουκάτος Δ.* (επιμέλεια-εισαγωγή), Νεοελληνική Παροιμιόμυθοι. – Αθήνα, 1978.
12. *Μάλαμας Λάμπρ.* Λαοσοφία (Απανθίσματα) παροιμικά, μύθοι, γνωμικά. – Ιωάννινα, 1973. – 526 σ.
13. *Μουσαίου-Μπουγιούκου Καλ.* Παροιμίες του Λιβισίου και της Μάκρης, Εκδ. Κέντρου Μικρασιάτικων Σπουδών.-Αθήνα, 1961. – 310 σ.
14. *Νατσούλης Τ.* Λέξεις και φράσεις παροιμιώδης. – Αθήνα, 1996. – 687 σ.
15. *Παπαζαφείρη Ι.* Ρήσες, γνωμικά, φράσεις από τις γραφές.-Αθήνα, 1995. – 159 σ.
16. *Μπόλλα-Μαυρίδου Β.* Η επίδραση του ζωικού και φυτικού βασιλείου στη δημιουργία στερεότυπων παροιμιώσεων της ελληνικής και της αγγλικής γλώσσας // Working Papers in Theoretical and Applied Linguistics. – Θεσσαλονίκη, 1999. – 6. Σ. 55-109.
17. *Клименко Н.Ф.* Зооніми в різних мовних картинах світу // Вісник Київськ. ун-ту. – К.: Вид-во Київськ. ун-ту, 2004. – С. 8-12.
18. *Пономарів О.Д.* Грецизми в українській мові // Записки історіко-філологічного товариства Андрія Білецького. – К, 1997. – Вип. 1. – С. 21-27
19. *Пономарів О.Д.* Фразеологічні звороти в романі Нікоса Казандзакіса “Кумедні і лихі пригоди Алексиса Зорбаса” та відтворення їх новогрецькою мовою// Записки історіко-філологічного товариства Андрія Білецького.- К., 1999. – Вип. 3. – С. 65-67.
20. *Телия В.Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 287 с.
21. *Чередніченко О.І.* Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
22. *Συμεωνίδης Χ.* Εισαγωγή στην ελληνική φρασεολογία. – Θεσσαλονίκη, 2000. – 122 σ.
23. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.
24. *Челпан В.М.* Міфологічний компонент у структурі концепту “тварина” у новогрецькій мові // Розвиток елінізму в Україні у XVIII-XXI СТ.: Зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф. (21-23 травня 2007 р.) / За заг. ред. Д-ра політ. наук, проф. К. Балабанова. – Маріуполь, 2007. – С. 381-383.
25. *Челпан В.М.* Міфи про тварин у структурі концепту “ζώο” (на матеріалі новогрецької мови) // Актуальні проблеми науки і освіти. – Маріуполь, 2008. – С. 172-174.
27. *Wundt W.* Volkerpsychologie. – Leipzig, 1960.
28. *Aarne Antti, Thompson Stith.* The types of the Folktale. Classification and Bibliography. Folklore Communications, # 184, Helsinki 1961.
29. *Αγγελοπούλου Α., Μπούσκου Α.,* Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών, Αθήνα 1994. – Σ. 700-749.
30. *Μερακλής Μ.,* “Το Αισώπειο Ζήτημα”, Διαβάζω, 167. – 1987.
31. *Βουρνάς Τ.* Αισώπου μύθοι. – Εκδόσεις Πατάκη. – Αθήνα, 2000. – 319 σ.
32. *Алефиренко Н.Ф.* Поэтическая энергия слова: синергетика языка, сознания, культуры.

ЧЕСНОКОВА Г.В.

Київський національний лінгвістичний університет

ТЕОРІЯ РЕАКЦІЇ ЧИТАЧА НА ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ: ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ТА ЗВ'ЯЗОК ІЗ ТЕОРІЄЮ ПОЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЧИТАЧА

Лінгвістична думка ХХІ століття істотно відрізняється від традиційної парадигми минулого, хоча й безперечно базується на її найкращих здобутках. У сучасному мовознавстві відбувається суттєва зміна у науковій свідомості, а отже й у науковому підході до аналізу художнього тексту, поетичного зокрема. Досить довго у лінгвістиці домінував герменевтичний підхід до вивчення тексту та мовних явищ, коли висновки здебільшого ґрунтувалися на науковій інтуїції дослідника і були, таким чином, доволі суб'єктивними, а роль читача як активного учасника процесу не завжди вважалася достатньо значною. Втім, саме реципієнт твору є невід'ємною складовою трихотомії “автор – текст – читач”, адже, на думку Дж.Лайя, “значення існує лише тоді, коли воно значить щось для когось, а саме мистецтво створюється задля того, щоб пробудити низку реакцій із боку читача” [1]. На невіддільній ролі реципієнта

художнього твору наголошують прибічники різнопланових теорій реакції читача, що й складають **предмет** вивчення у цій розвідці. Такі доктрини стали активно розроблятися вченими тільки у 1960–1970 роках здебільшого у Німеччині та США і лише на початку XXI століття починають розвиватися й в Україні, що визначає **наукову новизну** пропонованого підходу. **Актуальність** цієї розвідки продиктована необхідністю розбудови таких вчень на українському ґрунті та застосування них задля вивчення рецепції художнього тексту саме українським читачем. Отже **метою** нашого дослідження є узагальнення основних постулатів теорій реакцій читача та обґрунтування можливості їх використання в українському мовознавстві.

Традиція вивчення рецепції художнього тексту читачем є доволі новою парадигмою знань для української науки, і вчені, що працюють у цьому напрямі, усвідомлюють її проміжний статус по відношенню до традиційних гуманітарних наук: мовознавства, літературознавства, соціології тощо. У широкому сенсі, теорії реакції читача базуються на здобутках не лише лінгвістики, але й психології – як експериментальної, так і психоаналізу, психології сприйняття, когнітивної психології, а також психолінгвістики.

Сам термін “реакція” (*“response”, “reader’s response”, “reader response”*) трактується та вживається дослідниками неоднозначно, адже він може використовуватися у різних контекстах [2:381]. Наприклад, цей термін може стосуватися традиції емпіричного вивчення художнього тексту та культурних артефактів, як це роблять Л. Оделл і Ч.Р. Купер [3] та Дж. Р. Сквайр [4]. Із іншої позиції, термін “реакція” вживається прихильниками літературної теорії, наприклад, Д. Блайхом і С.Ю. Фішем [5]. Можливе й його застосування прибічниками педагогічного підходу у контексті навчання літературі, як це пропонують Р. Пробст [6] та Л.М. Розенблатт [7]. У будь-якому разі такі три підходи не суперечать, а доповнюють один одного і тільки підсилюють наукове значення звернення уваги не на художній текст як такий, а на реакцію читача на нього.

Основними науковими традиціями вивчення реакції читача на художній текст є політична, критична та емпірична [2:382]. Ми у своєму дослідженні послуговуємося науковими засадами та методологією власне емпіричної школи, яка багато чому завдячує здобуткам суспільних наук, “змінюючи та адаптуючи власну методологічну базу, коли більш ранні роботи спиралися на психометричні моделі, а найбільш сучасні – на антропологічні” [2:389]. У свою чергу, емпіричний підхід до вивчення мовних явищ та рецепції поетичного тексту його читачем є “одним із найсильніших, а можливо й найкращим методом, що ми маємо як людські істоти задля того, щоб навчитися розуміти себе та світ, у якому ми живемо” [8:20].

Теорії реакції читача виникають у науковій думці як протипава новому критицизму 1920–1960 років із його фокусом на “вдумливому читанні” (*“close reading”*), поглибленою увагою до самого тексту та постулатом про те, що зміст тексту впливає лише із того, що є наявним у самому тексті. Не приділяючи належної уваги ролі читача, його намірам та психології, адепти нового критицизму (І.А. Річардс, М.К. Бірдслі тощо) натомість наполягають на існуванні “автономного тексту”, який, хоча й позначений певною амбівалентністю значень, може вивчатися як такий – незалежно від його автора й реципієнта.

Хронологічно передують і стають теоретичним опонентом теорій реакції читача й формалістичні доктрини В.Б. Шкловського, Ю.М. Тинянова, В. Проппа, які

зосереджують увагу на вивченні невід'ємних рис власне тексту – його синтаксису, граматичної структури, тропіки та метрики.

На відміну від своїх попередників, теоретики реакції читача наполягають на тому, що художній текст слід розглядати як мистецтво, а інтерпретація його читачем є унікальною та властивою саме такому читачеві.

Важливою предтечею таких теорій стають і розвідки Л.М.Розенблатт і К.С. Льюїса. У своїй роботі “Література як дослідження” (*“Literature as Exploration”*, 1938) Л.М. Розенблатт, дотримуючись педагогічного спрямування своїх робіт, виступає проти того, щоб викладач наполягав на єдиному вірному розумінні тексту студентом [8], а у більш пізній розвідці “Читач, текст, поезія: транзакційна теорія художнього твору” (*“The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work”*) [9] застосовує свій підхід вже до власне поетичного тексту.

К.С. Льюїс в “Експерименті в критицизмі” (*“An Experiment in Criticism”*, 1961) також розробляє підґрунтя теорій реакції читача. Близький приятель Дж. Толкієна, вчений є відомим широкій публіці, з одного боку, як автор “Хронік Нарнії”, а з іншого – як відданий апологет християнської моралі та найвідоміший у світі автор численних публікацій, що є у бібліотеці практично кожного американського християнина. Як теоретик-мовознавець К.С. Льюїс наголошує на тому, що якість художнього твору визначається не тим, як він написаний, а тим, як, хто та з якою метою його читає [10], отже наголос у дослідженнях вченого ставиться саме на читачеві.

Умовно теорії реакції читача розподіляють на три великі групи у залежності від того, наскільки важливими їх прихильники вважають індивідуальні реакції конкретного читача на той самий текст [11]. Такими групами вважаються індивідуалісти (С.Ю. Фіш, К.С. Льюїс), які особливу увагу приділяють досвіду індивідуального читача; експериментатори (Р. Цур, Д. Майл, Д. Кайкен), які найважливішим підтвердженням власних думок убачають експеримент із групою читачів, та уніформісти (В. Ізер, Х.Р. Яусс), для яких реакція читача на конкретний текст вважається доволі однаковою.

Однією із найбільш вагомих робіт у розробці теорій реакції читача художнього тексту стала розвідка “Чи є текст у цьому класі? Влада інтерпретаційних спільнот” (*“Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities”*) визначного американського теоретика літератури, індивідуаліста С.Ю. Фіша. Широко відомий як автор мілтонівської критики, 1967 року С.Ю. Фіш публікує “Здивовані гріхом” (*“Surprised by Sin”*) – частину свого масштабного дослідження мілтонівського “Втраченого раю”, де фокусує увагу власне на реакції читача на текст. Пізніше, починаючи із 1976 року, він починає вивчати “справжні відмінності справжніх читачів” та обґрунтовує поняття “інтерпретаційних спільнот”, які демонструють спільні реакції на художній текст. С.Ю. Фіш стверджує, що “інтерпретаційні спільноти складаються із осіб, які розділяють інтерпретаційні стратегії не тільки у читанні (у конвенційному сенсі), але й у написанні текстів, у тому, як вони конституують їхні риси та висловлюють власні наміри” [12:171]. “Звичайно, – продовжує вчений, – така стабільність завжди тимчасова на відміну від бажаної стабільності тексту, що перебуває поза межами часу” [12: 171].

С.Ю. Фіш намагається дати відповідь на провокаційне запитання опонентів про те, чому кілька читачів взагалі мають погоджуватися у своїх реакціях на текст, і чому такі реакції мають і можуть бути однаковими чи подібними. Він шукає пояснення

стабільності інтерпретацій, які показують принаймні деякі читацькі групи у певний проміжок часу, або ж упорядкованості варіативності читацьких реакцій на художній текст і доходить висновку, що єдиною відповіддю може стати саме поняття “інтерпретаційних спільнот”, яке він і аргументує [12:171].

Важливим для теорії С.Ю. Фіша є чітке розуміння того, що мають на увазі вчені, коли досліджують реакцію “читача”, адже сам термін “читач” у мовознавстві та літературознавстві є достатньо полівалентним: “Коли я говорю про відповіді “читача”, хіба я насправді не маю на увазі самого себе і хіба не роблю самого себе сурогатом усіх мільйонів читачів, які у реальності зовсім не є мною? І так, і ні. Так, у тому сенсі, що ні у кого з нас механізми реакції не є абсолютно однаковими. Ні, якщо ми розуміємо, що, через унікальність індивідуального, генералізація відповідей не є можливою” [13:44]. Отже, задля чіткої розробки науково обґрунтованої теорії реакції читача, за С.Ю. Фішем, важливим є конкретизація усіх її складових, поняття “читач” зокрема.

У своїх розвідках С.Ю. Фіш уміло дискутує із М. Ріффатером, який, у вигляді реакції на критику Р. Якобсона та К. Леві-Стросса бодлерівського “Les Chats”, чітко виражає занепокоєння сучасним йому науковим підходом до аналізу поетичного тексту [13:59], адже дослідженню піддаються здебільшого зовнішні риси тексту чи висловлювання, а не їхня рецепція читачем. М. Ріффатер визнає, що реакція читача на текст підпадає під певні закономірні фізичні та психологічні обмеження, спричинені багатьма факторами – скажімо, тим, що для західного читача час плине у напрямку зліва направо. Втім увага саме до реакції читача на текст є безперечно важливою як для М. Ріффатера, так і для С.Ю. Фіша.

Наукова доктрина С.Ю. Фіша є цілком прийнятною й для аналізу поетичного тексту, для вивчення реакції читачів різних культурних спільнот на поетичні твори іншомовних авторів зокрема, адже, за С.Ю. Фішем, “не присутність поетичних якостей провокує певну увагу із боку читача, а навпаки – увага, яку приділяє читач до тексту, спричинює появу поетичних якостей” [14:326], коли читачі “не декодують поезії, а створюють їх” [14:327]. Реакція читача на поетичний текст не є відголосом його значення (якщо взагалі коректно вести мову про *значення* поетичного твору як таке), а натомість є “самим значенням, або принаймні середовищем, у якому з’являється те, що можна було би назвати значенням” [15:3].

До наукового кола індивідуалістів у розробці теорій реакції читача належить також Д. Блайх, який поєднав такі теорії із практикою викладання літератури у вищій школі і, починаючи із 1960-х років, збирав реакції власних студентів на художній текст, роблячи таким чином висновки про закономірності процесів читання та сприйняття.

У цілому, американська традиція дослідження реакції читача на художній текст є індивідуалістичною, втім педагогічна спрямованість розробок М. Стейга, В. Слотоффа, Дж. Бермана та інших дозволяє вченим узагальнювати індивідуальні відповіді, отримані студентами в університетському контексті, та використовувати їх як основу для теоретичних висновків. Сучасні ж дослідження такого роду часто підпадають під вплив критичної педагогіки П. Фрайра [16], яка стала філософським підґрунтям розробки й інших сучасних наукових теорій – теорії лінгвістичної компетенції у художньому тексті С. Зінгер [17] зокрема.

До індивідуалістичної школи у розробці теорій реакції читача належить і Н. Холланд – прихильник психоаналізу та когнітивного підходу до аналізу художнього тексту. Удосконалюючи власні наукові доробки, які продемонстрували, що подекуди індивідуальні реакції читачів на той самий текст є настільки варіативними, що не можуть бути узагальненими, Н. Холланд доходить висновку, що на сприйняття тексту індивідуальним читачем та формування його власної унікальної реакції впливає ряд чинників [18], серед яких він виокремлює “ключову тему особистості”, неваріативну складову у вигляді “текстових кодів” (наприклад, форма літер), варіативну складову у вигляді різнопланових канонів (“інтерпретаційних спільнот” С.Ю. Фіша) та індивідуальний стиль читання. Таким чином, індивідуалістична школа теорій реакції читача, хоча й вивчає рецепцію тексту конкретно взятим індивідуальним респондентом, утім прагне узагальнення результатів і виведення генералізуючих схем і моделей.

Важливим відгалуженням у досліджуваних теоріях є німецька школа, яку репрезентують уніформісти В. Ізер і Х.Р. Яусс. В. Ізер стверджує, що художній текст – це ні що інше, як ефект, який можна науково пояснити і який спричинюється і контролюється самим текстом. На думку В. Ізера, “центральною у прочитанні будь-якого літературного твору є взаємодія між структурою та її реципієнтом” [19:20], а “динамічна взаємодія між текстом та читачем носить характер події, яка допомагає створити враження, що ми беремо участь у чомусь справжньому” [19:67].

В. Ізер наполягає на існуванні не реального, а імпліцитного читача (“*implied reader*”), якого потребує той чи інший текст – поняття, яке передбачає, що “хоча читач і бере участь у створенні значення завдяки тому, що усвідомлює структури, які наявні у тексті, не треба забувати, що він стоїть поза текстом. Його позиція, таким чином, повинна маніпулюватися текстом” [19:152], який може контролювати реакцію читача, а сама реакція перебуває у тих межах, які ставить той чи інший текст.

Іншим представником німецької наукової школи реакції читача є Х.Р. Яусс, який вважає продукування художнього тексту та його рецепцію двома складовими одного діалектичного процесу. Загалом не заперечуючи існування індивідуальної реакції на текст, Х.Р. Яусс утім вважає, що вона обмежується “горизонтом очікування” (“*Erwartungshorizont*”) мовної, історичної та культурної спільноти, до якої цей читач-індивід об’єктивно належить, та який вчені можуть змоделювати шляхом ретельного аналізу літературного доробку досліджуваного періоду. Отже Х.Р. Яусс, подібно до В. Ізера, приділяє менше уваги конкретному читачеві, як це роблять теоретики-індивідуалісти, а натомість повертається у царину власне тексту, узагальнюючи його читача як “*the reader*”.

Теорії реакції читача знаходять своє об’єктивне підтвердження та наукове обґрунтування завдяки широкій експериментальній базі, як цього власне й потребують емпіричні дослідження. Такі дослідження виконуються як одноосібно, так і у професійних колах, таких як Міжнародне товариство емпіричних досліджень літератури та засобів масової інформації IGEL (*Internationale Gesellschaft für Empirische Literaturwissenschaft*) та Міжнародна асоціація емпіричної естетики IAEA (*International Association of Empirical Aesthetics*).

Численні експерименти на підтвердження теорії проводяться в Університеті Альберти, Канада, де Д. Майл та Д. Кайкен вивчають емоційну реакцію читача на художній текст [20, 21]. Основними засадами такого підходу є комбінація

дослідницьких методів нейропсихології, соціології (особливо у методиці укладання та використання анкет для опитування респондентів), а також традиційних мовознавства й літературознавства із особливою увагою до текстових елементів висунення та очуднення.

Експериментальна база емпіричних досліджень реакції читача на художній текст поповнюється й за рахунок розвідок Р. Цура [22], який розроблює моделі експресивності у поетичному тексті, здебільшого зосереджуючись на метафоричності, ритмі та фонології загалом.

Теорії реакції читача на художній, поетичний зокрема, текст мають і педагогічний компонент, адже однією із найважливіших проблем сучасної гуманітарної освіти у багатьох країнах, в Україні у тому числі, є той факт, що “студентам не подобається читати художні тексти..., вони відсторонюють себе від них як емоційно, так і критично” [23:95], хоча й відомо, що “читання, у будь-якому віці, значить ще й знайомство із світом у прагненні пояснити, примиритися, асимілюватися, а можливо одного дня й зрозуміти те, що нас оточує, задля того, щоб бути краще екіпірованими аби жити у цьому світі” [24:19]. Отже, прихильники теорій реакції читача наполягають на тому, що у разі, якщо педагоги знатимуть, як відбувається процес читання, які реакції викликають художні тексти у студентів гуманітарних спеціальностей зокрема, вони зможуть підвищити інтерес учнів до читання художньої літератури – і не тільки в університетській аудиторії, але й поза її межами.

Слід визнати, що не зважаючи на свою безперечну наукову цінність і дослідницьку прогресивність, теорії реакції читача утім підпадають під критичне ставлення із боку наукових опонентів, яке у жодному разі їх не заперечує, а лише стимулює до підняття вчень на вищий рівень аргументації. Основними аргументами проти такого підходу є звинувачення у зневазі до того факту, що текст не лише активує попередній досвід читача, але й пробуджує нове розуміння ним реальності, а також у відриві від тексту як такого та поглибленій увазі до немов би суб’єктивного реципієнта. Пропонований довід може бути прийнятним у потрактуванні реакції читача представниками індивідуалістичного підходу у той час, як учені-уніформісти пропонують біполярну модель рецепції художнього тексту, у якій однакову вагу мають і текст як такий, і його читач, а реакція на текст контролюється із обох зазначених позицій.

Перспективним у подальшій роботі ми вважаємо спробу гармонійного поєднання описаних попередньо теорій реакції читача задля обґрунтування на їх базі теорії поетичної компетенції читача, виокремлення її складових та проведення експериментів, які практично підтверджують висновки про рецепцію американського романтичного поетичного тексту в оригіналі та українському перекладі респондентами різних культурних спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Lye J.* Some Elements of Structuralism and its Application to Literary Theory – 1997. – www.brocu.ca/english/course/4F70/struct.html.
2. *Marshall J.* Research on Response to Literature // Handbook of Reading Research / Ed. by M.L.Kamil, P.B.Mosenthal, P.D.Pearson, R.Barr. – Volume III. – Mahwah, L.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2000. – P. 381-402.
3. *Odell L., Cooper Ch. R.* Describing Responses to Works of Fiction // Research in the Teaching of English. – Volume 10. – № 3. – Winter 1976. – P. 203-225.
4. *Squire J.R.* Research in Reader Response, Naturally Interdisciplinary // Theoretical Models and Processes of Reading / Ed. by R.B. Ruddell, M.R. Ruddell, H. Singer. – Newark: International Reading Association, 1994. – P.637-652.
5. *Fish S.E.* Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities. – Cambridge, L.: Harvard University Press, 1980.
6. *Probst R.E.* Response to Literature // Handbook of Research on Teaching the English

Language Arts / Ed. by J.Flood, D.Lapp, R.J.Squire, J.Jensen. – Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. – P. 814-852. 7. *Rosenblatt L.M.* Literature as Exploration. – N.Y.: The Modern Language Association, 1995. 8. *van Peer W., Hakemulder J., Zyngier, S.* Muses and Measures: Empirical Research Methods for the Humanities. – Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2007. 9. *Rosenblatt L.M.* The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work. – Carbondale: Southern Illinois University Press, 1994. 10. *An Experiment in Criticism* // Wikipedia. – http://en.wikipedia.org/wiki/An_Experiment_in_Criticism. 11. *Reader-Response Criticism* // Wikipedia. – http://en.wikipedia.org/wiki/Reader-response_criticism. 12. *Fish S.E.* Interpreting the Variorum // Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities. – Cambridge, L.: Harvard University Press, 1980. – P.147-173. 13. *Fish S.E.* Literature in the Reader: Affective Stylistics // Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities. – Cambridge, L.: Harvard University Press, 1980. – P. 21-67. 14. *Fish S.E.* How To Recognize a Poem When You See One // Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities. – Cambridge, L.: Harvard University Press, 1980. – P.322-337. 15. *Fish S.E.* Introduction, or How I Stopped Worrying and Learned To Love Interpretation // Is There a Text in this Class?: The Authority of Interpretive Communities. – Cambridge, L.: Harvard University Press, 1980. – P. 1-17. 16. *Freire P.* Pedagogy of the Oppressed. – N.Y.: Continuum, 2000. 17. *Zyngier S.* At the Crossroads of Language and Literature: Literary Awareness, Stylistics, and the Teaching of EFLit. – Ph.D. thesis. – Birmingham: University of Birmingham, 1994. 18. *Holland N.N.* 5 Readers Reading. – New Haven, L.: Yale University Press, 1975. 19. *Iser W.* The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response. – Baltimore, L.: The Johns Hopkins University Press, 1994. 20. *Miall D. S.* Experimental Approaches to Reader Responses to Literature // New Directions in Aesthetics, Creativity, and the Arts / Ed. by P. Locher, C. Martindale, L. Dorfman. – Amityville: Baywood Press, 2006. – P. 175-188. 21. *Miall D., Kuiken D.* A Feeling for Fiction: Becoming What We Behold // Poetics. – 2002. – № 30. – P. 221–241. 22. *Tsur R.* Poetic Rhythm. Structure and Performance: *An Empirical Study in Cognitive Poetics*. – Berne: Lang, 2007. 23. *Jandre Barreto J., da Costa Fialho O.* Flow + Foregrounding: A Possible Relation? // Venturas & Desventuras. Coletânea dos Trabalhos do V ECEL / Ed. by S. Zyngier, V. Viana, F. Fausto. – Rio de Janeiro: Faculdade de Letras UFRJ, 2005. – P.87-96. 24. *McRae J.* Literature with a Small "L". – L.: MacMillan Publishers, 1997.

ШЕВЧЕНКО Л.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ НОВОЇ ХУДОЖНЬОЇ СВІДОМОСТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ НА ІСПАНСЬКИЙ ПОСТМОДЕРНИЙ ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ

Актуальність дослідження. ХХ століття після двох світових війн, голокосту, тоталітарних режимів, вивільнення атомної енергії та екологічних катастроф вже не могло розвиватися за гуманістичними законами попередніх століть. Мистецтво, що першим зреагувало на зміни в суспільстві, стало втіленням нової художньої свідомості, для якої світ сприймався як хаос, де були відсутні причинно-наслідкові зв'язки, ціннісні орієнтири та ієрархічно упорядковані фрагменти реальності [1:23]. Звичайно і мовні індивідуальності іспанських поетів другої половини ХХ століття, їхні лінгвальні картини світу оформлюються під впливом суспільно-політичних та культурно-історичних чинників, традицій поетичного мовлення, що існували на той час, індивідуально-психологічних особливостей та ідейно-художнього спрямування особистості митців. Ці чинники накладають виразний відбиток на зміст і на мовну форму іспанських поетичних текстів.

Метою дослідження є виявлення впливу нової художньої свідомості другої половини ХХ століття на іспанський постмодерний поетичний текст, що становить **об'єкт** дослідження.

Матеріалом дослідження стали тексти поетів Іспанії другої половини ХХ століття, представлені такими іменами: Луїс Гомес де Аранда, Лола Мартінес Охеда, Хайме Сілес, Рікардо Моліна, Луїс Антоніо де Вільєна, Хосе Анхель Валенте, Леопольдо де Луїс, Мануель Хіль, Діонісіо Рідруехо, Габріель Селайя, Карлос Едмундо де Орі, Леопольдо Марія Панеро, Енріке де Рівас, Антоніо Мартінес Сарйон, Хуан Луїс Панеро, Хесус Тундідор, Гільєрмо Карнеро, Мігель Фернандес, Пере Гімферер, Клара Ханес, Мануель Мантеро, Анхела Фігера Аймеріч, Антоніо Колінас, Рафаель Сото Верхес, Антоніо Карвахаль, Франсіско Брінес, Луїс Альберто де

Куенка, Хуліо Гарсес, Блас де Отеро, Карлос Боусоньо, Педро Гарфіас, Хосе Марія Кірога Пла, Хайме Хіль де Біедма, Антоніо Гамонеда, Клаудіо Родрігес, Карлос Саагун, Сесар Сімон, Дієго Хесус Хіменес, Антоніо Ернандес та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відсутність єдиного світогляду призвела до виникнення нових напрямів у мистецтві другої половини ХХ століття – модернізму та постмодернізму. Виникнувши як рефлексія на нові явища у сфері мистецтва, вони поступово стали специфічною філософією культурної свідомості сучасності: світ суперечливий, мінливий, він не має єдності, характеризується множинністю поглядів та світів, що веде до розмаїття уявлень відносно рамок і меж людського буття. Таке розуміння світу було б неможливим, якщо б у 60-х роках ХХ століття стрімко не розширився простір життя окремої людини у результаті швидкого розвитку засобів масової інформації, пізніше інтернету, а також розвиненої системи транспортних засобів, яка сприяла зближенню країн і континентів з різними, інколи майже несумісними культурами й стилями життя, як наприклад, традиційна самобутня японська культура, що співіснує з європейським рівнем життя. Це призвело до створення символу постмодерної культури – *gliding* – поверхової подорожі по численних каналах телебачення чи сторінках інтернету.

Всередині культурної ситуації модернізму та постмодернізму з'являються дві стильові тенденції – метареалізм і концептуалізм, які виконують дві необхідні та взаємодоповнюючі задачі: вони надають словам нової багатозначності й повноосмисленості, забираючи звичні, сталі значення. Метареалізм – це поезія образних універсалій, що пронизує всю європейську класику, система, що звернена від сучасності до високої культури та культової поезії минулих епох – від античності до бароко, від Біблії до символістів. Цей напрям шукає істинні цінності, тому він звернений до вічних тем чи вічних прообразів сучасних тем. Концептуалізм, навпаки, показує удаваність всіх ціннісних позначень, тому своїми темами він демонстративно залучений до сьогоденного, скороминущого, до побуту і нижчих форм культури, до масової свідомості. Сучасна культура була б неповною, якщо б вона позбулася одного з начал – аналітично-рефлексивного, концептуального, чи синтетично-міфологічного, метареального.

Варто зазначити, що у мистецтві іспанського бароко існували схожі стильові тенденції – культизм і концептизм. В цьому полягає спорідненість епох та творчих пошуків, які варто розглядати у “постологічному” співставленні. Культизм, як і метареалізм, був поезією для обраних. На думку Л.Гонгори, читач повинен багато разів перечитати вірш, щоб зрозуміти смисл закодованого тексту й отримати задоволення. Поети передбачають співтворчу роботу читача. Насиченість образів і раптові переходи між ними генерують численні можливості інтерпретації текстів, що збагачує читача різного роду культурними асоціаціями.

С.А. Васильєв вказував, що будь-яка нова ідея є продуктом “синтезуючої діяльності свідомості, що використовує смислові елементи й механізм їхнього поєднання, вироблені у різних областях людської культури” [2:228]. Перетворення ж багатомірного прообразу в художній текст вимагає аналітичної діяльності свідомості на основі сучасної поету культури і його бачення світу. Свідомість виступає єдністю інтуїтивного та логічного, де функція інтуїтивного, несвідомого полягає у створенні нового, а функція логічного, раціонального, рефлексивного – у його виявленні. Така єдність є основною особливістю механізму творчості. Підготовка до написання і

завершення поетичного тексту втілюють свідомі моменти творчого процесу, а визрівання задуму та осяяння – несвідомі, інтуїтивні, що є центральною ланкою творчості. Феномени інтуїтивних здогадок, невербалізованих процесів, непередбачуваних ідей є реальністю, що зумовлена прямим досвідом творчої особистості автора. Творчість – це психологічна структура твору, ядром якої є несвідома робота.

Поетичне мовлення, через яке вербалізується поетичний текст, реалізується у мовленні окремого індивіда, у стилі того чи іншого письменника, проте, який, на думку Р. Барта, “несе на собі відбиток відомих мовних моделей, що перейшли до нього за традицією, тобто від певного колективу” [3:120]. Тим самим поетична мова включається до системи певної національної мови [4:84]. Використовуючи вхідні дані, автор створює текст, звернений до читача. Презентуючи останньому інформацію, поет через вибудову кодів естетичного впливу одночасно відтворює світ і свої переживання. Читач, інтерпретуючи поетичний текст, прагне зрозуміти, осягнути задум автора і уявити авторську картину світу через застосування інтерпретаційних фреймів. Вони дозволяють проведення аналізу матеріального втілення авторської думки, входження читача у свідомість автора, зчитування елементів його ментального простору та подальшого проникнення у джерело думки – емоції. Ця співтворчість, емоційне співзвуччя поета і читача, яке дарує радість і до якого вони прагнуть (закон гармонізуючого діалогу А.К. Михальської), визначається як ідеал мовленнєвого спілкування, як діалогічна гармонізація. З цього погляду художньо-поетичний дискурс є складним знаком найвищого порядку з множинністю значень, що дозволяє досліджувати художньо-поетичний текст крізь розкриття сутності кореляції імпліцитно-експліцитних зв’язків і залучати концептуально-семіотичний підхід [5:12].

Саме поезія здатна найповніше проявити свою мистецьку автономію, витворюючи “другу реальність”, пов’язану із довколишнім світом багатьма асоціативними каналами. Це – ритмічно організоване мовлення, постале на основі конкретно-історичної версифікаційної системи [6:540-541]. Тому і поетичний текст є особливим видом тексту внаслідок того, що у ньому перетинаються дві системи, які здійснюють взаємний вплив одна на одну, – загальномовної та метричної. З одного боку, мовні одиниці, що безпосередньо складають віршоване мовлення, є системою форм, які займають певні позиції у поетичній моделі, в результаті чого виникає вірш як специфічна формальна структура: “усі віршовані елементи не дані, а задані: заданий ритм як енергія, що намагається виявити себе, задані мелодичні й інструментальні членування та зв’язки, і ось чому розсікаються на рядки навіть ті вірші, де таке розсікання і без того є повністю явним за ритмово-синтаксичною тенденцією рядків, – важливий заданий ключ” [7:25]. З іншого боку, одиниці, що складають віршоване мовлення, – це загальномовні елементи, результат відбору й сполучення яких керується типом комунікації при створенні поетичного мовлення як специфічного засобу спілкування. Однак сама віршована форма начебто сигналізує про “виведення” поезії за межі повсякденної достовірності.

Вірш – це мова, підкорена певному ритмові з метою надання їй більшої експресивності, милозвучності, емоційності й виразності: самий рух слів у вірші, їхня взаємодія та співставлення в умовах ритму і рим, чіткий вияв звукового боку мовлення, що надходить з віршованої форми, взаємовідношення ритмічної та

синтаксичної будови – усе це приховує у собі невичерпні смислові можливості [8:35]. Окрім того, поетичний текст виступає точкою перетину декількох семантичних систем, або метамов, що створюють новий для читача “тип художнього моделювання” та несуть інформацію про мовлення, яким написане повідомлення. Визнаючи поетичний текст “нероздільним знаком”, Ю.М. Лотман зазначає, що поетичне мовлення є своєрідним інформаційним генератором, робота якого спрямована на вироблення смислу самим текстом [9; 10; 11].

Отже, поетичний текст є невичерпним естетичним світом, “могутнім і глибоко діалектичним механізмом пошуку істини, тлумаченням навколишнього світу й орієнтації у ньому. Мета поезії полягає не в пошуку особливих прийомів, а в пізнанні світу, самопізнанні, самопобудові людської особистості у процесі пізнання й комунікації. В остаточному підсумку мета поезії збігається з метою культури в цілому” [9:132]. Таким чином, поетичне мовлення є результатом поетичного мислення автора; результатом лінгвоестетичного освоєння навколишнього світу з урахуванням динамічної віршованої структури поетичного тексту. А поетичний текст з власними лінгвістичними законами та нормами стає результатом індивідуально-авторського мислення, що виникає як психологічна реакція на навколишній світ і є вираженням внутрішнього стану, світобачення та світовідчуття поета.

Концептистська поетика XVII століття ґрунтувалася на грі з багатозначністю слова, пародійному відтворенні чужого дискурсу та руйнуванні звичних словесних штампів. При цьому семантична насиченість тексту сполучалася з максимальною виразністю гранично лаконічної форми. Сучасний концептуалізм – це також поетика знаків-стереотипів, які покликані показати “відпадиння форм від субстанцій, смислів від речей”, це аналітично рефлексивне обігравання реалій масової свідомості. Концептуалістський поетичний текст втрачає свою значимість поза широким культурно-цивілізаційним контекстом, в якому надлишок минулого (стереотипність свідомості) переважає над майбутнім (творчою енергією). Чим довше відбувається рух по існуючому простору, тим більше відчувається втомленість, що і відбувається у свідомості людини кінця XX століття. Цьому сприяє і прискорений темп життя, який пропонує різні уривки інформації замість цілісної картини світу.

Проблема формування мовної особистості поетів Іспанії має важливе значення, оскільки розкриває закономірності функціонування мови в людині й, відповідно, поетичної структури – витвору творчості поета як конкретної людської особистості. Поет розглядає життєвий простір як необмежену реальність, де жодні кордони, політичні, економічні чи культурні перешкоди не мають значення, де люди живуть у світі, що виступає для них абстрактним поняттям, вимірюючи час власними діями. Т.А. Єщенко визначає поетів другої половини XX століття як покоління, що утворило справжній маргінальний дискурс, тобто відсторонення від усього, пов’язаного з офіціозом; покоління постепохи – постмодерну, що є в своїй сумі апокаліптичним; перше покоління нової епохи, для якого характерні такі творчі принципи, як свобода творчості й особистості; здебільшого не віддзеркалення, а вербальне створення духовно-інтенційної реальності, в якій “світ постає як текст”; повернення до найпервісніших елементів міфологічної свідомості; семантична прихованість, герметичність, що розрахована на дух співтворчості митця та реципієнта-читача; аполітичність [12:36].

Уявлення про включення тексту в людську діяльність, у реальні зв'язки людей один з одним і з предметним світом пов'язується з поняттям авторської інтенції. Завдяки втіленню інтенції у тексті, її мовленнєвій реалізації останній здобуває не тільки просторову перспективу, виступаючи знаряддям орієнтації в предметній і мовленнєвій ситуації, але й часову перспективу, що впливає із протиставлення планів сьогодення й майбутнього. Інтенція зумовлює формування ментальної структури тексту. Вона є “головною складовою свідомості й властивістю багатьох ментальних станів і подій, за допомогою яких вони спрямовані на об'єкти й події зовнішнього світу” [13:96]. На думку О.О.Селіванової, інтенція впливає на внутрішню програму мовлення, вибір стилю, способу здійснення програми, загального плану тексту [14:77]. Вона спричиняє пошук чинників, завдяки яким повідомлення набуває істинного смислу, тобто стає носієм задуму та вплітається у структуру позамовної дійсності.

У другій половині XX століття авторська інтенція зазнала впливу з боку постмодерної чуттєвості – специфічного бачення світу як децентрованого комплексу, що постає свідомості у вигляді ієрархічно неупорядкованих фрагментів. Осягнення дійсності є доступним лише інтуїтивному “поетичному мисленню”, яке спирається на внутрішні, емоційні реакції людини на сучасний світ. Саме тому, на нашу думку, авторська інтенція цієї доби породжує іспанські поетичні тексти, що характеризуються асоціативністю, образністю, метафоричністю та миттєвими відкриттями інсайту.

У цей період панує особливий тип світогляду, що спрямований на формування такого життєвого простору, де найпершою цінністю стає спонтанна діяльність людини [15:171]. Митець вже не створює утопій, він не перебудовує світ, а намагається жити у ньому з максимальним комфортом. Тому поет розглядає текст як засіб впливу на читача або автора (на самого себе через свої власні слова), сприяючи їхньому розумінню навколишньої дійсності (світу “поза людиною”) і розумінню самого себе (світу “в собі”) [16:77].

Основний акцент у поезії другої половини XX століття переноситься на текст, експеримент зі словесним матеріалом через аналогії, парадокси, поєднання нестереотипних образів. Це спричинило “організовану злочинність у поводженні з мовою, порушення законів лексики та синтаксису у процесі створення поетичних мовленнєвих виразів” [17:5]. Для цього періоду характерні невизначеність (принципова неточність повідомлень та схильність до двозначностей), відкритість, незавершеність, фрагментарність, розмивання меж тексту, контекстуальність, руйнування зцентрованої структури, саморефлексія, використання прийому гри у роботі з концептами, ускладнення стилю, розмаїття тематики і точок зору, не притаманних поезії, звернення до полілогу, фігуральна мова, малий наратив, інтерактивне напруження при декодуванні [1:21-22].

Наукові результати. Поети сучасної Іспанії виступають проти того, щоб мистецтво ідентифікувалося за усталеними кліше або традиційними поетизмами. Вони досягають такого естетичного ефекту шляхом карколомних асоціацій, що відтворюють хаос, спонтанність сучасного життя, сповненого несумісностей. Іспанська поезія пориває з традиційною лірикою і традиційним уявленням про поетичний текст як про зосереджений на собі й самодостатній мистецький факт, віддаючи перевагу процесоцентричній альтернативній поезії, що кидає виклик

передбачуваній “природності”, референційності, суб’єктивності, текстуальному значенню поетичного твору як жанру. Вона характеризується вільною інтерпретацією відомих сюжетів, змішаним лексичним складом, нетрадиційним пунктуаційним оформленням, розірваними реченнями та словами, постійним поверненням до окремих фраз через повтори і нагадування. Поетика другої половини ХХ століття стирає відмінність між жанрами, передбачає уведення цитат, уривків і понять з історії, філософії, математики, політики, мистецтва, музики й інших дисциплін у поетичний текст. Іспанський поет висуває на перший план той факт, що іспанський поетичний текст, як і сам поет, вплетений ідеологією, жанрами та поетами у мережу зв’язків з іншими текстами. Все це зумовлено процесами демократизації, які переживає поетичне мовлення, наповнене елементами розмовного стилю та спрощеною синтаксичною побудовою речень.

Мовні особистості, які творять поезію у другій половині ХХ століття, відрізняються емоційними тезаурусами, фоновими знаннями, фреймами, асоціаціями, що увиразнюються не тільки у змісті, а й, що найголовніше, у способі відображення дійсності й, відповідно, особливостей їхніх мовно-поетичних картин світу [12:41]. Вони – яскраві мовні індивідуальності, що творять “елітарну” поезію та мають нетотожні погляди, авторські іміджі, епатажну позицію, змішування жанрів і стилів, неординарні мовно-естетичні вірші, адресовані насамперед інтелектуальним читачам.

Прикметною рисою поетичної творчості Іспанії є вільний вірш, який залучає усю сукупність різних видів версифікації, рішуче пориває з правилами традиційних систем віршування, які виявляються у відсутності певного розміру, неупорядкованих паузах, частковій або повній відсутності рими. Ще одним цікавим феноменом є іспанські поетичні тексти “про ніщо”, які виступають репрезентацією професійної гри поетів, що вражає своєю фрагментарністю, відсутністю логіки та єдності структури. Представниками “елітарної” поезії можна вважати Х. Сілеса, Р. Моліну, Л.А. де Вільєну, Х.А. Валенте, Л. де Луїса, М. Хіля, К.Е. де Орі, Л.М. Панеро, Е. де Рівас, А.М. Сарйона, Х.Л. Панеро, Х. Тундідора, Г. Карнеро, П. Гімферера, К. Ханес, М. Мантеро, А. Колінаса, Р. Сото Верхеса, А. Карвахалю, Ф. Брінеса, Л.А. де Куенка, Х. Гарсеса, К. Родрігеса, К. Боусоньо, П. Гарфіаса, К. Саагуна й інших.

Представники іспанської поезії вдаються до корінних мовно-естетичних змін, їхній образний слововжиток має широкий спектр від яскраво вираженого ліричного початку до пародійно-гротескних стильових варіацій, семантичного і графічного експериментів з усталеними поетизмами іспанського віршованого мовлення.

Попри всю претензійність постмодерного покоління традиційні течії іспанської поезії є також доволі поширеним явищем. У поезії можна зустріти цитування й алюзії на давніх класиків, незначні іонаціональні впливи та значні національні самотутні образи, які органічно перейшли в іспанську поетику: “тексти таких поетів формально неускладнені, лексика проста, образи типізовані, часом наближені до архетипів. Велике значення мають слова-концепти типу вода, пісня, мова та ін.” [12:38]. Такі поети, як Л. Гомес де Аранда, Л. Мартінес Охеда, М. Фернандес, А. Фігера Аймеріч, Б. де Отеро, Д. Рідруехо, Г. Селайя здійснюють своєрідну інтерпретацію та пристосування національної художньо-образної системи до призми власного світобачення, розглядають культурно-лінгвістичні надбання в контексті своєї епохи, відкриваючи нові нюанси в семантичній архітектурі поетичного дискурсу.

Висновки з даного дослідження. Іспанський поетичний текст другої половини ХХ століття є відображенням засад і поглядів нового стилю у мистецтві, що характеризує особливий спосіб світовідчуття людини зі складним і суперечливим баченням реалій дійсності як хаотичного простору життя й культури. Основний акцент в іспанській поезії переноситься на експеримент зі словесним матеріалом у поетичних текстах через їхню відкритість, незавершеність, фрагментарність, руйнування зцентрованої структури, використання прийому гри у роботі з концептами, парадокси, поєднання нестереотипних образів, що спричиняє порушення законів лексики та синтаксису у процесі створення поетичних висловлювань. Все це зумовлюється процесами демократизації, які переживає поетичне мовлення другої половини ХХ століття.

Іспанський поетичний текст є складним семантичним знаком, який поєднує в собі мисленнєву і мовну субстанції, опосередковані свідомістю суб'єкта творення тексту. Поетичний текст розкриває два способи пізнання дійсності поетом: логічний, результатом якого стає відображення концептуальної картини світу митця шляхом створення індивідуально-авторської моделі довілля; й образно-емоційний, який через наповнення поетичного тексту образами передає читачеві естетичну інформацію.

Іспанський митець орієнтований на контакт з читачем, який володіє або щонайменше ознайомлений з універсальним, конкретно-національним і культурно-поетичним кодами. Послідовність символів цих кодів і є процесом поетичного мовотворення. Поетичне мислення поета другої половини ХХ століття носить креативний характер. Це веде до модифікації та деформації когнітивних процесів і виражається у створенні нової естетичності й емотивності іспанських поетичних текстів через поетичні трансформації на фонетичному, семантичному та синтаксичному рівнях.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Семантика поетичного тексту, що реалізується у застосуванні когнітивного механізму процесів категоризації і концептуалізації понять про об'єкти, явища, події реального й уявного світу, може становити перспективу подальших розвідок у з'ясуванні національно-культурної картини світу Іспанії другої половини ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гассан І. Чим є модернізм і чим він стане? Літературний і культурний аспекти // Амер. літ-ра після сер. 20 ст.: Матер. міжнар. конф., Київ, 25-27 травня 1999 року. – К.: Довіра, 2000. – С. 19-28.
2. Васильев С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – К.: Наукова думка, 1988. – 239 с.
3. Барт Р. Основы семиологии // Структурализм “за” и “против”: Сборник статей / Под ред. Басина и Полякова – М.: Прогресс, 1975. – С. 114-163.
4. Мукаржовский Я. Структуральная поэтика. – М.: Языки рус. к-ры, 1996. – 480 с.
5. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози: Когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі франц. романістики середини ХХ ст.): Монографія. – К.: КНЛУ, 2003. – 490 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – 752 с.
7. Тынянов Ю.Н. Поэтика. История литературы. Кино. – М.: Наука, 1977. – 201 с.
8. Літературознавчі терміни: Довідник / За ред. В.М. Лесина. – К.: Радшк., 1985. – 251 с.
9. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. Заметки, рецензии, выступления. – СПб., 1996. – 848 с.
10. Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб.: Искусство-СПб., 2000. – 704 с.
11. Мукаржовський Я. Мова літературна і мова поетична // Антологія світової літературно-критичної думки. / Під ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С. 324-343.
12. Єщенко Т.А. Метафора в українській поезії 90-х рр. 20 ст.: Дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2001. – 337 с.
13. Серль Дж. Природа интенциональных состояний // Философия, логика, язык. – М.: Прогресс, 1987. – С. 37-64.
14. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – К.: Брама, 2004. – 336 с.
15. Freeman M. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2000. – P. 253-283.
16. Смуциньська І.В. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження: Дис. ... докт. філол. наук. – К., 2003. – 478 с.
17. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics. – Amsterdam: Elsevier Science Publishers, 1992. – 214 p.

ЧАСТИНОМОВНИЙ СТАТУС ВИГУКІВ

(на матеріалі роману Мартіна Х. *“Він не прийшов на концерт”*)

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що в сучасній німецькій мові статус вигуків у системі мови є остаточно невизначеним. Крім того, актуальним видається необхідність систематизації поглядів на тлумачення вигуків з різних перспектив.

Головною **метою** дослідження є уточнення частиномовного статусу вигуків.

Предметом дослідження є лінгвістичні механізми розподілу номінативних одиниць на частини мови, а також їх морфологічні, синтаксичні та семантичні ознаки.

Об'єктом дослідження є вигуки з роману Мартіна Х. *“Він не прийшов на концерт”*.

Матеріалом дослідження послужили вигуки, відібрані методом суцільного добору з роману Мартіна Х. *“Він не прийшов на концерт”*. Загальний обсяг тексту – 254 сторінки.

Наукова новизна дослідження визначається браком та неоднозначністю досліджень на матеріалі німецької мови у цій сфері за останні роки.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Загальною проблемою дослідження є встановлення частиномовного статусу вигуків крізь призму аналізу лінгвістичних особливостей останніх.

Постановка завдання: уточнити визначення та класифікацію вигуків на частини мови шляхом критичного огляду теоретичних джерел та аналізу практичного матеріалу; виявити та проаналізувати специфіку ознак останніх у романі Мартіна Х. *“Він не прийшов на концерт”*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вище зазначеною проблемою займалися вітчизняні та зарубіжні лінгвісти: О.М. Рак [1], О.В. Каптюрова [2], Л.О. Кулікова [3], Н.О. Курносова [4], М.В. Гамзюк [5], В.Б. Остроушко [6], Л.І. Мацко [7], Н.Д. Арутюнова [8], В. Фляйшер, Г. Хельбіх, Г. Лерхнер [9] та інші.

Наукові результати. О.М. Рак вважає, що за сукупністю диференціюючо-інтегруючих ознак семантично-синтаксичного характеру вигук має підставу бути віднесеним до частин мов, і кваліфікується не як відокремлений, ізольований повністю від решти елементів системи частин мови [1:9]. Такої ж думки О.В. Каптюрова, яка визначає вигуки як самостійні частини мови, які перебувають поза основними частинами мови як клас одиниць, що має своєрідний зміст і семантику, що може не залежати від контекстного оточення, ситуації [2:3]. Л.О. Кулікова вважає вигуки повнозначними частинами мовної системи, оскільки вони мають здатність до інтер'єктивації, а семантичні, формально-морфологічні і синтаксичні зміни, що супроводжують цей процес, підпорядковуються певним правилам [3:5-6]. Н.О. Курносова відносить вигуки до службових слів-операторів (functional words, speech operators), які виконують у висловлюванні функцію сигналів емоцій [4:48]. Л.І. Мацко протиставляє інтер'єктиви як повнозначним, так і службовим частинам мови [7:17].

Питання про розподіл слів на класи поставало перед вченими різних епох і народів. В IV ст. до н.е. Аристотель, виділяючи “частини словесного висловлювання”, на рівних правах називає власне розряди слів: ім'я, дієслово, член, сполучник (або

зв'язку), і окремі звуки, склад та відмінок. Древньоіндійські граматики (Яска, Паніні, V ст. до н.е.) виділяли чотири класи стосовно санскриту: ім'я, дієслово, префікс-прийменник, сполучники та частки [8:578]. Вчення про частини мови остаточно сформувалися в александрійському періоді (III-I ст. до н.е.), коли була створена канонічна система, відома нам із граматики Діонісія Фракійця, який розрізняв вісім частин мови (*partes orationis*): ім'я, дієслово, дієприкметник, член, займенник, прийменник, прислівник і сполучник [1:4]. Серед частин мови в класифікації Діонісія Фракійця ще не було “вигуку”, він був внесений в граматику латинської мови в перших століттях нашої ери. Слова, які Діонісій Фракієць – александрійський вчений – називає “прислівниками позову”, “наріканням”, “захопленням” – це ніщо інше, як вигуки, які сьогодні граматика розглядає як особливий розряд слів. У I ст. до н.е. в граматиці Марка Теренція Варрона так звані “нарікаючі прислівники” виділяються в самостійну частину мови (замість члена було введено вигук), яка позначається латинським терміном *interjectio* [8:578]. І вже на рубежі II-I ст. до н.е. була створена схема, яка існує і до сьогодні [1:4]. М.В. Ломоносов в “Російській граматиці” виділяв вісім частин мови: ім'я (власне ім'я, прикметник і числівник), займенник, дієслово, дієприкметник, прислівник, сполучник і вигук. М.В. Ломоносов користувався терміном “частини слова”, який в XIX ст. змінив термін “частини мови” [8:578].

Проблема, що стосується сутності частин мов і принципів виділення їх в різних мовах світу, – одна з найбільш дискусійних проблем мовознавства. Протягом XIX ст. до цієї проблеми зверталися Г.П. Павський, К.С. Аксаков, П.І. Буслаєв та інші. Наприкінці XIX ст. були висунені різні класифікації частин мов. Одні на перше місце ставили семантику (О.О. Потебня), інші – будували класифікацію частин мов на послідовному проведенні морфологічного принципу, називаючи частини мови формальними класами (П.Ф. Фортунатов). Подальші класифікації частин мов в вітчизняному мовознавстві базувалися на поєднанні принципів, запропонованих О.О. Потебнею і П.Ф. Фортунатовим (наприклад, класифікація О.М. Пешковського). Багатоступеневу класифікацію запропонував В.В. Виноградов, відносячи до частин мови не всі слова, але лише ті, які є членами речення [8:578-579].

В сучасному мовознавстві питання про основи класифікації частин мов залишається дискусійним. Деякі лінгвісти визначають частини мови як лексичну категорію, лексичну класифікацію слів, як інваріант предметно-логічного плану. При цьому, інші лінгвісти розглядають частини мови лише в функціонально-семантичному аспекті: з типологічної точки зору, з погляду мовних універсалій частини мови визначаються ними як функціонально-семантичні класи слів. Древні лінгвісти вважали, що частини мови – це логічні розряди слів і тому вирішальне значення при їх виділенні є морфологічні ознаки. Але цей критерій не підходить для мов зі слабо розвинутою морфологічною системою, наприклад, в англійській мові визначати частини мови доводиться за двома ознаками: семантичною (категоріальне значення) і синтаксичною (здатності до поєднання та функції в реченні). Нарешті, частини мови розглядаються як лексико-граматичні розряди слів, які відрізняються один від одного не тільки низкою граматичних рис (морфологічно – змінністю чи незмінністю, способом змінності, парадигматикою; синтаксично – способами зв'язку з іншими словами і синтаксичною функцією), але і лексично. Ця точка зору є найбільш поширеною в сучасному мовознавстві [8:579].

Деякі лінгвісти вважають, що в кожній мові система частин мови суцільно специфічна. Намагання встановити всезагальну, єдину для всіх мов схему класифікацію частин мов, як у цілому, так і в окремих її частинах, на їх думку, варто визнати негрунтовною. Звідси виникли спроби знайти в різних мовах специфічні частини мови, наприклад, в нанайській мові виділялось ім'я якості, що об'єднувало слова типу “красиво”, “краса”, “красивий”. Прихильники цих теорій не враховують, що подібні слова вже категоріально розподілені, і логічна ознака “якість” не здатна їх об'єднати. Існують різні точки зору з приводу того, чи є категоріальні ознаки первинними чи вони виникли під впливом синтаксису. Можливий також підхід до проблеми частин мов, виходячи з концепції функціонально-семантичних розрядів слів. Слова, що виконують функції дієслів, іменників, прикметників, займенників, прислівників і т.д. є в усіх мовах світу. Наявність категоріального значення і певних функцій цілком забезпечує існування функціонально-семантичних розрядів в мові. Ступінь “обростання” цих розрядів морфологічними показниками в різних мовах варіюється [8:579].

За основу ми беремо дефініцію Н.Д. Арутюнової, яка визначає частини мови як класи слів мови, що віділяються на основі їх синтаксичних, морфологічних та семантичних властивостей [8:578], [9:222-223]. Ієрархія ознак, що лежать в основі виділення частин мов, по-різному розуміється в різних лінгвістичних школах. [8:578]. О.О. Потебня та І.І. Мещанинов підтримували синтаксичну концепцію. Л.В. Щерба вважав за потрібне врахування всіх трьох ознак. Саме на щербинській концепції й базуються сучасні теорії частин мови. Із трьох ознак традиційно на перше місце ставлять морфологічні. Але для багатьох мов цей підхід не спрацьовує, насамперед для кореневих (ізолюючих) й аналітичних мов. Лексико-семантичні (поняттєві) ознаки враховуються завжди як додаткові, бо до однієї частини мови нерідко потрапляють слова з неоднорідним лексичним значенням. [10:246]. При типологічному аналізі універсальне визначення частин мов базується на синтаксичних характеристиках, а морфологічні параметри виступають в якості додаткових, що мають значення для флективних та аглютинативних мов. В якості додаткових виступають також семантичні ознаки, які є важливі для ідентифікації частин мов в різних мовах. При типологічному аналізі до певної частини мови відносять слова, здатні стояти в реченні в однакових синтаксичних позиціях та виконувати однакові синтаксичні функції. Ці функції розподіляються на первинні та вторинні (пов'язані з певними морфологічними та синтаксичними обмеженнями). Так, і іменник і дієслово можуть виконувати роль підмета, але для дієслів ця функція є вторинною, що і виражається в ряді обмежень на вживання дієслова та іменника у вторинних функціях. Синтаксичні функції визначають також розподіл частин мов на службові слова, що виявляється в можливості чи неможливості відноситися до речення в цілому, вступати в синтаксичний зв'язок з повнозначними частинами мови [8:578]. Не всі частини мови виділяють за однаковим принципом. Якщо, скажімо, іменник, прикметник, дієслово прислівник виокремлюють за морфологічними чи синтаксичними ознаками, то займенники і числівники – за логіко-семантичною (поняттєвою ознакою). Найчіткіше оформлені у системі частин мов є іменники і дієслова. Можна стверджувати, що в частиномовній системі є ядро і периферія. Зокрема, до периферії належать слова з неповним набором словоформ. Загалом можна констатувати, що частини мови організовані за польовою моделлю [10:247].

Вживання терміну “службові частини мови” характерно насамперед для вітчизняної граматичної традиції. Поділ слів на повнозначні та службові в різних термінологічних варіантах прослідковується починаючи з XVIII ст. В зарубіжній лінгвістиці зазвичай не прийняте протиставлення службових частин мови повнозначним, відповідно відсутні і терміни, але інколи виокремлюється категорія відносних слів (*Verhältniswörter*), куди включають артиклі, прийменники, сполучники і т.д. [8:472]

За основу вчення про поділ частин мови на повнозначні та службові слів ми беремо дефініцію Н.Д. Арутюнової, яка визначає останні як лексично несамостійні слова, що служать для вираження різних семантико-синтаксичних відношень між словами, реченнями та частинами мови, а також для вираження різних відтінків суб’єктивної модальності. Як лексеми вони позбавлені номінативних значень, притаманних повнозначним частинам мови, тобто не називають предметів, ознак, якостей, дій, їх лексичне значення абстраговане від відношень, які вони виражають в реченні. Службові слова не володіють тією семантичною загальністю, на основі якої відбувається об’єднання самостійних слів в частини мови. Як граматичні одиниці службові слова відрізняються від повнозначних тим, що не мають морфологічних категорій і виконують тільки службові синтаксичні функції та синтаксичні конструкції. Для більшості службових слів характерний моносиллабізм. В мовах з розвиненою морфологією для них типова елементарна морфологічна структура. В синтаксичному плані службові слова відрізняються нездатністю бути членом речення; вони або включаються в синтаксичну позицію, яку займає повнозначне слово, або відносяться семантично до цілого речення (словосполучення) і характеризується своєрідною “метасинтаксичною позицією” за рамками членів речення. Службові слова мають різний ступінь граматикалізації, деякі з них зберігають чіткий зв’язок з повнозначними словами. Службові частини мови поступаються повнозначним за кількісним показником, але переважають їх частотою вживання [так само].

Багато мовознавців вважають, що однією з особливостей вигуку є відсутність номінативної функції, він не називає емоцій, побажань і т.п., а лише служить їх безпосереднім вираженням [6:53]. Але проблема в тому, що під номінацією раніше розуміли предметну співвіднесеність. Проте останні дослідження в галузі семіотики поставили питання про те, що номінація пронизує весь мовний матеріал, і тому варто говорити не про наявність чи відсутність номінативної функції, а про характер та специфіку її прояву мовними одиницями [5:6]. Питання лише в тому, чи є ця функція первісною чи другорядною:

“*Sie muss zwei Tage im Bett bleiben, hat der Doktor angeordnet. Mein Gott, hat das Kind ein Glück gehabt!*” (Martin, 33) (“Вам потрібно два дні лежати в ліжку, як наказав лікар. О Боже, дитині пощастило!”) Фразеологічний вираз “О Боже!” є багатозначним, проте в цій ситуації виражає співчуття, є емотивним вигуком, але не називає емоцію, але лише вказує на неї за допомогою контексту, без якого ми не змогли б чітко ідентифікувати його семантичне значення. Отже, номінативна функція виконується ним дуже опосередковано і не є основною, характер її прояву є не настільки значним, що, не є типовим для повнозначних частин мов.

„*Ade, Hose! Hatte ich mein Portemonaie in der Gesäßtasche? Egal!*” (Martin, 26) (“Прощайте, штани! Чи мав я портмоне в кишені сзаду? Все одно!”) Волиитивний вигук “*прощайте!*”, що обслуговує сферу етикету (усталена формула прощання),

наділений вищим ступенем номінації, оскільки опосередковано називає конкретну дію “прощатися” і містить у своїй структурі іменник “прощання”.

“*So, nackter Leo, nun aber dalli!*” (Martin, 26) (“*Отже, голий Лео, давай тепер хутко!*”) Волиитивний вигук “хутко!” в реченні реалізує прагматичну функцію, коли мовний знак впливає на дії людини (номінативна функція є другорядною). Він не має морфологічних ознак, типових для слів морфологічної членованості. Граматично вище зазначений вигук поєднується з прислівником і модальною часткою і опосередковано виконує роль присудка, що свідчить про те, що в окремих випадках вигуки виконують і граматичну функцію.

“*Aber ich bitte Sie*“, *unterbrach sie mich*, “*wir wussten nur nicht – na so was! Herzlichen Glückwunsch! Großartig haben Sie das gemacht! Sie und der Herr Brocksiepen!*” (Martin, 32) (“*Але я вас прошу, – перебила вона мене, – ми просто не знали, – о такої! Щирі вітання! Ви це зробили чудово! Ви та пан Брокзіпен!*”) Емотивний вигук “о такої!” являє собою зрощення з трьох компонентів. Незначний прояв у нього номінативної функції компенсується наявністю яскраво вираженого емоційного значення подиву. В реченні він реалізує експресивну функцію, що вказує на афектний стан мовця.

Вигуки, на відміну від інших частин мови, здебільшого, не здатні граматично пов’язуватися з іншими членами речення. Вони можуть бути еквівалентом речення, виступати самостійно, але – не окремим членом речення. Проте, вигуки можуть переходити в повнозначні частини мови, набуваючи лексичного значення та номінативної функції, і граматичного, утворюючи граматичні форми і вступаючи в зв’язок з іншими членами речення. Зазнаючи синтаксичної асиміляції вигуки можуть лише опосередковано виконувати функцію будь-якого члена речення:

“*Fast blieb mir das „Guten Morgen!“ im Halse stecken, so ein überraschendes Bild bot sich mir dort.*” (Martin, 57) (“У мене “доброго ранку! майже застряло в горлі, коли переді мною розкрилася така шокуюча картина”) Волиитивний контактовстановлюючий вигук “доброго ранку” виконує в нашому прикладі опосередковано функцію підмета.

“*Bitte, Herr Klipp*”, *sagte sie*, “*bedienen Sie sich!*” (Martin, 11) (“Будь ласка, пан Кліпп, – сказала вона, – пригощайтеся!”) Вигук “будь ласка” відноситься до сфери етикету, не виконує в реченні функцію члена речення і включається в синтаксичну позицію, яку займає повнозначне слово, йому притаманна опосередкована номінативна функція як вираження прохання, про яке ми дізнаємося лише з контексту.

“*Aber nein!*”, *unterbrach ich.*” (Martin, 20) (“О ні!”, – перебив я.) Емотивний вигук “о ні!” являє собою зрощення частки і прислівника, виражає подив, не виконує функцію члена речення, а представляє собою самостійне речення.

“*Und ob!*” *Er freute sich.* “*Ist inzwischen auch passiert, Herr Oberkommissar!*” (Martin, 78) (“Ще б пак!”, – радів він. – За цей час децю трапилося, пане комісар!”) Когнітивний вигук “ще б пак!” має в своїй структурі два сполучника, синтаксично стоїть за рамками членів речення, тобто займає метасинтаксичну позицію, і служить для вираження відтінків суб’єктивної модальності, а саме того, що мовець і не очікував іншого результату.

“*Glückwunsch! sagte ich.* “*Alles Gute! Und nun sind Sie Chef in Neustadt, Herr Korn, und brauchen zwölf Stunden, um an einen Tatort auf der Insel zu kommen!?*” (Martin,

78) (*“Вітання! – сказав я. – Всього найкращого! І тепер ви бос в Нойштаті, пане Корн, і вам потрібно дванадцять годин, щоб дістатися місця злочину на острові?”*) Волитивні вигуки *“вітання!”* та *“всього найкращого!”* також стоять за рамками членів речення.

“Ach du grüne Neune!”, rief sie erschrocken. (Martin, 182) (*“Ах, прокляття!” – вигукнув він налякано.*) Емотивний вигук є фразеологізмом, що виконує первісну синтаксичну функцію неподільності і ізолюваності, та має інтенсивний експресивний характер.

“Machen Sie, dass Sie rauskommen, zum Donnerwetter!, schrie ich. (Martin, 117) (*“Зробіть так, щоб ви вийшли, до біса!” – закричав я.*) Емотивний вигук *“до біса!”* також стоїть від речення ізолювано і виконує функцію відтворення суб’єктивної модальності, а саме роздратування та нервового напруження.

“Ach so – nein”, sagte der Doktor, *“ich weiss nichts davon, gnädige Frau!”* (Martin, 61) (*“Ах так – ні, – сказав лікар, – я про це нічого не знаю, шановна пані!”*) Емотивний вигук *“ах так”* є зрощенням, виражає подив, характеризується синтаксичною та формальною незалежністю.

“O ja”, sagte sie und schluckte. *Ich auch!”* (Martin, 54) (*“О так, – сказала вона і ковтнула. – Я також!”*) Когнітивний вигук *“о так”* являє собою зрощення, характеризується “метасинтаксичною позицією” за рамками членів речення.

У результаті проведеного критичного аналізу теоретичних джерел та ілюстративного матеріалу робимо наступні висновки:

Вигуки мають загальні специфічні синтаксичні, морфологічні та семантичні ознаки. За синтаксичною природою вигуки характеризуються ізолюваністю. Вигуки не мають спеціальних морфологічних показників, крім незмінюваності, а за семантичними особливостями класифікуються на емотивні, волитивні, когнітивні, ілокутивні. Отже, на основі спільності синтаксичних, морфологічних та семантичних властивостей вигуки треба відносити до частин мови. Останні дослідження в галузі семіотики стверджують, що номінація пронизує весь мовний матеріал, і тому варто говорити не про наявність чи відсутність номінативної функції, а про характер та специфіку її прояву мовними одиницями. Проте, номінативна функція у вигуків є лише опосередкованою, ступінь її прояву варіюється в різних коливаннях, на відміну від повнозначних частин мови.

Вигуки з функціональної точки зору характеризуються загалом первісною синтаксичною функцією неподільного речення чи словосполучення. Ця функція є для них основною, на відміну від повнозначних слів, для яких вона є вторинною, і навпаки, функція члена речення є для вигуків вторинною функцією, а для повнозначних частин мови – основною. Як правило, вигуки синтаксично не пов’язані з іншими членами речень будь-якого типу, але в окремих випадках вигуки виконують і граматичну функцію, ступінь граматикалізації може бути різним, хоча переважно незначний, на відміну від повнозначних частин мови. Синтаксична ізолюваність щодо інших одиниць, в більшості випадків, пояснюється тим, що вони, як нечленовані одиниці, займають місце речення.

З огляду на вищезазначені положення вигуки слід вважати службовими словами. Вигуки взаємодіють з іншими частинами мови, які, функціонуючи в певних синтаксичних структурах, можуть набувати нових властивостей, що й сприяє переходові цих мовних одиниць до складу іншої частини мови: шляхом конверсії,

універбації, зрощення, а також за рахунок фразеологічних сполучень. Структурно вони можуть бути різнорідними: первісними (короткими), повнозначними частинами мови, зрощеннями, усталеними словосполученнями, фразеологізмами, різними реченнями фразеологізованої структури. Вигуківі словосполучення характеризуються семантичною неподільністю, становлять цілісну одиницю, незважаючи на складний характер і різнооформленість.

Подальшою перспективою дослідження стане вивчення синтаксичних особливостей вигуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рак О.М.* Семантико-функціональні особливості вигуків у французькій мові: діахронічний та синхронічний аспекти. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.05. – К., 2001. – 20 с. 2. *Каптюрова О.В.* Вигуки сучасної англійської мови (системний та дискурсивний аспекти): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 21 с. 3. *Куликова Л.А.* Междометия в современном чешском языке. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.03. – Л., 1982. – 22 с. 4. *Курносова Н.А.* Знаковый статус междометий и проблемы их лексикографической разработки. Дис. ...канд. філол. наук. – К., 1992. – 163 с. 5. *Гамзюк Н.В.* Междометные фразеологические единицы нем. языка. (Опыт диахронического исследования). Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 1993. – 187 с. 6. *Остроушко В.Б.* До проблеми перекладу вигуків // Вісник Харківськ. нац. ун-ту: Проблеми перекладознавства, комунікативної та когнітивної лінгвістики. – 2003. – Вип. 609. – С. 53-55. 7. *Мацюк Л.И.* Интеръективы в укр. языке. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.02. – К., 1985. – 45 с.

ДОВІДНИКИ

8. *Арутюнова Н.Д.* Лингвистический энциклопедический словарь. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с. 9. *Fleischer W, Helbig G, Lerchner G.* Kleine Enzyklopädie. Deutsche Sprache.- Frankfurt am Mein: Peter Lang, 2001. – 845 с. 10. *Кочерган М.П.* Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2006. – 288 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Martin H.* Einer fehlt beim Kurkonzert. – М.: Айрисс-Пресс, 2003. – 254 с.

ЯКУБОВСЬКА Н.О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ АФІКСІВ ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Мова кожного народу особлива і відображає певні своєрідності нації, носія даної мови, які відображаються при перекладі у формі реалій. Мови як системи структуровані підлягають різним закономірностям як на граматичному рівні (морфологія і синтаксис) так і на лексичному. Проблемами лінгвокультурної сутності реалій і лакун в лінгвістиці та особливостей їх перекладу займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені як Е.М. Верещагін [1], М.Л. Вайсбурд [2], С. Влахов та С. Флорін [3; 4], Р.П. Зорівчак [5], В.Л. Муравйов [6], А.Е. Супрун [7], О.О. Реформатський [8], А.В. Федоров [9], О.І. Чередниченко [10]. На сучасному етапі розвитку лінгвістики дані питання залишаються актуальними і недостатньо вивченими.

Розбіжності між українською та французькою мовами суттєві на структурному рівні, виходячи з різниці між ними, як мовами аналітичною та синтетичною. Розвинута префіксальна система української мови, з її численними і полісемічними префіксами, стає причиною виникнення ряду труднощів при передачі цих значень французькою мовою. Особливий науковий інтерес становлять морфологічні лакуни як лексичні одиниці, які виникають у результаті розбіжностей в системах словотвору у двох мовах. Залишається невизначеною і використовується наукова термінологія. Термін “лакуна” [6] часто фігурує в лінгвістиці поруч з терміном “реалія” [5]. Однак, якщо реалія тісно пов’язана з позамовною реальністю і зумовлена національними та колоритними особливостями мови різних народів, то виникнення лакун зумовлене в

першу чергу розбіжностями в структурах різних мов. Реалія позначає відсутність певного предмета (іноді поняття), тоді як лакуна відображає відсутність граматичного поняття для передачі значення цього поняття. Під терміном лакуна розуміють відсутність не тільки лексичних, але і граматичних, часто пов'язаних із процесами словотвору, засобів для передачі певного значення в одній мові при їх наявності в іншій [11:198]. Так, Ю.С. Степанов та В.Л. Муравйов відносять до ряду лакун такі слова, “які виражають поняття незафіксовані в мовній нормі даної мови, і для передачі яких в цій мові необхідними є більш-менш поширені перифрази – вільні словосполучення, створені на рівні мовлення” [6:6]. Тож такими лакунами є наприклад українське слово *одноліток* (фр. *qui a le même âge*), *доба* (фр. *24 heures*). Розглядаючи питання лакун, Ж. Марузо [11:198] та А.В. Федоров [9:171] наголошують на відсутності не тільки лексичних засобів для перекладу певних понять, але й граматичних в одній мові при їх наявності в іншій.

У лінгвістиці існує ряд класифікацій лакун та реалій, зокрема класифікації А.Є. Супруна [7], О.О. Реформатського [8], С. Влахова та С. Флоріна [3]. Однак, тип лакун, який пов'язаний з перекладом афіксів, можна знайти тільки в праці В.Л. Муравйова [6]. У своїй класифікації дослідник виділяє як окремий вид **морфологічні лакуни**. Даний вид лакун складають слова, які могли б теоретично існувати у французькій мові, за фактом наявності в цій мові відповідних словотворчих складових, наприклад певного кореня слова і визначених словотворчих афіксів. Проте, насправді на місці такої словоформи існує морфологічна прогалина – лакуна (напр., в укр. мові “гімназист”, “автокран” – у фр. мові “lycéen”, “camion grue”). Морфологічні лакуни виникають у мові в результаті проникнення інтернаціональних афіксів як словотворчих категорій.

До класу абсолютних лексичних лакун В.Л. Муравйов відносить так звані лакуни типу “**par excellence**”, виділяючи певні морфологічні особливості словоформи, що роблять їх лакунами даного виду [6:9]. Так багато слів з афіксом “одно” та “за” часто виявляються абсолютними лакунами для французів. Напр.: однокурсник – *condisciple de même année*, одновухий – *à une oreille*, одноголосий – *à une voix*; лакуни з афіксом “за-”: зазеленіти – *commencer à verdier*; заграти – *commencer à jouer*; “за-” + прикметник: заозерний – *au delà des lacs*; заполярний – *au delà le pôle*. Багато українських дієслів з префіксами, що утворюють різні видові і смислові відтінки понять, які вони виражають, є в французькій мові лакунами “par excellence”. Це префікси “до-” (доїсти, допити) “недо-” (недопити, недоїсти), “від-” (відпити, відіспатись) та ін. Також неможливо знайти українські еквіваленти французьким іменникам з суфіксом -eur, утвореним від дієслів, що виражають деякі фізіологічні прояви людського організму: *cracheur*, *tousseur*, *ronfleur*, *rieur*, *pisseur*.

Ці явища більш детально розглянув О.В. Федоров [9]. Він вказував на те, що граматичні явища тієї чи іншої мови мають свої особливості та закономірності, у своїй сукупності вони відмінні від граматичних явищ іншої мови, хоча і можуть бути схожими й іноді співпадати. Цим визначається те особливе місце, яке належить в перекладі розбіжностям граматичних будов двох мов.

Питання перекладу лакун є досить умовним, адже лакуни виникають саме в процесі перекладу, а точніше при труднощах віднайти еквівалент слову в мові перекладу. При передачі значення, вираженого морфологічними засобами мови оригіналу, розбіжності граматичних будов двох мов часто провокують необхідність

використання засобів синтаксичного або лексичного порядку. Саме при перекладі найчіткіше виявляється зв'язок між різними рівнями мови [12:173].

Проаналізувавши випадки розбіжностей саме в граматичних будовах української та французької мов, О.В. Федоров приходить до таких висновків:

1) основну роль при вирішенні граматичних питань перекладу відіграють, з одного боку, вимоги передачі змісту в єдності з елементами форми, смислова роль яких визначається у зв'язку зі змістом і скеровує вибір засобів; і з іншого боку – вимоги мови перекладу;

2) невідповідності в граматичній системі двох мов наслідком чого є неможливість формально точно передати значення тієї чи іншої граматичної форми компенсується за допомогою інших, знову ж таки граматичних, або словникових засобів;

3) неможливість у ряді випадків вирішити питання про засоби передачі в більш широкому контексті означає необхідність увесь час мати на увазі систему мовних засобів, а не відокремлені чи випадково виділені елементи, з яких інші, будучи зв'язані окремо, виявляються такими, що не підлягають перекладу [9:198].

Особливості словотвірної системи української мови ставлять перекладача у вигідні умови при перекладі з французької на українську, він отримує додаткові засоби для перекладу іншомовного тексту. Однак, актуальними залишаються труднощі при виборі того, що саме є найбільш вдалим у певному випадку і що є більш доцільним в умовах даного контексту.

Основною причиною виникнення при перекладі явища морфологічних лакун є саме розбіжності в системах словотвору двох мов (української та французької). Найсуттєвіше ця різниця відчувається при перекладі значень українських префіксів на французьку мову, при спробі відтворення семантичних відтінків, яких вони надають словам в українській мові. Такі труднощі можна простежити при перекладі іменників, прикметників, але найчастіше дієслів, оскільки префікси саме цієї частини мови є семантично найбагатшими в українській мові.

Префіксальна система французької мови має ряд суттєвих відмінностей від української. Для префіксів французької мови характерні: нетісний зв'язок з темою слова-форматора; утворення нових слів тієї ж частини мови, що і слово-форматор; префіксальний словотвір не вимагає зміни суфікса в слові; порівняно невелика продуктивність [13]. Значна частина префіксів у французькій мові (**inter-**, **in-**, **hyper-**, **pré-**, **pro-**) не має особливих словотворчих значень, що суттєво відрізняє їх від відповідних словотворчих елементів в українській мові, де вони найчастіше є багатозначними. Префікси перетворилися просто в “етикетки” в таких словах як *promettre* ‘обіцяти’, *permettre* ‘дозволяти’, *comettre* ‘зробити’, *compromettre* ‘компрометувати’, *demander* ‘просити’, *commander* ‘наказувати’ і т.д.

На відміну від французької мови, префікси української мови є більш багатозначними. В.С. Ільїн звертає увагу на те, що префіксація дієслова в українській мові здебільшого веде до зміни видових його ознак. Більша частина слів, утворених за допомогою додавання префіксів до основного дієслова, з видової точки зору не співвідносна з ними. Найчастіше це різні слова, що належать до різних видів (напр.: *грати* – *виграти*, *програти*, *відіграти*, *зіграти*, *переграти*, *дограти* і т.д.). Але іноді вони зливаються з відтінками видового значення і перетворюються на суто видові префікси (напр.: *снитися* – *приснитися*, *тонити* – *втонити*) [14:9-10]. Згадані

особливості українських префіксів якісно відрізняють їх від французьких, які дуже рідко змінюють видові ознаки похідних слів.

Можна, однак, простежити спільність між системами словотвору двох мов. Як український, так і французький словотвір включає префіксацію як спосіб утворення нових слів за допомогою префіксів. В обох мовах префікси знаходяться на початку слова і впливають своїм значенням на значення похідного слова, хоча й з різною інтенсивністю. При перекладі з французької мови на українську можливим стає точне відтворення наприклад французького префікса **re-** (*ré-*), який позначає повторення або відновлення дії. “Граматично” словотворче значення відповідає українському префіксу пере- : **re-** (*r-*, *ré-*) – (+ дієсл., ім.) – *refaire* – переробляти, *réédition f* – перевидання. Проте, в українській мові система префіксальних утворень є більш розвиненою, а префікси полісемічними, на відміну від французьких, які іноді взагалі не впливають на значення похідного слова (*regarder*, *redouxer*, *recommander*).

Семантично багата українська система словотвору включає функціонально зближені з префіксами кореневі за походженням морфеми, що називаються **префіксоїдами**. До таких відносимо: **само** + підготовка, вдосконалення; **мікро** + вибух, лоза; **міні** + футбол, спідниця; **напів** + автомат, бог; **першо** + друк, основа; **пів** + аркуш, клініка; **псевдо** + вчення, наука; а також **загально** + визнаний, доступний; **багато** + літній, тиражка; **одно** + спальний, кратний (як і полі-, першо-); **добро** + сусідський, якісний. Такі початкові елементи складних слів не можуть бути замінені прикметниками й перетворені на компоненти словосполучень. Отже, складними слова з такими елементами не назвеш. Усі вони утворені за існуючим у мові зразком, словотворчим трафаретом, що дає підстави вважати їх префіксальними словами.

Потрібно зазначити, що кількість лакун, що виникають при перекладі залежить від словотворчого значення, якого український префікс надає слову. Відповідно, чим більше значень та їх відтінків має префікс, тим складнішим буде його переклад. На чисельність лакун вплине також сполучуваність даного префікса з різними частинами мови. Найчастіше утворення морфологічних лакун спостерігається при перекладі на французьку мову українських слів з префіксом **за-**. Даний афікс має близько 8 основних словотворчих значень, кожне з яких має не менше трьох відтінків [15]. Він приєднується до іменників, прикметників та дієслів. Зрозуміло, що при такій варіативності даного префікса неможливим є віднайдення єдиної закономірності його перекладу на французьку мову. Переклад буде залежати від вихідного значення префікса, а також смислового відтінку, якого він надає слову.

Цілий ряд прикладів доводить, що найчисельнішу групу слів, які спричиняють утворення морфологічних лакун у французькій мові, становлять ті слова з префіксом **за-**, які позначають початок дії: заплодувати – *se mettre à applaudir*; задзвеніти – *se mettre à sonner*; закульгати – *se mettre à boiter*, *commencer à boiter*; занити (почати боліти) – *commencer à lancer*; почати скаржитись – *se mettre à pleurnicher*; заграти – *commencer à jouer*, *se mettre à jouer*; защебетати – *commencer à gazouiller*. Таке значення українського префікса передається на французьку мову двома дієсловами: **se mettre à f. qch.** та **commencer à f. qch.**, причому ці дієслова є практично у всіх випадках взаємозамінними, синонімічними.

Близькими за своїм значенням є слова з префіксом **за-**, які відображають початок дії з відтінком тривання, та попри це у французькій мові вони передаються по-різному. Найчастіше це є словосполучення, яке складається з іменника та дієслова,

що тісно пов'язане з ним (іноді це сталі вирази): заболіти – *faire mal, avoir mal*; замилуватися – *être saisi d'admiration devant qn, qch, ne pas se laisser d'admirer qn, qch*; захворіти – *tomber malade, faire mal*; запиячити – *se livrer à la boisson*. Значення завершення дії, виражене в українській мові префіксом **за-**, у французькій мові висловлюється сталими виразами. Однак можна помітити тенденцію до використання стилістично сильніших дієслів, ніж в українській мові, наприклад: захарч(ов)увати – *faire mourir de faim*; зарубати – *tuer à coups de sabre, à coups de hache, faire une entaille*; забазікати – *s'oublier à causer avec qn, s'attarder à bavarder*.

В іменниках та прикметниках префікс **за-** зберіг значення прийменника і в французькій мові він залишається прийменником **au delà** або ж передається прикметниками і прислівниками з аналогічним значенням **arrière, outre, derrière, avant**: Заволжя – *région d'outre Volga*; заволжський – *se trouvant au delà de Volga*; заокеанський – *d'outre-océan*; задвірок – *porte f de derrière, arrière cour f*. У випадку, коли префікс **за-** означає поширення дії по поверхні його значення передається на французьку мову словосполученнями з дієсловами **couvrir, combler, salir**. Ці дієслова мають схоже значення, яке вже пов'язане з поверхнею: завівати, завіяти (про сніг) – **couvrir de neige**; задарювати – **combler de cadeaux, de présents**; запилити(ся) – **couvrir de poussière**.

Префікс **за-** має також значення ретельності дії, означення великої її експресивності. У французькій мові відповідне стилістичне навантаження можна прослідкувати у словосполученнях з такими підсилюючими значення конструкціями як **s'oublier à f. qch., un trop long**. Можливий також переклад фразеологізмом: заглядатися – *s'oublier à regarder qn, qch*; задивлятися – *s'oublier à regarder qn, qch*; засиджуватися – *rester longtemps (assis)*.

Значну групу становлять дієслова, в яких префікс **за-** служить для підкреслення певного стану. Це пов'язано з утворенням таких дієслів від іменників та прикметників, що є властивим і французькій мові. Вирази французької мови, якими можна перекласти українські слова з префіксами “одно-” і “за”, містять обов'язково іменник чи прикметник, які є відповідниками українським словам і послужили базою для утворення дієслів. Часто використовується дієслово **devenir**, яке вводить в певний стан: заблищати – *devenir brillant*; забракувати – *rebuter pour malfaçon*; загадувати – *proposer une énigme*; запахнути – *émettre une odeur*.

Значення спрямованості дії з усіма відтінками, передане в українській мові префіксом **за-**, у французькій мові відтворюється прийменником **à**, що також має значення певного напрямку. Однак у французькій мові це швидше пов'язано з керуванням дієслова і таке значення можна передати також сталим виразом, напр. заскакувати, заскочити (кудись) – *passer un moment chez qn*; заземлення – *mise f à la terre*; заземлювати – *mettre à la terre*; засилати – *envoyer à une fausse adresse, envoyer en reconnaissance*.

Низка лакун виникає при перекладі української префіксоїди **загально-**, що надає словам свого прямого значення, у даному випадку загальності, єдності. Ці значення передаються на французьку мову за допомогою прислівників **généralement, universellement**, виразами **à tous, de tous, par tout le monde**, прикметником **général**, іменником **unité f**: загальноновживаний – *d'un usage général, généralement usité*; загальнозрозумілий – *à la portée de tous*; загальнолюдський – *propre (commun) à tous les hommes*; загальноприйнятий – *généralement reçu, admis, adopté par tout le monde*.

З огляду на полісемічність префіксів, українська мова володіє ширшою ніж французька мова префіксальною системою словоутворення, у якій префікси іноді взагалі не впливають на значення похідного слова. Основними причини складності перекладу українських префіксів є відсутність граматичної категорії аспекту у французькій мові. Найчастіше утворення лакун спостерігається при перекладі на французьку мову українських дієслів із префіксом **за-** на позначення початку дії (*aspect inchoatif*). Багатозначність українських префіксів у французькій мові відтворюється найчастіше словосполученням. Таке словосполучення може бути вільним чи усталеним та, зазвичай, містить відповідне українському слово, що є словотворчою базою в цій мові. Такими словами можуть виступати практично усі частини мови. Можливий також переклад за допомогою фразеологізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Верецагин Е.М., Костомаров В. Г.* Язык и культура. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 86 с. 2. *Вайсбурд М.Л.* Реалии как элемент страноведения. – // Вопросы языкознания. – 1972. – № 3. 3. *Влахов С., Флорин С.* Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1986. – 272 с. 4. *Флорин С.* Муки переводческие: Практика перевода. – М.: Высшая школа, 1983. – 184 с. 5. *Зорівчак Р.П.* Реалія і переклад: На матеріалі англомовних перекладів української прози. – Львів, 1989. – 350 с. 6. *Муравьев В.Л.* Лексические лакуны. На материале лекций по франц. и русскому языкам. – Владимир: Владимирский пединститут, – 1975. – 98 с. 7. *Супрун А.Е.* Экзотическая лексика // Филологические науки. – 1953. – 156 с. 8. *Реформатский А.А.* Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1967. – С. 137-139. 9. *Федоров А.В.* Введение в теорию перевода. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. – 164 с. 10. *Чередниченко О.І.* Теорія перекладу. – К.: Либідь, 1995. – 318 с. 11. *Marouzeau J.* Aspects du français. – Paris, 1950. – 214 p. 12. *Степанов Ю.С.* Французская стилистика. – М.: Высшая школа, 1965. – 128 с. 13. *Цибова И.А.* Французский язык: Словообразование. – М.: Московский лицей, 1996. – 128 с. 14. *Ільїн В.С.* Префікси в сучасній українській мові. – К.: Вид-во Акад. Наук УРСР, 1953. – 167 с. 15. *Словотвір* сучасної української літературної мови. / За ред. М.А. Жовтобрюх. – К.: Наукова думка, 1979. – 406 с.

ЯРЕМЕНКО Ю.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАФОРА В АНГЛІЙСЬКІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ НАУКОВІЙ МОВІ

Актуальність дослідження полягає в тому, що кожна галузь культури, кожний науковий напрям і наукова школа мають специфічну мову викладу своїх результатів. Ця специфіка стосується не лише термінів, що вживаються, але й стилю та структури викладу [1:131]. В ідеалі цей виклад має бути зроблений мовою, яка допоможе донести до аудиторії специфіку та нюанси того, що пізнається, передати його “дух”. В сучасному мовознавстві бракує фактичного дослідницького матеріалу щодо термінів-метафор в англійській географічній науковій мові.

Мета викладу – дослідити особливості метафоричності у позначенні наукових понять для англійських географічних термінів.

Предметом дослідження слугує метафорична ознака, репрезентована в термінах сучасної англійської географічної наукової мови.

Об’єктом цього аналізу виступає метафоричний перенос у сучасній англійській географічній термінології.

Матеріалом слугували тексти англійської наукової прози в галузі географії та тексти англомовної наукової енциклопедії *Phaidon Concise Encyclopedia of Science and Technology*.

Наукова новизна даного дослідження полягає у зверненні до англійської географічної наукової мови як до джерела дослідження метафоричності у позначенні наукових термінів.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими поняттями.

Широке застосування метафори у науковій мові здатне вирішити цілий ряд завдань: надати цій мові необхідної образності, переробити “лінійність” вербального опису, зробити мову зрозумілішою і привабливішою для широкої аудиторії, гуманізувати її і наблизити науковий опис до тієї побутової та чуттєвої мови, якою людина висловлює свої почуття і ставлення до науки.

Постановка завдання передбачає виявити метафоричну специфіку у позначенні наукових понять сучасної наукової географічної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значні кількісні та якісні зміни, що відбулися в науці й техніці, сприяли збільшенню кількості субмов, терміносистем, взаємозбагаченню їхнього лексичного складу як на рівні однієї мови, так і на міжмовному рівні [2:5].

Сучасне мовознавство значну увагу приділяє вивченню термінів політичного дискурсу, засобам масової комунікації, науки, техніки та мистецтва.

Увага до внутрішньої форми терміну свідчить, що в основі створення терміну лежить метафоричний перенос значення, тому що в науковому дискурсі необхідна образно-асоціативна опора при відтворенні абстрактних понять та значень нових реалій. Метафора, як модель вихідного знання, відображає саме такий спосіб мислення про оточуючий світ, який використовує раніше здобуті знання для пізнання та позначення нових [3; 4; 5; 6].

Вивчення метафори з позицій когнітивної лінгвістики спирається на її розуміння як особливого когнітивного феномену, який є результатом процесу, що розгортається на концептуальному, розумовому рівні і є переносом інформації з однієї галузі знань в іншу [7:58].

Наукові результати. Безперечним є той факт, що кожний термін пов'язаний з науковим поняттям. Термін – це назва особливого об'єкта, об'єкта спеціальної сфери. Оскільки терміни обслуговують різні спеціальні галузі людської діяльності, визначаючи конкретні та абстрактні поняття, предмети та явища, які відносяться до цих галузей, то існують і відповідні їм терміносистеми, або термінології. Серед цієї термінології особливе місце займає географічна термінологія, яка являє собою сукупність термінів, які вживаються для позначення понять та явищ, що відносяться до географічного наукового дискурсу. Але й зараз ще не дійшли єдиної думки щодо лінгвістичної природи терміна. Зазвичай, надаючи визначення поняттю “термін”, перераховують певну кількість ознак, які характеризують його у порівнянні із загальновживаним словом, причому набір ознак у різних авторів різниться як за кількістю, так і за якістю.

Науковці Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. в своїй монографії “Основи терміноутворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти” стверджують, що термін, як і всі інші мовні універсалиї, важко піддається дефінуванню [2:10]. Далі автори наводять два приклади дефініції терміна (що належать Б.М. Головіну та І.С. Квитко), які, на їх думку, відображають та синтезують різні міркування щодо терміну, але взаємодоповнюють одне одного. В першому прикладі Б.М. Головін пише, що термін – це окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої, управлінської). Дане визначення є досить вдалим та містким, хоча деякі моменти можуть викликати

заперечення. Сумнівним є, зокрема, той факт, що всі терміни утворюються лише на базі іменника. Такою базою інколи можуть служити також прикметники, дієслова, прислівники [2:10]. Далі читаємо, І.С. Квитко, спираючись на різні визначення, пропонує цікаву “сумарну” діфініцію: “Термін – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступають у системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворюють разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, точністю та експресивною нейтральністю” [2:10-11].

В науковій термінології терміни-метафори представляють розгалуджені групи. На нашу думку, головна різниця між терміном і метафорою полягає в тому, що метафора не потребує визначення (дефініції), її відповідність означуваного визначається тим, наскільки їхні риси збігаються, і які нові ракурси означуваного метафора висвітлює, а відтак – відкриває нове й стимулює думку. Термін же вимагає дефініції, причому побудованої з дотриманням досить жорстких вимог. Термін обов’язково пов’язаний з певним поняттям, фіксує його, що не є обов’язковим для метафори. Термін повинен мати строге тлумачення, досить чітко окреслену сферу його застосування й однозначно сприйматися у певному колі науковців. Метафора цими рисами не відзначається, можливі різні її розуміння й тлумачення, її сприйняття людиною – насамперед асоціативне, а не нормативне, як при сприйнятті терміна.

Метафоризація в мові науки – це семантичний процес надання назви на основі предметної, ознакової чи функціональної подібності різнорідних об’єктів. В науковій метафорі не можливе рівноправне існування прямого та переносного значення, яке є обов’язковим для поетичної метафори. В термінологічному полі метафора виступає як основне наіменування об’єкту, а пряме значення слова займає місце внутрішньої форми терміна, яке його мотивує.

Цікавою в цьому відношенні є думка філософа Мирослава Поповича: “характерною рисою наукових дисциплін, що меншою мірою користуються математикою, є опора ... не на математичну (аналітичну) структуру, а на научний образ, щось гранично близьке до художньої, чуттєвої сфери” [8:191]. Відповідно, мова таких дисциплін мала б якось відповідати, бути адекватною їх об’єкту – тобто бути більш художньою, більш образною, ніж суха “наукова” мова – *sciences*.

Метафорі надається великого значення (крім художньої літератури) й у мові сучасних гуманітарних наук, зокрема – філософії. У таких філософів як М. Хайдеггер, Ф. Ніцше добір метафори, її обґрунтування є творчим процесом.

Деніс Косгроув і Мона Домош дійшли висновку, що “метафора ... є інструментом створення нових знань і фактично можуть стати теорією або дією, які вони мали намір пояснити. Природа сама стає системою, а не просто виступає як представлена системою. Метафори обираються не випадково. Вони відображають боротьбу за домінування над соціальними та культурними догмами: вони активно формують світогляд” [9:34].

Не менш цікаве спостереження щодо терміну та метафори висловив математик А. Анісімов: “одна з найбільш чудових здібностей людського розуму – здібність створювати метафори. Метафора дозволяє замінити термін або його якісну характеристику іншим словом, або якістю іншого слова, яке має асоціативну аналогію. За допомогою метафори можна дати визначення новому об’єкту. Метафори

можуть розкривати приховані аналогії. Таким чином у сталих термінах вдається побачити новий сенс, і, можливо, саме цей несподівано відкритий сенс і являє собою дійсне буття терміну” [10:103].

“Перший поет землі визначив: “Небо голубе. “Пізніше інший зробив відкриття: “Твої очі голубі, як небо. “Потім багато-багато років по тому відважилися сказати: “У тебе небо в очах”. Сучасний поет написав би: “У тебе очі неба!” Самі чудові образи – ті, що найбільш прямим і швидким шляхом поєднують елементи дійсності, знаходячись далеко один від одного.” – пише І. Голль [11:322].

Близький до цього висновок і французького географа В. Бердоле: “метафора – ключова дискурсивна процедура для виразу й затвердження радикально нового погляду. Вона є значно більшим, ніж порівняння чи аналогія, якими вона користується ... Її завдання не є пояснити, а скоріш – запропонувати нову організацію нашого знання чи інформації. Це перший інтуїтивний крок до реконструкції, могутній розумовий процес, що веде до інновації” [12:134].

Хоча й існує добре розроблена теорія метафори, задати на її основі жорсткі правила добору метафор, подібних до вимог конструювання наукових термінів, і неможливо, і недоцільно. Домінуюча в географії методологія справляє визначальний вплив на добір й прийняття метафор. Для багатьох георгафічних термінів характерна образність та метафоричність у позначенні наукових понять, а також експресивність, своєрідна соціально-емоційна оцінка.

Потужність, сила, життєвість метафори суттєво залежить від її походження, тобто від того поля культури, в якому слово, що використовується в науковому мовленні як метафора, має своє первинне значення. Загальна закономірність є такою: чим ближче до людини є це слово, тим вдалішим і життєвішим є його використання як метафори. При цьому близькість до людини розуміється тут як фізична, так і духовна.

*“The rocks on the **sea floor** buckled into a **concertina** of folds, forming the Himalayas”; “The main features of **karts scenery** are limestone **pavements**, scars, dolines and shake holes, **swallow/sink** holes and caves”; “It has many **spectacular** glacial landforms: corries, arêtes, glacial troughs, moraines, etc.”; “Further erosion causes caves to meet, **forming a natural arch**, e.g. Durdle Door on the Dorset coast **is carved out of limestone**”; “Erosion of these upland coasts creates **dramatic cliffs** such as Golden Cap in Dorset, the highest on the south coast”; “Chamonix near Mount Blanc is a **tourist honey pot**” [14:10, 11, 15, 43, 45]; “Groundwater, water accumulated beneath the earth’s surface in **the pores** of rocks, spaces, cracks, etc.”; “Atmosphere, the roughly **spheroidal envelope** of gas, vapor and aerosol particles surrounding the earth, retained by gravity and forming a major constituent in the environment of most forms of terrestrial life, protecting it from the impact of meteors, cosmic ray particles and harmful solar radiation”; “Hail, **precipitation of pellets of ice**, often associated with thunderstorms”; “Soils may also be classified in terms of **texture**”; “Balance of nature, late 19th – and 20th century concept of Nature **existing in an equilibrium** maintained by interdependence between different animals and plants”; “Cave, any **chamber** formed naturally in rock and, usually, open to the surface **via a passage**” [15:60, 50, 111, 266, 270, 512]; “After **a journey** of 800 km the Rhône reaches southern France and the Mediterranean Sea, where it forms a large delta known as the Camargue”; “These rocks stand out as being **foreign**” [14:31, 38]; “**Mesa** (**Spanish table**; from Latin **mensa**) steep-sided flat-topped area formed beneath **a horizontal cap** of Lard rock where the surrounding **softer rock** has been **worn away**”; “Rain may result from the melting of snow*

or hail as it falls, but is commonly formed by direct condensation. When **a parcel of warm air** rises, it expands approximately, adiabatically cooling about 1K/100m” [15:375, 474].

Канадський географ Ж. Портеус підмітив, що людське тіло надає багатий “метеріал” для метафор при описі ландшафту. Він пропонує таке пояснення цьому феномену. “Людське тіло – перший ландшафт, який ми відкриваємо й пізнаємо. Можливо, що ми несемо отримані когнітивні уявлення у наших головах разом з нашим фізичним тілом поки не стикаємося з зовнішнім середовищем. Як з практичних, так і з магічних причин застосування уявлень щодо Я стосовно довкілля, як не-Я має сенс. У такий спосіб ми гуманізуємо середовище, зменшуємо його первісну непізнаність і небезпечність, робимо його нашим” [13:84].

Дійсно, в англійській мові такі вислови як “**a mouth of a river**”, “**a face of a cliff**”, “**a neck of land**” та інші мають метафоричне походження, проте зараз сприймаються як наукові терміни.

“Springs commonly occur in chalklands: **at the foot** of steep scarp slopes where the chalk **rests** on impermeable rock such as clay...”; “The long profile of a river is its cross-section, from its source to its **mouth**”; “... lateral erosion **cuts through the narrow meander neck** and straighter the river’s course ...”; “The main areas of savanna are **the interior** of Mexico, the Llanos of Venezuela, the Campos of the Brazilian Highlands, the areas surrounding the Congo Basin in Africa, and northern Australia”; “Bangladesh is situated **at the head** of the Bay of Bengal, mostly on a delta formed by the Ganges, Brahmaputra and Meghna rivers” [14:17, 21, 26, 63, 73]; “If the volcano is dormant or extinct the vents may be blocked with **a plug** (or **neck**) of solidified lava” [15:570].

Антропоморфічний елемент в англійській науковій географічній мові проявляється також і в широкому вживанні метафори не лише при найменуванні частин людського організму, а й інших його рис.

“Day, term referring either to a full period of 24 hours (the civil day) or to the (usually shorter and varying) period between sunrise and sunset when a given point on the earth’s surface is **bathed** in light rather than darkness (the natural day)” [15:159]; “As well as glacial erosion, freeze-thaw weathering shattered the rocks on the exposed slopes and **helped the corrie eat into** the High Street ridge”; “As the Blea Water glacier **grew it spilled out** of its corrie and flowed downslope, where it was joined by ice from the Small Water corrie ...” [14:34, 35]; “Lakes are land-locked stretches of water **fed** by rivers ...” [14:484]; “Generally, sedimentary rocks are **less resistant** to weathering and erosion than igneous rocks”; “Some sedimentary rocks such as mudstone, are **so weak** that they are easily broken by hand” [14:12].

Особливо широко в географії експлуатується “вік”. Використання цього слова стосовно географічних понять та термінів метафоричне і походить від їх ототожнення з людським організмом як, наприклад, “**old crust**”, “**old eruptions**”, “**older rocks**”, “**the Ice Age**”, “**young mountains**”, “**mature soil**” тощо.

“Slowly the **new** crust pushes the **older** crust sideways, away from the rides. This sideways movement is called sea floor spreading” [14:1]; “**Mature soil** may be described in term of four soil horizons ...” [15:511]; “Layers of ash and lava from **old eruptions** can accumulate to form a classic cone-shaped, composite volcano”; “Most sedimentary rocks consist of mineral particles (mud, sand, clay) formed from the breakdown of **older rocks**”; “These dry valleys formed during **the Ice Age** when the chalk was permanently frozen, and rivers flowed on the surface during the brief arctic summers”; “Cairn Gorm, **Scotland’s**

*oldest and most popular skiing centre, with over 50km of downhill runs has been highly successful, attracting 200 000 skiers a year”; “As the cliffs recede inland and the waves destroy arches and stacks they leave behind wave-cut (or shore) platforms – **the roots of older cliffs** – which are scoured and quarried by the waves at the high tide and weathered when exposed at low tide” [14:6, 12, 42, 45, 118].*

Людське життя з його етапами та подіями також дає багато метафор для опису англійських наукових географічних термінів і понять. Так “**birth**” і “**death**” – метафори, широко вживані в географічній науковій мові, й, здебільшого, не потребують додаткових пояснень. Так само “**rich**” і “**poor**”, “**thin**” і “**thick**”, “**soft**” використовуються при описі не лише в художній, а й у науковій формах.

*“So far this scheme has been unpopular and has brought angry protest from **water-rich regions**”; “The boundary between **the rich** “north” and **poor** “south” is called the Brandt Line” [14:64, 155]; “Coal formation began when plant debris accumulated in swamps, partially decomposing and forming peat layers. A rise in sea level or land subsidence **buried** these layers below marine sediments, ...” [15:129]; “In the 20th century about 1.4 million people were killed by earthquakes, most by collapsing buildings. The majority of deaths occur in **poor countries**. **Rich countries** such as Japan and the USA can afford to construct earthquake-proof buildings”; “Weathered ash and lava give rise to **rich soils** – one in live Sicilians lives on the slopes of Mount Etna even though it erupts on average once every ten years”; “Volcanoes that have been inactive or dormant for hundreds of years can suddenly **burst into life** (e.g. Mount Pinatubo, Philippines in 1991)”; “The typical granitic landscape is: rugged uplands, **poorly** drained with large expanses of boggy moorland”[14:4, 7, 14].*

Паралельно широкого вжитку набули метафори, пов’язані з “людськими помешканнями”, побутовими речами, елементами одягу людини. Так, “**floor**”, “**bed**”, “**roof**”, “**cap**”, “**belt**” та інші стали навіть штампами.

*“In **the canopy** of the forest, intense sunlight assists plants growth and the formation of leaves, flowers and fruits”; “... on dip slopes where the zone of saturated rock (**water table**) reaches the surface”; “This heavy, sticky material was left behind 13 000 years ago as **the great ice sheets** and glaciers of the last Ice Age melted”; “The River Ure and its tributary streams use this energy to: transport water, transport sediment, overcome friction causes by **the river’s bed** and banks”; “Currents carry this mud south to the Humber estuary and to the coast of Lincolnshire, where it **builds mud flats** and salt marshes that protect these low laying coasts from flooding by the sea”; “The moist air warms up as it descends from the mountains, evaporating the clouds, reducing precipitation and creating a **rain shadow**”; “The coniferous forest has a simple structure: **a canopy** of forest trees, a ground layer of bilberry and cowberry, and **a carpet of lichens and mosses on the forest floor**” [14: 17, 18, 21, 51, 58, 71]; “Caves are found most often in limestone, where rainwater, rendered slightly acid by dissolved carbon dioxide from the atmosphere, drains through joints in the stone, slowly dissolving it. Enlargement is caused by further passage of water and by bits of rock that fall from **the roof** and are dragged along by the water” [15:111]; “During the Ice Age strong westerly winds **swept snow** from the High Street ridge and piled it up on the eastern slopes”; “Facing ENE, and in shadow for much of the year, **the snow beds** were protected from melting”; “Glacial erosion and freeze-thaw weathering have reduced what were once broad ridges to **narrow, knife edges**”; “Farms are sited in the valleys where there is **a shelter** and where deeper soils support good-quality pasture for hay and silage”;*

*“Coastal protection methods that have been used include **sea walls** and **groynes** at **Hornsea** and **Withernsea** and **armour** blocks and **groynes** to protect the cliffs at **Mappleton**”; “The northern coniferous **forest belt** extends through high latitudes (50°N to the Arctic Circle) and the continental **interiors** of North America and Asia”; “The high plateau (fjell) supports a **small ice cap** and valley glaciers” [14:34, 35, 40, 41, 51, 70]; “Tornado, the most violent kind of storm; an intense whirlwind of small diameter, extending downward from a convective cloud in a severe thunderstorm, and generally **funnel-shaped**” [15:550]; “Thick lava (e.g. rhyolite) doesn’t flow very far and produces steep-sided **volcanic domes**”; “As two continents, separated by a shadow sea, move slowly towards each other, the sedimentary rocks on the **sea bed** arch upwards to form fold mountains” [14:7, 10]; “Iceberg, a large, floating mass of ice. In the S. Hemisphere, the Antarctic **ice sheet** overflows its land support to form **shelves of ice** on the sea; huge pieces, as much as 200 km across, break off to form icebergs”; “Whirlwind, rotating **column of air** caused by a **pocket** of low atmospheric pressure formed – unlike a tornado – near ground level by surface heating ... Whirlwinds passing over dry dust country are sometimes called “dust devils [15:301, 508]”; “Destruction of rainforest leads to build-up of carbon dioxide in the atmosphere, so deforestation contributes to global warming and the **greenhouse effect**”; “Geysers, **boiling mud pots**, etc., such as those in Iceland, Rotorua (New Zealand) and Yellowstone (USA), attract millions of tourists” [14:8, 68].*

Таким чином, спостереження над англійськими географічними термінами показали, що вживання метафор є особливим апаратом наукової мови, її важливим інгредієнтом, за допомогою якого доповнюються, уточнюються та більш глибоко розкриваються значення термінів, а також стає більш зрозумілою авторська оцінка позначених ними понять.

Багатий зміст, який має поняття метафори в загальній культурі, впливає на зрозумілість географічних термінів, так як багато з них вживаються в розмовній мові, художніх текстах та поезії. Загальнодоступність багатьох географічних наукових метафор є їх важливою функціональною ознакою.

Висновок може бути такий. Безумовно, метафори від “*Homo Sapiens*” образні, легко і міцно приживаються в англійській географічній науковій мові. У багатьох випадках вони доречні, гуманізують науку, наближають її до людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2005. – Т1. – 431 с.
2. Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. дім “КМ Academia”, 2000. – 218с.
3. Арутюнова Н.Д. Функциональные типы языковой метафоры // Изв. АН. ССР. Сер. лит и яз. – 1978. – Т. 37, № 4. – С. 333-334.
4. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Издательство “Наука”, 1981. – 200 с.
5. Кубрякова Е.С. Язык и значение: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Ин-т языкозн. РАН. – М.: Языки словянской культуры, 2004. – 555 с.
6. Разинкина Н.М. Стилистика английской научной речи: Элементы эмоционально-субъективной оценки. – М.: Наука, 1972. – 168 с.
7. Павкин Д.М. Антропоцентрическая концептуальная метафора в текстах жанра “фэнтези” (на материале произведений Дж. Толкиена) // Вісн. Черкаськ. ун-ту. – Сер. філол. науки. – Вип. 8. – Черкаси. – 1998. – С. 58-65.
8. Попович М.В. Рациональність і виміри людського буття. – К.: Сфера, 1997. – 290 с.
9. Cosgrove D., Domosh M. Author and authority: Writing the new cultural geography // Place / Culture / Representation / J. Duncan, D. Ley (eds.). – London, New York: Routledge, 1994. – P. 25-38.
10. Анисимов А.В. Компьютерная лингвистика для всех: Мифы. Алгоритмы. Язык. – К.: Наук. думка, 1991. – 208с.
11. Голль I. Манифест сюрреализму // Называть вещи своими именами. – М.: Прогресс, 1986.
12. Berdoulay V. Place, meaning, and discourse in French language geography // The Power of Place: Brining together geographical and sociological imaginations / A.J. Agnew, J.S. Duncan (eds.). – Boston: Unwin Hyman, 1989. – P. 124-139.
13. Porteous J.D. Landscapes of the Mind: Worlds of Sense and Metaphor. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1990. – 227p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Raw M., Rowles N. GCSE Geography. – London: Collins, 2003. – 218p.
15. Phaidon Concise Encyclopedia of Science and Technology / John-David Yule (ed.). – Oxford: Phaidon, 1978. – 590p.

ЗМІСТ

Андрієвська В.В. ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОГРЕСУ як структурний компонент концепту АНТИЛЮДИНА (на матеріалі творів франкомовних письменників театру абсурду)	3
Андрусь Л.А. Лінгвопрагматичні основи використання інтеррогативів французької мови у професійних мовленнєвих жанрах	11
Артемova Л.В. Жанрова своєрідність колонки (на матеріалі періодичного іспанського видання “El País”)	17
Бабелюк О.А. Когнітивний потенціал епістери в американському постмодерністському іронічному стилі письма	21
Байоль О.В. Периферійні номінації концепту САМОТНІСТЬ (на матеріалі драматичних творів Теннессі Вільямса)	27
Безпаленко А.М. Наукові відкриття та їх типологія очима мовознавця	37
Бойцян Л.Ф., Приходько Н.М. Характеризуюча функція апозитивних утворень в тексті: лінгвостилістичний аспект	42
Бондаренко В.В., Боцман А.В. Невербальні компоненти текстів-англомовних інструкцій до вживання лікарських препаратів	48
Васильєва Т.В. Маніпулятивні стратегії представника уряду в іспаномовній урядовій прес-конференції	57
Венгренівська М.А. Чи можна випрати дитину (про вплив перекладу на зміни мовної картини світу українців) – зсуви в теорії, практиці чи редагуванні перекладів?	65
Власенко М.С. Прагматична зумовленість вживання неособових форм дієслова та дієслівних конструкцій в іспанських законодавчих текстах	71
Войнаровська Л.А. Аспекти дослідження й завдання лексикографічного опису термінології електронної комерції в інтернет-комунікації	76
Гейко Т.М. Фонографічні особливості італізмів у французькій мові (на прикладі прямих запозичень, які належать до сфери культури)	83
Guetman Z.O. Estrategias cognitivas y metacognitivas en el proceso de producción textual ...	88
Гирин О.В. Англійські зворотні займенники в синхронії та діахронії	91
Гладка В.А. Визначення лексико-граматичних розрядів питальних та відносних займенників французької мови	95
Головко О.Б. Лексична об’єктивація концепту РУХ	101
Горбунова К.А. Наративний підхід до аналізу електронних текстів як передумова комплексного дослідження англомовних листів спам-повідомлень	108
Гошилик Н.С. Метафоризація онтологічного виміру концепту часу	114
Гулівець Н.О. Тенденції розвитку номінації форм дозвілля в ХХІ столітті	121
Гусар М.В. Типологія приватних газетних оголошень у ракурсі фреймової семантики	131
Данелян Ю.В. Когнітивний імідж логоепістери як прецедентної одиниці	140
Данилич В.С. Концепція жанру в загальній системі становлення літературної мови Іспанії	146
Данильченко Д.О. Пасив адресата: граматикалізація та узуалізація	154
Денєжна Е.В. Оказіоналізми в творах Дж. Р.Р. Толкіна як перекладацька проблема	161
Дмитренко О.Л. Прагмасемантичні типи директивів у публіцистичному дискурсі	168
Довбня І.П. Поняття еволюції і динаміки в контексті історичного розвитку мов	178
Довганчина Р.Г. Особливості перекладу ономотопеїчної лексики Е. Хемінгуея	188
Звонська Л.Л. Категорія часу і категорія темпоральності в давньогрецькій мові	195
Зимич Є.В. Особливості функціонування паремій у матримоніальному діалогічному дискурсі	201
Істоміна О.М. Ідентифікація концепту СПОЖИВАННЯ у сильних позиціях роману Ж. Перека “Les choses”	206
Катернюк В.В. Конверсія як спосіб утворення неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах	212

Коваленко С.П. Концептуально-семантична парадигма часу в мемуарному тексті	219
Колесник О.С. Семантика компонентів міфологічних просторів англійців і українців	225
Korbozerova N.M. La lengua española en el período árabe	232
Коротіч Т.А. Рівні лінгво-семантичного аналізу художнього тексту	234
Костик О.І. Лінгвістика крізь межі культур (<i>зіставний метод лінгвістики</i>)	238
Кравченко В.Л. Представлення ідеології в концептуальному вираженні поняття “Європа”	245
Кравченко Л.О. Лексична база прізвищ українців Полтавщини	251
Крижановська М.В. Маркери комунікативної асинхронії у процесі емоційної аргументації в дискурсі італійських ток-шоу	260
Кромбет О.В. Комплексний аналіз діяльності французьких граматистів XVI ст. у розвитку та встановленні орфографічної системи	266
Круківська О.В. Гіпо-гіперонімічні відношення у легальних дефініціях: комунікативно-прагматичний підхід (<i>на матеріалі французької мови</i>)	274
Ліпська Є.Л. Лінгвокультурний аспект привітання і побажання у сучасній німецькій мові	291
López Tarja Fr.J. Estrategias y actividades en el desarrollo de la competencia léxica	298
Лук’янченко М.П. Алюзія в художньому тексті: перекладознавчий аспект (<i>на матеріалі повісті “Слова” Ж.-П. Сартра</i>)	306
Лымаренко Е.А. Противительное предложение в текстах популярных англоязычных песен	317
Любченко Т.В. Критерії визначення перехідності дієслова у новогрецькій мові	321
Магушинець І.І. Рефлекси явищ народної латинської лексики в романських мовах	329
Марченко Н.В. Полісемія та омонімія сучасної німецької мови	335
Моренець І.М. Утворення біактантних дієслів з суфіксом <i>-e-(a)-</i> в іспанській мові	342
Мосенкіс Ю.Л., Переверзєв Д.І. Теорія мовного субстрату: досвід і сучасний стан дослідження	348
Назаревич Г.Я. Суб’єктна синтаксема у реченнях з акціональними предикатами	354
Ніка О.І. Специфіка текстопобудови в діячності	360
Ніконова В.Г. Способи розкриття змісту художнього концепту: атрибути-семи й атрибути-асоціати (<i>на матеріалі трагедій Шекспіра</i>)	367
Орендарчук О.Л. Структурні моделі англійських дієслів чуттєвої сфери	375
Орлова І.С. Гіпербола як проблема перекладу художнього тексту (<i>когнітивний аспект</i>)	381
Охріменко В.І. Континуум сингулярних термів просторової модальності (<i>логічний аспект</i>)	387
Охріменко М.А. Теоретичні принципи класифікації фразеологізмів у перській мові	394
Пилипенко Р.Є. Інтерв’ю як репрезентант ідеологічних контекстів	402
Поздняков О.В. Гетерогенність німецького молодіжного сленгу як системи у системі	405
Пономаренко В.П. До проблеми мовного консерватизму, або форми звертання у сардській і ретороманській мовах у плані діячності і синхронії	413
Попова Н.М. Роль стилістичних засобів мови у дискурсі суспільно-політичної тематики	420
Пригодій С.М. Фокалізація: логіка самопоступу й самозаперечення	427
Редька І.А. Тенденції синестезійної образності в американській жіночій поезії XIX-XXI століть (<i>на матеріалі поетичних текстів Е. Дікінсон, Е. Бішоп, М. Мур, С. Плат, А. Секстон та А. Річ</i>)	432
Романенко О.В. Проблеми використання відеофільмів на заняттях з французької як другої іноземної мови	437
Савенко А.О. МІТ у поетичній парадигмі збірки “Μυθιστορία” Й. Сеферіса	444
Савчук Р.І. Оповідний простір художньої прози Ф. Саган як вияв індивідуального когнітивного простору авторки	449

Свинцова І.О. Комунікативно-когнітивний напрям у моделюванні поетичного ідіостилу: перспективи розвитку	455
Семегин Т.С. Категорії-концепти <i>ПРЕКРАСНЕ/ПОТВОРНЕ</i> у різних сферах гуманітарного знання	461
Сидельникова Л.В. Історичні передумови та особливості виникнення алфавітного письма	470
Сингаївська Г.В. Структурні та функціональні особливості абсолютної дієприкметникової конструкції в сучасній іспанській мові	476
Синєзуб С.В. Особливості репрезентації лінгвокультурологічного концепту “портрет” на матеріалі німецької дієслівної лексики	483
Синишин Р.І. Сучасний стан дослідження генеалогічних зв’язків корейської мови (лексико-семантичний аспект)	490
Smouchtchynska I.V. <i>Catachrèse et son statut spécial de figure de langue</i>	498
Солощук Л.В. Функціонально-комунікативні особливості виразу обличчя як невербального комунікативного компонента в англomовному діалогічному дискурсі	501
Сорокін С.В. Системи дієприслівників способу дії в турецькій і українській мовах: досвід зіставного дослідження	508
Тарасова О.А. Особливості функціонування крос-моделі “потворне (être) прекрасне” в поетичних текстах французького символізму (аспект компресії інформації)	517
Токменко О.П. Екстенсивне та інтенсивне читання у викладанні англійської для спеціалістів	523
Харченко О.В. Американський дискурс комічного: теоретичний інвентар дослідження	527
Хижняк Н.С. Порівняння в іспанському художньому тексті та його українському перекладі	537
Челпан В.М. Мовна концептуалізація тваринного світу в новогрецьких пареміях	543
Чеснокова Г.В. Теорії реакції читача на художній текст: генеза розвитку та зв’язок із теорією поетичної компетенції читача	551
Шевченко Л.О. Вплив нової художньої свідомості другої половини ХХ століття на іспанський постмодерний поетичний текст	557
Щирик Т.П. Частиномовний статус вигуків (на матеріалі роману Мартіна Х. “ <i>Vin ne прийшов на концерт</i> ”)	564
Якубовська Н.О. До перекладу українських афіксів французькою мовою: постановка проблеми	570
Яременко Ю.А. Метафора в англійській географічній науковій мові	575
Зміст	582